

Jordáky Lajos  
Napló

## 20. SZÁZAD

---

### 14.

Sorozatszerkesztő:

Bárdi Nándor, Gidó Attila, Jakabffy Tamás

---

#### Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

**JORDÁKY, LAJOS**

**Napló (1933-1974)** / Jordáky Lajos ; a szöveget gondozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Antal Róbert-István. - Cluj-Napoca : Erdélyi Múzeum-Egyesület : Kriterion, 2026

Index

ISBN 978-606-739-299-9

ISBN 978-973-26-1350-4

I. Antal, Róbert-István (ed. ; pref. ; note)

32

929

JORDÁKY LAJOS

# Napló

(1933–1974)

A szöveget gondozta,  
a bevezetőt és a jegyzeteket írta  
Antal Róbert-István



Erdélyi Múzeum-Egyesület • Kriterion Könyvkiadó  
Kolozsvár

A könyv megjelenését támogatta:



Lektorálta:  
Bárdi Nándor

A sorozatborítót Matei László tervezte.

© Antal Róbert-István, 2026  
Kriterion Könyvkiadó

*www.kriterion.ro*

A könyv szerkesztője: Jakabffy Tamás  
Nyomdai előkészítés: Virág Péter  
Korrektúra: Szabó Beáta  
Alak: 16 × 24 cm  
Megjelenés éve: 2026  
Kiadói ívek száma: 51,4  
Nyomdai ívek száma: 47,5

Készült a zilahi Color Print nyomdában.

## A NAPLÓÍRÓ JORDÁKY LAJOS

A kolozsvári munkáscsaládban született Jordáky Lajos (1913–1974) az erdélyi magyar baloldal egyik jelentős személyisége.<sup>1</sup> Életét kettős értékválasztás határozta meg: egyszerre volt elkötelezett – sokszor dogmatikus – szocialista, ugyanakkor nemzeti hovatartozása, magyar identitása, a romániai magyarság jogegyenlőségének kérdése számos alkalommal a hivatalos hatalommal való összeütközésig juttatta, és így megjárta az ötvenes évek romániai börtöneit is. Szocialista elvhűségéről mégsem mondott le soha. Abban a 20. században született, amelyben egyszerre tapasztalhatta meg az erdélyi magyar társadalom gazdasági, politikai kiszolgáltatottságát és nemzetiségi alapú marginalizáltságát.<sup>2</sup> E problémákra megoldásként pedig nem a polgári érdekérvényesítést (a parlamentarizmust) vagy a különböző jobboldali ideológiákat (korporatív rendszereket, felülről szervezett társadalmat), hanem a szocializmust látta alkalmaznának. Eszmei ébredésétől egészen 1974-ben bekövetkezett haláláig Jordáky abban a hitben élt, hogy ezt a kettős feladatot kizárólag a szocializmus lesz képes megoldani. Életpályája ezért az erdélyi magyarság egyik adaptációs stratégiájának példájaként is értékelhető: milyen módszerekkel lehet erdélyi magyar érdekeket érvényesíteni a román többségű államban. Jordáky válasza erre a problémára a lehető legegyszerűbb, egyetlen szó volt: a szocializmus révén.

Jordáky Lajos 1913. szeptember 6-án, Kolozsváron született id. Jordáky Lajos református nyomdászmaster és a római katolikus Grauer Katalin gyermekeként. A fiatal Lajos (becenévén: Bubi) a polgárosodó szociáldemokrata miliőben érett ifjúvá, és nagyon fiatalon megismerkedett a szocialista eszmékkel is. Iskoláit szülővárosában végezte: az elemi iskola négy osztályát, valamint a gimnázium alsó négy osztályát a Református Kollégiumban, míg a négyéves líceumi képzést a kolozsvári Felső Kereskedelmi Iskolában. Anyanyelvi oktatásban részesült, de emellett románul, németül és franciául is tanult, sőt a Felső Kereskedelmiben az iskola profiljához tartozóan a könyvelést, pénzügyeket, valamint a politikai gazdaságtant is megismerte. Végig a közepes tanulók közé tartozott (minősítései általában az elégséges és a jó értékek között mozogtak), ugyanakkor társadalmilag aktív diák volt: nemcsak az iskola olvasóköreit szervezte, majd utolsó évében irányította is, hanem ismert szocialista vezető gyerme-

1 Teljes pályájához lásd: Antal Róbert-István: *A nemzetét szerető szocialista. Jordáky Lajos (1913–1974)*. Kriterion Könyvkiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2023.

2 Kiss Tamás – Székely István – Toró Tibor – Bárdi Nándor – Horváth István (szerk.): *Unequal Accommodation of Minority Rights: Hungarians in Transylvania*. Palgrave, London, 2018.

kének számított, aki május 1-jén soha nem ment iskolába, inkább a felvonuló munkásokkal tartott.

Szocialista identitásának kialakulásához elsősorban a családi környezet járult hozzá, otthon rengeteg szocialista folyóiratot, brosrát olvasott el. 1952-es önéletírásának tanúsága szerint<sup>3</sup> az első szocialista ideológus, akinek munkáiból több részletet már tizennégy évesen végigolvasott, Karl Kautsky volt. Középiskolás korában a *Kommunista Kiáltvány* is megismerkedett: „Akkoriban olvastam – tudatosan talán először – a Kommunista Kiáltványt, s mind gyakrabban mondtam apámmal az Internacionálé szövegét.”<sup>4</sup> A szocializmus felé való orientálódását is apjához és a házban található szocialista irodalomhoz köthette.<sup>5</sup> Önéletírása szerint 1931-ben látott először egy szétvert munkástüntetést,<sup>6</sup> ami csak még inkább erősítette szocialista azonosságtudatát.<sup>7</sup>

Iskolái elvégzését és a sikeres érettségit követően tisztviselő lett a Városi Vízműveknél,<sup>8</sup> sőt a politikai élethez is közelebb került.<sup>9</sup> Ebben az időszakban kezdett közeledni a Szocialista Ifjak Szövetségéhez, amely a Romániai Szociáldemokrata Párt (a továbbiakban RSZDP) ifjúmunkás csoportjának számított.<sup>10</sup> Bár Jordáky szerint az ifjúság

3 Az életrajzi gondolkodás a második világháborút követően „politikai tételt bíró társadalmi gyakorlattá vált.” Lásd: K. Horváth Zsolt: *Az életrajzi térről*. Korall, 2011. 44. sz. 154–176.

4 Jordáky Lajos: *Ismerkedéseim József Attilával*. In uő: *A szocialista irodalom útján*. Magvető, Budapest, 1973. 397.

5 Jordáky Lajos: *Kassák Lajos... az irodalmi eszmény*. In uő: *A szocialista irodalom útján*. i. m. 408–430.

6 Valószínűleg az 1931 januárjában kezdődött tüntetéssorozatra gondolt. Először a kolozsvári Főtéren kisebb kommunista tüntetés alakult ki, amelybe egy magyar egyetemi hallgató is bekeveredett. A sajtótudósítás szerint azért, mert amikor a rendőrök erőszakkal oszlatták a tömeget, a hallgató rájuk szólt, hogy ne verjék olyan erősen őket. Erre őt is előállították és elvezették. Lásd: „*Ne üsse olyan keményen!*” Keleti Újság. 1931. január 12-i szám, 8. A tüntetések később Bukarestben folytatódtak, ahol több halálos áldozata is volt a rendőrségi sortűznek. 1931 január–februárját ezzel összefüggésben több vasúti tüntetés rázta meg. Kolozsváron például 1931. február 23-án a karhatalom puskatussal és gumibottal oszlatta szét a Munkás Otthonban összegyűlt „ötezer főnyi munkást”. Lásd: *Az ország több városában izgatott hangulatban munkástüntetések voltak vasárnap*. Keleti Újság. 1931. február 24-i szám, 3.

7 Erdélyi Múzeum Egyesület Kézirattára (továbbiakban: EME), Jordáky Lajos hagyatéka, I (Köziratok), 1 (Önéletírások), 1952-es önéletírás (8), 3.

8 Életpályája már a társadalmi ranglétrán való emelkedés szempontjából is sikeresnek mondható. Míg apja, aki egyszerű nyomdászból küzdötte fel magát nyomdavezetővé, majd tulajdonossá, a társadalmi ranglétra ezen lépcsőjén ragadt, addig fia egyből „fehérgalléros”, tisztviselői állásba került.

9 Első éveihöz lásd: Antal Róbert-István: *Jordáky Lajos pályakezdése*. In Romsics Ignác (szerk.): *Közelítések. Tanulmányok Erdély 19–20. századi történetéhez*. Komp-Press, Kolozsvár, 2018. 149–190.

10 Az 1920 áprilisában létrejött szervezet az első évben körülbelül 450 taggal rendelkezett, legtöbbször a vasasok közül képviseltették magukat, majd a vasutasok. Vegyes nemzetiségű szervezet volt, soraiban mind románok, mind magyarok, illetve más nemzetiségűek is voltak. Lásd: Bodea, Gheorghe – Fodor László – Vajda Lajos: *Cluj. Pagini de istorie revoluționară 1848–1971. (Oameni, fapte, locuri)*. Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R.

---

vezetői lelkes, szociáldemokrata munkások voltak, ideológiai szempontból – az erdélyi munkásmozgalom „nagy öregjeihez” (Ion Flueraşhoz, Iosif Jumancăhoz és Bartalis Sándorhoz) hasonlóan – a német szociáldemokrácia reformista, bernsteini befolyása alatt álltak.<sup>11</sup> Vagyis az antikommunizmus és a reformok útján való érdekérvényesítés igyekezete jellemezte őket. Jordáky ezért a fiatalokkal és az RSZDP idősebb vezetőivel is elégedetlen volt. Álláspontját nyilvánvalóan fiatalságával és radikalizmusra való hajlamával magyarázhatjuk. Úgy gondolta, hogy a harmincas évek romániai parlamentáris demokráciájának keretein belül a szocializmust megvalósítani esélytelen lesz, figyelve ezért inkább az azonnali és biztos győzelmet ígérő proletárdiktatúrára irányult.

Talán ezzel magyarázható, hogy a harmincas években Jordákynál a nemzetiségi kérdés még nem jelentkezett olyan hangsúlyosan: sajátos fejlemény, hogy más erdélyi baloldali fiatalokhoz képest őt nem a nemzetiségi kérdés, az etnikai törésvonalak felülírása vezette a baloldali mozgalmakba, hanem „családi alapon” találta ott magát. A családi környezet által befolyásolva 1933-ban belépett az RSZDP-be, ahol fiatalon szakszervezeti vezetőként tevékenykedett.<sup>12</sup> A szülői ház atmoszférája jelentős előnyhöz is juttatta: már ifjú éveiben azonosult a szocializmussal, majd a későbbiekben a marxizmus–leninizmust<sup>13</sup> is megismerte. Nem tudjuk, részt vett-e a kolozsvári baloldali értelmiségiek körében referenciapontnak számító Antal Márk-körön, de a szociáldemokraták önképző körén, a Kautsky-körben mindig ott volt.

Bárdi Nándor a romániai magyar eliteket vizsgáló elemzésében a „kisebbségi ember”, a „kisebbségi etika” és „kisebbségi társadalom” konstrukcióját tulajdonítja annak a második romániai magyar generációnak, amely 1918 után, már román többségi környezetben szocializálódott. Szemléletüket a nemzetnevelés, a gazdasági szervezkedésben pedig a szövetkezeti mozgalom fontosságának felismerése jellemezte. Bárdi ugyanakkor azt is megállapította, hogy ennek a generációnak a szocializációjában lett hangsúlyos az ideológia szerepe, és annak mentén a politikai tagoltság is. A csoport jobboldalára a polgáriakat (Demeter Béla, Jancsó Béla, Mikó Imre, Márton Áron, Venczel József, Vita Sándor stb.) sorolta. Szerinte „ez a korporatív-keresztényszociális elemek meghatározta ideológia egyszerre hasonlított a magyarországi reformkonzervatív ifjúsági-értelmiségi csoportok ideológiájához és a népi mozgalom elképzeléseihez. Ennek a generációnak volt a fóruma az Erdélyi Fiatalok, az Erdélyi Iskola és a Hitel folyóiratok.”<sup>14</sup>

---

sectorul din Cluj – Comitetul Judeţean Cluj al Partidului Comunist Român Secţia de Propagandă, 1971. 190–191.

11 Flueraş életéhez lásd: Radu Sorin: *Ion Flueraş (1882–1953) Social-democraţie şi sindicalism*. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2012.

12 EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1933. január 10-i naplóbejegyzés.

13 Más fogalommal a sztálinizmust.

14 Bárdi Nándor: *Töréspontok és generációs csoportok a romániai magyar kisebbség történetében (1918–1989)*. In uő: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Pro-Print, Csíkszereda, 2013. 471–516.

A generáció baloldalán két csoport körvonalazódott. Egyrészt a Korunk folyóirattal szorosabb-lazább kapcsolatban állók, akik szellemi vezérüknek Gaál Gábort (Románia egyik legképzettebb marxista filozófusa) tekintették. Ide Balogh Edgár, Bányai László és az MNSZ-ben<sup>15</sup> 1945 után főbb pozíciókhoz jutó személyek (Kurkó Gyárfás, Méliusz József) sorolhatók. A másik baloldali csoportot pedig a szociáldemokraták alkották, akik közül Lakatos István, Bruder Ferenc, Pásztai Géza és Jordáky Lajos említhető meg. [...] Mindkét kör társadalomképét a magyar »dolgozó rétegek« emancipálása határozta meg” – írta Bárdi.<sup>16</sup> Vagyis a szociális ügyek mellett ezek a baloldali gondolkodók az erdélyi magyarság nemzetiségi problémáit is – saját ideológiájuk függvényében – próbálták megoldani, annak érdekeit érvényesíteni. Bárdi arra is rámutatott: az 1945-tel kezdődő új történeti korszakban az MNSZ-ben tevékenykedő kommunisták meggyőződéssel vallották, hogy a politikai hatalom megszerzése után a nemzetiségi kérdés automatikusan rendeződni fog. Ezzel szemben a magyar szociáldemokraták ragaszkodtak az önálló nemzetiségi intézményhálózathoz. Jordáky Lajost ebben a koordináta-rendszerben vizsgálva kezdetben (1944 őszén) inkább a szélső-baloldaliak, a kommunisták táborában találjuk. Sokáig ő is úgy gondolta, hogy a lenini automatizmussal együtt az erdélyi magyarság marginalizáltsága is meg fog oldódni. De nagyon hamar (már 1945 nyarán) a másik baloldali táborban találta magát. Amikor ugyanis tapasztalnia kellett, hogy a Groza-kormány centralizmusban gondolkodik, és a nemzetiségi jogok nem érvényesülnek, fellépett az önálló, nemzetiségi intézményhálózatok fenntartása érdekében.

Életútja során Jordáky több eszmei és azzal összefüggő politikai fordulatot tett. A két világháború között az RSZDP kolozsvári szervezetének baloldalán helyezkedett el. Ebben az időszakban a baloldali mozgalmi eszmetársakkal és barátokkal (Balogh Edgárral, Demeter Jánossal), illetve a polgári kisebbségi generációs csoportjával való kontaktus (így a Vásárhelyi Találkozó szervezése) után eljutott a népfrontpolitika gondolatához.<sup>17</sup> A harmincas évek közepétől azonban a népfront Jordáky felfogása szerint is csak a kisebbségi csoportok eszmei összehangolását jelentette; nem volt hajlandó akárkivel összefogni: jövőképében a proletárdiktatúra (a szovjet minta) volt a megoldás. Világnézeti alakulása is ezzel a fejlődési ívvel mutatott hasonlóságot: míg a harmincas évek elején ausztromarxistának tartotta magát, 1935-től a szociáldemokraták baloldalára helyezkedett, hogy felvegye a küzdelmet a – megfogalmazása szerint – „opportunistá, jobboldali szociáldemokratákkal”. A két világháború közötti időszak-

15 Vagyis a Magyar Népi Szövetségben.

16 Uo. 492.

17 A Vásárhelyi Találkozóval az erdélyi magyar ifjúság arra törekedett, hogy az ideológiai különbségek mentén tagolódó ifjúsági csoportok képviselőit közös asztalhoz ültessék, és a jövőre vonatkozó elképzeléseiket összehangolják. Ehhez a témához lásd: Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai kisebbségi elit politikai stratégiái (1931–1940)*. Pro-Print, Csíkszereda, 2007. 150–158.



ból az erdélyi baloldali térfélen leginkább a radikalizálódó, egyre inkább a szélsőbaloldalra sodródó Jordáky Lajos személyisége jelent meg. Közvetlenül a második bécsi döntést megelőző, feszült időszakban Jordáky a „forradalmi szociáldemokratákkal” együtt *Forradalom!* címen megjelentetett egy egyetlen lapszámot megért kiáltványt. Ebben a teljes Erdély függetlenségét, majd a Szovjetunióhoz való csatlakozás – mint tagköztársaság – kívánalmát fogalmazták meg. Ugyanakkor a döntések az erdélyi szociáldemokraták feje felett már megszületettek, így Észak-Erdély – és így Kolozsvár is – Magyarország fennhatósága alá került.<sup>18</sup>

A második bécsi döntést követően Jordáky 1940 és 1944 között a magyarországi Szociáldemokrata Párt (SZDP) baloldalához kapcsolódott, megtartva, sőt bővítve kommunista kapcsolatait.<sup>19</sup> A kezdeti időszakban a pártszervezés nehézségeivel küzdött, minthogy a visszatért észak-erdélyi területeken a magyar kormányzat gátolta a politikai csoportok létrehozását. Teleki Pál miniszterelnök regionális monopolhelyzetbe próbálta hozni az Országgyűlésbe behívott erdélyi képviselőket, sőt a magyar kormányzat a nyilas mozgalom erdélyi terjedésétől is tartott.

Ebben a kontextusban Kolozsvár magyar jellege 1940 után sem változott, s azon túl, hogy a köz- és államigazgatás is magyar nyelven működött, nyíltan, hivatalosan is lehetett a magyar makroközösség szimbólumaival azonosulni. Egyébiránt a harmincas években Kolozsváron a hétköznapi érintkezésben a magyar nyelv volt a domináns csakúgy, mint a munkásmozgalomban, mi több, a kolozsvári románok is szinte mind tudtak magyarul. A két világháború közötti Románia államkeretei között megvalósult kvázi „kis magyar világokat” azonban a második bécsi döntést követően a magyarországi közéletbe való integrációra törekvés váltotta fel. Jordáky nemzetiesedése is igazából 1940 után vette kezdetét.

A második bécsi döntést követő négy évben Jordáky a budapesti szociáldemokrata pártközponttal némileg szembeszegülve egy erdélyi, regionális (kolozsvári) szociáldemokrata csoportot szeretett volna létrehozni. Csakhogy a Conti utcai<sup>20</sup> szociáldemokrata pártközpont Kolozsvárra pusztán mint az egyik vidéki/megyei titkárságra tekintett, amely mindenben alárendelt a budapesti központnak. Az 1940 és ’44 közötti négy évet Jordáky életében a folyamatos konfliktusok jellemezték: elbocsátották munkahelyéről,<sup>21</sup> rendőrségi idézésekkel zaklatták, aztán rendőrhatalósági felügyelet következett,

18 Románia területi veszteségeiről lásd: L. Balogh Béni: *A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés*. Pro-Print, Csíkszereda, 2001.

19 Antal Róbert-István: *Észak-Erdély reintegrációjának kérdései Jordáky Lajos nézőpontjából*. In Kis Csaba – Kovács-Veres Tamás Gergely – Rózsa Sándor (szerk.): *„Politika, életrajz, divat, oktatás...”*: Tanulmányok Magyarország történetéből napjainkig. Líceum Kiadó, Eger, 2018, 169–184.

20 Ma Tolnai Lajos utca Budapest VIII. kerületében.

21 „Életem első komoly fordulópontjához értem. A mai napon politikai okokra való hivatkozásra kidobtak 11 évi szolgálat után állásomból. Feleségem, Manyit és Jenőt és valamint még vagy 20 tisztviselőt hasonló módon tettek ki. Természetesen kettő kivételével mind magyarok. A kor-

majd 1944 nyarán internálták. Főleg kommunista kapcsolatai következtében került a magyar politikai rendőrség célkeresztjébe.<sup>22</sup> Az 1941-es nagy kommunista nyomozással kapcsolatban nem tudjuk biztosan, hogy kihallgatták-e, csupán 1942-ből és 1943-ból ismertek a rendőrségi idézések. Végül 1943 őszén internálták, ám a széles társadalmi felháborodás következtében csakhamar szabadon engedték,<sup>23</sup> hogy aztán 1944 tavaszán rendőrhatalósági felügyeletét megerősítsék.<sup>24</sup>

Emellett azonban Jordáky tevékenyen jelen volt a magyarországi kulturális életben is. Kivált a népi írókkal ápolt jó kapcsolatot. Hasonló módon erősítette a magyar nemzeti közösséghez való kötődését a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem is, amelyet 1940 és 1944 között látogatott – doktori fokozatát 1944 őszén, már a szovjetek kolozsvári bevonulását követően szerezte meg.

A szovjet front közeledése az országhatárokhoz az erdélyi baloldaliakat és az Erdélyi Párt (EP) ún. balszárnyát tárgyalásokra készítette.<sup>25</sup> A két csoport eltérő szempontokat vallott: míg a baloldal képviselői főleg a háborúból való magyar kiugrást, valamint a németekkel való szembeszállást propagálták, addig az EP-képviselők inkább az észak-erdélyi status quo (vagyis a terület Magyarország határain belül való megmaradása) ügyében szerették volna a baloldaliak támogatását maguk mellett tudni. A sorozatos tárgyalásokon végül annyit sikerült elérni, hogy kiszabadultak a börtönökből a még 1941-ben és 1943-ban letartóztatott kommunisták,<sup>26</sup> Kolozsvár is nyílt várossá vált, így megszabadulhatott a háborús pusztítástól. Sőt a városi üzemek elszállítását, a lakosság kitelepítését is sikerült megakadályozni, a kommunistákból, szocdemekből, értelmiségiekből, egyháziakból és szakszervezeti tisztviselőkből pedig egy népfrontos

---

mány szociális politikája ragyogóan működik. A forradalmi erőket támogatja alantas hatásának minden ilyen intézkedése. Bizonyos fokig örvendek ennek a fordulatnak. Most már a mozgalomnak szentelhetem minden erőmet, tanulhatok a proletariátus érdekében, dolgozhatom a szocializmusért. Saját magamért nem, de az elbocsátott tisztviselők érdekében olyan eszközökkel indítok harcot, amelyet nem fognak megköszönni sem az üzem vezetői, de egyetlen közhatalóság sem.” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 03. 14-i naplóbejegyzés.

- 22 Jordáky Lajos csendőrkartonján a *Spanyolország* című kötet megírása mellett még az jelentette a felvételét az államellesnek ítélték listájára, hogy „1943-ban belépett az Észak-Erdélyi Béke Párti kommunista szervezetbe. Alaposan meggyanúsítható azzal, hogy a szervezkedés kebelén belül tagja volt a kommunisták magyarországi pártja által megindított erdélyrészi kommunista szervezkedésnek.” Lásd: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban MNL OL) MNL-OL-K-150-VII-9/b. Magyar Királyi Belügyminisztérium államrendészeti kartotékrendszere – Csendőrkartonok.
- 23 Nemcsak az SZDP képviselői, politikusai tiltakoztak az Országgyűlésben, hanem Erdélyi Párti képviselők – Mikó Imre, Vita Sándor, sőt még Teleki Béla is – interveniáltak a kormánynál, a nyomozó szervek eljárását kifogásolva.
- 24 1944. szeptember 6-ig minden héten jelentkezett a rendőrségen, és papírját rendőrségi pecséttel és aláírással látták el.
- 25 Ehhez lásd: Antal Róbert-István: „... ne pusztuljon el se ez a föld, se ez a nép”. Az Erdélyi Párt és a baloldaliak 1944-es tárgyalásai Észak-Erdély sorsáról. Betekintő, 2024/2. 39–63.
- 26 Legismertebbek Simó Gyula, Nemes József és Veress Pál voltak.

szervet, az Erdélyi Magyar Tanácsot (EMT) sikerült létrehozni.<sup>27</sup> Ez a fórum megfogalmazott egy memorandumot, amelyben Horthy Miklós kormányzót a háborúból való mielőbbi kiugrásra szólította fel.<sup>28</sup>

A második világháború végével Jordáky Lajos élete újabb fordulóponthoz érkezett: az erdélyi baloldaliak – köztük ő is – esélyt kaptak arra, hogy rövid időre a maguk víziója szerint formálhassák az észak-erdélyi eseményeket. Ekkor jutott arra a következtetésre, hogy a szociáldemokrata pártban már nem tevékenykedhet, inkább a Román Kommunista Párt (RKP) soraiban kíván dolgozni. 1944. október 11-ét, a szovjet hadsereg kolozsvári bevonulásának napját követően Jordáky búcsút mondott szocdem párttársainak,<sup>29</sup> és belépett a frissen alakult Kommunisták Észak-Erdélyi Pártjába.<sup>30</sup> Ez alatt a szűk hat hónap alatt (1944. október–1945. március) jutott politikai karrierjének csúcspontjára.<sup>31</sup> Ebben a hatalmi vákuumhelyzetben a helyi kolozsvári társadalomban különös tekintélyre tett szert: kapcsolati hálója leképezte a teljes kolozsvári társadalmat, s az „államnélküliség” alatt („Jordákyában”<sup>32</sup>) társadalomszervezői fellépése, kompetenciái a város vezető emberei közé emelték.<sup>33</sup> Szakszervezeti karrierje folytán a hatalomhoz jutott kommunisták körében ismerősökre tett szert, de elfogadták a városi polgárság Kolozsváron maradt tagjai és az egyetemi oktatók, egyházvezetők is. Ez a társadalmi hálózat arra predesztinálta, hogy e csoportokat összefogó vagy legalábbis közöttük közvetítő személy legyen: ezt a funkciót meg is próbálta betölteni, amikor pártülésekre, egyetemi gyűlésekre, szakszervezeti és kulturális eseményekre járt – de mindenhol következetesen a baloldal értékeit képviselte.

1944 végén és 1945 első hónapjaiban Kolozsvár és Észak-Erdély az átmenetiség időszakában élt. Miután a szovjet hadsereg az előző évben, 1944. október 11-én bevonult a városba, az addig marginalizált észak-erdélyi csoportok (illegális kommunisták és kevés befolyással rendelkező szociáldemokraták) lettek a város, majd a régió vezetői. A szovjet bevonulást követő hónapban, 1944. november 8-án id. Teofil Vescan prefektus falragaszokon közölte, hogy „Észak-Erdély felszabadított része és így Kolozsvár municípium, s Kolozs megye a megszálló szovjet hadsereg közigazgatása alá

27 Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor (szerk.): *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*. Pro-Print, Csíkszereda, 2003. 55.

28 Az Erdélyi Magyar Tanács Memoranduma Horthy Miklós kormányzóhoz a háborúból történő kiválás ügyében. In: Nagy – Vincze: *Autonómisták és centralisták*. i. m. 117.

29 Lakatos István: *Emlékeim*. II. kötet. Mentor, Marosvásárhely, 2008. 6.

30 Az észak-erdélyi Kommunista Párt rövid életű formáció. A bukaresti küldöttek megérkezéséig őrizte önállóságát, utána a bukaresti pártközpont alá tagozódott be.

31 Antal Róbert-István: *Jordáky Lajos politikai karrierjének csúcspan (1944–1945/46)*. Regio, 2020/2. 54–102.

32 Beke György: *Sorsváltás és sorsvesztés Erdélyben, 1944–1948*. Kézirat. 189. [https://adatbank.transindex.ro/html/cim\\_pdf2606.pdf](https://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf2606.pdf).

33 Antal Róbert-István: *Az észak-erdélyi átmeneti időszak (1944. november – 1945. március) a Világosság hasábjain*. In H. Szabó Gyula (szerk.): *Kincses Kolozsvár Kalendáriuma 2024–2025*. Kritérium–EMNT, Kolozsvár, 2024.

kerül”.<sup>34</sup> Az észak-erdélyi adminisztratív különállás alatt Vasile Pogăceanu, Kolozs megye prefektusa (tisztségben 1944 novembere és 1945 márciusa között) egy 1945. február 10-én közzétett rendelettel szabályozta a kétnyelvűséget. A rendelet kimondta, hogy Kolozsvár és Kolozs megye területén a hivatalos nyelv mind a román, mind a magyar nyelv. Továbbá előírta, hogy a közigazgatás lehetőleg mindkét nyelvet beszélő személyekből álljon, és összetételében tükrözze a nemzetiségi arányokat. Ekkor honosodott meg az a gyakorlat is, hogy a vörös zászló mellett mind a magyar, mind a román trikolor ott lobogott a középületeken.<sup>35</sup>

A szovjet katonai közigazgatás idején a baloldali pártok – a koalíciós logikát követve – 1944. december 1-jén létrehozták az Országos Demokrata Arcvonal (ODA) Észak-Erdélyi Központi Tanácsadó Testületét. A negyvenhat fős testület elsősorban az RKP, az RSZDP, a Szaktanács, az MNSZ, az Ekésfront, a Hazafiak Szövetsége, a Demokrata Zsidó Népközösség és a Népvédelmi Egyesület jelöltjeiből állt, tizenkét helyet biztosítottak a nem baloldali román szerveződésnek – a Román Demokrata Szövetségnek –, ám az nem vett részt ebben.<sup>36</sup> 1944 decemberében a régiós koordináló testületben felmerült, hogy össze kellene hívni „Észak-Erdély parlamentjét”, amely végül 1945. február 12-e és 15-e között az ODA észak-erdélyi konferenciáján valósult meg – a román kormányválság kellős közepén. Ekkor ugyanis Bukarestben az RKP fegyveres összetűzéseket provokált a Rădescu tábornok vezette katonakormányval szemben. Az RKP a kormány lemondását követelte, és azt, hogy adja át a hatalmat az ODÁ-nak.

Az ODA Központi Tanácsadó Testületének konferenciája végül létrehozta az ODA Észak-erdélyi (Központi) Végrehajtó Bizottságát is, amely ténylegesen egyféle autonóm kormány csíráit jelentette. A „kormány” élén társelnökökként ifj. Teofil Vescan<sup>37</sup> és Jordáky Lajos álltak, a többi párt pedig a Végrehajtó Bizottság egy-egy osztályához (például pénzügy, jogügy, kultúra stb.) delegált vezetőket. 1945. február 24-én Nicolae Goldberger javaslatára az RKP helyi vezetősége úgy döntött: Jordáky népszerűsége túl nagy ahhoz, hogy csak a Szakszervezeti Tanács elnöke – és egyben az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottságának társelnöke – legyen, ezért Jakab Sándor helyett az RKP kolozsvári városi titkárának nevezték ki. Ez a funkció (a politikai titkári) a kommunista pártok szervezési rendszerét tekintve helyi szinten a legjelentősebb volt. Jordáky ezt kezdetben visszautasította, arra hivatkozva, hogy nem dolgozott eleget a kommunista

34 Id. Teofil Vescan Kolozs megyei főispán 796/1944. számú rendelete a szovjet katonai közigazgatás bevezetéséről. In. Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor (szerk.): *Autonómisták és centralisták*. i. m., 172–173.

35 Uo. 77.

36 Uo. 79.

37 Gáll Ernő Vescan hiúnak, szubjektíve elfogultnak, ösztönösnek jellemezte. Jakabffy Elemér Alapítvány, Molnár Gusztáv interjúja Gáll Ernővel, otos\_piros1 (elektronikus fájlnév), 5:23:00.

pártban, nem ismeri működésének lényegét. Goldberger állítólag megnyugtatta, hogy ők majd megadják neki a kellő segítséget.<sup>38</sup>

A Központi Tanácsadó Testület utolsó, 1945. február 28-i ülésén Jordáky felvetette a testület feloszlításának gondolatát, hiszen elérték a céljukat: létrehozták a Központi Végrehajtó Bizottságot. Jordáky javaslatát elfogadták, a tanácsadó testület megszűnt.<sup>39</sup> Mielőtt azonban a létrehozott „minisztériumok” munkához láthattak volna, Bukarestben és az ország életében gyökeres fordulat következett be. Egy bukaresti fegyveres tüntetés után – az összetűzést a kommunisták provokálták – 1945. február 27-én Bukarestbe érkezett a szovjetek teljhatalmú biztosa, Andrej Visinszkij, aki a kormányfő, Nicolae Rădescu tábornok eltávolítását követelte, helyette pedig egy ODA-kormány kinevezését, Petru Groza vezetésével. Miután a román király vonakodott ezt a lépést megtenni, Visinszkij 1945. március 5-én fenyegetőleg kijelentette: ha a király nem Petru Grozát nevezi ki miniszterelnöknek, nem csupán Észak-Erdélyt veszítik el végérvényesen. „Nem felelhetek azért, hogy Románia mint független állam fennmaradjon.”<sup>40</sup> A kormányválság következtében a király rákényszerült Petru Groza kormányfővé való kinevezésére, cserébe Sztálin 1945. március 8-i táviratában engedélyezte Grozának, hogy Észak-Erdélybe ismét bevonulhasson a román közigazgatás.<sup>41</sup>

A román adminisztráció kolozsvári visszatérésének ünnepélyes aktusa az 1945. március 13-i „kihelyezett kormányülés” volt. Még a délutáni kormányülés, a fogadás és az ünnepi ebéd előtt a kolozsvári Főtéren nagy tömegeket megmozgató gyűlést tartottak. A kormány tagjai mellett Mihály román király, Visinszkij, a román és a szovjet hadsereg több tisztje, valamint a kolozsvári ODA vezetősége foglalta el a dísztribünt. Ezen az 1945. március 13-i gyűlésen az ODA Észak-erdélyi Végrehajtó Bizottságának nevében Jordáky üdvözölte a visszatérő román közigazgatást.<sup>42</sup> Mellette beszédet mondott még Teofil Vescan ODA VB-társelnök, Groza miniszterelnök és Visinszkij is. Jordáky magyar nyelvű beszéde alatt a román tömeg elégedetlenkedett, hangoskodott, Groza a helyzetet mentve megpróbálta Jordákyt leállítani, ám a népszerű szakszervezeti és kommunista vezető szembeszállt a miniszterelnökkel, és nem hagyta magát elhallgattatni. Csak feltételezni lehet, hogy Jordáky pártkarrierje ennél a

38 EME, Jordáky-hagyaték, I/8, Jordáky Lajos önéletrása, 102.

39 Az Észak-erdélyi Végrehajtó Bizottság a román–magyar együttműködés alapján lép harcba a szovjetizmus ellen. Világosság, 1945. március 3. 3.

40 Rădulescu-Zoner-Buşe-Marinescu (szerk.): *Instaurarea totalitarismului communist în România*. Cavallioti, Buc., 1995. 68.

41 Orosz–román fegyverszüneti egyezmény. Groza Péter és Sztálin marsall táviratváltása. Orosz–magyar fegyverszüneti egyezmény. Józsa Béla Athenaeum, Kolozsvár, 1945. 10–11.

42 Románia demokrata kormánya hitet tett az együttélő népek teljes jogegyenlősége mellett. Népi Egység, 1945. március 15. 1.

momentumnál tört derékba, mint ahogy nem hajolt meg a bukaresti román kommunisták előtt sem.<sup>43</sup>

Jordálynak már az RKP tagjai közé történt 1944-es felvétele óta szembesülnie kellett azzal, hogy valójában idegen elem az állandó konspiráció és intrikák szerint működő kommunista párt rendszerében. Eszmeileg hiába azonosult a kommunistákkal, azok nagyon hamar félreállították, majd 1946. február 22-én magyar nacionalizmus és autonomizmus vádjára hivatkozva megfosztották kommunista párttagságától és politikai funkcióitól is. Felmerül a kérdés, vajon a párt működési elve – a demokratikus centralizmus – vagy inkább a bukaresti kommunista párton belüli román nemzetiesítés miatt következett-e be a kizárása. A válasz valahol középen lehet: Jordáky nem azonosult a párt „lenini élcapat” felfogásával, azt inkább – a szociáldemokrata párt-hoz hasonlóan – széles tömegmozgalomnak szerette volna látni. A kizárás tényénél jelentősebb elem volt azonban Jordáky erdélyi autonomizmusa és a magyar (jellegű) intézményekért való kiállása, kijárása: Bukarest és a központi pártvezetés szempontjából hamar kényelmetlenné vált a Kolozsváron népszerű helyi vezető, aki „önállósággal” veszélyeztethette a politikai és társadalmi átalakulást.

Jordáky 1946-tól 1952-es letartóztatásáig különböző kolozsvári intézményekben (mindenekelőtt az Állami Magyar Színházban) végzett politikai munkát. Párton kívüli kommunista korszakában a társadalomalakító, az ideológiai átnevelésben bizonyítani akaró szerepet óhajtotta magára venni. Ezért az 1946 és ’52 közötti írásait és publikus megnyilvánulásait a vulgármarxizmus, a dogmatizmus jellemezte. Naplójában a napi események összefoglalói mellett például még mindig ott szerepelt a kiolthatatlan hit; sorait a Szovjetunió és a szocializmus iránti rajongás jellemezte. Életpályáján ezt a doktrinerséget valószínűsíthető módon ifjúságának szociáldemokrata hangoltságából, a kolozsvári munkáskultúrát országosan általánossá tevő (proletkult) s az immár hatalmi pozícióba jutott társadalmi csoportért (a munkásságért) való rajongásából, tenni akarásából vezethetjük le. Ekkori tevékenységének legfontosabb állomása a kolozsvári Állami Magyar Színház és annak irodalmi titkári (lényegében cenzori) pozíciója. Ebben az időszakban a színházat szerette volna bolsevizálni, a színészek számára kötelező marxizmus–leninizmus szemináriumokat tartott, megpróbálta átnevelni őket, ugyanakkor viszont – a harmincas években lángra lobbant színházszeretetét tovább éltetve – rajongott is értük.<sup>44</sup>

43 Bár Jakab Sándor a főtéri gyűlést nem hozta összefüggésbe Jordákyval, emlékei szerint a gyűlés után Gheorghiu-Dej dühösen kérte számon Nicolae Goldberget, „hogyan lehetett ilyesmit csinálni”. Veritas Intézet Oral History Archívuma, Interjú Jakab Sándorral. Készítette Tóth-Pál Péter 1986-ban. OHA-12. sz., 215.

44 Antal Róbert-István: *Jordáky Lajos a Kolozsvári Állami Magyar Színház irodalmi titkáráként (1949–1952)*. Korunk, 2022/9. 86–100.



A kelet-európai sztálinista perekkel összhangban 1952-ben Jordáky életében is jelentős törés következett be: a román állambiztonság letartóztatta.<sup>45</sup> Az erdélyi magyar kisebbség legtöbb személyt érintő államszocialista pere (Márton Áron római katolikus püspök és „csoportja”) után a második legjelentősebb per az erdélyi magyar kommunisták pere volt. Jordákynek több kolozsvári értelmiségi társával (Balogh Edgárral, Demeter Jánossal, Csögör Lajossal) ugyanazokért a vádakért kellett a román katonai bíróság elé állnia, mint a szemléletük szerint „reakciós” Márton Áronnak: hazaárulásért. Az 1952 szeptembere és 1954 januárja közötti időszakot a tipikusnak mondható kihallgatási technikák jellemezték: alvásmegvonás, a hozzátartozók sorsával való zsarolás, a megtört tanúkkal való szembesítés – csupán azért, hogy a vádlottak a nekik tulajdonított bűnöket bevallják és a jegyzőkönyveket aláírják. Ugyanakkor a peranyagból elvhű magatartás rajzolódik ki: Jordáky a párizsi békeszerződés 1947-es aláírása előtt saját (etnikai) közössége regionális érdekeit szerette volna képviselni és megjeleníteni – ám az egész csakis baloldali alapon. Ennek ellenére Jordáky többször megtört, és azt nyilatkozta, amit kihallgatói hallani szerettek volna. 1954-ben végül az erdélyi magyar kommunistákat perbe fogták és hazaárulásért el is ítélték. A társaságból Jordáky Lajos ítélete volt a legszigorúbb: teljes vagyonvesztés terhe mellett tizenkét év kényszerszolgálatra és börtönre ítélték.<sup>46</sup>

1955-ben elnöki rendelettel szabadult. Kolozsvárra való hazatérte után szinte azonnal kinevezték a kolozsvári Bolyai Egyetemre tanárnak, itt érte az 1956-os magyarországi forradalom híre is. A börtönének hatására Jordákynek a szocializmus bolsevik modelljébe vetett hite ugyancsak megtört. A szovjet állami ünnepel kapcsolatosan jegyezte fel: „Tíz évvel ezelőtt milyen forró volt a november 7-i ünnepség, s a szívem mennyi tiszta hittel és eszménnyel volt tele. Most nem tudok ünnepelni, nem érzek semmi felemelődést. Nincs ünnepi hangulata a napnak... A szocializmus a funkcionáriusok ügye és monopóliuma lett.”<sup>47</sup> Bizonyára nem függetlenül szocializmuskoncepciójának átalakulásától az éppen esedékes néptanácsi választásokra is közönnyel tekintett. Először is bírálóan jegyezte meg, hogy csak egy pártot és csak egy jelöltet lehetett megválasztani. „Kutyakomédia ez, megcsúfolása a szocializmusnak” – jegyezte fel naplójába.<sup>48</sup> Ezzel igencsak eltávolodott az 1944-től 1952-es letartóztatásáig kitartó sztálinista énjétől. A sztálinizmusból való kiábrándulást követően Jordákyban továbbra is a szocializmusba mint társadalom-, politika- és gazdaságjobbító eszmébe vetett hit élt tovább. Ezért 1956 őszén lelkes desztalinizációs illúziókba esett: egyrészt szeretete volna a román rendszer liberalizációját látni, másrészt a soha meg nem tagadott

45 Antal Róbert-István: *Jordáky Lajos letartóztatása és börtönévei (1952–1955)*. Betekintő. 2020/3. 121–138.

46 A nyomozati és peranyagot lásd: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS), Fond Penal 000217, dosar 1–12.

47 EME, Jordáky-hagyaték, 1955. 11. 7-i naplóbejegyzés.

48 Uo. 1956. 03. 11-i naplóbejegyzés.

Magyarország iránti (kulturális) kötődésével újabb letartóztatás felé menetelt – csak ekkor még nem tudott róla.

A magyarországi forradalom leverését követően, 1957 elején Jordáky az egyetlen erdélyi magyar baloldali értelmiségi volt, aki nem írta alá azt a Román Munkáspárt vezetősége által kikényszerített állásfoglalást, amelyben erdélyi magyar értelmiségiek ellenforradalomnak bélyegezték az őszi budapesti eseményeket.<sup>49</sup> „Nem írtam alá az Egyetemen az »üdvözlő« táviratot, és nem vállaltam, hogy a diákokat megpróbáljam meggyőzni erről. Emberi becsületemnek annyival tartozom, s nemzetem iránti hűségem legalább azt megköveteli, hogy hallgassak, ha nem beszélhetek, hogy gyászoljak, ha nem harcolhatok” – írta.<sup>50</sup> Népszerű egyetemi tanárként nagy hatással volt a diákságra, ezért a rendszer számára ismét kényelmetlenné vált. 1957 áprilisában újból – immár másodszor – letartóztatták, és októberig vizsgálati fogságban tartották. Vizsgálati fogsága különös módon nem a Bolyai Egyetem diákmozgalmaival kapcsolatban történt, hanem Dobai Istvánnak az ENSZ irányába indult memoranduma ügyével kapcsolták össze.<sup>51</sup> A vizsgálati fogságból Jordáky megalázó önkritikai gesztus árán szabadulhatott: egy kolozsvári gyűlésen nacionalistának mondta magát, de számos vidéki városban is – Jordáky részvételével! – „feldolgozták” az ügyét.<sup>52</sup>

1957 és 1964 közötti évei csendes alkotómunkával teltek, évente egy-két írással jelentkezett, közéleti érdeklődése és aktivitása (valamint láthatósága a kolozsvári társadalmon belül) 1962/63-ra tért vissza. Életpályájában 1964-ben viszont újabb törés jelentkezett. Korábbi szociáldemokrata párttársai (Bruder Ferenc és Pásztai Géza) memorandumot szerkesztettek, amely elméleti keretek között ismét feszegette Románia berendezkedését és aktuális államhatárait – mint ilyen a Securitate értelmezésében a román állambiztonságot fenyegette. A ex-szocdemek memoranduma a remélt magyarországi és nemzetközi figyelem miatt szület(het)ett meg. De Jordáky másként láthatta a nemzetközi helyzetet, és nem tartotta reálisnak ezt a tematizálást, ezért nem is vett részt annak kidolgozásában – annak dacára, hogy az öreg szocdemek vezető politikai szerepet szántak volna neki a liberalizálódó romániai „pártpluralizmusban”. 1964-es ügyét követően a Securitate a „magyar nacionalisták” célcsoportban kezdte el megfigyelni.<sup>53</sup>

49 *Újévi levél a Magyar Népköztársaság íróihoz*. Utunk, 1957. január 5. 1. sz. 1.

50 EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1956. 11. 5-i naplóbejegyzés.

51 *ENSZ-memorandum*. In Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai (A Dobai-csoport) III. kötet*. Mentor, Marosvásárhely, 2009. 27–46.

52 *A román nép és az együttélő nemzetiségek testvéri barátságának szüntelen erősítéséért*. Igazság, 1957. október 10, 1–2. A marosvásárhelyi MAT-pártbizottság napilapja, az Előre is közölte: *A román nép és az együttélő nemzetiségek testvéri barátságának szüntelen erősítéséért*. Előre, 1957. október 15. 2.

53 Antal Róbert-István: „A szociáldemokrata út helyessége” – Jordáky Lajos és a Bruder–Pásztai-ügy 1964-ben. In Bődök Gergely – Gali Máté (szerk.): *A történelem bennünk él: tanítványi tisztelettel Romsics Ignácnak*. Kocsis Kiadó, Budapest, 2022. 37–50.



Ugyanakkor Jordáky eszményei és az erdélyi magyar hivatalos kultúra útjai erősen széttartóak voltak. A hatvanas éves végének ceaușescui „olvadása” következtében a Román Kommunista Párt rehabilitálta az addig elhallgattatott, a két világháború között szárnyra kapott román eszmetörténeti ideológiákat, sőt maga a párt is nacionalista fordulatot hajtott végre.<sup>54</sup> Az erdélyi magyar értelmiség erre válaszul a maga két világháború közötti polgári kulturális életéhez nyúlt vissza mintául: „eszmetörténeti kontinuitás megteremtése a két világháború közti romániai magyar intézményességgel”.<sup>55</sup> Jordáky elvárásvilága teljesen ellentétes volt a Korunk, majd 1970-től a Kriterion Könyvkiadó képviselte restaurációs (a volt polgári személyeket pozícióba juttató és a két világháború közötti irodalmat kanonizáló), az interbellum kisebbségi magyar társadalmának eszméjéből egyfajta kisebbségi magyar érdekképviselést és intézményesülést kialakítani akaró főszoddorral. Azt is mondhatnánk, Jordáky az maradt, aki volt: munkáscsaládban szocializálódott, munkásművelődést, szocialista, külvárosi munkáskultúrát propagáló értelmiségi. A hatvanas évek végének, a hetvenes évek elejének nyilvánosságából egyre inkább kiszorult a „vonalas” irodalomszemlélet és kultúra, s az új generációk előretörésével teret hódított a kortárs európai esztétikai és filozófiai szemlélet (például a Forrás-nemzedékek irodalomeszménye). Jordáky ezzel már nem tudott azonosulni. Miután a szocialista művelődés a vulgármarxizmussal lejáratta magát, az új erdélyi értelmiség új inspirációs minták felé kezdett tájékozódni, amelyet az 1945 előtti erdélyi magyar polgári kultúrában talált meg.

Jordáky pályájának derekán azonban nemcsak kulturális téren került szembe a főszoddorbeli értelmiséggel: politikailag kinevezett egyetemi tanárként, majd kutatóként a kolozsvári Történeti Intézetben hiányzott mögöle a szakmai felkészültség is. Hiába publikált már az 1930-as évek közepétől (1939-ben megjelent első könyve is), munkái jobbára csak a szociáldemokrata pártfüzetek, broszúrák színvonalát ütötték meg. Ezért a hatvanas években, amikor kortársai közül sokan időtálló publikációkkal jelentkeztek, Jordákyt sorsa a társadalmi és szakmai marginalizálódás volt. Csalódottság, állandó önmarcangolás jellemezte. Ennek ellenére a kolozsvári nyilvánosságban végig helyet talált magának: rengetegen ismerték „Bubit”, aki a nyugati szociáldemokrata és kommunista sajtót olvasva nemzetközi tájékozottsággal bírt, és beszélgetőtársaival folyamatosan értelmezte az éppen aktuális nemzetközi eseményeket.

Eszmei fejlődése ekkor mintha visszatárlált volna fiatalsága gyökereihez. Aligha kétséges: a hatvanas évek nyugat-európai baloldalának felfutása, illetve a szovjet enyhülés hatására visszatért az ifjúkorában bírált bernsteini reformszocializmushoz – csak épp

54 Novák Csaba Zoltán: *Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája (1965–1974)*. Pro-Print, Csíkszereda, 2011. 27.

55 Bárdi Nándor: *A népszolgálat genezise és tartalomváltozása*. In Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Kalligram, Pozsony, 2014. 39.

nem a kapitalizmus és a parlamentáris demokrácia, hanem az államszocializmus kezei között.

Életének következő fordulópontja 1972 elején volt, amikor a korábbi évek marginalizációjába belefáradva úgy döntött, hogy visszatér a Román Kommunista Párt (RKP) soraiba. Ugyanakkor „humanista szocializmusa” dacára az RKP főtitkára, Nicolae Ceaușescu 1971 júliusi téziseinek meghirdetése után – amely a rendszer bemerevedését hozta, újabb és ideológiai szigorral járt – mégis a Román Kommunista Párt sorai között találjuk. Ez kétoldalú játszma lehetett: a román kommunista vezetés e lépése révén javítani kívánta viszonyát a nyugati szociáldemokráciával, ugyanakkor a szovjetekkel szemben is pozicionálta magát. Jordáky pedig doktriner marxistaként az erdélyi kulturális életben jelentkező „restaurációs veszéllyel” hivatalos, pártpolitikai alapról kívánta felvenni a versenyt. Így Jordáky kommunista párttagságát is utólagosan, 1933-i kezdőponttal (vagyis az RSZDP-be való belépésétől) ismerték el. A pártba való visszavételével kapcsolatban naplójába az alábbiakat jegyezte fel: „Ezzel lezárult egy hosszú szakasza politikai száműzetésemnek. Negyedszázada zártak ki a pártból. Én azonban hűséges maradtam mindvégig a marxista világszemlélethez. Két óra hosszat tartott a gyűlés. Sokan szólaltak fel. A büro javaslata pozitív, bizonyos bírálattal. A felszólalók, s a román elvtársak különösen kiemelték tevékenységem pozitív oldalait.”<sup>56</sup>

1974-ben gyors lefolyású betegség következtében halt meg. Temetésére – nagy pompa közepette – 1974. december 6-án került sor. A bukaresti magyar nagykövetség több munkatársa, sőt még Orbán László magyarországi művelődésügyi miniszter is koszorút helyezett el Jordáky Egyetemiek Házában felravatalozott holtteste elé. „Csak ritka alkalmakkor, kivételesen neves személyiségek elhunytakor szokták megcselekedni” – állapította meg a diplomáciai jelentés.<sup>57</sup> Temetésén az egyetem rektora, Ștefan Pascu román nyelven, Balogh Edgár magyarul beszélt. Balogh méltatta Jordáky érdemeit és az 1944/45-ös fordulatban játszott szerepét. Balogh beszéde amolyan tüntetés volt az erősödő román államnacionalizmussal szemben is, mivel hangsúlyozta: a „demokratikus Románia” megteremtését elsősorban a magyar kommunistáknak, köztük elsősorban Jordákyknak köszönhetjük.<sup>58</sup> A ravatálnál nem képviseltette magát az RKP városi és megyei szervezete, ez viszont nemigen tűnt fel a kolozsváriak nagyszámú jelenléte folytán. Miután Jordáky éveken keresztül igen népszerű volt a gyári munkásság körében, és utolsó éveiben ismét munkásművelődési esteket szervezett a külvárosok számára, temetésén rengeteg munkás jelent meg. Az esemény után a több száz résztvevő, értelmiségiek és munkások hosszú sora kísért Jordáky koporsóját a Házsongárdi temetőbe.<sup>59</sup>

56 EME, Jordáky-hagyaték, 1972. 05. 26-i naplóbejegyzés.

57 Jordáky Lajos professzor temetése. MNL OL, Küm-Tük, XIX-J-1-j-Románia-75-005976-1974. 1.

58 MNL OL, Küm-Tük, XIX-J-1-j-Románia-75-005976-1974. 2.

59 MNL OL, Küm-Tük, XIX-J-1-j-Románia-75-005976-1974. 3.

A következőkben az alább olvasható napló szövegéről szólok. Jordáky Lajos hagyatékát az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kézirattára (EME),<sup>60</sup> valamint a budapesti Politikatörténeti Intézet Levéltára (PIL) őrzi.<sup>61</sup> Jordáky Lajos ego-dokumentumai között többféle fordult elő. Egyrészt a naplói – amelyek ugyanakkor nem tekinthetők teljesen autentikus naplónak, mivel az egyik füzetben szerepelt, hogy Jordáky a fellelhető papírlapokról átírta, és több mindent kihagyott<sup>62</sup> –, másrészt pedig a párt vagy valamilyen nyilvánossághoz köthető önéletírásai, megkonstruált életelbeszélései.<sup>63</sup> A tartalomjegyzékből is látható, hogy a naplókban két nagyobb hiány van: egyrészt az 1952 és 55 közötti évek, amikor Jordáky Lajos börtönben ült, másrészt az 1957-es nyilvános megaláztatási eseményt követő évek (1957–1961), illetve a kritikus 1968-as év is hiányzik. Ezek a füzetek nem találhatók meg egyik hagyatékrészben sem, így vagy lap-panganak, vagy eleve nem is írt naplót ekkor – vagy utólag megsemmisítette ezeket.

Philippe Lejeune-höz köthető az „önéletírói paktum” fogalma, amelyen olyan szövegek érthetők, amelyekben „a szerző önmagáról szóló beszédet kínál az olvasónak, másrészt pedig e beszéd egy sajátos megvalósulása, amely a »ki vagyok?« kérdésre a »hogyan váltam azzá« *elbeszélésével* [kiemelés az eredetiben] válaszol.”<sup>64</sup>

„A naplóíró [...] nem a hagyományos értelemben vett *történelmet* [kiemelés az eredetiben] foglalja elbeszélésbe, [...] hanem privát életét – annak akár legszemélyesebb, legintimebb részleteivel – gyakran érzelmi alapon, historizálja.”<sup>65</sup> Jordáky naplói ennek a K. Horváth Zsolt által leírt szemléletnek mintapéldányai. Egyrészt a naplókban szerepel a konkrét történeti tény: vagyis hogy Jordáky éppen mikor, kivel, hol találkozott. Másrészt szerepel benne Jordáky narratív azonossága is: a körülötte zajló események szemlélője volt, és azokról ideológiai meghatározottságával azonos – szocialista – értelmezését nyújtotta.<sup>66</sup> A napló mint műfaj éppen ezért „elsősorban szer-

60 <https://www.eme.ro/oldal/jordaky-lajos-kezirathagyateka> A hagyatékot Bárdi Nándor rendezte, elkészítette Jordáky Lajos életmű-bibliográfiáját is. Lásd: <https://jordakylajos.adatbank.ro/index.php>

61 PIL, V. Fondőcsoport (Személyi gyűjtemények, visszaemlékezések), 847. fond (Jordáky Lajos hagyatéka).

62 „Ezen jegyzeteket csak saját magamnak készítem saját magamról; a velem történekről, körülöttem lefolyó eseményekről, egyéni meglátásaimról stb.” Erdélyi Múzeum-Egyesület (továbbiakban EME) Kézirattára, Jordáky-hagyaték, I/2, 1933. január 10-i naplőbejegyzés.

63 Az önéletírás nem egy egyszerű papírra vetett szöveg, hanem az írás kontextusával együtt egy társadalmi viselkedést jelent, egy stratégiát, amellyel az önéletíró egyén a társadalomhoz kötődik, és megfogalmazza identitását. Éppen ezért a szöveget megfogalmazó egyén diskurzusában a személyes – leegyszerűsített – múlt jelenik meg, méghozzá a jelen – a papírra vetés pillanatából – feltáruló múlt. Lásd: Lejeune, Philippe: *Önéletírás, élettörténet, napló*. L'Harmattan, Budapest, 2003.

64 Lejeune, Philippe: *Még egyszer az önéletírói paktumról*. 230.

65 K. Horváth Zsolt: *Önarcképcsarnok. A személyes emlékezés mint történelmi probléma*. 84.

66 Ricoeur, Paul: *A narratív azonosság*. In László János – Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. Kijarat, h.n. 2001.

zőjének *mentális világáról* [kiemelés az eredetiben] s nem az őt körülvevő eseményekről tanúskodik.”<sup>67</sup>

Philippe Lejeune szerint a narratív szöveg – mint minden alkotás – rendelkezik egy kezdettel, középpel és véggel. Jordáky Lajos naplóinak kezdete világos: a középiskolát befejezett, sikeresen érettségizett, munkába állt és politikai pályára törekvő fiatalember volt, aki elkezdte papírra vetni gondolatait. „Január 10. Az elmúlt évben (1932-ben) végeztem el a középiskolai tanulmányaimat. Lássuk, mi is történt az utóbbi évben velem, ami egyáltalán említésre méltó” – írta.<sup>68</sup> Pár nappal később pedig ezzel folytatta: „Beléptem a szociáldemokrata pártba és a magántisztviselők szervezetébe ezen a héten.”<sup>69</sup>

Más esetet jelent a naplók vége, ugyanis a legtöbb napló nem rendelkezik végszóval, lezáró gondolattal. Sokkal gyakoribb a napló „elfogyása”, hirtelen megszakadása, amikor azzal szembesülünk, hogy már nincsen szöveg.<sup>70</sup> A már említett Lejeune ezért a naplók végét három funkcióhoz kötötte: *a vég mint elváráshorizont* (vagyis a naplóíró az írást vég nélküli írásként éli meg), a naplóvéget lehet a *célevűség* szempontjából szemlélni (itt négy kategória létezik, az alábbiakban bővebben lesz szó rólunk), valamint a naplók vége lehet maga a *valóság* is – például a naplóíró halála.

Az elváráshorizont funkciójú naplókra jellemző, hogy a naplóíró tudatosan eltervezett konstrukciót hoz létre, amelyben az írás révén a folytatás gondolatával védekezik a halál, az elmúlás ellen. Például a munka- és kutatónapló egy tudatosan konstruált, „befejezett” szövegtörzset, ahol a naplóíró haláláról esetlegesen csak a hirtelen abbamaradás tudósít. Ilyen tervezett végű naplók még: vakáció- és útinaplók, a már említett munka- és kutatónapló, a szellemi magunkba fordulás naplói, terhességi naplók stb.<sup>71</sup> Ezek a naplók *részleges* naplóknak tekinthetők, ugyanis egyetlen adott témára/eseményre vonatkoznak, a vég mint elváráshorizont az *általános* naplókra jellemző. „Az általános naplónak mindemellett megvannak a maga záró-szertartásai (bár ez a lezárás részleges), s ezek feltételezik a napló folyamatosságát [...] A lezárás megjelenhet egy időszak végén (hét, hónap, év...), és tartalmazhat összefoglalót (információt) és/vagy mérleget (mérlegelés) a véget érő időszakról.”<sup>72</sup> Jordáky Lajos naplói a legtöbb esetben remekül példázzák az általános naplókban szereplő vég mint elváráshorizont lezárást is, ugyanis a legtöbb esetben a naptári év utolsó napján vagy az új év első napján mérleget készített a vele, az erdélyi magyarsággal történekekről vagy a világban bekövetkezett eseményekről. Ugyanakkor csak egyet lehet érteni Lejeune-nel abban, hogy „a napló már kezdettől fogva virtuálisan befejezhetetlen, hiszen mindig lesz az

67 Uo. 85.

68 EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1933. január 10-i naplóbejegyzés.

69 Uo. 1933. január 15-i naplóbejegyzés.

70 Lejeune, Philippe: *Hogyan végződik a naplók?* 211.

71 Uo. 212.

72 Uo.

írás után megélt idő, amely újabb írást tesz szükségessé, s egy napon ez az idő a halál formáját ölti magára”.<sup>73</sup> Jordáky Lajos naplója például pár nappal 1974. november 29-i halála előtt abbamaradt (1974. november 17-ről származik az utolsó bejegyzés), így virtuálisan befejezhetetlen, mert az abbahagyás és a konkrét halál közötti időszak újabb írást tett volna szükségessé.

Lejeune műfaji besorolása szerint Jordáky naplói megfelelnek a műfaj támasztotta követelményeknek, amelyet Lejeune négy funkcióval/céllal azonosított: *kifejezés, elmélkedés, emlékezet és az írás öröme*. Ugyanis az írásaktus során Jordáky kifejez (megkönnyebbül és kommunikál): „megkönnyebbülni annyi, mint levetni magunkról az érzelmek és gondolatok terhét azáltal, hogy papírra vetjük őket”, valamint „kommunikálni annyi, mint kiönteni a szívünket a papírra, mert egyedül vagyunk, híján egy ránk figyelő barátoknak”.<sup>74</sup> Például 1965-ben tételesen is szerepel Jordáky naplójában a megkönnyebbülés fogalma: „Január 4. Ma eladtam tíz ásványvizes üveget, hogy vásárolhassak négy üveg ásványvizet... Ezt nem az utókornak, hanem a magam nyomorúságának az enyhítéséért írom. Ha kimondod, ami a szíveden, mindjárt megkönnyebbülsz kissé. Leírom, ez ennyi, mintha kimondanám... Ettől függetlenül boldog vagyok, mert élek. Élek nagyobb izgalmak és különleges örömök nélkül...”<sup>75</sup>

Ugyanakkor az alábbi oldalakon a napló Lejeune által azonosított további funkciói is felbukkannak: Jordáky végig önelemző és töprengő pozícióból tekintett önmagára, a szocializmusra, az erdélyi magyarság helyzetére. 1955-ben a börtönből való kiszabadulását követő napokban például az alábbiakat jegyezte fel: „Magamról s az általam képviselt álláspontról most csak annyit jegyzek meg: hogy abból, amit tettem 1944–1946 között a szocializmusért, a magyarságért, Erdélyért s az emberiségért, semmit sem tagadtam *le* és nem tagadtam *meg*. Büszke voltam tetteimre, s ma is az vagyok, de elejétől végig hangsúlyoztam, hogy amit tettem, nem bűntény, és valóban nem az. Én 1944–1946 között – most csak erről van szó – szerettem Erdélyt, a magyar népet és a magyar kultúrát, szerettem a románokat és szerettem a Szovjetuniót, amely[et] felszabadítóként üdvözöltem. És ezért börtönbe kerültem...” [kiemelések az eredetiben].<sup>76</sup>

A harmadik és negyedik követelmény, vagyis az emlékezet – füzeteket hagyni az utókorra –, valamint az írás öröme is megtalálható a Jordáky-naplókban. „Rögzíteni annyi, mint megalkotni egy papír-emlékezetet, létrehozni a megélt archívumait, nyomokat halmozni fel, kitérni a feledés elől, megadni az életnek azt a szilárdságot és folytonosságot, amely hiányzik belőle.”<sup>77</sup> Jordáky naplói ebből a szempontból megfelelnek a közéleti ember ama ideáltípusának, aki minden kis papírdarabot megőrzött,

73 Uo. 214.

74 Uo. 216.

75 EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1965. január 4-i naplóbejegyzés.

76 Uo. 1955. május 27-i naplóbejegyzés.

77 Uo.

hogy egy esetleges jövőbeli kutató a hagyatékát felhasználva közelebb kerülhessen az erdélyi baloldal, illetve a szélesebb erdélyi magyarság történetének megértéséhez.

Végül pár szóban összefoglalom a szerkesztés során követett gyakorlatot: a helyesírás és központosítás tekintetében a jelenkori szabályokat alkalmaztam, a nevek írásánál viszont tartottam magam Jordáky Lajos írásmódjához. A szerkesztés során két alkalommal szembesültem azzal, hogy olyan irreleváns információk is szerepelnek, amelyek a szöveg kohézióját megtörték volna: itt egyrészt a harmincas években felvett, külföldre vonatkozó gazdasági és társadalmi mutatók táblázataira gondolok, másrészt az 1941 és 1943 közötti rendőrhatalósági felügyeletének időszakára, amikor a napi bejegyzései csak az általa olvasott magyar vagy idegen nyelvű kötetcímek voltak. A szerkesztés során ezeket tehát elhagytam, lábjegyzetben jeleztem ennek tényét. A naplóban rengeteg személynév fordul elő, ezért első előfordulásnál – ha sikerült azonosítani az illetőt – feloldottam a személyazonosságát, a továbbiakban pedig csak legismertebb foglalkozásával hivatkoztam rá, például: „Balogh Edgár publicista”. Az annotált személynévmutatót (kvázi „életrajzi minilexikont”) a kötet végére, a mellékletek közé helyeztem. Továbbá a napló szövegében megőriztem mind a családi részleteket, mind pedig a politikai intrikák leírását, valamint Jordáky jellemzéseit, esetenként trágár leírásait az adott személyekről – ugyanis így maradtak igazán autentikusak naplóoldalain való tépelődései. Az 1933-tól 1974-es haláláig vezetett szövegben Jordáky íráskészségének fejlődése is nyomon követhető: az 1933-as, húszéves ifjú suta mondataitól kezdve a hetvenes évekbeli idősödő értelmiségi világos, kimért mondatszerkezete tükrösképe egy egész életen át vezetett naplónak. Végezetül nemcsak Jordáky, hanem legtöbb kortársa halálát követően is eltelt majdnem negyed évszázad, tehát a személyes vagy szenzitív adatokkal sem igen kellett bonyolódni.

**Antal Róbert-István**

# JORDÁKY LAJOS: NAPLÓ





**Január 10.** Az elmúlt évben (1932-ben) végeztem el a középiskolai tanulmányaimat.<sup>1</sup> Lássuk, mi is történt az utóbbi évben velem, ami egyáltalán említésre méltó. Ezen jegyzeteket csak saját magamnak készítem saját magamról; a velem történetekről, körülöttem lefolyó eseményekről, egyéni meglátásaimról stb. Az iskolában, habár keveset tanultam, a legjobb tanulók között voltam. Nem szerettem minden tantárgyat. Különös, hogy mint politikával foglalkozó nem szerettem a jogot, mint jó matematikus a fizikával sem foglalkoztam. Most sajnálom; de amit elmulasztottam, azt igyekszem helyrehozni most.<sup>2</sup>

Kikerülve az iskolából kezdtem érdeklődni a politika iránt. Egész nyáron sokat vitatkoztam, különösen szélsőbaloldali marxistákkal; ezek a viták azonban még kezdetlegesek voltak, úgy a vitázó társaim, mind én nem láttunk a dolgok mélyére; csak a felületes külszínt láttuk.<sup>3</sup>

Első nyilvános szereplésem (felszólalásom) egy, a magánalkalmazottak szervezetében tartott irodalmi előadáson volt (szeptember).<sup>4</sup> Czinczár Miklós tartott előadást arról, hogy milyen kell legyen az irodalom. Előadásában elvetette a „l'art pour l'art”-os irodalmat, de éppúgy a tendenciózus irodalmat is. Felszólalásomban a tendenciózus irodalom mellett foglaltam állást. Az irodalomtörténetet vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az írók (ezen jelző alatt csak az igazi, az eredeti írókat értem, és nem az epigonokat, az utánpótlókat) minden időkben tendenciózusak voltak. (Lásd: történetírók nagy része úgy a múltban, mint a jelenben a francia forradalmat szellemileg előkészítő Voltaire, Montesquieu, Rousseau stb., a burzsoázia volt és jelenlegi írói.) Ha így van és így volt, akkor a proletariátus íróinak egyenesen kötelessége a tendenciózus irodalom művelése. De nem azé, amelyet az ún. kommunista irodalmárok művelnek szocialista irodalom elnevezés alatt.<sup>5</sup>

Ebben az időben minden héten eljártam úgy ezen szervezet, mind a Kautsky Kör előadásaira.<sup>6</sup> Salamon László, Halász, Kappner, Elekes, Schnegg, Kohányi előadásai

1 Jordáky Lajos 1928 és 1932 között a kolozsvári Felsőkereskedelmi Iskola négyéves, liceumi képzését látogatta.

2 A négy év alatt eredményei a jó és az elégséges minősítések között váltakoztak.

3 A vitapartnerek kiléte nem ismert.

4 Az eseményről nem készült beszámoló.

5 Jordáky itt a Korunkban megjelenő tényirodalmi, szociografikus publikációkra gondolhatott.

6 A kört 1931-ben alapították, elnöke Wagner István építőmunkás volt. Ez a csoport éveken keresztül heti rendszerességgel tartott délutáni kultúreseményeket – tudományos ismeretterjesztést vagy az épp akkor megjelent irodalmi munkák kritikáját végezték el.

kezdték kihozni belőlem a kritikát, amely ha nem is volt alapos, de szociáldemokrata volt.<sup>7</sup>

**Január 15.** Beléptem a szociáldemokrata pártba és a magántisztviselők szervezetébe ezen a héten.<sup>8</sup> Ténykedésem, amint már előbb is említettem, a kultúrtéren merül ki ebben az időben. Elvileg habár, vagy talán éppen azért, mert a forradalmi szociáldemokrácia alapján állok, sokszor összeütközésbe kerülök a szélsőbal, valamint a hivatalos jobboldali irányzatokkal.<sup>9</sup>

Apropos. Itt kell feljegyezzem, hogy a kereskedelmi iskolában az utolsó évben önképzőköri elnök voltam.<sup>10</sup> Itt tartottam első előadásaimat, amelyek (szigorúan) az irodalomtörténet keretén belül mozogtak. Két szabad előadást tartottam a költészetről, mást Kazinczy Ferencről; bíráltam, verseket, régi magyar írók műveiből szemelvényeket olvastam fel. Aminek a legjobban örvendtem, az az elismerést kifejező beszéd volt, amelyet Vaska Dezső tanárom<sup>11</sup> tartott az utolsó ülésen, ezeket mondván: „egy dolgot le kell szögezni, hogy az Önképzőkör nívója az utóbbi évek általános esésével szemben hatalmasat emelkedett”.

Utazás: Nagyvárad–Temesvár–Resica–Anina – le a Dunához. A szép fekvésű Turnu Severin, Orsova (a Kossuth által elásott magyar korona helyével), a gyönyörű szép fákkal Ada Kaleh szigete, a pompás Herkulesfürdő.

**Február 1.** Lezajlott a szakszervezeti közgyűlés. Éjjel két óráig tartott. A baloldal mindent elsöprő győzelmével végződött. A hivatalos listán voltam jelölve, amely csúfosan elbukott; és mindezek dacára érzem, hogy rokonszenves vagyok a baloldal előtt is. Meglátjuk, mit hoz a jövő; Kandel<sup>12</sup> mesterien keveri a kártyákat. Hogy mi a célja, nem tudom még, de valószínű, hogy nem a legtisztességesebbek. A fiatal aktivista került uralomra; az ők szándékuk sem egészen tiszta, a munkássegély áll a háttérben.

**Február 10.** Szomorú hírek érkeznek Németországból. Hitler rohamos léptekben halad előre a demokrácia teljes megsemmisítése felé.<sup>13</sup> A mi németországi elvtársaink

7 Halászi Sándor, Kappner Ármin, Elekes Miklós, Schnegg Zoltán, Kohányi Menyhért.

8 A Romániai Szociáldemokrata Párt (RSZDP) 1927-ben, az addigi regionális szociáldemokrata politikai formációk egyesülése után jött létre. Klasszikus, marxista szociáldemokrata párt volt. A két világháború közötti időszak legfontosabb szociáldemokrata politikusai (Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Bartalis Sándor, Ilie Moscovici) mindannyian a bernsteini reformizmus – vagyis a parlamenti érdekérvényesítés és a munkások jólétének növelése – követői voltak.

A Magánalkalmazottak Szakszervezete csak egyike volt a kolozsvári szervezett munkások szakmák szerint tagozódó és virágzó intézményeinek. A szakszervezet kezdetben a Főtér egyik épületében működött, majd 1926-tól átköltözött az akkori Metropol vendéglő épületébe.

9 Itt az RSZDP-n belüli politikai platformok értendők (vagyis a balra húzók, akik a kommunis-tákkal való együttműködést szorgalmazták, és a párt jobbszárnya, amely a bernsteini reformiz-mus elvei alapján állt).

10 Az önképzőkörökről nem rendelkezünk információval.

11 Vaska Dezső, kereskedelmi iskolai tanár.

12 Kandel Ignác, szociáldemokrata politikus.

13 1933. február 7-én megjelent az a német kormányrendelet, amely lehetővé tette a rendőrség számára, hogy a köz- és államrendre veszélyesnek tartott publikációkat betilthasson.

pedig – amennyire az előjelekből és főként a tényekből látható, még mindig hisznek az ők általuk kreált látszatsdemokráciában. A német demokrácia csak arra volt jó, hogy még jobban kompromittálja a demokrácia eszméjét. A szocialistáink a kisebbik rossz politikáját folytatva támogatták Brüninget, sőt még Schleicher tábornokot is; ahelyett, hogy az egységfrontot megvalósítva vitték volna tömegeiket a harcba a hatalom meghódításáért... Ehelyett azonban még csak nem is védekeznek.

Érdekeselek a német proletariátussal és a két proletár párttal foglalkozó Trockij írásai.<sup>14</sup> Az egyiknek mottója: „A német proletariátus fel fog támadni, a sztálinizmus soha.” Szerinte a német kommunista párt éppúgy letért az osztályharc útjáról, mint a német szociáldemokrata párt. Annyira leköt a brosúrája, hogy legépelem.

A Szocializmus 1906–1910 éves évfolyamaiban nagyon érdekes és értékes tanulmányok vannak a magyar és az idegen szocializmus legjobbjainak a tollából. Kunfi Zsigmond, Rónai, Garami, Weltner, Buchinger, Ágoston, Varga, Kautsky, Winter stb. cikkei magas nívón tartották már akkor is a magyarországi szociáldemokraták teoretikai hivatalos lapját.

**Március 7.** A federáció felfüggesztette a helyi szervezet baloldali vezetőségét, és egy interimár<sup>15</sup> bizottságot nevezett ki, amelyben én is benne vagyok. Az előzmények, hogy a federáció kérte Berkovics Simon és Dr. Gruber kizárását a szervezetből, amelyhez a baloldal természetesen nem járult hozzá.<sup>16</sup>

Nagyon fárasztó a szervezeti munka már. Ülések tartanak éjjel 2 sőt 3 óráig is. A közeli napokban megkezdődnek a tárgyalások a jobb- és a baloldal vezetői között.<sup>17</sup> Én középen állok, habár a federációhoz közel álló csoportot képviselem a vezetőségben.

Olvasom Ágoston Péter: *A mi utunk (Magyarország jövője)* című könyvét. Emellett folyóiratokat olvasgatok mostanában inkább; regényeket alig.

**Április 12.** Az új közgyűlés megválasztotta a szervezet új vezetőségét. Az egységes listán bekerültem én is a vezetőségbe, ahol természetesen a baloldal van többségben. Nem tudom, mi lesz, de nincs meg a kellő harmónia a federáció és a helyi szervezet vezetősége között mostan sem. A federáció képviselője, Kandel ellen fantasztikus vádak hangzanak el mostanában. Sziguranca-spiclinek, munkásárulónak stb. nevezik mostanában.

14 Lev Trockij: *A német proletariátus tragédiája*. In: Бюллетень Оппозиции (большевиков-ленинцев) (Ellenzéki Szemle – Bolsevik-Leninista). <https://www.marxists.org/archive/trotsky/germany/1933/330314.htm>

15 Ideiglenes Bizottság.

16 A helyi szervezet felfüggesztésének híre nem jelent meg a kolozsvári polgári napilapokban, míg a szociáldemokrata lapok hetilapként működtek. A szakszervezeti csoportok általában föderációkba tömörültek, amely ágazati csoportok (vasmunkások, famunkások, nyomdászok stb.) szakszervezetei létrehozták a központi szervet, a Szakszervezeti Tanácsot (Confederația Generală a Muncii).

17 A Kandel Ignác vezette jobbszárnyról és a Berkovics Simon vezette balszárnyról van szó.

Németországból napról napra szomorúbb hírek érkeznek; a proletár pártok minden ellenállás nélkül adták fel és adják fel még meglevő hadállásaikat. A szociáldemokrata párt radikálisabb vezetői közül mind többen és többen tűnnek el, mind többet és többet gyilkolnak le közülük a hitlerista banditák. És a kommunisták még mindig folytatják szociáldemokrata-ellenes agitációjukat.

Wagner: *Művészet és forradalom* című könyvét olvasom. A zeneművészet nagy mestere elméleti írásában is éppoly nagy. Ezzel kapcsolatban emlékezem meg a napokban hallott *Tannhäuser*-nyitányról. Hallottam eddig is, de nem láttam a szépségét. És most: az első ütemtől az utolsóig leköt, nemcsak az észre, de az érzelmre is hatással van. Valahogy egész felemelő érzéssel van rám, átszellemít egészen. Az ember érzéki vágyait is felkavarja.

Ella.<sup>18</sup> Sokat beszélgetek vele és sétálok is. Szeretem a társaságát, habár idősebb, mint én, vagy 7-8 évvel. De az évek nem számíthatnak és nem számítanak. Sokszor úgy gondoltam, hogy szeretem, pedig ez nem szerelem, most úgy érzem. Én talán tetszem neki; ő is nekem mint barát, de nem mint nő. Pedig szép, csodás alakja is van. De máskor majd többet.

**Április 22.** A reformista szociáldemokrata politika a teljes csődbe jutott, és sokan még ma sem akarják ezt megérteni a német proletariátus bukása után sem.<sup>19</sup> A szociáldemokráciát vezetői talán örök időkre kompromittálták. A forradalmi irányt követelőket kizárják, elnémítják. Oly diktatúrát honosítanak meg a pártban, mint a fasiszta diktatúrák az országaikban.

Szomorú május elseje közeledik. Harc nélküli május elseje.

**Május 5.** Elmúlt május elseje. A német szakszervezeteken horogkeresztes lobogó lengett. A szomorú ebben pedig az, hogy nem erőszakkal tüzték ki a rohamosztagok, hanem a szakszervezeti vezetők önszándékból, azzal a célzattal, hogy így esetleg sikerül megmenteni a szakszervezeteket. Ily elgondolás csak az osztályharcról letért emberek által vezetett pártban létezhetik csak. És ilyen a német szociáldemokrata párt. De ilyen a német kommunista párt is.

A szervezetben dúló harc most az egész helyi csoport kizárásával végződött. Kandel keresztülvitte célját. A május 1-ei esemény jó ürügyül szolgált a kizárásra (a szocdem párt gyűlésén ifjú alkalmazottak kommunista röpcéket osztogattak). Habár elvileg a kizárás ellen voltam, most sajnálom, hogy mégis aktívan részt vettem ebben az egysegbontó műveletben.<sup>20</sup>

18 Személyazonossága ismeretlen.

19 1933. február 27-én leégett a Reichstag épülete, ezt ürügyként felhasználva a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, NSDAP) a felhatalmazási törvénnyel rendeleti kormányzást vezetett be. A Németországi Szociáldemokraták Pártja (Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD) volt az egyetlen jelen lévő parlamenti erő, amely a felhatalmazási törvényt ellenezte, ám a NSDAP a partnerei támogatásával a javaslatot megszavazta.

20 Vagyis Jordáky megszavazta Kandel indítványát.

„Világ proletárai, egyesüljetek!” Egyesüljetek, ha lehet; de ezt csak a mai vezetők eltávolításával lehet megvalósítani. Egységfront – manőverek helyett.

Németországban a kultúra előharcosai (írók, tudósok, művészek), akik nem hódoltak be, vagy nem menekültek ki, koncentrációs táborokba kerülnek. Így Glaeser, Ludwig Renn és mások. Az emigránsok különböző lapokat indítanak meg (Neuer Vorwartz, Freie Presse, Die Gegenangriff stb.).

**Május 28.** Az új szervezetünk alakítása rohamléptekkel halad előre. Röviden meglesz a közgyűlés is.

Itt a gyönyörű tavasz... oly boldog érzés fogja el az embert, ha kísétálhat egy kicsit a zöld mezőkre, az erdőre.

Gyakran sétálok Ellával; szép nő, de mégsem szerelem az, amiért szeretem a társaságát. Pedig alakja gyönyörű (a mások megállapításai szerint is).

**Június 21.** Megalakult az új szervezete a federációnak.<sup>21</sup> Tevékeny részt vettem az előkészítő munkálatokban; mindent megpróbáltam tenni, hogy a vezetőségbe fiatal, aktív erők is kerüljenek be. Nem sikerült. Egy-kettő ha van még benne. A vezetőség többségével állandó harcban állok. Lebolsevistáztak, ha az egységről merem beszélni; követelték, hogy szavazzam meg indítványaikat; elrendelték, hogy mint vezetőségi tag nem szólalhat fel senki a hivatalos javaslat ellen; osztályharcos eljárásnak nevezték a fasisztákkal való tárgyalást és ugyanakkor árulásnak a kommunistákkal való érintkezést. Ami itt történik, azok után meg lehet érteni, hogy miért melegágyai a szakszervezetek a faszizmusnak.

A pártban hasonló a helyzet. A helyi pártszervezetünk nem a demokrácián, hanem a diktatúrán, nem a nemzetköziségen, hanem a különböző national-sovinizmusokon, nem a forradalmi osztályharcos szociáldemokrácián, hanem a reformista-opportunisták, mondhatni némelykor a fasiszta elveken nyugszik. Évek óta csak kompromisszum, paktum van a pártunk és persze kizárólag a polgári pártok között.

Sokat foglalkozom a marxizmussal és az irodalommal.

**Július 4.** Vásároltam megint egy egész csomó könyvet. Többek között: Mehring: *Marx Károly élete*, Bebel: *Életemből*, Kautsky: *A kereszténység eredete*, Upton Sinclair: *100%, Társadalmi lexikon* és Wells *Világtörténete* stb. Ezek mellett irodalmi, szociológiai, különböző tudományos, zeneművészeti könyvek garmadáját.

**Július 25.** Wells: *Óriások* című könyvének olvasását végeztem be, amely tekintve, hogy kb. fél éve nem olvastam regényt, nagyon lekötött. A Napkelet 1920-as évfolyamában érdekes cikkek vannak a szocialista gondolatoktól. Íróik Tabéry, Szentimrey [sic!], Marót, Ligeti, Bartalics [sic!] és az egész mai írói gárda.<sup>22</sup> Tegnap este

21 A Magánalkalmazottak Szakszervezete kolozsvári szervezetéről van szó.

22 Tabéry Géza *Októberi emberek* című regényét folytatásokban közölte a lap. Ligeti Ernő is több polgári radikális cikkel jelentkezett (*Szabó Dezső útja* – Napkelet, 1920. 5. sz.), sőt Bartalis János *Az új művészet elé* című felhívása szintén radikális programot fogalmaz meg (Napkelet, 1920. 5. sz.).

Moszkva magyar nyelvű adását hallgattam.<sup>23</sup> Mint mindig, most is a szociáldemokrácia volt támadásaik célpontja. Még nem volt elég nekik a német példa, a német munkásság tragédiája, amelyért épp annyira felelősek, sőt még jobban a sztálinisták, mint a szociáldemokraták. Érdekes Böhm Vilmos elvtárs legutóbb a M. N.-ben<sup>24</sup> megjelent cikke „*Mi bukott meg*”; a legtökéletesebb önkritika párosulva a kommunisták feletti kritikával. Alapmotívuma: *vissza a forradalmi szociáldemokráciához*.

**Augusztus 2.** Hallgattam a moszkvai magyar adást, amelynek keretében példátlanul gyalázták újból a szociáldemokratákat; ellenben a fasisztákkal szemben egy szavuk sem volt.

A szervezetben legújabbán az ifjú csoport vezetésével, illetve annak megalapításával bíztak meg. Az eddigi tagok 99%-a bolsevista.<sup>25</sup>

A tegnap láttam a *Danton* című filmet Fritz Kortnerrel; nagyon jól van beállítva Danton, a nagy forradalmár. Rejtett célzatai is vannak a filmnek. Pl. a Konvent ülésén Lajos király védője mikor azt mondja, hogy „a király szent, és csak Istennek tartozik felelőséggel”, a tömeg Dantonnal az élén kiróhógi (bocsánat a szóért, de ez a legkifejezőbb arra a jelenetre).

**Augusztus 18.** Napok egyformán telnek. Hivatal, strandolás, vita. Sokat járok egy szép fürdőhelyre E-val. A hivatalban egész jól telnek a délelőttök, flekken és bor mellett.

Semmi érdekes nem történik mostanában.

**Szeptember 4.** Szervezetünkben majd minden ülés botrányos mostanában. Felváltva vesznek össze egymással a vezetőségi tagok, du. azért nem dolgoznak. És a veszekedések – érdekes – nem elvi vagy taktikai kérdésekből kifolyólag vannak, hanem csupán személyi élűek. Ennyi tehetetlen ember egy csomóban egy kicsit sok. Legutóbb megint a munkakamarával volt baj.<sup>26</sup> A gépirónői állásra a szervezet ajánlotta Bojár Magda és Újhelyi Margit elvtársnőket, és a fővezérkar minden előkészületet

23 A moszkvai rádió 1932. szeptember 6-án 22 órakor kezdte meg magyar nyelvű adását, heti egy alkalommal. A rádióadást a Szovjetunióban élő magyar (elsősorban kommunista) emigránsok csoportja szerveztette.

24 Munkás Naptárban.

25 A tagság névsora ismeretlen.

26 A Munkakamarát 1927-ben a munkaadók és a munkavállalók érdekeinek összehangolására, a kormány és a szakszervezetek közötti tárgyalások eredményeképpen hozták létre. Feladatai közé tartozott a munkaügyi minisztériummal való kapcsolattartás, a szociális intézkedések gyakorlata ültetése, az osztályellentétek mérséklése, de „a munkások szakmai szervezkedésének előmozdítása” is. Közvetítőként is működött a munkás és a munkapiac között, de a statisztikai felmérések is a Munkakamara feladatai közé tartoztak. A Munkakamarának joga volt szenátort delegálni a bukaresti parlamentbe: így fordulhatott elő, hogy bár az RSZDP legtöbbször nem érte el a parlamentbe jutáshoz szükséges két százalékot, egy szenátor mindig képviselte a pártot – hiszen a Munkakamara által delegált tag általában párttag is volt. Lásd: *A Munkakamarákra vonatkozó törvény. A Magyar Párt szatmári nagygyűlésén elmondotta: Lakatos Sándor, a Munkaadók Szövetségének főtitkára. Keleti Újság, 1930. november 17. 19.*

megtett, hogy Bojár M. legyen megválasztva. De nem tudom, hogy hogy nem őt, hanem valami Nagy<sup>27</sup> nevű lányt választottak meg, állítólag Jovănel ajánlására.<sup>28</sup> Kandelék prüszkölnek, veszekednek, vádolnak és még sok mindent csinálnak. Meg akarják a választást semmisíttetni, amibe természetesen a többség nem mehetett be. De ez természetes is, nem dezavualhatjuk a tanácsosainkat, és mint szervezet nem törhetünk másnak a kenyerére.

Az egészben az én szerepem a legjobb. Mulatok a vezetőség cirkuszi jelenetén.

**Szeptember 28.** Bukarestben voltam mint a helyi ifjómunkás szervezet delegáltja az ifjómunkás kongresszuson. Az utolsó nap hosszasan fejtegettem a demokrácia és a diktatúra álláspontját, állást foglalva a proletárdiktatúra mellett mint az egyedüli célra vezető út mellett.

Moscovici szerint túlságosan befolyásolva vagyok a kommunista teoretikusoktól.<sup>29</sup> Ezek az emberek nem értik meg azt, hogy mit jelent az a kifejezés: „proletárdiktatúra”. Szocialisták, de a szocialista fejlődést nem értik, vagy nem akarják érteni.

A napokban fent jártam a Mk-ban,<sup>30</sup> láttam Nagy M-t, aki körül a heves viták voltak. Sok mindent beszélnek róla; de egy bizonyos, hogy remek nő.

**Október 5.** Semmi érdekes dolog nem történik már. Nem bírom sokáig ezt az egyhangúságot. Az egyedüli, ami tetszik, a könyvek. Undorító ez az élet, amit néhány hét óta folytatok. Kártya, kávéház, hazardjátékok, a züllés első jelenségei. És nem bírom megállítani saját magamat a lejtőn.

Vagy négy napja, hogy mindennap a *Traviatát* hallgatom. Königsberg, Milánó, Varsó és Budapestről.<sup>31</sup> Minél többet hallom, annál inkább bontakoznak ki Verdi muzsikájának rejtett szépségei. És érdekes, hogy Verdit, akit ezelőtt még egy évtizeddel is a könnyű fajsúlyú zeneszerzők közé állítottak a „hozzaértó” kritikusok, ma Wagnerrel teszik egy vonalba.

**Október 20.** Szervezetünk vez.[etése] elhatározta, hogy teadélutánokat rendezünk minden vasárnap du. Az első jól sikerült (ha erkölcsileg nem is).<sup>32</sup> Ott volt Kiss, a tor-dai munkakamarai tag is, aki rengeteg bort hozatott. Ittam én is, sokat, félretéve eddigi antialkoholista elveimet. És táncoltam is, habár nem nagyon tudok. De nem is ambicionálom, hogy megtanuljak. Néha, ha nagyon jókedvű vagyok, táncolok úgy, ahogy tudok, ez ügyis ritkán fordul elő. Vidám volt a hangulat nagyon. Ezen az első teadélutánon megismerkedtem Nagy Máriával is (munkakamara), aki miatt annak idején, ha jól emlékszem, júliusban (vagy még előbb) oly heves viták voltak szervezetünkben.

27 Nagy Mária, Jordáky Lajos későbbi felesége.

28 Dumitru Jovănel, a Kereskedelmi és magántisztviselők szakszervezetének egyik vezetője.

29 Ilie Moscovici, a két világháború közötti időszakban az RSZDP elnöke.

30 Munkakamarában.

31 Vagyis a felsorolt városok rádióállomásait.

32 Az esemény programja nem ismert.



Suciuval<sup>33</sup> beszélt, mikor valahogy arra kerültem, s kedvesen mondta Suciunak: „Nekem be sem mutatja ezt a kis fiút.” Néhány szót beszélünk, nagyon kedves lánynak látszik. Egy kicsit tetszik nekem is, de azért nem táncoltam Vele egyáltalán, és beszélni is keveset beszéltem Vele.

**November 9.** Szocialista történelmi megemlékezések napja ez a hét. Október 31. magyar forradalom, november 7. orosz forradalom, november 9. a német forradalom.<sup>34</sup> Az egész világ szociáldemokrata munkássága ma tüntetéseken és gyűléseken tesz hitvallást a szocializmus mellett. Németországban? Ott nem, ott a szakszervezetekben, a párházakon horogkeresztes rongydarabok lengenek, hirdetve az erőszak, a barbarizmus diadalát a kultúra, a szép felett. Akarj szabadságot – koncentrációs táborba kerülsz; akarj szabad kultúrát, vélemény szabadságot – megismertetnek mindezzel a horogkeresztes SS- és SA-kaszárnyákban.<sup>35</sup>

Az ifjak szervezetében előadást tartottam a múlt napokban a németországi helyzetről, elemezve a katasztrófa okait, a proletárpártok hibáit, valamint a letört mozgalom lehetőségeit és követendő taktikáját.

**November 24.** Járok a teadélutánokra – a megszokott társaság együtt van mindig.

Fenn jártam Suciunál a C.C.C.-ben.<sup>36</sup> Nem tudom, mit akar, de azt hiszem, meg akar tréfálni. Azt mondta, hogy miért nem foglalkozom M-val,<sup>37</sup> hisz nem látom, hogy tetszem neki. Ezt egész biztos nem komolyan mondotta, hisz ő és barátja szeretik. Máskülönben tetszik nekem is; de álmodni sem merek még arról sem, hogy esetleg hosszabb beszédbe elegyedne velem.

**December 5.** Egy kis háziestélyt rendeztünk Suciunál. Jelen voltak Braun, Mária, Jovánél és menyasszonya, Figi, Neumann, Suci, én és mások. Cigányok is jöttek. Táncoltam Máriával, illetve Ő velem. Nem tudom, miért, de valami boldog érzés, valami boldog hullám csapott át rajtam, mikor Vele táncoltam. Valami olyan érzés, amelyet még soha nem éreztem. (Még a nyáron E.-val sem.) Nem tudom, mi van; félek magamtól, hogy beleszeretek, és szeretni reménytelenül, bolondul, mint mások, nem neked való.

Tény, hogy én magam sem tudom, hogy mit érzek. Tisztára a csókért nem kívánhatom; mert még elég becsületesnek érzem és tudom magamat ahhoz, hogy mindenki-

33 Suci Iuliu, a Kereskedelmi és magántisztviselők szakszervezetének egyik vezetője.

34 1918. október 31. az őszirózsás forradalom kitörésének napja, 1917. november 7. a bolsevik forradalom kirobbanásának időpontja és 1918. november 9. a Német Köztársaság 1918. évi kiáltásának napja.

35 SA: Sturmabteilung, magyarul rohamosztag. A náci párt paramilitáris szervezete, az ún. barnaingesek, vezetőjük Ernst Röhm. Ők védték a pártrendezvényeket 1933 előtt. SS: Schutzstaffel, magyarul védőosztag, 1933 előtt Hitler testőrsége, a párt belső rendőrsége az SA-n belül, majd annak letörése után 1934-től csak Hitlernek volt alárendelve. A második világháború során saját haderővel rendelkezett. Vezetőjük Heinrich Himmler volt.

36 Munkakamarában.

37 Nagy Máriával.



vel – idegennel és saját magammal – szemben is csak az igazi érzéseimet éreztessem, vagy pedig semmit.

Bebel-ünnepélyt szervezett a női szervezet.<sup>38</sup> Rég nem látott nívós műsor volt. Értékes Hoffer<sup>39</sup> előadása Bebelről; szavalatok stb., valami kvartett Mozart *Serenatáját* játszotta. Mozart, aki eddig nekem ellenszenves volt, megfogott egészen. Gyönyörű, könnyed, folyékony muzsikája van.

**December 7.** Megnéztem Mozart *Varázsfuvola* és *Szöktetés a szerályból* [sic!] című operáit. Elragadóan kedves a zenéjük. Soha ki nem fogyó derű, csillogó jókedv jellemzik Mozartot. Szereti nagyon a vonós hangszereket és a fafúvokat (fuvola, klarinét, oboa stb.) használni. Rég nem láttam oly kedves operát, mint a *Varázsfuvola*. Ezzel ellentétben Bizet: *Carmen* muzsikája kezd kissé émelygőssé válni (különösen, ha Octav Arbore „csodás” hangján keresztül akarja az ember megérteni). Bizet mellé nyugodtan odaállíthatjuk mondjuk Lehár Ferenczet. [sic!]

**December 9.** Böhm Vilmos elvtárs: *A német proletariátus tragédiája* című könyvét olvasgattam újólga.

Tannhäuser nyitányát hallgattam. Wagnert ez az egy mű halhatatlanná tenné az emberiség számára, ha mást nem is költött volna. Ha Wagner ilyet alkotott, érthető, hogy miért inspirálta éppen ő a magyarok legnagyobb zeneköltőjét, Erkel Ferencet.

**December 12.** A tegnap hazakísértem M.-t, és felmentem egy kicsit hozzá.<sup>40</sup> Nem tudom, hogy történt, de megcsókoltam az arcát, amit ő oly hidegen fogadott, hogy az engem azonnal lehűtött. Máskülönben nagyon kedves lány; de nem tudom, hogy mit akar, hogy eggyel többen ugráljanak körülötte. Lehet, de nem bírom elhinni. Kezd érdekelni, most már pszichológiailag is. Nekem tetszik, és épp ezért félek magamtól. Félek, nehogy beleszeressek; mert tudom, hogy úgyis reménytelen lenne.

**December 16.** „L’amour est la vie”<sup>41</sup> (A szerelem az élet) – ezt írtam be dec. 15-én a kis naptárjába. És főleg ezt tapasztaltam én magam is (illetve most tapasztalom). Mária a legdrágább, legédesebb teremtménye a világnak. Mit nem adnék, ha az enyém lehetne örökre. De ez legfőljebb csak egy flört az ő részére.

1938. december 15-én, ezt elhatároztuk, hogy minden körülmények között egymáséi leszünk. Bármilyen távol leszünk egymástól, vagy bármilyen – esetleg – családi kapocs választana el egymástól.

Adyt mind jobban és jobban szeretem meg, és ez egyedül az Ő érdeme. Eddig alig-alig olvastam valamit, most nagyon szeretem. Hallgattuk Beethoven egyik hegedűversenyét. Csodaszép volt. Ady, Beethoven és Mária. Egy napon szerettem meg igazán mindhármukat. A költészet és a zene legnagyobbjai között Mária, aki egyesíti, aki ma-

38 Az esemény programja nem ismert, August Bebel német szocialista vezető ünnepléséről van szó.

39 Hoffer Géza újságíró.

40 Nagy Mária.

41 Helyesen l’amour c’est la vie – „az élet szerelem”.

gába hordja Ady finom és mégis vad, nyugodt és szenvedélyes szeretetét és Beethoven a jóságban és finom (érzékeny) lelkűségben való elmélyülését.

Alig írtam le a fentieket, máris úgy érzem, nem nekem való ez a hang. Nem nekem való a líra, az irodalmi alkotás hangja. Ezen a téren talán valamikor kritikus lehetek, de alkotó nem. Ez az érzésem.

**December 17.** Ujjongani szeretnék, hogy az enyém. Minden tulajdonsága jó, talán csak egy kicsikét kegyetlen. És mindenki ennek az ellenkezőjét látja. Lehet, hogy tévedek. Ez a kegyetlenség nem a jószívűség csökkentését jelzi; mivel a végtelenségig jószívű. Kegyetlen talán csak azokkal szemben, akiről tudja, hogy szeretik őt.

Ideadta olvasni Tagore néhány művét. Nagyon kedves axiómái vannak a nagy indus költőnek. A szerelmes lélek minden rezgése benne van ezekben az axiómákban.<sup>42</sup>

Szervezeti dolgok nem számítanak. Teljesen elhanyagolom őket. Nincs értelme ezen szervezetért dolgozni.

**December 22.** Versírásba csaptam a fejemet, illetve a tollamat. Ez prózáilag nézve a szerelem jele. Sikerült összeírnom egy versre valót, amelynek egyetlen előnye: az őszinteség. Stílusa Ady, tartalma individualista. Ilyesmi van benne:

Akarod? Akarom! Mi állhat utunkba  
Prométeuszokként, béklyókat ledobva  
Ne gondoljunk másra  
Csak magunkra és a mára.  
Jó, de csak a saját szórakoztatásomra.

**December 23.** Nem tudom, mi van velem, oly fáradt vagyok, mint még soha. Tegnap Mozartot hallgattunk, csókolódtunk is... Nem tudom, mi történt, egyszer csak mintha minden energiámat elvesztettem volna, aláélt, semmit nem kívánó (béna) lettem. Hogy mi az oka: én magam sem tudom; nem tudom megmagyarázni sehogy. Fáradt vagyok testileg és főleg szellemileg. Talán az is hozzájárul, hogy nem hiszek, pedig nagyon szeretem. Az utóbbi napokban lázálmaim voltak (talán még hangosan beszéltem is, úgy gondolom, hogy a nevét is mondtam). Róla álmodok, rá gondolok, és nyugodtságotam kezdem elveszíteni. És mégis oly szép szeretni, még akkor is, ha néha rossz.

**December 27.** A karácsonyi ünnepeket két helyen töltöttem el. Csináltunk nála is egy kis karácsonyfát.

Egy érdekes előadást hallgattunk valamelyik nap. Az előadó (valami pap) három kérdést tett fel, melyekre próbált felelni:

1. Mi volt a világ Krisztus előtt?
2. Mi lett Krisztussal?
3. Mi lenne Krisztus nélkül?

42 Rabindranáth Tagore indiai költő.

A probléma érdekes, majd foglalkozni fogok vele alaposabban. Egy bizonyos, hogy konklúzióm más lesz, mint a pap úré.

Sinclair Lewis és Papp Viktor (Beethoven) egy-egy könyvét vettem meg. Lehár-estet hallgattunk Bécsből. Legszébb operettjeinek gyönyörű részleteit hallgattuk Tanber, Novotna stb. előadásban. Másnap Kálmán Imre örökszép operettjét, a *Csárdáskirálynőt*.

Lezajlottak a képviselőházi választások. Pártunk csúfosan elbukott.<sup>43</sup> A bukás okai: a pártvezérek szerint a kormányterror, a rágalomhadjárat vezetőink ellen, a kevés pénz, amely a propagandát nem tette eredményessé stb. A t.k. okok azonban a szociáldemokrata párt taktikájában és egész struktúrájában keresendő[k]. A szociáldemokrácia bevégezte történelmi szerepét, éppúgy, mint a kommunista párt. Itt az ideje, hogy eltűnjenek a történelem színpadjáról, hogy helyet adjanak a teljes egységesen felépülő IV. Internacionálénak, amely félretéve az opportunistareformista taktikát, másrészt leálcázva a forradalmi illúziókban saját magukat ringató kommunistákat vezesse proletariátus a győzelemre forradalmi osztályharcos szellemben.<sup>44</sup>

**December 28.** Ki is Ő nekem tulajdonképpen? – ezen gondolkodtam ma sokat. Felelet csak egy lehet: Minden, minden... az élet!...

Talán a tegnap este tetszett a legjobban. Gyönyörű alabástrom karjai, a csillogó drága szempár, a tüzes csókos ajkak... örökké feledhetetlen marad. És szeretjük egymást. És Adyt olvasunk, Mozart és Beethoven zenekíséréte mellett.

**December 31.** Elválunk, mert megtaláltuk egymást, írja valaki, vagy talán csak fantáziámban van ez. Két nap óta nem láttam; haragszik rám.

Hideg téli estéken  
Csók csaták mámorában  
Tudtuk meg, hogy mi az  
Élet

Valahogy olyan rossz egyedül lenni. Szeretni és nem lehetni azzal, akit szeretek. Ha nem jön közbe valami, akkor pedig külön töltjük el az év utolsó és az új év első percét. Mily szép lenne pedig az új év küszöbén megcsókolni őt. Együtt lenni, együtt mulatni, együtt sétálni, és ezt mind kettősből. De ezt nem lehet, úgy látszik. Túl sokat kívánnék, ha ilyesmiket akarnék én Tőle. Hisz csak az biztos, hogy szeretem. Hogy ő is szeret engem? Valószínűleg nem!<sup>45</sup>

43 Az RSZDP az 1933. december 22–23-i parlamenti választások során 23 015 voksot kapott (1,14%), így a szociáldemokraták nem érték el a parlamentbe jutáshoz érvényes küszöböt.

44 A világ munkáspártjait összefogó és koordináló szervezeteket nevezték Internacionáléknak. A szociáldemokrata pártok az II. Internacionálé, a kommunista pártok a III. Internacionálé (ismertebb nevén: Komintern) körül gyülekeztek.

45 Kiemelés az eredetiben.

**Január 8.** Három nagyon boldog nap után írom e sorokat. Fiatalos hévvvel és tisztán tudom szeretni a legdrágábbat, Lédámat,<sup>46</sup> aki megmutatta, hogy mi az Élet. Gyönyörű napok... olykor-olykor úgy érzem, mintha nem is két ember lennénk, hanem egyek. Eggyé válunk testileg és lelkileg is... De miért is nem lehet Ő az enyém teljesen, mint Élettársam ebben a Rengetegben. Csak lennék 2 évvel idősebb (t.i. a katonaság után), tudnám, mit kellene tegyek. De így...

A szakszervezeti tevékenységem az utóbbi időben a minimumra redukálódott. Kisése komolytalanul viselkedtem, de ilyen az egész szervezeti légkör. Az ellentétek mind jobban éleződnek ki, már a vezetőségben is. Egyik legutóbbi (január 4.) ülésen tartott gúnyos hangú beszámolómm miatt Kappner és Hollitzer elhagyták az ülést, Suciival pedig éles vitám volt.<sup>47</sup> Ezek az emberek azt hiszik magukról, hogy szocialisták... pedig nem azok. Mind jobban kristályosodik ki az a nézet benne[m], hogy csakis az egység teremtheti újra a szocialista pártokat.<sup>48</sup> Új Internacionálét a másik kettő helyére.

Romain Rolland. Író... művész... forradalmár szocialista. Végigolvastam percnyi megszakítás nélkül egyik nagy forradalmi drámáját. Címe: *A szerelem és halál játéka*. Az első nagy francia forradalomban játszódik le. Szereplői mintha itt lennének közöttünk. Történelmi dráma a történelem meghamisítása nélkül. S ebben különbözik R. Rolland kortársai nagy részétől. Meggyőződéses szocialista. A darabja: ha az ember kezébe veszi, nem tudja letenni, és újra és újra olvasni akarja.

A szerelem és a halál játéka. Courvoisier, a felesége, Vallé, a fiatal girondista és a többiek mind-mind élő alakok. A Konventben lejátszódott dolgok (Robespierre beszéde Danton ellen és annak a hatása) elbeszélése Courvoisier által, Vallé menekülése, házkutatás Courvoisier-éknál, megdöbbentő hatást gyakorolnak az olvasóra... Hát még a nézőre mily hatást gyakorolnának. Olvastam, hogy Németországban a forradalomkor Reinhardt rendezésében adták; a közönség őrjöngött valósággal, és a forradalmi láz növekedett.<sup>49</sup>

46 Utalás Brüll Adéla (asszonynevéen Diósy Ödönné), aki Léda névvel Ady Endre múzsája volt.

47 Valószínűleg Hollitzer Nándor néptanítóról, Kappner Ármin és Suciú Iuliu szakszervezeti vezetőről van szó.

48 Kiemelés az eredetiben.

49 Utalás a Max Reinhardt osztrák-német színházi intendánsra, filmrendezőre, aki avantgárd színházi megoldásaival lett ismert. Nevéhez fűződött a húszas években meghonosított tömegszínház (Volksbühne) irányzata.

**Január 15.** L'amour est la vie. [sic!] Gyönyörű dolog a szerelem, az Élet. Talán még sohasem voltam olyan boldog, mint mostanában, egy bizonyos idő óta. Most tudom, hogy mit jelent boldognak lenni. Boldogság jó és rossz is. Mindenkinek a boldogsága elsősorban önmagától függ. Tehát, ha néha boldogtalannak érzem magamat, annak az oka csak saját magamban kereshető. Úgy uralkodom idegeimen, és érzékeimen, ahogy akarok... ha akarok, és mégis sokszor oly butaságokat csinállok; akaratlanul megbántom néha, sokszor nem a helyzethez illő hangot használlok.

Mária. Tegnap (jan. 14.) oly különös volt, mint még soha. Nem tudok eligazodni rajta. És mégis tetszik, sőt mind jobban és jobban tetszik. Milyen dolgokat mondott, most egy nappal később nem is bírom elhinni. Mintha egy rossz álom lett volna. „Mit gondolsz, te különb vagy, mint a barátaid”; „Szerencséd van, hogy te és nem ők; Én szeretek áldozatokat hozni” stb. Nem engedte, hogy hozzá se érjek, gyűlölt, utált és aztán úgy csókolt, ahogy talán még soha. Nem látok a lelkébe, de a sajátomba sem egészen tisztán. Nem tudom, mit csináljak, hogy higgyen nekem. Mert nem hisz, és ez az, ami oly sokszor boldogtalanná tesz. Nincs mit csináljak; vagy megismer és hisz, vagy nem és... Én nem tudok bizonykodni, hogy higgyen, mert tetteim alapján kell megismerjen engemet. Szeretem úgy, ahogy még nem szerettem Nőt. Tiszta önzetlen szerelemmel. Rapszodikus természete sokszor elragadja. Egyik pillanatban gyűlöl, a másikban meg szenvedélyesen csókol.

Miért nem lehet a feleségem. Ha akarná Ő is, túltehetnénk magunkat a társadalom minden akadályán; nem törődve a mai rothadó társadalom előítéleteivel és gátjaival; ledönteni mindent és eltávolítani mindenkit magunk közül, ezt kellene cselekednünk.

Szombaton este az üzem tisztviselői egy részével mulattam (jan. 13.).<sup>50</sup> Kinn volt a Monostori rezesbanda. Eleinte mutattam, hogy jókedvem van, de nem tudtam sokáig. Mind arra kellett gondoljak, hogy amíg én így csinállok, mások, nagyon sokan fűtetlen szobákban – ha nem odúkbán – kínlódnak a hidegtől és az éhségtől gyötrőd[öt]ten. És Neumann, egyike a legjobb ifjú szocialistáknak, a legnagyobb nyomorban kénytelen élni a mai társadalom bűnéért.<sup>51</sup> És ne lázadjunk és nem kívánjuk, ne követeljük a forradalmi harcba menést pártunktól?

Pártközgyűlés is volt folyó hó 14-én. Az erkölcsi jelentést erősen megkritizáltam, majd követeltem, hogy a leendő pártvezetőségben azon elvtársak, akik tönkretették a mozgalmat, ne vehessenek részt, valamint a párt fizetések alkalmazottai se legyenek megválaszthatók... Az új vezetőség rosszabb, mint bármely eddigi: Bruder, Hriste, Mureșan stb. Igaz, hogy van egynéhány fiatal is, Oniga, Lenghel, Neumann és én.<sup>52</sup> Meglátjuk, hogy mit lehet csinálni. Aznap délután az ifjúmunkások felkérésére elhatá-

50 Jordáky munkahelyéről, a kolozsvári Városi Vízüzemek tisztviselőiről van szó.

51 Valószínűleg Neumann Jenőről van szó.

52 Valószínűleg Neumann Jenő, a többi szakszervezeti tisztviselő kiléte ismeretlen.

roztam, hogy a legközelebbi vasárnap rövid ismertetőt tartok a három L-ről (Lenin, Luxemburg, Liebknecht).

Este Mária azt mondta, hogy a vasárnap délutánt vele kell eltöltnem, nem mehetek előadást tartani. Megígértem, hisz mindent meg kell ígérjek az egyetlen...

Szeretem, csak hinne nekem.

**Január 18.** Szomorú, rossz hangulatban vagyok, mivel összeeszeve váltunk el egymástól tegnap este. Az utóbbi napokban többször összeesztünk, de utána mindig kibékültünk. Udvariatlanul, sértőn beszéltem vele, s így jogosan haragudott meg rám. Én úgy érzem, mégsem kezdeményezhetem a kibékülést; mert azt hinné, hogy azért békülök ki, mivel a testére van szükségem. Azt hiszi, amint már mondta is, hogy én is csak a testi vágyaimat akarom kielégíteni. Pedig ha tudná, hogy mennyire téved, talán boldogok lennénk. Hogy is mondja Ady:

Egy végig csókolt csókkal  
Lennénk megbékült holtak  
De ki az a tűz, de kell az a csók  
S mondjuk szomorún  
Holnap majd holnap.<sup>53</sup>

Alig fejeztem be a fenti sorokat, mikor berregett a telefon, és felismertem első hallásra a telefonban a hangját. Kedves volt és... pénteken délután újból találkozunk.

Zilahy: *Két fogoly* című regényét olvasom. A könyv lenyűgöz, mindannak dacára, hogy írója téves világnézetet képvisel. Érdekes a szerelemről való megállapítása, amelynek a lényege az, hogy egy férfi és egy nő csak abban az esetben gyakorolnak érzékileg egymásra hatást, és eléggülnek ki, ha mindkettőnek hasonló kémiai összetételű minden része. Háborús regény. Bevilágít a háború szenvedéseibe; de a háború okát nem bírja vagy nem akarja meglátni. Polgári osztály írója, nem sokat várhatunk tőle.

**Január 20.** E héten kétszer hallgattam operaelőadást a budapesti Operaházból. *Álarcosbál* Báthy Annával, Pataky Kálmánnal és Svéd Sándorral. Talán sohase fogok még egyszer három ily énekest egyszerre hallgatni. Verdi éppoly friss, ha nem is olyan nagyon ötletes, mint egyes más operáiban. Zenéje mindig új, akárhányszor hallja is az ember. Szólisták áriái, összeesküvők kórusa mind csodaszépek.

Tegnap Máriával Mascagni: *Parasztbecsületét* és De Falla: *Egy rövid élet* című kis operáit hallgattam. Mascagni zenéje halhatatlan. Turiddu, Santuzza és a többi szerep mind jó kezekben volt (Pataky, Kálmán, Bodó Erzs, Farkas Sándor stb.). De Falla zenéjét most hallottam először.<sup>54</sup> Első hallására is megtetszett; van valami újszerűség benne. Azt hiszem, hogy a futurista zeneköltők közé tartozik.

<sup>53</sup> Ady Endre: *Félig csókolt csók*.

<sup>54</sup> Manuel de Falla spanyol zeneszerző, akinek munkássága Bartók Bélával és Kodály Zoltánnal mutat hasonlóságot, világszerte népszerűsítette a spanyol nép- és cigányzenét.

Egy nagyon boldog, szép, tiszta estét töltöttünk el. Megmondta, hogy szeret, és ha lehetne, az enyém lenne végleg mint a feleségem, mint az asszonyom.

**Január 22.** A pártvezetőség megtartotta első rendes ülését, amelyen rendes vez[etőségi] taggá nyilvánítottak engem is, és jegyzővé választottak. Elnök Hoffer, míg alelnökök Striva és Dreiszig lettek megválasztva.<sup>55</sup> Hoffer szép programot adott, s ha sikerül megvalósítanunk, akkor egy élénk, életerős pártot lehet kiépíteni megint Kolozsváron. Hogy ezt [sic!] lehessen, véget kell vetni az intrikáknak, a párt keretein belül a legszélesebb demokráciát kell alkalmazni és mindenekfelett kimenni a tömegek közé és velük a legszorosabb összeköttetést fenntartani.

Vasárnap délután egy barátnője volt nála [Máriánál], amikor betoppantam én is. Ott volt úgy hét óráig; eredmény, hogy teljesen elkábultam a sok beszédől, nem beszélve arról, hogy megismertem két regény tartalmát, a befőttek elkészítésének helyes módját és még sok más egyebet.

Nagyon fáradt vagyok... De nem tudom kipihenni magam; ha Vele vagyok, elfeledkezek mindenről, és csak Neki élek. És így van ez jól. Tudom, hogy nem lennék fáradt, ha együtt élhetnénk, mint egy szerelmes házaspár.

Mi történt az utóbbi hónapban? Megismertem az Élet célját, megismertem a legszebb érzést, amely két embert együvé kapcsolhat és eggyé tesz.

**Január 28.** Teljes a boldogság. Zavartalanul élvezem, csak az a tudat kínoz, hogy én nem adok ugyanannyi szépet, mint amennyit kapok. Bármilyen korkülönbség is van közöttünk, azt hiszem, boldogok lennénk. Csak ne félne úgy az előítéletektől.

Zilahy: *Szövevények*<sup>56</sup> című könyve eltekintve (szerintem) téves világnézetéből eredő meglátásaitól egyike a legjobb könyveknek, amit Magyarország polgári írói írtak.

**Február 10.** Gyönyörűek a napok. Ezt azonban nem az időjárás teszi, hanem Ő, Mária, aki a legcsodásabb nő, aki csak létezhetik. De vajon igazán szeret? Nem csak hazugság az, amit mond? Hisz nő, aki – most általában beszélek a nőkről – még nem jutott el szellemileg arra a fokra, hogy megérdemelné emancipációját. Azok a nők, akik a háború mellé állanak (Hitler, Mussolini) a béke ellen (szocializmus, kommunizmus), nem érettek a felszabadításra. A „modern” európai nőknek nem tudás, hanem szenvedélyeiknek minél tökéletesebb kielégítése a fontos. Más pl. a helyzet az USA-ban, ahol a férfakkal egyenlő intellektusú nők nagyrészt jobban érdeklődnek a szellemi problémák iránt, mint maguk a férfiak. A felső tízezer női kezdenek foglalkozni a szocializmussal, és rájőve annak mély igazságaira, támogatják a forradalmi pártokat.

Szép napok, csak ne érnének véget. De közbejönnek gátak; gátak, amelyeket néha legjobbnak vélt barátaim állítanak közénk. Mesterségesen akarnak elidegeníteni, az

55 A kolozsvári pártszervezet vezetőségében Hoffer Géza a szociáldemokrata hetilap, a Munkás Újság/Előre főszerkesztője, a másik két vezetőségi tag ismeretlen.

56 Zilahy Lajos: *A szövevény*. Athenaeum, Budapest, 1932.



egyik, mert fiatal vagyok, és így nem jöhet velem nyilvános helyre, a másik, mivel szerelmes, a harmadik, mivel lecsúszott és így tovább. Egy igazi barátom van, aki tudom, hogy barátom: s ez (Fügi) Feri.<sup>57</sup>

December 15. L'amour est la vie,<sup>58</sup> Karácsony, Újév napja, minden nap a mai napig ünnepnap, és még talán sok-sok ilyen ünnepnap lesz.

Benedek Marcellnek egy érdekes jelenetét olvastam, *A császári kihallgatást*. Jelenet készülő darabjából. A nagy irodalmár elsőrangú tollal gúnyolja ki a királyságot, valamint az egész korcsosodó burzsoáziát. A jelenet a Korunk egyik régi (talán 1927) számában jelent meg.

**Február 15.** Ausztriában forradalom van.<sup>59</sup> Mikor ezen sorokat írom, talán épp bombázzák és ágyúzzák a hőiesen küzdő szociáldemokrata védő szövetség (Schutzbund) állásait; a hatalmas épületkolosszusokat, amelyet az utóbbi 15 évben szocialisták emeltek a dolgozó osztály részére. Lövik, mivel fáj nekik, és fáj a mi polgárságunknak is – amely lapjaiban ujjong a Dolfuss–Fey–Stahremberg-akciónak –, hogy ott a munkások is egészséges, modernül felszerelt lakásokban laktak, hogy a munkásgyermeknek is jutott a kultúrából – hála Bécs szociáldemokrata iskolapolitikájának.<sup>60</sup>

Az események kiindulópontja Linz volt, ahol a karhatalom meg akarta szállni a szociáldemokrata pártházat, és le akarta fegyverezni teljesen a Schutzbundot.<sup>61</sup> A Schutzbundnak mintegy 50 tagja megtudva ezt, elbarikádozta magát a pártházban – amely egyébként egy szálloda –, amelyet gépfegyvertűz alá vettek. Erre kitört a harc: Linz, Eggenberg, Graz, egész Felső-Ausztria, Bécs; általános sztrájk, harcok Heiligenstadtban, Florisdorfban; Marthof, Renanahof, Goethehof bombázása. Eredmény néhány száz, esetleg néhány ezer halott és ezer és ezer sebesült. A fekete reakció – a katolicizmus képében – a heimwehrista banditák képében bevégezte misszióját.<sup>62</sup>

**Február 18.** Legyőzték pillanatnyilag az osztrák proletariátust, de nem véglegesen. Az eszmét nem tudták kiirtani, de a tényeket sem elhomályosítani, amelynek bizonyítékai voltak az a számtalan, minden komforttal berendezett községi ház, amelyben laktak a bécsi proletárok, az adórendszer, az iskolapolitika stb.

57 Jordáky Lajos osztálytársa volt a kolozsvári Református Kollégiumban.

58 Helyesen l'amour c'est la vie.

59 A kifejezést az osztrák szocialisták (SPÖ) és az „ausztrofasiszták” négynapos, 1934. február 12–16. között zajlott, az ország vezetéséért folytatott utcai harcaira használta. A villongások eredménye a korporatív alapon létrehozott új állam létrehozása, a többpártrendszer felszámolása és egy autoriter jellegű rendszer bevezetése lett a Vaterländische Front vezetésével.

60 Engelbert Dolfuss keresztényszocialista politikusról, Emil Feyről, a jobboldali paramilitáris Heimwehr vezetőjéről és Ernst Rüdiger Starhembergről van szó, aki szintén a Heimwehr egyik vezetője volt.

61 Republikanischer Schutzbund – Köztársasági Véderő –, az osztrák Szociáldemokrata Párt (SPÖ) által a köztársaság védelmére létrehozott baloldali paramilitáris szervezet.

62 A Heimwehr vagy Heimatschutz (Hazafias Front) a jobboldali pártok által létrehozott nacionalista paramilitáris szervezet volt.



**Febuár 22.** Valami baj van Mária és én közöttem. Mintha valaki állandóan akadályokat állítana közénk. Hogy miért? Fogalmam sincs róla. Mária? Ideges, minden szatirikus megjegyzésemet mint támadást fogja fel. Pedig a satíráram, ha annak nevezhető, nem rosszindulatú, de mit tegyek, ha mindenre azonnal tudok egy csípős megjegyzést tenni. Egy bizonyos, hogy nagyon szeretem. Ő szeret vajon? „Talán igen – talán nem”, mondja D’Annunzio egyik könyvének címlapján.<sup>63</sup>

Ausztriában csend van. Hozzá lehet kezdeni a Quadragesimo Anno<sup>64</sup> szellemében (keresztényi szellemben történt a munkásság legyilkolása is?) a rendi alkotmány megteremtéséhez. Rendi alkotmány, vagyis civilizáltabb középkor a XX. században. Ez talán fejlődés a társadalom történetében. Ez csak kísérlet, ami nem sikerülhet. A társadalomban (szerintem) jöhet oly kor, amely látszólag visszafejlődésnek mondható, de egy lezáródott kor még egyszer nem kelhet életre. A középkori hűbéri és mégis kollektív tulajdonú korból nem azért fejlődött ki a polgári és teljesen magántulajdonú rendszer, hogy újból visszafejlődjön. Hisz ez nem is lehetne. A két pont között nagyon lassan és sok fázison keresztül ment a tulajdon, amíg elért oda, ahol van most.

**Március 2.** Szépek a napok, csak egy kicsit keserűek néha. Na de a boldogság se lenne jó keserűség nélkül, mondta valamelyik bölcs ember. Én az igazat megvallva ezt kétlem, még akkor is, ha nagyon bölcs volt az illető.

A Korunkban érdekes a férfias irodalomról szóló szemle. Érdekes, hogy ma a férfias irodalom képviselői a férfias irodalmat propagáló könyvek szerzői maguk is fiatalok, még nincsenek a „férfikorban”. És miért, mert a háború utáni fiatalság nem volt sohasem fiatal, hanem koraérett. A háború utáni gyerekek és fiatalok a háború utáni nyomorúságot még mint gyerekek élték át, nyomorúságban nevelkedtek, és ez tette őket világosabban látókká. A fiatalság világosabban lát, mint a világháborún, a nyomoron átmenő férfiak, akiknek gyermekkoruk többé-kevésbé, de gondtalan volt. A mai nemzedék nem élheti ki magát csak eszmei harcokban; mert energiáját a létért, a megélhetési problémák kötik le. És a megélhetés biz’ probléma. Probléma, hogy hogyan szerezzen állást, ha nem is állandót – mert erre ugye gondolni se lehet –, de olyant, amely nem kényszeríti rá, hogy mint élősdí éljen barátain, akiknek ugyancsak nem nagyon van, vagy kolduljon. Mert „élősdí”-nek nevezik ezeket, akik nem jutnak munkaalkalomhoz; holott az élősdiek, nagyon jól tudjuk, a kapitalisták, a fegyvergyárosok és ezeknek a szolgálatában álló politikusok, diplomaták, miniszterek és nem

63 Gabriele D’Annunzio: *Talán igen, talán nem*. Kultúra, Budapest, 1918.

64 Pápai körlevél. XI. Piusz *Quadragesimo Anno* című szociális enciklikájának kihirdetése után, a gazdasági világválság következményeivel számolva az „ateista, szocialista” munkásszervezetekkel szemben kívánt keresztény szemléletű érdekvédelmi szervezetet létrehozni. Alapszemlélete szerint a gazdasági élet központja az ember és nem a profit, a szabadpiac nem lehet egyedül a szabályozó erő, hanem állami intervencióra van szükség. Elutasította mind a tőke, mind a proletariátus diktatúráját is, az osztályharcban nem látta képviselve a társadalmi kérdés megoldását. Ebből kiindulva a társadalom rendek szerinti tagolódása a kívánatos megoldás.

utolsósorban az állam fejei, akiket a különböző államformákban más-más címekkel illetnek.

Ezen ifjú „férfias irodalmat” képviselők véleménye a szerelemről: Max Brod írja (Zauberreich der Liebe):<sup>65</sup> „Sem a szerelem bonyodalmainak labirintusában határozatlanul tévelygő romantikus, régi típusú nő, sem pedig az emancipált, magán és az életen uralkodó, élvezetre erotizált, mindig meggondolt és fölényes mai nő nem jelenti a jövőt, hanem: a világos, tiszta gondolatú és érzésű ember...”

M. Fleisser, Gina Kaus, Seghers (a női írók könyveiben) a szerelmi élmény mint nagy ügy többnyire nevetséges, ami fontos a szerelmi élményből, az a természeti szűkszerűség.

Megnéztem a Magyar Színházban Madách: *Ember tragédiájának* diszeloadását. Érdekes gondolatai támadtak a hallgatónak, ki hallja felcsengeni Ádámnak a fejlődését, Évának a koronként változó, hol a fejlődés irányában Ádámot buzdító, hol az élvezetekre éhes stb. hangját és Lucifer örökké aktuális mondanivalóját. Az *ember tragédiája* az emberiség történetének nagy vonalakban való színpadra vitele. Nagy vonalakban van a történelem, de az egyes jelentek (korok) alaposan vannak kidolgozva. Hogy helyes-e? Mi, szocialisták azt kell mondjuk, nem, mivel a történelmi fejlődést indító ingáját nem látja elég tisztán. A szellemnek nagyobb jelentőséget tulajdonít, mint a materialisztikus gondolkodásnak, habár ennek kezdetleges formái is becsúsznak több helyen. A szocializmust az utópistákon keresztül (Fourier) ismeri csak; de a polgári magántulajdonon alapuló rendszert sem akceptálja (lásd londoni jelenet). Kritizálja az abszolutisztikus uralmi rendszert, és a demokratikus népköztársaságot, a római társadalmat, és a keresztény társadalmat is (amely ugyancsak gyilkol, csal, rabol céljának elérése érdekében). A hiba csak ott van, hogy nem mutat kiutat, vagy ha mutat (isteni szózat), csak ront műveinek értékéből. Mindenesetre olyan mű, amelyet érdemes analízis alá venni és szocialista kritikát gyakorolni fölötte.

**Március 10.** Nem tudom, hogy mi lehet az oka Mária irányomban tanúsított magatartásának. Az igaz, hogy én sem viselkedem úgy, ahogy kellene, de szeretem. És ő elhidegült. Nem tudok írni semmit sem most vele kapcsolatban.

Olvasok sokat. Kautsky, Marx, Engels stb., érzem, hogy rohamosan fejlődik megfigyelő képességem, a helyzeteket pillanatok alatt megértem. De ennek így kell lenni. Fejlődés, evolúció egy bizonyos pontig, hogy azután... Nem fejezem be ezt a mondatot, félek, hogy nagy butaságnak fogom tartani majd.

Fáradt vagyok; jó lenne pihenni valahol nyugodtan, falun, csendes helyen Vele, Máriával. De azt hiszem, elveszítjük egymást rövidesen. Ezért vagyok szomorú mostanában.

65 A szerelem csodálatos birodalma.

**Március 15.** „Verjen meg az Isten, Buby!<sup>66</sup> Kívánom, hogy sohase légy boldog ebben az életben” – ezek a szavak talán búcsúszavak, talán mások. Ezt mondta pontosan boldog (úgy gondolom, hogy boldog, de kételyeim kezdenek támadni) együttlevésünk három hónapos fordulóján.

Lehet, hogy nem találkozunk többet; pedig szerettem és még most is szeretem.

**Március 22.** Egy hét óta nem láttam. Oly rossz érzés ez, ha az ember szerelmes. De ha Mária így látja jónak, nincs mit tegyek ellene. *Nem tudok* kiszabadulni ebből az egyhangúságból, ebből az akaratnélküliségből, amelyben most vagyok.<sup>67</sup> Mária mondta azt sokszor, hogy nem tesz semmit amellett, hogy az enyém legyen (törvényesen is), de ellene se, ráhagyja a sorsra. Én is ezt mondom, pedig nagyon akarom, és mégis... Különben is viselkedése nem kifogástalan. Nem őszinte, nem mond igazat (erről meggyőződtem). De érthető, hisz célja van; minden eddigi kor nőinek nagy célja: a házasság. Családi fészek = biztos megélhetés (feltéve, ha a férj úr dolgozhatik, s ha nincs kizsákmányolva a végletekig). A mai rothadó társadalom erkölce a prostituált házasságban fejeződik ki. A nő eladja magát; de mit is tehetne mást. Ezt mint annyi más kérdést csak a kollektív-marxista társadalom oldhatja meg. A házasságért a nő ma kénytelen feláldozni boldogságát; a gazdasági helyzet kényszeríti a prostitúciós házasságba. És ezt meg kell tegye, ellenkező esetben prostituált lesz, vagy éhenhal. A „feleségi” címért sok mindent ad, boldogsága feláldozásán kívül adja a testét, kizárólagos tulajdona lesz annak a férfinak, aki elveszi.

Ez nem volt mindig így, és nem is lesz így. Rohamléptekkel közeledik az új, a szebb, a boldog, teljes egyenlőségen (nemi egyenlőség is lesz) alapuló társadalom, hogy foglalja el a mai rothadt társadalom helyét; lerombolva ezt, hogy újjáépíthesse becsületesen.

(Töredékek

Tavaszi kezdete van  
Amikor másnál kezdődik  
A szív tavasza akkor  
Végződik nálam.)

1933

December 15.

Mint az első fehér hólepel  
Bent a meleg szobában

66 Jordáky Lajos beceneve. A kolozsvári széles társadalom, családtagok, barátok Bubiként nevezték még az 1960-as és '70-es években is.

67 Kiemelés az eredetiben.

Egy 20 éves lett éretté  
(Egy ártatlanság veszett el).

Fiatal kedv, lobogó tűz  
Forró csók és telt kebel  
Két egymásra éhes fiatalnak  
Minden megvan ami kell.

Erkölcös társadalom:  
Hazugság és ámítás... és  
Két egymásra éhes fiatal  
Elvesztették egymást az Életben

(a vége talán így lehetne csiszoltabban természetes)

Tamási Áron: *Címeresek* könyve az első, amit tőle olvastam. De ez alapján is mint író az elsők közé tehetjük az erdélyiek, sőt a magyar nyelven bárhol írók között. Könyvéből, amelyet azt hiszem, elég régen írt, kiérzik a transzilvánista, az erdélyi. De kiérzik szocialista gyűlölete is (jobban mondvá szociáldemokrata-ellenessége). Könyvében egy darab történelmet akar bemutatni, természetesen az írói elme elvontságai-val és képzelődéseivel. És mégis, alakjainak nagy része mintha élő lenne. Forradalmárok, ellenforradalmárok, polgárok, parasztok és nagy ritkán munkások, románok és magyarok regényének fő alakjai. És minden úgyszólván egy nő körül forog. Egy nő, aki mindenkit az örültségbe képes kergetni, aki kegyeit osztogatja, és egyszer akar ő is boldog lenni. De ez egyszer nem sikerül. Vasnyakú arisztokraták... történelmi osztály; feltörekvő polgárok harca ez, és nem a munkásságé, amely osztály mindennek az alapja a kapitalizmus mai korszakában.

**Március 28.** Voltam Máriánál. Mintha nem lett volna semmi, újból szeretett, és azt mondja, hogy szeret. Hiszem, hisz bebizonyította. A viselkedését pedig megértem, hisz muszáj megértem. Bizonytalan lét, anyagi gondok, oly dolgok, melyek meggondolásra késztetik őt.<sup>68</sup> És hiába, most én nem tudok semmit garantálni neki katonaság előtt. Elvenném örömmel, de miből tartsam el. Állítólag, illetve bizonyosan felosztják a munkakamarákat. Nagy a magyarelles hangulat. Beülnek a nacionalisták a munkások kamarájába, és a többit elvégzik ők.

68 Nagy Mária anyagi helyzetét nem ismerjük.

A napokban elmentem a cionisták<sup>69</sup> által rendezett komédiára, az irodalmi törvényszékre, amelyet Ehrenburg<sup>70</sup> egyik könyve felett rendeztek.<sup>71</sup> Vitatkoztak a végtelenségig; csak arról nem beszéltek éppen, hogy Ehrenburg szocialista. Ha nem is acceptálja egészben a Szovjet politikáját, de szocialista. És épp ebből látszik, hogy szocialista. Nem támadja, de kritizálja az orosz szocializmust.

Érdekes fejtegetést olvastam a kollektív pszichológia összetételére vonatkozólag. Eszerint a tömegek pszichológiája teljesen elüt az individuálpeszichológiától, vagyis a tömegléleknek nem alkotóeleme az egyéni psziché. A tömegben levő ember oly dolgokra képes, amit mint individuum nem tenne meg.

**Március 30.** Sokszor – így tegnap este és ma reggel is megébredésemkor – oly nagy vágy fog el Mária után. Érzem, hogy szeretem. Szeretném karjaimba szorítani, csókolni az édes száját, azokat a gyönyörű karjait, selymes bőrét simítani, vénuszi melleit, hozzásimulni és vele lenni minél többet. De... Már nem szeret; érzem, még akkor sem, ha oly szenvedélyesen csókol, mint a napokban összeveszésünk után. Pedig ezek a csókok nem lehetnek hazugok. És mégis... Nagyon fáj, hogy nem láthatom, hogy oly ritkán találkozhatom Vele, hogy haragszik rám. Hogy haragszik, tudom, megérdemlem. Mert biz' sokszor meg nem engedett módon beszéltem Vele. De muszáj volt, mert ellenkező esetben – ha elvesztem fölényeskedő hangomat – ő kerülve felül úgy forgat, ahogy akar. Szeretem, s így fáj nagyon elveszteni őt, azonban lehet, hogy így jobb, lehet, hogy így jobban megmarad nekem. A tegnap még nevettem, és gyűlöltem azt az indus-ázsiai miszticizmussal telített filozófiát, mely szerint két szerelmesnek a legjobb elválni egymástól, hogy örökre megtartsák egymás iránti mély szeretetüket; ma már gondolkodom efelett, holnap talán...

Nagypénteki varázs! Ma nagypéntek van. Épp olyan nap, mint a többi. Most már határozottan érzem, hogy mondhatjuk – ateista vagyok. Tiszteletben tartom – ha nem ragad el valami – mások vallásos érzéseit, ez természetes. Mária vallásos, haragszik rám ilyenkor, pedig úgy hallom, hogy a legnagyobb ellenségevel is kibékül néha az ember. Tehát várok, annál is inkább, mivel mi még csak ellenségek sem vagyunk. Én nem lehetek kezdeményező, mert csak félreértené a dolgot.

És ő hazudott nekem többször az utóbbi időben.

Perverzitásnak nevezhető énszerintem az, amikor valaki szeret másokat kellemetlen, jobban mondván kényes helyzetbe hozni. Élvezni mások zavarát, tehetetlenségét lehet, hogy nem a legutolsó élvezetek közé való, de nekem nem tetszik egyáltalán az ilyesmi.

69 A cionizmus: politikai-nemzeti mozgalom, amelynek célja a zsidó nép egyesítése és a nemzet újjáélesztése a történelmi hazájában, Izrael földjén (Eretz Israel). A cionista csoportok minden olyan országban megjelentek, ahol zsidók is éltek, így a két világháború közötti Kolozsváron is. Az egyik leghíresebb kolozsvári cionista Kasztner Rezső ügyvéd volt, akinek máig vitatott a szerepe a magyarországi zsidómentések történetében.

70 Ilja Ehrenburg, szovjet író.

71 Valószínűleg Ehrenburg *Lasik Roitschwantz mozgalmas élete* című regényéről van szó, ugyanis az szól a címben szereplő zsidónak a Homelből/Gomelből Palesztinába tartó útjáról.

„Es war einmal ein Walzer” egy filmnek a címe és egy gyönyörű waltzer.<sup>72</sup> Gyönyörű ez, természetes, ha tudjuk, hogy költője Lehár Ferenc. Eggerth Mártha szépen énekel, a többiek kedvesek. A cselekmény üres és mégis sokatmondó. Bevezet a vidám kis történet a mai polgári erkölcsökbe. Házasság, vagyis más szóval hajsza a pénz után. A fiú gyámja a gazdagnak vélt lány hozományával véli szanálni a csődbe jutott bankot. A teljesen leszegényedett lány szülei a fiú pénzével remélik a jó élet folytatását. És így tovább.

**Április 3.** Elmúltak a húsvéti ünnepek is. Természetesen egy hét múlva lesz egy másik húsvét is. Egy hasznom volt; megismerkedtem egy Molnár nevű festőművésszel. Nagyon kedves fiú. Nem tudom, miért írogatok néha (próbálgatok írni) verseket, amelyeknek a formája lehet, hogy jó, tartalmuk csapnivaló, az biztos.

Felcsendül agyamban néha a beszéded  
Nem is olyan rég még némán értettelek Téged.  
Most csak mással beszélsz. Elfelejtesz engem  
Pedig Te nélküled oly üres a szívem.

Változat:

Most csak mással beszélsz  
Távol maradsz tőlem  
Pedig veled együtt  
Vész el a szívem is.

Más:

Most csak mással vagyunk  
Elfelejtjük egymást  
Pedig egymás nélkül  
Oly rossz mindkettőnknek

Miért vagyunk oly távol?  
Ne kínozzuk egymást  
Legyünk újra egyek  
Lélekben és testben.

Ezek a versek = minta érték nélkül. Egyetlen érdemük, hogy sohasem kerülhetnek a nyilvánosság elé.

**Április 6.** Cezar Lambroso: *Lángész és örület*<sup>73</sup> című könyvét olvastam. Lambroso a „valódi” igazságszolgáltatás nagy előharcosa, aki a bűnöst nem kivetni akarja a társadalomból, hanem megjavítani, becsületes társas lénné tenni. A modern gondolkodású jogszolgáltatás a múlt század vége felé felvetette a „beszámíthatóság” kérdését,

<sup>72</sup> A *Volt egyszer egy keringő* című, 1932-es német operettfilmről van szó.

<sup>73</sup> Cezar Lambroso: *Lángész és örület*. Vass, Budapest, 1906.

Lambroso 1876-ban megjelent egyik könyvében azt állította, hogy a gonosztevő szervezete és vele született hajlamai már eleve különböznek a rendes emberek testi és lelki berendezésétől. És így ezen „erkölcsi betegek” megbüntetése nem igazságos. Büntetés helyett csak ártalmatlanná kell tenni ezeket, de úgy, hogy ne is érezzék azt. El kell különíteni őket, meg kell akadályozni szaporodásukat, és így a következő generációkból ki lehet irtani a bűnt. Konklúziója tehát, hogy a bűn csírája már a születéskor benne van az illető emberben. Hogy mennyire helyes ez vagy nem, ehhez most még – nem lévén elegendő előkészületem – hozzászólni sem tudok.

A *Lángész és örültség* című munkájában a kettő rokonságát, a kettő közeli kapcsolatát igyekszik kimutatni. Példákkal bizonyítja, hogy nagyon sok lángeszű gondolkozónak éppoly szeszélyes volt a viselkedése, mint akármelyik lelki betegnek (Lenan, Buffon, Napóleon).<sup>74</sup> A lángész és a lelki beteg közötti különbség szerint abban áll, hogy a tehetség öntudatos, vagyis tudja, miért és hogyan jut bizonyos elvekhez; a lángész ellenben öntudatlan, a „miért” és a „hogyan” ismeretlen előtte.

Úgy a lángeszű emberekre, mint az örültekre nagy befolyással van az időjárás, az éghajlat változása, az évszakok. Az örülteknek a legtöbb rohamuk van az átmeneti időszakokban, főleg tavasszal. Éppígy a legtöbb híres mű tavasszal és ősszel készült el. És itt kapcsolódik be a geniebe<sup>75</sup> az örültség elmélete. Az örültség határán álló genie<sup>76</sup> sokkal termékenyebb, mint nyugodt állapotban. Az örült (idegbeteg) pedig fogékonyabb a művészetek iránt, mint más közönséges ember. Lelkibeteg zsenikre felhozza például a két Bolyait, Széchenyit, Comtet, Tassot, Rousseaut, Ampert [sic!] és még egy egész csomó nagyságot.<sup>77</sup> Sok lelkibetegnél viszont művészi (zenei, festői, költői stb.) hajlamosságokat állapított meg Lambroso.

Egyes népeknél tudnivaló, hogy az örülteket nagyon tisztelik. Ennek fő oka, hogy a nép minden új benyomást csodálattal fogad, az érthetlent pedig egyenesen imádja. A műveletlen embereknel úgy terjed néha az örültség, mint valami ragály (középkori vallási őrjöngések, 1212-i gyermekzarándoklási mánia stb.).

A lángeszű örültek több dologban különböznek a normális lángeszű emberektől. Így a lelkibeteg zseniknek nincs jellemük (Swift pap létre istentagadó; Tasso szidta az udvarokat, és alázatosan koldult az uralkodói kegyekért stb.), mértéktelen életet élnek (Poe, Mussat, Lenan stb. részegesek); gyakran változtatják pályájukat és tanulmányait; nagyon sokat foglalkoznak önmagukkal; az örültség legjellemzőbb vonását a nagy elmék életében és műveiben megnyilatkozó ellentmondások is bizonyítják (Newton

74 Valószínűleg Georges-Louis Leclerc de Buffon (1707–1788) francia természettudósról van szó, ugyanis ő a fajok átalakulásáról azt vallotta, hogy az a környezeti hatásokkal magyarázható.

75 Zsenijébe.

76 Zseni.

77 Bolyai Farkas és János matematikusok, Széchenyi István gróf magyar nemes, Auguste Comte szociológus, Torquato Tasso olasz barokk költő, Jean-Jacques Rousseau filozófus és André-Marie Ampère francia fizikusokról van szó.

babonás volt, és felfedezte a világegyetem törvényeit, Rousseau háromszor lett hitehagyott stb.).<sup>78</sup>

Mindezek azonban nem bizonyítják azt, hogy minden lángész örült lenne.

Ha tekintetbe vesszük a lángész és örült rokonságát, és hogy némely örült ember hatalmas szellemi képességekkel és energiákkal rendelkezik, úgyannyira, hogy a nép bámulattal tiszteli, akkor meg tudjuk magyarázni, hogy bizonyos fanatikus örültek hogyan gyakorolhatnak korukra olyan hatást, hogy forradalmaknak lehetnek okozói.

Nemcsak a múltnak, de a jelennek is. Korunk egyik legtöbbet szereplő egyéne az utóbbi időkben Hitler Adolf. Nem akarom azt írni, hogy lángész, és a zsenialitása az örültséggel határos; ezt nem, legfeljebb csak azt, hogy örült, akit el kellett volna különíteni mint a társadalomra veszélyes, fertőző egyént. Hitler nem lángész, de örült; örült, igaz, hogy letagadhatatlanul hatalmas energiával rendelkezik, szellemi felkészültsége már nem oly nagy. És épp itt van nagysága, hogy egy átlagban civilizált népet tud maga mögé felsorakoztatni. Ő az új próféta, az Isten földi helytartója; akinek kötelessége megmenteni Germániát a nemzetietlen marxizmustól és a mai civilizációtól. Mások majd többet Európa, illetve az árja-germán faj megmentőjéről.

**Április 12.** A tegnap újból találkoztam Máriával. Bejött a szerkesztőségbe, csodaszép volt. Hazakisértem és megcsókolt; megcsókoltam és ... és nagyon boldog voltam. Hiába, nagyon szeretem. Megfogadtam, hogy nem akarok találkozni vele, elbuktam; de hisz lehetetlenség ellenállni neki, különösen ha szeretem. És még most is azt mondja, hogy szeret, hogy százszor inkább, mint K. J.-et.<sup>79</sup> És vajon mit mond neki, valószínűleg azt, hogy talán csak nem gondolja, hogy azzal a gyerekek stb. Tudom, nekem hinnem kellene neki, nem érdemli meg, hogy így gondolkozzam róla, de nem tudok másképp. Ha nem hazudott volna, ha tettei a jelenben nem azt mutatnák, hogy jelenlegi célja a házasság bármily áron, bárkivel, akkor másképp hinnék és gondolkoznék én is. De csak gyerek vagyok a 21 évemmel; még nem vagyunk abban a társadalomban, amelyben az ún. érett „gyerek” is emancipált legyen, ahol az emancipáltság kora eshessen egybe a kenyérkeresettel, a szellemi és a nemi érettséggel stb. Ezt pedig nem lehet meghatározni 25 vagy 30 vagy akár 20 évben sem; ez a kollektív társadalomban is az egyénektől függ. Ez természetes, nem jelent semmiféle tekintetben individualizmust, mivel a kollektív korszakban történő szellemi és testi nevelés lehetővé fogja tenni, hogy eme „érettség” minden egyénél 18-20 éves korban beálljon, és az érettnak is tekintessen, amely maga után vonná, hogy az egyeseknek módjuk és képességük legyen megházasodni is. Most speciale a házasság és érettségről írok magamnak.

78 Jonathan Swift angol író, a már említett Tasso, Edgar Allan Poe költő, valószínűleg André Mus-sat francia történész, Isaac Newton fizikus és Jean-Jacques Rousseau filozófusokról van szó.

79 Ismeretlen személy.



Láttam az utóbbi napokban Gaál Franciskával a *Csibit*.<sup>80</sup> Kedves darab. Patt és Patathon mint regruták mulatságosak; de tanulságokat levonni M. Dietrich „Szőke Vénusz”-ából lehet levonni. Bemutat részletet a csillogó kapitalizmusból, amelyben a csillogásban látszik az igazságtalansága a rendszernek. Pénz, pénz, pénz... és semmi más.

Lafargue Pál: *A tulajdon fejlődése* című könyvéről itt nem írok, mivel külön készíték jegyzeteket.<sup>81</sup> Ellenben ezzel kapcsolatban az a tervem, hogy összefoglalót írjak és közlésre adjam az M. K.-nak;<sup>82</sup> a tulajdon fejlődése és a család kialakulása címen.

---

80 *Csibi, der Fratz* című 1934-es osztrák filmről van szó. Benne Gaál Franciska (1903–1972) alakítja az egyik főszerepet.

81 Paul Lafargue: *A tulajdon fejlődése*. Népszava, Budapest, 1907.

82 Valószínű, hogy a Munkás Naptárról van szó.

**Március 4.** Vaidát megválasztották a „Româno-Americana” társaság elnökévé.<sup>83</sup> Havi tautienje 100 000 lej. A társaság zsidó érdekeltségű.

Tilea és Goga az Astra Vagongyár adminisztrációs igazgatóságába lettek kooptálva.<sup>84</sup> A nagytőke így látszik biztosítani magát a fasizmus esetére.

**Március 13.** [...] <sup>85</sup>

**Március 18.** *N.I.R.A.*<sup>86</sup> *Roosevelt programja* nem nagy eredményeket mutat. Munkanélküliek alkalmaztatása, bérek és munkaidő tekintetében fejlődés nem volt az 1934. évben. A bánya és nehézipar termelése nem emelkedett, a mezőgazdasági termelés visszaesett. Csak a vállalatok tiszta nyeresége mutat fel hatalmas emelkedést. 1934-ben a magánvállalatoknál elhelyeztek a 11 millió munkanélküliből 170 000 munkást (tehát kb. 1,6%-ot). De ugyanakkor a vasútnál és a mezőgazdaságban újabb 230 000 munkás lett munkanélkülivé. A munkanélküliek száma összesen 400 000-rel emelkedett.

És mit csinált az állam? 470 000 munkanélkülit közmunkáknál, 359 000-et munkatáborokban helyezett el, és 5 milliónak munkanélküli segélyt folyósított. A munkabérek emelkedése átlag 6,7%, a drágaságé 14%. Egy öttagú család létfenntartása 43%-kal alulmaradt a normális megélhetési szükségletekhez viszonyítva.

Az átlagos munkaidő 37 és fél nap. Az acéliparban 25 óra, a férfiszabóságokban 27, konzervgyárakban 41, gyapotiparban 47. A 30 órás munkaidő lehetővé tenné 4 millió munkanélküli elhelyezését.

A 418 legnagyobb vállalat nyeresége növekedett. E vállalatok tiszta nyeresége 1929-ben 3000 millió dollár, 1932-ben lecsökkent 49 millióra, 1933-ban 605 millióra és 1934-ben 911 millióra emelkedett.

A mezőgazdaságban a munkások életstandardja 41%-kal alul van az 1929. évi létminimumnak (Amerikai Szakszervezeti Tanács tanulmányából).

83 A Româno-Americana társaság Románia egyik legnagyobb olajkereskedelmi vállalata volt.

84 Az Aradon, 1891-ben alapított Weitzer János Gép-, Vagongyár és Vasöntöde Rt. utódvállalata 1921-től több mint kétezer munkást foglalkoztatva. Ekkoriban sztrájkok sújtották, és tulajdonosváltásra készült. Ez 1937-ben következett be.

85 Kimutatás különböző vállalatok pénzügyeiről, Románia kül- és belpolitikai kereskedelméről táblázat – A. R.-I.

86 National Industry Recovery Act (Nemzeti Ipari Újjáépítési Törvény) a Dew Deal program része volt. Az árstabilizációt, a tisztességes gazdasági versenyt és az iparfejlesztést célozta meg tisztességes versenykódexszel és közmunkaprogrammal.

[A] *Resica művek* részvényei a hadiszergyártás következtében emelkedtek. 500 lej névértékű részvényt 575 lejjel jegyezték (1933-ban 120 lej volt).

**Március 28. Japánban:** 1932-ben 56 895 kereskedelmi, ipari és bankvállalat volt; a befektetett tőkék összege 20 milliárd jen, amiből effektíve be van fizetve 13 milliárd jen, amelyből viszont 10 milliárd az összes vállalatok 1,5%-nak a kezében van. (Egy jen = 40 lej) ez a 10 milliárd jen úgyszólván teljesen két nagytröszt kezében van. Ezek a Mitsui és a Mitsubishi ház tagjainak trösztjei. A két háznak a világ minden részében vannak fiókjai és képviselői.

Az egész japán gazdasági életet ez a két ház irányítja; illetve együttesen irányítják, mert a két tröszt vezetői közösen állapítják meg a piaci árakat, együtt csinálnak kartelleket, és együtt állapítják meg a japán politika irányát (expanziós politikai irány). Természetesen szoros összeköttetésben vannak miniszterekkel, politikusokkal és katonákkal is.

**Május 4.** Egészen a nagy válság kitöréséig, 1929-ig a legtöbb állam gazdasági politikája – ha nem is egészen – liberálisnak volt mondható. De jött 1929, megszűnt a liberális gazdasági rendszer (amely a való életben már rég nem volt liberális), a vámok emelkedtek, kereskedelmi kapcsolatok szakadtak szét, az összes országok berendezkedtek az autarchiára. Most a kérdés az, hogy melyik állam volt a kezdeményező, melyik állam szakított legelőször a szabadkereskedelmi (vámokkal megtűzdelt) rendszerén.

Ez az állam – bármilyen furcsán hangzik is – az Egyesült Amerikai Államok volt, amely 1929-ben életbe léptette a Grundy-tarifát,<sup>87</sup> amely magas, prohibítív<sup>88</sup> vámokat tett főleg az Európából bemenő árukra, amivel lehetetlenné tette a további bevitelt, másrészt pedig példát szolgáltatott, hogy az európai államok is hasonlóképpen cselekedjenek. Maga Rooseveltt is elismerte, hogy a nacionalizmus terjedése és a vámhatárok lezárása az USA-ból indult ki. Az USA pénzmágnásait a világpolitikai és az ezzel szorosan összefüggő primordiár<sup>89</sup> jelentőségű gazdasági helyzet nem érdekelte, csak annyiban, ha ez nekik hajtott profitot. De ezt természetesnek is találjuk, ha szocialista szemszögből nézzük; mi nem eshetünk abba a hibába, mint a polgári közgazdászok, hogy azt mondjuk, hogy az USA[-beli] tőkések egoizmusa az oka a vám-, vagy jobban mondva a kereskedelmi háborúnak. A tőkésnek a profit a fontos, eszerint tehát csakugyan egoista, profitsóvár, de tegyük hozzá, nemcsak az amerikai, hanem az európai, az ausztráliai, az ázsiai egyformán. Egoista, ha profitról van szó, de ha érdekei megvédésére fasiszta szervezeteket, rohamcsapatokat alakíthat, akkor a profitjából bőven

87 Jordáky valószínűleg az 1930-ban életbe lépett Smoot-Hawley Tariff Act-re gondolhatott, amely egy rendkívül protekcionista gazdaságpolitikai lépés volt, mert magas behozatali vámokat állapított meg az USA-ba érkező árukra.

88 Megelőző.

89 Nem tudjuk, milyen értelemben használta ezt a szót Jordáky, valószínűleg az 'elsődleges' jelentésben.

juttat ezek számára – tudván, hogy ez rentábilisabb és kevésbé kockázatos, mint az osztálytudatos munkásság megmozdulása.

De mi lett az USA Grundy vámtarifájára a válasz? Az érdekelt államok először csak tiltakoztak, azután pedig hasonlóképpen lezárták a vámsorompókat. Északon Kanada, keleten az európai államok, délen a dél-amerikai latin államok, nyugaton a csendes-óceáni kliensek zárták el az amerikai piac elől az utat.

1931-ben, november 21-én Anglia is védővámokat vezetett be. 50%-kal magasabb vámot határoztak meg a textilipari, gép, fa, vas, villamossági, egészségügyi, toalett stb. termékekre.

Németországnak különösen textilipara súlyosan volt érintve, amire hasonló vámo-  
kat léptetett életbe az angol termékekkel szemben. Éppígy az Egyesült Államok.

Az angol vámtörvény következtében Németország akkor kb. 150 millió márkát, Franciaország négy nap alatt 500 millió frank veszteséget szenvedett. Csehszlovákia is súlyos veszteségeket szenvedett.

November 21-én a német gazdasági tanács a német piac támogatására elhatározta, hogy az USA-hoz hasonló tarifát állít fel.

November 22-én a „Görög áruk védelmére alakult liga” Zaiimis<sup>90</sup> elnök elnökletével védővámokat határozott el, Venizélosz<sup>91</sup> pedig felhívást adott ki, hogy csak görög áru-  
kat vásároljanak.

November 27-én pedig betiltották a luxus, rádió és gramfon cikkek bevitelét.

Franciaország is az elszenvedett veszteségek hatása alatt rendszabályokat léptetett életbe, és éppígy Dánia, Hollandia, Olaszország, Ausztria és a kis európai országok is.

**Május 13.** Institutul de Credit Finaciar, Sibiu [...] <sup>92</sup>

*Belgium is letért az aranyalapról.* Belgium érmeinek aranytartalmát még 1926-ban csökkentette, közvetlenül a francia frank stabilizálódása után. Most aztán áprilisban a kormány újabb 30%-kal csökkentette az aranyparitást az eddigiekhez képest, úgy, hogy ma a belga frank a háború előtti paritásának 10%-ára csökkent.

Belgium aranyalapról való letérése után már csak 3 ország: Franciaország, Hollandia és Svájc maradtak az aranyblokkban.

**Május 14.** *Még márciusban kötötte meg Manolescu-Strunga az angol–román fizetési szerződést.* Az angolok súlyos dolgokkal fenyegetődtek, ha Románia nem fizeti a lejáratkor esedékes összegeket, amelyeket már évek óta nem teljesített. Az Argeş erről azt írja, hogy „drágán fizettük meg a fizetési kötelezettségek elhanyagolását”, mivel el kell adjuk az államnak járó petróleumot, hogy ne kerüljön az ország még súlyosabb helyzetbe.

90 Aléxandros Zaïmis görög politikus.

91 Elefthérios Venizélosz görög politikus.

92 A kihagyott részben kimutatás szerepel számokkal és táblázattal – A. R-I.

*Az olasz kereskedelmi mérleg* 1½ milliárd deficittel zárult az 1933. évben. 1934-ben a deficit felemelkedett 2 és fél milliárd lírára, ugyanakkor pedig az Olasz Bank aranykészletei rohamosan csökkennek.

*Német hivatalos jelentések szerint* a költségvetési deficit meghaladja a 2 milliárd márkát. A flotáns (azonnal esedékes) adósságok 2 és fél milliárdon felül voltak január végén. A munkanélküliség, amely mostanig a közmunkák beindítása folytán csökkent, újból emelkedik. Az ipar nehezen tudja elhelyezni termelvényeit.

**Június 14.** A Banca Națională legutóbbi jelentésében megállapította, hogy a közel ezer pénzintézetnek (r.t.) közel egyharmada bizonyult életképesnek. București-ben 8 nagybank nem vette igénybe a konverziós törvény kedvezményét, 20 bank hitelezőivel egyezséget kötött, és 88 bankot likvidálni kellett. A 824 vidéki bejegyzett bank közül 29 teljes egészében eleget tett fizetési kötelezettségeinek, 155 egyezséget kötött a hitelezőivel, 73 bank törvényszéki speciális bizottság véleményét kérte ki fizetőképességére vonatkozólag, 37 kényszeregyezséget kért, 360-at pedig fel kellett számolni.

**Június 18.** *Bankjegyforgalom Romániában.* Ez év elején a váltópénzforgalmat is beleszámítva a bruttó bankjegyforgalom összege 32,8 milliárd lej, az 1931. évi 29 milliárd a válság előtti 24 milliárd lejjel szemben. Roger Auboiu<sup>93</sup> utolsó jelentése szerint (1935. február 7.) ez a helyzet nagyon veszélyes, mivel erős drágaságot idézhet elő a fizetési eszközök szaporítása. Emellett a múlt évben a külkereskedelmi mérleg 2½ milliárd lejes szaldója 600 millió lejre csökkent. A Banca Națională 1934. évi mérlege szerint a forgalomban levő bankjegyek 1 milliárd 88 millióval emelkedtek, és összesen 22 306 938 955 lejt tettek ki. A bankjegy fedezetére szolgáló devizakészletből a B.N.R. vezetősége a devizaszükséglet kielégítése érdekében 166 és fél millió lej értékűt kiutalt, aminek folytán a bankjegyfedezetben levő devizamennyiség 91 005 400 lej értékűre csökkent. Az aranykészlet 3506,91 kg-mal emelkedett. Ezenkívül a BNR hazahozatta a londoni Bank of Englandnál a stabilizáció óta letétben levő 1 943 000 arany font sterling értéket képviselő arany mennyiséget is. Ma már külföldön csak a Banque de France-nál levő színarany mennyisége 92 566,28 kg, értéke pedig 10 285 131 700 lej.

Mivel a színaranykészlet 389½ millió lejes növekedése mellett a devizakészlet 166½ millió lejjel csökkent, a t.képpeni bankjegyfedezet összege ténylegesen csak 223 millióval emelkedett 10 376 137 100 lejre. A bankjegyforgalom szaporodása azonban meghaladta a bankjegyfedezet növekedésének az arányát, aminek következtében a fedezeti arány kb. ½%-kal 35,13%-ra csökkent. E fedezet 99%-a színarany, 1%-a deviza.

A Banca Chrissoveloni S.A.R. még január 18-án tartott közgyűlésén alaptőkéjét 350 millió lejről 100 millióra szállította le.

*A romániai petróleum külföldiek kezében.* Az országban van kb. 125 petróleumvállalat, amelyek üzemi tőkéje ⅔-ad részben külföldi, ⅓-ad részben pedig román érdekelttség kezében van. A külföldi csoportok közül legjelentősebb a Deterding (Royal

93 A Román Nemzeti Bank technikai tanácsadója.

Dutch) kezében levő Astra Romana, amelynek alaptőkéje 2 milliárd lej, és ebben a koncernben mintegy 40 vállalat van. Ezután következik a Standard Oil (Rockefeller) érdekeltiségébe tartozó Romano-Americana, amely 40-50 kisebb vállalatot fog össze. Olasz érdekeltiségű a 350 milliós tőkével dolgozó Rahova, amely Olaszországba és az olasz piacokra szállít. A Concordia a belga tőkét képviseli, míg a Retevensa francia érdekeltiség. A belföldiek közül nagy vállalat a Steaua Română egy milliárd alaptőkével. Ez a világháború előtt a Deutsche Energie Gesellschaft tulajdona volt, de később nacionalizálták a felét, egy-egy negyedét pedig átvették a franciák és az angolok. Tízta román vállalat a 600 millió lej alaptőkével dolgozó Credit Minier, de szoros összeköttetést tart fenn a hasonló nevű francia vállalattal.

Hol értékesítik a petróleumot? Deterding Spanyolországba és a Földközi-tenger mellé, Rockefeller keleti tengeri országokba, a Steauák francia gyarmatokra, az olaszok saját országukba és érdekkörükbe tartozó országokba. Évente kb. 5½ milliárd értékben visznek ki, amely összegeket saját devizakészletük emelésére szánják. Az országban csak a termelési költségeikért kifizetett összeg marad.

**Június 21.** [...] <sup>94</sup>

**Június 30.** *A vállalatok száma 8 erdélyi megyében [...] <sup>95</sup>*

A Cluji Kamaránál 1934. ápr. 1. – dec. 1-ig 911 inasszerződést iktattak be, fenti nyolc megye területéről. Ebből 567 magyar, 220 román, 105 zsidó és 19 német.

1934. ápr. 1. – 1935. febr. 28-ig, amint a mérleg mutatja, elutaztak [...] <sup>96</sup> lejt és ülés-pénzek címen felvettek 320 344 lejt. Bizonyos szervezeteknek szubvenció címen adtak 153 220 lejt.

A választójogi névjegyzék szerint e 8 megye választóinak 90%-a kisebbségi és csak 10% román. Ezenkívül a jelentés kiemeli, hogy a választók 98%-a az amszterdamistákhoz <sup>97</sup> tartozik.

**Július 29.** *Romániába 1929 óta több mint 30 milliárd külföldi tőke jött be.*

**1935. szeptember.** Az ifjúság elzárása a kultúra elől. Az eddig is szigorú érettségi vizsgákat még jobban megszigorítják. Most elhatározták, hogy ebben az évben 40%-kal kevesebb tanulót vesznek fel a különböző fakultásokra, mint eddig. Ezt azért, hogy a szellemi munkanélküliek serege ne növekedjék olyan nagy arányban, mint eddig. Ezt akkor, amikor 20 000 lakosra esik a falvakon egy orvos, amikor egy tanítóra 50-60 tanuló jut, és a fizetése 1000–2000 lej között váltakozik.

A Dimineața sorozatos cikkeket közöl a besszarábiai éhínségről. Hasonló a helyzet Máramarosban és Bukovinában is. A bukovinai parasztok más területekre mennek dolgozni, és nem kérnek egyebet, mint ételt és napi 50 lejt. Ez a nagy mezőgazdasági

94 A kimaradt részben a gazdasági válság olaszországi hatásának elemzése található. – A. R-I.

95 A kihagyott részben az iparágakra bontott táblázatos kimutatás található. – A. R-I.

96 Olvashatatlan összeg – A. R-I.

97 A II. Internacionáléhoz közel álló, hollandiai központú nemzetközi szakszervezeti konföderáció.

munkanélküliség jele, amely nagyobb méretűvé és veszélyesebbé kezd válni, mint az ipari munkanélküliség. Ezt a helyzetet a jobboldali szélsőségesek felhasználják. [A] baloldal el van zárva a propagandától, amíg a fasisztákat még a hatóságok is támogatják.

Cahul megyében kb. 10 000 család áll az éhenhalás szélén. Egyetlen megyében.

Ostromállapotot 1933. december 30-án vezették be minisztertanácsi határozattal (București, Cluj, Cernăuți, Iași, Chișinău, Galați, Constanța, Timișoara, Oradea városokra és Prahova és Dîmbovița megyében). Többszöri meghosszabbítás után 1935. szeptember 16-án újabb 6 hónappal meghosszabbították. (Meg volt hosszabbítva 1934. IX. 24., 1935. III. 14.) A jelen rendelet is [a] fenti helységekre vonatkozik, ami azt jelenti, hogy a baloldal ellen. Ezekben a helységeken nincsenek erős jobboldali szervezetek, mivel azoknak a központja Moldovában és Besszarábiában van.

A baloldali lapokat betiltják. A független Igaz Proletariátust [?] felfüggesztették, a Lumea Nouă be volt tiltva, erősen dolgozik a cenzúra.<sup>98</sup>

*Népfront-demokratikus front:* A szoc. dem. párt volt az első, amelyik kiadta a demokratikus front jelszavát (júniusi főtanácsi ülés).

*Adatok a kikötőmunkások helyzetéhez:* A szept. 14–18. napján megtartott kongresszuson Mușatescu a következő adatokat említette meg: 1928 óta a krízis permanenssé vált; a gépmunka hozzájárult a munkanélküliség növekedéséhez, Brăila gabonaexport-kikötőjében 1929 előtt 5000 kézimunkás dolgozott, ma 800 éhbérért; Galați-ban volt 2000 munkás, ma 262 munkás. Tulcea, Ismail, Chilia Nouă és a többi kikötőkben hasonló a helyzet; munkanélküli segély nincs. A Duna-hajózás európai bizottsága nagyon magas taxákat vetett ki a tengeri hajókra, ami miatt nem jönnek be a kikötőkbe. A közép-európai krízis miatt az egész import és export kereskedelem meg van bénulva.

Románia egyik előtérbe állított problémája: *az alkotmánymódosítás*. Kik akarják és kik nem? A jobboldal a sok diktátorjelölttel akarja, a király is, a liberális miniszterelnökök is, a paraszttállamot akaró cáranisták is.<sup>99</sup>

Nem akarják: a liberális párt, a demokratikus szárnya a parasztpártnak, Maniu, Gh. Brătianu, Averescu, Junian és a munkáspártok.<sup>100</sup>

*„Hogyan élnek a munkások” Arad, Bihar és Hunyad megyében?*

„A képzett munkások havi fizetése 1200–3500 lej között váltakozik.”<sup>101</sup> Az átlagos havi fizetés 1800–2000 lej. 2000 lejen felüli fizetések csak az építő-, grafikai, műszerész- és vasiparban vannak. A textil-, ruházati, toalett- és élelmezési iparban a fizeté-

98 A Lumea Nouă a Romániai Szociáldemokrata Munkáspárt (PSDMR) által 1894-ben létrehozott központi hírlap volt.

99 Utalás a Nemzeti Parasztpárt (PNT) híveire.

100 Iuliu Maniu, Gheorghe Brătianu, Alexandru Averescu, Grigore Iunian.

101 Az *Erdélyi Magyar Évkönyv* szerint a harmincas években egy szakmunkás havi bére 1000 és 1600 lej között mozgott.



sek kivétel nélkül 2000 lej alatt vannak. Az egész vidéken élő munkásoknak csak jó 10%-a keres 2500 lejen felül havonta.”

Ezek a fizetések elégtelenek; a munkáscsaládok részére nincs szórakozás, gyermekeik részére nincs iskoláztatás, mivel a tandíjakat és a drága tankönyveket nem tudják megfizetni.

„Hogyan élhet napi 50 lejből egy munkás a feleségével és 2-3 gyermekével – nem beszélve az 5-10 gyermekes családokról.” (Idézőjelben levőket Felea a Buletinul muncii și asigurării sociale 1934. júli–szept. számából idézi. Ez a lap a Munkaügyi Minisztérium hivatalos lapja.)

Ez a helyzet 1933-ban. Ma ennél is sokkal rosszabb. A rossz fizetéshez hozzájárul a munka racionalizálása, a gépek bevezetése és mondhatni a vállalatok vezetőinek a parancsuralma. Buta, iskolázatlan az ember, azt gondolja, hogy őskori primitív emberekkel van szemben, akik bármilyen béremelési akcióra képtelenek; akik a munkaadók bérleszállítási törekvéseire nem reagálnak, hanem úgy tűrik, mint a hűséges állatok a gazdájuktól kapott verést.

*Argetoianu pártja (Agrár-unió)*

Az egyik vezető beszédéből (Antonescu prof. 22. IX. 1935) „a párt kicsi, de veszélyes. Veszélyes, mivel egy olyan párt, mely tudja, hogy mit akar, és amelyiknek egy precíz programja van. Ez a párt megoldást talált a tőke és a munka együttműködésére.”

A párthoz csatlakoztak vasúti munkások is.

**Szeptember 27.** *Az angol tőke Romániában.* Az Evening Standard szerint az angol tőke helyzete Romániában a következő:

1. Angol petróleumtársaságokban van 6 millió font sterling.
2. Más üzletekben és a román államnak adott kölcsönök 23 millió font sterling.

Ezen összegekben nincsenek benne a román vállalatokba fektetett tőkék.

**Október 1.** *Német tőke behatolása Romániába.* Egy néhány nagy német vas- és fémüzem szerződést kötött a R.I.M.A.-val még júniusban.<sup>102</sup> Ellenzéki (francia tőke) körök tiltakozására ezt a kormány akkor nem ratifikálta. Most ez a szerződés újból előtérbe lépett, és a konvenció aprobálása biztosra vehető.<sup>103</sup> Goga vállalatának („Mica” aranybánya) részvénytöbbsége német kézben van. Ez érthetővé teszi a hitlerista külpolitikát.

**Október 7.** Antonescu pénzügyminiszter beszédéből: Ez évben a hadseregére a költségvetésből 1800 millió lejt, az államkölcsönből 2 milliárd lejt a hadseregére fordítottunk. De ez nem elegendő, és újabb adónemet kell bevezessünk, amely kizárólag a hadsereg céljait fogja szolgálni.

Mit csinált Antonescu? Fizetéseket és nyugdíjakat leszállította, az adókat hallatlan terrorral hajtatta be, aminek zavartalan lebonyolítására megalkotta az ostromállapotot.

<sup>102</sup> *Convenția dintre R.I.M.A. și concernul german.* Adevărul. 1935. október 18.

<sup>103</sup> A szerződés hatályba lépése.



*A román fasizmus* a némethez hasonlóan kezd tömegmozgalommá lenni az ország egyes vidékein. Kihasználják a maglaviți csodát<sup>104</sup> és a besszarábiai ínséget. Propagandistái a falvakban a papok és a diákság.

*Az alkotmányos front* szept. 29-i ülésén felszólaltak Fortiu és Vasiliu Cluj. Fortiu nyíltan megmondotta, hogy ha [három sor áthúzva, olvashatatlan].

*Érettségi vizsgák 1935 őszén.* Az országban jelentkezett 2176 jelölt. Átment 563.

**Október 15.** *Cenzúra* támogatja a fasiszta lapokat, amelyek nyíltan merényletekre és gyilkosságokra uszítanak. Ezzel szemben a baloldali sajtót még megjeleni sem engedik. Botoșani-ban pl. Callimachi lapját 3-szor tiltották be (*Clopotul Raza Soarele*).

*A legerősebb Goga* szervezet Ialomița megyében gyűlést tartott, amelyen annak elnöke, dr. Banu beszédet tartott, amelyen élesen támadta a național-creștinizmust. Támadta a rasszizmust, a horogkeresztet, a hitlerizmust és a fasizmust.

*A nemzeti-ortodox* egyház kongresszusán éles ellentétek voltak a regátiak és az erdélyiek között az aradi püspök választásánál. Az erdélyiek ragaszkodnak egy erdélyihez, míg a regátiak (Jovja, Lupu, Stelian Oprescu, papok stb.) egy regátit akarnak beültetni az idegenek által veszélyeztetett aradi püspökségbe. Az erdélyieket erős regionalizmussal vádolják.

**Október 25.** *A román nehézipar helyzete.* Román nemzeti nehézipar kialakulása 1926-ban kezdődik, amikor a CFR magasabb rendelkezéseket ad a hazai vállalatoknak. Az 1926 előtti nehézipar abszolút rossz, ócska termelőeszközökkel dolgozott. Nem fejlesztették, mivel nem látták szükségesnek, és mivel a németek a jóvátétel számlára szállítottak hadianyagokat, valamint a szövetséges államok is, amelyekkel szoros összeköttetésben állunk.

*Románia külpolitikája.* Az utóbbi időben sokat beszéltek a román külpolitika változásáról és így Titulescu lemondásáról.<sup>105</sup> Az okt. 23-i Monitorul Oficialban megjelent egy kommuniké, amely szerint az új varsói követ Vișoianu Const[antin], aki Titulescunak egyik bizalmasa. Ez a kinevezés Titulescu megerősödését jelenti és az eddigi külpolitikai vezetés erősségét bizonyítja. Az eddigi varsói követet, Caderet ugyanis épp azért hívták vissza, mert a Titulescuével ellentétes politikát folytatott.

*Gondolatok a román demokráciáról.* Romániában a kormány nem a választások eredménye, hanem a választási eredmények mutatják a kormányerőszak hatalmát. Nálunk előbb mindig kinevezik a kormányt, amely a választásokat levezeti, és biztosítja a maga számára a parlamenti többséget. Ennek köszönhető, hogy még sosem fordult elő, hogy a kormány ne szerezte volna meg a hatalmas parlamenti többséget.

**November 13.** *A nemzeti parasztpárt erkölczstelensége.* A hónapok óta nagyban kísértett bukaresti utcai demonstráció, aminek a célja az lett volna, hogy megmutassuk

104 Petrache Lupu pásztor 1935-ös állítólagos isteni látomásai után a Dolj megyei Maglavit keresztény zarándokhely lett az ortodox emberek tömegei számára, és kolostor is épült ott a „csoda” okán.

105 Nicolae Titulescu román diplomata.

a felsőbb köröknek, hogy a nép szava a döntő, lefűjták. Egy hete, hogy a kormány betiltotta a gyűlés megtartását, amelyre Mihalache nyílt levélben felelt, amelyben hangsúlyozta, hogy pártja nem mond le a gyűlésről, és a kormány ha erőszakos eszközökkel igyekszik meggátolni, úgy a tömegek erőszakával fog válaszolni.<sup>106</sup> 9-én Mihalache, majd Lupu királyi kihallgatáson voltak, és másnap lemondták a demonstrációt, azzal a megokolással, hogy a király ígéretet tett, hogy a Tătărescu-kormány után ők (Mihalache) jönnek a hatalomra. És ez az ígéret elegendő volt. Elegendő, mert a részükre a hatalom a kormány, az állam lakosainak pénzének a saját céljaikra való felhasználása a fontos. A parasztállam, falusiak részére szolgáló demagóg szólam.

Lehetséges az is, hogy megfélemlítették őket. Lehetséges, hogy kilátásba helyezték, hogy a hadsereggel verik le őket. Ez pedig a hatalomtól való eltávolodást, koncentrációs tábor, esetleg börtönt jelentene. Esetleg győzelem esetén hatalmat. De erre ezek a burzsoává vált parasztok nem kaphatók. Jobb igazgatósági tag lenni nem tudom, hány vállalatnál, mint koncentrációs táborban katonai gyakorlatokat végezni és kenyérrel és vízzel táplálkozni.

Goga az ellengyűlést a rohamcsapatok felvonulásával akarta esedékessé tenni, amelynek célja a „királyság megvédése” lett volna a țărănișta köztársaságakkal szemben.

**November 25.** A fasiszmus elleni küzdelem Besszarábiában teljesen lehetetlen. Amikor ebben a nyomorban sínylődő [régióban] a szakszervezetek be vannak zárva, amikor gazdasági harcot nem lehet folytatni, szakmai gyűléseket tartani, ugyanakkor a fasiszta csoportok agitációjukat a hatóságok segítségével végzik. Chișinăuban egy néhány hónap óta 6 fasiszta lap jelenik meg, közöttük egy napilap, amelyek román és orosz nyelven folytatnak éles agitációt a román hitlerizmus mellett. Ezek a lapok antiszemita, antifrancia és főleg antiszovjet lapok. A kékingesek<sup>107</sup> nap nap után végeznek utcai demonstrációkat, néha betörik a járókelők fejeit és a zsinagógák ablakait.

A fasiszták Dél-Besszarábia német lakta vidékein és Észak-Besszarábia paraszttömegei között nagy eredményeket mutatnak fel.

**December 25.** A Vajdisták Cluji lapjában, az Ofensiva Română karácsonyi számában olvasom az egyik cikkben a következő fenyegetést vagy – ha így jobb – gyilkosságra való felhívást a demokraták ellen:

„Dacă România odată își va lua odată rolul de Stat național în serios, nu va putea rezerva francomasoneriei și francmasonilor, deci și d-lui M. Sadoveanu o altă soartă, decât le-a rezervat Germania și Italia: de inamici publici de № 1.”<sup>108</sup>

106 Ion Mihalache parasztpárti politikus.

107 A. C. Cuza professzor utcai paramilitáris egységei.

108 „Ha Románia valaha is komolyan veszi a nemzetállam jellegét, akkor a szabadkőművességnek és a szabadkőműveseknek, mint például M. Sadoveanu úrnak nem juthat már sors, mint amilyen Németországban és Olaszországban jut [a szabadkőművesnek], vagyis az állam első számú közellensége.”

*Fasiszta felfogás a tanítókról és az őrmesterekről.* Ugyancsak az Ofensiva Româna karácsonyi számában írja Ion Codrea úr: „...Degeaba se tângesc dascălii că sunt neîndreptățiți, că li s-a stirbit autoritatea, că sunt proști plătiți – mai prost decât plutonierii etc. Este adevărat dar n-au dreptul să protesteze! În actuala situație, rolul lor este mai puțin importantă decât al plutonierilor. Țara are nevoie de soldați, nu de cărturari. Dealtfel nici dascălilor nu li se mai cere un aport cultural, atât de mare. Este mai important dacă fac cercotașie, strajerie și premilitărie, decât literatura clasică, muzică etc.”<sup>109</sup>

109 „Hiába gyászolnak a tanítók, hogy igazságtalanságok érik őket, megnyirbálták tekintélyüket, hogy rosszul fizetik őket – rosszabbul, mint az őrmestereket. Ez igaz, de nincs joguk tüntetni! A jelenlegi helyzetben az őik helyzetük kevésbé fontosabb, mint az őrmestereké. Az országnak katonákra és nem írástudókra van szüksége. Másképp a tanítóktól sem követelnek akkora kulturális teljesítményt. Fontosabb, hogy cserkészetet, őrséget és leventeoktatást végezzenek, mint klasszikus irodalmat vagy zenét.”

**Április 8.** A „*Părerii Libere*” kizárta soraiból Titeanu adminisztrátort. A sinaiai események hatása alatt és a Tg. Mureș-i<sup>110</sup> vasgárdista kongresszus következtében, valamint az összes események közlésének megakadályozása (cenzúra) miatt kizárták Titeanut, megállapítva, hogy „Titeanu akciója és állásfoglalása révén a csoport etikai és politikai vonalát elhagyta”.

*Mi történt Sinaiaán?* Az Adevărul írja április 8-án: „Április 2-án egy, a Belügyminisztérium által a »Totul pt. Țară« szervezet részére adott különvonatot – amely szervezet a Vasgárda jogos és tényleges örököse – București-ből a Tg. Mureș-i kongresszusra víve a diákokat a sinaiai állomáson meg lett állítva a diákok által.” Másnap délben a belügyminisztérium közleményt adott ki, amelyben bejelentette, hogy a diákok a sinaiai állomáson a Mărzescu–Mironescu-törvénybe<sup>111</sup> ütköző cselekedetet követtek el. Hasonlóképpen egy másik vonat diákjai is, akik Cernăuți-ből jöttek a petru-rareși állomáson. Aznap este a belügyminisztérium jelentése megcáfolja, [olvashatatlan] a Duca-emléktáblát meggyalázták volna, azt állítva, hogy csak izgató beszédek hangzottak el. Szombaton Grigore Duca a lăpușnai szervezetből, amelynek elnöke Inculeț. Ugyanakkor Fotinu kamarai alelnök interjút megcenzúrázták, ami miatt lemondott. Miután este az interjú leközlését a cenzúra megengedte, visszavonta lemondását. Ugyanaznap délután Polizu-Micșunești Adevărulnak adott interjút csaknem teljesen kicenzúrázták. Délben Polizu-Micșunești felhívta az Adevărult, és megkérdezte, hogy mi van az interjújával. A válasz: a cenzúra törölte. Amire a telefonba reprodukálhatatlan szavakat mondott a belügyminisztérium címére, majd felhívta a lapot, hogy a kiszedett részt ne dobják el, mivel az interjú meg fog jelenni. És egy félóra múlva a cenzúra felhívta a szerkesztőséget, megengedve az interjú közlését.<sup>112</sup>

A lap kommentárjai és cikkei, a demokratikus szervezetek tiltakozásai ezután sem jelenhettek meg.

**Augusztus 5.** A helyi pártban az ifúságnak már jelentős befolyása van. Valami mozgást, pezsgőbb életet hoztunk ebbe a tespedtségbe, amit itt pártéletnek neveznek.

Az ifúság az egység jegyében működik, és ha vannak is kisebb-nagyobb összezördülések, ha nagyon sokszor hiányzik is az őszinteség, mégis csak egységes megnyilván-

110 Marosvásárhelyi.

111 1924-ben először több rendelettel, majd év végén jogszabályi szinten szabályozták a közrendet veszélyeztető cselekményeket. A Mărzescu–Mironescu-törvény alapján törvényen kívül helyezték a Kommunisták Romániai Pártját is, de a szélsőjobboldal ellen is felhasználták.

112 *Incidentele de la Sinaia*. Adevărul, 1936. április 7. 7.

nulásai a munkásságnak. Ami eddig nem történt meg, most minden gyűlésen az Internacionálét énekeltük.

**Augusztus 10.** A Szocialista Ifjómunkás Szervezet a genfi nemzetközi békekongresszusra delegált.

**Augusztus 20.** Budapesten vagyok Máriával. A város gyönyörű. Rendkívüli szépségek, meglepetések. Első utam a Népszavához vezetett, ahol megismerkedtem Buchinger elvtárrsal. Most megjelent könyvének egy példányát nekünk adta.<sup>113</sup> Találkozót beszéltem meg vele. Első benyomásra nagyon szimpatikus.

**Augusztus 25.** Milyen gyönyörű Budapest, épp oly nyomorúságosak külvárosai. A ferencvárosi Kiserdőben és a Mária telepen földbe vájt lyukakban és barlangokban laknak az emberek. Nyomorúságos életet élnek itt ezek.

**Augusztus 31.** Bécsen át megyünk Genfbe. A parancsuralom alatt nyögő Ausztrián át a „szabad” demokratikus Svájcba.

Bécsig még a falvak és az elterülő hegyes-völgyes és lapályos részek is oly szomorúak, oly egyhangúak, hogy a szemlélőben a feje fölött lappangó halálérzetet keltik. Elvértve egy-egy deszkakerítésen fel lehet fedezni a „Heil Stahremberg” jelszót.<sup>114</sup> Ne de ez mit sem változtat azon a szorongó érzésen, ami az emberen erőt vesz. Az osztrák vonatokon, éppúgy, mint a magyarokon, az emberek még egymás között sem mernek beszélni. A mindenkivel szembeni bizalmatlanság és a nagy félelemérzés némákká tette az embereket. Rendi államban vagyunk, koncentrációs táborokkal, börtönökkel és akasztófával. Egy forradalmi mozgalom időleges bukásának ellenforradalmi terméke ez. Ez az ellenforradalom csak időleges lehet, mert a bécsi utcákon elesett munkások vére nem tűnt el nyomtalanul; felszívódott a többi vérébe, erősebbé és harciasabbá téve őket. És egyszer még újból megcsinálják a maguk vörös Bécsét. De akkor aztán végérvényesen.

Bécsben a nyugati pályaudvaron – amíg a vonat mintegy félórát állt – az egyik vasutas észrevette a kabátomon a három nyilas szocialista jelvényt. Félrehívott egy eldugottabb helyre. Örömmel és meghatódva fogta kezemet. „Mi ezt viseljük” – mondotta, és a sapkáján levő hazafias front jelvényére mutatott. „Ezt viseljük, mert ezt kell viselnünk. De szocialisták vagyunk. És eljön az idő, amikor letéphetjük és megbosszulhatjuk kiöntött társaink vérért.”

**Szeptember 1.** A vámőrök általában igen udvarias emberek. Különösen az osztrákok és a svájciak.

Svájcban gyönyörű tájakon megyünk keresztül. Ma este megérkeztünk Genfbe. Rend és fegyelem – nem felülről diktált, de öntudatos embereké – mindenütt.

113 Buchinger Manó: *Az októberi forradalom tragédiája*. Budapest, Népszava, 1936.

114 A náci „Sieg heil!” mintájára Ernst Rüdiger Starhembergnek, az osztrák szélsőjobboldali paramilitáris szervezet, a Heimwehr egyik vezetőjének nevéből alkotott köszöntés.

Az ember figyelmét elsősorban az kelti fel, hogy alig lát gyalogos embert és rendőrt. Itt mindenki biciklivel jár. Természetesen a szegényebbek. A gazdagok autóval, mint nálunk. Munkások biciklivel mennek dolgozni, a háziasszonyok bevásárolni, sőt divatos hölgyek az üzletekbe.

Rendőrt ma még nem láttunk. Ezen Mária is nagyon csodálkozik. S ő nagyon aranyos, amikor mint egy kis kölyök csodálkozik. A forgalmas helyeken automata villanykészülékek irányítják a közlekedést.

**Szeptember 2.** Genfben az az ember benyomása, hogy itt csak becsületes emberek élnek. A dohánytőzsdék előtt az újságok ki vannak téve egy kis ládára vagy székre. A vásárló vesz egy újságot, az árát a tálcára teszi, és továbbmegy. Hát ez is lehetséges. Én félek így venni újságot. Hátha azt hinné valaki, hogy nem fizettem. Balkáni érzetek a nyugaton.

A munkásság életnívója szemmel láthatóan sokkal magasabb, mint általában a közép- és kelet-európai országokban. Itt az emberek rendes lakásokban laknak. A munkanélküliek is, mert olyan segílyt kapnak, hogy abból rendesen megélhetnek. Természetes ez a szocialista párt érdeme; a genfi városi vezetője Leon Nicolle, egy igen radikális elvtárs, akinek a nevét az ezelőtt 2 évvel lefolyt genfi véres utcai harcokból ismerjük.

**Szeptember 3.** Az ifjúság kongresszusáról szerzett első impressziók a lehető legrosszabbak. Egy álmos, semmi komoly határozatot nem hozható gyülekezetnek látszik. Túltengnek a protestáns egyházak delegátusai. Vannak kommunisták is elég nagy számban. Szocialisták azonban csak megfigyelőkként vesznek részt.

A kongresszus megtartása is feltételekhez volt kötve. Így a svájci államszövetség főügyésze előírta, hogy egyetlen előadó sem kritizálhat vagy támadhat egyetlen nemzetet vagy kormányzatot sem. Bármilyen politikai aktivitás kifejtése tilos. Aki pedig ezeket a feltételeket nem tartja be, azonnal kiutasítható az országból. Íme a tökéletes demokrácia, melyet úgy véltünk, Svájcban végre megtalálunk, s amelyről kiderül, hogy politikai demokrácia ugyan, de korlátozott s erősen megszorított.

A kongresszusi tárgyalások igen lanyhák. Nagyon aktívak a szovjetorosz delegátusok.

**Szeptember 4.** Tamás Andrásnál, vagy ahogy itt nevezik, Monsieur André Tamásnál ebédeltünk.<sup>115</sup> Igen kedves csángó fiú, aki románul is tud. A genfi magyar revíziós liga vezetője. Mester Miklós, akivel Budapesten ismerkedtem meg, hozott össze Tamással.<sup>116</sup> Demokratának vallotta magát velem szemben, de azt hiszem, érzelmei a fasiszmus felé húzzák. Nem nagy kaliberű.

115 A SZEFEHE (Székely Egyetemista és Főiskolai Hallgatók Egyesülete) külügyi tagozatát vezette 1926-ig, majd a Revíziós Liga genfi képviselőjeként dolgozott.

116 Tamás András.

Az ebédnél rajtunk kívül még jelen volt néhány bolgár és breton delegátus is. Erősen irredenták, a bretonok talán terroristák is. Különben igen sok nemzetiségi kérdéssel foglalkozó anyagot bocsátott [Tamás András] a rendelkezésemre.

Tamás a kongresszus előzményeiről igen érdekes dolgokat mondott el. Hitlerista ízű hülyeségek nagyrészt, ha van is valami reális alapjuk. Szerinte a kongresszus a Vatikán és [a] canterburyi érsek közötti harcból született meg, vagy világosabban az angol imperializmus új területek megszerzését célzó küzdelmeinek egyik fejezete. Új világegyházat szeretnének összehozni, amelynek a protestáns és az ortodox egyházak lennének az alkotóelemei. Az új egyházfő a canterburyi érsek lenne, és fennhatósága alá tartoznának az angol protestáns egyházak mellett a román, szerb, bolgár s főképp az orosz ortodoxiak. Ezzel volt összefüggésben Miron Cristea, valamint a bolgár pátriárkák legutóbbi londoni látogatása. Az egyesítés létrejötte hatalmasabbá tenné az új egyházat a rómainál. Ez pedig elsősorban az Intelligence Service érdeke. Az angol imperializmusnak, a petróleumbáróknak az érdeke az, hogy Kelet-Európa az ők kezükbe kerüljön, hogy még a szovjetekkel való együttműködésből is ők húzassák a profitot.

Naivitások láncolata. Kétségtelen, hogy az egyházak között folytak tárgyalások. Az egyesítés miért lenne az I. S.<sup>117</sup> érdeke. Akkor talán a Foreign Office-é.<sup>118</sup> S miért együttműködni a szovjettel. Talán inkább a szovjet elleni felvonulásba még szorosabban bevonni a balkáni államokat.

**Szeptember 5.** Genf kedves város. Sétáink közben érdekes megfigyeléseket tettünk. A Népszövetség palotája szomszédságában egy csomóban fedeztük fel az európai fináncsőke nagybankjait: Societé Bancaire; Banque de Bilbao en Suisse; Banque de Paris et Pays-Bas; Crédit Lyonnaise; Banque Populaire Genévieve; Crédit Suisse; Banque Suisse.

Diplomácia és kapitalizmus egymás tőszomszédságában. Ebben végeredményben nincs semmi különös. Diplomáták és fináncbárók egymás kiegészítői. Amit a fináncsőke nem tud saját eszközeivel elérni, azt a diplomáták ravaszkodására bízta. A lényeg ugyanaz: hódítás, új piacok, nyersanyagok megkaparintása.

A város nem oly szép, mint például Budapest. Körülbelül akkora, mint Kolozsvár. Régi város, rendezetlen utcákkal, romantikus. Szép utcákat szűk kis sikátorok kötnek össze. De tisztaság az van. A drágaság rettenetes. Panziószobák 5 fr.-tól kezdődnek (1 fr. = 60 lej). Egy ebéd 3-4 frank.

**Szeptember 6.** A Genfben tartózkodó ifjú szocialisták külön tanácskozásokat is folytattak. A román szocialisták részéről én is megjelentem a megbeszéléseken. Jelen voltak a spanyol egyesült szocialisták, a cseh és francia szocialista diákok, amerikai, cseh, belga, angol, svájci ifjú szocialisták, német és osztrák emigránsok, kínai diákok.

117 Intelligence Service, a brit titkosszolgálat.

118 Foreign Office, a brit külügyminisztérium.

A spanyol delegátus részletesen ismertette a spanyol polgárháború előzményeit, az osztályviszonyokat, a harcok jelen állását. Előterjesztése után elénekeltük az Internacionálét. A legkülönbébb nyelveken énekeltük el a himnuszok ezen legszebbikét, melyet a világ minden részében magukénak vallanak a proletárok nemzeti különbségekre való tekintet nélkül.

A spanyol köztársaságra fogadalmat tettünk.

**Szeptember 7.** A tegnap este a genfi szakszervezeti tanács Spanyolország javára rendezett népgyűlésén vettünk részt. A Victoria Hallban, egy gyönyörű és hatalmas teremben folyt le a gyűlés, amelyen az ifjúsági konferencián részt vevő spanyolok is megjelentek. A tömeg lelkesen ünnepelte a spanyolokat, ökölbe szorított kezekkel énekeltük el az Internacionálét.

A konferencia után még nagyobb élmény. Szocialisták és kommunisták között, szabadon énekelve és ujjongva, győzelmi reményekkel telve. Gyerekek és aggastyánok, férfiak és asszonyok között. F fiatal munkások és lányok ragyogó szemmel követik vezetőik minden mozdulatát. Rajonganak érettük, úgy látom. Nálunk a szociáldemokrata vezetőket kifütyölik, jogosan, itt azonban szeretik őket. Az egység is mintha teljes lenne; a terem bejáratánál egymás mellett árusítják a Travailt, a L'Humanite-t és egy anarchista lapot.

A szónokok szakszervezeti vezetők. Támadják a kormányt a spanyol kérdésben elfoglalt lagymatag és köztársaságellenes magatartása miatt. Teljes támogatásukról biztosítják a spanyol küzdő munkás osztályt.

„A szakszervezetek legfontosabb feladata a szabadságjogok megvédése”, ez a gyűlés mottója.

**Október 10.** Véletlenül a kezembe kerültek a tavasszal megtartott pártkongresszus alkalmával készített jegyzeteim. Mivel néhány érdekes dolgot találok, ide is feljegyzem azokat.

A kongresszus egyike kellett volna legyen a romániai proletariátus kimagasló eseményének. De a végén olyan lett, mint amilyenek általában a bürokrácia által vezetett kongresszusok. Előzőleg a kolozsvári szekcióülésen voltak botrányos jelenetek a delegálással kapcsolatosan. Az ifjú ellenzék a kongresszusra engem jelölt, s a párttaggyűlés 94 szavazattal 7 ellenében Oltean Péterrel szemben ki is küldött.<sup>119</sup> Elvi programmal állottunk elő,<sup>120</sup> ami annyira felbőszítette Kandelt és Brudert, hogy elkezdtek ordítozni

119 A kolozsvári RSZDP magyar tagozatának vezetőségi tagja, az Építőipari Munkás Szövetség elnöke.

120 A *Chuji Baloldali Szociáldemokrata Ellenzék Programja*. EME, Jordáky-hagyaték, III. (Kéziratok)/168. A vitairat felsorolta a szociáldemokrácia erőseit: a demokráciát, amelyen a szerzők a belső, pártdemokráciát értették, valamint a küzdelmet az ország demokratizálásáért. A továbbiakban pedig a romániai szociáldemokrácia hiányosságait is felvázolták. Itt többek között a szervezeti és anyagi nehézségeket, de leginkább az elméleti képzetlenséget látták a sikertelenség okának. Továbbá felszólították az RSZDP vezetőségét, hogy a korábbi „defenzív taktika” helyett a jövőben „offenzív taktikával” politizáljon. Aztán előírányozták, hogy a munkásságnak „inten-



és tiltakozni, s végül elkobozták az „elvi” nyilatkozatunkat és programunkat azzal, hogy az Madosz-bolsevik tartalmú. Végül fegyelmi bizottság elé állítással fenyegettek meg.

A kongresszus maga, ha talán nem is elégített ki mindannyiunkat, a rezolúciókat nézve haladást jelent az SZDP fejlődésében. A bel- és külpolitikai határozatok mellett általános amnesztiát követelő rezolúciót fogadtak el Titel Petrescu javaslatára.<sup>121</sup> Vajon követni is fogja a pártvezetőség a leszögezett irányelveket?

**November 5.** A mi pártéletünk nyomorúságos. Kispolgári elemek kezében van itt minden. Kispolgári mentalitás, kispolgári ideológia. S nem is becsületesek az itteni vezetők. Talán sikerülni fog valamit majd csinálni. A női és az ifjún munkás csoportokban szemináriumokat tartok a szocializmus történetéből.

**November 10.** Még mindig a külföldi tapasztalatok alapján állok. Tenni kellene valamit. Pártot szervezni, mint Genfben vagy Budapesten. A nevelés kérdését elővenni. Kezdeményezni valamit a spanyol szabadságharcosok érdekében.

**November 15.** A pártban nagyszabású gyűjtés rendezését határoztuk el a spanyol köztársaság javára. Mindannyian belefekszünk.

Én kis füzet kiadására határoztam el magam a spanyol kérdésben. A polgárháború okait fogom ismertetni. Egy-két héten belül remélem, hogy elkészülök. A tiszta jövedelem természetesen a spanyol alapba kerül.

**December 20.** A spanyol kérdés mind jobban érdekel. Rengeteget összeolvastam. Jegyzeteim már egész tömeget alkotnak. Nem hiszem, hogy össze tudnám sűríteni. Erre még gyengének érzem magam. Most már a spanyol történelemmel is kell foglalkozzak. Azt hiszem, egy kis könyvet fogok írni Spanyolországról.<sup>122</sup>

**December 29.** A munkásbál jövedelmét is a spanyol alapra fogjuk adni. A munkás-ság lelkes.

---

zív, forradalmi szocialista nevelést” kell biztosítani. Harmadszor a politikai hatalom és a szocialista állam megvalósulása érdekében munkásegységfrontot követeltek, mégpedig úgy, hogy a „kommunisták szüntessék be a szociáldemokrácia gyalázását”, és „mi – [mármint a szociáldemokraták – A. R.-I.] – is beszüntetjük az egyetlen proletárállamnak, a Szovjetunióknak és annak vezetőinek a gyalázását”.

121 Constantin Titel Petrescu szociáldemokrata pártelnök.

122 A kötet végül 1939-ben jelent meg.

**Június 10.** A Balogh Edgár által kezdeményezett „Tavaszi parlament” ügyében tanácskozásokat folytattunk Asztalos doktornál<sup>123</sup> Tamási vezetése alatt. Jancsó Elemér, Nagy István, Demeter Béla, Kéki Béla és Venczel József vettek részt. Kéki és Venczel igen óvatosak és ravaszak. Szükségesnek tartják az ifjúság együttműködését, de még nem kívánják a kongresszus összehívását. Szabotálják az egész dolgot.

**Július 23.** Marosújváron, gróf Teleki Ádám kastélyában tartottunk előkészítő megbeszélést a „Tavaszi parlament”-tel kapcsolatban.<sup>124</sup> Már reggel meglepetéssel konstátáltam néhány „öreg” jelenlétét, így ott van Szász Pál, Kós Károly és Mikes gróf a házigazdán kívül. Írók részéről úgy veszem észre, csak olyanok vesznek részt, akik valamilyen politikai vagy gazdasági szervezetben tevékenykednek. Itt van Albrecht Dezső és Venczel, Demeter Béla, Pogány, az enyedi kollégium tanára, Tamási Áron, Nagy István és én. Később lóháton Atzél báró<sup>125</sup> is megérkezett.

A parlamenti összefogás eredeti céljától messze esett. Szász Pál akarja maga elé állítani az ifjúságot a Magyar Párt jelenlegi vezetőségével szemben. Politikai demonstráció és nem kulturális megbeszélés készül.

Szász Pál beszédéből úgy látom, hogy a román–magyar kiegyezés híve, a revizionizmus illuzionistáival szemben. A király és a magyar kormány közötti őáltala vezetett közvetítésekről beszélt. Azt állítja, hogy a kisantant államok elhatározták a kisebbségi kérdés egyöntetű és egy időben történő rendezését. A román kormány már kérte is a Magyar Pártot a kisebbségi sérelmeknek emlékiratban való felterjesztésére. A Magyar Párt, illetve három–négy ember: Sulyok, Gyárfás, Willer<sup>126</sup> ezt meg is tették, azonban a legnagyobb titokban.

Úgy látszik, Szász Pálék félnek, hogy a kormány a Magyar Párt jelenlegi vezetőivel egyezik meg, és nem velük. Tömegmozgalmat akarnak a Magyar Párt megreformálására, magyarul egyik klikknek a másikkal való helyettesítésére.

<sup>123</sup> Asztalos Sándor.

<sup>124</sup> A későbbiekben Vásárhelyi Találkozóként ismert eseményről van szó. A találkozó megszervezésével az erdélyi magyar ifjúság arra törekedett, hogy az ideológiai különbségek mentén tagolódó ifjúsági csoportok képviselőit közös asztalhoz ültessék, és a jövőre vonatkozó elképzeléseiket összehangolják. Maga a találkozó az erdélyi baloldal – mindenekelőtt Balogh Edgár – népfrontos kezdeményezéseként indult, ám végül a résztvevők listáját tekintve inkább a keresztényszociális, a népszolgálat eszméjét vállaló jobboldali csoportok (Tamási Áron, Venczel József és mások) kerültek többségbe. A találkozó szervezésének munkálatai Tamásinak a *Cselekvő ifjúság* című, a Brassói Lapokban megjelent cikksorozatával vették kezdetüket.

<sup>125</sup> Atzél Ede erdélyi földbirtokos.

<sup>126</sup> Sulyok István, Willer József, Gyárfás Elemér.

**Augusztus 1.** A segesvári Petőfi-ünnepségen dr. Deutsek,<sup>127</sup> Mária és én vörös szalagos koszorút helyeztünk el.<sup>128</sup>

„A szabadság vértanújának az Sz.D. ifjúság” felirattal.

A falusi tömegek lelkesen fogadtak. Gyárfás, a hivatalos szónok szürke és közönséges volt.<sup>129</sup>

**Augusztus 26.** A tavaszi parlamentet vagy új nevén a Vásárhelyi Találkozót minden valószínűség szerint megtartjuk októberben. Közben két hétre Franciaországba utazunk.

**Szeptember 8.** Jugoszláviában vagyunk. A határt minden nehézség nélkül léptük át. Nem zavartak vám- és devizavizsgálattal.

Egyhangú tájon utazunk egész nap. Száraz, meleg idő, mindenütt síkság. Kukorica-földeken kívül egyebet nem látunk. Szabadkán egy órát pihentünk. Kedves és igen szép város.

Az emberek hallgatagok, de igen barátságosak. Zágráb a vonatból szép nagy városnak látszik.

**Szeptember 9.** Reggel korán érkeztünk Triesztbe. A jugoszláv–olasz határ közötti rész csodálatos természeti szépségekben gyönyörködteti az utazót. Magas hegyek és mélyben folyó patakok között robot a vonat, s egyszerre az Adriai-tenger csodás zöldes vize mellett vagyunk.

Trieszt szép város. Az emberek azonban hallgatagok, s mintha félnének beszélni.

Triesztből továbbmenve a déli órákban értük [el] a tengerbe épített Velencét. Tengerbe épített vasúti úton haladtunk néhány kilométert.

**Szeptember 10.** Tegnap este érkeztünk meg Milánóba. A pályaudvar, az utak, az épületek gyönyörűek, de minden csendes, a rend példás, embereket alig látni. Csak a Dóm tér melletti Victor Emmanuel galéria mulatóiban vannak emberek.

Ez nem életet jelképező, de halálos csend. Az emberek nem akarnak beszélni... talán bizalmatlanok, az azonban bizonyos, hogy félnek. Tömegfélelem van itt.

Ma autókkal egyébként meglátogattuk a város látnivalóit. A milánói dómmal kezdtük. Az építészet és szobrászat remekműve. Százméteres hatalmas oszlopai, mintegy 3300 faragott szobra a reneszánsz művészet remekei.

A Szent Ambrózius-bazilika a dómmal ellentétben bizánci és pogány stílusok keveréke. Milánó legrégebbi temploma, melyet még Kr. u. a 4. században építettek. Díszítése pogány-művészi díszítés.

A vallási hókuszpókuszok és ceremóniák állandóan folynak ezekben a templomokban. A fő- és mellékoltárokon egy időben és felváltva tevékenykednek a klérus papjai. A gyóntatószékek tucatjaiban pedig a gyóntatópapok tucatjai adják meg a bűnbocsá-

127 Pásztai-Deutsek Géza.

128 Ötezer magyar zárandokolt el a fehéregyházi síkra. Keleti Újság, 1937. augusztus 4. 2.

129 Gyárfás Elemér beszédnek ismertetése, uo.

natot. Külön taxa befizetése ellenében megnézhattuk a dómban [a] volt „keresztény igazságszolgáltatás” intézményének, az inkvizíciónak kamráit is.

**Szeptember 17.** Párizsban egy hét óta rengeteget láttunk. Kár, hogy az eső állandóan esik. Találkoztunk Korvinnal is.<sup>130</sup> Rossz bőrben van, s tetszik nagyon Párizs.

Notre Dame, Louvre, Tuileriák kertje, nemzetközi kiállítás csodái a hatalmas és szép szovjet pavilonnal, Concorde tér.

---

130 Korvin Sándor költő.

**Szeptember 15.** Budapesten töltöttünk el újból egy hetet. Az elvtársak a régiek, a hangulat azonban nyomottabb. Buchinger bácsival sokat beszélgettünk a közép-európai szocializmus kérdéseiről. Buchinger igen kevésre becsüli Flueraşékat; a szocializmus sorsát azonban a nyugati szocializmus alakulásától, győzelmeitől vagy vereségeitől teszi függővé.

**Október 10.** A szociáldemokrácia vezetői Romániában, úgy látszik, mind gazemberek. A párt betiltása után siettek felajánlkozni előbb Gogának, később Călinescunak.<sup>131</sup>

Az új szakszervezeti törvényhez hozzájárulásukat és támogatásukat adták. Beleegyeztek a nemzeti alapon álló szervezetek alapításába, lemondtak önként a szabad szakszervezkedés eszméjéről, a szocializmust nyilvánosan is megtagadták a szakszervezetek országos vezetői.

---

131 Octavian Goga román nacionalista költő, politikus és Armand Călinescu román jogász-politikusokról van szó.

**Szeptember 1.** Az európai válság csúcspontjára jutott.<sup>132</sup>

Nyugtalan vagyok. Az elmúlt napok bizonytalanságai, a nyugtalanító hírek, amelyeket tudatunkra rögzít a rádió, különös érzéseket keltenek bennem. Hiszem, hogy nem egyedül én vagyok így. Tudom, hogy ezer és ezer, millió, valamicskét is gondolkozó ember itt csakúgy, mint Angliában vagy Németországban, ugyanilyen érzésekkel ébred naponta. Nyugtalanságérzetem kollektív érzés, melynek alapja nem a félelem, nem egyéni sorsom bizonytalanná válása, de ennél több, aggodalom a hozzám közel állókért, bajtársaimért, a dolgozó nők és férfiak sorsáért, aggodalom a gyermekekért és asszonyokért, és kultúránk mindennapi kicsinységeiért. Nagyképű lennék – és gyáva is –, ha nem ismerném be, hogy magamat is féltsem. Nem szeretnék meghalni egy eltévedt gépfegyvergolyótól vagy gránátszilánktól, nem kívánom, hogy a közelemben tévedő bomba robbanási körzetébe kerüljek. Szeretnék élni és dolgozni. Ki akarom venni a részemet eszménk megvalósításának előkészületeiből.

Napok óta bárhova megyek, bárkivel beszélek, ugyanazt a kérdést szegezik nekem: Hisz a békében, elkerülhetőnek tartja-e a háborút? Az emberek szeretik magukkal elhitetni a békés kibontakozás lehetőségét. Új szeptemberi megoldást várnak, új Münchenben reménykednek. Már-már szállóigévé kezd válni az egy év előtti franciaországi intellektuelek és szakszervezeti vezetők között oly népszerű állásfoglalás.<sup>133</sup>

Ha a háború és a szolgaság között kell választanom, úgy az utóbbi mellett döntök.

Sehol egy bátor cselekedet, emberi magatartás, mindenütt megalkuvás. Emberek, kikben bíztam, kiket többnek tartottam, mint amilyeneknek most bizonyulnak, szégyellve ismerik el bátortalanágukat.

Biztos vagyok a háborúban. Az imperialista ellentétek elkerülhetetlenül vezetnek a háborúba. A statikus-kiépített és dinamikus-éhes tőkés országok között véres harcnak, hódításnak vagy leszámolásnak be kell következnie.

**Szeptember 3.** Repülőgépek zúgása riaszt fel. Semmi. Csak a szokásos reggeli gyakorlatokat végzi néhány gép.

**Szeptember 5.** Alig ébredek meg, bekapcsolom a rádiót. Rettenetes bombatámadásokat intéztek a németek a lengyel városok ellen.

132 Németország ezen a napon megtámadta Lengyelországot, ezzel hivatalosan is elkezdődött Európában a második világháború (Ázsiában már évek óta tartott a japán–kínai konfliktus).

133 Utalás a nyugati nagyhatalmak (főleg Nagy-Britannia) által a náci Németországgal szemben követett külpolitikai doktrínára, amely a béke megőrzése érdekében szemet hunyt Németország területi követeléseivel, Münchenben pedig Csehszlovákia felosztását eredményezte.

**Szeptember 6.** A szakszervezetek politikai bizottságában a világpolitikai helyzet és a romániai munkásság álláspontját tárgyaltuk. Álláspontomat a következőkben körvonalaztam:

Az európai kapitalista-imperialista hatalmak végzetszerűen mennek a háborúba. Ez a végzetszerűség természetesen képletes kifejezés csupán, mert valójában az emberi társadalom fejlődésének törvényei, az osztályok és az egyes tőkés csoportok közötti verseny hajtja, vezeti őket olyan célok elérésére, amelyet csakis fegyveresen tudnak elérni. Az éhes – épp ezért dinamikus – ahogy Göbbels mondaná – német proletár (kapitalista) nemzet küzdelme ez, a kielégített, minden újabb nagyarányú hódító törekvéstől mentes statikus angol finánciókéval szemben. A küzdelemben mindenáron be akarták vonni a Szovjetuniót is. Az angolok mesterkedései, diplomáciai fogásai, mind az orosz–német összecsapást készítették elő. Az angolok vetik fel Nagy Ukrajna megvalósításának tervét, abban a reményben, hogy a Drang nach Osten<sup>134</sup> politikát eredeti délkeleti irányból kelet vagy a SZ.U.<sup>135</sup> felé irányítsák. Az orosz diplomácia ezt látva határozza el magát arra a lépésre, amely kétségtelenül veszélyektől terhes, de jelentőségében ma még fel nem mérhető lépés.

Az orosz–német megneemtámadási szerződés zavart idézett elő a világ munkásságában. Kételyeket támasztott egyesekben, boldogsággal töltött el olyan szocialistákat, akik az utóbbi időben rokonszenvvel kísérték a fasiszta hatalmak revizionista politikáját, rosszállást váltott ki a szocialista politikát csak morális szempontok alá rendelők között. Bevallom első pillanatban engem is megzavart kissé. Bizalmam azonban [meg]előlegeztem az orosz munkásság vezetőinek mindaddig, amíg tisztábban nem látok. Ma azonban világos a szovjet politika nagyvonalúsága.

A munkásságnak éppoly ellensége az angol imperializmus, mint a német. Igaz ugyan, hogy a feladat a német faszizmussal való leszámolás volt. Az angolokkal nem sikerült megegyezni, a feladat tehát az esetleges angol–német kibékülésnek a megakadályozása lett. Ez pedig sikerült. A háború az imperialista hatalmak között tört ki. Nincs kizárva, hogy a SZ.U. bizonyos mértékben s bizonyos ideig gazdaságilag támogatni fogja Németországot. A német szocialisták és kommunisták azonban nem adják fel egy pillanatra sem a hitlerizmus elleni küzdelmet. Véleményem szerint az angol–német háború kitörésének pillanatában egész Európa, de főleg Németország a szociális forradalom szakaszába lépett. Ha nem sikerül a villámháború, ha 1940 végéig nem fejeződik be, Németország igen súlyos helyzetbe kerül, s képtelenek lesznek az uralkodó osztályok feltartóztatni a német munkásság forradalmát. A német munkásság veszi át a vezetést forradalmon keresztül, de lehetséges, hogy Hitlerék végső kétségbeesésükben és azon vágyukban, hogy az angolokat és franciákat is magukkal rántsák, ko-

134 A keleti terjeszkedés elve, mely később a Lebensraum- (azaz élettér)elméletek kialakulásához vezetett. A terjeszkedés középkori kolonizációra vezethető vissza.

135 Szovjetunió.

moly ellenállás nélkül átadják a hatalmat. Ekkor a német–orosz meg nem támadási szerződés a szocialista német és orosz népköztársaságok imperializmus elleni kölcsönös segítségnyújtási szerződésévé alakul át, s a világforradalom legjobb biztosítéka lesz.

**Szeptember 14.** A rádió a varsói nép ellenállásáról számol be. Munkások, az elnyomottak, hazátlan szocialisták védik Varsót. Német részről jól látható – mondja a hivatalos jelentés –, amint asszonyok a golyótűzben vállaikon viszik a gerendákat az állásokba. A háztetőkön asszonyok és gyerekek állanak töltött puskával, hogy védjék a barikádokon levő férjeikkel és apáikkal azt a várost, amely ha sok kenyeret és szabadságot nem is adott, de a lengyel szó szabadságát jelentette.

**Szeptember 17.** Ma reggel jelentették Moszkvából.

„A külügyi népbiztosság közölte a moszkvai lengyel nagykövettel, hogy a SZ.U. a kelet-lengyelországi fehér-oroszok és ukránok sorsának alakulását nem nézheti tétlenül, és épp ezért azok érdekeinek biztosítására a szovjet haderő ma hajnali hat órakor átlépte az orosz–lengyel határt.”

Végre, hogy megtörtént. A szocializmus hatóköre terjed. Csak minél nagyobb legyen az a terület, amelyet a Vörös Hadsereg Hitlerék elől elfoglal.

**Szeptember 25.** A szovjet néhány millió embert felszabadított a kapitalizmus gazdasági és nemzetiségi elnyomása alól.

A lengyel hadsereg egyébként megsemmisült.

**November 10.** A szovjet politika szocialista politika. Az ukránok egyesítése mellett a balti államok semlegességének legfőbb biztosítója. Csak Finnország magatartása igen aggasztó. Az angolok, úgy látszik, erősen dolgoznak.

**December 3.** Konferencián vagyunk Bukarestben. Vagy 20-25 magyar szociáldemokrata munkásvezetőt hívtak egybe Bartalis<sup>136</sup> és Bartha,<sup>137</sup> hogy tudomásul vegyék, illetve kimondják a magyar munkásság csatlakozását a Romániai Magyar Népközséghez. Csak meghívtak vesznek részt, tehát szelektált társaság. Megbízható emberek Zsilvölgyéből, Resicáról, meg néhány erdélyi városból. Ez a megbízhatóság úgy értendő, hogy Bartalis és Bartha szemében megbízhatók. Bólogató Jánosok, akik mindent megtesznek, amit a „nagyvezérek” parancsolnak.

A konferencia összehívása igen homályos és gyanús körülmények között történt. Bruder, aki a Népközségbe belépni akarók halálos ellenfele volt a legutóbbi napokig, egyszerre népközségi agitátornak csapott fel.

Bartalis, Bartha, Bruder, Pálffy,<sup>138</sup> kár, hogy kimaradt Deutsek ebből a díszes kispolgári társaságból.

136 Bartalis Sándor szociáldemokrata politikus.

137 Bartha Ignác politikus.

138 Pálffy Tibor. A naplóban Jordáky Pálffy, Pálfi, Pálffi alakban egyaránt írta nevét.



**December 5.** Brudert el kell távolítani, mert mindent elgáncsol és megakadályoz. A mozgalomnak ez a rossz szelleme, aki csaknem két évtizede csaknem állandóan intrikák révén tartotta fenn magát, végre elveszi büntetését. A bürokrata típusa, aki mindent elgáncsol, amit nem ő kezdeményez.

A titkáraink között egyetlen átlagos marxista műveltségű ember sincs. Mind átlag, vagy még annál is gyengébb emberek.

Bukarestben a konferenciát megelőző nap megbeszélést, „szocialista” (?) megbeszélést tartottunk, amelyen részt vettek [a] „nagy” szociáldemokratáink közül Flueraş, Jumanca, Bartalis, Bartha, Bruder, Pálffy.<sup>139</sup> Flueraş tartott egy előadásfélét, amely furcsa keveréke volt mindannak, ami zavaros lehet egy magát szocialistának nevező emberben. Biztos, hogy ez az ember mindig zavaros volt, s még biztosabb, hogy sohasem volt marxista. Flueraş szerint az igazi szocializmus a plátói, az utópisták sokkal idealistábbak voltak, mint Marxék. Marx különben sem sokat ér, mert „élősdí” volt, aki kizsákmányolta Engelist. Engels sokkal nagyobb volt. „Marx, az emberiség kártevője”, ha ő nem lett volna, rengeteg szenvedéstől – forradalmaktól, háborútól – menekült volna meg az emberiség. A szocialista mozgalom pedig mindenütt az angol trade-unionok mintájára békében és csendben fejlődött volna.<sup>140</sup>

Így néznek ki ezek a kispolgári szocialisták, akiket a történelmi konjunktúra a felszínre vetett. Sajnos igen kevesen maradtak meg. Velük együtt likvidálódik a szociáldemokrácia is. Úgy látszik, ez a sorsa a szociáldemokráciának mindott, ahol gazfickók vagy kispolgárok vezetése alá kerül.

**December 15.** A népközösségi ügyben információim szerint Pálffy, Deutsek és ifjú Bartalis tárgyalnak Bartha Ignác doktorral.<sup>141</sup>

**December 20.** A világpolitikai helyzet igen zavaros. A szovjet–finn viszály igen nagy zavarokat idézett elő a szocialisták köreibben. A szociáldemokraták egész Nyugat-Európában a finnek mögött sorakoznak föl. Keleten és a Balkánon már más a helyzet. Mintha valami törés történt volna a nyugati országok és a keleti országok szocializmusa között. A nyugati és északi nemzetek évszázados kultúrfölénye és demokratikus intézményei talán lehetővé teszik a lassú, békés fejlődést. A demokrácia, kétségtelen, ott jelentett valamit. Teljes szabadságjogok mellett a kizsákmányolás elleni szakszervezeti küzdelem igen szép és jelentős eredményeket mutathatott fel, a helyzet évről évre javult, az életnívó emberi volt, a szociáldemokrata kormányok reformjai nagy eredményeket mutatnak.

Ezzel szemben mi van Európa keletén és délkeletén. Állandó gazdasági és nemzeti-ségi elnyomás. Féljobbágyáság és a legteljesebb bérabszolgaság. Soha nem alkalmazták még a papíron kihirdetett szabadságjogokat biztosító és munkásvédő törvényeket.

139 Az RSZDP országos és kolozsvári vezérkaráról van szó: Ion Flueraş, Iosif Jumanca, Bartalis Sándor, Bartha Ignác, Bruder Ferenc és Pálffy Tibor.

140 Trade Union, a szakszervezetek angol neve.

141 Pálffy Tibor, Pásztai-Deutsek Géza, Bartalis Sándor és Bartha Ignác.

Lehet-e itt a demokrácia visszaállításaért indítani küzdelmet? Melyik demokráciáért. Maniu, Vaida vagy Mihalache Lupénnal Bukaresttel terrorban egybekötött demokráciájáért.<sup>142</sup> A küzdelemnek a Balkánon a demokrácia bevezetésért s nem visszaállításáért kell folynia. Itt azonban nem a politikai demokrácia megteremtése a legfontosabb, hanem a gazdasági demokrácia megvalósítása. Csak a gazdasági demokrácián épülhet a politikai demokrácia. Mi már nem élünk abban a „boldog” kapitalista korszakban, amikor a polgárság demokrata, mert nem kell félnie a proletariátustól. A polgárság sem akarja ma a politikai demokráciát csak olyan mértékben, amely lehetővé teszi ezen keresztül gazdasági diktatúrájának gyakorlását.

**December 25.** Karácsonyt otthon töltöttük el. Édesapám láthatólag nagyon örvendett. Nagyon szeret mindannyiunkat. Én is őt. De azt hiszem, családi betegségünk, hogy ezt a szeretetünket nem nyilvánítjuk túlságosan sokat, ami a külső ceremóniákat illeti. Ez a szeretet mély, zavarban nem is igen fejezhető ki. Tudom magamról s érzem édesapámról. Anyut is nagyon szeretem, csak ne aggódna túlságosan sokat politikai magatartásom esetleges következményeitől való félelmében.<sup>143</sup>

Mária, mint mindig – amikor nem bolond egy picikét –, kedves, aranyos, elbájoló kicsi gyerek, pici baba.

Werfel *Verdijét* kapta csak karácsonyra tőlem.

Tegnap este egyébként előbb Jenővel is karácsonyoztunk.<sup>144</sup> Úgy láttam, örvendett, és boldog volt. Csak ne lenne beteg.

Béla is kedves, nagyon jó fiú.<sup>145</sup> Sokat fogok foglalkozni vele; a szocializmus nyerne vele.

**December 31.** Részt vettem az Erdélyi Magyar Szó barátainak év végi találkozásán. Barátaim közül itt voltak Edgár, Jenő, Méliusz, Nagy István, Józsa, Bányai, Vincze és rengetegen mások.<sup>146</sup> A tárgykör túlságosan bő volt. Őt kongresszus anyagát tárgyalták itt meg, a legtöbbet igen felületesen. Mégis nagy jelentősége van ezen megbeszélésnek. Népi megbeszélés. Parasztok, munkások, fiatalok az ország minden részéből tárgyaltak s mondták el véleményüket az erdélyi magyarság minden sorskérdésében.

Népi és nemzeti demokráciát a Népközösségbe! Román–magyar testvéri összefogás! Szabadság és egyenlőség! – ezekbe a jelszavakba sűríthetők a tanácskozás eredményei.

142 Jordáky utalása a nemzeti parasztpárti kormányoknak az 1929-es bányászsztrájkot és az 1933-as vasutassztrájkot felszámoló erőszakos politikájára vonatkozik.

143 Grauer Katalin.

144 Kovács Katona Jenő.

145 Öccsére, Jordáky Bélára utalt.

146 Balogh Edgár, Kovács Katona Jenő, Méliusz József, Nagy István, Józsa Béla, Bányai László és Vincze János.

Felszólaltam a V. T.<sup>147</sup> és a Népközösség kérdésében. Azt hiszem, beszédemben a helyes népi vonalat követtem, mert a megjelenteknek tetszett.

Méliusz túlságosan nagyképű, Edgár naiv szervező, Bányai intellektuel, de becsületes.

---

147 Vásárhelyi Találkozó.

**Január 1.** Vajon mit hoz az Újév? Megjön-e a várva várt győzelem? Egyenlő feltételek minden ember részére. Szabadság lesz-e a dolgozóknak, s ami a legfontosabb, vajon minden ember boldog lesz majd? Ne legyenek olyan boldogok és megelégedettek, mint én vagy Mária – oh ez túlságosan sok lenne a társadalmi fejlődéstől ily rövid idő múlva –, de mégis boldogok legyenek. Mindig többre vágyók, mindig többet akarók, de mégis boldogok.

A helyzet aggasztó. Élet vagy halál? Ez most a kérdés. Szép az élet, különösen ha azt oly nagy cél iránti munkakedv tölti be, mint a szocializmus. De most még erősebb és magasabb erők nem vetnek-e véget ennek az életnek. Talán azt gondolva, hogy száz vagy ezer fiatal életláncszem kioltásával megakadályozhatják a fejlődést, megölhetik az életet.

Hiszem és igenlem az egyetlen életet: a földit. Tudom, hogy győzünk. Akarom, hogy dolgozhassak minden örömmel és tudásommal, ami még oly kevés és szegényes. Előre. Előre.

**Január 7.** B. Mussolini: *Vita di Arnaldo* című könyvét olvastam el román fordításban.<sup>148</sup> Érdekes, szépen megírt könyv. Minden világnézeti különbségre való tekintet nélkül el kell ismerni, hogy tud írni Mussolini. Okos, de csapongó s főképp cseppet sem szerény. A könyv testvéréről, Arnaldo Mussoliniról írott könyv. Bemutatja mint publicistát és író, mint munkatársat és testvért, de főleg az embernek szentel minden fejezetben sokat. Csak ne tengjen túl az *öndicséret*. Vagy talán azért állít szobrot testvérének, hogy meghálálja, amiért az róla írt biográfiát. A könyvben felhasznált számos intim levél (Arnaldo levelei Benitóhoz) egész csomó adalékot szolgáltat a fasiszmus lényegéhez. A sorok között a fasiszmus első 6-8 évének a nehézségeiről, a bukástól való állandó aggodásról alkothatunk magunknak képet. Itt csak egy dolgot még. 1928. IX. 1-én Arnaldo bő beadványban (a párt titkárságához) ismerteti álláspontját az általános kérdésekkel szemben. Ennek 4. pontján a gazdasági kérdéssel foglalkozik: „a fasiszmus rendkívül kedvező körülményeket teremtett a kapitalista gazdaságnak: cserébe olyan törvényhozást kért, amely szerencsét jelent a munkásosztályra nézve, de ugyanakkor a termelők részére a büszkeség, nyugalom és derűtség forrása.” Ugyanennek a résznek a végén a következő szavakat intézi Benitóhoz: „a kapitalista gazdaság tekintetében nem kell fenntartsd a régi demagóg teóriádat. Nem kell féljél tőle, hanem uralkodnod kell felette.” Mindkét idézet eléggé jellemző a fasiszmus felfogására. Még meg-

148 Benito Mussolini: *O viață (Vita di Arnaldo)*. Traducere de Ovid Densușianu-Fiul. „Cugetarea”.

vannak a régi szocialista előítéletek a kapitalizmussal szemben, de már nem annak megszűntetése, hanem a fasizmus hatalma alá rendelése a cél.

Ma nálunk voltak Korvinék és Jenő.<sup>149</sup> Semmi különös nem történt. Egy viharos nap után szerződést kötöttem Máriával az 1940-es évre vonatkozólag.

Kodolányi világpolitikailag aktuális könyvét vettem elő olvasni (Suomi).<sup>150</sup>

**Január 8.** Hivatalba mentem. Semmi különös. Dolgozom, s közben írok egy cikket szakmai lapunkba a drágaságról.<sup>151</sup>

Ma délután tartotta közgyűlését a Magyar Népközösség kolozsvári tagozata. Közgyűlés? Nagy szó. Hisz ez valami demokratikus intézmény, ha nem csalódom. Ezt pedig – amit megtartottak – annak igazán nem nevezheti senki sem. A meghívóban értekezletről van szó, az előcsarnokban három fiatalember a belépésre jogosító meghívót kéri. Szerencsémre Szabó (talán ref. teológus) ismerősöm igazol.<sup>152</sup> A teremben néhány tanár, iparos és vagy 15-20 munkás, akiknek részére Pálffy szerzett bizonyára meghívót. Cirkusz az egész. Naivak és gazemberek, akik így szervezik a Népközösséget.

Alkalmam volt látni és hallani „Önagyméltósága” Gróf Bánffy Miklóst és a kolozsvári „vezért”, dr. Bartha Ignácot. Gyenge alakok. A gróf gyenge fickó, a doktor meg okoskodó hülye.

A közgyűlésen egyébként minden „rendben” ment. Bartha után a munkásság (Pálffy), iparosság, földészek s intellektuelek egy-egy delegátusa beszélt. Természetes[en] előre meghatározott program szerint, az előre kijelölt emberek. Szót nem adtak senkinek. Nevetséges, de gaz komédia.<sup>153</sup>

**Január 9.** Nagy Istvánék is megkapták a népközösségi közgyűlésre a meghívót. A postai bélyegzőből világosan megállapítható, hogy 8-án, a közgyűlés napján adták fel. Ez gyanúmat a megrendezésre vonatkozólag bizonyossá teszi.

A baloldaliak álláspontja nem világos. Amit kifogásolok csak az, hogy elhamarkodottan cselekszenek egyes kérdésekben. Egyénenként állást foglalnak anélkül, hogy a kérdéseket először letárgyalnák. Józsa szerint pl. azonnal le kellene mondanom. N. I. ezzel szemben helyesli az én álláspontom. A kijelölt munkások összehívását tervezem (Deutsek és Pálffy nélkül), hogy közösen elvi nyilatkozat felolvasása közepette mondjunk le. Bányai álláspontja Nonn<sup>154</sup> szerint, hogy nem szabad lemondani.

149 Korvin Sándor és Kovács Katona Jenő.

150 Kodolányi János: *Suomi titka*. Magyar Élet, Budapest, 1939.

151 *A Funcționarul Particular: organul Sindicatului Funcționarilor Particulari din Cluj / Magántisztviselő: a Cluji Magántisztviselők Szindikátusának közlönye* című kétnyelvű folyóiratról van szó.

152 Ismeretlen személy.

153 A Jordáky által felsorolt munkásszónokok a következők voltak: Pálffy Tibor vasmunkás, Balázs István földmunkás, Demeter Ferenc szabómester, Rózsa József tanár. Lásd: *Lelkes hangulatban megalakult a Magyar Népközösség kolozsvári tagozata*. Ellenzék, 1940. január 10. 3.

154 Bányai László, Nonn György.

Íme egy kérdés, melyben elvi álláspontunk azonos, de taktikai elképzeléseink mások. Meglátjuk, mi lesz. A helyes utat meg kell találjuk.

**Január 10.** Sokat gondolkozom a szocializmus jövőjéről, főképp annak erdélyi jövőjéről. Van-e értelme a küzdelemnek? Van-e célja a harcnak? Van, ez az egyedüli válasz. Hannibal ante portas<sup>155</sup> – a szocializmus itt áll a kapuk előtt. Döngeti az erős vaspáncélkapuit a kapitalizmusnak, melyek már recsegnek, horpadnak, de jó anyagból készítették, s így sokáig ellenállnak. Pedig be kell dönteni őket, a milliók, a százmilliók érdekében, hogy felszabadíthassuk az elnyomottakat, hogy valóban embereké tegyük azokat, akiknek ma csak nevük, de nem életmódjuk is az, amit mi embernek és emberinek nevezünk.

Igazunk van, mert az emberért küzdünk. Azért az emberért, mely magyarul, románul, kínaiul és japánul beszél. Amelyik elnyomott, szenved, béklyóit feszíti, eredményt azonban nem tud elérni, bilincseit ellenben még erősebben kezeire-lábaira szorítják.

**Január 14.** A Munkásegyletem (Universitatea Muncitorească) megtartotta alakulós, jobban mondva megnyitó ülését a Vasmunkások Otthonában.<sup>156</sup> Dísz, pompa, zaj... de mi lesz az egyetemmel. Egy évtizedre is elég lenne a munkásmozgalomnak az az egyházi áldás, amit az ortodox egyház papja szórt a gyülekezetre, a munkásotthonra és a szakmai szervezetekre. Tipikus polgári gyűlés, öndicsőítéssel és egymásnak való tömjénezéssel. Munkásotthonban a munkásoknak beszélt mindenki, csak éppen a munkások vezetői voltak háttérbe szorítva, mint ahogy az egész munkásegyletem intézményénél számba se veszik őket.

Demagógok, népámítók, gazfickók és zavaros fejű intellektuelek, akikre a munkásság nem bízhatja nevelésének irányítását.

Meg kell csinálni az igazi munkásegyletemet. Ha szerényebb eszközökkel is, egyetemi tanárok nélkül, saját erőnkől, de meg kell teremteni. Annál is inkább, mert a magyar munkásság tömegeit nem hagyhatjuk nevelés nélkül. Az állami intézmények nem tesznek, de nem is akarnak a semmit sem tenni a kisebbségi munkásság érdekében. Magyar munkásnak magyar nyelvű előadást. Magyar nyelven a magyar, de egyben európai, emberi kultúrát. Ehhez jogunk van. Sőt az állam anyagi támogatását is ki kell verekednünk. Elvégre a mi hozzájárulásunk egy részét (egész kicsi részét) kapjuk vissza. De nemcsak jogunk van ehhez, de kötelességünk elsősorban azokkal szemben, akik hisznek bennünk, kötelesség a dolgozók tömegeivel és eszménkkal szemben.

A munkásságot fölemelni a szocializmus ragyogó célja, gazdaságilag éppúgy, mint társadalmilag és kultúráilag [sic!].

**Január 16.** Az európai helyzet megint válságosra fordult. Riasztó híreket közölnek a rádiók, távirati irodák és hírlapok. Belgium és Hollandia mozgósított a németek tá-

155 Római közmondás, jelentése: Hannibál a kapuk előtt.

156 A str. Catedralei 17. (a jelenleg str. Constantin Dobrogeanu-Gherea 15/Fejedelem 15. szám) alatti munkásklubról van szó.

madásától való félelmében. Más hírek szerint pedig Németország a délkelet-európai kis országokat fogja lerohanni, hogy biztosítsa magát keleti határain.

Igazak-e ezek a hírek vagy nem, tényeken alapulnak-e, vagy a következtetés és fantázia eredményei csupán? De nem is fontos! Idegeink még épek, s a döntés órája minél előbb következik be, annál jobb.

**Január 17.** Kodolányi: *Soumi, a csend országa* könyvét olvastam.<sup>157</sup> A könyvet még 1936-ban írta. Rengeteg megfigyelését közli. A finn társadalmi szokások, életkörülmények, emberek gondolkodása igen nagy mértékben különbözik – mondjuk pl. a mieinktől. Jobb, szebb és magasabbrendűbb ott minden. De nem tökéletes. A szociális demokráciától még messze van, s ezt nem is valószínűsíthetik meg anélkül – amint azt Kodolányinak egy finn fiatal munkás panaszkodja el –, hogy a termelési eszközöket ne szocializálják. Valószínű, hogy Kodolányival rajonganánk mi is a finn társadalmi állapotok fejlettségéért, a mieinkkel összehasonlítva, de ma 1940-ben esztelennek és butának tarthatjuk csupán a finn fegyveres ellenállást a vörös hadsereggel szemben.

**Január 18.** Bánffy Miklósnak egy levelét olvastam, amelyet január 6-án írt Tătărescu miniszterelnöknek a kisebbségi törvénnyel kapcsolatban.<sup>158</sup> Bátor és erélyes írás. Konkrét intézkedéseket követel a kormánytól a kisebbségi kérdésben, mert csak ezáltal lehet valamelyes mértékben az izgatott magyar néptömegeket lecsendesíteni.

A kisebbségi kérdést ma már csak egyetlen módon gyorsan lehet és kell megoldani. Nincs idő egyik oldalról sem a halogatásra. A magyarságnak életérdeke e kérdés haldéktalan rendezése. A magyar munkásság nem nézheti tétlenül önmaga sorvadását. Kenyér és szabadság – ez a magyar munkás kívánsága. Nem éhhalál, nem a munkából való kiszorítás, nem a kultúrától való távortartás, nem elnyomás. Ezt a kívánságot, a kenyeret és a szabadságot a magyar munkásnak ki kell harcolnia, nem várhatja, hogy majd mindent megadjanak neki, ha még csak nem is követeli.

A kormányzat szeretné elodázni a kérdés rendezését. Halogatni, amint teszi azt évek óta. Közben támogatni a gazdaság minden terén a románságot a kisebbségi lakosok, nálunk főleg a magyarok terhére.

**Január 20.** Tegnap este Kodolányi: *Földindulás* darabját láttam a Magyar Színház elég jó előadásában. A darab jó, nem kitűnő, a magyarság sorsproblémáival telítve. Az egykekérdés, szekták és a magyar föld német kézre jutása, íme a magyar nép minden problémája itt van. Az író amit feltár, mind igaz, tényszerű, s ha vannak is hibái objektív megállapításainak, azok semmiképpen sincsenek a kárára. Vannak azonban igen erőltetett színpadi megoldásai, s a kérdés megoldásának lehetőségeit sem tárja fel.

**Január 30.** Beethoven V. szimfóniáját, mindenek közt ezt a legnagyobbat hallgattam Hamburgból délután, majd az amszterdamiak játszásában Mengelberg vezetésé-

<sup>157</sup> Helyesen: Kodolányi János: *Suomi titka*.

<sup>158</sup> Bánffy Miklós emlékirata Tătărescu miniszterelnökhöz. In Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*. Stádium, Budapest, 1941. 297–302.

vel este Pozsonyból. Tökéletes előadás, részletek finomságának kihozásával, gyönyörűséget okozott újból.

A Sors, ez a kiszámíthatatlan valami, amit joggal fejlődésnek, a fejlődés törvényének nevezhetünk, minden nagy gondolkozót sokat foglalkoztatott. Természetes tehát, hogy Beethovent, minden idők legnagyobb művészt is. Ez az a mű, amely az abszolútot jelenti, mely színvonalának elérésére bárki részéről is a legnagyobb tudást és művészetet jelenti.

Az V. szimfóniánál azt hiszem, úgy a tudást, érzelmeket, technikai kidolgozást vagy az igazságot keressük, kifogástalant kapunk. Vannak olyan mozzanatai, melyet kifejezni szavakkal lehetetlenségnek számít. Olyan momentumok, amelyek az ember „lelkére” hatnak, melyek delejes rezgéseket idéznek elő bennünk.

Egy dolgot szeretnék. Mindenkiévé tenni Beethovent. Azokkal ismertetni meg, kik ugyanazt akarják ma, amit Beethoven akart és fejezett ki egy olyan nyelven, amelyet ma még csak a kevesek értenek, de amely közkinccsé, mindnyájunk nyelvévé kell válnon mihamar.

**Február 17.** A Népközösség megkezdte munkás-közművelődési előadás-sorozatát.<sup>159</sup> A kezdet azonban nem volt a legszerencsésebb sem számukra, sem pedig azon „szocialista” urak számára, akik azt gondolták, hogy a munkásság mindent bevesz vagy tudomásul vesz, amit ők csinálnak. Dr. Deutseknek kellett volna tartania az első előadást, amit azonban a megjelent munkásság megakadályozott, s végül is szégyenteljes visszavonulásra kényszerült. Sajnálatos azonban, hogy a másik előadó, Venczel József a munkásság részéről meg nem érdemelt gyakori tapsban részesült. A tanulság, úgy látszik, az, hogy a munkásságnak kulturális és értelmiségi foka még nem oly magas, hogy valamely előadás hangzatos és látszólagos emberi szólamai mögött észrevegye azoknak reakciós tartalmát. A nevelés, a munkásság nevelésének feladata így aktuálisabb, mint bármi más.

**Február 24.** A háború továbbra is „békés” mederben folyik. Ha az orosz–finn háborúban rettenetes küzdelmek vannak is egyrészt a tényleg hősieken küzdő finn nép, de valójában mégiscsak az angol és idegen érdekek szolgálatában, másrészt a szocialista haza hadserege között, a nyugati fronton relatív csend van.<sup>160</sup> A tengeri és légi háború zajlik kétségtelenül. A diplomáciai előkészületek, intrikák, megegyezést előkészítések és szövetségek szerzése azonban, úgy látszik, még nem fejeződött be, s ez is egyik oka a csendnek. De vajon meddig tart ez? A tavasz, március napról napra közeledik. Végzetes háborút hoz-e, vagy végzetes békét?

159 A kolozsvári munkásegyletemen megkezdődtek az előadások. Brassói Lapok, 1940. január 18. 2.

160 A kifejezést a második világháború korai szakaszában, 1939. szeptember 3. és 1940. május 10. közötti helyzet leírására használták. Bár szeptember 3-án Nagy-Britannia és Franciaország hadat üzent Németországnak, tényleges harci cselekmények ezen a frontvonalon a Hollandia, Belgium és Luxemburg elleni német támadásig nem történtek, és csak kisebb harccselekmények zajlottak a tengereken és a levegőben.



**Március 1.** Rettenetes lenne a halál! Fiatalon meghalni, közelieket elveszíteni, amikor ismerősök, sőt idegeneknek körünkből a halál általi kiszakítása is borzalommal tölt el. Ma többször is felöltött bennem a halál gondolata. Az idő is tragikus. Hó hullott, s kegyetlen, nagy zörejű szél sívítása borzasztja az embert. Mi lesz? Háború? Meghalok és meghalunk sokan. Mária. Barátok. Édesapa és anya. Béla bevonul katonának.

Élni szeretnék, élni akarok, győzelmünket látni akarom. Az új társadalom építője akarok lenni, miután annyival, amennyi tőlem tellett, hozzájárultam (vagy hozzájárulok) a mai társadalom lerombolásához.

**Március 26:** Hermann Rauschning: *Hitler m'a dit* című könyvét olvasom.<sup>161</sup> Rendkívül érdekes dolgokat mesél el Hitlerrel való személyes találkozásairól.

Hitler a Papen-kormány idejében, amikor az acélsisakosokkal súlyos konfliktusai voltak, a párt betiltására gondolt, s azt tervezte, hogy a főhadiszállást Danzigba teszi át.

1932-ben már lekicsinylőleg beszélt a lengyel katona értékéről. „Szerinte a világ legrosszabb katonája, és egy síkra helyezte a román és olasz katonával.”

1932 nyarán egy előadáson egyik Darré<sup>162</sup> közvetlen környezetéhez tartozó a következőkben fejtette ki a párt keleti politikáját:<sup>163</sup> államblokkot kell teremteni. Ennek magva a nagy központi állam, melynek Cseh, Morvaország és Ausztria integráns része. Ekörül lesznek a hűbéres államok: a balti országok, kis Lengyelország, megnagyobbított Magyarország, az egymástól elválasztott Szerbia és Horvátország, a megkisebbitett Románia, Ukrajna egészen a Kaukázusig. Ennek az államblokknak közös hadserege, pénzügye és külpolitikája lesz. A cél a kolonizáció nagymértékű kiterjesztése ezeknek az országoknak a területén és a nagybirtok fenntartása. Hitler is felszólalt ezen a gyűlésen, s egyebek között mondotta:

„Soha nem jutunk világalomra, ha mindenekelőtt akciókörzetünk központjában nincs biztos hatalmunknak a magva, amely erős legyen, mint az acél. Nyolcvan vagy százmillió németnek egy kompakt egységet képező magva. Ennélfogva első feladatomban ennek a magnak a megteremtése lesz, nemcsak azért, mert legyőzhetetlenséget jelent a számunkra, de még inkább, mert az összes európai népek feletti döntő fensőbbiséget jelenti. Ehhez a maghoz tartozik Ausztria. Ehhez a maghoz tartozik ugyanúgy Bohémia és Morvaország, valamint Lengyelország nyugati vidékei egészen bizonyos természeti-stratégiai határaiig. Ugyancsak integráns részét kell alkossák, és ez igen fontos, a balti államok, amelyeknek évszázadok óta német vezető osztályuk van. A jelen pillanatban mindenütt idegen fajok lakják ezeket a területeket.”

A továbbiakban kifejtette, hogy Cseh és Morvaországot németekkel fogja betelepíteni, a cseheket s a többi szlávokat áttelepítik Volhyniába s Szibériába. Majd megint

161 Hermann Rauschning: *Hitler m'a dit* [Hitler mondta]. Coopération Société d'Édition, Paris, 1939.

162 Richard Walther Darré.

163 Utalás a Drang nach Ostenre.

ilyeneket mond: „A marxisták osztály nélküli társadalma egy vágyálom. A rend mindig hierarchiát követel... Soha nem fogom elismeri a többi nemzetek részére ugyanazon jogokat, mint a német nemzetnek. A mi hivatásunk leigázni a többi népeket. A német nép van hivatva, hogy a világot uralóknak új osztályát adja.”

Rauschning elmondja, hogy Hitler nagyon jó viszonyban volt Henry Deterdinggel,<sup>164</sup> aki nagy érdeklődést fejtett ki a „kaukázusi orosz petróleum” iránt. Deterding terve az volt, hogy ki kell kiáltani a független Georgiát, a független Ukrajnát és a független volgai köztársaságot.

1934 kezdetén Rauschning ismét Hitlernél van. Ekkori találkozásuk alkalmával Hitler az oroszokkal szembeni politikáját fejtegeti. Miután rettenetes angolgyűlöletét kifejti, ezt mondja: „Össze fogom kovácsolni egy új birodalom acélmagvát, amelynek kapcsolatai lerombolhatatlanok lesznek. Ausztria, Csehország és Morvaország, Nyugat-Lengyelország! Százmillió ember összetörhetetlen repedés nélküli és szabad kisebbségek nélküli tömbje! Íme a mi uralmunk biztos fundamentuma. E blokk körül mindenekelőtt egy kelet-európai konföderáció, Lengyelország, a balti államok, Magyarország, a balkáni államok, Ukrajna, a Volga vidéke, Georgia. Egy konföderáció, amelyben magától értetődően a szereplőknek nem lesznek meg ugyanazok a jogaik, mint a németeknek. A segédnépek szövetsége önálló hadsereg, politika, gazdaság nélkül. És én pillanatig sem gondolok arra, hogy humanista alapon ezek közül bármelyik országnak is koncessziót tegyek. Például Magyarországnak régi határai visszaállítása érdekében. Semmi különbséget nem fogok tenni barátok és ellenségek között. A kis államok korszaka lejárt. Azután egy másik hűbéres rendszer nyugaton: Hollandia, a flamandok, Észak-Franciaország konföderációja. Végül egy északi konföderáció: Dánia, Svédország, Norvégia.

A jövő háborúja a Blitzkrieg<sup>165</sup> nyugaton és keleten, gyors támadás északon. A blokádtól nem kell félni. „Anglia nem lesz többé ura a tengereknek. Az ő órájának már vége. A légi flották és a tengeralattjárók a hadiflottát drága játékszerré alakítják át, döntő háborúban azonban a cirkálók és a páncélosok ócskavasnál nem fognak többet érni.”

Ugyanakkor H. R.<sup>166</sup> szerint az olasz fasizmusról a legnagyobb megvetéssel és gyűlölettel beszélt: „Kétségtelen, hogy időlegesen szövetkezhetünk Olaszországgal, alapjában azonban csak mi, a nemzeti szocialisták és csak mi vagyunk áthatva a gigantikus forradalmunk titkaival. Ez azért, mert mi vagyunk az isteni gondviselés által választott egyedüli nép, hogy eljövendő századokra nyomjuk bélyegünket (jelünket).”

Oroszországgal való szövetség sincs Hitler szerint kizárva. Németország bolsevizálódásától nem fél, amint R-nek mondja:<sup>167</sup> „Nem Németország lesz bolsevizálva, a bol-

164 Henri Deterding.

165 Villámháború.

166 Hermann Rauschning.

167 Uő.

sevizmus fog bizonyos fajta nemzeti szocializmussá alakulni. Máskülönben köztünk és a bolsevisták között több közös, mint ellentétes pont van, így mindenekelőtt az igazi forradalmi szellem, amely Oroszországban éppúgy megvan, mint nálunk. Én mindig számoltam is ezzel a valósággal, és ez az, amiért elrendeltem, hogy a pártba azonnal fogadjanak be minden exkommunistát. A kispolgári szociáldemokraták és a szakszervezeti koncok sohasem tudnának igazi nemzeti-szocialistákká válni; a kommunisták mindig.

Lehetséges, hogy nem fogom tudni elkerülni a szövetséget Oroszországgal. De ezt a lehetőséget mint utolsó adut tartom. Ez a pókerütés, lehet, hogy életem utolsó aktsa lesz. És ha valaha elhatározom magam, hogy Oroszországra támaszkodjam, semmi sem fog megakadályozni, hogy ne indítsak villámháborút, és támadjak addig Nyugaton, amíg céljaimat el nem érem.”

Később a marxizmusról is nyilatkozik: „Sokat tanultam a marxizmustól, és soha nem gondolok arra, hogy elbújjak előle. Nem az osztályharc elméletének vagy a történelmi materializmusnak unalmas (*fastidieux*)<sup>168</sup> fejezeteiből, sem abból az abszurd dologból, amit a profit korlátozásának neveznek, vagy más ehhez hasonló badarságokat. Az, ami érdekelt, és amiből tanultam a marxistáknál, azok az eszközeik”... „a munkás-tornaegyesületek, az üzemi sejtek, a nagy tömegtüntetések, a tömegek felfogóképessége részére fogalmazott propagandafüzetek. A politikai harcnak mindezek az új eszközei csaknem teljes egészében a marxisták által lettek feltalálva. Nem kellett csak ezeket kölcsönvennem és kifejlesztenem, és máris megszereztem azt a szerszámot, amelyre szükségünk volt. Nekem nem kellett folytatnom logikusan azokat az akciókat, amelyekkel a német szocialisták tízszer is kudarcot vallottak, mivel forradalmukat a demokrácia keretei között akarták végrehajtani. A nemzeti-szocializmus az, amivé a marxizmus válhatott volna, ha felszabadította volna önmagát az úgynevezett demokratikus rend stupid és mesterséges béklyói alól.”

Zsidókérdésről: „Egyébként a zsidók harcomban hasznos támogatással szolgáltak. Mozgalmunk kezdetekor bizonyos számú zsidó pénzügyileg támogatott. Csak a kisujjam kellett felemeljem, s azonnal, sietve kapuim felé tódultak. Már akkor felismerték, hogy melyik oldalon lesz az erő és siker.”

Ezután Hitler részletesen fejtegeti, hogy a zsidók teremttették meg a kapitalizmust, ezt a zseniálisan rafinált és egyszerű mechanizmust. A zsidó nem lebecsülendő ellenség. A világuralomért folyó harc a német és zsidó között folyik.

A könyv rendkívül érdekes. Érdekességét fokozza s kíváncsiságunkat felkelti az a tény, hogy H. Rauschning miért épp 1939 őszét tartotta alkalmasnak, s pont a francia könyvpiacot könyve megjelentetésére. A német és orosz rendszerek egybefoglalása azonban sem neki, sem másnak nem sikerül, mert két világnézetet nem lehet kibéki-

168 Unalmas.

teni, egységbe hozni, még akkor sem, ha a politikai szükségesség közös harci táborba tömöríti is pillanatnyilag azokat.

**Április 3.** Vegyes dolgokat kell feljegyezzen ebbe a kis jegyzetkönyvbe. Vegyes dolgokat, vegyes emberekről. Vagy talán teljesebb, undorító dolgokat gazemberekről.

Úgy látszik, szociáldemokratát nem igen találok már senkit. Vagy én nem vagyok az? Szociáldemokrata a marxizmus alapjain áll, forradalmi, becsületes, önfeláldozó, és különösen magas etikai a felfogása. Azok pedig, akik körülöttem mozognak, gyáva és aljas kispolgárok, hit és meggyőződés nélküli aljas bürokraták. Ezek átkozott tevékenységének köszönhető részben az a tespedés, semmittevés és gyávaság, ami az ún. szocialisták között is uralkodik.

Alkalmam volt találkozni Bartalis „elvtárssal”.<sup>169</sup> Véletlenül történt. A vasasoknál hozott össze a sors ezzel a kis kispolgárral. Kénytelen voltam odamondogatni neki és fullajtárjának, Pálffynak is.<sup>170</sup> Hazugok, pimaszok, csirkefogók!

**Április 12.** Pálffy szerint a munkásmozgalomban csak kétféle ember van ma. Mindazok akik a rendszert támogatják, szociáldemokraták, mindazok, akik ellenségei, bolsevikiek.

Ilyen meghatározás szerint tehát csak gazemberek és becsületesek vannak.

**Április 13.** Balogh<sup>171</sup> elmondotta bizalmasan nekem, hogy „magyar népközösségi” ügyben megbeszélést tartottak Bartalis és a helyi „nagyságok”. Elhatározták egy népközösségi munkáslap kiadását, amelynél a jelek szerint Bruder „népközösségi polgártársnak” lenne nagy szerepe, különösen a pénzek eladminisztrálása körül.

**Április 14.** Közgyűlést tartottunk a magántisztviselőknél. Amit egyesek itt csináltak, az az emberi aljasság teteje. Ezek gazfickók, akik megérdemlik, hogy eltűnjenek a szervezet életéből. S hiszem, hogy a munkásmozgalom kis is fogja vetni ezeket a mozgalomba nem való elemeket.

Jovánel és Kandel „barátaim”, természetesen a háttérből irányítva, minden eszközt felhasználtak győzelmük érdekében.<sup>172</sup> Miután ez nem sikerült – mivel már a jelölő bizottság kiküldésénél az ellenzék 1400 szavazatával szemben Kandelék 790 szavazatot kaptak –, erőszakot vettek igénybe. A szövetség delegátusa (Brăgădăreanu) bejelentette, hogy nem engedi meg a szavazást, s amennyiben mégis új vezetőséget választ a szervezet,<sup>173</sup> úgy azt a Szövetség felfüggeszti és interimár bizottsággal<sup>174</sup> helyettesíti. Ezt komplektálta Dr. Luciannak<sup>175</sup> nyilatkozata, amit írásban tett meg, s mellyel felfüggeszti a közgyűlés szavazási jogát, mert „a jelölő bizottságban csak egy román van”.

<sup>169</sup> Bartalis Sándor szociáldemokrata vezetőre utalt.

<sup>170</sup> Pálffy Tibor.

<sup>171</sup> Valószínűleg Balogh Edgár.

<sup>172</sup> A közgyűlés jegyzőkönyve nem ismert.

<sup>173</sup> A Magántisztviselők Szakszervezete.

<sup>174</sup> Ideiglenes Bizottság.

<sup>175</sup> Lucian Alexandru román ügyvéd.

**Április 15.** Balogh Edgár részletesen elmondotta eljegyzésének körülményeit egy Máthé Rebeka nevű paraszt-cselédlánnyal.<sup>176</sup>

Megbeszélést tartottunk ma este a vasasoknál. Temesi, Neumann, Lenghel, Nagy Sanyi, Schnegg, Bereczky, Földes,<sup>177</sup> Balogh és én vettünk részt. Mind szociáldemokraták a becsületesek közül. További megbeszéléseken fogjuk tisztázni az összes elvi és gyakorlati kérdéseket.

Schnegg a legzavarosabb figura. Egy kicsit gyáva is.

**Április 17.** A második megbeszélésre Schnegg, Temesi és Bereczky már el sem jöttek. Gyáva fickók, akik semmit nem mernek kockáztatni.

**Április 27.** Két hírt is hallottam. Az egyik szerint kineveztek Pogăceanu Vasileval<sup>178</sup> együtt a könyvelői kamara interimár bizottságába;<sup>179</sup> a másik pedig, hogy Pálffy azt terjeszti, hogy rövidesen engem is kizárnak a Magánalkalmazottaktól. Ha ez megtörténne, csak denunciació útján lenne lehetséges. Mert hiszen ha a munkaügyi miniszter nem tudom biztosan, hogy 22 vagy 24-én kinevez az interimár bizottságba, akkor az azt jelenti, hogy ekkor még nem voltak kifogások ellenem.

Egyébként vállalom a kiközösítést abból a disznó bandából, amit úgy hívnak, hogy szociáldemokraták. A becsületesek, Lenghel, Neumann, Nagy, úgy látom, ők is belesömöröltek abba, amit Pálffy, Lucian, Bruder, Deutsek, Kandel és Jovánél kicsiben, Bukarestben pedig a többiek nagyban szociáldemokrata politika címen csinálnak.<sup>180</sup>

Lupea (nyomdász) panaszkodik Lucian magatartása ellen a május 1-gyel kapcsolatban. Lucian követelte, hogy a szervezetek tagjai vonuljanak fel testületileg. A vasasoknál egyébként olvastam Luciannak a NUF<sup>181</sup> részéről küldött átiratát, amelyben közli, hogy a breszlák<sup>182</sup> a NUF útmutatása szerint kell dolgozzanak, és felszólítja a szervezetet, hogy 3 embert delegáljon a front irodájába, május 1-én reggel 8½ órára.

Szépen haladunk. Ez a szoc. dem. prototípusa. A szakadék, érzem, már áthidalhatatlan ezek között a gazemberek és énközöttem. Csak minél több embert kiszakítani karmaik közül.

Lenghel mondja, hogy a vasas vezetőségben vita volt a személyem körül. Pálffy újból „bolsevikinek” nevezett. Lenghel visszautasította ezt. Lenghel szerint Pálffiek célja

176 Balogh Edgár a székely származású, cseledeként dolgozó feleségét (Máthé Rebeka) egy, a MADOSZ által szervezett esti táncmulatságon ismerte meg.

177 Neumann Jenő, Lenghel Samoilă, Schnegg Zoltán Ferenc ismert szociáldemokrata tagok, Földes István szakszervezeti tag, pincéreként kapcsolódott be a munkásmozgalmába.

178 Vasile Pogăceanu erdélyi kommunista politikus.

179 Ideiglenes Bizottság.

180 Lenghel Samoilă, Neumann Jenő és Nagy Sándor, valamint Pálffy Tibor, Lucian Alexandru, Bruder Ferenc, Pásztai-Deutsek Géza, Kandel Ignác és Dumitru Jovánél helyi szociáldemokrata politikusokról és szakszervezeti tisztviselőkről van szó.

181 Nemzeti Újjászületés Frontja, II. Károly állampártja.

182 II. Károly-féle munkaszervezetek, a szakszervezetek helyettesítésére hozták létre.

megszabadulni tőlem, hogy ne kontrollálhassam őket. Ezért akarnak vagy belekergetni a bolsevizmusba, vagy kipiszkálni a mozgalmából.

**Április 28.** Az elmúlt hetekben áttanulmányoztam a forradalmak történetét. Tanulások levonásáról van szó ezekben az új harcokat megelőző időkben. A proletariátus és a hatalom kérdésében, úgy látom, Marx és Engels, Luxemburg, Lenin álláspontja között nincs különbség. Többségre támaszkodó diktatúra Leninnek éppúgy ez az álláspontja, mint nagy elődeinek. „A felkelés művészete” mondotta Marx, és ismételte 1917-ben Lenin, miközben művészi eszközökkel szervezte és készítette elő a bolsevik forradalmat. A dolgozó nép többségére támaszkodó forradalmat. Pétervár és Moszkva munkássága mögéjük állt a mensevikiek gyenge és tévovázó álláspontja következtében.

A magántisztviselők szaklapjában Jovănel és Kandel aljas cikkben számolnak be a közgyűlésről. Ezeknek a banditáknak semmi közük már a szocializmus[hoz]. Kandel világosan meg is írja, hogy „mi elsősorban az országos érdekeket kell figyelembe venniük és csak ha ezeket százszázalékosan kielégítettük, jöhetnek sorra a mi személyes érdekeink, úgy is mint szakmai szervezeti tagok érdekei. Ezt tudomásul kell venniük a rendbontóknak is, akik el akarták szabotálni a hatóságok magasabb szempontból irányított intézkedéseit.”<sup>183</sup>

A cikkben más furcsa dolgok is vannak. Jovănel és Kandel urak azonban – már e néhány sorból is kiviláglik – nyíltan átmentek a burzsoázia táborába. Természetes, hogy ezek a szerencsétlen fickók ott meg kell elégedjenek a lakáj szerepével. Osztályhelyzetükből kifolyólag nem lehetnek burzsoák, viszont valószínűleg kitűnően érzik magukat burzsoá-lakáji minőségükben.

Elvileg mit jelent vajon ez az állásfoglalás? Legelőször is az állam érdekei a legfontosabbak. Helyes, de milyen állam érdekei? A teljes diktatúrán alapuló burzsoá állam érdekei. Nyilvánvalóan, mert hisz az van uralmon. Oda jutott a Szovjetet gyalázó, nagy „antifasiszta” Kandel, hogy szívvel-lélekkel támogatja a „mi” fasizmusunkat.

Másodszor beszélhetnénk a hatóságok „magasabb szempontból irányított” intézkedéseiről. Ezek a magasabb szempontok bizonyára nem a román dolgozó rétegek felemelésére vonatkoznak. Valószínű, hogy burzsoá érdekek megvédéséről van szó. Ütik a munkásságot, s erre Kandel & co. urak „magasabb” szempontokat fedeznek fel.

Kandel urak, jól van. Erre egyszer még válaszolni kell.

Lássam hát, várom én is a kizárásomat!

**Május 1.** Ezen a május elsején nem volt egyetlen gyűlés, egyetlen ünnepély az országban. De ne legyünk igazságtalanok. Volt egyetlenegy, Bukarestben, ahol egy csomó miniszter jelenlétében „kongresszust” tartottak az ország szakmai szervezeteinek

183 *Funcționarul Particular: organul Sindicatului Funcționarilor Particulari din Cluj / Magántisztviselő: a Cluji Magántisztviselők Szindikátusának közlönye.*

vezetői. Egy-egy ember beszélt és tömjénezett a munkások, tisztviselők és kisiparosok részéről.<sup>184</sup>

Kolozsváron Lucian és társai leégtek. A hivatalos Te Deumra 2 tucat munkás és tisztviselő jelent meg mindössze.<sup>185</sup> A programot pedig le kellett fűjni, nehogy botrányosan végződjön részvétlenség következtében.

**Május 4.** Rettenetesen rossz az időjárás. Fáradt és igen keserű vagyok. Mindenki-ben csalatkozik az ember manapság. Barátok, eszmetársak, harcosok, akikben bízta, egymás után hullanak el, buknak meg a nehéz idők iskolájában.

**Május 5.** Tegnap este Pálffival beszélgettem a vasasoknál. A bukaresti összejövettel igen-igen elégedett.<sup>186</sup> Közölte, hogy nemsokára megindítják munkáslapjukat, amelyben lehetőleg igyekezni fogják mellőzni az intellektueleket. A munkatársak közé engem sem kívánnak besorozni, mert a lap „szociáldemokrata” irányzatú lesz.

A mozgalomról igen furcsa a felfogása. Az, amit ma csinálunk, szocialista munka, igaz, hogy a helyzettel való megalkuvás, mind ezt hangoztatja. Az a benyomásom, hogy mindent inkább akarnának ezek az emberek, mint az igazi szocializmust. Jöjjön Hitler vagy bárki más, de nehogy a proletariátus vegye kezébe sorsának az irányítását.

Ma délelőtt avatták fel a N.U.F.<sup>187</sup> titkárait, köztük Lucian doktort.<sup>188</sup> Az avatáson, amelyre a szakmai szervezeteket is kirendelték, mindössze néhány nagyvezér és vagy két tucat tag jelent meg. Álldogálás közben láttam, amint Nonn Györgyöt szuronyos katonák vitték [el].

**Május 6.** A világpolitikai helyzet napról napra bonyolultabbá válik. A helyzet kezd félelmetessé válni. A német előrenyomulás Angliában, habár legfontosabb céljukat, a vas útjának a biztosítását nem tudták elérni, valószínűleg erős angol ellenlépést fog kiváltani. Nem tartom kizártnak, hogy Anglia a Balkánon fog akcióba lépni. Csapatok partra tétele Görögországban, szárazföldi hadsereg elindítása egyidejűleg Törökországból, légi támadás, mindez Bulgárián keresztül Románia biztosításáért. A cél: elvágni a petróleum útját. Az angolok és franciák igyekezete jelenleg az olaszok megfélemlítése. Mai jelentés szerint az angolok határrevíziót ajánlottak fel Bulgáriának Románia és Görögország terhére, amennyiben biztosítja az angolok nyugodt és szabad felvonulását.

Mi lesz a Szovjetunió álláspontja? Minden bizonnyal nem fogja tétlenül szemlélni az eseményeket. A beavatkozás hol fog megtörténni, és milyen mértékű lesz, nem tudható, de feltétlenül a proletariátus érdekeinek a szeme előtt tartásával fogják végrehajtani.

184 *Sărbătorirea zilei de 1 mai în capitală*. Adevăru, 1940. május 3. 2.

185 A *Te Deum* [*laudamus*] (Téged, Isten, dicsérünk) hálaadó himnusz, amelyet főleg a római katolikus egyházban használnak.

186 Jordáky a bukaresti május elseji eseményre utalt, amelynek ismertetése az előző napi bejegyzés tárgya.

187 Nemzeti Újjászületés Frontja, II. Károly állampártja.

188 Lucian Alexandru.



Az angol–francia küzdelem imperialista felek imperialista küzdelme. Ezért nincs közünk hozzá, ezért nem támogathatjuk egyiket sem. A feladat egy lehet, harcolni az imperializmus, tehát harcolni minden országban a szociális forradalom győzelméért.

**Május 8.** Stant és Brudert felfüggesztették a vasas vezetőségben viselt tisztségeiktől.<sup>189</sup> Valami piszkos pénzügyek miatt az egyiket, a másikat pedig az „igazgatósággal” való összejátszás miatt.

Egyébként ma megalakították az új „Szaktanácsot” a munkaügyi Inspektorátuson; az inspektor az elnök.<sup>190</sup> A munkaügyi miniszter 1426/1940. rendelete alapján minden szakma delegátusával rendszeres üléseket kell tartani, hogy a hatóságok tisztán lássák a munkásság helyzetét.

Ez a fórum jó lesz a munkáskövetelések elsüllyesztésére és elgáncsolására.

**Május 9.** Jövőre a szervezet nevében felhívásban szólította fel a tagokat, hogy a május 10-i felvonuláson megjelenjenek. A felhívás a következőkkel végződik: „Participarea la defilare e obligatorie.”<sup>191</sup>

**Május 10.** Ma reggel újabb háborús hírekkel ébredtünk. A német hadsereg megtámadta Hollandiát, Belgiumot és Luxemburgot. Mindhárom állam azonnal segítséget kért Angliától és Franciaországtól. A francia csapatok a délelőtti órákban már belga területen meneteltek előre. A holland és belga csapatok az első jelentések szerint feltartóztatták a németeket, akiknek azonban ejtőernyős csapataikkal sikerült Belgium központjában megszállni egyes repülőtereket. Minden jel szerint az újabb német támadás következménye Chamberlain lemondása. Az új miniszterelnök Churchill, s a kormányba négy munkáspárti is belép.

Vajon mi készítette Hitlert erre a lépésre, és mik lehetnek az újabb német támadás következményei? Lehet, hogy igazak Ribbentrop közlései, miszerint az angolok támadást készítettek elő a Rajna-vidék ellen, de az is lehet, hogy ez csak ürügy volt a német támadás megindításához. A legvalószínűbb az, hogy Németország vezetőit a gazdasági helyzet súlyosbodása, a nyersanyagkészletek rohamos csökkenése, a külkereskedelem befagyása készítette a tényleges villámháború megindítására. A Szovjettől kapott gazdasági támogatás igen kis mértékű. A balkáni államokban az angolok mindinkább tért nyernek, s a gabona és petróleum kis mennyiségekben folyik csak Németországba. Az angol nyomás alól csak gyors siker mentheti meg Németországot. Nyugaton most már biztos a kíméletlen háború, s nincs kizárva, hogy a Balkánon is megkezdődik. Lehet, hogy itt az angolok kezdik, de bárki is legyen a kezdeményező, a SZ.U. itt már nem marad semleges, s igyekezni fog a szocializmus hatóerejét kiszélesíteni.

189 Bruder Ferenc szociáldemokrata párttitkár, a Stan nevű ismeretlen.

190 Utalás a Munka- és Iparkamarára, amely átvette a szakszervezetek funkcióját. A munkakamara elnöke ismeretlen.

191 A részvétel a felvonuláson kötelező.



**Május 15.** Az N.U.F.<sup>192</sup> kolozsvári vezetőségének első üléséről készített jegyzőkönyvet olvastam. Érdekes dolgokat vet fel Lucian dr. Bejelentette, hogy nagy a kommunista veszély, s tudomása szerint számos jogi személyiséggel rendelkező „kommunista” szervezet működik. Külön ülés összehívását kérte ebben a kérdésben, amely ülésre referátumot készít elő a gyanús szervezetekről és a szakmai szervezetekben működő gyanús személyekről. A vezetőségben egyébként voltak polgáremberek, akik ezt a kérdést a sziguranca hatáskörébe akarták utalni. Lucian szerint azonban a Front kötelessége ezzel foglalkozni.

Ki a nagyobb ellenség vajon, az osztályellenség vagy a sorainkban működő „barát”, aki ugyanakkor ellenségeink kiszolgálója? Ezeket az árulókat kell legelőször elintézni. Ezeket kell kivetni a munkásság testéből, ha eredményessé akarjuk tenni harcunkat.

**Május 16.** Lenghel figyelmeztetett, hogy ügyeljek magamra, mert az „elvtársaim” valami piszkos dolgot készítenek ellenem.<sup>193</sup> Engem tartanak a fő ellenségnek, akit el kell távolítani az útból.

**Május 17.** [A] L'Epoque május 3-i számában Kerilis cikket ír a Szovjetunió politikai állásfoglalásáról. Szerinte a francia politikának számolni kell az orosz–német és az orosz–olasz ellentétekkel Skandináviában és a Balkánon.

A Jurnalul május 11-i számában Walter Deranty, a New York Times moszkvai tudósítója nyilatkozik a szovjet kérdésben. Szerinte a szovjetnek semmiféle támadó szándéka nincs egyetlen szomszédjával sem. Az ellentéteket békés úton kívánja megoldani. Semlegességét csak akkor adná fel, ha bármelyik harmadik hatalom megsértene a balkáni status quót.

**Május 18.** A nyugati fronton a német előtörés rettenetes erejű. Hollandia öt nap alatt történt meghódítása után alig telt el újabb öt nap, s a német csapatok Liegé megkerülésével bevonultak Namurba, Brüsszelbe és Anversbe, áttörték a Maginot-vonal Belgium menti folytatását 100 km szélességben. Pusztulás mindenfelé. Százvezrek pusztulhattak el már eddig is.

Minden látszat szerint Németország tényleg döntést akar kicsikarni még ebben az évben. A nyersanyagkészletek csökkenése, a gazdasági bojkott, a német ipar háborús, tehát improduktív jellege kényszerítik a háború gyors befejezésére. A villámháború eszközei rettenetesek; pusztítanak mindent, embert és anyagot egyaránt. Az eddigi harcok a németek nagy fölényét bizonyították. A francia–angol ellenállás azonban most kezd nagy méreteket ölteni. Gamelin tábornok napiparancsa a franciák elkese-redettségét bizonyítja.<sup>194</sup> Inkább meghalni az állásokban, mint visszavonulni – s a franciák bizonyára vállalni is fogják [a] szabadság védelmében a halált.

192 Nemzeti Újjászületés Frontja, II. Károly király állampártja.

193 Samoilă Lenghel.

194 Maurice Gamelin francia tábornok.

A Chamberlain-politika eredménye ez. A fasizmus támogatása, Abesszínia, Ausztria, Csehszlovákia feláldozása, a müncheni politika, a francia–orosz szövetség felrobantása, a spanyol szocializmus leverése mind az angol nagytőke politikájának, a fináncsőke politikusainak, megbízottjainak a műve. Még azért nincs veszve minden. A franciák fel fogják tartóztatni a német hadsereget. Végül mégiscsak a francia és német proletariátus fogja forradalmi győzelméből fakadó diktatúrája megvalósítása után biztosítani a népek közötti békét.

A marxizmusnak győzelmesen kell kikerülni ebből a háborúból. Gazdasági szükségyszerűség ez, és egyben a civilizáció megmentésének követelménye. Békét akarunk, de nem megalázót és nem időleget. Az egyenlőséget és tartós békét pedig csak a nemzetközi szocializmus biztosíthatja.

**Május 20.** Az új francia kormány teljesen a francia kapitalizmus kormánya. Minden fontos tárca a nagytőke képviselőinek a kezébe került. Reynaud a kapitalizmus pénzügyi teoretikusa, a belügyminiszter, Mandel jobboldali Clemenceau-tanítvány. Az új hadvezér, Weygand a szovjetellenes intervenció vezetője.<sup>195</sup>

**Június 5.** Holnap lesz a magántisztviselők szervezetének folytatólagos közgyűlése. Azt hiszem, Jovänel és Kandel el fognak bukni.

Kandel a tegnap magához hívatta Pogăceanu Constantint,<sup>196</sup> akinek azt mondta, hogy se Jovänel, se Jordáky ne legyenek delegátusok [a] Vízmű részéről a kongresszusra. Jovänel azért, mert amint ő is tudja, nem szimpatikus alak, s ő sem igen tud együttműködni vele, Jordáky pedig mert kisebbségi. A vízmű 56 tisztviselője közül 52 erre engem delegált a közgyűlésre. Hárman személyesen jönnek el, s Jovänel egyedül maradt.

Kandelnek meg kell kapnia a leckét. Gazember, mert nemcsak minden eszközzel igyekszik annyi mellett engem is eltávolítani, de mert barátját, Jovänelt is hátba támadja, hogy saját helyzetét biztosítsa. A vízmű tisztviselők egyébként elfogadták feltételeimet:

1. Béke megteremtése a szervezetben.
2. Dr. Lucian semmi esetre nem kerülhet a vezetőségbe.
3. Jovänel és Kandel ha be is kerülnek, vezető tisztséget nem tölthetnek be.

**Június 6.** Lezajlott a közgyűlés. Botrányosan és terrorral. Georgescu és Vajoreanu<sup>197</sup> kijelentették, hogy amennyiben Jovänelt, Kandelt és Luciant nem választják be a vezetőségbe, interimár bizottságot<sup>198</sup> neveznek ki, s végső esetben felosztatják a szervezetet. Luciant ennek ellenére sem sikerült keresztülvinniük, s azt hiszem, ebben részem van nekem is. A baloldalt sikerült meggyőzőnöm, hogy Lucian veszélyesebb, mint Kandel és Jovänel együttvéve. Georgescuékkel is közöltem, hogy Lucian megválasztása esetén a Vízművek tisztviselői kilépnek a szervezetből.

<sup>195</sup> Paul Reynaud, Georges Mandel és Maxime Weygand.

<sup>196</sup> Ismeretlen személy.

<sup>197</sup> Ismeretlen szakszervezeti tisztviselők.

<sup>198</sup> Ideiglenes Bizottság.

A közgyűlésen szociáldemokratáink aljasul viselkedtek. Jovănel kijelentette, hogy ő egyedül többet tett a szervezetért, mint az összes tagok együttvéve. Kandel meg mindenáron bizalmi vagy bizalmatlansági szavazatot akart elérni, hogy aztán könnyebben járhasson el az ellenzék ellen.

Georgescu sem egészen becsületes ember. A front embere teljesen. Gyűlés után kijelentette, hogy most már ő is antiszemita, s nem tűri, hogy Romániában a zsidók és a kisebbségek diktáljanak. Hosszasan beszélgettem vele, s arra a megjegyzésemre, hogy 50-60 tag kizárásával nem fogják elérni azt az eredményt, amely kívánatos lenne, vagyis a szervezet fennmaradását, kijelentette, hogy ez nem érdekli őt, s szükség esetén felosztatja a szervezetet is. Büszkén mutatta, hogy írásbeli felhatalmazása van a belügyminisztériumtól, mely szerint az egész országban szabadon tarthat gyűlést ott és akkor, amikor akar. Ha ez megvan, akkor pedig biztosít, hogy három óra alatt felosztatja a szervezetet, ha akarja.

A gyűlésen antiszemitáskodtak, követelték a szervezet nacionalizálást, s mindezzel asszisztáltak Georgescu, Vajoreanu, Jovănel és Kandel állítólagos és tényleges szociáldemokraták.

Gerogescuval a marxizmusról is beszélgettem. Szerinte a jelenlegi körülmények a szociáldemokrácia igazát bizonyítják, a Front támogatása marxizmus, Oroszországban banditák kormányoznak, s ha Marx élne, bizonyos, hogy a reformista szociáldemokráciát igazolná.

Kreténizmus! Georgescu meg egy hülye, beképzelt alak.

A magánalkalmazottak jelenlegi vezérkara: Jovănel és Kandel szociáldemokraták. Babes, Marta, Baicu, Granca, Agnanovici s még egy csomó eddigi ismeretlen, inaktív, de nacionalista és „nacionalizálást akaró” alak.<sup>199</sup>

A cél: vezetni minden körülmények között, s védeni az államrendszert a felforgatók ellen.

Az eszköz: hatóságok, inspektorátusok és szigurancák igénybevételével.<sup>200</sup>

**Június 8.** A világpolitikai helyzet nagy jelentőségű beavatkozások és változások előjelét mutatja. Talán nem árt egy kis összefoglalót papírra rögzíteni az eddig történetekről.

Ez utóbbi néhány év európai politikáját a chamberlainizmus jellemezte. Vagyis az angol fináncsőke politikája. Ez a politika legfőbb célját a hitlerizmus támogatásában látta. Abban reménykedett ugyanis az angol nagytőke, hogy Németországot sikerül véglegesen a Kelet, vagyis Oroszország felé irányítani. Ezért volt Ausztria, Spanyolország, Csehszlovákia feláldozása, ezért szakítottatta szét a „müncheni” politikával az orosz–francia egyezményt, és szabotálta a múlt év nyarán az angol kormány az angol–

199 Dumitru Jovănel és Kandel Ignác, a többi ismeretlen szakszervezeti tisztviselő.

200 Utalás a román rendőrség két szárnyára: a megyei/városi parancsnokságokra (Inspectoratul de Poliție) és a rendőrség politikai nyomozó osztályára, vagyis a politikai rendőrségre: Direcția Poliției și Siguranței Generale.

francia–orosz tárgyalásokat. A külügyi népbiztosság azonban észrevette ezt, s a német–orosz megnemztámadási egyezményel semlegességét biztosította.

Az orosz politika természetsszerűleg imperialistaellenes. A jelenlegi imperialista háborúban tehát semleges, egyik imperialista csoportot sem támogatja, dolgozik a kis népek semlegességének tiszteletben tartása érdekében, akiket minden bizonnyal meg is véd minden imperialista támadással szemben. Az érdek az összes imperialista hatalmak legyöngülése; ha ez bekövetkezett, akkor következik az aktív támogatás. Aktív munkáscsoportoknak, vagyis hatalomra törekvő forradalmi pártoknak aktív támogatása a forradalmi Vörös Hadsereg által.

A német hadsereg nagy sikereket mutat fel. Szeptemberben nem egészen három hét alatt letörte a lengyel ellenállást. Áprilisban megszállotta Dániát és Norvégia nagy részét. Május 10-én újabb offenzíva, melynek eredménye 1 nap alatt Luxemburg, 5 nap alatt Hollandia és 18 nap alatt Belgium elfoglalása s Észak-Franciaországban döntő vereség mérése a francia és angol hadseregre; az első francia hadsereg megsemmisítése.

A franciák és angolok helyzete súlyos, de nem reménytelen, ezt mondják Churchill és Reynaud.<sup>201</sup>

Az olaszok is mozgolódnak. Hetek óta tartó zsaroló politikájuk valószínűleg eredménytelen marad, s végül is kénytelenek lesznek beavatkozni a háborúba Németország oldalán. A Földközi-tengeren az olaszok helyzete súlyos. Balkáni terjeszkedésüknek útját állja Oroszország.

A balkáni népek békéjüket a Szovjetunióknak köszönhetik. A szovjet energikus fellépése kényszerítette Mussolinit még eddig hátrálásra. A Szovjetunió védi Jugoszláviát és Bulgáriát minden támadás ellen, kívánja a törökökkel való békét, amelynek biztató jele, hogy a Kaukázusból a török csapatokat visszavonták, semlegessége bizonyítására felveszi az angolokkal és franciákkal is a tárgyalásokat, s békés megoldást keres Románia felé is. Legkevesebb hajlandóság azonban épp Romániában mutatkozik erre, amit bizonyít a hitlerista Gigurtu kinevezése is a külügyminisztérium élére.<sup>202</sup>

Mi történhetik a közeli napokban?

A Balkánon bármilyen beavatkozás esetén szovjet beavatkozás. Olaszország balkáni beavatkozása esetén Németország igen kényes helyzetbe kerül Oroszországgal szemben, s könnyen megtörténhetik, hogy a SZ.U. egy frontba kerül az angolokkal és franciákkal anélkül, hogy megegyezett volna. Egy biztos, és pedig az, hogy a SZ.U. a maga biztonsága mellett igyekszik a kis népeket megvédeni, s eljön az a nap, amikor a Vörös Hadsereg megkezdheti történelmi hivatásának betöltését: a munkásosztály felszabadulási harcának támogatását.

201 Winston Churchill brit és Paul Reynaud francia miniszterelnökök.

202 Ion Gigurtu román nagyiparos.

A szociáldemokrácia, azt hiszem, döntő és a II. Internacionáléra nézve végzetes válságát éli. Ha még el nem tűnt véglegesen. Az első világháború megrengette, de sikerült feltámasztani.<sup>203</sup> A második teljesen elsöpri. A hivatalos szociáldemokrata pártok saját imperialista kormányzataik szolgálatába állottak, a forradalmi párttöredékek pedig önállóan vagy a kommunistákhoz csatlakozva dolgoznak a szociális forradalom érdekében.

II. Internacionálé nincs.<sup>204</sup> Tehetetlen. Meghalt. Történelmi szerepe jelentős volt, de véget ért. Azt hiszem, még az angol és skandináv országok szociáldemokratáinak is jelentős része a III. Internacionáléhoz<sup>205</sup> fog csatlakozni a háború után, s talán hozzájárulnak, hogy ez is engedjen bizonyos kérdésekben még merev álláspontjából.

Ez a véleményem, habár személyileg még nem érett meg a döntés órája. Tudásom, megismeréseim, érzelmeim mind feléjük visznek.

Lenin Marx továbbfolytatója s legnemesebb örököse. A Szovjetunió politikáját elfogadom. Még azonban várnom kell. Amikor azonban véglegesen döntök, tudom, szívvel-lélekkel, életem minden tevékenységével harcolok majd velük együtt, az Internacionálé és a nemzetközi proletariátus győzelméért.

**Június 9.** Vasárnap. Korán kelek és sétálni megyek. A szomszédunkban levő elemi iskola udvaráról az utcára hangzik a gyerekek boldog kiabálása, hancúrozása. Ének-szót hallok. Megállok, nagyon ismerős a dallam. A szöveg kedves gyermekies, hasonló a *Lánc, lánc eszterlánc* kezdetű gyermekdalhoz. De a dallam miért oly ismerős? Megvan. Ez a *Giovanezza* dallama. Az, a *Giovanezzát*, a fasiszta indulót énekeltetik.<sup>206</sup>

Régi katolikus iskola. Csak apácák tanítanak benne. A hat-nyolc éves gyerekeket készítik elő a jövőre. Egyelőre a dallamot kedveltetik meg, hogy később annál könnyebben lehessen az értelmet a sötétségben tartani. Íme, a parancsuralmi rendszerekkel rokonszenvező egyház. Védik rendi kiváltságait, földbirtokukat, gyáraikat, bankérdekeltségeiket és palotáikat. Védik az emberi lelkek fölötti hatalmuk eszközeit.

Tenni ezekkel szemben valamit. A hit ereje óriási. A katolicizmus szellemét, hitét tehát új szellemmel, hittel helyettesíteni, ez a feladatunk, amelynek megoldása korunk legnagyobb tette.

A szocializmus hit is. Ennél több ugyan. Tudáson alapuló meggyőződés az öntudatosok számára. Fejlődés. Élet. A szegények, nyomorultak, öntudatlanok számára azonban hit kell legyen. A megváltásban, a nyomorúságtól és elnyomástól való megváltásban való hit. Azt mondjuk, a szocializmus az embereken és önmagadon való

203 Utalás arra, hogy 1914-ben a szociáldemokrata pártok lemondtak addigi pacifizmusukról és osztályharcos szemléletükről, és saját nemzeti államukat támogatták a konfliktusban. Így a lövészárkokban német és francia, osztrák–magyar és román szocialisták lőttek egymásra.

204 II. (amszterdami) Internacionálé, a világ szociáldemokrata pártjait koordináló szerv.

205 III. Internacionálé, más néven: Komintern. A Szovjetunió Kommunista Pártjának alárendelt, a kommunista pártokat koordináló szerv.

206 A *Giovinezza* az olasz Nemzeti Fasiszta Párt hivatalos indulója, 1924 és 1943 között Olaszország nem hivatalos himnusza.

segítés. Igazságteremtés. Új társadalomépítés, olyané, amelyben gyermekiesen boldog és gondtalan lesz az ember. A munka mellett örömet biztosító jólét. Művelődés és szórakozás. Nyelved szabad fejlesztése költőiden és íróidon keresztül. Képzőművészetekben való gyönyörködés. Beethoven zenéjéhez való fölemelkedése mindenkinek. A munka művészetté tévése. Harmónia mindenütt.

Azt hiszem, ez a szocializmus. Rapszodikusán papírra vetett sorok ezek. Talán inkább lírikus leírása, mint egzakt tudományos meghatározása. Nem tudományos elméletek, de szubjektív elképzelései a szocializmus objektív célkitűzései megvalósításának. Nem utópiák, mert ezeket meg lehet és meg is kell valósítani. Hogy nem fog egyik napról a másikra megvalósulni a szocializmus, az természetes. Az álmokképekben való hit helyett dolgozni kell, szétörni a mítoszokat és erőinkre támaszkodva dolgozni, építeni; csodákra nem várni, de kétségbeesve lemondani se. A fanatizmus nem elég a szocializmushoz, mint ahogy a fatalista végzetszerűség veszélyeire sem lehet hagyni a munkásmozgalmat. Céltudatos munka, előttünk mindig a végcéllal, és meglesz az eredmény.

A szocializmus minden, és én büszke vagyok – most érzem – arra, hogy az apám munkás, hogy szocialistának nevelt engem is, hogy fiatal iskolás koromtól munkások között élhettem, a munkásmozgalmat közelről figyelhettem és aktív részese lehettem. Büszke vagyok, hogy forradalmi mozgalomnak lehetek harcosa ma, amikor eddigi elvtársaim nagy része elárulta a szocializmust, amikor az elnyomó kapitalista burzsoák lakájaivá szegődtek. A romániai, de az egész világ szociáldemokratáinak nagy része elfelejtette, hogy küzdelmünk az emberiség, a fejlődés, a szocializmus győzelméért folyik.

**Június 10.** Este 9 óra van. Bekapcsolom a rádiót. Berlin. Üvöltő tömeg. Sieg Heil! Sieg Heil! Sieg Heil! kiáltások áradnak ömlenek Alfieri és Ribbentrop beszédei után, melyben bejelentették Olaszország hadüzenetét Angliának és Franciaországnak.<sup>207</sup>

A kockát tehát elvetette Mussolini, miután hónapokon át tartó zsaroló politikája eredménytelen maradt. Mi lesz a következmény? Újabb háborúba lépések következnek-e? Hol indul az olasz támadás? Spanyolország követi-e? Ezek a legégetőbb kérdések. A Szovjet valószínű megerősítette semlegességét, amennyiben Olaszország a Balkánon nem támad. Erre vall az olasz és orosz nagykövetek kölcsönös visszaküldése állomáshelyeikre.

Berlinben és Rómában az emberek ujjonganak, de azért valószínűleg szívük mélyén aggódnak saját sorsuk miatt. Párizsban és Londonban komolynak látják a helyzetet. Aggódnak, de harcolnak. Végeredményben bármit is mondunk, szabadságukról van szó. Szociális forradalom igen, de német elnyomás nem! Ez lehet az egyedüli szo-

207 Joachim von Ribbentrop német birodalmi külügyminiszter, Dino Alfieri 1939-től Olaszország berlini követe volt.

cialista álláspont. Igyekezni átvenni a hatalmat, megvalósítani a szocializmus diktatúráját, de harcolni a hitlerizmus és fasizmus ellen.

**Június 14.** Párizsba ma reggel bevonultak a német csapatok. A háború második fázisa véget ért. A hadtörténelemnek kétségtelenül legzsenséibabb, de egyben legrettenetesebb lapjai ezek. Egy hónap, pontosabban 34 nap alatt Luxemburg és Hollandia jelentéktelennek mondható ellenállása mellett egész Belgium és Észak-Franciaország elfoglalása. Lille, Rouen, Amiens, Roubaix, Reims, Le Havre és Párizs. Mind nagy városok. Iparvidék. Bányák és vasüzemek, textilipari központ, mezőgazdaság. Vajon mi az oka a franciák ily gyors veszteségeinek? A német technikai túlerő, kitűnő hadvezetés és jobb katonaember-anyag mellett valami súlyos bajok kell legyenek a francia hadseregben. Az emberek bizonyára nem harcolnak kedvvel, hiányzik a lendület, hiányzik a célkitűzés. Mit védeni? Reynaud-Mandel és Weygand Franciaországát.<sup>208</sup> A 200 család vagyonát, palotáit és részvényeit. Védeni azokat, akik a munkásság vezetőit kivégzik, börtönbe csukják vagy deportálják. Háborúzni azok vezetése alatt, akik a müncheni politikát inaugurálták, s akik Chamberlain jármába hajtották a francia népet. Talán egy szociális forradalom... a proletariátus diktatúrája talán megfordítaná a helyzetet. Nem úgy, hogy levernék azonnal a németeket. A technikai túlsúlyt talán még a forradalmi lendületnek sem sikerül legyőzni. De a forradalmi Franciaországnak segítséget adna a forradalmi Oroszország. Segíteni a német és olasz proletariátus forradalmi része belső forradalmi akcióinak a megindításával. Esetleg a Breszt-Litovszkihoz hasonló békekötésre kényszerülne a francia munkásosztály. Előre mindazt, ami történhetne, nem lehet látni előre. De ha van mentség, az a forradalom. A hatalmat a proletariátus kezébe Franciaországban és mindenütt, az emberiség, a folszabadulás és a béke megteremtése érdekében.

**Június 15.** A IX. szimfóniát hallgatom. Az ember művét az emberekhez. Embertelen időkben írt, embertelen időkben játszott művet.

Nem tudom, miért, de ma a harmadik tétel teszi a legnagyobb hatást rám. Az ember sorsát fejezi ki Beethoven sorsa. Szomorú boldogság, lemondás és életet igenlő egyszerre. Olyan ember írta, aki az élettől boldogságot már nem várhat, de aki zenéjén – s ezen keresztül abban a hitben, hogy zenéjén keresztül az embereknek boldogságot okoz – önmagát is boldoggá teszi. Néha egyszerű keringőtémának tűnik fel, de szavakkal kifejezhetetlen érzéseket ébreszt az emberben.

De vajon engem, vajon minket boldoggá tesz, boldoggá tehet-e, hogy ezt hallgathatom? Addig is, akkor, amikor milliók pusztulnak el a harctereken, amikor milliók éheznek, amikor milliók gyászban vannak, amikor minden, ami a világon van, a tömegek feláldozásával egy kis csoport érdekében történik.

<sup>208</sup> Paul Reynaud, Maxime Weygand francia tábornokok. Georges Mandel francia belügyminiszter.



**Június 16.** Tegnap este Raoul Șorban<sup>209</sup> megkért, hogy emlékiratban ismertessem a királyi Helytartóval a munkásság helyzetét, törekvéseit és viszonyát vezetőik iránt.

Megcsinálom, hogy ismerjék meg ők is, kikkel kollaborálnak.<sup>210</sup> Végeredményben a hivatalos személyiségek és „munkásvezérek” közötti harcban mindkét fél gyengül. Verekedjenek csak egymás közt a burzsoák és lakájaik.

**Június 17.** Ma reggel a szovjet csapatok bevonultak Észt- és Lettországba, miután Litvániát már két nappal ezelőtt megszállották. Remélhetőleg most már bevezetik a Szovjetrendszert.<sup>211</sup>

Franciaországban katonai-tőkés diktatúrával kísérleteznek. Az új miniszterelnök, Pétain marsall, hadügyminiszter Weygand tábornok, tengerészetügyi Darlan tenger-nagy.<sup>212</sup> A tábornokok mellett kinevezték Lavalt, Bonnet-t és Flandint, akik azonban visszautasították a kinevezést.<sup>213</sup> Úgy látszik, nem akarják vállalni a felelősséget. Talán már közel van a francia forradalom órája, talán fegyverletételt készítenek elő.

Délben két órakor jelenti Budapest, hogy Pétain marsall rádióbeszédében szólította fel a francia hadsereget a harcok beszüntetésére, s közölte, hogy fegyverszünetet s a békefeltételek közlését kérte a német kormánytól.

Délután 5 órakor a német rádió közli, hogy a békefeltételek megbeszélése végett Hitler és Mussolini találkozni fognak.

**Június 25.** A franciák tehát különbékét kötöttek a németekkel és az olaszokkal. Pétain és Weygand, ez a két öreg reakciós vezették be az engedményeket és tették le szégyentelen körülmények között és feltételek mellett a fegyvert.<sup>214</sup>

Franciaországból egyébként antiszemita kilengésekről és a régi politikusok gyalázásáról érkeznek hírek. A reakció most majd ott is kitombolhatja magát. Kezdődhetik az elnyomás, a reakció, az ún. szabad francia szellemnek kiherélése.

**Június 27.** Délután 3 óra 10 perc. Budapest rendkívüli hírt közöl. Eszerint Molotov a tegnap este 11 órakor ultimátumot adott át a moszkvai román ügyvivőnek, amelyben Besszarábia és Észak-Bukovina azonnali átadását követelte.<sup>215</sup> Az ultimátum ma este 7 órakor jár le. Bukarestben nagy megdöbbenés a Stefani iroda<sup>216</sup> jelentése szerint, s a Koronatanács [is] összeült.

209 Raoul Șorban kolozsvári festő, műkritikus, esszéíró.

210 Együttműködnek.

211 A Molotov–Ribbentrop-paktum titkos cikkelyei következtében a balti államok szovjet érdekszférába kerültek. 1939-ben a szovjet állam ki is erőszakolta a balti államoktól a kölcsönös segítségnyújtási szerződések aláírását, amire hivatkozva katonai bázisokat hozhatott létre az államokban.

212 Henri Philippe Pétain francia marsall, Maxime Weygand francia hadvezér és François Darlan francia tengerésztiszt.

213 Pierre Laval francia kollaboráns politikus, Georges Bonnet külügyminiszter és Pierre-Étienne Flandin francia konzervatív politikus.

214 Henri Philippe Pétain és Maxime Weygand francia hadvezérek.

215 Vjacseszlav Molotov szovjet külügyi népbiztos.

216 Ismeretlen helyszín.



Részegítően szép hír. A Szovjet tovább folytatja győzedelmes előrenyomulását, a szocializmus hatóköre terjed, az egyenlőség eszméi újabb területeken érvényesülnek majd. A kapitalista kizsákmányolás gyengül, a kapitalizmus újabb és újabb területeket veszít el, a szocializmus pedig folytatja győzedelmes útját az egész világ proletariátusának felszabadítása érdekében.

Először az életben, de hittel és szívvel mondom:

Éljen Sztálin és az orosz proletariátus egész vezérkara.

**Június 30.** A szovjet csapatok bevonultak Csernowitzba, Akkermannba és Kisi-nyovba.<sup>217</sup> A lakosság mindenütt nagy örömmel fogadta őket. A fiatalság szovjet dalokat énekelt, a tömegek vörös zászlókkal vonultak fel, a hatalmat mindenütt azonnal átvették a kommunisták.

**Július 5.** Reggel 6 óra. Máriát kísértem ki az autóbusz-állomásra. Milyen különös dolgokat lát az ember ilyen korán. Az életet. A mindennapok közönséges embereit, barátainkat, elvtársainkat, munkásokat, akik en az egész társadalmi rendszer nyugszik, akiknek a munkájából él az egész polgári társadalom nagytőkéseivel, burzsujai-val és állami tisztviselőivel együtt.

Ezeknek a reggelenként siető embereknek az arcán, egész külsejükön látszik szenvedéssel teli, örömtelen életük. A belső keserűségek, a lélek és az agy keserűségei arcukra, homlokukra van írva.

Román inasgyerekek csoportjai sietve vágnak keresztül a posta előtt, hogy a város végében levő vasgyárakba idejében beérjenek. Tíz-tizenkét évesek lehetnek mindössze. Talán valamivel többek is, de nagyon fejletlenek. Szegények nagyon, és elhagyottak. Szülőktől távol, nevelők nélkül, barátok nélkül, segédektől brutalizálva inasiskoláikban és otthonaikban egy-egy szívtelen igazgató által veretve, árván élnek a világban.

Az utcaseprők ilyenkor már első pihenőjüket kellene tartsák, s a postások is rohan-nak hivatalaikba.

A Malom utcán végig újból siető munkásokkal és munkáslányokkal találkozom. Sápadtak és beesett mellűek a tőkének ezek a női rabszolgái. Itt már feltűnnek a Két-vízköz felől jövő napszámosok is. Egyik mezítláb, másik rongyos, harmadik teljesen elnyűtt ruhában, mind megannyi elégedetlen arc. Egyesek ebédjüket kis [olvashatatlan] csomagban viszik magukkal.

A Sétatérén ugyanezek az emberek jönnek szembe. A padokon azonban inasgyerekek ülnek, beszélgetnek vagy olvasnak, mielőtt a műhely és gyár ernyesztő légkörébe kerülnének.

Miért látom mindezeket? S miért jutnak kínzó gondolatok az eszembe ennek láttára? A megdöbbenésen túl, miért lázít mindez? Miért nem tudom behunyni a szemei-

217 Cernăuți/Csernyivci Bukovina ma Ukrajnához tartozó városa. Akkerman/Cetatea Albă Fekete-tenger parti város. Chișinău/Kisinyov Besszarábia központja.

met, érzéketlenné érzékszerveimet, polgári jólétet teremtve magamnak önmagammal is elhitetni, hogy minden úgy van jól, amint ma van? Képtelenség ilyen állapotba kerülnöm. Becstelenség lenne önmagammal szemben is, nem csak azokkal, akik talán bíznak bennem, akik ügyének szentelem én is életemet. Ezek a látványok, a nyomorúság és szerencsétlenség, az állati élet csak lázadóvá tehetnek, ha ember vagy. Lázadóvá minden ellen, ami ma létező. Lázadóvá, aki a rombolásban, a társadalom minden intézményeinek lerombolásában látja élete célját és leli egyénileg gyönyörűségét is. Lázadóvá, aki a nagy rombolással egyidejűleg épít is. Új embert teremt először. Átalakítja az agyakat is. Az emberben szunnyadó elégedetlenségeket forradalmi érzésekké formálja, és elősegíti azok kioldását. Embertársait a maga forradalmi lelkületének beléjük plántálásával önmagával teszi hasonlatossá. S mikor mindez megvan, átalakítja környezetét. Az intézményeket, iskolákat és állami szervezeteket. Megtölti azokat forradalmi lelkülete tartalmával, minden szépségével és jóságával.

A kevés számú igazán szocialistának ez ma a feladata, s ezért kell elégedetlenné, őrjöngő lázadóvá tenni minden elnyomottat... a szocializmusért... Önmagunkért...

Új kormánya van ismét az országnak. Az összes hitlerbarátok, gogisták, cuzisták s néhány vaskardista is benne vannak. Gigurtu, Manoilescu, Nichifor Crainic, Horia Sima, Simionescu, Stan.<sup>218</sup> A kormány antiszemita, nacionalista.

Kapkodás jelei mutatkoznak mindenütt. Annyi rendfenntartó intézkedést tettek, annyi mindenfélét tiltottak el, hogy a szerencsétlen állampolgár nem is tudja már, miről van szó. Azt tudja, hogy bármit akarna és tenne, büntetés vár rá. Ezért vár, meghallgatja és lelkiismeretesen, de megnagyobbítva és kiszínezve adja tovább a politikai pletykákat.

Kicsit több szabadság kellene, és azonnal csökkenne a pánikhangulat.

**Július 6.** Tiberiu Rebreanuval beszélgettem.<sup>219</sup> Fantasztikus tervei vannak. Csopor-tok szervezésére szólított fel, melyeknek hivatása a hatalom átvétele, a középületek megszállása lenne. Fantasztikus. Azt mondja, már beszélt Vinczével, s még szeretné Pogăceanuval is megtárgyalni az ügyet. Agent provocateur benyomását tette rám. Tudomásom szerint a B.2. (hírszerző szolgálat) embere.

Egyébként azt mondja, hogy a középületeknek gépfegyveres őrsegekkel való megszállása hármasként történik:

1. Megfélemlíteni a lakosságot.
2. Védekezés orosz repülőkkel és ejtőernyősökkel készülő támadás ellen.
3. Anglia hadüzenete várható.

**Július 7.** A román sajtó s a miniszterek napról napra „bátrabban” viselkednek a Szovjetunió ellen. A csodálatos csak az, hogy ez a bátorság oly arányban fokozódik, amint kevesebb és kevesebb román katona van Szovjet Besszarábiában és Bukoviná-

218 Ion Gigurtu, Mihail Manoilescu, Nichifor Crainic, Horia Sima, Stan Ghițescu.

219 Tiberiu Rebreanu román író, Liviu Rebreanu híres román író testvére.

ban. Most már hősiességről beszélnek, a szovjet katona minőségi gyengüléséről, az erőszaknak a jog felett aratott győzelméről, az elcsatolt területek visszaszerzésének jogosságáról és szükségességéről.

Román sajtóvélemények: *Universul*. 1940. VII. 4. (no. 181):<sup>220</sup> „Ne feledjük, hogy kálváriás és drámai történelmünk folyamán másodszor szakították ki az ország testéből Besszarábiát és Bukovina egy részét, brutális és elítélendő erőszakkal való visszaéléssel.”

„Ezekre az ősrégi román tartományokra való jogunk azonban elévülhetetlen marad.” „Ezt figyelmen kívül hagyhatták; de nem szüntethették meg egy egyszerű katonai foglalatást végrehajtó expedícióval, amelyet a nyugati háború által teremtett kivételes körülmények között hajtottak végre, kihasználva azt a kedvezőtlen helyzetet, amelybe a szövetségek, barátok nélküli, tehát izolált Románia került.” „Semmi jogalapot nem tudott és nem tud felhozni a Szovjetunió e két román tartománynak a körülményektől kikényszerített átadásával kapcsolatban.”

A cikkíró R. Seişanu<sup>221</sup> ezután kifejti, hogy a régi orosz állam és a Szovjetunió között nincs semmiféle jogfolytonosság, tehát ezért sem követelheti Besszarábiát vissza. Másrészt hivatkozik Lenin kiáltványaira és nyilatkozataira, melyeket a népek önrendelkezési jogáról tett. Szerinte a népek önrendelkezési joga alapján proklamálták a Moldovai Köztársaságot 1917 decemberében, majd szavazták meg a „legteljesebb szabadságban” a Romániával való egyesülést.

„Mi nem hódítottunk, nem annektáltunk és nem foglaltunk el területeket, amelyek jog szerint más államokhoz tartoztak 1918-ban, hanem magunkhoz csatoltunk román tartományokat a történelmi jog, etnikai alapelvek, az önrendelkezési jog alapján, azon elvek alapján, amelyeket magukévá tettek és hirdettek maguk a Szovjetunió vezetői is 1918-ban.” „A román nemzet tiltakozik az ellen az igazságtalan és erőszakos aktus ellen, amelyet vele szemben elkövettek.”

A cikknek ez a lényege. Nem ismerem alaposan azokat a körülményeket, amelyek köz[ött] az egyesülés megtörtént. Az eddigi kizárólag román forrásaim szerint azonban az egyesülés kimondása nem a „legteljesebb szabadságban” történt meg. Román katonák és politikusok terrorizálták a nemzetgyűlést. Még így is a képviselők ⅓-a az egyesülés ellen foglalt állást. Nem beszélve arról, hogy a románok maguk is csak feltételekkel fogadták el az egyesülést. A 11 pontból álló feltételek Besszarábia teljes törvényhozási, közigazgatási autonómiáját mondták ki, az összes regionális intézmények fenntartásával együtt.<sup>222</sup>

Mit tartottak vajon be mindebből Nagy-Románia mindenkori kormányai?

220 *Cum au fost ocupate Basarabia şi Bucovina de Nord*. *Universul*. 1940. július 4, 1.

221 Romulus Seişanu román újságíró.

222 *Actul Unirii*. *Albina. Revistă pentru popor*. 1928. március, 141.

Tătărescu miniszterelnök a külügyi bizottság előtt július 2-án tartott beszédében mondta: „Besszarábia a romanizmus egyik legősibb erődje volt és marad”... „Besszarábia román volt és az is marad”...

... „Az ellenállás háborút jelentett volna. Egy 180 milliós birodalom háborúját egy 20 milliós országgal. A nehéz nemzetközi helyzet arra kényszerített bennünket, hogy más frontokon is őrködjünk, s ezért megadtuk magunkat, hogy megmenthessük a román állam létét, ne veszélyeztessük a románság jövőjét. Kijelentem, hogy történelmünk legnehezebb órájában, az erőszak nyomása alatt hajoltunk meg.”

A. C. Cuza<sup>223</sup> királyi tanácsos az Universulban írja: „A határtalan fájdalom, amely ebben az órában a román lelkeket marcangolja, ne gyöngítse az erőt mely szükséges, hogy annak visszaszerzéséért harcoljunk, amit elszakítottak tőlünk. Évszázadok óta uraljuk a földet, melyet most elvettek, és ha kell, évszázadokon át fogunk küzdeni, hogy visszaszerezzük. Teljes meggyőződésemből... megjósolom: Moldova földje, melyet most elszakítottak, még a mi generációnk életében visszakerül a román nemzet uralma alá.”

A Curentul naponta izgat a zsidók ellen. Híreket közöl, amelyek szerint „Reniben felfegyverzett zsidók terrorizálták a C.F.R. közegeit” ... „egy menekült vonatot zsidó bandák gépfegyvertűz alá vettek”, továbbá, hogy Romániából csak zsidók utaznak a szovjet fennhatóság alá került területre, hogy mindenütt a zsidók kegyetlenkednek a románokkal, s hogy Galacban zsidók tüntettek.

„A zsidók levetették magukról az álarcot. A zsidó aljasságnak ez a megnyilatkozása várható volt” – írja Pamfil Șeicaru.<sup>224</sup>

Vajon tényleg szükség volt a zsidók kegyetlenkedéseire? Vajon kellett zsidó segédlet azoknak az orosz, ukrán, vagy akár román parasztoknak azok ellen a perceptorok<sup>225</sup> ellen, akik még párnájukat, utolsó állatjukat is elhajtották, vagy a csendőrmester ellen, akik a tízezrek agyonveretésének kezdeményezői és végrehajtói is voltak egyben? Az ország leggyarmatibb része volt Besszarábia. Természetes tehát, hogy sokan az első pillanatokban csak a bosszúra gondoltak.

A kolozsvári Tribuna 1940. VII. 4-i számában írja Gherasim Pinte<sup>226</sup>: „...nem szűnünk meg, minden kedvező és kedvezőtlen alkalommal állandóan felhozni román jogunkat azokra a tartományokra, melyek annyi évszázad óta integráns részét alkották nemzeti vagyónknak.”

„Az egész nemzet készen áll, hogy megfizessen, amikor majd elérkezik a pillanat, amikor megkezdődik a nagy leszámolás...”

A Tribuna 1940. VII. 6-i vezércikkirója pofátlanul írja a következőket a nemzeti „egyenjogúságról”, amelyben a besszarábiai kisebbségeknek éppúgy részük volt, mint

223 Alexandru Constantin Cuza egyetemi tanár.

224 Pamfil Șeicaru román újságíró.

225 Begyűjtők.

226 Gherasim Pinte, különböző erdélyi román lapok (Patria, Tribuna Ardealului) újságírója.

az ország többi kisebbségeinek. „Az agrárreformot az ő részükre is megcsinálták; az általános választójogot nekik is megadták: mikor ezt megvonták, megvonták a románoktól is. A N.M.F.-ba az ukrán és orosz kisebbség is beléphetett, minthogy be is léptek. Hitüket szabadon gyakorolhatták. Kultúrájukat fejleszthették. Senkit nem üldöztek vagy jogtalanságot nem tettek velük nyelvük és törvényük miatt, sem társadalmi osztályuk ellen, amelynek tagjai voltak.”

„Bebizonyítottuk, hogy Románia nemes lelkületű állam, amely a minden állampolgárának egyformán mérő nemzeti és szociális igazságra van alapozva. Vajon így lesz azokban a napokban is, amelyek az 1940. július 3-i fekete napot követik?”

E cikk szerint Románia minden állampolgár, román és kisebbségi polgár valóságos Eldorádója volt. Itt nem voltak jogtalan egyének, társadalmi osztályok vagy nemzetiségek. Mindenki egyforma volt.

„Mindenki egyforma volt”, de jogtalanságban, mondhatjuk mi is joggal. A romániai tőkés osztály és lakájainak kivételével ténylegesen egyformán nem részesülhettek a dolgozó rétegek sem politikai, de annál kevésbé gazdasági és szociális jogokban.

A Țara Nouă 1940. VII. 7-i számában Victor Jinga írja:

„Románia földjeinek urai vagyunk, számunknál, erőnkénél, igazságunknál és múltunktól [sic!] fogva. Területünk átadása nem jelenti a lemondást.”

A Gigurtu-kormány programjában hirdeti:<sup>227</sup> „...a kormány megérti a szomorúságot a hadseregnek, amelynek féken kellett tartani a hősiességét, hogy megmentse a békét Európának ezen a részében.”

Pamfil Șeicaru még a Curentul 1940. VII. 1-i számában írja: „...a kifejezések válogatásában való minden habozás nélkül állapítsuk meg: meghajoltunk az erő előtt. Ellen tudtunk volna állni két-három hónapig...”

Szamos tartomány helytartója, dr. C. Tătaru 1940. VII. 2-án felhívást tett közzé a lapokban, amelyben felhívja mindazon „zsidókat és besszarábiaiakat”, akik szovjet fennhatóság alá került területekre akarnak utazni, hogy jelentkezzenek a rendőrségen, ahol megkapják erre az engedélyt és vasúti jegyet.

A Szovjetunió elleni fellépésben minden lapon túltesz az egyetlen szociáldemokrata lap, a Lumea Nouă. Példátlanul piszkos hangon fordul az elnyomottakat felszabadító Szovjetunió ellen.

„Vérző szívvel”, „ökölbeszorult kezekkel” fogadtuk „egy testnek az ország testéből való kiszakítását”. Ezeket a tartományokat „tőlünk elrabolták”.

A Szovjetunió kormánya expanzív és imperialista Titel Petrescu szerint.

„Igazságtalanság, nagy igazságtalanság történt.”

A „federatív” elvet elméletileg a Szovjetunió is kinyilatkoztatta, de csak elméletileg, mondja Titel Petrescu.<sup>228</sup>

227 Kedvezően fogadta Európa a román kormány programját. Déli Hírlap, 1940. július 12. 1.

228 Constantin Titel Petrescu szociáldemokrata pártelnök.

Titel Petrescu nem csinál egyebet, mint védi a királyi diktatúra kormányának a politikáját. A fináncőke legreakciósabb csoportjának, munkásnyúzóinak nemzetiségeket fojtogató politikáját. A börtönrendszert, a Tatarbunari parasztok gyilkosait,<sup>229</sup> a munkásosztály legjobbjainak a hóhérait.

Titel Petrescu is most már végérvényesen átment a burzsoázia táborába, oda, ahol a romániai szociáldemokrácia vezérkara már régen befutott. A burzsoázia lakájai közé került ő is.

**Július 8:** Máriától levelet kaptam. Az ő kedves hangján azt írja, hogy még vagy tíz napot fürdön ül, mert az neki igen jól tesz. Alig egy óra elmúltával távirat jön ugyan-csak tőle, melyben írja, hogy szerdán érkezik.

Szegény kis baba! Biztosan elrémítették valami politikai hírekkel. A váradiak értenek ehhez.

**Július 9.** A zűrzavar óriási ebben az országban. Állítólag megint kormányválság van. Most Manoilescu és a legionista miniszterek mondtak le, miután Horia Sima még tegnap leköszönt, s Hans Otto Roth nem fogadta el miniszteri kinevezését, mely tisztségbe előzetes megkérdezése nélkül nevezték ki.<sup>230</sup>

Nincs komoly kormány. Nincs komoly rendszer. Ez az ország külpolitikailag soha nem volt ilyen súlyos helyzetben, mint ma. Amikor a teljes szétozlás felé haladnak, még mindig nem tudják megtalálni azt a polgári koncentrációs formát, amely menthetné, ami még menthető.

Egyetlen megoldás egy népkormány sürgős hatalomra kerülése lenne. Olyan népkormányé, amely teljesen likvidálná az egész jelenlegi rendszert minden uralkodó rétegével, korrupciójával, munkás és nemzetiségeket elnyomó politikájával együtt.

Ez a népkormány átmenetet jelentene természetesen a szocialista köztársaság felé, amelynek alapját az ipari munkásság alkotná, szervezete pedig a tanácsokon (munkás, paraszt, katona stb.) alapulna.

Lavrentiev Bukarestben van, s lehet, hogy ő is hozzájárult Horia Sima bukásához.<sup>231</sup> Persze ez csak feltevés, de megtörténhetne, hiszen Manoilescuék semmi sikert eddig még felmutatni nem tudnak, látszólag még Hitler se fogadta el felajánlkozásukat, ugyanakkor, amikor Teleky [sic!] és Csáky Münchenbe utaztak Cianoval és Ribbentrop-pal tanácskozni – minden bizonnyal Románia és Magyarország ügyének a rendezéséről.<sup>232</sup>

229 1924-ben a besszarábiai Tatarbunari településen szovjet ügynökök által szított felkelés robbant ki, amelyet a román hadsereg vert le. Ennek hatására helyezték törvényen kívül a Kommunisták Romániai Pártját.

230 Hans Otto Roth számára 1940 nyarán felkínálták a kisebbségi tárcát, de nem fogadta el.

231 Anatoly Lavrentiev romániai szovjet követ.

232 Jordáky a román–magyar területi vitára utal, amikor mindkét állam vezetői Németország álláspontját keresték a kérdés eldöntésére. Teleki Pál és Csáky István 1940. július 10-én tárgyalt a német és olasz külügyminiszterrel Münchenben.

Új rendszert! Népkmányt kell kiharcolniok az elégedetlen tömegeknek. A hangulat az országban forradalmi. Mindenki elégedetlen. Most kell résen lenni minden forradalmi szocialistának. A lázadások és a lázongások forradalommmá terebélyesítése s annak győzelemre juttatása a feladat. Öntudatlan százezrek mozgalmával kell számot vetnünk már ma. A forradalom objektív előfeltételei megvannak. A pszichológiai és a világpolitikai momentum hiányzik, amely lehetővé teszi a győzelmes forradalom elindulását. Ez a pillanat bármikor bekövetkezhetik. Résen lenni. Közel vagyunk a győzelemhez, de egy olyan vereséghez is, amely esetleg évtizedekre vetheti vissza az európai munkásmozgalmat.

**Július 10.** Az emberek erősen el vannak keseredve. A magyarok hangulata naponta változik. Reménységek és csüggedések követik egymást. A románok viszont aggódnak, hogy Erdély elvesztésével állásaikat, az állami szubvenciókat, hatalmukat is elvesztik. Hogy többségiből egyszerre kisebbségivé válnak. A zsidók helyzete pedig egyenesen tragikus. Jogfosztottakká váltak Romániában, jogtalanok lennének Magyarországon. Mindez[*t azért*], mert a tömegek elégedetlenségét, az osztályérdekeiket féltő uralkodó csoportok mellékvágányra akarják terelni.

Mindenki kesereg, mindenki fél a holnaptól. Örömet vagy bánatot hoz majd. Végeredményben teljesen mindegy az államforma vagy az ország; a dolgozó rétegek elnyomása változatlanul marad. A felszabadulást, úgy gazdasági, mint nemzeti sík-  
terén csak a munkások társadalmi rendszerének a megvalósítása hozhatja meg. Ma igazolódik be igazán Marx és Engels híres tétele: „a proletároknak nincs hazája”. Valóban a hazád ott van, ahol élsz, dolgozol és sorsod irányításába döntő módon szólsz bele.

**Július 16.** A hivatali igazgatókkal beszélgetek mostanában. Napi egy-két órát töltök el a velük való politizálással. Érdekes az a változás, amelyen ezek az emberek – polgárok úgy életmódjukat, mind gondolkodásukat illetően – keresztülmennek. Teljesen szovjetbarátok lettek, világosan látják ugyanis a német terjeszkedésben rejlő veszélyeket. Még az orosznál is gyanakszanak bizonyos imperialista tendenciákra, de többé-kevésbé látják, hogy az végeredményben a szocialista állam biztonságát célozza, s amennyiben hódító, úgy ezen törekvései a szocializmus érdekeit szolgálják. A szocialista imperializmus – ha van ilyen – nem nyersanyagot és piacot hódító, profitnövelő tőkés politika, hanem népeket a kapitalizmus rabigájából való fölszabadító mozgalom. A Pax Romana,<sup>233</sup> a kereszténység hódításai, a polgári forradalom eszméinek napóleoni terjesztése, az angolok „civilizációt” terjesztő gyarmati terjeszkedései mind ugyanazon az eszközön, a fegyveren, a nyílt erőszakon alapultak. S mégis római civilizációt, keresztény eszméket, világot rengető forradalmi gondolatokat s emberi kultúrát terjesztettek. Miért ne terjeszthetnék a szocializmust is fegyverrel azok, akiknek

233 A Pax Romana (római béke) a római történelem nagyjából kétszáz éves korszaka, amelyet a viszonylagos béke és rend koraként jellemeznek.



már van fegyverük? Miért ne szabadítsanak fel az erőszak alól erőszakos eszközökkel? Végeredményben a cél a fontos, s ha van remény, hogy a célt el lehet érni, úgy semmiféle eszköz nem lehet rossz és használhatatlan.

**Július 17.** Az erdélyi szászok köreiben mozgalom indult Erdély Magyarországhoz való csatolása ellen. Tiltakozó memorandumra gyűjtenek aláírásokat.<sup>234</sup> A kezdeményezők mindenütt a szász polgárság sorai közül kerülnek ki. Kereskedők és gyárosok, akiknek a jelen helyzet konvenial,<sup>235</sup> mivel alkalmasnak találják önmaguk meggazdagodására. Kuck úr<sup>236</sup> Szabó Dezső helyén érzi már magát, Zapfe mérnök<sup>237</sup> pedig valószínűleg a vasipari tröszt vezérigazgatói székében. A zsidók szerepét az ország gazdasági életében, ők a németek akarják átvenni. A román burzsoázia, amely egy egész vékony rétegtől eltekintve ki sem alakult, nem veszélyes, nem versenytárs. Egy Magyarországhoz csatolt Erdély magyar polgársága már sokkal veszélyesebb lenne. Sőt, bizonyos, hogy a budapesti finánc-tőke segítségével a magyar polgárság venné át a gazdasági élet vezetését, nemcsak zsidók és a románok, de a szászok akarata és törekvése ellenére is.

Emellett a szász „néptársak” Erdély politikai vezetésére is gondolnak. Hiszik, hogy Hitler védnöksége alatt, mint a felsőbbrendű faj e vidéki képviselői, döntően fogják irányítani az egész erdélyi politikát.

A néptömegek azonban a forradalmi szocialisták vezetése alatt s a Szovjetunió támogatásával remélhetőleg elég erősek lesznek minden imperialista terv végrehajtásának meggátolására.

**Július 18.** Seyss-Inquart feloszlatta a hollandiai szakszervezeteket.<sup>238</sup> Vagyonait s főleg üdülőtelepeiket a német katonák üdülésére foglalta le.

Íme a hitlerizmus újabb bizonyítéka, hogy mindenkinek, egyénnek, osztálynak és népnek a németiséget, a felsőbbrendű fajt kell szolgálni. Ugyanakkor, amikor Szovjetbesszarábiába a román nyelvet hivatalos nyelvnek deklarálják, s vezető állásokban románokat neveznek ki.

Vajon a holland szociáldemokraták, akik az egységfront legkérlelhetetlenebb ellenfelei voltak, hogyan vélekednek ma erről a kérdéssel? Nem gondolják, hogy a proletariátus egységének megteremtése oly erő lehetett volna, amely a hitlerizmust s az imperializmust megakadályozta volna embergyilkoló politikájában?

Most olvasom, hogy René Belint munkaügyi miniszterré nevezte ki Pétain marsall.<sup>239</sup> René Belin a francia szakszervezeti szövetség egyik vezértitkára, reformista

234 Ezt a hírt a Romániai Német Népkegyesség kolozsvári körzetvezetősége 1940. augusztus 3-i közleményében hivatalosan cáfolta. Ellenzék, 1940. augusztus 7. 5.

235 Megfelel.

236 Ismeretlen személy.

237 Zapfe Frigyes/Friedrich mérnök.

238 Arthur Seyss-Inquart osztrák náci politikus.

239 René Belin francia szakszervezeti vezető.



szociáldemokrata. Az utóbbi három évben legfőbb célja az volt, hogy a szakszervezeti egységet megbontsa a kommunisták kizárásán keresztül. A Syndicatsban hetente írott vezércikkeiben csak a kommunistákat s a Szovjetuniót támadta. A müncheni politika híve volt, s nem is csodálkozom, hogy végül a vén áruló kormányában kötött ki. Szociáldemokrata sors ez: egységet bontani, s végül nyíltan átmenni a reakció táborába.

A román sajtó a nemzeti szocializmusnak tömjénez. S természetesen tovább támadja a legélesebb formában a Szovjetuniót, s fenyegeti a hazai forradalmárokat, buzgón idézve Nichifor Crainic néhány nap előtt tartott beszédének egyik mondatát, amit azok felé mondott fenyegetően, akik égnék a vágytól, hogy a véres proletár forradalmat megvalósítsák itt is.

A Tribuna júl. 18-i számában megállapítja valami hülye, hogy csak a kisebbségek azok, akik örvendeznek minden Románia-ellenes akción, s természetesen ők támogatják csak a kommunizmust is. S vajon mi ennek az örvendezésnek az oka? A Tribuna szerint rejtély, mert hiszen „a román nép vagy állam semmi hibát nem követett el azon kívül, hogy több mint két évtizeden át ugyanazon jogokban részesítette őket, mint a románokat”. Kétségtelen van valami igazság abban, amit a Tribuna mond. Nem igaz, hogy a kisebbségeket egyenlően kezelték a többségekkel. Igaz viszont, hogy a kisebbségi dolgozó tömegek nem voltak sokkal jobban elnyomva, mint a román dolgozók, de csak azért, mert ez utóbbiakat is véresen elnyomta a román uralkodó osztály. Nemcsak Tatarbunár, Csíkmegye vagy Temesvár volt, de emléünkben van Zsilvölgy és Grivica is.<sup>240</sup>

A dolgozó osztályok el voltak és el vannak ma is kegyetlenül nyomva. Ehhez járul a magyar vagy bolgár munkások nemzetiségi és kulturális elnyomása. Persze minderről állandóan megfélemeznek a burzsoázia töltőtollas szolgálai és lakásai.

**Július 19.** A szakszervezetek nacionalizálását már a múltban követelő gogista vezetők<sup>241</sup> memorandumban kérték Stan Ghițescutól a szakmai szervezetek mai vezetőségeinek teljes leváltását.<sup>242</sup> „Bántó a nacionalista Romániára – írják az emlékiratban –, hogy azok, akik a legutóbbi időkhöz vörös zászlók alatt a nemzetközi judaizmus érdekeit szolgálták, a román munkásokat nemzet- és keresztényellenes utakra irányítva, a magánalkalmazottakat anarchiára buzdítva, céljuknak megfelelőleg a nemzeti állam létének gyöngítésére, akár csak egy napig is a munkásszervezetek élén maradhassanak.”<sup>243</sup>

240 Jordáky itt az 1924-es tatarbunari felkelésre, az 1934-es gyimesi megmozdulásra, a temesvári munkástüntetésre, valamint az 1929-es lupényi bányászsztrájkra és a grivicai CFR-javítóműhelyekben lezajlott 1933-as sztrájkokra utalt.

241 A Partidul Național Creștin (Octavian Goga nacionalista költő és A. C. Cuza professzor pártja) volt vezetői.

242 Stan Ghițescu munkaügyi miniszter.

243 *O nouă viață pentru muncitorii și funcționarii particulari*. Curentul, 1940. július 14. 6.

A jelen körülmények között nem kétséges, hogy ez sikerül is nekik. A munkásszervezetek élére fasiszták kell kerüljenek a totális államban. Így könnyen megtörténhetik, hogy Flueraş, Gherman & Comp urakat<sup>244</sup> kibillentik a szakszervezeti központokból. Hiába szolgálták hűen a „munkások királyát”.<sup>245</sup> Szereplésük tragikus vége pedig komikussá válik azáltal, hogy senki nem fogja sajnálni őket. A munkások megvetéssel és utálattal fogják nézni őket, úgy, ahogy teszik azt ma is.

Józsával beszélgettem.<sup>246</sup> Felolvastam neki annak a kiáltványnak a szövegét, amelyet a forradalmi szocialisták csoportja nevében adunk ki.<sup>247</sup> Pogăceanut sikerült meggyőzőnöm egy ilyen akció jelen körülmények közötti elindításáról. A cél izolálni a szociáldemokrata munkásságtól a vezéreket. A becsületes szociáldemokratákat magunk mellé, a forradalmi szocialisták mellé kell állítanunk.

Józsának kifejtettem az erdélyi kérdésben az álláspontomat. Önálló erdélyi népköztársaság, magyar és román hivatalos nyelvekkel, helyi önkormányzati autonómiával, a szovjetek szövetségéhez csatlakozva.

Megígérte, hogy a kérdést ők is megtárgyalják, s értekezletet hívnak össze a baloldali csoportokból a kérdés teljes tisztázására.

**Július 21.** Letartóztatták Nagy Istvánt, Ballauert,<sup>248</sup> dr. Kohn Hillelt és másokat, s a caracali gyűjtőtáborba szállították őket. Kolozsváron 22-25 embert fogtak le, köztük trockistákat, mint Bugnariu,<sup>249</sup> akikkel becsületes munkások szóba sem állanak. Nagybányáról 45 bányászt fogtak le, de az összes városokból letartóztatásokról érkező hírek.<sup>250</sup>

A Véget még sem kerülheti el a romániai uralkodó osztály. Húsz, ezer vagy tízezer ember letartóztatásával nem tudja megmenteni magát. A letartóztatott ezrek helyét újabb ezrek veszik át abban a nagy osztályharcban, amelynek döntő szakaszába értünk.

Pogăceanuval meg kell beszéljem a következő taktikát.

**Július 22.** A londoni rádió amerikai hírforrásokból szenzációs hírt közöl. A román kormánytól a Szovjetunió jegyzékben követelte népkormány alakítását.

Londoni manőver lenne csupán, vagy komoly hír? Egész sor bizonyíték a hír komolyságát látszik alátámasztani. Bulgária és Magyarország mozgolódása, a törökökkel való viszony elhidegülése, a német sajtó románellenes hangja, a belpolitikai krízis le-

244 Jordáky itt Ion Flueraş és Eftimie Gherman reformer szociáldemokratákra utal, akik együttműködtek a román kormánnyal.

245 Utalás II. Károlyra és az általa vezetett egypártrendszerre, amelybe a szociáldemokraták integrálódtak.

246 Józsa Béla.

247 A kiáltvány a *Forradalom!* címet kapta, egyetlen számot ért meg.

248 Ballauer Antal kommunista politikus.

249 Tudor Bugnariu szociológus, antifasiszta publicista.

250 Az egyre romló román–magyar államközi viszony következtében a román hatóságok a megbízhatatlannak tekintett személyeket internálták.

hetővé, sőt érthetővé teszik a Szovjet fellépését a Szovjetunió s a mi felszabadulásunk érdekében.

**Július 24.** A nemzeti szocializmus vezetői és a minden országban jelen levő propagandistái az akarják elhitetni, hogy ők az imperialista finánc-tőke, a plutokrácia ellen küzdenek.<sup>251</sup> Szerintük a jelenlegi háború, ideológia küzdelem a demokráciába öltözött plutokrata szellem és az antiplutokrata, zsidó- és szabadkőműves-ellenes forradalmi nemzeti-szocialista szellem között.

Valóban így is van ez. Való, hogy Németország uraiból hiányzik az imperialista szellem, hogy a kapitalizmus totális formáját, az imperializmust és vezetőrétegét, a plutokráciát ki akarják irtani. Háborúznak, hogy a népeket felszabadítsák a finánc-tőke elnyomása és kizsákmányolása alól. Nehezen hihető. A német nagytőke talán ennek a célnak eléréséért hozta meg azokat az óriási áldozatokat, fektette be az értéktöbbletből született profitjának nagy hányadát hadseregbe és hadianyagokba, hogy a végén semmi haszna ne legyen belőle? Vagy talán az angol imperializmus helyét szeretné átvenni a világgazdaságban? A nyersanyagokat s a piacokat. Berlini bankok diktálják a világgazdaság útját a londoniak helyett. Német bankárok, gyárosok és kereskedők uralják a világpiacot, német tanácsadók kerüljenek az ázsiai, afrikai és dél-amerikai kormányok mellé, s a német nyelv uralkodjon a világ minden sarkában. S minthogy a cél szentesíti az eszközt, s minthogy a néptömegek tényleg ellenségei a plutokráciának, semmi sem egyszerűbb, mint kiabálni, ordítózni a kíméletlen és kizsákmányoló tőke ellen, megtéveszteni azt a csordába tömörült tömeget, amit embernek neveznek, és amely már annyiszor hagyta magát becsapni, hogy aztán új szavakkal ugyan, de a régi rendszert lehessen alkalmazni. A kizsákmányolás tökéletesebb megszervezésével s az emberek modern eszközökkel való elnyomásával.

Ez a hitlerizmus – úgy vélem.

**Július 26.** A regátiak és az erdélyi románok között szemmel láthatólag növekednek az ellentétek. Rablóbandának nevezik az erdélyieket; jellemteleneknek, akik minden értéket elvittek innen, s most szó nélkül fel akarják áldozni Hitlert. [sic!]

Mikor jönnek már a szovjet-oroszok, hogy megmentenek meg Hitlertől és a regátiaktól, mondotta ma nekem O. direktor.<sup>252</sup>

I. tisztségviselő pedig elmondotta, hogy egy regáti ezredes feleségével beszélgetve azt állította, hogy nem lesznek bolondok meghalni Erdélyért. Válaszképpen I. azt mondotta, hogy majd megvédi az erdélyiek magukat. Másnap az ezredes megfenyegette, hogy följelenti a hadbíróságon mint autonomistát. I. egyébként erősen nacionalista érzelmű.

251 A plutokrácia olyan társadalomforma, illetve államberendezkedés, amelyben a hatalmat a legvagyonosabb réteg tagjai gyakorolják.

252 Ismeretlen személy.

Komolyabb dolog, hogy Maniuék 28-án gyűlést akarnak Kolozsváron tartani, tiltakozásképpen a kormány hitlerista politikája ellen. Komoly függetlenségi törekvésekről van állítólag szó. Állítólag... lehet, hogy ezt a polgárságot viszont csak a veszély hajtja a függetlenségi mozgalomba.

**Július 27.** Józsával és Pogăceanuval megbeszéltük a közeljövő teendőit.<sup>253</sup> Forradalmi helyzetben vagyunk. Teljes készenlét. Józsáék intézik a könnyűipart és vasutat. Pogăceanuval a közüzemeket, vasasokat és nyomdászokat kell előkészítsük.<sup>254</sup> Fel kell vegyem a kapcsolatokat a Zsilvölgyével és Resicával.

Ma elkészült a Forradalom első száma.<sup>255</sup> A lap élére a forradalmi szocialisták kiáltványát tettem.

Hat órákor felkeresett Asztalos István.<sup>256</sup> Felolvasott egy gyűlésjelenetet most befejezett regényéből. Parasztgyűlésről van szó, kitűnően megcsinált jelenet. Élő emberek, valóságos problémák reális képe. Pompás.

Este 9-kor Balogh Edgár és Bányai László látogattak meg. Az erdélyi kérdés népi-nemzetiségi vonatkozásait tárgyaltuk meg. Az elkövetkező napok döntőek lehetnek. Megegyeztünk abban, hogy komoly akciót kell kezdeményezünk az önálló erdélyi népköztársaság kikiáltása érdekében. Nem döntöttük még el, hogy néptanács vagy nemzeti tanács megalakítására tesszük meg a szükséges lépéseket.<sup>257</sup> Én az előbbi mellett vagyok, Edgár a nemzeti tanácsot hasznosabbnak látja, Bányai előbb a néptanács mellett volt, de aztán mind jobban hajlott Edgár álláspontja felé.

A teendő: megalakítani ezt a tanácsot, leszögezni a programot s a legközvetlenebb gyakorlati intézkedéseket megtenni.

Éjjel Gaál Gáborral beszéltem. Holnap estére találkozóban állapodtunk meg.

**Július 29.** A román középosztály rettenetesen gyűlöli a magyarokat. Sokkal jobban, mint a magyarok őket. Még hozzá az intellektuális középosztály, tehát a tisztviselők és értelmiségiek. Egyetlen megértő hang nem nyilvánul meg, kivéve a román kommunistákat.

**Július 30.** Józsával közöltem, hogy véleményem szerint csakis proletáregységfront lehet eredményes.<sup>258</sup> Nem bízhatunk sem a román, sem a magyar középosztályban, mert ezeket csak a bosszú, félelem és kétségbeesés készteti a velünk való együttműködésre. Mindenesetre felhasználhatók, sőt fel kell használnunk őket zavarkeltésre [a]

253 Józsa Béla és Vasile Pogăceanu.

254 A szakmákra tagolódo szakszervezetekről van szó.

255 A második bécsi döntést megelőző napokban Jordáky egy kisebb csoporttal létrehozta a „forradalmi szociáldemokraták” központi bizottságát. Forradalom! címmel egyetlen számot megért lapot is indítottak.

256 Asztalos István író.

257 A *néptanács* és a *nemzeti tanács* fogalmak az antifasiszta politika dilemmájára utalnak: széles, az összes antifasiszta csoportot összefogó nemzeti front, vagy pedig csak a szűken vett munkáspártok által alkotott szerv.

258 Józsa Béla.

küzdelemben; de a vezetés a mi kezünkben kell legyen. Együttműködés a mi vezetésünk mellett, a mi akaratunk alapján, a mi céljaink érdekében.

Valamelyik nap kidobjuk felhívásunkat. A vidékkel jól állunk. A szociáldemokrata tömegeket forradalmasítani s a szociáldemokrata vezéreket izolálni a tömegektől – azt hiszem, ez a terv teljes mértékben sikerülni fog. Ha sikerül, nagy eredmény. El kell söpörni őket, a forradalmi fejlődés eme rothadó és gáncsoskodó elemeit.

**Augusztus 3.** Várunk és dolgozunk. Vagy talán dolgozunk és várunk. Barátainkat, elvtársainkat, munkásainkat és ismerőseinket igyekszünk felvilágosítani, meggyőzni annak az eszmének az igazságáról, annak az útnak a helyességéről, amelyben hiszünk, amelyen megyünk, s amelyről tudjuk, hogy a legjobban és a legbecsületesebben fogja megoldani az emberek mindenfajta problémáját. S amelyről tudjuk, hogy szükségszerűen be kell következnie, a társadalmi fejlődés törvényei következtében akaratunk ellenére is.

Nem fatalizmus ez. Nem a végzet erőiben való vak hit. Hisz a felmerülő akadályokat ép emberek teremtik meg. Emberek igyekeznek a fejlődés törvényeit meggátolni meghatározott útjukban. De emberek háríthatják el az akadályokat is. Szerepe tehát van az embereknek is. Marx írja valahol, hogy az emberek maguk alakítják történelmüket, természetesen nem teljes szabad akaratukból, hanem meghatározott anyagi körülmények között.

Dolgozunk, mert kell dolgozzunk. Alakítanunk kell magunkat és sorsunkat, életünket, jövőnket. A siker pillanatnyilag nem biztos. Külső körülmények, az anyagi erők nagy küzdelme, a termelési eszközök és piacok uralmáért folyó óriási küzdelem döntő módon irányítja ezt az életünkért folyó harcot.

Az, hogy román vagy, vagy pedig magyar, nem sokat számít. Azt hisszük, hogy egymás legnagyobb ellenségei mi magunk vagyunk. A románokat a magyarok veszélyeztetik, és fordítva – ezt halljuk még azoktól is, akik – mikor gondolkoznak – tudják, hogy ez nem igaz. Nem akarják belátni, hogy az ellenségeskedés szítása a román bojárok és magyar nagybirtokosok, bukaresti és budapesti gyárosok és bankárok, állami bürokraták és a burzsoázia érdeke. Osztályérdekeik védelméről van szó csupán, s nem „nemzeti” érdekekről.

Molotov beszédet tartott.<sup>259</sup> Kommunista beszédet. Világosan és érthetően megmondta, hogy a Szovjetunió semleges marad az imperialista hatalmak közötti háborúban, de tovább folytatja előnyomulását a népek felszabadításáért a kapitalista járom alól.

A belpolitikában semmi újság. A kormány nem meri nyilvánosságra hozni a magyar revizionizmus kielégítése érdekében Hitlernek és Mussolininek tett ígéreteket. A közvélemény nyomása nagy. A kormányt könnyen elsöpörhetik. Az új taktika a sajátban éles Magyarország elleni támadásokkal olyan helyzetet teremteni, amely lehető-

259 Vjacseszlav Molotov. *Nagy diplomáciai esemény Molotov beszéde*. Keleti Újság, 1940. augusztus 3. 1–2.

vé teszi a nemzeti ellenállás ürügyével még a hitleri parancs alóli kibúvást is. Gigurtu és Manoilescu azonban belebukik mindenképp, ha ellenállásra kerülne a sor. Lehetséges egy Maniu-kormány, Maniu tegnapi nyilatkozata alapján, mely szerint végső esetben kikiáltja az erdélyi köztársaságot, megteremti újból a baráti kapcsolatokat Angliával és Törökországgal, s a Szovjetunió védelmét kéri.

A program mindenestre zavaros.

A resicai üzemek igazgatótanácsába beválasztották A. Göringet és Guido Schmidet. A többiek: Urdăreanu, Malaxa, Tancred Constantinescu, Mirto, Cancicov, Flondor stb.<sup>260</sup>

A különböző román politikai-tőkés irányzatok képviselői mellé bevonultak a német kapitalizmus reprezentánsai is.

**Augusztus 5.** Balogh Edgárral Dr. Szász Pálnál voltam. Ott találtuk Szentimrei Jenőt is. Az erdélyi kérdésről beszélgettünk. Edgár igen diplomatikus volt. Én kifejtettem az egységes Erdély szükségességét, amit Szentimrei is helyeselt. Szász Pál igen pesszimistának mutatkozott. Önálló Erdélyre vonatkozó akciónkat a jelen pillanatban kilátástalannak tartja. Attól tart, hogy revízió esetén a grófok uralma kezdődik meg Erdélyben is. Talán az ő helyére is egy grófot ültetnek az EGE-be.<sup>261</sup> Pesszimista, a parasztságban bíz, de úgy látszik, nem tartja elég erősnek. A forradalmi munkássággal való szövetkezéstől viszont fél. Végeredményben polgár, s bizonyára jobban fél a proletároktól, mint a grófoktól.

**Augusztus 8.** A revízió úgy látszik, mégis meglesz. A román kormány a tárgyalások és a területi átengedés mellett van, a közvélemény és a politikusok akarata ellenére. A proletariátus szerepe – ha valami külső erő bele nem avatkozik –, nem lesz jelentős. Az élcsapatot kivéve a tömegek a jelen pillanatban a revízió és az antirevízió jelszavait hangoztató mozgalmak mögött állnak. A forradalmi fejlődés, egy adott forradalmi helyzet a tömegeket a forradalmi mozgalomba hajthatja, s akkor az élcsapat szerepe óriási lesz.

A szocializmus útja, úgy látszik, még Közép-Európában is nemzeti forradalmakon át vezet. Elnyomott nemzetiség elkeseredett mozgalma egy adott pillanatban szocialista forradalommal alakítható át.

260 Albert Göring, Guido Schmidt, Ernest Urdărianu, Nicolae Malaxa, Tancred Constantinescu, Eduard Mirto, Mircea Cancicov, Constantin de Flondor. Lásd: *Adunarea generală a societății „Reșița”*. Universul, 1940. augusztus 4. 3.

261 Erdélyi Gazdasági Egyesület, majd Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (EGE/EMGE). Mezőgazdasági szakismereteket terjesztő, jogi személyiséggel bíró társadalmi szervezet. Eredeti neve 1939. május 21-én kormányhatósági intézkedésre bevette a nemzetiségi jelzőt, utána Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület. Alapításától 1936. április 6-ig nincsenek falusi szervezetei, taglétszáma is csak néhány száz; ettől kezdve csaknem minden erdélyi megyében kirendeltségei, illetve gazdaválasztmányai és falvakon gazdakörei létesülnek. Lényeges demokratizálódás 1936-ban következett be, amikor – Szász Pál elnökké választása után – a nagybirtokosok igényeivel szemben a kisgazdák tömeges érdekvédelme került előtérbe, s az EGE népi szervezetté vált.

Lehet, hogy a jelen pillanatban a Szovjetunió „érdeklődés” nélkül (természetesen látszólagos érdeklődés nélkül) fogadná a Magyarország javára történő revíziót. Mit jelentene a revízió a szocializmus szempontjából? A román burzsoáziát meggyöngítené a megmaradó román vidékeken, s esetleg az elégedetlen néptömegek mozgalmá győzelmes forradalomban végződne. A Magyarországhoz csatolt részek románsága ugyancsak csatlakozna a szocialista mozgalmakhoz, s minden jel szerint Erdély magyar tömegei sem lennének hajlandók túrni a feudális-tőkés politika továbbfolytatását. Magyarországon pedig a földreformot követelő radikális mozgalmak megerősöd- nének. A magyar proletariátus forradalmi hagyományai és szellemi képzettsége, öntudatossága és szervezettsége pedig biztosítéka az új forradalmi-szocialista Ma- gyarország eljövételének.

A magyar szocializmusnak együtt kell működni az orosz és minden nép szocializ- musával. Irányítói azonban a magyar valóságot, az itteni helyzetet, körülményeket, szociális és nemzetiségi feltételeket ismerő szocialisták kell legyenek. A III. Internaci- onálé túlzott központosítása nélkül, de mégis annak szellemében.

**Augusztus 15.** Ma este megalakítottuk a Szociáldemokrata Párt forradalmi intéző- bizottságát. A pártot illegálisan szervezzük, az eddigi egyéni és szétszórt akciók he- lyett központi irányítás alatt. A pártkomité tagjai ideiglenesen: Pogăceanu, Temesi, Neumann, Nagy Sanyi, Fischer, Weisz és én. Nagyrészt vasasok. Még bevonunk egy- egy nyomdászt, kőművest és pincért. Azt hiszem, Surdu,<sup>262</sup> Bartha és Földes lesznek a legalkalmasabbak. Az első feladat: a párt szervezeti szabályzatának és a pártprogram- nak a kidolgozása.

**Augusztus 16.** Épp most olvasom a Tribunában, hogy egy sportbotrányból kifolyó- lag feljelentést adtak be a hadbíróshoz Ziegler, Kádár, Gebefügi, az öcsém és én el- lenem. A feljelentő Orosz valami renegát tanító, akit tényleg több román „nacionalis- ta” társával egy kicsit „elvertünk”, mert Máriát inzultálni akarta. A fájdalmas az ő részükre az volt, hogy ők kapták a pofokat, ellentétben az eddigi évek gyakorlatával, amikor mindig megverték egy-két magyart, a „többségi elem” jogán.

**Augusztus 17.** Az Atheneum ellen vizsgálatot indítottak kommunista propaganda miatt.<sup>263</sup> Kihallgattak engem is a Szigurancán, s közölték a vádat. Úgy látszik, a rend- szer el akar tüntetni minden „gyanús” szervezetet, még ha az oly keveset is aktívál, mint ez a kultúrszervezetünk.

Az a gyanúm, hogy a sziguranca nem áll feladata magaslatán. Vizsgálatot nem így kell lefolytatni, ahogy ezek teszik. Végeredményben az ő bajuk s a mi előnyünk.

<sup>262</sup> Mihai Surdu nyomdász.

<sup>263</sup> A királyi diktatúra időszaka alatt a Munkás Athéneum szervezet fogta össze a szociáldemokra- ta és kommunista irányultságú írókat. A kulturális egyesület elsősorban irodalmi gyűléseket rendezett szakszervezeti otthonokban, valamint szocialista szellemű könyvek nyomtatásával is foglalkozott.



**Augusztus 20.** A mai napot a rendőrségen töltöttem. Súlyos testi sértés vádjával jelentett fel az Universitatea sportklub és Orosz úr, a híres és erős „vízipóló” játékos.<sup>264</sup> Ez a szerencsétlen alak azt mondja, hogy azért vertük meg, mert gólokat dobott KAC-nak.<sup>265</sup> Megemlíti azt is, hogy renegát famíliának nevezte Mária őt és feleségét. A kérdés, azt hiszem, a végén békésen fog elintéződni, de lehet, hogy bíróság elé kerülünk. Nem sokat számít. Tényleg gyenge állam az, amelyikben kis sportügyből kifolyólag a hatóságok román–magyar konfliktust csináltak; klub, amely felhasználja az alkalmat, hogy a kisebbségi klubot terrorizmussal vádolja. Orosz pedig valóban renegát, ha ilyen feljelentésre képes volt.

**Augusztus 21.** A román–magyar tárgyalások igen fontosak a két nép szempontjából, habár minden jel szerint minden a németek malmára hajtja a vizet. Félő, hogy a német imperializmus étvágyának esünk áldozatul. Ezért kell minden eszközzel a szocialista Erdélyért küzdeni, amely a Szovjetunió védelme alatt építhetné a szocializmust, a népek testvériségét és a szociális jólétet teremtené meg.

Ing. Zapfével, egy birodalmi némettel, a Deutsche Arbeitsfront itteni megbízottjával beszélgettem ma.<sup>266</sup> A lakása mintha hitlerista központ lenne. Propaganda iratok, NSDAP levélpapírok, hitlerista iratok mindenfelé. Energikus ember, de úgy látszik, mint a nemzetiszocialisták, általában kissé korlátolt. Szerinte a nemzetiszocializmus rövid időn belül megteremti az új európai és világrendet. Szeptember 15-ig befejezi Hitler a háborút Anglia széttörésével, azután az összes germán népű országokat norvégeket, svédeket, hollandokat, dánokat, flamandokat véglegesen Németországhoz csatolják, a többi állam, főképp a délkelet-európai országok ugyancsak integráns részét fogják képezni a nagy Német Birodalomnak Rosenberg és Funk elképzelései szerint, s a románok, magyarok, bolgárok, szerbek önrendelkezési joga kizárólag kulturális ügyekre fog korlátozódni.<sup>267</sup>

Zapfe mérnök szerint csak a németek tudják megvalósítani a szocializmust, az „igazi” szocializmust.<sup>268</sup> A Szovjet az képtelen erre, mert ott máris államkapitalizmus van, s emiatt a tömegek elégedetlenek is a deformált kommunizmussal. A végén pedig Hitler úgyis megbuktatja a sztálini rendszert is.

A németiség lesz a döntő szerep, bármit is akarnak a „zsidók és angolok”. Európa, Ázsia és Afrika német irányítás alá kell kerüljön. Minden német eredetű magyar újból németté kell váljon, még ha egy kukkot sem tud már németül.

Megmondottam neki, hogy szociáldemokrata voltam, s ma forradalmi szocialista vagyok. A forradalom győzelméért, az új rendszerért küzdök, amely nemcsak az angol plutokrácia világuralmának megdöntését, de a német imperializmus letörését is akarja.

264 Ismeretlen személy.

265 A KAC, vagyis a Kolozsvári Athletikai Club több városi sportágat összefogó intézmény. Elsősorban labdarúgócsapatáról lett ismert.

266 Zapfe Frigyes/Friedrich mérnök.

267 Alfred Rosenberg, Hitler legfőbb ideológusa és Walther Funk német gazdasági miniszter.

268 Itt az igazi szocializmus alatt a német nemzetiszocializmus értendő.



Néhány nemzetiszocialista propagandakönyvet adott olvasásra, amit természetesen szívesen vettem. Sőt, minél többet kérek ezután is, hogy a szervezett gengszterizmus, az új imperializmus szervezetével, ideológiájával és céljaival teljesen tisztába jöjjenek.

**Augusztus 22.** Szőcs Elemér – magyar nacionalista.<sup>269</sup> De éppoly fanatikusan hisz Hitler három-négy hét alatt befejeződő Anglia elleni győzelmes háborújában, mint Zapfe – a német nacionalista.

Arról igyekezett meggyőzni, hogy előnyös lenne gazdasági szempontból a német uralom Magyarország felett is. Mert a gabonát jó áron venné át a magyar mezőgazdától, s olcsó ipari termékekkel látna el.

Ó, Szent Naivitas! Amikor egy árólló ma is megvan. Amikor nem is annyira a mezőgazdasági lakosságról, mint a városok lakóiról van szó. Most kezdünk újból átrétegződni. A gyári munkásokból újból parasztot csinálni, a kapitalizmusból vissza a feudalizmusba, vajon a történelem kerekét vissza is lehet hajtani? A történelem fejlődéstörvényeit meg lehet változtatni. A feudalizmus-kapitalizmus, a szocializmus helyett a feudalizmus-kapitalizmus-feudalizmus az a formula, amely szerint igazodik a történelem. A fejlődés dialektikus törvényeit figyelmen kívül lehet hagyni. Új jobbágyság vagy új rabszolgaság felé megyünk a szabad emberek szabad társadalma helyett.

Kétségtelen, a nemzetiszocializmus sötét tervekét agyalt ki s teremtett meg. A sötétség pedig jobban tetszik minden gazfickónak, gyávának és butának. S minthogy az uralkodó osztály – nemzetiségre való tekintet nélkül – nagyrészt ilyen emberekből áll, nem lehet csodálkozni a sötét tervek és eszmék időleges győzelmén sem.

Mindinkább erősödik a meggyőződés bennem, hogy csak, de csakis a proletariátus az, amelyik a történelmi fejlődés vonalán áll, s mint ilyen világosan megy előre a maga útján a szocializmus felé.

**Augusztus 23.** Egy katonával beszélgettem több román „hazafi” társaságában. Az irodába jött valamit elintézni, mivel a Vízmű Üzemeihez van kirendelve. Valahonnan Bihar megyéből való, 20 km-re a határtól, román ember, aki falujának bírása is. A falu lakosságának fele román, fele magyar. Azt mondja, bármi történjék, ő ott marad, akár meg is gyilkolhatják, de a földjét és szülőhelyét el nem hagyja semmiféle lakosságcsere-határozatból kifolyólag. Ők nagyon jól élnek a magyar parasztokkal, soha semmi bajuk nem volt, s remélik, hogy a jövőben sem lesz, hacsak az urak nem csinálnak valamit.

**Augusztus 24.** A faji kérdés örültség, úgy, amint azt a fasizmus felveti. Nemcsak tarthatatlan, de logikátlan, paradoxonokkal teli álláspont. A germán németek harcolnak a végeredményben ugyancsak germán eredetű angolok ellen. Az olaszok támogatják a magyarokat szemben a fajtestvéreikkel a románokkal.

269 1940 előtt az Országos Magyar Párt kolozsvári vezetőségének tagja.

A faji kérdés csak egyik formája annak a zavarkeltésnek, melyet az éhes terjeszkedni akaró imperialista hatalmak vetnek fel a tömegek megtevesztése céljából. A tömegek imperialistaellenesek, tehát a plutokrácia ellen szónokolnak nekik. A tömegek munkát és kenyeret követelnek, erre az antiszemitizmussal vezetik felre őket.

**Augusztus 25.** Giorgi Prui [sic!] könyvét olvastam el Mussoliniról.<sup>270</sup> Mussolini ifjúkoráról írott részekben igyekszik objektív képet adni, habár állandóan azt próbálja bizonyítani, hogy a „fasiszta” Mussolini természetes folytatója a „szocialista” Mussolininek. A fasizmus a forradalmi szocializmus alkalmazása nemzeti síkon, a nemzet érdekében. Életrajz, de egy fanatikus rajongónak az életrajza, aki hősenek minden tettet, minden lépését ifjúkorától egész a mai napig meg tudja érteni, mindent helyeselni és igazolni tud. Mussolinit isteníti, abszolút embernek állítja elének, aki soha nem tévedett, mert nem is tévedhet. Kritikai szemmel olvasható, forrásanyag is van benne elég.

**Augusztus 30.** A német–olasz döntőbíráóság Erdély egy részét Magyarországnak ítélte. Kolozsvár határváros. A nemzetiségi elnyomás véget ért. De vajon nem egy újabb nemzetiségi elnyomás következik?

A munkásság azonban tovább kell folytassa küzdelmét teljes felszabadulásáért.

**Augusztus 31.** Itt az utcákon kis román csoportok tüntetnek Maniu mellett, Magyarország ellen, a szovjet mellett és a tengely ellen. A vezető tisztviselők a polgármesterrel az élükön már összecsomagtak és menekülnek.

**Szeptember 1.** Manoilescu rádióbeszédben közölte a bécsi „ítéletet” s a kormány elhatározását, hogy azt végrehajtja.<sup>271</sup> Pop Valer ugyancsak rádióbeszédben ismertette a történeteket.<sup>272</sup> Fájdalmas beszédek. Milyen különös a sors. Ami az egyiknek öröm, az a másiknak szomorúság. Az emberek ujjonganak és szomorkodnak. Tragédiák sorozata játszódik le ezekben a napokban.

E sok tragédia elkerülése végett kell egyszer már véglegesen megváltoztatni a határokat. Eltörölni s egyenlőséget biztosítani minden embernek.

Azt hiszem, e két nap alatt emberileg megálltam a helyemet. Sajnos csak a hivatalunkban dolgozhattam. Mindenki elveszítette a fejét. A románok reggel korán már menekülni akartak. Sírtak és rimámkodtak, hogy valami pénzt kapjanak. A magyarok örvendtek, szaladtak a különböző magyar vezérekhez „megbízóleveleket” kérni és régi emberi szokás szerint egymás ellen áskálódni. Nagyon örvendek, hogy ilyesmi-ben nem vettem részt, de megnyugtattam az embereket, lebeszéltem a menekülésről, s hozzájárultam, hogy 2 millió lejt fizetésemelés címen kiutaljunk a pénztárból. Cons-

270 Giorgio Pini: *Benito Mussolini. La sua vita fino ad oggi dalla strada al potere*. Cappelli 1934/ XIII, Bologna, 1934.

271 Mihail Manoilescu román külügyminiszter. *Manoilescu és Pop Valér rádióbeszédet mondtak a bécsi döntésről*. Ellenzék, 1940. szeptember 3. 1.

272 Valeriu Pop erdélyi román ügyvéd, politikus.

tantin, Jovănel is derekasan viselkedtek ezekben az órákban. Suceava és Orosz is emberileg viselkedtek.<sup>273</sup>

Az emberek ha elveszítik a fejüket, segíteni kell. „Román–magyar–szláv bánat, egy bánat” – talán így írja egy helyen Ady. S román–magyar sors, ha eddig nem is akarták a vezetők észrevenni, közös sors. A kis nemzetek sorsa. Elnyomatás, szenvedés és bánat mindannyiunk osztályrésze. Legfeljebb egyik jobban érzi, mint a másik. Ennyi a különbség.

**Szeptember 2.** Pogăceanu nagyon levert. Erőt kellene önteni belé is. Hisz szocialista. Nem tudom, mi a baja. Beszél a román ellenállás egyik gyűlésén. Talán ez, mivel látta, hogy az akció komolytalan.

Egyébként ma felmentem vele Kandelhez, s közöltem, hogy a jelen vezetőség elmozdítását kívánjuk. Pálffinál meg szakszervezeti konferencia összehívását sürgettem meg. Pálffy ingadozik, habár az az impresszióm, hogy a Népközösségnél már rosszul áll a szénája. Azoknak már nincs szükségük a munkásokra. Sőt, lehet, hogy Pálffyék már teherterhelnek számítanak.

Pálffy szerint nehéz olyan konferenciát összehozni, amin mindenki részt vehet. Szerinte vannak, akik nem vesznek részt, ahol „Jordákyék” is ott vannak.

Kijelentettem neki, hogy én minden csoporttal tárgyalok, de követelem minden munkásmozgalmi vezető elleni vizsgálat beindítását az utóbbi két évi tevékenysége miatt. Tisztázzuk hát, ki a magyar és szocialista egyben. Lássuk, ki állott ki nemzeti és szociális síkon egyaránt a dolgozók érdekében.

A szociáldemokrata pártban meg kell akadályozni, hogy Újhelyi, Bruder, Lucian, Pálffy, Deutsek vagy Kandel még egyszer szerephez jusson.<sup>274</sup> A párt a becsületes emberek találkozóhelye és harci szervezete kell legyen.

Józsa véleménye a jelen helyzetben igen helytelen. Magyar reakció elleni kiáltványról beszél, s a szociáldemokrata párról hallani sem akar. Úgy látszik, nem bírja felismerni a helyzetet. A magyar munkások a kommunistákat is beleértve örvendenek a változásnak. Az öröm mindent elnyom. Másrészt a magyar munkásság mindenesetre képzetebb és öntudatosabb is, mint a többiek. Mégis nemcsak az állam nyomta el, de szervezetében sem játszhatott egyenrangú szerepet. Mindenünnen kizárták. Most már egy sokkal fejlettebb mozgalomban dolgozhatunk. Okvetlen kiáltványt kell kiadnunk, amelyben józan szavakkal örömmünket fejezzük ki [a] nemzetiségi elnyomás alóli felszabadulásért, de le kell szögezzük nemzeti egyenlőséget biztosító álláspontunkat és további harci céljainkat.

Minden lehető helyet a munkásmozgalomban lefoglalni s nem engedni a reakciók és áruló vezetőket az élre.

273 Dumitru Jovănel kivételével ismeretlen szakszervezeti tisztviselők.

274 Újhelyi Ferenc, Bruder Ferenc, Lucian Alexandru, Pálffy Tibor, Deutsek-Pásztai Géza és Kandel Ignác szakszervezeti tisztviselők, illetve a szociáldemokrata párt helyi tagjai vagy vezetői voltak egy-egy időszakban.

Hazajött Kovács Katona is.<sup>275</sup> Egész jól néz ki. Most már neki is dolgozni kell. Be a pártba kultúrunka végzésére.

**Szeptember 3.** A bomlás folyamata erősödik. Menekülő emberek mindenütt. Autókkal, a katonaság Radi kocsijaival, vonattal, mindenki megy, siet, rohan. A menekülés egészen pánikszerű. A hatóságok képviselői kivétel nélkül odahagyták már a döntés első napján hivatalaikat. Csomagolni siettek még azok is, akik ellenállásra buzdítottak. Minden eddigi felelőtlenség és lelkiismeretlenség most veszi el büntetését.

Egy nagy tragédia játszódik le a szemeink előtt. S ennek a tragédiának mindannyian szereplői vagyunk. Egyik ember örvend, a másik sír. Az egyik ma még csak suttog, de alig várja, hogy néhány nap múlva ujjongjon örömeiben, a másik meg menekül az új ismeretlen holnapba. Öröm és sírás, pedig a sorsa mindkettőnek ugyanaz. A vesztély egyformán a fejük fölött van. A magát magasabb rendűnek nevező faj politikai vezetői egyforma sorsot szeretnének osztályrészül juttatni magyarnak és románnak egyaránt.

Nem tudom, miért sajnálkozom ezeknek az embereknek a sorsán, akik amúgy nagyrészt gazdagok, katonatisztek, korrupt köztisztviselők, mindenféle állami alkalmazottak, burzsujok. Miért nem örvendek én is ezeknek a menekülésén, mint ahogy örvendenek mások? Miért sajnálkozom, s szeretnék segíteni rajtuk? Hisz ellenségek. Egy munkásokat és nemzetiségeket egyaránt elnyomó állam végrehajtó szervei voltak...

Mégis sajnálom őket. Mint embereket. Mint menekülőket. Mint szenvedőket.

Azt hiszem, azért, hogy tanulságot jelent ez a menekülés számukra. Talán embereké, emberies emberekké teszi őket, akik addig mások elnyomásából és kiszípolozásából jól éltek. Átkozzák most ők önmagukat, az ellenfelet, az ítélethozókat, a sorsot. Miért átkozzuk még mi is? Gondoljunk inkább arra, hogy rengeteg elintézni való dolgunk van. Hogy a szociális kérdés a nemzeti felszabadulásunkkal még nem oldódott meg. Hogy ügyelnünk kell, ne nyomjunk el senkit, úgy, ahogy minket elnyomtak. Hogy folytassuk a tömegek felvilágosítását és öntudatosítását célzó munkánkat, s készítsük továbbra is azt a rendet, amely egyenlőséget és szabadságot akar, de tud is biztosítani.

A szakszervezeti konferenciára előkészítettem az építőket s a vasasok egy részét. A dolog jól megy. Az építők velünk lesznek. A vasasoknál van néhány értékes fiú. Nagy Sanyi jó, csak sokat kell vele foglalkozni. Valami Kovalovszky nevű fiú igen jó elvtárs lehetne. Szeretne olvasni, de állandóan csak Kruifot ajánlja a munkásoknak olvasásra.

A magánalkalmazottaknál megbíztam Szekernyést a Dermata előkészítésével. Pénteken a vezetőséget el kell mozdítanunk. Senki ellen azonban erőszakot nem kell al-

275 Kovács Katona Jenő publicista.

kalmaznunk. Nem bocsátunk meg az elmúlt év büneiért, de lehetővé tesszük, hogy dolgozzanak, s becsületességüket bebizonyítsák.

**Szeptember 4.** Balogh Edgár és Kovács Katona Jenő helyeslik tervemet az új helyzettel kapcsolatos szocialista állásfoglalás tekintetében.

Örvendünk nemzeti felszabadulásunknak. Küzdelmünkben eszméink realizálásáért és céljaink eléréséért egy pillanatra sem állhatunk meg. Nemzetiségi síkon pedig harcolunk a más nemzetiségekért, hogy azon jogokat, amelyekért mi hiába küzdöttünk, ők megkaphassák.

Ma este szakszervezeti konferenciát tartottunk. A többség álláspontom mellé állt a nemzetiségi kérdésben és a területváltozásokkal kapcsolatban. Követeltem a szabad szakszervezetek kimondását, ami ellen a gyávák és a fasiszták felszólaltak. Különösen Jungbert, ez a hitlerista pincértitkár védte a reakciót.<sup>276</sup> Pogăceanu ügyesen egészítette ki álláspontunkat. Kandel hallgatott, Jovănel – amikor a felelősségvállalásról és -vonásról beszéltem – eltávozott. Bruder is kezd mozgolódni, de remélem, eredmény nélkül marad minden törekvése.

Egyébként a káderek igen gyengék.

**Szeptember 5.** A román lapok egy része a bécsi döntés előtti napokban állandóan arról írt, hogy Románia volt a kereszténység védője s a római kultúra hordozója, amíg a magyarok ázsiai hatások és szokások alatt éltek, s a törököket Bécsig vezették.

Vajon mindez történelmi hazugság, vagy egyszerűen tudatlanság? A magyarság a kereszténység védője a törökkel szemben, épp osztálykiváltságai védelme és a pápasághoz való viszonya következtében. Ugyanakkor a románság török hódoltság alatt él. S amíg a magyarok valóban a római latin kultúra hordozói, addig a román szellemi élet teljesen szláv hatás alá kerül. A római egyház Magyarországon a latin kultúrát fejleszti, míg az ortodoxia a románságot eltávolítja.

Ez a kérdés hosszú tanulmányt szükségelne. Érdekes lenne foglalkozni vele.

A Betegsegélyezőben Pálffyval, Mureșannal, Temesivel és Tófalvival<sup>277</sup> elintéztük, hogy legalább egy hónapra való orvosságot hagyjanak itt, amíg a magyar betegsegélyező átveszi a hivatalt.

A városban néztem szét. Mindenütt katonai patrulok,<sup>278</sup> a középületek ablakaiban gépfegyverek vannak felállítva, a rendőrség körül tankok állomásoznak. A katonai és magángépkocsik, teherautók szüntelenül költöztetik a „nagyurakat” és közhivatalokat. Egy-egy elrobogó autóból virágcserepek kandikálnak ki, másutt értéktelennek látszó deszkadarabokat visznek.

A költözködést, a közvagyon elszállítását kétségtelenül kitűnően hajtották végre. Vannak közhivatalok, amelyekben egyetlen asztalt vagy széket sem hagytak. A ható-

276 Jungbert György, a kolozsvári pincérmunkások szakszervezeti vezetője.

277 Pálffy Tibor, Temesi Sándor, Tófalvi Károly szakszervezeti tisztviselők, Mureșan ismeretlen.

278 Őrjáratok.

ságok a közbeeső tíz nap alatt már nem törődnek a közigazgatás ügyvitelével. Bíróságok, betegsegélyezők, munkakamarák, közbiztonsági szervek, megyei és városi hatóságok irattáraik egy részét ládába hányva szállították el. Voltak olyan intézmények is, ahol a főnökök egyszerűen elégették az irattárat. A Monostori úton a csendőrlakatszámban és kerületi rendőrségen, a Trefort utcai állambiztonsági hivatal udvarán két-három napig égett az iratok máglyája.<sup>279</sup>

Ma délelőtt már a katonaság gyalogos és tüzéregységei is keresztülvonultak a városon. Rengeteg tank, lövedékszállító tehergépkocsi és motorizált ágyú után a lovaságyúk hosszú sorai mentek keresztül igen lassan. A lovak gebére aszottak, a katonák – rengeteg idősebb ember – fáradtak, kimerültek. A lovakon és a szénával befedett ágyúcsöveken alszanak, s várják, hogy leszereljenek.

A robogó autókról állandóan lövöldöznek a katonák. Igaz, csak a levegőbe. De holnap esetleg embereket fognak lepuffantani. Különösen ha a Régi Királyságból érkező hírekről továbbra sem lehet megállapítani, hogy mi bennük a fantasztikum és mi a valóság.

Fáradt, de durva katonák állandó erőszakoskodásokat követnek el járműtulajdonosok ellen. Tanúja voltam ma délelőtt, amint Kolozsvár főterén egy katona egy öregebb munkás külsejű ember biciklijét erőszakkal elvette. Az épp ott álló román rendőr, becsületére legyen mondván, azonnal közbelépett, és visszaszerezte azt a katonától.

Kolozsvárról és a környékről mindent Tordára visznek át. Tordán az utcák, terek s a város melletti mezők bútorokkal vannak tele, s az emberek a szabad ég alatti ágyaikban meg sátrakban laknak. Egy-egy szobáért ma már öt-hatezer lejt kérnek, és az autótulajdonosok egy teherszállító fuvarért 25-30 ezer lejt vesznek el.

Nem értem, miért e nagy sietség és menekülés. A pánik szerencsére nem hatolt be nagymértékben a dolgozó tömegekbe. A proletár hazája ott van, ahol kenyérét meg tudja keresni. Eddig is igen kicsi volt ez a kenyér, nem hiszi, hogy a jövőben nagyobb lenne sem itt, sem pedig ott. Azt azonban reméli, hogy addig is, amíg megnagyobbíthatja kenyéradagját, annyit meg fog keresni, amiből egyik napról a másikra fenntarthatja önmagát és a családját. Új urak, új törvények, szabad nyelvhasználat, de ugyanannyi kenyér, ha nem kevesebb – ez társadalmunk alaptörvényei közé tartozik.

A szociáldemokrata párt legális tevékenységének újrakezdési lehetőségeiről beszéltem Pogăceanu, Nagy Sanyi, Lenghel, Klein és Pálffy elvtársakkal.<sup>280</sup> Nagy részük óvatoss, de meg kell kezdenünk a munkát. A pártszervezés fontosabb, mint bármikor, ha nem akarjuk, hogy a magyar munkásság – főleg az ifjak – az idetóduló nyilasok prédájává váljék. Azt hiszem, a vasasok, építők és nyomdászok közt igen jól fog menni a munka. Nem tudni, mit hoz a jövő. Új meglepetések következhetnek. Bukarestben

279 Trefort utca, ma Victor Babeş utca.

280 Vasile Pogăceanu, Lenghel Samoilă és Pálffy Tibor, a többiek ismeretlen párttagok.

nagy a mozgolódás. A szovjet remélhetőleg megmozdul, s újabb tömegeket szabadít fel a kapitalista elnyomás alól.

**Szeptember 6.** Ma reggel B. úr figyelmeztetett, hogy egy „tűzharcos” vacsorán egyes urak Pogăceanu s az én „kommunista” tevékenységemmel foglalkoztak.<sup>281</sup> El kell intézni őket, mert máris felforgatást akarnak. Olyan magyar urak mondják ezt, akik hallgattak, amíg mi népgyűléseken és ünnepélyeken követeltük a nemzeti egyenjogúsítást. Vállalom minden eddigi és jelenlegi tetteimért a felelősséget, minthogy vállaltam a múltban is a román sziguranca előtt.

Ma este egyébként a magánalkalmazottak szakszervezetében a jelenlegi diktátorral, Dunky banktisztviselővel beszélgettem.<sup>282</sup> Kifejtettem, hogy mi a Nemzeti Újjászületés Frontja ellen harcoltunk, s az új helyzetben nem ismerjük el a román kormány elmúlt két év alatt ránk kényszerített törvényeit és intézkedéseit. A vezetőség – mint-hogy a[z] kinevezett interimár bizottság<sup>283</sup> – azonnal[i] leváltását kértem, ellenkező esetben tömegmozgalmat kezdeményezünk. Hosszú tanácskozás után megegyeztünk, hogy a vezetőséget kiegészítjük az általunk delegált tagokkal, s egy-két hónap alatt megtartjuk a közgyűlést.

Az a gyanúm, hogy Dunky és társai mint a Magyar Párt bizalmi emberei a szervezetet saját politikai céljaikra akarják majd felhasználni s lecsatlakoztatni a magyarországi keresztény szakszervezetek szövetségéhez.

Kandelék politikája, íme, milyen veszélyek elé állítja a szocialistákat. A román fasizmus után a magyar fasizmushoz. Egyébként Kandel is fél ettől a lehetőségtől.

**Szeptember 7.** Megszövegeztem a szociáldemokrata párt és szakszervezetek felhívását-nyilatkozatát az új történelmi helyzettel kapcsolatban. Pálffi a szakszervezeti tanács nevében hozzájárulását adta. A magyar párti cenzúra keresztülengedte, reméljük, a még hivatalban levő román cenzor sem akadályozza meg a közlést. Kovács Katona enyhének, Gaál Gábor jónak tartja. Remélem, a kommunistáknak sem lesz kifogása ellene. Taktikailag igen fontos a publikálása.

**Szeptember 8.** II. Károly király lemondott, és elmenekült Romániából. A jelentések szerint a helyzet igen zavaros. Antonescu az állam vezére, Mihai a díszkirály, Horia Sima a Vaszgárda kapitánya, Maniu és Brătianu pártjaik nevében kiáltványokat adnak ki. Pillanatnyilag annyi látszik tisztán, hogy teljesen németbarát kormánya van Romániának. Vajon Maniunak és Brătianunak tetszik ez? Nem valószínű. Viszont mindegyikük fél a szovjettől. A tömegek közt a szovjet iránti rokonszenv növekszik.

281 A Magyar Tűzharcos Szövetség a Frontharcos Szövetséget fölváltó testület, amely 1938-ban alakult meg. A tűzharcos szövetségnek tagja lehetett az a magyar állampolgár, aki az első világháborúban az arcvonalban szolgálva megszerezte a Károly-csapatkeresztet.

282 Dunky Jenő, a Magánalkalmazottak és Kereskedelmi alkalmazottak Szakszervezetének elnöke 1940 és 1944 között.

283 Ideiglenes Bizottság.



**Szeptember 9.** A szaktanács tudomásul vette a kiadott felhívásunkat.<sup>284</sup> Jungbert sértve érezte magát, amiért támadtam a királyi diktatúrát szolgáló szociáldemokrata vezéreket. Pedig egyiket sem szabad szóhoz engednünk. Megérkezett Lakatos,<sup>285</sup> alias Lăcătuș is. Jön Bartalis. Izolálni kell őket, mert veszélyes reakciósook.

Lucian előnyt akar nyerni.<sup>286</sup> Űgy látszik, azért adott le egy közleményt, melyben a román munkások csatlakozását jelenti a Román Nemzeti Népközösséghez.<sup>287</sup> Lucian nem veszi számításba, hogy új helyzetbe kerültünk, s mint szociáldemokratáknak kell újból a porondra lépünk.

**Szeptember 11.** Reggel 6 órakor sétálni mentem Máriával. A házak már fel vannak lobogózva, az utcák tele vannak boldog arcú emberekkel. Az Opera előtt vonulnak az utolsó román csapatok Felek irányába. Az emberek reggel 8 órakor már tüntetést rendeztek a magyar, olasz és német újságírók mellett. Délelőtt pedig, amikor az első honvédtisztek megérkeztek, óriási ünneplésben részesítették őket. A tömeg sírt, énekelt, virágokat szórt rájuk, vállakon vitte; valóban örült és ünnepelt.

A munkások mindenütt az első sorokban. Még a szokott józanságukat is elveszítették. Mindez annak a rettenetes nemzeti elnyomásnak az eredménye, amelyet a román bojárok kormánya fejtett ki a magyarság ellen.

A délutáni bevonuláshoz hasonló ünneplést, azt hiszem, Kolozsvár még nem élt át. A zuhogó záporosóban az emberek tízezrei nem mozdultak el az utcákról. Csak néztek, nézték... és rekedtre kiabálták magukat. Mindenki örvendett Kolozsváron, s bizony mi magunk is örvendtünk, hogy a nemzeti elnyomás igája alól felszabadultunk.

**Szeptember 12.** Ma délelőtt felkeresett a Népszava riportere, Andreánszky István.<sup>288</sup> Futólagosan informáltam őt az utóbbi idők fontosabb szocialista vonatkozó eseményéről. Részletesen beszéltem a munkásság magatartásáról az új helyzetben.

Azt hiszem, rendes fiú, habár igen kapkodó és talán kicsit fecsegő. Azt hiszem, Magyarországon viszonylag aránylag gyenge gárda áll a szervezetek élén.

**Szeptember 13.** Erős terror alatt tartják a város románságát a székely szolgaleányok. Sajnálatos incidensek történtek, egészen román minta szerint. Ablakbetörések, verések, halálos merényletek, úgy, ahogy az már általában Délkelet-Európában szokásban van. A baj az, hogy ilyenkor nem azok a románok szenvednek, akik megérde-

284 *Erdélyben a szervezett magyar munkásság nem tagadta meg magyarságát.* Népszava, 1940. szeptember 13. 5. A nyilatkozatban üdvözölték „a magyar nép felszabadulását a nemzetiségi elnyomás alól”, továbbá arra is rámutattak, hogy „a magyar munkásság soha nem tagadta meg magyarságát [...] és a magyar nyelv és kultúra hordozója volt a legsúlyosabb időkben is”. Ugyanakkor azt is hangsúlyozták, hogy a magyar munkásság „az öröm óráiban nem feledkezik meg más nemzetiségű testvéreiről”, és igyekszik elkerülni azt, hogy a román munkásokkal megismétlődjön, ami a magyar munkásság sorsát a két világháború között jellemezte.

285 Lakatos István szociáldemokrata politikus, nyomdász.

286 Lucian Alexandru.

287 Ismeretlen szervezet. Az észak-erdélyi románok 1940 és 1944 között nem rendelkeztek politikai érdekképviselői szervvel.

288 Andreánszky István újságíró.



melnek – mert azok pénzükkkel elmenekültek –, hanem a szerencsétlen ártatlanok vagy félrevezettek.

**Szeptember 14.** Ma itt volt Esztergályos János<sup>289</sup> elvtárs, a Népszava felelős kiadója. Öreg fogatlan polgár benyomását kelti. Felhívta a figyelmünket a hatóságokkal és polgársággal való együttműködésre. Rövid beszélgetés után sietett szállodai szobájába, hogy szokott boradagját az alkoholtilalom következtében ott fogyassza el. Szürke ember. Nem nagy képzettségű.

**Szeptember 15.** Délután megbeszélést folytattak a Bruder és Pálffy által összehozott „szocialisták” a magyar szociáldemokrácia néhány vezetőjével (Peyer, Kruppa és Szakasits Árpád<sup>290</sup>). A megbeszélés eredménye: azt tanácsolták, ne kezdjünk komoly szocialista munkába a katonai uralom idején, legyünk jóba a hatóságokkal, s amennyiben lehetséges, vagy egy képviselőt neveztessünk ki magunk közül. Pálfi csak ezt akarta, hisz napok óta szaladgál mint a munkásság „reprezentánsa”, szerzi az összeköttetéseket Bánffy emberei között csakúgy, mint Bethlennél.<sup>291</sup> Ezen az értekezleten is egészen hamisan úgy állította be a Magyar Pártot, de főleg a Népközösséget, mint amelyekkel mindenképp együtt kell működünk.

A pestiekkel egyébként közöltem a mi alapelveinket és feltételeinket a pártvezetéssel, valamint a román kormányzat szolgálatában állott úgynevezett „elvtársakkal” kapcsolatosan. Vége a kompromisszumnak a gazemberekkel szemben. Bruder, Lucian, Stroia, Deutsek, a bukarestiekről nem beszélve, el kell tűnjenek a mozgalomból.<sup>292</sup> Pálfit is meg kell fűzni, bár ez lényegesen nehezebb a jelen pillanatban.

Ez a „transzport” sem áll rendes emberekből. Szakasits nagy Horthy-képpel jár, Kruppa bürokrata, Peyer pedig egy ravasz kétszínű és visszataszító alak.<sup>293</sup> Valószínűleg valamivel becsületesebbek, mint Flueraşék, de nem sokkal. Ezek se igen marxisták, még ha azok is voltak valamikor.

**Szeptember 16.** Bruder a Népszava kiadóhivatalát szeretné vezetni, persze a mi [Jordákyék], jelen esetben az apám neve alatt. Salamon László pedig az állandó tudósító lenne. Érthetetlennek találom most már én is, hogy egyes elvtársak miért sietnek a mozgalom ama posztjai felé, ahol keresni lehet. Brudert hónapokon át még csak nem is láttuk. Pontosan azóta, mióta kikerült a Szaktanács titkárságából. Salamont se igen lehetett látni, csak amikor előadást akart tartani vagy könyvet kiadatni hitelre. Most, hogy fix fizetésre gondolnak, szaladnak, nehogy lekéssenek.

Ma este a Szaktanács tartott ülést. Pálfi terjesztette elő mindazt, amit egy hét alatt tett. Csak azt nem mondta meg, hogy minden, amit cselekedett, önző egyéni és nem a mozgalom érdekeit szolgálta.

289 Esztergályos János szociáldemokrata politikus.

290 Szakasits Árpád újságíró, szerkesztő.

291 Bánffy Miklós és Bethlen György.

292 Bruder Ferenc, Lucian Alexandru, Gheorghe Stroia és Pásztai-Deutsek Géza.

293 Peyer Károly szociáldemokrata politikus.

**Szeptember 17.** A pártvezetőség megtartotta első ülését. Brudert eltávolítottuk a vezetőségből. Minden ügy vitelével az elnökséget bíztuk meg. Lenghel, Tófalvi, Nagy Sanyi dolgoznak majd mellettem átmenetileg.

**Szeptember 18.** Lucian nyilatkozatot adott a magyar lapoknak a román munkások nevében.<sup>294</sup> Mi jogon? Ki hatalmazta őt erre fel? Egyéni kezdeményezés, ambíció és karriervágy. Most már véglegesen el kell intéznünk ezt a királyi diktatúrát minden feltétel nélkül szolgáló embert.

**Szeptember 21.** Kandel magához hívott, s közölte, szerinte is súlyos a helyzet a szakszervezetben a magyar pártiak miatt. Kért, hogy vegyem kezembe a szervezeti irányítást. Különösen a magyar tagokkal tartsak megbeszéléseket a *mi*<sup>295</sup> irányzatunk érdekében.

Valamit tényleg tenni kell. A szervezet szocialista kell legyen.

**Szeptember 25.** Azt hiszem, sikerült néhány román állását megmentenem. Az igazgató (Vass Emil) és Weizel mérnök engem hívtak be a személyzeti kérdések megbeszélésére. Zárt ajtók mögött döntöttünk. Tíz embert mindenképp el kell bocsátani a katonai hatóságok utasítására. Sikerült keresztülvinnem, hogy egyetlen családos vagy szegény sorsú tisztviselőt sem bocsát[a]nak egyelőre el. A tíz elbocsátott nagy része olyan, aki amúgy is el akart volna menni Romániába. Néhányan pedig vagyonukból megélhetnek. Constantin, Ionescu, Leoca, Jurj, Stoicovici, Pogăceanu, Lazar, Petruca s a többiek maradnak.<sup>296</sup>

Eredmény, hiszem, hogy eredmény.

**Szeptember 30.** Sokat dolgozom. Hivatalban megmenteni az embereket. Megmenteni a szervezeteket a magyar pártiak s a kormány elől. Védekezni már jó előre, nemcsak a kormány, de a nyilasokkal szemben is. A nyilasok és a Nemzeti Munkaközpont emberei itt dolgoznak, intrikálnak ellenünk. Szeretnének beülni a szakszervezetekbe. Könnyebb, mint újakat építeni.

**Október 1.** Pálfi felkeresett. Közölte Pál[l] Györggyel<sup>297</sup> folytatott tárgyalásainak eredményeit. Pál[l] György a Nemzeti Munkaközpont elnöke. Szeretné, ha a kormány mellé állítanánk a kolozsvári szakszervezeteket. A helyzetet, úgy vélem, Pálfi is igen kényesnek látja.

**Október 2.** A vízműveknél elértem, hogy alig néhány embert bocsátanak el. De azokat is teljes végkielégítéssel.

Ma délután Gállal, valami volt kereskedelmistával beszélgettem, aki Budapesten jár az egyetemre. Felkeresett s Tordaival – volt tanárunkkal – hívott meg egy találkozót.

294 Lucian Alexandru: *Az erdélyrészi román munkásság minden erejéből követni fogja a kiengesztelés és megértés útját*. Keleti Újság, 1940. szeptember 18. 8.

295 Kiemelés az eredetiben.

296 Vasile Pogăceanu kivételével ismeretlen tisztviselők a Városi Vízműveknél.

297 Páll György újságíró, OMP-politikus.

ra.<sup>298</sup> Stréber alak. Végül kibökte, hogy a cél politikai csoportot szervezni a „magyar jövő” biztosítására. Szellemi vezéréül szerint ez a csoport, amely az „igaz” magyarok szövetsége kell legyen, az „igaz” magyar Imrédyt kell megválassza.

A szakszervezetben Dunky világosan a Magyar Párt vonalát vezeti.<sup>299</sup> Kormány-szervezetté akarnak átjátszani. S nem veszik észre, hogy a nyilasok erősödnek legjobban a magyar alkalmazottak között. Véletlenül tudtam meg, hogy Orbán, akit titkárnak tettek Kandel helyett, nyilas. Kardossal találkoztam, aki közölte velem, hogy Magyarországon a lakosság 90%-a nyilas, néhány nap, s kormányra kerülnek, s Kolozsváron is igen jól állnak. Orbán megjegyezte, hogy ő a Rákoczy [sic!] úti nyilasok vezetője.

Teljesen buta alakok. Ez az Orbán egy kocsmatöltelék, képtelen rendesen egy mondatot is elmondani. S hallom, minden stréber nyilaskodik. Körmendy, Pusztay s ehhez hasonló „éjjeli” mulatozók akarják megváltani szenvedő népünket. Önmagukat azonban a kártyaasztaltól egyetlen napra sem tudják távol tartani.

**Október 7.** Dunky a szakszervezetben „őszintén” akart velem beszélni. Beletemtem. Kijelentette, hogy komoly magyar helyről mondták neki, hogy kommunista vagyok. Kijelentettem, hogy nem vagyok tagja a kommunista pártnak. Az erdélyi probléma megoldását viszont továbbra is csak a szocializmustól várom.

Közölte azt is, hogy fejlapomat már a Magyar Királyi államrendőrségen felállították.<sup>300</sup>

Annyi baj legyen! Csak előre azért is. Az új szocialista társadalomért.

**Október 9.** Ma délután Torday tanár üzent, hogy 6 órára menjek fel Gáll festőművész műtermébe, valami fontos megbeszélésre.<sup>301</sup>

Nem mentem el. Valami nyilas banda lehet.

**Október 10.** Torday, alias Albon felkeresett, hogy közölje a „nyilas” megbeszélés eredményét. Azt mondja, hogy az ellenzéki nyilasok mozgalma, amely nemzetiszocialista ugyan, de egészségesnek látszik, s keresi a baloldaliakat.

**Október 11.** Valami Pintér nevű fiatal íróval beszélgettem. Katona, s a román irodalmat tanulmányozza. Hosszasan beszélgettem vele. Erősen nemzetiszocializmus-ellenes; nem sokra becsüli a kormánynak szolgálatába állott falukutatókat.

<sup>298</sup> Ismeretlen személyek.

<sup>299</sup> Dunky Jenő.

<sup>300</sup> Jordáky Lajos csendőrkartonjának tanúsága szerint a *Spanyolország* című kötet megírása mellett még az idézte elő a felvételét az államellenesnek ítélték listájára, hogy „1943-ban belépett az Észak-Erdélyi Béke Párti kommunista szervezetbe. Alaposan meggyanúsítható azzal, hogy a szervezkedés kebelén belül tagja volt a kommunisták magyarországi pártja által megindított erdélyrészi kommunista szervezkedésnek”. Lásd: HU-MNL-OL-K-150-VII-9/b. Magyar Királyi Belügyminisztérium államrendészeti kartotétkrendszere – Csendőrkartonok.

<sup>301</sup> Valószínűleg Gáll Ferenc/François Gall Kolozsváron született festőművészről, szerkesztőről van szó.

**Október 12.** Jócsik Lajos járt Kolozsváron.<sup>302</sup> Semmi különlegesen érdekeset nem mond. Tartózkodó és félszeg. Valószínűleg jelenlegi politikai szerepe feszélyezi. A Revíziós Liga egyik titkára s a kormányhoz közel álló lapok munkatársa. Igen érdeklődött a nyilas mozgalom iránt. Szerinte rövid időn belül erőlyesen lép fel a kormány a nemzetiszocializmus minden árnyalata ellen.

**Október 13.** Kineveztek a Vízművek főkönyvelőjének.

**Október 14.** Gáll festőművész keresett fel.<sup>303</sup> Szeretné, ha részt vennék az általa kezdeményezett németellenes nyilas mozgalomban. Nagyon zavaros alak. Imrédyék felé orientálódna, de hisz azok németbarátok.<sup>304</sup> Bomló korok, bomló vagy még egyáltalán helyes útra nem találó emberei.

**Október 16.** Torday ostromol hülye és kalandor terveivel.

Rengeteget dolgozom a hivatalban. Magánóráimban adatokat gyűjtök erdélyi könyvemhez.

**Október 17.** Kéthlyvel<sup>305</sup> és Kabókkal<sup>306</sup> beszélgettem. Informáltam az itteni eseményekről. A Munkafront megbízottja és Pálffy között folyó tárgyalásokról.

Pálffy mindent egyedül csinál. Egyrészt, hogy áruló politikáját ne láthassa senki, másrészt fél, hogy más valaki elhalássza előle azt a pozíciót, ahova eljutni minden vágya. Képviselő akar lenni. De fél elszakítani a munkássággal való kapcsolatait. Gyenge jellem. Annak maradt, ami volt.

Peltz, a Magyar Magántisztviselők Szövetségének alelnöke szerint a baloldali munkások sok helyen vezető szerepet játszanak a szociáldemokrata mozgalomban.

**Október 18.** Hallom, hogy Kandelt újból letartóztatták és internálták Bretterrel együtt.<sup>307</sup> Feld ellen hasonló rendelkezést adtak ki.<sup>308</sup> Mindezt Páll György utasítására. A Munkaközpont dolgozik.

Azt hiszem, nem véletlen, hogy zsidókat fognak le elsősorban, s olyanokat, akik a román királyi diktatúra kiszolgálói voltak.

**Október 20.** Gaál Gábor azt mondja, hogy Jócsik a magyar kormány nyilaselhárító szervének tisztviselője.

Krenner, Ligeti s szabadkőműves társaik igen elégedetlenek a budapesti „regátiak” ideözönlésével.<sup>309</sup> Az egyetemi kinevezéseknél teljesen mellőzték az erdélyieket.

302 Jócsik Lajos felvidéki magyar író.

303 Valószínűleg Gáll Ferenc.

304 A Magyar Megújulás Pártja magyarországi szélsőjobboldali párt volt 1940 és 1944 között Imrédy Béla vezetésével.

305 Kéthly Anna szociáldemokrata politikus.

306 Kabók Lajos szociáldemokrata politikus, országgyűlési képviselő.

307 Kandel Ignác könyvelő a kolozsvári Városi Vízműveknél, Bretter ismeretlen szakszervezeti tisztviselő.

308 Feld István a nagyváradi pártszervezet vezetője.

309 Krenner Miklós (Spectator) és Ligeti Ernő polgári radikális újságírók.

**Október 22.** Ma a Vezérkar nyomozó osztálya telefonon felhívott, s mint a munkásmozgalom ismerőjétől felvilágosításokat kért bizonyos munkásokra vonatkozólag. Szerintük a románok által eltüntetett emberekről van szó. Toth Árpád, Székely Mária, Farkas Gizella s még hárman szerepeltek a névsorban.

A kolozsvári mozgalomban azonban mind ismeretlen nevek.

**Október 23.** Balogh Edgárt és Szabédi Lacit tanítónak nevezték ki.<sup>310</sup>

Gróf Dessewffy Györggyel beszélgettem a napokban. Raccsoló Arisztid típus. Felvágó, Erdélyt csodáló, s „Erdély az erdélyieké” jelszót hangoztatja gyanúsan. Különbösen erősen nyilasellenes. Állítólag Bethlen-párti, de Telekyéktől veszi fel a szubvenciót.

**Október 27.** Enciklopédia-megbeszélést tartottunk.<sup>311</sup> Gaál Gábor, Balogh Edgár, Nagy István, Szenczei Laci<sup>312</sup> és Kovács Katona vettek részt. A munkát tovább folytatjuk, s üzleti alapra helyezzük a vállalkozást.

Ma egyébként sokat beszélgettem az apámmal is a politikai kérdésekről. Dacos és büszke, magyar és szocialista most is, aki nem törik meg a gazok és intrikusok cselvétéseiben. Nézeteink egyeznek, majd mindenben. A szebb jövőt akarja, bár úgy látom, túl sokat aggódik érettem. Félt, nehogy bajom legyen, de csak óvatosságra s nem az útról való letérésre int. Az anyám hasonlóan. Ő valami női ösztönszerűséggel érzi és kívánja a szocializmus győzelmét, az oroszok felszabadító terjeszkedését.

**Október 28.** Ma Páll György dr. kért magához a Mária ügyében. Könnyű lélekvásárlásra gondolt minden bizonnyal. Tévedett és tévedni fog a jövőben is. Őszintén kívánt beszélni, s ezért elmondotta, hogy Budapesten engem kommunistaként tartottak nyilván. De a Nemzeti Munkaközpont így is szívesen lát, mert tapasztalatuk szerint a legjobb szakszervezeti vezetők a szocialisták. Máriának állásába való visszahelyezését, nekem állásomban való megerősítésemet, ingyen vasúti jegyet Budapestre, a Nemzeti Munkaközpont „agytrösztjébe” való beválasztásomat ígérte valami Zoé vagy nem tudom, milyen nevű munkaközponti titkárral együtt.

Nemzeti-keresztény szakszervezetről van szó. Zsidók kizárásával, a vörös szociáldemokrácia ellen.

Naiv banda. Ilyen ígérekkel próbálnak szocialistákat megkörnyékezní. Gyenge emberek!

**Október 29.** Az erdélyi szellemet ma ismertem meg igazán. Marosi bácsi, az apám gyerekkori barátja s rokonunk egyben jött le Budapestről. 1920-ban tették át a románok a határon, miután agyba-főbe verték a munkásmozgalomban való részvétele miatt. Állása van Budapesten. Jól él. De ha kapna itt állást, idejönne. Mert, mint mondja: „Idegen nekem ott minden. Húsz évig éltem ott. De nem bírom megszokni azokat az

310 Szabédi László költő.

311 Jordáky és társai 1939 végén *Erdélyi Enciklopédia* címmel könyvsorozat kiadását indították el, amelyben a kommunistáké mellett olyan nem baloldali szerzők könyvei is megjelentek, mint Vámszer Géza, a csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium tanára (1929 és 1941 között).

312 Szenczei László író.

embereket, azt a kultúrát, azokat a szokásokat. Erdélyi vagyok. Visszavágyom ide.” S amikor ezeket mondotta, az eddig oly jókedvű ember teljesen elérzékenyedett. Bizonyára a múlt emlékei vonultak el szemei előtt. Szülei, gyermekora, iskolai pajtásai, kellemes és kellemetlen kalandjai, szenvedései és örömei. Erdély minden szépségével és minden szenvedésével.

Ez az erdélyiség. A haza, a szülőföld szeretete.

**November 1.** Hont Dezsővel beszélgettem Gaál Gábor, Kovács K. Jenő, Csíki, K. Nagy Lajos<sup>313</sup> és Neumann doktor társaságában. A szociológia és a marxizmus kérdéseiről volt szó. Hont állandóan kereső, kutató, nyugati formákat hajszoló, magát igazi marxistának valló, valójában azonban radikális szociológus, aki értelmetlennek találja a dialektikát, elveti a szovjetrendszert, hibásan értelmezi a proletariátus diktatúrájának a gondolatát, s hisz az angol–szász demokrácia győzelmében.

Kezdem érthetetlennek találni a budapestieknek az angol demokráciától való csodávarását s azt a kézlegyintő elutasítást, amellyel a Szovjetuniót kezelik.

**November 2.** Gaál Gábor ma megnősült.

Dél előtt felkeresett Erdődy János a Népszavától. Futólag néhány percig beszélgetünk csupán.

**November 3.** Ma megbeszélést tartottam Temesivel, Nagy Sanyival, Neumann-nal és Lenghellel a szakszervezeti kérdésben.<sup>314</sup> Követendő irányelvekül leszögeztük:

1. Ragaszkodunk a szabad szakszervezetekhez.
2. Erőszak esetén sem csatlakozunk le a Nemzeti Munkaközponthoz.
3. Sürgős konferencia hívandó össze Budapestre a szakszervezeti kérdésben. Lenghel ily irányú tárgyalások lefolytatására Budapestre utazik.
4. Pálffy, Luciant s az összes árulókat el kell távolítani mindenáron a munkásmozgalomból.

**November 5.** Pálffy közölte ma velem, hogy felszólították a szakszervezeteket a Nemzeti Munkaközponthoz való csatlakozásra. Ellenkezés esetére kilátásba helyezték az erőszakos fellépést s a szakszervezeti mozgalom megfojtását. Az ő véleménye az, hogy le kell csatlakozni.

Egyébként közölte, hogy az ő támogatásával Bindeát<sup>315</sup> átvették a magyar Munkakamarához. Egyik áruló beteszi a másik árulót.

**November 6.** Gyurica elvtárs,<sup>316</sup> a magyarországi Kereskedelmi Alkalmazottak Szövetségének a titkára volt nálam. Előzőleg a vasmunkásoknál voltunk, ahol alkalma volt legalább megismerni a most már nyíltan [a] Munkaközpontnak agitáló Pálffy. De megismerte Burdert is egy Pálffyval való piszkos jelenet kapcsán.

313 Kőmíves Nagy Lajos, Csíki ismeretlen, Neumann valószínűleg Neumann Jenő.

314 Neumann Jenő és Samoilă Lenghel, a többiek ismeretlen szakszervezeti tisztviselők.

315 Teodor Bindea a Vörös Segély Erdélyi Tartományi Bizottsága vezetőségi tagja.

316 Gyuricza Gyula a Kereskedelmi Alkalmazottak Szövetségének titkára.

Gyuricában éppúgy, mint az eddigiekben, van valami szocialista gerincesség, ami egészen új jelenség előttünk. A gazember és áruló romániai szociáldemokraták mellett toronymagasságban állnak a magyar szociáldemokráciának ezen reformista vezetői is.

De miért hisznek annyira az angol demokrácia győzelmében? S miért ítélik el a szovjetrendszert s rettegnek annak győzelmétől? Hisz az a szocialista állam. Minden dolgozónak s főleg munkásvezetőnek vágya a Szovjet terjeszkedése kellene legyen. Az hiszem, az idős korosztályok múlt évtizedbeli harcainak megmaradt csökevényei, bizonytalanságuk, személyi sértődöttségek, a múltért való lappangó félelem. Pedig meggyőződésem, hogy minden becsületes szocialistának még szerepe lesz a szocializmus alakításában.

**November 7.** Döntés elé került a Nemzeti Munkaközponthoz való lecsatlakozás ügye. Pálfy, Jungbert s még néhány áruló a mindenáron való lecsatlakozás mellett van.

A vasas vezetőség többsége ellene van. Az építők jól vannak hangolva a mi irányunkban. A tisztviselők szilárdan állanak a független, szabad szakszervezeti gondolat alapján. Ma tárgyaltam Józsával. Az ő véleményük teljesen egyezik a mi forradalmi álláspontunkkal.

Ma este bizalmas szaktanácsí ülést hívtam össze lakásomra. Megjelentek Szakasits Antal<sup>317</sup> és Esztergályos Budapestről, Temesi, Lenghel, Neumann, Nagy Sanyi, Bartha, Chiciudean<sup>318</sup> s hívatlanul Bruder a pincér Kiss Ernővel. Felvesszük a harcot mindenkivel, a szervezetek szocialisták kell maradjanak – ez a határozat.

**November 8.** A Szaktanács egyhangúlag elfogadta javaslatunkat, amelyben elutasítjuk a Nemzeti Munkaközponthoz való csatlakozást. Pálfiból minden következetesség hiányzik. Heteken át a lecsatlakozás mellett agitált, de látva a munkások hangulatát ravaszul kijelentette, hogy ő is mindenféle lecsatlakozás ellen van.

**November 9.** Ma délelőtt valaki telefonon kérte, hogy találkozhasson velem igen fontos ügyben. Csak annyit közölt, hogy egy volt osztálytársam. Délután el is jött. Csontos, a reformátusoknál jártam vele.<sup>319</sup> Legalább tíz éve nem láttam. Őszintén akart velem beszélni. Belementem. Elmondotta, hogy a Nemzeti Munkaközpont megbízottja. Együttműködésre tett részletes ajánlatot. Elutasításom után kijelentette, reméli, hogy barátok és becsületes ellenfelek maradunk.

**November 22.** Megbeszélést tartottam Lenghellel, Neumannal és Temesivel.<sup>320</sup> Bruder kérte, hogy vonjuk be őt is a pártmunkába. Esküdözött, hogy most igazán megjavult. Úgy döntöttünk, hogy nem vehet részt semmiféle vezető munkában. Dol-

317 Szakasits Antal Szakasits Árpád öccse.

318 Gheorghe Chiciudean kolozsvári szociáldemokrata politikus.

319 A Református Kollégium értesítői az 1928/29-es tanévben egy bizonyos Csontos Andrást nevesítenek abban az osztályban, amelybe Jordáky is járt.

320 Samoilă Lenghel, Neumann Jenő szakszervezeti tagok, Temesi ismeretlen.



goznia kell, s miután tanúbizonyságot tett munkaakarásáról, becsületességéről és egyenességéről, újból megvizsgáljuk helyzetét.

Lenghel egyébként elmondotta, hogy a pesti konkok, Pajor és köre<sup>321</sup> engem mint szélsőbaloldalt tart nyilván. Bizonyára Pálfi és Bruder informálták őket ilyen irányban. S ezek a kispolgárok úgy látszik, úgy megijedtek, hogy még érintkezni sem igen mernek velem.

Egy bizonyos, nem fogjuk megengedni, hogy a pesti szociáldemokraták a fejünkre üljenek. Csinálunk pártszervezet[et], végezzük majd a pártmunkát, de úgy, ahogy mi látjuk helyesen, ahogy mi akarjuk, s nem amint nekik tetszene. Az erdélyi mozgalmat mi kell és mi fogjuk irányítani. Még ha a fejük tetejére állnak is a pesti „elvtársak”. Mi velük, de nem ők nélkülünk.

**November 23.** Egyetemi polgár vagyok. Beiratkoztam a közgazdaságtudományi karra. Fejlesztenem kell gazdasági ismereteimet, mert közeledik az idő, amikor minden erőmet, energiámat, tudásomat a mozgalom s a szocialista építés szolgálatába kell állítanom.

**December 3.** A munkásmozgalom élénk és izgalmas napjai voltak az elmúlt két hét napjai. A Nemzeti Munkaközpont kérdését remélhetőleg lezártuk. A legtöbb szervezetben visszaszorítottuk őket. A vasasoknál egységesen a szakszervezetek függetlensége mellett döntöttek. Az alkalmazottak a teljes erdélyi függetlenség alapján állanak. Az építők, nyomdászok jól állanak. A bőrösöknél és a pincéreknél is a közgyűlés fogja kimondani a döntő szót.

Függetlenség és egység, ez a jelszó. Függetlenség minden szövetséggel szemben, még a szociáldemokratákkal szemben is. De szoros kapcsolatok kiépítése és fenntartása.

**December 6.** Pogăceanu Lacival Budapesten vagyok.<sup>322</sup> Holnapra érkeznek Lenghel, Nagy, Neumann és még sokan mások.

**December 7.** A Magántisztviselők Szövetségében találkoztunk Kandellel. Láthatólag kellemetlenül érintette őt Pogăceanu jelenléte.

Délután szakszervezeti megbeszélést tartottunk. Peyer és Szakasits Árpád tartottak igen bátor hangú előadást. Utána az erdélyiek nevében Bruder és Kandel beszéltek. Úgy állították be, mintha ők képviselték volna a szocialista mozgalmat az elmúlt két évtizedben az elnyomó román államhatalommal és „reformista” vezérekkel szemben.

Különösen Kandel viselkedése volt felháborító. Ahelyett, hogy hallgatna, s hagyná, hogy múljanak feledésbe nem is oly régi tettei, ugrál, osztályharcos magatartásáról beszél.<sup>323</sup> Ítélt, valószínűleg, hogy ne ítéltessék.

321 Pajor Rudolf.

322 Vasile Pogăceanu kommunista politikus.

323 Jordáky itt valószínűleg arra utalt, hogy Kandel a harmincas években elutasította a kommunistákkal való együttműködést, a szociáldemokrácia jobbszárnyának értekeit vallotta.

Felszólaltam ezeknek a botrányos felszólalások hallatára. Kifejtettem, hogy a romániai felső vezérkar tagjai kivétel nélkül gazemberek voltak. Románok és magyarok egyaránt. Ezzel szemben a tömegek becsületesek, harcosok, szocialisták voltak. Ugyancsak nemzetiségre való kivétel nélkül.

Peyerék kellemetlenül érezték magukat.

**December 8.** Pártértekezletet tartottunk.<sup>324</sup> Az erdélyi álláspontot ismertettem. Buchinger elvtárs nagyon szép beszédet tartott a forradalmi magyar proletariátus munkájáról, előkészületéről, amelyet a magyar forradalom folytatása érdekében tesz.

A délelőtti hatalmas tömeget láttam a párt egyik kultúr-összejövételén. A Szalmás kórus forradalmi dalokat adott elő. Egy harmonikázó elvtárs tiroli, ruszin, lengyel népdal bemondása után a fiatalság szocialista indulóit játszotta.

**December 9.** Buchinger figyelmeztetett a búcsúzásakor, hogy ügyeljek magamra. Nagyon aggódott miattam, azt mondta. Nagyon kedves volt. Figyelmeztetését, monda, nemcsak személyes, de a mozgalom érdekében is mondja.

Becsületes forradalmár. Talán legkülönbje a vezetőknek. Látszik, hogy a régi forradalmi gárda tagja.

**December 10.** Az a megfigyelésem, hogy aránylag igen nagy lendületű a magyar munkásmozgalom. Politikai aktivitása talán kis méretű, de annál intenzívebb kultúrélete. Van ifjúsága, forradalmi hagyományoknak nemcsak ápolója, de átvevője és folytatója is.

A magyar proletariátus szerepe még csak ezután következik... a közeljövőben talán... Egész biztosan.

**December 20.** A belügyminisztérium rendelete értelmében dönteniük kell a szervezeteknek arról, hova akarnak lecsatlakozni. A taktikánkban ez változást okoz. Az új jelszó: csatlakozni a magyarországi osztályharc alapján álló szervezetekhez. Erősíteni a dolgozó osztály egységét. Kivételt csak a magántisztviselők képezhetnek. Ennek a rétegnek politikai iskolázatlansága minden csoport kísérletezését lehetővé teszi. Itt az egységet csak a függetlenség kimondásával lehet lesz megőrizni. Bár azt is csak időlegesen. Az idő azonban a mi malmunkra hajtja a vizet. A független szakszervezetben a legaktívabb csoport marad fenn, illetve kerül az élre. Ez pedig csak az osztályharcosok csoportja lehet. A szervezet vezetésében jelenleg kevés szavunk van a Kandel–Jovänel-taktika következtében. De egy-két hónap, s az élen leszünk. S akkor majd könnyűszerrel csatlakoztathatjuk le, illetve egyesíthetjük az erdélyi magánalkalmazottakat a magyarországiakkal.

Jelenleg a bőrsöknél állunk rosszul. A tömeg velünk van. Nincs azonban egyetlen bátor, beszélni tudó emberünk, aki minden terror ellenére is vezesse győzelemre em-

324 Jordáky a Szociáldemokrata Párt 1890. december 7/8-án lezajlott alakuló kongresszusa fél évszázados centenáriumát ünneplő eseményen vett részt.

bereinket. De a múlt kísértetei, a Stroia-banda maradványai is csak károkat tudnak okozni még most is.<sup>325</sup>

A pincéreknél a gyűlés botrányba fűlt. Jungberth a denunciáns szerepét játssza. Aljas fickó, akit mindig utáltam. Ezt ő is tudta. Most magyar nacionalista, ez a gaz sváb, ezelőtt fél évvel még a román hatóságokat szolgálta.

Az építők egyhangúlag csatlakoztak szövetségünkhöz.

A többieknek nem lesz baj.

**December 23.** A faipari, élelmezési, nyomdaipari és vasipari szervezetek egyhangúlag csatlakoztak az osztályharcos szövetségekhez.

A magánalkalmazottak „az erdélyi szellem” alapján az önálló és független erdélyi szakszervezeti szövetség kimondását határozták el.

Dunky felháborodással közölte Deutsekkal és velem, hogy Pogăceanuval voltunk Pesten.<sup>326</sup> Azzal a „csirkefogó hazaárulóval”, aki a Szovjetet éltette egy gyűlésen. Közölte, hogy Kandel mondotta neki felháborodással, hogy Pogăceanu Pesten volt. Ugyancsak Kandel fájlalta, hogy nem ment ő is fel Pestre.

Szakasits Antal meg azt állította, hogy Deustek, Pogăceanu és én a kolozsvári magánalkalmazottakat képviseltük hivatalosan Budapesten.

Úgy látszik, mind a kettő hülye. Szakasits is tudta nagyon jól, hogy Dunky nélkül csináltunk mindent szándékosan, s mégis elmond neki ilyen dolgokat. Kellemetlen helyzetbe hozott, bár kivágtam magam. Ezek azonban úgy látszik, ahelyett, hogy könnyítenék a munkánkat, újabb és újabb nehézségeket okoznak.

Kandelt viszont el kell intéznünk. Áruló volt a múltban, most pedig egyszerűen gazember, aki kíméletet nem érdemel.

**December 30.** A Népszavában megjelent cikkemmel kapcsolatban a vélemények különböznek.<sup>327</sup> Egyes román szocialisták kifogásolják azt, amiért elítélem azokat, akik Gyulafehérváron hátba támadták a magyar népköztársaságot. Mások, főleg az opportunisták, amiért túl forradalmi hangon említek és dicsérek bizonyos dolgokat. A következetes marxisták ellenben igen meg vannak elégedve.

Azt hiszem, a cikk vonala helyes. Legfőbb hibája, hogy nem teljes. Inkább vázlat. De nem is lehetett más. Remélem, meg fogom tudni írni a romániai munkásmozgalom történetét, különös tekintettel az erdélyi munkásságra.

325 Gheorghe Stroia szakszervezeti tisztviselőre utalt, a „banda” tevékenysége azonban ismeretlen.

326 Jordákynak és Vasile Pogăceanunak az SZDP pártértekezleten való részvételére utalt.

327 Jordáky Lajos: *Az erdélyi munkásság útja*. Népszava, 1940. december 25. 24.

**Január 2.** Bruder közölte, hogy a bőrösöknél Klein áruló lett. Megegyezett a Nemzeti Munkaközpont embereivel. Állítólag Stroia javasolta a kiegyezést, aki néhány nap óta itt tartózkodik. Hazajött – ahogy mondja. Az indítók, hogy szeretné megkapni azt a 150 000 lej értékű betétkönyvét, amelyet Hentz Teréztől vett el a magyar rendőrség házkutatás alkalmával.

Sötét figurák. Csak sikerülne már most eltávolítani a munkásság szervezeteiből ezt az egész bandát. A Dermata szervezetet nem szabad hagynunk. Mindent meg kell tenni, hogy a miénk legyen. Ha a bőrösök velünk lesznek, meglesz a munkásság szervezeti egysége, meg a lehetőség minden kormány és nyilas agitáció ellensúlyozására.

**Január 4.** Végre elhatároztuk a párt megalakítását. Négy-öt tagú legális vezetőséget fogunk bejelenteni a rendőrségen, becsületes, nem túlságosan exponált emberekből. Mi, a gyanúsak, csak a tényleges, belső vezetőségben veszünk majd részt.

A dolog leglényegesebb része az aktív, tömegeket mozgató munka megindítása. A párt a mi irányításunk alatt kell legyen s a mi forradalmi szocialista alapelveinknek megfelelően kell dolgozzon. Szocialista szervezés, szocialista felvilágosító és nevelő munka. A gazembereknek pedig a mozgalmtól való távol tartása. Lucian, Bartalis, Stroia és Pálffi sem lehetnek tagjai semmiféle szocialista szervezetnek. Deutsek, Bruder és még néhány ember állandó megfigyelés alatt kell álljon. Bár Bruder mintha változott volna. Rendesen dolgozik egy idő óta, de minthogy alapjában véve ingadozó és megbízhatatlan, felügyelet alatt kell tartani.

A munkásságot meg kell szervezni, olyan módszerrel és olyan eszközökkel, amelyeket a legmegfelelőbbeknek fogunk tartani. A pártszervezés taktikáját mi kell kialakítsuk és meghatározzuk az elmúlt évek tapasztalatainak és a helyi realitásoknak megfelelőleg.

Hallom, hogy Bartalis, Pálffi, Lucian és Stroia összedugták a fejüket, s kijelentették, hogy nem hagyják magukat a mozgalomban elintézni. Bartalis kifogásolja, hogy „mi” rossz véleményrel vagyunk a romániai munkásmozgalomról, amelynek pedig részei voltunk. Az öregnek úgy látszik, rövid az esze; elfelejtette talán, hogy csak tagjai, bár állandóan harcosai voltunk annak az irányzatnak, amely még Romániában küzdött a szakszervezeti boncok áruló politikája ellen.

Harcoltunk ellenük és harcolni fogunk a jövőben is. Ők a munkásság árulói, akikkel csak leszámolni, de nem kiegyezni lehet.

**Január 15.** Dizmancsek Tibor látogatott meg.<sup>328</sup> Kedves és udvarias fiú. A politikai helyzetre és a jövő világrend kialakulására vonatkozólag kérdezte a véleményemet. Ő nemrég Németországban járt, s azt mondja, az élet ott rettenetes, minden ember elégedetlen.

Bizalmatlan vagyok vele szemben. Ki tudja, nem-e megbízottja valakinek. Lehet ugyan, hogy őt magát érdeklik az események, s ezért informálódik. Vagy pedig így próbálja magát biztosítani az új rend, a szocializmus bekövetkeztére is.

**Január 19.** Enciklopédiaügy megbeszélése végett meglátogattak Gaál Gábor, Balogh Edgár, Nagy István és Jenő.<sup>329</sup> Balogh és Nagy a kiadó folytatásának a hívei, de úgy, hogy adjuk át Gaál Gábornak. Gaál Gábor kétheti terminust kért, hogy átgondolja a dolgot. Szerintem a legfontosabb az eddigi kiadványok likvidálása s minden „népfronti” jelleg megszüntetése a jövőben. Szocialista kiadó kell legyünk a szocialista jelleg túlságos hangsúlyozása nélkül. De szocialista. Könyveink szocialista eszményeinknek, módszerünknek a kifejezői kell legyenek.

**Január 20.** Bedő József „álmérnök” volt szocialista és Halmai Jenő az üzemnél a legmunkásnyúzóbbak.<sup>330</sup> Aljas és kétszínű gazfickók. Mindenki ellen intrikálnak. Egyik gyanús, mert román barátai vannak, másik, mert régen az üzemnél van, a harmadik, mert nem nézi jó szemmel ezeknek az uraknak üzletszerző tevékenységét. Én mert látom hülyeségüket és tehetetlenségüket. Kommunista és románbarát vagyok az ő szemükben. Két nagy bűn! De egyszer ezeket a férgek a többivel együtt el fogjuk még taposni. A rothadást okozó férgek eltiprása közegészségügy. Hát ezek eltiprása is meg kell előzzön minden építő munkát.

**Január 24.** A szociáldemokrata pártot végre megalakítottuk. Helyiséget vettünk ki, és bejelentettük a rendőrségen is. Schneg[g], Nagy Sanyi, Lenghel, Chiciudean és még néhányan vannak a vezetőségben.

Szervezés, becsületes szocialisták tömörítése, felvilágosító munka, forradalmi nevelés, ezek a ránk háruló feladatok.

**Január 26.** Jamner érdekes tervet terjesztett elő. Szeretné, ha statisztikai adatsorra támaszkodó könyveket és füzeteket adnánk ki Erdély társadalmi és gazdasági életére vonatkozólag.

**Január 28.** Ma hallottam, hogy most már nemcsak engem, de barátaimat is el akarják távolítani az üzemtől. Bedő Máriát akarja kivetetni, Halmai Jenőt és Manyit, mind a ketten intrikálnak ellenem, de Bartók és Szabó, Farkas és Wagner, és még mások ellen is.<sup>331</sup>

328 Ismeretlen személy.

329 Kovács Katona Jenő kommunista publicista.

330 Ismeretlen személyek.

331 Mária Jordáky felesége, Kovács Katona Jenő ekkor éppen munkatársa a Vízműveknél, Manyi pedig Kovács Katona felesége. A Vízművek vezetői ismeretlen személyek.

**Január 29.** Józsnak említést tettem a dermatistákhoz intézett taktikátlan röpcéjük-ről, amellyel sok kárt okoztak azok, akik a kp. nevében<sup>332</sup> szerkesztették, a munkásegységnek.<sup>333</sup> A munkásokat félrevezetni nem szabad; minden fontos, ami a szervezetekben felmerülhet, tehát jól meg kell gondolni minden lépést.

Józsa egyébként javasolta, hogy a Szovjetuniótól érkező 48-as szabadságzászlók ügyéből csináljunk egy kis mozgalmat. Tényleg helyes lenne, épp március 15-re ünnepségeket összehívni, amelyeken ezeket a szabadságzászlókat hordozzák körbe, és szónokaink mutassanak rá 1848 igazi jelentőségére. Beszéljenek a Szovjetről, és az eddig annyiszor elvetélt, de mindig újra támadó magyar forradalomról.

**Január 30.** Bottka alezredessel<sup>334</sup> beszélgettem. Kiállhatatlan alak, aki mindenkit oláhnak nevez, akinél a legkisebb gyanú is felmerül.<sup>335</sup> Az egyik román munkástól megkérdezte, hol és mikor született. 1913-ban, Kolozsvárott, felelte a munkás. Lehetetlen, hisz Kolozsvárott akkor nem éltek oláhok.

Egyébként felszólított, hogy feleségem nevében adjuk be a hivatalból való lemondását. Bedő akar valakit betenni.

**Január 31.** A magánalkalmazotti szakszervezet ügyében tartottunk megbeszélést. Részt vettek Kandel, Jovănel és Lobstein, Anca, Heim, Frei és én.<sup>336</sup> A szervezetet le kell csatlakoztatni a magyar szövetséghez. A kizártak ügyét revízió alá kell venni és megsemmisíteni a kizáró határozatokat. Tisztázni a Kandel–Jovănel-ügyet. Kandel ellen a polgári becsületbe vágó vádakat, sikkasztás, lopás, meg kell szüntetni, amennyiben nincs ellene konkrét bizonyíték. De el kell marasztalni és ki kell zárni a mozgalmából a proletármozgalom elárulása miatt. Nyíltan és becsületesen kell elintéznünk őt, nem vádakkal és suttogó propagandával.

**Február 1.** Megbeszélést tartottunk lakásomon. Balogh Edgár, Nagy István, Asztalos, Józsa, Jenő és Fodor Pataki vettek részt.<sup>337</sup> A szovjet által visszaadandó zászlók ünnepélyes fogadtatását kell követeltetnünk a tömegekkel és az egyesületekkel. Hangukatot teremteni, a zászlók szimbolikus jelentőségét tényekké realizálni, szabadságünnepeket rendezni az egész országban mindenütt.

A mozgalmat a munkásszervezetekben, üzemekben, magánalkalmazottaknál és a székely alkalmazottaknál indítjuk el. Azután tanulmányokat és cikkeket helyezünk el minden lehető helyen. Ugyanakkor felszólítjuk Móricz Zsigmondot, Erdei Ferencet,

332 A kommunista párt nevében.

333 Ekkor ugyanis a kommunisták általában legális szociáldemokrata szervezetekbe léptek be, hogy ott vésszék át az illegalitás időszakát.

334 Bottka Endre csendőr alezredes.

335 Az *oláh* kifejezés a román nemzetiséget jelenti. Eredetileg értéksemleges népnév volt, később a római eredetet előtérbe állító, nemzetiesedő légkörben pejoratív jelentésre tett szert.

336 Kandel Ignác és Dumitru Jovănel szakszervezeti tisztviselők, a többi személy ismeretlen.

337 Asztalos István író, Józsa Béla és Kovács Katona Jenő kommunista publicisták, valamint Fodor Pataki Ádám asztalos.

Darvas Józsefet, Kovács Imrét, Bajcsy-Zsilninszkyt, hogy álljanak az országos kezdeményezés élére.

**Február 2.** Petőfi, Ady, József Attila verseit olvasom. A magyar forradalmi költészet kimagasló oszlopai. A szabadságeszmények legragyogóbb kifejezői. A tömegekkel megismertetni őket, műveiket, verseiket olvastatni, előadni és szavalni a mai időkben szocialista feladat. De Arany, Tompa és a magyar irodalom minden képviselőjének megismerése is fontos.

**Február 3.** Léb[bel], Heves[sel] és Heimmel tartottam megbeszélést a szakszervezeti kérdésben.<sup>338</sup> Kértem Lébet és Hevest, hogy válasszák el a személyi ügyet a szakszervezeti kérdéstől. A szervezetet le kell csatlakoztatni a budapesti szövetségünkhöz. Minden kizárást és szocialistaellenes rendelkezést semmisnek jelentünk ki, Kandel és Jovänel pedig felelni fognak a szervezet szocialista tagjai előtt a román királyi diktatúrát támogató és kiszolgáló tevékenységük miatt. Remélem, hogy a dolog menni fog.

**Február 7.** Pártvezetőségi gyűlést tartottunk. Napirenden a pártszervezet ünnepélyes megnyitásának a programja volt. A vezetőségben keresztülment az álláspontom a következőkben:

1. Lakatos nem tarthat beszédet a gyűlésen. Tófalvi fogja felolvasni az általam elkészített beszédet. A beszédben leszögezzük a forradalmi szocialista álláspontot.

2. Nem kívánatos Pálffi, Lucian, Stroia, Heintz,<sup>339</sup> Újhelyi és Bartalis megjelenése hallgatóként az ünnepélyen.

3. Ezek az emberek nem vehetők fel tagnak a pártba.

**Február 8.** Véletlenül meggyőződtem Pálffi és társai kétszínű szerepéről. Ma a Vízművek személyzeti osztályát hívta fel telefonon egy Rákóczi nevű úr. Én álltam a telefon mellett, s így én beszéltem ezzel az úrral. Közölte, hogy három napja ő a Nemzeti Munkaközpont kolozsvári titkára. Vasárnap délelőttre a Vízművek munkatársait hívta megbeszélésre a Munkakamara helységébe. Kért, hogy Gáll, Vekerdi, Sánta és Hilf legyenek szabadok ezen a napon, vagyis ne legyenek munkába osztva, hogy részt vehessenek a gyűlésen. Vekerdi és Hilf a dologról nem tudtak, de úgy ők, mint Lénárd, Gorbovan és a többiek kijelentették, hogy nem is mennek el. Szerintük Pálffi adta a névsort a Munkaközpontnak, akinek Gáll és Bell a segédei a Vízműveknél.<sup>340</sup> Ezek szemérmetlenül folytatják a propagandát a Nemzeti Munkaközpont és az Erdélyi Párt érdekében.

Pálffi ellen nyíltan kell felvenni a harcot. Ha nem végzünk vele, tönkre fogja tenni először a vasmunkás szervezetet, s azután a szocialistákat a rendőrség kezére fogja játszani.

338 Valószínűleg Léb Albert, a magánalkalmazottak szakszervezetének pénztárosa és Heves Renée.

339 Heintz Sándor építőmunkás.

340 Pálffy Tiboron kívül a legtöbben ismeretlen szakszervezeti tisztviselők.



Russu elvtárrsal (a félszemű) is beszélgettem.<sup>341</sup> Jóindulatú elvtárs, aki kezdetben félénken néhány kérdést tett fel a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontunkkal kapcsolatban. Elmondta, hogy Kandel különböző helyeken támad a Népszavában megjelent cikkem miatt. Kandel szerint magyar-sovinisza álláspontra helyezkedtem, s letértem a szocializmus útjáról. Megígértem Russunak, hogy a cikket átadom neki olvasásra. Mindenesetre az ilyesmi arcátlanság Kandel részéről, aki Budapesten a „román elnyomás” alatti „szenvetésekről és üldöztetésekről” beszélt.

Kandel úgy látszik, mégiscsak a legaljasabbak közé tartozik.

A Petőfi-március 15-i ügyben tovább folyik az akció.<sup>342</sup> Ma délután újból összeülünk s megszövegeztük az akció országos kiszélesítését célzó levelet. Ezt elküldjük Móricz Zsigmondnak, Kovács Imrének, Erdei Ferencnek, Szentimreinek, Kósnak, Tamásinak s még egy néhány ilyen „előkelőségnek”.<sup>343</sup>

Azt hiszem, ez az egész hiábavaló játék. A munkásságnak nem kell szaladni ezek után az urak után.

**Február 9.** Ünnepegy keretében nyitottuk meg a párthelyiséget.<sup>344</sup> Szakasits Árpád és Pajor tartottak előadást.<sup>345</sup>

Délután pártvezetőségi ülést tartottunk velük. Pajor leszögezte, hogy minden munkás, beleértve a szélsőbaloldaliakat, tagja lehet, sőt kívánatos, hogy tagja legyen a pártnak. A pártban legteljesebb demokrácia és véleménysszabadság kell uralkodjon.

Indítványomra a pártvezetőség kimondotta, hogy Pálffi, Bartalis, Stroia, Heintz Terez, Lucian és Újhelyi semmilyen körülmények között nem lehetnek a párt tagjai.<sup>346</sup>

**Február 12.** Az Ország Útja utolsó évfolyamát olvastam. Ezek a konzervatív és kispolgári demokraták sokat beszélnek a magyar függetlenségről, de minden lehető alkalommal a marxizmusba rúgnak bele. A nemzetiszocializmust támadni nem lehet, tehát ismertetik lehetőleg kritika nélkül azt, ami Németországban történik, s amit a németek akarnak – főleg gazdasági téren – Közép- és Délkelet-Európában.

341 Ismeretlen személy.

342 Az 1939 végén és 1940-ben megélénkülő szovjet–magyar diplomáciai kapcsolatok egyik eredménye Rákosi Mátyás és Vas Zoltán „kicserélése” volt a cári hadsereg által 1849-ben zsákmányolt honvéd zászlókkal. Az eseményt kihasználva az erdélyi szociáldemokraták és rejtőzködő kommunisták igyekeztek ennek jelentőségét felnagyítani, valamint a küszöbön álló március 15-i ünnepélyt ki kívánták terjeszteni országos rendezvénysorozattá. Céljaikként tűzték ki a munkásszervezetekben tartandó ünnepségeket, a zászlók szimbolikus tartalmának hangsúlyozását, továbbá cikkek és tanulmányok közlését a lehető legtöbb fórumon.

343 Jordáky itt az ismert írókra – Móricz Zsigmond, Kovács Imre, Erdei Ferenc mellett – Szentimrei Jenőre, Kós Károlyra és Tamási Áronra is gondolt, akik mindannyian ugyancsak megbecsült íróknak számítottak Erdélyben.

344 *Szociáldemokrata otthon Kolozsvárott*. Népszava, 1941. február 12. 3.

345 Pajor Rudolfról van szó.

346 Pálffy Tibor, Bartalis Sándor, Gheorghe Stroia, Lucian Alexandru és Újhelyi Ferenc helyi szociáldemokrata politikusok és különböző szakszervezetekben tisztviselők.

Bóka László Párizsra emlékszik vissza a legújabb számban.<sup>347</sup> Sur le pont Saint Louis<sup>348</sup> – s a legfontosabb, amit Párizsról, Szent Lajos hídjáról, a szeptember utáni állapotokról ír, annak a megállapításában áll, hogy „Karl Marx az én szememben egy ostoba, szakállas mániákus”. Jócsik Lajos pedig, valószínűleg saját múltját tisztára mosó periódusa eredményeképpen, állandóan a baloldalt rúgja, homályos látással, árutakra téréssel, álideologizálással vádolja... Mindezt a történelmi materializmus szellemében és hangján.

**Február 19.** Általános jogtudományból és közjogból kollokváltam. Jól. Ennek a ténynek konkrét eredménye az, hogy kissé legalább megismerkedtem a magyar történelmi osztályok jogelméletével.

A vasasoknál nagy eredményt értünk el. Sikertült kivágni a szervezet titkári székéből Pálfit. Remekül készítették elő vasasaink.

**Február 21.** Az EMKE helyiségében gyűlést tartott a régi függetlenségi párt mellett működött március 15-i bizottság. Sándor József mellett néhány 80 éven felüli mokus a tagja. Nagy István, Józsa s én vettünk részt Sándor József, Molnár, Orosz, Janovics Jenő és dr. Somodi István mellett. A diákság részéről jelen volt Gyallay Domokos ifj.<sup>349</sup>

A bizottságban elfogadtattuk javaslatainkat. Kifejtettem, hogy a munkásság miatt ragaszkodik ennek a március 15-i ünnepélynek a megtartásához. Elsősorban, mert nem veszünk részt olyan hivatalos ünnepélyeken, amelyeken csak hivatalos ünneplésről, de nem a márciusi szellemről van szó. Tüntetni akarunk a magyar szabadság és függetlenség mellett, és követelni akarjuk az elsikkasztott márciusi pontok megvalósítását.

Sándor József ebben a kérdésben mellénk állott.

A pártvezetőség egyébként elhatározta, hogy részt vehetünk ebben az akcióban. A cél a tüntetést átalakítani a márciusi eszmék, a szocializmus melletti tüntetéssé.

**Február 22.** A márciusi bizottság tovább folytatta tanácskozásait. Ma megjelent Szentimrei, Kiss Jenő és Asztalos is. A mi részünkről Balogh Edgár, Fodor Pataki, Tófalvi és Lakatos elvtársaink.<sup>350</sup> Sok a lotyogás. Szentimrei gyanúsán viselkedik. A bizottságba be akarja vétetni az egész református egyházat. Valószínű, a programot szeretné elgáncsolni. Talán kellemetlen lenne neki Sándor Józseffel és főleg Nagy Istvánnal egy dobogóról beszélni.

Somodi viszont főispánt, polgármestert, hadsereg és minden létező intézményt be akar vonni.

347 Bóka László: *Sur le pont Saint-Loius*. Az Ország útja. 1940. 1. sz. 13–16.

348 A Szent Lajos-hídon.

349 Józsa Béla. Molnár és Orosz ismeretlen személyek, dr. Somodi István Kolozs vármegye főügyésze, Janovics Jenő a Magyar Színház korábbi igazgatója.

350 Szentimrei Jenő színházigazgatóról, Asztalos István íróról, Fodor Pataki Ádám földmunkásról, Tófalvi Károly építőmunkásról, Lakatos István nyomdászokról van szó.

Érdekes vitát tartottunk ma este Veres Péter írói működéséről. Nagy István ismertette legutóbbi könyvét.<sup>351</sup> Elítélte csakúgy, mint Balogh, Korvin, Heves René és Kovács Katona. Asztalos csak írói működéséről beszélt dicsérőleg. Ezzel szemben különvéleményt jelentettem be. Álláspontomat elfogadta és sokkal alaposabban fejtette ki Gaál Gábor a többiekkel szemben. Azt hiszem, Veres Péter tényleg igen nagy értéke a magyar népi mozgalomnak. A szocializmusnak nem szabad őt elveszítenie, talán el is kell nézni bizonyos mértékig ideológiai elsiklásait, eklektikus világnézeti tévelygéseit. Marxista-faji elméletei, irodalmi és művészeti bölcsködései talán véget érnek, és visszakérül teljesen a szocialista mozgalomba. Nem gyáva – mint ahogy Nagy és Edgár mondták –, sőt én bátornak tartom. A baj az, hogy nincs megalapozott marxista tudása, inog, amint inogtak a magyar parasztság eddigi szocialista és nem szocialista vezetői egyaránt. Csizmadia, Áchim, Mezőffi és Nagyatádi, mind megbicsaklottak.<sup>352</sup> Lehet, hogy van benne valami [a] bölccsé lett paraszt hiúságából.

**Február 23.** Szeder Ferenc<sup>353</sup> igazán értékes előadást tartott a magyar munkásmozgalom történetéről. Finoman fejezte ki, hogy a magyar munkásság az 1918-at követő események tanulságait le kell vonja, hogy hasznosíthassa azokat eljövendő nagy küzdelmében. Vajon őszinte?

Ma délután Lobstein megfogott, hogy tisztázzam a Kandel-ügyet. Kandel ugyanis nem hajlandó olyan helyen megjelenni, ahol én is jelen vagyok. Lobstein és a jelen levő Kandelné is azt állította, hogy én Kandelt mindenütt denuncianusnak<sup>354</sup> nevezem. Minthogy ez nem igaz, visszautasítottam a vádat, de megmondtam még egyszer nekik, hogy a román királyi diktatúrát támogató magatartása miatt továbbra sem vagyok hajlandó vele együttműködni. Tetteiért felelnie kell.

Szeder Ferenc nálam volt. Gaál Gáborral, Balogh Edgárral, Nagy István[nal] és Jenővel<sup>355</sup> hoztam össze őt. Gaál Gábor kérdésére kifejtette, hogy biz a magyarországi szociáldemokrata párt csak a munkások és a szervezett földmunkások pártja. Nincs azonban semmi kapcsolata egyetlen intellektuel csoporttal és a középosztály egyetlen töredékével sem. Egyetlen szövetséges nélkül áll a párt, Szeder szerint nem a szociáldemokraták hibájából.

Az egység kérdésében túl zárt a felfogása. Egységet a szociáldemokrata párt alapszabályain keresztül és a kommunisták megsemmisítésével tud csak elképzelni. Nem is tud arról, hogy lennének kommunisták Magyarországon. Túl finom ellenben a kor-mánnyal szemben.

351 Veres Péter: *Parasztsors – magyar sors*. Magyar Élet, Budapest, 1941.

352 Jordáky itt a századforduló környékén kibontakozó agrárszocialistákra gondolt: Csizmadia Sándor szocialista politikus, népbiztos, Áchim András agrárszocialista parlamenti képviselő, Mezőffi Vilmos MSZDP-s, majd onnan kilépett politikus és a Kisgazdapártot megalapító Nagy-atádi Szabó István.

353 Szeder Ferenc szociáldemokrata politikus.

354 Feljelentőnek.

355 Kovács Katona Jenő publicista.

A rendesebbek közül való, de csak a rendesebbek közül. Az a benyomásom, hogy nem számítanak, de nem is akarják a hatalom átvételét. Talán valami weimari koalícióféldről álmodoznak. De kivel? Bethlennel, Eckhardttal vagy Rassayval?<sup>356</sup>

**Február 24.** A Petőfi Bizottság nevében felkerestük a rektor magnifikust, Bartókot.<sup>357</sup> Kértük, hogy az egyetem mondjon le az egyik ünnepélyről. Örömmel belement, már csak azért is, amint mondotta, mert március 15-ét csak az erdélyiek rendezhetik meg igazán. Ezeknek az idekerült magyarországiaknak nincs tradíciójuk, nem tudnak ünnepet rendezni, olyanok, mint a homok, terméketlenek. Az öreg úgy beszélt, mint valami öreg erdélyi liberális. Egyébként Martonyi professzorhoz utasított.

Martonyi teljes mértékben igazolja Bartókot.<sup>358</sup> Aránylag fiatal, valami törtető katolikus, akinek nem is lehet tradíciója, bizonyára nevelése miatt sem. Kossuth és Petőfi 48-as szelleme csak elriasztó lehet egy ilyen tanárnak, aki legfeljebb ha Széchenyiig jutott el, de aki kétségtelen híve minden 48-as eszmék elleni mozgalomnak.

Dolgozószobájában levő könyvtára már gyanút keltett. Mindössze vagy 40 könyv volt ott, de abból legalább 12 kötet Tóth Tihamér s néhány kötet Prohászka. Ez az ember maga sokat ugrál és sokat beszél. Hozzájárult ahhoz, hogy a délutáni ünnepélyt mi rendezzük, s kijelentette, hogy nevetséges dolog lenne ma olyan 48-as jelszavakkal előállni, mint sajtó és vélemény szabadság.

Szentimrei és Somody dr. viselkedése gyanús. Martonyinak kifejtették, hogy nem akarják hagyni Sándor Józsefet ünnepi szónoknak. Felkérték, nézzen valami egyetemi tanár után, aki majd beszélne, és Sándor József csak megnyitná az ülést. Somody valószínűleg a főispántól kapta utasításait, de Szentimrein csodálkozom... Azt hiszem, a munkásszónokot is ki akarják zárni.

Meglátjuk, mi lesz délután.

Szentimrei terjesztette elő tervüket. Úgy állította be, hogy az egyetem csak azzal a feltétellel mond le az ünnepély szervezéséről, ha a fő szónok egy egyetemi tanár lesz. Programtervezetében elfelejtette megemlíteni, hogy a munkásság részére is kell helyet biztosítani. Somodyval együtt nyíltan kijöttek tervükkel, hogy Sándor József rövid megnyitót tartson, a végleges programot pedig a kiegészített 48-as bizottság állapítsa meg szerdán.

Mi ragaszkodtunk Sándor József előadásához.

**Február 26.** A Petőfi Bizottság alelnökévé választottak meg engem. Megállapítottuk a végleges programot. Sándor József hosszabb elnöki megnyitót tart, Csekey professzor<sup>359</sup> a történelmi részét ismerteti 48-nak, s a mi részünkről Nagy István beszél.

356 Bethlen István konzervatív politikus, korábbi miniszterelnök, Eckhardt Tibor kisgazda politikus és Rassay Károly polgári liberális politikus.

357 Bartók György filozófus, rektor.

358 Id. Martonyi János jogtudós és Bartók György rektor.

359 Csekey István egyetemi tanár.

Azt hiszem, a harc csak ezután kezdődik. El kell készülnünk minden gáncsvetésre, ha kell, terrorra is. Ha meg tudjuk tartani az ünnepélyt, s valamilyen módon nem távolítanak el, jelentős győzelmet aratunk. Bár sikerülne... Nehéz küzdelemre van kilátás.

Edgár talán ma beszélt másodszor nekem a leninizmusról a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban. G. G.,<sup>360</sup> N. I.<sup>361</sup> és K. K. J.-vel<sup>362</sup> beszélgettünk a magyar szociáldemokrácia helyzetéről, múltjáról és jövőjéről.

A kialakult álláspont, amellyel mindannyian egyetértünk, az, hogy a szociáldemokrata párt dogmák és szűk osztálykeretek közé begubózott párt, melynek a szocialista forradalom tekintetében és a szocializmus építésében sok szerepe nem lehet. Gyenge és áruló vezérkar, programnélküliség, perspektívahiány, angol győzelemben való hitre felépített tevékenység – ez a mai magyar szociáldemokrácia. De vannak tömegei és főleg keretei, ahol dolgoznunk kell. A forradalmi szocialistáknak a helyük ott van, ahol a munkásság él és dolgozik. Tehát a szociáldemokrata pártban és szakszervezetekben és a szocialista forradalom előkészítése érdekében.

**Február 27.** Ma délután Gáll, Bell és Illyés a Vízművektől Pálffyval felmentek a katolikus hivatásszervezetek irodájába a lecsatlakozásról tárgyalni. Piszkos banda. Ez a társaság a szociáldemokrata párt eredménye. Ilyen embereket termelt ki Erdélyben a párt.

Bruder az mondja, hogy Ballauer kijelentette, miszerint a kommunistáknak semmi közük ehhez a rothadt párthoz, s nem fogják semmiben sem támogatni munkájukban.<sup>363</sup>

Úgy látom, nincs határozott állásfoglalás ebben a kérdésben. Az álláspontok ütköznek, még közöttük is. Ha igaz Ballauer kijelentése, helytelen, mert antidiialektikus, tömegellenes, és szektadogmatizmusra vall.

**Február 28.** Jelesen kollokváltam a magyar irodalomból. Jó témát kaptam. A magyar politikai irodalomról kellett beszélnem. A pártvezetőség egyhangúlag adta hozzájárulását a márciusi bizottságban folytatott tevékenységünkhöz.

**Március 1.** A márciusi bizottság ülésén részt vett Szentkirályi Samu, Boga kanonok, Kádár ref. pap és valami rendőrtanácsos is.<sup>364</sup> Edgár kitűnően terjesztette elő a tervet, aminek eredménye, hogy ezek az alakok is tudomásul vettek mindent, és köszönetet szavaztak Sándor Józsefnek, amiért ily kitűnően készítette elő a dolgokat... meglátjuk, mi lesz ezután.

360 Gaál Gábor filozófus.

361 Nagy István munkásíró.

362 Kovács Katona Jenő publicista.

363 Ballauer Antal bánsági német származású kommunista annak kapcsán beszélhetett így, hogy több kommunista is belépett az SZDP-be, hogy a pártot ideológiai tevékenységük fedőszerveként használhassák.

364 Boga Alajos.

Ma este Heveséknél Németh Lászlóról beszélgettünk.<sup>365</sup> Heves Reni volt az előadó, akinek konklúziója, hogy N. L. tiszta szándékú, becsületes szocialista. Németh Lászlót, ezt az egyébként legműveltebb magyar kultúrfilozófust teljesen félreismerték. Még vannak szocialistáink, akiket műveltsége, művei annyira megtévesztenek, hogy szocialistának nevezik őt. A múltkoriban már Nagy Istvánnak is mondtam, hogy ne idézze cikkeiben N. L.-t, ne állítsa példaképként még a polgárság elé sem. N. L. veszélyes, mert művelt, mert rendkívüli íráskészségével a maga bűvkörébe von embereket, mert mondanivalói és tettei a legbátrabbaknak tűnnek fel. Egyébként individualista, antimarxista, minden alkalmat felhasznál a Szovjetunióba való rúgásra. Világnézete fasiszta, bár tiltakozik ez ellen. De elmélete: a minőségi szocializmus; frazeológiája: az új nemesség, vezér stb.; gyakorlata: a tömegektől való irtózás, önvezér elhivatottságának kihangsúlyozása, mind azt bizonyítják, hogy ő a legkiválóbb képviselője a magyar szociálfasizmusnak.

A magyar szellemiségben valami baj van. Szabó Dezső után Veres Péter és Németh László a magyar szociálfasizmus képviselői. Persze mindegyikük önmagát tartja a vezetésre legalkalmasabbnak. Szabó Dezső a munkásság felé is kacsintó középosztálybeli ideológus-vezér után, Veres Péter a parasztság, Németh László pedig a kifinomult középosztálybeli polgár-intellektuell számára, respektíve saját maga számára vindikálja a magyar életét: gazdaság, társadalom, politika, kultúra megváltoztatásának és vezetésének a jogát.

Mégis vajon melyik az az elem, amelyik megtéveszthet tudatos marxistákat is? Van egy ilyen mindegyiküknél közös elem. Ez a németellenesség. Sokan összetévesztik a németellenességet a fasizmus elleni állásfoglalással. Bár ennek semmi köze egymáshoz. A némettség beolvasztó képességétől és a német imperializmus erejétől féltik a magyarságot. Ezért németellenesek és ezért a németeket kiszolgáló nyilasmozgalmak ellenségei is. Ez azonban természetesen nem akadály annak, hogy meg ne teremtsék a magyar szociális hangú fasizmus, a szociálfasizmus ideológiáját.

Jó lenne ezzel a kérdéssel talán nyilvánosan is foglalkozni. Megpróbálok, bár rengeteg előképzettséget igényel. Azt hiszem, nehéz feladat. De talán sikerül.

**Március 2.** Gaál Gábort behívták katonának.

Édesapám és anyu úgy látom, nagyon aggódnak miattam. Féltenek politikai magatartásom miatt. Pedig tudják, hogy a jövő a mienk. De úgy látszik, azoktól a szenvedésektől akar[nak] megóvni, amelyekben küzdelmes és harcos életén édesapám keresztült, s ami miatt anyu is annyit szenvedett.

**Március 4.** Első politikai ismertetőnk nagyon jól sikerült. Mindössze 30 munkást hívtunk fel. Nyomdászok, építők, vasasok többségben. Talán már ennek az estnek is lesz eredménye. Egy-egy pillanatban láttam felcsillanni szemeiket, különösen mikor a szocialista társadalom közeli eljövételéről s arról a munkáról beszéltem, amelynek el-

365 A Heves René és Heves Ferenc házaspár otthona.

végzése a mi feladatunk. A levertséget megszüntetni, az emberekbe tudást és hitet önteni, harcosokká tenni, ez a pillanat feladata. Előkészíteni a proletariátus élcsapatát a közeli harcokra.

A szociáldemokrata párt kell legyen a munkásosztály legális tömegszervezete, jövőnk kialakításának, előkészítésének legális helye.

**Március 5.** Információm szerint ma Bartalis több mint egy óra hosszat tárgyal Nyíró Józseffel, az Erdélyi Párt elnökével.<sup>366</sup>

**Március 6.** A márciusi ünnepélyekkel kapcsolatban leszögeztük Edgár lakásán, hogy a hivatalos ünnepélyen természetsszerűleg nem veszünk részt. Minden erőt a délutánra kell fordítanunk, s tüntetésre kell azt átalakítsuk.

**Március 8.** Kéthly Annával hoztam össze az alkalmazotti vezetőket. Heves és Léb kijelentették, hogy Kandel jelenlétében nem hajlandók tárgyalni. Kéthly előbb Kandellel szolidarizálta magát. Kijelentette, hogy Kandel a szövetség bizalmi embere. Mire kijelentettem, hogy én s a mi csoportunk is szemben áll Kandellel áruló magatartása miatt. S ha nem tárgyal, legfeljebb nem lesz szocialista csoportunk. Végül is tárgyaltunk, s remélhetőleg lesz eredménye megbeszélésünknek.

**Március 9.** Kéthly Anna *Munkásság és kultúra* címen tartott igen lapos és üres előadást. Nagy tömeg volt jelen. A mozgalom most már fellendülőben van. Csak sikerüljön egészséges szocialista mederbe terelni és tartani minden előreláthatólag meginduló intrikával, gáncsvetéssel és ellenségeskedéssel szemben.

A pártnak a forradalmi proletariátus pártjának kell lennie.

**Március 10.** Ifjúmunkásokkal tartottam előkészítő megbeszélést az ifjúság megszervezése és nevelése kérdésében. Igen lelkesek, tanulnivágyók.

**Március 11.** A március 15-i ünnepélyvel kapcsolatban gyanús dolgok észlelhetők. Ma délelőtt Gáll Albert a Vízművektől közölte, hogy a Szociális Népmozgalom titkára felszólította, hogy szólaljon fel a márciusi ünnepségen a munkásság részéről.<sup>367</sup> Közlése szerint minden el van intézve a főispáni hivatalban.

Attól tartok, az utolsó pillanatban gáncsolják el, ha nem is egész ünnepélyünket, de legalábbis Nagy Istvánt. Érthetetlen Edgár optimizmusa és semmi veszélyt nem látása a jelen pillanatban.

Kőműves Nagy Lajos<sup>368</sup> beszélgetett Vass Emil igazgatóval, aki kijelentette, hogy minden befolyásával mellettem van, de nagyon sokan fűrészelnek engem azzal a váddal, hogy kommunista vagyok.<sup>369</sup> Csak annyi baj legyen. Tovább kell mennem az ak-

366 Jordáky itt téved, az író Nyíró József nem volt az EP elnöke. Az Erdélyi Párt behívott képviselője is csak 1942-ben lett.

367 A Magyar Szociális Népmozgalom a szociáldemokrata irányultságú szakszervezetek ellenében létrejött „politikamentes” érdekvédelmi szervezet, ám inkább keresztény hivatásszervezetnek tekinthető. Lásd: *Isten és haza: ez a magyar munkás jelszava!* Keleti Újság, 1941. január 14. 3.

368 Kőműves Nagy Lajos színházi dramaturg.

369 Vass Emil mérnök, 1941-ben a Városi Vízművek igazgatója volt.



ciókkal. Harminc tisztviselőt akarnak elbocsátani. Jelenleg tiltakozó akciót szervezek az elbocsátások ellen. Memorandumot, deputációkkal tiltakozásokat özönével kell előkészíteni. Az eredmény nemcsak a tisztviselők megtartása, de legalább néhány ember szocialistává tévése kell legyen.

**Március 13.** Ma Sándor József közölte, hogy a hatóságok Nagy Istvánt nem engedik beszélni a márciusi ünnepségen. Kért, hogy beszéljek én a munkásság nevében. Elfogadtam, miután ehhez Nagy István és Edgár is hozzájárultak. Bár kötve hiszem, hogy a hatóságok engem beszélni engedjenek.

**Március 14.** Életem első komoly fordulópontjához értem. A mai napon politikai okokra való hivatkozással kidobtak 8 évi szolgálat után állásomból. Feleségem[et], Manyit és Jenőt, valamint még vagy 20 tisztviselőt hasonló módon tettek ki.<sup>370</sup> Természetesen kettő kivételével mind magyarok. A kormány szociális politikája ragyogóan működik. A forradalmi erőket támogatja alantas hatóságainak minden ilyen intézkedése.

Bizonyos fokig örvendek ennek a fordulatnak. Most már a mozgalomnak szentelhetem minden erőmet, tanulhatok a proletariátus érdekében, dolgozhatom a szocializmusért. Saját magamért nem, de az elbocsátott tisztviselők érdekében olyan eszközökkel indítok harcot, amelyet nem fognak megköszönni sem az üzem vezetői, de egyetlen közhatóság sem.

Halmi Jenő emelte a fővádat, hogy kommunista vagyok. Rendben van. Botos János és Lucain dr. keze minden bizonnyal benne van ezekben a dolgokban. Nem beszélve Bedő Józsefről, erről az álmérnökről.<sup>371</sup> Az erősebbek végül is mi kell legyünk, s ezek is bűnhődni fognak a többi kizsákmányolókkal és elnyomókkal együtt.

A rendőrség technikai okokra való hivatkozással nem engedélyezte az én felszólalásomat sem a márciusi ünnepségen.

**Március 15.** Az ünnepség a mi „jegyünkben” folyt le, bár Sándor József beszéde igen vallásos, a műsor többi része igen szürke volt. Sándor Józsefnek a munkásságot érintő kijelentési viharos tetszést arattak. Balogh Edgár kitűnően jelentette be, hogy a rendőrség nem engedélyezte a munkásság egyetlen szónokának a felszólalását sem. A bejelentésnél a tömeg tüntetett a hatóságok ellen. Azt hiszem, kellemetlenül érinti a hivatalos tényezőket az ünnepélyen kiobbant botrány, amely az általános elégedetlenség első nagyobb jele.

Az esti vacsorán Krenner Miklós igen éles beszédet tartott a németek ellen, az elnyomott népeket és a demokráciát éltette, követelte a nemzetiségi egyenjogúságot, s felszólított mindenkit a magyar és az erdélyi szabadság megvédésére.

**Március 16.** Weisel Ede elmondta, hogyan szereztek Halmi és Bedő bizonyítékokat kommunistaságomra vonatkozólag.

370 Jordákyné Nagy Mária, Kovács Katona Jenő publicista és felesége.

371 Lucian Alexandru kivételével ismeretlen tisztviselők a Városi Vízműveknél.

Ami ebben az egész hajszában jól esik, az a mély ragaszkodás, amit egyes kollégák, de főleg a munkások tanúsítanak és juttatnak kifejezésre mellettem. Le akarták állítani a gépeket, sztrájkot kimondani s tartani mindaddig, amíg vissza nem vesznek. Erről az akcióról pillanatnyilag lebeszéltem őket. Nem véglegesen. De a jelen pillanat nem alkalmas még izolált akciók kirobantására. Hiábavaló áldozatokat hoznánk, mert a hatóságok elég erősek, hogy megtisztítsák az üzemet a legbecsületesebb munkásoktól. Mindenkinek a helyén kell maradni, s adott pillanatban kell kivegyék részüket az egész proletariátus akciójából.

Az üzemben, lakásomon, a Petőfi-márciusi ünnepség alatt, az utcákon ismeretlen munkástársak keresnek fel és állítanak meg, hogy hűségüket és ragaszkodásukat fejezzék ki. Őszinte bánatot, könnyeket, dacos sajnálatot olvasok le arcaikról, ezekről a becsületes munkásarcokról. Tudom, hogy mind együtt leszünk, amikor a harc órai kezdődni fognak.

**Március 17.** A Magánalkalmazottak vezetőségi ülésén Dunky fenyegető kijelentéseket tett a szociáldemokraták ellen.<sup>372</sup> Eltűntetnek bennünket, internálnak, letartóztatnak és összevernek, ha nem gondoljuk meg magunkat, és nem térünk vissza a szakszervezeteinkkel a független erdélyi alapra. Felszólított, hogy közvetítsük kijelentéseit a munkás szakszervezeti vezetők felé.

Pálffi, Bartalis és társai keze benne van mindebben. Dunky például azt is mondotta, tudja, hogy a szociáldemokrata pártból a becsületes és mérsékelt elemeket kizárták, s a pártot a háttérből irányítja néhány gyanús ember.

Igen korlátolt alak ez a Dunky, akárcsak a társai. Azt hiszi, a szocialisták nincsenek elkészülve mindenre, megijednek egy kis terrortól, lefekszenek aludni, mert a tehetetlen gazfickók úgy kívánják. Viszont félnek az Erdélyi Pártban ezek szerint a szociáldemokratáktól. Félnek és ezért fenyegetődznek. Megtörhetnek a hatósági terrorral, de meg nem győzhetnek semmiféle eszközzel hülye politikájuk helyességéről.

**Március 18.** Ma beadványt készítettem a felmondásokkal kapcsolatban a polgármesterhez. Egy kis önéletrajzot is adtam, s úgy vélem, igen kellemetlen igazságokat vágtam a beadványon keresztül az arcába.

**Március 22.** Az Erdélyi Párt munkásszekciójának a megalakítása céljából megbeszélést hívtak egybe március 23-ra. A meghívottak közt van Pálffi Tibor, Bartalis Sándor és Deutsek Géza.<sup>373</sup>

**Március 23.** Kitűnően érzem magam. Élvezem a szabadságot, melyhez egy csomó aljas fickó segített. Dolgozom és olvasok, sokat. Remélem, hogy tervemet most már gyorsan fogom tudni megvalósítani. A magyar szociális fasizmust kell kissé a közvélemény elé teregetni. A fogatlan oroszán Szabó Dezsőt, a művelt Németh Lászlót s a veszélyeket rejtegető Veres Pétert, hogy ne beszéljünk br. Wesselényiről, Jócsikról s a

372 Dunky Jenő a Magánalkalmazottak Szakszervezetének erdélyi elnöke.

373 A fentiek az SZDP kolozsvári politikusai voltak.

többi kispolgári szocialistáról.<sup>374</sup> A magyarországi szocializmus megújulásának és megújításának előfeltétele minden zavarosság tisztázása, minden középosztály-ideológia kigyomlálása s a modern reformerek eszméinek leleplezése.

**Március 24.** Jó ideje már, hogy különféle osztályozások kerültek a magyar közéletbe a magyarságot illetőleg. Irodalomban, tudományban és társadalomban kezdődött a zsidóellenességgel. Ezt követték: a törzsökösség hangoztatása, minden idegen, főleg német eredetű vér elleni fellépés, szükséges disszimiláció hangoztatása, Veres Péter parasztszemlélete, Németh László híg és mély magyarsága, aminek alapján még Petőfiről is kisütötte, hogy csak egy asszimiláns.<sup>375</sup>

Éveken át ezt az osztályozást csak a távolból szemléltük. De felszabadultunk, s a felszabadulás első „öröm” órái után már is új osztályzások középpontjába kerültünk. Most arról van szó, hogy vannak jó és rossz magyarok. Jó magyarok mindazok, akik húsz év alatt semmiért nem exponálták magukat, a passzivitás hazug jelszavába burkolózva vonultak félre munka és dolgozás helyett, de a felszabadulás napján, főleg pedig a honvédség bevonulása után azonban nagy magyarok lettek, és hűségleveleket kezdtek osztogatni, s még osztályozni is kezdtek. Aikre azt mondják ezek az urak, hogy rossz magyar, az elveszett ember. Azt kidobják állásából, megakadályozzák újbóli elhelyezkedését, rendőri megfigyelés alá helyeztetik, kikiáltják oláhbarátnak és kommunistának...

S azt hiszik, ezzel bármilyen kérdést is megoldottak.

Ők osztályoznak minket. S vajon ha mi osztályoznánk, mi lenne. A kisebbségi helyzetben elfoglalt szerepre adnánk természetszerűleg a jegyeket. Azt mondanánk, hogy voltak magyarok s voltak gyávák. S a gyávák azok most a „jó” magyarok. A magyarok pedig maradtak kisebbségiek.

**Március 26.** Egy pillanatra megállok s szünetet tartok. Öt éve ma, hogy Mária a feleségem. S mintha csak ma kezdtük volna meg együttes életünket. Nem hiszek a lélek halhatatlanságában s a túlvilági életben, de érzem, hogy a mi életünk egymás mellett örök. Annyi kedvesség és aranyos báj talán senki másban nincs. Bolond és ideges pillanataiban is éppúgy szeretem, mint amikor gyerekesen naiv és kedves. S boldog vagyok, hogy teljes a harmónia családjainkkal is. Mária anyja szegény, soha egy pillanatra sem hagyhatjuk segítség nélkül. Az én szüleim ugyancsak nagyon szeretik. Bár házasságunkat épp ellenkezésük miatt titokban kötöttük meg. Megszerették idővel

374 Jócsik Lajos felvidéki szociográfus és író, a Sarló mozgalom tagja és báró Wesselényi Miklós, aki 1939–1944-ben a Magyar Nemzet munkatársa, majd külpolitikai rovatvezetője volt, erős németellenes nézetei voltak.

375 *Kisebbségben* című esszéjében Németh László elsősorban az asszimiláció kérdése felől közelítette meg a magyar nemzeti fejlődés történetét. Nézete szerint a mélymagyar az volt, akiben elevenen élt tovább a magyar hagyomány, míg a hímagyar inkább a „korszellem” irányzatainak megfelelően alkotott irodalmi műveket. Ebből következik, hogy Németh László értelmezése szerint a legtöbb nagy költő/író a hímagyar táborba tartozott: míg Petőfit nem, addig Adyt eredetisége és a magyar nemzetért érzett felelőssége miatt a mélymagyar költők közé sorolta.

naiv és bájos kölykösségeért, s talán én érettem is. Szeretem őket is nagyon. Tudom, állandóan aggódnak értem, de büszkéek is. Az apa büszke, hogy fia követi azt a forradalmi utat, amelyen ő maga is keresztülment. Régi október és régi március újjászületik, s az apák helyén a fiúk kell megvalósítsák az új októbert s új márciust.<sup>376</sup> S az anyám. Magyar, de németellenes, gyűlöli Hitlert és Mussolinit; félt engem, de hiszem, hogy nem tartana vissza a küzdelmektől, amelyeknek jönniük kell, s amelyekben oldalamon ott lesz Mária is. S ott lesznek mindazok, akik velem együtt éreznek. Béla, aki a tisztiiskolában is szocialista marad. Barátaim, az írók, munkatársaim a pártban, szakszervezetekben, üzemekben. Szép küzdelem lesz, veszélyes, de eszméink győzni fognak, még ha sokan elhullunk is ebben az új Magyarországért folytatott harcban.

**Március 28.** Brudertől megvontuk a pártlevelezés jogát. Ezt én fogom intézni, egyelőre Lakatossal. Schneg[g] nagyon védte Bartalist. Egy kicsit hülye az öreg. Vagy a titkári szék őt is kezdi megalkuvóvá tenni. Nem tudom, de ügyelnünk kell rá is.

A jugoszláv kérdés, amennyiben a forradalom továbbfejlődik, új helyzetet teremt, és az európai történet új szakaszának elindulását jelentheti. A Szovjet bizonyára rokonszenvesen fogadja ma már minden balkáni állam németellenes magatartását, miután nyilvánvalóvá vált, hogy a Szovjet minden erőlködése ellenére is az imperialista hatalmak a háborúnak a Balkánon való kiterjesztésén fáradoznak. Ha a balkáni népek a német hadseregére erős csapást tudnának mérni, úgy ezeken a vidékeken a szociális forradalom gyors kirobbanását és győzelmét érnék el. Közeledik a nap, amikor a Szovjetunió népe és hadserege vissza kell adja hatványozottabb mértékben azt a támogatást az európai népeknek, amelyben ezek részesítették őt forradalmi küzdelmeiben.

**Április 1.** Ma zsidóverés volt az egyetemen.<sup>377</sup> Bizonyára művelt és művelődésre vágyó ifjaink már nagyon unták azt a sivár és egyhangú életet, amelyet egyetemünk nyújt. Felháborító jelenetek játszódtak le.

**Április 2.** Groza Péterrel<sup>378</sup> találkoztam. Kérésére Dr. Orosz Gyula hozott össze vele. Erősen hangsúlyozta, hogy ő a történelmi materializmus híve, dialektikus gondolkodású, „igazi” szocialista. A benyomásom azonban az, hogy „kalandor”, aki látja tényleg a történelmi fejlődést, és minthogy a kapitalista társadalomban épp eleget keresett ahhoz, hogy nyugodtan éljen, baloldali politikát csinál. Nagyon sokat beszél önmagáról, hősiességéről, ahogyan szakított a kapitalizmussal, forradalmi gondolkodásáról s főleg arról, hogy nem akar a román forradalom Kerenszkij[e lenni], inkább a Kerenszkij utáni szerepet szeretné. Valószínűleg lesz szerepe egy esetleges népkormányban. De inkább Kerenszkij-szerű, mint lenini vagy sztálini.

376 Jordáky itt 1848 márciusára és 1918 októberére mint a magyar baloldal hivatkozási pontjaira utalt.

377 Észak-Erdély Magyarországhoz csatolásával itt is hatályba léptek a zsidótörvények. Az antiszemitizmus ugyanakkor már a két világháború közötti román egyetemi közegben is szerephez jutott.

378 Petru Groza román ügyvéd, politikus.

Szerinte egyébként Romániában igen erősen dolgoznak az angolbarát erők (Maniu, liberális).

**Április 3.** Gr. Teleky Pál miniszterelnök öngyilkosságot követett el. Oka: nem akart engedni a német nyomásnak, s nem volt hajlandó fellépni Jugoszlávia ellen. Nagy emberi lépés, ha a magyar nemesi gondolkodás szemszögéből nézzük. Meghal, mert a magyar becsületes, mert a halála esetleg ellenállásra buzdítja a nemzetet – ez lehet nemesi magyarázata tettének. Félve a biztos pusztulástól, amely a németekkel szembeni ellenállásból származna a magyarságra, de a jugoszlávokkal szembeni szerződést sem akarva felrúgni, mert az mégiscsak magyar érdek a Duna-medencében, a halált választja.

Nagy ember volt mint ellenfél is. Nemesebb, mint az egész magyar politikus garnitúra.

**Április 6.** Ma a hajnali óráktól a Führer parancsából Németország hadban áll a „cselszövő” belgrádi kormánnyal. Ezt a rövid hírt közölte ma reggel a német rádió.

A háború tehát kiterjedt egész Délkelet-Európára. A jugoszláv ellenállás mindenestre dicső lapját jelenti történelmünknek. S bizonyára közeledik az idő, amikor a Szovjetunió külpolitikája is aktívvá válik, különösen Délkelet-Európában, az itteni népek védelme és felszabadulási harcaik támogatására.

**Április 16.** Lobstein beszélt Botos Jánossal, aki kijelentette neki, hogy azért bocsátottak el állásomból, mert ahelyett, hogy az Erdélyi Pártba léptem volna [be], a Szociáldemokrata Pártban kezdtem dolgozni.<sup>379</sup>

Ezt az információt Dunky Jenő is megerősítette, aki azt mondja, hogy az Erdélyi Pártban Balogh Edgár, Nagy István, én és még két ember, akiknek neveire nem emlékszik, mint veszélyes kommunisták vagyunk nyilvántartva.

**Április 23.** Ma meglátogatott Jócsik Lajos. A Kelet Népével kapcsolatban beszélgetünk. Bekapcsolódunk, s igyekszünk felfrissíteni a lapot.

Jócsik kellemes benyomást tesz. Bár számító alaknak látszik. A mai rendszert szolgálja, de amint látogatása és megbeszélései velünk bizonyítják, mindenesetre tartani akarja baloldali kapcsolatait is.

A nemzetiségi kérdést göngyöltjük fel a K. N. legközelebbi számában.<sup>380</sup>

**Május 1.** Elnémított május elsejét ültünk. Tegnapelőtt a Szociáldemokrata Pártban tartottunk egy május elsejének szentelt gyűlést. Ma csak a kisiparban állottak le a munkások. A nagyüzemekben (Dermata, Vasgyárak, Belga-Textil, Vízművek stb.) azonnali elbocsátással és hadbíróság elé állítással fenyegették meg azokat, akik leállnának.

379 Itt valószínűleg a Nemzeti Munkaközpont terjeszkedési akciója játszhatott közre.

380 Kelet Népe, 1941. május 1. 8. A számban Molter Károly *Erdélyi vérkeveredés* címmel írt cikket.

A Szovjetunióban nagy katonai pompával ünnepeltek. Moszkvában a párt és a kormány nevében Tymosenko marsall beszélt.<sup>381</sup> Beszédében leszögezte a háború imperialista jellegét, a népek békevágát s akarátát, hogy ezt a békét meg is teremtsék. A SZ. U. békét akar, de a világpolitikában váratlan és minden percben bekövetkező veszélyes események várhatók és történhetnek. Ezért a SZ. U. népeinek egy állandó mozgósítás állapotában kell lenniük.

Tymosenko beszéde szocialista vonalvezetésű, pártszellemű beszéd volt. Figyelmeztetés a kapitalista államok felé, de figyelmeztető a világ munkásságához, hogy álljon készenlétben a forradalmi harcra.

**Május 4.** Jókai és Klapka városában meglátogattuk az öcsémet.<sup>382</sup> A város nagyon kellemes benyomást tesz az emberre, az öcsém pedig igen jól néz ki. Tanul, készül, bár igen reakciós társaságba került. Ha leszerel, úgy vélem, nagyon komoly fiú lesz, és remélem, nagyon komolyan fog a szocializmus kérdéseivel is foglalkozni.

**Május 11.** Egy hetet Budapesten töltöttünk. Végigjártuk a színházakat. Gyenge darabok mindenütt, de van néhány kiváló művész. Bulla Elma talán a legkitűnőbb ma, de ragyogó Makay Margit, Tőkés Anna és Mezei Mária is.<sup>383</sup> A férfiak közül Páger vígjátékokban is kitűnő, Somlay Artur és szellemesen emberi Békeffy István.<sup>384</sup> Az opera ellenben kitűnő. Németh Mária, Pataky K. és Palló Imre igazán ragyogóak.<sup>385</sup>

Nagy Istvánnal, Józsaival és Lenghellel együtt tárgyaltam Szakasits[csal], Mónus[sal], Pajor[ral] és Büchlerrel.<sup>386</sup> Feltűnően engedékenyeknek mutatkoztak. Együttműködés minden vonalon. A kiadandó könyv tekintetében csak azt kéri, hogy egyedül Gaál Gábor ne a saját nevével írjon.

Szakasits a legrendesebb közülük. Losonczi<sup>387</sup> mondja, hogy van egy Szakasits–Mónus–Büchler–Pajor ellentét, ezek úgy kezelik Szakasitsot, mint egy alsóbb rendű frátert, aki csak azért kerülhetett felül, mert született magyar.<sup>388</sup>

Kovács Imrével találkoztam.<sup>389</sup> E hét elején fenn járt a szociáldemokrata pártban, és együttműködésről egyezett meg Szakasitsékkal. Egyelőre nem lép be a pártba – ettől különben is félnek Büchlerék –, de szorosan együttműködik azzal, cikkeket ír a Népszavába, előadásokat tart stb.

Az emberek itt nagyon elégedetlenek. Panasz, dac, megalkuvás, elszánt akarat. Mindent megtalálunk, akárcsak Komáromban s a Felvidéken. Ott katonák, kereske-

381 *Tymosenko beszéde a moszkvai katonai díszszemlén.* Népszava, 1941. május 3. 2.

382 A mai szlovákiai Komáromról van szó, Jordáky Béla itt volt katona.

383 Bulla Elma, Makay Margit, Tőkés Anna és Mezey Mária színésznők.

384 Páger Antal, Somlay Artúr színészek és Békeffy István színműíró.

385 Németh Mária, Pataky Kálmán és Palló Imre operaénekesek.

386 Józsa Béla, Samoilă Lenghel erdélyi baloldaliak, Büchler József, Szakasits Árpád, Mónus Illés, Pajor Rudolf magyarországi szociáldemokrata politikusok.

387 Losonczi Géza kommunista politikus, újságíró.

388 Jordáky itt Mónus Illés, Pajor Rudolf és Büchler József zsidó származására utalt.

389 Kovács Imre parasztpárti politikus.

dők, alkalmazottak, munkások egyaránt átkozták a rendszert, s a felszabadulás feletti örömük kifejezése mellett egyaránt leszögezték, hogy jobb volt a csehek alatt. Budapesten a Nemzetközi Vásár mutatja legjobban az elégedetlenséget. Az emberek ezrei állnak sorban, hogy bejuthassanak a Szovjetunió pavilonjába. A napokban kint jártomban láttam, amint legalább egy kilométer hosszúságban álltak az emberek, várva a bejutásra, amikor az olasz pavilon kong a látogatlanság miatt, s a németek az övéket bezárták. Akikkel beszélgettem, elragadtatással szóltak arról, amit láttak, s hogy elvonulhattak a szocialista zászló előtt.

**Május 16.** Móricz Zsigmond volt nálam. Jelen voltak: Gaál Gábor, Nagy István, Kovács Katona, Demeter János,<sup>390</sup> Balogh Edgár, Böződi György, majd Jancsó Elemér. A népnevelési ankétnak a Kelet Népeben való elindítását beszéltük meg.<sup>391</sup>

Az öreg friss, közvetlen, és az emberi haladás szolgálatában áll.

**Május 25.** Kovács Imre és Erdei Ferenc előadásán voltunk. Érdekes és kitűnően felépített előadások. Akik azonban ismerik könyveiket, azok új problémákat nem kaptak.

Daday Lóránd előadása türelmetlen és visszataszító volt a románsággal szemben.<sup>392</sup> Vértünetekkel állott elő. Semmi közünk nem lehet ehhez az előadáshoz.

**Május 26.** Kovács Imre nálunk volt ma este. Jelen voltak még Gaál Gábor, Nagy István, Józsa, Kovács Katona és Balogh Edgár.

Tisztába jöttünk egymással. Kovács Imre ma már tiszta agrárszocialista, aki a parasztság útját csak az ipari munkássággal való szoros együttműködésben látja. Különben részt vesz a munkásnevelő mozgalomban is. A Népszavába pedig rendszeresen fog írni.

Forradalmár, akivel nyugodtan együtt dolgozhatunk, bár mintha nagyképű lenne. Mindenesetre még meg kell alaposan ismernünk.

**Május 30.** Egy zsidó társaságban Ascher Oszkárt hallgattam meg.<sup>393</sup> Igen jó előadó, de csapnivaló a program. Molnár Ferenc, angol és francia jelenetek és egy-egy József Attila- és Illyés Gyula-vers. Többet vártam Aschertől.

Az egyetemen pályadíjat nyertem egy gyorsan elkészített s nem is komplett dolgozattal.

**Június 6.** A pártvezetőség végre néhány hónap eltelte után meghozta ítéletét a Kandel-ügyben. A pártmozgalom érdekében kibékülésre szólítottak fel, miután megállapították, hogy a Kandel ellen felhozott vádjaim teljesen alaptalanok. Természetesen megtagadtam minden alkut ezzel a rothadt, évtizedeken át üzőtt szociáldemokrata gyakorlattal. Gyávák és aljasok, akiknek nincs bátorságuk önmagukat revízió alá ven-

<sup>390</sup> Demeter János jogász.

<sup>391</sup> 1941 első felében a Kelet Népe szerkesztősége körkérdest intézett erdélyi írókhoz. Jordáky Népnevelés és szakoktatás címmel írta meg gondolatait a Kelet Népe 1941. július 1-jei számában.

<sup>392</sup> Daday Lóránd író.

<sup>393</sup> Ascher Oszkár színész.



niük, és becsületes szocialista útra térniük. Úgy látszik, kísérti őket is a múlt. Bruder, aki semmivel sem különb, mint Kandel, irányította ezt a kérdést. Lengyel beadványomat önmagára nézve is sérelmesnek találta, mert ő is kénytelen volt a királyi diktatúrát szolgálni. És Schnegg, ő most került be a titkári székbe, s az opportunizmus szellemének nem is kellett túlságosan csapdosnia, hogy azzá váljék, ami valóban: szociáldemokrata kispolgárrá. Lakatos, volt Lăcătuș, tényleg kispolgár. S úgy látszik, Temesi is az. Ezekkel a „szociáldemokratákkal” kár vesződni. Pedig hittem, hogy sikerül megváltoztatnom őket.

Mi a teendő? Otthagyni a pártot nem lehet, mert munkások vannak ott, akik bennünk hisznek, akik úgy érzik, hogy szocialisták vagyunk. A mozgalomért, a szocializmusért dolgozni kell, még ha naponta kell küzdenünk kretén és opportunisták alakokkal. A végén úgy is elhullanak, vagy elsöpri őket is a harcát tudatosan vívó munkásság, azokkal a tőkés intézményekkel együtt, amelyekhez oly görcsösen ragaszkodnak.

Bruder, Lengyel, Lakatos, Schnegg azt mondják: intellektuel vagyok, s így állandó a lehetősége egy jó állásért való dezertálásomnak; Könnyen vagyok befolyásolható, s ezért változtatom az álláspontomat. Balgák és hülyék. Nem látják, hogy a taktika nem lehet állandó, az nem valami merev dolgok, vagy eszme; a taktika a mindennapi adottságokhoz kell legyen mérve. Egyetlen dolog fontos minden körülmények között: ne feledkezzünk meg pillanatra sem a végcélről. A szocialista forradalom, a szocialista társadalom építése, csak ez lebeghet a szemünk előtt. Hülyéknek és opportunistáknak természetesen érthetetlen, hogyan dolgozhatunk pl. a Népközösségben adott történelmi pillanatban. S esetleg 3 hónap múlva hogyan harcolhatunk az ellen. Aminthogy érthetetlen nekik ma ez, hogy miért nem vagyunk angolbarátok, miért nem látunk árulást a Szovjetpolitikában, miért nem harcolunk a Weimarihoz hasonló demokráciáért, miért nem akarjuk a szocializmusba való békés belenövés elméletét helyesnek elfogadni. Ez mind érthetetlen, mert nem marxisták, egyszerűen kispolgárok, akik bekerültek egy szociáldemokrata utcába, s azt gondolják, hogy amit ma szociáldemokráciának neveznek, az a marxizmus.

De tanulunk mindebből. Úgy látszik még mindig jó leckéket kapok a szociáldemokráciából.

**Június 10.** Megismerkedtem Veres Péterrel az egyik könyvnapi sátorban. Örömmel fogadott s túl fiatalnak talált.

**Június 11.** Ma nálunk volt Veres Péter. Most ő került a terítékre körünkben. Marxistának vallja magát, látni akartuk, valóban az[-e]. Balogh Edgár és Nagy István erősen a befolyása alatt vannak. Inkább Nagy István, mert Edgár taktikus, akárcsak Veres Péter.

Veres Péter partizánharcnak nevezi azt, amit csinál. Persze forradalmi partizánharcnak. Valójában amit ő csinál, opportunizmus, megalkuvás, a zavar növelése a proletariátus soraiban.

Elmondta, hogy parasztpárt alakítása érdekében megbeszélést tartottak.<sup>394</sup> Részt vettek a kezdeményezőkön kívül (Illyés, Kovács, Darvas, Erdei s Veres) még Tamási Áron Erdélyből, Boldizsár Iván, Sárközi György, Szabó Zoltán, Borbély Mihály, Németh László stb. Semmi sem lett, mert Tamásit és Illyés Gyulát kivéve pl. senki sem akarta vállalni Félját az öreg szerint.<sup>395</sup> Bár, amint a szavaiból kivehettük valójában, mert egy részük gyáva és számító, más részük pedig egyszerűen a mai társadalom fenntartásának a híve. Hogy is képzelhető egy pártban Németh László és Kovács Imre, Veres Péter és Szabó Zoltán, s mindezek olyan alakkal, mint Tamási Áron.

Azt hiszem, Veres Péter érzi, hogy a marxizmusnak van igaza. Talán nem hisz korai győzelmében, s ezért taktikázik, meg ravaszkodik. Meg jólesik neki, hogy „osztályát” keresztültörte; érte „rajonganak” a középosztály értelmiségei, ünneplik a Turulban és a Baross Szövetségben.<sup>396</sup> Itt az ideje most már marxista analízis alá venni a nyilvánosság előtt. Megmutatni neki a helyes utat, és nyílt színvallásra szólítani.

**Június 22., reggel 8.03.** Ebben a percben közli a budapesti rádió, hogy hogy a német hadsereg ma reggel megkezdte a támadást Oroszország ellen, hogy elhárítsa az orosz fenyegetést.

**D.u. 3 óra.** Kitört tehát a nagy háború. A nemzetiszocializmus és a tudományos szocializmus rendszerének a háborúja. Még jelentések nincsenek. Döntő eseményeket nem is várhatunk. A legfontosabb ma: szilárdnak maradni, bármilyen megpróbáltatás is jöjjön. Bízni a hadseregben és a világ proletariátusának a szimpátiájában. Óvatosságnak lenni és felkészülni a nagy harcokra. Segíteni s segítséget várni. A cél: a fasizmus megdöntése az egész világban.

**Június 23.** Magyarország is megszakította a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval. Tette ezt berlini urai parancsára, s a magyar nép akarata és érdekei ellenére.

**Június 27.** Magyarország reakciós kormánya hadiállapotot jelentett be a SZ.U.-val szemben.

394 A Nemzeti Parasztpárt magyar agrárpárt. 1939-ben alapították népi írók és paraszt-politikusok. Bázisa hagyományosan az ország keleti részében volt, főleg az Alföld szegényparasztjai támogatták. Elsősorban a népi írók tartoztak a pártvezetőséghez, ott volt Illyés Gyula, Veres Péter, Kovács Imre, de a háttérben Németh László és Bibó István is.

395 Jordáky itt a népi tábornok ideológiai törekései mentén jobboldalra és baloldalra tagoló dichotómiára utal. Bár Fejta Géza *Viharsarok* című kötetével és a Március Front programjának kidolgozásával nagy népszerűsége tett szert, a háború alatt mégis jobboldalra sodródott, ezért a népi baloldal nem szívesen működött együtt vele.

396 A Turul Szövetség (Magyar Egyetemek és Főiskolák Országos Nemzeti Turul Szövetsége Előkészítő Bizottsága) a Horthy-kori Magyarország legjelentősebb egyetemi ifjúsági szervezete 1919 és 1945 között; a Baross Szövetség egy 1919 és 1945 között működött gazdasági-érdekvédelmi egyesület (teljes neve: Baross Szövetség Kereskedő, Iparos, Rokonszokmák és Termelők Országos Egyesülete), amelyet a keresztény iparosok, kereskedők, gazdák és vállalkozók érdekeinek képviselőire hívtak életre.

**Június 28.** Csaknem egy hete folyik már a küzdelem a fasiszta Németország rabló-hadserege és a proletárok Vörös Hadserege között. A jelentések szűkszavúak, de bizakodásra jogosítanak.

Bíznunk kell a Vörös Hadseregben. Hogy 25 évnyi munka eredményei meglátszanak most. S hinnünk kell az európai munkásságban is. A marxizmus tanításai ébren kell tartsák az embereket. A német proletárok millió, a vörös Bécs dolgozói, a hős aszturiaiak és Madrid védői, a francia elvtársak milliói és a többiek megszűntek volna marxistának lenni. Lehetetlen ez. A munkásosztály tudja az útját, és akarnia is kell azt. A szocialista tömegek nem csordák, nem fasiszta banditák által vezetett nyáj, tudatosak, még ha oly borzalmas módon szenvedik az elnyomást, mint ma Európában. S akarniuk kell a felszabadulásukat. Talán csak az indulás nehéz. Az első tett, ami jeladás lesz mindenkinek. Talán egy kis orosz győzelem, vagy valahol valamilyen tömegakció, hollandoknál, belgáknál, vagy norvégeknél vagy – én úgy vélem – a franciáknál.

**Június 29.** Úgy látom, a szüleim félteneek engem, s nagyon aggódnak az öcsémért. Félnék, hogy internálni fognak, s épp ezért bizonyos mértékű passzivitást tanácsolnak ezekben a napokban. S főleg óvatosságra intenek. Csak ennyire, mert az édesapám forradalmár volt, s büszke arra – ha titokban is tartja –, hogy az ő útját követem, s az anyám gyűlöli és utálja a fasisztákat. Hitler[t], Mussolinit s a nyilasok[at] egyaránt. Lehet, sőt bizonyos, hogy az internálásra sor kerül... s talán még ez a legjobb eset. De nem számít túlságosan sokat az egyén sorsa ebben a nagy küzdelemben. Szeretném végigküzdeni, s szeretnék az építés munkájában is részt venni. Minden tudásomat, minden energiámat a szocialista építésnek szentelném. S hű segítőtársam lenne ebben Mária, aki olyan őszintén és mélyen aggódik minden szocialista katona életéért.

Ma az ebédnél Béláról beszéltem. Hogy jó lenne, ha hazajönne egy kicsit, mielőtt a frontra viszik. S alig fejeztük be az ebédet, megérkezett. Az állomásról a kaszárnya helyett felszökött néhány pillanatra. Nagyon megörvendtünk neki. Ki tudja, mikor találkozunk legközelebb. Melyikünket hová vetnek majd a kiszámíthatatlan események. Azt mondja, holnap már viszik őket a frontra. S a tiszti iskolában erősen nyomták. Bizonyára a kémelhárító adott jelentést a „Jordáky családról”. Erős és öntudatos ember lett belőle. Értékes, és nagyon szeretnék vele együtt dolgozni a szocialista társadalomban. Igen jól egészítenénk ki egymást. A szocializmusért. A munkásosztályért...

**Június 30.** Rendkívüli p.v.-i<sup>397</sup> ülést tartottunk ma este. Bruder meghívót kapott országos pártválasztmányi ülésre. A pártvezetőség hosszas vita után engem delegált mint a kolozsvári szervezet megbízottját az ülésre. Még a megbízatás előtt Lengyel felszólított, nyilatkozzam, mi vagyok. Szociáldemokrata vagy sem? Elfogadom-e a mindenkori országos p.v. utasításait vagy nem? Kifejtettem nekik, hogy marxi és en-

397 Pártvezetőségi.

gelsi értelemben vagyok szociáldemokrata, de semmi esetre sem opportunistá. A határozatok ellen nem harcolok nyilvánosan, amíg tagja vagyok a pártnak, de a párt keretében harcolok mindenféle opportunistá irányzat ellen.

**Július 1.** Sokat gondolkozom, vajon menjek-e fel Pestre, erre a megbeszélésre. Rossz sejtelmeim vannak. Azt hiszem, valami újabb kormánnyal kötött paktumot akarnak szentesíttetni velünk a pártbürokraták.

Kénytelen vagyok mégis felmenni. A helyi párthatározatoknak eleget kell tennem. Különben kijelentettem, hogy bármi történjék, én az ismert álláspontomat fejem ki mint a kolozsvári pártszervezet véleményét. Az aggodalmat egyesek gyávaságnak, mások talán túlságos óvatosságnak neveznék.

Álláspontom mindenesetre szilárd. Megalkuvás kizárva. Az opportunistákkal komoly együttműködés lehetetlen.

**Július 2. de.** Bruderrel és Lengyellel érkeztem meg Pestre. Egyedül korábban mentem fel a központi párttitkárság irodájába. A titkárság tisztviselője csodálkozását fejezte ki, amint meglátott, s még inkább csodálkozott, amikor megmondottam, hogy a kolozsvári szervezetnek én vagyok a hivatalos képviselője. Kijelentette, hogy ők Brudernek küldtek meghívót.

Nem tartottam komolynak a dolgot. Még azt is csak furcsállottam, hogy Szakasits Árpád, bár többször is csaknem egymásba ütköztünk, nem fogott kezét velem, még csak nem is üdvözölt, bár a múltban mindig igen buzgón tette ezt.

Mindenesetre megvártam Bruder és Lengyel odaérkezését, minden hivatalos tárgyalás előtt.

Délben aztán, egy óra előtt előtt bejutottunk a bürokrácia fellegvárába, ahol Pajor Rudolf és Szakasits Árpád fogadtak bennünket. Igen nyers hangon kezdtek beszélgetni, majd felém fordulva burkolt fenyegetést és szankciókat helyeztek kilátásba, azért, mert Kolozsvárott „egyesek” nem értik meg a központ kizárólagos jogát elvi kérdések tisztázását és a vezetést illetőleg.

A beszélgetés lényegét a következő pontokban foglalom össze:

1. Pajor: Tudomásunkra hozták, hogy egyesek a „demokrácia” és a „proletárdiktatúra” kérdéseit feszegetik. Szakasits: ...és hogy a központi bizottság bizonyos állásfoglalásait kritizálják.

Majd mindketten kijelentették, hogy semmiféle elvi jelentőségű kérdésben nincs jogunk még vitát sem folytatni. Erre csak a központi bizottság jogosult, s minden tagozat köteles tudomásul venni és alkalmazkodni, illetve végrehajtani ennek a határozatait. Ezt annál is inkább – Szakasits szerint –, mert a jelen fejlemények bebizonyították máris, hogy csakis az angol demokráciának van igaza; a bolsevizmus éppúgy el fog tűnni ebben a háborúban, mint a hitlerizmus.

Kijelentettem nekik: hogy az elvi kérdések tisztázását célzó vitákat továbbfolytatjuk, még ha a fejük tetejére is állanak. Az új társadalmi formákat, taktikát, harci módszereket pedig úgysem ők fogják megszabni az irodákból.

2. Kijelentették, hogy azok, aki nem százszázalékos szociáldemokraták (mint ők), jól teszik, ha elhagyják a mozgalmat, még mielőtt kizárnák őket. Bizonyítékaik vannak, hogy én a baloldaliakkal dolgozok együtt. Ez főképp a Kandel-ügyben vált nyilvánvalóvá. De legutóbb pl. amikor Pajor Kolozsvárott járt, s előadása után megkérdezte, hogy én vajon miért nem vagyok ott, egyik idősebb elvtárs azt mondta neki: mert nem kíváncsi angolbarát előadásra.

Tiltakoztam az ilyen bürokrata pártiktatúrás hang ellen, s megismételtem, hogy gazemberekkel a szociáldemokrata pártban nem dolgozom együtt.

3. A pártválasztmányi ülésen csak az vehet részt, akit a központ hívott meg, tehát Bruder. Lengyel tiltakozására, aki kijelentette, hogy Kolozsvár hivatalosan delegált engem, kijelentette Pajor, hogy az országos pártválasztmányi ülésre nem a helyi szervezet delegál, hanem a központi titkárság hívja be azt, akit az jónak tart.

Ezután én tiltakoztam a helyi szervezetek jogának ilyen szervezeti szabályellenes és bürokraták által önkényes megsértése ellen.

4. Pajor és Szakasits kijelentették, hogy tévedünk, amikor úgy véljük: oly módon dolgozhatunk, mint Romániában. Kolozsvárnak semmi köze Erdélyhez; egy szekció, amely végrehajtja azt, amit Budapest elrendel, s nem törődik egyetlen más városban történetekkel is. Lengyel megjegyzésére, hogy tiltakozunk Feldnek mint a nagyváradi munkásság képviselőjének szerepeltetése ellen, kijelentették, hogy a kolozsváriak fogják be a szájukat, mert Feld a központ bizalmát bírja.<sup>398</sup>

Kijelentettem, soha tudomásul nem fogjuk venni a központi iroda diktatúráját, s alkalmas időpontban harcolni fogunk az autonóm erdélyi szocialista párt megteremtéséért. Ez különben is régi programunk, amit az egységes – földrajzi, történelmi, gazdasági – erdélyi táj, a nemzetiségek rónak pártunknak kötelességül.

**Július 2. du.** Buchinger elvtárral beszélgettem. Aggódik, de a fejleményekért a szovjetet okoztatja.

Lengyel is odaérkezve elmondottuk a de.<sup>399</sup> történeteket. Majd Reisz Móricnak, Szakasits Antalnak és Tolnainak, a pécsi párttitkárnak. Ekkor már Bruder is jelen volt. Egyhangúlag rosszalták a dolgot, s a pártbürokrácia elhamarkodott lépésének tartották. Kijelentették: jelenjek meg másnap reggel a titkári értekezleten, minthogy a ma esti pártválasztmány ügyis elmarad. Ők teszik majd szavá a kérdést.

Megmondtam nekik, hogy ez lehetetlen, mert nem személyemről, hanem a kolozsvári pártszervezetről van szó. Közöltem továbbá, hogy még éjjel visszautazok Kolozsvárra. A gyűlésen majd részt vesz Bruder, természetesen nem mint a kolozsvári szervezet küldöttje, hanem mint a központ megbízottja, s kolozsvári informátora. A kolozsvári pártszervezet így természetszerűleg nem fogja tudomásul venni a meg-

398 Feld István, a nagyváradi pártszervezet vezetője.

399 Délelőtt.

beszélés anyagát, minthogy Brudert még a pártválasztmányba sem választották be a kolozsvári munkások.

Buchinger és Szakasits Antal végül felküldték Brudert a központi párttikárságra, hogy az én megbízólevelemet adja át. Kis idő múlva azzal jött vissza, hogy Pajor és Szakasits hajthatatlan, s ragaszkodnak ahhoz, hogy Erdélyből csak Bruder és Feld vehessenek részt az ülésen.

**Július 2. este.** A Népszava szerkesztőségében a fiatalokkal: Kállayval, Losonczyval és Kasztellel beszéltem meg a kérdést.<sup>400</sup> Gyanúmat megerősítették, miszerint bizonyos íratlan paktum van a kormány és a párt között a termelés zavartalan folytatása érdekében. A pártban a baloldali elemeket megfigyelés alá veszik, s lehetőleg eltávolítják minden vezető pozícióból, esetleg kizárják őket.

Megnyugtató ezzel szemben, hogy a pártbürokráciának befolyása a tömegekre nincs, s Kállay szerint a budapesti munkások Kolozsvárról várják a bürokrácia elleni küzdelem elindulását.

Különben Losonczy és Kállay szerint Kovács Imre „derekasan” állja a helyét. Azt hiszem, K. I.<sup>401</sup> tényleg állja a helyét, amikor velük van, de biztosítja magát állandóan a nagytőke felé is.

**Július 2. éjjel.** Budapest nagyon sötét. De a német gépesített járőrök azért jól látszanak. Számos Gestapo-ügynök van itt egyenruhában. S a Rákóczi úton végig, a Keleti pályaudvar környékén a nők százával kínálkoznak a járőröknek.

Ez ma Budapest.

**Július 3.** Itthon vagyok újra. Sokat gondolkozom. Van-e értelme a további munkának ebben a szociáldemokrata pártnak nevezett istállóban?

Valamilyen formában dolgozni kell. A tömegekért s a szocializmusért. Azonban úgy, hogy a tömegek különbséget tudjanak tenni a magunkfajta szocialisták és a hivatalos opportunistá szociáldemokraták között.

**Július 4.** A helyi pártvezetőségnek beszámoltam budapesti utamról. Láthatólag mély benyomást tett rájuk minden, s főleg a nyomdászok igen fel voltak háborodva. Kérésemre végleges döntést csak a jövő heti ülésen hozunk, amikor meghallgatjuk Lengyelt és esetleg Brudert is.

**Július 5.** A szovjetek Vörös Hadserege már két hete vívja véres háborúját a fasiszták haderőivel. A tegnap beszélt Sztalin. Egyszerű és világos beszédében a Vörös Hadsereg és minden szovjet polgár kötelességét körvonalazta s a szovjet stratégia útjait jelölte meg. A nemzetközi munkásság szempontjából igen jelentős az a kijelentése, hogy a szovjet népek nemcsak hazájukat védik, de harcolnak minden európai nép felszabadí-

400 Kállai Gyula, Losonczy Géza kommunista politikusokról és Kasztel András szociáldemokrata szerkesztőről van szó.

401 Kovács Imre.

tásáért a fasiszta gonosztevők és kannibálok uralma alól, harcolnak az egész világ minden dolgozójának a megmentéséért.

A háború eddigi folyamán kétségtelenül a németek jelentős előrehaladást tettek, de a harcok még a Szovjetunióhoz az utóbbi években csatolt területeken folynak. Semleges körök szerint a németek ember- és hadianyag-vesztesége borzalmas arányú. Ezt látszik igazolni a német sajtó metamorfózisa. Göbbels irodája a háború első hetében azt jelentette, hogy: 1. Az orosz haderő támadásra készen állott felvonulva a német határon. 2. Mindenütt forradalmak ütötték fel a fejüket, a szovjet katonák kényszeredetten harcolnak, s ahol csak tehetik, átszöknek az ellenséghez, megadják magukat. 3. Nincs szovjet stratégia és taktika.

Göbbels irodája hirtelen megváltoztatta hírközlésének irányát, hangsúlyát, s az ellenkezőjét állítja mindannak, amivel azelőtt egy héttel traktálta nemcsak Németország, de a megszállott Európa közvéleményét.

Ad. 1. Mint a fasiszta Magyar Szó júl. 3-i száma idézi a Völkischer Beobachtert, kitűnik, hogy: „a német véderő június 22-én megindított támadása meglepte a vörös hadsereget, mert ez jelzett időpontban a felvonulását nem fejezte be”.

Hazugság tehát, miszerint a vörös hadsereg támadásra készen állott, s aljasságok tömkelege nyilvánvalóan Hitler beszéde és Ribbentrop jegyzéke.

Ad. 2. Forradalmakról beszéltek, s egyetlen jelentésből nem derül ki, vajon a németek által „felszabadított” litván, lett és ukrán területeken milyen lelkesedéssel fogadják őket. Sehol semmi lelkesedés, nincsenek nagy szónoklatok, még Göbbelsék sem tudják kihasználni ezt a jó alkalmat.

Ahol csak tehetik, átszöknek a szovjet katonák, s csak azért harcolnak, mert revolvérrel a hátuk mögött kényszerítik tisztjeik őket – ezt a Völkischer Beobachter július 1-i számában cáfolja meg egy Stolzemberg nevű haditudósító: „Egy északnémet gyalogezred tisztjei és legénysége a keleti fronton igen rövid idő alatt más benyomást nyertek az ellenség harcmódoráról, mint a nyugati fronton. Megállapították, hogy itt egész más ellenféllel állnak szemben, mint Belgiumban és Franciaországban... A szovjet hadsereg érzés nélküli kollektívuma a rombolásnak. Amíg Franciaországban a körülkerített ellenség rövidesen levonta a következményeket, addig a szovjet katonák addig harcolnak, amíg élet van tagjaikban, és nem adják meg magukat.”

Ad. 3. Stolzemberg fenti tudósításában Göbbelsszel [sic!] szemben szovjet taktikáról beszél: „Egy századparancsnok elmondotta, hogy a szemben álló szovjet egységeknél nem lehetett egységes taktikai vezetést tapasztalni. Ennek ellenére a csoportonként küzdő szovjet katonák minden vezetés nélkül az álmokóros biztonságával és ügyességével harcoltak.” „...a század eddigi legkeményebb élménye a belga Albert-csatorna bevétel volt, azonban az, amit itt éltek át, felülmúlta a korábbiakat.” „... A bolsevizmus politikai tételeit katonai térre alkalmazták. Ez alkalommal azt tapasztaltuk, hogy a szovjet csapatok átengedték első támadó hullámunkat jól rejtett állásaikon, és akkor



hátba támadták őket. Előfordult az is, hogy csak a második hullámot támadták meg, hogy a rohamcsapatokat elszigeteljék.”

De vajon ez a metamorfózis miért vált szükségessé? Vajon nem-e olyan nagyok a veszteségek, hogy szükséges az ellenfél vitézségére hivatkozni, amikor a német anyákat, feleségeket és gyermekeket elvesztett férjeikért és fiaikért vigasztalni akarják. Vajon nem kell-e a később induló csapatokat figyelmeztetni, hogy ne várjatok könnyű győzelemre, s minden ügyességre és leleményességre szüksége van a német katonának, ha életben akar maradni.

A szocializmus és a fasizmus harca színvallásra kényszerít minden becsületes embert, pártot, szervezetet. S mit csinálnak ma, mit kell tegyenek a szociáldemokraták. A fő ellenség a fasizmus, ezt hirdették immár csaknem két évtizede, de főképp főleg Hitler uralomra kerülésétől kezdve. Kétség nem fér ahhoz, hogy az illegalitásban dolgozó francia, spanyol, német, olasz, holland, belga szociáldemokrata tömegek harcolnak az őket rabságban tartó fasiszta banditák ellen. Látszik, hogy az angol munkáspárt küzd és testvéri kezet nyújt az orosz munkásságnak. Hol vannak azonban a legális szociáldemokraták? Svájcról nem érkezik hír, de annál több a skandináv blokkhoz tartozó országokból. A finn kormányba épp tegnap lépett be újból a „vén forradalmár” Tanner, s rádióbeszédében jelentette: „Finnország érdekei azonosak Németország érdekeivel, és ezért a finnek válllvetve küzdenek a németekkel a bolsevizmus ellen.”

A finn szakszervezetek központi tanácsa pedig az angol munkáspárthoz írott levelében közli, hogy „a munkásság nem habozik, hanem harcol az ország függetlenségéért”.

Dániában – bár helyzetük súlyos, minthogy megszállt terület – a vén szoc. dem. Stauning kormánya sürgősen siet megszakítani a diplomáciai viszonyt a Szovjetunióval.

A svéd szociáldemokrata kormány átengedi a német csapatokat, s egyes pártlapokban előre ujjonganak a gyűlölt bolsevista diktatúra bukásán.

A norvég szociáldemokrácia az egyetlen ezen a szakaszon, amelyik állja a helyét. Igaz, ez a párt mindig a II. Internacionálé forradalmi frakciójához tartozott, s hosszú időn át távol is tartotta magát az opportunisták gyülekezetétől.

A magyar szociáldemokrácia? Túl közel van a Szovjetunió! Túlságosan forradalmiak a tömegek! – Az utat azonban készítik. S az árulásban a háború utáni szociáldemokrata vezérkarnak sokkal nagyobb a gyakorlata, mint bármelyik más pártnak. S ha Tanner, Stauning, Günther, Spaak, Belin megtalálták az utat Rytin, Albert királyon, Pétainen, Francón át Hitlerhez, miért késnének le éppen Peyer vagy Szakasits [a] Keresztes-Fischeren keresztül Horthyhoz vezető útról?<sup>402</sup>

402 A fenti nevek a felsorolt országok szociáldemokrata pártjainak vezetői és államvezetői, ahogyan a magyar szociáldemokrata Peyer Károly és Szakasits Árpád, valamint a magyar belügyminiszter Keresztes-Fischer Ferenc és Horthy Miklós kormányzó.

**Július 6.** A mai lapokban olvasom, hogy Budapesten a rögtönítélő bíróság halálra ítélte két kirakatfosztogatót. Az elítélteket ki is végezték.

Bizonyos, hogy szocialista rendszer sem túrná a rablás[t], bármilyen társadalomellenes cselekedetet vagy gonosztettet. A kapitalista rendszerben nem várhatjuk tehát, hogy kíméletesek legyenek különösen ilyen, a magántulajdon szentségét bántó esetben. De mégiscsak a társadalmi indító okokat is meg kellene vizsgálni. A tárgyaláson ugyanis kiderült, hogy a két ember a lopott cipőket a Teleky téren 20 pengőért, a töltőtollakat pedig 15 pengőért adta el. Éspedig azért, hogy ne haljanak éhen, hogy ruhát vehessenek maguknak.

„Mire fordították a pénzt?” – kérdezte az elnök.

„Lakásra és kosztra” – válaszolta egyikük.

A másik vádlott pedig ezeket mondotta: „Nagyon keveset kerestünk. Nehéz munkával éppen, hogy a szűkös lakásra és kosztravalót tudtunk megszerezni. Ruhavalóhoz már nem jutottunk. Ez az egy ingem van, ami rajtam van. A cipőm rongyos, kilóg belőle a lábam.”

Az ítélet kihirdetése után az egyik elítélt kijelentette: „Nem kívánok kegyelmet.”<sup>403</sup>

Lakás, koszt, ruha – éhező gyermekek még nincsenek is; nem a társadalom elleni borzasztó vádat jelenti ez? Miért nem adnak megfizetett munkát azoknak, akik dolgozni akarnak, hogy élhessenek? Kenyér helyett halál! – ez a kapitalizmus. Lerombolni tehát, semmi ne maradjon belőle. Emberi társadalmi rendszert teremteni, szocializmust a kapitalizmus helyére.

**Július 7.** Ma éjjel letartóztatások voltak. Nagy István, Ballauer, Kohn Hillel, Hirsch mérnök, több ifjúmunkás van a letartóztatottak között.<sup>404</sup>

**Augusztus 2.** Egyheti munka után befejeztem egy történelmi dolgozatot Spanyolországról.

**Augusztus 4–7.** Illyés Gyula: *Csizma az asztalon*.<sup>405</sup> A parasztokról önmaguk: „Bőrükön érzik, szikkadt, nehezen mozduló, mert valóban vastag bőrükön érzik, hogy parasztnak nem születik az ember, hanem azzá is csak úgy válik, hosszú nevelés és iskola után. (30. old.) „A parasztok tehát gyakran idegennek, sőt időszerűtlennek érzik magukat...” (30. old.)

A parasztságnak rendezni kell sorsát és életformáját. „Azt akarom elmondani, hogy ezt csak ő rendezheti.” (31. old.)

Igaza van, a vidék bomlik. Általános tünet ez. Sajnos azonban a „vidék” nem az iparban, munkásként akar elhelyezkedni. Legtöbben állami, nyugdíjas állást szeretnének. Meg pénzbeszedői, házmesteri vagy szolgai állást. (Lásd [a] városba került széke-lyeket.) De miért bomlik? Talán nincs-e igaza K. I.-nek,<sup>406</sup> amikor a paraszt életforma

403 Halálra ítélte két kirakatfosztogatót a rögtönítélő bíróság. Népszava, 1941. július 6. 10.

404 Ballauer Antal, Hirsch Gábor, az Ady harisnyagyár vegyészmezőnöke.

405 Illyés Gyula: *Csizma az asztalon*. Nyugat, Budapest, 1941.

406 Kovács Imre parasztpárti politikus.

csődjéről beszél. De a faluból elkívánczik az értelmiségi is, mondja Illyés. Talán erre is megfelelő magyarázatot kapunk. Egyrészt a falu helyzetében, állapotában, másrészt az értelmiségiben, nevelésében és hivatástudati fokában.

„Miért akar mindenáron hivatalnokot nevelni gyermekeiből a kovács, a szíjgyártó, a hangyász???... Az iparoslányok között valóságos rögeszme, hogy ők csak érettségizett emberhez mennek. A gazdalányok szemében egyszerre köddé válik a legszebb parasztleány is, ha feltűnik egy székvárosi tűzoltó, vagy próba pénzügyőr, vagy vasúti málházó.” (35. old.)

„Bevallhatjuk, a város legyőzte a falut, legelőször épp legéletrevalóbb, legértékesebb, legféltettebb rétegében győzte le. Ez világszerte így van... Földműves, paraszt már nincs. Vannak milliószámra emberek, akik még szántanak és vetnek, akik kezükkel, lábukkal, beszédmódjukkal még földművesek, de olyanok, akik szívükkel, fejükkel, egész emberségükkel és emberi méltóságukkal, vagy ahogy ma mondják: világszemléletükkel földművesek volnának, olyanok gyászmagyarkák módjára már csak mutatóba vannak. Jelenével, jövőjével, erkölcsével, világszemléletével és életformájával egyetemben testestől-lelekestől behódolt, kiszolgáltatotta magát.” (35. old.)

I. Gy.<sup>407</sup> szerint a város is bomlik. A városra éppoly vonzó a vidék, mint a falura a város. Ezt a kivándorlók tömegei, városszéleken kertes házat bérlők és abban dolgozó városiak bizonyítják.

Városok alakulása a város és falu viszonyából nézve „egyre jobban a falu rovására” történt. (48. old.)

A falu járult a városhoz, a paraszt ment az iparoshoz, s nem fordítva, és ez I. [Gy.] szerint nagy hiba.

„A két testvér még könnyen megérti egymást, nemegyszer össze is fog, különösen, ha közös ellenségük támad.” (48. old.) De a városok megnöttek, és elszakadtak a paraszttól. „Ahogy a parasztság befolyása eltűnik belőlük, úgy száll fejükbe a gőz. A nemességet és királyságot szolgálják, a vidéknek már éppoly élősdije, akár a hanyatló Róma.” (48. old.)

„Ami erőt, gazdagságot és műveltséget gyűjtenek, a vidékből szívják; s lassanként épp a falvakat tagadják meg.” (49. old.) A technikának köszönhetik, hogy nem buknak el, mint Athén vagy Róma.

(Furcsa megállapítások.)

(Miért gépellenes, mint Tamási.) Miért nem lenne helyesebb, hogy a gép sző, s nem a falusi. Ebben is a várost marasztalja el. „A város gépkeze kinyúlt, a falu fölszisszent, térdre ereszkedett; jobban fogoly lett, mint valaha; most már acélkarok szorításában.” (50. old.) (I. Gy. különben talán a polgárosodástól félti a legjobban a parasztságot. Azt szeretné, ha a paraszt parasztnak maradna.)

Kétségtelenül van jó adag ironia is I. [Gy.]-ban.

407 Illyés Gyula. A továbbiakban minden I. Gy. és I. monogram őt jelöli.

„...a hatalom igen veszélyes dolog, a világtörténet tanúsága szerint senkinek sem tett jót, még a legjámborabb szentnek sem. A hatalom szükségszerűen elsősorban saját kezelőjét rontja meg. Ne törjünk a hatalom felé...” (57. old.)

A falu és város közötti „régí alku senkit sem tett boldoggá; tehát nemcsak a mi érdekünk, hanem az egész világ érdeke változtatni rajta”. (58. old.)

Nem tudom, miért hadakozik azzal a láthatatlan ellenséggel, aki a szellemi életet csak a városban képzei el. Józan ésszel senki nem állíthatja, hogy falun nem lehet jó verseket vagy regényt írni. Ehhez azonban szükséges a „városi” kultúra megszerzése. „Zrínyi is vidéken írt, Berzsenyi, Arany is; Balassa és Csokonai pedig egyenest az árokparton. Ott írt Tolsztoj, ott teremődik az egész mai angol s francia irodalom, a puskaport is vidéken találták fel...” „...ha az emberi szellem fészke netán eddig a város volt, abból még nem következik, hogy továbbra is az legyen, ha egyszer ott esetleg rosszul érzi magát is.” (58–59. old.)

I. Gy. példái közül egy sincs, aki nem lett volna ismerős kora szellemi életében. S az egy század előttiek tényleg nem városokban, hanem birtokukon, falusi kúriákon éltek. De be-beruccantak a városba – ha ilyen volt. A kultúra még a mi magyar középkorunkban sem izolált. Egyik udvarból kerül a másikba, várba várba, majd kúriáról kúriára, amíg kiköt egyes vidéki helységben vagy városban.

Nagyváros – millió, zsúfolt, tér nélküli, egészségtelen nagyváros ellen talán helyes hadakozni. A nagyipari termelés azonban ezt megköveteli. A szocializmus kell majd a nagyvárosiak rideg – saját magukkal és másokkal szembeni – életét újból barátságossá, szívélyessé, társas-emberivé tegye.

Én jobban szeretem I. Gy.[-t] az író, mint a „társadalomtudóst”. Könyvének azok a részei, ahol élményeit írja le, pl. az első pesti utazását 9 éves korában az apjával, igaz élvezettel olvasom.

A szellemi életet tárgyaló fejezetekben vannak túlzások, bár igen igaz megállapítások is.

Túlzás a színházzal kapcsolatos elmélkedése. „Mint minden vidéken a színielőadás is tömörebb, emberibb.” (78. old.) Öt ember harmonika és citera kísérettel előadott Carmenje pl. „mély műélvezetet nyújtott”, de Budapesten „csak másfél felvonásra futotta türelmem”. Vagy az Ocskay brigadéros, aki szerepe közben ki-kiabál az ablakon át, hogy jegyváltásra intse a belépőket. Erre azt mondja, hogy „vidéken szinte önmagától megteremődik korunk rendezőinek legfőbb törekvése: a színpad és nézőtér közötti szakadék áthidalása; a nézők bevonása a játék szellemébe.” (78. old.)

(Ez nem szatíra!)

A színpad és nézőtér közti harmónia még teljesebb, ha a mű „maga is vidéki”, s még hatásosabb, ha a „színhátszók is közülünk valók”. (78. old.)

A politikusokkal szembeni szava és azok jellemzése igen jó szatíra. Egész komolyan beszél néhány mondattal később a népképviselési rendszerről. Majd újból az éles gúny hangja a diktátorokkal, a tollbamondókkal szemben.

„A polgárosult sajtó – mint minden, amihez pénz kell – rövidesen szintén üzleti vállalkozás lett, s így szabadsága elsősorban az üzlet lehetőségeinek a szabadságát szolgálta.” (93. old.) – Ez igaz!

A szabad sajtó tényleg mindenütt a tőke kezébe kerül. Az irányítja szellemileg, gazdasági támogatása révén. Egy bizonyos sajtó kivételével, amely nem fogad el irányítást.

Túlzásnak tartom a következő mondatot: „Az összegből így – kisebb nagyobb mértékben – minden hírlap részesül; ismétlem, mind és újra mind, egyszóval valamennyi, e téren nincs kivétel, sem tudás stb.” (98. old.) A gyáriparosok évi szubvenciójáról van szó. Nem hiszem azonban, hogy igaz lenne, miszerint minden lap kap ebből. Vannak elvi lapok, amelyek nem fogadják el, de amelyeknek nem is adna a Gy.O.Sz.<sup>408</sup>

Íróniája a legborzalmasabb az újságírókkal szemben. Teljesen igaza van.

A polgári írók töltik meg a munkáslapok szerkesztőségét is. „Ezzel a tényleg magyarázható, hogy igen sok helyen a munkásság hírlapjainak írói szemet hunynak a tőkés rend egy-két megbocsátható rendellenessége, átmenetileg kart nyújtanak a kispolgárságnak, de a parasztság szószólóival gyakorta összeakasztják a tengelyt: arrafelé nincsen út! Sajnálatosan megzavarják a munkásság és parasztság természetes egyetértését.” (107. old.)

Részben igaz. Az utóbbi mondat kissé súlyos. A N.-nál<sup>409</sup> sok zsidó-kispolgár volt például.

Viszont nagyképű állítás, ahogyan egy lapnak minden héten készített világpolitikai összefoglalót állítása szerint elkészítette: „magam ugyan édes keveset értettem a világpolitikához, de vasárnapi hazatértemkor az állomástól a faluig terjedő kilenc km-es utat mindig Énekes bácsi mellett, a bakon tettem meg. Bevallom, az ő felfogását foglaltam írásba.” (111. old.)

Naivitás vagy parasztmítosz-képzés.

„...nem hiszem, hogy a parasztság útja már csak egy lehet: a menekülés. Nem hiszem, hogy a művelődés útja már csak a züllésbe, az emberiség útja a tömeges szolgátságba vihet. Hiszem azt, hogy van megállás és újrakezdés. Hiszem azt, hogy annyi kudarc és bukás után a kérdésre, az indítványozásra ma a parasztság a legalkalmasabb. Külön-külön minden paraszt.” (128. old.)

Kiáltványszerű hang. Parasztság túlbecsülése.

Van valami gépellenes prédikáció I.-nél. Én azt mondom, ne mi végezzük el a gép munkáját, inkább a gépet a mi szolgálatunkba állítsuk. Ne másnak dolgozzunk a géppel, hanem annak a közösségnek, amelynek egyenlő jogú egyedei vagyunk. Ezt érjük el.

A recept mégis rossz I. Gy.-nél:

408 Gyáriparosok Országos Szövetsége.

409 Népszavánál.

„Lássuk el mindennel magunkat. Nézzük meg, mire is volna szükségünk. Készítünk tetszésünk szerint egy, kettő vagy öt éves tervet arra, hogy mindent magunk állítsunk elő. Amire mégsem volnánk képesek, arról egyelőre inkább mondjunk le, bár állítom, hogy a világ minden égőve alatt az egy kicsit is körültekintő paraszt mindent meg tud magának termelni a földből – mert különben hogy is tudott volna minden égőv alatt az ősidőktől fogva megmaradni? (132. old.)

„Asszonyunkat feltétlenül beszéljük rá a szövésre és fonásra, vessünk kendert, tartunk juhót. Cselédet, bérest lehetőleg ne tartsunk. Ehelyett inkább családjunk szaporítását vegyük tervbe...” (139. old.)

„Ha nincstelenek vagyunk, ne tespedjünk napszámra lesve a faluban, vállaljunk valami elhagyott, rossz földet – a hegyekben sok helyütt van ilyen –, költözzünk akár havasi legelők mellé, rakjunk olyan földkunyhót, aminőt a dinnyések szoktak, egy-két évre az is jó, a putri is jobb, mint a városi ágyrajárás.” (134. old.)

„Figyeljük a földműves-tudomány vívmányait s alkalmazzuk azokat.” (134. old.)

Neveljük magunkat akár nélkülözés árán is. Tegyük egészségessé lakásunkat; öltözködésünket.

„Ha időnk a létfenntartáshoz és szellemünk épen tartásához szükséges munkaidő után is marad, ültessünk virágot.” (135. old.)

„Természeleslegeinkkel ne igen terheljük a piacot, ebből a múltban is sok zavar támadt. Fogyasszunk inkább többet...” (135. old.)

Vegyük át a polgárosultság áldásait – ezt is mondja I. Gy. Helyes! De hogyan? Miképpen?

Minőséggazdálkodás a földön, minőségi-iparos munka a gyár helyett – csak a minőség szót nem írja le I. Gy. De a lényeg az. Németh László-hatás ez, vagy Giono.<sup>410</sup> Vagy talán mind a kettő. „...az a munkás, aki évszámra egyforma holmit reszel, vagy épp csak a gépet eteti, az lassanként abbahagyja a zümmögést, fiatalon is megkérgesedik, akár az ápolatlan fa.” I. Gy. gépellenessége ütközik ki itt is. Mert nem a racionalizálásában van a hiba, a racionalizált munka túlságos kizsákmányolásában. Gép mellett dolgozni, akár gépemberként napi 3-4 órát, ha utána szellemi fejlesztésünkről is gondoskodhatunk a klubban, színházban és munkásegyetemen, nem rosszabb, mint az állványon énekelve festeni vagy a cipőtalpat füttyörészve szegelni. A lényeg az, hogy kinek dolgozom, mennyit és mit kapok érte. Ezt [olvashatatlan] kell megváltoztatni. Nem vissza, hanem fejlettebb fokra előremenni.

Természetesen van a minőségi kézművesmunkának is jelentősége. Magánlakásom íróasztala ne legyen uniformizált gyári termék, de miért nem lehetne az üzemi irodám huszonöt íróasztala [az].

„A paraszti élet dicsérete” az utolsó fejezet címe. S itt megtudjuk, hogy minden időszakban mennyi élvezetet nyújt a paraszti életmód. „...havazáskor egy kis falusi

410 Jean Giono francia író.

szobában kártyázgatni”, ... „zsebünkben két tojással felballagni a szőlőhegyi prэшáz-ba...”, „őszi időben ... fölhangolni és kipróbálni a citerát”... „egy kis magányos kukoricadarálás a félhomályos padláson”... „szénára dőlve hallgatni a tehenek és lovak egyenletes falatozását”...

Tavasszal és nyáron jobb, mint a Riviérán vagy az Alpokban. „...saját kukoricát kapálni”... „a csordakútnál meginni egy ital vizet”... „lányokkal szőlőt kötözni”... „holdvilágos este ökrösszekéren a falu felé zötyögni”... „értelmes és jól betanult lovakkal áprilisi napsütésben szántani”... „sarjút kaszálni ingben-gatyában és megfelelő bőrpapucsban”... „a szabadban, lehetőleg fa alatt térd közül megebédezni már éppen-séggel paradicsomi boldogság”...

Illyés Gyula gyakran esik abba a hibába, amelyet ő maga is felrótt pl. Veres Péternek. Okoskodik. Sok a társadalmi szatíra, sok az irodalmilag igen szép részlet, de sok az okoskodás. Illyés Gyula is meg akarja váltani a parasztságot, s ezért gyakorlati tanácsokkal látja el. Nem vizsgálja az okokat, a felületen marad, bár bizonyára tudja vagy tudta, hol a baj.

A szépírók társadalomtudományt akarnak művelni részben kellő előképzettség nélkül, gyakrabban azonban abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a társadalomtudományt nem tudományos alapon és tudományos eszközökkel kell művelni, hanem irodalmi síkra helyezni.

I. Gy. Könyve alapján véve *reakció*s.<sup>411</sup>

**Augusztus 8.** Cikket írtam az Ady-kérdés és a magyar nemzeti szocialistákról (*Népszavának* küldtem be).<sup>412</sup>

**Augusztus 12.** Áldor Imre dr. Széchenyi életrajzát olvasom.<sup>413</sup>

**Augusztus 13.** Fraknoi Vilmos: *gr. Széchenyi Ferenc*.

**Augusztus 14.** Áldor Imre: *Deák Ferenc* és ua. Kossuth Lajos életrajza.

**Augusztus 15.** Pálffy János: *Emlékezései*; Ekhart Ferenc: *Magyarország története*.

**Augusztus 16.** Marczali Henrik: *Magyarország története III. Károlytól a bécsi kongresszusig*; Ormos Ede: *Mi okozta M. szétbomlását*.

**Augusztus 17.** Szekfű Gyula: *A magyar állam életrajza*.

**Augusztus 18.** Kazinczy [Ferenc]: *Pályám emlékezete* (részletek).

**Augusztus 19.** Cikket írtam a Kelet Népe számára. A szokásos „Erdélyi jegyzetek”-et.<sup>414</sup>

411 Kiemelés az eredetiben.

412 *Egy Ady könyv, Ady és a nyilasok*. Népszava, 1941. augusztus 17. 6.

413 Áldor Imre: *Széchenyi István gróf vagy Magyarország ujjaszületése*. Franklin Irodalmi és Nyomdai Rt. 1876. A továbbiakban a Jordáky által olvasott kötet címe bibliográfiai mutatóit csak abban az esetben közlöm, ha csak a szerzőre vagy a címre utalt, az egzakt címet nem írta le a napi bejegyzéshez.

414 *Erdélyi jegyzetek*. Kelet Népe, 1941. szeptember 15. 9.



**Augusztus 21.** Illyés Gyula könyvéről írtam egy hosszabb bírálatot. Azt hiszem, az Ország Útjának küldöm be.<sup>415</sup>

**Augusztus 22.** Erdélyi László: *Magyar történelem*.

**Augusztus 23–24.** Ballagi Géza: *A nemzeti államalkotás kora (1815–1847)*.

**Augusztus 25.** Grünwald Béla: *Régi Magyarország*.

**Augusztus 26.** Marczali: *Az 1790–91. országgyűlés I–II*.

**Augusztus 27.** br. Kemény Zsigmond: *A két Wesselényi Miklós*.

**Augusztus 28.** Szabó Ervin: *Társadalmi és pártharcok*. Supka Géza: 1848.

**Augusztus 29.** László Dezső: *Akarom tisztán lássatok*. Berzeviczy Albert: *gr. Széchenyi István, gr. Széchenyi István leveleiből 1815–1822*. Viszota Gyula: *Gr. Sz. I. elme-állapota és halála*.

**Augusztus 30.** Halász Imre: *Egy letűnt nemzedék*. Csapody Csaba: *A legnagyobb magyar. Kossuth iratai és beszédei Széchenyivel és javaslaataival kapcsolatosan*. Asztalos–Pethő: *A magyar nemzet története*.

**Augusztus 31.** Beöthy Ákos: *A magyar államiság fejlődése II*. (E könyvnek csak egyes, Széchenyivel foglalkozó részét olvastam el. Megérdemli az alapos tanulmányozást, amiért is vissza fogok még térni ehhez.) Br. Eötvös József: *Gróf Széchenyi István*.

**Szeptember 1–2.** Gr. Széchenyi István: *Hitel*.

**Szeptember 3–4.** Gr. Desseffy József: *A „Hitel” című munka taglalatja*.

**Szeptember 5.** Grünwald Béla: *Az új Magyarország – gr. Széchenyi István*.

**Szeptember 6.** Igen visszavonultam élek. Sokat olvasok, s egy Széchenyi-könyvön dolgozom. Történeti vizsgálódásaim során igen érdekes megfigyeléseket teszek. Talán egyszer – ha lehet még a közeljövőben – az európai államiság fejlődését fogom kidolgozni. Igen érdekes, és valójában az egyes népek története nem is érthető meg a fejlődés általános törvényszerűségei[nek] ismerete nélkül. Ehhez alapos és nyugodt történetfilozófiai elmélkedésre van szükség.

A fejlődés ismerete szükséges a mához is. Nekünk ismernünk kell nemzetünk történelmét alaposan. Egyetlen részét nem hanyagolhatjuk el. A magyarság jövő útja nem érthető meg a magyarság múltjának ismerete nélkül. Vissza kell mennünk legalább a múlt századba, s a nemzeti művelődés korszakának ismerete elengedhetetlen kell legyen számunkra. A szocializmust bele kell állítanunk a magyar művelődésbe, de úgy, hogy egyik se veszítse el igazi jellegét.

Ez azért is szükséges, mert egyes zsidók főképp túlságosan ugrálnak. Minden németet ki kell irtani a föld színéről, mondják egyesek. A tartózkodóbbak csak annyit jegyeznek meg, hogy nem szeretnének a németek bőrében lenni. Destruktív propaganda ez. Én azt hiszem, bárhogy is végződjék a háború, a németekre igen nagy szerep vár az új Európában.

<sup>415</sup> *Illyés Gyula, könyve és bírálói*. 1941. Az írást végül nem publikálták, jelenleg a hagyatékban található.

R. V. közölte, hogy igen súlyos konfliktus, mondhatni élet-halál harc tört ki a Nemzeti Munkaközpont és a Szociális Népmozgalom között.<sup>416</sup> A vasasotthon elvétele ügyében nem tudtak megegyezni, s ezért most egymás tönkretévésén fáradoznak. Dunkyt egyébként önálló erdélyi szervezkedésével leintették igen komolyan.

**Szeptember 7.** Grünwald Béla: *Az új Magyarország.* (Megrázó hatalmas erejű könyv. Lenyűgöző. Egészen a hatalmában tart.)

**Szeptember 8.** Ahogy Széchenyit olvasom, mindinkább felfedezem, hogy reformereink – Németh László, Veres Péter, Illyés Gyula – mennyit vettek át tőle, anélkül, hogy említenék is őt. Illyés legújabb könyvében pl. sok helyen hangja olyan, mint a Széchenyié, tartalma azonban ellenkezőleg, a régi Magyarországé. Különbösen is divat mostanában Széchenyi hangjával harcolni Széchenyi eszméi ellen.

Br. Wesselényi Miklós: *Útinaplója 1821–1822.*

**Szeptember 9.** Zichy Antal: *Eszmék, adatok, adomák gróf Széchenyi István naplói-ból*; Gr. Széchenyi István: *Magyarország kiváltságos lakosaihoz.*

**Szeptember 10.** Gr. Széchenyi István: *A Jelenkorban megjelent adó és két garas.*

**Szeptember 11.** Gr. Széchenyi István kiadatlan irataiból. Török János összeállításában és kiadásában.

Széchenyit olvasom, s közben a rádióból valahonnan Beethoven egyik szimfóniájának dallamai hangzanak fel. Nem is a nagy szimfóniák egyike; talán a negyedik vagy a nyolcadik. De Beethoven ezekben a zord időkben. Megdöbbsen s mélyen a szívem legbensejéig hatol belém. Gyönyörrel tölt el, és fájdt ugyanakkor. A dallamok között korunk fájdalmait hallom. A hegedűk és oboák mintha sírnának. Egyszer csak látom, amint feleségem is leteszi a könyvet, amit olvasott, s leoltja a villanyt. Azt érzi, amit én, bizonyára. Beethoven mozdulatlanságra, áhítatosságra késztet, de csak azért, hogy életkedvet merítsünk belőle.

**Szeptember 12.** Berzeviczy Albert: *Széchenyi és a közművelődés.* Tolnai Vilmos: *Széchenyi és a magyar nyelv.*

Széchenyi-könyvön dolgozom már néhány hete. Az utolsó tíz napon azonban alig valamit csináltam. Komolyan elmélyedni egy ember életművében s a kor történetében megfelelő lelki nyugalom nélkül igen nehéz. S nem elég, hogy a világjelenségek játszanak az emberek idegein, még idehaza is egy kiterjedt mellékcsalád gondjai miatt is nekem kell szenvednem. Sokszor úgy érzem, vége az idegeimnek, s egyszer még megőrülök. Pedig ezt a könyvet meg kell írnom. Népemnek javára akarom s a jobbknak útmutatóul szánom. Csak legyen erőm. Csak Mária buzdítana s lelkesítene, ahelyett a sok bosszúság helyett, amit okoz. Ő szeret nagyon, de uralkodni szeretne még rajtam is. Das geht nicht!<sup>417</sup> Mellettem, mint egyenlők lehetünk csak, ezt világnézetem is parancsolja.

416 Az R. V. monogram személyazonossága ismeretlen.

417 Ez így nem megy!

**Szeptember 13.** Gaál Jenő: *Gr. Sz. I. nemzetgazdasági alapeszméi.*

Azért mégis csak Mária a legkedvesebb. Bizonyára mindkettőnk idegeivel baj van néha. Szerencsére ritkán. Hetek folynak le a legnagyobb harmóniában, s egyszer csak semmitmondó okok, rendszerint magatartásom hibái, amint mondja, okozzák a konfliktusokat. Lehet, hogy nagyon sokat kívánok tőle. Azt szeretném, ha minden munkámban nemcsak pártolóm s buzdítóm, de munkatársam is lenne.

**Szeptember 14.** Zichy Antal: *Gróf Széchenyi István életrajza I.*

Ma sokat gondolkoztam az életemen. Magányos életet élünk Máriával. Emberekkel alig érintkezünk, szüleimet s néha egy-egy barátot kivéve, akik felkeresnek egy kicsit elbeszélgetni. Igaz, sokat tanulok és olvasok. Önmagamért s népemért, a magyar népért. A magyar történelem legkedvesebb témám, s annyi élménnyel találkoztam csak az utóbbi hónap folyamán történelmünkben, amelyek megemésztéséhez évek kellenének. Szerencsére azonban gyorsan emészték, s így rengeteg kincs kerül birtokomba. Esmék és nagy tettek, eszmerombolások és kegyetlenkedések, haladás és sötét visszamaradás, világító korszakok és sötét, elmerült idők, minden megvan nálunk. Aki a múlt század történelmében leginkább megragad, az Széchenyi István. Egy osztálynak volt a képviselője, az igaz, de korának azon kevés nagyjai közé tartozik, aki felismerte a történelmi fejlődés útját, s minden igyekezete arra irányult, hogy Magyarországra is lehetővé tegye a haladás útjára való lépést. Könyveiben van korrajz, történelem és közgazdaság-tudomány. Naplóiban pedig az emberi élet megrázó élményei kerülnek elő. Döbbenetes olvasmányok. Azt is mondhatnám, egyenesen izgalmasok, lenyűgözik az embert, egészen ennek a nagy embernek befolyása alá kerül, ha korába bele tudja élni magát... s ha ki tud szakadni a ma új felismeréseket kívánó fejlődés útjáról.

**Szeptember 15.** Zichy Antal: *gr. Széchenyi István életrajza II.*

Ha a Széchenyi-könyvemet befejeztem, a XIX. század politikai eszméinek történetét és fejlődését Magyarországon fogom feldolgozni.

**Szeptember 16.** Kautz Gyula: *A nemzetgazdasági eszmék fejlődési története és befolyása a közviszonyokra M-on.*

Olvasom az Ellenzékben, hogy az Erdélyi Párt követeli a Szociáldemokrata Párt feloszlását és a Népszava betiltását.<sup>418</sup> Vajon ezt is a hagyományos és zászlóra írt erdélyi szellem nevében? – De még megérteném, ha követelte volna, mondjuk a Nyilas-keresztes Párt betiltását is. A szociáldemokrata párt ma egyáltalán nem árt az állam érdekeinek. A tömegeket nem izgatja, ellenkezőleg, fékezi, az államhoz való hűséget és kitartást hirdeti tagjainak, és küzd az idegen uralom alatti területek visszacsatolásáért az anyaországhoz.

418 A szociáldemokrata párt feloszlátása mellett foglalt állást az Erdélyi Párt a nagyváradi értekezleten. Ellenzék, 1941. szeptember 15. 3.

**Szeptember 17.** Cikket írtam Széchenyiről a Népszava részére.<sup>419</sup> Remélhetőleg megfelelőnek fogják találni fenn a N. urai.<sup>420</sup> Asztalos Pista azt mondja, hogy neki tetszett a Kelet Népeben megjelent jegyzet, bár kellett volna szűrnöm az ottaniak felé is dolyfösségük miatt.<sup>421</sup>

Ma Darvas Józseffel, Raics Istvánnal<sup>422</sup> és Török Zsikével<sup>423</sup> beszélgettem egy óra hosszat. Darvas igen levert itteni tapasztalatai miatt. Igen sok korlátolt emberrel beszélt. Többek közt Kovács Lászlóval, Nyíróval s másokkal. Azt mondja, hogy az Illyés-cikket küldjem be az Ország Útjának.<sup>424</sup> S itt szívesen vennék, ha írnék Németh Lászlóról is.

Arató András ma délután keresett fel. Az mondja, igen rossz tapasztalatokat szerzett. Érdeklődött a szociáldemokrata munkásság helyzetéről. Kedves fiú, de kissé felvágós... s egy kissé zsidó.

Irok Mikó Imrének.<sup>425</sup> Helytelenítem, hogy beleegyezését adhatta egy, a szociáldemokrata pártot felosztatni kívánó indítványhoz. Ezekben az időkben összefogásra lenne szükség. Minden magyart egybefogni, mert a románságban mérhetetlen bosszú lakozik velünk szemben. A románok kivétel nélkül gyűlölnék minket. Alig van köztük, természetesen a román burzsoáziáról van szó [utólagos bejegyzés, két sor közé] – én legalább egyet sem ismerek –, aki ne akarna megfojtani mindannyiunkat. Okai vannak kétségtelenül, de mégis megmagyarázhatatlan ez. [A továbbiakban 1,5 sor kihúзва, olvashatatlaná téve.] A londoni rádió pedig folyton izgatja őket. Uszítja a magyarok ellen. London szerepe egyáltalán nem becsületes. Imperialista uszítást végez.

**Szeptember 18.** Gr. Széchenyi István: *Világ*. György Endre: *Gr. Sz. I. közlekedési politikája*. Ferdinándy Géza: *Gr. Sz. I. mint közjogász*. Ravasz László: *Széchenyi hatásának titka*.

Asztalos Pista azt mondja, hogy Darvasnak tetszett az Erdélyi jegyzetek, de Kovács László igen húzta az orrát.<sup>426</sup> Bizonyára kellemetlen igazságok vannak abban számára is.

**Szeptember 19.** Gróf Széchenyi István: *Világ*.

**Szeptember 20–21.** Gróf Széchenyi István: *Levelei I.* kötet.

Egy cikksorozat anyagát gyűjtöttem össze a szociáldemokrata párt tevékenységére vonatkozóan a kisebbségi küzdelemben.

419 A hagyatékban több Széchenyi István tematikájú publikáltalan kézirat található, valószínűleg ez az írás is egyikük lehet. Lásd *A legnagyobb magyar* című publikálatlan kéziratot: EME, Jordáky-hagyaték, III./4, 139.

420 Jordáky itt a Népszava szerkesztőire gondolt.

421 *Erdélyi jegyzetek*. Kelet Népe, 1941. szeptember 15. 9.

422 Raics István költő.

423 „Török Zsike”/Török Erzsébet énekes.

424 Az Ország Útja c. folyóirat elsősorban a németellenes konzervatív liberális csoportok állam- és nemzetpolitikai folyóirata volt. Egyik legismertebb szerzője Dessewffy Gyula.

425 Mikó Imre erdélyi magyar politikus, jogász.

426 Kovács László író.

**Szeptember 22.** Gróf Széchenyi István: *Levelei* II. kötet.

**Szeptember 23.** Gróf Széchenyi István: *Levelei* III. kötet.

Meglepődéssel hallottam, hogy az SZDP központja, illetőleg Mónus Illés megbízta Brudert az erdélyi szociáldemokratáknak a kisebbségi életben folytatott küzdelmének megírására.<sup>427</sup> Ötíves kötetről van szó. Bruder pedig Salamon Lászlóval csinálja ezt meg. Lássuk mi lesz? Két „áruló” elvtárs, aki részt sem vett a kisebbségi küzdelemben, aki nem tudta magát beilleszteni a magyar kisebbségi-nemzetiségi ellenállásba, mert az egyik a cionistákat, a másik a bukarestieket szolgálta. Furcsa úgy a megbízó, mint a vállaló részéről.

**Szeptember 24.** Rousseau: *A társadalmi szerződés*.

Az egyetemen  $\frac{3}{4}$  tandíj kedvezményben részesítettek. Így tehát szerencsém van a tandíj tekintetében.

Úgy látom, édesapám igen helyesli [a] Széchenyi-könyvön való munkálkodásomat. Anyu álláspontja minden kérdésben változatlan.<sup>428</sup> Félti fiait, s gyűlöl mindenkit, aki nem tud emberileg viselkedni és élni.

Mária igen aranyos és jó. Flaubert, Tolsztoj és du Gard után Maupassant-t olvasa.<sup>429</sup> *A Háború és béke* igen szép és aktuális részeit olvasta fel nekem. Igen üdítően hatott komoly tanulmányaim közepette. Igen sokat olvas, ítélőképessége és szépérzéke rendkívüli módon fejlődik. Nagy kincs, a legnagyobb, amit ember kaphat.

**Szeptember 25.** Gróf Széchenyi István külföldi úti rajzai és feljegyzései (naplóból Zichy Antal összeállításában).

Az emberek olyan szomorúak mostanában. Vagy csak én látom ilyeneknek őket. Nemigen hiszem. A nélkülözés, a háborús állapot természetesen mindenkit levertté és szomorúvá tesz. Kivéve természetesen, akik ebben a helyzetben jó üzletek kötésére használják fel helyzeti előnyüket. A néhányak. Zsidók és nem zsidók. S akik biztosak, hogy nem lesznek veszélyeztetve, mert felmentettek.

**Szeptember 26.** Gyulai Pál: *Gróf Széchenyi István, mint író*. Kautz Gyula: *A Hitel méltatása*.

Üdítőleg hatott rám Leslie Howard egy filmje, címe: *Intermezzo*. Annyi giccs után, amivel elárasztanak, ragyogó művészi alkotás. Egy olasz híradóban pedig bemutatják a pirenususiak támaszát: arab lovasokat, amint ordító csatakiáltások közepette végzik hadonászó fegyvergyakorlataikat. A nyugati kultúra védői ezek – de halálosan komoly beállítással.

Szakasitstól még nem kaptam választ.<sup>430</sup> Nyolcadik napja, hogy írtam neki. Cikkem se jött még le. Bizonyára még mindig meg van sértődve. Ettől ugyan értékelni jobban

427 [Bruder Ferenc – Salamon László]: *Az erdélyi magyar munkásság küzdelme a román uralom alatt*. A Szociáldemokrata Párt kiadása, Budapest, 1942.

428 Grauer Katalin.

429 A felsorolt írók: Gustave Flaubert, Lev Tolsztoj, Roger Martin du Gard és Guy de Maupassant.

430 Nem ismert a válasz apropója.

nem fogom. Kissé beképzelt alak. A Kunfik, Garamik, Weltnerék után beképzeltséggel az úrt nem lehet betölteni.<sup>431</sup> Nagy tudás, ész, de nagy szív is kell ahhoz.

**Szeptember 27.** Kautz Gyula: *A Világ méltatása*. Gróf Széchenyi István: *Hitel; Világ*.

Reményik Zsigmond hazajött Amerikából.<sup>432</sup> S a Magyarországon közli úti tapasztalatait. Szomorú vége lett neki is. Jászival, Göndörrel, Ignotusszal, Fejtővel működött együtt, s most, néhány hónappal azután fenékebe rúgja őket. De még jól emlékszem a Korunkban írt cikkeire, amikor önmagát emelendő önkéntes számkivetésbe indult.

**Szeptember 28.** Gróf Széchenyi István: *Világ*.

**Szeptember 29.** Dr. Viszota Gyula: *A Stádium megjelenésének története*. Kautz Gyula: *A Stádium méltatása*. Gróf Széchenyi István: *Stádium*.

Ma reggel Mária elutazott néhány napra szülőhazájába, a Szilágyságba. Megnézni a krasznai szőlőket – egy hold van mindössze, s az is olyan apró szemű, vastag héjú, édes, de borban keserűt terem. S átmegy Somlyóra is megnézni a fűzfát, melyet az ár otthagyt, amikor minden más ingó és ingatlant elsodort.

**Szeptember 30.** Gróf Széchenyi István: *Stádium*.

Egy nap, s hogy hiányzik Mária. Az este igen fáradt voltam, s elaludni sokáig nem tudtam. Éreztem, hogy szüksége van rám, amint az én életem is nagyon üres és sivár – talán nem is lenne élet – nélküle. Nagyon nehéz távol tőle. Ilyen idők közepette különösképpen.

Ma este újból meggyőződtem Salamon László, Bruder et comp. hülye és bornírt felfogásáról. Ezek naponta változtatják álláspontjukat hangulatok és a hallott hírek alapján. Alapjában véve Salamon vagy Kandelné vagy Kohányi valójában kispolgári zsidók, kik elsősorban faji sérelmeiken keresztül nézik az eseményeket s csak másodsorban társadalmilag. Szerencsére nem minden zsidó ilyen. Bruder munkás, csak lakáj szellem.

**Október 1.** Makkai Sándor: *Harc a „szobor” ellen*. Gróf Széchenyi István: *A Kelet Népe*.

Hazajött Mária. Végre. Csak akkor tudok dolgozni, ha mellettem van. Én félttem őt, ő meg az én támaszom, védangyalom, munkára serkentőm. Nélküle, édesapám akaratát, meg anyu jóságos – minden féltése mellett is harcos – megértése igen sokat számít. Tudom, ők buzdítók, mert én a szocializmus elkötelezettje vagyok. A szocializmus az élet, a magyarságnak pedig élni kell, mint ahogy minden népnek, ha még a haladásra képes, ha nem aggott egészen el, joga van az élethez. Egy nép nem nyomhat el másokat kicsiny keretekben sem, hát még egész földrészekben. Ez fejlődésseljes, és előbb vagy utóbb megbosszulja magát.

**Október 2.** Az Erdélyi Helikon 1928-as I. évfolyamát tanulmányoztam a transzilvanizmussal kapcsolatban.

431 Jordáky itt Szakasitsot a századfordulótól a harmincas évek közepéig tartó időszak nagy szocialista teoretikusaival (Kunfi Zsigmond, Garami Ernő és Weltner Jakab) hasonlítja össze.

432 Reményik Zsigmond író.

A Kelet Népe legújabb számában Németh László Széchenyi-cikke nagyon hetyke és Németh László-ias rossz értelemben.<sup>433</sup>

Megnéztük Máriával az erdélyi művészeti kiállítást. Szép és értékes. Gyönyörű ötvösmunkák tanúsítják a fejlett kézművességet. S néhány XVIII. századbeli céhkönyv falazata bizonyítja, hogy itt magyar mesteremberek voltak, amikor a többi magyarországi, de elmagyartalanodott részekben csak németek, rácok, s nyugati idegenek úzték az ipart. A képműállítás elsőrendű, kár, hogy a nagyszámú arcképfestészet mellett néhány tájrajz s talán egy-két történelmi kép van. Nagy István önarcképe megrázóan emberi. Még egyszer megnézem, hogy véleményem szilárd legyen, mert biz azt hiszem, legkevésbé a festészethez s általában a képzőművészetekhez értek. Tudok lelkesedni s gyönyörködni egyes képekben, nagy alkotásokban. Ilyet azonban ritkán látni, vagy tán én nem veszem észre.

**Október 3.** Erdélyi Helikon 1929–1931. évfolyamai.

Ma beiratkoztam a Francia Intézetbe.

Hitler beszélt. Különös másképpen, mint máskor. Amerikáról egy szót sem. Az angol néppel semmi baja, csak plutokrata vezetőivel. Az orosz ellenállás nagyobb, mint gondolta. A győzelem biztos, de esetleg sokáig húzódik meg el a háború.

**Október 4.** Erdélyi Helikon 1934–1935. évfolyamai.

Ma megnéztem a *Leányvásár* című nagy filmoperettet. Giccs. Vértelen alakok; a parasztok városiasan beszélnek, énekelnek és öltözködnek, az urak hülyéskednek; egyetlen őszinte jelenet, Szeleczy grimaszok és ének helyett bömbölés... ez minden, amit nyújt.

**Október 5.** Erdélyi Helikon 1936–1941. évfolyamai; Napkelet 1920–1921. évfolyamai; Új arcvonala (19 fiatal erdélyi író antológiája); Magyar Csillag 1941. első száma.

A Magyar Csillagot olvasom.<sup>434</sup> Szürke és tartalmatlan, akárcsak az utóbbi évek Nyugatja. Illyés verse Széchenyiről nehézkes, és nem érzékelteti a nagy magyar és nagy ember sorsát, életét. Schöpfung leszögezi, hogy követik Babits útját. A magyarság és európaiság ez a vonal. Cs. Szabó a székelyekről írdogál... hülyeségeket. Ez a legüresebb alak az egész társaságban. Semmi rokonszenvet nem tud maga iránt ébresztetni, legalábbis bennem. Veres dokumentuma helyes. Kár, hogy a lapban semmi újítás. Mert ami van, az átvétel a *Mass und Wert*-ből<sup>435</sup> s talán a *Szép Szóból*.<sup>436</sup>

433 Németh László: *A legérdekesebb magyar*. Kelet Népe, 1941. október 1. 5–6.

434 A Magyar Csillag irodalmi és kritikai folyóirat, a Nyugat utódja a második világháború alatt. Babits halálát követően indították el a folyóiratot, a cél ugyanaz volt, mint a Nyugattal: őrizni az értékeket és a humánusmot, függetlenedni a politikától.

435 Mass und Wert. Zweimonatsschrift für freie deutsche Kultur, kéthavonta megjelenő német kulturális folyóirat.

436 A Szép Szó 1936 márciusa és 1939 június-augusztusa között rendszertelen időközökkel megjelent irodalmi és társadalomtudományi folyóirat volt. Ignóus Pál és József Attila a felelős szerkesztői, Fejtő Ferenc pedig társszerkesztő volt.



Gaál felvetette egy nagy, a szocializmus magyarországi őseit feltáró, felkutató és értékelő kötet kiadását. Ragyogó! Már sokat foglalkoztatott engem is ez a kérdés. Meg kell valósítani.

**Október 6.** Huszka Jenő megzenésítésében a kora reggeli órákban hallgatom a Talpra magyart. Operettstílusú jazzinduló. Ide jutott ez a nagy forradalmi vers. S ha eszembe jut, hogy egész nyáron a Hazádnak rendületlenül... ugyancsak jazzfeldolgozását hallottam a Strandról, akkor csak megerősödik bennem a meggyőződés, hogy értéket ettől a társadalomtól nemigen várhatunk. Saját magunk profanizálását igen. Alkotást nem. A munkásságé az alkotás ideje, s az kell átmentse a profanizált műveket is, de eredeti tisztaságukban.

Korunk 1928–29., 1937–38. évfolyamaiból a transzilvanizmussal kapcsolatos cikkek.

**Október 7.** A Kelet Népe számára megírtam az Erdélyi jegyzetek legújabb részét. A Népszavába „Kolozsvári notesz” címen írtam aktuális megjegyzéseket. Kíváncsi vagyok, leközlik. Vagy hagyjak fel velük.<sup>437</sup>

**Október 8.** Itthon volt néhány napig Jenő.<sup>438</sup> Reméli, hogy két hét múlva megint hazajön. Véglegesen. Jól néz ki. Nagyon örvendtünk neki. Végre kibeszélhettük magunkat. Ilyenkor is látjuk, hogy ő az egyedüli igaz barátunk. Minden tervemet előadtam neki. A Széchenyi-könyvet s tanulmánytervem az erdélyi szellemről. Helyeselte s jónak találta. Ígéri, ha hazajön, komolyan fog dolgozni ő is.

Ma különben már voltam egyetemünkön. Minden olyan színtelen és szürke. Hiányzik az elmélyedés, lelkesedés s talán még a tudás is.

**Október 9.** Semmi különös. Egyetemen voltam. A könyvtárban az Espritben Mournier tanulmányát olvastam a perszonalizmusról.<sup>439</sup>

**Október 10.** A Pásztortűz utóbbi évben megjelent számait olvastam. Igen rosszul s betegem érzem magamat. Hozzájárul ehhez a rossz időjárás is. Igen lehangelja az embert.

**Október 11.** Cikket írtam. A Magyar Csillagnak küldöm be. Címe: *Művészet Erdélyben*, s néhány megjegyzést fűzök ahhoz, amit kultúrpolitikának neveznek Erdélyben.<sup>440</sup>

**Október 12.** Ma egy nagyobb tanulmány írásába kezdtem. Az elmúlt héten felfrissítettem mindent magamnak az erdélyi irodalomból. „Transzilvanizmus a mérlegen”.

Anyu és édesapám igen betegek voltak az éjjel. Nagyon aggódik [sic!] érettük. Szeretném széppé segíteni az életüket. Hogy az aggodalmat, amelyet oly hosszú idő állandóan éreznek miattunk, eloszlathassam. Bebizonyítsam és megnyugtassam őket jövő-

437 Ilyen címmel nem jelent meg írás a Népszavában.

438 Kovács Katona Jenő publicista.

439 Az Esprit francia irodalmi és művészeti folyóirat, 1932-ben Emmanuel Mounier alapította.

440 A Magyar Csillagban nem jelent meg ilyen címmel írás, sőt Jordáky Lajos hagyatékában, a publikálatlan kéziratok között sem található.

met illetőleg. Ezért is helyet kell kiharcoljak magamnak a magyar szellem történetében. Nem törtetéssel, hanem tudással. Ők is igen jól tudják, hogy nincsenek érvényesülési ambícióim. Hogy nem törtetek sem cím, sem állás után. Hisz lemondtam a törtető harc helyett. De helyet akarok, tudásomnak megfelelőt. Mérjenek le a magyar szellem mérlegén, s ha nem ütöm meg a mértéket, én magam vonulok vissza.

**Október 13.** Shakespeare: *Coriolan* (Petőfi fordítása).

Edgár volt ma nálam. Igen meg van elégedve előadásaival s környezetével Désen.

**Október 15.** Ma elkészültem a nagy tanulmánnyal: *Transzilvánizmus a mérlegen*. Nem vagyok teljesen megelégedve. Nem elég egységes, és nincs benne minden, főleg úgy ahogy azt elgondoltam.

**Október 16.** Fischer: *Európa története* III. kötet. X. Az ipari forradalom Angliában és a chartizmus.

Török Zsike és Raics István Bartók–Kodály-estjén voltunk. Mély élményt jelent Bartók és Kodály mindig s különösen a mai időkben. Szenvedések idején Bartókékhoz vonulni. Nem elefántcsonttoronyba, de a szenvedések szülte valósághoz. Az előkerezett tegnap jelenti a mát is, és erősíti a jövőre. Ez a valóság egy régi népiségnek a hirdetője. Nem a völkisch gondolatnak. A faji kizárólagosságnak és felsőbbbségnek gondolata. A népek egymásmellettségének, egymásrautaltságának és egyenlőkként egymás mellett élésének a bizonyítéka.

Török Zsike hangja gyönyörű. Kellemes és édes, ha vigad, bús és keserű, ha szomorkodik, ellágyuló és kitörő. Raics zongorakísérete méltó társa neki. Egészen finom részleteket hoz ki népi dallamokból és balladákból.

A közönség? Fele legalábbis zsidó volt. Újabb bizonyítéka, hogy Bartók és Kodály minden haladó embert meg tud mozgatni, faji különbségekre való tekintet nélkül. De bizonyítéka annak is, hogy a magyar középosztály még mindig nem tudott eljutni az igazi népi kincsek élvezetéhez és megértéséhez. De hol volt a magyar diákság?

Az est szépségfoltja Domokos Pál Péter beszéde a Duna-medencei uralkodó faj elhivatottságáról s igyekezete Bartók és Kodály emelésére Beethoven, Haydn, Mozart lekicsinylésével.

**Október 18.** Cikket írtam a Kelet Népe részére Török Zsike és Raics estéjéről és az erdélyi művészeti kiállításról.<sup>441</sup>

Ma este Török Zsike és Raics voltak vendégeink. Még itt voltak Korvinék, Gaálék, Kőműves Nagy Lajos és a doktor úr.<sup>442</sup> Kellemes est. Az V. szimfóniát hallgattuk meg.

**Október 19.** Gróf Széchenyi István: *Naplói*.

Kiábrándultam a tömegektől s megundorodtam a párttól. Kicsiny lelkű és szűk látókörű emberek vezetik, akiknek saját érdekük a legfontosabb. A legjobb lenne vissza-

441 A Kelet Népében nem jelent meg ilyen címmel írás. Jordáky Lajos hagyatékában, a publikálatlan kéziratok között sem található.

442 Korvin Sándor költő és felesége, Gaál Gábor filozófus és felesége, Kőműves Nagy Lajos színházi dramaturg, a doktor úr személyazonossága ismeretlen.

vonulni minden politikától, s csak a tudománynak élni. Erdély történelmével, a magyarság útjának a kijelölésével foglalkozni. Dolgozni minden népért s felemelni egyben nemzetem is. A nemzetet: a parasztokat és munkásokat.

**Október 20.** Sírni szeretnék sokszor legközelebbieim durva magatartása[ával] szemben. Azok, akiket a legjobban szeretek, annyiszor oly lealázó, durva és piszkos szavakkal illetnek, hogy kedélyemet napokra tönkreteszik.

Semmi kedvem a munkához. Abba kellene hagynom mindent. Talán ezt is teszem majd. Elindulok kilincselni egy kis könyvelői állás után, hogy reggeltől estig robotolhassak nyomorúságos bérért.

**Október 21.** Kós Károly: *Erdély*.

**Október 22.** Gróf Széchenyi István: *Beszédei*.

Sokszor olyan szerencsétlennek érzem magam. Most is. Energiáim, tudásom, munkaképességem felhasználatlan. Nem a magam érdekében, de az emberek, népem, a Föld boldogságáért. Mit használok, ha elmegyek valahova könyvelni? Tudom, többel tartozom a magyarságnak. Szolgálni őt, tanulni ez érdekében s dolgozni az emberek boldogságáért. De mikor érem el ezt? Egyáltalán megérem? Az élet oly bizonytalan, s nem tudjuk, mikor szakad vége. Sejtelmeim rosszak, s ez kihat kedélyállapotomra is. Pesszimista vagyok életemet illetőleg. Szerencsére viszont optimista népünk fennmaradása tekintetében.

**Október 23.** Gróf Széchenyi István: *Naplói*.

Először hallgattam végig a rádióban drámai előadást. Szophoklész *Oedipusz királyát*. Hatalmas mű, s Babits szavaival gyönyörűen gördül magyarul. Most értettem meg igazán csak a művet s az egész sorstragédiát.

**Október 24.** Gróf Széchenyi István: *Beszédei*.

Horst Grimm úr, az egyetem német lektora alig kezdte meg a Német Intézet rendezésében német nyelvű kurzusait, máris kedveskedik hallgatóinak. Meghívott egy filmbemutatóra; saját gépével mutatja be Jannings Ohm *Krüger* című filmjét. A film a búr–angol háborút tárgyalja. Közölte, hogy a film bemutatását Mo-n még nem engedélyezték, s ő is csak barátaink, hallgatóinak mutatja ezt be... Ez talán nem propaganda, nem a vendégjog megsértése?

**Október 25.** Gróf Széchenyi István: *Hírlapi cikkei II*.

**Október 26.** B. Eötvös József: *Kelet Népe és Pesti Hírlap*.

**Október 27.** Csengery Antal szerk. *Magyar államférfiak*.

**Október 28.** Gróf Széchenyi István: *Kelet Népe*.

Pistával<sup>443</sup> sokat beszélgettünk Reményik temetésén.<sup>444</sup> Nagyon furcsa dolgokat mondott. Elhibázott dolgokról, csüggedt a jövőt illetőleg. Tetszik neki, hogy Püskiék értékelik őt. Németh László, Veres Péter és... Nagy István. Talán azért elég erős lesz.

<sup>443</sup> Nagy István.

<sup>444</sup> Reményik Sándor költő 1941. október 24-én halt meg, sírja a kolozsvári Házsongárdi temetőben található.

**Október 29.** Br. Kemény Zsigmond: *Gr. Széchenyi István.*

Vasárnap a nyomdászoknál voltam. Életet kell önteni beléjük is. Túl öregek korban és szellemben is. Kitartanak, az biztos. De sok a kétkedés és csüggedés. Hiányzik a fiatalság.

Lobstein a KVSC alelnökéül szeretné Bartalist.<sup>445</sup> Ez a locsogó hülye még néhány hülyét szeretne maga körül látni, úgy látszik.

Ma különben részt vettem az építők vezetőségi gyűlésén. Sok az öreg, bár beszélni kell velük, s minden rendbe jön. Hatni kell rájuk valamivel. Múltjukkal jövőjükért.

**Október 30.** Beer: *Társadalmi harcok története.* Varga I.: *Les parties social-democrates.*

**Október 31.** Gróf Széchenyi István: *Kelet Népe.*

Feltámasztom, illetve megindítom az Erdélyi Enciklopédiát. Magyar és erdélyi írásokat kiadni, tanulmányokat megjelentetni, utópista szocialistákat, a szocializmus magyarországi hirdetőit, s végül marxizmust adni. Első kötetnek talán legjobb lenne egy Széchenyi, egy Wesselényi és egy Táncsics.

**November 1.** Gróf Széchenyi István *döblingi irodalmi hagyatéka.* Dr. Károlyi Árpád Széchenyi-tanulmánya.

Az emberek hosszú sorokban állnak egy-egy idetévedő krumpliszekér rakomány előtt.

**November 2.** Pista volt nálunk.<sup>446</sup> Van valami különös zavar viselkedésében. Lát-szik rajta, hogy válságban van. Forr benne valami. Megismerkedett a diákokkal, s lát-ta azok problémáit s felfedezte a nemzeti kérdést. A baj ott kezdődik, hogy benne hit volt és nem tudás. Új kérdésben a hit meginog, hiányozván a tudás ugyanis nem tud és lát magyarázatot.<sup>447</sup> Még nincs baj, de veszélyes.

**November 3.** Gróf Széchenyi István: *Önismeret.*

**November 4–5.** Gróf Széchenyi István: *Politikai programtöredékek.*

**November 6.** Guesde: *Questions d'hier et d'aujourd'hui.*<sup>448</sup>

**November 8.** J. Jaurès és Lafargue vitája a tört. fejlődéséről. Jaurès: *Histoire socialiste* (tom XV).<sup>449</sup>

**November 9.** Milhaud: *La tactique socialiste.* Paul Louis: *L. Blanc, Vidal, Peequer, Cabet.* Paul Rombard: *Au berceau du socialisme française.* Hubert Bourgin: *Proudhon.* Br. Wesselényi Miklós: *Levelei Kossuthhoz.* A Zivais: *Histoire de la 3-re République.*<sup>450</sup>

445 KVSC – Kolozsvári Vasutas Sport Club.

446 Nagy István munkásíró.

447 Jordáky itt Nagy István kommunista munkásíró autodidakta műveltségére, valamint ideológiai képzetlenségére utalt.

448 Tegnapi és mai kérdések.

449 Szocialista történelem.

450 A szocialista taktika; A francia szocializmus bölcsőjénél; A harmadik (francia) köztársaság története.

**November 10.** *Int. Sozialisten Kongress von 1900 und 1904.*<sup>451</sup>

**November 11.** Die Neue Zeitből Lafargue tanulmányai.

**November 12.** Madarász József: *Emlékirataim*. Lafargue Paul: *Critiques littéraires*.<sup>452</sup>

A kereskedelmi politikai szeminárium keretében felszólaltam.<sup>453</sup> A magyar külkereskedelemről volt szó. Kimutattam, hogy az új német gazdasági rendszer szerint szerveződő Európában nemcsak a magyar iparnak, de a mezőgazdaságnak sincs nagy jövője. Legnagyobb veszély a német banktőke behatolása és hegemoniája egész Közép és Délkelet-Európában.

A diákok két táborra oszlottak. Nagy részük mellém állott azonnal. Lázasan és csillogó szemekkel foglalkoztak a problémával és törtek ki.

**November 13.** Tolnai Gábor: *Erdélyi magyar irodalom*.

**November 14.** Magyar Csillag és Magyar Élet novemberi számai.

**November 15.** Kós Károly: *Erdély*. Kossuth Lajos: *Felelet gróf Széchenyi Istvánnak*.

**November 16.** Néhány napot itt töltött el Buchinger Manó kedves öreg bácsi. Hisz állhatatosan a szocializmusban, bár mintha meglenne kicsi[t] törve.

**November 17.** Kossuth Lajos: *Felelet gr. Sz. I.-nek*.

Gaál a világ leganyagiásabb embere. Ideál számára nem létezik. Még csak olvasásra sem vesz kezébe könyvet, ha nem fizetik meg neki azt. Tánccsicon még nem is dolgozik, de már izgatja a honorárium.

**November 18.** Navratil Ákos: *Közgazdaságtan*. Lazăr Liviu: *Közgazdaságtan*.

**November 19.** A. Smith és Ricardo írásai az árak alakulására vonatkozólag. Hasonló témáról Földes Béla közleményei a *Közp. Enciklopédiában*.

**November 20.** Woytinsky: *Die Welt in zahlen* X. köt.<sup>454</sup>

**November 21.** Szende Pál: *Werbőczy*.

**November 22.** Mostanában állandóan nemzetünk jelenéről és jövőjéről gondolkodom. S mind mélyebben érzem, hogy magyar vagyok. Szocialista és magyar. Szolgálni azt a nemzetet, amelyben születtem. Dolgozni, minden energiát, ha kell, egy életet feláldozni a nemzetért. A nemzetünkért, amelynek lehetnek hibái, de mégis csak az enyém is, és nagy többségében dolgozók alkotják. Parasztok, munkások, értelmiségiek és kispolgárok, ez valójában a nemzet, s ezért dolgozni igazán öröm és nem áldozat; felajánlásból fakadó kötelesség.

**November 23.** Magyar Gazdaságkutató Intézet jelentései.

**November 24.** Kádas Kálmán: *Az áralakulás irányítása* (Közgazdasági Szemle 1941. július–október).

451 A Szocialista Internacionálé kongresszusa 1900–1904 között.

452 Irodalomkritikák.

453 Jordáky Lajos egyetemi tantárgya volt a politikai közgazdaságtan.

454 A világ számokban.

**November 25–26.** Kereskedelempolitikai szemináriumon dolgozatot készítettem elő. Címe: Áralakulás a szabad és irányított gazdálkodásban. Sajnos nem fejthettem ki teljesen álláspontomat, egyrészt az egyetemi viszonyok, másrészt hiányos anyagismeretem miatt.

**November 27.** Pongrácz Lajos: *A Kelet Népe felnyitotta szemeit egy nyugatnak* (1941).

Ma tartotta a KVSC közgyűlését.<sup>455</sup> Deutsek és a többiek nagyon furcsa beszédeket mondtak. Szürke és unalmas jelentések tömege, köztük az enyém is. Vezetőségbe, talán alelnöknek választottak meg.

**November 28.** Zábovszky Alajos: *A Pesti Hírlap elleni gyanúsítások és haladás* (1841). Gróf Széchenyi István: *Akadémiai beszédei*. Angyal Dávid: *Gróf Széchenyi István* (tört. tanulmányok).

**November 29.** Asbóth János: *Három nemzedék; Conservativok és szabadelvűek 1825-től Világosig* (tanulmányok).

Ma elkészítettem előadásomat Széchenyiről, melyet holnap tartok a Szoc. dem. p. rendezésében.<sup>456</sup> Milyen lesz? Remélem, sikerülni fog. Bár igen fáradt vagyok. Én nem vagyok megelégedve a munkámmal.

**November 30.** Fáy András: *Kelet népe nyugaton*. Kúthy Lajos: *Szózat*.

Megtartottuk az előadást. 150 ember vett részt. Vörösmarty: *Gutenberg albuma* c. versét nem szavalhatta Brassai. Előadásom bár tetszett az embereknek, engem egyáltalán nem elégített ki. Azt hiszem, eddig tartott leggyengébb előadásaim közé tartozik.

**December 1.** Jakab Gyula: *Kolozsvár története*.<sup>457</sup>

**December 2.** Szende Pál: *Magyar városok a középkor végén*.

Földrajzi dolgozatra készülve bukkantam Szende Pál könyvére. 1913-ban került a könyvtárba, de még senki nem olvasta. Én vágtam fel s lapoztam át először.

**December 3.** Ma megtartottam előadásomat a földrajzi szeminárium keretében Kolozsvár kialakulásáról és fejlődéséről. Úgy vélem, jó volt. A diákoknak tetszett, a professzor sem tudott vitába szállni, bár azt hiszem, a nagybirtokosok feletti ítéletem ellen kifogásai lehettek.

Este a szimfonikusok koncertjét hallgattam meg. A zenekar jó, a karmester is; Liszt: *Preludes*-je nagyon jó, Bartók: *Divertimentó*ja csodálatos, s úgy látszik, megragadta a közönséget is, Kodály: Háry szvitje talán erőltetetten volt előadva, bár egyes részeiben kifogástalan volt.

<sup>455</sup> Kolozsvári Vasutas Sport Club.

<sup>456</sup> „Kolozsvárott november 30-án, vasárnap délelőtt ½11 órakor a Vasmunkásotthonban (Fejedlem utca 17) Jordáky Lajos előadást tart *Gróf Széchenyi és kora* címmel. Az előadáson a Gutenberg-dalárda énekel és Brassai Viktor Vörösmarty és Arany János költeményeiből szaval.” Népszava, 1941. november 26. 7.

<sup>457</sup> Itt Jordáky tévesen írta Jakab Gyulát, valószínűleg Jakab Elek *Kolozsvár története* című siker-könyvére utalhatott.

**December 4.** Gr. Dessewffy Aurel, Marcel és Emil: *Néhány szó a közönséghez a Hitel, Taglalat, és Világ ügyében.*

**December 5.** Gróf Széchenyi István: *Magyarország sarkalatos törvényei és államjogi fejlődése 1848-ig.*

**December 6.** Kovács Lajos: *A békepárt a forradalomban.* Gr. Széchenyi István: *Üdvlelde.* Gr. Dessewffy Aurel: *Magyar nyelv és ellenzői.* Rátz Kálmán: *Utópista szocialisták.* Mórús Tamás: *Utópia.* Gr. Széchenyi István: *Garat* (Viszota Gy. tanulmányával). Francois Rabelais: *Gargantua.*

Jancsó Elemér látogatott meg este bennünket. Most már rövidesen megkapja kinevezését mint intézeti tanár az Erdélyi Tud. Intézethez. Bizonytalanul látja a jövőt, bár mint mondja, igen optimista.

**December 7.** Nem kaptunk engedélyt a mai előadásra. Vörösmarty: *A vén cigány és Gondolatok a könyvtárban* időszerűtlenek.

A Hivatásszervezet ma du. a Magyar Színházban tart ünnepélyt. Két titkár fog beszélni, és Utry Anna énekel cigányzenével.<sup>458</sup>

Francois Rabelais: *Gargantua.*

**December 8.** Werbőczy István: *Hármaskönyve.*

**December 9.** Újabb tapasztalat közgazdaságunkkal kapcsolatban. Botrányos, hogyan bánnak a legfiatalabb tisztviselők a városházán ügyfeleikkel. Egymás hegyén hátán vannak az irodákban, alig dolgoznak valamit, nagyképpen vizsgálják az eléjük kerülő aktákat, s a magán fél, akinek ideje bizonyára igen drága várni, kénytelen amíg megtömik a hasukat s megbeszéli esti programjukat a tisztviselő urak. A pénztár szobában, ahol három kisasszony meséli egymásnak a pezsgős névnap gyönyöreit, két öreg mumus végzi lassan semmitmondó munkáját. Talán figyelmeztetni kellene a polgármestert ez állapotokra? Vagy törvényhatósági választásokat követelni, hogy a lakosság képviselői kissé nézzenek a tisztviselők körme alá.

**December 10–11.** Szladits: *A magánjog vázlat.*

Készülök a jogi kollokviumra. Úgy látom, különben szükséges kissé a jogrendszerrel s különösen a magánjoggal is foglalkoznom, ha igazi társadalmi képet akarok kapni. Közgazdaság és jog alkotó részei a társadalomtudománynak.

**December 12.** Francia kollokviumom kitűnően sikerült.

Ma írtam egy cikket az erdélyi történelemről a Népszava számára. Beküldöm, lássam, közlik-e.

**December 13.** Magánjogi kollokviumom gyatrán sikerült. A „jót” sem érdemeltem meg. Bármit is teszek, nem bírom a jogi szabályokat. Úgy érzem, hogy minél több szabályt és törvényt tanulok meg, annál korlátozottabbá válok. Az ember belehülyülhet a jogrendszerbe.

**December 14.** Kurucz Ödön dr.: *A magyar ker. és váltójog.*

458 Utry Anna magyar nóta- és népdalénekes.



Kőműves Nagy Lajos és Neumann dr. látogattak ma meg.<sup>459</sup> Igen kedvesek... A Népszavának a cikket beküldtem.

**December 15.** Jelesre kollokváltam a ker. jogból. Kellemetlen és utálatos tárgy.

Meghalt Pálosi professzor.<sup>460</sup> Igen rendes ember volt. A jobb tanárok közé tartozott. Bár a hivatásrendűség híve volt.

**December 16.** Nyolc éve, hogy Máriával egymáséi vagyunk. Tegnap este nyolc éve volt az első, de egész életre lekötő, összekötő csók. Sokat köszönhetek neki. Nyugalmat és biztonságot a munkásságért folytatott harcban. Állandó erősítést és buzdítást a tanulásra, tovább fejlődésre s a tudományok közvetítésére azokhoz, akiknek alkalmuk vagy képességük hiányzik az igazság eszményének a felismeréséhez... Mária nekem asszonyom s szeretőm, de barátom is. S ezek a kapcsok együtt az egész egyéni életet teszik [ki]. Imádom és szeretem őt. Tudom, hogy velem együtt küzd ő is egy szebb és igazságosabb társadalmi rendszer megvalósításáért. Milyen jó lenne, ha eredményes élet után egyszerre érne véget életünk is. Együtt élni a közösségért, a magunk módján, és helyén dolgozni minden szegényért. S a munka befejeztével együtt is halni meg.

**December 17.** A politikai rendőrségen voltam. Névtelen feljelentő adott fel mint kommunistát. Bizonyítékai: írtam egy könyvet Spanyolországról. Előadásokat tartok a háborús helyzetről; angol- és oroszbarát vagyok.

Kijelentettem, hogy szociáldemokrata vagyok; nem rajongok senkiért; nem vagyok a nagyhatalmak barátja, de a németeké sem; az igazság győzelmét várom; elsősorban magyarbarát vagyok, vagyis aggódom, de kész vagyok küzdeni is Magyarország szabadságáért és nemzeti függetlenségéért.

A kihallgató (Pécsi detektív) igen udvariasan és előzékenyen kezelt.

**December 18.** Számtan és földrajz kollokviumom kitűnően sikerült. Hozzákezdhetek újból a komoly munkához.

**December 19.** Gróf Széchenyi István: *Lovakrul*.

**December 20.** Gaál Jenő: *Gr. Sz. I. nemz. politikája és jövőnk*. Gróf Széchenyi István: *Hunnia*.

**December 21.** Gróf Széchenyi István: *Pesti por és sár*.

**December 22–23.** Mikó Imre: *Huszonkét év 1918–1940*.

**December 24.** A Kelet Népeinek küldtem egy cikket *Ereklyék és hagyományok* címen.

**December 25.** Magyar Csillag dec. száma. Németh László tanulmányában Széchenyiről vannak érdekességek is.

**December 26.** [A] Népszava karácsonyi száma remek.

**December 27.** Ma Mikó Imrénél voltam. Több mint egy órát beszélgettünk főként személyi és a munkásmozgalmat érdeklő kérdésekről. Érdekes és rendes, őszinte em-

459 Kőműves Nagy Lajos színházi dramaturg és valószínűleg Neumann József.

460 Pálosi Ervin jogtanár.

bernek látszik, a munkásmozgalomhoz és a munkássághoz azonban igen keveset ért, s úgy látszik, olyanok befolyása alatt áll, akik még annyit sem értenek. Érdekes külpolitikai koncepciója. Erős Magyarországot a háború utáni zavaros időkre. Erős hadsereg mellett szerinte legfontosabb az *egységes* és egymással békésen élő társadalom.<sup>461</sup>

**December 28.** Mikó Imre könyvéről írtam hosszabb kritikát. Népszavába küldöm.<sup>462</sup>

Kecskeméthy A.: *Széchenyi utolsó évei*.

**December 29.** Lafargue tanulmányai a Die Neue Zeitban.

**December 30.** Lafargue: *A gazdasági materializmus*.

**December 31.** Siegnobos: *A francia nemzet őszinte története*.

---

461 Kiemelés az eredetiben.

462 *A kisebbségi élet (Mikó Imre könyve)*, publikálatlan kézirat. EME, Jordáky-hagyaték, III. 2. 94.

**Január 1.** M. Diat: *Neo-socialism?*

**Január 2.** Montagnon füzete a neoszocializmusról.

**Január 3.** Lafargue: *Critiques littéraires.*

**Január 4.** Lafargue: *T. Campanella.*

**Január 5.** Matt Dormay cikke Lafargue-ről.

Megkezdtem a Lafargue-tanulmány megírását. A bevezetéssel megvagyok. Ennek jól kell sikerülni, mert munkásoknak írom.

Úgy hallom, itt volt Kovács Imre. A Helikonnál járt. Másokkal nemigen érintkezett. Mindenesetre érdekes.

Károlyi Gyula zongoraestjén voltunk. Finoman és kitűnően adta elő a *Holdfény szonátát*, Liszt: *Consolatio No. 3*-at és a *Mefiszto waltz*ot. Felfedeztem Chopint is. Szép, különösen a *Fantaisie-Improptu*. Technikás, kellemes, de érzelgős muzsika. Schumann szimfonikus variációit még meg kell hallgatnom. Túl hosszú s néha germán, déli napfény és a germán komorság váltják egymást. Nem szintézise a derűnek és komorságnak, az örömnél és fájdalomnak, nem népi és egyetemes, mint Beethoven vagy akár Mozart. Liszt *Mefiszto-waltz* alapmotívuma mintha a *VI. szimfónia* egyik mellékjelenete volna.

Két hétig volt idehaza Béla.<sup>463</sup> Nagyon szeretem és nagyon aggódom miatta. A mai fiatalság szimbóluma ő előttem. Tanácsstalanságával, reménytelenségével, ideálnélküliségével. Hogy szeretném, ha mellettünk lenne s végleg visszakerülne hozzánk. Csak lenne vége a háborúnak.

**Január 6–10.** A Lafargue-tanulmányon dolgoztam.

**Január 11.** A *VI. szimfóniát* hallgattuk meg. Jochum vezényelt. Az előadás gyönyörű volt. A legfinomabb részek is csodálatos tisztasággal kerültek elő. Hiába, a zenéhez értenek a németek. Alkotni és előadni is.

**Január 12.** Kereskedelempolitikai szeminárium részére készítettem el egy dolgozatot „Áralakulás a szabad és irányított gazdaságban” címmel.

Illyés Gyulával találkoztunk. Háromórás beszélgetésünk benyomása elég rossz. Jó író, de igen hiú ember. Szidja a szociáldemokratákat és a Népszavát, mert hatszor támadták meg őt, mert jól élnek a munkások bőrén. Ő viszont nem alkuszik. Tamásit nagy írónak tartja. Kodolányi nem író. Németh Lászlóval öt év óta nem beszél. Erdélyi

<sup>463</sup> Jordáky Béla.

nyilas. A magyar irodalmat nincs kívül megújítani. Ezért továbbra is Halász Gáborral és Cs. Szabóval kell együtt dolgozzon.

Hiú ember, aki önmagát tartja a legnagyobb magyar írónak s a magyar irodalom hivatott vezérének. Marxistának vallja magát, a marxisták azonban maradjanak távol a Magyar Csillagtól. A lapnak még olvasóra sincs szüksége. Megelégszik három előfizetővel is. Elvégre az utókornak dolgoznak.

[...] <sup>464</sup>

**Január 22.** Ma Dohnányit hallgattuk meg. <sup>465</sup> Csodálatosan zongorázik. Szerzeménye, a *Változatok egy gyermekdalra* a modern zenészt mutatja be. Gyönyörű részletek váltják egymást. Játék, öröm, báj, valóság és tudás van ebben a darabban. Debussy: *Egy faun délutánját* kár, hogy nem játszották tökéletesen. Respighi: *Róma fenyői* is új. De nem olyan mégsem, mint Debussy vagy pláne Bartók. Ragyogó és finom részeket, hangos és zavaros motívumokat követnek.

Most hallottam először Borodint. <sup>466</sup> A II. szimf. erősen meglepett. Orosz muzsika. Nagyszabású alkotás. Debussy, Stravinsky, Bartók előfutára. Borodinnál egy nép zenei kincse oldódik fel és kerül be Európába. Egy nép és Európa szintézise ez, akárcsak Bartóknál vagy Kodálynál.

**Január 23.** Ma befejeztem a Lafargue-tanulmányt.

**Január 24.** Babits tanulmányát olvastam Németh Lászlóról. Finom írás, de borzalmasan elintézi Némethet. Azt hiszem, Babitsnak volt igaza.

**Január 25.** Németh László: *Kisebbségben*.

[...] <sup>467</sup>

**Január 30.** A bíróság a mai perben elutasította a tisztviselők kereseteit, s a Vízművek javára döntött. Ugyanaz a bíró, aki Lazárnak megítélte, most ellentétes ítéletet hozott. Jellemző. Érdekes lenne ismerni a háttérét is az ítéletnek.

[...] <sup>468</sup>

**Február 4.** A *szabadság és szükségyszerűség* kérdéséről írtam cikket. A Népszavának küldöm be. <sup>469</sup> Úgy vélem, sikerült a marxista felfogás tisztázásához hozzájárulnom, amelyet igen felhígítottak a liberalizmus álláspontjával.

**Február 5.** V. Previtali vezényelte a filharmonikusokat. Fiatal, sok a tűz benne, de mintha annál kevesebb lenne a higgadság. Mintha katonazenekart vezényelne. Vivaldi: *Concerto grossója* szép alkotás, de nem hozta közel hozzánk. Mozart: *D-dúr szimfóniája* mintha nem Mozart lett volna. Csak az hiányzott belőle, ami tipikusan mozar-ti: a játészó vidámság s az a szomorú fájdalomasság, amely egyszerre öröm is, meg

464 1942. január 13. és január 22. között csak kötetcímek szerepelnek a naplóban.

465 Dohnányi Ernő zongoraművész, zeneszerző.

466 Alekszandr Porfirjevics Borogyin orosz zeneszerző.

467 1942. január 26. és 29. között között csak kötetcímek.

468 1942. január 31. és február 4. között csak kötetcímek.

469 Jordáky Lajos: *Szabadság és szükségyszerűség*. Népszava, 1942. február 22. 5.

tragikum. De még Verdi: *Traviata* előjátéka sem volt tökéletes. A vonósok túl erősek. Malpieri és Berlioz kis jelenetei kedvesek, de nyom nélkül múlnak el. Wagner: *Mesterdalnokok* nyitányával nagy sikert aratott... meggondolkoztató, hogy az új olaszok mennyire lelkesednek Wagnerért. A zeneszerzők, még Respighi is, nem az olasz hagyományok követői, hanem valami külsőséges, de az eddigi finomságokat csak részben megőrző iskolát követnek. Nagy zenekar, sok fúvós, dob és réztányér, külsőség, igazi emberség és szellem nélkül.

[...] <sup>470</sup>

**Február 15–19.** *Werböczy és Fráter György* című tanulmányon dolgoztam. <sup>471</sup>

Állásban vagyok, s így jóval kevesebbet dolgozhatom tudományos téren.

Ma azt hallottam (már másodszor), hogy Bárdy titkár kijelentette, hogy addig halasztja a peremet, amíg behívnak katonának. S ha behívnak, ő majd gondoskodik arról, hogy soha többé ne térjek vissza. Az emberi aljasság teteje ez. S még hozzá egy buzgó katolikus részéről. Vajon nem képmutatás csupán ennek az embernek istenhite is?

**Február 20.** B. Croce: *Történelem és szabadság*. Br. Kemény Zsigmond: *Zord idők*.

A KVSC-n is pályáznak a munkaközpontosok és a hivatásszervezetesek. Nem fog-nak enni belőle. A M. Alk. Befizető csoportját nem engedélyezték, mert személyemet nem tartják megfelelőnek az illetékes tanácsos urak.

[...] <sup>472</sup>

**Február 25.** Cikket írok a „Szabadság a magyar költészetben” címmel. <sup>473</sup> Remélem, nem lesz érdektelen.

**Február 26.** R. V. elmondotta, hogyan lett Venczelből képviselő. Lényeges az, hogy Bartalis, Pálffi és Dunky voltak az esélyes és támogatott jelöltek. Vitéz Marton Béla driblizta ki őket. Különben óriási az ellentét a munkaközpontosok és hivatásszervezetiek között.

**Február 27.** Gombos Gyula: *Álom egy országról*. (Rossz könyv, borzalmas előítéletekkel. A „megrontott” tovább ront.) <sup>474</sup>

**Február 28.** Remsey György: *György barát* c. darabját néztük meg. Meglehetősen pontosan ragaszkodik a történelemhez, de nincs benne drámai feszültség. A színészek csapnivalók. A rendezés sem valami jó.

470 1942. február 6. és 15. között csak kötetcímek.

471 Jordáky Lajos: *Werböczy és Marinuzzi*. Méhkas Diákszövetkezet – Móricz Zsigmond Kollégium, Kolozsvár, 1945.

472 1942. február 20. és 25. között kötetcímek.

473 Erdélyi Lajos: *Szabadság és költészet*. Népszava. 1942. március 22, 14.

474 Jordáky itt a *Megrontott megrontók* című, a Népszavában közölt cikkére utalt, amelyben Gombos Gyula kötetét recenzálta. Lásd: Erdélyi Lajos: *A megrontott megrontók*. Népszava, 1942. április 19. 13.

**Március 1.** Nagy Istvánnal beszélgettem. Mind zavarosabb s állandó gyanút táplál a szociáldemokratákkal szemben. Erősen törtet, úgy látom, s nagyon szereti a szereplést. A munkás Veres Péter.

Gaál Gábor igen hajlik feléje – azt hiszem.

Történelmi bizottság alakult, s azt szeretnék, hogy csatlakozzam nyílt levélben a bizottsághoz. Nem tartom fontosnak, s nem is teszem meg.

**Március 2.** Remsey: *György barát* című darabjáról kritikát írtam.

**Március 3.** Br. Kemény Zsigmond: *Zord idők I.*

**Március 4.** Ma közigazgatási ügyben kaptam idézőt szombat reggelre a kolozsvári rendőrkapitányságra.

**Március 5.** Gombos: *Álom az országról* című könyvével kapcsolatban írtam cikket az új magyar szellemiségről.

**Március 6.** Br. Kemény Zsigmond: *Zord idők II.*

**Március 7.** Dr. Papp Zsigmond kapitány közölte, hogy rendőri felügyelet alá helyeznek mától kezdve. Érzésem, úgy látszik, nem csalt meg.

**Március 8.** Falk Miksa: *Széchenyi és kora.*

**Március 9.** Magyar Csillag márciusi számában Cs. Szabó egészen hülye tanulmányát olvastam (Márciusi szél). Falk Miksa: *Széchenyi és kora.*

**Március 10.** „Szabadság és költészet” c. tanulmány. Magyar költők szabadságversei.

**Március 11.** Fellebbezésemem dolgoztam.<sup>475</sup>

**Március 12.** Szabó Ervin: *A magyar társadalom.* Falk Miksa: *Széchenyi és kora.*

**Március 13–14.** Falk Miksa: *Széchenyi és kora.*

**Március 15.** Petőfi: Márciusi versek.

**Március 16.** Fellebbezésem beadtam.

[...] <sup>476</sup>

**Március 22.** Ma de.<sup>477</sup> Belgrádból Respighi: *Róma fenyőit* hallgattam. Gyönyörű hangfelvétel. A bukaresti filharmonikusok szépen játszották Beethoven: *VII. szimfóniáját.*

Sajnos nem mehettem el az utóbbi két hétben a szimfonikusok és Dohányi koncertjeire. Pedig Beethoven is műsoron volt. A Patetikus szonáta.

Gr. Széchenyi István: *Blick III.*

**Március 23.** Salamon László: *Három génusz.* Jean Jaurès: *Le mouvement rural.* József Attila- és Petőfi-versek.

**Március 24.** Gombos Gyula könyvéről cikk (*A megrontott megrontók*).

[...] <sup>478</sup>

475 Jordákyt 1941 márciusában elbocsátották munkahelyéről, bírósági tárgyalásukra ezt követően került sor.

476 1942. március 17. és 22. között csak kötetcímek.

477 Délelőtt.

478 1942. március 25. és 30. között csak kötetcímek.

**Március 30.** Gazdasági földrajzi szemináriumi dolgozatom Kolozsvár kialakulásáról dolgoztam ki.

**Március 31.** Salamon László könyvéről bírálat.

[...] <sup>479</sup>

**Április 21.** A szellemi élet Erdélyben (tanulmány). Elefánty: *Magyarország. 1848.* Petőfi és Arany levelezése. Vahot Imre: *Emlékiratai I–II.*

[...] <sup>480</sup>

**Április 26.** Jules Guesde – tanulmány. <sup>481</sup>

Irinyi József: Német-, francia- és angolországi úti jegyzetek.

**Április 27.** Népiesség és valóságsszemlélet a magyar filmművészetben.

Életképek 1848 évf. De Gerando: *A politikai közszellem Magyarországon.* Lauka Gusztáv: *A múlttól a jelennek.* Berecz Károly: *A régi „fiatal Magyarország”.*

**Április 28.** Irinyi József: Német, francia és angolorsz. jegyzetek.

Jules Guesde – tanulmány.

[...] <sup>482</sup>

**Május 3.** Jean Jaurès – tanulmány.

**Május 4.** Ma bevonulok 3 havi katonai szolgálatra.

**Május 12.** Ma lövészet volt. 7 lövésből 6 találatom volt. Jó eredmény, pláne hogy életemben először lőttem. Jól telnek a napok.

[...] <sup>483</sup>

**Május 28.** Ma leszereltem.

**Május 30.** Szerb Antal irodalomtörténetének Petőfi és Arany fejezetei.

Kollokviumaim igen jól sikerültek.

[...] <sup>484</sup>

**Június 8.** Népiesség a magyar irodalomban. (Kis tanulmány. Beküldöm a Magyar Csillagnak.) Nem küldtem be! <sup>485</sup>

[...] <sup>486</sup>

**Június 24.** Liszt Frigyes: *A politikai gazdaság nemzeti rendszere.* A márciusi ifjúság – bevezetés. <sup>487</sup>

[...] <sup>488</sup>

479 1942. április 1. és 21. között csak kötetcímek.

480 1942. április 22. és 26. között csak kötetcímek.

481 Jordáky Lajos: *A francia szocializmus három nagy alakja. Lafargue, Guesde, Jaurès.* Szociáldemokrata Párt, Budapest, 1943.

482 1942. április 29. és május 3. között csak kötetcímek.

483 1942. május 14. és 28. között csak kötetcímek.

484 1942. május 31. és június 8. között csak kötetcímek.

485 A *Nem küldtem be* mondat utólag, más színű tollal hozzáírva.

486 1942. június 9. és 24. között csak kötetcímek.

487 Jordáky Lajos: *A márciusi ifjúság.* Józsa Béla Athenaeum, Kolozsvár, 1945.

488 1942. június 25. és 27. között csak kötetcímek.



**Június 27.** A márciusi ifjúság – Magyarország a negyvenes években. – A népiesség felé.

**Június 28.** Ma volt a tízéves vendiák-találkozó. Megjelentek: Beier, Csoma, Kovács Jun, Hietter, Lonkay, Stener. Nem jöttek el: Sólyom, Szőcs, Kovács sem, Némethy, Máthé, Poklosi, Ozsváth részben kimentették magukat. Varga néhány éve öngyilkos lett. A tanárok közül eljöttek Frána, Viska, Csuka és Benguerel.<sup>489</sup>

Nem állunk nagyon közel egymáshoz. Az élet szétvitt bennünket. Majd mindegyiküket szeretem, ők is engem. De részei a mai magyar ideálok nélküli magyar értelmiségi ifjainak.

[...] <sup>490</sup>

**Július 3.** Erdélyi Csillagok – könyvbírálat.

[...] <sup>491</sup>

**Július 17.** Szocializmus és irodalom.

**Július 18.** Erdélyi Helikon 1928. évfolyam.

**Július 19.** Aragon: *Úri negyed*.

**Július 20–21.** Plehanov: *A m. tudományos alapproblémái*.

**Július 22–23.** Loria: *A szociológia feladatai és iskolái*. Reclus: *A hegyek élete*.<sup>492</sup>

**Július 24–25.** Nyilas évkönyvek és füzetek.

**Július 26. – augusztus 6.** Az összes nyilas és magyar nemzetiszocialista könyvek, füzetek, cikkek.

**Augusztus 7.** Málnási Ödön: *Feladatok*.

**Augusztus 8:** Dr. Kertész István: *Magyar nemzeti szocializmus*. Werbőczy és Martinuzzi (tanulmány 1–12. old.).

**Augusztus 9:** Werbőczy és Martinuzzi (tanulmány 13–24. old.). Király György: *A magyar ősköltészet*.

**Augusztus 10:** Gr Teleki Pál: *A földrajzi gondolat története*. Van-e a kabátnak viselője?...  
[...] <sup>493</sup>

**Augusztus 22.** A tudományos szocializmus felfedezői és az irodalom. Szocialista irodalomszemlélet. Népi irodalom és irodalmi népiesség.  
[...] <sup>494</sup>

**Augusztus 26.** Nagyon fáradt vagyok. Semmit sem csinállok.  
[...] <sup>495</sup>

489 Vaska Dezső irodalomtanár, Cseke Domokos, Frána Péter és Benguerel Oszkár tanárok.

490 1942. június 28. és július 3. között csak kötetcímek.

491 1942. július 4. és 17. között csak kötetcímek.

492 Reclus: *A hegyek története*. Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, 1891.

493 1942. augusztus 11. és 22. között csak kötetcímek.

494 1942. augusztus 23. és 25. között csak kötetcímek.

495 1942. augusztus 27. és 29. között csak kötetcímek.

**Augusztus 29.** Cikkeimet néztem át.

**Augusztus 30.** Napilapok. Népszava, Magyar Nemzet, Magyarság.

[...] <sup>496</sup>

**Szeptember 11.** Magyar nemzeti szocializmus (III. fejezet).

Meghosszabbították a rendőrhatalósági felügyeletet. Nem tudom, mi lehet az oka. A törvényes előírásokat komolyan betartottam. Pedig színkritikusi ambícióim lettek volna. Így erről egyelőre le kell mondanom.

Megfellebbeztem. Bár azt hiszem, nem lesz eredménye.

[...] <sup>497</sup>

**Szeptember 16–17.** Semmit nem dolgoztam.

[...] <sup>498</sup>

**Október 1.** Magyar nemzetiszocializmus (XVIII–XIX. fejezet). Befejeztem a nyilas könyvet. <sup>499</sup>

[...] <sup>500</sup>

**Október 7–8.** Egyetemen órákon voltam. Kovrig Béla nagyképű előadó, meglehetősen felületes gondolkozó. Beképzelt. Stílusa szóvirágokkal teli, dagályos.

[...] <sup>501</sup>

**Október 15.** Ma megkaptam a rendőrhatalósági felügyelet megszüntetéséről szóló véghatározatot.

**Október 16.** Tanulok vizsgáimra.

**Október 17.** Átnéztem a magyar nemzeti szocialista mozgalomról írt tanulmányomat.

**Október 18–19.** Súlyos beteg vagyok.

**Október 21.** Farkas Antal: *Templomtűzek; Vörös zsoldárok*. Ady-versek. Jogi tanulmányok.

Újból nagyon rosszul éreztem magam.

**Október 22–24.** Immár egy hete ágyban vagyok.

**Október 25.** Péterfy Jenő: *Petőfi Sándorról*.

[...] <sup>502</sup>

**Október 28–31.** Betegeskedem.

**November 1–15.** Vizsgákra készültem.

**November 16.** Számtanszigorlat (jó).

**November 17.** Könyvelésszigorlat (jó).

496 1942. augusztus 31. és szeptember 11. között csak kötetcímeik.

497 1942. szeptember 11. és 16. között csak kötetcímeik.

498 1942. szeptember 17. és október 1. között csak kötetcímeik.

499 Jordáky Lajos: *A nemzetszocializmus története Magyarországon*. Publikálatlan kézirat. EME, Jordáky-hagyaték, III. 1. 46.

500 1942. október 2. és 7. között csak kötetcímeik.

501 1942. október 8. és 15. között csak kötetcímeik.

502 1942. október 26. és 28. között csak kötetcímeik.

**November 18.** Franciaszigorlat (kitűnő).

**November 25.** Pénzügytanszigorlat (kitűnő). Kereskedelmi- és magánjogtan-szigorlat (elégséges).

**November 26.** Gazdaságföldrajz-szigorlat (kitűnő). Egyetlen kérdést kellett kifejtenem: Magyarország jövője a Duna-medencében. Egy negyedóráig beszéltem, s kifejtettem politikai koncepciómat.

**November 27.** Pártvezetőségi ülés. Dec[ember]. 13-i rendkívüli pártkongresszusra első helyen engem jelöltek. 14-ből – beleértve az enyémet is – 11 szavazattal.

**November 29–30.** Átnéztem a „Magyar nemzeti szocializmus” című könyvem kéziratát.

**December 1.** Átnéztem a Lafargue–Guesde–Jaurès-kötet kefélenyomatát. Ma este előadást tartottam a „magyar nemzetiszocialista történelemszemlélet” címen.

**December 2.** Márai Sándor: *Röpirat*.

**December 3.** Nyomdászoknál. Nagyon antiszemita hangulat. Különben gyenge és furcsa emberek.

**December 4.** Pártban felvettem a „zsidó” faji szellemű zsidókkal kapcsolatos zsidókérdést. Heves viták. Salamon igen megbántottnak érzi magát.

[...] <sup>503</sup>

**December 8.** Szocializmus, munkásság és történelmi gondolat (Levél Bajcsy-Zsilinszky E-hez és a magyar néphez).

**December 10.** Salamon Lászlóval kapcsolatban a zsidókérdést tárgyaltuk a pártban. Nem tűrünk zsidó cionista faji ideológiát.

**December 11.** Budapesten vagyok.

Szakasits meghívott a Népszava szerkesztőségébe. Gondolkozom, bár kifejtettem ellentmondásom okát.

**December 12.** Mónusnál voltam. <sup>504</sup> Nagyon szívélyes. Együttműködhetünk, bár megérteni soha nem fogjuk egymást. Opportunistául túlságosan. Teljesen kispolgár. Buchinger azt mondja: ő a mozgalom kártevője. Várja írásaimat.

**December 13.** Pártkongresszus. Nyomott hangulat. Az erdélyiek nevében nyilatkozatot olvastam fel a nemz[etiségi] kérdésben. Minden a régi. Pártvezetőség újjáavaslata.

**December 14.** Semmit nem csináltam.

**December 15.** Pártban érdektelen vita. Bruder beszámolója.

**December 16–17.** Varga J[enő]: *Földosztás és földreform*.

**December 18–19.** Papok tükre.

503 1942. december 5. és 7. között csak kötetcímek.

504 Mónus Illés szociáldemokrata szerkesztő.

A pártban beszámoltam a kongresszusról. Általános a felháborodás. Csak egyedül Bruder védi – hallgatásával és fejcsóválással – a központot. Minekünk más a felfogásunk és más a szerepünk.

**December 20.** Nagy István igen furcsán viselkedik. Elrohant azzal, hogy lehetetlen intellektuelekkel együttműködni.

**December 21.** Salamon a zsidókérdést is nemzetiségi kérdésnek tekinti. Javasoltam a p.v.-nek,<sup>505</sup> hogy a további viták elkerülése végett hívjuk össze a zsidókat, s ők döntsek el, mik akarnak lenni. Ha mindenáron zsidók akarnak egyesek közöttünk is lenni, hát legyenek azok.

**December 23.** Szabédival beszéltem a Termésről. Kíváncsi a véleményemre. Megígértem, hogy írok róla, természetesen tárgyilagosan, senkit sem támadok meg igaztalanul, de senkit nem is kímélek. Furcsa véleménye van különben Jenőről.<sup>506</sup> Azt mondja, hogy nincs önálló véleménye; amit mond, az mindig Gaál hangja. Azt hiszem, téved. Én inkább merevséget látok benne. Ez igaz, megvan fokozottabb mértékben Gaálban.

**December 24:** Ma Mária meglepett a *Don Quijotéval*. Én Spring nagy regényét vettem meg neki.<sup>507</sup>

**December 25.** Spring: *Tövis és borostyán* I. kötet.

**December 26.** Spring: *Tövis és borostyán* II. kötet.

A márciusi ifjúság (A népiesség felé).<sup>508</sup>

Gárdos Mariskával voltunk a tegnap este. Semmi rendkívülit nem találtam benne. Bizonyára értékes nő. Kissé öreg, s szelleme fakult.

**December 27.** Spring: *Tövis és borostyán* III. kötet.

A márciusi ifjúság (A Fiatal Magyarország).

**December 28.** Spring: *Tövis és borostyán* III. kötet.

A márciusi ifjúság (A Fiatal Magyarország). Asztalos végre opportunusnak látta eljönni. A Helikontól kiválik. Felajánlotta, hogy írjak a Termésbe. Ő s egész csoportjuk hajlandó részt venni irodalmi előadásainkon.

**December 29.** Spring: *Tövis és borostyán* III. kötet.

A március ifjúság (Irodalom és politika).

**December 30.** Spring-regény óriási. Évek óta a legnagyobb irodalmi élményt jelent számomra. Talán Aragonnál is nagyobb. Egy tanulmányt, egy nagy tanulmányt kell írnom róla. Vajon képes leszek rá? De meg kell tennem; felhívni az emberek figyelmét, hogy olvassák, minél többen olvassák. A szocialista realizmus egyik nagy alkotása. Megdöbbentő és csodálatos.

505 Pártvezetőségnek.

506 Kovács Katona Jenő publicista.

507 Howard Spring: *Szerelmes fiam*. Hungária Könyvkiadó, Budapest, 1940.

508 Jordáky itt *A márciusi ifjak* című 1945-ben megjelent kötete kéziratára utalt. A továbbiakban *A márciusi ifjúság* bejegyzések a kötet kéziratával való foglalkozást jelölik.

A március ifjúság (Irodalom és politika).

**December 31.** A márciusi ifjúság (A fiatal Magyarország költői).

A ma estét négyesben: édesapámmal, anyuval és Máriával töltöttük el. Sokáig elbeszélgettünk. Hiába, nagyon rendes emberek. Boldog lehetek, hogy ilyen szüleim és feleségem van. A kora esti órákat Mária édesanyjával és Jenővel töltöttük el.<sup>509</sup>

---

509 Kovács Katona Jenő.

**Január 1.** Ebben az évben harmincéves leszek. Remélem, hogy boldogságom akkorra teljes lesz, és teljes munkaerőmmel dolgozhatok majd.

A márciusi ifjúság (Vachott és Kerényi).

**Január 2.** L[enin]: *Állam és forradalom*.

Molter [Károly]: *Bolond kisváros*.

A márciusi ifjúság (Petőfi, Tompa és Arany).

**Január 3.** Márai Sándor: *Napnyugati őrző*.

A márciusi ifjúság (Petőfi).

**Január 4.** D. Nagy Dénes: *Univerzalizmus*.

A márciusi ifjúság (Tompa és Arany).

A kolozsvári filharmonikusok koncertjén voltunk. Igen rosszul játszották az V. szimfóniát. Az előadás még közepesnek sem mondható. Bartók: *Két portré* és Kodály: *Marosszéki táncok* művét sokkal jobban játszották. Legjobb volt Strauss Richard metafizikus műve: a *Halál és megdicsőülés*. Mintha Vaszy Viktor e moderneket jobban értené.

**Január 5.** A márciusi ifjúság (a F. M. prózáirói). Bevezető a „Tört. materializmus” ciklushoz.

**Január 6.** A márciusi ifjúság (Irinyi–Sükei–Vasvári).

**Január 7.** Gazdasági geológia.

Ma Kovács detektív felhívott s érdeklődött lakásom címe után. Kérdésemre azt mondta, semmi különös, talán kértem útlevelet, vagy valamit, s csak leellenőrizte a címet. Nagyon érthetetlennek találnám, ha újból valami eljárást indítana ellenem a politikai rendőrség. Különben is irodalmi munkásságot akarok a közeljövőben kifejteni.

A márciusi ifjúság (Irinyi–Sükei–Vasvári).

**Január 8.** A márciusi ifjúság (Irinyi–Sükei–Vasvári).

**Január 9.** A márciusi ifjúság (március előtt).

**Január 11.** A politikai rendőrség azt az információt adta hivatalfőnökeimnek rólam, hogy „hivatali sikkasztó” és „megrögzött kommunista” vagyok. Szeretném tudni, honnan informálódnak. Csak valaki egyszer nekem mondaná, hogy „hivatali sikkasztó”, ezt azonban nem merik. Itt mindenki csak az ember háta mögött mer beszélni. Páll Györgynek, a Munkaközpontnak s az Erdélyi Pártnak azonban jó lettem volna mint „megrögzött kommunista” és „hivatali sikkasztó” is. Csak éppen a gerincemet kellett volna kettétörnöm.

**Január 12.** Kémia.

A márciusi ifjúság (március 15-én, 1848).

**Január 13.** Közigazgatási jog.

**Január 14.** A márciusi ifjúság (A szabadság napjai).

**Január 15.** A márciusi ifjúság (Eszme és tett).

**Január 16.** Erdélyi Helikon, Magyar Csillag, Szellem és Élet, Társadalomtudomány, Új Európa legújabb számai.

**Január 17.** Magyar Élet legújabb száma.

**Január 19.** A márciusi ifjúság (A márciusi gondolat – ma).

**Január 20:** Külügyi Szemle 1942. 5. és 6. szám.

**Január 21:** A mai világ képe II. (biológia, fizika, kémia). „Forrás”. 1. szám (borzalmasan gyenge!).

**Január 22.** Várnai Dániel tartott előadást.<sup>510</sup> Az emberek élvezték. Teljesen szellem-történeti, kevés köze a tört. materialista szemlélethez.

**Január 23.** Nagyon fontos dolgok történnek most a világban. S engem még megélhetésemben is meg akarnak akadályozni. Mindenünnen rossz információkat adnak rólam, intrikálnak és gáncsokodnak. Aljasok. Leghelyesebb, ha tudomásul sem veszem. Hadd folytassák és dühöngjenek, míg meg nem pukkadnak.

**Január 24.** Kedden katonai ügyben kell jelentkeznem a levante parancsokságnál. De miért ott? – Egyelőre érthetetlen.

A párt kitűnően áll. Folytatja munkáját. A központ közgyűlés megtartására utasított.

[...] <sup>511</sup>

**Február 11.** A KMDSZ<sup>512</sup> társadalomtudományi szakosztályának az ülésén voltam. Valami homályos előadás- és vitaülés-tervezetet terjesztett elő az elnök. Kaszinó-szellemben fogadták el, s ezzel vége is volt mindennek. Milyen tespedés és ásatag levegő! Tanácstalanság és botorkálás mindenütt!!

**Február 12.** A P.V.<sup>513</sup> ülésén úgy döntött, hogy két felé osztja a titkárságot. Én leszek a politikai titkár, és Bruder az adminisztratív titkár. Kompromisszumos félmegoldás. Bruder győzelme ez, mindenestre.

**Február 13.** Sokkal bizakodóbb vagyok, mint bármikor életemben.

**Február 14.** Pártválasztmányi ülést tartottunk. A titkári beszámolót Bruder tartotta. Demagóg! A vezetőséget egy új tag hozzáadásával újraválasztották. A központ részéről Szakasits Árpád volt lenn. Beszédének lényeges része: nagy feladatok várnak ránk, államalkotó párt vagyunk s nemsokára irányító tényező leszünk; örözkedjünk a

510 Várnai Dániel politikus.

511 1943. január 25. és február 11. között csak kötetcímek.

512 Kolozsvári Magyar Diákszövetség, tagjai elsősorban mind a román Gusti-féle monografikus iskola, mind a magyar falukutatók hatására népismereti munkásságot fejtett ki.

513 Pártvezetőség.



kilengésektől; a mi érdekünk, hogy egész Európában csak nálunk nincsenek szabotázso; nemzetiségi kérdést meg kell oldani a magyar állam keretében; ügyelni, hogy ne legyen anarchia a háború végén.

Révész Mihály: *Táncsics és kora*.

A délutáni P.V. ülésen nagyon sokat dicsérték engem. Ez mindig gyanús. Kineveztek elméleti embernek, a jövő nagy emberének, akit épp ezért tartalékban kell tartani a pártnak. Mindezt azért, hogy kimutassák, miszerint nem értek a gyakorlathoz. Nem látják, hogy elmélet és gyakorlat elválaszthatatlan, ha tökéletességre törekszünk.

**Február 15.** Nagy Gábor kérte, hogy a „márciusi ifjúságot” küldjem el nekik kiadásra. E hét végén küldöm.

[...] <sup>514</sup>

**Február 19.** Jancsó Benedek <sup>515</sup> írásai a román kérdéstről.

**Február 20.** Az erdélyi márciusi ifjúság.

Sándor Pál: *A dialektika története*.

[...] <sup>516</sup>

**Március 2.** Táj és szocializmus (Előadásvázlat).

**Március 3.** Rendőrségi idézőt kaptam. A „Spanyolország” elkobzásával (?) kapcsolatban tettek fel kérdéseket. Semmi különös.

**Március 4.** A márciusi könyv kitűnő lesz. Nagy vitákat fog provokálni. E. <sup>517</sup> fáradhatatlan.

**Március 5.** Néhány nap óta semmit sem olvastam. A hivatalban a mérlegkészítés teljesen kimerít. Ezenkívül a párt.

[...] <sup>518</sup>

**Március 10–12.** Budapesten vagyok.

A 48-as Erdély kötetből a szociáldemokrata párt átvett egyezer darabot. A kötetrel különben igen meg vannak elégedve.

Mónusnál lakom. Egész rokonszenves embernek találom, bár kétségtelenül ideológiailag mély ellentétek vannak közöttünk. A pártban különben mindenki rokonszenvesen és szeretettel fogad. Minden eddigi hűvösség felengedett.

Találkoztam Arató Andrással, br. Wesselényi Miklóssal és Gogolákkal. <sup>519</sup> A román kérdéstről beszélgettünk s Magyarország jövőjéről. Érdekes dolgokat mondtak. Itt különben, úgy látszik, teljes az angol orientáció.

Itt fönnt azt mondják, hogy Debrecen kivéve az egész országban engedélyezték a párt márciusi ünnepségeit. A kolozsvári gyűlést is.

514 1943. február 16–19. között csak kötetcímek.

515 Jancsó Benedek publicista.

516 1943. február 22. és március 2. között csak kötetcímek.

517 Balogh Edgár publicista.

518 1943. március 6–10. között csak kötetcímek.

519 Gogolák Lajos történész.

**Március 13.** A vonatok túlszűfoltak. A peronon állva igen érdekes beszélgetéseket hallottam. Szabadságos katonák, rendőrök, vasutasok, mindenki N-et<sup>520</sup> szidja. Önzéssel, brutalitással vádolják őket. Egy székel ember a „fogtam törököt, de nem enged” régi szólásmondást most a németre alkalmazza, amit a szegény emberek örömmel fogadnak.

A márciusi ünnepséget tényleg engedélyezték, persze az én beszédem kivételével. Én tehát nem beszélhetek. Nem is fontos, csak éppen, hogy nem lesz szocialista így a műsoron...

[...] <sup>521</sup>

**Március 15.** Jean Giono: *Précisions*. Rézler Gyula: *Falukutatók és szociográfusok*.

Márciusi ünnepség Kolozsvárott.

Lukács Imre: *Lehullt levél*.

[...] <sup>522</sup>

**Március 19.** Arató András a vendégem. Csak két napig marad. Igen sok érdekes dolgot mond a pesti katlan eseményeiből.

[...] <sup>523</sup>

**Március 26.** Megnéztem a *Bengasit*.<sup>524</sup> Egész jó olasz film. Érdekes téma és meglepő realitás.

**Március 27:** Száva István volt itt. Nagyon hívnak a Népszavához. Nem mehetek.

[...] <sup>525</sup>

**Április 3.** Magyar Katonai Szemle 1943. április.

Ma még egyszer átnéztem a „Márciusi ifjúság” kéziratát. Igen rossz véleménynel van róla Jenő.<sup>526</sup> Pedig azt hiszem, téved. Nem tökéletes, nem „igazi” nagy könyv. De igen jól szolgálhatja célunkat.

**Április 4–5.** Rengeteget dolgozom. A kenyérért. Könyvelés, folyton csak könyvelés.

**Április 6.** Beethoven-koncertet rendeztünk. Jemnitz Sándor tartott igen szép előadást az emberről és zenéről. Böszörményi Nagy Béla pedig csodálatosan játszotta a *Holdfény szonátát*. Most értettem meg igazán, mit mond Beethoven az elsőben, és miért tör ki oly szenvedélyesen a másodikban. Egy nagy ember mélyed el az emberiség sorsa feletti gondolatokban s dönt végül is a harc mellett. Küzdeni az emberiségért, boldogságot hozni közéjük, hogy még a csüggedők is új erővel telítődjenek az emberiség diadaláért folytatott harcban.

**Április 7.** Dolgozataimat javítgatom.

520 Valószínűleg Németországot.

521 1943. március 13–14. között csak kötetcímek.

522 1943. március 16–19. között csak kötetcímek.

523 1943. március 20–25. között csak kötetcímek.

524 A *Bengási* 1942-ben Augusto Genina által rendezett olasz propaganda-film, amely a szövetséges katonák által Líbiában elkövetett atrocitásokat mutatja be.

525 1943. március 28. és április 2. között csak kötetcímek.

526 Kovács Katona Jenő publicista.

**Április 8.** Kossuth dunai terve és alkotmánytervezete.

**Április 9.** A közgazdasági szemináriumban egy dolgozat kapcsán élesen szétszedtem a nemzetiszocializmust. Individualizmusát mutattam ki a közösségi szemlélettel ellentétben.

**Április 10.** Edgár az új kötetet nem ambicionálja.<sup>527</sup> Fél, hogy az SZDP hivatalos vezetőségének sok erkölcsi haszna lesz belőle.

[...] <sup>528</sup>

**Április 15.** Henri de Man: *Aprés coup*.

A Rösler-koncerten voltunk. Kitűnően játszik, de nem ragad el. Technika belső átérzés nélkül. Beethoven C-dúr op. 53 szonátája és Mozart C-dúr szonátája egészen hidegen hagyott. Hidegen játszott is. Brahms G-moll rapszódíája jobb volt, és Chopin Polonaise-ét is tökéletesen játszotta. Hasonlóan Liszt Petrarca-szonettjét.

**Április 16.** Peyer a múlt héten háromnegyed órás kihallgatáson volt a kormányznál. Politikailag e ténynek óriási a hordereje. A magyar uralkodó osztályok új útra térnek. A szociáldemokrácia egyelőre tartja magát. Vajon a [olvashatatlan]izmus gyakorlata következik-e a közeljövőben vagy sem, még nem látható világosan. De még ebben az évben eldől s vele a magyar szociáldemokrácia sorsa is. Történelmet alakít majd, vagy történelmi eszköz lesz. Ez utóbbi a valószínűbb!

[...] <sup>529</sup>

**Április 19.** Reményik Sándor: *Egészen. Milyen legyen a tervgazdaság* (SZDP kiadása).

Edgár hazaérkezett. Érdekes dolgokat mond. Nagyon súlyos a helyzet. A 48-as Erdélyt lelkesedéssel fogadták Darvas, Kovács, Erdei körében, a Győrffy kollégiumban, Debrecenben. Szabó Zoltánnak és Gogoláknak nem tetszett. Annyi baj legyen, s mint-ha Mónus is húzta volna már az orrát. Gál István az Ungarnba ír róla.<sup>530</sup>

[...] <sup>531</sup>

**Április 28.** Zádor Miklós: *Nagy román politika*.

Behívót kaptam péntek reggelre (30-a) a 76. hadkiegészítőhöz Szamosújvárra.

**Április 30.** A 26. lovastüzérekhez vonulok be Szászfenesre.

**Május 11.** Ma jártam kinn először a városban. Milyen jó itthon!!

**Május 22.** Öt napi szabadságra érkeztem. László Imre eltűnt. Várható volt.

**Május 23.** Ember vagyok újra.

**Május 24.** Közlekedési jogból jól kollokváltam.

<sup>527</sup> Balogh Edgár publicista.

<sup>528</sup> 1943. április 11–15. között csak kötetcímek.

<sup>529</sup> 1943. április 17–18. között csak kötetcímek.

<sup>530</sup> *Siebenbürgen im Jahre 1848* (48-as Erdély). *Ein Taschenbuch. Ungarn*. 1943. június, 285.

<sup>531</sup> 1943. április 20–28. között csak kötetcímek.

Óriási jelentőségű esemény a III. I.<sup>532</sup> feloszlása. Hatása közvetlenül is nagy lehet. De még inkább a jövőben. Egy fejezet lezárult s egy új megkezdődött.

**Május 31.** Bélával találkoztam.<sup>533</sup> Jól néz ki.

**Június 5.** Kértem a leszerelésemet. Remélem, sikerülni fog.

**Június 18.** Háromheti szabadságra jöttem.

[...] <sup>534</sup>

**Július 7.** Ottokar Lorenz: *Karl Marx und der Kapitalismus*.

Ma Szakasitssal beszéltem. Mindig és állandóan nagyképű. Mindenről fölényesen beszél. Vállvergetve cikket kért, de ne tudományos-elméleti kérdésekről, mert azt másoktól is kapnak, hát azt várhatná is!

**Július 8.** Reventlow: *Nemzeti szocializmus*.

A szocialista irodalom útja Magyarországon.

**Július 9.** Fried, Ferdinand: *Die Ende des Kapitalismus*.

**Július 10.** Szabadságom letelt. Újból bevonultam.

**Július 14.** Leszereltem.

Rousseau: *A társadalmi szerződés*. R. Heberle: *Zue Geschichte der Arbeiterbewegung in Schweden?*

**Július 15:** Európa 1935 évf. Kolozsvári Szemle 1943. 2. sz.

**Július 16:** Robert Riedelnek egy igen érdekes cikkét olvastam a B. N.-ben (1943. VII. 10–11).<sup>535</sup> A címe: „Siebenbürgen – Eine Schweiz in Osteneuropa?” Ki írhatta? Az a gyanúm, hogy nem német, hanem valamilyen „félhivatalos” magyar. Bár lehet, hogy tévedek. A cikk igen érdekes és fontos!

[...] <sup>536</sup>

**Július 19.** Tamási Áron: *Virrasztás*.<sup>537</sup>

**Július 20.** *A fejlődésben nincs megállás.* (Válasz Szabédinek.)<sup>538</sup>

**Július 21.** Asztalos Pistával és Szcenczeivel találkoztam.<sup>539</sup> Sokat vitáztunk. Szcenczei állásfoglalása nagyon rendes, világnézetének megfelelően. Ő nem változott. Pista viszont szeretne velem beszélni és tisztázni bizonyos dolgokat. Azt mondja, hogy én őt Arató előtt hitleristának neveztem. Erre igazán nem emlékszem. Azt bizonyára mondtam: tevékenységével a reakciót szolgálja, s nem a magyar nép ügyét. Várom tehát, mi beszélőnivalója van velem. Énnekem nincs sok vele, annyi bizonyos.

532 III. Internacionálé (Komintern).

533 Jordáky Béla, Jordáky Lajos öccse.

534 1943. június 20. és július 6. között csak kötetcímek, köztük Szabó Dezső, Szekfű Gyula, Németh László, Veres Péter.

535 Basler Nachrichten.

536 1943. július 17–18. csak kötetcímek.

537 Jordáky Lajos: *Virrasztás. Üzenet Tamási Áronnak*. Népszava, 1943. augusztus 22. 15.

538 Jordáky Lajos: *A fejlődésben nincs megállás*. Termés, 1943. nyár, 62–66.

539 Szcenczei László író.

Különben Vescan dr.-ral<sup>540</sup> beszélgettem mostanában többször. Fürdőzés közben fiatal barátaim hoztak vele össze.

**Július 22.** Tamási Áron: *Virrasztás*.

**Július 23.** A szociáldemokrata pártban a párt jelen feladatait körvonalaztam. Politika, szervezés, nevelés, szakszervezeti vonal, demokratikus front, értelmiségi rétegek, nemzetiségi kérdés.

**Július 24.** Edmund Rösler lengyel zongoraművésszel voltunk egy társaságban. Szépen zongorázik, de kissé pökhendi alak. Világfi, művésztipus filmszínész allűrökkel.

**Július 25.** Bölöni Farkas Sándor: *Nyugateurópai utazás*.

Megbukott Mussolini!! Történelmi nap. Vele a fasizmus szenvedte el első nagy vereségét. A szocializmus szerepe következik Olaszországban.

Evviva il socialismo italiano!<sup>541</sup>

**Július 26.** *Virrasztás* (üzenet Tamási Áronnak).

**Július 27.** Nagy Jenő: *Sárkányfogak között I.*

**Július 28.** *Egy magyar demokrata száz év előtt* (Bölöni Farkas S.).

Ma feloszlatták a fasiszta pártokat Olaszországban. Mussolini külföldre szökött. Scorzát<sup>542</sup> letartóztatták. Szocialista tüntetések. Vége a fasizmusnak!

**Július 29.** Nagy Jenő: *Sárkányfogak között II.*

**Július 30.** Kati Nagy Lázár: Az erdélyi színházat fénykora.

Egészen furcsa a szociáldemokrata vezetők egyéni magatartása. Peyer Kolozsváron járt, senki nem tud róla, de Hirsch Elemér igen.<sup>543</sup> Györki lejön, első útja hozzá vezet, Kabók vele tárgyal.<sup>544</sup> A magánalkalmazottaknak csak Kandelben, a pártvezetőknek csak Bruderben van bizalmuk. Zsidó kapitalisták tanácsokat adnak kispolgári zsidókon keresztül a szocialista mozgalomnak. S a dolgozó zsidók itt is háttérbe vannak szorítva.

Egészen undorító dolgok.

Arató András Barankovics nevében felszólított, hogy legyek a Magyar Nemzet cik-kírója.<sup>545</sup> Elfogadom!

Hazai Béla<sup>546</sup> a Magyar Nemzeti Szocialista Párt kolozsvári tagozatának az elnöke. A negyedik gimnáziumig együtt jártunk.<sup>547</sup> Tizenhat év óta azonban éppen csak, hogy köszöntünk egymásnak. Ma az OTI-ban jártam, s ahogy észrevett, hozzám rohant s

540 Ifj. Teofil Vescan fizikus, kommunista politikus.

541 Éljen az olasz szocializmus!

542 Carlo Scorza, Mussolini másodkeze, a Fasiszta Párt titkára.

543 Hirsch Elemér ügyvéd.

544 Kabók Lajos és Györki Imre szociáldemokrata politikusok, pártvezetőségi tagok.

545 Barankovics István magyar politikus.

546 Helyesen: dr. Haray Béla. Lásd: *Megalakult a Magyar Nemzeti Szocialista Párt erdélyi központi szervezete*, Magyarország, 1942. november 26. 7.

547 A Református Kollégium értesítői szerint Jordákynak valóban volt Harai Béla nevű iskolatársa.

érdeklődött, mit csinálók.<sup>548</sup> Közben szidta az OTI-t, amelynek különben orvos alkalmazottja. Mennyire munkásellenes intézmény, mondotta. Be is adja a felmondását elsején... Undorító!!! Ez magatartás? Már a menekülésre gondol. Ilyen alakokra nincs szükség. Gerinces ellenfél igen, de gyáva, menedéket és új érvényesülési lehetőségeket kereső alak nem kell.

**Július 31.** A fasizmus bukása teljes. A vezetők börtönben. A lapok a sajtószabadságot üdvözlik. Teljes demokráciát követelnek. Szerencsétlen Mussolini!!

**Augusztus 1.** Krasznán vagyok.

Kovács László: *Gábor Áron*.

**Augusztus 2.** Szilágysomlyón vagyok.

Wass Albert: *A kastély árnyékában* I–II.

**Augusztus 3.** Egy nap a Szilágyságban.

**Augusztus 4.** Enrico Ferri: *La socialisme en Italie*.

László Gyulával voltam az Egyetemi Intézetben, a Termés íróival és Nagy Istvánnal. Nagyon érdekes előadást tartott nekünk a magyar őstörténet kutatásairól. Különösen érdekes [az] Erdélyre vonatkozó része. Azt fejtegette, hogy kutatásai közelebb tudnák hozni egymáshoz az erdélyi népeket. (Azt hiszem, hogy nemcsak tudós, hanem egy kicsit törtető is.)

**Augusztus 5.** Jánosfalvi Sándor István: *Székelyhoni utazás*. Hermányi Dienes József: *Nagyenyei demokritus*.

Erdélyi ritkaságok.

Fancsi Tiborral beszélgettem.<sup>549</sup> Érdekes dolgokat mesél. Azt hiszem, őszintén demokratikus, bár elsősorban karrierista. Bethlen gróf állítólag egy önállóságot is elfogadna.<sup>550</sup> Jó! Bethlen mint Erdély fejedelme.

[...] <sup>551</sup>

**Augusztus 13.** Gerhard Hermann: *Italiens Weg zum Imperium*.

Ş.<sup>552</sup> határozottan állítja, hogy a románok vezetői és a szociáldemokraták között hónapok óta tárgyalások folynak. A párt mindenről informálja Keresztes-Fischert, s célja a rendszer átmentése. Magyar–román szövetségről tettek említést szlávellenes célzattal.

548 Az Országos Társadalombiztosító Intézet (rövidítve: OTI) az 1927. évi XXI. törvénycikkkel létrehozott állami szervezet volt. Az 1928-tól önkormányzati formában működő intézet 22 kerületi, ugyanennyi vállalati pénztáron mint helyi szervezeten keresztül látta el a társadalombiztosítást. Működését a munkaadókból és munkavállalókból paritásos alapon összeállt választmányok ellenőrizték, amik konkrét ügyekben is határoztak. A betegségi biztosítást néhány foglalkozási ágban (posta, vasút, bányák, hajózás, dohányjüvedék, kohászat) külön szervezetek intézték.

549 Ismeretlen személy.

550 Valószínűleg Bethlen István korábbi magyar miniszterelnökre gondolt.

551 1943. augusztus 6–13. között csak kötetcímek.

552 Valószínűleg Jakab Sándor kommunista sejtvezető lehet.

**Augusztus 14.** Mikó Imrével két óra hosszat tárgyaltam. Kölcsönösen kifejtettük nézeteinket. Ő úgy látja, hogy a németek a háborút elvesztették. (Ezelőtt egy évvel még nagyon bizakodott bennük.) A Munkaközpontban teljes a bomlás. Venczel és egy másik vezető már össze is pofozkodtak. Lemondottak egyébként. Az Erdélyi Párt egy új egységes szervezetet szeretne. Azt mondtam neki, hogy ezzel elkéstek, legjobban tennék, ha nem foglalkoznának a munkáskérdéssel.

**Augusztus 15.** Végre románok is vannak, akik demokraták és igazán szocialisták. Sajnos kevesen.

A Termés írói a szocializmus felé fordulnak. Szabédi kritikával, de szolgálni fogja a szocializmust, meg vagyok róla győződve.

**Augusztus 16.** Gyűjtő. Elfogadják mindazt, amit mi akarunk, csak a nemzetiségi kérdésben az örültségeik merevek és makacsok.<sup>553</sup>

[...] <sup>554</sup>

**Augusztus 21.** Sándor Pál: *Fasiszta munkakódexek.*

Tegnap délután a pártban tisztelgő látogatást [tett] a Polgári Szabadelvű Párt helyi vezérkara.<sup>555</sup> Jelen volt Bartha Albert v[olt] hadügyminiszter, s a helyi vezetőségükből Dánér Lajos<sup>556</sup> és br. Blomberg is.<sup>557</sup> Együttműködésről biztosítottak. Irányításunkat kérték. Pártjuk elnöke itt Sándor József s helyettese Dr. Óvári Elemér.<sup>558</sup> Engem felkértek egy előadás tartására. Dánér Brudert „igazi hősnek” nevezte. Szép kis hős.

Különben az a benyomásom, hogy olyan polgárok, akik hatalomra szeretnének jutni. Eszméik nincsenek, határozott világnézetük még kevésbé. Egy régi világ emberei, akik azt hiszik, hogy a liberális világot még egyszer fel lehet támasztani.

[...] <sup>559</sup>

**Augusztus 24.** Munkásegység (A szabad szakszervezetek röpirata a dolgozó néphez).

Gyűjtő és társai reménytelen esetei az észszerűtlen és nyakas, már-már bornírt fiatalságnak.<sup>560</sup> Kiirtani hárommillió embert, ez a jelszavuk. Pedig megbékülésre van szükség. Ő ellensége az anyanyelvű felfogásnak, pedig fogalma sincs arról, mi az, s miben áll. S ugyanakkor Népi Magyarországot akarnak. S még hozzá szociális is.

553 Jordáky utóbbi mondata valószínűleg a baloldaliak és az Erdélyi Párti képviselők közti titkos találkozókra utal.

554 1943. augusztus 17–21. között többnyire Mussolini által írt vagy róla és az olasz fasizmusról szóló kötetcímek.

555 A Nemzeti Szabadelvű Párt, ill. Polgári Szabadságpárt Rassay Károly vezette magyarországi polgári liberális párt volt a két világháború között.

556 Dánér Lajos erdélyi református pap.

557 Báro Blomberg Frigyes.

558 Óvári Elemér ügyvéd.

559 1943. augusztus 22–23. között többnyire az olasz fasizmusról szóló kötetcímek.

560 Gyűjtő Sándor a Nemzeti Munkaközpont kolozsvári szervezeti titkára.



[...] <sup>561</sup>

**Augusztus 27.** A szociáldemokratát kioktatják (befejezetlen). <sup>562</sup>

[...] <sup>563</sup>

**Augusztus 29.** A budapesti közigazgatási bizottság Horthy István emlékülést tartott. Jelentős nyilatkozatokat tettek a kormánypárt, Rassay és Peyer. <sup>564</sup> Egyáltalán nem beszéltek az imrédysták és a nyilasok. Teljesen az „új” politika jegyében állt a gyűlés. A kár az, hogy mind „rég” emberek beszélnek, akik egy liberális Magyarországot akarnak.

A pártban igen terjesztik azt a hírt, hogy én antiszemita vagyok. Hát pedig mégsem lesz csupán zsidó érdekvédelmi alakulat a párt. S ahogy megvizsgáljuk a magyarokat, mielőtt felvennénk a pártba, éppúgy megvizsgáljuk a zsidókat is. A zsidó, amiért üldözték, még nem baloldali, s semmi különbség cionista mozgalomban vagy magyar és román polgári mozgalomban való részvétel között.

**Augusztus 30.** Tamásival kapcsolatos cikkemet sokan nem tartják helyesnek. <sup>565</sup> Kőműves Nagy Lajosnak <sup>566</sup> az az álláspontja, hogy kár Tamásit komolyan venni. Ma Karácsony Benő azzal állít meg, hogy Tamási a liberalizmus ellen tett kijelentéseket. Nem tudom, mi a véleménye a szocialistáknak. Jenő Máriának helyeselte a cikk taktikai részét... <sup>567</sup> S végeredményben Tamási mégiscsak jelent valamit. Ki kell ugratni a passzivitásból. Harcba kényszeríteni, hogy maga után vonjon másokat is.

[...] <sup>568</sup>

Ma megint azt hallottam, hogy bizonyos emberek azt a hírt terjesztik, hogy én a párt zsidótlanítását határoztam el, és ilyen irányban dolgozom. Úgy látszik, hogy valami aljas munka készül ellenem. Intrikát szőnek azok a zsidók, akik úgy látszik, csak zsidók és nem szocialisták. Hogy lehet, hogy nem háborodnak fel, amikor a magyar reakciók ellen beszélek, s felvételük ellen vagyok, s egyszerre felhördülnek, ha a cionistákat visszaküldöm a zsidó pártba, vagy azt merem mondani róluk, hogy reakciók, s nem a szocializmus a legfontosabb számukra.

**Augusztus 31.** [...] <sup>569</sup>

Ma két festőművész és egy városi tisztviselő (Németh I.) kérte e pártba való felvételét. Kifejtettem szervezési alapelveinket. Nagy Istvánt a plénum előtt szólítottam fel a belépésre.

561 1943. augusztus 25–26. között csak kötetcímek.

562 Jordáky Lajos: *A szociáldemokratát kioktatják*. Népszava, 1943. szeptember 15. 5.

563 1943. augusztus 27–29. között csak kötetcímek.

564 Rassay Károly polgári liberális és Peyer Károly szociáldemokrata politikusok.

565 Jordáky Lajos: *Virrasztás. Üzenet Tamási Áronnak*. Népszava, 1943. augusztus 22. 15.

566 Kőműves Nagy Lajos színházi dramaturg.

567 Kovács Katona Jenő publicista.

568 Olasz fasiszta kötet- és folyóiratcímek.

569 Olasz fasiszta kötet- és folyóiratcímek.

**Szeptember 2.** [...] <sup>570</sup> Nyílt levél Kolozsvár polgármesteréhez a tűzifaellátás kérdésében.

Ma Mikó Imrétől kaptam egy lapot. Könyvtárából felajánl egy bizonyos munkát, ha szükségem lenne rá. Anélkül, hogy kértem volna. Érdekes!

**Szeptember 3.** Mikó Imre azt mondja, hogy a kisgazdáknál imrédysták és kommunisták gyülekeznek. Bartha mozgalma komolytalan. <sup>571</sup> A szociáldemokraták ellen viszont nem tesznek lépéseket, bár a munkásságról természetesen nem mondanak le. Elmondta, hogy bizonyos röpcédulákat kap, amelyeket egész biztosan kommunisták küldözgetnek, s amelyeknek semmiféle hatásuk nincs, legfeljebb zavart keltenek.

Úgy látom, hogy tényleg örülség ez a sok röpcédula. Akik csinálják, megőrültek, ha azt hiszik, hogy bármilyen eredményt el lehet érni velük. Körülhatárolt kérdésekben bizonyos pontig becsületes együttműködést megteremteni azok között, akik féltik a magyar népet, és egy új szociális (szerintünk szocialista) Magyarországot akarnak megteremteni. Ez helyes csak. A munkásoknak pedig csakis a szociáldemokrata pártban a helyük, s nem a kisgazdáknál és egyebütt. Sőt, itt a helyük a szocialista értelmiségieknek is. Szervezni, építeni és nevelni – ez a legfontosabb, mert ez a felkészülés. Nem pedig röpcézni és leveleket küldözgetni.

A szociáldemokratát kioktatják...

Henri de Man: *Socialisme et materialisme*. Kolozsvári Szemle 1943. 2. szám.

**Szeptember 4.** [...] <sup>572</sup>

Nagy István kérte a pártba való felvételét. Nagyon nehezen ment, és végül is mint munkásíró tette fel a pártvezetőség. Beadványát elutasította. Általában az volt a vélemény, hogy amiért valaki munkásíró, azért nem beszélhet a hatodik emeletről a munkásokkal, s kár, hogy túlságosan fejébe szállt a siker.

**Szeptember 6.** [...] <sup>573</sup>

Ma harmincéves vagyok. Úgy érzem, teljes erőmben is mintha közeledne magvalósuláshoz egy tíz év előtti romantikus álomom. Akkor azt álmodtam, hogy mire harmincéves leszek, a szocializmus épp megvalósulási szakaszába fog jutni nálunk is. S az építésnek ebben a kezdeti stádiumában fogok én is dolgozni minden erőmmel, kiforrott, de még mindig fiatal, harcra kész életemmel népemért, a többi népekért és a szocializmusért.

Most harmincéves vagyok, s a szocializmus a kapuinkon dönget. S most azt is tudom, hogy a romantikus álomból rövidesen valóság lesz.

**Október 15.** Sikerült elolvasnom és lemásolnom a frontra küldő parancsot. Rövid katonai nyelven kifejezve a horthysta aljasságok egy újabb gazembersége.

570 Olasz fasiszta kötet- és folyóiratcímek.

571 Valószínűleg Bartha Ignác jogász lehet.

572 Olasz fasiszta kötet- és folyóiratcímek.

573 1943. szeptember 5–6. között csak kötetcímek.

IX. hd. Par.

20977 sz.

Bizalmas

Kv. III. nyt – 1943

Ifj. Jordáky Lajos t.k.p. honvéd és Gebefügi Ferenc t. őrvezető beosztása.

M. Kir. 80. Bev. Központnak, Kolozsvár 1943. okt. 5-én.

A 21. hv. zlj. állományából cím állományba azonnali hatállyal áthelyezem Gebefügi Ferenc, Kv. Kőkert utca 55. szám alatti lakost.

A 76. bev. Központ által címhez azonnal behívattam ifj. Jordáky Lajos (1913. 09. 06.), Kv, Kőkert utca 16. szám alatti lakost, tart. kaps. honvédet.

*Nevezetteknek nemzetvédelmi szempontból környezetükből való eltávolítása szükséges.*<sup>574</sup>

Gebefügi Ferenc tart. őrvezetőt azonnalra hadiszolgálatra hívja be, és a 76. bev. közp. által címhez behívott Jordáky Lajos kaps. honvéddel együtt cím által felállított és hadm. területen levő kisebbségi munkaszázad keretébe való beosztás, illetve onnan két arra érdemes nem tényleges felváltása végett hdm. területre indítsa útba.

Almay:

Vezérkari főnök

574 Kiemelés az eredetiben.

**Március 6.** Nagy István kezd erőteljesen magára találni. Sok ingadozás, tétovázás és elcsúszás után ismét a harcos szocializmus útjára lép... Debrecenben József Attiláról kell előadást tartson. Felolvasta nálunk tervezett előadásának szövegét. Kitűnő, remekül elemzi József Attilát, és bátran áll ki a németek és a fasiszták ellen. Ha megtartja, feltétlenül fontos mozzanata lesz a reakció elleni küzdelemnek.

**December 5.** Kijött az új erdélyi könyvkiadás első füzeté. Még két hónap sem telt el felszabadulásunk óta. Minden erőt városunk gazdasági újjáépítésére kellett fordítanunk. Vasutat, vizet, kenyeret és villanyt adni a dolgozóknak. De betűt is kell. Nem igazi kommunisták azok, akik a betűt elhanyagolják. Lapunk az már régen van. Most egy vékony füzettel jelentkezik a Kommunisták Pártjának Kolozs megyei bizottsága. A füzet vékony, egyetlen beszédet tartalmaz, de ezen a kis formátumú 24 oldalon az élő és küzdő emberiség legigazibb és legnagyobb képviselője szól minden magyarhoz és minden románhoz.

Sztálin beszéde fekszik előttünk, amit az októberi nagy szocialista forradalom XXVII. évfordulóján tartott. A beszéd útmutató a kommunistáknak, figyelmeztető minden nemzet felé és program a most induló könyvkiadásunknak. Megkönnyebbülten és felszabadultan élhetünk és dolgozhatunk. A legnagyobb veszély, a kizsákmányolt dolgozó osztály örök rabságának és egy nép kipusztításának a veszélye elmúlt. Kemény küzdelmek következnek még, de a Vörös Hadsereg megnyerte a csatát a mi részünkre is. Most már rajtunk a sor, hogyan folytatjuk a küzdelmet és miképpen juttatjuk diadalra azt, amit Sztálin oly ragyogóan fejez ki ebben a novemberi beszédében: „A minden faj és nemzet egyenlőségének országunkban meghonosodott elve, a népek testvériségének eszméje teljes diadalt aratott a hitleri vad nemzetiségi eszme és a fajgyűlölet fölött.”

A Szovjetunió mentett meg minket. Segítsük tehát a Vörös Hadsereget munkával és barátsággal. Építsük fel a mi országunkat. A magyar és román munkások, parasztok és kisemberek szabad hazáját.

**Július 12.** Az egyetem kérdésében mind a mai napig semmiféle utasítást és információt nem kaptam. Egyetemi megbeszélésekre az utóbbi 10 napban egyáltalán nem kapcsoltak be.

A Józsa Atheneum<sup>575</sup> sorsáról tárgyalnak napok óta mindenkivel (Simó, Vescan, Margit, Szentimrei, MNSZ, Szaktanács stb.).<sup>576</sup> Engem meg sem kérdeznek, nem közölnek semmit. Bár az Ath. vezetőségében én képviselem a pártot mint alelnök.

Marosvásárhelyen voltam az elmúlt héten. Ott nagyon utálják G. M.<sup>577</sup> és J. S.-t.<sup>578</sup>

Ma itt járt Vitrányiné, a V.P. tolmácsa.<sup>579</sup> Azt mondja, hogy a prnk<sup>580</sup> és a párt között szakítás van. Ugyanis a prnkság rájött arra, hogy nem informálják hűségesen őket a párt részéről, s egyes esetekben félrevezetik.

Ma átadtam Jakabnak<sup>581</sup> Ács Jánosné munkásnő panaszát. Tordán nem engedik vissza a házába, s a KP-ben azt mondták, hogy „vorbești românește”.<sup>582</sup>

**Július 13.** A K.M.T.E. Debrecenbe utazását titkos erők letiltották.<sup>583</sup>

Timofi<sup>584</sup> azt mondja, hogy J.<sup>585</sup> nagyon nekiment, amiért debreceni csapatot hozott.

Ma javasoltam G. M.<sup>586</sup> és J. S.-nek,<sup>587</sup> hogy amikor a szovjet csapatok vonulnak be, vonultassunk ki néhány ezer embert és ünnepeljük. G. M.<sup>588</sup> azt mondta, hogy ezt nem csináljuk, hanem majd ha jön a román hadsereg, lesz alkalom tömegtüntetésre. Azt mondta, de most is kell. Azt felelte, nem szükséges.

575 Az 1943-ban meggyilkolt kommunistáról elnevezett kulturális szervezet az 1939-es Munkás Athenaeum folytatása volt. Az Athenaeum korántsem csak könyvkiadóként működött, hanem hét szakosztállyal rendelkezett: például kórusokkal, korszerű tömegművelődéssel, népi színjátszással, kölcsönkönyvtárral stb.

576 Simó Gyula erdélyi magyar kommunista, ifj. Teofil Vescan, talán Bányainé Gerő Margit és Szentimrei Jenő.

577 Valószínűleg Nicolae Goldberger/Goldberger Miklós illegális kommunista politikus.

578 Jakab Sándor kommunista politikus.

579 Ismeretlen személy.

580 Parancsnokság.

581 Jakab Sándor kommunista párttitkár.

582 Beszélj románul!

583 A Kolozsvári Munkás Testedző Egyesület labdarúgócsapata.

584 Gheorghe Timofi kolozsvári kommunista politikus.

585 Jakab Sándor kommunista párttitkár.

586 Nicolae Goldberger/Goldberger Miklós kommunista politikus.

587 Jakab Sándor kommunista párttitkár.

588 Nicolae Goldberger/Goldberger Miklós kommunista politikus.

A városnál a 12 vagy 14 osztályvezetőből csak 1 magyar van (Bruder),<sup>589</sup> a többi mind román.

Az OTI igazgatója egy Pinteá nevű román vasmunkás lett, Ujhelyi nyugdíjazása után.<sup>590</sup>

A Dermata üzemi bizottságból pártutasításra Henczet szabadságra küldték.<sup>591</sup>

Soha egyetlen román elvtárs ellen nincs kifogás. A magyarok sorra félre vannak állítva.

**Július 14.** Mi az oka, hogy egyesek népszerűtlenek? Az, hogy irtóznak a tömegektől. Nem járnak közjük, nem közvetlenek, nem érzik a tömeg baját, és nem örülnek velük együtt.

Luka<sup>592</sup> miért népszerű? Mert a tömeg embere.

A román egyetem a diákházat bezárta szeptember 1-ig „tisztogatás és reparálás” ürügye alatt.

K. P.<sup>593</sup> felhívása a román hadsereg fogadására.

Megalakultak a román–magyar társaságok Bukarestben és Budapesten is. De mi lesz Erdéllyel? Megint centralizmus s a híd szerepről csak fecsegték és fecsegtünk?

Făcliában éles támadás az SZDP<sup>594</sup> ellen. Hogy ment ez keresztül?

Csehi Gyulát<sup>595</sup> hozzák az Igazsághoz. Nem jut eszébe senkinek, hogy én is dolgozhatnék ezen a területen.

G. M.<sup>596</sup> rendeletet adott ki, hogy a szakszervezetek román zászlókkal fogadják a román hadsereget.

Balogh Mária azt közölte a Mag. Alk.<sup>597</sup> titkárságával, hogy a párt utasítása szerint az elnök és egyik alelnök román kell legyen.

**Július 15.** A vállalatokhoz egymás után nevezik ki a vállalati vezetőket. Mindenhol a regáti vagy dél-erdélyi, volt reakciós román politikusokat és papokat.

**Július 17.** A Világosságot ma betiltották, mert megtámadta a K.A.S.B.I.-t.<sup>598</sup> Reméklül értelmezik egyes alsó szervek a demokráciát.

**Július 18.** Demeter János látott egy jelentést a helyi csendőrség részéről a belügyminiszterhez. Eszerint Kolozsvárt magyar terror van. A románság elkecseregett, s ha ez így tart tovább, a románság lázongani fog.

589 Bruder Ferenc szociáldemokrata párttitkár.

590 Pinteá Bela vasmunkás.

591 Hencz Lajos cipőgyári munkás.

592 Luka László/Vasile Luca kommunista politikus.

593 (Román) Kommunista Párt.

594 Romániai Szociáldemokrata Párt.

595 Csehi Gyula irodalomesté.

596 Nicolae Goldberger/Goldberger Miklós kommunista politikus.

597 Magánalkalmazottak Szakszervezete.

598 A Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice (CASBI) – az Ellenséges Vagyontok Kezelő és Ellenőrző Pénztárról szóló törvény 1945. február 10-én jelent meg, és célja a magyar és német javaknak a felügyelete.

Provokáció. Nyílt előkészítése a provokációknak, hogy aztán közbeléphessenek fegyveresen és vérfürdőt rendezhessenek.

Ma a Redoutról román katonák felügyelete alatt ledobták az Unió táblát.<sup>599</sup> Azt a táblát, amely 1940-ig, tehát a fasizmus alatt megvolt.

J. S. szabadságra ment autóval.<sup>600</sup> Az autó persze ott maradt vele.

**Július 19.** Ma reggel javasoltam, hogy azonnal tegyenek meg minden intézkedést a Vörös Hadsereg fogadására, mert kiderült, hogy előkészületek csak a román hadsereg fogadására vannak.

És beütött a botrány. A V. H.<sup>601</sup> ma este díszfelvonulást rendezett. A párt és a munkásság hiányzott. 20-30 ember kiabált és tapsolt, a többi közönyös. De hiányzott a tömegünk!

**Július 20.** A belügyminiszter rendeletet adott ki, amely szerint azokat a leveleket, amelyeket nem románul címeznek, a posta nem kézbesíti ki.

Ez még 1940 előtt sem volt.

Beszterce-Naszód. Két kom. elvtárs és MNSZ-vezető keresett fel.<sup>602</sup> Siralmas a beszerce-naszódi 8000 főnyi magyarság helyzete. El vannak szánva arra, hogy kitelepítsék őket onnan, mert már nem bírják. Besztercén egy Kelemen nevű vasúti munkást elbocsátottak, mert kommunista. De az utóbbi hetekben tömegesen bocsátják el. [sic!]

A CASBI vezetője a MNSZ-t sovíniszta alakulatnak nevezi.<sup>603</sup>

**Július 22.** Szilágyosmlyón óriási a román reakció nyomása. Barbulovici maga is vad sovíniszta igen sokszor.<sup>604</sup>

**Július 23.** Ma román katonák megint letépték a magyar szalagot a szovjet őrnagy sírján levő koszorúról.

**Július 24.** A sejttagok panaszkodnak, hogy nincs pártdemokrácia. Ha sérelmekről akarnak beszélni, elhallgattatják őket. A sejtvezetőket nem választhatják, s egyesek önkényesen cserélik le azokat. A magyarokat tervszerűen szorítják háttérbe.

**Július 25.** Gernyeszegen a csendőrök 4 diákot rettenetesen összeverték. Revolverekkel és puskatussal ütötték őket.

Marosvásárhelyen letartóztattak 2 tanárt és 14 diákot, mert röpcédulákat adtak ki és gyűlést hívtak össze az iskola kérdésben. A magyar diákok csak azt akarják, hogy magyar nyelven tanulhassanak. A nyomdászt is letartóztatták, aki kiszedte a röpcédulát. A röpcéduláknak nincs lázító tartalma.

599 Jelenleg a Memorandumului utca 21. a Néprajzi Múzeum épülete. Falán emléktábla hirdette az 1865-ös erdélyi országgyűlés határozatát, amellyel megszavazták az uniót Magyarországgal.

600 Jakab Sándor kommunista politikus.

601 Vörös Hadsereg.

602 Magyar Népi Szövetség.

603 Simion Oeriu biokémikus.

604 Ismeretlen személy.



**Július 27.** A Hadtest azt követeli, hogy azonnal állítsa vissza a város az 1940 előtti utcanéveket.<sup>605</sup>

**Július 28.** G. és V. elvtársnak javasoltam az egységfront összehozását az utcaelnevezések kérdésében.<sup>606</sup> G. véleménye az, hogy a párt nem vállalhatja a felelősséget, hanem a belügyminiszterrel kell kineveztetni egy utcaelnevező bizottságot, s javasolja azt, amit mi javasoltunk.

**Augusztus 6.** Lajcsák leszidta Gebefügit, amiért a nagygyűlésen az Irisz engem éltetett.<sup>607</sup> A vasárnapi összetűzés után G-nek és V-nek az volt az álláspontja, hogy a Dermata gárdát le kell szerelni. Azelőtt helytelenítették, hogy pénteken kihoztuk a tömeget az utcára. Tiltakoztam a lefegyverzés ellen. Ellenkezőleg, fel kell teljesen fegyverezni.<sup>608</sup>

**Augusztus 7.** A dermatisták temetésén Veress Pál<sup>609</sup> és én nem beszélhetünk. Igazolódott a taktikánk, és mégis tovább folytatódik, ami volt.

Az Uniunea Patrioților<sup>610</sup> körlevelet adott ki, hogy tagjai ne vegyenek részt a temetésen, s azt javasolja, hogy a temetést a nyilvánosság kizárásával tartsák meg.

**Augusztus 8.** CASBI – elveszi az itt maradt magyar állampolgárok vagy elmene-kült, de nem fasiszta magyarok vagyonát.

De a román háborús bűnösök vagyonának elkobzására még mindig nincs törvény.

**Augusztus 9.** A kolozsvári miniszterközi és prefektusi értekezlet határozata szerint nem neveznek ki a helyi FND ajánlások nélkül senkit.<sup>611</sup>

És a valóságban füttyülnek a helyi FND-re.

**Augusztus 10:** Bevezették a cenzúrát. Az Erdély tiltakozott. Balogh Edgár: „Ha nem volna cenzúra, kellene kérjük”.

Az Engels-ünnepély gyenge sikerű volt. Alig 350-400 ember. Igen gyenge műsor. Lelkesedés hiányzott. Románok lemondták a műsort. Még szavalni is magyar szavalt románul.

Bugnariu egész nap Hațieganu érdekében szaladgál.<sup>612</sup>

A Maniu-gárdisták idejét éljük. Egész Erdélyben óriási a terror.

605 Vagyis a román utcanéveket.

606 Ifj. Teofil Vescan és Nicolae Goldberger kommunista politikusok.

607 Lajcsák Gyula kommunista párttag és Gebefügi Ferenc szakszervezeti tag.

608 Ekkor történt, hogy a szovjet és a román hadseregek Németországit jutott egységeinek Kolozsváron keresztül való visszatérése alkalmával rendezett tüntetésen ismeretlenek lelőttek két „dermatistát”, akik vörös zászlóval a tömeg élén álltak.

609 Veress Pál kommunista politikus.

610 Hazafiak Szövetsége, a Román Kommunista Párt egyik szövetségese, később tömegszervezete. Főleg az antifasiszta, baloldali érzelmű értelmiségieket tömörítette.

611 Frontul Național Democrat, magyar használatban inkább Országos Demokrata Arcvonal (ODA) lett ismert. A Román Kommunista Párt, a Romániai Szociáldemokrata Párt, az Ekés-front, valamint több kisebb politikai formáció koalíciója. Tagja volt az MNSZ is.

612 Iuliu Hațieganu orvos, egyetemi tanár.

Katonai ostromállapot van a katonai hatóságok szerint. Minden ügy a hadbíróság elé tartozik. Barbul katonai ügyész szerint a kormány nem szüntette meg a hadi állapotot, tehát ostromállapot van.

Az embereket verik agyon. A csendőrség nem csinál semmit. Le kell szerelni és visszaállítani a népcsendőrséget.

Szükséges a hadsereg leszerelése és a munkásság felfegyverzése.

**Augusztus 11.** A pártutasítás szerint „baloldaliság” Engelsszel kapcsolatban pl. a szocializmusról beszélni.

Ez már kissé erőltetett.

Ez jobboldali opportunizmus.

Tacskók (Ádám<sup>613</sup> és Dán<sup>614</sup>), akiknek még tanulni kellene, beszélnek állandóan baloldaliságról.

A párt egyes vezetői a magyar kilengéseket azonnal szankcionálták, de a román sovinizmust elnézték.

**Augusztus 23.** Egyetemi kérdésben az FND javaslatot tett bizonyos tanárok kinevezésére. Elméleti fizikai tanszéknek mechanikához való csatolására.

**Augusztus 31.** Budapest.

Romok. A fény és a szépség városa helyén üszkők, csonkok és romok. A hidak, Duna-part, Buda... rettenetes élmény. Az utcákon kiéhezett emberek és koldusok. De bizalom és munkakészség.

A politikai helyzet feszült. Itt a plakátpropaganda óriási. MKP, SZDP, NP – mind plakátokkal és feliratokkal jelentkezik.

Érdekességek és nem „baloldali” elhajlások. A Nemzeti Színház ünnepi megnyitója szept. 1-én. Plakát szerint a program: 1. Himnusz és Internacionálé. 2. *Bánk bán* (Katoná).

A KP IV. kerületi szervezete előadás-sorozatot hirdet. Első előadás: „Értelmiség és szocializmus”. Nálunk ezt a szektaristák<sup>615</sup> nem engedik.

A belvárosi írók, művészek és színészek kiáltványt intéztek a belváros lakóihoz a KP mellett. Névvel írták alá.

**Szeptember 1.** Teleki Gézával vacsoráztunk a tegnap.<sup>616</sup> Ott volt Nagy Ferenc is.<sup>617</sup>

Nagy Ferenc erősen szovjetellenes, angolbarát, és rettenetesen gyűlöli a kommunisztákat. Érthetetlen már ez a gyűlölet. Moszkovitáknak nevezi őket, akik nem ismerik az itteni realitásokat.

Teleki Géza sok mindent elfogad a leninizmusból. De minden rokonszenve az amerikai életformához fűzi.

613 Ismeretlen személy.

614 Dán István kommunista politikus.

615 A baloldali elhajlók, ún. szektánsok.

616 Teleki Géza politikus, egyetemi tanár, Teleki Pál miniszterelnök fia.

617 Nagy Ferenc kispap politikus, miniszterelnök.

Révai Józseffel tárgyaltam. Hosszasan informáltam az erdélyi politikai helyzetről. Jól lát dolgokat, de mintha egy kicsit könyvek közül és irodából nézne bizonyos kérdéseket. Az erdélyi kérdésben Groza álláspontját vallja.<sup>618</sup>

Különben kért, hogy a választásokra adjunk 5-15 jó propagandistát a magyar kommunista pártnak, akik az erdélyi kérdéstről beszéljenek.

Rákosi Mátyás elvtárssal beszélgettem Révai József után. Elég jól van informálva. A román reakciót sokkal erősebbnek találja a magyarnál.

Érdeklődött, hogy mi az oka annak, hogy erősen magyar álláspontom van bizonyos kérdésekben. Megmagyaráztam, hogy úgy vélem, én állok a lenini vonalon, mert a romániai KP nemzeti álláspontját az erdélyi realitásokhoz igyekszem alkalmazni. Vagyis a román és a magyar nép megnyerése, illetve megtartása a párt részére szerintem egyaránt fontos. Rámutattam a szektariánus hibákra. Láttam, hogy sok minden meglepte, bár informálva volt. Csak másképpen.

Gyöngyösi külügyminiszterrel beszélgettem több mint egy óra hosszat.<sup>619</sup> Logikus gondolatmenete és elképzelése van a külpolitika alakulásáról. De kezdeményezőerő nincs benne. Erdély és a román–magyar közeledés kérdésében egyaránt elfogad mindent, ami Grozától jön. Csak azt kifogásolja, hogy Groza kétes alakokat küld, akik valutaüzérkedéssel foglalkoznak. Híve annak, hogy a magyarság, ha több országban is él, egy népet alkot, s így Magyarország igenis közlelről kell foglalkozzon minden ország magyarságának a helyzetével és problémáival.

Szimpatikus ember.

A Nemzeti Színház megnyitóján voltam. Rossz benyomásaim voltak. 1. Emlékjelvényeket adtak színházon kívüli embereknek nem tudom, milyen érdekért. 2. A munkásság és az igazgatóság részéről rettenetesen rossz beszédek mondtak. Üres, tartalom nélküli. 3. A Színházban félház volt. Major szerint a Nemzeti Színház a múlttal ellentétben a jövőben a munkásosztályt szolgálja. A nézőtérén kispolgárok és közeposztálybeliek voltak. Munkás sehol. 4. A *Bánk bán* új stílusa rossz.

Ma este Pázsint<sup>620</sup> miniszterelnökségi osztálytanácsossal vacsoráztam. Erdély kérdésével foglalkozik. Önálló legyen, de fel kell vetni szerinte azt is, hogy Magyarország-hoz tartozzon.

Ravasz típus. Imperialista végeredményben. Okosan szovjetellenes, teljesen angol-szász irányzatú. Főleg a kommunistákat gyűlöli.

**Szeptember 2.** Rettenetes kérdés itt Budapesten a zsidókérdés. Az antiszemitizmus teljes. Már Darvasékat is antiszemitizmussal vádolja a Népszava és a Magyar Nemzet.

618 Vagyis a határok légiesítését, az erdélyi magyarság híd szerepének erősítését a két nemzet között.

619 Gyöngyösi János külügyminiszter.

620 Pásint Ödön miniszteriális tisztviselő.

A délutánt Teleki Gézával töltöttem el. Megbeszéltük az erdélyi egyetem, iskolák, színjátszás, népnevelés és könyvkiadás erkölcsi és anyagi támogatását. Mintegy 60 millió pengőt fog a minisztertanáccsal megszavaztatni erre a célra.<sup>621</sup>

Természetesen Luka és Groza tudomására hozom majd ezt.

Erdélyről és a román–magyar közeledésről is beszélgettünk. Elfogadta az álláspon-  
tomat: Erdélynek a román állam keretében önkormányzatot. A román–magyar társu-  
lat központja Kolozsváron kell legyen, tagjai közt azonban budapestiek és bukarestiek  
is legyenek.<sup>622</sup>

Az angol közvéleményben a román reakciós propaganda azt terjesztette el, hogy  
Észak-Erdélyben a magyar kommunisták rémuralmat vezettek be s a románok fölött  
terroruralmat gyakoroltak. Fel kell világosítani őket a valóságról.

Rettenetes az antiszemitizmus. Emberek, akik zsidókat bújtattak és mentettek, ma  
halálos ellenségei [a zsidóknak].

A szellemi életben Molnár Ferenc, Brodszky, Fodor uralkodik ismét.<sup>623</sup> Komoly fo-  
lyóirat még nincs, de 5-6 Színházi Élet lap jelenik meg.

A KP itt külön nagy gyűléseket tart az értelmiségieknek, ifjaknak, nőknek, kisipa-  
rosoknak.

Budapesten az SZDP a legerősebb. Rákosi elvtárs szerint körülbelül másfélszer any-  
nyi párttagjuk van, mint az MKP-nak. Az MKP különösen erőtlen a vasutasok és a  
vasasok között. Persze ennek az oka az, hogy amíg az MKP az újjáépítésen dolgozott,  
addig az SZDP tagokat szerzett.

**Szeptember 3.** Szedernek fanyarú az egységfront.<sup>624</sup> Keserűen beszélt a szociálde-  
mokrata-kommunista választási egységről. Szerinte az országos választásokon kizárt  
az együttműködés. Különben Kéthly, Szeder, Takács stb. az egységfront ellenfelei. Mő-  
göttük Peyérék.

Zsedényi Edénél, a Nemzetgyűlés elnökénél voltam.<sup>625</sup> Egy kicsit mintha szürke  
lenne. Hosszasan ismertette fölfogását a nemzetgyűlésről és szerepét a politikában.

**Szeptember 4.** A magyar külpolitika hivatásos irányítói (tisztviselői) általában  
mind oroszellenes vonalon mozognak. Fantasztikus terveket agyalnak ki.

Ma este a Szakszervezeti Tanács díszvacsorát adott tiszteletünkre. Kellemes este  
volt. Kossa üdvözölt és mondott ünneplő beszédet.<sup>626</sup> Én válaszoltam. Azt hiszem,  
előreviszi a két ország szakszervezeteinek együttműködését.

621 A Minisztertanács 1945. szeptemberi ülése a 6. napirendi pontban hozott határozatot az erdélyi magyar iskolák támogatásáról. Lásd: HU-MNL-OL-XIX-A-83-a-19450910, 51. jkv. 6. napirendi pont.

622 *Román–magyar társaság alakul Bukarestben.* Erdély, 1945. november 25. 4.

623 Brodszky Miklós zeneszerző és valószínűleg Fodor László színműíró.

624 Szeder Ferenc szociáldemokrata párttitkár.

625 Zsedényi Béla az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke.

626 Kossa István szakszervezeti vezető.

**Szeptember 5.** A Nemzetgyűlés megnyitásán voltunk.<sup>627</sup> Zsedényi és Miklós Béla beszélt. Szürkén és unalmasan. Egy-két érdekes része azonban van beszédüknek.

A parlament azonban most más. Kemény munkásarcok, egyszerű ruhában. Földművesek és polgárok, minden társadalmi osztály itt van. Az ülés mindenesetre unalmas.

Ma este a szovjet–magyar társaság fogadóestjén voltunk. Vértess szerzett meghívót. Gergely Sándorral, Lukács Györggyel, Heltai Jenővel, Vértessel voltunk.<sup>628</sup>

Bemutattak Vorosiloff marsallnak, akivel Erdélyről beszélgettünk.<sup>629</sup> A következőket mondotta: A Vörös Hadsereg addig nem hagyja el Erdélyt, amíg ott reakció van. Megvédi a demokráciát és megvédi a magyarságot. Az önálló Erdély gondolatát ma még világpolitikai okokból nem lehet felvetni. Nem szabad felvetni. De eljön az idő, amikor majd erről is lehet beszélni.

Megkérdezte, mi a véleményünk Grozáról. Kijelentettük, hogy tökéletesen együttműködünk és bízunk benne. Örvendett, s kijelentette, hogy Maniuék törekvéseit ők sem tűrik.

Nagyon melegen és sokáig többször is megrázta kezünket, mielőtt elváltunk. A tol-mácsolást a magyarul kitűnően beszélő Grigorjev orosz tiszt végezte.<sup>630</sup>

Ragyogó ember. Szimpatikus. Igazi bolsevik, aki nemcsak a Szovjetunió, hanem minden nép sorsáért politizál.

**Szeptember 6.** Tamási Áronnal beszélgettünk. Ha szükség van rá, konkrét feladatra azonnal jön és a rendelkezésünkre áll.

A parlamentben Rákosi, Tildy, Szakasits, Veres Péter, Szentiványi és Kossa beszédét hallgattam meg.<sup>631</sup> Későbbi harcok előszele ütött meg.

Móricz Zsigmond emlékünnepe volt a sírjánál. Az erdélyiek nevében a magyar-román együttműködésről beszéltem.<sup>632</sup>

**Szeptember 7.** Csongrádon voltam az MKP népgyűlésén. 20 000 parasztnak és kubikusnak beszéltem. Azt hiszem, jól, mert Révai utána megkért, hogy a választási küzdelembe jöjjenek fel, és a párt küldje fel a legjobb és legnépszerűbb tíz szónokát.

**November 5.** A párt kiküldte Magyarországra Jakab Sándort, Kurkó Gyárfást, Papp Józsefet és Simó Gyulát a választási propaganda elősegítésére.<sup>633</sup>

Tehát csak azokat, akiket nem nagyon ismernek Magyarországon. Nem lesz sok köszönet benne.

627 Jordáky valószínűleg nem az Országgyűlés nyitó ülésén, hanem az Ideiglenes Nemzetgyűlés első budapesti ülésén vett részt.

628 Lukács György filozófus.

629 Kliment Vorosilov szovjet kommunista politikus.

630 Jan Belovics Grigorjevéről, alias Geiger Béláról van szó. Geiger a két világháború között moszkvai emigráns volt, majd szovjet őrnagyként tért vissza Magyarországra.

631 Rákosi Mátyás, Tildy Zoltán, Szakasits Árpád, Szentiványi Sándor, Kossa István.

632 Lásd <http://filmhiradokononline.hu/watch.php?id=6010>.

633 Kurkó Gyárfás kommunista politikus.

**November 10.** Kurkó beszélt az MNSZ nevében az MKP nagygyűlésen. Taktikai hiba. Leleplezte ezáltal az MNSZ-t mint kommunista tömegszervezetet.

**November 12.** Nem jelentett segítséget az MKP-nak a választási agitációban a delegáció. Későn mentek. Jakab Sándor nem beszélt sehol. Simó vidéken. Papp József egy vasutasgyűlésen annyit beszélt a magyarok egyenjogúságáról, hogy beszéde hatástalan maradt, közben kiáltásokkal megzavarták.

Az eredmény, amit gondoltam.

**November 20.** Az MNSZ vásárhelyi gyűlése kudarcba fulladt.

Bányaiék terve már a végrehajtó-bizottságban elbukott. A nyilvános nagygyűlésen 700 ember volt. Luka beszédét megzavarták, s csak Groza mentette meg a helyzetet.<sup>634</sup>

**November 22.** Az MNSZ kolozsvári nagygyűlésen kb. 200 ember volt. Húszan tapoltak. Közbekiáltások voltak.

Teljes a szakadás a magyarság és az MNSZ között.

**November 24.** A Pártnapok látogatottsága csökken. Az emberek elégedetlenek. Nem látják a dinamizmust a vezetők részéről.

**November 25.** A Vasas bálon 1 tiszt és egy csomó diák hangosan kiabálta többször: „Trăiască Iuliu Maniu”.<sup>635</sup>

U. P. körlevelet adott ki Demeter János ellen.<sup>636</sup>

**November 26.** Timofit Pop Maxim le akarta tartóztatni.<sup>637</sup> Vaida és Jakab mentek el Pop Maximhoz, hogy álljon el a letartóztatástól.<sup>638</sup>

**November 27.** Pop Maxim most Dán István[t] hallgatja ki az üvegpanamában. A feketézőket védi, Dán Istvánt bemártja.

Xénia feljelentése szerint a gyárakban rossz a pártmunka.<sup>639</sup> Teljesen megszűnt az acéliparban, Erbában és Iriszben.<sup>640</sup> Tagdíjat nem akarnak fizetni. Az ok: a párt nem áll ki kérdésekben, a népszerű embereket nem szerepelteti.

**November 28.** A Kisiparos Szaktanács ülésén Lucian dr. jelentette be az eredményeket, amit az adókérdésben értek.

(A KP megint hiányzott innen is.)

**November 29.** Timofit le akarták tartóztatni. Magyarbarát, antiszemita stb.

634 1945 novemberében az MNSZ „százás” intézőbizottságának Marosvásárhelyen keltezett nyilatkozatában a magyar–román határkérdésben a békeszerződés aláírása előtt az MNSZ-vezetőség egy része (az RKP néhány vezetőjének, pl. Lucának a nyomására) a tagság akarátával szemben áterőltette az álláspontját.

635 Éljen Iuliu Maniu.

636 Valószínűleg az Uniunea Patrioților kommunista társutas szervezet, amely az antifasiszta elkötelezettségű értelmiségieket tömörítette. Az RKP alkotta politikai koalíció egyik tagja, vezetőségét főleg kriptokommunisták alkották.

637 Pop Maxim kommunista politikus.

638 Jakab Sándor és Vasile Vaida kommunista politikusok.

639 Ismeretlen személy.

640 ERBA Bútorgyár és Iris Porcelángyár, kolozsvári nagyüzemek.

**November 30.** Az Igazságban megjelent a Haladó Ifjúság támadása Bónis prof. ellen.<sup>641</sup> Csőgör<sup>642</sup> és én előre bejelentettük tiltakozásunkat ez ellen. Mégis megjelentették.

**December 1.** December 1-je rendezése. Tanácstalanság és zűrzavar. A munkásságot nehezen bedolgoztuk [sic!]. Az U.P.<sup>643</sup> nagy plakátot adott ki. Minden erőt erre koncentráltunk.

S most jött a távirat. Mindenféle demonstráció meg van tiltva.

A marosvásárhelyi diákokat súlyosan elítélték az autonomista röpcéik miatt. Tiltakozni kell ellene. Ez a demokratikus szabadságjogok lábbal tiprása.

Maniuiista röpcédulákkal van teli a város. Vajon hányat fogtak el ezek közül, s a hadbíróság vajon hogyan fogja elítélni őket?

A Dermatába összesen 400 ember ment be ma dolgozni. A tegnap 4000 munkásból 1 tapsolt Veress Palinak.

**December 2.** Az egyik textilüzemben 2 órás sztrájk volt.

**December 5.** A pártnapon néhány száz ember volt. N. I.<sup>644</sup> hülye álláspontja a nemzetiségi sérelmek és a szoc. dem.-ek kérdésében.<sup>645</sup>

**December 6.** Ma a finombőrgyárban 11-től 4-ig sztrájk volt. Mihályt és Czimentet,<sup>646</sup> a K.P. eddig népszerű embereit meg akarták verni.

Az Erdélyt betiltották 3 napra Lakatos cikke miatt.<sup>647</sup>

A Román Írók Szövetsége az SZDP keretében alakult meg.<sup>648</sup>

**December 10.** A nyomdászakszervezet 100-150%-os fizetésemelést hajtott végre.

**December 12.** Vízdíjakat 100%-kal, villanydíjat 50%-kal emelték, a dohány 150%-kal drágult.

**December 13.** Rövid sztrájk volt (2 napos) a Dohánygyárban. Fizetésemelést követeltek.

A pártnapon a Színház még félig sem volt megtelve, pedig nagy betűkkel hirdették az összes lapok, hogy Vaida és Jakab beszélnek.<sup>649</sup>

**December 14.** Az MNSZ rendezésében Molnár Erik előadást tartott. Nagy tapsot kapott mint magyar miniszter.<sup>650</sup> A végén az Internacionálét énekelte el a közönség.

641 Bónis György az állam- és jogtudományok doktora.

642 Csőgör Lajos kommunista politikus.

643 Uniunea Patrioților.

644 Nagy István munkásíró.

645 Szociáldemokraták.

646 Cziment Hermann kommunista politikus.

647 Lakatos István: *Legyünk őszinték egymáshoz!* Erdély, 1945. november 2. 1.

648 Jordáky itt tévedett, ugyanis mind a Román Írók Szövetsége, mind a Romániai Magyar Írók Szövetsége már korábban megalakult. Valószínűleg az írói csoportok szakszervezetbe tömörülésére gondolhatott, azt tévesztette össze a szociáldemokrata párttagsággal.

649 Jakab Sándor és Vasile Vaida kommunista politikusok.

650 Molnár Erik történész, kommunista politikus.



Ebből kiderült, hogy nem az MNSZ, hanem a kommunisták tömegei jöttek el.

De nem a behirdetett román–magyar közeledésről tartott előadást, hanem a magyar nép történeti fejlődéséről.

**December 15.** A Haladó Ifjúság helyisége találkahely (egyések szerint).<sup>651</sup>

**December 29.** J. és V. szerint a kormányba bekerülő emberek a mieink lesznek.<sup>652</sup>  
Választásokat legfeljebb ősszel fogunk tartani. Szerintük nincs szó kompromisszumról, hanem teljes a győzelmünk.

Azt hiszem, nem látják egyáltalán a helyzetet.

---

651 Haladó Ifjúság, több párt ifjúsági csoportjait összefogó szerv.

652 Jakab Sándor és Vasile Vaida kommunista politikusok.

**Február 7.** Huszár mérnök közölte a következőt: Klein Bandi kifogásolta, hogy a Dermatologia kultúrbizottsága Jordákyt programba vette. Ilyen kifejezéseket használt: „Miért adtok publicitást J-nak”; „J. a reakció szemefénye”; „J. önmagának, hogy népszerűséget szerezzen, gyakran letért a pártvonalról”.

Rubin közölte ma, hogy Jakab és Balázs rosszindulatú véleménye az, hogy az egyetemi beadvány értelmi szerzője J. és Vescan.<sup>653</sup>

Heves leállította a lapok vásárlását számomra.<sup>654</sup> Nem tudom, mivel érdemeltem ki a letiltást.

Felszólítottak, hogy a *Társ. tud. és Politikát* vonjam ki a könyvtári forgalomból.<sup>655</sup>

Nagy István azt kérte Balázs mérnöktől, hogy adjon nyilatkozatot ellenem valami régi kijelentéssel kapcsolatban.

**Május 13.** Beszélgetés Vaida elvtárrsal.<sup>656</sup>

I. Egyetemi munka (lásd memorandum).

II. Nemzetiségi kérdés. ([A] magyarság felé, ha fel akarjuk rázni, erős nemzeti hangot kell használni.) Teljes nemzeti egyenjogúság. MNSZ-be tömörítés. Kormány részéről megnyugtató kijelentések és intézkedések. Előadásaim (Marianum stb.).

III. Fasizmus ellen.

Kormányellenes, kommunistaellenes, magyarellenos, szovjetellenes. Iskolák-tanárok szerepe. Papság-katonaság szerepe.

653 Jordáky Lajos és ifj. Teofil Vescan kommunista politikusok.

654 Heves Ferenc közíró.

655 Jordáky Lajos: *Társadalomtudomány és politika*. 1946. január. I. év I. kötet. 256 p.

656 Vaida Vasile kommunista politikus.

**December 15.** Ez a nap Mária napja. Tizennégy évvel ezelőtt jegyeztük el egymást örökre. Aznap este hullott le az első hó. Szép este volt, s azóta még mennyi csodálatos nap. És mennyi harc. Utazás, írás, agitálás, internáló táborok és kínzókamrák. De egy pillanatra sem tántorodtunk meg szocialista hitünkben. Minél többet üldöztek, annál határozottabban közeledtünk a leninista–sztálinista szocializmus felé. S amióta erre az útra rátaláltunk, még nyugodtabbak, biztosabbak és boldogabbak vagyunk.

Máriával a szocializmusért. Együtt küzdeni az emberekért, a népekért, a pártért.

**December 24.** Úgy érzem, túl sok rúgást kaptam az utóbbi két évben.<sup>657</sup> Becsületesen dolgoztam. És önzetlenül. Egyetlen célért: a Párt célkitűzéseinek megvalósításáért. Egyetemről eltávolítottak. Ez nagyon fáj. S fokozottan fáj, hogy látnom kell, hogyan teszik tönkre a felületesek és karrieristák, a semmiemberek.

**December 27.** A Revista Fundațiilor Regale decemberi száma kellemes meglepetéssel szolgált.<sup>658</sup> A román–magyar megbékélésnek dokumentuma ez ma már. Haladó, de konzervatív hagyományokhoz még mindig ragaszkodó folyóirat. Jebeleanu Ady-versfordításait közli első oldalain. Ugyanő hosszú rajzban számol be egy hónapos magyarországi tartózkodásáról s a magyar szellemi élettel való elmélyedéséről. Corin Grosu az ezeréves per végét üdvözli, Mihail Minculescu pedig a magyar tervgazdaság szociális aspektusait ismerteti.

Mintha ebben a közeledésben mi tennénk a kevesebbet. Mi, erdélyi magyarok. Félő, hogy a jelszavaknál maradunk, pedig a tettek idejében élünk, s cselekvést vár tőlünk a Történelem.

**December 30.** Este hét előtt néhány perccel Pozsgi robog be.<sup>659</sup> Két percet ül. Csak azt közli, hogy ma délután kikiáltották a köztársaságot.

Végre! Itt a vége a monarchiának! Népi demokráciánk komoly erősödését jelenti ez a lépés. A romániai népek ezt a feudális-tőkés csökevényt is elseprik az útból. A népi köztársaság a szabadságjogok és az új típusú állam kormányzati formája.

A népi köztársaság haladjon diadalmasan előre. Románok, magyarok, és minden népek minden dolgozója érdekében. Együtt a Szovjetunióval az emberi boldogság megvalósításáért és minden zsarnokság és imperializmus kiirtásáért...

657 Jordáky itt 1946-os pártkizárására és azt követő marginalizálására utalt.

658 Revista Fundațiilor Regale, XIV. évf. 1947. december. 12. sz.

659 Pojghi Nicolae kommunista politikus.

Most még segíteni a görög szabadságharcosoknak szabadságuk kivívásában, s akkor béke van a Duna-medencében és Délkelet-Európában.

Hét óra húsz perckor a bukaresti rádiót hallgatom. Mihály kiáltványát olvassák fel. Bejelenti lemondását, mert a monarchikus életforma véleménye szerint többé nem felel meg a román nép fejlődésének. Mindjárt utána a román kormány kiáltványát közlik. A román nép a népi köztársaságot választja a fejlődésének megfelelő államformájának.

**December 31.** Ünnepe az egész városban.<sup>660</sup> Az üzemeken mindenütt kinn vannak a vörös zászlók. Az utcákon a népi demokratikus köztársaságot éltető plakátok. Mindenütt lelkesen beszélnek az emberek a köztársaságról. Elképzelem ugyan azokat, akik ma nem mutatkoznak, s leverten vagy dühösen rágiák a szájukat. Nemcsak románok, vannak néhányan magyar reakciók is, akik sajnálkoznak és dühöngenek. A király távozása s a népi demokrácia győzelme nem román és nem magyar ügy, hanem minden román és magyar demokráta győzelme és minden román és magyar reakciós veresége.

Délben a Szabadság téren a hadsereg nagygyűlése. Egetrázó éljenzése a katonák részéről a népi köztársaságnak. Felemelő jelenetek. Közlegény, altiszt és tábornok üdvözlí a népi köztársaságot és fogadja a hűséget és védelmet számára. Aki ezelőtt egy évvel azt merete volna mondani, hogy a hadsereg – a monarchia legfőbb támasza – egy nap a köztársaságot fogja éltetni, bolondnak vagy hülyének tartották volna. Népi demokráciánk győzelme ezért fokozottan nagy. A monarchia eltörlése jó munka, de tegyük hozzá azonnal, a jó kommunista munka eredménye. Megszűnt a monarchia, s a hadsereg ujjong a hírre. Ez hadseregünk nem formális, hanem tényleges demokratizálódásának a bizonyítéka.

Ebéd után gyűlések a város különböző részein. Munkások, tisztviselők és értelmiségiek tízezrei mozdulnak meg. Az öröm, az igazi öröm a munkások arcán látszik leginkább. Ők a győzelem s a további sikerek alapjai.

<sup>660</sup> Miután Hohenzollern-Sigmaringen Mihályt lemondatták a trónról, 1947. december 31-én kiáltották a Román Népköztársaságot.

**Január 1.** Számadás és tervezés napja a naptár szerint. Dolgoztam és dolgozni fogok még fokozottabban a Pártért, a szocializmusért és népeinkért. Optimista vagyok és derűs a jövőt illetően. A munka eredményei már mutatkoznak. A helyzet javul gazdaságilag, a társadalomban valóban döntő tényező lett a munkásosztály, s a politikát is irányítja.

A Párton kívül szolgálom a Pártot. Szilárdan haladok vonalán. Remélem, hogy most már az én kálváriám is véget ér. Hiszen a pártért dolgozom. Megérdemlem, hogy többet dolgozhassam.

**Január 3.** A szovjet filmek, bármi is legyen tárgyuk, igazi emberi dokumentumok. Megrázó emberi sorsokat alakítanak megrázó hűséggel. Művészettel és valóságosan. Lényegében ez az, amit szocialista realizmusnak nevezünk. Most egymás után két szovjet filmet néztem meg. A *Legyőzhetetlenek* egészen nagy film.<sup>661</sup> Egy nép, vagy talán így helyesebb, több testvéri közösségben összeforrt népnek modern hőskölteménye ez. Hősköltemény, pedig a filmben egy kis helység néhány embere, sőt még a községben belül is úgyszólván egyetlen család jelenik meg. Ezek az emberek azonban egész Oroszországot, az egész Szovjetuniót, az egész haladó és dolgozó emberiséget szimbolizálják. Ez a szimbolizálás a szocialista realizmus. Bármilyen erős vagy, könnyezel emberi magatartásukon, hősiességükön. A könnyek azonban erősítenek, buzdítanak és lázítanak. Érzed, hogyan szorul öködbe a kezéd minden vadállatiasság, minden kannibálság ellen, egyszóval a fasizmus brutális és embertelen rendszere és banditái ellen... Nem olvastam a film szerzőjének ezt a regényét. De úgy érzem, a film hű. S akkor Gorbátov nagy író. Ember. Ember, mert kommunista.

A másik szovjet film a *Fehér agyarak*. Jack London kedves regénye. Állatok és emberek a főszereplői. Vadállatok és emberrel barátkozó állatok, emberek és vadállati ösztönökkel telített emberek. Ezek az utóbbiak valójában nem is emberek. A kutyaviadal pénzkereső és szadista kannibáljai Hitlert idézik fel. És Hitler utódait, akik mindenütt a világon még mindig élnek és működnek, s akiknek főhadiszállásuk ma kétségtelenül Amerikában van.

S amikor ezeket a sorokat írom, eszembe jut egy régebbi szovjet film. Talán egy vagy két hónapja, vagy talán három is van, hogy megnéztem Katajev regényének a

661 A *Legyőzhetetlenek* a háború idején a Leningrád védelméről 1942-ben forgatott film, Sergej Geraszov és Mihail Kalatozov rendezésében.

filmváltozatát.<sup>662</sup> A *Távolból egy fehér vitorla* a forradalmi Oroszország harcainak romantikus realista dokumentuma. Sokaknak talán furcsán hangzik ez a „romantikus realizmus”. Pedig van és létezik. A szocialista realizmus többek között éppen abban különbözik a realizmustól, hogy a romantikus és heroikus elemeket egyáltalán nem zárja ki, sőt magába olvasztja.

**Január 5.** Az üzem egészen jól megy.<sup>663</sup> Óriási nehézségeket kell leküzdeni. Anyaghiány, szervezetlenség, pénzhiány, rossz ellátás, enyhe elégedetlenség. Egy hónapja keményen dolgozom. Komoly eredményeink vannak. A nehezen már túl vagyunk. Ha szűkösen is, de anyagunk már van, a dolgok szervezeten mennek, a fizetéseket rendszeren adjuk, húst osztottunk, s most minden munkásnak 10 mázsa fát is küldünk a lakására ingyen. Dolgozunk mindannyian. Munkásaink tudják, hogy kormányunk és pártunk őérettük dolgozik. A helyzet javul, és javítani fogjuk. A termelést felemeljük, új munkamódszereket vezetünk be.

A Párt vezet. Mi megyünk a kijelölt úton s diadalt aratunk.

Remek emberek vannak itt. Kovács elvtárs. Bíró elvtárs. Fángly elvtárs.<sup>664</sup> S a többiek mind. Akad egy-két silány is. De ezeket is magunkkal ragadjuk. Megjavítjuk. De ha rombolnak tudatosan, könyörtelenül eltávolítjuk őket.

**Január 7.** Filu komoly lelki krízisen megy keresztül.<sup>665</sup> Sok ütést kapott [ő] is. Bajok vannak szerelmi élete körül. Családi életre, nyugalomra, egy kis kényelmet biztosító feleségre vágyik. Meg is érdemi. Még eddig nem sikerült. Talán rosszul választ. Talán Alíz még mindig kísért benne. Valószínű mind a kettő. De meg kell oldani a kérdést. S bármennyire is nehéz és fájdalmas, ezt a kérdést saját maga kell hogy megoldja. A baráti beavatkozásnak nincs helye. Egyetlen tanács: házasodj meg. Kivel? – Ez a te dolgod. Kizárólag a tiéd; és azé, akit választasz.

**Január 8.** A *Santa Fé-i álarcos* tipikus cowboyfilm. Sok lövöldözés, néhány gyilkosság, postakocsik kirablása, verekedés. Persze mindez zsúfolt házak mellett. Talpalatnyi hely nincs. A falak mellett állnak előadásról előadásra a helyhez nem jutó nézők. És kik a nézők? Értelmiségiek és munkások és szolgaleányok. Túlnyomórészt azonban diákok. A nézők fele elemista és középiskoláink alsó osztályaiból kikerülő gyerek. Tűrhetetlen. Verekedést és ökljogot tanulnak. S az utcákon, iskolákban nem a tanulásban igyekeznek egymáson túltenni, hanem az öklözésben. Egymást ütik el és vadulnak meg már egész fiatalon.

662 Valentyin Petrovics Katajev: *Távolból egy fehér vitorla*. Móra Ferenc Kiadó, Budapest, 1936. A filmet 1937-ben forgatták, rendezője Vladimir Legosin volt.

663 Jordákyt a pártból való 1946-os kizárását követően a Gazind Szövetkezethez helyezték igazgatói pozícióba. A szövetkezet Kolozsvár szovjet megszállását követően szakszervezeti kezdeményezésre hozták létre, hogy újjáépítse a gázgyárat, és a termelést beindíthassák.

664 Ismeretlen személyek, valószínűleg a Gazind Szövetkezet tisztviselői.

665 Ifj. Teofil Vescan kommunista politikus.

Most jut eszembe. A *Fehér agyarak* fél és negyed házzal mentek. Alig egy-egy diákot lehetett látni. Az *Álarcos* tömegeket vonz és banditákat nevel.

**Január 9.** Heves elvtársnak felhívtam a figyelmét az „Álarcos” diáklátogatóira.<sup>666</sup> Váratlan razziát javasoltam ma délutánra a filmet forgató moziba. Egyúttal átadtam neki Bónis és György Lajos most megjelent könyvét a G. G. igazgatósága alatt álló Erdélyi Tudományos Intézet kiadásában.<sup>667</sup> Nagyon csodálkozott. Holnap találkozunk ismét.

Papp Jóskával találkoztam.<sup>668</sup> Meghívott vadászatra. Furcsa! Én még soha nem vadásztam. S bár Lenin is vadászott, én azonban remélem, hogy soha sem fogok.

Üzemi gyűlésünk volt. Kalinovszky egészen jól beszélt politikai kérdésekről.<sup>669</sup>

Mária nagyon aranyos. Napról napra jobban szeretem. Remek dolog magam mellett érezni munka közben. Olvasás, gondolkodás és írás mindjárt jobban megy, ha mellettem van, s Aragont vagy Romain Rollandot olvassa.

**Január 10.** Hevessel nem tudtam beszélni. Valamilyen konferenciájuk van.

A szövetkezetünkben rengeteg anyagi gondjaink vannak. De mindent legyőzünk. Fizetést adunk rendszeresen, s a nyersanyagot is előteremtjük mindennap.

**Január 11.** A termelési bizottság ülése. Gyengén mennek a dolgok. Nincs aki irányítsa az elvtársakat. Hiányzik a perspektíva. Segíteni fogok. Tanítok és nevelök, hogy ha elmegyek innen, jól vezessék az üzemet. Becsületes elvtársak vannak. Megérdemlik ők is. S az ország gazdasági fellendítése kötelességünk mindannyiunknak. Különösen kommunistáknak.

A Minervában gazdasági ellenőrzés volt. Sok szabálytalanság. Lakatos és Kiss Márton<sup>670</sup> a felelősek. Kiss Márton nagyon gyenge embernek bizonyult mint üzemvezető. Nem tud egy ilyen nagy vállalatot vezetni. Amihez hozzányúlt, mindent elrontott. Feltétlenül becsületes. Ez azonban nem elegendő. Egy kicsit hiú és beképzelt. Másképpen igen rendes szociáldemokrata. Nem jobboldali, de baloldali sem. Inkább jobbra menne, de balra jön.

**Január 12.** Egy nagy könyvkiadó[t] szeretnék létesíteni. Bekapcsolni édesapámat,<sup>671</sup> bizonyos Minerva-érdekeltséget<sup>672</sup> s az Egyetemet. Kötelező iskolai olvasmányokat,

666 Heves Ferenc közíró.

667 Az Erdélyi Tudományos Intézet, rövidítve ETI 1940 őszén alakult Kolozsváron a humán tudományok, elsősorban a történelem és népélet tanulmányozására, a Teleki Pál Tudományos Intézet tagintézeteként. 1945-ben Erdélyi Magyar Tudományos Intézet, 1946-ban újra Erdélyi Tudományos Intézet, majd utolsó átszervezése után a Kolozsvári Bolyai Egyetem – Erdélyi Tudományos Intézet nevet viselte. 1948-ban a Teleki Pál intézet megszüntetésével szűnt meg. Utolsó igazgatója Gaál Gábor volt.

668 Papp József kolozsvári vasmunkás.

669 Ismeretlen személy.

670 Kiss Márton nyomdász.

671 Erre Jordáky édesapja nyomdász, nyomdatulajdonos tapasztalatai alapján gondolhatott.

672 A Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. 1920–1948 között működött Kolozsváron. Mindhárom nagy magyar egyház, a római katolikus, a református és az unitárius is részt vett a



marxista klasszikusokat, tudományos műveket és erdélyi írásokat adnánk ki. Bélát tenném meg vezetőnek. A szellemi vezetést Csehivel, G. G.-vel s talán Szabédíval kellene csinálnom.<sup>673</sup> Remélem, sikerülni fog.

Medreaéknál ebédeltünk.<sup>674</sup> Hedy, Kucki, Filu, Pozsgai, Mária és én voltunk ott.<sup>675</sup> Hedy Németországból jött haza. Azt mondja, hogy nagy a nyomor; az emberek éheznek, az amerikaiak háborús propagandát űznek és uszítanak; a németek nagy része pedig még mindig fasiszta. Újjáépítés még semmi. Tespedtség, korrupció, tolvajlás mindenfelé. A Szocialista Egységpárt hősiesen dolgozik minden téren.<sup>676</sup>

Az *amerikai imperializmus útjának* befejeztem a harmadik fejezetét.<sup>677</sup> Remélem, komoly tudományos munka lesz. S ugyanakkor komolyan fogja szolgálni az imperialistaellenes front harcát.

**Január 14.** Balogh Edgár járt nálam. A régi kedves fiú most is, de sokkal mesterkéltőbb. 48-as dolgokról beszélgettünk.

**Január 15.** Megint egy ragyogó szovjet film. *Glinka*.<sup>678</sup> Az orosz nép zenéjének a diadala a feudalizmusban. A film különben bizonyítéka ismét annak, hogy a szocialista realizmus igenis a romantikus elemeket is magába foglalhatja.

**Január 16.** John Steinback: *Emberk és egerek*. Lélegzetelállító és megdöbbenítő. Az amerikai demokrácia sok millió áldozatának, dolgozó mezőgazdasági proletárjának a drámája. Küzdelmük az étellel. A vágy, az álom – a saját föld, kis kerttel, majorsággal és nyulakkal. S ebbe a vágyba örülnek bele az emberek. Örültekké, hisztériákká, álmodozókká válnak.

Az amerikai életviszonyoknak realista képe ez, amely azonban igen sokszor a naturalizmusba süllyed. Az előadás jó.

**Január 23.** Rengeteget dolgozom. A vállalat teljesen leköt. Szervezés, új munkák. De remélem, mintaüzem lesz belőle.

---

finanszírozásában. 1944 végén a nyomda részvényeinek 52 százaléka szakszervezeti tulajdonba került, majd 1948-ban államosították. A Minervánál jelentek meg az erdélyi magyar művelődés legfontosabb orgánumai: az Erdélyi Szépművés Céh kötetei, a Pásztortűz, az Erdélyi Helikon, sőt az Ellenzék napilap is.

673 Csehi Gyula irodalomestéte, Gaál Gábor filozófus és Szabédi László költő.

674 Medrea Hedvig kommunista politikus.

675 Filu Ifj. Teofil Vescan beceneve, Pojghi Nicolae, Jordáky felesége Nagy Mária. A többi személy ismeretlen.

676 A keletnémet szovjet megszállási övezetben létrehozott Német Szocialista Egységpárt (NSZEP), majd az 1949-ben megalakult pártállami Német Demokratikus Köztársaság állampártja, politikai vezető ereje volt 1989-ig.

677 Jordáky Lajos: *Az amerikai imperializmus útja*, publikálatlan kézirat. EME, Jordáky-hagyaték, III/1/32.

678 *A nagy Glinka*, életrajzi film Mihail Glinka zeneszerzőről, Lev Arnsztam 1946-os rendezésében.

**Január 25.** Bányai László volt nálunk. Az *erdélyi magyarság útja* című tanulmányának vázlatát mondta el.<sup>679</sup> Beteg komolyan. A munkakedve azonban, amint látom, teljes. Szentimreit teljesen alkalmatlannak tartja a színház vezetésére. Le kell cserélni – mondja –, mert tönkreteszi a színházat.

Déry Tibor színdarabját nem valami jó előadásban hozta a színház. A *tükör* különben is nehézkes sok helyen. Színészeinknek úgy látszik, még mindig semmi közük a realizmushoz. Nem bírnak tanulni. Fejlődésképtelenek lennének? Úgy látszik, nagy részüknél ez az eset.

**Február 5.** Színdarabot írtam. Három nap alatt készültem el vele. Címe: *A nagy pillanat*. Tanulmányra készültem a 100 éves kiáltvány alkalmából.<sup>680</sup> Színdarab lett belőle.<sup>681</sup> Miért és hogyan? Magam sem tudom. Talán azért, mert az első mondatok alatt rájöttem, hogy nincs hol publikálni. Nincs folyóirat, nincs kiadó. A színdarab azonban nevel. Tömegeket nevel. Ha a darab jó, ideológiai munkát végzek ezzel is. A színház a politikai küzdelem egyik legfontosabb színtere.

Ma este a darabot felolvastam barátaimnak. Jelen voltak: Szabédiék, Bányai, Vescan, Gáll Ernő, Elemér.<sup>682</sup> Erős kritikában részesítettek, de igen jónak tartották. Néhány jó szempontot adtak a harmadik felvonás dinamikusabbá tételéhez, harciasabb átdolgozásához.

**Február 10.** G. G. alkotásra képtelen, hiú és irigy ember.<sup>683</sup> Visszaél azzal a tekintéllyel, amelyet a Korunk kölcsönöz neki. Szellemi terrort alkalmaz, s rengeteget árt a mozgalomnak. Mindenesetre többet árt, mint használ. Materialista burkolatba valójaiban hegeliánus vagy még az sem.

**Február 16.** A francia filmek mindinkább az egzisztencializmus reménytelenségének kifejezői. Legújabbban két afrikai filmet néztünk meg. A *Bűnhődés szigetében* a bűnösök között egy ártatlanul elítélt szenvedő keresztül a legborzalmasabb kínokat. A film a polgári igazságszolgáltatás és gyarmati sanyargatás negatív kritikája. De nem ezen van a hangsúly, hanem azon, hogy az emberek egymást gyilkolják, hogy a bűnös menekülők golyóktól találva esnek el, az egyetlen ártatlan az őserdőben megmenekül, hála a trópusi vidék egy ragyogó nőjének a közreműködésével, aki szerelmét – tehát boldogságát – áldozza fel, hogy megmentse. A *Trópusi börtönben* is fegyencek a szereplők. S itt is mindenki boldogtalan. Szenvednek, egymásra uszítanak, öngyilkosság, feszültségek – minden megvan, ami a boldogtalanságot bizonyíthatja s az élet reménytelenségének hitét felkeltheti.

679 Bányai László: *Harminc év. Jegyzetek a romániai magyarság útjáról*. Állami Könyvkiadó, Bukarest, 1949.

680 *A kommunista kiáltvány* 1848-as publikálásának centenáriumát ünnepelték 1948-ben.

681 Jordáky Lajos: *A nagy pillanat*, publikálatlan kézirat. EME, Jordáky-hagyaték, III/145.

682 Gáll Ernő filozófus, a többi személy: Szabédi László és felesége, Bányai László, ifj. Teofil Vescan, Jancsó Elemér.

683 Gaál Gábor filozófus.

Az amerikaiak tovább gyártják kalandor és cowboy filmjeiket. Texas és California vidékei, lótolvaj, ököljogos, földrabló, aranyért gyilkoló cowboyai bokszojják és lövöldözik egymást a végtelenségig... és járulnak hozzá igen érdekes adalékokkal Amerika társadalomtörténetéhez. Az *Útonállók* és a *Nyugat törvénye*, a *Santa Fe-i álarcos*, Ken Maynard, Bob Steele, Hoot Gibson üresszemű és nyilvánvalóan üresfejű alakjai az amerikai „művészet” hősei.

Ezzel a rothasztó és sivár burzsoá művészettel szemben hirtelen csak egy szovjet filmre gondolok. A *Nahimov generális* embereket mutat, hőroszokat jelenít meg, előrenéző és fejlődést mutató társadalomtörténetet ad. Példamutató, de mély művészet is ugyanakkor. A dekadenciával szemben egy felfele ívelő, a tökéletesre törekvő társadalom s egy új, emberben gondolkozó s osztályokat megszüntetni akaró osztály művésze.

**Február 17.** Szentimreinek nem tetszik a színházzal kapcsolatos kritikám.<sup>684</sup> Jobban, mint ő, senki sem tud színházat csinálni – vallja nyíltan és szerénytelenül.

Apropos. Fekete Miska gazembernek, rombolónak és magát tolvajokkal körülvevőnek nevezi Szentimreit.<sup>685</sup> Talán túlzás, de jellemző a színházunk vezető művészei között uralkodó szellemre. Így nem lehet népet szolgálni.

**Március 6.** A földgáz Kolozsváron van. Heroikus munkával, 28 nap alatt hozták be a dolgozók. Helyesebben: hoztuk be mindannyian. Legalább tízezer ember dolgozott a sáncok kiásásán. A Luca-brigád azonban emberfeletti teljesítménnyel építette az országot...<sup>686</sup>

Reggel hét óra óta járom a várost. Mindenütt siető emberek. Üzemeikbe, szakszervezeteikbe vagy pártszervezeteikbe rohannak. Az arcokon öröm és derű. Rég nem volt ilyen a hangulat, mint ezen a gyönyörű tavaszi napon. Szászfenes és Szamosfalva felől ünneplő falusi csoportok. Itt egy román nemzeti ruhás csoport néhány cigánnyal, amott Bács, majd Györgyfalva magyarjai csárdással vonulnak. Sok helyen összeolvad – ilyen nagyszabásúan talán először – a román és magyar ének a parasztok ajkairól. Színpompa kívül, s egy hatalmas népi összhang. Népek összhangja ez, románoké és magyaroké. Románok magyar jelszavakkal vonulnak s a magyarok románul éljeneznek. S az összhang egy nagy szimfóniába torkollik, amelyet fúvószenekarok és cigányzenészek játszanak, tömegek énekelnek, kommunisták által vezetett munkás tízezrek dübörögnek. A romániai kommunistáknak igen nagy érdeme s egy hatalmas munka jutalma ezen a gyűlésen a munkások és parasztok, a magyarok és románok teljes testvéri együttműködése.

Éljen a Népi Demokratikus Front! Éljen az Egyesült Munkáspárt!<sup>687</sup>

684 Szentimrei Jenő színházigazgató.

685 Fekete Mihály színész.

686 *Felavatták a Kolozsvár–Nagycsán gázvezetékét*. Romániai Magyar Szó, 1948. március 11. 1.

687 Utalás a Petru Groza vezette kormány 1945. március 6-i megalakulásának évfordulójára.

**Március 10.** Rettenetes iramban vagyok. Reggel 6-tól éjfél után 1-ig dolgozom. S mind az üzemmel kapcsolatban. Az elektródapaszta után most a gázszerelés következik. Ha ez is menni fog, virágzó nagyüzem lesz a Gazind, amely napról napra fejlődik majd érzékelhetően.

**Március 14.** Egy év után ismét megnéztem a *Clandestins* francia filmét.<sup>688</sup> Éppolyan megrázó hatást vált ki, mint akkor. Az ellenállás hősi eposza. Így küzdöttek a francia kommunisták s a francia nép. A befejezés azonban rossz. A kollaboráns és a forradalmár kézfogásával ér véget. Ez meggyalázása a hősök és mártírok tízezreinek.

**Március 22.** Bevezettük a földgázt [az] egyik textilgyárba. Üzemünk és szerelőink kereszttülestek a tűzpróbán. Egy hét alatt kész volt a munka. Most már tovább mehetünk megint egy lépéssel. Minden munka újabb győzelem számunkra s rajtunk keresztül egész népi demokráciánkra.

Ezek a részgyőzelmek pedig a szocializmushoz vezetnek. A Párt tudatosan, tudományos tervvel viszi az országot a szocializmus felé.

**Március 23.** Színházunk majd minden előadása ezen a területen való ideológiai gyengeséget árul el. Szentimrei polgár, liberális és szabadkőműves maradt ízig-vérig. Azt hiszi, hogy a szocializmust szolgálja, pedig valójában rombol. Rettenetesen rombol. Ennek már véget kellene vetni. De nincsenek emberek – mondják. Keresni kell. Lehetőséget adni a fiataloknak. Kitermelni vagy kitermelődni hagyni őket. Ma azonban féltékenyen elzárnak mindenkit a fejlődéstől s az alkotástól.

**Április 7.** Ma repülőgépen Bukarestbe utaztam. Életem első repülőélménye. Remek dolog így utazni. Kellemes érzés. Mintha valahol a Práterben vagy Városligetben hullámvasútban ülne az ember. A táj remek... országutak, kanyargó folyók, hóval borított erdős és kopár Kárpátok, városok és falvak s a petróleumszondák ezrei mind alattunk vannak. Az embert emberi léte nagyságának, a természet és isten feletti diadalának tudata tölti el. S minél többet teremt az emberi technika, annál kevesebb hely marad az isten számára. A megismerés és felfedezés a legjobb orvosság a metafizika és isten, vagyis a semmi ellen.

**Április 8.** Bukarestben ragyogó tavasz van. A fák virágzanak s a Cișmigiuban csodálatos színű virágok illatoznak.<sup>689</sup> Óriási forgalom. Siető emberek mindenfelé. Teherautók rohannak ifjúságokkal és munkabrigádokkal. Építkezés hangulata és láza mindenfelé. A könyvkereskedések kirakatát nézem, s a francia marxista irodalom gazdagsága ragad meg... Persze még sok léhűtőt is lát az ember. A Calea Victoriei és Boulevard Elisabeta hemzsegek tőlük.<sup>690</sup> Meggyőződése, hogy már nem sokáig. Dolgozókká válnak, vagy eltűnnek.

688 A *Les clandestins* 1946-ban André Chotin által rendezett francia ellenállókról.

689 Bukarest egyik első és legrégebbi közparkja, a Cișmigiu kert.

690 Bukarest fő utcái.

**Április 10.** Ploiești-be utaztunk át megnézni az elektródakísérleteket s a hidraulikus prést, amit remélhetőleg Kolozsvárra viszünk majd. Gigantikus alkotás. Kétezernétszáz tonna súlyú<sup>691</sup> és legalább húsz méter a hossza ennek az emberi műnek.

Ploiești kedves város benyomását teszi. Szép sétánya és utcái vannak. A vendéglők azonban piszkosak.

**Április 16.** Gusti prof-nál tettem látogatást.<sup>692</sup> Nagy örömmel fogadott. Több mint két órán át mutatta és magyarázta Intézete tevékenységét. Erősen mellőzötnék érzi magát. Meghívott másnapra egy előadás tartására (szociográfiai módszerünkről).

**Április 24.** Ismét idehaza vagyok. Remek város Bukarest. De felületes és lobbanékony emberekkel van tele. Sok komolyságot is tapasztaltam.

**Április 27.** Repülőgépen ismét Bukarestbe kellett utaznom. Remek a táj. Mindeütt hóval borított helyeken megyünk. Alól hótakaró, de sokszor felhők felett ragyogó napsütésben megyünk. Ilyenkor alattunk felhők, felettünk a kék égbolt. Csodálatos élmény a természet a természet felett úrrá levő ember számára.

**Április 30.** Nagyon betegen kerültem haza. Lázban fetrengtem egész éjjel a vonatban. Nem tudom, mi lesz velem.

**Május 1.** Ünneplő tömegek vannak kinn. S én szobában, ágyban fekszem. Lázasan is gondolkozom. Másfél évtized harcos májusain. Rendőrterror alatt és internálótáborban. Küzdelmek, reménységek, álmódzások és valóságok. Közben Julius Fučík könyvét olvasom. *Üzenet az élőknek* – ez a címe.<sup>693</sup> Nem tudom, vajon május elseje hangulata vagy az üzenet élménye teszi hatalmassá az író és harcost, akitől eddig még semmit sem olvastam, s talán a jövőben sem fogok. Ez a könyv, a szenvedések vérral írott könyve, a kommunista harcos könyve a legnagyobb emberi dokumentum, amit az utóbbi időben olvastam.

Magányosan, ahogyan mostan vagyok. Betegen és a mozgalmakon kívül, fájó szívvel és szenvedve e száműzetés miatt, ablakból nézve az ünneplőket, akikért harcoltam és akikért mindig küzdeni fogok. Érzem Fucsik szavának mélységes igazát: „Egy vagyok közülük. És egynek lenni közülük, az utolsó csata harcosai közül, valóban gyönyörű dolog.” Elvtársak, tudom, hogy veletek vagyok. A pártért és eszménkért dolgozok. Minden erőm és tudásom a tiétek... Szeretlek titeket, emberek. Elvtársak, építsünk gyorsan. Magunknak, az embereknek építünk.

**Május 14.** Beethoven E-dúr zongoraversenyét hallgattuk. Halmos ragyogóan játszik.<sup>694</sup> Zenekar és zongorista csodálatos harmóniája. Beethoven mindig erőt ad. A harci lendület forrása. S most mégis lehangol. Szomorú vagyok. A szívem alig bírja. Miért nem dolgozhatom, ahogyan szeretnék. A Pártért s a Párton keresztül az embe-

691 Jordáky itt valószínűleg valamit félreértett, hiszen a 2200 tonna hatalmas tömeg.

692 Dimitrie Gusti szociológus.

693 Julius Fučík: *Üzenet az élőknek*. Szikra, Budapest, 1950.

694 Halmos György erdélyi zongoraművész.

rekért. Hisz olyan messze vagyunk még az embernek nevezett lények emberré szabaddításától.

**Május 21.** Baranga *Utazás Új-Kaledóniába* című darabját néztem meg.<sup>695</sup> Gyenge. Ideológiai tartalma nincs. A felületen marad. Szórakoztató darab, s bár az író baloldali, amit mond, közelebb áll az egzisztencializmushoz. Ez még nem a mi irodalmunk.

**Május 30.** Megint Bukarestben vagyok. Itt még sok a reakció. És még több a jelszó ember. Fellángoló, de gondolkodásra képtelen embereknek meglepően nagy tömege él itt. Az öntudatosak azonban komolyak.

**Június 11.** Népi demokráciának nagy lépést tett a szocializmus felé. Ma két órától kezdve az üzemek nagy részét államosították.<sup>696</sup> Hurrá – üzeimeink államosítása a szocializmus útján a munkásosztálynak és élenjáró pártjának nagy győzelme.

A mi üzemünk is új igazgatót kapott. Sajnos úgy látom, nem túlságosan érti a dolgokat. Minden segítséget meg fogunk adni neki. Remélem, nem maradok még sokáig az üzemnél. Szellemi területen szeretnék ismét dolgozni. Ott nagyobb szükség van reám.

**Június 22.** Sayers & Kahn: *A nagy összeesküvés* című néhány száz oldalas könyvét olvastam el óriási érdeklődéssel és nagy izgalommal.<sup>697</sup> Meglehetősen jól ismertem a trockista mozgalmat, az utóbbi 10 évben élesen szemben is állok vele és mélyen elítélem. A teljes kép azonban csak most bontakozott ki előttem. Árulók, gyilkosok, szabotálók és kémek bandái – íme, ezek a trockisták. Borzalmas dolgokat hajtanak végre tudatosan, előre kitervelten. Meggyilkolják Kirovot és Gorkijt s a szocialista építés még oly sok ismert és kevésbé ismert harcosát. Hitlerrel tárgyalnak, s a Vörös Hadseregnek azt a szerepet szánják, hogy harc nélkül adjon át mindent a németeknek, Ukrajnát, a Don-medencét és a Kaukázust. A kapitalizmust akarják visszaállítani, és mint Jagoda, a *Mein Kampf*-ból merítik politikai irányvonalukat...<sup>698</sup> Hiszem, százszor jobban hiszem, hogy a bolsevik párt és Sztálin nemcsak a Szovjetunió népeit mentette meg a gonosztevők bandáitól, hanem az egész emberiséget. Az emberiség minden haladó része hálával és elismeréssel tekinthet a trockizmust széttörő Pártra s a fasizmust megsemmisítő Vörös Hadsereg s mindkettő zseniális vezetőjére, Sztálin elvtársra...

**Június 24.** Szeretném rendezni a Párttal való viszonyomat. Rettenetes dolgok kommunistaként a Párton kívül dolgozni. Nehéz az élet a Párt nélkül. Eddigi életemben mindennél fontosabb volt a mozgalom, a Párt, a szocializmus ügye. S most árván, elhagyottan, izoláltan, távol a munkától kell élnem. Pedig hiszem, hogy van egy csomó munkaterület, ahol komolyan segíthetnék én is a nagy szocialista építőmunkában.

695 Baranga: *Utazás Új-Kaledóniába* című vígjáték.

696 A Román Munkáspárt Központi Bizottságának javaslatára a Minisztertanács elfogadta és a Nagy nemzetgyűlés szentesítette a fontosabb ipari, pénzügyi, biztosítási, bányá- és szállítási vállalatok államosítását. Igazság. 1948. június 13, 1.

697 Michael Sayer–Albert E. Kahn: *A nagy összeesküvés*. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1948.

698 Genrih Grigorjevics Jagoda szovjet belügyi népbiztos.

**Június 26.** Mária néhány napra Temesvárra utazott. Tudom, hogy önző vagyok, de fájlalom, mert érzem, hogy nagyon egyedül fogom magam érezni. A ház nélküle üres, a film vagy színdarab élvezete ridegebb. Nincs kivel beszélgetni és megbeszélni dolgokat.

**Június 27.** A *Bánk bánt* másodszor néztem meg a Színművészeti Akadémia növendékeivel.<sup>699</sup> Luigi mindent kihozott, amit ki lehetett. Jó előadás. De az a véleményem, hogy alapvetően hibás a rendezői s ennek folytán az alakítói felfogás. A rendező klaszszikus drámát játszatott, a tragédia XIX. századi értelmezésében. Holott 1948-ban, anélkül, hogy a darabot meg kellene változtatni vagy hamisítani – mai társadalompolitikai és szocialista realista módon kellett volna felfogni. A XIX. század elején Bánk, Petur és Tiborc a nemzeti összefogást jelképezte az idegen elnyomók ellen. Ma a teljes nemzeti egységet szimbolizálja – és ez megnyilvánul Bánk és Tiborc IV. felvonásbeli hosszú egymásra borulásában többek között – földesúrtól parasztig, de nagybíró vezetés mellett. Ebben az előadásban Tiborc alázatos, kérő és könyörgő paraszt-jobbágy és semmi több; Bánk pedig nemzeti hős, holott szerelmi megcsalátása teszi királynégyilkossá, máskülönben királyhű, lázadóellenes, s végeredményben töretlenül meg is marad annak. Petur a felfelé szabadság jogait vagyonát és állását féltő középnemesség képviselője... A szocialista realizmus még mindig teljességgel hiányzik színpadunkról.

**Június 28.** Nem bírom tovább a számkivetést. Emigránsként élni abban az országban, amelyet szívvel-lélekkel, teljes erőmmel építeni akarnék. Reakciósook és volt fasiszták állnak magyar nyelvű szellemi életünk vezető őrhelyein, egy egész csomó helyen. S én nem dolgozhatom! Ha nem változik valami, elszikkadok. Elvész belőlem az, ami a legértékesebb. A fiatalság, az erő, a lelkesedés, az önbizalom. S enélkül nem ér sokat a tudás sem... Miért tanultam eddig, hosszú-hosszú éveken át? Mert így kellett szolgálnom a munkásosztályt és a Pártot! Miért tanuljak tovább? Egyéni gyönyörömrre? Ez felesleges. Tanulnom kell, hogy taníthassak másokat. Osztályomat. És szolgálhassam Pártunkat, a munkásosztály élcsapatát...

**Július 1.** Kizárták Titót és a Jugoszláv Kommunista Pártot a Kominformból.<sup>700</sup> Hosszú, éles és alapvető határozatokat közölnek a kizárásról a kommunista lapok... A határozat hangja nemcsak kritikai, hanem önkritikai is. A reakció nyilvánvalóan örvideni fog, a kommunista pártok erejét azonban ez nem csökkenti egyáltalán.

699 *Bánk bánt*. A kolozsvári Színművészeti Akadémia II. éves növendékeinek vizsgája. Igazság, 1948. június 13. 2.

700 A Tito–Sztálin-szakítás (vagy más néven jugoszláv–szovjet konfliktus). A szakítás lényege, hogy a Tito vezette jugoszláv kommunisták a szovjet kommunista pártot csakis az egyenlő kommunista pártok egyikének voltak hajlandók tekinteni, nem mint a hegemon kommunista pártot. A Kominform végül 1948. június 28-án tette közzé a KPJ-ről szóló állásfoglalását, amelyben leleplezi a konfliktust, és kritizálja a KPJ-t a szovjetellenesség és az ideológiai hibák, a pártdemokrácia hiánya és a kritika elfogadásának képtelensége miatt.



A kommunisták nyíltan mernek beszélni súlyos kérdésekről is – ezt tanította Marx és Engels, és ezt tanította később Lenin és Sztálin...

Vajon Titónak igaza lehet? Nem! Határozottan nem. Ma a Szovjetunióval való szembefordulás – amint a múltban is – a reakció erősítését jelenti. A Szovjetunió és a szocializmus kérdése szorosan egybetartozik. Nem lehetsz szocialista s ugyanakkor szovjetellenes.

**Július 7.** Egy hetet töltöttem Bukarestben ismét. Az előszobákban. Minisztériumok, gazdasági hivatalok és vállalatok előszobáiban. Órákat várakozva a vállalat érdekében történő néhány perces beszélgetésekért... A bürokrácia túlteng. Sok a hozzá nem értés egyes helyeken. És sok a szabotáló aktatologató gazfickó is még... Majakovszkij verse jut az eszembe...<sup>701</sup> Ma végül is hazamenekültem. De valóban menekültem.

Dolgozni szeretnék. Alkotni. S ehelyett napszámoskodom. Így is jó. De hátha többet használnék másképpen. Az én munkakörömben.

**Július 8:** A magyar állampolgár tanárokat elbocsátották a jogi-közgazdasági karról. Buza,<sup>702</sup> Rajty,<sup>703</sup> Kislégi,<sup>704</sup> Sövényházy<sup>705</sup> – mind távoznak... Polgári szemlélet távozik velük. A probléma, vajon kikkel helyettesítik. Komolytalanná mégsem lehet tenni az egyetemet. A válogatásnak szem előtt kellene tartani föltétlenül a marxista tudományos képzettséget... Az egyetem legyen marxista egyetem... de semmi esetre se középiskola.

**Július 15.** Miért nem alkotnak íróink, miért hallgatnak általában tudósaink, miért vonulnak el művészeink? Nincs mondanivalójuk, vagy félnek a valóságtól? Bizalmatlanok és gyanakvók, vagy elvesztették hangjukat? De miért nem kérjük számon tőlük hallgatásukat? És hol van az új értelmiség, az építő, a küzdő és harcoss értelmiség? A munkásosztály értelmisége? – Sürgősen kell cselekedni ezen a téren, és sürgősen kell pótolni a hiányokat.

Sajnos kevés harcoss hagyománya van az erdélyi irodalomnak. Hányan vannak íróink közül (Nagy István kivételével), akik az igazságért és szabadságért kiállottak a múltban. A hajlott hátúak, úgy látszik, most is csak hajlonganak, ahelyett, hogy alkotnának. Nincs élményük? Hát nem érzik a szabadság eszményét? Nem látják az építés heroikus küzdelmét? Nem érzik az újat, a magasabb rendűt mindenben, ami készül? Még akkor is, ha hibákkal, néha tévedésekkel születik. De új, tökéletesebbre törekvő minden, ami történik, minden amit csinál a munkásosztály élcsapata kezdeményezésére és vezetésével.

701 Vlagyimir Majakovszkij orosz költő.

702 Buza László nemzetközi jogász.

703 Rajty Tivadar közgazdász.

704 Kislégi Nagy Dénes statisztikai szakíró.

705 Sövényházy Ferenc egyetemi tanár.

**Július 25.** Tudományos és irodalmi életünk az utóbbi hónapokban a mélypontra jutott. Süllyedhet-e egyáltalán még tovább? Üres, semmitmondó, botrányosan sivár. Nincs alkotás, nem jelennek meg művek, a kritika hiányzik, az önkritika még meg sem teremtődött.

**Július 28.** Megindultak az olimpiai küzdelmek az imperializmus jegyében.<sup>706</sup> Az előkészületek, a megnyitás, a rendezés – mind az angolszász reakció bélyegét hordja magán. A Szovjetunió és a népi demokráciák – Magyarország kivételével – el sem mentek a versenyre, ami által világjelentősége lényegesen csökkent.

De íme, mi történik már az első nap. Magyarország vízipólósainak győzelmét miután nem sikerült egy család bíróval meghíúsítani, azonnal sietve megsemmisítették... Valószínű ez így is fog menni a továbbiakban is. Miután megcsúfolták a szabad játékok szellemét a fasiszta Spanyolország és Görögország felvonultatásával és a Szovjetunió világhírű versenyzőinek távol tartásával, most a megjelent demokrata Magyarország versenyzőire vetik magukat vad dühvel az imperialisták kiszolgálói.

**Augusztus 13.** Victor Hugo legnagyobb érdeme, hogy művészetét a forradalmi tett szolgálatába állította. Romantikus, épp ezért heroizál, de kora nagy áramlatát tükrözi vissza. Lafargue-nak, Engelsnek s a szocializmus többi nagy gondolkodójának igaza van, amikor Hugót, a romantikust a naturalista Zola fölé helyezik... Gavroche, a párizsi forradalmár gyermek életét csodálatos szépségű orosz filmben láttuk.<sup>707</sup> Ragyogó, amit az orosz filmművészet alkot.

**Augusztus 15.** Ma végül döntő elhatározásra jutottam *A nagy pillanattal* kapcsolatban.<sup>708</sup> Máriának felolvastam a végleges szöveget. Nagyon tetszett neki. Ritkán elfogult a javamra, s ítéletében megbízhatok. Úgy érzem én is, hogy a darab jó. Nemcsak ideológiailag, hanem művészileg is. Elküldöm Budapestre, Gaál Gábornak, Hevesnek a Párthoz, Balogh Edgárnak és a Munkásszínháznak. Véleményüket és kritikájukat kérem.

**Augusztus 28.** Emil Isacot látogattam meg. Négy és fél órán át beszélt egyfolytában. Rengeteg érdekes dolgot [mondott]. Mellőzötnék és megsebzettnek érzi magát. Kétségtelen, hogy haladó, gondolkodó költő – bár nem tud egészen közel kerülni a valósághoz, a néphez. Szolgálni akarja a kommunizmust, de individualista Emil Isac-i módon...

**Augusztus 30.** Boroszló régi falai között, a világ legkiválóbb tudósai és művészei között érzem magam – ahogyan olvasom Ehrenburg és Lukács György, Prenant és

706 Az 1948. évi nyári olimpiai játékokat, hivatalos nevén a XIV. nyári olimpiai játékokat 1948. július 29. és augusztus 14. között rendezték meg az Egyesült Királyság fővárosában, Londonban. A háborúban vesztes Németország nem kapott meghívást, Japán nem fogadta el, a szovjetek pedig még kitartottak elszigeteltségük mellett.

707 *Gavroche*, Tatjana Lukeasevics által 1937-ben rendezett film.

708 Jordáky Lajos színdarabja, amely 1848-ban Frankfurtban játszódik, cselekménye: Karl Marx megírja a Kommunista Kiáltványt.

Haldane felszólalásait.<sup>709</sup> A világ nagyjai szólnak hozzánk, s minékünk válaszolnunk kell. Válaszolni, de tettekkel válaszolni. Még jobban megerősíteni sorainkat, még kíméletlenebbül harcolni a reakció suttogó propagandája és aljasságai ellen, még határozottabban foglalni állást az amerikai monopoltőke mételye és szellemi lakájai ellen és még szerveesebben tömörülni a béke őre, a Szovjetunió mellé.

**Szeptember 3.** Nagyon aljas fickók kezében van a mozgalom a Gazindnál.<sup>710</sup> Bakó és [olvashatatlan] egyaránt törtetnek. Könyökölnek, és mindenkit ki akarnak túrni, aki náluk értelmesebb. Tönkre fogják tenni a munkásigazgatót is. Figyelmeztettem Kántort, hogy ügyeljen, tartson fegyelmet. Huszár és Vasasné nyomorult ellenforradalmárok...

**Szeptember 5.** Kis tanulmányt írtam a *Polgári és szocialista filmművészetről*. Úgy érzem, jól fogtam meg a kérdést, és tisztában vagyok a szocialista realizmussal... Ronda kispolgárok nem nézik meg a szovjet filmeket. Pedig ragyogóak. Művészet, valóság, élményszerűség, holnap – az egészet adja az emberből az embernek.

**Szeptember 6.** Harmincöt éves vagyok. Tele alkotókészséggel, tele akarattal és elég sok tudással. És mégis tétlenségre kárhozhatva.

Anyu és Manyi harmincöt szál vörös szegfűvel leptek meg.<sup>711</sup> Ma együtt volt a család. Majakovszkij egyik gyönyörű versét olvastam fel mindannyiunk örömére.

**Szeptember 9.** Dejeu elvtársnál voltam.<sup>712</sup> Jelentést tettem (írásban is) a Gazindról. Bejelentettem, hogy a vállalat október[ben] megszűntnek tekinti alkalmazásomat. Magam szeretnék a szellemi frontra kerülni. Felvettem az egyetemre való visszakerülésemnek kérdését.

A megbeszélés igen jó hangulatban folyt le.

A jövő héten Soltuțiuval beszéljük meg az egyetemi kérdést.<sup>713</sup>

**Szeptember 10.** Kakas István perében voltam beidéztve tanúnak.<sup>714</sup> Sötét diákvezér volt, és most már több mint egy éve az MNSZ biharmegyei szervező titkára. Tipikus karrierista. Nem lehet helye a közéletben... Nem értem, hogyan vonulhatott fel mellette az MNSZ. Valaki azt mondta, hogy Takács miniszter titkárának volt kijelölve (vagy kiszemelve) letartóztatása előtt.<sup>715</sup>

**Szeptember 11.** Olvasom, hogy az MNSZ nevében Bukarestben dr. Lőrinczi László fogadta a budapesti Nemzeti Színház együttesét...<sup>716</sup> Lőrinczi László fasiszta az aljas rétegből. Sötét gazfickó volt és ma is az, mert csak karrierizmusból szolgálja a demokráciát.

709 J. B. S. Haldane brit tudós, biológus, a genetika egyike a korai művelője.

710 A Gazind Szövetkezet, Jordáky munkahelye.

711 Grauer Katalin és Manyi valószínűleg Jordáky Béla felesége.

712 Ismeretlen személy.

713 Ioan Șoltuțiu államvédelmi tiszt.

714 *Fasiszta diákvezér a vádlottak padján*. Igazság, 1948. július 26. 4.

715 Takács/Takáts Lajos jogász, rektor.

716 Lőrinczi László költő, író.

Szabédi Lacival és Filuval folytattunk több mint négyórás beszélgetést és vitát a szocialista realizmusról.<sup>717</sup> Rengeteg szempont vetődött fel...

Elliot Rooseveltt könyvét olvastam el apja politikájáról.<sup>718</sup> A könyv egyszerű leírás, de rendkívül érdekes mindaz, amit Rooseveltt politikai élelétéről és a politikusokról alkotott véleményéről ír. Churchillben világosan látta a kegyetlen és hódító angol imperialistát, aki az egész háború alatt a SZU ellen intrikált. De Gaulle a tehetségtelen és nagyképu öndiktátorjelölt... Az amerikai külpolitikát a SZU-val való teljes együttműködésre kívánja felépíteni Rooseveltt... A valósággal, a mai valósággal összevetve azt látjuk, hogy az amerikai tőkésék mindent felrúgtak, s a roosevelti haladó-polgári örökségnek az amerikai kül- és belpolitikában már semmi nyoma sincs.

**Szeptember 12.** Mária névnapja van. Egy csomó szegfűvel leptem meg.

**Szeptember 24.** Írószövetségi ülés. Ebben az évben ez volt első összejövetelünk. Hat hónapos munkatervet terjesztettek elő. Az ideológiai nevelés és nevelődés szükségességét hangoztattam. A szocialista realizmus részletes megvitatása a legsürgetőbb feladat.

**Szeptember 27.** Hosszabb megbeszélésem volt Soltuțiu és Dejeu elvtársakkal, a Titkárság tagjaival.<sup>719</sup> A Párt határozatát közölték velem:

a) Forduljak a Párt Ellenőrző Bizottságához, kérve helyzetem felülvizsgálását, kizárásom megszüntetését és az Egyetemre való reinkadrálásomat.

b) Foglaltam el a Városházán a Műszaki Osztály vezetését.

**Október 2.** Átvettem új hivatalomat.<sup>720</sup> Mától mérnöki dolgokkal fogok foglalkozni. Természetesen mérnökökkel és technikusokkal való kollektív együttműködésben. Deackal tárgyaltam az újjáépítési teendőkről.

**Október 4.** Rothadt szellem van a városházán. Alvás és aktabürokratizmus.

**Október 6.** Írószövetség. Vitaülés az Utunkról. Csehi és G. G. kikészítették Nagy Istvánt.<sup>721</sup>

Tartalmas vita. Csaknem öt óra hosszát tartott.

**Október 22.** Rátz Lajos elvtárs közölte a titkárság határozatát:<sup>722</sup>

Foglaltam el a Magyar Színház dramaturgiai állását. A munka politikai rehabilitációs munka. Két szempontból: művészet-ideológiai és nemzetiségi-politikai szempontból.

**Október 23.** Szentimrei Jenővel megbeszéltem színházi-dramaturgiai munkakörömet. Első feladatomb Shakespeare: *III. Richardja*.

717 Szabédi László költő és író. Teofil Vescan kommunista politikus.

718 Elliott Roosevelt: *Apám így látta*. Dante, Budapest, 1947.

719 Ioan Șoltuțiu államvédelmi tiszt és Dumitru Dejeu.

720 Jordákyt ekkor a kolozsvári polgármesteri hivatalhoz helyezték.

721 Csehi Gyula irodalomestéte és Gaál Gábor filozófus.

722 Miután Jordákyt 1946 februárjában kizárták az RKP-ból, több, szakmájához nem közeli munkahelyre helyezték, hogy aztán 1949-től az Állami Magyar Színházhoz kerüljön irodalmi titkárnak (lényegében cenzor) pozícióba.

Sz. J.<sup>723</sup> örvend kinevezésemnek, azt hiszem, a kisebbik rossz és a „jobb” ideológiai hátvéd alapján. Jánosházy volt ugyanis a jelölt, akit úgy látom, Sz. J. utál, s akiben ideológiailag sem bízok meg.<sup>724</sup>

Szentimrei különben utálja Méliusz is.<sup>725</sup> Azt hiszem, az utálat kölcsönös.

**Október 24.** Erdélyrészi képzőművészeti kiállítás.<sup>726</sup> Munkások és parasztok jelenlétében nyitották meg. De elfelejtkeztek arról, hogy tárlatvezetőket is szervezzenek be. A művészet megismerése nem könnyű dolog tanulás és tanító nélkül.

Deac Vasile kért, hogy segítsék neki egy, a Szovjetunióval kapcsolatos előadás előkészítésében.<sup>727</sup>

Jakab Sanyival találkoztam.<sup>728</sup> Néhány banális szó. Nem sokat változott. Meglehetősen visszataszító.

Filu álláspontját nem értem.<sup>729</sup> Nem látja, hogy tétovázás nélkül és határozottan kell mennünk a Párt vonalán.

**Október 25.** Sály Pistával és Borssal sétáltam sokáig. A katolikusok, úgy látszik, mind sötétek. Reakciósook és korlátoltak (a kettő együtt jár).

**November 19.** Két és fél év óta először vettem részt a Pártban pártülésen. Boldog érzés. A művészeti bizottság ülésén. Felszólaltam röviden.

**November 20.** A Színházzal foglalkozom igen intenzíven.

Ma hozzákezek az amerikai imperializmus elleni könyvem folytatásához. Tíz hónapja nem dolgoztam rajta. Muszáj befejezni s újabb fegyvert adni vele a dolgozók kezébe az imperializmus ellen.

723 Szentimrei Jenő.

724 Jánosházy György kritikus.

725 Szentimrei Jenő és Méliusz József írók.

726 *Megnyílt az erdélyrészi képzőművészek állami kiállítása.* Igazság. 1948. október 27. 4.

727 Deac Vasile kommunista politikus.

728 Jakab Sándor kommunista politikus.

729 Ifj. Teofil Vescan.

**Március 18.** Színházi munkám az hiszem, igen jól megy.

**Március 19:** Este kilenc óra. Nevezetes beszélgetésem volt. Azt hiszem, döntő jellegű életem közelebbi alakulás[ár]a.

**Július 4.** Meghalt Dimitrov.<sup>730</sup>

A nemzetközi proletariátus egyik legnagyobb harcosa volt.

Élete és tanítása megmarad példaképp minden nemzet proletariátusa számára.

**Július 5.** Soltuțiu felszólított, hogy a CC-től kérjem egyetemi katedrára való visszahelyezésemet.<sup>731</sup>

**Július 6.** Színházi munkám eredménye most mutatkozott meg a Színház hatnapos konferenciáján.

**Július 15.** Az amerikai imperializmus megírásának vége felé tartok.

Lukács György igen éles kritikát kapott a Társadalmi Szemlében. Kozmopolitizmussal, a leninizmus meghamisításával és idealizmussal vádolják. Még nem olvastam a kritikát.

**Szeptember 9.** Levelet írtam Rácz elvtársnak.<sup>732</sup> Felvettem az egyetemi kinevezés kérdését. Objektív okok s marxista munkában feltételezem, szükség van reám; két évig komolyan tanultam és sokat fejlődtem, önkritikám erősödött, rehabilitációs munka.

Elsősorban történeti katedra. Esetleg esztétika, ideológia vagy gazdasági elmélet.

**Október 1.** Befejeztem ma este ¾12-kor az amerikai imperializmusról szóló könyvem több mint három év munka után.

730 Georgi Dimitrov a Komintern, majd a Kominform főtitkára.

731 CC – Comitetul Central (Központi Bizottság). Jordákyt 1947-ben távolították el a Bolyai Egyetemről.

732 Rácz Lajos kommunista politikus.

**Szeptember 14.** Ebben az évben háromévnnyi munkát fejtettem ki, sok eredménnyel és sok hiányossággal is.

1) Művésznevelés. Ideológiai munka komoly eredményei látszanak a színház előadásainak magas színvonalán.

2) Rendezői tevékenység (*Vassza Zseleznova és Dohányon vett kapitány*).<sup>733</sup>

3) *Erdély társadalomtörténete a vadság, barbárság és rabszolgaság korszakában* című kézirat befejezése, amelyet beküldtem az Állami Nagydíj Bizottságának.

Pártmunkám, úgy érzem, eredményes; ennek ellenére párttagságom tekintetében egy lépéssel sem haladtunk előre. Várok, s remélem, hogy ez is rövidesen elintéződik. Mindenesetre azok, akik sok alaptalan vádat hordtak rám, ma már a pártból el vannak távolítva (Gaál Gábor) vagy le vannak fogva (Balogh Edgár, Csögör Lajos, Lőrincz Ernő).<sup>734</sup> Kommunistaként dolgozok és fogok dolgozni minden körülmények között.

<sup>733</sup> Jordáky a kolozsvári Állami magyar Színházban Gorkij *Vassza Zseleznova* és Scserbasov *Dohányon vett kapitány* című darabjait rendezte.

<sup>734</sup> Lőrincz Ernő egyetemi tanár, Balogh Edgárt és Csögör Lajost 1949. november 3-án a Márton Áron csoport tagjaival együtt tartóztatták le.



**Február 1.** Igyekszem visszakapcsolódni a történelemkutatásba. A filozófiai intézetben a hazai filozófia történetéhez ki kell dolgoznom a filozófiai gondolkodás a feudalizmus szétbomlása és a kapitalizmus kialakulása korában, egészen 1848-ig és a marxizmus behatolása Erdélybe 1918-ig című témákat. Ragyogó feladat. Csak időben tudjam megoldani.

**Február 7.** Nagyváradon voltam két napig. Sikerült megalakítanom a munkásmozgalom történetére vonatkozó anyag összegyűjtésére egy kollektívát. A nagyváradi színházban töltöttem időm nagy részét. Rengeteg még a kispolgári rothadság, s ezt nagymértékben támogatta Rappaport és Tompa.<sup>735</sup> Mindinkább az a meggyőződés, hogy káros befolyásuk van művészi életünkre.

**Február 9.** A filozófiai szakosztályon Lucian Blaga tézisést vitattuk meg (A román filozófiai gondolkodás Erdélyben a XVIII. században).<sup>736</sup> Sajnos a tanulmányt nem ismertem. Csehi nagyon óvatosan bírált. Apostol túlságosan lágyan vezeti a dolgokat. Erőteljesebb harcra lenne szükség az idealizmus ellen. A filozófiában semmi keresnivalója a metafizikának. Könyörtelenül kellene felszámolni. Mindenekelőtt azonban szükséges a módszertani kérdések tisztázása. Elővenni az összes klasszikus szövegeket és a történelmi tényeket vizsgálni – elsőrendű feladat és előfeltétele a szintetizáló munkának.

**Május 8.** A romániai kommunista mozgalom 30 éves történetének jubileuma alkalomával a Párt megbízásából hatalmas anyagot gyűjtöttem össze, és egy meglehetősen szép és gazdag kiállítást szerveztünk.<sup>737</sup> A kiállításnak komoly sikere volt.

Ezenkívül összeállítottam egy több mint 600 oldalas antológiát a szocialista irodalom 30 évéről.

**Május 25.** A filozófiai intézetben fejték ki tudományos munkásságot. Áttanulmányoztam az 1920–1945 közötti romániai reakciós magyar nyelvű filozófiai irodalmat.

**Július 20.** Aradon és Temesváron voltam. Az a benyomásom, hogy a fejlődésben messze Kolozsvár mögött maradnak. A magánkereskedelem – különösen Aradon – óriási. Az irodalmi élet tespedt. A régi burzsoázia tölti még mindig meg a színházat, és talán még kozmopolitább, mint bármikor volt.

<sup>735</sup> Rappaport Ottó rendező.

<sup>736</sup> Lucian Blaga: *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*. Editura Științifică, București, 1966.

<sup>737</sup> A Kommunisták Romániai Pártját 1921-ben alapították meg a Romániai Szocialista Pártból kiszakadt baloldali radikálisok.

Az aradi színháznál komoly színháztörténeti tevékenységet fejt ki Sărbuțiu elvtárs. Irigylésre méltó múzeumi és könyvtári anyagot gyűjtött össze.

**Július 25.** A színházi évzáró konferencián valami hihetetlen érdektelenség és bizalmatlanság nyilvánult meg az Igazgató iránt. És még mindig nem látja.

Különben éles vita a színházi kritika elmaradottsága kérdésében. Hajdu Győzöt polgári objektivizmussal és fanatizmussal vádoltam.<sup>738</sup> Természetesen bizonyítottam is.

**Július 27.** Kohn Hillelnek ajándékoztam a Világosság (a régi, 1932-es kommunista Világosság) megjelent négy számát. Nagyon szeretné – minthogy ő volt a szerkesztője. Hát legyen! – bár gyűjteményem ezáltal szegényebbé válik.

**Július 28.** Három osztrák újságíró látogatta meg Színházunkat. Hosszasan – több mint négy óra hosszat – beszélgettünk el. Sok érdekes dolgot mondtak ők is, a jobboldali marxisták árulásáról, a klerikális reakció módszereiről, az amerikai uralomról, az osztrák művészet és irodalom sivár állapotáról, az ausztriai KP erősödéséről, perspektívájáról és relatív gyengeségének okairól.

Az elmúlt napokban különben a Paralille kultúrpolitikai szerkesztője is meglátogott. Adtunk neki egy Molière-képet is. Közölje le, talán jó ütés a „vasfüggönyösök” felé. A „vasfüggöny” mögött Molière és Shakespeare kultusza a ma problematikája mellett.

**Augusztus 1.** Erdélyi elvtárs járt nálam<sup>739</sup> – felvilágosításokat kérni a Dermata-üzem munkásainak történetére vonatkozóan. Értelmes fiú – rég ismerem –, de megdöbbentő, mennyire tudománytalan módszerrel dolgozik. Egy héten belül hozzá akar kezdeni a megírásához – régi szemtanúk és résztvevők elbeszélései és elmesélései alapján. Egyetlen legálisan vagy illegálisan megjelenő kommunista lapot, a szakszervezeti közlönyök egyetlen számát, a szervezet jegyzőkönyveit, a Dermata bizalmas irattárát sem tanulmányozta át. Csodálkozom Kohn Hillelen, hogy ennyire nem ad útbaigazítást az anyaggyűjtésre és módszertanra vonatkozóan.

**December 15.** Kohn Hillelrel beszélgettem, igen hosszasan a kommunista és antifasiszta mozgalmakról és tevékenységéről 1941–1944 között Erdélyben.

*1952. augusztus 30. – 1955. május 27.: Otthontól távol, a világtól elzárva börtönben élttem.*<sup>740</sup>

<sup>738</sup> Hajdu Győző Viktor szerkesztő, politikus.

<sup>739</sup> Ismeretlen személy.

<sup>740</sup> Kiemelés az eredetiben. Balogh Edgárt, Csögör Lajost, Demeter Jánost, Jordáky Lajost és Székely András egyetemi hallgatót a romániai sztálinista koncepciók soraiban összeesküvő csoportra konstruálta a Securitate és az ügyészség. A fent nevezettek 1952-től 1954-ig vizsgálati fogságukat töltötték, 1954-ben hazaárulásért ítélték el őket. 1955-ben elnöki rendelettel szabadultak.

**Május 27.** Ezeregy nap és éjszaka után ismét itthon vagyok. Élvezem az ember legdrágább kincsét – amely valóban mindennél nagyobb nagyszerűbb és magasabb rendűbb, s amely nélkül az élet nem emberi –, a szabadságot. Itt ülök ismét íróasztalom előtt, mellettem Mária, a közelemben szüleim, a kis Béluska s minden, amit szerettem, könyveim között, Beethovent, Lisztet, Csajkovszkijt hallgatva – s kezdem írni e sorokat.<sup>741</sup> Valóban itt vagyok – ez nem álom, bár sokszor Mária számára éppoly álomszerűnek tűnik, mint nekem.

Hol voltam, mit csináltam? – Megjártam egy „más” világot, végigéltem – szenvedtem és örömmel – mindent, s azok az élmények, amelyeket szereztem, még emberiebbé tettek, elmélyültebb és érzékenyebb lettem a világ – a természet és a társadalom – mindenfajta megnyilvánulásával szemben.

1952. augusztus 30-án tartóztattak le és szeptember 2-án vittek le autodubában – borzalmas út volt – Bukarestbe, a belügyminisztérium földalatti pincéjébe, ahol 1953. november 12-ig voltam. Innen nyílt vasúti kocsiban megbilincselve szállítottak Nagyváradra, ahol 1954. március 30-ig voltam. Most vissza Bukarestbe és április 26-ig az „Uranus” lakóhelyen. E naptól 1954. november 20-ig Jilava, majd ettől kezdve 1955. március 21-ig Pitești. Ezután néhány nap ismét Jilava, március 25. – május 25. Kolozsvár. Május 26-án Văcărești-ben vagyok, és május 27-én „ünnepélyes” körülmények között „rehabilitálnak” és szabadlábra helyeznek. Bukarestben Alexa<sup>742</sup> az RNK főügyésze, Bunaciu<sup>743</sup> a Nagy Nemzetgyűlés Elnökségének főtitkára és Costache<sup>744</sup> a miniszterelnök helyettese.

A vizsgálat és az ítélet alapja – a hazaárulás vádja. Soha egyetlen pillanatig sem fogadtam el a vádat. Visszautasítottam és küzdöttem ellene, és végül is diadalmaskodtam.

A vizsgálatot „a meg nem engedett eszközök” jellemezték. A felülvizsgálat a legkorrektebb módszerekkel zajlott le.

A három év alatt rengeteget tanultam (nyelvek, román irodalomtörténet, néprajz, biológia, fiziológia stb.), sok kísérletet folytattam a pszichológia területén – azt hi-

741 Jordáky felesége Nagy Mária, id. Jordáky Lajos és Grauer Katalin, valamint öccsének, Jordáky Bélának fia, ifj. Jordáky Béla (Béluska).

742 Augustin Alexa főügyész.

743 Avram Bunaciu ügyész.

744 Itt Jordáky valószínűleg elírta a nevet, mivel ilyen nevű miniszterelnök-helyettes ekkor nem volt.

szem. Komoly tudományosan feldolgozandó eredményekre jutottam. Filozófiai felfogásom kikristályosodott, és kialakítottam azt a szociológiai rendszert, amely jövőbeli kurzusaim alapját képezi. Több mint 200 előadást tartottam szociológia, történeti, esztétikai tárgykörökből – nagy részét ezeknek román nyelven.

A csoport tagjai közül, akikkel együtt ítélték el – s akikkel semmiféle politikai vagy közeli baráti kapcsolatom nem volt az elmúlt évtizedben – Csőgör Lajost szerettem. Demeter János nem becsületes ember, nincs jelleme, hazug és gyáva, karrierista, mint volt egész életében, és meglehetősen korlátolt, messze áll az egyetemi tanárság által megkövetelt színvonaltól. Balogh Edgár pedig nemcsak fantaszta, hanem a „nagy államférfi” szerepében játszik, pedig csak rossz operettfigura.

Magamról s az általam képviselt álláspontról most csak annyit jegyzek meg: hogy abból, amit tettem 1944–1946 között a szocializmusért, a magyarságért, Erdélyért s az emberiségért, semmit sem tagadtam *le* és nem tagadtam *meg*.<sup>745</sup> Büszke voltam tetteimre, s ma is az vagyok, de elejétől végig hangsúlyoztam, hogy amit tettem, nem bűntény, és valóban nem az. Én 1944–1946 között – most csak erről van szó – szerettem Erdélyt, a magyar népet és a magyar kultúrát, szerettem a románokat és szerettem a Szovjetuniót, amely[et] felszabadítóként üdvözöltem. És ezért börtönbe kerültem, mert becsületes maradtam, s mert a közéletben felülkerekedtek a „szennyesek”, a karrierlovagok – akik a szocializmust jó fizetség ellenében éppúgy kiszolgálják, mint Antonescut, Szálasit vagy Hitlert... De ennyi elég most ebből is. Az igazság úgys diadalmaskodott.

Aggódtam azokért, akiket szerettem. Szüleim, testvérem, Béluska, rokonok, s nagyon kevés barát, akiknek a barátságában bíztam. Mária viszont isten a görög mitológiából, harcos és küzdő isten, s ugyanakkor szép és okos istennő, Beethoven róla mintázta a *Fideliót*, s a Leonóra-nyitányok *Szabadság himnuszát* nyilvánvalóan Beethoven szellemében neki ajánlhatom fel. Igazi ember, s talán ezek a szenvedések is segítették, hogy valóban tökéletesen eggyé váljunk.

Kialakult a munkatervem, s remélem, hogy lassan – évek, talán egy évtized során – úgy fogom megvalósítani terveimet, ahogyan azok bennem kialakultak és megformálódtak.

Tudományos munkatervem:

- I. A szociológia ismeretelmélete és módszertana (Az életörömök tudománya)
  1. kötet: Elméleti szociológia (ismeretelmélet)
  2. A szociológia módszertana
  3. A társadalomtörténet alapjai (a legrégebbi időktől napjainkig)
  4. A társadalomtudományi gondolkodás története a XIX. századig
  5. A modern társadalomtudomány előfutárai
  6. A polgári szociológia története

<sup>745</sup> Kiemelések az eredetiben.

7. A szocialista társadalomtudomány története
8. A szociológia mai irányai
9. Gyakorlati szociológia – vagy társadalompolitika
- II. A szabadság szociológiája
- III. A féltékenység és a vetélkedés szociológiája
- IV. Erdély története
- V. Az erdélyi magyar színjátszás története
- VI. A társadalomtudományi gondolkodás története Erdélyben
- VII. A munkásmozgalom története Erdélyben
- VIII. A parlamentarizmus története
- IX. Pszichológiai tanulmányok (gondolkodás-cselekvés egysége)

Irodalmi-művészeti munkatervem:

- I. Levelek a börtönből
- II. Regénytervezet – A szabadság útja (Emberek a szabadság útján)
  1. A régi város
  2. Új nemzedék születik
  3. A tékozló nemzedék
  4. Börtönben
  5. Máriával együtt az igaz úton

III. Tanulmányok erdélyi színészekről és rendezőkről (Szentgyörgyi István, Janovics Jenő, Kéthely Ödön, Forgách Mihály, Fekete Mihály, Poór Lili, Kőmíves Nagy Lajos (?), Dénes Ilona (?) stb.

IV. Színdarabok

1. Az ítélet – dráma
2. A szabadság útján (1849-ben Erdélyben játszódó dráma)
3. Rákoczy. [sic!] Mikes Kelemen dráma
4. Déryné – nagy daljáték
5. Egy nyáráji szerenád (zenés-táncos fantázia)

V. Nyelvtanulás (tökéletesíteni angol–francia–német nyelvet), (megtanulni orosz–olasz nyelvet)

VI. Segíteni Bélának, hogy írja meg az olimpiászok történetét, az úszósport történetét és egyéb sportkönyveket.

VII. Olvasmányok-olvasás-zene-képek-művészet-tudomány, minden, ami az emberiség valóban nagy és örök értékei közé tartozik.

**Május 28.** Az itthoni találkozások megrendítőek voltak. Az utcáról kiabáltam be, és elsőnek édesapám jelent meg az ablaknál. Nagy szakállal, mintha Tolsztoj lenne – alig bír szóhoz jutni. Az ajtóhoz rohan Manyival<sup>746</sup> együtt – ölelnek és csókolnak... és sír-

<sup>746</sup> Jordáky Béla első felesége.

nak. Néhány pillanat. S anyu – reszket és sír az örömtől.<sup>747</sup> Béluska<sup>748</sup> néz, hosszan és szó nélkül, majd a nyakamba ugrik, s pusztítja az ő „Bubikáját”. Ő megy jelezni Máriának, hogy hazajöttem, s amint halkán és lassan megjelenek az ablak alatt, csak nézzük egymást, szólni sem tudunk, s végül annyit mond: „Bubi, gyere be”. Beszélünk, beszélünk, örvendünk egymásnak. Megállapítják, hogy lefogytam (valóban, legalább 30 kilót). Az öröm egész nap alatt tart. Mintha mindenki újjászületne. S bennem teljes az öröm mellett a szívem mélyén a szomorúság.

**Május 29.** Az első látogatóm Kiss Géza.<sup>749</sup> Az öreg professzor meghatottan ölel meg. S az emberek általában mind szeretettel fogadnak.

**Május 30.** Máriát hallgatom órákon keresztül. Kemény küzdelmet vívott értem... Csodálom erejét...

Ma már sok emberrel találkoztam. Fekete Mihály, Felszeghy Mária, Poór Lili, Bretán Miklós, ismerősök, szomszédok, barátok.<sup>750</sup>

**Május 31:** Részt vettem a Bolyai Egyetem „fennállásának” tizedik évfordulóján. Ma megnéztem *A dicsőség dala* című francia filmet, amely egy fiatal tízéves karmester elindulásának a szép története.

Szabédi Lacival és Szigetivel, Jancsó Elemérrel beszélgettem.<sup>751</sup>

**Június 1.** Az irodalmi élet hiányosságairól beszélt Szabédi Laci. Már több mint két éve nem ír verseket, s nem hajlandó dolgozni bizonyos lapokba. Nagyon gyengének tartja az itteni magyar irodalmat.

A legnagyobb örömet a család mellett a zene okozza. Beethoven, Liszt, Csajkovszkij, Rachmaninov, Verdi – mindennapi élményeim. Mária pedig Petőfivel és Arannyal fogadott. *El innét, el...* – milyen szép s mennyire a szívemnek megfelelő Petőfi.<sup>752</sup>

**Június 2.** Ma jelentkeztem a Színháznál. Úgy érzem, az emberek nagy örömmel fogadnak. A munkások egyöntetűen, a színészek egy-kettő kivételével, az igazgatók igen fanyarul. Füttyölök rájuk. Sarlai kedves, percekig sírt az örömtől... egy igazi nagy gyermek.<sup>753</sup>

**Június 3.** Megnéztük a fiatal 14 éves olasz–francia karmester életéből készült filmet. Igen szép jelenetek vannak benne. Csodálatos előadásban hallható Beethoven E-dúr zongoraversenye.

Hazajött Béla.<sup>754</sup> Rendkívülien örvendünk egymásnak. Rengeteget beszélünk mindenről, ami három év alatt történt.

747 Grauer Katalin.

748 Ifj. Jordáky Béla.

749 Kiss Géza jogász.

750 Fekete Mihály, Felszeghy Mária, Poór Lili színészek és Bretán Miklós/Nicolae Bretan román–magyar operaénekes, zeneszerző.

751 Szabédi László költő és Szigeti József irodalomtörténész.

752 Petőfi Sándor: *El innét, el a városból...*

753 Sarlai Imre színész.

754 Jordáky Béla.

Lassan szürcsölgetem az irodalom és művészet kérdéseit. Munkácsy Mihály képeit néztem át, Maurois – Anglia történetét olvasom.<sup>755</sup>

**Június 4.** Ma a tartományi néptanács egyik tisztviselője volt kinn, aki közölte, hogy a miniszterelnökség utasítására sürgősen meg kell oldják esetleges sérelmeimet lakással, vagyonekობzással, egyebekkel kapcsolatban.

Mennyi képmutatás! Csehi Gyula, Tamás Gáspár, Marosi Péter „melegen” üdvözöltek.<sup>756</sup> Még vannak néhányan, akik az elmúlt években csak szennyes megjegyzéseket tettek. A színháznál Gaál Lajos, Kovács József s talán mások is.

**Június 5.** Gyönyörű alkotás Béla műve – a téli uszoda... Medgyesi és Fülöp Pali látogattak meg...<sup>757</sup> Béluskával együtt úsztunk a medencében.

Ma este voltam először a színházban. Csíky Gergely *Buborékok* című vígjátékát néztem meg. Mindenekelőtt megerősödött az a véleményem, hogy Csíky Gergely a magyar drámairodalomban a legjobban ismeri a színdarabírás technikáját. S azt hiszem, egyenrangú a legjobb francia vígjátékírókkal. A rendezéssel szemben azonban tanácstalanul állok. Bár az előadás érdekes, szellemes és sok helyen neveltető, mégis hiányérzeteim vannak. Társadalmi szatíra vagy burleszk? – Meggyőződéseim szerint az első, a látottak a másodikat mutatják. Az előadás ritmusa nem egyenletes, a tempó olyan, hogy a finomságok elsikkadnak, s elnagyolt s felületes marad. Vajon így értelmezve Csíky Gergely valóban leleplez egy olyan társadalmi réteget – amelyet ő bírált és le akart leplezni, vagy pedig a rendező és a színészek egy irreális, soha nem létezett világ illúzióját teremtik meg a színpadon, s csupán arra törekcszenek, hogy a nézőt néhány órán át nevetessék... A színészekről, fejlődésükről az elmúlt három év alatt majd néhány nap múlva alkotok véleményt, miután még egyszer megnézem az előadást.

**Június 6.** Voltaire regényét olvasom, Mária pedig Shakespeare meséit. Béluskával zenét hallgatok, szeretném rávenni vagy ráirányítani a figyelmét a zenére. Ha nagy művész – karmester és zongoraművész – lenne, nagyon boldog lennék.

Nyilas Gyuri volt itt.<sup>758</sup> Szeretnék, illetve sugalmazták, hogy látogassuk meg az államelnököt.<sup>759</sup> Mind mondja – elvár minket.

**Június 7.** Ma kezdem meg az alkotómunkát. Felvázolom az 1849-ben Erdélyben lejátsszódo színdarabot.

**Június 8.** Csajkovszkij: *Anyegin* operáját néztük meg az Operában. Az előadás közepes, túl halvány Csajkovszkij csodálatos zenéjéhez. Mennyi melódia és mennyi szomorúság van ebben a zenében. Csajkovszkij az édes és mélabús szomorúság legna-

755 André Maurois: *Anglia története I–II*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1945.

756 Tamás Gáspár újságíró, Marosi Péter magyar kritikus, színházigazgató.

757 Ismeretlen személyek.

758 Nyilas György matróz.

759 A Nagy Nemzetgyűlés Elnökségének ekkor Petru Groza volt a vezetője, tehát az államelnöki funkciót ő látta el.



gyobb elővarázslója. A lélek legmélyéről emeli ki a legcsodálatosabb és legérzékenyebb érzéseket.

**Június 9.** Megnéztük még egyszer a *Buborékokat*. A színészek nem fejlődtek, s a „tudatos” rendezői elmét nem lehet felfedezni.

**Június 11.** Megyünk Bukarestbe mind a négyen az államelnökhöz kihallgatásra. Megérkeztünk. A város sokat fejlődött.

**Június 12.** Bunaciunál voltam.<sup>760</sup> Kedves volt, örömmel fogadott, össze-vissza csó-kolt. (Ez nagyon banális, de mégis így volt.) Kijelentette, hogy egyetemi katedrára kell visszatérnem.

Én úgy szeretném, ha az emberek boldogok lennének. Ha jól élnének s örvidenének az életnek. Itt és mindenütt. Az élet célja a boldogság, még pedig kizárólag a földi élet s a földi örökkévalóság, amelyet alkotásokon keresztül valósíthatunk meg.

**Június 13.** Nyilasék rendkívül rendes emberek.<sup>761</sup> A felesége családja rossz. A köz-oktatásügyi miniszter ma kinevezett egyik történeti katedrára professzornak.<sup>762</sup> Rend-kívül kedvesen és udvariasan fogadtak.

Beszéltem Hausernéval, nagyon örvendett mindennek.<sup>763</sup>

**Június 14.** Cherestiesiu Victor<sup>764</sup> az Akadémia Történeti Intézetének az igazgatója Roller helyett.<sup>765</sup> Igen nagy és jelentős változás ez tudományos életünkre nézve. A me-rev, szektariánus és rossz értelemben vett nacionalista és tudománytalan Roller végre elkerült. Meglátogattam Balogh Edgárral együtt. Balogh förtelmes programot terjesz-tett elő neki saját munkaterveiről. Nem engedhető meg – mondotta –, hogy a magyar-or-szági történészek „sajátítsák ki” az erdélyi problémákkal való foglalkozást; ő nem a történetkutató, hanem a történetpublicista eszközeivel *be fogja bizonyítani, hogy az elmúlt ezer évben Erdély mindig Moldva és Havasalföld kiegészítő része. Balogh a Roller vonalán akar haladni, ahelyett, hogy a kérdés igazi lényegét kutatná.*<sup>766</sup>

Balogh Edgár a nagy senki, a szappanbuborék, amely szétfoszlik, megjártssza a nagy diplomatát, pedig csak egy kis pincsikutya, akinek mindig ugrálnia kell valaki körül. Szédült ember. Egyetlen mentsége, hogy nem normális. Viszont, ha nem normális, akkor idegpszichológusban lenne a helye, s nem lenne szabad megengedni, hogy ál-landóan mérgezze a közvéleményt.

**Június 15.** Négyórás kihallgatáson voltunk Groza Péternél. Sok mindenről beszél-gettünk. Megmutatta a KB elé terjesztett beadványát a mi ügyünkben. Ártatlanságun-kat bizonyítja a beadványban, és rehabilitálásunkat követeli. Helyesnek találta a bíró-

760 Avram Bunaciu népbíró-sági fővád-lóról van szó.

761 Nyilas Györgyről, a Dermata Gárda parancsnokáról és családjáról van szó.

762 Ilie Murgulescu.

763 Ismeretlen személy.

764 Victor Cherestiesiu párttörténész.

765 Mihail Roller ideológus.

766 Kiemelés az eredetiben.

ság előtti érveléseimet (a nemzetközi jogra való hivatkozásomat). Reméli, hogy a szenvedések ellenére tántoríthatatlanul állunk a szocializmus ügye mellett... Nagyon meleg és emberi volt a találkozás.

Bunaciu elvtárs még egyszer fogadott.<sup>767</sup>

**Június 16.** Dinculescu<sup>768</sup> nemzetnevelésügyi miniszter fogadott, visszaíratott a katedrára, s a régi jogainkat elismerte. Kijelentette, tudja, hogy ártatlanul szenvedtünk, és jó munkát kívánt.

**Június 17.** Ismét itthon vagyunk. Nagy az öröm, mert már ismét aggódtak idehaza többnapos távolmaradásom miatt.

Beszereztem Lenin utóbbi években megjelent köteteit.

Szabédiéknál voltunk.<sup>769</sup> Szabédi rádiónyilatkozatát hallgattuk végig a kolozsvári rádióban. Megismerkedtem végre Tompa Lászlóval, aki végre elérte, hogy egy nagy verseskötete jelenjen meg.<sup>770</sup> Egy Csajkovszkij-fantáziát hallgattunk.

**Június 18.** A zeneszerzők a legnagyobb alkotói az emberiségnek a boldogságot folyó nagy harcban és alkotómunkában. Ha a regényt meg tudnám írni, nagyon sok lap, nagyon sok élménye az életnek csak a zenén keresztül kaphatna magyarázatot.

Grieg: *A-moll zongoraversenyét* hallgatom; Walter Giesering és a berlini filharmonikusok játsszák. Milyen csodálatosan folyik egybe a romantika és klasszicizmus, szomorúság és hit az emberben, az életben és a boldogságban...

Az egyetemre megérkezett a kinevezésem. Hivatalosan közölték...

**Június 19.** Ma megint sokan voltak nálam, és rettenetesen kifárasztanak. Poór Lili, Fekete Miska, Bretánék, Kiss Gézáék, Veress Paliék – mind kedves és szeretetreméltó emberek, de a múltban élnek, nem az alkotó jövő emberei. Veress Pali is inkább kesergő, mint építő ember.

**Június 20.** Ma sokat dolgoztam. Irodalmi-művészeti terveimet részletesen kidolgoztam.

Egy csodálatos szép Goldmark-hegedűversenyt hallgattam. Mennyi fájdalmas romantika van benne.

**Június 21.** Bányainál mint rektornál jelentkeztem. Szívélyes volt. Közölte, hogy az egyetemes történeti katedra keretében a legújabb kor történetét adjam elő (a XIX. század az első világháborúig). Az Akadémia keretében pedig a munkásmozgalom története kollektívájában dolgozzam.

**Június 24.** A nagybányai színház előadásában megnéztük Victor Hugo romantikus drámáját, a *Ruy Blas*-t. Fiatalok részéről szép előadás, de csak valamivel több, mint egy vizsgaelőadás. Ugyanaz az együttes öt, de még inkább 7-8 év múlva – kiérlelődött és

<sup>767</sup> Avram Bunaciu ügyész.

<sup>768</sup> Ilie Murgulescu közoktatásügyi miniszter.

<sup>769</sup> Szabédi László költő és felesége.

<sup>770</sup> Tompa László költő.

megért előadást tudna produkálni. Mindenesetre van koncepció az előadásban, van stílus, és a rendezői elgondolás és színészi játék egységes...

Eisikovits és Rappaport üdvözöltek igen melegen.<sup>771</sup>

Megkezdtem a XIX. század történelméhez az anyag előkészítését.

A „Kovács Katona Jenő” könyvet kiegészítem és véglegessé teszem.<sup>772</sup>

**Június 27.** Afiginov: *Kisunokám* c. darabjának előadása igen jó.<sup>773</sup> Egyelőre ez való a nagybányai színháznak.

**Június 30.** Rendkívüli szép francia film a *Pármai kolostor*.<sup>774</sup> Stendhal hiába nagy író. Nagy realista és nagy romantikus egyszerre.

**Július 2.** A történelmi fakultás úgy látom, éppolyan gyenge, mint a többi. A fiatalok már mind tudósoknak képzelik magukat, s azt hiszem, igen keveset tanulnak, pedig meglehetősen keveset tudnak. Mennyit kell tanulni az embernek ahhoz, hogy ne legyen beképzelt? Mérhetetlenül sokat. Minél többet tudsz, annál inkább látod annak az ismeretanyagnak a mérhetetlen nagyságát, amelyet még nem ismersz. Vajon „ennek” a szocializmusnak a nevelése miért nem teremt szerény, tudományszomjas és elmélyült embereket?

**Július 3.** Milyen beképzelt emberekké alakultak Halász Géza és Bara Margit.<sup>775</sup> Amúgy is hajlamosak voltak erre...

**Július 4.** Mi lett a legrégibb magyar és közép-európai színházból? Lezüllesztették művészileg és erkölcsileg egyaránt. Senkiházik uralkodnak Thalia Szent templomában. Déryné és Kótsi Patkó, Egeressy Gábor, Jászai Mari, E. Kovács Gyula, hogy az utánuk jövőkről ne beszéljünk, Augiász istállójává változott.<sup>776</sup> Ki kell söpörni belőle mindet, ami nem odavaló. Ki a szeméttel, ki a kultúra meggyengítőivel és megnyomórítóival.

**Július 5.** Béla valószínűleg megy Lengyelországba...<sup>777</sup> Nagyon örvendek, legalább ő lásson valamit a külföldből. Minden új város vagy ország növeli a perspektívát... Megérdemli. Keményen dolgozott és dolgozik. Pihennie kellene... Nekem is több nyugalomra lenne szükségem. Most már több mint egy hete állandóan fáj a szívem.

**Július 7.** Mennyi szenny, mennyi hozzá nem értés és rosszakarat van a Színházban. Így tönkretenni a magyar szó – a magyar kultúra e hajlékát... És mindenki ezt mond-

771 Eisikovits Miksa vagy Max, illetve Rappaport Ottó rendező.

772 A kötet Jordáky halálát követően jelent meg. Kovács Katona Jenő: *Emberi kérdés*. Jordáky Lajos bevezetésével. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1977.

773 *Új színészek – új színház. A nagybányai állami színház vendégszereplése*. Igazság, 1955. július 6. 3.

774 *La chartreuse de Parme*, 1948-as francia–olasz film, rendezte Christian-Jaque.

775 Halász Géza színész, Bara Margit színésznő.

776 Déryné Széppataki Róza, az első magyar operaénekesnő, Kótsi Patkó János, a kolozsvári színház vezetője, és Egeressy Gábor színész, Jászai Mari színésznő, Ecsedi Kovács Gyula színészek.

777 Jordáky Béla.

ja. Senkálscopy volt nálunk.<sup>778</sup> Sokat beszélgettem vele. Mit kellene tenni a magyar kultúra eme régi intézményének megmentésére, megtisztítására? Ragyogjon ismét, mint annyi évtizeden át a XVIII. század vége óta.

**Július 10:** *Mandy*... angol film, egy néma kislány megmentése a társadalom számára.<sup>779</sup> Társadalmi dráma. Realista alkotás. Elmélyült színészi munka... Az élet a maga igazi valóságában tükröződik a filmben.

**Július 12.** Mennyi disznóság a lakáshivatalban...

**Július 13:** G. M. keresett fel, hogy beszélgessem az „autonómista” J-val.<sup>780</sup> Tartózkodó voltam. Demokratikus elgondolásai a polgári nacionalizmus álláspontját tükrözik. Szerinte a románok körében „jogos” düh és felháborodás uralkodik a magyarok ellen, akik nem engedik őket élni. Ő úgy véli, legjobb lenne a magyaroknak adni még egy autonóm tartományt, Szatmár–Szalonta–Nagyvárad között... s költözzön oda minden magyar Erdély többi részéből... Mindenekelőtt Kolozsvárról...

Ez egy nemzeti parasztpárt-féle elgondolás.<sup>781</sup> A legvadabb nacionalizmus magyarán mondva, amelynek semmi köze a demokráciához.

**Július 15.** Történeti Intézet. Bányai – mások munkáján akar érdemeket szerezni. A történészek dolgozzanak, s ő szedje le a „babért”... S egyelőre még sem lett akadémikus. Bár „legközelebbi” vágya ez lett volna...

Végre ma megírtam egy cikket a nagybányai színház Victor Hugo-előadásáról.

**Július 20.** Igen aggasztó, hogy a sovinizmus sokkal élesebb és nyíltabb formában jelentkezik, mint bármikor a múltban. Mi az oka? Még mindig nem látom tisztán. Az emberek örültek. Románok és magyarok vajon meddig fogják még egymást gyűlölni?

**Július 21.** Bretánéknál voltunk.<sup>782</sup> Bretán egy Bajza-versre írt kórust. Itt voltak Poór Lili és Feketék is. Kedves este.

**Július 24.** Befejeződött a nagyhatalmi találkozó Genfben.<sup>783</sup> Azt hiszem, valóban igen nagy jelentőségű a béke szempontjából. Persze főleg az, ami ezután következik... A román és a magyar nacionalisták egyaránt nagyon lehültek... Lassú átmenet a rend és a szabadság irányába.

**Július 27.** Goldoni: *Két úr szolgája* – szovjet film.<sup>784</sup> Jó művészek, s mégis mennyi teátrálítás. Bosszantóan semmi köze az „olasz” emberekhez, levegőhöz, környezethez.

778 Senkálscopy Endre színész, rendező.

779 *Mandy*, angol filmdráma, rendezte 1952-ben Alexander Mackendrick.

780 Valószínűleg Nicolae Goldberger kommunista politikus és Jordáky Lajos.

781 Utalás a második világháború alatti nacionalista politikus Mihail Manoilescu lakosságcse-re-tervezetére.

782 Bretán Miklós operaénekes, zeneszerző.

783 1955. július 18-án a nagyhatalmak vezetői Genfben találkoztak, hogy a feszült nemzetközi helyzetet enyhítsék és a békés egymás mellett élés ideáját propagálják.

784 *Két úr szolgája* = *Sluga dvukh gospod* (1953). Rendezte: Adolf Bergunker.

**Július 28.** *D. Umberto* – új olasz film.<sup>785</sup> Szép, de az csak naturalizmus. Az élet mégsem csak keserűséggel, fájdalommal és szenvedéssel van tele.

**Július 29.** Gáll Ernővel találkoztam... Azt mondja, Tito egy minap tartott beszédében kevesli a szovjet politika fordulatát. Teljes elszakadást követel Sztálin tanításaitól és vonalától. Éles támadás a magyar és cseh pártok vezetői ellen...

**Augusztus 8.** Asztalos István *Fiatal szívvel* c. regényét olvastam el. Szépen ír A. I., de vajon igazán regény ez, vagy csak egy hosszúra nyúlt elbeszélés? Ugyanaz a téma, ugyanaz a fiataalkori élményanyag ennek is az alapja, mint első, 15-17 évvel ezelőtti írásainak.<sup>786</sup> És A. I.-ra áll ugyanaz, ami összes többi írónkra – nincs perspektívájuk, nincs nagy társadalmi távlatuk, hőseiknek nincs világnézetük a szó igazi ismeretelméleti értelmében (hiszen a filozófia alapja a széles kereteket átfogó megismerés, a természettudományok és a szellemtudományok, vagy még inkább a természet és a társadalom ismerete). Ahogy Nagy István véglegesen benne maradt a külvárosban, úgy Asztalos István is csak az alagútépítők keserves életét tudja újra és újra leírni – meg kell adni, szép „filmstílusban” és szép mondatokkal. De ha a világnézeti távlat meglenne, még szebb lenne, emberibb, teljesebb és művészebb. Amit csinál ebben a könyvben is, az a naturalizmust idézi fel vészesen. Nem a durva szájú naturalizmust, hanem a szép szavakkal író, de álló és az emberi lélek fejlődését fel nem fedező naturalizmust. Az emberi lélek pedig a természetben és társadalomban fejlődik. Dinamikus éppen ennek következtében... De még a naturalizmus határán is elvesztik hitelességüket az elbeszélésnek azok a lapjai, amelyekben a szocdemeket leplezi le, akik azért jelennek csak meg az alagút építésénél sztrájkoló munkások közt, hogy elárulhassák őket. Csúnya és erőltetett oldalak – s ezt bizonyára A. I. is tudja nagyon jól.

**Augusztus 10.** Kulcsár, a tart. néptanács elnöke<sup>787</sup> igen nagy tisztelettel fogadott. Most ismertem fel. Tanítványom volt az egyetemen, s igen sokszor beszéltem vele 1952 előtt.

**Augusztus 11.** Poór Lili, Feketéék, Kiss Géza, Jancsó Elemér... Színház a lejtőn lefelé. Tudományos életben a reakció előtörése teljes gőzzel.

**Augusztus 12.** *Liliomfi* – nagyszerű magyar film.<sup>788</sup> Ezzel a magyar filmgyártás – művészetben és technikában, rendezésben és játékban – feltétlenül egyenrangú bármelyik – szovjet, angol, amerikai, francia, német – filmművészettel is... Kár, hogy nem láthattam az Erkel és a Déryné filmeket.<sup>789</sup>

<sup>785</sup> *Umberto D.*, olasz újrealista film, rendezte Vittorio De Sica 1952-ben.

<sup>786</sup> Asztalos a szegénység határtalan tájairól hozta elő novelláinak és kisregényeinek témáját. Gorkij és az erdélyi írók közül Nagy István hatása érződik néhány naturalisztikus hangulatú elbeszélésén.

<sup>787</sup> Kulcsár Ferenc ebben az időszakban a Kolozs tartományi néptanács végrehajtó bizottságának elnöke.

<sup>788</sup> A *Liliomfi* Szigligeti Ede vígjátékából, Makk Károly rendezésében 1954-ben készült film.

<sup>789</sup> Az *Erkel* című filmet Keleti Márton rendezte 1952-ben, a *Déryné* pedig Kalmár László 1951-ben.

Befejeztem a Kovács Katona Jenő-kéziratot.<sup>790</sup> Vaskos és érdekes kötet. Egy „felvázolt” élet arcképe ez, amelynek még nem volt ideje „kirajzolódni”, végleges formákba „öntődni”.

**Augusztus 30.** Ma három éve, hogy elvittek, anélkül, hogy bármit is mondtak volna... Azok a módszerek, amelyeket alkalmaztak, összeegyeztethetetlenek a szocializmussal. De mikor fogják felelősségre vonni azokat, akik a szocializmust arcul csapták és bemocskolták... Vajon a leggyanúsabbak tényleg azok, akik harcoltak a munkásosztályért, s a volt fasiszták jelentős része vezető állásokban nevet a markába... Vagy talán nekik lenne igazuk, akik minden rendszert hajlandó[k] és képesek kiszolgálni, s lényegében ugyanazt csinálják egyszer barna vagy zöld, máskor pedig vörös lobogó és jelszó alatt.<sup>791</sup>

**Augusztus 31.** A sovinizmus soha ilyen méreteket nem öltött. Az emberek – bár tudják, hogy egymás mellett kénytelenek élni, mégis – bizalmatlanok egymás iránt, magyarok és románok, s egyaránt gyűlölik a zsidókat. A pokol minden kutyája elszabadult, s veszetten harapásra készülnek minden ellen, ami humanitás, ami emberi, és mintha semmiféle erő nem lenne, amely képes lenne gátat vetni ennek az acsarkodásnak.

S Kolozsváron soha ilyen arányokat nem öltött a románosítás. Tudományos intézmények, iskolák, kultúregyesületek, könyvtár... a magyarságot tervszerűen szorítják ki bizonyos erők. És az iparban, és kereskedelemben ugyanez a helyzet. A közéletet a román nacionalizmus uralja, s ennek természetsszerűleg reakciója a magyar nacionalizmus erősödése.

**Szeptember 1.** Az Egyetem megnyitó ünnepsége. Gyenge, nívótlan, mintha egy liceum alsó osztályának a megnyitásán lennénk.

**Szeptember 2.** Gáll Ernőnél voltam. Megerősített abban, hogy a tudományos életben teljes a reakció befolyása... sőt uralma.

**Szeptember 3.** Állandóan nyugtalan vagyok... A szellem szabadságát tehetségtelen és buta lektorok és kiadók korlátozzák. Csak arról lehet könyvet írni, amit ezek a bürokraták engedélyeznek.

**Szeptember 6.** Negyvenkét éves vagyok. Mennyi küzdelem után és annyi küzdelem előtt még. De alkotásra érett állapotban. Könyvek témái, eszmék kavarnak bennem, amelyek megírását most már megkezdem.

Miskolczy Dezső látogatott meg.<sup>792</sup> Egy év alatt mindent elért – mondja –, amit réggen egy életben sem tudott elérni a legnagyobb tudós sem. Tiszteletbeli akadémikus, munkaérdemrendek, kitüntetések... Elégedett, látja a fejlődés perspektíváját, és hisz benne. De nincs gerinc tudományos és irodalmi életünk magyar vezetőiben. Nem él-

790 A kötet Jordáky halálát követően jelent meg. Lásd: Kovács Katona Jenő: *Emberi kérdés*. Jordáky Lajos bevezetésével. Bukarest, Politikai Könyvkiadó, 1977.

791 Utalás a náci barna, illetve a vasgárdista zöld ingekre.

792 Miskolczy Dezső orvos, a kolozsvári egyetem egykori rektora.

nek a meglevő és felajánlott lehetőségekkel. Nem a románság akadályozza a magyar kultúra fejlődését, hanem egyes magyarok... talán tehetetlenségükönél fogva.

**Szeptember 7.** Írtam Tamási Áronnak. Meghívtam Kolozsvárra, hozzánk a Kőkert utcába. Ez az utca a régi város egy része...

**Október 11.** Tizenegy évvel ezelőtt ezen a napon vonult be a szovjet hadsereg Kolozsvárra... Kovács Katona Jenőt akkor hurcolták el és gyilkolták meg a csendőrök és Gestapo-emberek... S én 3 évet a börtönben töltöttem. S úgy látom, ma is nagyobb a becsülete annak, aki képmutató és hazug, karrierista és talpnyaló, s aki a fasizmus valamelyik árnyalatának a jelvényét hordta... Megdöbbenő a Bruder-eset vizsgálata.<sup>793</sup> Hamisított jegyzőkönyvekkel – 1955-ben – igyekeztek meggyőzni engem is, és egy ember ellen hangolni, aki életét a munkásmozgalomnak szentelte... Pedig az emberiség jövője a szocializmus. Csak a szocializmus. De azt, ami humánus, ami szabadság, művelődési érték – nem szabad kidobni. Enélkül nem szocializmus az, amit annak nevezünk. A szocializmus az önmagára ébredt ember megvalósulása. A természet és társadalom alávetése az embernek.

A tegnap Croitoru – román színész látogatott meg.<sup>794</sup> Hamletet fogja játszani. Beszélgetni szeretne a szerepről. Szívesen, legalább teljessé teszem Hamlet-tanulmányomat.

**Október 12.** A színházban megnéztem a *Buborékok* előadását. Jó, gördülő, szóra-koztató, játékosággal teli, s nem sikkad el Csíky Gergely társadalmi kritikája sem.

**Október 14.** Egy pesti aspirantúrára készülő értelmes fiú keresett fel.<sup>795</sup> Móricz Zsigmond erdélyi emlékeit – nyomait kutatja. A szellemi élet magasabb rendűbb és sokkal szabadabb ott... Ismeri jól írásaim egy részét... Az erdélyi irodalmat színvonalatlannak tartja...

**Október 15.** Titus Croitoru és Emilia Hodoș látogattak meg.<sup>796</sup> A Hamlet problematikáját beszélgettük meg. Descartes filozófiájára, a racionalizmusra, Baconra, a természettudományos gondolkodás kibontakozására hívtam fel a figyelmüket. Megígértem, hogy a darabot végig fogom elemezni... El kell olvasnom a román fordítást is.

**Október 16.** Milyen csodálatos részei vannak Bartók *Concertójának*. Már másodszor sikerült hallanom. Még nem világos az egésznek a képe előttem.

Minden reggel hat óra után egy kedves látogatóm van. Béluska keres föl az ágyamban, és pont 8 óráig kell vele beszélgetnem. Főleg az amerikai játékvonatokról kell részleteket mondanom.

A Román Nemzeti Színházban Braborescu 75 éves születésnapját nyilvánosan ünnepezték meg.<sup>797</sup> Kiváló színész valóban. Goldoni (*A hazug*) darabban lépett fel... Vi-

793 Bruder Ferenc kolozsvári szociáldemokrata párttitkár, ügyének vizsgálata jelenleg ismeretlen.

794 Titus Croitoru színész.

795 Valószínűleg Czine Mihály irodalomtörténész.

796 Emilia Hodoș színésznő.

797 Ștefan Braborescu színész.



rágok, szónoklatok, kitüntetés – minden volt... Helyes, ha a művészeket ennyire megbecsülik... De miért kellett kidobni a magyar színjátszásból Fekete Mihályt, ahelyett, hogy 50 éves színházi jubileumát tartották volna meg. És Hegyi Lilit, meg Hevesi Miklóst, akik egy életen át küzdöttek, napszámoskodtak.<sup>798</sup> És miért olyan méltatlannok Benes Ilonával, aki 47 év óta játszik a deszkákon.<sup>799</sup> És miért nem lehet értékelni Poór Lili művészetét?... Miért?... Miért?... Talán majd erre is lesz válasz egyszer... Ezek a kérdések teszik, hogy szomorúan jövök haza éjfélkor egy felemelő ünnepségről.

**Október 18.** Ismét felkeresett Czine Mihály<sup>800</sup> – irod. tört. aspiráns. Mi az oka, kérdi, hogy olyan silány az erdélyi irodalom? Miért írnak Nagy István, Asztalos, Kovács évről évre rosszabb regényeket...<sup>801</sup> Javasolta, hogy adjam közzé a magyar szocialista írókkal való levelezésemet, amelyet 1942–1943-ban folytattam velük... A magyar szellemi élet sokkal szabadabb és sokoldalúbb. Nem olyan merevek az emberek... Talán nem annyira szektánsok, mint a mi itteni magyar íróink, akiknek nagy része végeredményben méltatlan arra, hogy a szocialista szemléletű magyar irodalmat képviselje.

Czine kíséretében volt megint Varró János fiatal irodalomtörténész.<sup>802</sup>

**Október 19.** Ma megnéztük Arbuzov: *Találkozás az ifjúsággal* c. darabját.<sup>803</sup> Nagygyenge. A darab gyengébb talán, mint a színpadi játék... Minden felvonásban az érzelmi kitörések az „új paradicsomfajta” körüli problémák körül folynak... Kezdő színpadokra való, kolhoz színpadra talán, de semmi esetre sem egy olyan hagyományokra támaszkodó drámai színházra, mint a kolozsvári... A rendezés igyekezett keretet adni, s a színészekkel együtt játékokat teremteni. Ez a játéktípus azonban mind jobban szakad el a realizmustól. Mesterkéltségek és öncélú mozgások, járássok, szaladgálások és ugrálások a rosszul értelmezett játékosságot jelentik. Mégis vannak finom jeleink, főleg Finna, Flóra kiválóan formál helyenként, és Török úgy hangban, mint mozgásban – biztos a színpadi mozgása és férfiasan érett – igen sokat fejlődött...<sup>804</sup>

**Október 20.** Gy. Szabó Bélát műtermében látogattuk meg.<sup>805</sup> Ragyogó metszetei vannak. Bűbájos tájak a Szamos mentéről és a mezőkről, erős és kemény vasúti műhelymunkások munka közben, és legújabb sorozata elvezette a történelemhez. Almás, Csicsó várai – s mások készülőkben –, a Bethlen-bástya, a régi tűzoltótorony, a nagyhídról nézett Szamos a Fellegvárral. Nagy, érett művésszé formálódott Gy. Szabó Béla... Ma már a fél világon ismerik, néhány műve elkerült... Milyen bornírtság...

798 Hegyi Lili és Hevesi Miklós színészek.

799 Benes Ilona színésznő.

800 Czine Mihály irodalomtörténész.

801 Asztalos István, valamint Kovács György írók.

802 Varró János irodalomtörténész.

803 *Találkozás az ifjúsággal*. Igazság, 1955. október 21. 2.

804 Finna Mária, Flóra Jenő és Török József színészek.

805 Gy. Szabó Béla grafikus.

egy csomó ragyogó metszetét még most sem engedik kiállítani, objektivistának tartják ezeket a tehetségtelen és tehetetlen képzőművészeti – aktivisták.

Nagy élmény volt ez a két óra. Csodálatos grafikus. Kiváló ember is. Ötvenéves, és mennyit szenvedett életében. Még tíz évig fogok alkotni – mondotta –, s ez a korszak lesz alkotásaim legérettebb szakasza. Én is hiszem. Mária is.

**Október 21.** Alexa A-val találkoztam és beszélgettem.<sup>806</sup> Több napig tartózkodik itt. Különféle kérdésekről tárgyal és intézkedik. Valamilyen fordulatról van szó.

**Október 25.** Heltai Jenő *Néma leventéjét* néztük meg. Igénytelen, de kedves történet, szellemes és gyönyörű verstrófában. Gyenge előadás és nagy siker. Helyenként kiváló Bisztray Mária<sup>807</sup> és Horváth Béla, ahol László Gerő jó – utolsó felvonás –, ott teljesen, bár halványan Kovács György-utánzat.<sup>808</sup> A rendezés koncepciótlan. Mennyi szép lehetőség maradt kiaknázatlan. Ez tényleg formalizmus csak...

**Október 26.** Gajdó hadbíró kapitány azt mondta, hogy nyilvánvalóan igazságtalanság történt velünk.<sup>809</sup> Ezt tudta a hadbíroság is. Vannak azonban esetek, amelyeknek az eldöntése „ne depășesc”<sup>810</sup> Jön a parancs, s azt kell ítélni, ahogy elrendelik.

**Október 27.** Nem mennek jól a dolgok. A tudományos és irodalmi életben a valósgban a reakció dolgozik a legerőteljesebben...

**Október 28.** Az Utunknál nagy örömmel fogadtak. Szilágyi András, Orosz Irén, Márki, Széll Zsuzsa...<sup>811</sup> Gondolom, hogy színházelméleti cikkekkkel bekapcsolodom.

**Október 29.** Bruder-tárgyalás. Az elnök emberellenesen, aljasul, tehát nem szocialista módon viselkedik.<sup>812</sup>

Bodor<sup>813</sup> közölte, hogy az egyetem vezetősége kifogásolta, hogy olyan „nagy” témával foglalkozom, mint az ipar története a feudalizmus korszakában Erdélyben... Emberek – akik nem tudják megérteni, hogy hosszú évek előmunkálatai jelentik az alapot egy könyv megírásához. Hogy ezt a munkát másfél évtizeddel ezelőtt végeztem el – talán meg sem tudják érteni.

Senkálzky volt nálam, mi meg Fekete Mihályéknál este. Színházi dolgok. A művészet alapvető kérdései. A hanyatlás és zűllés okainak az elemzése. Mindenki elkeseredett...

**Október 30.** Vasárnap. Csodás színekben tündöklő őszi vasárnap reggel. Az ágyból nézem a fák leveleinek ezernyi színárnyalatban tündöklését. S a falevelek hullnak, lassan és csendesen, egyik a másik után. „Szép az ősznek hervadása” – Arany János sorai ötlenek fel. S az ember önkéntelenül is az elmúlásra gondol... Fekszem és nézdegélek,

806 Augustin Alexa a Román Népköztársaság főügyésze.

807 Bisztrai Mária színésznő, színházigazgató.

808 László Gerő, Horváth Béla és Kovács György színészek.

809 Jordáky itt 1952-es letartóztatására és 1954-es elítélésre gondolt.

810 Meghaladnak.

811 Szilágyi András elbeszélő.

812 Az ügy ismeretlen.

813 Bodor András.

gondolkodom és Erdély történelmének lapjait forgatom. Csodás Erdély. A fénykorod évszázadokon át tart s a „Tündérkert” megvalósításában csúcsonyul ki. De az utóbbi negyed évezred szomorú és tragikus... Így elmélkedem tíz óráig, amikor hirtelen elhatározással kiugrom az ágyból, felöltözöm és megyek a kertbe almát szedni. Egyik fa után a másik, egyik ágról a másikra, magam is csodálkozom fürgeségemen és ágak közötti hajlékonyságomon. Néhány karcolás mindössze, s egyik kosár után a másik telik meg a legfinomabb almákkal. Így telik az idő, amikor egymás után érkeznek segíteni édesapám, Béluska és Mária... Csendes és szép vasárnap.

*Don Pasquale* – Donizetti csillogó zenéjű vígoperáját néztük meg ma este.<sup>814</sup> Sokkal több játékoság van benne, mint négy évvel ezelőtt. A zene tele ötlettel. Az előadás is elfogadható, bár az énekesek közepesek, s nem tudják mindig összhangba hozni a zenei mondanivalót a színpadi cselekvéssel.

**Október 31.** Mennyire sivár az egyetemi élet... Milyen középszerűek az emberek, és félnek még a tudományos megnyilvánulástól is. Egy sort nem lehet írni, egy gondolatot nem lehet kimondani, csak Bányai jóváhagyásával. De miért nem alkot valamit már Bányai? Miért akadályozza mások esetleges alkotó lendületét? – Nem tetszik neki, hogy most Erdély XIV–XVIII. századi történetéről írok könyvet.

**November 1.** Az emberek még mindig kizarándokolnak ezen a napon a temetőbe. Én is... És nagyon jól teszik. Nem vallás ez, és nem is babona. Megemlékezés azokról, akik hozzánk tartoztak, akiket szerettünk, a nagy emberekről. Rohanó életünkből egy kis kikapcsolódás, és talán mindannyiunk számára elmélkedés az elmúlásról... És milyen jó lenne az életet széppé, boldoggá, örömtelivé tenni.

**November 2.** A munkásírókkal való levelezésemet (1942–1943) készítettem elő a budapesti Irodalomtörténet számára. Egy kis bevezető cikkel természetesen.<sup>815</sup>

**November 3.** Ismét felkerestek Czine és Varró.<sup>816</sup> Marosvásárhelyről jöttek. Az a véleményük, hogy az emberek – írók és tanárok – részben nem mernek írni és alkotni, részben nem tudnak. Túl sok az irányítás a szellemi életben.

**November 4.** Hajdu Győzővel több mint egyórás megbeszélésem volt. Bekapcsolodom az Igaz Szóhoz. Néhány tanulmányról van szó és egy színházi szemle állandó vezetéséről, kolozsvári és esetleg vidéki viszonylatban is.

Demeter János keresett fel. Közölte, hogy a Legfelsőbb Bíróság helyt adott Csőgör beadványának, és a pert megsemmisítve, annak újratárgyalását rendelte el... Ez mindnyájunkat érdekel. Bár semmi értelmét nem látom, hogy új tárgyaláson igyekezzünk „tisztára mosást” elérni.

**November 5.** Rendkívüli nagy lehet a zavar a magyar írók között. A Szabad Nép megtámadja a csüggedőket és óvatosakat, a Párt ellen lázadókat – Veres Pétert, Háy

814 A *Don Pasquale* Gaetano Donizetti egyik háromfelvonásos vígoperája.

815 Jordáky publikálatlan kéziratai között ennek nem találtuk nyomát.

816 Czine Mihály és Varró János irodalomtörténészek.

Gyulát, Benjámin Lászlót, Kuczka Pétert, Illés Bélát s úgyszólván kivétel nélkül mindenkit a szocialista írók közül...<sup>817</sup> A furcsa egyelőre az, hogy amikor ezeket megtámadják, akkor kritikai szempontok nélküli dicshimnusz közöl a pártlapban Béla László Benedek Marcellről, és melegen ünneplik Hatvany Lajost...<sup>818</sup> Nem ezeknek a kiváló – bár idealista – magyar esztétáknak és íróknak az ünneplése hiba, de úgy látszik, baj és bizonytalanság van az irodalompolitikai vonallal, ha a hivatalos állásfoglalás tagadó a marxistákkal szemben és dicsőítő a liberális és szabadkőműves idealistákkal...

**November 6.** A budapesti Irodalomtörténeti Közlemények részére adalékokat állítottam – néhány levéllel – a magyar szocialista irodalom 1941–1944 közötti problémáira vonatkozóan... Czine Mihály kérte, s neki adom át továbbításra.

Felszeghy Mária és Poór Lili nővére, Elzi voltak nálunk... Színházi kérdések, mint mindig. Delly<sup>819</sup> tovább folytatja kártékony működését a magyar színházművészet ellen... s ezzel egyben a szocialista kultúra ellen.

**November 7.** Tíz évvel ezelőtt milyen forró volt a november 7-i ünnepség, s a szívem mennyi tiszta hittel és eszménnyel volt tele. Most nem tudok ünnepelni, nem érzek semmi felemelőt. Nincs ünnepi hangulata a napnak... A szocializmus a funkcionáriusok ügye és monopóliuma lett. Ezek csak „napi feladatokat”-ban gondolkodnak, s nem hevíti őket a szocializmus nagy eszménye, amely mindennek középpontjába az embert teszi. Pedig a szocializmus a mi korunk humanizmusa is egyben.

**November 8.** Kenessey Jenő *Keszkenő* c. táncjátékát néztük meg. A zene szép, finoman hangszerelt, lüktető – magyar dalokra épített zene... A balett pedig meglepően sokat fejlődött az elmúlt években. Mi mindent tanultak a magyar mesterektől (Harangzó Gyula rendezte és tanította be). Most már valóban nem csak táncolnak, hanem éreznek és cselekszenek. Ez már nem csak technika, hanem az érzések táncban való kifejezése. Az első balett-táncos, aki érzelmei kifejezésre juttatásával – és mindig a táncba építve – mélyen és őszintén meglep – Lukács Mária.<sup>820</sup>

**November 9.** Keleti Sándor – tele ő is sérelemmel.<sup>821</sup> De azt hiszem, alkotásra képtelen. Az avan[t]gardizmus korának volt a versírója. Az imperialista háborúellenes harc idején, a harmincas években verseivel mozgósított. De költészet – az nincs a verseiben.

Az Utunk szerkesztősége, mint egy bürokratából álló irodaüzem dolgozik. Heti 4 oldalas lap, 22 belső munkatárs... Hallatlan erőpazarlás. A toll bürokratái ülnek itt. Lógatják a lábukat, csevegnek, mindent csinálnak, csak irodalmi-művészeti lapot nem. Önképzőkori közlöny...

817 *Utak és zsákutcák – az irodalmi vitákhoz*. Szabad Nép, 1955. október 23. 4.

818 *Benedek Marcell hetven éves*. Szabad Nép, 1955. szeptember 22. 4.; *Hatvany Lajos hetvenöt éves*. Szabad Nép, 1955. október 28. 4.

819 Delly-Szabó Géza zeneszerző.

820 Lukács Mária balett-táncos.

821 Keleti Sándor költő.

Poór Lili. Hazajött. Nagy sikere volt..., de ő is rájött, hogy a darabban igen sok a giccses elem, hogy néhol unalmas... Semmi eredeti írói elgondolás, semmi újszerűség a cselekményben s ugyanannyi a megírásban. Bizonyára ezért lett az élvonalban az 1. számú író, államdíjas, kitüntetett stb. ... Mennyi egészségtelen jel mindenütt. Mennyire korrumpált ez a szellemi élet... Kétségbeejtő és undorító.

**November 10.** Edgár mondja, hogy Bányai kifogásolja, hogy nem adok kellő segítséget, és más történeti kérdésekkel foglalkozom, mint amit ő szeretne...<sup>822</sup> Nem tesszik nekik, hogy önálló történeti kutatást folytatok és könyvet írok. Azt szeretnék, hogy mindenki legfeljebb történeti publicista legyen...

És félnek a történeti igazságtól Erdélyt illetően.

**November 11.** Ismét megnéztem Csíky Gergely vígjátékát (*Buborékok*). Az előadás kitűnő, bár még mindig rengeteg apró játékkal lehetne gazdagítani. Flóra, Szentés, Horváth, Felszeghy a legjobbak.<sup>823</sup>

**November 12.** *A néma levente* – Krasznay Paula görög sorstragédiákba való páthosszal mondja a Heltai csipkefinom szövegét, s ahol lágy és finom, ott egy kis szende, naiv leányka. A fiataloknak érettebb rendezőre van szükségük. Így aztán nagyon „fiatal” marad az előadás. Márton János (Beppo) igen szép alakítás, szellemes és szerény... csak ott van a baj vele, ahol hősi pózba vágja magát és drámaian deklamál... Különben az előadással ott van a baj, hogy képtelenek vígjátékként játszani. A rendezőkarmester nincs jelen.

**November 14.** Hanák Péter budapesti történész volt a történeti karon.<sup>824</sup> A magyar történettudomány problémáiról beszélt. Ismertette a vitákat a cseh, lengyel, és orosz történészekkel. A román történészekkel még mindig feszült a viszony... Azt mondja, hogy teljes a szakítás a Pártvezetőség és a Nagy Imre vonalat képviselő munkásírókkal. Kun Béla rehabilitációja készül...

**November 15.** Hanák előadása: Az orosz 1905-ös forradalom hatása a magyarországi munkásmozgalomra. Érdekes szempontok. Helyes, hogy a magyarországi munkásmozgalom forradalmi jellege, nem az orosz forradalom hatásának eredménye, hanem az objektív fejlődés következménye. Helytelen, hogy a magyar népet elárulta az SZDP központi vezetősége 1905 körül... Vajon miért kell még mindig prüszkölni az ausztromarxizmus ellen?

**November 17.** Szabédi, Csehi, Szenczei, Czine, Varró... beszélgetés az irodalomról és a színházról.<sup>825</sup> Szabédi is megváltozott. Érdekes, hogy az anyagi jólét hogyan változtatja meg az embert. Fokozatosan tűnik el szerénysége. No, de nem baj...

<sup>822</sup> Balogh Edgár és Bányai László.

<sup>823</sup> Flóra Jenő, Szentés Ferenc, Horváth Béla, Felszeghy Mária színészek.

<sup>824</sup> Hanák Péter történész.

<sup>825</sup> Szabédi László költő, Csehi Gyula irodalomesztéta, Czine Mihály és Varró János irodalomtörténészek.

**November 18.** Szenczei Laci volt nálunk... Keserű, mert mint író nem érvényesül. Nem tud beilleszkedni, nem tud úgy írni, ahogyan megkívánják, fenntartásai vannak az uralkodó esztétikai alapelvekkel... Haza kellene jönnie, neki is, Tamásinak is, mindenkinek, aki haladó és erdélyi. Itthon van a helyük. Hisz itt az otthonuk...

**November 20.** Megjelent az első cikkem a hazajövetelem óta.<sup>826</sup> Fekete Mihály színészi nagyságáról írtam néhány gondolatot. Remélem, a cikk hozzájárul színházi „rehabilitálása” meggyorsításához...

A *Cyranót* néztük meg. Nagyon szürke rendezés, rengeteg játéklehetőség, s alig van játék. Flóra felfogását nem fogadom el, de nagy alkotó színész.<sup>827</sup> Az utolsó felvonást ragyogóan építette fel...

**November 22.** Milyen szürke a mi tudományos életünk. Vajon egyáltalán beszélhetünk-e magyar tudományos életről Erdélyben?

Mária születésnapja. Még annyi pénzem sincs, [hogy] egyetlen szál virágot vegyek. A szívemet tisztán adom, és nagyon szeretem... A kár az, hogy nem méltányolja eléggé. Minden lépésemet szeretné ellenőrizni, állandóan féltékenységi jeleneteket rendez itthon. Azt szeretné, ha kalitkába zárva tarthatna. Nagyon szeretjük egymást. És mégis néha pokollá teszi az életem. Tudományos munkámat rendkívüli módon akadályozza... És én mégis szeretem.

**November 24.** Anyu születésnapja és névnapja.<sup>828</sup> Hatvannégy év, amelyet keresztüldolgozott. Az életben más öröme nem is igen volt, mint a családja. Minket nevelt, nekünk adta szívét-lelkét. S a gyermekek – amikor megnőnek, mennyire hálátlanok a szülőkkel szemben. Milyen keveset adunk vissza abból a rengeteg szeretetből, amit tőlük kaptunk.

**November 25.** Józsa Béla emlékünnepe...<sup>829</sup> Nagyon szürke, néhány jelszóra épített előadása Bányai Lászlónak. Józsa Béláról a magyar egyetem rektora nagyrészt magyar munkásoknak (összesen voltunk vagy százan) csak román nyelven beszélt... Elég erről ennyit.

*Megkövesedett lelkek...* szép angol film. A realista művészet ragyogó alkotása, rendkívül mély pszichológiai problémákkal. Kitűnő színészek, nagyszerű rendezés, realista fényképezés.

**November 26.** A munka most már jól megy. Megírtam a bevezető első részt és az I. fejezetet, az iparosodás első nyomairól Erdélyben, a XIV. századig. Nyilvánvalóan lesznek szempontok, amelyek majd vitára adnak alkalmat. De állok elébe minden vitának.

<sup>826</sup> Jordáky Lajos: *Egy nagy színész arcképéhez*. Utunk, 1955. november 18. 4.

<sup>827</sup> Flóra Jenő színész.

<sup>828</sup> Grauer Katalin.

<sup>829</sup> *Örök dicsőség a munkáosztály hőseinek – Józsa Béla emlékgyűlés Kolozsváron*. Igazság, 1955. november 26. 1–2.

**November 28.** A sepsiszentgyörgyi színház Novák Anna *Kovácsné* című darabját mutatta be. Novák Annát ismerem tíz év előtről, amikor Becski Irénékhez járt, pszichológiával foglalkozott, és színésznő akart lenni, s amikor Harsányi Zimrának hívták.<sup>830</sup> Nem lett színésznő, de mint színdarabíró – a „legfelkapottabb” írójává vált az RNK-nak.<sup>831</sup> Ezért a darabért bizonyára állami díjat fog kapni és kitüntetések, pedig az, amit és ahogyan írt, klasszikus példája lehetne a naturalizmusnak. Nem a jó, hanem a hamis naturalizmusnak. Novák Anna beállít Kovácsék lakásába, és 3 órán [át] fényképez. Igen ám, de ezek a Kovácsék nem élő figurák, hanem Novák Anna elképzeli őket, s ezt az elképzelést fényképezi le. Hamis alakok, hamis viszonyok, hamis problémák, csak álnaturalista megoldásokat eredményezhetnek. Hogy azután a történelemtanár apa megőrül, a feleséget kommunista röpcédulákért letartóztatják, a könnyűvérű leány kommunista lesz, s a család szeme fénye, a nyílássá lett fiú a frontról hazatérve Sztálingrád elestének (vagy felszabadulásának) pillanatában öngyilkos lesz – ez mind jól kiszámított pszichológiai hatás..., de mégis elsősorban naturalista rémdrámákra emlékeztet... De a probléma a szocialista realizmus szempontjából is hamis. A középosztály így alakul át és lesz a kommunista akciók vezetőjévé... Éretlen emberek beszélgetnek, nem ahogy a valóságban volt, hanem ahogyan Zimra elképzelné. Most nem gondolok a jelszó-jelenségek tömegére, amelyet nagyon ügyesen csomagol. Ebben a haladó-kommunista darabban egy kispolgár szól és böszíti fel a magyar kispolgárt, és dörgölődik ugyanakkor a zsidó kispolgárhoz.

Az előadás méltó a darabhoz. Külsőséges hatásokban nagy. Ez a színház még mindig műkedvelők színháza. De meg kell adni, fejlett műkedvelőké.

**November 30.** Ragyogó angol film az *Egy millió fontos bankó* – Mark Twain-regény változata.<sup>832</sup> Kitűnő rendezés, realista játék.

**December 1.** Kitűnően haladok az erdélyi iparosodásról szóló munkámmal. Már a XIV. század jelenségeit fejtegetem.

**December 2.** Veress Pali – rendkívül elkeseredett, s tele van irodalmi ambíciókkal. De miért irodalmiakkal? Miért akar író lenni, hiszen egész életében hivatásos forradalmár volt? Miért nem ambicionálja inkább politikai rehabilitálását.

**December 3.** Wolf Ferrari: *Suzanna titka*. Rendkívül kellemes zene. Imre Mária szépen táncolta a Seherezádét. A zenekar azonban szürke ahhoz képest, amit Rimsz-kij-Korszakov varázsolt.

Az Igaz Szóban megjelent a cikkem a *Néma leventéről*, kis húzásokkal.<sup>833</sup> Még egy frontot áttörtem. A húzások azonban érthetetlenek és buták, kivéve a fiatalokra való célzást. Fiatal szerkesztők védik a fiatal színészeket – érdekvédelem ez, generációs érdekvédelem, de nem szocialista művészetpolitika.

830 Harsányi Zimra színműíró.

831 Román Népköztársaság.

832 *The Million Pound Note*, (1954) rendezte: Ronalde Neame.

833 Jordáky Lajos: *A néma levente*. Igaz Szó, 1955. 11. sz. 125–126.



**December 4.** Ismét a *Cyranóban*. Ismét csalódás. Az előadás rendkívülien szürke. A színpadon nincs élet, hangulat, kapcsolat, viszony és ritmus. De mi van? Flórának nem sikerült Cyranót a színpadon életre kelteni.<sup>834</sup> Az utolsó felvonásban viszont nagyon szép dolgokat mutat.

**December 5.** A Vidám Színpadon Karinthy: *A nagy ékszerész* c. vígjátékát néztem meg. A darab ragyogó szatíra. Az előadás jó, de még jobb is lehetne. Miért nem mernek határozottabban a szatíra eszközeivel játszani a színpadon. A régi rendszer mennyi visszasságát Karinthy éppen humorával gyilkolta. Hát ez a gyilkos humor nem jön ki eléggé az előadásból. Rengeteg játéklehetőség marad el.

Szigyártóval sétáltam az éjjel.<sup>835</sup> Hogy elvesztette a szerénységét. A színésznek „parancsolni kell”, nagyon elszemtelenedtek, „meg kell fegyverezni” őket. És így tovább. Hát ez tényleg egészségtelen színházi légkör. Sok mindent tisztán lát. Vajon lesz-e igazi művész belőle? Kétlem. Jó mesterember lesz, a színpad munkása, de soha sem nagy alkotó.

Az alkotás. Milyen nehéz alkotónak lenni. Logikusan építeni fel valamit s abba szikrázó gondolatokat is bevinni. Hogy szeretnék valamit még a színpadon realizálni.

**December 6.** Üres a ház. Mária nincs itthon. Az ember nem lehet más, csak társas lény. Az élet egyedül sivar és szomorú. Két ember nehézséget, gondot, bánatot és szomorúságot egyaránt könnyebben győz le... Mennyi ember szomorú és boldogtalan. Pedig a társadalomnak egyetlen fő célkitűzése lehet: boldoggá tenni az embereket... Sokszor úgy érzem, hogy belefáradtam a küzdelembe, hogy jobb nyugodtan élni, visszavonultam, szemlélődni s amit lehet, alkotni.

**December 7.** Béluska határtalanul tud örövendeni mindennek. Mennyi báj és értelem van benne. A kis csirkefogó minden reggel korán megjelenik hálóingben, és bebújik az ágyamba. S akkor kezdődik el a beszélgetés. Mesélnem kell mindenről. Vonat, autó, utazások... Minden érdekli. S azután Kinizsi Pálról és Rákóczi Pálról, Mátyásról és Toldiról. A szovjet képeslapokat lapozza, és semmi nem kerüli el a figyelmét... Hogy szerettem volna, hogy nagy művész legyen. Zeneszerző és zongoraművész. Majd játszszonek is Lisztet, Chopint, Debussyt, Csajkovszkijt, Bartókot és mindenekfölött Beethovent.

**December 8.** A Párt megint anyagot kér a munkásmozgalmi kiállításhoz. Ismét „garantálják”, hogy mindent visszakapok. Mindig is garantálták, s lassan gyűjteményem odaveszett.

Eredményesen dolgozom... Mária még mindig nem jött haza. Táviratilag hívott, hogy menjek én is Szilágyosmlyóra. Nem tehetem, most semmi esetre sem.

834 Flóra Jenő színész.

835 Szigyártó Sándor, a kolozsvári színház rendezője.

**December 9.** Muscalu mérnök keresett fel.<sup>836</sup> Régi ismerős a belügyből. 1953 tavaszán voltunk együtt több mint két hónapig. Demeter cellájából jött, és sok érdekességet mesélt róla, ő informált tulajdonképpen a kihallgatása lényegéről. Nagyon rendes ember volt. Persze milliókat keresett a múltban, így nem szereti a rendszert, bár szegényparaszt származású...

Megjött Mária. Nagyon örvendek, hogy végre itthon van.

Szentimrei könyve Szentgyörgyi Istvánról igen szép.<sup>837</sup> Különös az utolsó fejezetei rendkívüliek. Oh, bárcsak minél többen olvasnák. Vajon színészeink értékelik eléggé? Vajon egyáltalán elolvassák? Tanulnak belőle színpad szeretetet, magyarságot és emberséget?

Igaz Szónak cikket küldtem a *Cyranóról* és Flóra Jenőről.

Közelebbről Nagyányára kell utaznom. A színházat fogom tanulmányozni, és meglátogatom a festőket is.

**December 10.** Janovics Jenő tanulmányait olvasom. Mind jobban nő a szememben ez a nagy művész. Ki kellene adni egy csomó írását.

**December 11.** Vasárnap. Itthon ülök és olvasok. Zenét hallgatok, és Janovics Jenő kéziratát olvasom a Hunyadi téri színház történetéről. Nagyon szerette a színházat, az irodalmat, a színészeket és a népet.

**December 13.** Magas lázzal fekszem.

**December 14.** Beteg vagyok és kimerült.

**December 15.** Ma már jobban érzem magam. Írtam egy színháztörténeti vonatkozású cikket a Steaua folyóiratnak.<sup>838</sup>

**December 16.** Képzőművészeti kiállítást harmadszor néztem meg. Sok szép dolog van, de sok még a formailag elfogadható, bár tartalmilag üres. Persze formailag sem lehet valami tökéletes, ha tartalmilag üres és tartalmatlan. Még meg kell néznem, hogy teljes kép alakuljon ki a kiállított gazdag anyagról.

**December 18.** Állandóan gyengén érzem magam. De sokat dolgozom.

**December 19.** Kari ülés. Nívótlan. Egyetemi hallgatók nevelésének elemi iskolában megoldandó problémái.

**December 20.** Befejeztem egy nagyobb tanulmányt Janovics Jenőről. Igen nagy művész volt.<sup>839</sup>

**December 23.** Megnéztük Lovinescu: *Valami fény* c. darabjának előadását. A darab rendkívülien gyenge. Rosszul felépített cselekmény, a szereplők a felületen mozognak, az író képtelen volt jellemezni őket lélektanilag. És az előadás. Rendezői koncepció-

836 Ismeretlen személy.

837 Szentimrei Jenő: *Szentgyörgyi István. Élete és művészete*. Állami és Művészeti Kiadó, Bukarest, 1955.

838 Jordáky publikálatlan kéziratai között nem találtuk nyomát.

839 Jordáky itt valószínűleg a *Janovics Jenő – Poór Lili* kettős biográfia első elkészült részfejezetére gondolt.

nak nyoma sem érződik. Szürke megoldások, eszmeietlen, művészileg meg nem határozott műfaj van a színpadon. És a szereplők. Minden „maché”, vagyis csinált, semmi sem átélt. Az író – Cosma – Flóra teljesen mesterkélt, s néha ugyanaz a hang és a mozgás, mint *Cyranóban*. Bisztrayról azt mondják a darabban egyszer, hogy „dög”, máskor, hogy „hercegnő”. Hát ő egyik sem, hanem egy szürke kispolgári nő. Finna Márta a feleség és kommunista. De milyen kommunista az, akiből hiányzik a hit és a mosoly. Nem optimista, minden mozdulata, szava és nézése tragikus, nem hisz, hanem fél a szocializmustól egy ilyen magatartású ember. Jó figura csak Senkáluszky ellenforradalmár mérnöke. Sötét lelkű, de bátor, néha fél, de döntő pillanatban tud cinikus lenni. Senkáluszky megközelítette a regáti pénzért mindenre kapható burzsoá figuráját. És még valakinek a körvonalazott szerepe jó lett volna, ha vígjátékot játszott volna a színház. László Gerő a baloldaliaskodó író ötletesen fogta meg, de ebben a környezetben nevetséges karikatúra maradt. Nem belülről építette a figurát, hanem egy vázat faragott, s abba öntötte bele.

Még egy szomorú kép ennek a régi nagy színháznak az arculatán. A szomorú képek sorozata vajon mikor ér véget?

**December 24.** Gáll Ernő azt mondja, a szellemi életben soha nem volt ilyen nagy a jobboldali elhajlás. A nacionalizmus dúl. A szabad magyar nyelvhasználat pedig paródia.

És minden ember ezt erősíti meg. Raffay Pista<sup>840</sup> panaszkodik, hogy az állami építkezési vállalat vezető kádereinek 90%-a volt ezredekéből és őrnagyokból áll, akik szabotálnak és lopnak. Hajmeresztő dolgokat mesélt.

És másoktól ugyanezeket hallja az ember. Miért nem lép fel keményen a Párt? Miért nem üt már ténylegesen a reakciók közé? – Talán mert a felső káderek tele vannak ugyanilyen elemekkel?

Karácsony. Együtt van az egész család. Három karácsonyt töltöttem a börtönben. És mennyi rendes ember tölti még azt is ott. Itthon, a városban, az emberek közt még mindig minden idegen. Már nincsenek barátok, legfeljebb beszélgetőtársak vannak. És nincsenek elvtársak. Egyetlenegy sem ismerek már. Talán az egyszerű emberek között még vannak, azok között, akikkel nem találkozom... Idegen környezet és idegen világ, pedig milyen csodálatos lenne az élet egy igazán szocialista társadalomban, ahol szabadon élnek és szeretik egymást az emberek. És a szocialisták valóban az emberiség előharcosai és elvtársak.

**December 25.** Lovinescu: *Rombadőlt fellegvár* c. darabjának bemutatóján voltunk a Magyar Színházban. Az évad legégységesebb előadása, igen sok kiváló egyéni alakítással. Vajon reális siker azonban a szocialista realista színházművészet területén, vagy a darab cselekményének adottságai segítettek rendezőnek és színésznek egyaránt. Kétségtelenül ez utóbbi fennáll. A darab egész cselekménye és összes szereplői a régi

840 Ismeretlen személy.

burzsoá család közül kerültek ki. Akárcsak egy francia színművet játszottak volna 1940-ben vagy 1930-ban. De még így sincs meg a stílusegység. A burzsoázia legreakciósabb részét kreténeknek és gyáváknak állítják be (Garlay, Horváth, Benes, Ditrói, Puskás), népszínműfogásokkal élnek (Benes Ilona). Flóra Jenő az egzisztencializmus tarsolyából vett alakot formált. Egészen kiváló és nagy alakítás azonban a Doriáné.<sup>841</sup> Perényi finom és szerény. László Gerő kiváló alakítást formált. Poór Lilinek megkapó az egyszerűsége. Orosz Lujza anya, és finom, egyszerű eszközökkel oldja meg feladatát... A rendezés ideológiailag képtelen jelentős lépéssel előugrani... Mindenesetre az előadásnak vannak olyan szereplői, akik megérdemlik, hogy részletesen foglalkozzunk velük. Itt Poór Liliről, Flóráról, László Gerőről kell csináljak jegyzeteket.

**December 26:** Kósa-Huba Ferenc műtermében voltunk. Néhány év munkáját néztük meg. Nem érzem a zsenialitást, de szép dolgai vannak. Gipsz-, bronz- és faszobrok. Figyelemre méltó alkotásai: fűrészmunkás, favágó (tele lendülettel és fiatalsággal), Mao-Tze-Tung, Létay Lajos nemesebb és kifejezőbb arcvonásokkal, mint maga a költő.<sup>842</sup> Szeretem az alakjait, mert derűsek, élet van bennük, nem jelszó szerint megmerevített emberek, hanem élnek... Még egyszer el kell mennem, jól megnézni, ki-elemezni, Kósa-Huba lelkét keresni bennük...

Este Fekete Miskáéknál. Színészi emlékeiből beszélt. Mária minden jóval traktált. A következő tanulmányom Fekete Mihály. Élményanyagára vagyok kíváncsi Várady Miklósról, Dezséri Gyuláról, Szakács Andorról s a többi nála öregebb kortársairól.

**December 27.** Verdi-film.<sup>843</sup> Szép, bár csak felvázolása Verdi életének, de ügyesen, néhány nagy opera megszületéséhez kapcsolva.

**December 28.** D'Albert: *Hegyek alján*. – Elfogadható előadás.<sup>844</sup>

**December 29.** Senkálzky hívott, hogy vegyek részt a *Lorea*-darab próbáin.<sup>845</sup>

**December 30.** Ismét a *Hamlet* – Lawrence Olivierrel.<sup>846</sup> Most még tökéletesebbnek és egyszerűbbnek látom.

**December 31.** Szilveszterest. Anyu, édesapám, Poór Lili a nővérével és mi Máriával, no meg Béluska. Kellemes este. De mennyivel vidámabb lenne, ha nem lenne minden olyan nyomasztó a magyarság széles tömegeire.

841 Dorián Ilona színésznő.

842 Létay Lajos szerkesztő.

843 *Verdi* (1954), rendezte: Raffaello Matarazzo.

844 *D'Albert: „Hegyek alján”*. Utunk, 1955. december 30. 4.

845 Senkálzky Endre színész, rendező.

846 *Hamlet* (1948), rendezte: Lawrence Olivier.

**Január 1.** Ismét egy új év. Ezúttal szabadon. És mégis szomorúan. Szellemi életünkben a reakció és a szenny uralkodik. Az emberek hazudnak, csalnak, lopnak, képmutatászkodnak. Hát nem lehet új embert teremteni. Egyelőre csak azt lehetett felszínre hozni benne ami rossz, aljas és gonosz.

**Január 2.** Balogh Feri panaszkodik.<sup>847</sup> Kolozsvárt magyar zenésznek nem lehet koncertezni. A Filharmóniai Zenekarral csak román szólisták játszhatnak, s magyar szerzők sem kerülhetnek műsorra.

**Január 4.** Bede István műtermében.<sup>848</sup> Van néhány szép képe. Nagyon súlyos anyagi gondok között él. És hogyan gyűlöli Kovács Zoltánt.<sup>849</sup> Nem zseni, nincsenek mély gondolatai, de festő szép színekkel és emlékekre épülő problémákkal... Micsoda dzsungel a festők társadalma is.

**Január 5.** Boldog vagyok, amikor nem járok a városban. Itthon nyugodtan ülhetek és dolgozhatom. Nem hallom és látom a sérelmeket, a bajokat. De elefántcsonttoronyban sem lehet élni. Az idő nem hagy.

**Január 6.** Turnowszky volt nálam.<sup>850</sup> Miért kell titkolnunk a magyar kultúrhagyományokat? Miért kell szégyellnünk, hogy alkottunk? Örvend, hogy Pesten vannak, akik számon tartják még őt is.

**Január 8.** A világpolitika ismét feszültebb. A Szovjetunió diplomáciája az 1955-ös évet kétségtelenül megnyerte. Genf, atomkonferencia, Bandung, ázsiai út, arab államok kérdése a szovjetek erejét növelte, ha nem is olyan mértékben, mint ahogy azt sajtónk írja.

**Január 9.** Szilágyi és Grünwald voltak nálam, s felolvasták egy operalibrettójukat.<sup>851</sup> A tárgy Spartacus, a zenét Junger Ervin szándékszik készíteni. A librettó felépítése jó. Adtam egy-két, azt hiszem, helyes tanácsot, különösen a befejezésre vonatkozólag.

**Január 10.** Napokon keresztül ki sem mozdulok a házból. Írok és olvasok. Béluskával játszom és gyönyörködöm a téli természet csodáiban, a fák életében, verebek és szarkák ugrádozásaiban, a kis Macsek Mici csodálatos kedvességében s mindenben, amivel a természet el tudja bájolni az embert. Órákon át tudnám nézni, s ahogy a lelkem új és új szépségekkel telik meg, érzem, mennyi mondanivalóm van és lenne, ha

847 Balogh Ferenc hegedűművész.

848 Bede István festőművész.

849 Kovács Zoltán festő.

850 Turnowszky Sándor jogász.

851 Szilágyi Ferenc operaénekes.

ezeket el lehetne mondani. Ha nem uralkodott volna el végzetesen és csüggesztően az egész szellemi élet felett az üres szürkeség.

**Január 11.** Tóth Kálmán hozta el egy színdarabját, hogy olvassam el.<sup>852</sup> Ő is a Színház förtelmes lezúllásáról beszél.

**Január 12.** Román Nemzetiben Schiller: *Ármány és szerelem*. Nagy darab. Realizmusra törekvő előadás, azonban csak részleteiben sikerült. A polgári-nemesi ellentét élesen jön ki, a realizmust azonban erősen gátolja a román színjátszás páthoszos tradíciója. Ez alól alig mentes valaki is a szereplők között. Rengeteg lehetőség sikkadt el. Az előadás sokszor inkább szép szövegmondás, mint drámai átélésből folyó cselekmény.

**Január 15.** Nagyon sokat dolgozom az iparosodás történetén. A munka jól halad. Remélem, nem vakultam el az anyagtól, s nem vesztettem el a munkával kapcsolatos önkritikámat.

**Január 16.** A francia kommunisták győzelme után Nyugat-Európában mérsékelt baloldal felé való előtörés van. Azt hiszem, a labouristák és más szociáldemokrata pártok előretörnek.

**Január 17.** Amióta hazajöttem, első alkalom, hogy pártfunkcionárius magához kéretett. Autót küldtek utánam, s a Tart. Biz. titkára Gavris elvtárs várt.<sup>853</sup> Félórás nagyon udvarias beszélgetés. Megkérdezett terveim felől. Tudományos munkásságom iránt érdeklődött. Kijelentette, hogy Párt minden támogatást megad, hogy tudományos munkáim megjelenhessenek. Tudomása van arról, hogy Erdély őstörténetéről van egy kéziratom. Megadják a támogatást, hogy nyomtatásban ez is megjelenjék. Meglepő volt a találkozás, a hang, az udvariaskodás, a támogatás, minden olyan szokatlan. Nyilvánvalóan a beszélgetésnek mélyebbre járó oka is van. Valami, amit még nem tudok. Kíváncsian várom a további fejleményeket... Szeretném tudni, vajon Balogh Edgárt és Demeter Jánost is hívták?

**Január 20.** Befejeztem az iparosodás története a feudális Erdélyben tárgyú könyvemet. Több mint háromszáz sűrűn írt oldal. Még egyszer át kell fésülnöm a gépelés előtt.

**Január 21.** *Groer élete* – Szép francia film.

Poór Lili azt mondja, hogy Tompa Miklós az ország összes magyar színházai fölé került.

Demeter Jánosék voltak nálunk. Ő még mindig nem találja eléggé a helyét. Borúsan ítéli meg helyzetünket – a börtön miatt.

Gáll Ernő. Semmi különös nem tud. Nem látja, mi következik a tudományos életben; a jobboldali elhajlást fel fogják-e és fel lehet-e számolni? A tudományos élet színvonaltalansága megdöbbenítő.

852 Tóth Kálmán újságíró.

853 Gavriș Ioan Kolozs tartományi párttitkár.

**Január 23.** Bányai László tovább is gáncsokodik. Nem bírja lenyelni, hogy más alkot, ameddig ő tehetetlenül vergődik, és tudomány helyett intrikákban éli ki magát. Közölte, hogy a feudalizmusról szóló tanulmányomat nem fogadták el egyetemi tudományos munkának... Sebaj. Nem is nekik csináltam. Most, hogy elkészültem, várhatom, hogy mint az éhes vadállatok, úgy rontsanak reám a Bolyai összes „történeteszei”. Most kezdődik az önmagukat nagynak képzelő senkik marásai. De bele fog törni a foguk. Megedződtem ezekkel az emberekkel szemben, akik a mai rendszernek nem hívei, csak haszonélvezői. Bányai véleménye különben az volt, hogy az egyetem tudományos szesszióján se olvassák még fel. Minél később – annál jobb számára.

Vaida Vasile visszakерült a kolozsvári Tartományi Bizottság élére. Ez számára rehabilitálás, s nincs kizárva, hogy az itteni tartománynak is jót jelenthet.

**Január 25.** Az Egyetem tudományos szessziója véget ért. Az előadások meglehetősen alacsony színvonalúak voltak, s kevesen vettek részt aktívan. Mégis azt hiszem, hasznos eredménnyel zárult. A mai ülésen igen jó volt Jakó előadása, amelyben felvázolta a történettudomány feladatait.<sup>854</sup> Bátor hozzászólásai voltak Balogh Edgárnak, Márton Gyula<sup>855</sup> nyelvésznek, Szabó T. Attilának.<sup>856</sup> Azt hiszem, én mentem el legmesszebb bizonyos elvi kérdések felvetésében. A magyar nyelvhasználat, iskolázás, szakoktatás, tudományos folyóirat és publikációk megoldásának a kérdéseit vetettem fel. Továbbá a magyarországi folyóiratokban való közreműködés lehetőségét. Hangoztattam, hogy a román–magyar barátságért kell dolgozzunk, s ezt a feladatunkat mi kell megoldjuk épp azért, mert együtt élünk, egy földön a románsággal. De ugyanakkor, amikor nemzeti kisebbség vagyunk az államhatárokon belül, egyben a magyar nemzet szerves részei is vagyunk, éppen ennek megfelelően kell tudományos munkánkat végeznünk... Nem tévedtem, meg vagyok győződve. Hallgatni bűn lenne a nemzeti kultúrával, a néppel és a szocializmussal szemben is.

**Január 27.** Marosvásárhelyre utaztam. Ma este megnéztem Arbuzov *Tánya* című darabját.<sup>857</sup> Nem nagy darab, de elég jó előadás. Igen szép jelenetei vannak Tanai Bellának.<sup>858</sup> Nagyon sokat fejlődött.

**Január 28.** Teleki-téka, Bolyai-könyvtár, színházi irattár. Színháztörténeti anyag után kutattam, és találtam érdekes dolgokat az 1805–1820 közötti időszakra vonatkozóan...

Haupt Györggyel találkoztam.<sup>859</sup> Azt mondja, hogy Pestről Incze Miklós egy csomó egyetemi jegyzetet és anyagot küldött el nekem...<sup>860</sup>

854 Jakó Zsigmond történész.

855 Márton Gyula nyelvész.

856 Szabó T. Attila nyelvész, irodalomtörténész.

857 *Második szerelem. Az Állami Székely Színház előadása.* Utunk, 1956. február 10. 4.

858 Tanai Bella színész.

859 Haupt György irodalmár.

860 Incze Miklós történész.



Igaz Szó cikket kér. Most sürgősen Kovács Györgyről... A kiadó szerződik az erdélyi színjátszás történetére, és megbízna egy *Móricz Zsigmond Erdélyben* című kötet szerkesztésére... Délben Kovács Györgyénél. Ebéd, hosszas beszélgetés a Színházakról. Siralmasnak látja ő is a helyzetet és az utánpótlást... Este Machiavelli *Mandragórája*.<sup>861</sup> Kovács György elragadó. Egyszerűbb sokkal, mint 10 és 20 évvel ezelőtt. Egyetlen bölcs mondás éle nem vész el, egyetlen értelmes hangsúly nem kallódik el. Kiváló művész. A legnagyobb vígjátékszínészünk ma.

**Január 29.** Csőgöreknél hosszú beszélgetés. Ott volt Guzner, Szegő Júlia és Halmos Gyuri is...<sup>862</sup> Majd Kótay.<sup>863</sup> Délután Szabó Lajosnál.<sup>864</sup> Este a *Fáklyaláng*.<sup>865</sup> Monumentális darab és alakítások sora. Kovács György ma ismét mint nagy drámai színész jelent meg. Kossuth alakításáról külön tanulmányt kell írni. S ugyanúgy Andrassy Marciról.<sup>866</sup> Az egész előadás jó. Jelen volt Illyés Gyula is. Előadás után színészekkel és Illyés Gyulával beszélgettünk.

**Január 30.** Még ma is az előadás hatása alatt állok... A délelőtt Tompa Miklóssal, Gergely Gézával, Kovács Györggyel és Illyés Gyulával voltam... Este hazajöttem. Kell írnom Kovács György Kossuth-alakításáról.

**Január 31.** Édesapáméknak meséltem el élményeimet. Boldoggá kellene tenniük őket életük hátralevő részére. Éljenek gondtalanul. Mikor és hogyan érem egyszer már ezt el. Ma filléres gondokkal küzdenek, és rongyosak... És a kis Béluska milyen boldoggá tesz. Gyönyörködöm benne és imádom. Benne fogok tovább élni én is...

**Február 3.** Bodor azt mondja, hogy irányunkban a tartózkodás feloldódott az Egyetemen.<sup>867</sup> Felső utasításokat kaptak, hogy Edgár s az én tevékenységemet ne korlátozzák, ellenkezőleg, segítsék elő mindenféle formában.

**Február 4.** Az anyagi gondok rettenetesen nehezedenek reám. Egyetemi tanár fizetés, és alig élünk egyik napról a másikra.

**Február 8.** Ma megkezdtem egyetemi előadásaimat. Minden új feladat megkezdése ünnepi aktus, így ez a nap is ünnep volt számomra. Remélem, hozzájárulok fiatalságunk valóban szocialistává, emberré és magyarrá fejlődéséhez.

**Február 10.** Poór Lili és Fekete Miska. A színháznál még mindig minden a széthullás szimptomáit mutatja. Gyilkosan intrikálnak egymás ellen az emberek. Mennyi rothadtság van... Bisztrayéknál. Túlságosan beképzelték, s ilyen magatartással nem lehet fejlődni. És gyűlölettel sem, különösen, ha a gyűlölet nem társadalmi, hanem személyi jellegű.

861 A marosvásárhelyi Székely Színház vendégjátéka. Fáklya, 1956. július 8. 2

862 Guzner Miklós orvosi szakíró, népdalgyűjtő és Halmos György zongoraművész.

863 Kótay Pál orvosi szakíró.

864 Szabó Lajos drámaíró.

865 *Fáklyaláng*. Illyés Gyula színművének bemutatója a marosvásárhelyi Székely Színházban. Utunk, 1954. október 29. 3.

866 András Márton színész.

867 Bodor András.

**Február 12.** Édesapám ma 72 éves. Milyen gazdag élet, mennyi nagy élmény. A munkásmozgalom egyik irányítója forradalomban és az országot megmozgató sztrájkokban. Most már tényleg sokat kellene beszélgessek vele, hogy élete gazdagságának minden tényét, mozzanatát és élményét leírjam.

**Február 13.** Edgárral Szabédiéknál.<sup>868</sup> Mindannyian úgy látjuk, hogy az idő érik abban az irányban, hogy mindazt, ami gátolja a magyarság haladását és kibontakozását Erdélyben – eltakarítsuk az útból. Különben igen hasznosak időnként ezek az eszmecserék, nemcsak a kölcsönös informálódás, hanem az eszmék kiérlelése szempontjából is.

A Párt központi bizottsága mellet országos nemzetiségi bizottság alakult, amelynek tagjai Ardeleanu, Robotos, Kovács György, Bányai László és Tompa Miklós.<sup>869</sup> Szektások mellett egy liberális színházrendező s egy „úri Magyarország” író. De ez is egy eredmény kétségtelenül, amelynek hatása kell legyen fejlődésünkre.

**Február 19.** Kiss Jenő darabja (*Három nap egy esztendő*) nem színdarab, s az előadás éppolyan gyenge. De nemcsak színdarabnak rossz, még mesének is erőltetett, lehetetlen sehol sem történő, túlságosan jelszószerűen aktualizált valami. A színpadon pedig a színészek maguk is kényelmetlenül érzik magukat. Tudják, hogy amit mondanak, hazugság, s amit cselekszenek, annak semmi köze az élethez. Sikertelen és szerencsétlen kísérletezés a szocialista és a magyar kultúrával szemben. Ilyesmit kiadni, bemutatni és baráti alapon dicsőíteni bűn és semmivel sem indokolható.

**Február 20.** Poór Lili és Feketéék.<sup>870</sup> Kellemes délután... Béluska nevelése igen nagy feladatokat ró reánk. Nem tudom, mit csináljunk, hogy ezt a kiváló gyermeket fegyelemre és illemtudásra szoktassuk.

**Február 21.** Az SZUKP-nak kongresszusa rendkívülien nagy fontosságú.<sup>871</sup> Alapvető változások várhatók nemcsak a szovjet állam politikájában, hanem a kommunista pártok politikájában is. A szociáldemokráciához való közeledést hirdették meg s a békés együttműködést minden állammal. De mindennél fontosabb Hruscsov, Malenkov, Szuszlov, Mikojan éles támadása a személyi kultusz, egészségtelen pártvezetés, törvényteleniségek, a sztálini politika ellen. Keményen léptek fel a betűragók és a szövegmagyarázók ellen... Molotov és Vorosilov tartózkodóbb Sztálinnal szemben, akit nem támadtak meg. A sztálini vonal elvetése különben főleg Tito felé szálló – Ez az érzésem... A Kongresszus még folyik. A közeljövő mindenestre változásokat kell

868 Balogh Edgár publicista, Szabédi László költő és felesége.

869 Iosif Ardeleanu, született Adler Döme kommunista politikus, Robotos Imre újságíró, Kovács György munkásíró és Bányai László kommunista funkcionárius, történész.

870 Fekete Mihály színész.

871 Nyikita Hruscsov szovjet pártfőtitkár 1956 februárjában az SZKP XX. kongresszusán elmondott titkos beszédében először fogalmazott meg nyílt bírálatot elődje, Sztálin politikájával szemben. A beszéd azonnal kiszivárgott, amelynek hatására több kelet-európai szovjetizált szatellitállamban megindult a desztalinizáció.

hozzon a népi demokráciákban is, feltétlenül személyi változásokat is a pártok vezetésében.

**Február 24.** Marosvásárhely. A *Tanítónő* előadása (Bródy). Nagyon szép, realista előadás. Írok róla. Megérdemli. Az előadás növelte a darab irodalmi értékét. Kiváló darab kitűnő előadása.

Csörgőréknél.<sup>872</sup> Ügyünk teljes felülvizsgálását és rehabilitálást követeltük. Illyés Gyula meglátogatta.

Szabó Lajosék. Szabédi is ott volt.<sup>873</sup> Tompa németországi útjáról beszélt.<sup>874</sup> Mária is igen jól érezte magát.

**Február 27.** *Mandragora* kolozsvári előadása. Elszomorító a műveletlenség és az erkölcsi magatartása diákságunknak. De rosszak a nevelési és erkölcs fegyelmezési módszerek is.

**Március 1.** Garcia Lorca darabjának főpróbája. Jó a hangulat, fegyelmezett játék. Jobb, mint amit az utóbbi időben csináltak. De hiányzik ebből az előadásból, ami művészté tenné a színházat. Mintha csupa mesteremberek vagy napszamosok lennének a színpadon – akik becsületesen elvégzik munkájukat. De nem művészek. Vajon képtelenek művészi alkotásokra? A rendezőknek hiányzik a szeme és a füle, s ezek mögött, ami a legfontosabb, a mély műveltsége. Kíváncsi vagyok, hova fejlődik az előadás napjáiig a darab.

**Március 2.** A csendes alkotás napjait élem. Az egyetemi előadások nagyon kifárasztanak.<sup>875</sup> Sokat kell pihennem is. De mindennap előhaladok a tudományos alkotási terveim megvalósításában. Most Korvin hagyatékát készítem elő, s adalékok a kolozsvári munkásmozgalom történetéhez (1936–1938).<sup>876</sup>

**Március 3.** Senkáluszky szaladt fel.<sup>877</sup> Közölte, hogy Nelly, Szakács, Nagy – a színház szégyenletes vezetősége a Lorca-darab próba után megtiltotta, hogy bármilyen próbán részt vegyek.<sup>878</sup> Szerintük a színház ellensége vagyok, mert Fekete Mihályról írtam cikket s mert megbíráltam a színház két rossz előadását... Egyes emberek, akiknek soha semmi közük nem volt a kolozsvári és az erdélyi magyar színjátszáshoz, ma úgy tekintik a színházat, mintha ők lennének a színház tulajdonosai, de nem szellemi tulajdonosai – mert az, ami szellemi, az számukra nem létezik. Micsoda alacsony és gonosz lelkek.

872 Csörgő Lajos rektor.

873 Szabédi László költő.

874 Tompa Miklós rendező.

875 Jordáky A legújabb kor története (a XIX. századtól az első világháborúig) című tantárgyat adta elő.

876 Korvin Sándor kommunista költő.

877 Senkáluszky Endre színész, rendező.

878 Nagy Béla igazgató.

**Március 4.** Csőgörék, Edgárék és Demeter.<sup>879</sup> Elhatároztuk a per újratárgyalásának kierőszakolását. Csőgör és Edgár beszéltek Alexával ezzel kapcsolatban, aki helyeselte ezt.<sup>880</sup> Meglátjuk, mi lesz belőle, bár füttyölök arra, s egyáltalán nem tartom fontosnak, hogy az ítéletet felülvizsgálják. Inkább a többiek kedvéért teszem meg ezt az engedményt... Azt mondják, Berija áldozatai vagyunk. Igen, de hát a Berija-vonalnak nem voltak hazai képviselői?

**Március 5.** Mindinkább közeledik az idő, hogy szabadon és bátran felvethessük a magyarság nemzeti sérelmeit s követelhessük az egyenjogúságnak az életben való megvalósítását.

**Március 7.** Megbeszélés Bányainál.<sup>881</sup> Hol állítsunk fel magyar műemlékeket? Már kezdődik, de a műemlékekkel nem lehet port hinteni a szemünkbe. Rá kell térni a lényegre is... Komoly lépést kell tenni mindenestre előre. A visszavonulás ideje úgy érzem, lejárt.

**Március 8.** Korvin hagyatékának a sajtó alá rendezésén dolgozom.<sup>882</sup> Az egyetemen úgy érzem, sikerült felráznom az ifjúságot. Mintha kezdenének hinni valamiben. Szocialista, emberi és magyar kultúrára kell nevelni őket, szemléletet adni nekik, felemelni őket...

Király Jenőéknél voltunk. Érdekes, mennyire kicsik a nagy távlatokból az emberi érdeklődés körei. Még mindig legfőbb vágya, hogy kimehessen Izraelbe... Borzalmas dolgokat mond a munkásnők egészségügyi állapotának a rosszabbodásáról. S ugyanilyen rettenetes dolgokat az üzemek elhanyagolt egészségvédelmi és szociálpolitikai intézkedéseiről.

**Március 9.** A sztálinizmus egyik lényeges vonása, hogy mindenkit el kell távolítani, erkölcsileg kompromittálni hazugságokkal és fizikailag megsemmisíteni – aki több mint közepszerű, aki jellemes, aki valóban a nép javát és szabadságát akarja. Ehhez szükséges egy olyan szerv, amelynek két alappillére az erőszak és a hazugság...

A XX. kongresszus jelentőségei és következményei sokkal mélyrehatóbbak kell legyenek, mint ahogy vélik igen sokan a kommunista pártok vezetői közül. A beszédek és a határozatokat következetesen keresztül kell vinni – ha nem, akkor duma és szemfényvesztés az egész. A munkásosztály azonban őszinteséget, bátorságot és tetteket követel minden tekintetben.

**Március 10.** Fischer Ernő és Erzsébet voltak nálunk.<sup>883</sup> A kiadók közül egyelőre minden úgy megy, mint eddig. Egyelőre semmi komoly változtatásra nem is gondolnak. Az utasítások olyanok, mint eddig, s ugyanazok a személyek adják ki... F. E. azt

879 Csőgör Lajos rektor és felesége, Balogh Edgár kommunista publicista és felesége, valamint Demeter János jogász.

880 Augustin Alexa, az RNK főügyésze.

881 Bányai László kommunista politikus.

882 Korvin Sándor kommunista költő.

883 Fischer Ernő festő.

mondja, hogy Bányai arra törekszik, hogy az egész magyar nyelvű szellemi élet szervezője, irányítója, diktátora legyen. Körülveszi magát lakájokkal – s ezek egyszerre spiclik és végrehajtók is számára.

Goldner meg van elégedve könyvem előszavában és bevezetőjében felvetett problémákkal s azok kifejtésével.<sup>884</sup> Semmi ellenvetése nincs, s azt mondja, örül, mert először vetődik fel a „hamisítatlan” marxizmus módszerével az erdélyi feudalizmus kérdésének egy oldala.

**Március 11.** Néptanácsi választások. Magam csodálkozom a legjobban, mennyire érdektelen számomra, és közönyösen hagy. Az emberek elmennek szavazni – mint jól bedresszírozott állatok, kizárólag ösztöneik alapján, a tudatosság legcsekélyebb megnyilvánulása nélkül. Mindenki szavaz – kétségtelenül a jogból senkit sem zárnak ki. De ez szükségtelen is. Hiszen csak egyetlen jelölt van, s tetszik-nemtetszik azt kell megválasztani. Kutyakomédia ez, megcsúfolása a szocializmusnak.

A polgári parlamentarizmus a maga klasszikus formájában kétségtelenül elavult forma. De csak annak a módosításából születhetik meg a szocialista állam népképviselői szerve, mint ahogy a polgári parlament is a rendi országgyűlés átalakításából jött létre. A szocialista irányzatok részére teljes szabadságot kell biztosítani a szocialista államban. És természetesen az összes társadalmi rétegeknek. Ezeknek lehetnek jelöltjeik, s a szavazók választhassák a legjobbat, a legkiválóbbat, akiben bizalmuk van, s akit becsülnek és szeretnek... De az, ami most folyik, nevetséges, s a néptömegek teljes és maradéktalan lebecsülését jelenti.

**Március 12.** Szabédi egy választási gyűlésen Miron Constantinescu [előtt] felvetette határozottan és magyar nyelven a magyar egyenjogúságnak a kérdését Kolozsváron.<sup>885</sup> Azt kívánta, hogy a város külsején is látsszék, hogy Kolozsvár legalább annyira magyar város, mint román. A magyar nyelv használatát és folyóiratot követelt. M. C. élesen reagált és buta érvekkel utasította vissza... Üdvözet Szabédinak ezért a kiállásért, amely jelentős lépés a fejlődésünkben. Lehet, hogy sokaknak nem tetszik, de ennek is lesz eredménye.<sup>886</sup>

**Március 13.** A történészhallgatók szolidarizálták magukat velem, az ellenem elhangzott kritikákkal kapcsolatban (nacionalizmus). Ezt a diákságot segíteni kell felemelkedésében, szocialistává kell tenni, a magyar és egyetemes kultúra tiszteletére kell nevelni.

**Március 14.** *Bernardo háza*. F. G. Lorca darabja. Az előadás élmény. Végre egy nem nagy, de igen jó előadás a kolozsvári színpadon. Poór Lili – mennyire kimagaslik még mindig. Dorián, Beness, Koós kiválóak.<sup>887</sup> A rendezés munkája elmélyült. Senkálzs-

884 Goldner András egykori szociáldemokrata politikus.

885 Miron Constantinescu román kommunista politikus.

886 Miron Constantinescu *elvtárs találkozása a 163-as számú városi választókerület állampolgáraival*. Igazság, 1956. március 10. 1.

887 Dorián Ilona, Beness Ilona és Koós Zsófia színésznők.

kyn most érlelődik ki az eszmei mondanivaló jelentőségének a megértése. Azt hiszem, Patkós tevékenysége is hasznos.<sup>888</sup>

**Március 15.** Ma az Egyetemen kurzusom két óráját az 1848-as magyar forradalomnak szenteltem. Nemzeti és nemzetközi jelentőségéről beszéltem... A diákok ünneplő öltözetbe vártak. Megható jelenetek voltak. Éreztem, mennyire együttérettünk, diákok és én a márciusi ifjúsággal és nemes emberi, haladó forradalmi eszményeinkkel... Március szelleme él és hat ma is lelkünkben, és hiszem, hogy nagy tettekre ösztönöz.

**Március 31.** Személyiségkultuszának a megszüntetése. Sztálin elleni támadások. Tito újabb követelései. Szociáldemokraták visszautasítása. Rajk teljes és nyilvános rehabilitálása...<sup>889</sup> Pereg és méghozzá gyorsan pereg a világtörténelem filmje... A szocializmus felé megy kétségtelenül a világ. A szocializmus azonban csak az emberi szabadságra és igazságra építheti a maga rendszerét. Csak ezáltal több, mint bármilyen más rendszer.

**Április 2.** Edgárék, Szabédiék és Liló.<sup>890</sup> Kellemes este. Később Sima is megérkezett.<sup>891</sup> Szabédi ma Miron C.-nél ebédelt, annál, aki három héttel ezelőtt még élesen szembefordult vele.<sup>892</sup> A fordulat nemzetiségi kérdésben is mind élesebb, s most a román nacionalizmus veszélyének a kihangsúlyozása kezdődik.

**Április 3.** Egyik napról a másikra kirügyezett a somfa. Ágyban fekszem és nézem, amint szemem láttára sárga, majd zöld színt ölt magára. Egy kis eső, s az élet új pezsgésnek indul. A kertben a tyúkok kapirgálnak. Amott Piciri szaladgál, az ablakból pedig Macsek Mici nézi szenvedéllyel a madarakat. A rádióban Puccini, a kezemben egy értékes kötet Szász Károlyról. S én elmélkedem az emberi sorsról, amelyet oly kegyetlenné tudnak tenni a zsarnokok, a despoták, az emberiség bűnözői... Az ember még attól is megrémül ma, hogy saját maga előtt bevallja gondolatait. Félelmekkel teli idők...

**Április 4.** Egyetemen még mindig a meghunyászkodás és a gyáva, lapuló szolgai szellem uralja a tanárok nagy részét. Mikor lesz már eredménye felrázó munkáknak. Úgy érzem, a diákok között sokkal nagyobb máris a hatás, mint a tehetetlen, betűrágó és nagyrészt tehetségtelen tanári karon belül.

**Április 5.** Sima műtermében voltunk.<sup>893</sup> Nagy művész. A virágok festője, s ebben a nemben azt hiszem, ma a legkiválóbb. Csodálatos színekben jelennek meg képein a virágok, éppolyan csodálatosan, mint magában a természetben. De nem naturalista.

<sup>888</sup> Patkós György volt a darab rendezője.

<sup>889</sup> Jordáky itt az 1956-os év forrongó első hónapjaira, mindenekelőtt a február 25-én az SZKP XX. kongresszuson elmondott titkos beszédére utalt, amely leleplezte a sztálinista időszakban elkövetett bűnöket.

<sup>890</sup> Balogh Edgár publicista és felesége, Szabédi László költő és felesége, valamint Poór Lili színésznő.

<sup>891</sup> Ioan Sima festőművész.

<sup>892</sup> Miron Constantinescu kommunista politikus.

<sup>893</sup> Ioan Sima festőművész.

Mindig érzem az embert a virágok mögött. Az embert, aki csodálni tudja, és gyönyörködni tud bennük. Gyakran kell gyönyörködni ezekben a képekben. Minden virágnak megvan a maga zenéje. A színek és érzelmek egy derűvel teli lélek életét és felfogását tükrözik. Egy rózsacsokor, napraforgók, a vázából lehajló szekfűk és egy gyönyörű halványlilaszerű ismeretlen virág varázsolják el a lelkemet.

**Április 6.** Nagy Imre és Nemes István voltak nálunk.<sup>894</sup> Művészet, magyarság és szocializmus kérdéseinek tömege merült fel a beszélgetések folyamán... Nagy Imrénél kiállítás kell rendezni, olyan és annyi csodálatos képe van készen. Nagy művész, haladó, és mégis a magyar szemlélet tükröződik képein. Mindenkinek látnia kell ezeket a képeket. A magyar nép közkincse, s ma az a legfontosabb feladat, hogy valóban erősítse a haladó és demokratikus magyarság elnyomott és nyomorúságba döntött tudatát.

**Április 7.** Chopin: *E-moll zongoraversenyét* hallgatom. Mennyi szín és mennyi szomorúság, és mégis tele harcos optimizmussal. Érdekes, hogy Chopin zenéjében nem a népi, hanem a lázadó és büszke nemesi zenei elem uralkodik. De kemény és felemelő, amikor lázad – ebben a zongoraversenyben különösen a harmadik tételben. A nyugalom árad az első tételből s a tűz uralkodik el a záró tételben.

Egyetemen diákok tudományos ülészsaka. Megdöbbentő érdektelenség és közöny.

Gáll Ernővel hosszas beszélgetés. Hruscsov zárt gyűlésen tartott referátuma, Gh-Dej beszéde és Miron [Constantinescu] kolozsvári feldolgozása.<sup>895</sup> Mindaz amit a nyugati sajtó is írt s amit régi antisztálinistáktól olvastak, kevés ahhoz képest, amit a valóságban a XX. kongresszuson mondtak. Gyilkosságok sorozata, hazugságok, öndicsőítés, terror s hogy még mi minden, el sem lehet sorolni. Mi köze a szocializmus[hoz] a sztálinizmusnak? – Iparosodott ország épült, az igaz, de a legborzalmasabb kiszákmányolás és elnyomás volt az alapja... Különben a városi alapaktíva ülésén támadták Bányait. Nedelcu ezredes elmondta, hogy a tartományi állambiztonsági hivatalok közt szocialista verseny volt, ki „szállít több munkaerőt” a csatornának.<sup>896</sup> Ez nem is megdöbbentő. Mindennél több.

**Április 8.** Dán István és Veress Pál voltak nálunk... Mi este Szabédiéknél.<sup>897</sup> Beethoven *Kreutzer-szonátáját*, *Pathétique*-ét, *Egmont-nyitányát* és Liszt *Tassóját* hallgattuk meg. Egyik csodálatosabb a másiknál. És mind fenséges. Bach kissé még a templomban van, Beethoven görög oszlopos bejáratú koncertteremben, Liszt valahol kinn a téren a nagy tömeg között. Micsoda titánok...

A Szocialista Internacionálé pártjai elutasítottak bármilyen együttműködést a kommunista pártokkal... Valóban sok mindennek kellene történni, hogy az együtt-

894 Zögödi Nagy Imre festő.

895 Hruscsovnak az SZKP XX. kongresszusán elmondott beszédére utal, amelyben támadást intézett a személyi kultusz ellen.

896 Mihai Nedelcu, a Belügyminisztérium Kolozs tartományi igazgatója.

897 Szabédi László költő és felesége.



működés lehetővé váljék. Pedig a munkásmozgalom uralná egész Európát és Ázsiát. A szocializmus útja azonban csak demokratikus lehet, és csak a szabadság és félelem nélküli élet megvalósításán át képzelhető el. De nem a szavak, hanem a tettek demokráciájára van szükség. A kapitalizmus restaurációját megakadályozni, de az emberi szabadságokat s a ma szocializmusát megvalósítani.

**Április 9.** Egyetemen járt [Miron] Constantinescu. A román nacionalizmust tette felelőssé a magyar tudományos élet háttérbe szorításáért és elnyomásáért. Roller a bűnbak... Mintha egyedül lenne bűnös, és mintha nem lett volna hivatalos vonala a politikának az állami életben. Minket, régi szocialistákat igyekeztek megbélyegezni sovinizmussal s ugyanakkor a legarcátlanabb román nacionalizmus szemtelenkedett mindenütt el...

**Április 10.** Érdekes jelenség. Úgy látom, erőteljes a közeledés a nyugati szociáldemokraták és Titóék között. Spaak<sup>898</sup> ma Belgrádban előadást tart, a Borba és a többi lap svéd, svájci, nyugatnémet szociáldemokraták nyilatkozatait közli, belga szocialista nők látogatják Jugoszláviát... Ha ehhez hozzávesszük, hogy követelik a Kominform feloszlását, s újabb feltételeket állítanak a Szovjetunió és a népi demokratikus államok elé – akkor erősödik ez a véleményem. Irány: vissza a szociáldemokrácia irányába...

Liszenko megbukott.<sup>899</sup> Gottwaldot megbírálták, halála után három évvel.<sup>900</sup> Cservenkovot azonban életében érte súlyos bírálat.<sup>901</sup> A görög párt főtitkárát elcsapták... Rehabilitálások... De általában kevés az önkritika.

**Április 12.** Puskás Sándor műtermében.<sup>902</sup> Tehetséges szobrász. Ragyogó szobor: Csángófej. Van erő a Tiborcban. Nagyon szép fejek... A csángót Beethoven zene mellett csinálta. Ő is azt érzi – én is –, hogy érződik rajta a klasszicizmus hatása... Művelődik, s ez jó. Zene és költészet, a magyarság mindenekelőtt. Attila-, Ady Endre- és Gábor Áron-szobrokat szeretne... A szobor azonban szabadba, térre kell. Ez jelenti a tömegek szolgálatát és az örökkévalóságot.

**Április 21.** A debreceni egyetemről néhány tanárból és 150 diákból álló csoport érkezett Kolozsvárra.<sup>903</sup> A diákság ének- és táncsoportja és futballcsapata. Talán nem is az a fontos, hogy egyetemek közötti közeledésnek más útja is lehetséges volna, hanem a tény a fontos. Végre egy magyar városból emberek jöhetnek ide. A fogadás igaz, hogy jól „szervezett”, de mégis itt vannak. Magyarok részéről. Bartók és Kodály dalai-  
val és magyar táncokkal, erősítés ez az erdélyi magyaroknak...

898 Paul-Henri Spaak belga szociáldemokrata politikus.

899 Trofim Gyenyiszovics Liszenko szovjet agronómus.

900 Klement Gottwald cseh kommunista politikus, Csehszlovákia elnöke.

901 Valko Cservenkov bolgár kommunista politikus.

902 Puskás Sándor szobrászművész.

903 *Megérkezett Kolozsvárra a debreceni diákküldöttség.* Igazság, 1956. április 22. 1.

**Április 22.** Bartók *III. zongoraversenyét* Halmos játszotta a kolozsvári filharmonikusokkal...<sup>904</sup> Milyen mély gondolatokkal teli mű. Gyönyörű részletei vannak. Még nem értem teljesen, de már megragad. Beethoven és Liszt folytatódik tovább, új bartóki magaslatokban és stílusban...

Poór Lili, Fekete és Felszeghy, Sima.<sup>905</sup> Kellemes délután és este.

**Április 23.** Asztalosék.<sup>906</sup> Hosszú beszélgetések főleg az egyetemről és iskoláról. Meglehetősen ki van kapcsolódva mindenből. Izolált, mint minden ember.

**Április 24.** Bankett a debreceni vendégek tiszteletére. Jól sikerült. Jó kezdet, ha nem maradunk a szavaknál... Daicovicu most is hordószónoklatot tartott.<sup>907</sup> Kellemes meglepetést jelentett a román egyetem kórusának a szerenádjá a vacsora vége felé... Mindenesetre rendkívülien óvatosak voltak a beszélgetésekben.

**Április 25.** A Magyar Színházban megnéztük a *Bánk bán* előadását. A rendezés számára úgy látszik, csak a külsőségek voltak fontosak. Nem csap meg a történelem lehelete, nem érzed sem a nemzet, sem a jobbagyság szenvedésének a lüktetését az előadásban. Néha felcsillan a drámai konfliktus, különösen Bánk (Senkálsczy), Petur (Angi), II. Endre (Török) alakjában, a többi azonban hamis vagy vérszegény. Katona színháza, a kolozsvári színház már nem tudna magyar klasszikus drámát játszani? – Hát akkor mi a hivatása, hol a színház arculata, a hagyományok eltűntek teljesen? – Ki adja meg a feleletet erre? Ki adhatja meg? – Az a fiatal nemzedék, amely elkorcsosult és indokolatlan göggel, pöffeszkedve tartja magát a régieknél nagyobbak?

**Április 26.** Londonban éles összecsapás Gatorell [sic!] és Hruscsov között.<sup>908</sup> A Munkáspártnak van igaza, mert az emberit, az igazságot, a valóságot képviseli... A tisztogatás mind nagyobb méreteket ölt Lengyelországban és Csehszlovákiában... Magyarországon forr valami, csak nálunk nem látható még semmi. Csak a tanácstalanság és zűrzavar. Az emberek – főleg a kommunisták – azt várják, hogy továbbra is mások gondolkozzanak helyettük.

**Április 28.** Nagy Imrénél a negyedéves történészekkel. Csodálatos képei vannak. Kierett művész. A diákok részére is élmény. Imre pedig beszélhetett művészi útjáról, a művész világnézetéről, zenéről és írásról, képről és szoborról, mai irányzatokról a festészetben, szocializmusról és magyarságról.

**Május 1.** Szabédiék, Fekete Miskáék, Veress Paliék, Nagy Imre.<sup>909</sup> Egész nap beszélgetések. Politikáról, irodalomról és művészetről. A nemzetiségi kérdés mind élesebbé válik az államapparátusban megbúvó román nacionalizmus féktelen tevékenysége kö-

904 Halmos György zongoraművész.

905 Fekete Mihály, Felszeghy Mária és Ioan Sima színészek.

906 Asztalos István író.

907 Constantin Daicovicu román régész, egyetemi tanár, kommunista politikus.

908 Valószínűleg Hugh Gaitskell brit munkáspárti politikus.

909 Szabédi László költő és felesége, Fekete Mihály színész és felesége, valamint Veress Pál kommunista politikus és felesége.

vetkeztében. A román nacionalizmus első célja szemmel láthatólag a városok gyors elrománosítása. És ezt kivétel nélkül minden területen teszik... És a magyarságnak nincs semmiféle olyan szervezete, ahol elmondhatná panaszait, védhetné érdekeit és formálhatná jövőjét. A Párt nem áll következetesen az internacionalizmus elvi és gyakorlati alapján.

**Május 2.** Mintha a sztálinizmus töretlen lenne nálunk. Semmi nem mozog. Új bibliamagyarázat és új betűrágás, a lényeg azonban a régi állampolitikai fronton ugyanúgy, mint a pártban. Az alapszervezetekben még meg sem kezdték a 20. kongresszus feldolgozását. Szellemi életünkben semmi változás. Sztálinista vonal Sztálin neve nélkül.

**Május 3.** Edgáréknál.<sup>910</sup> Laciék és Kelemen Béla.<sup>911</sup> Iskolasérelmek, tudományos élet lehetetlenné tétele a haladó magyar tudomány számára. Iskoláinkat szét akarják rombolni, régi kollégáinkat elveszik... S a vezető helyeken levő emberek pöffeszkednek, és még most is gyáván meghunyászkodva tétlenkednek. A vezető magyar intézmények élén levő zsidó elvtársakat már rá kellene kényszeríteni, hogy döntsenek, éreznek valamilyen közösséget a magyar kultúrával vagy sem. Ha igen, akkor tegyenek valamit, foglaljanak állást. Ne csak romboljanak, hanem építsenek is.

**Május 4.** Vizsgák. A negyedévesek sorra tesznek vallomást... Gondolataik, érzelmeik, vajúdó lelkük forrongásai kerülnek eléim.

Az egyetemi színjátszók Molière *Tudós nők* című vígjátékát játszotta. Kedves játékoság jellemezte őket. Jó és helyes kísérlet.

**Május 5.** Molnár Szidiéknél.<sup>912</sup> Tizenöt éves, és gyönyörűen zongorázik. Saint-Saëns, Rachmaninov, Mendelssohn, Mozart, Bartók. Rendkívülien sok erő van a játékában. Nagy tehetség és művész lehet belőle. De még sokat kell dolgoznia. Technika egyrészt, és művészi elmélyülés másrészt. Tanulni és olvasni. Nagy alkotókat tanulmányozni... De segítségre van szüksége, mert nagyon szűkösen élnek. Gondoktól mentesíteni. Művészi fórumaink túl bürokrata módon foglalkoznak a művészképzés problémáival is. Nem az ember a fontos, hanem a papír, a rendelkezés és a törvény.

**Május 6.** Tito Párizsba utazott.<sup>913</sup> Kapcsolatok még szorosabbra fűzése a szocialista mozgalmakkal a nyugati demokratikus országokban.

**Május 8.** A negyedévesekkel sokat beszélgettem... Egy reménytelen és hit nélküli ifjúság. Mi teszi ezzé? A rossz nevelés, a szociális nyomorúság, és a nemzeti visszaszorítás rendkívüli mértéke.

910 Balogh Edgár kommunista publicista.

911 Szabédi László és felesége, valamint Kelemen Béla nyelvész, szótáríró.

912 Ismeretlen személy.

913 *Befejeződtek a francia-jugoszláv tárgyalások. A két fél közös közleményt adott ki.* Előre, 1956. május 13. 4.

**Május 10.** Feuchtwanger: Goya-életrajzát olvastam.<sup>914</sup> Ittam minden sorát, mint valami csodálatos italt, amely megrészeget és ismeretlen álmvilágba visz el. Oh, nem a szép varázslatok világába, hanem az emberi kísértetek között. Rettenetes, és megborzaszt, amit a spanyol inkvizícióról ír Feuchtwanger. Pedig bizonyára sokkal borzalmasabb volt a valóság. S a borzalmakból erőt merít az ember. Bátorsága és elszántsága növekszik az embertelenség és a sötétség erőivel szemben... Milyen nagy és igaz könyv nemcsak Goya, hanem az ember igazáért, nemcsak a spanyol inkvizíció, hanem a fasizmus és hitlerizmus felett, és ama börtönrendszer felett, amelyet a sztálinizmus épített fel, s amelynek kinn és benn is szenvedő részese voltam magam is.

**Május 12.** Edgárék jöttek fel.<sup>915</sup> Demeter Jánossal bizalmasan közölték, hogy az Igazságügyminisztériumban megbeszélés volt azokkal a perekkel kapcsolatban, amelyeket felülvizsgálnak. Részt vettek a minisztérium, ügyészség, államelnökség és a párt kiküldöttei. Miután a szóba jövő ügycsomókat átvizsgálták, Groza megkérdezte, mi van a „négy kolozsvári professzor” ügyével, és felvétette a felülvizsgálandó perek listájára... Az ügycsomó tehát most fenn van. Kíváncsi vagyok, mit tesznek. Aljas gazemberek végeredményben. Amíg azok rehabilitálnak, akik elítéltek, amíg csak feladatot hajtanak végre ugyanolyan lelkiismeretlenséggel, addig nem lehet bízni ebben a rendszerben... A szocializmusnak egyetlen nagy fegyvere van: az igazság. Minden ebből fakad. De nálunk még mindig a hazugság uralkodik.

**Május 13.** Boldogtalan körülmények között is mennyi boldogság. Ha otthon vagy, családi körben, könyvtárban, íróasztalod mellett, borostyán, nárcisz és gyöngyvirág illatozik, és zene szól. És ebben a környezetben dolgozol. Alkotsz nemzedet és az emberiség javára...

**Május 16.** Magyar Színházban: *Kőszívű ember fiai*.<sup>916</sup> Jókai regényének nem valami kiváló színpadi változata. De így is szép, nemes mondanivalójú és szórakoztató történet. Növeli a magyar és a haladó nemzeti érzést. Az előadás azonban vontatott, sokszor unalmas és kidolgozatlan. A rendezői munka eszmeietlen, és nem sok rendezői fantáziáról tanúskodik. Így aztán a játékok is félrecsúsznak. Poór Lilit nem a szerep (Baradlayné), hanem önmaga részegíti meg. De a legtöbben félnek attól, hogy éljék a darabot, s éppen ezért mesterkéltté válnak... Úgy látszik, nagyon mély kátyúban van a kolozsvári színház. Talán még kétszer hat ló sem elegendő, hogy kihúzzák belőle.

**Május 18.** *Bel-Ami* francia, a *Hűtlen asszonyok* olasz film.<sup>917</sup> Kiváló realista alkotások. Csupa szimpatikus férfi és nő – és mennyire rothadt valójában a milliomosok társadalma. A rendezők bizonyos részeket talán túlságosan kiéleznek, de így van ez jól. A realizmus nem válik hamissá egy pillanatra sem.

914 Lion Feuchtwanger: *Goya oder der arge Weg der Erkenntnis*, 1951.

915 Balogh Edgár publicista.

916 A „*Kőszívű ember fiai*” kolozsvári bemutatója elé. Utunk, 1956. május 19. 5.

917 *Bel Ami*, francia film, rendezte Louis Daquin 1955-ben. *Le infideli*, olasz film, 1953-ban rendezte Mario Monicelli Steno.

**Május 19.** A szociáldemokraták felé komoly közeledés folyik. Bár még mindig nem elég bátran és nyíltan. Suba alatt akarják visszaédesgetni a szociáldemokratákat. Gyávák és kétszínűek végeredményben. Vagy primitív megszállottak... A párt főtitkárának kísérlete állítólag eredménytelen maradt. Rákosi bejelentette, hogy egyetlen szociáldemokrata sincs börtönben. Mollet-t Moszkvában ünneplik.<sup>918</sup> A Jorge bírálja Thorezt.<sup>919</sup>

**Május 20.** Bukarestből hallgatom Bartók Béla *Concertóját*. Somogyi vezényli Pestről, s én először hallgatom.<sup>920</sup> Milyen csodálatos zene. Örvendek és sírok. A harmadik tételnél tartanak éppen most. Valami hajt, hogy íróasztalomhoz jöjjenek és leírjam: könnyezek és sírok. Érzem ennek a nagy művésznek a határtalan szomorúságát és szenvedését hazájáért – távol hazájától, nemzetéért – távol nemzetétől, az emberiséért – az embertelen háborús vérözön közepette. S a szenvedést a vonós hangszereken nem a beethoveni pokoli öröm váltja fel, hanem bölcs nyugalom. Azt érzem, azt üzeni a zenekaron: légy bölcs és nyugodt, olvadjon harmóniába benned nemzedet, az emberiség és a természet szeretete – és diadalmaskodni fogsz a rossz és gonosz, a félelmekkel és szenvedésekkel teli világ felett... S ahogy ezeket írom, s a negyedik tételben fuvolákon át a derű csap meg, könnyeim is felszáradnak, s most már én is nyugodt és boldog derűvel, a negyvenéves férfi érett optimizmusával hallgatom.

...Ezt a nagy zeneművet azonban még sokszor kell meghallgatnunk és meg kell ismertetnünk minden emberrel. Ezt kívánja a már halott, de a szabadságért és emberért küzdő Bartók.

**Május 24.** A sakálók egymást marják. Az Egyetem alapszervezeti ülésén két napig tartó viták folytak.<sup>921</sup> Csehi Gyula támadta gyűlölettel Bányait... Azt hiszem, igaza volt, hogy leleplezte ezt a skalpvadászt. De önkritikát elfelejtett gyakorolni, s ezzel önmagát is már eleve hasonló támadásnak tette ki. Meg is kapta a magáét, s vele sem-mivel sem bántak jobban... Csak marják egymást a terroristák, a tudományirtók...

Bányai különben kijelentette velünk kapcsolatban, hogy végeredményben nem rehabilitáltak minket, *csak*<sup>922</sup> amnesztiát kaptunk. Benkő városi párttitkár szerint pedig lényegében senkit sem ítélték el, aki nem bűnös...<sup>923</sup> Íme a pártaktivisták felfogása. Az, aki hű maradt népéhez, nemzetéhez és a munkásosztályhoz, az bűnös, s a hóhérok-ból álló bíróság és állambiztonsági hivatalok úgy látszik, a törvényesség legfőbb őrei voltak... Ez az elmélet és gyakorlat közötti különbség. Ez a hazugság dialektikája, s a szemfényvesztés továbbfolytatása.

918 Guy Mollet francia szociáldemokrata politikus.

919 Maurice Thorez francia kommunista politikus.

920 Somogyi László karmester.

921 Az ülés jegyzőkönyve ismeretlen.

922 Kiemelve az eredetiben.

923 Benkő János városi párttitkár.

**Május 26.** A magyar irodalmi folyóiratokat az ellenzék uralja ismét néhány hét óta. Hágy Gyula és Aczél Tamás bátor leleplező cikkei, Benjámín László új versei, Illyés Gyula Bartók-verse...<sup>924</sup> mind azt bizonygatják, hogy igaz ügyért, a nép ügyéért az, aki író és költő, kiáll, s nem hagyja magát sem megfélemlíteni, sem lekenyerezni, sem megvásárolni... A magyar szocialista írók kiállják a nagy történelmi próbát.

**Május 27.** Ma egy éve helyeztek szabadlábra. A pokol minden borzalmát keresztül-éltem három év alatt. És május 27-én, ó, 1955-ben reggel 8 óra körül kinyitották a cella ajtaját, kivittek, a folyosón aláírtak bizonyos sablonnyilatkozatot, és kijelentették, hogy szabad vagyok... Föld alól és cellák mélyéről ismét a szabadságba. Azt hiszik az emberek, hogy a börtön után nagy dolog a szabadság. Tényleg kimondhatatlanul sokat jelent szabadnak lenni. Amit azonban akkor éreztem, és napról napra érzek azóta is, az csak és kizárólag a természet szabadsága. A levegő, a napfény, a virágok, a bújó zöld kert, a madarak dalolása... És a család meleg otthona... ez azonban már gondokkal, apró, mindennapi gazdasági gondokkal van tele... A társadalom pedig még mindig félelmetes, bár már megszeliődött, s emellett a börtönlakók amúgy is bátrabbak... Jó itthon lenni. És mennyivel jobb lenne szabadon élni, félelmek nélkül, és segíteni egy igazi szocializmus építésében.

**Május 28.** Reggel hat óra múlt. Egy évvel ezelőtt ilyenkor jelentem meg Mária és az egész család boldogságára – az ablak alatt. Árny voltam vagy kísértet? – Mindkettőnek nézhettek, nemcsak a 12 éves ítélet miatt, hanem azért is, mert 48 kg-os gyerekként jelentem meg... Most életünk idehaza, a kertet nézve, olvasva és írva zavartalan. De a városban, az emberekkel való érintkezésben csak panasz, jajveszékelés, sírás és átkozódás... Nem jól van ez így. A szocializmusnak az útját alaposan eltévesztették. Állami zsarnokság és rabszolgaság helyett a társadalmi szabadság útján lehet csak felépíteni a szocializmust.

**Május 29.** A magyar irodalmi élet tovább zajlik. A lázadók uralják a magyar irodalmi életet. Hágy Gyula, Aczél Tamás, Kuczka Péter, Benjámín László és a többiek...<sup>925</sup> Keményebben és nyíltabban írnak, mint valaha.

És nálunk. Egy író, Alex Jar bírált... és kizárták.<sup>926</sup> Máris kígyót-békát kiáltanak rá. Készítik az írókongresszust. A párttag írókat felrendelték ma itt is a párthoz, hogy utasításokat adjanak nekik... Minálunk a sztálinizmus még mindig diadalát üli. Kegyetlenül gázolnak le mindenkit, aki gondolkozni akar. És mégis mozog... Mindenestre most dől el, hogy íróinkban van valami még abból, ami a néphez köti őket. Most vizsgálznak majd le abból, hogy az állami díjak kielégítettjei, vagy a nép és nem-

924 Hágy Gyula: *Az emberi méltóság diadala*. Irodalmi Újság, 1956. május 5. 4.; *Vita Benjámín László költészetéről*. Irodalmi Újság, 1956. március 31. 4.

925 Hágy Gyula író, Aczél Tamás író, Kuczka Péter író, költő és Benjámín László költő, szerkesztő.

926 1956. május 15-én Alexandru Jar íróat kizárták a pártból és az Írószövetségből, miután korábbi sztálinista magatartását feladva felszólalt az értelmiségi alkotást megbénító cenzúra, valamint a proletkult irányzat erőltetése ellen.

zet képviselői. Várom a magatartásukat. Túl sokat azonban nem remélek. Ismerem őket eléggé jól...

**Május 30.** Nagyon szürke minden minálunk. A sztálinisták, mint egy szervezett banda őrzik pozícióikat. A kritikát az országban szabadjára engedték, de a K.B. tagjaikat bírálni nem szabad, mert akkor Al. Jar sorsára jutnak...<sup>927</sup>

**Június 1.** Tito Moszkvába indult. Diadalút ez számára s a jugoszláviai leninizmus számára.<sup>928</sup> A nemzetközi kérdések megoldásában a középutat képviseli a nyugati világ és a szocializmus szovjet formája között. Tito – azt hiszem – a nyugati szociáldemokraták támogatásával szeretné befolyását érvényesíteni a népi demokratikus országokban, átvéve ezekben a Szovjetuniótól a vezető szerepet. A jugoszláv út nem Velence (Euratom) és Kelet-Berlin útja a nemzetközi kibontakozás vonalán, hanem egy harmadik út.<sup>929</sup> Nagyon érdekes hetek következnek mindenesetre.

**Június 2.** Csögör volt itt. Beszélgetés Edgár és János társaságában.<sup>930</sup> A per újratárgyalásáról és a várható eredményéről.

**Június 3.** Nyugalmas vasárnap. Egész nap itthon Máriával. A kertben a madarak koncertjét hallgattam. Benn Csajkovszkij V. szimfóniáját és Galsworthyt kezdtem olvasni angol nyelvi gyakorlatul. Beszélgetés Máriával. Este hírek a nagyvilágból.

**Június 5.** A Mezőgazdasági Akadémia magyar tagozatát a leninizmusra való hivatkozással zárták be.<sup>931</sup> A központi bizottság szerint a főiskolai szakoktatás természet-szerűen csak az állam hivatalos nyelvén engedhető meg. De miért természetszerű ez, és miért leninista nemzetiségi alapelv? – Ezt még mindig nem lehet nyilvánosan megvitatni, s kinyilatkoztatásszerűen közlik. Hajtsuk végre, vegyük tudomásul, és ne vitázzunk, ne gondolkozzunk felette – mindenesetre furcsa princípium.

**Június 10.** A vizsgáimra igen jól készülnek fel a diákok... De több gondot kellene fordítanunk a gondolkodás elmélyítésére.

**Június 12.** A milícia fegyveres fedezettel akar lekísértetni a bukaresti hadbíróságra a per újratárgyalására mindannyiunkat. Szabad embereket fogolyként. Kissé furcsa a szocialista legalitásnak ez az értelmezése... Mi mindenesetre megtagadjuk ezt.

**Június 13.** Elindultunk Bukarestbe. Ismét együtt Edgár, János, Lajos és én.<sup>932</sup> Itthon megint aggódnak, vajon nem tartanak-e ott. – Jellemző, hogy még mindig mennyire a félelem dominál a lelkekben.

927 Alexandru Jar író.

928 Josip Broz-Tito elutazott a Szovjetunióba. Igazság, 1956. június 1. 1.

929 1955-ben az indonéziai Bandungban létrehozták az el nem kötelezett országok mozgalmát. Ez eredetileg azokat az országokat tömörítette, amelyek nem csatlakoztak egyetlen nagy hatalmikatónai (az USA vagy a Szovjetunió vezette) tömörüléshez sem.

930 Csögör Lajos rektor, Balogh Edgár kommunista publicista és Demeter János jogász.

931 Az RMP Központi Vezetőségének és a RNK Minisztertanácsának határozata a tanonc-szakiskolák, műszaki iskolák és mesterképző műszaki iskolák megszervezéséről. Igazság, 1955. február 1. 2.

932 Csögör Lajos rektor, Balogh Edgár kommunista publicista és Demeter János jogász.



**Június 14.** Bukarest. Itt azt beszélik, hogy súlyos ellentétek és összetűzések vannak a párt központi bizottságán belül. Egymást vádolják a sztálinista erőszakosságok politikájával.

**Június 16.** Ma megvolt a legfőbb bukaresti hadbírószágon perünk ítéletének a megsemmisítése és a per újratárgyalása. Sok tanú vonult fel, és derekasan viselkedtek. Timofi, Bruder, Pop Mişu, Guzner, Szilágyi András, Szabédi és a többiek becsületes emberi magatartást tanúsítottak...<sup>933</sup> Az ügyész pedig másfél órás beszédben védett meg minket, és úgy bizonyította ártatlanságunkat, hogy magunknak már beszélni sem kellett volna...<sup>934</sup> Rehabilitáltak tehát, de az igazi bűnösök, akik kieszték ellenünk is a rémes és gaz vádak, még mindig a helyükön vannak a Pártban és államapparátusban egyaránt... Most vált világossá, hogy milyen gazdaságra készültek. Halálos ítéletet vagy életfogytiglani kényszermunkát készítettek elő eredetileg. Nemcsak egyszerűen Erdély elszakítására való törekvéssel vádoltak meg, hanem egy olyan államszövetségre való törekvéssel, amelyet Anglia vezetésével Jugoszlávia, Magyarország, Csehszlovákia és Ausztria hozott volna létre, s ennek lett volna a része Erdély is... Gonosz és beteg agyakban született meg a vádnak ez a formája, s nyilván Rajk, Slansky, Tito és az Intelligence Service felé kereste a kapcsolatokat...<sup>935</sup> Vajon csupán egy rossz álom volt az a három év, amelyet a börtönben töltöttünk? Nem! Valóság volt, amely megtanított meggyűlölni azokat, akik meggyalázzák az embert, megfosztván szabadságától és emberi méltóságától. Vajha soha ne jönnének vissza ezek az évek. De ez valóban tőlünk is függ. A szocializmus nem lehet csak humanista, szabadságra törekvő és alkotó.

**Június 17.** Itthon vagyunk ismét a mi drága Kolozsvárunkon. S itthon a Kőkert utcai családi ház meleg körében. Könyvek között, kertben kezdem ismét a munkát. A színháztörténettel kapcsolatos munkáimat szeretném befejezni.

**Június 20.** Vivaldiról hallgatok előadást a rádióban, s közben mesterművei, a *Concertók* szólalnak meg. Mennyi bánat és fájdalom van bennük, s mennyi öröme való törekvés. De az öröm mintha mindig megtörne, mielőtt még ki tudna teljesedni. A 18. század eleje. Új korszak bontakozik, természetet és életet másképp látják az emberek. Amit Vivaldi kezdett meg, az majd teljes erővel Mozartban fog kiteljesedni. A szerzetes Vivaldi és az életet átszenvedő és nyomorgó Mozart... De vajon beszélhetünk-e osztálykultúráról? Vajon a leninizmus és a kommunista ideológia nem szegényítette el

933 A per újratárgyalása során a védőtanárok (Gheorghe Timofi, Bruder Ferenc, Mişu Pop, Nicolae Guzner, Szilágyi András, Szabédi László) mindannyian az elítéltek ártatlanságát, valamint az ítélet jogtalanságát hangoztatták.

934 A perünk újratárgyalási jegyzőkönyve szerint a katonai bíróság elnöke Hirsch Emil, Edgar Giţă és Mihai Darie népi ülnökök, míg katonai ügyész Szepes Tibor, a titkár pedig Gheorghe Pîrvan voltak. ACNSAS, Fond Penal 000217 (Jordáky és csoportjának büntetőügye), dosar 5, 241.

935 Jordáky itt arra utal, hogy az ötvenes évek elején a koncepciós perek Kelet-Európán végigvonuló sorozatának kiindulópontja a szovjet–jugoszláv szakítás és a „Tito mint az imperializmus láncos kutyája” koncepció, és vádlott-társait is annak helyi exponensei (Rajk László, Rudolf Slánský stb.) közé sorolták volna be.

és nem nyomorította meg az emberi művelődést? Minden kornak van lelke, de ezt nem egy osztály, nem az uralkodó osztály formálja, hanem minden alkotó, függetlenül az osztálytól, amelyben él s amelyhez tartozik.

**Június 22.** Macsek Mici, a mi kedves kis állat barátunk kimúlt. Milyen véletlenül múlik az élőlények sorsa. Néhány perce még, hogy velünk játszott, kedveskedett, s íme, egy létra rázuhant és... Mici nincs többé. Eltemettük, megsirattuk... Élőlény volt, akárcsak mi, és annyian, akiket ezekben az években csak titokban mertünk megsiratni... Én börtönben voltam, Mária pedig egyedüli és elhagyatott, amikor az utcán rábukkant erre a kis, gyámoltalan cicára. Etette, nevelte, ápolta, és rám gondolt. S íme, most én itthon vagyok, és Mici nincs többé. Csak az emléke marad meg bennünk. Drága kicsi Macsek Mici... Sok boldogságot és vigaszt okoztál rossz napokban, legyen neked könnyű e hant. Gondolunk rád és melengetünk, amíg egy nap nem kerül reánk is a sor. Ha majd a sors kopogtat, mi is utána megyünk. A föld alá. S minthogy semmi sem vész el, anyagi testünk anyaggá porlik, vagy ahogy már sok száz évvel ezelőtt elődeink mondták, biza por és hamu vagyunk; szellemünk pedig, ha alkottunk, továbbél az emberi művelődés birodalmában.

**Június 23.** Togliatti, Thorez, Pollitt – különös megnyilatkozásai a kommunista mozgalom mély válságáról tanúskodnak.<sup>936</sup> Lukács Rákosi ellen. A tudomány és irodalom emberei a párt diktátorai ellen. Érdekesen alakulnak az események... Kommunista tömegek a szociáldemokrácia felé fordulnak a nyugati világban.

**Június 24.** Ma éjjel megható és kellemes meglepetésben volt részem. Az egyetemi hallgatók egy csoportja szerenádot adott ablakom alatt. *Hazámba vágyom...* – halkan csendült fel a dallam, s a szép holdvilágos éjszaka mély csöndjében megrázó élményt jelentett számunkra. Máriával az ablakhoz mentünk, kinéztünk, s így hallgattuk végig a szerenád... Azt hiszem, ezt a jutalmat tiszta szívvel fogadhatom azért a munkáért, amit egyetemi munkámban kifejték. S ha ez jutalom, akkor hát még nagyobb erővel és elmélyült tudással fogom nevelni diákságunkat az igazi szocialista humanizmus és a magyar nemzeti kultúra iránti szeretet szellemében.

**Június 26.** Togliatti cikke rendkívül érdekes problémákat vet fel, sokkal mélyrehatóbban és szociológiaiabb szempontokkal, mint Hruscsov s a XX. kongresszus összes felszólalói.<sup>937</sup>

**Június 27.** Bányai szeretne beszélni velem – üzente. Gáll Ernő szerint valószínűleg a színház kérdéséről. Azt hiszem, Bányai szívesen segítene, hogy a színház igazgatását

936 Palmiro Togliatti olasz kommunista főtitkár, Maurice Thorez francia kommunista főtitkár, Harry Pollitt brit kommunista főtitkár.

937 Belgrádi tárgyalásai után, 1956 júniusában Togliatti nyilatkozott a Nuovi Argumenti c. folyóiratnak, amelyet a L'Unita is átvett. Itt Sztálin hibáit azzal magyarázta, hogy a bürokrata gépezet rendkívül erős nyomást gyakorolt a Szovjetunió gazdasági és politikai életére, s mindenekfelett a párt életére. Ez egyrészt a tömegek tevékenységének megbénítását, másrészt pedig azt a hajlamosságot eredményezte, hogy a szabotázsokban keressék a termelési balsikerek és fennakadások okát.

átvegyem... feltéve, ha meg tudna „szabadulni” tőlem az Egyetemen. Itt téved, mert a haladó magyar gondolkodás és mozgalom központjává éppen az Egyetem kell hogy váljék... Átmenetileg talán a Színház vezetését is átvenném, de csakis a katedrai munka ellátása mellett.

**Június 28.** A nagyvárad Színház *Tanítónő* előadását néztük meg. Elfogadható, jó, közönségszórakoztató előadás, de sehol nem tud felemelkedni a realista színjátszás magaslataira. És miért olyan beképzelték, miért hiányzik belőlük annyira a szerénység, a művészetnek ez az etikai velejárója vagy kelléke? – Tehetséges színészek, a beképzettség és a gőg azonban nem segít a fejlődésben, sem egyénnek, sem társulatnak... Dálnoki a tanító szerepében figyelemre méltó, szépen és finom értelmez és old meg megrázó lelki problémákat.<sup>938</sup> Dukász Anna viszont egyhangú és egysíkú, csinálja és nem éli át Flóra érzelmi életét.<sup>939</sup> Gulácsy nem rossz, de inkább operettbonvivánként játssza ifjú Nagy Istvánt, mint parasztmilliomos[ként]...<sup>940</sup>

**Június 29.** Az új „véres csütörtök” színhelye Poznan volt. Tegnap a munkások általános sztrájkból kiinduló forradalmát az államvédelmi hatóságok gépfegyverrel, tankokkal, ágyúkkal és kézigranátokkal verték le. Hivatalos jelentés szerint 38 halott és csaknem 300 sebesült... Megdöböntő és rémületes. A munkáshatalom kormánya a munkásokat – köztük a kommunista munkások tömegeit – legyilkolja, lemészárolja, sortűzzel intézi el. Kenyeret, nagyobb munkabért követelnek, és golyót kapnak. Ez ellen humanitás és szocialista lelkiismeret tiltakozik. Szomorúsággal teli a szívem, nem bírom visszafojtani a könnyeimet; a poznani hősök lényegében a szocialista szabadságeszményért folyó harc mártírjai, a szocializmus nevében uralkodó kormány a szocialista „törvényességet” hangoztató napjaiban.

Meggyőződésem, hogy a poznani vérfürdő komoly válságot indít el az egész nemzetközi munkásmozgalomban. A szociáldemokrácia ismét erősödni fog, a kommunistáknak pedig nehéz lesz védelmezni az új szocialista legalitást.

**Június 30.** Eisikovits elkeseredett.<sup>941</sup> A magyar zenei életet megfojtják, tönkretűzák tudatosan. Helyeseltem, hogy memorandumot készítsenek a magyar zenei élet szabad fejlődése érdekében. Jodál, Jagamas, Márkos, és a többiek...<sup>942</sup> Tenni kell valamit.

János azt mondja, hogy igényeinket a miniszterelnökséghez sürgősen adjuk be. Edgárral is beszéltem. Telefonálunk Lajosnak... A jövő hét elején elintézzük.<sup>943</sup>

938 Dálnoki András színész.

939 Dukász Anna színésznő.

940 Gulácsy Albert színész.

941 Eisikovits Mihály/Miksa zeneszerző.

942 Jodál Gábor zeneszerző, Jagamas János néprajzkutató és Márkos Albert zeneszerző, karnagy.

943 Balogh Edgár, Csögör Lajos és Demeter János, akiket Jordákyval együtt ítélték el 1954-ben.

**Július 1.** Magyar Dolgozók Pártja nyilatkozatot adott ki az ellenzék ellen.<sup>944</sup> Élesen támadja Nagy Imrét, Déryt, Tardost és másokat... A rezolúció szövege a félelmet tükrözi.

**Július 3.** A Moszkvai Művész Színház első előadását láttam.<sup>945</sup> Pogogyin színművét (*A Kreml toronyórája*) játszották első alkalommal. A darabot nem ismertem, a tartalmát nagy vonalakban közölte a műsor... De most már értem a Sztanislavszkij-módszer lényegét a gyakorlatban. Itt ezen a színpadon nem játszanak, hanem élék a mindennapi életet. A lelki cselekvések átélésének a színháza ez. Mesterei valóban a színjátszásnak.

**Július 4.** Szigyártó megállított, s közölte, hogy a Minisztériumban a színház vezetésének a kérdésével most foglalkoznak.<sup>946</sup> Az igazgató megy... a hozzá nem értés és műveletlenség nem maradhatnak meg egy művészeti intézmény vezető elvei. Fontolgatják – többek között – a Színház igazgatójává való kinevezésemet... Velem erről a kérdésről eddig még senki nem beszélt, és nem kérdezett meg. De nem is hiszek a kinevezésben. Még mindig törtetőkre van szükség, s azok érvényesülnek. Törtetés és aljas lelkiület pedig egy gyökérből erednek.

**Július 5.** A moszkvaiak Csehov: *Három nővér* előadása.<sup>947</sup> Csodálatos mesterműve a színjátszásnak az, amit láttam. Különösen a III. és a IV. felvonás számomra, eddigi ismereteimben a színművészet csúcsát jelenti. Ki a nagyobb és tökéletesebb itt, Jelszkaia, Tarasova, vagy Stepanova vagy Boldmann (Versiynin) Massalski (Tusenbach), Stanitin (Andrej) vagy a többiek bármelyik? – El sem lehet dönteni. Ez a színpad egy és oszthatatlan, az élet igazi színpada.

Gondolatok, új meg új gondolatok támadnak az emberben. A játék természetes átélése, az élet közvetlensége, a színpad teljes egysége, a színpadon kívüli cselekvések élő érzékeltetése, a lelki élet vágyainak és ezernyi bonyolultságának feltárása... De mindez úgy, ahogyan Csehov orosz embereket figyelve, orosz emberek vágyát, akarátát, boldogságkeresését és boldogtalanságát írta meg... S ezért a lelki átélések és a fizikai cselekvések útjának követése mellett, s ez csak a módszer, a magyar színjátszás számára a legnagyobb és igazán értékes tapasztalat az kell legyen, hogy sürgősen térjen vissza és támassza fel saját hagyományait. A mi nagy realista színjátszásunk még Sztanislavszkij módszereivel is kizárólag a nagy, magyar színjátszási hagyományainkba ágyazható be. Az utóbbi évek sorozatos balsikereinek s színjátszásunk mai válságának az oka éppen az, hogy egy-két előadástól eltekintve éppen erről feledkeztünk meg. Színházaink utánóztak, s méghozzá fiatal káderek tették, akik azt hitték, hogy elég elméletileg megtanulni azt. A moszkvaiak még színészetten keresztül is őriznek, ha-

944 A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata. Szabad Nép, 1956. július 1. 1.

945 Deák Tamás: A Moszkvai Művész Színház vendégjátékáról. Utunk, 1956. július 13. 5.

946 Szigyártó Sándor színházi rendező.

947 A három nővér a Moszkvai Akadémiai Színház előadásában. Igazság, 1956. július 7. 1.

gyományokat adnak át a fiataloknak és hagyományokat teremtenek. A színházban a fiatalok csak az öreg és régi színészekről tanulhatnak eredményesen.

**Július 6.** A M.M.SZ.<sup>948</sup> harmadik előadása. Kedrov-Karenin, Taraszova-Anna és Stanicin-Vronszi, az emberi lélek minden rezdülését tökéletesen tükrözték. A *Holt lelkek* minden alakja, gondolataik, jellemük, mozgásuk, minden cselekvésük – tényleg azt bizonyítják, hogy a 20. század valóban egyik legnagyobb színházát láttuk.<sup>949</sup>

**Július 7.** Szilágyi András figyelmeztetett, hogy egyesek egyetemi tevékenységemet nacionalistának bélyegzik, s hangulatot teremtenek ellenem. Ezek szerint szembeke-rültem Bányaival s a történeti karral is... De miben? – ezt szeretném már tudni egy-szer. Talán abban, hogy a magyar kultúrát fejlődni szeretném látni, hogy egyenlő elbí-rálást kívánok a lehetőségek megteremtése tekintetében, hogy nem akarok gyarmati sorsban élni, saját szülőföldemen megtűrtként, vagy szolgaként élni? – Mi a bűnöm? – Talán az, hogy egyetemi színvonalon szeretném nevelni a diákságot, hogy utálom a szürke és buta közepszerűséget, hogy nem borulok térdre a Bányai Lászlók és Nagy Istvánok előtt, hogy gondolkozó szocialista vagyok, és nem idézeteket szajkózó be-tűrágó... Oh milyen férges ezek az emberek, akik tudományos és szellemi életünket irányítják... Szilágyi András barátilag figyelmeztetett, óvni akar és segíteni. Figyel-meztetését igaznak és barátinak fogadom. Javaslatra azonban opportunistá, amikor azt tanácsolja, hogy vonuljak mindentől vissza, tanuljak és írjak, s őrizzem meg „szép” egyetemi tanári pozíciómat... Ha ezt tenném, vajon nem önmagam és népem, az em-beri eszmények és a szocializmus világát árulnám el vajon magam is, nem az írástudók árulásának tételét erősíteném és igazolnám?<sup>950</sup>

**Július 8.** Elöttem az Akadémia 1956 évi kitüntetettjeinek és díjazottainak névso-ra.<sup>951</sup> Természettudományok, társadalomtudományok, irodalom és művészetek kitün-tetettjei... Helyes és dicséretre méltó. De bárhogya kutatom a névsort, sehol egyetlen magyar vagy német, vagy szerb, vagy más nemzetiségű, mind román. Talán ez nem is helytelen. A román Akadémia természetes feladata a román tudományosság és iroda-lom fejlesztése és támogatása. De mi legyen akkor a magyarral? – Akadémiára vagy hasonló intézményre van szükségünk. Bánya ezért egy hónappal ezelőtt szeparatistá-nak nevezett, az Utunk tegnap adta vissza a cikkemet, amelyben ezzel a kérdéssel fog-lalkoztam.<sup>952</sup>

**Július 9.** Elkészítettük mind a négyünk beadványát a miniszterelnökséghez a kár-talanítás tárgyában. Az ítélet megérkezett.<sup>953</sup>

948 Moszkvai Művész Színház.

949 Deák Tamás: *A Moszkvai Művész Színház vendégjátékáról*. Utunk, 1956. július 13. 5.

950 Jordáky itt Julien Benda *Az írástudók árulása* című pamfletjére utalt.

951 Az 1956. júliusi általános ülésszakon kiosztott akadémiai díjak. Igazság, 1956. július 8. 1.

952 Jordáky Lajos: *A történettudományi munka egyes előfeltételeiről*. 1956 (publikálatlan kézirat). EME, Jordáky-hagyaték, III.4, 146.

953 Sentința nr. 673/1956. június 16. ACNSAS, Fond Penal 000217 (Jordáky és csoportjának bünte-tőügye), dosar 5, 240–246.

**Július 10.** Hosszú beszélgetés Bányai Lászlóval. Egyetemről és színházról. Szeretné, ha az egyetemi katedra mellett vállalnám a marosvásárhelyi Művészeti Intézetben a színháztörténeti tanszéket is. Szerinte ezáltal összekötő lennék a két színház között is. Különben úgy tudja, hogy Senkálzsky engem javasolt a kolozsvári Színházhoz igazgatónak, s Vaida Vasile is támogatja ezt. Meglátjuk. Mindenesetre a kolozsvári színház[at] az egész magyar kultúra érdekében régi fényében kell feltámasztani.

**Július 14.** Kogălniceanu művének fordításával foglalkozom.<sup>954</sup>

**Július 15.** Néhány szép filmet láttam a napokban. Kiváló alkotás a *Körhinta*.<sup>955</sup> Szép és szórakoztató a *Monte Cristo grófja* új változata...<sup>956</sup> Élvezem a szabadságot. Itthon, de pénz nélkül.

**Július 16.** Úgy szeretnék utazni. Vágyom látni a világot. Budapest, Prága, Bécs – először megelégednék ezzel. De aztán továbbmenni Keletre és Nyugatra, Délre és Északra. A könyvek után most már az utazások élő élményeire van szükségem. S nemcsak nekem, hanem másoknak is.

**Július 17.** Gáll Ernő volt fent nálunk. Beszélgetés a marxista filozófia és szociológia problémáiról. Mélyreható munkára van szükség. Ernő is helyesnek tartja ezt, de még ő maga sem gondolkozott azon, hogy gondolkozni vagy filozofálni itt is lehet, önállóan és alkotóan... Az Egyetemen új rektor valószínűleg Márton Gyula lesz...<sup>957</sup> Megalapítottuk, hogy Bányai egyáltalán nem tartott előadásokat, s kurzusát másokkal tartatta meg...<sup>958</sup> Érdekes fényt vet politikai és szellemi irányunk vonalára az, hogy bizalmas utasítás alapján felülvizsgálunk minden megjelent könyvet, s kivonják a forgalomból a sztálinista dicsőítő és a szociáldemokratákat támadó könyveket és írásokat. Nyilvánvalóan egyik világpolitikai célkitűzés a szociáldemokrácia megnyerése által Nyugat-Európa elválasztása az Amerikai Egyesült Államoktól... A szociáldemokrácia jelentős tényező ma az egész világon... A marxizmust alkotó módon kell továbbfejleszteni – ez tény. Mi marad meg belőle élőnek, és mi válik kizárólag történeti anyaggá, az a szabad és konkrét szociológiai kutatások közben dől majd el. Mindenesetre mindent el kell vetni, ami dogmatizmus.

**Július 19.** Rákosi Mátyás lemondott. Az új politikai bizottságba beválasztottak öt új embert, köztük hármat, akik a börtönből jöttek ki. Új vonal a rajkisták és a baloldali szociáldemokraták rehabilitálásával... Mindenesetre fontos fordulatnak látszik az, ami történik.

954 Mihail Kogălniceanu: *A parasztság sorsának könnyítése*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 1975.

955 *A Körhinta* Fábri Zoltán nagy sikerű, 1956-os filmalkotása, amelyet az 1956-os cannes-i filmfesztiválon Arany Pálmára jelöltek.

956 *Le Comte de Monte-Cristo*, francia–olasz film, rendezte Robert Vernay 1954-ben.

957 Márton Gyula nyelvész.

958 Ismeretlen személy.

**Július 24.** Ötödik napja ágyban fekszem. Rettenetes fájdalmaim vannak. Holnap bemegyek a kórházba, s kioperáltatom kegyetlenül fájó aranyeremet. Minden munkámban megbénít. Se ülni, se járni, se dolgozni nem tudok.

**Augusztus 3.** A kórházból hazajöttem. Az operáció sikerült. Igen kiváló fiatal orvosok vannak. Bănescu végezte a műtétet.<sup>959</sup> Igen szeretetre méltóak Veress, Magyary, Király, Szigeti, Keresztesi és mindenekfölött az igazgató-főorvos Both Lajos.<sup>960</sup> Azt hiszem, kiváló intézmény a gyárak közelében egy ilyen kórház, amelyet még jobban ki kell majd fejleszteni és tökéletesíteni... A gyógyítás mellett igen jelentős szociálhigiéniai szerepet tölthet be, és kiváló segítséget nyújthatna szociográfiai munkában is.

**Augusztus 5.** Az események gyorsan követik egymást a kommunista mozgalmon belül. Magyarországon erőteljesen folyik a Rákosi-féle sztálinizmus felszámolása. Lengyelországban ma közölték, hogy Gomulkát és barátait rehabilitálták. Kelet-Németországban Dahlemet s a régi emigráns vezetőket szintén rehabilitálták...<sup>961</sup> Csak nálunk érvényesül még teljes egészében a sztálinista vonal. A legvadabb és legszűklátókörűbb sztálinizmus. Bár a kulisszák mögött itt is forr valami. Amíg azonban mindenütt, a XX. kongresszussal párhuzamosan – legtöbb helyen már azelőtt – megindultak a Párton belül a viták, a párttagság lázadt fel a sztálinista vezetés módszerei és a sztálinista vezetők ellen, addig nálunk minden csak a kulisszák mögött, zárt körben történik. Még a tisztulás is dogmatikus és szektaszerű. Ez is bizonyítja, hogy mennyire vérszegény és gyenge, szektáns és szűklátókörű a romániai kommunista mozgalom. Mennyire műveletlenek a vezető káderek. Szocialista mozgalom és műveletlenség pedig soha nem járhattak együtt. És nem is járhatnak együtt...

Edgár azt mondja, hogy tárgyalások folynak Lukával, Teoharival és Ana Paukerrel, valamint erőfeszítések lesznek a szociáldemokratákkal szemben elkövetett bűnök kijavítására.<sup>962</sup> Változások várhatók a nemzetiségi kérdésben vitt politikában is.

Bruder felkeresett, s elmondta, hogy meglátogatta Deheleanu a központi titkárság részéről.<sup>963</sup> Cikket kért tőle, és a sérelmek orvoslását ígerte... Bruder igen helyesen kijelentette, hogy feltételek vannak, nemcsak egyéni, hanem igen jelentős – az állampolgári jogokkal összefüggő – feltételek. Egyes szociáldemokraták még börtönben vannak, mások ítélettel a zsebükben állampolgári jogaiktól megfosztva, állás nélkül, szabadságjogok nélkül. Deheleanu a napokban visszatér majd Kolozsvárra újabb tárgyalásokat folytatni. Kíváncsian várom én is.

959 Ismeretlen személy.

960 Both Lajos belgyógyász főorvos.

961 Franz Dahlem német kommunista politikus.

962 Luka László, Ana Pauker és Teohari Georgescu titkársági tagokat még 1952-ben távolították el Gheorghiu-Dej a pártvezetőségéből. Luka Lászlót a Luka-perben életfogytiglani börtönre ítélték, míg Georgescut és Paukert csupán megfosztották hatalmuktól.

963 Ismeretlen személy.



**Augusztus 6.** Demeter János keresett fel. Vidéki tapasztalatairól beszélt. Korrupció, lopás és kibírhatatlan nacionalizmus – ez a mai falu. Az állapotok gazdasági, társadalmi és nemzetiségi viszonylatban rosszabbak, mint bármikor... Az Egyetemen egyes karokra egyáltalán nem vesznek fel hallgatót, másokra tíz, legfeljebb húsz diákot. Tűrhetetlen ez is. Mit kérkedünk a kultúrával, a magas színvonallal a nemzetiségek szabad érvényesüléséről, amikor a tények napról napra az ellenkezőjét bizonyítják.

Bisztray Mária látogatott meg. Sokat beszélt Grozáról.<sup>964</sup> A Színház miatt el van keseredve.

**Augusztus 7.** Bruder azt mondja, hogy felkereste ismét Deheleanu, és Gh. Dej üdvözlét hozta.<sup>965</sup> Cikket adott. Tervei vannak vele. Nincs kizárva nemcsak párttagságának visszaadása, hanem a központi bizottságba való kooptálása sem. Véleményszabadságot, pártdemokráciát, Lakatos, Venczel kibocsátását, Pásztai és mások ügyeinek intézését kérte. Ilyen vonatkozásban megerősítettem. Egy igazán demokráciára és szabadságra, szabad vitára épített pártra van szüksége a proletariátusnak. Ebből azonban ki kell ebrudalni minden gyilkost, önérdeket néző karrieristát és kalandort. Meglátjuk, mi lesz. Úgy látszik, a szociáldemokratákkal a kérdést nagyon sürgősen kell megoldani. Nyilvánvalóan napok alatt...

Vescan Filu látogatott meg.<sup>966</sup> Nagyon vágyik haza Kolozsvárra a száműzetésből. Beteg, s mintha lelkileg erősen meg lenne törve.

Dobay<sup>967</sup> – 1945-ös években jogászkodott az egyetemen – keresett fel. Bizonyos álláspontot ismertetett Erdéllyel kapcsolatban.<sup>968</sup>

**Augusztus 8.** Vörös vérsejtek száma 3 900 000, hgl. 70%; vérnyomás 130–90; vérvizsga – negatív; vizeletvizsga – negatív; aranyér gyógyul; egy hónapon át felerősítésre [olvashatatlan]-injekciókat kapok. Both és Veress rendkívül kedvesen és figyelmesen kezelnek.<sup>969</sup>

**Augusztus 9.** Petre Costachéval találkoztunk Demeter Jánossal, véletlenül az utcán.<sup>970</sup> Megígérte, hogy Bukarestben utánanézi anyagi követeléseink sürgős teljesítésének.

**Augusztus 10.** Állítólag Bányai helyett Márton Gyula, Gáll Ernő helyett Csendes Zoltán, történeti–filológiai kar dékánjának Bodor András jön. Azt mondják, Gáll Ernő lesz az Utunk főszerkesztője... Meglátjuk. A személyi kiválogatást azonban ugyanúgy intézik, mint eddig, a közvélemény teljes kizárásával. Még az érdekelt

964 Bisztrai Mária Petru Groza és Kabdebó Duci színészno gyereke volt.

965 Ismeretlen személy és Gheorghe Gheorghiu-Dej, az RMP főtitkára.

966 Ifj. Teofil Vescan kommunista politikus.

967 Dobai István nemzetközi jogász.

968 Dobai István tervezetében Erdély megosztását látta kíváncsnak, ugyanis szerinte csak a lakosságcserevel összekötött területi megosztással lehetett volna a román–magyar kérdést végérvényesen megoldani. ENSZ-memorandum. In Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai* III. 27–46.

969 Both Lajos főorvos, a másik személy ismeretlen.

970 Petre Costache nagy nemzetgyűlési képviselő.

sem igen tudnak róla. Egy-két hozzá nem értő aktivista és háttérben meghúzódó szektariánus alak tud róla.

**Augusztus 11.** Dáné és Goldner.<sup>971</sup> Brudert felhívták sürgősen a Központi Bizottságához.

**Augusztus 12.** Szuezi válság. Angol–francia kardcsörtetés. Amerikai fékezés. Szovjet támogatás. Azt hiszem, végül is megegyeznek. Az imperializmus újabb vereséget fog szenvedni. Mozgásba jön az arab világ.

**Augusztus 13.** Az emberek mindenütt elégedetlenek. A nyomor megdöbbenő. Ezen az életen gyökeresen változtatni kell. Mindenekelőtt megoldani a gazdasági kérdéseket. De hogyan lehetséges ez, egy annyira korrumpált és erkölcstelen gépezettel és közszellemmel, mint amely uralja az egész országot.

**Augusztus 20.** A nemzeti elnyomás a kirobbanás felé közeledik. Lehetetlen, hogy ne látnák, milyen borzalmas és tűrhetetlen. Ha meg látják, akkor feltételezhetően nemcsak a kormány, hanem a párt nemzetiségi politikája is a nagyromán sovinizmus vonalán megy... Így nem lehet marxista–leninista politikát üzni.

**Augusztus 22.** Gáll Ernő, Edgár és Demeter János kerestek fel.<sup>972</sup> Megbeszéltük a nemzetiségi kérdést a munkásság és értelmiség terhei és helyzete szempontjából. Ernő tájékozódni akar. Edgár az óvatosságot javasolta. Még János is fel volt háborodva. Mária igen indulatos.

**Augusztus 24.** Felvételi vizsgák. Történelemhamisítás minden vonalon. Tönkretett ifjúság. Jelszavakat és hazugságokat szajkóznak. Legalább az Egyetem válna az igazságok hirdetőjévé.

**Augusztus 25.** Lajos-napot édesapámékkal töltöttük. Csendben. Béláék sem voltak itthon. Keseregünk. Minden változatlan külsőleg. Forr valami nálunk is. Rövidesen politikai válság kell kirobbanjon a Párton és a kormányon belül.

**Augusztus 26.** Elemér megy Pestre.<sup>973</sup> Tanácsokkal láttuk el. Remélhetőleg egyszer majd lesz bátorsága, s informálni fogja a magyar írókat és tudósokat az itteni helyzetről.

Szabédiék.<sup>974</sup> A Székelyföldön ugyanaz a helyzet, mint a többi részen. Az autonómia légvár és illúzió. A nemzeti elnyomás állandó és fokozódik. Mindenütt iskola-megszüntetések. A minisztériumban még a statisztikákat is meghamisítják. Kolozsváron az elemi iskolába beiratkozottak 30%-a magyar...

**Augusztus 27.** A Moszkvai Egyetemen tanuló lengyel diákok küldöttsége felkereste a rektort, és közölte, amennyiben az egyetemen nem szüntetik be a lengyel néppel kapcsolatos történelemhamisítást, a lengyel diákok elhagyják az egyetemet... Méltó a szabadságszerető lengyelekhez ez a magatartás... De mi meddig tűrhetjük a hamisí-

971 Dáné Tibor szerkesztő és Goldner András egykori szociáldemokrata politikus.

972 Balogh Edgár publicista.

973 Jancsó Elemér irodalomtörténész.

974 Szabédi László költő és felesége.

tást, ferdítést, elnyomást? Mikor vetünk véget annak, hogy a román nacionalisták nyenyencei legyünk?<sup>975</sup>

**Augusztus 28.** Szilágyi András – régi Móricz-kollégista, már évek [óta] színházrendező Magyarországon – keresett fel.<sup>976</sup> Szívesen jönne haza Kolozsvárra. A lehetőségekről beszéltünk. Meglátjuk, a közeljövőben mit lehet tenni.

**Augusztus 29.** A Bolyain a Minisztériummal vívott küzdelem győzelemmel ért véget. Visszaállították a tavalyi létszámot a felvételeknél, s ami ennél lényegesen fontosabb, a megszüntetett tudományszakokat. Az akcióból Bányai is kivette a részét.

**Augusztus 30.** Végre ismét teljesen egészséges vagyok. Járhatok, mozoghatok, ülhetek, s mindez azt jelenti, hogy dolgozhatok.

**Augusztus 31.** Az életet nyugalmassá kellene tenni az emberek számára. Életcélt, hitet kell bennük ébreszteni. Céltalan és eszmény nélküli emberekkel nem lehet semmiféle társadalmat építeni. Építés alatt persze a magasabbrendűt kell érteni. Szabadság, demokrácia, humánus, jólét.

**Szeptember 1.** Az Egyetem megnyitó ünnepségén Gáll Ernő határozott és bátor ünnepi beszédet tartott. Dogmatizmus és alkotóképtelenség ellen, a magyarságot fenyegető nacionalizmus ellen, a magyar nyelv-irodalom-történelem életre keltéséért és tudatosításáért... Szép volt hallani, amit már rég nem lehetett.<sup>977</sup>

**Szeptember 2.** Asztalos István most jött haza Magyarországról. Szemmel láthatóan sokkal bátrabb, mint volt azelőtt. Használt neki a kapcsolatfelvétel a magyar írókkal. Kállai, Sándor Pál és mások üdvözetét hozta nekem is.<sup>978</sup> A szellemi élet szabad, a megélhetés jobb, rendes közigazgatás. Veres Péter, Szabó Pál, Illyés Gyula és a többiek Nagy István regényeit – az utóbbi tíz évből – botrányosnak tartják. És még sok mindenről beszélt... Most már azt szeretném, ha idehaza is megjönne Asztalos Pista hangja és bátorsága is. Meglátjuk a közeli hetekben.

**Szeptember 6.** Negyvenhárom éves vagyok. Mennyi terv és mennyi energia marad kihasználatlanul bennem. Mennyi célkitűzés vár megvalósításra a közeljövőben. És meg is fogom valósítani népem javára.

**Szeptember 8.** Még mindig semmi változás az országban. Látszólag itt erősebb a sztálinizmus, mint volt bármikor. Ennek a sztálinizmusnak azonban itt is fel kell számolódni.

**Szeptember 10.** Hosszú beszélgetés Bányaival Szabédinál, Edgár, Bodor és Kelemen jelenlétében.<sup>979</sup> Nemzetiségi és belpolitikai kérdések. Bányai súlyos vereséget

975 Jordáky itt valószínűleg a finnugor/szamojéd népek egyik csoportjára, a nyenyecre utalt, akiknek orosz asszimiláló törekvésekkel kellett szembenézniük.

976 Ismeretlen személy.

977 Gáll Ernő: *Tanévnyitás a Bolyai Egyetemen*. Utunk, 1956. szeptember 7. 1.

978 Kállai Gyula magyar kommunista politikus, miniszter, miniszterelnök és Sándor Pál filozófus.

979 Bányai László kommunista politikus, Szabédi László költő, Balogh Edgár publicista, Bodor András és Kelemen Lajos történészek.

szenvedett az Egyetem alapszervezetében. Csehi csoportja kibuktatta a vezetésből; a kolozsvári pártkonferenciára 4 szavazattöbbséggel Csehit választották meg Bányaival szemben... Úgy látszik, ez a vereség egyik oka Bányai felénk való közeledésének. Azt hiszem, néhány hónappal elkésett vele. Bányait és bárkit támogatni kell a nemzetiségi küzdelemben – ha hajlandó és kész harcolni. A Csehivel való harc azonban közvetlenül nem érdekel. Legfeljebb csak annyiban, hogy ha Bányai vereséget szenved, helyére semmi esetre se jöhessen Csehi, aki gyűlöli a magyar kultúrát, ha teheti, árt a magyarságnak, még akkor is, amikor – mint az utóbbi hónapokban – annak a védelmében lép fel. Mindenesetre a Csehi-frakció előtörését meg kell akadályozni, mert veszélyt jelent a magyar kultúra kibontakozására... Mindinkább meggyőződésemmé válik, hogy a Bányai-féle szektáriánusokkal és a Csehi-féle frakciókkal szemben mi képviseljük a szocializmus egyetemességét és a magyar nemzeti kultúra népi kapcsolatait... Ezt a vonalat most már ki kell bontakoztatnunk minél szélesebb rétegek között.

A hétórás beszélgetés mindenesetre hasznos volt.

**Szeptember 11.** Az élet állandó küzdelem. Ma miért kell harcolnia az ellen a rendszer ellen, amelyért küzdünk, azok ellen, akiket elvtársaknak véltünk, jogvédelemért azok ellen, akik a jogokat ígérték valamikor. Mennyi paradoxon és mennyi ellentmondás.

**Szeptember 12.** A világ ismét a háború szélére került. Úgy látszik, Anglia és Franciaország kirobbantja a háborút Szueznél. Céljuk megbuktatni Nasszert Egyiptomban s új erőket felszínre hozni az arab világban. Amerika végül is kénytelen lesz támogatni... Az angol labouristák a háború ellen, a francia szocialisták a háború mellett vannak. Ez is paradoxon. A Szovjetunió támogatja Nasszert s a mögötte álló arab nacionalizmust. Ez is paradoxon, hiszen az araboknak igazuk van, amikor nemzeti függetlenségükért és létükért küzdenek, de nincs igazuk, amikor valójában fasizmust építenek országaikban.

**Szeptember 19.** A háborús veszély még mindig fennáll... Bár igen megerősödött a labouristák határozott háborúellenes állásfoglalása. Amerika pedig saját maga részére szeretné biztosítani a csatorna ellenőrzését.

Hruscsov Jugoszláviába érkezett.<sup>980</sup> Zavar van ismét a szocializmus értelmezése körül. Jugoszlávia kommunistái ugyanis tartják magukat a megállapodáshoz, amely szerint minden ország maga határozza meg az utat, amelyen és ahogy a szocializmust építeni akarja. A[z] SZKP-ja<sup>981</sup> viszont figyelmeztette az utóbbi időben a népi demokráciákat, hogy ne kövessék túlságosan a jugoszláv szocializmus útját. Úgy látom, hogy Lengyelország és Magyarország gyors léptekkel kerül a szocializmus titóista és de-

980 N. Sz. Hruscsov *Jugoszláviában*. Előre, 1956. szeptember 22. 4. Hruscsov szeptember 20-án érkezett Belgrádba, majd 28-án Titóval együtt tért vissza a Krímbe.

981 Szovjetunió Kommunista Pártja.

mokratikus értelmezésének az útjára. Csehszlovákia és Bulgária a mai szovjet vonalat követik, Románia viszont mereven a sztálini úton halad.

**Szeptember 20.** Bányai erősen közeledik felénk. Lassan közvetve is, az Egyetemen, az Írószövetségben, szellemi életünkben diadalmaskodik az a vonal, amelyet mi képviselünk s amelyért börtönben ültünk. Következő lépés: kapcsolatokat találni és teremteni a munkássággal.

A Magyar Írószövetség anyaga felemelő.<sup>982</sup> Határozott emberi, szocialista és magyar. Az új vezetőségbe beválasztották többek között Illyés Gyulát, Tamási Áront, Németh Lászlót, Szabó Lőrincet, Kodolányi Jánost.

**Szeptember 22.** Bányai váratlanul autót küldött utánam, hogy azonnal menjek és vegyek részt a Vajdahunyadon megtartandó Hunyadi-ünnepség küldöttségében. Végül is megyek, bár elvi fenntartásaim vannak a rendezés előkészítését és az ünnepségek eltervezését illetően... Gyönyörű az út. Megálltunk Tordán, Enyeden és Gyulafehérváron, s este tíz körül érkeztünk meg Dévára. Vacsora, ismerkedés a kolozsvári román történészekkel, beszélgetés. Minden kellemes.

**Szeptember 23.** Először vagyok Déván. Reggel, amikor a szállodából kijövök, az utca közepéről csodálatos panoráma tárul eléem. Déva vára teljes szépségében áll előtttem. Percekig állok és nézem; nem tudok betelni a látvánnyal. Most értem meg a nemzeti romantika valóságban gyökeredző lényegét. Berzsenyit, Vörösmartyt és Petőfit egyaránt az ilyen látványok bűvölték el, és készítették, ihlették költészetükben... Reggeli után autón átmentünk Vajdahunyadra a hivatalos ünnepségekre.

Dejeuval találkoztam – a néptanács elnöke –, aki melegen üdvözölt.<sup>983</sup> S ezután új meglepetés. Vajdahunyad vára. Ragyogó ez a nagyszabású vár. Büszkén uralja a tájat, pedig vele szemben ugyanilyen büszkén emelkednek a magasba a hatalmas kokszolók, vasolvasztók és acélhengerművek éjjel-nappal füstölgő gyárkéményei. A középkor, kastélyával és lovagromantikájával, a mi korunk gyárépítő valóságával – egymás mellett alkotja a múlt és jelen valóságát...

Az ünnepségen jelen vannak Constantinescu-Iași, Oțetea, Jorgu Jordan, Roller, Daicoviciu akadémikusok, Mályusz Elemér és Elekes Lajos,<sup>984</sup> egy bulgár, a román és magyar egyetemek tanárai. Számunkra ez az ünnepség, ahogyan megszervezték, a nemzeti hagyományok és érzékenység lábbal tiprása. Hunyadi a késői dák hős, a románság aspirációinak letéteményese, Ioan de Hunedoara, akinek – Daicoviciu előadásából ezt lehetett kivenni – semmi köze nem volt a magyarsághoz. S emellett egyetlen szó a kolozsvári és a budapesti magyar delegációk felé, egyetlen szó magyarul... Ezt követte a déli bankett, amely ugyanebben a szellemben zajlott le. Sok évés – az ember betegre ette magát – és hordószónoklatok. A magyarok közül igen helye-

982 *A Magyar Írók Szövetségének közgyűlése*. Magyar Nemzet, 1956. szeptember 18. 5.

983 Dumitru Dejeu kommunista politikus.

984 Petre Constantinescu-Iași román kommunista politikus, Andrei Oțetea történész, Iorgu Jordan nyelvész, filológus, Mályusz Elemér történész és Elekes Lajos történész.

sen senki nem szólalt fel... Este újabb bankett. Ismét sok az evés és még több hordószónoklat. Elekes éles logikával és finoman mondta el véleményét. Végül felszólalt Edgár. Szerintem – bár amit mondott jó volt – maga a felszólalás szerencsétlen kezdeményezés és helytelen volt.

**Szeptember 24.** Gyulafehérváron Hunyadi sírjának megkoszorúzása a Nagytemplomban. Márton Áron szép, mérsékelt és nemes hangú beszédében üdvözölte a delegációkat.<sup>985</sup> Itt felemelő volt a templomba való belépés. Az orgona magyar Mária-éneket játszott.

Kinn voltunk Szentimrén. Nyolcszáz éves templom. Hívó már nincs a faluban. De a vasárnapi istentiszteletre a szomszéd gyárból bejövőket kőzapor fogadja a helyi románok részéről. Czira, a szomszéd község református papja – osztálytársam volt – és Sikó öreg pap panaszkodtak el szenvedéseiket...<sup>986</sup>

És élményekben gazdagon hazajöttünk.

De mit tegyünk hatékonyan és hatásosan népünk megmentésére, népeink együttműködésére... Minden kő, amit láttunk, nagy történelemformáló erők bizonyítéka. Nem maradhatunk elfajzott utódai a történelemalakítóknak.

**Szeptember 27.** Miron Constantinescu, Fazekas és Vaida ma fogadták Edgárt, Demeter Jánost és Gáll Ernőt s valószínűleg másokat is.<sup>987</sup> Edgárral csak tudományos kérdésekről beszélgettek, Demeterrel a nemzetiségi kérdésről. Kijelentették, hogy számos nemzetiségi sérelmet azonnal orvosolnak.

**Szeptember 28.** Ma este kétórás beszélgetést folytattam Miron Constantinescuval, Fazekas Jánossal és Vaida Vasilével. Beszélgetésünk kiterjedt a nemzetiségi sérelmekre és megoldásokra, egyetem, értelmiség, diákság és munkásság kapcsolataira, Kolozsvár és az erdélyi városok magyar jellegének külsőségeiben való megnyilvánulására, a Hunyadi-ünnepségekre és saját tudományos munkámra és terveimre... A beszélgetés termékeny volt, s ha részükről ez nemcsak taktikai engedmény, hanem őszinte és becsületes fordulat, akkor lesz eredménye. Az a benyomásom azonban, hogy egyelőre nem a belső meggyőződés, hanem a körülmények kényszerítő ereje készítette őket tájékozódó megbeszélésekre. Végül is kénytelenek voltak velünk is tárgyalni... Egyelőre megoldanak majd egy csomó részkérdést a nemzetiségi sérelmekről, hogy ne kelljen a lényegre térni. Természetesen elfogadjuk, de nem mondhatunk le az alapvető kérdések megoldásáról. Szocialista demokrácia, szabadság, önrendelkezés – mind olyan kérdések, amelyek nélkül az emberi élet elképzelhetetlen... Miron különben kifejtette, hogy ellenzi a nemzetiségi státútumot, mert arra a szocializmusban nincs szükség. Lehet, hogy igaza van. De viszont szükség van az önkormányzatok biztosítására a leg-

985 Márton Áron erdélyi római katolikus püspök.

986 Ismeretlen személyek.

987 Fazekas János, Vasile Vaida kommunista politikusok és Balogh Edgár publicista.

kisebb egységig. Minden város és falu maga döntsön nyelvi igazgatásáról és még sok másról.

**Október 3.** A nemzetiségi kérdésben bekövetkezett a fordulat. Bár még mindig idegenkedik a Párt a kérdés elvszerű és teljes megoldásától. Egyelőre rendezik a legkivívóbb sérelmeket a kulturális fronton. Mindenesetre tény, hogy a Párt foglalkozik a nemzetiségi kérdéssel, tárgyalásokat kezdett a Pártból kizárt vagy félreállított magyar vezetőkkel, s elismerte, hogy jelenleg a román nacionalizmus a legveszélyesebb erő, és a küzdelmet ez ellen kell irányítani...

Az írókkal való ülés kemény és viharos volt.<sup>988</sup> Szabédi, Csehi, és a fiatalok a leghatározottabbak.<sup>989</sup> Bányai és Nagy István óvatos.<sup>990</sup> Balogh Edgár veszélyes tétellel fejezte be ragyogóan felépített beszédét. Úgy látszik, továbbviszi régi vonalát, amit Jilaván részletesen kidolgozott és megfogalmazott...

Magyar alminiszter a kulturális és közoktatásügyi minisztériumban, mezőgazdasági főiskola és a szakmai oktatás visszaállítása, kétnyelvűség a magyar városokban, az Akadémia magyar tagozatának a megszervezése, folyóiratok megindítása, a Bolyai egyetemi jellegének elismerése és a bukaresti egyetemmel való egyenrangúsítása és még számos részletmegoldás lép életbe haladéktalanul.

**Október 6.** Ünnepelesen, nagy gyászpompával temették el Rajk Lászlót és három kivégzett társát. A sztálini önkény áldozatainak minősítették, s megfogadták a Párt és a partizánszervezetek nevében, hogy soha hasonló önkényt nem túrnak meg az országban, amelyet a szocialista demokratizmus útjára vezetnek... Csak az a baj, hogy a sztálini önkényt lényegében sztálinisták ítélik el, s hogy az országot továbbra is sztálinisták vezetik.

**Október 7.** Becskiéknél.<sup>991</sup> Vita a nemzetiségi kérdésről. Szabédi hajnalban utazik Moszkvába.

**Október 8.** Az Utunk szerkesztősége még mindig fél az egységes magyar irodalom gondolatától. Az óvatos Sónit és a politikai felelős Kallóst és a gerinctelen Kiss Jenőt nem ártana már véglegesen lecserélni a lap éléről.<sup>992</sup> Akadályozói mindhárman a szabad alkotó szellem kibontakozásának.

**Október 9:** A nagyváradi katonai törvényszék volt elnöke, Bágye ezredes elmondotta, hogy 1953 őszén azt az utasítást kapta a Belügyminisztérium államvédelmi

988 1956. szeptember 29-én Kolozsváron sor került a helyi és a marosvásárhelyi írók, szerkesztők gyűlésére, amelyen nyíltan megfogalmazhatták sérelmeiket a nemzetiségi kérdésben. Lásd Benkő Levente: *Az őszinteség két napja. 1956. szeptember 29–30.* Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2008.

989 Szabédi László költő és Csehi Gyula irodalomesztéta.

990 Bányai László kommunista politikus.

991 Becski Irén lélektani szakíró.

992 Sóni Pál irodalomtörténész, kritikus, Kallós Miklós magyar szociológus és Kiss Jenő költő.



osztályának egyik őrnagyától, hogy ügyünkben halálos ítéletet kell hoznia.<sup>993</sup> A Pătrășcanu-per<sup>994</sup> előtt kellett volna ítélni. Bágye áttanulmányozta az iratokat, és megállapította, hogy nincs bűncselekmény, ami miatt elítélhetne. Nem mert szembe-kerülni a belügyminiszterrel sem. A tárgyalás előtt beteget jelentett, s átadta egy kapitánynak azzal a megjegyzéssel, hogy nem látja bűnösségünket... Mi megmenekültünk azáltal, hogy a perben felülkerekedtünk... Bágyet különben elmozdították állásából.

**Október 10.** Kulcsár hivatott a Néptanácshoz.<sup>995</sup> Közölte, hogy a kormány utasítására veszi fel velem a kapcsolatot, s minden sérelmemet meg kell oldja. A pénz dolgában néhány napon belül döntés várható. Szeretném most már elintéztetni a telefont is. A dolgok különben igen lassan mentek eddig. Talán most meggyorsítják a külpolitikai vonatkozások; a Titóval való tárgyalások sürgetővé teszik a sztálini politika felszámolását.

**Október 11.** Fazekas János az egyetemen volt. Hosszasan beszélgettem vele. Jelen volt Ardelean is, a sajtófőnök, a cenzúra legfőbb vezetője.<sup>996</sup> Felvettem a sajtószabadság kérdését is... Lényegében kitértek. Szerintük vannak hibák, de alapvetően a párt vonala 1953 óta helyes. A fejlődés más álláspontra fogja kényszeríteni őket.

**Október 12.** Kulcsár ma közölte, hogy a kormány a börtönének szenvedéseinek helyrehozásáért segítyt utalt ki számunkra.<sup>997</sup> Az összeget azonnal ki is fizette. Kell közölnünk Csögörrel is a hírt. Remélem azonban, hogy egyidejűleg ő is megkapta a segítyt.

**Október 13.** *Véráztatta út* – jugoszláv–norvég film. Nagyszerű alkotás.

**Október 14.** Nagy Imre volt fenn. Most már lehet és kell beszélni. Igaza van. A festők beszéljenek a képeikkel... Különben Magyarországon Nagy Imrét visszavették a pártba, Rákosit élesen támadják, a sztálinizmus elleni küzdelem élesedik... A történész hallgatókkal töltöttem a délutánt. Helyes lenne köröket alakítani s aktivitásba hozni az egész diákságot a szocializmusért és a magyarságért, a demokráciáért és a szabadságért, a népek közötti békéért.

**Október 15.** Megérkezett Tamás Áron a feleségével. Nálunk lakik. Késő éjszakáig beszélgettünk. Áron bölcs lett, és sok értékes gondolata van. Két haza tudja ma magának, Erdély és Magyarország.

**Október 16.** Délben az Írószövetségben voltunk. Tamási üdvözölte a magyar népet, azokat, akik börtönben ültek magyarságukért, hitet tett a szocialista demokratizmus és a magyar és román becsületes és testvéri együttműködés mellett, megállapította,

993 Itt nem tudjuk, Jordáky kire utalt, ugyanis a nagyváradi tárgyalás során a katonai bíróság elnöke egy bizonyos Ioan Dragomir ezredes volt.

994 Lucrețiu Pătrășcanu kommunista politikust 1948-ben távolították el a hatalomból, perére azonban csak évekkel később, 1954-ben került sor, amelynek során kémkedésért és hazaárulásért halálra ítélték és kivégezték.

995 Kulcsár Ferenc, a Kolozs tartományi néptanács végrehajtó bizottságának elnöke.

996 Iosif Ardeleanu, született Adler Döme cenzúráért felelős pártvezető.

997 Kulcsár Ferenc kommunista politikus.

hogy ma diadalmaskodik a népi irodalom vonala s megteremtődik a lehetőség a népi-es és szocialista írók együttműködésére.

Nagy István nem volt jelen. Sokaknak kellemetlen volt minden, amit Tamási mondott. Becsületes és nagy író mély hitvallása volt a szabadság, emberség és szocializmus mellett.

Este baráti találkozás volt nálunk. Tamásin és rajtunk kívül itt voltak Bartalis [János],<sup>998</sup> Jancsó Béla, Kacsó [Sándor],<sup>999</sup> Balogh Edgár, Demeter János, Asztalos [István], Nagy Géza,<sup>1000</sup> Tompa László, Nemes István, Nagy Imre és Béla.<sup>1001</sup> Az irodalom alapvető kérdéseit beszéltük meg.

**Október 17.** Ma Bányainál voltunk Tamásaival. Délután az egyetemi diákság körében tartott előadást. A diákság ünnepelte úgy, ahogy az utóbbi években senkit.<sup>1002</sup> Ez már tüntetés volt a magyar irodalom egysége mellett. Nagy diadalt arattunk.

**Október 18.** Tamásit ma Poór Lili, Bretán, Fekete Miska és Felszeghy Mária keresték fel.<sup>1003</sup> Este édesapáméknál vacsoráztunk. Tompa Miklós is megjelent. Éjjel kikísértük az állomásra. Kijöttek a történészhallgatók nagy számban. Virágcsokrokat és kis ajándékot adtak át búcsúzóul. A vonat kigördült, s mi Tamási jelenlétének és gondolataink emlékével folytatjuk még keményebben a küzdelmet a demokratikus szocializmusért.

**Október 19.** A kolozsvári akciónak és mozgalomnak mind erősebb a visszhangja Bukarestben a román írók között is. A magyarok lázadásáról beszélnek ismét, azt hiszem, sokan gyűlölettel, de sokan szégyenkezéssel, hogy ők még mindig semmit sem tesznek, amikor mi kemény harcokat folytatunk nemcsak a nemzetiségi jogokért, hanem a szabadságért, a demokráciáért, a szocializmusért, az emberiségért s magáért az emberért.

**Október 20.** Ma a Párt önéletrajzot kért tőlem. Úgy látszik, megindult a politikai rehabilitáció is. Ugyanezt kérték Edgártól, Jánostól és Takácstól.<sup>1004</sup> Úgy látszik, azoknak a rehabilitálásáról van szó, akiket nemzetiségi vonalon akarnak felhasználni. Még mindenestre minden a kulisszák mögött folyik, s olyan erők irányítják, akik önmaguk helyzetét szeretnék menteni és szilárdítani.

998 Bartalis János költő.

999 Kacsó Sándor újságíró.

1000 Nagy Géza tanár.

1001 Jordáky Lajos testvére, Jordáky Béla.

1002 A diákokkal való találkozót az egyetem irodalmi körének vezetője kezdeményezte, amihez Bányai rektor megadta az engedélyt. A találkozón Tamási az életútjáról beszélt, ezt követték a diákok kérdései. Itt leginkább Tamási könyveinek romániai árusításának hiányát vetették fel, de arra is rákérdeztek, hogy egy erdélyi származású író miért nem jön haza. Dávid Gyula: *1956 Erdélyben és ami utána következett*. Nap Kiadó, Budapest, 2016, 134–135.

1003 Bretán Miklós operaénekes, zeneszerző.

1004 Balogh Edgár publicista és Demeter János, valamint Takács Lajos jogászok.

**Október 21.** Háromórás megbeszélésem volt Kohn Hillel-lel. Felmértük a mai helyzetet s az események előrelátható jövőbeli alakulását. Álláspontjaink csaknem minden kérdésben fedik egymást. A nemzetiségi kérdés igen fontos, de csak része az általános demokratikus és emberi jogokért folyó küzdelemnek.

A diákok mind erőteljesebben zárkóznak fel az általam képviselt irányvonal mögött.

**Október 22.** A 20. század civilizációjáról megtartottam az első előadást. A természeti világkép volt a mai előadás tárgya. Igen nagy hatása és sikere volt. Percekig tartó tomboló taps. Úgy érzem, ez annak a politikai vonalnak szólt, amely kezd kibontakozni s mind erőteljesebbé válik. Figyelmes és lelkes hallgatóság. A történeszek mellett irodalmárok, jogászok, természet kariai és teológusok.

Lengyelországban óriási jelentőségű átalakulások történnek. Gomulka átvette a párt vezetését.<sup>1005</sup> Éles kritikát gyakorolt a lengyel belpolitika eddigi irányítói, a sztálinizmus, a szovjet beavatkozás és minden fajta önkény ellen. A lengyel sajtó élesen bírálja a szovjet vezetőket és módszert. Rokosszovszkijt kibuktatták az új politikai irodából...<sup>1006</sup>

**Október 23.** Budapesten történelemalakító pillanatok vannak. A Nagy Imre vezette alatti csoportok tömegtüntetést rendeztek ma délután. Este kilenc órakor, ezekben a percekben Gerő Ernő beszél a rádióban. Provokációs beszéd. Sztálinista erős kéz vonalát hirdeti meg a magyar nép legjobbjai ellen. Aljas beszéd, olyan emberé, akinek nem a szocializmus, hanem az önkény fenntartása a célja. Ennek a beszédnek végzetes következményei lehetnek. A néptömegek mozgalmát nem lehet megállítani, ha az a kirobbanás állapotába került. Márpedig azt hiszem, ez a pillanat bekövetkezett. Elsöpörni az önkényeskedés maradványait és biztosítani szocializmus demokratikus útját – csak ez lehet ma a feladat. A néptömegek mellé állva [a] szocializmusért, de semmi esetre sem a néptömegek ellen egy idegen érdekeket szolgáló, a néptől és nemzeti aspirációktól távol álló önkényuralom fenntartásáért.

**Október 24.** Tragikus dolgok történnek Magyarországon. Forradalom van, utcai harcokkal, a szovjet tankok és repülőgépek beavatkozásával. Azt hiszem, a haladó írók, az ifjúság és a munkásság a maga teljességében vesz részt a forradalomban, amely

1005 A poznańi munkásfelkelés 1956. június 28. és 30. között zajlott, amellyel szemben a hadsereget is bevetették, és ez 57-100 halálos áldozattal, 600 sebesülttel és több mint 700 ember letartóztatásával járt. A lengyel pártvezetés elvesztette Moszkva bizalmát, és vele szemben az 1951 és 1954 között börtönviselt Władysław Gomułka lett a társadalmilag is támogatott pártvezető-jelölt. Őt azonban a szovjet pártvezetés nem fogadta el, és katonai beavatkozással fenyegetett. A veszélyhelyzetet a szovjet legfelsőbb pártvezetés küldöttségével 1956. október 19–20-án folytatott varsói tárgyalás hárította el. Ennek eredményeként Gomułka október 21-én átvette a Lengyel Egyesült Munkáspárt vezetését. Az előző nap mondta el azt a beszédet, amely a szovjet blokkon belül a belső lázadásért nem az imperialistákat, hanem a belső hibákat okolta. A beszédet a Szabad Nép 1956. október 23-án közölte.

1006 Konsztantyin Rokosszovszkij szovjet marsall.

demokráciát és szabadságot, a szovjet csapatok távozását, Gerő és a moszkoviták eltávolítását, mélyreható reformokat, Nagy Imre-kormányt követel. Nagy Imre átvette a reggeli órákban a kormányt, a forradalom lángja azonban tovább tart.

**Október 25.** A forradalom győzött, de az utcai harcok még tovább tartanak. Győzött a párton belül, Gerő eltávolításával, s győzött az utcákon. A sztálinizmust felszámolják radikálisan, de a forradalomba bekerült ellenforradalmi csoportokat is le kell fegyverezni és vissza kell szorítani. Nagy Imrével egy szociáldemokrata, kiskgazda, kommunista és haladó polgári koalíciót kell megteremteni. Nagy Imre beszéde okos és bölcs beszéd. Egy dolog azonban szégyenfoltja marad ennek a csodálatos októberi forradalomnak. Hogyan fogadhatta el Nagy Imre a szovjet csapatok beavatkozását a magyar nép ügyeibe?

**Október 26.** Vér, vér, mennyi vér öntözi ismét Budapest utcáit. Munkások, értelmiségiek és diákok vére... Valóságos vértenger. A magyar történelem dicsőséges napjai mégis ezek a vérrel teli napok. Hiszem, hogy a magyarság ismét méltó az egész világ tiszteletére és csodálatára a szabadságért folyó hatalmas küzdelemben. Magyarok, szocialisták, polgárok és népi fiatalok és becsületes kommunisták vére tesz pontot egy rendszerre és nyitja meg egy emberi és magyar, az egész nép szabadságát óhajtó magyar szocializmus útját.

**Október 27.** A forradalom diadalmasan tör előre. Mennyi hősiesség. A huszadik század nagy népe most már nemcsak a sportban és a művészetekben, hanem a politikában, a szabadságért folyó küzdelemben is a magyar.

**Október 28.** Milyen bűnös magatartást tanúsít a hazai sajtó. Mocskolja a nagy magyar forradalmat s ezzel lényegében magát ítéli el végérvényesen. Mint ahogy a Szakszervezeti Világszövetség is a magyar forradalmat gyalázva önmaga felszámolását kezdte meg. A világ népei és dolgozói nem L. Saillant,<sup>1007</sup> hanem a szabadságharcos magyar nép mögé sorakozik fel. Saillant valamikor nemzete szabadságáért küzdött, most egy nemzet szabadságharcát támadja meg.

**Október 29.** Az emberek nyugtalanok, s az itteni vezetők fokozzák a nyugtalanságot, ellentéteket szítanak románok és magyarok közé. Pedig most nem ellentétekre, hanem egységre van szükség a magyarságon belül és együttműködésre a románsággal.

**Október 30.** A magyar forradalom véglegesen győzött. Az idegen csapatokat ki kell vonni rövidesen. Új kormány, az 1945-ös alapon újjászervezendő ország, politikai pártok, szabad választás, a világ minden részében a történelem folyamán soha nem tapasztalt rokonszenv... Ujjong a lelkem, drága magyar fiúk és leányok, munkások és írók, drága magyar nép. Milyen büszke vagyok az ujjongó gyásznak ezekben az óráiban. Büszke, mert magyar vagyok és magyar lehetek. Mert én is azért harcoltam, amiért ők. Mert én is szenvedtem, s így öröömöm is határtalan lehet. Drága magyar vér, terméke-nyítsd a szabadság fáját és virágoztasd ki az egész nép szabadságát és boldogságát.

1007 Louis Saillant francia szakszervezeti vezető.

**Október 31.** Most már a politikai küzdelmek kezdődnek. Szerveződnek a pártok. Úgy látszik, hogy a szociáldemokraták távol tartják magukat. Fennáll a katolikus ellenforradalmi erők felsorakozásának a veszélye.

**November 1.** Halottak napja. Világítás. Elesett hősök emléke előtti tisztelgés...

Az egyetemi hallgatók ma gyászruhában jelentek meg az órán...

Egyetemi tanács, majd tantestületi gyűlés. Rokonszenvűnket fejeztük ki a magyar forradalom vívmányai és hősi népe iránt. És aggodalmunkat egyes reakciós erők feltűnése miatt. Egész napos kemény küzdelem. Az új szöveget nem hiszem, hogy Mironék alkalmasnak találják leközlésre, mert alapvetően különbözik az RMP jelenlegi állásfoglalásától és értékelésétől.<sup>1008</sup>

**November 2.** Ahogyan gondoltam. Mironék inkább lemondtak a táviratnak a magyar eseményekkel foglalkozó részéről, mintsem hogy publikálják...

Ma Miron és Alexa hívtak.<sup>1009</sup> Két óra hosszat beszélgettünk. Előbb a magyarországi eseményekről, majd az itteni állásfoglalásról. Miron részletesen kifejtette a párt jelenlegi irányelveit: román–magyar együttműködés, falu és város viszonyának fenntartása, egypárt a proletariátus hegemoniájának a biztosítására, román és magyar értelmiség együttműködése, fiatalság követeléseinek kielégítése, munkásgárdák felállítása és felfegyverzése.

Barátságos hang. A lényeg megkerülése, mert nem hajlandók a lényegét látni.

**November 4.** A Szovjetunió megtámadta több ezer tankkal, páncélosokkal és repülőgépekkel Budapestet és egész Magyarországot... Vége annak az illúciónak, hogy a szocializmusról lenne szó. Erőszak. Vas és vér.

**November 5.** Nem írtam alá az Egyetemen az „üdvözlő” táviratot, és nem vállaltam, hogy a diákokat megpróbáljam [meg]győzni erről.<sup>1010</sup> Emberi becsületemnek annyival tartozom, s nemzetem iránti hűségem legalább azt megköveteli, hogy hallgassak, ha nem beszélhetek, hogy gyászoljak, ha nem harcolhatok.

**November 6.** Megdöbbenő Edgár magatartása és Szabédi rádiónyilatkozata.<sup>1011</sup> Diákok mondták meg nekik, hogy szégyellhetik magukat. Laci legalább kétségbeesett, s örülteként lelkiismerete minden nyugtalanásával keresi a kiutat.

1008 Miron Constantinescuék.

1009 Miron Constantinescu KB-tag és Augustin Alexa főügyész.

1010 Az erdélyi magyar írók nevében megírt nyilatkozat végül az RMP Kolozs tartományi lapjában, az Igazságban jelent meg. Ebben elítélték az októberi budapesti eseményeket – konkrétan nem nevezték ellenforradalomnak, ám a szövegkörnyezetből ez olvasható ki –, azt állítva, hogy a demokratikus és szocialista vívmányokat a reakció sajtótította ki. Továbbá hűségnyilatkozatot tettek az RMP központi vezetőségének törekvései mellett – bár, mint állították, vannak hiányok és sérelmek –, amelyek értelmében „a lenini nemzetiségpolitika” és „a szocializmus építése” hozzájárul az erdélyi magyarság jogainak teljes szavatolásához. *Felzárkózunk a Román Munkáspárt oldalán. A kolozsvári magyar írók nyilatkozata.* Igazság, 1956. november 6. 2.

1011 Balogh Edgár publicista, valamint az éppen a Szovjetunióból hazatért Szabédi László reptéri nyilatkozatban ítélte el a budapesti eseményeket, ellenforradalomnak minősítve azokat.

**November 7.** Cinizmus egyik oldalon. Hősiesség a másikon. A világ közvéleménye a magyar nép mellett. Tüntetések, kommunista székházak felgyújtása, követségek szétrombolása, szervezetek, politikusok, írók és tudósok kiállása. India, Indonézia, Burma, Pakisztán állásfoglalása a magyarok mellett. Kommunista mozgalom bénulása a nyugati világban és Ázsiában. Magyarországon ténylegesen nincs kormány.

**November 8.** Egyetemi diákság mélyen megveti a magyar írók és tanáraik jelentős részét. Miért kellett ilyen kényszer-állásfoglalást kikényszeríteni? S miért nincs véleménye, akarata és gerince az erdélyi magyar íróknak?

**November 9.** Még a világháború sincs kizárva. Jugoszlávia elítéli a szovjet beavatkozást. Olaszország és még öt állam javasolja a SZ. U. megbélyegzését a nemzetközi jog „népgyilkos” fogalmával.<sup>1012</sup> Pakisztán javasolja a nemzetközi rendőrség általi megszállását az országnak... Herriot, Sartre, Beauvoir, Vercors, d’Astier, Moravia, Silone s az írók százai foglalnak állást.<sup>1013</sup> Ez a világ lelkiismerete...

**November 10.** Szabédi mély lelkiismereti válságon megy keresztül. Nyilatkozata miatt becsstelennek érzi magát a nemzettel szemben. Azzal a gondolattal foglalkozik, hogy kilépjen a pártból.

**November 11.** Egész nap itthon. Mária beteg. Rádiót hallgatom, előadásokra készülök s kéziratosokat nézek át... Ma Kádár beszélt a rádióban.<sup>1014</sup> Szeretne visszacsinálni sok mindent. Az október 23-i forradalom követeléseit elfogadta és kormányprogrammá tette a választások kivételével. És természetesen aláhúzta a szovjet csapatok segítségét. Emiatt marad izolált a magyar nép tömegeitől, az egész munkásosztálytól, az íróktól, a fiatalságtól... A világ tovább forrong. Tiltakozik és lázadozik a lelkiismeret mindenfelé.

**November 14.** Nálunk erősödik a sztálinista bürokrácia nyomása. Magyarországon az ellenállás és az általános sztrájk még mindig tart. Politikai pártok szabadságát, általános választásokat és a szovjet csapatok azonnali kivonulását követelik.

**November 15.** Mária súlyos beteg. Rekeszizom-gyulladás. Rettenetes fájdalmai vannak. Hațieganu Iuliu vizsgálta meg.

**November 16.** Tito beszélt.<sup>1015</sup> Beszéde hadüzenet világméretekben a sztálinizmusnak. A magyar forradalmat jogosnak, egy nép megmozdulásának, az egész nemzet harcának, spontán felkelésnek nevezte. „Egy klikk elleni indokolt felháborodás átalakult egy nép felkelésévé a szocializmus és a Szovjetunió ellen” – mondotta. Reméli,

1012 Szovjetunió.

1013 J. P. Sartre, Simone de Beauvoir, Jean Marcel Bruller (írói álneven Vercors), Emmanuel d’Astier de La Vigerie, Alberto Moravia, Ignazio Silone. A baloldali értelmiségiek állásfoglalásának lényege a Szovjetunió magyarországi beavatkozásának elítélése, valamint a szolidaritás kinyilvánítása az 1956-os forradalommal.

1014 Kádár János a szovjetek által kinevezett forradalmi munkás-paraszt kormány miniszterelnöke.

1015 Joszip Broz Tito elvtárs beszéde a Jugoszláviai Kommunisták Szövetségének Isztria tartományi aktivistái előtt. Előre, 1956. november 20. 4.

hogy még a sztálinisták agyaiban is világosság gyúlt, és belátják, hogy így többé nem lehet dolgozni... Támadása a szovjet, francia, albán, kelet-európai kommunisták ellen és állásfoglalás a lengyelek és a magyarok [mellett] – igen jelentős... Nyilvánvalóan Tito meggyorsította annak a harcnak a lefolyását, amely a sztálinista bürokrácia s a néptömegeket képviselő demokratikus szocialista irányzatot követelők között van... Nálunk tiszta sztálinizmus uralkodik.

**November 17.** Az Egyetemen a demokráciát követelő diákok vezetőit sztálinista módszerekkel akarják terrorizálni. Keresik a kapcsolatot a diákság akciói és az én előadásaim között. Egyetlen akciójuk előkészítésében sem vettem részt, de helyeslem, amit tesznek, mert becsületes szocialista és magyar szándék vezeti őket.

A kar tanszemélyzetének ülésén rokonszenvemem fejeztem ki a magyar nép és forradalma mellett. Nem tévelygésről van szó, hanem felemelő küzdelemről a demokráciáért, szocializmusért és szabadságért.

Várhegyi látogatott meg.<sup>1016</sup> Hosszasan elbeszélgettünk a diákság kérdéséről. Becsületes fiú, és tehetséges. Meg vagyok győződve, hogy mélységesen hisz a magyarságban és a szocializmusban.

A Korunk előkészítő szerkesztőbizottsága: Gáll Ernő, Csehi Gyula, Tóth Sándor, Földes László és Balogh Edgár...<sup>1017</sup> Ismét ugyanaz a garnitúra. Még egy hely megszállása a dogmatikusok részéről.

**November 18.** Több diákot letartóztattak.<sup>1018</sup> Nem hiszem, hogy bűnösök lennének. Sőt, meg vagyok győződve feltétlen becsületességükről. Nemes szívű fiatalok.

**December 31.** Másfél hónapig nem írtam semmit. Pedig ez a másfél hónap nagy történelmi horderejű dolgokat jelentett az emberiség, de különösen a magyarság történetében, továbbá a társadalmi kérdések, főleg azonban a szocializmus történetében.

Én magam mélyen megrendülten figyeltem mindent, ami ezekben a hetekben történt. Mint magyar és ember, mint magyar és szocialista minden idegszámmal átéltem a tragikus eseményeket. Milyen tragédia a szocializmus számára is, ami most történik.

A nemzetközi viták jugoszláv és szovjet, német és lengyel, magyar és román, kínai és indiai, olasz és francia s a világ minden munkásmozgalmában új erjedést indítottak el. A következményei még beláthatatlanok. Az azonban bizonyos, hogy a sztálinizmus semmiképpen sem térhet vissza, sem ideológiájában, sem gyakorlatában. A sztálinizmus fenntartása vagy restaurálása csak veszélyt jelenthet a nemzetközi munkásmozgalomra.

1016 Várhegyi István a Bolyai Egyetem Bölcsészkar Diákszövetség vezetőségi tagja.

1017 Földes László irodalomkritikus és Tóth Sándor filozófus.

1018 Az 1956-os kolozsvári diákmozgolódságok következtében Várhegyi Istvánt és több diáktársát, 1957 elején pedig Dávid Gyula, Varró János és Lakó Elemér egyetemi tanársegédekét, valamint Páskándi Géza és Bartis Ferenc egyetemi hallgatókat is letartóztatták.



Az Államvédelmi hatóságok ismét teljes erővel sürgölődtek novemberben és decemberben körülöttem. A szomszédoknál jártak, egyetemen érdeklődtek, kétes és buta spicliktől kértek információkat, s diákoktól mindenáron azt akarták kivenni, hogy én lázítottam őket... Milyen balgák és buták. A szocialisták között keresgélnek még most is, nem látják ugyanakkor, hogy a tényleges veszélyt egyrészt a reakciók, másrészt az ő buta módszereik idézik fel.

**Január 1.** Edgár arra akart rávenni, hogy írjam alá a kolozsvári írók levelét a magyarországi írókhoz.<sup>1019</sup> Határozottan elvetettem. Amint ma megtudtam, elutasította Szabédi és Kós Károly is. Edgár különben tényleg vagy hülye, vagy tudatos gonosztevő.

**Január 2.** Tovább zajlik a vita. A kínai párt lapja hosszú cikkben foglal állást a nagyhatalmi sovinizmus, a titoizmus szerepe és a magyar forradalom „ellenforradalmi” jellege tárgyában.

**Január 3.** Szellemi megtorpanás. Gyávaság. Tanácstalanság. Mintha nem létezne szocialista magatartás. Edgár állandóan többet kínál magából, mint amennyit kérnek. Nagy, Asztalos jellemtelenek. Korunknál nem veszek részt a szerkesztőbizottságban.<sup>1020</sup>

**Január 4.** Az ünnepeket csendben, itthon töltöttük el. Sokat dolgozom. Elkészültem egyetemi jegyzeteimmel. Történeti tanulmányokat folytatok. Néhány dolgozatot is befejeztem, mások folyamatban vannak. Mária nagy segítségemre van. Béluskát nagyon szeretném értelmes embernek nevelni, de a harci eszközök és a játékok mindenél jobban érdeklik. A családban a harmónia nem mindig tökéletes.

**Január 5.** Gáll Ernővel több cikket beszéltem meg.

**Január 6.** Hajdu Győző, Papp Ferenc és Oláh Tibor kerestek fel Marosvásárhelyről.

Visszaemlékező esszé szeretnének – hosszan és gyorsan az 1935–1945 közötti irodalmi életről, vitáiról, embereiről, magatartásokról... Megcsinálom. Legalább valamit az igazságból is lehet mondani. Különösen Asztalos és Nagy István szerepére világítok majd rá.

Veress Paliéknál. Semmi különös.

Magyar kormánynyilatkozat az „ellenforradalomról”. Milyen sajnálatos és milyen tragikus. A „kinek használ” elv alkalmazása. Pedig ez teljesen haladásellenes, vagy ha akarjuk, antimarxista tétel. Nem az a kérdés, hogy kinek használ, hanem hogy igaz-e vagy sem. A dolgozók fegyvere mindig csak az igazság. A hazugság soha nem lehet harci eszköz. A hazugsággal csak elbukni lehet. Igaz ügy alapja az igazság, a becsületesség. A szocializmus igaz ügy, tehát az igazságra van szükség minden körülmények között...

1019 A levél szövegében az erdélyi írók a Kádár-kormány felé tettek hűségesküet, ugyanis a nyilatkozat a „munkás-paraszt kormányt” dicsérte, amely felvette a harcot a budapesti „ellenforradalommal”. *Újévi levél a Magyar Népköztársaság íróihoz*. Utunk, 1957. január 5. 1.

1020 Balogh Edgár publicista, Nagy István és Asztalos István írók.

**Január 7.** Egyetemen folynak a vizsgák. Itthon a Kogălniceanu-kötet fordításán dolgozom.<sup>1021</sup>

**Január 8.** Hosszas beszélgetés Szabédival. Az események megítélésében általában egyetértünk.

**Január 9.** Hosszú beszélgetés Gáll Ernővel és Gaál Gábornéval a Korunknál való közreműködésem tekintetében. Állandó külső munkatársként dolgozok, a nevem azonban nem szerepelhet a szerkesztőbizottság tagjai között a címlapon. Ezt nem akarom én, mert nem érzem, hogy túlságosan megtisztelő lenne számomra egy fedőlapon szerepelni Nagy Istvánnal és Kovács Györggyel.<sup>1022</sup> De nem akarják illetékes tényezők sem az utóbbi hetekben, a magyar kérdésben tanúsított magatartásom miatt.

**Január 10.** Befejeztem az Egyetemes újkori történelem jegyzetét. Legépelve átadtam a karnak a második félév anyagát is.

**Január 11.** Képzőművészeti kiállítás. Néhány nagy kép Nagy Imrétől (Csíki emlékek), Balázs Pétertől (Fellegvár alatt és Piac téren), Abodi Nagy Béla (Munkások), Takács tájképei, Szervátiusz meseszerű fa domborművei, Gy. Szabó csodálatos metszetei. Szép tájak és virágok Simától, Corneától és másoktól. Teljesen zavaros szemlélet tükröződik Kovács Zoltán képein (*Vihar*)... Mindenesetre szépen fejlődő képzőművészet van Kolozsváron.

Színházban a *Szabin nő elrablása*. Tönkre neveti az ember magát a sok sületlenségben. De hiszem, hogy ez is kell, különösen vidám színpad keretében. Sajnos azonban úgy néz ki, hogy a burleszk uralkodik el teljesen a kolozsvári magyar színházban.

**Január 12.** Ismét súlyos bánat. Kimúlt a mi kis fekete Mici cicánk. Mennyi báj volt benne. Hogyan játszott, figyelt, okosan cselekedett és bájos volt. Oh, hogy elsirattuk Máriával együtt.

És mennyi ember hal meg ezekben a napokban is a szabadságért. Mikor lesz már vége a sok harcnak, mikor valósul meg a szabadság mindenütt a földön? Meddig kell még a vérnek ömleni, hogy békében, szabadon és jólétben élhessen az emberiség? Kínzó kérdések és gondolatok gyötörnek. Néha az élet értelmének, a további élet értelmének a gondolata is felvetődik bennem.

**Január 15.** Magyar írók egészének – még hozzá kevésbé ismert és jelentéktelen részének – válasza az erdélyi magyar írók egy részének.<sup>1023</sup>

**Január 16.** A Korunk régi és új munkatársainak megbeszélésén vettem részt. Nagyrészt régi emberek gyűlekezete, akiknek nagy része évek óta ki van taszítva a munkásmozgalomból, s akiknek nagy része szektariánusan gondolkodik. Salamon László,

1021 A kötet 1975-ben jelent meg, előszavát Jordáky írta. Lásd: Mihail Kogălniceanu: *A parasztság sorsának könnyítése*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

1022 Nagy István és Kovács György munkásírók.

1023 *Magyar írók válasza romániai barátaiknak*. Népszabadság, 1957. január 13. 13. A cikkben magyar írók mondanak köszönetet a romániai magyar írók pár nappal korábbi, újévi köszöntőjére.

Turnowszky, Szilágyi András az igazságra való törekvést a tényekkel való reális és becsületes szembenézést kívánta az új folyóirattól, Gáll Ernő ezt ígérte, Csehi Gyula szerint a Korunk elsőrendű hivatása visszaállítani a marxizmus hitelét és visszahódítani a csaknem teljességben elvesztett értelmiséget.<sup>1024</sup> Földes ugyanezt kívánta.<sup>1025</sup> Balogh Edgár ravaszul fogalmazva, a szerkesztők kéziratba való határozott beavatkozásának az elvét hangoztatta, s veszélyes célásaiból azt tűnt ki, hogy nem társadalomtudományi folyóiratra gondol, hanem magasabb nivójú propagandisztikus publicisztikára. És végül Nagy István beleharsogta ismét műveletlenségét a jelenlevők füleibe. Ügyelni a kispolgár műveltségre, mert az ellenforradalmat akar, ügyelni az értelmiségi sznobra, mert az nyugati eszméket kíván becsempészni, elvetni az objektivitást, mert ha szükséges, nemcsak szabad hazudnunk, de kell... Mi köze Nagy Istvánnak s mögötte Dán Istvánnak és Döry Erzsébetnek például a szocializmushoz, humanizmushoz, etikához?<sup>1026</sup>

Megszállott, de buta és műveletlen, megszállott szektariánusok.

Félek, hogy a Korunk sem lesz az a társadalomtudományi folyóirat, amelyre oly nagy szükség van.

**Január 17.** Szabédi beszélt Mironnal a letartóztatott diákok ügyében.<sup>1027</sup> Miron<sup>1028</sup> „érdeklődéssel és jóakarattal” hallgatta meg.

M. Beniuc levele Háy Gyulához. Írástudók! – hova jutottatok.<sup>1029</sup>

Dáné Tibor és felesége voltak nálunk. Mezőgazdasági jellegű lapok szükségességéről beszélt.

**Január 18.** Nemes István.<sup>1030</sup> Beszélgetés a jogszolgáltatásról és Nagy Imre művészetéről.

Magyarországon feloszlatták az Írószövetséget. Egyes írók ellen vádat akarnak emelni... Ilyen eszközökhöz az írókkal, a toll mesterivel szemben még Rákosi sem folyamodott.

**Január 19.** Gáll Ernőnek a Korunk részére adtam egy színházi vonatkozású cikket. A Kovács Katona Jenőről szóló tanulmányt nem dolgozom át Edgár kívánságának megfelelő publicisztikai esszévé. (Az *essay* magyarosan *esszé* kell legyen a köztudatban.)<sup>1031</sup>

Poór Lili jött fel ebédre. A marosvásárhelyi tízéves jubileumról beszél. Tompáék ügyesen mozgattak meg mindenkit. És a kolozsvári 165 év. Az mintha nem is létezne.

1024 Turnowszky Sándor jogász.

1025 Földes László szerkesztő.

1026 Nagy István író, Dán István és Döry Erzsébet kommunista politikusok. Döry 1945-től az MNSZ Országos Végrehajtó Bizottság tagja, a női bizottság vezetője.

1027 Várhegyi István és több diáktársának letartóztatására utal.

1028 Miron Constantinescu kommunista politikus.

1029 Mihai Beniuc: *Az élet hídja a hál hídfője ellen*. Népszabadság. 1957. január 20. 12.

1030 Nemes István kolozsvári jogász.

1031 Aláhúzás az eredetiben.

Íme, egy idő, amikor 10 év tudatos művelődéspolitikai célkitűzések folytán több és több kell legyen, mint a 165 év.

A kolozsvári színházat ki kell fordítani tespedtségéből.

**Január 20.** Szabédiéknél. Jancsó Elemér. Veress Pali. Vidám beszélgetés és szenvedélyes vita. Pali a dogmatizmus mintaképe. Anélkül, hogy akarná, szektariánus és dogmatikus. Nem is tud más lenni. Számára soha nincs több mint kétféle lehetőség. Azon túl képtelen problémákat felvetni vagy gondolkodni. Szomorú.

**Január 21.** A lengyel választások a Gomulka-út helyességét és a konzervatív reakció bölcsességét igazolják.<sup>1032</sup> Lengyelország csak a szocializmus útján fejlődhet, fejlődése azonban a szocialista demokrácia s a szabadság kiteljesítése irányába mutathat. Hátha a lengyel szocializmus győzelme a neosztálinizmus veresége lesz? – Szívből örvidenek neki.

Jean Paul Sartre nagy tanulmányban támadta meg a neosztálinizmust, amelynek el kell buknia, mert „fej nélkül született”, s mert nem a szabadságnak, hanem a szolgaságnak a kifejezője.<sup>1033</sup>

**Január 22.** Közös tanácsülés a két egyetem részvételével. Szégyenletes, hogy a mi egyetemünk dékánjai – Demeter és Bodor – román nyelven terjesztették elő jelentéseiket, s minden felszólaló csak román nyelven beszélt. Nem ez az együttműködés útja. Itt nem egyenlőség van, hanem megtűrttekként kezelnek, s mi magunk – a mi embereink – alakítják ki e légkör előfeltételeit.

Az Igaz Szó részére nagyobb visszaemlékezést fejeztem be az 1935–1940 közötti szocialista irodalmi kísérletekről.<sup>1034</sup>

**Január 24.** Küzdök a közönybe fulladás ellen. A közönyösség talán a legrosszabb betegség.

**Január 25.** Az emlékezések mind jobban érlelik bennem a tervet, hogy írjam meg a „negyvenéves férfi emlékezéseit”, ezt a se nem memoár, se nem napló, de a kettő közt levő műfaji kortörténetet.

**Január 27.** Beszélgetés a Magyar Színházban a fiatal színészek egy csoportjával, akik Roblès *Montserrat* című darabját készítik elő.<sup>1035</sup> Mennyire perspektívátlanok és milyen nagyképűek László Gerő, Horváth Béla és Bereczky Péter. A darab nem nagy irodalmi mű, de rendkívül hatásos. Vagy nagy siker, vagy teljes bukás. Itt az utóbbi lesz, különösen, ha külsősegesen rémdrámát játszanak majd. A „lelkiállapotok” drámáját kell játszani, de arra képtelenek.

1032 *Virágzó Lengyelország csak a szocialista országok testvéri közösségében képzelhető el. Gomulka elvtárs beszéde választói előtt.* Előre, 1957. január 17. 3.

1033 Jean-Paul Sartre: *Questions de méthode.* Éditions Gallimard, Paris, 1957.

1034 Jordáky Lajos: *A negyvenéves férfi emlékezései (Irodalmi élet 1935–1940).* 1957 (publikálatlan kézirat).

1035 *A király nevében (Montserrat).* E. Roblès drámája a kolozsvári Állami Színházban. Utunk, 1957. május 4. 11.

**Január 28.** Folynak az államvizsgák. Megdöbrentően gyengék a vizsgára jelentkezők. Pedig már tanárok. Műveltségük azonban alacsonyabb, mint egy régi középiskolásé... Tudatlanságukért azonban csak részben felelősek. A fő felelős az egyetemi rendszer, amely nem a tudománynak, hanem a műveletlenségnek lett a melegágya az elmúlt évek folyamán.

**Január 30.** Miron Constantinescu választási gyűlése.<sup>1036</sup> Négyórás unalmas gyűlés. Egyhangú öndicséretetek a felszólalók részéről és Miron [Constantinescu] egészen szürke beszéde, amelyből teljesen hiányzott a kommunista kombattivitás<sup>1037</sup> és dinamika. Zavart volt, és ügyelt, hogy általános közhelyszerű megállapításoknál ne mondjon többet. A magyar értelmiségiek részéről Demeter János és Csóka József beszélt.<sup>1038</sup> Melyik volt a szervilisebb, meg sem tudnám mondani, de úgy tűnik, hogy a Jánosé.

**Február 2.** Nagy Imrénél. Rajzol az Igaz Szó részére. Még néhányszor el kell jönnöm. Hosszú beszélgetések a művészetről és közéletünkéről.

**Február 3.** A Kogălniceanu-fordításon dolgozom és államvizsgáztatok.

**Február 4.** A diákokat átadták a hadbírósnak.<sup>1039</sup> Mégsem a politikai ráció diadalmaskodott, hanem a buta erőszak elve. Ez nem szocialista törvényesség, ez a provokációs törvénytelenések továbbfejlesztése. Miért nem jutnak el még most sem a szocialista demokrácia eszközeinek az alkalmazásához? – Hiszen az igazság lehet kizárólag a szocializmus legfőbb és leghatásosabb fegyvere.

**Február 5.** Az államvizsgák gyenge eredményeiből nevelésünk krízisének újabb bizonyítékát láttam. Csak bemagolt jegyzeteket szajkóznak még 28-30 éves tanárok is. Nincs szemléletük és távlatuk. Ideológiából csak dogmatikusan tudnak néhány tételt.

**Február 7.** Szörnyű gyanú él bennem irodalmi életünk egyik vezető csoportjának tevékenységével szemben. Csehi, Földes, Gáll Ernő és mások vajon hiszik, amit mondanak, vagy műellenzéket játszanak meg?<sup>1040</sup>

**Február 8.** Ismét Nagy Imrénél. Elkészült a rajz. Úgy érzem, van valami benne belső lelki éltemből. De csak valami? A művészen éppen csak felcsillant valami. Nagy Imre azt mondja, hogy igen nehéz rajzolni a fejemet. Festeni tudna.

**Február 9.** Leonov: *Egy mindennapi ember*.<sup>1041</sup> Vígjáték a Magyar Színházban. A szovjet irodalom legsikerültebb alkotásai közé tartozik, irodalmárok szerint. A valóságban vérszegény történet, gyermekes helyzetekkel, kezdetlegesen bonyolított cselekménnyel. Ha az első felvonás után még vár valamit az ember, a másodiktól kezdve

1036 *A népgyűléseken a párt és a kormány iránti rendíthetetlen bizalmukról tesznek hitet Kolozsvár tartomány dolgozói.* Igazság, 1957. január 31. 1.

1037 Harcoság, lendület.

1038 Csóka József színész.

1039 Az 1956 novemberében letartóztatott Várhegyi Istvánra, valamint Dávid Gyula, Varró János és Lakó Elemér egyetemi tanársegédekre és Páskándi Géza és Bartis Ferenc egyetemi hallgatókra utalt.

1040 Csehi Gyula irodalomesztéta és Földes László szerkesztő.

1041 Leonov: *Egy mindennapi ember*. Rendezte Patkós György.

unatkozik. A szocialista realizmus alkotásai közé tartozik vajon a darab? De akkor ismét egy bizonyíték arra, hogy baj van a szocialista realizmussal. A szovjet emberek vagy gyermekesen naivak, vagy beképzelték a darab szerint. S ezt nagymértékben tetézte az előadás. Amint és ahogyan láttuk, ez csak nevetséges képet formálhat a szovjet emberekről... Poór Lilinek pedig nem lenne szabad ötven színpadi év után bohózkodni...

**Február 10.** Béluska tragédiáját készítik elő. Mérgezik a lelkét az apja és nagyszülei ellen. Bűnös anya, aki nem gyermeke boldogságát nézi, hanem kis játéka és céljai elérésére használva tönkretesz egy zseni lelkét.

**Február 11.** Pedagógiai gyakorlatokon veszek részt. Érdekes gyermeklélektani és ugyanakkor pedagógiai megfigyeléseket tehetek. És teszek is. Mind erőteljesebben alakul ki az a véleményem, hogy a nevelés általános és mély válságában vagyunk. Azt kellene megvizsgálni, hogy melyek az előidéző tényezők. Mennyiben felelős ezért az iskola, a szülő, a gyermek, a politika s legkülönbözőbb körülmények.

**Február 12.** Édesapám ma 71 éves. Mennyi tapasztalat és mennyi harc húzódik meg a 71 év mögött. S mi, hogyan nem tudjuk kellő módon értékelni szüleink harcait, gondolkodását és felfogását. Amint az utánunk jövők sem értékelnek kellő módon bennünket. Boldog társadalomnak pedig a szeretet és tisztelet, az apák és fiúk, az egymásra következő nemzedékek együttműködése az alapja.

**Február 13.** Egyetemi reform készül. De miért nevezzük reformnak valami olyasmit, ami lassan azt állítja vissza, ami az 1948-as „reform” előtt volt? – Mindenesetre hasznos lesz, bár nem a papírtörvény fogja az Egyetem igazi jellegét visszaadni.

**Február 14.** Az újkori történelem kurzusának második részével is elkészültem.<sup>1042</sup> Új munkák, új feladatok kezdődnek.

**Február 15.** Shaw: *Warenné mestersége* – Nagyszerű darab, a marosvásárhelyi színház közepes előadásában. Jó darabot nehéz élvezhetetlenné tenni, de ugyanolyan jól játszani is, amint a szerző megírta. Társalgási színmű, s az ki is jön az előadásból, de ahogyan játsszák, abból nem tűnik ki, hogy az angol társadalom áll előtted a század elején. Egy kicsit oroszosan játszanak. Márpedig Shaw nem Csehov.

**Február 16.** Milyen rettenetes egyoldalú nevelést ad a középiskola. Így jutnak egész népek elemi iskolai szemlélet színvonalára. Csak jelszó és besulykolás. Az új típusú ember vajon feltétlenül a primitív, a műveletlen, a perspektívtalan ember kell legyen?

**Február 17.** Bartók Béla III. zongora-zenekari koncertjét hallgatom. Milyen csodálatos szintézise a népi dallamnak és a legfejlettebb zenei formának, a természetnek és a népnek. Az ember csak a természet nagy titkainak a tökéletes megértése után juthat el az ilyen mű megalkotásához és megérzéséhez. Beethoven, Liszt és Csajkovszkij mel-

<sup>1042</sup> *Egyetemes újkori történelem (1640–1870). Az angol forradalomtól a bécsi kongresszusig. (1640–1814).* Oktatásügyi Minisztérium, Kolozsvári Bolyai Egyetem, Oktatásügyi Sokszorosító, Kolozsvár, 1957. 266 oldal. [Bolyai Egyetemi előadások vázlata – stencil.]



lett még mű ilyen hatást nem gyakorolt reám. Bartók zongoraversenye a 20. század életszemléletének legcsodálatosabb kifejezője. Halmos György játszotta emberien, a bukaresti filharmonikusokkal.

**Február 18.** Szabédival sétáltam.<sup>1043</sup> Beszélgetés szellemi életünkről. Egyetemi tudományos tanácsülésen Edgár a magyar jellegű könyvtárak mellett foglalt határozottan állást. Nagy István – bizonyára „akadémikusként” – szintén részt vett s fontoskodó öndicséretéről tett ismét tanúságot.

**Február 19.** Az Egyetemet lényegében egy magát kommunistának megjátszó konzervatív kispolgári csoport uralja. Emberek, akiknek semmi közük a marxizmushoz, fokozatosan szállnak meg minden fontos helyet... Nekem már nincs kedvem és nincs erőm harcolni a marxizmusért a kispolgári filiszterek ellen. Végzem a magam munkáját, s azt remélem, nagy eredményekkel fogom teljesíteni a történettudomány területén. Az egyetemes történelem újkorának néhány részletét dolgozom majd fel. A XVII. század angol társadalmával kezdem.

**Február 20.** A Bolyai-diákok perében az előzetes vizsgálat folyamán úgy látszik, engem akartak az ügy központjába állítani. Milyen magatartásom volt, milyen jellegű előadásokat tartottam a „körben”, milyen hatásom volt a diákságra, s ehhez hasonló kérdéseket feszegettek. Ez tűnik ki halványan a hadbírósnak átadott ügycsomóból is... A vádak különben buták és primitívek. Egyetlen célt szolgálhatnak: a megfélemlítést, de azt is úgy, hogy abból csak haszna nem származhat a szocializmusnak és a rendszernek.

**Február 22.** Forгатom a magyar sajtó véletlenül eljutott példányait a forradalom napjaiból. A legtöbb november elsejéről való. A Szabad Nép mellett a szociáldemokrata Népszava, a kispap Kis Újság, a nemzeti parasztpárti Szabad Szó, a nemzeti forradalmi bizottmány lapja, a Magyar Függetlenség, a hazafias népfront lapja, a Magyar Nemzet, a Magyar Honvéd, az Igazság. Kétségtelen, hogy az ellenforradalom már feltűnt ekkor, hogy restaurációra készült, hogy mindennel le akart számolni, ami a szocializmust jelentette, de még kétségtelenebb, hogy a szocialisták és kommunisták, egyetemisták és írók, Petőfi-körösök és minden becsületes elem a forradalmi vívmányok megőrzésére, a szocialista demokrácia kiteljesítésére, a szocializmus kiépítésére, a magyar állami függetlenség megteremtésére törekedett. „Az egyik börtönből kiszabadulva ne engedjünk ebből az országból egy más színű börtönt teremteni”... „Vigyázzunk a gyárakra, a bányákra és a földekre, melyek a nép kezében kell hogy maradjanak, az alkotó- és építőmunka lehetőségeit felmérjük, nincs kétségünk abban, hogy ehhez segítségük kapunk mindenhol és mindenkitől” – írja K. A. a Népszava, 1956. november elsejei, ismét szociáldemokrata első számában...<sup>1044</sup> Lapok, szabad

1043 Szabédi László költő.

1044 Kéthly Anna: *Szociáldemokraták vagyunk!* Népszava, 1956. november 1. 1.

sajtó, tele új hittel, akarattal, de aggodalommal is a nemzeti függetlenségért és szocializmusért.

**Február 23.** Néhány röpcédulát nézek az októberi napokból. Nagy Imre beszédei, a magyar egyetemi ifjúság 17 pontos követelése, forradalmi felhívások, de mellettük ott van az ellenforradalmi katolicizmus követelése a püspökök hatalmának, szerzetesrendeknek, katolikus sajtónak és iskoláknak visszaállítása, katolikus politikai párt szervezése és a Vatikánnal való kapcsolatok felvétele érdekében... A Magyar Egyetemi Ifjúság azonban szocializmust követel, Nagy Imre-kormányt és a Rákosi-rendszer teljes felszámolását, vélemény- és sajtószabadságot..., sehol egy szó „nacionalizmus” vagy revizionizmus vonalán...

**Február 24.** Jugoszlávia szorosabbra fűzi kapcsolatait a nyugati szocialista pártokkal. Most egy nagyobb küldöttség Belgiumba ment.

Feketéékkel, Lilóval együtt Bretánéknál.<sup>1045</sup> Milyen unalmas már a kesergés, különösen ha mindig csak az egyéni vágyakat igyekeznek alátámasztani. S nekik nincs is oly sok okuk keseregni...

**Február 25.** Nagy Imrénél vagyok. Rajzol. Már a harmadik rajzot készíti. Az elsővel, amit elküldött az Igaz Szónak, nincs megelégedve. Képekkel szemben ülök, gondolatok kergetik egymást bennem, s mindketten – munka és gondolkodás közben – hallgatjuk Saint-Saëns egyik csodálatos hegedűdarabját. David Ojsztrah hegedűjéből varázslatos könnyedséggel jönnek elő a hangok, töltik meg a szobát, ihletik a mestert és mélyítik bennem a gondolatokat...

Mihai Dan jött fel délután. Történeti kérdésekről beszélgetünk hosszasan.

Este háromórás beszélgetés Bélával és Manyival. Megpróbáltam helyreállítani a családi békét és együttélést. Egyaránt hibásak mindketten abban, hogy idejutottak. Tökéletes példái a családi krízisnek. A család egész társadalmunkban súlyos válságba jutott, de foglalkozni vele nem lehet, s így segíteni sem nagyon. Itt lenne egyik feladata a szociológiának, ha nem félnének olyan rettenetesen tőle. Ezzel függ össze a gyermeknevelés válsága. Most már Béluskán látom a legjobban. Romlik napról napra. Már kétszer írták be az ellenőrző könyvébe, hogy leányokat üldözött, hogy megcsókolja azokat. Hétéves múlt. Harc, játék, csók, tánc... semmittevés – ez válik ideáljává az elemi iskolától kezdve a gyermekeknek.

Egy rossz neobarokk társadalom képe bontakozik ki. Új formájú gög és dölyf, felületes műveltséggel, vagy műveletlenséggel párosítva. Estélyi ruhák időszaka, új hierarchia mesterséges felállítása az élet különböző területein, formális tekintélytiszteltet, parancsolás felülről és talpnyaló hízélgés alulról. Igen súlyos és megdöbbentő jelenségek a szociológia számára.

**Február 26.** Eisenhower-beszéd – ismét a közép európai népekhez. Szabadságot ígér, s a kommunizmus elleni harc fokozását hirdette meg... Az arab államokat min-

1045 Fekete Mihály, Poór Lili és Bretán Miklós színészek.

den eszközzel meg akarja nyerni... Kiszorítani az angolokat és franciákat, megakadályozni a szovjeteket, kiépíteni az amerikai kapitalizmus állásait.

**Február 27.** Kocsa Popovici beszéde a jugoszláv Szkuptsinában.<sup>1046</sup> Éles bíráló a szovjet politika és a népi demokráciák irányába. Mindenben fenntartja Tito és Kardelj értékelését a magyar kérdésben. Mélyíteni a kapcsolatokat a nyugati szocialista mozgalmakkal...<sup>1047</sup> Egy-két nap múlva megy tárgyalni Spaakkal.<sup>1048</sup>

**Február 28.** Ma volt meg a diákok tárgyalása. Részleteket még nem tudok. Megfélemlítési per. Becsületes és szocialista fiatalokat vádolnak izgatással, nacionalizmussal s még nem tudom, mivel. Az ügyész szerint „több jogot akarnak a magyarságnak, mint amivel a románok rendelkeznek”, s – mily borzalmas bűntény! – azt kívánták, hogy a Bolyain tanítsák a magyar nép történetét a történészeknek...

Veress Palinál. Elkeseredett, mert rosszul mennek a dolgok. Nincs munkafegyelem, lógnak és lopnak az emberek – aki csak teheti. A minőség állandóan rosszabb. A közüzemek tevékenysége hónapról hónapra gyengébb, és nem lehet megakadályozni.

**Március 1.** Liló volt ebédén nálunk.<sup>1049</sup>

A tavasz szele kezd megütni. Perceken át gyönyörködöm a drága, szép kis madarakban. Tele pirókkal és cinkékkal a kert, dolgozószobám ablaka alatt.

Szász István 1848-as cikket kért a Falvak Népébe.

Kogălniceanut fordítom.

Egyetemen megbeszélés. Bodor buta beszéde. Középiskolai rendszabályok bevezetését közölte, nemcsak a diákokkal, hanem a tanárokkal szemben is. A tanítást ismét „anyagközlésre” kell korlátozni. Eszméket és gondolatok nem kell adni, mert „veszélyesek”... Milyen borzalmasan buta beszéd volt. Most már véglegesen látom, Bodor hiába játszik minden oldalra, egyszerű és jellemtelen végrehajtószerv... De mindez nem szolgálja a szocializmus érdekét. Ez kompromittálja a szocializmust. Ez az egyházi vonal, a szabadkőművesek, végső fokon a kapitalista érdekeltségek vonala. S ez kell, s ezt elfogadják a kommunisták. Szektánsok zűrzavaros kapkodása látszik ezen a vonalon. Ahelyett, hogy mélyen elemezve tárnák fel a bajok kútforrását...

**Március 2.** Megírtam a cikket a Falvak Népének.<sup>1050</sup> Petőfi-versidézettel fejeztem be. Azt hiszem, a szerkesztőség Petőfit nem fogja engedni.<sup>1051</sup> Célzást fognak érezni. Meglátjuk.

1046 *A jugoszláv Szövetségi Tanács és Népszkupcsina Termelő Tanácsának együttes ülése.* Előre, 1957. február 27. 3.

1047 *Unitatea lagărului socialist, condiția construirii socialismului.* Scântea, 1957. március 3. 1–3. Magyarul: *A szocialista tábor egysége – a szocializmus építésének előfeltétele.* Előre, 1957. március 5. 1–2.

1048 *Kocsa Popovics Belgiumba utazott.* Előre, 1957. március 5. 4.

1049 Poór Lili színésznő.

1050 Jordáky Lajos: *1848 márciusa.* Falvak Dolgozó Népe, 1957. március 12. 1.

1051 A megjelent cikkben valóban nem szerepel egyetlen Petőfi-idézet sem.

Egyetemi jegyzetemet sokszorosítják.<sup>1052</sup>

**Március 3.** Micsoda gyermeknevelés. Manyi az este megint elvitte Béluskát, és nem aludtak itthon. Römiző és kártyázó, pletykázó és malacságokat beszélő társaságokba vinni egy 7 éves gyermeket lelkiismeretlenség. Ez nem anyai szeretet, hanem vagy gonoszság, vagy abnormalitás.

**Március 4.** A jugoszláv–szovjet viszonyban az ideológiai viták élesednek. A kemény kéz erősödik. Már nem szabad beszélni sztálinizmusról és dogmatizmusról.

**Március 5.** Írok egy kis tanulmányt az 1907-es román parasztfelkelés visszhangjáról a nemzetközi szocialista mozgalomban.<sup>1053</sup>

A nevelés krízise mind jobban foglalkoztat.

**Március 6.** Dánéék.<sup>1054</sup> Az építkezések frontján megdöbbenő anarchia, tervszerűtlenség és visszaélés. Hajmeresztő dolgok teszik tönkre a gazdasági életet s a szocializmus elvét és hitét az emberekben.

**Március 7.** Magyar Opera tagjainak tartottam előadást a színház társadalmi szerepéről. Felvettem néhány új gondolatot.

Háy börtönben, Páger a rádióban saját készülő művéből olvas fel. Tamási[t] nem lehet, de Nyíró[t] kiadjuk. Herceg Ferenc a színházban, Goga az irodalomban rehabilitálódik...<sup>1055</sup> S ezt az elvszerűség jegyében természetesen! Micsoda elvszerűség!

**Március 8.** Az Egyetemen megint készül valami. Valakik megint féltik a szocializmust tőlem. Ugyanakkor megtöltik a régi polgári elemekkel egész éltünket. Én szemben állok a szellemi fronton minden restaurációs és minden burzsoá felfogással, a régi idealista filozófia minden megnyilvánulásával... De itt nem arra van szükség, hanem ismét szocialistákkal kell megtölteni a börtönöket. De kinek az érdeke ez? Nyilvánvaló, hogy nem a nép ügyét szolgáló szocialistáké, hanem a szocializmust továbbra is lejáratni akaró, tudatos ellenforradalmároké, vagy pedig buta és korlátolt, de vezető pozíciókban levő embereké.

1052 Jordáky Lajos: *Egyetemes újkori történelem (1640–1870). Az angol forradalomtól a bécsi kongresszusig. (1640–1814).* Oktatásügyi Minisztérium, Kolozsvári Bolyai Egyetem, Oktatásügyi Sokszorosító, Kolozsvár, 1957. 266.

1053 *Az 1907-es parasztfelkelés visszhangja a nemzetközi szocialista sajtóban* (publikálatlan kézirat).

1054 Dáné Tibor szerkesztő és felesége.

1055 Jordáky itt a román kulturális élet kezdődő nemzetiesedésére utal.

**Május 7.** Fodor Pataki Ádámmal beszélgettem az 1941. március 15-i ünnepségekről. Azt állítja, hogy a megvalósításra vonatkozó első megbeszélést az én lakásomon tartották a Görgey utcában. Részt vettek Józsa Béla, Kovács Katona Jenő, Fodor Pataki Ádám és én. Józsa Béla terjesztette elő a tervet és javasolta a megvalósítás megkezdését a szakszervezetekben és az SZDP-ben.<sup>1056</sup>

**Május 18.** Bruder Ferenc a mozgalom megindításáról. Az első tanácskozásokat a Párt megalakításáról már 1940. szeptember elején megkezdjük. Az általunk kiadott kiáltványt én szerkesztettem meg, s azt fogadták el a szocialisták általában, kivéve Pálffy Tibort és néhány barátját, akik már ekkor magyar nacionalista álláspontot foglaltak el.

Az okt. 10-i országos értekezleten Kolozsvárról Bruder és Nagyváradról Feld István vett részt. Bruder tudja, hogy én elleneztem a részvételét. Ő az értekezleten előterjesztette több mint 200 román elvtárs nevét, akit kiutasítottak. Emiatt később Papp Zsigmond rendőrtanácsos elé citálták őt és Schneg[g] Ferencet.

1940 októberében az én lakásomon tartottunk szocialista megbeszélést a teendők megbeszélésére. Ezen – Bruder szerint – részt vettek: Bruder, Schnegg, talán Lenghel s én.<sup>1057</sup> Elhatároztuk a pártszervezet megalakulását, a román munkások melletti kiállást, a nemzetköziség és osztályharc alapján való szilárd kitartást. A Bruderrel való beszélgetés után határozatainkat közöltem Józsa Bélával, kérve támogatásukat a szervezeti munkában.

**November 7.** A Blocul Democratic 1935-ben alakult meg Kolozsváron. A szervezet elnöke Poruțiu a tanár (tart. bizottság), a vezetőségben (helyi szervezet) Mîndruțiu (elnök), Szabó Tamás (titkár). A szervezet vezetőségében sok ismert kommunista volt az első időben. – Groza egy megbeszélésen kifogásolta, hogy a Blokkban a hatóságok előtt ismert kommunisták vezessenek, s azt javasolta, hogy a szervezet élén olyanok álljanak, akik a román tömegek felé dolgozhassanak. – A megalakulás után 3 héttel a Blokk vezetését (Tart. biz.) átvette Solomon Sabin.<sup>1058</sup> Mellette dolgoztak: Rátz (pártkapcsolat).

1056 Szociáldemokrata Párt.

1057 Bruder Ferenc, Schnegg Zoltán Ferenc és Samoilă Lenghel egykori szociáldemokrata politikusok.

1058 Sabin Solomon szociáldemokrata politikus.

A Blokk tevékenysége kiterjedt elsősorban Kolozsvár, Szatmár, Várad városokra, gyengébb aktivitás Brassó, Temesvár, Torda, Gyulafehérvár, Déva.

Fő problémák: szervezési kérdések; kapcsolatok megerősítése; Madosz megerősítése káderekkel alulról. Sikerült falvakkal felvenni a kapcsolatot, ahol Madosz szervezet és pártsejtet alakítottak (Lónya). A Frontul Plugarilor részéről Grozával tartották a kapcsolatot s megteremtették a kolozsvári szervezetet (Micle vezetésével).<sup>1059</sup> Micle különben tagja volt a Blokk-vezetőségének is.<sup>1060</sup>

Jelentős akció volt az 1936-os alvinci gyűlés, amelyet a nemzeti parasztpárt hívott össze, Lazár Ilie vezetésével.<sup>1061</sup> Sok kommunista jelent meg a gyűlésen, akiket letartóztattak, de a tömegek nyomására kiengedtek.

Az 1936-os Hunyad megyei választásokon részt vettek Solomon, Micle, Pfeiffer a tart. biz. részéről. A dévai gyűlésen Solomon Sabin beszélt a kom. munkások nevében, miután a Párt szónokája (Ballauer) nem jelent meg a gyűlésen.<sup>1062</sup>

1059 Ekésfront, román baloldali politikai párt. 1933–1953 között működött, vezetője Petru Groza miniszterelnök volt.

1060 Gheorghe Micle baloldali politikus.

1061 Ilie Lazár jogász, parasztpárti politikus.

1062 Ballauer Antal kommunista politikus.

**Január 1.** Az új év első napja. Este tíz óra múlt. Egyedül vagyok szobámban, Lacikát<sup>1063</sup> néhány perccel ezelőtt fektettem le, Mária elment délután valahova, s még nem érkezett haza. Bizonyára jól érzi magát, s valószínűleg otthon nem érezte jól magát. Más-képp nem ment volna el s nem hagyott volna magamra az év első napján, amikor szerettem volna beszélgetni vele egyet és mást az évi terveimről. Beteg szüleimnek vacsorát is adtam, természetesen orvosságokat is. Ők most Mikszáth-darabot hallgatnak a rádióban, én pedig meditálok. Szobám ablakából ilyenkor az áthatolhatatlan sötétségbe révedeztek szemeim egy évvel ezelőtt, és mindig, amióta itt lakom. Most neonfény világ[ít] meg mindent. Előttem egyenesen, jobbra is, balra is a blokkok ablakaiból száz és száz fény sugároz felém. Szomorít és vidít egyszerre. A sötétséggel együtt gyümölcsfák s azokkal madarak százai tűntek el életünkéből. A fény azonban több ezer fiatalt juttat magasabb művelődéshez és átformál sötétségben élt embereket, egész nemzedékeit sokáig elnyomott népeknek...

A közönnyel múlt el az év utolsó napja. Hazudnék, ha nem ismerném el, hogy ugyanazzal kezdődik az új év első napja. Lustálkodásba és gyermekekkel való játékba menekültem, miután átolvastam egy csomó nemzetközi vonatkozású cikket Algériáról, Kongóról, az amerikai külpolitikáról Ázsia és Afrika népeivel és Berlinnel kapcsolatban. A játék szünetei közben ezer és ezer könyv között nézdegelem, mit kellene olvasni. Történelmet vagy szociológiát – idegesítenek, talán Hegeltől valamit a szellem alakulásáról, vagy Marx ifjúkori filozófiai dolgozataiból – csak nem kellenek. Aragon-regények közt kotorászok, Apollinaire- és József Attila-verseket lapozok, végül csodák csodája, én, a materialista és ateista, egy Claudel-versnél kötök ki.<sup>1064</sup> Az utóbbi hónapokban talán már harmadszor ugyanannál a versnél. Talán, mert mélységes humanizmus árad belőle. Mélységesebb, mint az egyház kétezer éves vagy még több ezer éve-sebb gyakorlatánál.

Je n'ai rien à offrir et rien à demander.

Je viens seulement, Mère, pour vous regarder.<sup>1065</sup>

1063 Jordáky László.

1064 Paul Claudel *Délben a Szűzanyánál* című verse.

1065 Nincs azért könyörögjek vagy amit felajánljak neked. / Csak azért jöttem, Szűzanya, hogy nézzelek.



Mennyi alázatot mondanak ezek a sorok, oh, nem a Szűzanya iránt, akit az egyház bálványként tiszteltet, hanem a költő részéről önmaga iránt, aki egy eszményhez menekül az emberi gonoszság elől.

Vous regarder, pleurer de bonheur, savoir cela  
Que je suis votre fils et que vous êtes là.<sup>1066</sup>

Mélységes csend van körülöttem. Milyen jó ilyen tiszta pillanatban Claudelt olvasni, Bachot, Mozartot, Beethovent, Lisztet és Bartókot hallgatni. Időnként az alvó gyerekekre nézni s azon töprengeni, minek kellene történni, hogy szüleim, akik hetven éven túljutottak, azzal a tudattal éljék mind rövidülő életüket, hogy fiuknak megszűnik belső száműzetése, és elfoglalhatja méltó helyét a társadalomban. Nem kívánok többet, csak amit erőm és képességeim megkövetelnek. A dolgozókat, népemet s az együtt élő népek testvériségét szolgáltam egész életemben, és ezt akarom szolgálni ezután is. Szolgálni, de csak az igazság fegyvereivel. Nincs „kinek használ”, csak „igazság” van, mert ez mindig a haladókat, az elnyomottakat, a jövőt képviselőket szolgálja...

Íme, a gondolat mégiscsak küzd a közöny ellen. De legyőzheti-e vajon? A közöny a boldogtalansággal együtt tűnhet el. A boldogsághoz a félelmek hatalmas rendszerének a megszűnése szükséges. Itt a nagy félelem: a háború. De azontúl százmilliók a földön az inségnek vannak naponta kitéve, munkanélküliségtől félnek az áldáshozó vagy hozható automatizálások korszakában. Mások gondolataikat félnek leírni, sőt vannak országok, ahol még a gondolkodás folyamatának felvetődése is félelemmel tölt el embereket. Ezt kell megszüntetni. És ezt csak a szocializmus tudja elérni, mihelyt jólétet és biztonságot terem, humanizmust és etikai alapelveket juttat diadalra...

**Január 2.** Délelőtt Salamon Lászlóval és Becski Irénnel beszélgettem.<sup>1067</sup> Megígértem Lacinak, hogy most megjelent verskötetéről írok a Korunk legközelebbi számában. Szívesen teszem meg, s ezzel lehetséges, hogy régen félbeszakított irodalomkritikai tevékenységem is továbbfolytatom...

Este a Román Nemzeti Színházban néztem meg Tolsztoj: *A sötétség hatalma* drámáját.<sup>1068</sup> Nehéz mű, mennyi naturalizmussal s a tolsztoji filozófia összesűrített kérdéseivel. Micsoda sötét kép, s mennyi hit benne. Önmardosáson, lelki vajúdáson és gyötrődésen keresztüli megtisztulása a léleknek... A rendezés és az előadás sokszor a naturalizmusba veszett. Alapjában azonban nagyon jó előadás. Különösen Braborescu tetszett a parasztfiú apjának szerepében...<sup>1069</sup> Én azonban nem venném elő ezt a darabot. Túlságosan tragikus, még hozzá misztikus lelkek gyötrődő és marcangoló tragikuma. Semmiképpen nem rendezném... Braborescu, Tilvan és más öreg színészek kiváló alkotása megerősít véleményben, milyen bűnös módon bántak el a Ma-

1066 Hogy néztelek, sírjak a boldogságtól, / tudjam, hogy a fiad vagyok, és itt vigyázol.

1067 Becski Irén költő, lélektani szakíró.

1068 A darabot Rappaport Ottó rendezte.

1069 Ștefan Braborescu színész.

gyar Színházban Fekete Mihállyal, vagy az élők közül Poór Lilivel, Benes Ilonával és másokkal, akik alkotói erejükben vannak, és nyugdíjba küldve parancsolták le őket a színpadról...

**Január 3.** Ma végre befejeztem emlékezéseimnek egy kiragadott részét, találkozási-imat és beszélgetéseimet Groza Péterrel. Nem sokszor találkoztam, beszélgetéseink azonban minden alkalommal alapvetően fontos kérdések körül forogtak. Erdély, a román–magyar kiegyezés létrehozása, a két nép igazán őszinte megbékéltetése a teljes egyenlőség és mindkét nemzet önrendelkezése alapján. Örvendek, hogy végre ezt megírtam...

**Január 4.** A dél-amerikai kommunista pártok most tartják központi bizottsági plenáris üléseit. Paraguay, Columbia, Brazília s a többi pártok egymás után fogadják el a moszkvai kongresszus határozatait és foglalnak állást az albánok antiszocialista álláspontjával szemben...<sup>1070</sup> Rendkívül érdekes az Indiai Kommunista Párt főtitkárának, Goshnak egyik nyilatkozata, amelyet éppen most hallgattam meg a rádióban. Gosh kijelenti, hogy amennyiben Kína keresztüllépi az ún. MacMahon-vonalat, India kormányának joga van fegyveresen megvédeni területét, s az indiai kommunisták ebben az esetben támogatják a kormányt Kína agressziója ellen... A kommunista pártok általában világszerte a Szovjetunió mellett foglalnak állást a szovjet–kínai vitában. Természetes és helyes álláspont a szocializmus és a béke szempontjából. A szocializmus semmilyen körülmények között sem spekulálhat világpusztító atomháborúra...

**Január 5.** Most került a kezembe a L'Unità egyik száma december utolsó napjaiból. A lap feltűnő helyen közli, hogy az Izvesztija hódoló cikkben emlékezett meg Tuhacsevszkij marsallról, a kiváló katonáról és „nagy kommunistáról”, aki Sztálin áldozata lett...<sup>1071</sup> Most már világos, hogy Sztálin Hitlerék által „fabrikált” dokumentumok alapján végeztette ki Tuhacsevszkijt a Vörös Hadsereg többi vezető tisztjével együtt... Emlékszem, milyen megdöbbenéssel fogadtam 1937-ben a kivégzés hírért, s a kommunista barátaimmal való viszonyom hónapokra megromlott, mert vitáinkban határozottan elítéltem a kivégzést. Akkori kommunista barátaim kivétel nélkül a sztálinista álláspontot szajkózták... A történelem vajon nekem adott igazat?... Oh, nem, ezt nem állítom. A szocialista humanizmusnak adott igazat, s ha nekem személy szerint is igazam lett, az csak azért van, mert akkor is szocialista humanista voltam...

**Január 6.** Franciaország a polgárháború küszöbére került. Az O.A.S.<sup>1072</sup> az algériaiak elleni tömeggyilkosságok után bejelentette hatalomra való törekvéseit, a de Gaulle

1070 Az albán–szovjet szakításra a szovjet–jugoszláv viszony Hruscsov által kezdeményezett rendezése következtében került sor, ugyanis Albánia vezetője, Enver Hoxa nem támogatta a szovjet álláspontot a kínai kérdésben, másrészt Hoxa Hruscsovot antimarxizmussal vádolta meg, és továbbra is kitartott a szocializmus építésének sztálini útján.

1071 Mihail Tuhacsevszkij szovjet marsall.

1072 Organisation Armée Secrète (a továbbiakban OAS), szélsőjobboldali algériai franciák paramilitáris csoportja. Terrortámadásokkal, merényletekkel igyekeztek megakadályozni Algé-

elleni akciókat, és gyakorlatilag megkezdte a Kommunista Párt elleni támadásokat. A tegnapi Párizsban gépfegyveres bandák támadták meg a pártházat, ma Lille-ben történt hasonló támadás. A kommunisták mára hirdetett antifasiszta tüntetéseit a kormány betiltotta, s ezzel nyíltan a fasizmust támogatja... Most este kilenc óra van, s a híreket hallgatom. Jelentik, hogy Párizsban harmincezer [ember] tüntet a belvárosban a Kommunista Párt mellett, s az elővárosokban ugyancsak tömegek vonultak az utcákra. A Párt el van határozva, hogy felveszi a küzdelmet a fasizmus mindkét formája ellen. Lényegében Salan és de Gaulle egyaránt militarista és fasiszta.<sup>1073</sup> De vajon a küzdelemben nem bukik-e el átmenetileg a tömegek, a haladás, és a szocializmus ügye? – Vajon a nagy tömegeket megmozgató kommunisták nem maradnak-e izoláltak? – Mit tesznek a szocialisták, a republikánusok és radikálisok, a polgári demokrácia képviselői? – Tovább sütögetik a pecsenyét, vagy hiszik, hogy tovább sütögethetik? – Guy Mollet azt hiszi, hogy de Gaulle, Salan kommunista hármasharcra lehetővé tesz számára kormányzatot, köztársasági és szocialista kormányzatot?<sup>1074</sup> – A választás elé érkezett Franciaországban a fegyverek dönthetnek csak. Egyik oldalon az O.A.S. tábornokai és ejtőernyősei, mögöttük mindenre elszánt fasisztákkal és kalandorokkal, a másikon a francia nép, élén a kommunistákkal, kevés fegyverrel, de a tömeg erejére és hitére támaszkodva. A kommunisták egymagukban azonban nem tudják győzelmesen megvívni a küzdelmet. Közöttük kell tömörülnie az egész demokráciának. Új népfontra van szükség. Talán még nem késő. A győzelem egyszer a szocializmusé lesz, de miért ne lenne azé már holnap. A nemzetközi munkásmozgalom segíteni fog. Hogyan? – Nem tudom. De segíteni fog. Tudom. Érzem...

**Január 7.** A szeretet értékrendjében különleges helyet foglal el a hazaszeretet. De milyen széles skálája van ennek is. Sokszor és gyakran gondolkozom el, mit is jelent számomra a hazaszeretet fogalma. Ezelőtt tíz, húsz, sőt harminc évvel is foglalkoztatott a kérdés. De most érettebb fejjel és leülepedettebb érzésekkel gondolkodom el. Hát igen, én a hazát egy időben szűkítem le Kolozsvárra és tágítom az egész földgolyóra. „Itt élned, halnod kell” – ez valóban Kolozsvár, a házzal, ahol születtem, az utcával, ahol gyerekként játszadoztam, a Farkas utcával, ahol az elemi iskolával megkezdtem tanulmányaimat, s ahol feleségemmel megismerkedve megkezdtem családi életemet, a Mátyás-szobor, a Sétatér, annyi hajnalba nyúló beszélgetés színhelye... és az internálótábor, a börtön, a temető...<sup>1075</sup> De ebben a Kolozsvárban én nem csak a szülőknél és barátoknak köteleztem el magam, nem csak az itt élő népnek, a magyaroknak, románoknak és zsidóknak lettem sokszor szerető, máskor veszekedő társa. Itt váltam világpolgárrá is. Homéroszt és Tacitust olvastam a gimnáziumban, Ady mellett nemcsak

ria függetlenségét. A merényletek 1962-ben tetőztek, miután Algéria elnyerte függetlenségét. Ekkor maga de Gaulle is az OAS célpontja lett.

1073 Raoul Albin Louis Salan francia tábornok, az OAS alapítója.

1074 Guy Mollet, a francia Szocialista Párt főtitkára.

1075 Házsongárdi temető.

Eminescut, hanem Verlaine-t is szerelmesen fűztem magamhoz. A színházban itt fedeztem fel gyermekkoromban Goethét, később Shakespeare-t, s már érett ifjú koromban Gorkijt és Shaw-t. És munkásszervezetekben a pódiumon hallgattam József Attilát, hogy utána Aragont idézzem... A hazám tehát széles e nagyvilág minden alkotásával és nagyszerűségével, minden bűnével és szomorúságával. Hogy mennék újra látni téged, Genfi-tó és békekongresszusi palota, Saint Michéle kútja és Tuileriák kertje, trieszti öböl, velencei lagúna, bécsi Práter, rózsák sétánya Bukarestben és Gellért-hegy Budapesten. És mennék látni mindazt, amit csak költők képzeletén, regények lapjain, festők vásznain és dallamok szárnyalásán ismerek... De aztán mindig visszatérni ide, itt alkotni s egyszer itt meghalni. Nyugodjak én csak a kolozsvári temetőben, ha majd az idő ezt kívánja. Kolozsvár és a nagyvilág között vannak még lépcsőfokai a hazának. Itt van Erdély. Igen, Erdély, tájaival és kultúrájával, múltjával és jelenével és jövőjével a hazám... És elfogadom én azt is, hogy az ország, amelyben élek, az is a hazám. Románok és magyarok, közös hazában élünk, együtt voltunk, s ami a döntő, együtt leszünk a jövőben is. Ezért hazám ez az ország. De ezért hazám nekem Magyarország is. Közös múlt, kultúra, nyelv... Azt akarom, hogy anyanyelvemen írhassek, s azt minden nyelvterületen olvashassák. Azt akarom, hogy a Rakpartra ülve bámulhassam a Dunát s olvashassam ki belőle József Attila mindannyiunkhoz – magyarokhoz, románokhoz, szlávokhoz és germánokhoz, minden emberhez – szóló üzenetét... Hát, a szocializmus ezt a hazafogalmat adhatja csak az embernek, a népeknek. Szeresd szülőföldedet, a tájat, amely körülvesz, az országot, amelyben élsz, a népet és nemzetet, amelyhez tartozol, a földet, amely minden embert és népet hordoz. Szocialista és humanista hitvallás ez. De csak együtt mindez. Egyikről sem mondhatunk le a másik kedvéért. Egyikről való lemondást sem követelhetik tőled. Ez együtt jelent szocializmust és humanizmust, patriotizmust és internacionalizmust, emberséget és etikát lelkedben és életedben. Soha nem szakadtam el egyiktől sem. Karrierrel hiába csábítottak, fenyegetéssel hiába kísértettek. A szenvedések útja nem szivárvánnyal van szegélyezve. De szivárványként köti egybe a majdan megvalósuló szocializmus. Talán, valami belőle, még a mi életünkben is...

**Január 8.** Nem tudom kiszabadítani magam a magány és szomorúság börtönéből. Pedig örületbe visz ez az életérzés. A szomorúság annyira elural, hogy még a szeretetet is keserűséggel önti el. Nem tudok gondtalanul és vidám felszabadultsággal játszani Lacikával, szerelmesen gondolni a szerelemre, meleg lágysággal beszélni öreg szüleimmel és optimista derűvel vitatkozni barátaimmal.<sup>1076</sup> Barátok vannak-e még úgy, ahogyan voltak régen? Elidegenedtünk egymástól, embertársainktól, de elidegenedtünk önmagunktól is. Az ember elidegenedése önmagától..., de hát mi kapcsol az élethez? Az emelkedő házak, amelyek formátlanok és eszmeiség nélküliek, a gépek, a sokasodó és örült ricsajt csapó motorok, a lázas és lüktető élet, a sematikus olvasmá-

1076 Jordáky László.

nyok... Igen, ezek. Hiányzik azonban belőlük a lélek, a líra, a romantika, a szépség, az etika...

**Január 9.** Azt olvasom a Neues Deutschlandban, hogy még ebben a hónapban egybekapcsolják Kelet-Németország, Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország villanyenergia-hálózatát. Ezt követi a szovjetukrajnai villanyhálózattal való összekapcsolás. Az energiagazdálkodást nyilván további gazdasági szerves együttműködés is követi. A szocialista államok gazdasági egységének egyszer politikai és ideológia egységhez kell vezetnie. A kölcsönös együttműködésből kialakul majd szervesen a szocialista államok szövetsége s utána az egységes szocialista államrendszer... Várom. Jaj, be türelmetlenül várom. És még sokan mások is...

**Január 10.** Intézeti olvasmányaim vannak a munkásmozgalom történetének köréből. Mennyi értetlen dolog készül, s még őszinte véleményt sem lehet mindig mondani. És mennyi korlátoltság van a fiatalokban a dogmatikus nevelés következtében. Nem tudom, hogyan tudnak felszabadulni a szűk dogmatikus szemlélet alól...

**Január 11.** Nyugat-Berlinben járt Hugh Gaitskell és Kelet-Németország de facto elismerése mellett nyilatkozott.<sup>1077</sup> Brandt felháborodva tiltakozott ellene.<sup>1078</sup> Most vajon kinek van igaza a II. Internacionálén belül, a labourista Gaitskellnek, vagy a német szociáldemokrata Brandtnak? Gaitskell békepolitikus, Brandt háborús uszító, az első a szociáldemokrata humanizmusnak az exponense ebben az életfontosságú kérdésben, a második az emberirtó militarizmus képviselője. A háború és béke kérdésében állásfoglalásukat csak így lehet értelmezni... A német szociáldemokraták a klerikális reakcióval versenyeznek a német nacionalisták megnyerésére. Ez azonban nem etikus verseny és nem szocialista magatartás...

**Január 12.** Rövid fejezetet írtam meg Kolozsvár munkásmozgalmának a történetéből. Az első kolozsvári, s egyben egész Erdélyben első szociáldemokrata lap történetét vázoltam fel. Az Erdélyi Munkáslap 1901-ben jelent meg, néhány hónapon át folytatva a szocialista eszme propagálását... Remélem, sikerül valahol megjelentetnem...

Eisikovits Miska új opera-mesejátékát néztem meg a bemutató előadáson. Két éve nem voltam operában. Helyi szerzőről lévén szó, s méghozzá Miska külön felhívott telefonon az előadás előtti nap, el kellett tehát mennem. Szép zene, de túlságosan egyhangú, érzelmi kitörések nélkül. Népzenei elemek vannak beleszöve, a dallamok azonban nem tudnak kibontakozni. Szeretném zenekari szvit formában hallani, de sokkal több változatosságra, indulatra van szükség az érzelmesség mellett... Egyszóval, kellemes hatást teremt az emberben, de nem izgatja fel egy pillanatra sem. Ez pedig ilyenformán legfeljebb középszerűséget jelent. Mennyivel többet adott s megrázott Márkos András<sup>1079</sup> hegedűversenye...

1077 Hugh Gaitskell ekkor a brit Labour Party főtitkára.

1078 Willy Brandt német szociáldemokrata politikus.

1079 Helyesen Márkos Albert zeneszerző.

**Január 13.** Nincs feljegyezni valóm. A világ egyáltalán nem érdektelen. Az események gyorsan követik egymást. Lángban áll a fél világ, vagy lángra készül lobbanni. Nekem azonban ma nincs mégsem feljegyezni valóm. A közöny éppoly rettenetes valami, mint az iszony...

**Január 14.** Tartományi pártkonferencia van a tegnap óta.<sup>1080</sup> Holnap talán megtudok valamit... Tragikomikus lenne, ha ezúttal is „feldolgoznának” valamiért, miután már több mint tizenhat év óta nem vagyok párttag, és tizenöt éve semmiféle közéleti funkciót nem töltök be...<sup>1081</sup> Egész nap itthon ültem és olvastam. Vasárnap van, és Lacika nélkül élem napjaimat.<sup>1082</sup> Nagyon hiányzik. Miért kell még azzal is ölniük, hogy elviszik tőlem életem kis reménységét... Estefelé átmentem Gyulához.<sup>1083</sup> Azt mondja, súlyos beteg, s most már komolyan kell vennie, mert különben baj lesz. Rábeszéltem, ténylegesen törődjék most már magával is. Különben úgy látom, mélyen letörte, hogy a németországi meghívó ellenére sem mehetett ki az irodalomtörténészek kongresszusára. Nem mehetett!...

**Január 15.** Állandóan lenne mit jegyezzen fel magamnak. De nem teszem. Hiábavaló és hasztalan. Az írás olyan lelki folyamat és gondolkodási művelet eredménye, amely túlságosan felkavarja az embert. Jobb tehát nem írni, olvasásba és semmittevésbe menekülni. Talán meditálni, de halkan és csöndesen... Cogito ergo sum...<sup>1084</sup> Igen, a gondolkodás létezését jelent. Még akkor is, ha a közöny uralkodik el, s az iszony minden antihumánumtól betegesen érzékennyé tesz...

**Január 16.** Ma fizetés napja. Felveszem, hogy sietve törleszthessem kis adósságaimat, és sóvárgó lélekkel gondoljak arra, milyen jó lenne mindennap megenni egy narancsot s évente egyszer megköstolni a banánt és füget... Ilyen kívánságaimat elhalaszthatom a jövő téltre. Most megártana az egészségemnek...

**Január 17.** A Történeti Intézet évi kiértékelő ülésén vettem részt. Mennyi farizeus lélek van itt, s ezek „marxista” történettudományt művelnek és új nemzedékeket nevelnek... És sokan csodálkoznak, miért cinikus, hitetlen és amorális az ifjúság. Én egyáltalán nem csodálkozom, szavamnak azonban sem súlya, sem ereje nem lenne ebben a társaságban. Különben sincs számukra semmi mondanivalóm...

**Január 18.** Szilágyi András régi riportjait olvastam el, most kiadott *Gyalogszerrel* című kötetéből. Harminc évvel ezelőtt írta, s bevallom, kényszeredetten vettem kézbe. Őszinte vagyok magamhoz. Szép írások, meglepnek színes és élvezetes stílusukkal, emberséges és harcos szemléletükkel. Vannak benne naturalista fogalmazások, mes-

1080 Megnyílt az RMP Kolozsvár tartományi szervezetének konferenciája. Igazság, 1962. január 14. 1.

1081 Jordáky itt az 1957-es megalázó önkritikájára utalt, amikor több erdélyi városban személyes részvételével – önmagát magyar nacionalistának titulálva – feldolgozták 1956-os szereplését.

1082 Jordáky László.

1083 Valószínűleg Csehi Gyula irodalomesztéta.

1084 Gondolkodom, tehát vagyok.

terkelt lelkesedések, de tisztaságuk és élményszerűségük nem vonhatók kétségbe. A könyvet olvasniuk kellene a mai fiataloknak. Pedig azt hiszem, nem olvassák. Emberi riportok és történetek nyomorúságban élő emberi sorsokról. Tele humánummal, segíteni akarással, nemes felháborodással a nyomor vámszedői, az elnyomók és kiszákmányolók ellen...

**Január 19.** A 702-es színházi előadását el kellett hagynom az ideológiai szemináriumért. Az egyikkel nem vesztettem sokat, s a másikkal sem nyertem többet...

**Január 20.** Lacika ma viszont kárpótol a tegnapi nap „elmaradt örömeiért”. Játék és beszélgetés. De mennyi szertelenség van benne. Akaratát pedig hol erőszakkal, hol végtelen kedveskedéssel keresztülviszi...

**Január 21.** Veress Pali jött fel estefelé.<sup>1085</sup> Rég nem járt itt. Az öregkor hajnala nem a boldog élet és a jól végzett munka utáni epilógus. Több a befelé fojtott keserűség. A nyugodt élet azoknak az osztályrésze, akik annak idején is a mi életünket keserítették. Ők akkor is fenn voltak, jó állásokban és furcsa színű egyenruhákban.<sup>1086</sup> Minket pedig akkor üldöztek. Most csak mellőznek. Az én burzsoá barátainak, akik nem váltak marxistákká, és nyilván nem is lesznek azzá, ma az egyetemen 4000 lej körül mozog a keresetük, én pedig még az 1500-at sem érem el. Hiába, nagy bűn gyermekkor óta szocialistának lenni és töretlenül becsületesnek maradni. Sebj, csak kifelé megmaradjon a derű. Senki ne lásson letörtnek. Hadd dühöngjenek még jókedvemért is. Lelkem mélyére nem engedek senkinek beletekinteni...

**Január 22.** Ilja Ehrenburg előadást tartott Moszkvában önéletrajzi műve legközelebbi kötetéről. Beszért a megtorlásokról, amelynek annyi író esett áldozatul a negyvenes évek körül. „Rettenetesen egyedül voltunk azokban az években a Szovjetunióban, senkivel nem beszélhettünk, még legintimebb barátainkkal sem. A hallgatás nagy összeesküvésének mindannyian bűnrészesei voltunk. Én az elvonulás magányában verseket írtam, hogy azok segítsenek legyőzni kétségbeesésemet...” Majakovszkij és Fegyajev öngyilkosok lettek, s közöttük hányat ért a halál más formája...<sup>1087</sup>

**Január 23.** Nem képes nyugvópontra jutni a világ. Gizengát ezúttal az ENSZ erői fogták át s adták át ellenségeinek.<sup>1088</sup> Lumumbát Mobutu fogta és szolgáltatatta ki gyilkosainak, Gizengát pedig a világszervezet adja Mobutu kezére.<sup>1089</sup> Milyen pokoli elfajulása az ember tiszteletének. Emberi méltóság... lábbal tiporhatja az összememberiség szervezete?... Minden lehetséges ebben a világméretű terhes harcban, amelyet a múlt erői folytatnak a jövő ellen...

1085 Veress Pál kommunista politikus.

1086 Jordáky itt a romániai szélsőjobboldali csoportokban különböző színű inget hordó (zöld-, kék-, sárga-, feketeingese), majd a kommunista pártban is karriert befutó személyekre gondolhatott.

1087 Vlagyimir Majakovszkij orosz költő.

1088 Antoine Gizenga kongói baloldali politikus.

1089 Patrice Lumumba afrikai antikolonialista politikai vezető és Mobutu Sese Seko Nkuku Ngbendu wa Za Banga kongói diktátor.



**Január 24.** Éjfélkor rosszul éreztem magam. Egész éjjel rázott a hideg, fáj a fejem, s rettenetes lázálmok után betegen ébredtem fel. A lázam ma reggel jóval 39 fölött volt. Ki sem bírtam kelni az ágyból. Mégis felöltöztem és lementem, mert gyermekkori pajtásomnak egyik könyvemét ígértem. Nem tudom, hol lakik, ha nem megyek el, azt hiszi nem akarok találkozni vele. Évek óta csak messziről láttam, s amióta amerikai fogságból hazajött, súlyosan idegbajos. Lementem, de alig támolyogtam, a fal mellett menve meg-megálltam. Találkoztunk. Nem tudom, hogyan értem haza. Talán részeg embernek hittek. Betegnek bizonyára nem. Hiszen az orvosi egyetem negyedében az emberek lélektelenül embertelenek. Végül betámolyogtam mégis. Mária az ágyba segített, én pedig eszméletlenül mély álomba merültem... Az agy azonban csodálatos műszer. Eszméletlent mondok, pedig mindenre emlékszem, ami öntudatlanul heverő óráimban történt. Időnként hűlés elleni orvosságokat adott Mária a számba. Bizonyára teával. Feltűnt néha Lacika és anyu, mély aggodalommal suttogtak. Éjfél körül a lázam 39,4. Olyasmiket mondok, nem hűlés, az agyban történik valami...

**Január 25.** ...Éjjel három körül Mária megmérte a lázamat. Már csak 38,3. Tovább alszom, és szedem a gripa<sup>1090</sup> ellen az aszpirint, piramidont és szulfatiazolt. Legalább jól kiizzasztottak. Délelőtt 10-kor a lázmérő 36,4-et mutat. Biztosan elromlott, gondolom. Tovább mérem, kétszeri hosszabbítással is ugyanaz marad az eredmény. Összeszedem a gondolataimat, megpróbálom lepergetni mindazt, ami velem történt. Most már biztos vagyok, nem hűlés vagy gripa volt. Az agyban történt valami. Szerencsére nem agyvérzés, de nyilván óvatosnak kellennem, mert csak egy lépés, és szervezetem ereje választott el tőle. Az agyban megbomlott valami, s amit éreztem féleszméletlenül, az lejátszódott bennem az önkívületlenség óráiban. Igen, ez különös fájdalom volt. Megfoghatatlan és rögzíthetetlen. Mintha az agyban egy atom szétbomlott volna, s az elektronok, neutronok és protonok és nem tudom, milyen részecskék és antirészecskék szabályos káoszban hihetetlen gyorsasággal rohantak volna az agytérben és bombázták a többi atomokat. Általános bomlást akartak előidézni. Nem tudom, mennyire sikerült a munkájuk. Mindenesetre felnyitották rengeteg atomrekesz fedelét, és betekintést engedtek tartalmukba. Láttam az agyam. Anatómiai keresztmetszetében állt előttem. Láttam szálakat, amelyek idegrendszeremet összekapcsolták és közvetítették a külső világ nem tudatosult eseményeit. Előbb összefüggéstelen eseményekből részleteket. Mária bánatos arca és harcos alakja állt itt, beteg szüleim mind súlyosabb betegségükkel, a két gyermek – akiket szívem alatt védtem a hulló radioaktív eső ellen. Az újdéki televízió – most nem fontos, hogy létezik vagy sem – Gigena elleni aljasságról olvasott be. Csinos volt a bemondónő, és kedvesnek látszott. Azután a kongresszus. A megölt barátok és elvtársak által elpusztított elvtársak és a börtön borzalmai... peregte, peregte, mint a soha véget nem érő film... Aztán ismét az agy szövete és sejtjei. És most órákon át tudatosult bennem a saját tragédiám. Hiába vá-

---

1090 Nátha.

rom az igazságtévést, igazságot nem kaphatok, mert ordasok faltak fel, s bár a gyomrukban vagyok, és szenvednek tőlem, mert nem tudnak megemészteni, de nem engedik magukat felválni. A román püspökökért és fasiszta intellektuellekért vagyok magyar nacionalista. Az vagyok, mint Petőfi–Ady–József Attila, Móricz–Kassák–Veres Péter, Szabó Ervin–Kunfi Zsigmond–Molnár Erik, Fogarasi és Lukács örököse vagyok, mert barátaim Illyés Gyula, Darvas József, Erdei Ferenc, Benjámin László, Mód Aladár, Kállai Gyula – s közülük egy sem volt soha fasiszta, még csak polgár sem. Az vagyok, mert kék-barna-zöld ingesek kikiáltottak annak, hogy ma szégyenkezzenek előttem, mint vörösök. Az vagyok, mert szeretem a román munkásokat, emberséges voltam a román napszámosokkal, s a magyar munkásoknak gyűléseken tolmácsoltam Ghereat, Coşbucot és Eminescut...<sup>1091</sup> Minden tisztázódott, megállhat az élet... Nem! Ami bennem tisztán áll, világossá kell váljék a világ előtt. Két gyermek van, akik becsülettel és büszkeséggel kell viseljék nevünket... A film véget ért, az agy keresztmetszete eltűnik, én mély álomba merülök. Most már alszom valóban, reggel izzadságtól vizes minden. A fejem azonban tiszta, lassan forog, de mindenre pontosan emlékszem. Mesélek Máriának... Az agy nagyszerű műszer. De az akarat is része az idegrendszernek. Inkább eredménye, mint része. Eredménye a jellemességnak, határozottságnak, állhatatosságnak... De nem szabad könnyelműen venni. Most még legyőztem magam, s hiszem, hogy helyes a diagnózisom. De jó lesz többet pihenni, nyugodtan dolgozni s egy jó orvossal meg is tanácskozni a szervezet teendőit...

**Január 26.** Ma reggel már kiszöktem az ágyból, és saját bölcs és jóakarató tanácsom ellenére is dolgoztam. Egy, a magyar nemzetiségi politikával foglalkozó, Münchenben megjelent könyvet kellene recenzálnom holnap az Intézetben. Le szeretnék menni, hogy legyen túl rajta, de aztán tényleg a pihenés következze... A könyvet elolvastam. Érdekes és szomorú. A „grossösterreich” álláspont elméleti kifejtése s tárgyilagossága mellett is csak annyiban különbözik a német nagy létezészemplélettől, hogy Bécs alá szeretné rendelni a jövőben a Duna térségét. Majd aztán Bécset felszívják a poroszok és a Rajna menti monopóliumok...

Újságot is olvastam. Malinovszkij nyilatkozatából tudom meg, hogy McNamara a kongresszusban kijelentette, bármelyik szovjet célpontot azonnal el tudják pusztítani.<sup>1092</sup> Malinovszkij háborús pszichózis fokozásának tekinti a nyilatkozatot, de kijelenti ugyanakkor, hogy a szovjet haderő képes eltörölni a föld színéről bármilyen célpontot, ipari és politikai centrumokat és ha szükséges, egész országokat. A Szovjetunió azonban békét akar, s nem fog soha támadást kezdeményezni... Megint szépek a kilátások. És Lacika itt játszik mellettem egész nap.<sup>1093</sup> Várat épít, autókból és állatokból

1091 Constantin Dobrogeanu-Gherea szocialista teoretikus, valamint George Coşbuc és Mihai Eminescu költők.

1092 Robert McNamara amerikai üzletember és Rogyion Jakovlevics Malinovszkij szovjet marsall, védelmi miniszter.

1093 Jordáky László.

játékboltot nyit, csacsog és mesél mindenről, s folyton Máriát faggatja, mondja el, miért sír ő a Szervátiusz-reliefen, és mit csináltak a rossz emberek velem, amikor elvittek... Játsszál csak, kis Lacika, hátha megjön az embereknek az eszük, s hátha lefogják a háborús gyűjtogatók kezét. Én sajnos nem vehetem ki a részem a békeharcból. Hallgatnom kell, pedig a békéért igazán küzdenék. Már csak azért is, hogy te, kis Lacika, egész életedben játszhass és boldogabban élhess, mint az egész emberiség félmilliárd éve... De hát ha nem lehet, belenyugszom. Nem imádkozom a békéért, de vágyom a békére...

**Január 27.** Nagyon gyengének érzem magam. Elég sokat alszom, de még mindig túl sokat olvasok.

**Január 28.** Kis Lacika beteg. A magamé nem számít. De miért kell ennek a drága kis gyermeknek minden betegségen keresztülmenni.

**Január 29.** Hiába na, sztálinisták és reakciók véleménye ellenére mégis kiváló ember Hruscsov. Egy Kijevben mondott beszédében a tudomány szabadságáról és a tudósok kötelességéről beszélt. Elítélte a talpnyaló és karrierista tudósokat, személy szerint az Ukrán Tudományos Akadémia elnökét. „Helyezkedés a tudomány területén – tűrhetetlen, a talpnyalás általában tűrhetetlen, de a tudós számára a talpnyalás – halál”. Ez határozott beszéd, és megcsízlelendő lehetne sok helyen sokak számára.

**Január 30.** Salamon László verskötetéről írtam a Korunknak.<sup>1094</sup> Kíváncsi vagyok, mit szólnak hozzá, s milyen törléseket kívánnak meg a közlés érdekében. Elvi szempontok feladására többé nem vagyok hajlandó.

**Január 31.** A monopolkapitalizmus legújabb jelenségeire vonatkozó irodalmat tanulmányozom. Sántít nagyon minden törekvés, amely az abszolút elnyomorodásról szóló elméletet változatlanul fenn akarja tartani. Minek kell dogmatikus merevséggel ragaszkodni bizonyos közgazdaság-elméleti kérdések régi fogalmaihoz, amelyek helyesek voltak a kapitalizmus fontos periódusaiban, de az új ipari forradalom túlhaladta. A munkásosztály struktúrájában végbement alapvető változások lényegesen módosítják a társadalmi viszonyokat és sok mindent a felépítményben s az emberek tudatában...

**Február 1.** A reggeli órákban nagyszerűen érzem magam. Olvasok s játszom Lacikával. Különben alig kívánok érintkezni emberekkel.

**Február 2.** Írtam egy kis tanulmányvázlatot a társadalmi osztályokról a monopolkapitalizmusban. A Történeti Intézet ideológiai köre számára.

**Február 3.** Fáradtságom és kimerültségem tovább tart. Azt hiszem, napi két-három óránál nem szabadna többet dolgoznom. A tegnapi több mint tíz óra megint megerőltető volt.

**Február 4.** Rég nem voltunk a Színházban. Ma este elmentünk megnézni Mirodan: *A hírhedt 702-es* című szatirikus vígjátékát. Mély szomorúsággal jöttem haza. Gyenge

<sup>1094</sup> Salamon László válogatott versei. Korunk, 1962. 5. sz. 636–638.

darab, gyenge előadás. Amit és ahogyan Mirodan írja, hazug és megtévesztő. Az amerikai életformát hitelesen O'Neill, Tennessee és Miller, vagy Shaw és Sartre mutatta be s visszasságait leplezte le. Mirodan olcsó szellemeskedései nem a néző szocialista tudatát formálják, hanem a régi „karzat” szellemet.

**Február 5.** Szép spanyol film G. G. Cajal<sup>1095</sup> Nobel-díjas spanyol orvoskutató életéből.<sup>1096</sup> Az idegrendszer össze nem függő hálózatának felfedezője, emberi nagyságában jelenik meg a filmben. Újabb meglepetés számomra, milyen humanista és művészi filmeket tudnak produkálni a spanyolok a fasiszta diktatúra idejében.

**Február 6.** Olvasok, pihenek, játszok. A magyar nép története, Máriával való beszélgetések és Lacika játéka töltik ki életemet mindennapi munkám mellett. A munka nem fog ki soha, értem alatta az apró munkát. Ahogyan a gond is uralkodik gondolkodásunkban...

**Február 7.** Mind jobban merülök el az újkori Magyarország történetének tanulmányozásába. Milyen nagyszerű emberek[et] vetett fel nemzetünk 1790 és 1849 között. Politikusok, reformerek, írók, költők és színészek nőnek ki egymás után, s harcolnak, hőiesen harcolnak a nemzeti szabadságért s az emberiség nagy haladó eszményeiért...

**Február 8.** Keresztury Dezső hívott fel telefonon, s a Széchenyi könyvtár részéről megállapodott az erdélyi színlapkataszter és mikrofilmezés tárgyában.<sup>1097</sup> Egyébként közölte, hogy a színházi zsebkönyvek kötete megjelent...

**Február 9.** Telnek a napok. Ártalmas a töprengés és még ártalmasabb a sok gondolkodás. Sokszor már-már úgy érzem, közel állok a tébolyhoz. Milyen szörnyű állapot ez az ember részére...

**Február 10.** Mindennapi munkám a lehetőségekhez képest igyekszem elvégezni. Szemlélet és perspektíva nélküli történeti dolgozatokat olvasok, amelyek a Történeti Intézetben készülnek. Ezek a történészjelöltek alig olvasnak valamit. Szűklátókörű dogmatikusok, egykönyvű emberek, s mindenben, amit írnak, az egykönyvű szemlélet anyagát ismétlik...

**Február 11.** Ma elintéztem háromhavi levelezésem, s ismét megfogadtam ezután rendes levélíró leszek. Hiába, az én nemzedékemből úgy látszik, Balogh Edgár az egyetlen, aki Kazinczy-szerű kiterjedt levelezést folytat az utókor számára. Fáradhatatlanul írja a leveleket minden magyar nyelvterületre. Kazinczy levelezése azonban ügyet szolgált. Nagy ügyet, s a nyelvért folytatott küzdelemnek meg lett a maga nemzetpolitikai eredménye is. Edgár azonban fantomokat kerget, s naiv hiszékenysége nyelvharc mellett is inkább nyelvvesztő...

1095 Helyesen Santiago Ramon y Cajal, a film pedig az 1959-es *Salto a la gloria*.

1096 *Salto a la gloria*, 1959. Rendezte: León Klimovsky.

1097 Keresztury Dezső irodalomtörténész.

**Február 12.** Édesapám 76 éves, s most már több, mint egy éve ágyhoz van kötve.<sup>1098</sup> A rádió egyetlen szórakozása és kapcsolata a külvilággal. Megint eltelt egy év, s én mindig nem valósítottam meg a régi tervet. Üljek melléje egy-két órát naponta, jegyezzem le visszaemlékezéseit. Gazdag élet tapasztalata, főleg az 1900–1940 közötti periódusra. A munkásmozgalom oldaláról teljesen hiányzik a századforduló utáni évtizedek, a forradalmak s az impériumváltozás utáni évek története. Most keményen fogadom meg, ebben az évben elvégzem ezt a feladatot. A legfontosabbak egyike kell legyen...

**Február 13.** Szép februári napok vannak minálunk. Különösebb viharok nélkül, a természet itt csendben dolgozik. A világ minden részében rettenetes orkánok dúlnak, viharok, fagy, lavinák falvakat temetnek el, az óceán mélyén dülő erők méterekkel emelik a víz szintjét, s gátakat törnek át. Nálunk pedig, itt a Kárpátok övezte Erdélyen belül az elemek vad játékából semmit sem látunk. Csönd van, hull a hó csöndesen, s nemcsak a földet takarja be, de betemeti a lelket. A fehér hótakaró megnyugvást szimbolizál, de nem a lélek egyensúlyát biztosítja, hanem az enyészetbe való belenyugvást. Inkább a halált, a sorvadást, mint az életigenlést. Pedig a hó alatt az élet sarjad, s minden, ami a földben van, várja a tavaszt. Én is mindig a tavaszt vártam már februárban. A februári napsugár örömmel töltött el, s vártam a nem késhető tavasz beköszöntését. Most sivár a szívem, s nem vár semmit. Lassan még a reménység is kivész belőle. A magány marad csak. A magány a legszomorúbb boldogság. Egyedül vagy, s csak az emberiség nagy alkotásaira támaszkodhatsz egyedülletedben...

**Február 14.** Dr. Solymár Magda nem túlságosan igaz előadást tartott romániai úti tapasztalataiból, a budapesti rádióban.<sup>1099</sup> Keveset látott meg az új valóságból. De ki lehet ez a nő, aki 1942-ben Kolozsvárt fűtetlen szobában didergett diáktársaival, s most azt az impressziót igyekezett hallgatóiba beleszuggeralni, mintha az akkori baloldal frontján tevékenykedett volna?... Megjátszani húsz év múlva a húsz év előtti baloldalt, nem rossz feladat, főleg kifizetődő és jól hasznosítható. Különösen ha a tényleges baloldaliak némaságra vannak kárhóztatva.

**Február 15.** Elöttem a L'Humanité s benne a február 8-i párizsi tüntetések mártír áldozatai. Suzanne Martorelle a 40 éves munkásasszony, Anne Godeau a 24 éves telefonista, Jean-Pierre Bernard a 30 éves párttitkár, Raymond Wintgens a munkásmozgalomban három évtizede harcoló antifasiszta, Edouard Lemarchand a 40 éve munkás és az új Gavroche, a kis Daniel Ferry, ez a 15 éves gyermek, akit a rendőrbotok vertek agyon.<sup>1100</sup> Mártírok, szívem minden rezdülése veletek van, akik a szabadság ügyéért haltatok meg. Ilyenkor azokra gondolok, akik ugyanúgy áldozták életüket a szabadságért a világ minden részén. És az én nemzetem harcos mártírjaira.

1098 Id. Jordáky Lajos élete utolsó éveiben fél lábbal élt.

1099 Solymár Magda párttörténész.

1100 Sok százezer francia dolgozó kísérte utolsó útjára a rendőrterror áldozatait. Előre, 1962. február 14. 3.

**Február 16.** Fizetésnap, a gondok napja. Hamar túlteszem magam. Gyorsan szétosztom a pénzt, amit kapok. Így aztán a következő két hétben legfőbb gondom az, hogyan teremtem elő a pénzt a lapokra s az apróbb szükségletekre...<sup>1101</sup>

**Február 17.** Az intézeti élet nyugalmas. Milyen jó együtt dolgozni a történettudomány olyan művelőivel, akiknek nincsenek problémáik s főleg gondolataik...

**Február 18.** William du Boistól nagyobb lélegzetű irodalmi művet még nem olvastam.<sup>1102</sup> Pedig ő közel hat évtizede ír, én pedig négy évtizede olvasok. Jól ismerem ellenben a társadalmi harcost, az egyetemes békéért és szabadságért s a négerek szabadságáért küzdő embert... Bizalmatlanul mentem el a színházba megnézni *Fekete lángok* című darabját. Ezúttal azonban kellemesen csalódtam. Szép színdarabot láttam, emberi érzelmekre épített, drámai konfliktusokkal telített darabot. És jó előadást, tegyem hozzá, az első felvonás kivételével. Most sem értem, hogyan indíthatta bohózatnak a rendező ezt a drámát. S hogyan vállalkoztak olyan színészek, mint Flóra Jenő vagy Imrédy Géza, hogy a könnyed franciaságot léha bohózatnak fogják fel. Megváltozott a színpad a második felvonástól. Drámai erővel bontakoztak az események, s a jellemek előttünk bontakoztak ki mozzanatról mozzanatra. Flóra Jenő jeles színész.<sup>1103</sup> Mintha új reneszánsza bontakozik ki... A színháznak azonban miért kell megváltoztatni a darab címét. Ha du Bois a „haiti” címet adta, tartsák meg, s legfeljebb alcímet adjanak... Ne felejtsem el, a másik nagyszerű alakítás: Dorián Ilona...

**Február 19.** Azt panaszolják, a fiatal írók a dekadensek felé fordulnak. Én nem hiszem, hogy ez így lenne igaz. Nem a dekadensek felé, hanem a költők felé fordulnak. Mit tanuljon Méliuszról vagy Létaytól?<sup>1104</sup> Legfeljebb azt, hogyan ne írjon. És miért baj, ha nemcsak József Attilától és Aragontól tanul, hanem ezek mestereitől? Mintsem egy rossz Létay-vers, inkább egy szép Verlaine, Valéry vagy akár a szűzanyához betérő csodálatos Handel.

**Február 20.** Ismét egy világtörténeti nap. Gagarin és Titov után John Glenn ezredes repülte körül háromszor a földet s szállt le az Atlanti-óceánon, valahol a Karib-tengeren. A szerencsés véletlen folytán helyszíni közvetítésben hallgathattam este ½9-től majdnem tizenegyig a nagy eseményt. Újságírók és hivatalos közlemények követték egymást amerikai tempóban és stílusban, és én izgalommal hallgattam mindent, ami ott történt a kora délutáni órákban. Percről percre követtem föld körüli harmadik körét. Valahol Közép-Afrika körül ment, a Csendes-óceán s tíz perc múlva már Ausztrália, azután Hawaii körül volt, majd pontosan ½10 körül, valahol Mexikó körül megkezdte a fékezést. A rádióban katonai vezényszavak, a repülőgép-anyahajón készenlétben álló helikoptereknek, az újságírók és rádióbemondók izgatott jelentései. Egyszer csak Glenn őrnagy üzenete: szüntessenek be vele minden beszélgetést, mert minden

1101 Jordákyék a hatvanas években végig anyagi gondokkal küzdöttek.

1102 William du Bois amerikai író.

1103 Flóra Jenő színész.

1104 Méliusz József és Létay Lajos írók.

figyelmét a leszállásra kell koncentrálnia. Ezután az izgalmak félórája következett. S a világ sok száz milliónyi izgatott szemtanúja között én is izgulok. Tíz előtt néhány perccel az újságíró jelenti, Glenn a tenger felszínére leszállt, s egy torpedórombolóval felvette a kapcsolatot. Egy perc múlva megcáfolják. Az izgalom növekszik. Hátha katasztrófa történt a leszálláskor?... Talán újabb két perc telik el, s a torpedóromboló parancsnoka jelenti, hogy valóban leszállt, s három helikopter útban van. A helikopterek felfedezték – hurrá! Tíz óra egy perckor a helikopter kihalászt a vízre a torpedórombolóra... Kedves epizód: Glenn tengerre ereszkedésakor rádióban közölte: „Én megvettem a magamét, most rajtatok a sor, hogy halásszatok ki”... Szép tett, nagyszerű és lelkesítő. Ez az emberiség hivatása és igazi versengése...

**Február 21.** Ma véletlenül találkoztam egyik Bukarestben élő műfordítóval, akit minden öt évben látok, s hiába gondolkozom, nem jut eszembe a neve. Azt mondta, hogy az író Herceg János könyvet vagy cikket írt, s abban velem is foglalkozik.<sup>1105</sup> Kíváncsi vagyok, milyen vonatkozásban és mit ír rólam. Herceg Jánost különben személyesen nem ismerem. Sajnálom, hogy évek óta nem olvastam semmit róla. Hátha majd egyszer kezembe kerül a könyv...

**Február 22.** Nem tudok dolgozni, ahogy szeretnék. A lélek nyugtalansága mennyire bénítóan hat az alkotómunkára, csak most látom és értem meg a maga komplexitásában. Mihelyt az íráshoz kellene kezdenem, mintha megbénulnék. Tehetetlenségi állapotba kerülök. Mintha „lelki súlytalanság” lenne. Menekülök a papír elől, megint inkább csak olvasok, legfeljebb jegyzeteket csinállok valamilyen új problémához. A régi ügyis hiába fejeződnek be, gondolom, nyilván a tudat legmélyén valahol. De mikor tudok szabadulni ebből a lelki és testi egérfogóból? Azt hiszem, akkor, ha a szellemi életben nem kell eltűnnöm tovább, hogy sötétlelkű emberek parancsolgassanak s a marxizmus zászlaja alatt kényszerítsék föld alá és lelki egyensúlytalanságba a marxistákat...

**Február 23.** Vajon nem azért panaszkodom befelé, hogy nem tudok dolgozni, mert a képességeim hiányzanak? Hátha képtelen vagyok alkotni, s az idegrendszerre és a külső körülményekre hárítom a felelősséget, saját tehetetlenségemről hárítva el ezzel a felelősséget... Semmi sincs kizárva. Elvégre írok, s a kéziratkötetek mégis dolgozószobámban halmozódnak. Hátha azoknak a lektoroknak van igazuk, akik a szerkesztőségekben ilyen vagy olyan szempontokból vétót mondanak. Bízunk ezt is a történelemben...

**Február 24.** Lacika négyéves.<sup>1106</sup> A mai nap minden szabadidejét vele töltöttem. Játszottunk és beszélgettünk. Legkedvesebb volt, mikor egyszer csak felénk fordult és megkérdezte, „mondjak el egy verset?”. És mindjárt meg is kezdte. „József Attila írta”

<sup>1105</sup> Herceg János vajdasági író.

<sup>1106</sup> Jordáky László.



– így kezdte, s azután szépen hangsúlyozva és csaknem hiba nélkül elmondta a vers második szakaszát:

Én még őszinte ember voltam,  
ordítottam, toporzékoltam.  
Hagyja a dagadt ruhát másra,  
Engem vigyen föl a padlásra.<sup>1107</sup>

Különösen az ordítás, toporzékolás és a padlás ragadta meg figyelmét. Amikor pedig én olvastam el neki a verset, tágra nyitotta szemeit, és úgy nézett és hallgatta a verset. Láttam, hogy ismét nagyot nőttem szemébe. Én vagyok számára a János Vitéz szakértő, az őserdők vadásza, a nagy varázsló s a drága édesapa... És ő nekem? Mindenem, jövő reménységem, akit szellemi örökösömnek szeretnék nevelni... Hogy szeretem ezt a kis emberjóságot, a rakétakorszaknak ezt a rakoncátlan szülöttét, aki senkit nem respektál, s olyan önállóan viselkedik, mint mi soha gyermekkorunkban...

**Február 25.** A világról közben megfeledkezem. Nyilván, mert tudom, olyan korban élek, amikor az állam szerte a világon mindenütt olyan tökéletesen az ember fölé nőtt, hogy az egyed véleménye, vágya és akarata mit sem számít. Pártok és monopóliumok uralkodnak, amelyek nemcsak a gazdaság és a politika menetét határozzák meg, hanem a gondolkodást is jól meghatározott sémákba igyekeznek kényszeríteni. A sémák a dogmák formái, a dogmák a megmerevedés eszközei, a megmerevedés pedig mindig pusztuláshoz és sivársághoz vezet...

**Február 26.** Az űrrepülők megkezdték a kozmosz meghódítását, az államvezetők azonban csak kölcsönös üdvözletekre szorítkoznak, ahelyett, hogy konkrétan megoldanák a béke és együttműködés kérdését, amelyek az egész emberiséget érdeklik és érintik. Hruscsov államfői szinten tárgyalásokat javasol, Adenauer és de Gaulle mereven elutasítják, Kennedy és Macmillan rugalmas udvariassággal elodázzák.<sup>1108</sup> De miért ne lehetne leülni, tárgyalni, megegyezni és megkezdeni a lefegyverkezést, megoldva ugyanakkor a vitás kérdéseket? Versengjen a szocialista és kapitalista világ békés eszközökkel, és folytassa a világnézeti harcot a tudomány és a művészetek területén...

**Február 27.** Meghalt Silviu Dragomir.<sup>1109</sup> Komoly történész volt, mint kutató. A levéltárak poros anyagai feltárultak előtte. De nem tudom, milyen világnézetet képviselt, volt-e egyáltalán világnézete, értem alatta a filozófiai alapozottságot. Teológiai ortodoxizmusa ortodox nacionalizmussal párosult, s ez a huszadik században minden szempontból idejétmúlt, reakciós és haladásellenes. Rokonszenves ember és egyéniség, de végtelenül maradi gondolkodással. Őt csak a románság hegemoniája, az ősi hit, a nemzeti kizárólagosság érdekelte. Tudását igyekezett hasznosítani az elmúlt években a tudományos életben ügyesen dolgozó reakció.

1107 József Attila: *Mama*.

1108 *A 18-as leszerelési bizottság a legmagasabb szinten kezdje meg munkáját*. Előre, 1962. február 24. 3.

1109 Silviu Dragomir történész.

Ma eltemették. A temetésre elmentem. Milyen kicsinyesek a nacionalisták. Az Intézetben koszorúra gyűjtöttek, az ívvel azonban egyetlen magyar tudományos kutatót sem kerestek fel, egyetlen magyarral sem közölték a temetés idejét, és senkivel nem is beszéltek Dragomirról. A temetési szertartást pedig ortodox papok a nacionalizmus szolgálatába állították. Két beszédet olvastak fel, amelyek mögött szerzőként ott állt Pascu is...<sup>1110</sup>

**Február 28.** Mégiscsak folyik a szociológia „rehabilitációja”. A Béke és szocializmus februári számában olvasok egy beszámolót a szerkesztőségben tartott nemzetközi ankétról, amelyben a marxista szociológia kifejlesztését döntő fontosságúnak mondták ki. Dogmatizmusnak bélyegezték azokat az intézkedéseket, amelyek gátolják és akadályozzák az önálló szociológiai kutatásokat. A marxizmus–leninizmus keretében ugyan, de önálló a szociológia, akárcsak a filozófia vagy a történelemtudomány... Ez már jelentős lépés, bár még mindig nem a bátor ugrás. Milyen bornírtság volt számítani a szociológiát és megpróbálni kitörölni a tudományok sorából. A szociológiai kutatások hiánya akadályozta a tisztánlátást, s a fejlődést sok tekintetben lassította. Most is fenntartom, amit tizenhat évvel ezelőtt írtam, akkor alapított társadalomtudományi folyóiratomban, hogy a szociológia nemcsak korunk legfontosabb társadalomtudományi funkcióját tölti be, hanem egyidejűleg átveszi a filozófia tudományos eredményeket szintetizáló és tudományirányító szerepét.<sup>1111</sup> A szocializmusnak különösen szüksége van a szociológiai vizsgálódások eredményeire. A gyakorlat maga bebizonyította, hogy a marxizmus–leninizmus dogmaszerű gyűjteménybe foglalása és tanítása terméketlenséget szül, holott szociológiai alkalmazása és kutatásainak általánosítása nagymértékben termékenyítené meg az összes tudományokat. Amikor a marxisták művelték – és művelhették – a szociológiát, abból haszna volt a munkásosztálynak, a tudománynak s ezen keresztül az egész emberiségnek...

**Március 1.** A századforduló körüli szocialista sajtót olvasgatom mikrofilmekről, amelyet a Széchenyi-könyvtár szívességéből kaptunk meg. A szocializmus múltjának mind teljesebb képe rajzolódik ki. A mi fiatal történetírásunk a tényeket nem tudja dialektikusan nézni. A régi pedig – Daicoviciutól Pascuig<sup>1112</sup> – hamis és megtévesztő, mert a marxizmust zászlónak használja az ortodoxia történeteszemléletének kalózmódon való továbbvívéséhez...

**Március 2.** Franciaország kénytelen lesz megegyezni az algériaiakkal és megadni nekik a nemzeti és állami függetlenséget.<sup>1113</sup> Az O.A.S. azonban, a fasizmus minden borzalmát felidéző kegyetlenségével hosszú időre megrontja a franciák és az arabok

1110 Ștefan Pascu történetész.

1111 Jordáky Lajos: *A társadalomtudomány feladatai*. Társadalomtudomány és Politika, 1946. 1. sz. 1–4.

1112 Constantin Daicoviciu és Ștefan Pascu történetészek.

1113 Algéria függetlenségi háborúja 1954. november 10-én robbant ki, és 1962. március 18-án, az eviani szerződéssel ért véget. Eredményeként Algéria szuverén állam lett.

együttélését.<sup>1114</sup> A francia fasiszták gyilkolják az arabokat, holnap, amikor az algériaiak lesznek az urak földjeiken, ezrével lesznek algériai nacionalisták, akik gyilkolni fogják a franciákat. Nem a fasisztákat, mert azok elvonulnak majd, hanem az ottmaradó telepeseiket. Az áldozatok többnyire az ártatlanok és becsületes emberek közül kerülnek ki. Ez így volt az egész történelem folyamán, s úgy látszik, még ma is így van mindenféle társadalmi rendszerben.

**Március 4.** Ma délelőtt Máriával fogtuk Lacit és kísérteltünk a mi hegyoldalunkról a másik hegyre, Szervátiuszékhoz. Jenőt nem találtuk otthon, s így most mind a két órát, amit ott töltöttünk el, Tibinek szentelhettük.<sup>1115</sup> Lacika kint játszott a sárban Anikóval, mi pedig korunk művészi útkereséseiről beszélgettünk és gyönyörködtünk Tibi merész ívelésű és egészen modern szobraiban. A megváltozott világképben jelentős szerepe van az idő és tér új viszonyulásának az emberhez. Gagarin, Titov és Glenn óránkénti 28 ezer km-es sebességgel száguldottak.<sup>1116</sup> Másfél óra alatt éltek át egy napot és egy éjszakát, kiterjedt térben – mindenesetre földgolyónkon kívül – súlytalanság állapotában – vagy olyan gravitációs körülmények között, amelyre új törvényeket kell majd találnia az embernek. Ennek a térnek és időnek új filozófiai fogalmakra van szüksége. De változik a tér-idő szemlélet és anyag viszonya is. Ilyen sebességet csak karcsú formájú, hosszú rakétaszerű gépben lehet elképzelni és megvalósítani, semmiképpen sem szárnyakon nyugtatni. Fizikai, geometriai, biológiai változásoknak vagyunk alávetve... A szobrászat és általában a képzőművészetek pedig menjenek a régi úton – mondják a hivatalos művészeti irányítók. Új lényeg és tartalom új formákat és természetesen új színeket is követel... Miért kell elfojtani a kísérletezéseket?...

**Március 5.** Időm vagy kedvem nincs a feljegyzésekhez? Iszony ez a papírtól, vagy az ember elidegenedése önmagától s az eszményektől, vagy csupán a gyakorlattól?

**Március 6.** A dolgok halasztódnak, s az egészség is gyatrán funkcionál...

**Március 7.** Tizenhét évvel ezelőtt a demokratikus erők győzelmének eredményeképpen már a Groza-kormány átvette az ország vezetését... De most ki gondol egyáltalán március 6-ra? Nyomát sem látni lelkes, vagy legalább nem lelkes megemlékezéseknek...

**Március 8.** A „tilosba” tett külföldi könyvek jegyzékét nézegettem, inkább szomorúsággal, mint intellektuális csámcsogással. Nyugati társadalomtudományi könyvek nagyrészt. De közöttük mit keresnek Ady levelei, József Jolán könyve Attiláról, Dienes könyve Petőfiről és Bókáé Adyról, Juhász Gyula versei és a magyar népköltészet vasos kötetei.<sup>1117</sup> Azon már meg sem lepődtem, hogy itt találtam Szerb Antal magyar és

1114 Organisation de l'armée secrète (OAS), algériai franciák paramilitáris csoportja több merényletet követett el mind franciák, mind algériai arabok ellen.

1115 Szervátiusz Jenő és fia, Tibor szobrászok.

1116 *Jurij Gagarin és German Titov üdvözlése*. Előre, 1962. február 22. 3.

1117 Dienes András: *Petőfi a szabadságharcban*. MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest, 1958; Bóka László: *Ady Endre élete és művei* 1. *Ady Endre pályakezdése. Bevezetés az Ady-kérdésbe*; Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955.

Babits európai irodalomtörténetét, Benedek Marcell Shakespeare-tanulmányát és Sőtér könyvét a romantikáról és realizmusról.<sup>1118</sup> És még mindig itt van Garaudy<sup>1119</sup> „Marxista humanizmusa”... De ennyi elég is mára...

**Március 9.** Csodálatos eredmények a kozmosz megismerése területén. Az emberiiség elindul a világmindenség újabb és hatalmas tereinek felfedezésére. Ismereteink bámulatosan növekszenek. Az eredményeket azonban úgy látszik, sokkal inkább hasznosítják a háborús tudományok, a ballisztika, a rakétalövedék és a haditechnika, mint a filozófia. A bölcsélet alaposan lemaradt ebben a versenyben. A haditudományok a kor élenjárói, a filozófia a kullogó szerepét tölti be. És közben betegek vagyunk. A rák és paralízis, egyes kontinenseken az éhség, másutt az idegrendszer betegségei tizedelik dicső korunk embereit.

**Március 10.** A szenvedések borzalmai akkor következnek be, amikor a testi és lelki fájdalmak egyszerre lépnek fel, elöntik a testet és idegrendszert s tehetetlenségre kényszerítenek. A testi tehetetlen[ség] biológiai vagy fiziológiai törvény bizonyára, s az ember gyógyszerekkel segít magán abban a mértékben, amilyenben rendelkezésre állnak. A lelki fájdalmak eredete azonban csak szociológiai lehet, összefüggésben vannak a társadalommal. A társadalmi körülményeket kell megváltoztatni, amelyek okozói a lélek tehetetlenségének. A lélek fájdalmát akartam írni, s önkéntelenül tehetetlenséget írtam. Így azután célhoz is értem. Fájdalom és tehetetlenség már-már szinonim fogalmakká válnak. A tehetetlenség törvénye uralkodik el bennem, s ez maximálisan felfokozza a lélek fájdalmát és szenvedését...

**Március 11.** Edgárhoz mentem el estefelé.<sup>1120</sup> Illyés Gyula állítólagos nyilatkozatáról beszélt, amelyet a Timesnak vagy New York Timesnak adott, s amely meglehetősen nagy visszhangot keltett nemcsak szellemi, hanem politikai körökben is. A nyilatkozatról eddig nem tudtam, de érdekesnek találom, s főleg az örökké élő írói lelkiismeret megnyilatkozásának. Az írónak szólania kell, amikor népéről van szó. Helyes, hogy elmondja örömét a szocializmus építésén és a szellemi alkotói szabadság megvalósulása tekintetében, és szükséges, hogy azt is elmondja, amiben kételyei vannak. A magyar író az egész magyarság írója, s szava nem országhatárok keretei között szól sohasem, hanem mindenkihez beszél, aki az ő nyelvét olvassa és beszéli. Ezentúl pedig az egész emberiséghez is eljut szava, ha mondanivalója egyetemes, magasztos és időtálló. Németh László a két Bolyaival üzent, Tamási Áron Oxfordból emlékezett szülőföldjére, most Illyés Gyula szólt minden haladó magyarhoz.

1118 Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Révai, 1935; Babits Mihály: *Az európai irodalom története*. Nyugat, Budapest, 1936; Benedek Marcell: *Shakespeare*. Gondolat, Budapest, 1957; Sőtér István: *Romantika és realizmus*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1956.

1119 Roger Garaudy francia kommunista teoretikus.

1120 Balogh Edgár publicista.

**Március 12.** A Párttörténeti Intézet megvásárolta az erdélyi szocialista sajtó bibliográfiája (1877–1944) összeállításomat. Nem kiadás céljából, hanem mint kéziratot; forrásmunkának saját tudományos kutatói számára...

**Március 13.** Megint ágyba kerültem.

**Március 14.** Még mindig nem tudok dolgozni. Nemcsak írni, de olvasni sem.

**Március 15.** Ezer év óta kitörölhetetlenül beírtuk a nevünket a népek egyetemes történetébe. Államalkotók, hadvezérek, reformátorok, tudósok, költők és művészek a magyar nép zsenijének tanúi, s művük nem merülhet soha a feledésbe. Mi még akkor is megmaradunk a civilizáció történetében, ha mint nép elenyészünk. És ebben szerepünk volt, az Erdélyben élő magyaroknak is. Bethlen Gábor államszervező, Rákóczi György európai politikai tényező, Hunyadi János és Mátyás a kereszténység védői és a humanista civilizáció előmozdítói, Budai Nagy Antal és Dózsa György a népszabadság forradalmárai, Dávid Ferenc a vallást nemcsak reformálta, hanem a népet is gondolkozóvá emelte, Apáczai Csere a racionalizmust ide plántálta, Bolyai János a világ figyelmét fordította reánk. A huszadik század egyik legnagyobb embere Bartók Béla, aki nemcsak Erdély széléről indult el, hanem Erdély népeinek zenéjét a század új zenei nyelvének alapjává tette... Ezek a gondolatok csak foszlányai annak a gondolatsornak, amely betegágyamban kísér, a szabadságnak ezen a csodálatos – bár ebben az évben hóval borított télies – napján...

**Március 16.** A tél most tombolja ki magát igazán. Ismét dolgozom. A szocialista sajtóbibliográfiát véglegesítem. És Lacika kifogyhatatlan kérdésözönére igyekszem kiélegítően válaszolni...<sup>1121</sup>

**Március 17.** Fizetés, háztartás, hónap közben felgyülemlett adósságok fizetése...

**Március 18.** A tél ereje fokozódik. Soha nem lesz már tavasz?

**Március 19.** A franciák végül megegyeztek az algériaiakkal.<sup>1122</sup> Kiegyezés de Gaulle és az arab burzsoázia között, a Szahara közös kiaknázására és nyilván a kommunisták visszaszorítására. A kiegyezést a francia kommunisták megszavazzák, az algériai nép pedig eléri nemzeti szabadságát. Persze a polgárháború veszélye még fennáll. A francia burzsoázia azonban nyilván felszámolja az O.A.S.-t,<sup>1123</sup> hogy megtarthassa gazdag nyersanyagforrásait és üzleti lehetőségeit.

**Március 20.** A szovjet építésszek, festők, zenészek mind erőteljesebben hangoztatják a nyugati művészeti eredmények tanulmányozásának és felhasználásának szükségességét. Ami építő és termékenyítő, beépítendő a szocialista művészetbe – mondják igen helyesen. De hát ami áll a művészetekre és már az irodalomra is, miért ne lehetne érvényes a filozófiára és a szociológiára is? Ezen a területen talán nincsenek olyan ered-

<sup>1121</sup> Jordáky László.

<sup>1122</sup> Az 1954-ben kitört algériai háborút 1962. március 18-án az evani szerződés aláírása zárta le, amellyel Algéria elnyerte állami függetlenségét.

<sup>1123</sup> Az Organisation de l'armée secrète (OAS), az Algériában született franciák paramilitáris terorszervezete.

mények, amelyek beépíthetők lennének a szocialista világnézetbe? Miért kell félni akkor tőlük? Ha értékes el kell fogadni, ha nem, az úgylis elhal, nem is túl hosszú időn belül...

**Március 21.** Úgy látszik, egy-két napom most már minden héten kiesik. Ez a rettenetes főfájás... És nem tudom rávenni magam a rendszeres orvosi vizsgálatra...

**Március 22.** A hó növekszik és a fagy is. A lélek már csak Lacikára mosolyog. Ő váltja ki a mosolyt és derűt. Különben a keserűség a magány terméke. Egyik terméke csupán. Mennyi hit és optimizmus vitt előre egy életen át. Most pedig csak kesergek ezekben a szűkre szabott jegyzetekben...

**Március 23.** Szeminárium a dogmatizmus jegyében... A gondolkodásra képtelen ember egyetlen ereje a megfélemlítő dogmatizmus. A kettő együtt jár. A dogmatikus vélt igazának a megvédése egyetlen argumentumot használ: eretnekséggel vádolja bírálóit, és súlyos következményekkel fenyegeti meg. Teheti, és célt is érhet, mert lelke mélyén gonosz, és aljasságokra képes. Nemcsak képes, de lelki alkata kényszeríti is erre. Tudja jól, ő majd eltűnik, de megbukik a dogmatizmus ereje...

**Március 24.** Károlyi Mihály tetemét hazahozták annyi év után és ünnepélyesen temették el Kossuth sírja közelében.<sup>1124</sup> Rehabilitálták a másodszor is száműzetésbe ment nagy függetlenségi harcost, s vele a magyar „őszirózsás” forradalmat is. 1918 októbere betetőzte azt, amit 1848 márciusa elindított és 1849 áprilisa kimondott: a független magyar államot, a népjogok demokratikus államát és a szabadságot, amely előkészítette az 1919-es márciusi magyar proletárforradalmat. Károlyi Mihály hőse volt ennek a forradalomnak, s a történeti fejlődés felismerője. Másodszor a személyi kultusz terrorja kényszerítette emigrációba. Most végre hazatért. Halála után évekkel Kossuth és Rajk mellé került...<sup>1125</sup>

**Március 26.** Edgártól tudtam meg az *Új Magyar Lexikon* készülésének egyes részletkérdéseit. Velem még vagy két éve közölték, hogy ebbe a lexikonba felvettek, s be-kérték a lexikális adatokat is. A kultúregyezmény keretében azonban a magyarországi kiadó illetékes román szervek elbírálása alá bocsátott minden erdélyi nevet. Az illetékes szerv sok más magyar íróval együtt törölte a nevemet a lexikonban szerepelhető listáról. Budapesten az itteni kívánságoknak megfelelően nyomták ki az eddigi köteteket. Ennek ellenére terjesztési engedélyt nem kaptak a kötetekre... A kulturális együttműködésnek sok egyoldalúsága van, úgy látszik...<sup>1126</sup>

1124 1962. március 18-án a Kerepesi temetőben ünnepélyesen eltemették Károlyi Mihályt.

1125 1956 tavaszán Rajk Lászlóné Földi Júlia el akarta temetni a még akkor is temetetlen férjét. Hosszas egyeztetés után 1956. október 6-ra engedélyezték a rehabilitált Rajk László és társai nyilvános újratemetését a Kerepesi temetőben.

1126 1951-ben a Román és Magyar Népköztársaság egyezményt kötött a közös könyvkiadásról. Ennek eredményeképpen erdélyi magyarokhoz jutottak el magyar klasszikus és kortárs művek, míg a magyar közönség megismerhette a román és a romániai magyar megjelent műveket. Az *Új Magyar Lexikon* romániai vonatkozásaira eddig nem találtunk levéltári forrást.

**Május 1.** Zuhog az eső. Havaseső, zivatarszerű, s a május elseji felvonulást biztosan elmosta. Különben az első május elseje gyermekkorom óta, amikor nem ünneplek valamilyen formában. Nemcsak a betegségem az oka. Elemi iskolás koromtól május elsején szüleimmel mindig az erdőn voltam. A család régi szociáldemokrata tradíciója nem tett koncessziót a régi iskolának és régi rendszernek. Egyszer – már gimnazista voltam – május elsejei „elmaradásomért” és „szocialista kirándulásomért” ki is csaptak vagy két hétre, és magaviseleti jegyemet is mélyen leszállították. Az iskola után, legalábbis 18 éves koromtól aktívan vettem részt minden májusi demonstrációban. Még a Toloncházban is tartottunk májusi ünnepséget. És azután a szabadság részegítő évében... Most már jó ideje megfakult május fénye és jelentősége. Túl sok lett benne a „szervezettség”. Tablók, jelszavak, képek, mérlegelten előkészített és olvasott beszédek, egynyelvűség, szervezett fegyelem – mindez növelte a nagymértékben mennyiségileg a résztvevők számát és pompázó külsőségeket, de a kombattivitás<sup>1127</sup> elhomályosuláshoz és a lelkek elszürküléséhez vezetett... Beteg vagyok, nem is gondolok kivonulásra vagy gyűlésre. A rádióm tegnap elromlott, tehát nem hallgatok sem híryanagot, sem helyszíni közvetítést. A gondolkodás fáraszt, legfeljebb csendesen medítálok majd egy s másról. Legjobb lesz talán, ha verseket olvasok. Romantikusokat, szimbolistákat és moderneket. Vagy szürrealistákat, akik a lét és a valóság problémáit absztrahálják s a lélek finom és már-már érzékelhetetlen kamráiba gyúrák be... Milyen jó és gyógyító a magány a lélek betegsége számára. A gyógyítás eredménye azonban mégiscsak a mindenben eluralkodó szomorúság...

**Május 2.** Már a kommunista folyóiratok nyíltan kezdenek foglalkozni egyes országokban a kínai kommunisták ideológiai hibás álláspontjával a háború és béke kérdésében.<sup>1128</sup> A Weg und Ziel hosszú cikkében ismerteti a Peking Review idevágó cikkeit. Nem lehet mindegy a kommunisták számára, hogy az emberiséget atomháború pusztítsa el, vagy pedig béke legyen még bizonyos kompromisszumok árán is. A Peking Review dogmatikus merevsége és tévedései sok kárt okoznak a világ munkásmozgalmának. A súlyos belső nehézségek megoldásának dogmatikus útja nem vezet eredményekhez...

**Május 3.** Egy kis állatot temettünk el a kertünkben, s fejfául egy téglát tettünk és aranyvirággal ültettük be. Pistuka, a kis cica, a Macsek Mici família utolsó tagja kimúlt. Sokat szenvedett. Elfajult és gonoszlelkű emberek rettenetesen megkínózhatták és belső részeit összetörték. Miért mindig csak kínozni valakit? Milyen élvezetet lelhetnek egy kis állat megkínzásában, lettek légyen fiatal suhancok vagy felnőtt legények? Az állatkínzók emberkínzók is egyben. Ma agyonvernek egy kis állatot, holnap egy embert. Milyen borzasztó mindezt végiggondolni. Antihumánus ez a javából. Az etikum teljes hiánya. Az atomkorszak talán csak nem vezet a robotember lélektelenségé-

<sup>1127</sup> Harciasság.

<sup>1128</sup> A kínai kommunisták nem támogatták a Hruscsov által kezdeményezett enyhülési politikát.



hez, a gép talán mégsem öli meg teremtőjét: az emberi szellemet. A legmodernebb kor bűvészei borzalmasabb galibát okozhatnak, mint a száz-kétszáz év előtti bűvészek. A lelket ölik meg, talán tudatosan, de lehet, hogy akaratlanul... Mi Máriával megkönnyeztük ezt a kis állatot, aki közelünkben élt, és közel került hozzánk. Nem haragszom az embertelen emberekre sem, de mélységesen szomorú vagyok...

**Május 4.** Ismét olvasok és már dolgozok is. Még ügyelnem kell magamra. Az agy vérnyomása még mindig kétszer olyan magas, mint lehetne. A veszélyes momentumokon azonban már túljutottam. Orvosom bizonyára a legjobb gyógyszert találta meg számomra... Én igen sokra értékelem, s most talán még közelebb kerültem hozzá, mint régebben. Talán már azt is értem, hogy miért szereti mindenki Both Lajos doktort.<sup>1129</sup> Emberséges doktori módszereiért és nagyszerű pszichológiai kapcsolatteremtéséért. Egyszerű szavaival meggyőzi a beteget arról, hogy meg kell gyógyulnia... Persze ez nem jelenti a pszichologizálás diadalát. Egyáltalán. Ez csak a pszichológiai előfeltétel megteremtése. Azután kezdődik a tényleges orvoslás, amely azonban sajnos nem mindig és nem minden betegség esetében gyógyító.

**Május 5.** A bibliográfia kissé egyhangú munka, de legalább nem követel túl nagy szellemi erőfeszítést. A jó és lelkiismeretes bibliográfus munkája azonban nem lebecsülendő. Ezt nem azért mondom, mert magam is művelem annyi között, a társadalomtudományoknak ezt a fontos periferikus segédtudományát is. Periféria nélkül azonban nincs központ...

**Május 6.** A Művelődési Ház műkedvelőcsoportjának előadására mentem el. Rozov egyik ifjúsági darabját játszották kedvesen és fiatalos természetességgel. A darab egyszerű, az élet lényegtelen konfliktusait felület[se]en bemutató írásmű... A mintegy 100 főnyi közönség soraiban ült vagy 10-15 fiatal is. A nézők fele azonban írókból és színészekből került ki. Örvendtem, hogy láttam Márton Jánost, Perényi Jancsit, a drága Kányádi Sándort, Fodor Sándort és másokat...<sup>1130</sup> Már-már egy műkedvelő előadás is jó alkalom a szocialista magyar szellemiség legjobbainak a találkozására...

**Május 7.** Becsky Andor<sup>1131</sup> járt Kolozsváron. Irénél találkoztunk.<sup>1132</sup> Vele volt a Párttörténeti Intézettől Gábor Sándorné.<sup>1133</sup> A Magyar Tanácsköztársaság kérdéseivel foglalkozik... Becsky olyan, amilyen volt. Kissé nagyképű, ezt azonban szerénységbe csomagolja. Szeretné, ha ünnepelnék mint a marxizmus úttörőjét, magvetőjét és prófétáját. Legalábbis kolozsvári vonatkozásban... Edgár különben érdekes dolgot mondott. A Magyar Szóban cikk jelent meg az erdélyi magyar szellemi életéről.<sup>1134</sup> Erős bí-

1129 Both Lajos a Herbák János Üzemek főorvosa.

1130 Márton János színész, rendező, Perényi János színész, Kányádi Sándor költő és Fodor Sándor író.

1131 Becsky Andor az avantgárd költészet erdélyi képviselője.

1132 Becski Irén Becsky Andor huga volt.

1133 Gábor Sándorné a MSZMP PB Párttörténeti Intézet munkatársa, kutatási területe a Tanácsköztársaság és Ausztria kapcsolata.

1134 *Rezignált sorok Erdélyről.* Magyar Szó, 1962. február 4. 15.

rálat, alapos informáltsággal. A konklúziókban bizonyos összefüggéseket keres a cikkíró a nemzetiségi politikával kapcsolatban, s azt írja, kétségtelen az összefüggés a Bolyai egyetem „megszüntetése”, J. L. „meghurcoltatása” és Sz. L. „öngyilkossága” között...

**Május 15.** Küszködöm a betegséggel. A vérnyomást úgy látszik, sikerült csaknem a normálisra lenyomnunk – Both Lajos, a medicina és saját akaratom segítségével. Kemény munkával közben be tudtam fejezni az erdélyi szocialista sajtó több mint 400 oldalas bibliográfiáját...

**Május 22.** Megnéztem a Román Nemzeti Színházban T. Williams: *Orfeusz alászáll* című drámáját. Az emberi lélek minden mélységét fel tudja kutatni ez az igazán nagy író. A szenvedések és fájdalmak okait vizsgálja, a boldogság utáni vágyakozás lelki és testi indítékait igyekszik megkeresni. Ha leleplez valamit, akkor az elembertelenedett polgári civilizáció, az emberségtől elidegenedett emberi lélek küszködése, a jónak és gonosznak küzdelme bennünk. Azt mondják, hogy egzisztencialista. Ennek az egzisztencializmusnak azonban be kell épülnie a szocialista irodalomba, hogy megtermékenyítse azt... O'Neill, T. Williams, A. Miller, J. P. Sartre, Brecht a lélek valóságát keresték és találták meg...<sup>1135</sup>

**Május 23.** Ma a *Legénylakás* című amerikai filmet néztük meg. Magas életszínvonal, aránylagos jólét, könnyed életforma, elmaradhatatlan szentimentalizmus és erkölcstelenséggel párosuló természetes élvágy pereg előttünk. Jó és szórakoztató film...

**Május 24.** Megjelent Salamon László verseiről írt kritikám a Korunkban.<sup>1136</sup> Hoszszú idő után az első cikk. Felére csonkították ugyan, de így is nyilvánvalóan kijön, amit mondani akartam...

**Május 25.** Halmos György Beethoven-szonátákat játszott rendkívüli kisszámú közönség előtt. Fáradt voltam, vagy az üres hangversenyerem tette, ezúttal nem ragadt magával, és Beethovent sem hozta emberközelbe. Túl komornak és ridegnek látszott, nem melegedett fel, s így melegíteni sem tudott. Halmos forró közönségsikerre vágyik, mint minden művész, a közönség azonban egyéni koncertjeitől távol marad. Nyilván idegesíti és bosszantja. Mégis kár, hogy nem tud felülemelkedni sérelmén. Hűvösen senkit sem lehet játszani, Beethovent pedig különösképpen nem...

**Május 26.** Ma este Ruha Istvánt hallgattam meg.<sup>1137</sup> Melegen és nagyszerűen játszotta Brahms hegedűversenyét zsúfolt ház előtt nagy sikerrel. Francia karmester vezényelte a hangversenyt. Ravel *Bolerója* ezúttal elragadó volt, Jean Paul Kreder vezényelével a zenekar mind melegebbé vált, nőtt állandóan és pokoli táncban fejeződött be.

1135 Eugene O'Neill, Tennessee Williams, Arthur Miller, Jean-Paul Sartre, Bertold Brecht.

1136 Jordáky Lajos: *Salamon László válogatott versei*. Korunk, 1962/5. sz. 636–638.

1137 Ruha István hegedűművész.

Nagyon érdekes volt egy modern francia muzsikuss – André Jolivet zenéje. Szeretném még egyszer hallani. Párizst hozta közel hozzám, mozgalmas és sziporkázó életével...

**Május 27.** Micsoda nagyképű, fellengős és üres kritikát írt Deák Tamás Tennessee Williamsról.<sup>1138</sup> Középszerűnek nevezi korunk egyik legnagyobb drámaíróját, helyteleníti az *Orfeusz alászáll* műsorra tűzését, lehúzza a rendezést és a színészek játékát. Ez a legrosszabb fajtájú kozmopolitizmus. Ehhez még az kell, hogy feldicsérjék Huszár Sándor művészietlen fércművét...<sup>1139</sup> Apropó. Deák Tamás mögöttem ült egy nővel Ruha István koncertjén. Ez mégsem Paganini – mondotta a kis okos, ezt nem így kell játszani – folytatta, a karmester nem érzi és nem érti... Kedvem lett volna megkérni, menjen fel a dobogóra, vegye el a karmesteri pálcát és vezényeljen ő, és vegye ki a hegedűt Ruha István kezéből, s mutassa meg, hogy kell Brahmsot Paganini-módra játszani...

Különben írtam egy Caragiale-cikket az Utunknak. Színészi darabjairól...

Most hozom be a színházi hátralékokat. Rozov: *Merre tartasz boldogság?* című ifjúsági színművét néztük meg. Jó közepes, szórakoztató darab. Balogh Éva nem rossz színésznő, de ne hamarkodjam el az ítéletet. Először láttam. Leánynak fiúi szerepet játszani mindig hálás. Várjuk meg a következő szerepet...

**Május 28.** Edgár[ral] hosszú beszélgetést folytattam a Korunkról.<sup>1140</sup> Szeretné, ha most már rendszeresen dolgoznék. Azt mondta, nagyon örvend a Salamon László verseiről írt kritikámnak. Megígértem a *Kogălniceanu Berlinben* egy hónap alatti elkészítését s valamilyen történettudományi tanulmányt őszre, a Korunk speciális történeti számába...

**Május 29.** Ma Salamon Laci hetvenéves fejjel és kisfiús örömmel szorongatta a kezemet. Azt mondja, cikkem az első az utóbbi évtizedben, amely politikai költészetét méltatta, s mintegy rehabilitálta őt. Nagyszerű! Jordáky mint irodalomkritikus rehabilitálja Salamon Lászlót, a költőt. Nem is rossz! Erre nem gondoltam, de lehet, hogy van benne valami...

**Május 30.** Hát igen középszerű Huszár Sándor darabja.<sup>1141</sup> Irodalmiatlan és művészietlen. Hamis problémafelvetés, hamis konfliktusok, s ennek megfelelően a megoldás sem igaz. A kritika feldicséri, ezért nem bízhat majdan a színháztörténész a kritikában, amely rossz értelemben pártos. Ugyanis nem a művészet és a valóság pártosságának a kifejezője, hanem a baráti és klikkpártosságé. Sok minden már egyenesen undorító a színház és irodalom körül...

1138 Deák Tamás: *Tennessee Williams és a kolozsvári Orpheus-bemutató*. Utunk, 1962. május 25. 9.

1139 Huszár Sándor író, szerkesztő.

1140 Balogh Edgár publicista.

1141 *A házasságok a földön köttetnek. Huszár Sándor színművének előadásáról*. Előre, 1962. július 11. 2.

**Június 5.** Nagyon szép hangú énekest hallgattunk meg a *Parasztbecsület*ben.<sup>1142</sup> Parasztfiú, Szilágyi a neve, a kórusból a maga erejéből küzdte fel magát vezetőszerepre. Erős hang, de még erősen nyers. Mestertől kellene tanulnia, komolyan és kitartóan, de beképzeltség nélkül. A szerénység a nagyság alapja. Aki dölyfössé és beképzeltté válik a pálya kezdetén, az a pálya delelőjén is törpe marad, legfeljebb középszerű. Isten ments a törpéktől a vezető helyeken és vezető szerepekben...

**Június 6.** A pénz utáni hajsza szomorú és minden morált nélkülöző életét mutatja be *A pokol sofförje* című érdekes és idegfejtő angol film. Micsoda sivár élet, mennyi durvaság, a szeretet hiánya, a lélek elborult sötétsége jellemzi a pénzért mindenre képes ember életét. Mélyen realista ez az angol film. Megdöbbenő. Mennyi szomorúsággal jöttem ki a moziból. A film az egzisztencialista filozófia hatását tükrözi a boldogságkereső boldogtalan emberekről.

**Június 10.** Szomorúság, csak szomorúság állandóan. Megöl a magányosság eluralkodása. Ketten, együtt Máriával sülyedünk a magány szomorúságába. Mintha nem lenne kiút belőle... Sors ez vagy végzet? Akármilyen ember az oka, csinálója és végrehajtója. Az önmagam emberi céljára nem találó ember. Vajon az ember elidegenült önmagától, vagy pedig a valóság az, hogy még nem tudott önmaga lényegére találni?

**Június 11.** Marosvásárhelyre utaztam. Az Akadémián szálltam meg Miskolczi Dezső vendégszerető fogadásában. Első estémet Csögör Lajosnál töltöttem el. Beszégettünk mindenről, ami két barátot érdekelhet. Nagyszerű öreg fiú, keserűséggel és hittel tele, akárcsak én. Ritka beszélgetéseink erősítenek meg abban a meggyőződésben, mennyire egyformán gondolkozunk. Igaz humanista és szocialista...

**Június 12.** Sokat dolgoztam. Igazán hálás vagyok Fuchs Siminek és Turzai Máriának kedves segítőkészségükért.<sup>1143</sup> Nagyon rendes emberek. Az itteni színházi anyaggal, remélem, ma és holnap végzek...

**Június 13.** Miskolczi Dezsőnél töltöttem a délutánt. Felesége súlyos beteg. Már évek óta mozdulatlanul fekszik, szelleme azonban éles. Dezső pedig kedves és fiatalos. Két-három évente találkozunk egyszer. Mindig van mondanivalónk egymásnak. Szeretem, s úgy érzem, ő is szeret minket, Máriával együtt. Szellemi emberek közel állnak egymáshoz, akkor is, ha csak távolról figyelik egymást. Sokszor emlékeztet 1944 őszének és 1945–1946-nak olyan eseményeire, épp velem kapcsolatban, amelyek kiestek a tudatomból, vagy legalábbis elhalványultak. Most különben sokat beszélt a „Jordáky-ügyről”, a tényekről és következményeiről, a feldolgozásokról és jelentőségéről...

Este színházba mentem. A bukaresti Nemzeti Színház Caragiale-előadását néztem meg. Végre egy jó és hiteles *Elveszett levél* előadást láttam.<sup>1144</sup> Azt hiszem, tényleg úgy játsszák, ahogyan Caragiale maga látta és beállította. Ebben az előadásban mindenki

1142 *A Parasztbecsület* Pietro Mascagni egyfelvonásos operája.

1143 Fuchs Simon párttörténész és Turzai Mária történész.

1144 *Kortársunk, Caragiale*. Előre, 1962. június 8. 2.

lelepleződik. Természetesen játszanak, s a szatíra teszi nevetségessé és sokszor már-már undorítóvá az alakuló polgári Romániát, megszületése pillanatában. Nagyszerű színészek kiváló előadása...

**Június 14.** Nagyon sokat dolgozom a Bolyai könyvtárban. A megtalált anyagot mikrofilmeztettem...

Ma este a *Farsangot* néztem meg. Alapjában véve jelentéktelen darab, a francia bohózatok helyzetkomikumaira építve. De nagyszerű az előadás. Maximálisan kiaknáznak minden komikus lehetőséget, s a burleszk minden elemét használják. Nagyon helyesen. Milyen jól mozognak, játszanak ezek a színészek. Az együttes összhangja csodálatraméltó. Igazi élvezetet jelentett ez a Caragiale-előadás is...

**Június 15.** Ma egyfolytában tíz órát dolgoztam. Túl sok volt. Káros a szellemi megterhelés, s én megfellebbeztem az orvosi tanácsról. Érzem a nyomást ismét a fejemben...

Este Hajdu Győzővel találkoztam. Megállapodtunk, hogy ismét dolgozom az Igaz Szónak. Színésztanulmányokat közlök, s vállalom a színházi kritika rovatát ösztől kezdve. Legalább bejárom az erdélyi városokat. Szeretném a színházi kritikát művészi színvonalra emelni s mindig a magas elvszerűség és modern korszerűség vonalán tartani. Elsőnek a Poór Lili-tanulmányt küldöm el közlésre...

Marosvásárhelyen is nagyarányú építkezés zajlik. Kezd nagyváros lenni változatlan kispolgári mentalitással. Vannak túlbuzgó és szervilis emberek jó számmal itt is. Nagy szellemi lehetőségek maradnak kihasználatlanul. A szellem emberei tespednek. Növekszik a város, de a külső csillogás dominál...

**Június 16.** Hazajöttem Kolozsvárra. Kellemes hetet töltöttem Marosvásárhelyen. Minden utazás emléket hagy bennem. Szépeket és keserűeket. Ez sem kivétel. Talán szebbek mint máskor, de biztos, hogy keserűbbek...

**Június 17.** Máriával töltöm a mai napot. Megbeszéljük egy hét eseményeit. Ő holnap utazik el Szilágysomlyóra, és három hétig lesz távol. Közben Lacival játszadózom... Nichifor Crainic újabb cikkét olvasom, s a szocializmus perspektíváiról beszélgetek Máriával. Optimizmuson erősödik a jövő fejlődését illetően. Életfilozófiámban azonban mind erősebb hangsúlyt [kapnak] az olyan lélektani kategóriák, mint a köznöy, undor, iszony...

**Június 18.** Mária elutazott Szilágysomlyóra. Három hetet szándékszik ott tölteni. Meg van győződve, hogy számára ez pihenést jelent. S ha azt hiszi, nyilván így is van. A szülőhely, a gyermekkor környezete, az öntudatra eszmélés helyei széppé teszik az emlékeket s megnyugtatóják a lelket...

**Június 21.** Életem első magyar Schiller-előadását hallottam és néztem végig a kolozsvári Magyar Színházban.<sup>1145</sup> Ezt azért hangsúlyozom, mert a 19. század legnagyobb kolozsvári tradíciója Shakespeare mellett Schiller, vagy talán helyesebben: a

1145 Schiller izgalmasabb! Utunk, 1962. július 20. 8.

század első háromnegyedében Schiller s csak azután Shakespeare. Sajnos mélységesen csalódtam. Szép szöveg, közepszerű előadás... Romantikus dráma romantika nélkül...

**Július 8.** Háromheti szilágysomlyói pihenés után hazajött Mária. Örvendek, hogy itthon van. Örvendek, hogy itthon van. Hetekig még naplóbejegyzéshez sem volt kedvem. Milyen nehezem veszem a tollat a kezembe. Mintha irtóznám a leírt gondolatoktól. Vajon milyen mértékben gondolatok egyáltalán azok, amik megszületnek az agyban. Gondolat, gondolkodás... vajon nem olyan kategóriák, amelyek elavultakká váltak és használhatatlan terhet jelentenek az embernek...

Mégis gondolkodik az ember. A lét maga gondolkodás. Három hét alatt sokat kószáltam a városban, valamicskét olvastam s írtam egy cikket Debussyről.<sup>1146</sup> Nem hiszem, hogy leközlök. Debussy zenéjét Verlaine és Mallarmé verseivel és Renoir képeivel kapcsolom össze. Az éber illetékesek azt fogják gondolni, hogy a századforduló dekadensnek kinevezett művészetét akarom népszerűsíteni. Holott csak természetes magyarázatról és az értékek megbecsüléséről van szó.

**Július 10.** Victor hathetes magyarországi és csehszlovákiai útról érkezett haza.<sup>1147</sup> A történészek munkájáról beszélgettünk. A magyar történettudomány rengeteget alkot, de mint mondja, nem mond le a kontinuitás burkolt támadásáról. Ez nehezíti az együttműködést. A cseheknél nagyon súlyos az élelmezési helyzet, s emiatt rossz a hangulat... A többi nem fontos. Együtt kel működni, állapították meg a prágai történészerterkezetlen. Nehéz lesz az együttműködést megteremteni, az a véleményem. A nacionalizmus felszámolására komolyan csak a magyar történettudomány törekszik... Ez nem elég...

**Július 12.** Néhány kolozsvári klubban leszerelték a televíziós antennákat és készülékeket. Úgy látszik, ez így helyes!...

**Július 15.** Olvasom a L'Humanité július 12-i számában az emberi elme új nagy realizálását: a „Telestar” sikeresen funkcionál, s a föld minden részébe, mesterséges bolygóról követi a televíziót, rádiót és telefont. Az első közvetítések teljes sikerrel jártak... Azt hiszem, egy év sem telik el, s a világ minden részében figyelni lehet majd a televíziós műsorokat...

**Július 16.** Ehrenburg *Ember, évek, életem* című önéletrajzának első kötetét olvastam el. Szép könyv, tele bátor értékelésekkel és tragikus sorsokra való célzásokkal. Fél évszázad modern irodalmi és művészeti törekvései tükröződnek ebből a könyvből. Főleg az európai piktúrára vonatkozó elmélkedései és festőkkel kapcsolatos élményei értékesek és tanulságosak. Ehrenburg élményanyagából azonban az derül ki, hogy a mai Európa művészi arculatát mindenekelőtt Picasso, Légar, Modigliani, Chagall és a

1146 Claude Debussy francia impresszionista zeneszerző.

1147 Valószínűleg Victor Chereșteșiu párttörténészről van szó.

szabadon kísérletezők formálták. Ezt a könyvet sok embernek kellene olvasni. Egyelőre azonban nagyon kevesen olvashatják...

**Augusztus 27.** Egyelőre beszüntetem a feljegyzések folytatását. Fáradt vagyok, állandóan kimerültnek érzem magam, idegrendszerem élénken reagál sok mindenre, s nincs kedvem feljegyezni sem dolgokat, sem eseményeket, még kevésbé gondolatokat. Amikor majd szükségét érzem, ismét folytatom a naplójegyzeteket...



**Február 9.** Fél éve már, hogy semmit sem jegyeztem fel. Pedig lett volna éppen elég. Sokat dolgoztam, jókedvvel és lassan visszatérő hittel, bár semmi olyasmi nem történt, ami alapvetően megváltoztathatta volna szomorúságomat és letörtségemet. Október közepétől egy hónapot töltöttem el Budapesten, nagyon boldogan, örömmel és gondtalanul. Harminc napig lelkemre semmiféle nyomás nem nehezedett. Régi barátokkal találkoztam, kommunistákkal és szociáldemokratákkal találtunk ismét egymásra. Új barátságokat kötöttem. Ottlétem harmadnapján kerültünk a termonukleáris háború szélére.<sup>1148</sup> A kubai krízisből szerencsésen kilábaltunk. Azóta újabb és újabb válságok merülnek föl. A kommunista mozgalomban folyik a vita, ezúttal a dogmatikusok ellen irányulva... Én pedig itthon élem az életem. Ismét mélységes szomorúság és csüggedés kísért. A szektánsok mindig türelmetlenek voltak, s a dogmák a szabad gondolkodás és gondolat temetői. Megszabadulhat-e az ember egyszer már a dogmák hatalma s a szektánsok erőszakoskodása alól? A szocializmus csodálatos eszményeit nemcsak a reárákódott idegen és szennyes elemektől kell megszabadítani, hanem további fejlődésére kell szabaddá tenni az utat. Ezt sürgetik mindenfelé. Ehrenburg a múlt emlékeit tisztogatva mutat a jövő felé, Jevtusenko a múlt visszatérése ellen ír, Guttuso<sup>1149</sup> akadémikus lett, de elutasítja magától az akadémizmust, Aragon az alkotás szabadságát hirdeti... De korlátolt emberek, korlátoltak, mert a dogmák világában élnek, türelmetlenek az emberi ész alkotóerejével szemben. Türelmetlenségük az ember ellen irányul...

**Február 10.** Nem hiszek gyermekkorom óta az eredendő bűnben, s nem hiszek a predesztináció végzettségében. De hiszek az emberben, az emberi gondolkodás fejlődésében, az emberi lélek nemesebbé válásában. Ebből következik az is, hogy hiszem, az egyes ember megváltoztatja világnézetét. Nemcsak kényszer, korrupció vagy karrierizmus útján, hanem meggyőződésből is. A mi kortársaink között is vannak hasonló példák. Szekfű Gyula sok mindent felszámolt még a háború kellős közepén, amikor megírta a *Valahol utat tévesztettünk...* cikksorozatát. A következő években új útra talált, de nagyon helyesen, soha nem tudta és nem adta fel világnézetének egyes

1148 A kubai rakétaválság a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok közti külpolitikai konfliktus volt, amely a Kubába telepített szovjet atomrakéták miatt alakult ki. A válság 1962. október 14-én kezdődött és október 28-áig tartott. Ez lehetett a hidegháború „legforróbb” pontja, amikor a világ egy atomháború kirobbanásának szélére került.

1149 Renato Guttuso olasz kommunista festő.

idealista alapjait. Itt van a román szellemi életben Ralea.<sup>1150</sup> Bár a királyi diktatúra kék egyenruháját viselte,<sup>1151</sup> s a „legrohadtabb” rendszer minisztere volt, filozófiáját nem kellett lényegesen módosítania, mert az mindig közel állott a történelmi materializmus[hoz]. Most nem gondolok etikai magatartására. A pénz túlságos szeretete mindig káros az etikai magatartásra. Az azonban már furcsa, hogy olyan régész, mint C. Daicoviciu marxista szemléletűnek tüntesse fel azokat az elméleteit, amelyeket a szélsőséges nacionalizmus és legionarizmus szemléletének hatása alatt dolgozott ki. És miért ne változhatna meg Nichifor Crainic? Hiszem, hogy megváltozott. És az is helyes, hogy ír. Azt azonban mégsem tartom etikusnak, és nem veszem be, hogy a Contemporanulban, egy marxista–leninista harcos ideológiai szemlében ő oktasson ki engem, az olvasót az „új patrióta érzélem”-ről s a nemzetköziségről.<sup>1152</sup> Nichifor Crainic oktat engem, én pedig még mindig belső számkivetettségben kell hallgassak...

**Április 23.** Ma reggel meghalt anyu. Sokat szenvedett, de az utolsó napja mintha szenvedések nélkül telt volna el, itthon, édesapám, gyerekei és unokái mellett. Milyen jó édesanya és milyen nagyszerű asszony volt. Kimondhatatlanul szerettem, s a fájdalmat alig bírom elviselni. Pedig erősnek kell lennem, mert mindenki zokog körülöttem. Anyu volt itt az egyetlen lény körülöttem, akit mindenki szeretett. Egy életen át ő volt a család mindenese, munkás szolgája, a feleség, az anya, s a kicsik nagymamája... Mostantól pedig csak az emléke marad közöttünk. Egy életen át, talán a legtöbbet szenvedett miérettünk. A legtöbb boldogságra lett volna joga, s a legkevesebbet kapta. Élete aggodalmak sorozata. 1912-ben megy férjhez, egy év múlva engem hoz a világra. Újabb félév múlva a férje a frontra megy. Négy évig várja aggódva. És utána. A forradalomban és ellenforradalomban újabb aggodalmak. Házkutatások és börtön nehezítik az életét. Mire kicsit megnyugodna, gyermekei féltése következik. Engem a Sziguranca, Szamosfalva, internálótábor vár, Bélát az új háború borzalmai.<sup>1153</sup> Anyu pedig remegve vár mindkettőnket. Végre talán jön a nyugalom. Felszabadultunk, életünk nyugodt lesz – reméli. Bélát dobálják jobbra-balra elismerés helyett. Én kétszer is börtönbe kerülök. 12 év az ítélet, 3 és fél a tényleges pokol. Anyu egészsége rámegy az én börtönömre. Egy kicsit már roncs, amikor viszontlátjuk egymást. Aztán másfajta idegességek... Egy egyszerű ember élete, egy nemes lélek élete ért véget, ma reggel 7 óra előtt. Könnyeim, szeretetem és lelkem kísérik az örökkévalóságba.

**Április 25.** Ma eltemettük anyut. Édesapám is ott volt, fél lábbal, és alig lát már. Kezeivel kereste meg anyu arcát és zokogva csókolta meg. Elbúcsúzott tőle örökre... Nagyon erős kellett maradjak, amikor mindenki összeomlott. Pedig kimondhatatlan fájdalommal vagyok tele...

1150 Mihai Ralea román filozófus.

1151 II. Károly állampártja (a Nemzeti Újjászületés Frontja, majd a Nemzet Pártja) tagjai sötétkék katonai egyenruhát hordtak.

1152 Nichifor Crainic: *Noul sentiment patriotic*. Contemporanul, 1963. február 8. 7.

1153 Jordáky öccse, Jordáky Béla tartalékos tiszt volt a magyar honvédségben.

**Május 20.** Kimentem a temetőbe. Orgonabokor hajlik anyu sírjára. Mind a ketten nagyon szerettük az orgonát... Az élet inkább fájdalom, mint öröm. A nyugalmat talán tényleg csak a temető csöndje jelenti...

**Május 21.** A kicsi Jutka keresztelőjére mentem el.<sup>1154</sup> Kedves kis csöppség. Egy leány Jordáky s méghozzá egy unitárius. Meglátjuk, mi lesz belőle.

**Szeptember 6.** Ötvenéves vagyok. Férfikor delelője, vagy öregkor kezdete. Egyre megy. Mögöttem egy reményekkel és szenvedésekkel teli fél évszázad. Én magam a szenvedésekbe beleöszültem, a reménykedésbe még nem fásultam bele. Tanulok még mindig, hogy szolgálhassam a népemet és a népeket. De vajon valaha még szolgálhatom? És ha igen, hogyan? – Reményt öntök az emberekbe magam körül, pedig belőlem is mindinkább kifogy... A szocializmus alapja vagy etikai és humanizmus, vagy nem szocializmus. De ez sikkadt el valahol és valahogyan. Talán időlegesen csak, s nem véglegesen. Az élet katasztrófákkal és megrendülésekkel van tele... De hát ötvenéves elmúltam...

**Október 20.** Meghalt Kakassy Endre.<sup>1155</sup> Becsületes, igaz ember volt. Polgár, úgy, ahogyan azt Athénben értelmzték, vagy 1789-ben Párizsban, vagy a 19. században mindenütt, ahol a szabadságjogokért kiállottak az emberek. Harcos újságíró volt, a népért és a magyarságért küzdött a harmincas években a Brassói Lapok hasábjain. Az utóbbi években szorgalmasan írt. Szép Eminescu-életrajza maradandó mű...

A temetésen találkoztam Csőgör Lajossal. A szomorúság közepette, mint mindig, örvendtünk egymásnak. Néhány szót váltottam Takács Lajossal is, hosszú évek óta először... Végül hozzám jött Gálfalvi Zsolt, hogy elmondjon egy cenzúrahírt.<sup>1156</sup> Az Igaz Szó közli Dorián Ilonáról szóló cikkem, de a sajtóigazgatóság mindent kihúzott, ami Kohout *Ilyen nagy szerelem* darabjában való alakítására vonatkozott.<sup>1157</sup> Pedig legszebb alakítása az elmúlt években... Hol áll meg a cenzúra, ha már a színészi alakításokról szóló írásba is belegázol. A metternichi idők cenzúrája kismiska volt ehhez képest.<sup>1158</sup> Tévedés volt a darab bemutatása – mondják –, mert a szocializmusban szerelmi öngyilkosság lehetetlen. Balga és ostoba fráterek ezek a betűragó alakok...

**November 19.** Mária ma elutazott Pestre. Én nem kaptam útlevelet. Mit tegyek? Tudomásul veszem s újra megkérem. Ha elutasítják, ismételten kérni fogom. Lássuk, ki fárad bele hamarabb. Én, a kicsi és hatalom nélküli ember, vagy az apparátus. A doszárok<sup>1159</sup> járják a maguk útját...

1154 Jordáky Béla lánya.

1155 Kakassy Endre szerkesztő.

1156 Gálfalvi Zsolt irodalomkritikus, esszéista.

1157 Jordáky Lajos: *Színészek szerepei – Dorián Ilona*. Igaz Szó, 1963/10. sz. 584–587.

1158 Klemens Metternich osztrák államférfi, kancellár, utalás a 19. század első felére.

1159 Iratcsomók.

**November 23.** Éjfél körül kerültem haza. Bekapcsoltam a washingtoni rádiót. Gyászzenes a megdöbbenő hír: megölték John Kennedyt... Meghalt fél órával a merénylet után. Valóban rettenetes hír.<sup>1160</sup> Mélységesen gyászolom...

**December 10.** André Maurois nagyon szép könyvét olvastam el Flemingről, századunk talán legnagyobb hősről és jótevőjéről.<sup>1161</sup> Milyen nagyszerű ember volt ez a skót szegény és munkás, aki tudatosan végezte évtizedeken át kutató munkáját. Az egyszerű emberek a világ minden részén áldották, leértedtek előtte, ruhája szegélyét és kezeit csókolták, csodatevőnek tekintették, s a tudomány előbbrevitelével valóban csodát művelt... Én a börtönben voltam, amikor 1954-ben meghalt. Haláláról semmit nem tudtam. Nem tudhattam... Igazi nagyságáról azonban csak most tudok valóban képet alkotni. Ezért vagyok hálás Flemingnek és életrajzírójának, Maurois-nak...

**December 11.** A tegnap temetésre kellett volna mennem Alsószoporra. Meghalt Kovács Antal, bátyja Kovács Katona Jenőnek, akihez oly mély barátság, gondolati közösség és nehéz évek közös harcai fűztek. Most a testvérét vitte el a rák valamelyik fajtája... A temetésre nem tudtam elmenni. Magam is igen gyatra állapotban vagyok már napok óta... És ma reggel még megdöbbenőbb hírt közöltek. Telefonhoz hívtak: meghalt Teofil Vescan... Filu,<sup>1162</sup> a mi kedves Filunk meghalt Iaşiban, egy szerencsétlen baleset okozta agysérülések következtében. A nap folyamán a hír bizonyossá vált. Megérkezett Ágnes, és megérkeztek Bukarestben elhamvasztott testének pormaradványai.<sup>1163</sup> Délután eltemettük. Mintegy 30-40 barátja állta körül megdöbbenve a sírt. Hivatalosan sem a Párt – amelynek három évtizeddel ezelőtt tagja volt –, sem az állami testületek vagy intézmények nem vettek részt. Volt tanára, volt diáktársa és volt tanítványa búcsúztatták a fizikusok kasztja nevében, s az egyik még azt is mondta, hogy világleletében „haladó” ember volt. Igen-igen, ő haladó volt, „era un om progresist”,<sup>1164</sup> annyit mondtak Erdély egyik legkiválóbb fiáról, annyi küzdelem okos, lelkes harcosáról. Azt hiszem, Filu valóban Erdély legkiválóbb fiai közül való. Román és magyar vére szeretett vele a román és magyar népet egyaránt, azt akarta, hogy együtt éljünk, és sora új-Rodostó lett.<sup>1165</sup> Vágyott haza... Végre itt pihenhet a Házsongárdi temetőben... Igazi, méltó emlékbeszédet senki sem mondhatott a temetőben... Azt hiszem, az a kötelességem, hogy megírjam egyszer, ki volt Vescan Teofil... Nem halhatok meg, mielőtt ezt a feladatot nem teljesítem. Vele szemben s a történelmi igazságszolgáltatás érdekében... Elmúlt az életből megint egy darab a mi, élő erdélyi történel-

1160 John F. Kennedy amerikai elnököt 1963. november 22-én a Texas állambeli Dallasban Lee Harvey Oswald lőtte le.

1161 André Maurois: *Fleming és a penicillin regénye*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1962.

1162 Ifj. Teofil Vescan kommunista politikus, fizikus beceneve.

1163 Ifj. Teofil Vescan és felesége, Bernád Ágnes sírja a kolozsvári Házsongárdi temetőben található.

1164 Haladó volt.

1165 Jordáky itt Vescannak a Iaşi-i Egyetemre való helyezésére utalt, amely értelmezésük szerint száműzetés volt.

münkből. Ezt a darabot kell megörökíteni magunkért, a jövőért, a történelemért s azért a történeti igazságért, amely az élőknek nem adatik meg, vagy csak igen ritkán... Filunak sem adatott meg, mert ember volt, méghozzá a javából...

**December 13.** Muszáj volt lemennem doktoraimhoz. Az agyban ismét jelentősen növekedett a vérnyomás. Az orvosok ismét nyugalomra intenek... Bementem Magyarhoz is. Nézze meg, mi a baj a szájpadról és a fogidegeim körül. Azonnal rohanjak el a fogorvosomhoz – mondotta ő. Súlyos dolgok lehetnek. Elmentem, az orvos a koronát levette, a röntgen jó fogat mutatott, a fogat mégis kihúzták. Nyilván ennek így kellett lenni. Az orvosok barátaim, nem pénzt kívánnak keresni, hanem segíteni. Mindenestre aggasztó nap, mert rákosodás veszélyére gyanakodtak...

**December 14.** A társadalom mindenestre mind véresebben rákosodik szerte a világon... Különben erős írói tevékenységbe kezdtem ismét. Dolgozom, s remélem, termékeny hetek és hónapok következnek...

**December 15.** Ma harminc éve jegyeztük el egymást örökre Máriával. Harminc évet töltöttünk el együtt, minden szenvedés és kálvária ellenére boldogan. Nehéz három évtized volt számára is. De kitartott. Börtönökbe hurcoltak minden kormányzat idején, s ő küzdött értem. Legalább kétszer megmentette az életemet bátor fellépésével és heroikus magatartásával... Most egymástól távol gondolunk arra a napra, mert hiszem, hogy ma este Pesten velem együtt dobog a szíve. A szív, amely tele jóssággal, szeretettel és féltéssel. Csak a féltékenység és gyanakvás ne kerítse soha hatalmába...

**December 20.** Mária hazatért Budapestről. Egy hónapot töltött fenn. Sok élmény, nagyszerű színházi előadások, baráti beszélgetések... nekem pedig jó néhány könyv és Bartók nagyszerű műveinek lemezei... Sokat beszélgettünk mindenről, amit látott és észlelt...

**December 25.** A *Tartuffe* előadása a művészi színvonal mélypontját jelenti a kolozsvári színházban.<sup>1166</sup> Rossz darab rossz előadása még megbocsátható, de nagy darab pocskék előadása bűn. Schiller teljes félreértelmezése után egy egyáltalán nem értelmezett és teljesen hamis vágányra tolt Molière. Kovács György nagy színészegyéniség. Ez a *Tartuffe* azonban egyáltalán nem öregbíti hírnevét. A rendező pedig nem létezik, mint ahogy most már kezd megszokottá válni, hogy egyetlen előadáson sem észleljük a rendező értelmező és harmonizáló munkáját.

**December 28.** Hajdu Győző táviratokkal ostromol, és személyesen kért, hogy írjak a romániai drámairodalom 1944 utáni fejlődéséről. Nem szívesen vállaltam, mert az egész együtt gyenge, sematikus és, kevés részlettől eltekintve, művészietlen. Mégis meg kellett tennem. A középiskolák tanárai és érettségiző diákjai részére szükséges. Így ezután már „ügy”. A cikk azonban „sematikus” lesz...

<sup>1166</sup> Molière: *Tartuffe*, rendező: Harag György.

**December 31.** Kellemesen köszöntöttük éjfélkor az újévet. Nemes Pista, Nagy Imre, Teleki Ernő volt nálunk, és Máriának egy szilágysomlyói leány ismerőse.<sup>1167</sup> Éjfél után megérkezett Vetró Artúr is a feleségével, s reggelig vitáztunk a modern művészet kérdéseiről, vagy talán helyesebb úgy fogalmazni, a képzőművészet mai kérdéseiről.<sup>1168</sup> A világnézeti és összművészet-szemlélést hangsúlyoztam mint döntő alkotási elvet minden művész számára...

---

1167 Nemes István jogász és Teleki Ernő erdélyi magyar főnemes, festőművész.

1168 Vetró Artúr szobrászművész.

**Január 1.** Édesapámat köszöntöttem fel s beszélgettem vele. Érzem, milyen szomorú az élete, ágyhoz és szobához kötve. A magam szomorú lelkével azonban nem tudom feloldani azoknak a szomorúságát, akiket szeretek. Pedig életet kellene vinnem ebbe a mélységes magányba. Igen, de ha az én magányom is feneketlen. Rettenetes a magány. Az Istentől gyermekkoromban elrugaszkodtam. Az eszmék világába s a munkásosztályért folytatott harcban találtam az élet útjára húszéves korom előtt jóval. Az eszmék azonban megfakultak, a harc pedig már nem érdek. Alkotni nem lehet, a lélek a feneketlen magányban képtelen erre. Hova vezet mindez? – A semmibe, a semmi vagyis a lét nélküiség igenlésébe!...

**Január 2.** Jancsó Elemér, a régi barát, a sikereket elért s mégis megtört ember látogatott meg. Méla beszélgetés, tervezések és tervezgetések, lemondással és csüggedéssel, talán inkább csak önmagunkat bátorító hangon... Erre az önbátorításra azonban szükség van. És még sok mindenre...

**Január 7.** A helyi lapban olvasom a kolozsvári pártszervezet vezetőségének a listáját.<sup>1169</sup> Gyors számításom szerint a városban 44:17 az arány, a büróban 9:2, a titkárságban 4:1. Világos tendenciát tükröz...<sup>1170</sup>

**Január 15.** A nyugati országok kommunista sajtójára való előfizetési lehetőség csaknem teljesen megszűnt. Beleértve az összes nyelveket, egy embernek csak egy lapra lehet előfizetni. Egész Kolozsvár városban olyan folyóiratokra, mint a Weg und Ziel, Rinascitta, Labour Monthly, Cahier du Communisme, La Nouvelle Critique 1 vagy 2 példányára lehet előfizetni. Hiába vagyok 10 éve – vagy 15 – előfizetője 10 nyugati kommunista folyóiratnak, ezúttal csalárd úton csak kettőre tudtam előfizetni. Adió! – francia kommunisták, ezután nem olvashatom gondolataitokat.

A postán különben közölték, hogy megszűnt kivétel nélkül minden szovjet kiadvány román nyelvű kiadása...

**Január 28.** Most már állandóan rosszul érzem magam. Mindenki azt mondja, milyen jól nézek ki, pedig én magam betegnek érzem magam. Növekvő halálérzeteim vannak. A haláltól nem félek, nem rettegek semmitől, néha még azt is gondolom, nem lenne-e jobb meghalni, bár az életet úgy vélem, nagyon szeretem... A sok gondhoz hozzájárul még egy súlyos itthoni válság is. Egy hónap óta, harmincévi házasság után, Mária örült és borzalmas féltékenységgel gyötör. Időnként teljesen kivetkezik önma-

<sup>1169</sup> A Kolozsvár városi pártkonferencián megválasztott vezető szervek. Igazság, 1964. január 7. 2.

<sup>1170</sup> Itt a román nemzetiségi arányszámokról van szó.



gából, ilyesmit elképzelni sem tudtam. Idegeim és szívem nem bírják már, az elmúlt napokban többször környékezett az ájulás s a rosszullet soha nem ismert formája. Ha tovább folytatja így, amit tesz, megöli a szívemet. Szerelmével és féltékenységével a halálba kerget...

Ebben a hangulatban O'Neillt, Camus-t, Sartre-ot olvasom.<sup>1171</sup> Mindenben elveszem a hitemet, s csak a nagy tragédiák borzalmas gyönyörűségeiben kezdek hinni... Az *Amerikai Elektra* a huszadik század legnagyobb teljesítménye a drámairodalomban... Dolgozni úgyszólván semmit nem tudok. Nincs erőm hozzá. Minden hiábavaló. Az agyam béklyóba verve és gúzsba kötve, mindenre tehetetlen... És ma de Gaulle elismerte a kínai kommunista kormányt.<sup>1172</sup> Új, beláthatatlan jelentőségű események sorozata indul talán el... Csak épen bírjam meg idegimmal...

**Február 8.** Megkezdődött az utcák átkeresztelése ismét. Az Intézet, ahol dolgozom, ezután nem Jókai nevét viseli, hanem Napoca utca, a Kossuth utca Lenin bulvárdá<sup>1173</sup> alakult, a Puskin utca visszavette régi, első világháború előtti nevét, és Egyetem utca lett. Megszűnt a Fadrusz János, Vörösmarty, Misztótfalusi... s állítólag még mintegy hatvan utca... Ennek bizonyára így kell lenni, mert így látták helyesnek azok, akiknek joguk az ezzel való foglalkozás, és gondolkodás... Megszűnt a Brassai-líceum elnevezése.<sup>1174</sup> Lugoson pedig egyes tanárok és szülők kérésére a középiskola magyar tagozatán minden tárgyat románul tanítanak és tanulnak, kivéve természetesen a magyar nyelvtant s egy bizonyos magyar irodalomtörténetet... A Sétatéren felállítják Coșbuc, Rebreanu, Eminescu szobrai... És így tovább. Bizonyára ez így helyes és így van jól. Ezt azok tudják a legjobban, akik a tömegek helyett gondolkoznak és a mindenkor helyes irányvonalat megszabják...

**Február 19.** C. Daicoviciuval volt egy rendkívüli épületes beszélgetésem.<sup>1175</sup> Valami színházi könyveket vettek el a vámnál. Ezek a könyvek két hónap után végre a kolozsvári vámhoz érkeztek. Újabb kérvény ezúttal a bukaresti vám-főigazgatósághoz. A kérvényt láttamoztatni akartam Daicoviciuval. Először aláírta, majd meggondolta magát, s ezeket mondta: „Cum? Eu să înlesnesc intrarea cărților maghiare în țara noastră? Dar știi că în Ungaria scriu minciuni despre țara noastră?”<sup>1176</sup> – Azt válaszoltan neki, hogy „nem azért jöttem, hogy erről beszélgessek, hanem hogy írja alá a kérvényemet”. Erre megismételte: „Dacă nu recunoști că în Ungaria scriu minciuni, nu semnez”,<sup>1177</sup> s ezzel keresztülhúzta az aláírást. Sarkon fordultam s otthagytam...

1171 Eugene O'Neill, Albert Camus és Jean-Paul Sartre egzisztencialista írók.

1172 A *Kínai Népköztársaság és Franciaország felvették a diplomáciai kapcsolatokat*. Előre, 1964. január 28. 4.

1173 Sugárút.

1174 1964-től 1969-ig 7-es számú Líceumnak nevezték.

1175 Constantin Daicoviciu történész.

1176 Hogyan? Hogy én megkönnyítsem a magyar könyvek bejutását országunkba? Hát nem tudod, hogy Magyarországon hazugságokat írnak az országról?

1177 Ha nem ismered el, hogy Magyarországon hazugságokat írnak, akkor nem írom alá.

**Március 5.** A kínai és szovjet párt között a szakadás – véleményem szerint – elkerülhetetlen. Az ideológiavítán túlmenően területi kérdésekről van szó. Nagy kérdésekről. Újabb népvándorlás küszöbén állunk. Millió és millió kínai fog elindulni észak felé, népvándorlásszerűen igyekeznek majd megszállni Mongólia és Szibéria hatalmas területét... Csak nehogy háború legyen a konfliktusból. Háború a két kommunista világhatalom között... És szakadás minden kommunista pártban...

**Március 26.** Házassági évforduló. A huszonnyolcadik immár. De most valami beárnyékolja az életünket. Nagyon sajnálom, s nem tudom megoldani. Nem tudom feloldani Mária gyanúját, és nem tudom megnyugtatóni. Pedig szeretem... Nehéz megpróbáltatásokon megyek át. Nagyon nehéz így...

**Április 3.** Bekövetkezett az, amit sokan meglepetéssel fogadnak, s amelyet én magam már két éve biztosra veszek, a szovjet és kínai kommunista pártok közötti nyílt és elkeseredett harc. Kirobbant az az ellentét, amelynek csak látszólagos megnyilvánulása az ideológiai ellentmondás. A valóságban hatalmi kérdésekről s a belső gazdasági nehézségek következtében területi problémákról van szó. A válság igen súlyos, s az a véleményem, hogy a világ minden részében bomlások következnek be a kommunista munkásmozgalomban... A világhelyzet új felmérésére és kutatói szabadságra van szüksége a munkásmozgalomnak. Szabad kutatás és minden kérdés szabad megvitatása elengedhetetlen feltétele a zsákutcából való kijutásnak. Ebben a szabadságban a szociáldemokratáknak és a párton kívül maradó szocialistáknak is részt kell venni... Magam szocialista vagyok minden válság ellenére. Elvetek minden dogmát és szervezeti kényszert. A történelmi materializmus a legjobb módszer a társadalom vizsgálatára, de kiegészítendő a ma szociológiai irányzatainak helyes módszereivel. A szociáldemokrata mozgalmak és kormányzatok pedig közelről tanulmányozandók. De dogmatikus szemlélet és előítéletek nélkül...

**Április 25.** Az Írószövetség plenáris ülése az irodalmi szervilizmus megnyilvánulása.<sup>1178</sup> Nagyon öröndetes az a bejelentés, hogy ki kell nyitni az ablakokat a nyugati irodalom felé. A baj csak az, hogy azok a tollforgatók ajánlják ezt, akik ezt az irodalmat még egy-két évvel ezelőtt is fertőzőnek, dekadensnek, tömegeket félrevezetőnek nevezték. Művekről vitatkoznak, amelyeket csak ők olvashattak. [Olvashatatlan], Camus-t, Sartre-ot említik, de műveik nem juthatnak el az olvasóhoz.

A határon elvették mintegy húsz, kizárólag színházi kérdéssel foglalkozó könyvet, és a *Les Temps Modernes* és az *Espirit* néhány számát. Minden fórum megtagadta a könyvek kiadását...

**Május 1.** Valami egészen nagy földcsuszamlás történt. A kommunista mozgalom vajúdik, bomlik, szakadozik szét. Nagy világmozgalom marad nyilván, de számtalan csoportba fog szakadozni – ez már nyilvánvaló. A személyi diktatúráknak nyilván el kell pusztulniuk, s az emberiséget nem lehet kaszányaszellemben, terrorral, börtö-

1178 *Vita a mai nyugati irodalomról*. Utunk, 1964. április 24. 4–7.

nökkel és munkatáborokkal fenntartani. Az emberek jólétet akarnak és szabadságot. Hamar kiderül a szociáldemokrata út helyessége...

**Május 10.** Ismét többet dolgozom. Apró dolgokat írok. Rengeteget olvasok, különösen amerikai, angol, francia, német és olasz folyóiratokat a magyar, román és szovjet lapok mellett. Politikát és szociológiát olvasok, színházról és dzsesszről, irodalmi eszmékről és biográfiákról írok...

**Május 29.** Az agyvérnyomás megint magas, a szemfenék 70 szemfenéknyomást mutat, ami majdnem kétszerese annak, ami lehetne. Nem a kávé okozza, hanem az idegrendszerre ható társadalmi okok. Izgalmas és izgató idők, s úgy látszik, az idegrendszert is állandóan izgatják és izgalomban tartják...

**Június 5.** Érdekesekek a washingtoni román–amerikai tárgyalások látható és láthatatlan eredményei. Hatása lesz a szocialista országok politikájára, a békés koegzisztenciára... és meggyőződésem, jelentős hatása lesz a mi helyzetünkre és fejlődésünkre is... Maximalizmus vagy semmiféle tárgyalás – ez a véleményem. Előlegezni semmit semmilyen körülmények között...

**Június 12.** Csodálatos szép film a *The adventures of Young Man*.<sup>1179</sup> Hemingway elinduló életútja, novelláinak hőseinek át. Sajnálom, hogy nem jegyeztem meg ezeknek az egészen nagy műveknek a neveit. Néhány olyan rendezői megoldást láttam, amilyent elképzelni sem tudtam. (Pl. a háborúban az amerikai tiszt és olasz nővér házasságkötése, mire kimondja az igent a férfi, a nő előtt hal meg.) Csodás...

**Június 14.** A szocialista elmélet és gyakorlat alapvető ellentmondása az „államokfeletti állam” és a „nemzeti szuverenitás” problémája. Nagy egység vagy autarchikus elzárkózás, gazdasági vámhatárok lebontása, amely maga után vonná a politikai határok megszűnését is, vagy nemzeti keretekben való gazdálkodás – mind megannyi fontos kérdés. Demokratizmus önkormányzatokkal minden területen, vagy mereven értelmezett és alkalmazott centralizmus – ez a másik problémakör. Gazdasági együttműködés és politikai koegzisztencia a világ minden részével, függetlenül a társadalmi berendezkedéstől, vagy szellemi fegyverszünet és együttélés – ez a harmadik komplexum. Végül a szocializmus területén: dogmatizmus sztálini vagy maocetungi értelmezéssel, revizionizmus vagy reformizmus, teljesen egyéni és sajátos út kialakítása, vagy mi...?

**Június 15.** A Korunk szerkesztőségében véletlenül találkoztam Takács Lajossal. Egészségi állapotom felől érdeklődött. Semmi több. 1957 óta, amikor elég „sötétben” viselkedett velem szemben, egyszer sem kereste a beszélgetési alkalmat.<sup>1180</sup> Világos, hogy kényelmetlen lenne a velem való beszélgetés. Nekem nem hiányzik, de ezt jó

1179 Helyesen: *Hemingway's Adventures of a Young Man*, 1962. Rendezte Martin Ritt.

1180 Utalás az 1957-es nyilvános önkritikára.

tudatosítani magamban. Az ő köre, úgy vélem, Kacsó Sándor és Demeter János. Talán még Edgár is.<sup>1181</sup> A „felfújttörpe”...

**Június 17.** Végre megjelent egy amnesztia törvény, amelynek értelmében 2500 politikai fogolynak engedik el hátralevő büntetését.<sup>1182</sup> Ezzel az utóbbi két évben szabadlábba helyezett foglyok száma meghaladja a tízezret... Szép szám... Remélem, most már hazajönnek szociáldemokrata elvtársaink s az 1956 után elítélt barátaink is...

**Június 18.** Mária Szilágysomlyón. Én itthon dolgozom. Ismét elég sokat. Felmérem egy kicsit az életet s az életem.

**Június 19.** Egy majdnem Shaw-előadást láttam. A bukaresti Bulandra Színház játszotta a *Cézár és Kleopátrát*. Ebben az előadásban azonban elveszett Shaw, vagy talán így helyesebb: fel sem tűnt...

**Június 20.** A részeg nacionalizmus dül, és kivetkőzteti az embert emberi mivoltából. Hol állunk vajon meg, európaiak, emberek, világcivilizáció képviselői, románok és magyarok, és oroszok és németek és lengyelek?... Hol állunk meg, meddig mehetünk az elembertelenedésben?... Mindannyian vadakká válunk, s előbb a lelkeket mérgezzük, hogy aztán gyilkoljunk?...

**Június 21.** Lacival felkészültünk Mária várására. De nem érkezett meg. Délben levelet hozott a posta: majd egy hét múlva. Nem érzi, hogy szükségem van rá...

**Június 22.** Péntek délután letartóztatták Brudert, a vak Pásztait és még két öreg, nyolcvan körüli embert.<sup>1183</sup> Mindegyikük 70 felett van. Az első kettő szociáldemokrata... Különös... Persze a törvényesség betartásával: letartóztatási parancs, házkutatás, két tanú, civilizált hang... Mégis furcsa...

**Július 6.** Rendkívül mozgalmas a politikai élet. Tito–Gheorghiu-Dej, Tito–Gomulka, román–magyar külügyminiszteri találkozó, majd Ceaușescu és Răutu Budapesten, most Maurer Moszkvában.<sup>1184</sup> [olvashatatlan] Amerikában, Florescu Nyugat-Németországban, Apostol Amerikában, nemsokára Maurer Párizsban...<sup>1185</sup> érdekes utazások, izgalmas találgatások mindenfelé. Cikkek: Neue Züricher Zeitung, Le Monde s még ki tudja még hol? Kezdik revízió alá venni a szociáldemokrata pártok politikájáról kialakított ferde véleményeket... Nemzeti szuverenitás és államok feletti nemzetköziség. Gyakorlatilag és elméletileg egyaránt nagy hiányok s a gondolkodás lemaradása...

1181 Balogh Edgár publicista.

1182 *A Román Népköztársaság Államtanácsának közkegyelmi törvényerejű rendelete*. Előre, 1964. június 17. 1. Ekkor szabadultak az ország börtöneiből az utolsó politikai foglyok, például Lakatos István szociáldemokrata vezető vagy Kurkó Gyárfás egykori MNSZ-elnök is.

1183 Bruder Ferenc és Pásztai Géza letartóztatására az ún. ENSZ-Memorandum ügy következtében került sor. A Pásztai által szerkesztett Memorandumot, amely az erdélyi magyarság sérelmeit, valamint egy új államhatalmi berendezkedést taglalt, a fentnevezettek megpróbálták Nyugatra, majd az ENSZ elé juttatni.

1184 *Budapestre érkezett a Román Munkáspárt Központi Bizottságának küldöttsége*. Népszava, 1964. július 2. 1.

1185 Leonte Răutu és Ion Gheorghe Maurer román kommunista politikusok.

**Július 8.** Minden körben és rétegben el volt – és el van – terjedve a hír letartóztatásomról.<sup>1186</sup> Magyar, román és zsidó barátaim állítanak meg, keresnek fel és érdeklődnek, mi van velem. Hol és kik terjesztik az ilyen híreket? Talán örökre titok marad. Egyelőre itt vagyok, ép és egészséges. Nagy butaság kellene ahhoz, hogy tényleg lefogjanak. Sajnos a szemfenék-agyvérvnyomás magas, s [az] izgalmak nem használnak egészségemnek...

**Július 9.** Sok mindent megér az ember a dialektika jegyében. Nasser faji harcot hirdet meg, de szocializmust épít.<sup>1187</sup> Brit-Guyanában a szocializmus nevében két színes nép gyilkolja egymást. Zanzibárban négerrek vetnek véget az arabok uralmának.<sup>1188</sup> Osztyályharc és faji harc keveredik elválaszthatatlanul egymással, s a nacionalizmus elárasztja és eluralja a kommunizmus felé tartó világ nagyrészét... Most a l'Unitában interjúkat olvasok egyik algériai kommunista vezetővel, aki azt állítja, hogy a francia uralom alatt az iszlám volt a nemzeti öntudat és összefogás döntő ereje. És ebben egészen biztosan igaza van. Még azt is elhiszem, hogy szocializmust nem lehet építeni és elképzelni az arab világban az iszlám nélkül. De miért legyen kivétel az iszlám? Más vallások és más egyházak nem „újhodhatnak meg”? Basir Hadgy Ali<sup>1189</sup> a *Koránt* a szocializmus egyik forrásának fogadja el, s azt mondja, hogy „az algériai tömegek a szocializmus felé egyik kezükben a *Koránnal*, a másikban a *Tőkével* mennek”... Íme a dialektika változásainak egyik példája. Még sok van ilyen...

**Július 12.** Színházba mentem. Az utcán néhány fiatalember erősen figyelt, s intett arrébb álló barátainak. Mintha a jelbeszéd azt jelentette volna: „Íme, ez a mi emberünk. Ezt kell elintéznünk...” Rémlátás vagy valóság. Félelem semmi esetre, legfeljebb aggodalom. Ez az érzés most először vett erőt rajtam. Talán megérzés. Talán túlzott gyanakvás. Nem hiszem. Vannak mindenre képes emberek...

**Július 14.** A *nürnbergi mesterdalnokok* mutatta be a magyar opera.<sup>1190</sup> Minden relatív, s mindent az adott körülményekhez kell mérni. Így az előadás jónak mondható. Itt mindenki többet nyújt, mint amennyit eddig adott, s mint amit várt volna az ember. S ami mégis hiányzik a színpadról: a rendezői koncepcióból és az énekesek

1186 Jordákyt 1964-ben a szociáldemokraták Memorandumával kapcsolatban többször beidézték a tartományi Securitate elé, ám ott csak nyilatkozatokat tett, nem tartóztatták le. Antal Róbert-István: „A szociáldemokrata út helyessége” – Jordáky Lajos és a Bruder-Pásztai-ügy 1964-ben. Bódók Gergely – Gali Máté (szerk.): *A történelem bennünk él: tanítványi tisztelettel Romics Ignácnak*. Kocsis Kiadó, Budapest, 2022, 37–55.

1187 Gamal Abden-Nasszer egyiptomi katona és politikus.

1188 Zanzibár szigetén több arab szultánátus működött, majd a 19. század végén angol gyarmat lett. 1963. december 19-én Zanzibár visszanyerte függetlenségét Nagy-Britanniától, és alkotmányos monarchiává vált. Ez a státus azonban rövid életűnek bizonyult, mert 1964. január 12-én a szultánt elűzték, április 26-án az ország egyesült Tanganyikával, és így létrejött a modern Tanzánia.

1189 Helyesen: Bachir Hady Ali algériai költő.

1190 *A nürnbergi mesterdalnokok. Bemutató a Kolozsvári Állami Magyar Operában*. Előre, 1964. július 29. 2.

alakításából, kisebb mértékben a zenekarból, az Wagner. Nem érzem a wagneri ketősséget: a téma korhűsége és Wagner idejének a hűsége. Wagner filozófiai küzdelmét vívja zenéjében nemcsak a feudális céhkötöttség elavultsága ellen, hanem zenében is, az ekkorra már konzervatívra vált zenei romantika és klasszicizmus ellen. Wagner hadat üzent nemcsak Webernek, de Händelnek és Mozartnak is, nem beszélve az olasz operáról. A zenekar érzékelteti ezt a forradalmat, az énekesek azonban nyilván semmit sem értettek meg belőle. És Szinberger Miklós sem. Zseninek kiáltották ki, pedig végeredményben hamis köveket csillogtató kalmár. Kalmárkodik a zenével, a színpaddal, az emberekkel, a kultúrával. Állandóan csak önmagát kínálja előadásra, és évről évre megvásárolja vagy magának ajándékoztatja az egyetlen magyar zenei intézményt... De eltértem Wagnertől. Pedig igazán most, ötvenéves fejjel és szívvel értem világfelfogását...

**Július 17.** Az Utunk szerkesztőségében összeszaladtam Rappaport Ottóval, az önmagát nagy rendezővé felfújt és beharangozott törpével. Amióta az Osztorvsky-darabbal kapcsolatban nagyon enyhén megbíráltam, rendkívül hűvös és tartózkodó velem szemben, s még a köszönést is alig viszonzozza.<sup>1191</sup> A „nagy férfiú” ezúttal megállt velem szemben, s a következőket mondotta: „Aki nem ért a színházhoz, ne írjon kritikát.” Megköszöntem udvariasan a tanácsot, de ezúttal nem tudtam megállni, hogy ne jegyezzem meg, amit a kritikában nem írhattam meg. „Nézd, Ottó – mondtam –, abban igazad van, hogy aki nem ért a színházhoz, az ne írjon kritikát. De az még inkább igaz, hogy a rabbiiskola és talmudizmus senkit sem jogosít fel arra, hogy színházi rendező legyen. Tudásra, mély társadalomtudományi ismeretekre és művészi szemléletre van szükség.” – Ezzel be is fejeztük társalgásunkat. Azt hiszem, örökre befejeztem ezzel a törpe talmudistával, aki „ha ló nincs, a számár is jó” elve alapján varrta magát a magyar színjátszásra. Mi köze a magyar kultúrához? – Semmi. De az egyetemeshez sem sok, miután az elmúlt években Schillert és B. G. Shaw-t ütötte agyon rendezői terrorjával és koncepciótlanságával... Dehát ő „a zseni”, a „nagy rendező”. Ő a nagy senki...

**Július 21.** Szilágysomlyóra jöttem néhány napra. Remélem, jól érzem [majd] magam itt a Magura alján, s a Fenyves közelében levő „Veréb-vár”-ban...

**Július 24.** Munka és pihenés. Olvasok, írok s közben nagyokat pihenek. Ha autóm lenne, ezt a kis nyaralót tenném meg magamnak alkotási háznak. Azért, mert nem is ház, csak egy kis nyaraló kunyhó, egy hatalmas jegenyefa árnyékában s egy picinyke kert szélén...

**Július 25.** Nem akarok emberekkel érintkezni. Az emberi kultúra ember nélkül sokszor értékesebb, a szó leírva szép és értékesebb, emberségesebb, mint kimondva. Ma szerencsétlenségemre kimentem a városba és megvettem a nagyváradi újságot. Tévedtem, az „oradeai” újságot vettem meg, s a hírecskéket olvastam benne Beiusról,

1191 Jordáky Lajos: *Osztrovszkij-bemutató Kolozsváron*. Utunk, 1964. május 15. 9.

Aleşdről, Săcuieni-ről, Hunedoaráról és Gura Hontról.<sup>1192</sup> A világpolitikában viszont Moszkvából, Genfből és Londonból keltezett anyagot közöl a lap. Miért ez a következtetlenség? Ha Oradea, akkor legyen Moscova, ha pedig Moszkva, akkor legyen Nagyvárad, nyelvünk szókinszének és gazdagságának szellemében...

**Július 26.** Állok a kunyhó-kastély, a „Veréb-vár” verandáján. Nézem a tájat. Vihar után. Alkonyodik. Minden csendes. A rádióban Liszt-zongoraverseny... Milyen csendes a táj. Amíg a szemem ellát, kis kertek közepén mindenütt egy-egy kis ház, egy-egy kis kunyhó. Azok is csöndesnek látszanak. Nyár van, így még a kémények sem igazolják az életet... De miért lakozik bennük gyűlölet? Miért kellett gyűlöletet bevinni lakóik közé? Miért nem a nyugalmat hirdetik nekik? Papok, tanítók, írók és politikusok! S a nyugalom feltételeit teremtenék meg inkább! Hogy most Lisztet hallgatnák a lélek ugyanolyan áhítatával és gyönyörűségével, ahogyan én teszem. Nem tudom, mi a gyűlölet. Nem akarom tudni, pedig okom lenne rá. Gyűlölöm kellene azokat, akik a gyűlöletet szítják. De még azokat sem tudom gyűlölni... Talán megvetni, igen... Vagy szomorkodni felettük...

**Augusztus 22.** Meghalt Togliatti.<sup>1193</sup> A világ minden szocialistája gyászolja. A kommunista mozgalom legnagyobb kortárs alakja tűnik el, s egészen biztos hosszú ideig pótolhatatlan lesz. Kiváló elme, filozófiai és esztétikai nézetei, művészeti felfogása épp olyan megalapozott és okos, mint politikai vonala. A marxizmus alkotó értelmezője, s bizonyára jelentős szerepe van az olasz értelmiség jelentős részének a kommunista mozgalomhoz való csatlakozásában... A halál hirtelen következett be, megfeszített munka után. A világ munkásmozgalmának nehézségei gondolkoztatták és izgatták. A munkásosztály egységének volt a híve, s elutasított minden szakadár törekvést. A szocialista demokratizmus követelte következetesen... Nagy ember hunyt el vele...

**Szeptember 28.** A nyugat-európai országokban erős a szociáldemokrata pártok offenzívája és előtörése. A svéd és dán szociáldemokraták győzelmei után most Rajna-Westfáliában és Alsó-Szászországban értek el nagyszerű választási eredményeket. A történelem fontos mozgatóereje marad és lesz a szociáldemokrácia... És mintha a kommunista mozgalom bátrabban akarna a szociáldemokráciával való együttműködés felé fordulni.

**Szeptember 29.** Kemény nyomás alatt állottam két héten át a hónap elején...<sup>1194</sup>

**Szeptember 30.** Czine Mihály tartott szép előadást Gaál Gáborról a pesti rádióban. Megemlítette, hogy Balogh Edgár, Csehi Gyula és Jordáky Lajos mellett nőtt fel és bontakozott ki. Az előadás emberi volt, meleg, elismerést lerovó és számonkérő a hagyaték elhallgatóival szemben...

1192 Belényes, Élesd, Székelyhíd, Vajdahunyad, Gurahonc.

1193 Palmiro Togliatti, az Olasz Kommunista Párt főtitkára.

1194 Jordáky itt az 1964-es ENSZ Memorandummal kapcsolatos Securitate-beidézésekre utalt.



**Október 2.** A nyomás tart.<sup>1195</sup> Az eszközök civilizáltak. De mégiscsak eszközök, amelyeknek célja megfélemlíteni, megtörni, demoralizálni vagy megnyerni. De minek?... A szocializmusnak sükségtelen, hiszen hamarabb az voltam, mint bárki közülük... Akkor miért?...

**Október 5.** Régi adósságot róttam le önmagammal és Móricz Zsigmonddal szemben. Csak most olvastam el a *Betyárt*. És most vettem észre, milyen élesen látta az osztályellentéteket, amelyek az ezeréves országot kérlelhetetlenül vitték a nagy nemzeti katasztrófa felé. Ez a főnemesség csak elveszejthette az országot, miután elnyomta és kiszipolyozta a népet s magát kiáltotta ki a nemzetnek. Móricznál azonban nincsenek karikatúrák, kiagyalt típusok sem, hanem egytől egyig hús-vér emberek. És itt izzik az új parasztforradalom. A szocializmus eszméi már meglegyintették a parasztok, főleg a földmunkások egy részét, de még mindig erősebb a harcból való menekülés, a kíváncsi gondolata... Nehéz, tragikus, nagy könyv, mint minden Móricz-könyv...

**Október 12.** Dühös vagyok Edgárra.<sup>1196</sup> Szélkakas módjára viselkedik. Azt hiszem, most is többet árt magatartásával a magyar nemzetiség ügyének, mint amennyit használt. Mindig önmagát azonosítja a nemzettel, saját sérelmeit a legnagyobb nemzeti sérelemnek tartja, s lényegében minimalizálja a dolgokat...

**Október 15.** Este, néhány perccel kilenc előtt, Mária kiszól utánam, hogy rendkívüli hírt mondtak be Hruscsov lemondásáról.<sup>1197</sup> Beszaladok, s valóban a párizsi rádió megismétli a hírt. Ezután egy órán át hallgatom egész Európát. Budapest, Bukarest, London, Szabad Európa... Mintha semmi nem történt volna. Hátha Párizs valamilyen rádiókacsát dobott be a világba. Tíz óra után London jelenti, hogy Moszkvában rendkívüli dolgok történnek, az Izvesztyija nem jelent meg, s az emberek Hruscsov lemondásáról beszélnek... Újabb egy óra telik el, s 11 után a rádiók egymás után közlik a TASSZ-közleményt. Hruscsov lemondott a miniszterelnöki és párttitkári tisztségéről. Öreg és beteg – mondotta... Nyilván van valami ebből is. De mi az igazi ok? Mi van a lemondás mögött? Milyen erők vezettek ide?... Vajon újabb visszalépés következik bel- és külpolitikában egyaránt? Vagy a kínaiakkal való megbékülés érdekében tették ezt a lépést? A párton belül milyen erők mozdultak meg, és milyen irányvonal kerekedik felül?... Egyelőre csak kérdéseket lehet feltenni. A feleletet a következő napok adják meg. Egyébként az angol választások eredményeit várom türelmetlenül. Néhány órán belül eldől, sikerül-e a labouristáknak győzelmet aratni...

**Október 22.** Nagy a forrongás az egész világon a kommunista pártokban. Most dől el – persze nem könnyű és nem rövid időn belül megoldható kérdés – a kommunizmus viszonya a gyakorlatban a demokráciához és humanizmushoz. Vagyis a visszatérés sokkal magasabb fokon a marxista humanizmushoz...

<sup>1195</sup> Ua.

<sup>1196</sup> Balogh Edgár publicista.

<sup>1197</sup> Nyikita Hruscsov szovjet pártfőtitkárt 1964 októberében a Leonyid Brezsnyev vezette belső ellenzék elmozdította a hatalomból.

**Október 26.** Az európai kommunista pártokban a forrongás tovább tart. A francia, olasz, dán és osztrák kommunista pártok delegációkat küldtek Moszkvába, és követelik Hruscsov lemondása okainak teljes nyilvánosságra hozását. Új fejezet történik a kommunista mozgalomban...

**November 6.** Ismét kemény nyomás alatt állottam. Néhány napon át reggel nyolctól éjfélig tartó kihallgatásoknak vetettek alá.<sup>1198</sup> A módszer rendkívül civilizált, de mégiscsak kihallgatás. Minden a nemzeti kérdés körül forgott. A magam álláspontját elvi síkon leszögeztem úgy, ahogyan érzem. A gyakorlati kérdésekből egyeseket vetettem fel. Nacionalisták vagyunk-e valóban, mi, magyarok, ahogyan szeretnék bebizonyítani?... Minden ennek az elismerésére megy, illetve az elismertetésére. Pedig nem vagyunk azok...

**November 7.** A kihallgatások befejeztével Pleșiță ezredes, a biztonsági szolgálat parancsnoka fogadott, és háromórás beszélgetésben közölte, hogy a vizsgálatot ellenem befejezték „nacionalista” ténykedésem miatt.<sup>1199</sup> Egyben közölte, hogy a K. B. döntése alapján szabadlábra helyezik a Pásztai–Bruder csoport tagjait... Értelmes beszélgetés volt... Nyilván a pillanatnyi államreazon döntött.<sup>1200</sup> Nem aktuális erdélyi problémáról pert csinálni szociáldemokratákkal. Ehhez jön a humanista szempont, lévén öreg emberekről [van] szó...

**November 10.** Furcsa időszak, de biztonságosabb, mint az előbbi. Nem a megtorlások és megfélemlítések, hanem a megvesztegetések és megvásárlások dominálják a világot.<sup>1201</sup> Címek, rendjelek, anyagi előnyök... Milyen hatásos eszköz az értelmiséggel szemben...

**November 25.** Anyunak ma lenne a születésnapja és névnapja. Kimentem a temetőbe, s kissé elbeszélgettem vele. Megkértem, ne haragudjon, ha életét nehezítettem, ahelyett, hogy megkönnyítettem volna. Mennyi szenvedéssel volt tele az élete. Ifjúkorában a férjéért, a forradalmáráért kellett aggódnia. Az utóbbi negyedszázadban pedig miattam félt és reszketett. Én pedig mit adtam?... Egy kevés szeretetet. Nyugalmat azonban nem tudtam teremteni...

**December 2.** Nehéz idők!... Az idők mindig is nehezek voltak a kortársak számára. És mindig borzalmasan nehezek voltak a szabad szellemet követelő írók, művészek és tudósok számára. Máglya, méregpohár, inkvizíció, Tower, Bastille és Kufstein, Auschwitz, Dachau és Jilava – a szabadság és szellem börtönei. A mi korunk talán azért borzalmasabb minden eddiginél, mert a mai híradási lehetőségeinkkel mindenről azonnal értesülünk. Sokrates méregpoharáról csak közvetlen kortársai tudtak, híre

1198 Jordákyt 1964-ben több alkalommal beidézték a Kolozs tartományi Securitate főhadiszállásra a Bruder–Pásztai-ügyben való esetleges részvétele miatt.

1199 Nicolae Pleșiță Securitate-tiszt.

1200 Államérdek.

1201 Jordáky itt saját tapasztalatára is utal, ugyanis végül nem lett vádlott Bruder Ferenc és Pásztai Géza mellett az ENSZ Memorandum-ügyben.

azonban nyilván nem jutott el az akkori Indiába, vagy [a] Földközi-tenger nyugati medencéjébe. Mennyi időnek kellett eltelnie, hogy Kolozsvárott megtudják Giordano Bruno vagy Savanarola tragédiáját. Hogyan szerzett tudomást – és mit értett meg belőle – a bukaresti polgár a Bastille bevételéről. És mikor szerzett tudomást Aranka György Kazinczy és Batsányi letartóztatásáról... Én pedig – immár három évtizede – naponta értesülhetek háborúkról, forradalmakról, államcsínyekről, katonai puccsokról... és írok meggyilkolásáról. Aznap hallottam Federico Garcia Lorca meggyilkolását, Miguel Hernandez, Max Jacob, Julius Fucik, Pierre Unár, Radnóti Miklós vagy Isaac Babel meggyilkolását.<sup>1202</sup> Börtönben, koncentrációs táborban, munkaszolgálatban, hivatalosan emelt vádak alapján vagy önkényesen lőtték le őket, teljesen egyre megy. Még az is, hogyan és milyen körülmények között. Ellenség vagy elvbarát végzett velük, számukra mindegy. Ez legfeljebb a kortörténész számára fontos. Elemberteledett korok bizonyítékául...

**December 6.** Nemzetiségi kisebbség tagja lehet az ember, de a kisebbségi életforma tűrhetetlen és kibírhatatlan, amikor élete minden megnyilvánulásában érzékeltetik vele. A társadalomban kisebbségnek és többségnek lenni egyaránt igazságtalan és összeegyeztethetetlen humanizmussal és demokráciával. Ott viszont, ahol léteznek, kisebbségnek lenni kényelmetlen és áldatlan. A többség olyan jogokat ad önmagának, amely összeegyeztethetetlen az emberi léttel. És mégis megteszik a világon sok helyen...

**December 10.** A Korunk értekezletén felvettem néhány kritikai szempontot és javaslatot. A nacionalizmusra nem szabad nacionalizmust szembeállítani, csakis humanista és igazi kozmopolita internacionalizmust. A súlypont a munkásosztály és értelmiség építő szocialista szemlélete legyen s ne a modern narodnyikizmus. A lapból tegyük félre teljesen a régészetet és a kora középkort. Ne kövessük „tudománytalan” utakon azokat, akik ezeket a tudományokat teljesen „tudománytalanul” művelik. Dákóromanizmussal szembe ne állítsunk székely romantikát... Több realitást, ügyes és értelmes kombattív<sup>1203</sup> szocialista szemléletet a történettudomány és a szociológia területén. Ezen a területen kemény küzdelmet kell vívni, de a harcteret mi válasszunk meg...

**December 15.** Tényleges házasságunk harmincegyedik évfordulója. Egy egész élet. Tele szerelemmel és barátsággal, örömökkal, utazásokkal és művészi élvezetekkel. És rengeteg szenvedéssel az üldöztetések következtében. Valami azonban mégis hiányzik ebből az életből. A teljes és maradéktalan bizalom Mária részéről. A buta és hiábavaló

1202 Federico García Lorca, Miguel Hernandez spanyol költők. Lorcát Franco katonái lőtték le, Hernandez 1942-ben Franco börtönében halt meg. Max Jacob francia zsidó író gyűjtőtáborban hunyt el, Julius Fučík cseh antifasiszta újságíró a nácik végezték ki, Radnóti Miklóst munkaszolgálatosként lőtték agyon, Iszaak Babel szovjet író 1940-ben lőtték agyon a sztálini hatóságok.

1203 Harcos.

féltékenység kiküszöbölése. Nem teljes a humanizmus, ami pedig minden emberi együttélés alapja. Az életet azonban nem lehet zökkenők nélkül élni. A zavartalan boldogságot még senki a történelem folyamán nem élte. És soha nem is fogja...

**December 19.** Márkos Albert koncertdarabját hallgattam meg a filharmonikusok előadásában.<sup>1204</sup> A fúvós kvintettre és vonós zenekarra írt koncertszimfónia kellemes és szép muzsika, de hiányzik belőle az eredetiség, és túl mozaikszerű. Ez a mű ismét azt bizonyítja, hogy a nem zseniális alkotók nem képesek szabadulni Bartók hatása alól. Ami Bartóknál nagy, az Márkosnál epigonizmus. De hát Bach is átnőtt Haydnba és Mozartba s mindhárman Beethovenbe. Beethoven is benne van Brahmsban. De mindig hozzákerül még valami, ami éppen sajátossá teszi és egyénivé. Bartókban is sok van Liszt vagy Debussy szelleméből... Márkosban azonban csak Bartók van. Ami egyéni akar lenni, az még vázlatos, mozaikszerű, koncepciótlan...

**December 20.** Kicsi fizetést adnak, de elpocsékolnak legalább tízszer annyit a megfigyelésemre és az információszerzésre.<sup>1205</sup> Milyen felesleges és botor dolog...

**December 21.** [Olvashatatlan] műtermében. Vele és Nagy Imrével a festészet új problémáiról. Ott volt Ernő és Pista is.<sup>1206</sup> Kellemes este...

Éjjel van, s Kemény Zsigmond 1846-os, most kiadott naplóját olvasom. Okos kortörténeti jegyzetek. Utána Keith Hitchins tanulmányát olvasom angolul, az erdélyi románok alkotmányos törekvéseiről 1860–1865 között.<sup>1207</sup> Érdekes, tanulságos és objektív írás. Nem ártana szempontjait ismertetni. A Pascu-vonalnak biztos nem lenne kedvére...

**December 22.** Harrick professzort szabadlábba helyezték Kelet-Németországban.<sup>1208</sup> 1956. novemberi emlékiratáért ítélték el tíz évre. A csoport élesen állást foglalt a sztálini önkényuralom ellen, pártban és államban egyaránt demokráciát követelt. Új elméletek szükségét követelték, s a szocializmus világképebe beépítését Buharin és Trockij, Kautsky, Luxemburg és Liebknecht egyes tételeinek... Nyolc évig ült börtönben, s ma nyilván még inkább igaza van, mint volt nyolc évvel ezelőtt. Az elmúlt évek és a jelen fejlődés őt is igazolták...

És igazoltak engem is a magunk kis területén. Igazolták a becsületet és igazságot...

**December 23.** Egy párizsi irodalmi vitán J. P. Sartre az alkotó szerepéről beszélt az irodalomban. Az olvasó nem passzív résztvevő, hanem teremtő együttműködő az alkotásban. Hiszen azért olvas, mert értelmet akar találni rosszul élt életére. A könyvek

1204 Márkos Albert zeneszerző, karnagy.

1205 Jordáky Lajos megfigyelési dossziéját lásd: ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 1–12. A dossziék az 1946/1947-től kezdődő kisebb jelentésektől kezdve egészen az 1970-es évekig tartalmazzák Jordáky Lajos megfigyelési anyagát, valamint egyes ügyekkel kapcsolatos iratokat is (például az 1964-es Memorandum-ügy kihallgatási jegyzőkönyveit). A dossziék körülbelül 300–400 oldalnyi terjedelműek, a teljes anyag körülbelül 4000 oldal.

1206 Valószínűleg Teleki Ernő és Nemes István.

1207 Keith Hitchins amerikai történész.

1208 Wolfgang Harich német filozófus, újságíró.

adják meg az értelmet, vagy legalábbis adnak értelmet. Sartre szerint az irodalomnak egyformán szerves része a regény és az esszé.

Érdekes és megfontolandó gondolat. De nyilván ez csak arra az irodalomra vonatkoztatható, amely valóban az életet, a gondolatokkal és lelki folyamatokkal teli bonyolult életet tükrözi. Értelmet az olvasó csak értelmes irodalomban lelhet fel, s alkotóan csak ahhoz tud kapcsolódni...

**December 24.** Karácsony este. Mint minden nap és este, éppolyan szürke és egyhangú. Az ember alapjában szomorú, és itthon csak Lacika öröme és kacagása teszi kedvessé és karácsonyi hangulatúvá az estét... Nincs karácsony és nincs ünnep már az ember szívében. Az elidegenedés teljessé vált. És ezzel a lélek szürkése is...

**December 25.** És ma délután szórakozás és pihenés helyett ideológiai szemináriumot tartottunk. Mindenki eljött és mindenki rövidre fogta mondanivalóját, mert sietett családjához. Togliatti ezt nevezhette botor ateizmusnak...

**December 26.** A francia kommunista folyóiratokra nem tudtam előfizetni. A pénzt ugyan összekapartam, de a posta az előfizetést nem fogadta el. Kolozsvár városának az elméleti folyóiratokból 1-2 példány előfizetése van biztosítva. Ebben a városban a főiskolákon tanít legalább ezer ember, legalább tízezer diákot. Írók, újságírók és művészek tömege él... Tizenöt vagy még több éve vagyok előfizetője néhány folyóiratnak, most bele kellett nyugodnom a lemondásba. Mit tehetek én, az embertörpe?... Tudomásul veszem s a polgári szemléletet tükröző folyóiratokat fogom majd elsősorban olvasni...

**December 27.** Rengeteg folyóiratot és lapot olvasok. És mit érek vele?... Többet tudok és látok mindarról, ami a világban történik, mint a legtöbb ember. De kinek mi haszna van ebből. Nem taníthatok s lényegében nem is írhatok. Személyileg csak károm származik abból, hogy olvasok. Minél többet foglalkoztatnak a kérdések, annál gyanúsabb vagyok bizonyos szervek számára...

**December 28.** Illés Jenő keresett föl.<sup>1209</sup> Üdvözetet hozott I. Gyulától.<sup>1210</sup> Néhány érdekes dolgot is mondott arról, ami a világban történik. Az irodalmi és művészi élet kérdéseiről beszélgettünk. Sok a sivárság... Jól tájékozott ember. Nem tudom felméri művészeti értékét. Semmire sem emlékszem tőle...

**December 29.** A nacionalizmus, a faji megkülönböztetések, a militarizmus, az osztálykülönbségek és a vallási gyűlölködések ellen foglalt állást a pápa, karácsonyi beszédében.<sup>1211</sup> Ez a folyton aktivizálódó politika kemény disputára kényszeríti a különféle szocialista irányzatokat. Az egyház modernizálódik, s ismét keresi a megmaradás és új konszolidálódás útját. Azt hiszem, nem is eredménytelenül...

**December 30.** Új feldolgozás folyik a vezető pártkáderek számára. A Párt külföldi pártokkal való kapcsolata az év folyamán. Állítólag 500 oldalas anyagot dolgoznak fel.

1209 Illés Jenő budapesti szerkesztő, kritikus.

1210 Illyés Gyulától.

1211 1963–1978 között VI. Pál pápa.

Sajátos út, kellemes kínai hangszereléssel. Részleteket azonban nem tudok. Nyilván alapvetően újat semmiféle vonatkozásban nem jelent...

**December 31.** A szilveszter estét kettesben, itthon töltöttem Máriával. A *Thibault család*ot olvastam, rádiókabarét hallgattam, s időnként átlátogattam édesapámhoz...<sup>1212</sup> Közben megpróbáltam számba venni életem alakulását és viszonyulását a világhoz az elmúlt év folyamán. Bizony ez elég bonyolult. A társadalomtól, annak megnyilvánulásaitól, barátaimtól s az önmagamtól való elidegenülés rohamos méreteket öltött. Ez már nem is belső emigráció. Sokkal több annál. Csalatkozás a megcsalások következtében...

---

1212 Roger Martin du Gard: *A Thibault család. Tíz kötetes regényciklus két részben*, 1–2.; ford. Benedek Marcell; Dante, Budapest, 1939.

**Január 1.** Ránk köszöntött az újév. Simán és szürkén. Az idő rohan, s mi hiába próbáljuk megállítani. De minél többet töprengünk, annál biztosabb, hogy egy nap számunkra az idő megáll. Sokszor úgy érzem, visszahullok a semmibe. Megsemmisülök, előbb a lélekben, azután a testben. Igen, igen, én, a materialista vallom be magamnak, hogy a lélek megsemmisülése a legborzalmasabb. Nem lehet testileg sem túlélni... S ez a megsemmisülés rettenetes iramban közeledik. Mi maradhat szép az emberben, ha az eszmények súlyosan megsérülnek, olyan súlyosan, hogy menthetetlenné válnak. Próbáld megállítani! Gondolod, hogy lehetséges? Amikor minden erő a megsemmisítésre törekszik. Próbáld hű maradni önmagadhoz! Teszed, de mennyi szenvedésen mész keresztül. Érzed önmagad megsemmisülését. De tenni nem tudsz ellene. Nincs erőd, nincs hatalmad, s lassan rájössz, hogy már akarated sincs hozzá... Reménytelenység korszaka, vagy csak én – az optimizmus embere – látom reménytelennek az életet. Pedig mennyire józan vagyok, s azt hiszem, világosan látok. Álmodom, vagy áltatom magam, életben maradok-e, vagy a szív feladja az idővel és a társadalommal való küzdelmet?...

**Január 2.** Lacival sétát tettünk a téli gyermekvárosban.<sup>1213</sup> A kis tekergő géppisztolyt vetetett velem. Konkrét céllal vitt a sátorhoz, s nem hagyott békén, amíg kívánságait nem teljesítettem. És mivel fizetett? Emlékezett, hogy egy beszélgetésben humanistának neveztem magam. Akkoriban faggatott, magyarázom meg, mi az a humanista. Miután nem tudtam a hétéves agynak megfelelő filozófiai magyarázatot adnom, azt mondtam neki: az a humanista, aki nem szereti a fegyvert és a milicista egyenruhát, aki nem szeret löni és ölni... És most, néhány hét múltán, miután megvettem a fegyvert, délután Béla elé állt, és a következőket mondta: „Nézd Bubit, a nagy humanistát, aki fegyvert vett a kis Lacikájának”... Ez igen, megérdemelt lecke. Ő persze örvend a géppisztolynak, én pedig azon elmélkedem, miért kell a gyermekjáték-iparon belül a fő helyet a játékfegyvergyártásnak adni. Talán azért, hogy korán tanulják meg, hogyan is kell majd később használni az igazi géppisztolyt...

**Január 3.** A világ minden részében folyik a párbeszéd. Párizsban egzisztencialisták és kommunisták között, Rómában materialisták és keresztény-katolikusok között, másutt protestánsok és szabadgondolkodók, szocialisták és radikális polgárok, hívők és hitetlenek között. Mindenütt tehát...

1213 *Fényárban úszik a Köztársasági téren a gyermekváros.* Előre, 1965. január 3. 2.



Párbeszéd folyik a szocialista mozgalmon belül is. Sokszor szenvedélyesen – mint Peking és Moszkva –, vagy ellenségesen – Tirana és Peking Tito ellen –, építő logikával – Olaszországban, s mindinkább Franciaországban, és másutt is. Ez disputa, mert álláspontok ütköznek, kerülnek megvitatásra, s a disputa folyamán gondolatok születnek és álláspontok kristályosodnak ki.

A disputa a lelke a gondolatok fejlődésének. Ahol nincs disputa, ott nincs fejlődés, megáll a gondolkodás, és lassan bűzleni kezd az egész élet. A disputa megtiltása kedvez a tehetségteleneknek, a karrieristáknak, a szerencsevadászoknak, a csatorna és alvilág embereinek, a korlátolt akarnokoknak. Aki maga képtelen a párbeszédre, nyilván minden eszközzel megakadályozza azt, és az ököljogot juttatja érvényre. Az ököljog egymagában nem sokat ér. Párosulnia kell – és párosul – besúgással, spiclikedéssel, feljelentéssel, áskálódással, intrikával és pletykával. Mindennel, ami mocskos és szennyes.

A mindenben egységes, egyhangú és monolit keresése nem engedheti meg a párbeszédet. A párbeszédben ugyanis az értelemnek döntő szerepe van. Az ököl használata ki van zárva. Az orvvadászat is ki van zárva. Nyílt sisakkal kell küzdeni, de nem lándzsával, hanem tollal s ököl helyett az aggyal...

**Január 4.** Ma eladtam tíz ásványvizet, hogy vásárolhassak négy üveg ásványvizet... Ezt nem az utókornak, hanem a magam nyomorúságának az enyhítéséért írom. Ha kimondod, ami a szíveden, mindjárt megkönnyebbülsz kissé. Leírom, ez ennyi, mintha kimondanám... Ettől függetlenül boldog vagyok, mert élek. Élek nagyobb izgalmak és különleges örömök nélkül...

**Január 5.** Saragat államelnökké választásával az európai szociáldemokrata perspektíva növekszik.<sup>1214</sup> Az olasz belpolitika balfelé tolódik, nyilván a kereszténydemokraták rovására. Ebben az évben valószínűleg Németország is szociáldemokrata vezetés alá kerül. Érdekes dolgok alakulnak ki Európában. A demokrácia és humanizmus erősödik, s ennek hatása mindenfelé kiterjed... Persze a nagy összecsapás és az atomhalál veszélye egyáltalán nem múlt el...

**Január 6.** Azért most már elegendem van ebből a lelki és fizikai nyomorúságot jelentő életből. Hát csak a nyomorult karrieristák és talpnyalók, meg a korrump emberek képesek érvényesülni. Mit ér a tisztelet és közmegebecsülés, a filléres gondok közepette?... Terméketlenségre vagyok kárhoztatva, mert alapvető munka nem jelenhetik meg tőlem, másrészt pedig a mindennapi gondok sem kedveznek az alkotómunkának...

**Január 7.** Nagy Imrénél voltam. Megint a művészet lényegéről s a művészről magáról beszélgettünk. Tapasztalt művész, nagy alkotásokkal maga mögött s mind jelentősebb képekkel még most is. Konzervatívan haladó, őrzi a hagyományokat, de azokat beágyazza a mába... A saját művészetében azonban mégis viszolyog a modern festé-

1214 Giuseppe Saragat olasz köztársasági elnök.

szettől. Pedig a zenében kedveli Bartókot, és a modern jazz is közel áll hozzá. Picassót, Braque-ot, Léger azonban nem bírja.<sup>1215</sup> A nagyváros megöli a művészetet, vissza kell menni a barlangba, a gyermekkorba, csak így lehet megújulás a képzőművészetben – vallja Nagy Imre. Megmondtam, hogy egyáltalán nincs igaza. A hagyományokat mindig a civilizáció legmagasabb eredményeivel kell szintetizálni... A művész érti az újat a művészetekben, kivéve a saját művészetét...

**Január 8.** Terméketlenül eltelt évek. Vajon a tehetetlenség oka az alkotóképtelenség, vagy a szellemet gúzsbakötő külső kényszer. A lélek nyugtalansága alkotásra ösztönözheti az embert. A nyugtalanságot azonban belső okok kell hogy kiváltsák. A mi életünkben azonban a fizikai kényszer által okozott borzalmas félelemérzetek uralkodnak. Ez nem veszélyes élet, ez félelemteliség. A mi korunk embere számára a szorongások sokkal borzalmasabbak.

**Január 9.** A Le Monde-ban olvasok a Jean-Moulin Klub egy politikai tanulmányáról. A francia politika tengelye a Szocialista Párt (S.F.I.O.), amely körül csoportosulnia kell az egész demokraciának. Szocialisták, radikálisok és katolikusok közös pontja van kibontakozóban, s ehhez a fronthoz kell a kommunistáknak is megtalálniuk az utat. Természetesen jelentős elvi engedmények nélkül ez lehetetlen...

**Január 10.** De Vetrónak sem kell egy kis zűrzavarért és ellentmondásért a szomszédba menni.<sup>1216</sup> Műveltsége bizonytalan világnézettel párosul. Minden alkalommal felállít egy tételt, s azt anélkül, hogy számot vetne vele, meg is cáfolja. S az állítás ellentmondását, a tagadás tagadását, a disputát önmagával folytatja. Úgy látszik, mégsem olyan szilárd és elmélyült elme, mint amilyennek gondoltam. Csalódtam volna benne?... Nagyon lehetséges! Miért robban ki a két Szervátiusz ellen?...

**Január 11.** Párizs az európai politikai élet központjává válik ismét?... Tárgyalások követik egymást a németekkel, angolokkal, szovjettal és most sorban a szocialista államokkal: Romániával gazdasági és kulturális egyezmény, s most az egyensúly kedvéért Magyarországgal való tárgyalás és egyezmények. De Gaulle most próbálkozik Európa Terve megvalósításával...

**Január 12.** A monarchia bibliográfiáján dolgozom, s nyakalom a feketekávé. Minden szürkén megy. Az egyetlen örömet a Thibault-ok olvasása jelenti. Ok!... ha az ember így tudna írni, mint R. M. du Gard!<sup>1217</sup> A léleknek ilyen ismerete. A ki nem mondott rezdüléseket és mondatba nem formált gondolatokat érzékelteti Roger Martin... Hol állanak tőle a mi íróink... És én, hogyan halaszthattam el ennek a könyvnek az olvasását negyed századon át. Mennyi felesleges dolgon rágódtam, ahelyett, hogy annak a gyönyörnek adtam volna át magam, amit ez a könyv okoz...

1215 Pablo Picasso, Georges Braque és Fernand Léger avantgárd festők.

1216 Vetró Artúr szobrász.

1217 Roger Martin du Gard Nobel-díjas francia regényíró.

**Január 13.** A Magyar Színházban az *Egy pohár víz* előadásán voltunk. Scribe még mindig szellemes, az előadás azonban kissé poros.<sup>1218</sup> Nem pereg, és pórias. Felszeghy, Bisztrai, Gábor (Nagyváradról) egyformán közepesen jók. Nagy Réka mindig ugyanaz.<sup>1219</sup> Mindig szép és mindig egyhangú.

**Január 14.** Ma ismét beszélgetni kívánt velem Dumitrașcu ezredes,<sup>1220</sup> Fényes őrnagy jelenlétében.<sup>1221</sup> Kissé durva hangon kezdte: emlékeztetett, hogy 1945-ben „elárultam” a pártot, hogy a múlt évben „értelmi” szerzője voltam egy „ellenséges banda” akciójának, s örvendenem kell, hogy nem kerültem börtönbe, hanem dolgozhatom.<sup>1222</sup>

Cinikusan válaszoltam. Megkérdeztem, mi a kifogásuk ellenem az utóbbi két hónapban? És meddig szándékoznak felhánytorgatni a múltat? És mit árultam el 1945-ben?... Biztosítottam, hogy egyáltalán nem kívánok semmiféle rehabilitálást, és eszem ágában sincs politikai karrierre vágyakozni.

D. kijelentette, nagyon tévednek azok, akik bármilyen belpolitikai változásra gondolnak. A Párt szilárd és kemény, s folytatni fogja kímélet nélkül eddigi politikáját. Ne reménykedjen senki semmiféle változásban... Mit felelhettem erre? Csak annyit, hogy meggyőződésemben szilárdan kitartok. Cinizmusom kihozta sodrából, mire megjegyeztem, hogy abban, amiben hiszek, szilárdan kitartok, és álláspontomat nem változtatam meg.

Végül kíváncsi volt a Korunk-értekezleten való felszólalásomra és a Balogh Edgárral való múlt heti beszélgetésemre. Elmondtam neki, mit kívánok a Korunk-szerkesztőségétől, milyen súlypont érvényesítését, s miért vagyok a neonarodnyiki<sup>1223</sup> szemlélet ellen.

Nem szeretem az ilyen barátokat s az ilyen ellenségeket...

**Január 15.** Munka. Fáradt vagyok. Az élet nehezen élhető.

**Január 16.** Már-már erőm fogytán van. Hogyan is bírom az életet? Itthon most nyugalom van. Lacika életem legnagyobb öröme. Életem jövője...

1218 *Vendégszereplésen.* Előre, 1965. január 28. 1.

1219 Nagy Réka színésznő.

1220 Dumitrașcu Nicolae államvédelmi tiszt, Securitate-alezredes. Jelenlegi információink alapján Jordákyt nem szervezték be Securitate-besúgónak (informator al Securității), ugyanis sem vizsgálati, sem megfigyelési anyagában nem található kézzel írt, illetve aláírt szervezési nyilatkozat. Az állambiztonsági tisztekkel való találkozói sokkal inkább a Stefano Bottoni által Mikó Imre kapcsán megfogalmazott „népszolgálat mint állambiztonsági játszma” jegyeit mutatják. Bottoni, Stefano: *Népszolgálat, mint politikai játszma. Mikó Imre és a román állambiztonság, 1948–1971.* In: Bárdi – D. Lőrincz – Filep: *Népszolgálat.* 187–231.

1221 Fényes személyazonossága nem ismert.

1222 Utalás az 1964-es szociáldemokrata (Bruder Ferenc és Pásztai-Deutsek Géza) Memorandumra.

1223 A narodnyik (népies) mozgalom az orosz forradalmi mozgalom egyik irányzata volt, amely az 1860-as években alakult ki. Jordáky valószínűleg a Korunk folyóiratban megjelenő *haladó hagyományok ápolása* nézetet tartotta újnarodnyiknak. Értelmezése pedig nem az orosz narodnyik mozgalomra utalt, hanem áthallásosan a magyar népi mozgalom ideológiáját jelentette.

**Január 17.** Huszonnégy órát aludtam. Tegnap estétől ma estéig. Nagy szükségem volt rá. Talán az idegek most kissé ismét megnyugodtak. De mennyi időre lesz elég ez az új erő tartalék?...

**Január 18.** Bundás kutyánkat elpusztították. Alávaló emberek megölték. Mennyi gonoszság van az emberekben. Ez a drága nagy kutya fogadott elég barátságtalanul tíz éve, amikor hazajöttem a börtönből. Azután jó barátok lettünk... Mária nagyon búsul, Lacika pedig keservesen zokog, és siratja kedves Bundás kutyáját...

**Január 19.** Intézeti munka, munkaundorral párosulva. Mennyi hiábavaló dolgot kell csinálnom. Aprópénzt kell keresnem, apró munkával... Mikor lesz már ennek vége?... Talán sohasem. Legalábbis nem életünkben. De lenne valamilyen hasznuk a mai gyerekeknek... A nagy munkák halasztódnak. Gondolatok vetélődnek el, témák merülnek el, férfikorban terméketlenség uralkodik el...

**Január 20.** Camil Petrescu rettenetes giccsét kínálódta végig a Magyar Színház együttese.<sup>1224</sup> Ennyi buta és bosszantó dolog egy csomóban..., hogy is bírja el a színpad, a színész és a néző?... Hazajövök éjfél körül. Új rádióhírek. Párizsban véget ért a de Gaulle–Erhard-találkozó, Varsóban a kommunista államfők értekezlete, Johnstont beiktatták, Churchill halálán van, s az indonézok készítik a támadást Malajzia ellen.<sup>1225</sup> Kemény erőpróbák előtt áll a világ. Az ember nem tud megbékülni az emberrel. Folytonos háborúskodások mindenfelé. A világbéke csak álmodozók fantáziájában létező realizálhatatlan vágykép lenne?...

**Január 21.** Semmiségen veszttem össze Máriával. A semmiség azonban mindig csak ürügy, mögötte komoly dolog húzódik meg rendszerint. De mi lehet a komoly dolog? Semmi, legfeljebb a buta női pletykák. A „jóakarátú” barátnők, akik aljas dolgokat találnak ki, s mérgezik az emberek közti viszonyt... Most már egy éve, hogy időnként pokollá vált az életem. Idegeim amúgy is kimerültek. Nem csak a munka, sőt elsősorban nem a munka tette tönkre idegrendszerem. Sokszor az agyvérzés bekövetkeztének hatásán érzem magam. Egyetlen menedéknek az otthont hittem. De mintha átok borult volna erre a házra, ahol már mindenki mindenkit gyűlöl. Nem emberi élet...

**Január 24.** Halmos György zongorázott Bartókot, a III. zongoraversenyt. Szépen, melegen és igazán. A filharmonikusok néhány év alatt hozzáértettek Bartókhoz. Öt évvel ezelőtt gyatrán és értetlenül játszottak, most már nyilván rájöttek a bartóki melódiák és harmónia titkára. Ifjúsági koncerten voltam. A teremben voltunk vagy százan,

1224 *A varjak kísértének.* Utunk, 1965. február 5. 8.

1225 Az indonéz–maláj konfliktus 1963–1966 közötti feszültség lényege, hogy 1961-ben Tunku Abdul Rahman, a független Malajzia első miniszterelnöke a Maláj Föderáció égisze alatt egyesíteni akarta Malayát, Sarawak és Észak-Borneó brit gyarmatokat, valamint Szingapúrt és a Brunei protektorátust, de ezt az elképzelést nem támogatta Indonézia és a Fülöp-szigetek. Ez végül 1963–66 között fegyveres konfliktust (borneói konfrontáció) eredményezett Indonézia és Malajzia között, amelyre válaszként a britek fegyveres erővel léptek fel, hogy megvédjék gyarmataikat az indonéz és kommunista felkelők ellen. Szukarno indonéz elnök államcsíny-nel történt eltávolítását követően a konfliktus békésen lezárult.

legfeljebb a fele fiatal. Kolozsvárt legalább tízezer főiskolás tanul, nem beszélve a középiskolásokról és munkásifjúságról. Lesújtó ifjúságunk érdektelensége a művészet iránt. És megdöbbenő!...

**Január 25.** Meghalt Churchill! Várható volt, elmúlt kilencvenéves. Mégis szomorúsággal fogadja az ember nagy ember halálának a hírért. Churchill pedig nagy ember volt, ő volt a század angol „grand man”-je... Nem felejttem el, milyen nyugodt s határozottságával mégis megrázó beszédet tartott még aznap, amikor Hitler megindította támadását a Szovjetunió ellen. Bejelentette, hogy Anglia a Szovjetunió mellé áll, s nem teszi le a fegyvert, amíg az embertelenséget, a hitszegést és támadást, a népek szabadságának elrablóját, a nemzetiszocialista Németországot térdre nem kényszerítik... Az egész világ gyászolja nagy embereknek kijáró tisztelettel, és temetésére nyilván Londonba zárandokolnak majd királyok és államfők, s az angol nép milliói...

**Január 27.** A szorongás életünk megoldhatatlan velejárója. Más-más mindentől fél az ember. Ezek nem tudatalatti szorongások. Belekerülnek idegrendszerünk keringésébe, minden megnyilvánulásába. Félénkké, lapulóvá, hazuggá, egyszerűen jellemtelené tesz... És ez a szorongás és nyomás nyilván nem pszichológiai, hanem társadalomlélektani, sőt szorosan társadalmi tényező, amelyet külső tényezők teremtenek meg...

**Január 28.** Munka, idegkimerülés, növekvő kiábrándulás, életigenlő tetszhalál és mindenre kiterjedő közöny.

**Január 29.** Az utcán Becski Irénnel találkoztam. Nagyon zavart volt. Láttam, szívesen kikerülne, de már nem tehetette. Rettentően kifestve és ízléstelenül. Megcsókolt (még ezt is!), s meg sem várva, hogy akarok-e egyáltalán találkozni vele, közölte, hogy náluk veszélyes, mert megfigyelés alatt van. Ellenben feljönne hozzánk... Egyelőre kitértem a találkozás elől. Mindenesetre módfelett érdekes, hogy amióta Párizsból hazajött, közös barátaink közül egyeseket többször is meghívott a lakására, továbbá, hogy félve a megfigyeléstől, mégis hajlandó lenne hozzánk jönni. Ő nagyon jól tudja, ha valakit figyelnek, az sokkal inkább én vagyok, mint bárki más... Nem kívánok találkozni vele, főleg nem szeretném, ha meglátogatna. Különben is egy „felfújtt tyúk”. (És ha olyan gyanús, hogy kapott útlevelet Párizsba.)

**Január 30.** Megint beszélgettem D. alezredessel.<sup>1226</sup> Ezúttal kellemes és civilizált hangú beszélgetés zajlott le közöttünk. Alig ismertem rá, annyira udvarias volt... hogy az már módfelett meglepett. Kerülgettük egymást lényegtelen dolgokkal... Még mindig nem akarják megérteni, hogy az ellenséget nem a baloldalon kell keresni. Sokkal inkább a saját soraikba beépült jobboldalon...

**Január 31.** Carl von Ossietzky életének szenteltek egy szép filmet a németek.<sup>1227</sup> Két órán át peregetek és éledtek újjá az események, ahogyan azt három évtizeddel ezelőtt átéltem. Ossietzky harca a német militarizmus ellen, kommunisták és szociáldemok-

1226 Nicolae Dumitrașcu állambiztonsági tiszt.

1227 Carl von Ossietzky (1963), rendezte: Richard Groschopp.

raták testvérharca, Hitler és a lágerek élete, mennyi borzalom és kegyetlenség. És végül a Nobel-békedíj, amely kiszabadítja ugyan a haláltáborból, de életét nem képes megmenteni. Ismertem cikkeit, és sorsát figyelemmel kísértem a Weltbühne emigrációs számaiban...<sup>1228</sup> Az emlékek most feléledve még rettenetesebbek, mint voltak 1930–1937 között. Ossietzky sorsát átélve, a magam többszöri átélésére gondolok. Emlékekre, amelyeket nem lehet elfojtani. Hiába próbálsz befedni, kráterként süstörögnek benne a fájdalmak, s míg a láva ki nem ömlik, nem tudok megnyugodni... Ossietzky nem lépett be soha a kommunista pártba, de közel került hozzá és szolgálta, mert célkitűzéseit azonosította az emberiség és a szabadság ügyével... Vajon igaza volt? – Az ügyben igen! – De a pártban?...

**Február 1.** Máriával megbékéltünk. A lélek azonban nehezen békül és nyugszik meg. Több mint három évtized mélyen és elválaszthatatlanul köt össze. De végre már megváltozhatna! Miért gyűlöl mindenkit? Miért nem virágzik ki benne mindaz, ami kedvelt írói – Thomas Mann, R. Rolland, Martin du Gard, Galsworthy, Fr. Werfel s annyian mások – oly nemesen hirdetnek? Individualizmusát képtelen feladni, s gyűlöl mindenkit, akit én szeretek...

**Február 2.** A munkásmozgalomban tovább folynak a viták. Az olasz kommunisták szerint elérkezett a munkásmozgalom újraegyesítésének az ideje. Az egységet azonban nem lehet sem tiszta kommunista, sem szociáldemokrata alapon megvalósítani. Az összes szocialista irányzatok szabad és demokratikus egyesülését javasolja Amendola.<sup>1229</sup> Ez sokaknak nem tetszik... Párizs körül mind gyakrabban verekednek a kommunisták és a trockisták... Az albánok és kínaiak ugyanúgy támadják az új szovjet vezetőket, mint néhány hónappal ezelőtt Hruscsovot... Mindenfelé vajúdás, eszmetisztázás, szektáns viselkedés... A román párt úgy látszik, továbbra is távol tartja magát a nemzetközi vitától. Sem elméleti, sem gyakorlati kérdésekben nem kíván beavatkozni a nemzetközi kommunista mozgalmat alaposan megrázó vitákba...

**Február 3.** A nagyváradi színház szép előadását láttam. Tennessee Williams (*Orfeusz alászáll*) egyik legszebb – tragikum és poézis – darabját néztem meg. Vitályos Ildikó – nagyszerű Lady, ilyennek fogadom el.<sup>1230</sup> Végre valaki, aki egységes alakot alkot. Egységest természetesen a maga komplexitásában. Ebben az asszonyban szenvedés és boldogságkeresés, hisztérikus dühkitörések és legmelegebb asszonyi vágyak, magára erőszakolt „hidegvér” és olasz durva „közönségesség” váltakoznak. Lehet, hogy nem minden színét mutatta egyforma erővel vagy finomsággal, de egész embert, egész asszonyt jelenített meg Vitályos Ildikó... Talán már láttam kétszer a színpadon. Egészen biztos, hogy láttam, de a színpadról nem emlékeztem rá. Még az utcáról is halványan. Egyszer itt Kolozsváron felkísértem a Trefort utcán. De minden elhalvával

1228 A Die Weltbühne német szociáldemokrata hetilap volt, amelyet 1933-tól Die Neue Weltbühne címmel emigrációban szerkesztettek.

1229 Giorgio Amendola olasz kommunista politikus.

1230 Vitályos Ildikó színésznő.

nyult bennem, elveszett a szürkeségben. Magamban a „szürke” színésznők közé soroltam... Nem tudom, mit csinál ezután, de ez az alakítása mélyen belém vésődik, s a mi színjátszásunk legjobb alakításai közé örökítem agysejtjeimben... Annyira megfogott, hogy arra gondolok, írnom kellene Vitályos Ladyról... De hova?... és hogyan?..., hogy a percmemberkék (szerkesztők, cenzorok és riválisok) keresztülengedjék... Ebben az esetben ugyanis nem csak arról van szó, hogy kiváló drámát rossz előadás sem tud tönkretenni. Most jó alakításról van szó...

**Február 4.** Fáradtság, idegkimerültség és ismét sok munka. A Habsburg-monarchia bibliográfiáját most fejezem be. Érdekes problémák a nyugati történészek részéről. Túlideológizálás, politikai szempontok és jelszavak ráerőszakolása a múltra másutt. Sok az undorító dolog. Semmi köze ennek a szocialista világnézethez. Történelemhamisítás hatványra emelve. És mennyi kár és lélekmérgezés...

**Február 5.** Napi 12-14 órai munka a Habsburg-monarchia bibliográfiájával. Most fejezem be... ez persze azt jelenti, hogy még egy hónapnyi kemény munkám van vele...

**Február 6.** A világot eluralta a jazz és a tánczene. Rádió, lemez, magnó, előadások sorolják be a zenetörténetbe. Joggal. Örömmel néztem meg az *Esőben is énekelek* című amerikai revüfilmet.<sup>1231</sup> Tánc, ének a hangosfilm megszületése, sztepp és charleston, a Broadway csillogása... Van benne minden a Broadway-Hollywood életfelfogásból... De kedves és kellemes... És ezelőtt harminc évvel nemcsak Debussy és Bartók mellett köteleztem el magam, de Gershwin és a jazz mellett is. Brown, Henderson, Porter melódiai új életritmust és egy egyáltalán nem antipatikus amerikai életformát ébresztik ismét az emberben. Sok kellemmel...

**Február 7.** Csendes téli vasárnap. Olvasok és Lacival játszom. Mind követelőzőbb a meseolvasás tekintetében. Francia lapokból kell fordítanom neki. Milyen boldogságot tud nyújtani a nyugtalanság közepette egy ilyen drága gyermek...

**Február 8.** A világpolitikában aggasztó fordulat van kialakulóban. Vietnámban kemény amerikai megtorló intézkedések a szakadék szélére szoríthatják ismét a két szemben álló tábor vezető hatalmait...<sup>1232</sup>

**Február 9.** Egy munkától ellopott óra, és Lacikával csatangolok... Házunkban minden megoldatlan. Állandó feszültség a család valamelyik szögletében. Milyen káros a gyerekek fejlődésére!...

**Február 10.** Munka. Aggodalom... A halálra fel kell készülni. Nem kívánni, de nem is félni tőle. Az ember se nem gyáva, se nem hős. De ha ember marad, hőssé válik.

1231 *Singin' in the Rain* (1952), rendezték: Stanley Donen és Gene Kelly.

1232 1965-től az USA erőteljesen megnövelte Dél-Vietnám katonai támogatását, ugyanis attól tartott, hogy Dél-Vietnám elveszíti a háborút, mivel a dél-vietnámi vidékeken a Vietkong egyre népszerűbb lett.



**Február 11.** Százötven amerikai repülőgép bombázott Észak-Vietnámban. Rettegetes szenvedés az emberek számára. Bombazuhatag hull egy-egy nem tudom milyen nagy városra... Növekvő feszültség. Tüntetések Moszkvában és Pekingben. Háborús hisztéria az Egyesült Államokban. A pápa békeszózata az emberiséghez és az államférfiakhoz... Hát bizony, félni kell ismét.

**Február 12.** Édesapám nyolcvanadik életévébe lépett. Szomorú élete van. Fél lábbal a szobához kötve, anyut elveszítve, majdnem egész nap egyedül, perlekedve mindenkiel a házban, úgyszólván csak a gyerekekkel és velem beszélgetve éli az életet. Pedig erős, tele energiával, szellemileg friss még mindig. Az életét a munkásmozgalom ügyének szentelte, valóban sokat szenvedett... a munkásosztály „pártjának” azonban egyetlen dolog jutott eszébe, kizárni már másfél évtizeddel ezelőtt a pártból, az egyesített pártból, ahova mint szociáldemokrata került... A szociáldemokrata pártba 64 évvel ezelőtt lépett be, az 1918-as forradalomban kormánybiztos,<sup>1233</sup> de miért számíson mindez érdemnek egy olyan korban, amelyben a hálát és az érdem elismerését nem ismerik, s fizetséget más szempontok szerint mérnek... Persze édesapám sokszor türelmetlen, de mások is azok. Az emberek azonban szeretnek önmaguknak igazat adni, s a legtöbbször csak önmaguknak. Mennyi bajnak az okozója az egocentrizmus. Az ember nehezen akar emberré válni, vagy talán képtelen rá?... Az idősebbekkel türelmesnek kell legyünk, és szeretnünk kell őket. A természet rendje közelebb viszi az elmúláshoz, ezért is vágynak több szeretetre, amit nem kapnak meg.

**Február 17.** Sokat dolgozom. Legalább napi 15 órát. A Monarchia bibliográfiáján. Ezekben a napokban keveset olvasok, s emberekkel sem igen érintkezem. Most is éjjel kettő körül jegyzem ezeket a sorokat... Vietnám körül a világ háborútól terhes. Ma az albánok megpróbálták az ENSZ szétrobbantását...<sup>1234</sup> Hiszem, mégis felülkerekedik a józan ész. Szovjet és amerikai részről feltétlenül...

**Február 18.** A szellemi munka területén mintha ismét lazítottak volna a gyeplőn a Szovjetunióban. Liszenkót és „sarlatán” barátait menesztették, a moszkvai Írószövetség titkos szavazással a vezetőségbe választotta a jelöltek listáján nem szerepelt Jevtusenkót, Leningrádban az antidogmatikusok diadalmaskodtak. Tvardovsky lapjában (Novoj Mir) szerepelteti Nyekraszovot, Jevtusenkot, Pausztroszkijt, Ehrenburgot, Andinzevet s mindenkit, aki antisztálinista, de Hruscsov előtt is kegyvesztett volt... Most olvasom az [l']Unita február 5-i számában a lap részletes beszámolóját a *Pravda* cikkéről, amely a szociáldemokrácia felé való közeledés fontosságát hangoztatja. A cikk – nyilván az új főszerkesztő, Dumjancev hatására – elismeri a szociáldemokrá-

1233 Id. Jordáky Lajos 1918 októberének végén, az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács kolozsvári szervezetének megalakításakor a szociáldemokrata alelnök, Vincze Sándor mellett tagja volt a vezetőségnek, a nemzeti tanács népjóléti ügyosztályát vezette.

1234 ENSZ: a Közgyűlés munkálatait szeptember 1-ig elhalasztották. Előre, 1965. február 20. 4. Az albán javaslat lényege az volt, hogy hosszabbítsák meg a szavazási moratóriumot, de ezzel az adott helyzetben a szovjet–amerikai viszonyt élezték volna tovább.

cia történeti szerepét Nyugat-Európában, Amerikában és Japánban. Szükséges az együttműködés, s talán először mondják ki nyíltan, hogy nem egyoldalú együttműködésre gondolnak...

**Február 21.** Nagyon szép téli vasárnap. Nagyon kimerült vagyok. Rövid megszakításokkal egész nap alszom. Ma nem tudok dolgozni. Nincs erőm hozzá. Milyen jó lenne átaludni a fáradtság és szenvedés napjait...

**Február 23.** Életem egyik legtragikusabb napja. Idegileg fáradt vagyok, úgy érzem, minden pillanatban bekövetkezhetik az agyvérzés. Közben pedig megfeszített erővel dolgozom. Így jöttem haza este. Itthon a szokásos jelenet. Édesapám megint veszekszik. Mindenkit szid. Még hozzá nagyon ocsmány szavakkal. Valamit nekem is mondott. Idegesen reagáltam. Erre a legmocskosabb szidalmakkal illetett. Nem tudtam uralkodni magamon. Megütöttem... Milyen borzalmas bűn. Pedig szeretem. Már az egyetlen ember vagyok, aki gondozom, ellátom, hozok neki mindent, megértem magányát... De most már nem bírtam. Felőrli idegeimet. Persze nemcsak ő. A múlt évben Mária féltékenysége és az államvédelem folytonos érdeklődése. És a munka, amelyet végzek, de folytonosan kielégítetlenül. És az események. Most ehhez hozzájárul édesapám is... Pedig ha jól meggondolom, mindenért önmagam kellene hogy okoljam. Az ember ne veszítse el önuralmát soha, semmilyen körülmények között. S ha elveszti, maga esik a bűnbe...

**Február 24.** Lacika betöltötte a hetedik évét. Nagy fiú lett. Szép, értelmes, okos, és már jól sportol. Szeretem jobban az életnél. Itt nő fel mellettem, s látom az emberré válás folyamatát benne. Formálódik, s magam is formálok, hogy egész emberré váljon. Szellemi örökösöm legyen, s valósítsa meg mindazt, amit én szerettem volna elérni. A körülmények, vagy talán a tehetség hiánya akadályozott, hogy végeredményben félbemaradtnak érzem magam...

**Február 25.** És egy halál híre, amely váratlanul ért. Brudert agyvérzés érte.<sup>1235</sup> Meghalt, s eltemették. Több száz régi szakszervezeti ember, nagyrészt szociáldemokrata vasasok, építők, nyomdászok voltak a temetésén. Senki sem búcsúztathatta az elvtársak közül. Egyetlen szó egy ember sírjánál, aki sokat tévedett és „taktikázott”, de fél-századon át a munkásosztály ügyét szolgálta... Még egy lelkiismeret-furdalás. Nagyon szeretett volna beszélni velem. Többször üzent, s én nem mentem el. Előbb nem akartam vele találkozni. Aztán nem volt időm. Most a halál elvitte. A múlt nyári „öt hónapos kezelés” nyilván előidézője és gyorsítója volt halálának...<sup>1236</sup> A temetőben felesége azt mondta, hogy halála előtti percekben is velem szeretett volna beszélni... Mélyen sajnálom. Elvtársat búcsúztatok...

1235 Bruder Ferenc szociáldemokrata párttitkár.

1236 Jordáky itt az 1964-es Pásztai Gézával történt letartóztatására és az ENSZ-Memorandum ügyére utalt.

**Február 26.** Találkoztam megint D. alezredessel, a tartományi helyettes parancsnokkal.<sup>1237</sup> Ezúttal rendkívül kedves. Barátságos, és tevékenységemről érdeklődött. Mindenáron azt szeretne volna tudni, mit tudok, mi történik a Korunk szerkesztőségében Balogh Edgár körül. Valóban nem tudom, mi van a szerkesztőségben. Egy bizonyos, dúl a harc. Nem hiszem, hogy elvi kérdések körül.

**Március 4.** Az amerikaiak bombázzák az észak-vietnámi katonai támaszpontokat. Moszkvában üléseznek a kommunista pártok néhány ázsiai párt és Románia kivételével. Kínai vezette diákok megrohamozták a moszkvai amerikai követséget.<sup>1238</sup> A szovjet rendőrség többször is szétverte a tüntetőket... Biztos vagyok, hogy a tüntetéseket a kínaiak szervezték, s ezzel a moszkvai kommunizmus elleni küzdelmek ők maguk áttették Moszkvába, hogy erejüket megmutassák...

**Március 7.** Ma voltak a választások.<sup>1239</sup> Megszavaztam a kerületi jelöltet a városi és tartományi néptanácsba. A kerület képviselőjelöltje Maurer miniszterelnök.<sup>1240</sup> Nem áll módomban rá szavazni, bár tudom, semmi jelentősége nincs ellenszavazatomnak. De van lelkiismeretem, s önmagam belső lelki tisztaságára kell ügyelnem mindennekfölött. Csak lelkiismeretem szavát követhetem...

**Március 8.** Pekingben tüntetnek a Szovjetunió ellen, a kínai kormány tiltakozó jegyzéket adott át a szovjet külügyminisztériumnak. Zajlik a vita és élesedik a konfliktus a két szocialista nagyhatalom között. A történelemben vannak fontosabb tényezők, mint az osztályharc és az ideológia.

**Március 10.** A „Béke a Földön” enciklika jegyében tanácskozik New Yorkban kétezzer teológus, tudós, polgár, szocialista és kommunista.<sup>1241</sup> Linus Pauling, Arnold Toynbee, U Thant, Pietro Nenni, William Fulbright, a Pravda egykori szerkesztője egyetértenek a béke szükségességének hangoztatásában... Szavak, szavak, szavak, mindenütt csak szavak, lényeges tettek nélkül...

**Március 12.** A moszkvai kormány éles jegyzékben tiltakozott a kínai kormánynál kínai diákok provokatív tüntetése ellen Moszkvában. Egyben visszautasította a kínai kormány sértő beavatkozását a szovjet belügyekbe. A viszony, mint várható volt, élesedik. A harc nyilván keményen fog folytatódni a kommunista pártok politikájában is. Ma már számos országban két, sőt három kommunista párt is tevékenykedik. Nemcsak ázsiai termelő mód volt, hanem a szocializmus útjai is mások...

**Március 15.** Nyilvánosan senki nem ünnepelheti meg a szabadság ünnepét, népünk történetének egyik legcsodásabb napját. Pedig lélekben nagyon sokan ünnepel-

1237 Nicolae Dumitraşcu államvédelmi tiszt.

1238 További tiltakozások a Vietnami DK elleni amerikai agresszív akciók miatt. Előre, 1965. március 6. 4.

1239 Éljen a Népi Demokrácia Frontjának választási győzelme! Igazság, 1965. március 7. 2.

1240 Ion Gheorghe Maurer kommunista politikus, államelnök.

1241 Pacem in Terris. XXIII. János pápa enciklikája az igazságon, igazságosságon, szereteten és szabadságon felépítendő békéről a nemzetek között. 1963. november 4. A hidegháborús viszonyok között a béke és az emberi jogok alapértékeit rögzítő enciklika.

nek. „Ha nem születtem volna is magyarnak...” sorai az igazi nemzetszeretetet és internacionalista hitet erősítik az emberben...<sup>1242</sup> Lacinak Petőfi-verseket olvasok, s a lélek szomorúságát így oldom fel...

**Március 18.** Súlyos hangú közleményt adtak ki Gheorghiu-Dej egészségi állapotáról.<sup>1243</sup> A sorok közül azt olvasom ki, csak napjai vannak.

**Március 19.** Marosvásárhelyre utaztam egy történettudományi ülészakra. Délután hat körül járt szájról szájra a hír az államvezető haláláról. Mi következik, jobban mondván ki következik a párttitkári és az államfői székben?

**Március 21.** Máriával és Lacival hosszú kirándulást tettünk. Szép tavaszi nap. Nap-sugár feledteti, vagy enyhíti a fáradtságot és fejfájást... Este, hírek és folyóiratok átolvasása. Le Monde, Rinascita, Peking Review... a munkáspártok közötti problémák sokasodnak... Ma választások Franciaország nagy városaiban. Waldeck Rochet<sup>1244</sup> vajon megbuktatja Defferre-t, s a reakciót segíti elő? És Párizsban de Gaulle hívei vagy az egységfronti lista diadalmaskodik?... Nálunk semmi újság!...

**Március 25.** A párt élére N. Ceaușescu került.<sup>1245</sup> Kemény és erőszakos, energikus ember. A múlt évi kihallgatások alkalmával főleg az ő személye körül gyűlt meg a bajom... Remélhetőleg az ország legfőbb vezető szervében nemcsak energikusan, hanem megfontoltan is fog cselekedni... Sok más probléma között mégiscsak meg kell oldani véglegesen a nemzetiségi kérdést, a szabad fejlődési lehetőségek biztosítása szellemében.

**Április 7.** Ma este hazajöve az Új Élet számára írtam egy rövid cikket Nagy Istvánról, a zenész-kórusteremtőről.<sup>1246</sup> Napok óta nem tudtam eldönteni, ki legyen a következő, a festő Kovács Zoltán, a színész Koós Zsófi és az irodalomtörténész Jancsó Elemér után. A véletlen segített. Egyik barátommal akadtam össze az egyik presszóban. Egy fiatal hegedű szakos leány volt vele. Nevekről beszélgettünk a zenei életünkből. A leányka egyszer csak azt kérdi, mit szólok Nagy Istvánhoz, mi a véleményem róla?... Felkiáltottam az örömtől, megvan a cikk hőse! Ez csak Nagy István lehet... Hazajöttem... Most tizenegy óra. A cikk kész van. Ráírom a dátumot, s megdöbbenve megállok. Ma nyolc éve ilyenkor ért véget a koncertje. Ilyenkor jöttem haza. S ebben az órában jöttek utánam és vittek el...<sup>1247</sup> Tudatalatti...

**Április 10.** A nagyváradai színház Tennessee Williams után Dürrenmatt *Fizikusok*-jával aratott nagy sikert. Megérdemelten, mert ezt a harcos humanista darabot rendkívüli erővel és politikai értelmezéssel adta elő. Halasi Gyula ma az erdélyi színjátszás legjobbjai közé tartozik.

1242 Petőfi Sándor: *Élet vagy halál!*

1243 *Orvosi jelentés.* Igazság, 1965. március 18. 1.

1244 Waldeck Rochet francia kommunista politikus.

1245 Nicolae Ceaușescu román kommunista politikus, RKP-főtitkár, köztársasági elnök.

1246 Nagy István karmester, zenetanár.

1247 Jordáky itt 1957-es, második letartóztatására utal.

**Április 11.** A rádióban hallok a hírt: meghalt Kossa István.<sup>1248</sup> Egyszer találkoztam vele, s nagyon meleg barátságot kötöttünk. 1945 szeptemberében volt. Első budapesti utam volt a háború után. Romok között kerestem fel a Szaktanácsot. Kossa volt a főtitkár, elbeszélgettünk a szakszervezeti mozgalom legfontosabb kérdéseiről. Különösen arról a szerepről, amelyet az erdélyi munkásmozgalomnak kellene vállalnia nemcsak a szocializmus kialakításában és formálásában, hanem a magyar és román nép összebékítésében is. Ekkor már az első hónapok eredményei mellett rossz jelek is mutatkoztak. A romok között és a romok fölött azonban mi tele voltunk optimizmussal. Azt hiszem, [az] akkori optimizmus délibábos illúzió volt. De hát akkor hittünk benne... Az évek múltak, megöregedtünk és elszürkültünk. Lassan már az álmokról [is] lemondunk... Szomorúsággal gondolok Kossa elmúlására...

**Április 12.** Most már hatodik hónapja, hogy naponta 12-16 órát dolgozom a monarchia bibliográfiáján. Nagyon nagy szükségem lenne egy kis pihenésre. Annál inkább, mert közben az anyagi gondok teljesen felőrölnék. Életem legnehezebb éveit élem át, s ezt nem tagadhatom sem magam, sem mások előtt. Mások élhetnek jól, nem vonom kétségbe a két- és többnormások életének anyagi szépségeit, én azonban nyomorúságosan élek, és semmi jele, hogy valami is változnék... De mindegy. A mostani munka legépelve lesz legalább 1000 oldal. Várom a társszerzőket. Vajon kik lesznek?...

**Április 13.** Jancsó Elemér 60 éves. És megérdemelné, hogy akadémikus legyen. Szorgalmas, dolgos és szerencsés, mert munkáit közölheti is. Sok sikert kívánok neki magamban. De meg kellene mondanom, hogy a gerincet nem szabad naponta túlságosan igénybe venni a semmiemberek előtti meghajlással. Most is túlságosan „sokba” került szerintem a 60 éves születésnap ünnepelés megszervezése. Tanácsülésem Daicovicu benne ünnepelte a lojális magyart, és bankettet rendeztek tiszteletére.<sup>1249</sup> Azután ő maga is fogadta lakásán a tisztelgő látogatókat. Én írtam róla, s amit írtam, hiszem.<sup>1250</sup> De az ilyen ünnepelés nem méltó hozzá. Ez „botcsinálta” dolog, s kissé ízléstelen...

**Április 15.** A Korunk márciusi száma még mindig nem jelent meg. Baj van a szerkesztőség és a Sajtóigazgatóság között. Úgy látszik, folyik az idegháború, elsősorban Balogh Edgár ellen. Örvendek, hogy kimaradtam belőle. Szocialista kultúrmunkát csinálni úgy, hogy közben állandóan figyelni az orvlövészekre, nehogy leterítsenek, ez igazán nehéz dolog. Különben is igen nehéz dolog élni és alkotni...

**Április 16.** Fáradt vagyok. Pedig most szeretnék hozzákezdeni egy tanulmánykötethez a modern drámairodalomról. És regényes formába írott emlékirataimhoz. A tervezett negyvenéves férfi naplóját valósítsa meg az ötvenen túljutott férfi...

1248 Kossa István kommunista politikus és szakszervezeti vezető.

1249 Constantin Daicovicu történet.

1250 Jordáky Lajos: *Születésnap köszöntő*. Új Élet, 1965. május 10. 16.

**Április 17.** Végül mégis elmentünk Jancsó Elemérhez. Máriával együtt – ez volt Elemér kívánsága. Ilyenkor az ember vágyik régi barátaira, akikhez egy emberöltő barátkozása, problémái, közös harcai fűzik... Megerősödött bennem, ami már régóta kialakult. Erdélyben a legtöbbel járult irodalomtörténetünkhöz századunkban. Nem sok eredeti gondolattal – kissé mindig opportunistá volt, de jelentős részkutatásokkal és a felvilágosodásra vonatkozó szintézisekkel. A szíve mindig balfelé vonzotta, de soha nem égette fel maga mögött a hidakat...

**Április 18.** Egy évtized óta először csaknem kivétel nélkül mindent elolvastam az Igaz Szóból. Meglepett – kellemesen – Tamás Mária elbeszélése.<sup>1251</sup> A történet igénytelen, sokszor az elbeszélés a felületen marad, de figyelemre méltó, ahogy az időt feloldja az elbeszélés keretében. Különben kéziratban már olvastam a múlt nyáron. Akkor átbeszéltük. Meg is bíráltam. Úgy látom, sokat hasznosított a beszélgetésünkből. A téma s a lényeg ugyanaz, a kidolgozás elmélyültebb és igényesebb... Izsák József viszont túl merész, amikor Veress Zoltánt Prousttal hozza párhuzamba. Proust egy kiérett ember hatalmas szintézise, Veress *Szeptembere* egy fiatal ember szép kezdete... Különben Camus naplójegyzeteiről én is írtam egy jegyzetet...<sup>1252</sup>

**Április 19.** Lacika néhány napig beteg volt. Vadnyugati történeteket kellett olvasnom, s ő maga is a Vaillant képanyagát nézegeti, s remekül szórakozik vele. Pif, Teddy, [olvashatatlan] s a többiek már barátaiává váltak.<sup>1253</sup> Ha kedve támad, rajzol és fest. Az imént varrni kezdett, és megfoltozta alsónadrágját... Nagyszerűen vált az esze, minden érdekl, és most már várja, hogy iskolába menjen. Ma délelőtt nagytakarítást rendezett...

**Április 20.** Reggel öt óra. Az állomásról most érkeztem haza. Máriát kísértem ki. Budapestre utazott, Fényes Imréékkel együtt...<sup>1254</sup> Egy kellemes hónap vár rá, s remélem kitűnően ki fogja használni. Felkeresi barátainkat, színházba jár, s sétál a májusi Budapesten. A Körutakon és a Duna-parton, a budai hegyekben, s talán valaki még egy autós kirándulásra is elviszi barátaink közül. Nem irigylem, de szerettem volna vele menni. Hogy vágyok Budapestre! De nem mehetek. Pedig sokszor úgy érzem, életszükséglet. Az államot szeretni, amelyben élek, csak úgy tudom zavartalanul, ha szerethetem a nemzetet, amelyhez tartozom. Miért nem lehet ezt megérteni, s miért kell ebben veszélyt látni?!...

**Április 25.** Vajon hogyan érzi Mária magát Pesten? Hogyan fogadták barátaink?... Remélem, már járja a színházakat... Folyton dolgozom. Már rettenetesen unom ezt a bibliográfiát, de azért csinálom. Rettenetes sok munkám van benne. És még mindig dolgozom vele 10-12 órát naponta. De talán most már befejezem. És azután?... Meglátjuk, mit akarnak majd csinálni. A szerző mindenesetre egyedül én vagyok...

1251 Tamás Mária: *Ősztől – őszig* (kisregény – I. rész). Igaz Szó, 1965. 3. sz. 349–374.

1252 Jordáky Lajos: *Camus feljegyzései*. Igaz Szó, 1965. 3. sz. 453–455.

1253 Francia nyelvű képregények.

1254 Fényes Imre elméleti fizikus.



**Április 26.** Gromiko Párizsban. Wilson Rómába megy. Az amerikaiak bombázzák Észak-Vietnámot. India és Pakisztán tankháborút folytat. Dominikában zendülés és összeütközések...<sup>1255</sup> De Gaulle új európai koncepciója elfogadhatóvá válik a szocialista államok számára? Aligha hiszem. Aktivizálódó szociáldemokrácia Nyugat-Európában. A Le Monde-ban Deferre-nyilatkozatot olvasok. A balközép megerősítése a fő cél a szocialisták közül. Ha ez döntő erővé válik, akkor lesz lehető a kommunistákkal való együttműködés – hangoztatta. A német kommunisták remélik, hogy a párt legalitásba kerülhet, s indulhat a szeptemberi parlamenti választásokon. A legalitás felé hajlanak a burzsoá pártok, hogy így gyengítsék a szociáldemokratákat. Egyiptomban viszont a kommunista párt kimondotta önmaga feloszlátását, s tagjainak javasolta, lépjenek be Nasszer egyiptomi–szocialista szövetségébe.

**Április 29.** Ma kaptam az első levelet Máriától. Jól érzi magát, levele azonban mégis tele szemrehányással... Nem értem. Én soha nem panaszkodom, pedig lenne elég okom elátkozni az egész életet. Mária egészen más. Ő mindig elégedetlen valamivel, s nem bírja az élet mindennapos és természetes igazságtalanságait...

**Május 1.** Reggel hétkor a gyülekezőhelyen voltam. Tízig különböző helyeken álltunk, s akkor elvonultunk az emelvény előtt... Az idő csúnya. Felvonulás után bevonultam az Intézetbe, és dolgoztam. Délután szintén dolgoztam. Este lefeküdtem Lacikával, s még olvastam is valamit... Olyan nap, mint bármelyik másik. Az ünnep, a májusi ünnep lázas izgalma nélkül. Szürkeség önt el. Bizonyára bennem van a hiba. Kivész belőlem a lelkesedés cseppnyi maradványa is. Nyilván öregszem. Érdekes, még a rádiókban sem érdekelt, hogyan zajlottak le másutt a májusi ünnepek... Pedig hitem még mindig van az emberben s az elveszett vagy elvesztett eszmékben...

**Május 2.** Meghalt Erna.<sup>1256</sup> A kolozsvári nőmunkásmozgalom története elválaszthatatlan a nevétől. A szociáldemokrata mozgalom kemény katonája volt a harmincas évektől kezdve. Gyerekkori barátunk volt. Gábrriel bácsi és édesapám a szociáldemokrata nyomdász mozgalom vezetői voltak, s a május elsejéket mindig együtt töltöttük el.

**Május 3.** Most meg hallok a hírt. Meghalt Szakasits Árpád. Az egykori építőmunkás, a Magyar Népköztársaság elnöke, a horthyzmus és Rákosi üldözöttje... Rokonszeny, majd meleg barátság fűzött hozzá...

**Május 4.** Továbbra is munka. Fokozódik a nyomás a Korunknál Gáll Ernőre és Balogh Edgárra. Semmi konkrét részletet nem tudok... Az időjárás rossz, a vérnyomás emelkedik. Nyilván nemcsak a klíma az oka...

**Május 5.** Eltemették Gábrriel Ernát. Nagyon sokan voltunk. A harminc év előtti kommunisták és szociáldemokraták. Búcsúbeszédre kértek fel, de eltanácsolták, ne-

<sup>1255</sup> *Pronunciamento Dominikában.* Előre, 1965. április 27. 4. Az alkotmányosság követői követelik az 1963 szeptemberében menesztett Juan Bosch elnök visszatérését, a katonatisztek egy csoportja azonban Vessina tábornok vezetésével ellenzi a külföldön élő Bosch visszatérését.

<sup>1256</sup> Fülöp Pálné Gábrriel Erna, szocialista mozgalmi személy. Édesapja a romániai nyomdászok szövetségének egyik alapítója és első elnöke.



hogy szociáldemokrata demonstrációnak tűnjék. Nem búcsúztattam, de elbúcsúztam magam régi barátomtól és elvtársamtól...

**Május 6.** A magány nyomasztó. Menekülök előre. Milyen egyedül vagyok..., pedig sokan szeretnek. De miután eltávolodtam a társadalmi rendtől, most fokozatosan eltávolodok önmagamtól. Magamba vonulok és menekülök magamtól. Emberek közé, de ott is magányosan érzem magam. Bárkivel vagyok, egyedül vagyok...

**Május 7.** Este elmentem a Bolyai-filológusok műkedvelő előadására. Bolyai Farkas *Párizsi per* darabját ástak elő és mutatták be.<sup>1257</sup> Kedvesen, sok jóakarattal, brechti színpadi felfogásban. Százötven év előtti kort mutattak be hitelesen, s mégis a mában játszva, elhatárolva magukat a múlttól... Bolyai azonban jó író volt. Haladó és művész...

**Május 8.** Húsz évvel ezelőtt fejeződött be a háború. Délután 6 óra körül van. Húsz évvel ezelőtt abban az órában hallottuk az első híreket a hitlerista fegyverletételről. Emlékszem, szép napsütéses, májusi délután volt. A hírek lelkesítettek. Hét óra körül egymás után érkeztek százával, ezrével az emberek a gyárakból és a külvárosokból. Emberáradat hömpölyög. Örvendő emberek. Béke! Béke! Béke! Himnikus hangokba olvadnak az örömkialtások. A tömeghez beszélek a béke perspektívájáról, az emberiség megbékéléséről, a szocializmus perspektívájáról, magyarok és románok örök barátságának szükségességéről teljes szabadságban és egyenlőségben. Este kilenckor a szovjet katonai parancsnokságon – azt hiszem, Makedon ezredes városparancsnok és Zimcsik őrnagy, politikai biztos – szemrehányást tesznek az ünneplő utcákért. A moszkvai rádió még nem jelentette be a fegyverletételt, tehát még nincs vége a háborúnak. Én közlöm, hogy biztos a nyugati hírforrás... Másnap délelőtt Moszkva is bejelenti, így a kolozsvári városparancsnokság is tudomásul veszi... Azóta két évtized telt el. A világ fölött harmadszor leng a világháború veszélye félszázad alatt. De most az emberiséget elpusztító atomháború veszélye. Elkerülhető-e? Ki tudja és ki tudhatja?... Bennem sok minden megfakult...

**Május 9.** A béke huszadik évfordulóján azt kérdezem magamtól, miért gyűlölnek olyan határtalanul bennünket. Az értelmiség<sup>1258</sup> olyan vad gyűlölettel van eltelve irántunk, amelyre úgy érzem, alig van példa a kortárs történelemben. És ezt a nemzetköziség égisze alatt, egy olyan nacionalista réteg teszi, amellyel az igazi románok és emberek nem azonosíthatják magukat. Mert vannak olyanok is, akik nem vesznek részt a gyűlölet szításában.

A nacionalizmus mérgezi a lelkeket. Már rég túljutottunk azon a koron, hogy lenne benne valami építő is. A nacionalizmus a mi időnkben csak rombolni képes. Az ember pedig nyilván azért él, s azért gondolkodó lény, hogy együtt éljen embertársaival.

1257 Bolyai műve a diákszínpadon. Előre, 1965. május 16. 2.

1258 A román értelmiség.

De hát miért kerekedhetik fel mindig a gonosz, a rossz, a rombolóan ördögi, s miért kell szüntelenül buknia a jónak, a humánusnak?...

Huszadik évforduló. S az amerikai repülőek mindennap ledobnak néhány száz tonna bombát Észak-Vietnám városaira. A népi forradalom leverésére partra szállnak Dominikában, és készen állanak megjelenni mindenütt, ahol a „pax americana”-t nem akarják elfogadni... Moszkvában hatalmas katonai díszszemle, s Brezsnyev kiemeli Sztálin kétségtelen érdemeit a háborúban. Peking imperializmussal vádolja Moszkvát...

**Május 10.** Mária kiscicájának kisbabái születtek. Még tegnapelőtt, szombaton, de hiába keresem, nem találom. Lacival átkutattuk a padlást és a pincét, sehol semmi nyomát nem találtuk, pedig a tény biztos. Tovább nyomozunk...

Dominikában amerikai intervenció, Észak-Vietnámban amerikai bombázók... az atomtudósok, militaristák és hadimonopóliumok szövetsége megkísérli a lehetetlent, a „Pax Americana” megvalósítását és világra való erőszakolását. Ez nem mehet [így tovább]. Ez nem a Kennedy-vonal. Ez a hatalmi mámortól megrészegetett embercsoport dölyfös és buta kísérlete. De úgy látszik, minden rendszer a maga „békéjét” fegyverrel akarja az emberiségre kényszeríteni...

**Május 11.** Mária nyilván jól érzi magát. Még nem jelzi, mikor jön. Barátainkkal beszélget, könyveket hoz, s remélem, megújhodva és kipihenve jön haza.

A kis cica-[olvashatatlan] után még mindig nyomozunk. Biztos a padláson van. Szobámból meglestem, amint alaposan szétnézett, majd a vadrózsabokron a szilvafára mászott, s annak egyik vékony ágán felsétált a háztetőre. Onnan be a padlásra. Most már értem, miért jön mindennap le az elég magas háztetőről. A titok az volt, hogyan megy fel. Most már értem. Csak találjuk meg a piciket...

**Május 12.** Gibson *Libikóka* színdarabját néztem meg. Nagyszerűen játszottak Pásztor és Nagy Réka.<sup>1259</sup> Mindig szerettem Páztort, s most végre emberi lélekformáló szerepben láttam. Megállta a helyét. És a fiatal Nagy Rékának is voltak egészen kitűnő jelenetei. Mindenesetre rácáfolt a viharmadarakra, akik tehetségtelennek tartották, és biztos bukást jósoltak. Én sem tartottam alkalmasnak nagy szerep eljátszására. Rám cáfolt, s én mindkettőjük előtt meghajtom a fejem. A rendező is – Taub János – ezúttal szépen dolgozott...<sup>1260</sup> A darab elgondolkoztat. A pszichoanalitikus egzisztencializmus alapproblémája. „Ketten a hintán”, s amikor boldogságkeresésben végre egymásra találnának, elválnak s elindulnak új boldogság keresésére... Nagyon szomorú s nagyon igaz...

**Május 13.** Cherestiesiu Victort akartam meglátogatni a kórházban. Nem találtam ott. A kórházi szobában azonban megismerkedtem Onisifor Ghibuval.<sup>1261</sup> Az öregúr

<sup>1259</sup> Pásztor János színész.

<sup>1260</sup> Taub János rendező, színházigazgató.

<sup>1261</sup> Onisifor Ghibu a pedagógia egyetemi tanára, a két világháború között a Katolikus Státus elleni akciók szakértője.

mindjárt bizonygatni kezdte, hogy ő soha nem volt a magyarság ellensége. A magyar népet szerette, csak a vezetőit nem, akik elnyomták a románságot. Több mint egy órán át beszélt félszázados harcáról. Végül kért, hogy ha Szebenben járok, feltétlenül keressem fel...

**Május 14.** Hosszú beszélgetésem volt Dumitrescu ezredessel.<sup>1262</sup> Ezúttal nem „hivatalos”, hanem „amikális”.<sup>1263</sup> A történettudomány egyes kérdéseiről és a Korunkról. Rendkívül udvarias volt, és arról próbált „meggyőzni”, miért szükséges a magas szintű polgári tudomány, irodalom és művészet propagálása... Néhány hónappal ezelőtt még egészen más volt az álláspontja. Most mindenestre civilizált ember benyomását keltette, akivel szabadon lehet társalogni bizonyos kérdésekről. Irodalomról, művészetről...

Ma délután Csehi Gyula elmondta, hogy a Pártvezetőség és az értelmiségiek megbeszélésén Őtetea élesen felszólalt a dilettantizmus ellen.<sup>1264</sup> Túrheterlennek tartja a tudományban.<sup>1265</sup> Célzott valamilyen történettudományi könyvekre, amelyek botrányosan nivótlanok, és szégyent hoztak a román tudományra. Azt mondják, közvetlenül Miron Constantinescu és Bánai Lászlóra gondolt, s mögöttük Daicoviciura. Az ülésen ott volt a „dák” is, de hallgatott...<sup>1266</sup>

**Május 15.** Éjjel két óra. Ebben a percben befejeztem a Habsburg-monarchia historiográfiai bibliográfiáját. Kemény munka volt, különösen az utóbbi hat hónapban. Mintegy ezer oldal legépelve. Azt hiszem, igen hasznos munka...

Most olvasom a [l']Unitában (május 6.), hogy Salzburgban a „Paulus Gesellschaft” vitát rendezett „A kereszténység és marxizmus ma” témából. Részt vett 250 teológus és marxista, hívő és ateista. A dialógus sikeres volt. Kiderül, hogy teológusok és marxisták ma már képesek dialogizálni...

Ma megtudtam, hogy útlevélkérésemet végleg elutasították...

Amendola, Lombardi és L. Basso a szocializmus új perspektívájáról rendeztek szimpozion Rómában. Amendola ismét kimondta: a szociáldemokrata és kommunista kormányzati módszerek egyaránt csődöt jelentenek a szocializmus megvalósítása tekintetében. Új útra, új módszerre, megújult szocialista mozgalomra van szükség...<sup>1267</sup>

**Május 16.** Lacival a *János vitéz*t néztük meg. Örvendtem az előadásnak Lacival együtt. Gyakran kell játszani ezt a kedves daljátékot, amely a magyar kultúraterjesztés szolgálatában ma is betöltheti azt a szerepet, amelyet játszott hat évtizeddel ezelőtt. Szórakoztat, de erőt is ad kitartásra, s még lelkesíteni is tud...

1262 Nicolae Dumitrașcu állambiztonsági tiszt.

1263 Jó hangulatú, kedélyes.

1264 Andrei Őtetea történész.

1265 *Întîlnirea conducătorilor de partid și de stat cu oamenii de știință*. Scânteia, 1965. május 9. 1.

1266 Utalás Constantin Daicoviciu történész dák-román kontinuitást propagáló elméletére.

1267 A vita lényege, hogy a kommunista párt nem képes nagy arányban megszólítani a gyári munkásságot, és a szakszervezeteket sem tudta bevonni a politikai harcba.

**Május 17.** Fizetés napja. Ahogy megkapom, már el is költöm. Felgyűlt adósságok, kötelezettségek, bevásárlás... s még feketekávéra való is alig marad...

**Május 18.** Ma hajnalban hazaérkezett Mária. Rengeteg könyvvel és folyóirattal lepett meg, s még rengeteget hagyott ott. Beszélgetések barátainkkal, Keresztury Dezsővel, S. Gyulával, F. Imrével, Györgyivel s főleg Illyés Gyulával rendkívül termékenyek.<sup>1268</sup> Színházakban Beckett, Németh László (*Mátyás passió*), az Oppenheimer-ügy... és maga Budapest... a Dunával, Budával, a Körutak forgatagával, az eltűnt nemzeti és új Duna-híd, Visegrád, ez mind együtt felfrissítő nagy élmény... És persze a történész barátaink mind kedvesek voltak...

**Május 19.** Furcsa a klikkek ilyen hatalma a magyar szellemi életünkben is. Ma Jánosházy kívánt beszélni velem az Igaz Szó részéről a *Demetriusz*[ról] írt színházi kritikám tekintetében.<sup>1269</sup> Kritikám, úgy érzem, helyenként bizonytalan, talán nem mindenütt elég határozott. Véleményem szerint azonban Deák Tamás darabja mondanivalóban és irodalmi szempontból messze Nagy István, Földes Marika vagy Huszár Sándor színdarabjai felett áll... És most mit akar az Igaz Szó? Kövessem a klikkek szavát – és ítélem el, keményen bíráljam meg a színdarabot... De hát mit érdekel, hogy személy szerint Jánosházy, Hajdu, Gálfalvi, vagy akár Szöcs nem szeretik Deák Tamást?... De hát ki kit szeret? Nem fontos kelléke a kritikának...

**Május 21.** Húsz évvel ezelőtt láttam utoljára Emil Pop barátunkat, akivel 25 éve, a bécsi döntéskor szakadtak meg baráti találkozásaink. Meleg barátság volt köztünk, s ő, a polgár s én, a szocialista együtt szövögettük románok és magyarok összebékülésének az álmait. Kölcsönösen jártunk egymáshoz. Gyakran találkozott nálunk K. K. Jenővel, B. Edgárral, Korvinnal, Szenczeivel, Böződivel, Nagy Istvánnal és másokkal.<sup>1270</sup> És sokszor lépett közbe a hatóságoknál elintézni ügyes-bajos dolgainkat... Örvendtem most a negyedszázad utáni találkozóznak. Húsz évvel ezelőtt ugyanis, 1945 elején elég rövid és s talán kissé hűvös volt a találkozásunk. Ő katona volt, én Kolozsvár és Észak-Erdély vezetője. Prefektusi állást ajánlottam az akkori közigazgatásban, ő nyilván politikai elgondolásból kitért előle... Eltűnt a szemem elől, én pedig eltűntem a politikai életből. Most ő jóval túl van a hatvanon, de most is rokonszenves és rendes ember. Belényesen, szülővidékén dolgozik és lakik...

**Május 22.** Szervátiuszéknál rövid látogatás. Szép dolgok, de műélvezethez most fáradt vagyok. Legközelebb alaposabban szétnézek. Gáll Feri volt nála Csíksomlyóról...

**Május 23.** Csögör Lajos és fia autóztak át. Kellemes beszélgetés. Sose veszítsd el a jókedved! Ne csüggedj, bármi történéjk!... Mi mindig derűsek maradtunk, s kissé optimisták is, a börtönben...

<sup>1268</sup> Sipos Gyula nemzeti parasztpárti politikus.

<sup>1269</sup> Az Igaz Szó 1965. évi számaiban ilyen írás nem található.

<sup>1270</sup> Kovács Katona Jenő és Balogh Edgár publicisták, Korvin Sándor költő, Szenczei László és Böződi György írók.

Este tízkor hallom örömmel a hírt. Ausztria köztársasági elnöke ismét szociáldemokrata lett. Jonas Bécs polgármestere volt, 150 ezer szavazattal nyert Gorbach kereszténydemokratával szemben...<sup>1271</sup>

**Május 24.** Mint valamikor 15 évvel ezelőtt. Összegyűlünk – kötelezően – s felolvassuk a Scânteia cikkét egyes árak leszállításáról és a parasztság megsegítésével kapcsolatosan a tejtermékek árának felemeléséről... Érdemes lenne egy kis számítást csinálni a családi háztartás, a paraszti háztartás és az állami budget<sup>1272</sup> szempontjából...

**Május 25.** Ballagáson két magyar iskolában. Mindkét helyen kizárólag román nyelvű program. Magyar tanárok és magyar gyerekek búcsúja az iskolától, de román nyelven. Feltétlenül helytelen, s mert opportunisták alkalmazkodás, ezért bűn...

**Május 26.** Megint halálosan fáradtnak érzem magam. Egyszer bekövetkezhetik valamilyen katasztrófa. Pedig még sok mindent kellene elintéznem...

**Május 27.** Az albán pártlapok szerint a revizionizmus élére az olasz kommunisták kerültek. Amendola „likviditóri” eszméit és javaslatait támadják nevetséges kegyetlenséggel...

**Május 28.** Minden este bankett valamelyik fakultáson. Reggel 6 és 7 között vonulnak el ablakom előtt, a „gaudeamus” énekelve, borosüvegekkel a kezükben, hangosan kurjongatva és ordítózva a végzős diákok. A jelenetek nem a legszebbek, s néhány hónap múlva már ők tanítanak vidéki iskolákban. A tankönyvek merev anyaga mellett pedig a borosüveg szemléletét viszik magukkal elsősorban...

**Május 29.** A Gyilasz-könyv az „új osztályról” jól átgondolt könyv s önmaga múltjával való leszámolás.<sup>1273</sup> Visszatérés a szocializmus demokrata és humanista értelmezéséhez... Ma ismét ballagáson voltam. A 11. iskolában. Itt minden magyarul ment. Nyilván lehet. Csak szervilizmus helyett a jogokkal való életet vállaló emberekre van szükség...

**Május 30.** És ma Lacika utolsó óvodai ünnepségén. Eminescu-verset szavalt románul s egy román kislány magyarul. Egy kislány József Attila-verset mondott (*Mama*), s a kis lurkók a IX. szimfónia békemotívumait énekelték. Minden elismerést az óvónőknek... Szép...

**Május 31.** A Peking Review közli a május 9-i, ünnepi cikkét. Azt írja, hogy Hruscsov utódai most fennhangon beszélnek az „[olvashatatlan] elleni egységről” és „összehangolt akciókról”. Ez azonban a lap szerint „csalás”, és felteszi a kérdést: ki is az ellenség, az USA imperializmusa vagy pedig a világ forradalmi népei? És mi az egység alapja: a marxizmus–leninizmus vagy a hruscsovi revizionizmus?...

A ma esti világsajtószemle szerint a Moszkva és Peking közötti feszültség súlyosabb, mint bármikor volt. Peking arra akarja kényszeríteni Moszkvát, hogy mondjon

1271 Frans Josef Jonast 51 százalékkal választották Ausztria köztársasági elnökévé, ellenfele, a néppárti Alfons Gorbach 49 százalékot szerzett.

1272 Költségvetés.

1273 Milovan Gyilasz: *Az új osztály*. Europa, Zürich, 1958.

le a kommunista világban elfoglalt vezető szerepéről, és vesse magát alá más elképzelésének. A harc kemény és kíméletlen a kommunista mozgalmon belül.

Ma különben meglátogattam Edgárt.<sup>1274</sup> Beteg. Már legalább fél éve, hogy nem beszélgettünk hosszasan. Elmondta részletesen az elmúlt hónapok válságát a Korunk szerkesztőségén belül. Megbeszéléseken bírálták a párt előtt, úgy őt, mint Gáll Ernőt. A folyóirat kiszakadt a hazai valóságból, és ideológiailag is „gyanús” vonalat követ... Úgy látom, kissé megtört és elkeseredett emberré vált Edgár. Sok bírálat és sok támadás éri folyton...

**Június 1.** Azt mondják, Lucian Blaga nagy költő. Nem ismerem a verseit, de elhiszem, mert becsületes emberek mondják. Én is annak tartom. Az ötvenes évek elején együtt dolgoztam vele az Akadémia filozófiai tagozatán. Csendes és megfontolt ember volt. Mindent megtett nemcsak a marxizmus elsajátítására, de annak alkalmazására is. Nem sikerült. Nem az ő bűne volt, hanem azoké, akik kényszerítették erre. Végeredményben Lucian Blaga nem válhatott marxistává, s főleg nem egyik napról a másikra. Azóta elmúlt három évtized. Nevét meghurcolták, őt évekre kitétték az állásából, majd rehabilitálták, egymás után kiadták köteteit. Végül meghalt, s most filozófiáját is kezdik élesztgetni. Oh! Nem a teológusok oldaláról, hanem a „hivatalos” marxisták. A Contemporanul közzétette aforizmáit.<sup>1275</sup> Világos, hogy mítoszteremtő lélek és metafizikus. A gondolkodólét lényegét a mítoszokban s a tudatos mítoszteremtésben látta mindig. Megint csak azt mondom tiszteletreméltó költészete és az emberi magatartása. De hát miért vállalt nagykövetséget a fasizmus alatt, és filozófiájával miért segítette a vasgárdista-fasiszta ideológia kialakulását?...

**Június 2:** Tennessee Williams *Vágy villamosát* mutatta be a Magyar Színház. Milyen egyenetlen előadások vannak még mindig ebben a színházban. Gibson nem „nagy” drámáját (*Libikóka*) nagyon szép előadásban játszották. T. Williams darabja viszont egész szürke maradt. Ezt a kitűnő drámát, a modern tragédiák egyik legnagyobbját, úgy látszik, meg sem értették. S ez vonatkozik elsősorban a főszereplő Bisztray Máriára, és a rendező Rappaport Ottóra, erre a szerencsétlen akarnokra, aki rákényszeríti magát a magyar színjátszásra, amelyhez lényegében sem szemléletileg, sem érzelmileg semmi köze...

**Június 3.** A pártkongresszus előkészítése folyik. Nem tudni semmit az erőviszonyokról. Nyilván sok kérdés megítélésében s a követendő taktika kérdésében vita folyik. Valószínűleg felmerül a központi vezetés „megfiatalításának” a kérdése, dinamikus fiatal-középkorú káderek élre kerülésével... A mai sajtó közli a javaslatok között a párt nevének visszaváltoztatását Román Kommunista Pártra, s az illegalitás éveiben harcolt forradalmárok és szociáldemokraták régi tagságának az elismerését. Egyelőre

1274 Balogh Edgár publicista.

1275 Lucian Blaga: *Aforisme*. Contemporanul, 1965. május 7. 3.

a mostani párttagok régi jogainak az elismeréséről van szó, márpedig közismerten a régi illegálisok, demokraták és főleg szociáldemokraták 90%-a nem párttag...<sup>1276</sup>

**Június 4.** Vajon komoly demokratizálódási és humanizálódási folyamatot indít el a pártvezetőség a kongresszus előtt, és sor kerül-e minden fronton a dogmatizmus felszámolására?... A párt régi nevéhez való visszatérés az internacionalizmus kihangsúlyozását – a visszatérést hozzá – jelentheti, de a dogmatizmus felé való kacsintást is. Az indoklás, amely „a szocilista építés kiteljesítése” szakaszairól beszél, inkább az utóbbira mutat. A mostani párttagok jogainak kiterjesztése csak egy kis rétegnek kedvez, főleg az értelmiségiek között, az utóbbi években előtört, volt jobboldali értelmiségiekkel szemben. Az antifakomitékban<sup>1277</sup> s egyéb tömegakciókban részt vevők számára jelent erősítést. A párt igazi demokratizmusát azonban az jelentené, ha a régi szociáldemokratákat és illegálisokat rehabilitálnák és visszahelyeznék jogaikba. Ez valóban nyitást jelentene a demokrácia felé, s a színesingűek visszaszorítását ugyanakkor...<sup>1278</sup> Erre várom a feleletet a következő hetekben, talán hónapokban...

**Június 5.** Már második napja utazik a föld körül a két amerikai űrhajós óránkénti harmincezer km sebességgel. S az egyik 20 percet töltött a kabinon kívül a lebegőben, valamilyen speciális pisztollyal irányítva önmagát az űrhajó alá, felé, és oldalára. A szovjet mellett és után, újabb diadala a tudománynak. Az embereknek...

**Június 6.** Ahmatovát díszdoktorrá avatták Oxfordban.<sup>1279</sup> A század legnagyobb orosz költői közé tartozik ez a nagyszerű nő, akinek a férjét kivégezték, fiát bebörtönlözték, s őt magát Sztálin alatt húsz évig elhallgattatták. És erről a nagy költőről alig tudunk valamit, néhány versét ismerem, s most már tudom, hogy nagy poémája egy külföldi orosz folyóiratban jelent meg. Most van szó otthoni kiadásáról... A dogmatizmus és fejadászat mennyi értéktől fosztotta meg az emberiséget és a szocializmust...

**Június 15.** A Román Nemzeti Színház Dürrenmatt-előadása (*Fizikusok*) szép produkció. Különösen A. Marius (Newton) és G. Matei (Möbius) alakítása marad számomra felejthetetlen... Mégis az volt az érzésem, a szöveg több, élesen fogalmazott része kimaradt az előadásból...

**Június 19.** A déli hírekben hallom, hogy Algériában megbuktatták Ben Bellát, s az új forradalmi bizottság árulással vádolja. Úgy látszik, a néptömegek nem álltak ki mellette, amikor Boumédiène ezredes csapataival együtt eltávolította.<sup>1280</sup> A diktátoroktól mindenki fél, amíg hatalmon vannak, de senki nem sajnálja, mihelyt megbuknak...

1276 Az RMP KB plenáris ülése befejezte munkálatait. Előre, 1965. június 3. 1.

1277 A romániai volt Antifasiszta Foglyok Bizottsága, a pártnak alárendelt szervezet.

1278 A színes ingekkel Jordáky arra utalt, hogy a két világháború közötti időszak szélsőjobboldaláról sok szereplő a Román Munkáspártban talált otthonra.

1279 Anna Ahmatova orosz költő.

1280 Houari Boumédiène algériai politikus, katonai vezető.



**Június 20.** A katonák soha nem a demokratikus kibontakozás szimbólumai. Bou-médiène ezredes és barátai – akik fő támaszai voltak Ben Bellának éppen diktatúrára való törekvésében s a demokratikus pártok feloszlátásában – most zsarnoksággal vádolják. De vajon a türelmetlen mohamedán nacionalista Bumadiou ezredes<sup>1281</sup> és társai nem egy új zsarnokságot akarnak megteremteni?... Pretoriánusok és zsoldosok soha nem a szabadságot védelmezik!...

**Június 21.** Nagyon szép a marosvásárhelyi színház *Vágy villamosa* előadása. Tompa Miklós rendezése világosan értelmezte Tennessee Williams modern tragédiáját. Tanai Bella nagyszerű pillanatokat szerzett Blanche formálásában...<sup>1282</sup>

**Június 22.** Csou-En-Laj elsőnek ismerte el Boumédiène ezredes kormányát. Szukarno követte. Moszkva hallgat, Nasszer menedékjogot ajánlott fel Ben Bellának, a L'Humanité és a L'Unita élesen támadja az „ellenforradalmat”. Kezd világossá válni a katonák mozgalmának szovjetellenes jellege...

**Június 23.** Wilson együtt a Commonwealth négy színes miniszterelnökével közvetíteni próbál Vietnámban.<sup>1283</sup> Tárgyalni készülnek a Vietkonggal is. Peking visszautasította, Moszkva elzárkózik, az akció sikertelennek látszik. Pedig az amerikaiak kegyetlenül bombáznak, a Vietnám-partizánok pedig katonai sikereket érnek el...

**Június 24.** Részt vettem a direktívák feldolgozásában az Akadémia keretében. Előre „felkért” felszólalók. Egyhangú és érdektelen beszédek. Kelemen Béla főleg Goga, Agîrbiceanu és főleg Lucian Blaga reaktualizálását és revalorizálását tartotta fontosnak, P. Teodor pedig az „óriás” Iorgáról beszélt...<sup>1284</sup> Hallgattam és figyeltem. Enyhe rosszullét fogott el, de nem jöttem ki a tereméből. Megint kerülget a hányinger. Alapja nyilván az idegrendszer bizonyos központjában van...

**Június 26.** Kölcsönt vettem fel, hogy táskarádiót vásárolhassak. Kirándulásokhoz, vidékre menet szükségem van rá. Pedig nagyobb szükségem lenne a teljes kikapcsolódásra. Legalább zenét hallgathatnék kizárólag. De hát a társadalomban élek, s a világ minden részében politikusok és katonák az én sorsomról is döntenek. Ezért aztán tudnom kell valamit abból, ami a glóbuszon körülöttem történik...

**Június 30.** Milyen messze kerültünk Molnár Ferencről. Az *Olympiát* néztem meg, s nem mond többet, mint Maugham, Bernstein vagy száz év előtt Sardon.<sup>1285</sup> Jó és csillogó színpadi művek. A maguk idejében a polgári színmű és társalgási dráma remekművei. Most már kissé, vagy nagyon is, bosszantó a kicsengésük. Williams, Dürrenmatt, Sartre, Ionescu, Gaborne túlságosan felkavartak és rabul ejtettek...

1281 Helyesen: Boumédiène.

1282 *Tennessee Williams: A vágy villamosa. Bemutató Kolozsváron.* Előre, 1965. június 6. 3.

1283 A Brit Nemzetközösségen belüli vitákról van szó. Lásd: *Heves viták várhatók a Commonwealth-i értekezleten.* Előre. 1965. június 16, 3.

1284 Teodor Pompiliu történész.

1285 William Somerset Maugham drámaíró, a többi ismeretlen személy.

**Július 2.** Végre megjelent a Senkálsczyról írott cikkem.<sup>1286</sup> Színészértékelés és művészetpolitika egyben. Ellensúlyozni kell már a Kovács György-legendát és a Rappaport-művészetpolitikai irányítást... Persze furcsa dolgok is vannak. Sokan fognak neheztelni, amiért Senkálsczyt „színésznek” tartom. Meg azokról, akikről most nem írtam. Ennyi kicsinyesség és gonosz irigység az emberekben. Balogh Éva – akit személyesen nem ismerek – haragszik rám, mert Dorián Ilonáról írtam, Felszeghy Mária szemrehányást tett, amiért Koós Zsófiáról írtam, Bisztrai Mária neheztel, mert róla nem írok... Én soha nem írok rendelésre, mindig a lelkiismeretemre hallgatok, s a magam által igaznak tartott véleményem írom meg. A magam igaza lehet szubjektív, nem feltétlenül talál, s nem is kell találjon mindenki véleményével. De becsületes vélemény, soha nem hagyom magam korrumpálni, és nem írok hazugságot. Tévedéseimet is vállalom. Nemcsak a művészetben, hanem a politikában is. Még azt sem fogom megtagadni, hogy hittem és csodáltam Sztálint 1943 és 1945 között. És sok mást. Nem tévedtem, azt hiszem. Legfeljebb egyoldalúan láttam dolgokat, eseményeket és személyeket. Talán perspektívtalanul. Épp ezért nem kérek bocsánatot tévedéseimért. Az utókor ítéljen meg azokkal együtt...

**Július 3.** Péter János azt mondta Londonban, egy újságírói kérdésre válaszolva, nem azért jött, hogy ellentéteket szítson Románia és Magyarország között. Az újságíró a romániai magyarok helyzetéről érdeklődött...<sup>1287</sup>

**Július 5.** Mária elutazott Szilágysomlyóra. Rám maradt a ház. Beteg édesapám, a nagy Béluska és a kicsi Lacika, egy tyúk etetése és három kedves cica gondozása.<sup>1288</sup> Na és a munkám, amely lassabban megy, mint szeretném. Egy-egy cikk megírását is egyik napról a másikra halasztom...

**Július 6.** De Gaulle robbantja a „Közös Piacot”. Egyelőre kivonult, s delegátusai nem vesznek részt a tanácskozásokon. Mit akar? Milyen elgondolások vezetnek? Nagy koncepció, vagy egy középkori ember kísértetjárás kísérlete?

**Július 11.** Hiányzik Mária. A délelőttöt Lacival töltöttem el. Szellemes és cinikus is tud lenni a hétéves emberke. „Káffézzunk” – mondotta, s valóban feketéztünk. Gyűjtünk rá egy cigire – folytatta –, erről azonban lebeszéltem. Sokat olvastam, cikket írtam a Beatles-ekről.<sup>1289</sup> Mellettük természetesen... És meggyőződésem, hogy beszélhetünk szocialista realizmusról. Úgy, ahogyan 30 évvel ezelőtt. Ez azonban valóban sokkal szélesebb, mint hirdették a dogmatikusok. Aragon már akkor meghatározta. Én pedig a negyvenes években írtam róla...

**Július 20.** A kongresszus folyik. Jelentések, honorálások, külföldi delegációk üdvözlétei... A kongresszus külföldi sajtóvisshangja jó... Ma hallottam a IX. osztályba való felvételi eredményeket. Kivétel nélkül minden magyar iskolában leszállították a

1286 Jordáky Lajos: *Színészek-szerepek – Senkálsczy Endre*. Igaz Szó, 1965. 6. sz. 928–937.

1287 Péter János hivatalos látogatásra Londonba érkezett. Népszabadság, 1965. július 1. 1.

1288 Ifj. Jordáky Béla és Jordáky László.

1289 Jordáky Lajos: *Fiatalkor zenéje*. Igaz Szó, 1965. 10. sz. 619–621.

IX. osztályok számát egyre (32 tanuló), az eddigi 3, illetve 2-ről. Kissé érthetetlen ez a numerus clausus. Annál inkább, mert az ipari szakiskolák legtöbbszörében numerus nullus van ebben az évben is...<sup>1290</sup>

**Július 21.** Mohi Sándor műtermében voltam.<sup>1291</sup> Érdekes festő. Modern és kubista. Most jöttem rá, hogy egyetlen festőnk, aki következetesen a termelő munka folyamatainak elemzője és szintetizálója képein. Liger a legmodernebb folyamatok festője, s azt hiszem, nem véletlenül az acél és kémiai technikai kifejezője. Nyújtott és hajlított szerszámai és emberei fejezik ki a vegyipar és rakétakorszak művészetét. Ő már nem a klasszikus acél-gép-betonipar festője. Mohi munkái kőfaragók, ácsok, építőmunkások, képei a nagy építkezések, márpedig munkás és építkezés még egy kicsit a ma már tegnappá váló munka technikája és ritmusa. Ezért dolgozik még a geometria szögeivel és vonalaival, s ezért kubizmusa [jelen van] emberen, szerszámon és megvalósításon... Mindenesetre érdekes festő. Sokat mond, de még többet sejtet. És rá még mindig nem figyeltek fel eléggé. Helye pedig a legelső élvonalban van. Nálunk és közöttünk a legmodernebb festő. Behatóbban kell szétnézni munkái között...

**Július 24.** A kongresszus ma tartotta záróülését.<sup>1292</sup> A párt főtitkára N. Ceaușescu, nagy ovációval és szimpátiatüntetéssel választották meg. Központi Bizottságot, Végrehajtó Bizottságot, Állandó Elnökséget és Titkárságot választottak. Úgy látszik, többen kikerülnek a kormányból, miután a titkárságba választották őket (Drăghici, Mănescu)...<sup>1293</sup> A következő hetekben kell áttanulmányoznom a kongresszusi anyagot. Főleg a demokratizálásra, nemzetiségi kérdésre, szociáldemokráciára és alkotói szabadságra vonatkozó kérdésekben... Én magam nem várom és nem is kívánom a rehabilitálósomat... Különben a párttagság 9%-a magyar a jelentés szerint, a 121 tagú központi bizottságban azonban még 5% sem került be, a végrehajtó bizottságba, állandó elnökségbe és titkárságba pedig egy sem. Internacionalizmus alapján álló pártban talán nem is fontos, de a nemzeti összetételt hivatalosan számon tartó felfogás mellett igen is szükséges...

Délben Lacival elutaztunk Szilágysomlyóra. Egy hetet töltünk ott, s remélem, nyugalomban és csendben töltjük el napjainkat...

**Július 27.** Margarete Daras, Bernard Malaud, Graham Greene, Ivan Klima, Saul Bellow, Paul Schüllick, William Samson, Tennessee Williams elbeszéléseit, regényrészleteit és drámáit olvasgatom napok óta. Mennyi reménytelenség, kínlódás és szorongás nyomorítja az életet. Borzalmas dolgok, de a lélek igazságai, és művészien szé-

1290 Jordáky itt arra utal, hogy az ipari szakiskolákban eleve már rég nem indítottak magyar tan nyelvű osztályokat.

1291 Mohi Sándor festőművész.

1292 Befejezte munkálatait a Román Kommunista Párt IX. Kongresszusa. Előre, 1965. július 25. 1. A kongresszuson legitimálták Nicolae Ceaușescu pártvezetői pozícióját, valamint a történelmi folyamatosság jegyében nemcsak a párt nevét változtatták vissza Román Kommunista Pártra (RKP), hanem a kongresszusok számozása is folytatódott.

1293 Alexandru Drăghici volt belügyminiszter és Manea Mănescu KB-tag.

pek. Az új irodalom a borzalmak és félelmek tragikumával ragad meg, s nyilván legyőzi a féltékenységet.

**Július 28.** Rövid pihenésem végére érkeztem. Persze a pihenés csak a kolozsvári dolgokból való kikapcsolódást jelentette. Táskarádiómmal néhány órás kapcsolatban maradtam a nagyvilággal. Képem van arról, milyen pozitívan értékelték a pártkongresszust a *Le Monde*-től s a *Neue Züricher Zeitung*-tól az *Avantiig* és *Arbeiterzeitung*-ig. Bizonyára nekik van igazuk. Ismerem a vietnámi helyzetet, Johnson beszédét, Harriman útjának fázisait Moszkva, Róma és Belgrád vezetőinél, Tito és Sastri találkozását, a görög belpolitika válságát s a Mars-felvételek eddigi eredményeit...<sup>1294</sup> És nem tudtam pihenni eleget itt sem. Barátok, sok ital – mintha csak az evés-ivás lenne a problémájuk az itteni embereknek. Ernő és Mancsi, Pali, Jenő és a rendkívül rendes Tóth Gyuszi, akivel jó nagy kirándulást tettünk egy Magurán túli Badacsony melletti völgybe. Ez volt a kellemes része. Az iskolai panaszok a kellemetlen. Három évvel ez előtt a IX. osztályban<sup>1295</sup> volt 3 magyar és 1 román, a tavaly 2 román és 2 magyar, az idén 1 magyar és 3 román. Több mint száz magyar gyerekből – akik jelentkeztek – csak 32-t vettek fel, a román osztályokban – jelentkezők hiánya miatt – üresen maradt 28 hely... Nehéz és igazságtalan helyzet. És ez így van minden városban, tökéletes ellentétben a pártprogram és az alkotmány alapelveivel... És a jogorvoslat? Takács, Kovács, Létay által nyilván?...<sup>1296</sup>

**Augusztus 6.** Becski Andorral találkoztam.<sup>1297</sup> Fontoskodása Mount Everest-i magaslatokra nőtt, amióta nem láttam. Végleg kiábrándított. Tanácsokat adott nemzeti-ségi kérdésben való magatartásunkra vonatkozólag, és Illyés Gyulát szidta, amiért nehézségeket okoz a magyar politikának bizonyos nyilatkozataival. De hát mi köze volt és van a magyar kultúrához az ilyen embereknek, akiknek számára a költő és a művész ott kezdődik: vajon zsidó-e, vagy nem az, hogyan viszonylik a zsidósághoz?... Így aztán számára Szilágyi Júlia,<sup>1298</sup> Földes Marika<sup>1299</sup> és Rappaport Ottó jelentik az erdélyi magyar kultúrát!...

**Augusztus 11.** Csanda Sándor ebédelt nálunk.<sup>1300</sup> Debrecenből jött át, pozsonyi, és Nyitrán tanít. Informált a szlovákiai magyar szellemi életről. A hosszú beszélgetés megerősített abban, hogy a sérelmek és veszteségek ellenére intézmények dolgában még mindig jobban áll a romániai magyarság, mint a szlovákiai és jugoszláviai. A mennyiség tekintetében főleg. Ez persze nem a fejlődés legjobb útjának a bizonyítéka. Inkább annak, hogy a szocialista országokban már kezdettől fogva súlyos ellent-

1294 *Mars közelben a Mariner 4*. Előre, 1965. július 15. 4.

1295 Valójában: évfolyamon.

1296 Takács Lajos jogászról, Kovács György íróról és Létay Lajos szerkesztőről van szó.

1297 Becsky Andor költő, író.

1298 Szilágyi Júlia irodalomkritikus.

1299 Földes Mária színműíró.

1300 Csanda Sándor irodalomtörténész.

mondás alakult ki az internacionalizmus gondolata és a nacionalista gyakorlat között. A humanizmustól való eltérés nem korlátozható egyetlen problémára. A nacionalizmus pedig antihumanista...

**Augusztus 13.** Ma délelőtt közölték, hogy a bécsi történetzkongresszusra még saját költségemen sem mehetek. Engem nem engednek, másokat igen. Tudomásul vettem, de megjegyeztem, hogy nem is hittem kiengedésemben... Délután 5-kor felrohantak hozzám, hogy azonnal töltsen ki az útlevélkérést, mert mégis előterjesztenek. Este viszik az útlevélkéréseket Bukarestbe. Az esélyek úgy látszik, valamit javultak. Az eddigi 1%-ról 5%-ra véleményem szerint...

**Augusztus 14.** A Szovjetunió 4,5 millió tonna gabonát vásárolt Kanadától s még 1 millió tonnát Argentínából. Rossz a termés, és arannyal kell fizetni. Valószínűleg most már tényleg komoly reformokra van szükség a szovjet mezőgazdaságban...

India és Pakisztán komoly háborút kezdett Kasmírban. Vietnámban fokozódik a harc. Szingapúr kivált a Maláj Államszövetségből. Most hallom a rádióhírt a Los Angeles-i hatalmas néger zavargásokról.<sup>1301</sup> Tüntetések, rombolások, zavargások, több mint ezer házat gyújtottak fel, sok az áldozat. Az elnök harcol az egyenjogúságért, a nyomorgó néger tömegek ugyanakkor nyilván nyomorzavargásokat rendeznek. Még nincs hír a háttéréről az eseményeknek, de egyáltalán nem lepne meg, ha kiderülne, hogy a kínaiak keze benne van az amerikai zavargásokban, ugyanúgy, mint Kasmírban, Szingapúrban meg Vietnámban...

**Augusztus 18.** Újabb autodafé! Mikor lesz már vége az ilyen megoldásoknak?... A könyvtárakból kiveszik Hruscsov minden könyvét s a 20., 21., 22. kongresszus anyagát. Részben dokumentációs anyagként őrzik majd, részben papírmalomba kerül... Pedig azt hiszem, a kutya se olvasta már ezeket az anyagokat. Így azonban a figyelem felkeltődik, s újabb beszédtema az értelmiségiek számára...

**Augusztus 21.** Az új nemzetgyűlés három alelnöke közül egy magyar – aki eléggé súlytalan – egy másik: Murgulescu – Daicoviciu ellensége – s egy harmadik: Constanța Crăciun – felesége Ion Vințének, vagyis Vincze Jánosnak...<sup>1302</sup> Miniszterelnökhelyettes lett Fazekas János... Mit jelent ez? Valamilyen változást? Visszatérést lassan a nemzetiségi kérdésben? Vagy a megoldások szentesítését s a kialakult új status quo véglegesítését?

**Augusztus 22.** Takács Lajos beszélt a Nagy Nemzetgyűlésben a nemzetiségek nevében. Okosan, kiszámítottan, határozottan mondta el saját véleményét, amely nem egészen azonos magántársaságokban hangoztatott véleményével. De meg vagyok győződve, ez az igaz, s nem az, amely nem tudom, milyen idegösszeomlás széléről juttatásról beszél. A beszéd szerencsére [az] utókorra marad...<sup>1303</sup>

1301 *Los Angeles: Összetűzések a néger tüntetők és a rendőreg között.* Előre, 1965. augusztus 15. 4.

1302 Chivu Stoica elnök, Constanța Crăciun, Ilie Murgulescu és Gere Mihály alelnökök.

1303 *Általános vita Románia Szocialista Köztársaság Alkotmánytervezetéről. Takács Lajos képviselő felszólalása.* Előre, 1965. augusztus 21. 5.

**Augusztus 25.** Itthon ülök. Olvasok. Dolgozom. Nem megyek kivonulásra.

**Augusztus 26.** Benczédivel, a történésszel beszélgettem.<sup>1304</sup> Érdekes problémák.

**Augusztus 28.** Edgárral volt rövid beszélgetésem.<sup>1305</sup> Megint buta elmélettel támasztja alá magatartását.

**Augusztus 29.** Nagyszerű pillanatokat élek át. Vasárnap délután 3 óra van. A Gemini 5 ebben a pillanatban száll le a Bermuda-szigetek körül nyolcnapos űrrepülés után. Pillanatról pillanatra követhetem a menetet. Megkezdődött a fékezés, kinyílt az ejtőernyő, az asztronauták bírják a fékezés utáni légnyomásváltozásokat, már csak 10 km magasságban vannak, 3 után 1 perccel becsapódik az Atlanti-óceánba, helikopterek és repülőik indulnak el, az űrrepülő 3:13-kor közlik, jó egészségben vannak a tengeren... Még egy hősköltemény az atomkorszak emberének történetében. Csodálatos és magasztos hősköltemény.

**Szeptember 1.** A Les Temps Modernes-ben olvasom Isaac Deutscher Trockij-könyvének kritikai és kiegészítő recenzióját. A recenzens Marul Liebman, cikkének címével a „Vissza Trockijhoz” jelszót adta. Különben érdekes tanulmányát azzal a konklúzióval zárja, hogy a kommunizmus mai politikai és morális válságában Trockij mutatja az egyetlen utat a forradalmi marxizmus újjászületése felé... Véleményem szerint túlzás, és dogmatikus az ilyen megfogalmazás. Trockij helyét ki kell jelölnie a szocialista történetírásnak is a társadalom és a politikai eszmék történetében. A világ technikai képe, a társadalmi állapotok és az új generációk életstílusa azonban annyira megváltozott, hogy Trockij stratégiájának és taktikai vonalának alkalmazása éppoly időszerűtlen, mint a Sztálinhoz való visszatérés. Az idő már meghaladta Marxot, de még Lenint is. Új realitások új koncepciójára van szükség.

**Szeptember 3.** Megdőböntően uralkodik el a provincializmus az erdélyi magyar irodalomban. A provincializmus lemaradást, a tehetségtelenek diadalát, a mértéktelen egymásdicséretet vagy egymásba szúrást, a normán felüli talpnyalást... és még mi mindent jelent. A legnagyobb veszélyt a szellemi életben nem a román nacionalizmus, hanem a silány magyarok és silány magyar-zsidók nyomorúságos szellemisége jelenti... Íme, csak egy Utunk-szám. Bodor Pali<sup>1306</sup> száz író munkatársról lelkendezik, és megállapítja, hogy Nagy István „kétségkívül világirodalmi jelenség”, a tehetséges Bálint Tibor a tehetséges Kányádinak lelkesedik ízléstelenül, Kántor Lajos Tamás Mária kisregényét mértéktelenül dicséri, Oláh Tibor ízléstelenül „nyal be” Bisztrainak...<sup>1307</sup>

**Szeptember 17.** Több mint egy hete háborúznak India és Pakisztán szárazföldi, páncélos és légierői.<sup>1308</sup> Ezúttal több százezer ember áll harcban. A legmodernebb

1304 Benczédi Pál bibliográfus, történész.

1305 Balogh Edgár publicista.

1306 Bodor Pál szerkesztő.

1307 Utunk, 1965. szeptember 3-i egész szám.

1308 Összeül a Biztonsági Tanács az indiai-pakisztáni konfliktus megvitatására. Előre, 1965. augusztus 17. 5.



fegyverekkel van felszerelve [a] két ország, amelynek lakosai éheznek és rettenetes nyomorban élnek. U Thant közvetítése egyelőre eredménytelen. Szovjet, amerikai, angol felszólítások a békére, nem találnak visszhangra... A háttérben ott áll Kína. Háromnapos ultimátumot adott át Indiának. India véleménye szerint Kína támadni fog, és India felkészülten várja... És mi lesz azután? Mi lesz, ha Kína valóban megtámadja Indiát? Egymilliárd ember kerül háborúba, s vajon nem vonja maga után az egész világ háborúját?... Borzalmas, hogy az ember mindenáron el akarja pusztítani maga alakította világát s az emberiséget magát!...

**Szeptember 27.** Ma nálunk ebédelt Keith Hitchins.<sup>1309</sup> Rendkívül szimpatikus, komoly és meleg ember. Tizennyolc évvel fiatalabb nálam, de örvendek, hogy barátságot kötöttem vele. A 19–20. századi Erdély történeti kérdéseivel foglalkozik. És úgy látom, a történeti objektivitásra törekszik. Szereti a festészetet és az irodalmat... Laci azt kérdezte tőle, volt-e valamikor cowboy?... Kedvesen és pajkosan igenlő válasza Laci szemében naggyá tette...

**Szeptember 28.** Keith Hitchinset elvittem a két Szervátiuszhoz. Elragadtatással figyelte Sz. Jenő nagyszerű szobrait és meglepődve értékelte Sz. Tibor modern, az absztrakció felé hajló alkotásait...

**Szeptember 29.** Nagy Albert meghívott, hogy keressem fel műtermében, mert szeretne bizalmasan megbeszélni valamit.<sup>1310</sup> Sejtésem igaznak bizonyult. Saját álláspontjáról és helyzetéről akart beszélgetni. A kiindulási pont a bukaresti kiállítása alkalmával a Contemporanulban megjelent levele.<sup>1311</sup> Az az érzése, hogy a magyar barátai bojkott alá vették, főleg Kovács Zoltán hatására – állítja ő – pedig egyenesen árulónak tartják. A levelet saját kezdeményezésből írta, s ma is vállalja azt teljes egészében. Magyarul írta, s lehet, hogy a román fordításba belecsúszott egy-két kifejezés, amelyet másképpen fogalmazna... Végül elkeseredettnek mutatkozott az ellenségeskedések és a mellőzöttség miatt. De súlyosan aggasztja mindaz, ami a magyarsággal történik...

A magam részéről biztosítottam, barátságom törhetetlenül fenn áll iránta; művészetét mind jobban értékelem, s művészi egyénisége jelentős értéke kultúránknak. Egyáltalán nem kifogásolom levele elküldését, legfeljebb néhány kitételével nem értettem egyet, s azt ma sem tartom helyesnek. Embersége és magyarsága azonban nem lehet vita tárgya. Minden ellenünk irányuló nacionalizmussal szemben az egyetemes emberiség és humanizmus szemléletét kell szembeállítanunk. A magyarság nem válhat nacionalistává, de nem mondhat le semmilyen körülmények között magyarságáról, az egyetemes kultúrába beágyazott nemzeti kultúrájáról...

**Szeptember 30.** Mohi Sándor műtermében.<sup>1312</sup> Keith véleménye szerint vannak képei, amelyek az absztrakció felé mutatnak. Szerintem az anyag legbensőbb lényegének

1309 Keith Hitchins amerikai történész.

1310 Nagy Albert festőművész.

1311 *O scrisoare a pictorului clujean Nagy Albert*. Contemporanul, 1963. április 12. 6.

1312 Helyesen Mohy Sándor festő.



a kutatása jellemzik pikturális filozófiáját. A lényeg keresésére törekszik. Mai életet s a munkát kifejező képei pedig a beton és acél kemény, hajlíthatatlan formáit adják vissza. De mindig fontos az ember. Az ember hozza létre a betont és az acélt, a természet-től elvett anyagból. Gondolat és anyag, semmi és minden – geometriai formákban ömlik szintézisbe Mohi képein...<sup>1313</sup>

Le akar rajzolni... Én pedig talán írni fogok róla. Kíváncsi [vagyok], ki hatolt mélyebben a másik gondolataiba és lelkébe...

**Október 1.** Szabadságom két hete telt el. És nincs annyi pénzünk, hogy néhány napra elutazzunk Kolozsvárról. Pedig nem gondolunk fényűző üdülőhelyekre. Még csak szerény nyaralókra sem. Lemegyünk Szilágysomlyóra, szerényen eltöltünk túrón és gyümölcsön néhány napot s elbeszélgetünk barátainkkal. Ma felveszem a fizetést, s amit itthon költenénk el, azzal elutazunk...

**Október 2.** Tényleg elutaztunk. Autóbuszra ültünk, s itt vagyunk Szilágysomlyón Mária kis faházikójában, a „Veréb Villában”. Táskarádióval tartom fenn a kapcsolatot a világgal. Persze csak a nagyvilággal...

**Október 3.** Alsószoporon vagyunk a férfiak nélküli Kovács-házban.<sup>1314</sup> Egy hét választ el a naptól, amikor 21 évvel ezelőtt elhurcolták és meggyilkolták Jenőt, talán egy évtizedre rá meghaltak a szülők s alig két éve Antal. Kétéves volt a kis gyermek, s mi vagyunk a keresztszülői a kis Jenőkének. Egy napot töltöttünk el itt, pihenve, beszélgetve az özvegygel és labdázva Jenőkével. A pihenés egyáltalán nem megnyugtató. Tragikus emlékek törnek elő. Jenő jó barátunk volt, a negyvenes években ő állt legközelebb hozzánk. Mennyi közös gondolat, akció, vita, szórakozás és bánat kötött össze bennünket. Hajnalig tartó disputák és útkeresés. Ott zokogott nálunk, amikor Magyarország hadba lépett a hitleristák oldalán a szovjet ellen. József Attilát olvasta, s miután kikökögtük magunkat, a *Hazám* megrázó strófáit új bizakodás, harcos tenni akarás váltotta fel. S amikor Szamosfalván voltam, s ő is várta az elhurcolást, Máriának ajánlotta utolsó versét... Mennyi kép rémlik fel előttem itt a szülői házban, ahol gyermekkorát töltötte, első irodalmi kísérleteit tette, s tanulmányai közben – Párizst megjárva – legszebb írásait alkotta...

Egyszer csak hangosan Nagysomkútot mondom ki. A lélek mélyén hirtelen megjelent Korvin Sándor alakja is. A másik legjobb barát, a hűséges és szeretett Korvin. Ő is áldozat lett. Munkaszolgálatos betegség, a kórház nem tudta megmenteni. Naponta voltam mellette. Vérem adtam a véérébe. Minden hiába. Még 1943-ban elpusztult...

Oh! Szomorú emlékek. De vajon nem lettek boldogabbak a halállal, mint én az étellel?!

**Október 4.** Délután Alsószoporról hazaérkeztünk Szilágysomlyóra. Csendes este. Végighallgatom az összes rádióközvetítéseket New Yorkból, a pápa látogatása alkal-

1313 Helyesen: Mohy.

1314 Kovács Katona Jenő publicista és testvére, Kovács Antal családi háza.

mából.<sup>1315</sup> Megrázó pillanat volt valóban, hallani a „Soha többé háborút!” a pápa szájából. Békebeszéd s felszólítás a világ minden népéhez: üzenjenek hadat az éhségnek és a nyomornak... A szocialista államok delegátusai is részt vettek. A pápa melegen beszélgetett Gromikóval. Csak Albánia nem vett részt az ülésen. Tüntetőleg maradt távol a kis törpe... Az emberiség rendkívül súlyos időszakot él át ismételten. A világpusztulás állandóan kísért a kitört és a kitörésben levő háborúk következtében...

**Október 5.** A pápa úgy látszik, történeti jelentőségű disputát kezdett nemcsak a katolikusok, protestánsok, zsidók, muzulmánok és buddhisták, hanem az ateisták felé is. A szellemi értékek előtérbe állítása az emberi együttélést akaró minden ember, nemzet és világnézet dialógusát teszik szükségessé...

India és Pakisztán fegyveres harcokat vív egymással, Vietnám területén kegyetlen háború dúl, India és Kína között feszült a helyzet, Indonéziában az államcsíny megghiúsulása után minden jel szerint a belháború teljes erővel bontakozik ki, s mikor lesz belőle külháború, vajon ki tudhatja. Ázsia pedig az emberiségnek több mint fele. Kína pedig nem akar békét. Elindult Ázsia meghódítására, s déli taktikázásai csak megtevesztő műveletek, mert a fő támadást Közép-Ázsia, Szibéria és Mongólia felé készíti...

**Október 6.** Megint egy régi adósság törlesztése. Ezúttal a *Főutca* első kötetét olvastam el a délelőtt.<sup>1316</sup> Ma délután, remélem, befejezem. Gyönyörködöm Sinclair Lewis írásművészetében (és Schöpfung Aladár szép magyar fordításában). Gopher Prairie főutcájának a levegője, a növekedő dollártömbök s a förtelmes elmaradottság és demokráciába öltöztetett rettenetesen maradi konzervativizmus elkeseredésemet már-már kibírhatatlanná fokozza...

És itt Szilágysomlyón, ebben az évtizedek óta nem változó városban, barátaimmal beszélgetve – jobban mondva hallgatva beszélgetéseiket – csak pletykákat hall az ember. Egymás ügyeit tárgyalják, mindent tudnak, s azután órákig paradicsombefőzésről, piacról, ebédekről és hálószoatitkokról van szó. Az egyik barátom, régi magyar polgári család sarja, feleségével együtt élesen védi álláspontját: miért adta román elemi iskolába mindkét fiát. Barátom, a református pap pedig, akinek a fiáért én is tettem egy jó szót, azt közli velem, hogy a fia az orvosi egyetemen nem a magyar, hanem a román tagozatra iratkozott be... A kisemberek, T. Gyuszi és társai ugyanakkor beadványban fejezték ki akaratukat, hogy gyermekeiket magyar iskolában akarják taníttatni. A magyar értelmiségiek a gyermekek jövőjének megokolásával a magyar kultúra jövőjét adják fel. A magyar munkások és kisemberek magyar iskolával akarják gyerekeik jövőjét biztosítani. Ezért szeretem jobban ezeket az embereket, mint borozásra hívó barátaimat...

Mária pedig aggódik, nehogy baj legyen Hitchinsszel való barátságomért. Tiszta barátság. Nem félek, de Máriának aggodalma jogos...

1315 *Zsúfolt volt a napirend a vikend előtt.* Előre, 1965. október 5. 4.

1316 Sinclair Lewis: *Fő utca.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 1963.

**Október 7.** A második kötetnek is nekigyürkőztem, s egy fél nap alatt legyűrtem. Sinclair Lewis kiváló író, s a *Fő utca* élettörténeteken át egy nagy adag társadalomtörténet. A könyv testvére a nagy társadalmi családregegyeknek. Kennicott és Carola és a többiek mostohatestvérei a Brudenbrookoknak, Forsyte-oknak és Thibauldoknak. Mostohatestvérek, mert nem a kifinomult pénzarisztokráciát, hanem az éppen meggazdagodó, nyers és műveletlen új pénzarisztokráciát jelentik. Kennicott robosztus kemény ember, az új Amerikát megtestesítő orvosa lehetne akár gorkiji regényhős is... Örvendek még jobban, mint tegnap, ennek a könyvnek. Sokszor pillanatképeknek tűnnek a regény egyes részei. És mégsem érzem soha mozaikszerűnek, inkább egy nagy összefüggő freskónak, amely az egyének lelke mélyéről bontja ki mindazt, ami jó és gonosz az emberben...

**Október 8.** Indonéziában tragikus fordulatot vesznek az események.<sup>1317</sup> Ma a muzulmán szervezetek tömeggyűlésen követelték a kommunista párt betiltását, s „halál a kommunistákra” jelszavakkal tüntettek. A muzulmán fiatalság tömegei Dzsakartában a KP székházát felgyújtották, s az földig égett. A katonaság tömegesen tartóztat le kommunistákat. Közép-Jávában pedig harcban állnak a felkelők és a kormánycsapatok... A szocialista országokon kívüli legnagyobb kommunista párt tragédia előtt áll. Nyilván a kínai kalandpolitika áldozata lesz, ha elbukik...

**Október 10.** Nemzeti államok és nemzetek fölötti állami intézmények, nemzetek Európája – de Gaulle elképzelésével – vagy egyesült Európa, széttagoltság vagy nagy egység? – erről beszélnek, írnak, szónokolnak Nyugat politikusai, írói és szociológusai. A kérdés elkeseredett belpolitikai harcokká terebélyesedett nem egy országban... És mi mintha kívül élnénk ebből a világból, nem szólhatunk bele a dialógusokba, nem írhatunk s még csak nem is gondolkozhatunk ezekről a dolgokról. Sztereotip sémákat kell ismételnem – ha létezni akarsz. Létezésed semmi esetre sem bizonyíthatod gondolkodással...

**Október 15.** Még mindig ez a nyomorúságos anyagi élet. A fizetés semmire sem elég, napokig egyetlen fillér sincs a zsebemben. Magam is csodálkozom, hogyan bírom idegekkel ezt az állapotot...

**Október 18.** Indonéziában a katonai rémuralom berendezkedik. Miután egymás után gyűjtötták fel a KP székházait, a mai nap feloszlatták a pártot...<sup>1318</sup> Föld alá szorítanak egy 3 millió tagú pártot, amelynek tömegszervezeteiben 10 millió ember tevékenykedik, s hatása kiterjedt az utóbbi időben legalább 15 millió emberre... Lehet, hogy polgárháború kezdődik, lehetségesek a véres harcok kommunisták és a muzulmánok, illetve militaristák között, lehet, hogy újabb harctér nyílik elsősorban Kína és az Egyesült Államok között. Egyelőre tény, hogy a kínai politika hajlandó céljai érdekében áldozatul dobni az indonéziai kommunistákat...

<sup>1317</sup> Az indonéziai helyzet. Előre, 1965. október 8. 4.

<sup>1318</sup> Letartóztatások Indonéziában. Előre, 1965. október 20. 4.

**Október 23.** A kilenc év előtti események elevenedek meg lelkemben, és filmszerűen vetítődnek le legapróbb részletei.<sup>1319</sup> Azon az estén mennyi félelem, aggodalom, lelkes reménykedés rázott meg idehaza. Egyik szobából a másikba mentem. Máriához, majd anyuhoz és édesapámhoz, vissza a rádió mellé. Történelmünket figyeltem, és történelmünkre gondoltam. A jelenről a múltba s a jövőbe néztem. Megszűnt az idő klasszikus fogalma. Feloldotta a reménykedés... Mennyi keserűség és szomorúság volt akkor már felhalmozódva a lélekben...

**Október 26.** Milyen könnyű a szolgálékeknek. A szolgálékkü írástudóknak, akik örökké elárulnak valamit, s főleg önmagukat viszik a vásárra. Csak a tollukat, s ami mögötte van, mert érzelmeik s főleg jellemük már rég nincs. Ma leírják az ellenkezőjét annak, amit tegnap állítottak. Ma feldicsérik azt, amit meggyaláztak azelőtt, és becsmérlik, amit dicsértek. Költők, írók, kritikusok... jócskán hullatták el a jellemet és görbítették meg önnön gerincüket.

**Október 27.** Gedeon Sándor visszaemlékezéseit hallottam a *Szibériai Garnizon* megszületéséről.<sup>1320</sup> Most fejtette meg számomra a „kollektív regény” megjelölés lényegét. Értékes adalék Markovits Rodion életéhez, felfogásához, világnézetéhez és emberségéhez. Kár, hogy nem jelenik meg írása...

**Október 30.** Egy évig nyugodtan hagytak. Engedtek dolgozni. Sokat kevésért. Most ismét piszkálnak. Ezúttal az Intézetben szövik az intrikákat. Mihail Dan micsoda aljas ember.<sup>1321</sup> Azt mondják, mindig is az volt. Naponta nézi meg az asztalomat, belenéz a jegyzetfüzeteimbe, spiclihálózatot szervez, kíváncsi, és jelenteti magának, kik keresnek fel az Intézetben. Most a szakszervezet előtt még sötét módon hazudott is. Huszonhét látogatót számolt meg négy óra alatt – mondta ez a gézengúz. Nyomorult féreg...

**November 1.** A temetőben voltam. Anyunál és azoknál, akiket szerettem. És mindazokért, akik a szabadságért haltak meg, gyertyát gyújtottam Berde Mózsa és Bölöni Farkas Sándor síremlékén... Százezernyi gyertya lángja pislog mindenfelé a temetőben. Mennyi élet múlt el s nyugszik alattuk. Az idő végtelenségében még a hosszú emberi élet is csak annyi, mint a pislákoló gyertyaláng... Mennyi hősünk volt és van. És lesz. A hősök a kis emberek, akik helytállanak ott, ahova vetette ő[ke]t a történelem. A hősök azok, akik nem hagyják cserben az emberiséget, s a gonoszság helyett az igaz ügyért szenvednek. A hősök azok, akik nem árulják el a szegényeket, az elnyomottakat, s akik nemzetük nyelvét és kultúráját semmiért a világon nem adják fel...

**November 4.** A félelmek és a rettenet az álomban is követik az embert. Vagy talán éppen az álomban robban ki és tudatosodik, amit nappal önmagunk előtt titkolunk. Bátran vállalom az életet minden nehézségével – mondom magamnak –, nem félek semmitől, a halálra fel vagyok készülve minden nap és minden percben. A félelmek és

1319 1956. október 23-ra való utalás.

1320 Gedeon Sándor Kőrösi-Krizsán Sándor újságíró álneve.

1321 Mihail Dan történész.

rettegések azonban úgy látszik, mégis eluralják az életet... Borzalmas küzdelmekről álmodtam az éjjel. Üldöztek, rám támadtak az „ismeretlen ismerősök”, ütöttek, és visszaütöttem, meg akartak gyilkolni, valamilyen hegycsúcsról zuhantam lefelé... de nem haltam meg. Félelmetes állapot, iszonyatos helyzet... Van kapcsolata az álomnak a valósággal?...

Ma délben különben én is kivonultam a pártvezetők fogadására. Ceaușescu és Maurer nyitott kocsiban hajtottak végig. Kíváncsi vagyok a látogatás konkrét céljára és eredményére.<sup>1322</sup>

**November 6.** Azt mondják, a főtitkár kijelentette, hogy súlyos hibák történtek az Egyetemen a magyar nyelvű kulturális tevékenység akadályozása terén. Vannak helyrehozandó dolgok. Ma olvasom az Igazságban, hogy Egyetemen tartott beszédében szintén hangoztatta az együttélés valóságát és szükségességét...<sup>1323</sup> Ezek figyelemre méltó tények. Ami elgondolkoztató a gyakorlat. Mi lesz a gyakorlat? – Visszatérés az 1945-ös alaphoz, vagy konszolidálása annak, ami 1965-ben van. Az utóbbit egyetlen becsületes ember sem fogadhatja el. Teljes jogegyenlőség minden területen. Ennél kevesebb nem lehet...

**November 7.** Egy hét alatt kétszer hallottam Ruha Istvánnal Bartók hegedűversenyét. Szép előadás, de most is az az érzésem, hogy a romantikus Ruha még nem ért el a huszadik század Bartók[j]ához. Pedig Bartóknak is van romantikája, ez azonban egészen más, mint ami belénk idegződött. Ruha nagyszerű hegedűs, amikor Mendelssohn, Csajkovszkij vagy Brahms versenyműveit játssza, Bartókhoz azonban még sok minden szükséges...

Közben Illyés Gyula Bartók-verse rázott meg borzalmasabban, mint bármikor eddig. Oh, micsoda vers egy évtizeddel Bartók halála után, s talán néhány hónappal október előtt.

...amit mi elviseltünk, emberek,  
amit nem érthet, aki nem érte meg,  
amire ma nincs szó s az nem is lehet már...<sup>1324</sup>

**November 10.** A pártvezetők látogatása már néhány napja véget ért. A közeljövő megmutatja a gyakorlati eredményeket. Várni és várni.

**November 11.** Még egy barátságnak vége.<sup>1325</sup> Vége örökre. Már rég meglazult, most nincs értelme fenntartani többé. Gonosz ember. Mindenre képes volt a múltban, ezt többször bebizonyította. És nyilván gonoszságokra képes ma és lesz a jövőben is. Nagy embernek játssza meg magát, pedig nyomorult szörnyeteg. Politikus, publicista, a magyarság hivatott vezére – gondolja és mondja magáról. Pedig megvetésre méltó. Talán

1322 A párt- és államvezetők látogatása Kolozs tartományban. Előre, 1965. november 5. 1.

1323 A párt- és államvezetők látogatása Kolozsvár tartományban. Találkozás egyetemi tanerőkkel. Igazság, 1965. november 6. 1.

1324 Illyés Gyula: Bartók.

1325 A szövegkörnyezet alapján talán Balogh Edgárra gondolt.

éppen harminc évvel kerültünk közel egymáshoz szellemileg és emberileg. Ma már semmi nem maradt meg ebből...

**November 18.** Az utóbbi hetekben Keith Hitchinsszel meglátogattam műtermeikben Szervátiusz Jenőt és Tibort, Mohy Sándort, Ion Simát, Incze Ferencet, Nagy Albertet és Ciupe Aurelt.<sup>1326</sup> Modernség és konzervativizmus, színvározslat és gondolatosság váltják egymást. Mindenütt gyönyörködtem, bár kétségtelen, hogy az anyagba és gondolatba való behatolás a festők közül Mohyban és Nagy Albertben van meg.

**November 19.** Rappaport Ottót egyszer már végleg le kellene kaparni a magyar színjátszás vezérposztjából. Ez a szélhámós szemét alak most *Az ember tragédiáját* teszi tönkre. Húsz év után végre ismét a színpadon egy ilyen műveletlen és nagyképű talmudista tolmácsolásában... Fel vagyok háborodva. Ma délelőtt végignézttem az előadás főpróbáját, délután részt vettem az ötórás vitában. Mindenki dilettantizmusnak tartotta elképzelését, kizárva Balogh Edgárt, aki hozsannázott neki...

Apropos Edgár! A folyóson hozzám jött. Közölte, találkoznia kell velem, mert el kell mondania legutóbbi beszéde indítórugóit. Kitértem előle. Ragaszkodik hozzám, mert amint mondta, ő a politikában szenvedélyes sakkjátékos. Messze ment, de biztosít róla, hogy három hónapon belül meglesz az új és nagy magyar nyelvű tudományos kiadónk... Majd meglátjuk. Egyáltalán nem hiszem, s egyáltalán nem kívánok beszélgetést folytatni vele ezekben a kérdésekben...

**November 20.** Maurer Ausztriában. Gazdasági és kulturális tárgyalások...<sup>1327</sup> Szeretném, ha hozzájuthatnék az osztrák szociáldemokrata párt folyóirataihoz és kiadványaihoz. Írni fogok valakinek, talán a Zukunft szerkesztőségének...

**November 21.** T. Bugnariut a hírek szerint megfosztották dékáni tisztségétől, utolsó figyelmeztetésben részesítették és nyilvánosan feldolgozták.<sup>1328</sup> Pártellenes tevékenység, túlzott liberalizmus, a párt vonalával való szembefordulás...

**November 22:** Ütleveklérésemet ma ismét elutasították. Három hónappal a kérés beadása után... Majd januárban ismét beadom...

Mária születésnapja. Az estét együtt töltöttük. Életünk összegzése... Laci várja a mesét. Lelkesen tanul, de még lelkesebben játszik...

**November 24.** A hajsza a kenyér után minden percem lefoglalja. Apám, gyerekek, feleségem – mindarra, ami az itthoni családi életet érinti, alig marad idő. Nem mintha nem lennék itthon eleget. Hiszen csak idehaza tudok írni, s még nyugodtan olvasni is. De mindig az íróasztal mellett. Cikkeket írni könyvek helyett, házi apróságokat intézni a gyermekek tanítása helyett. Kutyaélet ez...

Az estét végre édesapámmal töltöttem. Anyu emlékének szenteltük. Születésnapja és névnapja is lenne, ha közöttünk maradt volna. Kedves anyu, kevesebb szeretetet mutattam ki, mint amit éreztem...

1326 Aurel Ciupe festőművész.

1327 Ion Gheorghe Maurer elvtárs látogatása Ausztriában. Előre, 1965. november 20. 1.

1328 Tudor Bugnariu ügyének a sajtóban nem maradt nyoma.

**November 26.** Ideológiakör ülésén leckefelmondás. Beszédék és referátumok megtanulása és felmondása.

**November 27.** Gondolati dráma címkéje alatt hamisította meg alapvetően Madáchot a kis törpe Rappaport.<sup>1329</sup> Az előadás helyenként szép irodalmi est benyomását teszi, a színház illúziója azonban elmarad. Tökéletesen elmarad. Persze, hogy Madáchot az ilyen törpék nem tudják elbuktatni vagy megbuktatni. De meddig uralhatják a magyar színházi kultúrát az ilyen senkik. Nyugodtan szétlőheti Schillert és Bernard Shaw-t, a modern Tennessee Williamst, s most megcsonkíthatja Madách szövegét, kidobhat minden szerzői instrukciót, s átformálja döntő pozitív hőssé Luciferet... Lucifer és Mefisztó nem mint a mozgás szellemei, hanem pozitív hősök. Mi a lényege a luciferi filozófiának? Műveletlen szemfényvesztő talmudista alak. Csak felháborodni, mélységesen háborogni lehet az ilyesmin. S ezt patronálta lényegében Senkálshy s irodalmunk mániákusa, Edgár...

**November 29.** Az angol Play-Boysok kétórás zenekoncertjét élveztem végig.<sup>1330</sup> Három elektromos gitár, valami orgonaféle, egy szaxofon s egy dob nagyobb zajt csap, mint egy száztagú zenekar. A melódia elvész teljesen, a ritmus azonban ördögi. Ősi pogány szertartások elevenednek meg, s lázba hozzák a fiatalokat. A világ minden részén, ahol a Beatles-stílus megjelenik, az embereket őrzöngés fogja el. Kell lenni valami különösnek a levegőben..., amely mindenütt hat...

**December 2.** Nyomorúságos szellemi lét. Micsoda hajsza a megélhetésért... Nenni a szociáldemokratákkal akar egyesülni, s hallani sem akar a kommunistákkal való együttműködésről. Guy mellett hajlandó ismét Népfrontba tömörülni a kommunistákkal, de a népi demokráciák megtagadását követeli tőlük.<sup>1331</sup> Wilson tárgyalni sem akar a kommunistákkal... Itthon semmi különös nem olvasható a sajtóban... Aminek egyáltalán örülök, az hogy minden héten kapok egy-egy jó könyvet angol, francia, amerikai és német kiadóktól...

**December 4.** Komédia a doktorátusok elismerése körül. Az elmúlt években önkényesen, éppen aktuális érdemek vagy összeköttetések révén ismerték el. Most bizonyos vizsgákra köteleznek. Tőlem kétszer kérték be. Először 1956 őszén, az eseményekkel kapcsolatos állásfoglalásom és szerepem miatt azonban elutasították az elintéztet. A börtönből kijöve nem volt aktuális a doktorátus problémája. Másodszor 1963-ban kérték be aktáimat. Nem intézték el, mert a történelmi szekcióhoz volt beadvány, a doktorátusom pedig társadalomtudományokból van... Fűtyülök a formákra és mindere. Olyan egyetemen szereztem, amelyet egész Európában elismertek. Doktori értekezésem nyomtatásban is megjelent. Milyen módon merik kétségbe vonni értékét

1329 *Az ember tragédiája. Bemutató a kolozsvári Állami Magyar Színházban.* Előre, 1965. december 12. 2.

1330 A The Beatles együttesre gondolt.

1331 Pietro Nenni olasz és Guy Mollet francia szociáldemokrata politikusokról van szó.



és erejét sokan olyanok, akik meg sem dolgoztak a maguk diplomájáért, sem előzőleg, sem utólag...

**December 5.** Lacika még mindig a legnagyobb gyönyörűségem. Már nyolcadik évéhez közeledik. Tanul, éppoly jól, mint amilyen nehezen fegyelmezhető. De így jó, így a mai kor gyermeke ő. Talán mindennél rakoncátlanabb a mi korunk. Óriási dolgokat valósít meg minden területen, s maximumra emeli az emberi szenvedéseket is. Egeken túl emel és pokloknaál lennebb taszít. Jóságos és embertelen egy időben. Bartókot teremtett, és Beatles-ek hódítják meg az ifjúság szívét. Solohov Nobel-díjat kap, Aragon nagyszerű dolgokat ír, az emberek azonban örjöngenek az antiregényért, az abszurd színházért és absztrakt festészetért. Persze mindez együtt adja a kor lelkét... De időztek csak Lacikámnál. Ágyamban alszik, hallom pihegését, néha hangosan felnevet álmában – még most is játszik. Elnézem kedves arcát, s ismét a családi tragédiák ötlenek fel bennem. Miért kell szétmenniük az embereknek, s miért válik lassan idegenné nemcsak az, aki férj és feleség volt, hanem szülők és gyermekek, testvérek egymás között? Miért ez az abszolút elidegenedés embertárstól, közeli baráttól, családtagtól és önmagadtól? Az elidegenedés minek az eredménye? A gépörlületnek talán? Vagy az ember feje fölé nőtt társadalomé?... Miért falja fel a társadalom gépezete az embert, amely teremtette?... Talán Lacikáék nemzedéke válaszol egyszer majd erre!

**December 6.** Hetek óta izgalommal figyelem a Le Monde-on és a nyugati rádiókon keresztül a francia belpolitika alakulását. Az éjjel feszülten hallgattam az elnökválasztások eredményeit. S úgy látszik, a francia nép legalábbis jól vizsgázott a demokráciából. Az V. köztársaság „monarchája”<sup>1332</sup> igen nagy személyi népszerűsége ellenére sem érte el célját. Elnyert 45%-os szavazatával az élen van, de hét év után elnöksége alatt legsúlyosabb vereségét szenvedte el.<sup>1333</sup> Hiszen nem választották meg, ballotage-ra<sup>1334</sup> kényszerül, s még egyszer meg kell küzdenie a Mitterrand mögött felvonuló szocialistákkal, kommunistákkal és polgári radikálisokkal. Ezen a választáson a középkort visszaálmódó monarchia bukott meg a köztársasági gondolat ellenében. És milyen érdekes küzdelem volt. Mind a hat jelölt egyforma arányban használhatta a televíziót és rádiót, ott és annyi gyűlést tarthatott, amennyit akart. A „nemzetek Európája” nacionalista programja sok de Gaulle-hívót visszakozásra késztetett. Mitterrand a közös Európa mellett foglalt állást, s nyilván a legtöbb szavazatot azoktól a kommunistáktól kapta, akik legkeményebb ellenfelei voltak minden egyesülésnek. Most azonban Waldeck Rochet és Guy mellett, klubok és radikálisok Mitterrand körül új népfrontot alkotnak. Csak a Kína-barát kommunisták és az Emmanuel d’Astier-féle ellenálló anti-

1332 Charles de Gaulle.

1333 A francia elnökválasztáson egyik jelölt sem szerezte meg a döntő többséget. Előre, 1965. december 7. 4.

1334 A szavazás második fordulója.

fasiszták támogatják baloldaltól de Gaulle-t, s vele lényegében a reakciót és konzervativizmust...

**December 7.** Mennyi öröm és mennyi gond van a gyermekekben. Okosabbak, és agyuk élénkebben mozog, mint a mi gyermekkorunkban, de rosszabbak is, csintalanabbak, senkit nem tisztelnek, szülőt sem, nevelőt sem. Mindenkit félrelöknek, aki nem akarja őket megérteni... Lacival barátságunknak új szakasza alakul. Mellettem tanul és olvassa mindennapi leckéit, utána számol és rajzol. A legfontosabb azonban, ami a tanulás után következik: a meseolvasás. A mesét azonban én olvasom, ő pedig hallgatja. De ő is válassza ki, rendszerint a leghosszabbat... Egészen mások lesznek, mint mi. Az atomkorszak és a rakéták gyermekei. Az idő szemlélete egészen más lesz számukra, mint volt a mi gyermekkorunkban. Itt a mi tájainkon 40-50 évvel ezelőtt még a lovakban gyönyörködtünk, és csodálattal néztük a gyorsan suhanó néhány autóra. Ma mesetárgy Lacika számára a ló, az autó is természetes, helikopterekre és rakétákra gondol... Nézem a kis arcát, itt alszik az ágyamban, nagy nyugalom tölt el, amikor látom. Most felnevet álmában, hangosan kacag, valamit tovább játszik az álomban... Oh, csak lenne a szellemi örökösöm. Bárha szabadon megvalósítaná azt, amit akartam, amiért szárnyaltam, s amibe valójában egy kicsit belefáradtam. Jaj mennyi feladat lenne, a toll azonban fél futni a papíron. Megretten önnönmagától, és tilalmat parancsol a gondolatnak...

**December 8.** Még mindig rettenetesen gyűlöl Daicovicium.<sup>1335</sup> Én nem, humanizmusom kizárja a gyűlöletet, de nem a megvetést. Demagóg, karrierista, minden[t] legázol, uszít, a nacionalizmus legvadabb irányzatának az exponense... Az új doktorátusokról van szó. Azt üzente, adjak be kérést, hogy vizsgák nélkül fogadják el disszertációm. Mit gondol ez az ember? Szükségem van ilyen doktorátusra? Feleli, hogy olyan egyetem doktora vagyok, amelyet egész Európában elismertek... Pimaszok!

**December 9.** A változatosságért a *Mágnás Miskát* néztük meg. Kedves dallamok, de már nagyon poros. A „korszerűsített” szöveg pedig, mint mindig, inkább ront, mint használ...

**December 10.** Megbeszélés a Korunk szerkesztőségével. Meglepő az összetétel. Gáll Ernő és Balogh Edgár a szerkesztőség vezetése részéről, az öreg nemzedék – régi Korunk-gárda címen, de egyikük sem volt Korunk-munkatárs –, Kós Károly, Bartalis János és Salamon László, ezenkívül Kohn Hillel és Szegő Júlia, Nagy István és Gaál Gáborné, a fiatalok közül Herédi Gusztáv, Szabó Sándor és Farkas László.<sup>1336</sup> Végül én is a meghívottak között voltam. Az ülésen megjelentek Hajdu Győző és Sütő András. Sok mindenről volt szó, az összetételt a végén értettem meg, Edgár összefoglalója

<sup>1335</sup> Constantin Daicovicium történése.

<sup>1336</sup> Herédi Gusztáv szerkesztő, író, Szabó Sándor szerkesztő és Farkas László közgazdász.

alatt... Érdekes, hogy nem hívták meg Szilágyi Andrást a régiek közül és Tóth Sándort, a Korunk történeti anyagának gyűjtőjét. Csehi Gyula sem jelent meg.

Edgár és Hajdu Győző feltűnően éles hangot ütöttek meg a nemzetiségi kultúra területén. Állandóan hangsúlyozva párthűségüket. Taktikázók vagy ravasz karrieristák vajon mindketten? Fantasztá vagy kalandor? A közeljövő nyilván végleg eldönti...

És mi az 1966-os év Korunk-jubileumának munkaterve? Célunk – mondotta Edgár – a két világháború közötti Korunk és Erdélyi Helikon egyesítése. Ezt szimbolizálja Kós Károly jelenléte. Azonnal tanulmányt kell közölni Bánffy Miklósról – toldotta meg Hajdu Győző... Nyilván helyes minden igaz kulturális hagyomány ápolása. A magyar kultúra nem dobhatja ki örökségéből Kuncz Aladárt, Dsida Jenőt s mindazt, amit az Erdélyi Helikon – és más folyóiratok – írói alkottak.<sup>1337</sup> De mit jelent az „egység”, ami nem volt? A kultúrák kontinuitása az ellentétes kultúrák egységét jelenti, de semmiképpen a szent szövetséget. Különben Edgár nemrég cikkeiben hangsúlyozta, hogy Gaál Gábor a „romániaiság” harcosa.<sup>1338</sup> Most pedig Kós Károlyt apologizálja. Dehát Kós Károlyt el lehet választani a „transzilvanizmustól”? Alig hiszem... Edgár furcsa egységre készül s akar beugratni embereket.

Különben megdöbbenett durva és ízléstelen támadásával Csehi Gyula ellen. Jancsót üdvözölve arról beszélt, hogy szerencsére véget ért „egy sötét, fekete időszak”, amely alatt Csehi megakadályozta a magyar irodalmi múlt feltárását. Gyűlölködése buta és primitív. Magam is felszólaltam s kívülről – külső munkatársként mondtam el véleményemet...

**December 11.** Csak most olvastam el Beckett színdarabját (*Godot-ra várva*). Most is nagy megszakításokkal. Megdöbbenő hatású írás. Mennyi tragédia búvik meg ezekben a hétköznapiak látszó dialógusokban. Emberi sors tragikuma. Sokan gúnyolódnak Beckett felett, én megdöbbenéssel tettem le a színdarabot, és rendkívüli szomorúság járta át a szívemet. Az emberi élet valóban ennyire reménytelen? Ennyire abszurd lenne a lét? Várunk valamire, ami a boldogságot jelentené? S helyett mindig a rossz jelenik meg. Az emberből mi váltja ki az embertelenséget? Vagy talán a kegyetlenség nem is embertelenség, hanem nagyon is emberi. A lét pedig miért félelmetes és félelmekkel teli a világ minden részében? Átkozzák és dicsőítik Beckettet. Szerintem nagyon is gondolkodó ember, s az abszurd színház csak annyiban az, mint ahogy az élet maga is abszurdításokkal van tele. A lét kényszeríti a tudatot az elérendő vágyakra való várakozásra. Ugyanakkor azonban a tudat is visszahat kényszerítőleg a létre, vá-

1337 Kuncz Aladár író és Dsida Jenő költő.

1338 A romániaiságvita a hatvanas évek végen lezajlott irodalmi (politikai) tematizáció volt, amely az erdélyi magyar irodalom és a magyarországi irodalom közti kapcsolatot csak nyelvi azonosságra redukálta, az erdélyi magyar irodalmat pedig a romániai irodalom magyar nyelvű „sajátosságának” tekintette. Másrészt pedig a hivatalos irodalomszemlélet bírálta az ekkor Magyarországon kialakult „kettős kötődés” irodalmi tételét (amely szerint az erdélyi magyar irodalom megjelenési helye miatt kötődik a román irodalomhoz, azonban nyelve, kultúrája miatt a magyar irodalom része), és azt a román szuverenitásba való beavatkozásnak tartotta.

rakozásra ösztökéli. Ez a kölcsönösen egymásra ható vágy és várakozás örök dialógusban áll egymással, a bizonytalanságot és félelmet szeretné kiküszöbölni. De hasztalanul, mert az ember még nem jutott el az etikai lény magaslatára. Ezért még mindig a létért való harc durva biológiai törvényei hatnak, s nem a kifinomult lélek...

**December 12.** A színház művészeti tanácsában Deák Tamás legújabb darabját vittuk meg.<sup>1339</sup> Modern változata a jó és rossz, Ádám-Lucifer-Éva problémájának. Nem rossz darab hazai viszonylatban, a színészek viszolyognak tőle, nem elég színpadi mű – mondják. Jó rendező kell hozzá, aki érti a kort, a problémákat, a dialógusokat kellő értelmükben képes megértetni... Persze, Deák Tamásban is van nagyképűség. De műveltebb a többi írónál, akik a színpadon kísérleteznek... Azt mondja, a mai nyugati filozófiába és gondolkodásba céloz. Én most is azt hiszem, amit a Demetriusznál is éreztem, befelé lő, kissé az elferdült szocialista gondolkodásra céloz, és bele is talál...

**December 13.** Rég nem találkoztam Salamon Lacival. Most egy kávéra összefutottunk. Gyűjteményes kötetét készíti 75. születésnapjára. Szeretné, ha az előszót én írnám, bár a kiadó már megrendelte Csehi Gyulánál... Laci még mindig versel, s bár formailag mind avultabbá válik, még ma is vannak szép versei. Az öregkor szemlélete sok mindent bearanyoz, s éppoly szép, mint az ősz csodás sárga és vöröses színei... Salamon László szociáldemokrataként indult már félszázaddal ezelőtt, s meg is maradt annak minden időkből s kemény körülmények között is. Mindig rapszodikus volt és robbanékony. Ez a költő joga. Alapjában véve azonban humanista [a] lelke mélyén, és minden igazságtalanság felháborította mélységesen...

**December 14.** Szakszervezeti vezetőségünk ismét kemény módszereket igyekszik alkalmazni. Persze csakis azok ellen, akik nem jelennek meg pontosan a gyűléseken. Csak éppen érdekvédelmi intézkedéseket nem tesz. Nem szakszervezet ez, hanem bizonyos emberek ugródeszkája saját karrierjük egyengetésére, fizetésük megjavítására, prémiumok kiutalására...

**December 15.** Harminckét év óta vagyunk együtt Máriával. Sok szépet láttunk, de sok rosszat éltünk át. Soha nem éltünk gond nélkül. És bár nem féltünk, mindig a félelem uralta életünket. Talán ösztönszerű volt idegenkedésem és gyűlöletem mindig mindenfajta egyenruha iránt. Csak uniformist ne látnék – ez volt a vágyam már gyerekkoromban. Utáltam a rendőrt és a katonatisztet, sajnáltam a katonát, s még a tűzoltókat és erdészeket is idegenkedéssel szemléltem... Milyen boldogok voltunk mindketten, amikor heteken át egyetlen uniformist sem láttunk Genf és Zürich utcáin. De hát az idők változnak. Jött a háború. A háborút követte a szocializmus. Az egyenruhák azonban megmaradtak, sőt túlságosan is elszaporodtak szerte a világban...

Most itt állunk, nem megtörtén, de eléggé megöszülve. Elmélkedünk az élet helyes és elrontott útjain. És azon, hogyan lehetséges itt állni 90 fillér nélkül. Még egy pohárka bort sem ihatunk meg...

1339 Deák Tamás: *Ádám elkárhozása*. Rendező: Horváth Béla.

**December 16.** Az emberiség nem harmóniára van teremtve. Az ember embernek farkasa – mintha öröktől fogva meglevő és talán örökké tartó állapotnak lenne a megfogalmazása. Vietnám, Rodézia, Dominika... Peking és Moszkva, Párizs és Washington... elmosódott osztályhatárok és ellentétesnek látszó politikai erők összefogása... nemzetiségek, fajok, vallások, osztályok...

**December 17.** Végre egy szép színes magyar film, amit itt is láthatunk. A *kőszívű ember fiai* – élvezetet nyújt, és megríkatja a magyar nézőket, akik tódulnak a moziba. Jókai zsenije a filmen is nagy lehetőségeket nyújt a nézőnek. Számomra is nagy élvezet és megható történet...

**December 18.** Szép *Nürnbergi Mesterdalnokok* előadás a Magyar Operában. Hans Sachs egy kitűnő müncheni énekes. Szép és hatásos rendezés. Hosszú előadás. Este héttől éjjeli háromnegyed egyig tartott. Szinberger nem lebecsülendő munkát végzett.<sup>1340</sup> Kár, hogy olyan ellenszenves alak...

**December 19.** A Süd-Ost-Institut egyik információs lapja az új román pártprogrammal és alkotmánnyal foglalkozik igen mélyrehatóan és részletesen.<sup>1341</sup> A nemzeti kommunizmus kibontakozásának látja azt, ami történik. A nemzetiségi kérdésben a megszorításokat látják, mert az új dokumentumok nem biztosítják a nemzetiségek kollektív jogait. A szellemi életben – a lap szerint – folyik a „múlt” emberinek a rehabilitálása. Iorgára, Gogára, Blagára és Gustira hivatkozik a cikk...<sup>1342</sup>

**December 20.** Még két hét, s eldől, mi igaz Edgár terveiből és előrelátásából.<sup>1343</sup> Új lapok, természettudományi folyóirat, tudományos kiadók – egyelőre azt hiszem, nem Edgár tervezeterei, hanem fantazmagóriák. Öröndetes jelek mindenestre vannak a kulturális élet területén. Felületi jelenségek azonban nem tudom, milyen mértékben lehetnek szeizmográfok.

**December 21.** Dáné Tibor felvetette egy Kótsi Patkó János-kötet gondolatát.<sup>1344</sup> Régi tervem válna valóra, ha az Ifjúsági Kiadó valóban kiadási tervébe iktatná...

**December 22.** Achard: *A bolond leány*.<sup>1345</sup> Szellemes darab szellemtelen előadása. Így is jó. De hiányzik belőle a humor és az izgalom. Hát miért kell vidékiesnek maradni és unalomba fulladni ennek a színháznak?

**December 23.** Még egy nap, s karácsony este. És egy banim sincs. Semmit sem tudok venni, még a gyermekeknek sem. Béluska immár 18 éves, egy kis pénzre lenne szüksége. Lacika játékokat szeretne. Mai gyerek, s egy szép nap még megmondja: na-

1340 Szinberger Sándor rendező.

1341 A Südost Institut németországi délkelet-európai államok kutatásával foglalkozó tudományos intézet. 1930-ban Münchenben alapították, 2007-től Regensburgban székel.

1342 Nicolae Iorga történész, akit a román történetírás legtermékenyebb alkotójának tekintenek, Octavian Goga nacionalista költő, Lucian Blaga misztikus filozófus és Dimitrie Gusti szociológus.

1343 Balogh Edgár publicista.

1344 A kötet 1973-ban Jordáky bevezetőjével és szerkesztésében jelent meg.

1345 Marcel Achard: *A bolond lány*. Rendező: Bereczky Péter.

gyon szép, hogy szeretsz, meg az is, hogy meséket mondasz és olvasol, de hát miért nem veszed meg, amit kérek tőled. Hova lesz a tekintélyem, ha megmondom, nincs pénzem, szegényebb vagyok, mint a templom egere... Kénytelen vagyok eladni dolgokat múzeumoknak...

**December 24.** Olyan nap, mint a többi. Reggel felkelek, próbálok olvasni valamit, lemegyek az intézetbe, onnan ki egy kávézóba, valamit dolgozok is, értéke és főleg értelme nem sok. Mégis történik valami. Nem Lacika várakozó öröme, mit hoznak neki az ember-angyalok, s még csak nem is az én örömöm a kedves estéhez. Ideológiai szemináriumban délután hattól kilencig – az angyaljárás órái – a szocialista mezőgazdaság problémáiból kellett felelni a kör tagjainak. A kérdésekre adott feleletek teljes mértékben megfeleltek a pártdokumentumoknak. Ebből két lényeges dolog tűnik ki. Egyrészt, hogy Románia a gabonatermelés tekintetében utolsó helyen áll Európában, beleértve a szocialista és kapitalista államokat. Ez vonatkozik hektáronkénti hozamra, a traktorok számára, a felhasznált műtrágyára. Másrészt a következő hatéves tervidőszakban az élre fog kerülni... Nyilván így lesz. Új szervek alakultak, új szervezeti formákat hoztak létre, új intézkedésekkel próbálják a falusiakat a faluban tartani. Nyilván a kísérletnek lesznek eredményei... Én magam nem „feleltem”. Megtagadtam a felelést. Egy kérdésre azt mondtam, azért jöttem ide, hogy tanuljak. Az iróniát megértették... Igen, hozzászólással vinni előre az ügyet, megvitatással, az méltó lenne. Betanulni szövegeket s azokból felelni, szolgálalek feladata...

**December 25.** A mai gyerekek számára mennyire üresen hangzik csak beszélni a szeretetről. Karácsony a szeretet ünnepe – nagyszerű vezércikktema volt főszerkesztők számára évtizedeken keresztül. De ha a karácsonyfa alatt nincs ajándék, akkor papolhatsz a szeretetről s mindenről. Szemináriumi oktatásban volt részem, ajándékot azonban senkinek sem tudtam venni. Még egy narancsot sem. Semmi baj – mondta erre Lacika. Majd veszel máskor. Én pedig égő gyertyák mellett ígértem meg, hogy angyal leszek egy hónapon belül, s akkor majd az ajándék is megérkezik... Gyorsan fogtam magam, összeszedtem egy csomó muzeális ritkaságot, s elhatároztam, hogy eladom a múzeumnak. Nem ajándékozom, mint terveztem, hanem eladom. Egészen nevetséges ajándékozni, amikor lényegében minden pénzzé vált. Pénz kell az áruhoz, de pénz lett az eszme, a gondolat, az érzelem és érzés. Semmit sem adnak ingyen... Én mindent adtam, amíg nagy eszményeim voltak. Most már rég megfakultak, s a természetes fakulást nem lehet friss életre kelteni még mesterséges eszközökkel sem. Miben higgyen az ember, hitét veszítve?! A semmiben? Az élet értelmetlensége helyettesítse az élet szeretetét. Szeresse, akik közel állnak hozzá? De mit tud nyújtani nekik? – A semmit?...

**December 26.** Egy kis számvetés magamról és a világról. Előbb talán arról, hogy kik dőltek ki a sorból az emberiségért folyó küzdelemben, kik távoztak az Elysiumi-mezőkre, a szellem örökkévalóságába, a gondolatok és alkotások Pantheonába?... Januárban halt meg T. S. Eliot, Churchill és Kral Kozlov, februárban a kedves és anyyi

örömet szerzett Stan Laurel s a kiváló osztrák szociáldemokrata Adolf Schärf. Őket követték a következő hónapokban Roger Vailland, Bernard Baruch, Léon Nicole, Jacques Audiberti, A. Stevenson<sup>1346</sup> és Le Corbusier. Az ősz beköszöntével távozott Albert Schweitzer s alig néhány napja Somerset Maugham és Tito Schipa... Ezek az emberek – írók, művészek, tudósok, politikusok – közel álltak hozzám, mert alkotók voltak, gyönyört okoztak, az embert szolgálták.

De ismerős barátaink közül is sokan távoztak az életből. Gábrriel Erna és Bruder Ferenc a szociáldemokraták közül, Szakasits Árpád Pesten, Kakassy Endre íróink közül... A síroknál nem beszélhattünk, csak a lelkünk gyászolt, és szemeinken szakadtak ki a fájdalom könnyei. Így öregsünk mindannyian. Minden találkozás a temetőben minket is közelebb visz a sírhoz és a sírba. A halált elkerülni nem lehet, de legalább ne jöjjön idő előtt. Csak annyi idő maradna, hogy befejezzük földi hivatásunkat és küldetésünket...

---

1346 Adlai Ewing Stevenson II.



**Január 1.** Íme az év első napja is eltelt, amikor íróasztalomhoz ültem. Egész nap itthon ültem. Mária és Laci. Beszélgetések és olvasás. Fromm pszichológiáját tanulmányozom alaposan, s most még világosabban látom, a marxizmust feltétlenül új szintézisbe kell hozni az egzisztencializmussal s az új, megreformált és továbbfejlesztett pszichoanalízissel...

Az évet optimizmussal kell kezdeni. Igyekeztem is kikapcsolni minden szorongó életérzést s derűlátóan nézni az új év politikai és társadalmi alakulását. Ténylegesen jó hír csak a Gyilasz szabadon bocsátása...<sup>1347</sup> De hátha mégis a gazdasági nehézségek nem az „erős kéz” politikát, hanem a szabadságjogok kiterjesztését eredményezik?...

**Január 2.** A történelem kerekai bármilyen rosszul is forognak a mi tájainkon, mégiscsak a megbékülés és az együttműködés az egyetlen járható út magyarok és románok számára. A reménytelenségnek és szorongásnak ebben a hosszú időszakában, amelyben férfikorom javát élem, mégis hiszek az együttélés vagy egymás mellett élés lehetőségében és szükségességében. De miért nem hajlandók egyszer már a kézfogásra? Nem leereszkedésre, nem vállveregetésre, nem „visszafizetésére” valaminek, hanem igazi, emberi kézfogásra, egyenrangú emberek és nemzetek között. Nem hűségnyilatkozatokra, hanem baráti hűsége van szükség. Az előbbi megteheti Létay Lajos, vagy Sütő András, a másikat csak szabad nemzet szabad képviselői...

**Január 3.** A magyar sajtó s most már államférfiak is mind többet beszélnek a Duna-konföderációs gondolat megvalósításáról. A Károlyi-írásokban, a Kortársban és Valóságban megjelent tanulmányokban, napilapcikkben megjelent gondolatfelvetés után most Péter János újról cikkeiben is feltűnik a dunai összefogás gondolata...<sup>1348</sup> Különben minden pesti lap a Népszava 1941-es karácsonyi számáról cikkezik. Az Élet és Irodalomban E. Fehér Pál Balogh Edgár és Jordáky Lajos cikkét emeli ki, mint amelyek a nemzetek közötti összefogás gondolatát vetették fel és propagálták...<sup>1349</sup> Lassan majd kiderül, hogy nemzetköziséget és a nemzeti kultúrához való hűségemet itt is, ott is elismerik. Talán még azok is, akik szűk szemléletű nacionalizmusból indulva ki, engem akartak nacionalistának kikiáltani...

1347 Milovan Đilas/Gyilasz jugoszláv kommunista politikus. Gyilaszt 1956-ban börtönözték be, miután bírálta a pártvezetést, mert az távol maradt a magyarországi 1956-as eseményeket elítélő ENSZ-közügyűléstől.

1348 Péter János református lelkész, Magyarország külügyminisztere 1961–1973 között.

1349 E. Fehér Pál: *Karácsonyi Népszava*, 1941. Élet és Irodalom, 1966. december 24. 1–2.

**Január 4.** A pszichoanalízis mélyen átjárja az amerikai irodalmat. Most különösen élesen figyeltem meg a *Libikóka* előadását. Gibson darabja szép, emberi, és végeredményben igaz lelkek történetét viszi a színpadon a néző elé.<sup>1350</sup> Ismét egy bizonyíték: Az új irodalom és dráma mögött ott a pszichoanalízis és az egzisztencialista filozófia. Boldogság?... Keresi az ember... S amikor megtalálja, el is veszti. Perceket élni, de azt igazán élni az órákból és a napokból...

Az előadás? Szép teljesítmény a szatmári színpadon. Bár úgy érzem, Pásztor János sokkal több volt, mint Csiky András.<sup>1351</sup> De Elekes Emma közelebb áll az író gondolatához, mint Nagy Réka.<sup>1352</sup> A keret, a színpadi kép, a színpadi elgondolás jó. Értelmes ember volt mindig, bár igénytelennek látszott Kovács...

**Január 5.** Kínából polgárháborús hírek érkeznek.<sup>1353</sup> Úgy látszik, a párton belül legalább két párt harcol. A többség a pártban mintha Maóval szemben állana, s a munkásság tömegei is. Mao a fiatalságot szervezte meg és mozgósította a kulturális forradalom ürügyével. A munkásság a párttitkárság mögött áll. Mi lesz még? Milyen új tragédia következik? Polgárháború, amelyben a legjobbak pusztulnak el, mint Kantonban négy évtizede? A Dél és Észak, a város és falu, a forradalom és ellenforradalom egymásnak megy? Mindenképp tragédia, s minden zűrzavar csak teljes anarchiához vezethet. És mennyi áldozat lesz még? De nehogy a Csang-Kaj-Sek-i ellenforradalom jelenjen meg végül is a színen!...<sup>1354</sup>

**Január 6.** Elkésve olvasom Walt Disney halálának a hírét.<sup>1355</sup> December közepén halt meg az emberiségnek annyi kedves ajándékot adó varázsló. Disney teremtette meg a rajzfilmet, amelyben ma már százmilliók, gyermekek és játékra vágyó felnőttek gyönyörködnek. *Mickey Mouse* végigkísérte egész fiatalságunkat. És *Donald Kacs*a. És a tengerész. És még annyi más. És még mindig a fülemben csengenek a *Snow White*, a *Hófehérke* és a *7 törpe* bájos melódiái, s maga a film csodálatosan mozgó emberkéivel. Walt Disney nem volt kevesebb, mint Griffith vagy C. de Mille, Korda vagy Ford, Greta Garbo vagy Marlene Dietrich.<sup>1356</sup> Elbűvölt, s olyan iskolát teremtett az egész világon, amely száz és száz alakban gyönyörködtet és pihentet meg fáradtságunkban...

1350 William Gibson: *Ketten a hintán (Libikóka)*, rendező: Kovács Ferenc.

1351 Csiky András színész.

1352 Elekes Emma színésznő.

1353 A kínai kulturális forradalom, teljes hivatalos nevén Nagy Proletár Kulturális Forradalom a kínai kommunista vezetésén belüli, Mao Ce-tung által kezdeményezett hatalmi harc volt 1966 és 1976 között, ami a bürokrácia elleni harc jegyében elsősorban a Kínai Kommunista Párt addigi intézményei, szervezete, funkcionáriusai ellen irányult. Az eseménysorozat révén Mao megszilárdította egyeduralmát, de ez a Kínai Kommunista Párt (KKP) lefejezésével, a társadalmi intézményrendszer szétverésével, a kínai értelmiség meghurcolásával, felbecsülhetetlen kulturális értékek megsemmisítésével járt.

1354 Csang Kaj-sek kínai katona, politikus.

1355 Walt Disney amerikai rajzfilmrendező.

1356 A felsorolt személyek a filmgyártás ikonikus korai producerei és a kezdeti évek filmsztárjai, dívai.

**Január 7.** Korszerűtlen darabot rettenetesen korszerűtlen rendezői felfogásban és színész játékban mutatott be a Magyar Színház. Camil Petrescu *Velencei történetét* 1930 körül mutatták be Bukarestben. Azt hiszem, sikerrel. Most is el tudom képzelni, de csak olyan előadásban, amelyben a színházat kizárólag játéknak fogják fel. A harmincas évek színháza Molnár Ferenc és Somerset Maugham színháza, játék, akkor is játék, ha dráma, akkor is, ha vígjáték. Az a polgári színház játszott a közönségnek. Nem volt fontos a valóság, sem a darabban, sem színpadon. Ez nem jelenti, hogy ennek a színháznak ne lett volna köze az élethez. Volt de másképp... Egy szónak is száz a vége. Kovács György tragikus játéka éppoly nevetséges, mint Péterffy komikuma. Farkas Ibolyának pedig szép teste van. Amit s ahogyan mond, az kong. Üresen...

**Január 8.** A halál megnyugvás. Beethovent hallgatom, s a havas tájra nézek ki szobából. Belenyugván a halálba, amely most már minden évben bekövetkezik. Felkészültem és nyugodtan várom. Bár még sok, nagyon sok az elintéznivalóm. Ezért a halál nem félelemmel tölt el, csak a halasztást várom, hogy feladataimat teljesíthessem. Csak az egyén hal meg, nemzete nem. S ebből a mai alélt állapotból mégis ki kell mozdítani. Úgy látszik, az élen álló magyar értelmiség semmire sem alkalmas a nemzeti léttel és kultúrával kapcsolatban. Konformista – mert ez így jobb számára. Micso-da nyomorult férgek vannak mindenfelé. És egy csomó becsületes akarású ember, aki tehetetlen, mert szeretne valamit, de maga sem tudja, mit...

**Január 9.** Borzalmas Vietnám népének sorsa.<sup>1357</sup> A pusztulás mérhetetlen. Az emberek szenvedése még inkább. Valóban, mit keresnek az amerikaiak legmodernebb fegyvereikkel Dél-Kelet-Ázsiában? Miért kell védeniük Amerika fontosságát? És miért kell megmenteni népeket a kommunizmustól, ha azok azt választják a maguk részére?... Különben is, Ázsia sajátos kommunizmust akar. Ha van ázsiai termelő mód, úgy kell lennie ázsiai típusú szocializmusnak is. Agrárnépességre építve sokkal inkább parasztforradalom és agrárszocializmus, mint klasszikus értelemben vett szocializmus. Vietnám, Kína, Burma, Mongólia... parasztforradalmak és a szocializmus kialakulásának a lehetőségét és valóságát mutatják...

**Január 10.** Rómában nemzetközi értekezletet tartottak a nemzetközi szociáldemokrata vezetők.<sup>1358</sup> Miniszterek, államvezetők és volt miniszterek voltak jelen, s Brown, Nenni, Erlander, W. Brandt, Pittermann és társai ezúttal nem is érintették az ideológiai kérdéseket, hanem kizárólag a gyakorlati állampolitikai kérdéseket tárgyalták. Állást foglaltak Angliának és a skandináv államoknak a[z] Európai Közös Piacba való belépése mellett. Nenni egyenesen kimondta, ha de Gaulle ellenállna, vele szemben rá kell térni az integrációra... Nem látom világosan, mit határoztak a szociáldemokraták és kommunisták közötti együttműködés területén. Mintha továbbra is

1357 A Dél-Vietnami felszabadító hadsereg 1966-ban elért harci sikerei. Előre, 1967. január 10. 4.

1358 Sajátos csúcstalálkozóra ültek össze Rómában a szociáldemokrata vezetők. Előre, 1967. január 7. 4.

fenntartásokkal lennének általában a kommunista pártokkal, de fokozni akarják az együttműködést a szocialista államok irányába...

**Január 11.** Ma átolvastam nyugati irodalmi folyóiratok jó néhány számát hónapokra visszamenőleg. Most adok számot, milyen jó lap például a Figaro Litteraire. Nemcsak az irodalmi életről informálják sokoldalúan az embert, de benne élnek az egész társadalomban, vagy helyesebben a társadalom egészében. Az irodalom és az élet egysége az olvasókkal való közvetlen kontaktusban van. Az író és olvasó folytonos disputában van egymással. Dialógust folytatnak arról, amit ír. S ha a dialógus nem jön létre, akkor nyilván baj van az íróval, a regénnyel s bizonyára az olvasóval is. Aragon ugyanúgy folytatja ezt a dialógust, mint Maurice vagy [olvashatatlan] is...

**Január 12.** Ma kétórás beszélgetésem volt D. ezredessel.<sup>1359</sup> Ezúttal valóban beszélgetés, feketekávé mellett, s nem kihallgatás. Ma hittem az őszinteségében s abban, hogy új utakat keresnek még az állambiztonsági szervek vonalán is... A nemzetiségi kérdés, a szociáldemokrácia, a román és a magyar pártok külpolitikája, a kultúrpolitika kérdései voltak megbeszélésünk középpontjában... A beszélgetés eléggé kimerített, megfeszített idegekkel követtem kérdéseit, válaszait és gondolatait. Megígérte, hogy megadja az útlevelemet, de hozzátette, mi a garancia, hogy „nem élek vissza vele”. Egyetlen garancia a becületem – mondtam. Én mindig nyíltan cselekedtem, s ezért mindig büntettek, és soha meg nem jutalmaztak... Szeretne eljönni hozzám, megtekinteni a könyvtáram. Állok elébe...

**Január 13.** Kołakowski lengyel filozófust kizárták a pártból, és üldözik.<sup>1360</sup> A szocialista humanizmust képviseli, s a terror semmiféle formáját nem fogadja el sem az állami életben, sem a pártban, sem a szellemi világban. Az egzisztencializmushoz közeledő gondolatai rokonszenvesek, s abba a táborba tartozik, amelynek mind több híve van mindenütt a szabadon gondolkodó szocialisták között. Lukács, Gyilas, Garaudy, Kołakowski – csak néhány név, s nem is azért helyezem egymás mellé őket, mintha gondolataik azonosak lennének.<sup>1361</sup> Szellemi rokonaiknak érzem magam. A gondolataik felvetésében s a jövő perspektívájában. Persze a magam értékrendjében nem tudom kikapcsolni a múltból Kautskyt és Luxemburgot s főleg Max Adlert s Otto Bauert...<sup>1362</sup>

**Január 14.** A marxizmus megmerevedett, és nem számolt olyan történeti tényezőkre, amelyek adott történeti periódusokban fontosabbak az osztályharcnál. A nacionalizmus nyilván olyan tényező, amely még mindig hat, polgári rendszerben ugyanúgy, mint szocialista államokban. Nem is beszélve a volt gyarmati világról, ahol most születik meg (Afrika), vagy ahol most bontakozik ki igazán (Ázsia, Dél-Amerika). Haza, patriotizmus, nacionalizmus – nemcsak fogalmak, hanem realitások. Ázsiai

<sup>1359</sup> Nicolae Dumitrașcu állambiztonsági tiszt.

<sup>1360</sup> Leszek Kołakowski lengyel filozófus, a marxista revizionizmus teoretikusa.

<sup>1361</sup> Lukács György, Milovan Gyilas, Roger Garaudy és Leszek Kołakowski marxista filozófusok.

<sup>1362</sup> Otto Bauer és Max Adler osztrák szociáldemokrata politikusok és teoretikusok.

termelőmódnak ázsiai ideológia felel meg. Szocialista patriotizmus hatványra emelve foglalja magába a nacionalista hagyományok összességét. A fogalmak összekeverednek, az ideológiák nem tudnak mit kezdeni velük, s a zűrzavar teljes...

**Január 15.** Ma délelőtt Lakatos István keresett meg. Az öreg Halászi Sándor halálán van.<sup>1363</sup> Utolsó kívánsága, hogy Balogh Edgár és én mondjunk a temetésén beszédet... Természetesen vállaltam, bár rettenetes dolog élő embernek megígérni, hogy temetésén beszélek. Legalább fél évszázados szociáldemokrata múlt áll mögötte. Humanista szocialista volt mindig, szerette a munkásosztályt, és szerette a magyarságát. Amit keresett, mindig mozgalmi célokra áldozta. Évek óta, nyugdíjasként nyomorban él. Szociáldemokrata sors. Talán halála után még meg is emlékeznek róla. Bár aligha hiszem. Itt még az „elvtársak egy csoportja” sem adózhat. Csak a temetőben. És a rendkívül véges emlékezetben. Milyen igaz ember volt!...

**Január 16.** Két és fél évvel ezelőtt az állambiztonság magas rangú vezetői még arról vallattak, miért mondtam magántársaságban, hogy lényegében megkezdődött a kommunista pártok szociáldemokratizálása... És mit mutat a ma valósága. A kommunista pártok legalább olyan mértékben távolodtak el a marxizmustól, mint a szociáldemokraták. Legfeljebb elméletileg nem ismerik el. A gyakorlat azonban mást bizonyít. A gazdasági életben Keynes gondolatai hódítanak, s az amerikai kapitalizmus profit és verseny elméletei. A szociológiát most fedezik fel ismét. A politikai tudományokban rehabilitálódnak a nacionalizmus eszméi. Az ideológiában pedig itt-ott felvetődnek Kautsky, Luxemburg sőt még Bernstein<sup>1364</sup> nevei is...

**Január 17.** A Le Nouvel Observateur december közepi száma megdöbbentő dokumentumot közöl 130 szovjet történész vitájáról. A háború kitöréséről és Sztálin szerepéről volt szó. Deborin<sup>1365</sup> megpróbálta védeni Sztálint, de végül lehurrogták, s még beszélni sem hagyták. Sztálin „bűnöző”, mondta Petrovics, Szálin nem volt „senkinek elvtársa”, s legkevesbé a miénk – kiáltotta Jakir tábornok történész fia, Sztálin elárulta a spanyol forradalmat, a lengyel népet és a világ munkásságát – hangoztatta Snegov.<sup>1366</sup> Sztálin meghamisította Lenint, s nem a fasizmust, hanem a szociáldemokráciát kiáltotta ki a fő ellenségnek – hangoztatták mások. Schulenburg, a moszkvai német követ elárulta hazáját, s közölte Molotovval a német támadás idejét, sírva könyörgött, tegyék meg az ellenintézkedéseket, de nem hittek neki...

...Vajon csak Sztálin a felelős? És a többiek? És a Párt?...

**Január 18.** Egész szép kis filmtörténeti kollektívát alakítottam ki, s remélem, eredményesen fogunk dolgozni. Feldolgozzuk az erdélyi filmgyártás és mozik történetét.

1363 Halászi Sándor szociáldemokrata politikus, szakszervezeti tisztviselő.

1364 Eduard Bernstein német szocialista teoretikus.

1365 Abram Deborin szovjet filozófus.

1366 Ismeretlen személy.

Fodor,<sup>1367</sup> Kádár,<sup>1368</sup> [olvashatatlan], Gardos, Suray... remélem, mind meg fognak felelni, s egy olyan kultúrtörténeti területet tárunk fel, amelyet eddig nem ismertek, s amellyel eddig senki nem is foglalkozott...<sup>1369</sup> Közben a két világháború közötti erdélyi irodalomhoz gyűjtöttem egy csomó anyagot. Csak mindenre lenne ideje az embernek... Sok a feladat, kevés az idő. Az energiák már nem növekszenek. Az erő csökken. Most már több időt kellene fordítanom az írásra, mint a kutatásra. Amíg friss az emlékezet...

**Január 19.** Végre befejeztem Edgár könyvének áttanulmányozását.<sup>1370</sup> Alaposan végigbongésztem, s harmincévi – hol közeli, hol eltávolodott – barátság után végre megismertem gondolkodása logikáját s alapjait. Szép könyv, de azt hiszem, sok mindent írt a maga „képe” Edgár. Szerepe döntő volt, a mozgalom azonban nem néptömegek mozgalma, hanem alig pár értelmiségi csoporté, s így végeredményben Edgárból nem lett népvezér, csak egy kis csoport vezére. Szerepe nem lekicsinylendő, de szükségtelenül növelik óriássá... Edgár lényege a szervezés, új és új akciók és mozgalmak elindítása, de minden olyan csoport intrikákkal való szétverése, amelyet nem ő szervez s vezet...

**Január 20.** Kołakowski, Hartmann, Lukács, Garaudy... lehetetlen észben tartani és felsorolni azoknak a neveit, akik a marxizmus megújítását keresik kommunista oldalról.<sup>1371</sup> A szociáldemokratákat ma már csak eszmetörténeti szempontból érdekli Marx vagy Engels... Úgy gondolom, a marxizmusban csak a módszer maradandó, de az sem vulgáris értelmezésben, hanem csak teljes komplexitásában. A termelési technika hat a gondolkodás alakulására. Persze a gondolkodás eredménye a technika fejlődése is. A mai fejlett technikának azonban egyáltalán nem felel meg úgyszólván semmi abból, amit Marx és Engels, vagy akár Comte és Spencer, Nietzsche és társai termeltek ki.<sup>1372</sup> A ma filozófiájára és szociológiájára van szükség, nem dogmákká merült ideológiákra...

**Január 21.** Mégis a szorongás és a nyugtalanság marad az ember alapérzése. Böződi Gyurka a törvényszék előtt kijelentette, mindent aláírt, mert megverték.<sup>1373</sup> És ne

1367 Fodor László történész.

1368 Kádár Bogárka/Boglárka. A hatvanas évek végén egyetemi hallgató a BBTE Filozófia Karán. Kádár Boglárka néven publikált, magánéletben azonban a Bogárka nevet használta. A jegyzetekben is az alábbiak szerint hivatkozunk rá.

1369 A kutatás eredménye a Jordáky halálát követően megjelent filmtörténeti munka. Jordáky Lajos: *Az erdélyi némeifilmgyártás története (1903–1930)*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980.

1370 Balogh Edgár: *Hét próba. Egy nemzedék elindul*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1965.

1371 Leszek Kołakowski, Nicolai Hartmann, Lukács György és Roger Garaudy marxista filozófusok.

1372 Auguste Comte, Herbert Spencer és Friedrich Nietzsche filozófusok.

1373 Jordáky itt valószínűleg Böződi 1967-es letartóztatására és perére utalt, ugyanis Böződi György egyik interjújában úgy vallott, hogy az ötvenes évek eleji letartóztatását követően, „...Sztálin halála után szabadultam. [...] Később még jó néhányszor házkutattak és kihallgattak, egyszer le is tartóztattak. [...] Még szerencse, hogy a tárgyaláson a tanúk sorra visszavon-

legyen szorongással tele az ember? Nem mintha féltene rongyos életét. Nemcsak az egyénről, az ember saját életéről van szó, hanem az emberi méltóságról, az emelt fővel járó életről. Ezt kellene biztosítani a szocialista rendszernek, s akkor az valóban szocializmus lenne. Az ember ne legyen kiszolgáltatva más egyedek önkényének. Önkény és önkényeskedés a szabadság érvényesülésének gátja. Szabadság nélkül pedig nincs szocializmus. Persze a fékevesztett indulatok anarchiához vezethetnek. Rend, de a szabadság és etika rendje szükséges...

**Január 22.** Az utóbbi hetekben úgyszólván csak Csehi Gyulával vagyok szoros kapcsolatban. Szomszédok vagyunk, s nyilván [ez] döntő ok lett régi barátságunk helyreállításában. Azt hiszem, mégsem értünk alapvetően egyet a legfontosabb kérdésekben. Önmagától is fél bevallani, hogy sok minden összeomlott benne. Ragaszkodik leninizmusához, pedig ezt is meghaladta az idő. Irodalmi szemlélete is merev maradt sok tekintetben. És nem értem, miért kell monopolizálnia a sajtót és a kiadót a bevezető tanulmányok tekintetében. Miért hiszi Gyula is, hogy csak ő képviseli az irodalomban a szocialista szemléletet? Alapvetően becsületes ember, jó barát... de barátaival mégis irodalmi klikket alkot. Befolyása és hatása nem mindig a legjobb...

**Január 23.** Ma temettük el Halászi Sándort. A sírnál én beszéltem. Az elmúlt két év végi szociáldemokrata halottjai előtt róttam le az élő elvtársak gyászos hódolatát. Szociáldemokrata temetés volt... Úgy látszik, a temetőben már beszélhetek. De csak a temetőben...

Temetés után Balogh Edgárral beszélgettünk egy fekete mellett. Részletesen informált a Böződi-ügyről. Valóban felháborító, amit Gyurkával tettek. Edgár tiltakozó levelet küldött Maurer miniszterelnöknek. Jól tette. Szolidárisnak kell lenni minden becsületes embernek Böződivel... Edgár elmondta még, hogy Pleșiță ezredes meghívatta magát egy kávé melletti beszélgetésre.<sup>1374</sup> Nagyon érdekes!!

**Január 24.** Csehi Gyulával Szentimreiéknél voltam. A Vasárnapi Újság érdekelt. Rendkívül kedves asszony Szentimrei özvegye. Mindig is rokonszenves volt, most azonban egészen megszerettem. Annyi báj és kedvesség van benne, hogy ritkaság az ilyen ember. Rendkívül friss az értelme, s rengeteg emléke van, amit irodalomtörténeteknek feltétlenül ki kellene használni. Csehi tervezi, hogy magnetofonbeszélgetést folytat vele...

Különben a Vasárnapi Újság megérdemelné, hogy foglalkozzanak vele. A Napkelet és az Erdélyi Helikon között a magyar irodalom fő szervezője. Benedek Elek és Szentimrei Jenő szerkesztették, s az egész akkor induló erdélyi irodalom fórumává tették... Nem tudom, miért szűnt meg hirtelen...

ták – a vizsgálat során erőszakkal kicsikart – beismerő vallomását.” Gálfalvi György: *Böződi György galibái*. Látó, 1990. 2. sz. 127–133.

1374 Nicolae Pleșiță állambiztonsági tiszt.



**Január 25.** Ma szabadlábra helyezték Böződi Gyurkát. A döntő lökést biztos Edgár Maurerhez intézett levele adta meg. De kik akarták eltüntetni Böződit, és milyen „hadműveleti” tervébe tartozott bele a reakciónak? Most már gaz módon akarnak tönkretenni egyesek magyar szellemi embereket!...

Most mondja Jakó, hogy rettenetes primitív írással írt névtelen levelet kapott.<sup>1375</sup> A levélben közlik, hogy kezükben vannak azok az iratok, amelyek múltbeli „reakciós” szerepét bizonyítják, s leleplezik, ha tízezer lejt nem fizet. Majd jelentkezni fognak a pénzért... Vajon nem ugyanaz a „szellemi központ” áll e levél mögött, [mint] amelyik Böződit is megpróbálta kompromittálni és eltüntetni?...

**Január 26.** A Sukarno-ügy tovább fejlődik.<sup>1376</sup> A diákság, a muzulmánok, a külügy-miniszter után most a hadsereg szólította fel a lemondásra... Körülzárták a palotáját, nem hagyhatja el, s most már nyíltan vádolják, nem csak tudott, de szerepe volt az államcsínykísérlet megszervezésében... Sukarno-ügy ott, Krumah-ügy Afrikában s még tucatnyi katonai diktatúra.<sup>1377</sup> Kínai válság, amelyben mind nagyobb szerepe lesz a jelek szerint a hadseregnek.<sup>1378</sup> Kínosan születik meg az új világ. A demokrácia hosszú folyamat eredménye, s az ősi közösségekben és primitív társadalmi alakulatokban élő emberek között a husáng és a nyílvesző mellett döntőbb eszköz lett a géppisztoly, mint az emberi szó, az érvek és az eszmék...

**Január 27.** A Történeti Intézet ideológiai körének történészei ismét bizonyosságot tettek tudatlanságukról. Még a román történészek és szociológusok munkásságát sem ismerik a legtöbben. M. Dan professzor és tudományos doktor – ismét megállapítottam – egyike a legkorlátozottabb embereknek... Hosszasan beszéltem Iorgáról, Zeletinről s a szociáldemokrata munkásmozgalmi történetírásról a régi Romániában. Kiemeltem a „Neoiobagia” eddig elhallgatott vagy meghamisított jelentőségét.<sup>1379</sup> De miért akarnak Iorgából szocialistát és antihitleristát csinálni? A románok nagy történésze kétségtelenül. Rengeteg ellentmondással. De mint politikus és publicista nem szereti a szocializmust, ignorálja a marxizmust, és szimpatizál Mussolinivel...

**Január 28.** Az estét Pistánál töltöttük el.<sup>1380</sup> Márkus Alberték és Nagy Imre volt ott. Persze, hogy a végén a festészethez lyukadtunk ki. Parázs vita alakult ki Imre és köztem. Most kirobbant, ami már évek óta lappang közöttünk. Korunk érzelmvilágát a modern festészet fejezi ki, s köztük természetesen az absztrakt művészet. Nagy

1375 Jakó Zsigmond történész.

1376 *Az indonéziai helyzet.* Előre, 1967. január 28. 4.

1377 Kwame Nkrumah ghánai politikus, függetlenségi harcos, a pánafrikanizmus egyik legjelentősebb és legbefolyásosabb képviselője.

1378 Jordáky itt a Mao által kezdeményezett kulturális forradalomra utalt.

1379 Jordáky itt a Constantin Dobrogeanu-Gherea szociáldemokrata teoretikus által írt *Neoiobagia* című kötetre utalt, amelyben a szerző marxista indíttatásból a századfordulós regáti agrárpolitikát bírálta, ugyanis az a törpe kisbirtokokra helyezte a hangsúlyt, ezzel pedig konzerválta a vidék elmaradottságát és az iparosítás kiterjesztését.

1380 Ismeretlen személy.

Imre tagadja, hogy valami köze is lenne az absztrakciónak a művészetéhez. Picassóról is csak annyit hajlandó elismerni, hogy jól rajzol. Konzervatív a végletekig. Nyilván ezzel védi saját művészetét. Amely nem elhanyagolandó itt, a mi erdélyi valóságunkban. S itt is, a Hargita tövében. Az ipari, szupergépi társadalmak, a kibernetika korának művészete új tartalmához új formákat keres. Az új formák pedig az absztrakció felé mutatnak.

**Január 29.** Ma egész nap itthon ültem. Simone de Beauvoirt olvasom.<sup>1381</sup> Mind közelebb kerül hozzám ez a remek író. Mindent kitár önmagából, s ezzel valóban gazdagítja az irodalmat. De nem is az irodalom gazdagítása a fontos, hanem az emberi léleké. Hiszen az irodalmi alkotásnál is a legfontosabb éppen az, mit jelent számára az írásmű. Élménnyé válik-e az írás, akár regény, dráma, vagy vers, érzelmi életemre és gondolkodásomra hat-e, kivált-e dialógust köztem és az író között? Beauvoir, úgy érzem, mindezt eléri. Kíváncsi vagyok, mi lesz a véleményem, ha még néhány könyvét megismerem. Még a kezdetnél tartok. Most fejeztem be a *Jóházból való úrilányt*, az önkítárukkozása első részét...

**Január 30.** Edgár közli az utcán futtában, hogy Böződi Gyurkát szabadon engedték. Végre. Remélem, vége lesz ennek a disznó hajszának, amelyet ellene indítottak „láthatatlan” erőik...

A munka megint jól megy. Kiegyensúlyozottnak érzem magam. Egzisztencialista életfelfogásom azonban ez egyáltalán nem befolyásolja. Kiegyensúlyozottnak, még józanabban tudom megítélni a világot, s benne a mi életünk menetét. A magam világnézeti képében csak én teremthetek mindent, s mindent revízió alá kell venni, amiben s ahogyan hittem. A marxizmusnak egy-két alaptörvénye érvényesíthető, a világnézet azonban megújításra szorul. De alapos megújításra, minden területen...

**Január 31.** A kommunista mozgalmon belül most érett be a szociáldemokráciával kapcsolatos felfogások alapos revízió [alá] vétele. Úgy látszik, hogy Moszkvában ugyanúgy foglalkoznak ezzel a kérdéssel, mint Bukarestben vagy Varsóban és Prágában s természetesen az európai országok kommunista pártaiban. Sok mindenre rájönnek lassan úgy az ideológia, mint a gyakorlat területén...

Két évvel ezelőtt még „keményen” beszéltek velem bizonyos helyen azon kijelentésem miatt, hogy „megindult a kommunista pártok szociáldemokratizálása”. Most mindenesetre sok minden revízió alá kerül. És végre ideológiai is...

**Február 1.** Kínában dúl a polgárháború.<sup>1382</sup> Egyik oldalon a pártapparátus, nyilván a szakszervezetekkel s a hadsereg egy részének a támogatásával, a másikon Mao... a fiatal vörös gárdistákkal s a hadsereg másik részével. A fegyveres harcok sokasodnak, a szovjetellenes tüntetések is. Mao a permanens forradalom álláspontján áll nyilván, s

1381 Simone de Beauvoir francia író. *Egy jóházból való úrilány emlékei*. (Ford., bev. Nagy Péter, jegyz. Dobossy László.) Magvető, Budapest, 1961.

1382 Jordáky itt a Mao által kezdeményezett kulturális forradalomra utalt.

a szocializmusnak és ideológiának valamilyen sajátos, ázsiai formáját igyekszik kialakítani. Ehhez azonban úgy látszik, szükséges a „szakítás” az Európa-centrikus kommunista mozgalmakkal. Ázsia többi részét és Afrikát ugyan nem tudták maguk mögé állítani. Kudarccal kudarc után következett be. A szakítás Moszkva és Peking között, remélem, elkerülhetetlen...

**Február 2.** Kádárral megkezdtem a kolozsvári mozitörténet ráeső részét.<sup>1383</sup> Az első éveket Fodor Laci dolgozza fel. A munka első része könnyű. Egyhangú, sablonos adatszűrés egykori lapokból... Utána hosszan beszélgettünk. Próbálom meggyőzni, írjon! Naplójegyzeteket, gondolatokat vessen papírra... s ha elégedetlen velük, dobja a tűzbe. De gyakorolja. Szembe kell néznie önmagával. Nem tud szembenézni, vagy nem képes rá? Eldől. Én hiszek benne. Értelmes. Folytasson dialógust önmagával! Nem tudom, mi lesz belőle. Tiltakozik az ellen, mintha a nő szellemi elsőbbségéről szóló elmélet helyes lenne. Elvben igaza van, de megmagyaráztam azokat a történeti okokat, amelyek következménye idegrendszere más beállítottsága s alkotóereje elmaradása... Nem tudom, mi lesz belőle...

**Február 3.** Háromórás darabot láttam szép előadásban színházunkban. Euripidész adta az ötletet, a témát és az alapszöveget (*A trójai nők*). Sartre hozta fel a gondolatot, s nagyszerű modern drámát teremtett belőle. Talán Algír vérfürdői, talán Indokína, talán Hitler és Sztálin, vagy mindez együtt élt benne. Drámája az egzisztencialista filozófia gondolatának megnyilvánulása a színpadon s a szenvedéseken is diadalmaskodó szabadságvágy heroizálása. Illyés Gyula fordítása pedig drámairodalmi tolmácsolás-alkotásaink egyik legmegrázóbb teljesítménye. Biztos, hogy benne van 1956. Biztos, hogy a szenvedések hozzájárultak ehhez a szöveghez, amely csúcsa annak, amit nyelvünkön ki lehet fejezni... És szép az előadás. Orosz Lujza, Krasznai Paula, Balogh Éva, Péterffy és Pásztor. És a kórus. Ez már rendezői munka is...

**Február 4.** Tóth Sándor<sup>1384</sup> ma azt kérdezte tőlem a könyvtárban, emlékszem az Ellenzékben (1939 őszén) megjelent „Nemzedéki hitvallás”-ra. Hogyan lehetett az aláírók között Asztalos István, főleg azonban Jancsó Elemér és Kacsó Sándor.<sup>1385</sup> Naiv kérdés, úgy látszik, még Sándor is hiszi, hogy pl. Elemér ténylegesen a baloldallhoz tartozott. Ekkor már rég igyekezett a „magyar” táborban helyezkedni. Fenntartotta kapcsolatait a baloldallal, de titokban. Már nem kereste a kávéházi asztalt, ahol kommunisták és szocialisták ültek, hozzám néha ellátogatott, amikor tudta, hogy mást nem talál nálam... Alig egy év múlva megtagadja szabadkőműves hitét... és ma úgy beszél önmagáról, mint a „rég”, „legrégebb” kommunista értelmiségiről...

1383 Kádár Bogárka.

1384 Tóth Sándor filozófus.

1385 Az Ellenzék vasárnapi melléklete (a Tamási Áron szerkesztette Vasárnapi Szó) 1939. novemberi számaiban az erdélyi magyarság aktuális kérdésével foglalkozott. Így több héten keresztül tárgyalták a vidéki csoportok elhagyatottságát, valamint a munkásság kérdését is.

**Február 5.** Öregedő fejjel tanulom a huszadik század filozófiáját. Miután az élet sok mindenre megtanított, most ismerkedem lényegében a fenomenológiával. Husserl egyetlen könyve sincs meg az Egyetemi Könyvtárban.<sup>1386</sup> Bele kell fúrnom magamat, ha az egzisztencializmus alapjaival teljesen tisztába akarok jönni. Valamennyire ismerem Bergsont és Rickertet, egyáltalán nem a neokantiánusokat vagy Windelbandot.<sup>1387</sup> Most azonban tisztázom magamnak. Tanári diploma előtt álló filozófus diákokkal beszélgettem, akik még csak nem is hallották ezeket a neveket, s a 20. század, a ma filozófiájáról sem nem tanultak, sem nem olvastak. Nem ők a hibások. A nevelési rendszer s benne persze a nevelők is...

**Február 6.** A Le Figaro Litteraire egy moszkvai illegális folyóiratból (*Phénix* 66) átvette és közölte Buharin kivégzése előtt írt levelét. A levelet a „jövő nemzedékeihez” intézte, s leírja milyen pokoli módszerekkel dolgozik az NKVD apparátusa, hogy Sztálin beteges üldözési mániáit kiszolgálja. Ez a szerv a Központi Bizottság bármelyik tagját árulónak, terroristanak vagy kémnek nevezheti ki és intézheti el. „Fenyegető felhők gyűlnek a párt felett.” Az ártatlanok ezreit pusztítják el, köztük „engem is”. „Buharin-szervezetet” találtak ki, amely nem létezett a valóságban. 18 éves kora óta tagja a pártnak, és küzd a munkásosztály ügyéért. Ezzel fejezi be levelét: „Soha nem voltam áruló. Nem haboztam feláldozni életem Leninért. Szerettem Kirovot, és nem tettem semmit Sztálin ellen.”<sup>1388</sup>... „Kérem az új nemzedékeket... rehabilitáljanak a párt előtt...”

**Február 7.** Románia felvette a diplomáciai kapcsolatokat Nyugat-Németországgal.<sup>1389</sup> Nagyon helyesen. A tény nemcsak a független külpolitika bizonyítása, hanem szükségszerűség, gazdasági érdek mindenekelőtt. Vajon a geopolitika mint tudományág nem kerül vissza a szocialista országok tudományosztályozó építményébe? Kizárható-e a konkrét szociológiai kutatásokból csak azért, mert a nemzeti szocializmus visszaélt vele, és faji-imperialista célok szolgálatába állította?...

Remélhetőleg Magyarország is követi a román példát. Hamarosan. És miért ne lehetne egyszer már az igazi és őszinte közeledés útjára lépni a szocialista országok között. Szükséges lenne a szabad szocialista országok integrációjára!

**Február 8.** Az Egyetemi Könyvtárban dolgozom most már hetek óta. Az erdélyi filmtörténet anyagát gyűjtöm, az 1913–1918-as évekből. Kénytelen vagyok félretenni továbbra is jelentősnek érzett tanulmányaimat, s elkészíteni azt a munkát, amelyért nyilván megfizetnek... Érdekesen bontakozik ki előttem a film hőskora. A filmgyárak és a mozik tevékenységét 1908-tól követhetem egykori filmszaklapokban. Az első bohózatok és 2-3 felvonásos drámák elevenednek meg. Henny Porten, Paylander, [olvas-

1386 Edmund Husserl német filozófus, a fenomenológia irányzatának megalapítója.

1387 Henri Louis Bergson francia, Heinrich Rickert és Wilhelm Windelband német filozófusok.

1388 Szergej Kirov orosz kommunista politikus.

1389 Az NSZK 1967-ben Bukarestben létesített nagykövetséget, míg Románia megnyitotta bonni nagykövetségét.

hatatlan] Nicolson, Max Linder... még én [is] láttam őket, a húszas években kisgyermekként. Minden kor érdekes, így ez is az volt... Most különben már az okait is láttam a kolozsvári filmművészet fellendülésének a világháború éveiben...

**Február 9.** Alfred Fabre-Luce könyvet írt a *Lemeztelenített történelem* („L’histoire démaquillée”) címen. Századunk történeti hazugságait leplezi le. Enyhébben mondva a legendákat igyekszik szétoszlatni, az álarcot széttörni... Szerinte legendák alakultak ki az 1914-es háború kitörésének okairól, Sztálin rokonszenvéről 1939 előtt a demokráciák iránt, Churchill állítólagos permanens gyűlöletéről a hitlerizmus iránt és az Oppenheimer-ügyről...<sup>1390</sup> Csak a Churchillről szóló fejezet néhány oldalát volt alkalmam elolvasni. A Le Monde közölte. Ebben a fejezetben bizony egyáltalán nem kíméli az angol államférfit, és alaposan megtépázza nemcsak érdemeit, hanem főleg zsenialitását. Ügyesen tudta önmagát bölcsnek és nagynak feltüntetni minden kudarca után...

**Február 10.** A marxizmusból csak a kutatói módszer tartható fenn. Természetesen az is kiegészítve. Nem újraértékelésről van szó, hanem a mai világ megértéséről. Nem új törvényekről, hanem a ma fejlődésében alakuló törvényszerűségek felismeréséről. Persze ez rendkívül nehéz. A megismerés annyira kitágult, hogy egyetlen ember képtelen átfogni és átgondolni mindazt, amit az emberek produkálnak a tudomány legkülönbözőbb területein. Annyi új tudományág született, hogy még nyilvántartásuk is igen nehéz. Hát még eredményeik. A tudománynak oly hatalmas forradalmában élünk, hogy időnk sincs megérteni és megemésztetni a rohamosan egymást követő felfedezéseket... Vajha az emberi boldogságot is elősegítené...

**Február 11.** Mind gyakrabban gondolok a halálra. Sokszor úgy érzem, itt van körülöttem, környékez, sarokba akar szorítani. Az mondja, elérkezett életed végőrája. Pedig csak 53 éves múltam, s bár nem félek tőle, Isten látja a lelkem, mégsem szeretnék átmenni így gyorsan az árnyékvilágba... Nem vagyok különösképpen beteg. De fáradt vagyok. Kimerült idegrendszer. Hátha a szív egy nap nem bírja tovább a gonoszágót, az intrikát, a cselszövést, a csapdák kikerülését, amelyet nem az én, hanem a népem ellenségei tesznek ellenem. Pedig csak jót és igazat akarok. De tiszta szívvel, hátsó gondolatok és célok nélkül. Milyen nehéz becsületesen felépíteni az emberi társadalmat! A múlt nemcsak kísért, de húz lefelé. Mázsás súlyokkal nehezedik az emberre, és bénítja a lelket...

**Február 12.** Édesapám születésnapja van, s még mindig tart ez a buta konfliktus közöttünk. Szeszélyeit bírnom kellene. Lacikát próbálom közvetítőként felhasználni.

<sup>1390</sup> Az „Oppenheimer-ügy” J. Robert Oppenheimer 1954-es nemzetbiztonsági meghallgatására vonatkozik, aki az atombombát kifejlesztő Manhattan Projektet vezette. A meghallgatást az Atomenergia Bizottság (AEC) kezdeményezte a lojalitása és a kommunistákkal való kapcsolata miatti aggodalmak következtében. Annak ellenére, hogy a meghallgatás megállapította, hogy Oppenheimer lojális volt, biztonsági engedélyét visszavonták, ami gyakorlatilag véget vetett munkájának.

Válasza azonban mindig elutasító. Nagyon fáj a harag, amit különben nem érzek iránta. De miért ilyen különleges állapot az öregkor. Igaz, nyolcvan felett van. Vele is éppen eléggé méltatlanok voltak az utóbbi két évtizedben. A szocializmus legrégebbi harcos vezéralakjai közé tartozott. S most száműzött itthon, tudatosan feledett – mint szociáldemokrata – magányos öreg ember. Én nagyon szeretem minden keménysége és gyakori igazságtalansága ellenére. De hát nyakas vagyok én is. Nem tudok senkinek fejet hajtani. Pedig vele mégis meg kell tennem... Lacika közvetítését ismét elutasította! Vajon komolyan? Vagy csak meg akart törni?...

**Február 13.** Egyetlen embernek sincs joga mást elnyomni, más felett terrort gyakorolni, nemtelen eszközökkel uralkodni. Ebből következik, hogy emberek által létrehozott testületeknek, szervezeteknek és intézményeknek nincs joguk elnyomást gyakorolni. Még akkor sem, ha ezt a társadalom védelme jelszó mögé bújtatják. A szabadság mint törekvés a legnemesebb eszménye az embernek. De vajon nem illúzió, amit akarunk, amiben reménykedünk és hiszünk? Vajon nem délibáb csupán, amely megcsal lépten-nyomon a bölcsőtől a koporsóig tartó életben?... Az ember miért nem a jóra törekszik, miért nem egymás tiszteletét próbálja érvényre juttatni, miért nem a méltóságos élet megvalósítására törekszik, miért nem harmóniát teremt a dorong, a husáng, a géppisztoly vagy atombomba uralma helyett?...

**Február 14.** Párizsban kongresszust tartottak a nyugat-európai baloldaliak. Nem a kommunisták, hanem a szociáldemokraták, szocialisták, Mitterrand-féle demokráta.<sup>1391</sup> A gyűlést Angilának a Közös Piacba való belépésével kapcsolatban hívták össze. Arra az álláspontra helyezkedtek, hogy szükségesnek tartják Anglia csatlakozását, előmozdítják de Gaulle politikájával ellentétben. Az együttműködés jelentősége felmérhetetlen gazdasági, technikai és tudományos területen elsősorban. Megteremtene az Egyesült Államok és a Szovjetunió mellett ezt a harmadik erőt, amelynek gazdasági ereje elérné, bizonyos tekintetben meghaladná az előbbi kettőt. Érdekes kombináció. Már rég érelődik egyes gondolkodók agyában, a politikusok között mindig voltak befolyásos emberek, akik azonban meg tudták akadályozni megvalósítását...

**Február 15.** Románia felvette a diplomáciai kapcsolatokat Nyugat-Németországgal.<sup>1392</sup> A keletnémet pártlap, a Neues Deutschland elég éles támadást intézett Románia ellen. Azután Gomulka bírálta Románia lépését... Vajon ezek a jelenségek antagonisztikus vagy nem antagonisztikus jellegű konfliktusok a szocialista államok között? A román kormánynak nyilván igaza van, hogy normalizálni kíván 22 évvel a háború után egy olyan diplomáciai helyzetet, amelyet a Szovjetunió lényegében egy évtizeddel ezelőtt megoldott. Valóban helyes lenne, ha Magyarország s a többi szocialista állam is

1391 A Szocialista és Demokrata Baloldaliak Föderációja (Fédération de la gauche démocrate et socialiste) François Mitterrand vezetésével létrejött választási szövetség, amely a Szocialista Párt, a Radikális Párt és több köztársaságpárti kispárt szövetsége volt, amely választási egyezményt kötött a Francia Kommunista Párttal is.

1392 *Un act pozitiv în evoluția relațiilor intereuropene*. Scânteia, 1967. február 4. 5.



ezen az úton menne. Úgy vélem, a német szociáldemokrácia jelenléte a kormányban biztosíték a békeszerető Németország politikájára...

**Február 16.** Elkészültem a Romániában 1945-ben megjelent magyar nyelvű könyvek bibliográfiájával. Milyen gazdag könyvkiadás, mennyi magyar könyv, s persze sok az ideológiai és propaganda anyag is. De ha visszagondolok arra a pezsgő szellemi életre, hát bizony fájdalom tölt el mai magyar nyelvű szellemi életünk lehetőségei miatt. Akkor az irodalom mellett a társadalomtudományok és természettudományok virágoztak. Pedig még véget sem ért volt a háború, s a gazdasági élet újjáépítése volt a legfontosabb kérdés. Egyetem, Múzeum-Egyesület, lapok, folyóiratok, előadások... Magam is keményen kivettem a részem. Fiatal voltam, s mégis érett, tele energiával, akarattal s bizonyára sok álmodozással, amiből sok minden később illúziónak bizonyult...

**Február 17.** Mind újabb és újabb jelenségek bizonyítják az ideológiák válságát és már-már önlikvidációs folyamatát. A pártok ideológiája az emberekkel együtt öregszik. Persze azokra az országokra gondolok, ahol vannak politikai pártok, s így ezt a folyamatot figyelemmel is lehet kísérni. Most például éppen összevetem a francia baloldal három önálló formációjában induló – lényegében 5 – pártjának külpolitikai programját. A szocialisták, radikálisok és baloldali republikánus csoportok a közös piac fenntartására, Anglia csatlakozására s az európai parlament általános választással való megválasztása mellett vannak. Sürgetik a közös politikát egy csomó kérdésben. Az Atlanti Paktumban való bennmaradás mellett vannak. Az Egyesült Szocialisták a közös piacon egyetértenek, de teljes szakítást kívánnak az Atlanti Paktummal. A kommunisták mindennel szemben tagadó álláspontot foglalnak el... Próbáld meg [így] az egységet!?

**Február 18.** Márkus Berciéknél voltunk. Múteremavatáson. Elég nagy társaság gyűlt össze. Nagy Imre, Szabó Gyula, Bene Jóska, Nemes Pista, Cseke – és a feleség.<sup>1393</sup> Jó este, hajnalig. De nagyon szomorú. Egész éjjel csak a zene, ének és tánc érdekli még ezeket az embereket is. Jól twistelnek. Csodálom, hogy kártya nem került elő, elszomorított, mert külön-külön rendes emberek. Alkotó művészek. De hogy nem érdeklik őket az irodalom és művészet kérdései. Az ilyen összejövetelek legalább részben a viták, a dialógusok, az eszmék konfrontálása jegyében kellene folynak. Mégis van valami baj velünk. Egy értelmiség és művészek, akik az időn és az idő problémáin kívül állana[k]? Vagy nem mer gondolkodni, mert fél a kimondott szótól?...

**Február 19.** Mivel magyarázható, hogy a kommunista pártok sokkal inkább képviselik ma a nacionalizmust, mint általában a politikai pártok? És ez nemcsak a kommunista országokra áll, hanem a kapitalista világban tevékenykedő kommunista pártokra is. A francia kommunisták például a szuverenitást védik az integracionalista szocialistákkal és polgári demokratákkal szemben. Pedig az integrációra való töreke-

1393 Szabó Gyula író, Benes József grafikus, festő és Cseke Péter irodalomtörténész.



dés történeti szükségszerűségnek látszik. Hiszen az atomenergia és elektronika korszaka nemcsak a termelési technikát forradalmasítja, hanem kikényszeríti a társadalmi és politikai intézmények átalakítását is. És természetszerűen az ideológiák sem maradhatnak érintetlenül. Átalakulnak, eltűnnek és újak születnek...

**Február 20.** Szép filmet néztünk meg. Axel Munthe könyvéből (*San Michele regénye*) készült.<sup>1394</sup> Nem a legnagyobb filmek közül való, de nemesen és szépen megcsinált művészet. Az emberies magatartás lengi át. A művészet humanizmusa dominál, s az emberi lélekre nyilván nemesítőbben hat, mint rengeteg háborús harciasságra tüzelő történelmi film... A könyvet nem olvastam el soha. Könyvtáramban van három évtizede. Mária talán már háromszor olvasta – minden tíz évben –, és lelkesedett érte. Én soha nem tudtam időt szakítani. A film két órája közel hozott Axel Munthe lelkéhez és humanizmusához. Még az sem árt, amit régebben mereven baloldali kritikussai kifogásoltak, hogy fellengős és érzelgős lenne. Így szép s így erősíti az emberben az emberben való hitet...

**Február 21.** Reveláció a huszadik század francia művészete még így a reprodukciók fényében is. Azt hiszem, eredeti nagyságban eredeti színeket adnak vissza ezek a reprodukciók, s így az eredeti illúzióját keltik az emberben. Mennyi gazdaság nyilvánul meg ennyi eredeti alkotóban, akik a legkülönbébb árnyalatokat jelentik. A diverzitás egysége fogja egybe a művészetet. Az impresszionisták – Monet, Renoir, Degas – Van Gogh, Cézanne és Gauguin – a vadak – néhány Matisse-kép közöttük – Modigliani – aki úgy látszik, legalább annyira francia, mint olasz – ezután [olvashatatlan] és absztraktok: Léger, Ernst, Chagall, Kandinsky, Ronault, Rousseau, Braque, Picasso, Buffet, Dufy és a velük egyenrangú többi művész, akiknek neveit sem jegyeztem meg, pedig színeik, képeik, témáik bennem élnek...

**Február 22.** Az 1945–1946-ban kiadott tanulmányaimat nézegettem. S ha valamivel az elmúlt húsz évben meg lehetek elégedve, az nem az alkotások, hanem elgondolásaimhoz és gondolkodásomhoz való hűség. Szociológia a tudományban, humanizmus a szemléletben, minden dogmatizmus elvetése, az embertelenséggel való szembenállás, az objektív tudományos megismerés tisztelete. Hűséges és becsületes maradtam a humanizmushoz és demokráciához s ezzel önmagamhoz is... A nemzetiségi kérdés tekintetében a legteljesebb egyenlőség mellett foglaltam állást, de nemcsak a törvény előtti egyenlőség, hanem az életben megvalósuló és megvalósítandó egyenlőség mellett... A történelem menete ugyan nem igazolt, de mégsem tekintem illúziónak azokat az eszményeket...

**Február 23.** Ma különös vendégem volt. Dumitraşcu alezredes látogatott meg egy feketekávéra.<sup>1395</sup> A feketekávé körüli beszélgetés majdnem három órán át tartott. Be-

1394 Axel Munthe – *Der Arzt von San Michele* (1962). Rendezte: Giorgio Capitani-Rudolf Jugert és Georg Marischka.

1395 Nicolae Dumitraşcu államvédelmi tiszt.

szélgettünk az európai szociáldemokráciáról, a kommunisták és szociáldemokraták viszonyáról, a hagyományok revalorizálásáról, a nemzetiségi kérdéstről s az „autonóm Erdélyről”. Úgy láttam, különösen erre volt kíváncsi, mert azt kérdezte, fenntartom-e a régi álláspontomat a független Erdélyről. Megmagyaráztam neki, hogy a világ fejlődése az integráció felé vezet, s különben is hülyeségnek tartom a kontinuitást ugyanúgy, mint a „történeti” elvet, mert a demográfiai elvet találok a 20. század uralkodó eszményének az önrendelkezés vonalán... Erősen nacionalista. Felvettem egy csomó sérelmet kulturális vonalon. Tiltakozott ellene. Furcsa „demokrácia” és „egyenlőség”.

**Február 24.** Sukarno végre bukása utolsó előtti állomására jutott el. Beadta lemondását.<sup>1396</sup> A katonák sarokba szorították. A tábornokok hatalma bizonyára perspektívátlan és buta emberek kormányzását jelenti. Sukarno valószínűleg értelmesebb, mint az összes tábornokok együttvéve. Amikor mégis örvendek bukásának, nem érzek [együtt] a félmillió embert meggyilkoló szoldateszkával. Sukarno az utóbbi években sokat bohóckodott, ünnepeltette magát, ahol tehetett, s manőverezett a politikai pártokkal. A kommunista párt beugrott neki, lényegében a kínaiakkal együtt katasztrófába döntötte Aidit pártját, s végignézte felszámolásukat. A felszámolók most vele igyekeznek végezni... Szukarnónak még egy lehetősége van. A polgárháború. Ha nem sikerül, csak a halál következhet. Fizikai és erkölcsi halál egyszerre, vagy akár csak egyik a kettő közül.

**Február 25.** A szociológiai szemlélettel való foglalkozás úgy előtérbe került, ahogy még a régi Romániában sem kultiválták. A legérdekesebb az, hogy főleg azok „lovagolják meg”, akik legrothadtabb burzsoátudománynak tartották még néhány évvel ezelőtt. Nemcsak a románok között, de a Korunkban is, majdnem kivétel nélkül azok írnak szociológiáról, akik néhány évvel ezelőtt is írtak, de akkor a burzsoázia „legrothadtabb tudományának” tartották. De nem kerülhetnek szóhoz a szociológusok. Szó se lehet egyelőre, hogy szociológiáról írjak, bár megpróbálom, kíváncsi vagyok, mit szólnak hozzá. De itt vannak még Venczel József – a Gusti-iskola magyar népszerűsítője volt a harmincas években –, Demény Dezső és mások is...<sup>1397</sup>

**Február 26.** A Szocialista Ifjúság Nemzetközi Szövetségének vezetősége illegálisan ülést tartott Észak-Spanyolországban a spanyol federáció vezetőségével. Az Avanti szerint négy kontinens szocialista vezetői gyűltek össze, köztük osztrák, dán, svéd, angol, francia, olasz szocialisták, s fejezték ki szolidaritásukat a spanyol szocialista ifjúság vezetőivel...

A nemzetközi szolidaritás eme akciója melegséggel tölt el. Eszembe jut a nemzetközi genfi összefövetel 1936 szeptemberében, amelyen én vettem részt az erdélyi ifjú-

1396 Sukarno, Indonézia első államelnöke 1966-ban az országban kirobbant tüntetések hatására lemondott. Suharto tábornok, aki nyugati támogatással átvette a hatalmat, 1967-től hivatalosan is Indonézia következő államfője lett. Uralma alatt több százezer baloldali elkötelezettségű indonézt végeztek ki.

1397 Demény Dezső pedagógiai, szociológiai szakíró.

ság részéről. A spanyolok melletti szolidaritási akciókat tárgyaltuk meg. Én a magamra vállalt feladatot becsületesen végre is hajtottam. Most megindultak ismét a nemzetközi akciók. A spanyolok és portugálok mellett. A konferencián elítélték az amerikai „eszkalációt” s a kegyetlen bombázásokat...

**Február 27.** Gáll Ernőhöz immár több mint harmincévi barátság fűz. Ez a barátság mindig inkább eszmei volt és intellektuális megbecsülésre alapozódott. Egészen közel nem kerültünk egymáshoz. De soha nem is távolodtunk el. A felszabadulás óta ritkán találkoztunk. Húsz év alatt soha nem szakította meg velem a baráti kapcsolatot. De soha nem volt képes olyan beszélgetésre, amely párttagságával járó konspirációval vagy fegyellemmel szembeállította volna. A világ legóvatosabb embere, s fogalmazásaiban mai kiábrándultságában is óvatos. Szociológiai vagy filozófiai cikkeiből soha nem lehet megtudni, mi az álláspontja. Most a *Gép és emberről* írt, s lényegében pozitívan kerül ki cikkéből Jaspers, Schelsky, Iersch, Gabriel Marcel, Toynbee...<sup>1398</sup> Mindenki, akit ő maga is elítélt. Csak éppen Gáll Ernő véleménye marad továbbra is ismeretlen és megfoghatatlan...

**Február 28.** Megint visszatérek Ezra Poundhoz.<sup>1399</sup> Másfél éve majdnem, hogy a róla szóló cikket beadtam az Utunkhoz. Elutasították azzal, hogy profasiszta volt, nem közölnek róla. Nem kellett nekik a világirodalom egyik legnagyobb költője a 20. századból. Most jelennek meg összes versei és tanulmányai franciául és olaszul, az angol kiadások után. Megújította az angol líra nyelvét, hadat üzent még az 1920-as években az egyetemi konzervativizmusnak és a rossz íróknak... A *Cantos* azonban nem kellett itt azoknak, akik vagy nem ismerik ignorancia következtében, vagy faji előítéletekből nem hajlandóak megbocsátani.<sup>1400</sup> Ezra Pound azonban mégis igen nagy költő, még ha a mérlegen nem nyom túl sokat Kolozsváron. Szürke kis emberké, itt a szerkesztőségekben a maguk provinciális szemléletére szeretnék kárhozottatni az új magyar értelmiséget...

Mi a helyzet az erdélyi magyar irodalommal, és milyen az erkölcsi magatartásuk általában a romániai magyar íróknak? Magatartásuk az irodalommal, a társadalommal, s főleg népükkel és nemzeti kultúrájukkal szemben.

**Március 2.** Megint beütött a szemfenékben a magas vérnyomás. Lenke 85 fokot mért, s azt kérdezte, hogy nem esek össze.<sup>1401</sup> Hát igen, az utóbbi években sok volt az izgalom, s hozzá naponta 5-6 feketekávé, néha még egy kis ital is. De főleg az izgalom. Most megint ügyelnem kell magamra. Ha ugyan tudok. Kemény akarat. Minden élvezettel félre, hogy a legnagyobb élvezetet, az írást most műveljem igazán. De érzem a

1398 Karl Jaspers filozófus, Helmut Schelsky szociológus, Gabriel Marcel dramaturg és Arnold Toynbee történész.

1399 Ezra Pound amerikai költő.

1400 Jordáky itt valószínűleg az Utunk folyóirat és az erdélyi kulturális élet zsidó származású szerkesztőire gondolhatott.

1401 Ismeretlen személy.

fejemben a fáradtságot. Kimerültség jele, hogy két nap óta már este tízkor kiesett a könyv a kezemből. Mintha kalapálnának kis törpék az agyamban, s mintha bogárkák mászkálnának az agysejtekben. S a bogárka nem hagy nyugton. Mozog, fúr, farag... Legyőzöm ezt a válságot is...

**Március 3.** Az angol kormány nyilván el van határozva a Közös Piacba való belépésbe.<sup>1402</sup> Anglia technológiai ereje a Közös Piacot lényegében egyenrangú tényezővé tehetné az Egyesült Államokkal és a Szovjetunióval. Az olaszok, belgák, hollandok örömmel veszik a belépési szándékot, de Gaulle feltételei nyilván még mindig súlyosak, Bonn pedig bár javasolja, de nem hajlandó a franciák felé túlságosan exponálni magát... A nyugat-európai szövetségi rendszer az integráció felé mutat, s ez mindenképp létre is jön. A jövő útja az integráció, a nagy egységek kialakítása, a demokrácia és pluralizmus minden területen. A szocialisták általában az új technológia képviselői, s valamilyen társadalmi technokráciának ideológiai szószólói...

**Március 4.** A kommunista világmozgalom újabb problémái bizonyítják a zilált állapotokat. Peking és Moszkva hosszú évtizedekre, ha nem századra jelölte ki a parancsuralmi kommunizmus két külön útját. Az egyik az ázsiai kommunizmus útja, a másik az eurázsiai, amelynek ideológiája Európában, gyakorlata azonban az ázsiai módszerekben gyökeredzik... Milyen lehet a kommunizmus ideológiája és gyakorlata az indiaiak, az indonéziaiak vagy koreaiak között? Milyen az egész ázsiai muzulmán világban s milyen az arab Iszlámban? És a törzsi szervezetben élő ugandai, kongói vagy tanganyikai négek között? Európában a jugoszlávok mennek mind több határozottsággal valamilyen skandináv szociáldemokratizmus irányába. Románia az „autarchikus” szocializmust építgeti. Rochet akar, Longo nem akar nemzetközi értekezletet...<sup>1403</sup> A tömegek milliói akarják a szocializmust! De milyent?...

**Március 5.** Táviratot kaptam az Ifjúsági Kiadótól. Sürgősen küldjem a Németh László-tanulmányt. Örvendek, mert úgy látom, a kiadó most már sürgősen ki akarja nyomni az országban az első Németh László-regényt. Még mindig nem értem, miért éppen a *Bűnre* esett a választás. A fontos azonban az, hogy végre egy regénye a magyar olvasók elé jut. A tanulmányban méltatni kívánom jelentőségét irodalmunkban, fenntartva továbbra is kritikai állásfoglalásomat bizonyos elméleti tételeivel szemben, amelyet még a *Minőség szocializmusában* fejtett ki három évtizeddel ezelőtt.<sup>1404</sup>

1402 Az Európai Gazdasági Közösség (rövidítve EGK, angol [és magyar] nyelvterületen Közös Piacként is ismert) egy nemzetközi szervezet volt. 1957-ben a római szerződéssel alapította az Európai Szén- és Acélközösséget létrehozó hat állam: Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, az NSZK és Olaszország. Az egyesítő szerződést követően közös intézményrendszerre volt az ESZAK-kal és az Euratommal. A maastrichti szerződés 1993-as hatályba lépésével a szervezet neve megváltozott, Európai Közösség (EK) lett, az Európai Unió három pillére közül a legelsőnek, az Európai Közösségeknek a része, annak 2009-es, liszaboni szerződésben történő megszüntetéséig.

1403 Luigi Longo olasz kommunista politikus, az Olasz Kommunista Párt főtitkára.

1404 Németh László: *A minőség forradalma*. Magyar Élet, Budapest, 1940.

A „mély” és a „híg” magyarság, Ortega y Gasset, Huizinga, Spengler vagy Ford részbeni elfogadása számunkra ma is elfogadhatatlan...<sup>1405</sup>

**Március 6.** Kodály meghalt. Hirtelen és váratlanul. Bár az emberi kornak olyan határán, amikor már nem véletlen a halál. Vele, úgy hiszem, a legnagyobb magyar alkotók egyike – talán az utóbbi évtized legnagyobbja – halt meg. Amit a zene területén tett, az forradalmasított sok mindent. Liszt kezdte el, Kodály folytatta Bartókkal a modern zenét, amely már klasszikussá vált. Kodály meg is érte, hogy az egész világ leboruljon előtte. Bartók csak a nagy művészek és az elit előtti diadalt érte meg életében... Most Kodály távozik, de itt maradnak a művek s az éneknek az a nyelve és pedagógiája, amely egy egész népet tanított meg a zene nyelvére. És a zene nyelvén át a magyarság és az emberség szeretetére. Kodály és a hozzá hasonlóak az igazi humanisták és a nagy emberek... Mélységes tisztelettel hajlok meg előtte, gyászolom és tisztetem...

**Március 7.** Megint egy western, ami megragad. Hiába szeretem azt a filmműfajt, amely magas művészi szinten is tud alkotni. És azt hiszem, több benne az élet valóságos eleme, mint a hollywoodi „álomgyárak” által ráaggatott romantika. A *Warlock* is ezt bizonyítja, s kiváló színészek teszik mély élménnyé az ököljog, még pontosabban a „revolverjog” nagy területeit.<sup>1406</sup> Nemcsak a terület megszerzése, a szabad gazdaságok megszervezése, hanem a rend és az ezen alapuló szabadság biztosítása. Fegyverrel szemben fegyverrel lehet csak a szabadságot és rendet biztosítani – ez a film sajátossága. A felvételek szépek, a cselekmény végeredményben tragikus, a színészek kiválóak, a western tehát minden dogmatikus bírálattal szemben kiváló...

**Március 8.** Ma pedig egy értelmes és szép angol film egy értelmetlen és önmagát pusztulásra ítélt világban. Priestley-nek mindig érdekes mondanivalói vannak. A *Váratlan vendég* két évtizede kísér.<sup>1407</sup> Láttam két színpadi változatát, hallottam a rádióban, s most angol színészekkel angol környezetben és levegővel élvezhettem. Most bizonyosodott be, mit láttam belőle helyesen, s miben volt igazam helyi nagyképű rendezőkkel és kritikusokkal szemben. Persze, mint annyi más, ez a kritikám sem jelenhetett meg. Az Utunk szerkesztősége s valaki, aki fölötte irányít, nem engedték megjelenni a cikket. Priestley-nek szabad dolgokat elmondani és eretnek gondolatokat – amennyiben a fábiánus szocializmus<sup>1408</sup> eretnek – színpadon kifejtteni nálunk is. Nekem azonban gondolatot sem volt szabad nyilvánosság számára leírnom az utóbbi két évtizedben. De ma miért nem szabad?...

1405 Ortega y Gasset filozófus, Johann Huizinga történész, Oswald Spengler filozófus és Henry Ford vállalkozó eszméire utalt Jordáky, akik a tömegember értéknélküliségét hirdették.

1406 *Warlock* (1959), rendezte: Edward Dmytryk.

1407 *Unexpexted guest* (1947), rendezte: George Archinbaud.

1408 A Fábiánus Társaság (angolul Fabian Society) 19. század végi angol szocialista értelmiségi mozgalom, amelynek célja a szociális érdekek fokozatos reformokkal történő előmozdítása volt – forradalmi eszközök helyett.

**Március 9.** Most „teljes gőzzel” a Németh László-tanulmányon dolgozom. Én is elmondhatom, vannak témák, amelyek évtizedeken át szunnyadnak, de paraszuk nem alszik ki. Pont negyedszázada, hogy a nagy Németh László-tanulmányra készültem. A minőségsszocializmussal szemben olyasfajta „leszámolásra” gondoltam, mint tette Németh László Szekfű Gyulával. Egy-két kisebb cikkben foglalkoztam is Németh Lászlóval. A Széchenyi-könyvről írtam, s a bírálat méltató és értékelő is volt egyben. A Németh László-tanítványokról viszont nagyon rossz volt a véleményem, s a fasiszta elméleteik miatt joggal tettem felelőssé mesterüket... Németh László ideológiáját most sem fogadom el, ő is meghaladta régen és sok tekintetben. Megbecsülésem azonban a gondolkodó és becsületes ember iránt nőtt. Azóta pedig megismertem a nagy regényírórt s ugyanolyan jelentős drámaírórt is benne...

**Március 10.** Az Egyetemi Könyvtár tanári szobája az egyetlen hely, ahol alkotómunkát tudok végezni otthonomon kívül. Mélységes csend. Köröskörül a falak mellett könyvekkel zsúfolt szekrények. És könyvek állanak rendelkezésre. Könyv, csend és papír a gondolatok megszületése és megszülése számára... De vajon nem menekülés is a könyvtár az élet elől? Bele lehet temetkezni a könyvtengerbe? Az élet igazi problémái, különösen a mi itteni életünké behatolnak-e a maguk valóságában a könyvtárakba? A könyvtárszagú írás valóban tett, vagy az írástudók árulásának a bizonyítéka? Ha erre gondol az ember, nyugalma nyugtalanság váltja fel, az élettelen harmóniát diszharmónia követi, s vagy menekülni szeretne, vagy őrjöngeni a tehetlenség miatt...

**Március 11.** Mind erősebb bennem a meggyőződés, hogy Jugoszlávia tényleg a szocializmus felé fordulás útján jár. Nemcsak az öngazgatás kiterjesztése, a lényegesen szabadabb viták és közszellem lehetősége, a Rankovics-féle „kemény” vonal felszámolása és Gyilas „legalizálása”, hanem új alkotmányosságra törekvés is jellemzi.<sup>1409</sup> Két-három, sőt nyolc-tíz jelölt állításának a lehetősége a tavaszi választásokon arra mutat, hogy előbb-utóbb bekövetkezhetik egy második párt kibontakozása, illetve, hogy még magam felé is pontosabb legyenek: a kommunista szövetség mellett a szocialista szövetség függetlenedik és átalakul egy szocialista-szociáldemokrata jellegű szervezetté. Gyilas körül fog kikristályosodni az új szervezet. Márpedig ő ma közelebb áll egy skandináv típusú szociáldemokráciához, mint a kommunista gyakorlat-hoz...

**Március 12.** Ma volt a franciaországi választások döntő menete.<sup>1410</sup> A késő esti órákban a francia rádiót hallgattam. A részeredményeket s közben a riporterek által felkeresett politikusok nyilatkozatait. Pompidou, Mitterrand, Guy Mollet, Wal-

<sup>1409</sup> Aleksandar Ranković szerb nemzetiségű kommunista politikus, a centralizált Jugoszlávia híve. Titót és Edvard Kardelj követően a harmadik legfontosabb jugoszláv kommunista. Az 1963-ban életbe lépett jugoszláv alkotmány jelentősen növelte a tagköztársaságok és az autonóm tartományok jogkörét.

<sup>1410</sup> Franciaország a választások második fordulója után. Előre, 1967. március 14. 4.

deck-Rochet, Lecannet, Giscard d'Estaing...<sup>1411</sup> Gaulle-isták, centristák, federációsok, szocialisták, kommunisták egyaránt meg vannak elégedve az eredményekkel. Az éjféli utáni és hajnali jelentésekből mégis nagy baloldali győzelem bontakozott ki. De Gaulle pártja valójában nem bírja a választók bizalmának több mint 40%-át, s a parlamentben alaposan meggyengülve, a mandátumok felével (244) ment be. A baloldal a szavazatok mintegy 42-44%-át jelenti, s a kommunisták 73 (eddig 41), a federáció pedig 196 képviselővel vonul be. A következő hetek nem a francia politika változásai, hanem a baloldali egység kialakítása szempontjából fontos[ak]...

**Március 13.** Nyugat-Berlinben is választások voltak. A szociáldemokraták biztosan szereztek meg ismét a szenátusban az abszolút többséget, bár valamit vesztek szavazataikból, s a kommunistáknak sikerült elérniük most már a szavazatok 20%-át, az eddig 13% helyett. Valóban nagy győzelem!!... A választások tisztaságát senki nem vonja kétségbe, még Ulbricht sem.<sup>1412</sup> A szabadon választható nép minden 100 ember közül 28 szociáldemokratára és 2 kommunistára szavaz. A politikai tények szociológiai kiértékelése nem lenne vajon egyszer már fontos? Lehet kormányozni szociológiai igazságok számbavétele nélkül? Vagy talán az újra rehabilitált szociológiát csak „irányított” formában lehet engedni? Egyszer már a szocializmus érdekében szembe kellene nézni a valóság ezen részével is!...

**Március 14.** Megint elolvastam Németh László 1935-ös útirajzát. A *Magyarok Romániában* most rázott meg igazán. Sírtam a dühtől, a tehetetlenség érzése fojtogat, s az önmagunk elmarasztalásának gondolata erősebb, mint volt bennem bármikor. Nemcsak országvesztő, hanem immár nemzetvesztő vezetőségünk van. Amit Németh László mond akkor egyes írókról, fokozottan áll ma a kultúra embereire. Céltudatossággal szemben opportunizmus, rongy megalkuvás, mindenre helyeslés, néptől való elszakadás, gyávaság és lapulás – ez az erdélyi magyar pozíciókban ülő értelmiség. A dzsentrit felváltotta a polgár, a zsidó sajtóvezért a zsidó professzor, a magyar bankárt a magyar „szolga”!...

**Március 15.** Március 15. Ismét néma, hangtalan. Egyetlen sor megemlékezés a mi sajtónkban. De hogyan akarhatják, hogy tiszta szívvel örvendhessek mások nemzeti történetének, ha a miénkről meg sem szabad emlékezni. A mi történelmünknek elégé dicsőséges lapjai is vannak, aminek minden század, minden haladó gondolkodású és előre néző ember örvendhet. És ha ezt lehetővé teszik, tisztelettel hajtom meg nyilvánosan is a fejem minden nép és nemzet hasonló intenciójú történelme előtt... Az én szívemben él március tizenötödike. De vajon milyen mértékben él a most felnövő magyar fiatalok lelkében?...

1411 Georges Pompidou, François Mitterrand, Guy Mollet, Waldeck Rochet, Valéry Giscard d'Estaing francia politikusok a politikai paletta jobb- és baloldaláról.

1412 Walter Ulbricht kommunista politikus, az NDK államtanácsának elnöke.



**Március 16.** Nyugaton Mao írásai kerültek a „bestseller” listák élére. Párizsban egyetlen hét alatt 30 000 példányt, Nyugat-Németországban tízezret adtak el. Főleg az értelmiség veti magát Mao műveire. Amerikában még nagyobb az olvasók száma. Általában az értelmiség olvassa. Nyilván főleg érdeklődésből. Az emberek joggal kíváncsiak egy olyan ember gondolataira, aki egy hétszáz milliós országban intézi a birodalom ügyeit, s aki a hatalomért éles harcban áll régi elvtársai nagy részével... Különben egyetlen kommunista párt sem kerülhette el az elmúlt félszázad folyamán az irányzatok közötti kíméletlen harcokat. Kínában azonban más formák között folyik most a küzdelem. Két gigászi csoport áll egymással szemben...

**Március 17.** A múlt héten a rég meghalt Berde Máriaról írtam a Dolgozó Nőnek.<sup>1413</sup> Most az Új Élet táviratban közölte Lantos Béla halálát, s kért emlékező cikket róla...<sup>1414</sup> Rég elhatároztam, hogy cikket nekik nem írok. Most mégis gondolkodás nélkül vállalom. Lantos Béla emlékéért. Szerettem mint színészt és becsültem mint embert. Jó színész volt, néhány alakítása kísér [végig] életem színházi élményein. Nem volt nagy szerencséje mégsem. Meg kellett mindig elégednie a második hellyel, mert mindig volt egy-két „szerencsésebb” színész a kolozsvári színháznál, mint ő. Pedig amikor „nagy” szerepet kapott, bebizonyította, hogy egyenrangú... És miért kellett disznó módon elvitetni a csatornához 1950-ben?...<sup>1415</sup> Azután már nem térhetett vissza szíve szerelméhez, Kolozsvárra...

**Március 18.** A Németh László-tanulmányon dolgozom. Nagyobb lesz, mint amit a kiadó kíván, de így sem tudom belesűriteni a mondanivalót...

Ezekben a napokban újraolvastam több ezer oldalas tanulmányköteteit. És persze ismét hasznosnak bizonyult az *Ember és szerep* (1921), a *Magam helyett* (1943) és a *Kísérletező ember* (1963). Különös alkatú ember. Nagy író, gondolkodásában azonban nem mindig a széles perspektíva volt a döntő. Minden olvasmány újabb kaland volt számára. S a kalandokból sok lett a nem időt álló vállalkozás... Regényei és színdarabjai igazi nagy alkotásai, s maradandóvá csak [ezek] teszik az irodalomban...

**Március 19.** Tegnap felkeresett... Rîpeanu, s ma délelőtt is tárgyaltam vele.<sup>1416</sup> Az „Arhiva Națională de Filme” április közepén tudományos ülésszakot tart, s szeretné, ha azon két referátummal szerepelnék, s a többi kolozsvári is aktív részt vállalna. Megbeszéltük a részleteket. Közöltem, hogy mindannyian lemegyünk, s remélem, igen aktív lesz a közreműködésünk. Rîpeanu agilis, szervező típus. Remélem különben, néhány hónap alatt elkészülök az új kéziratokkal az erdélyi filmgyártás történetére és Janovics Jenő szerepére s tevékenységére vonatkozóan. Szeretném ha ezek a tanulmá-

1413 Jordáky Lajos: *Berde Mária*. Dolgozó Nő, 1967. 6. sz. 36.

1414 Jordáky Lajos: *Búcsú Lantos Bélától (1905–1967)*. Új Élet, 1967. március 10. 17.

1415 Lantos Béla Duna-Fekete-tenger-csatornai kényszerkitépítéséről nem rendelkezünk információval.

1416 Valószínűleg Bujor T. Rîpeanu filmesztétáról van szó.

nyok meg is jelennének. Persze nemcsak románul, hanem magyarul is, hiszen nem választható el a magyar filmgyártás történetétől.

**Március 20.** Az Avantit olvasom egy hónapra visszamenőleg. Tetszik Pietro Nenni és az olasz szocialisták lapja.<sup>1417</sup> Keresik az új konstruktív szocializmus útját. Szabadság és demokrácia – számukra a szocializmusnak ez az alapja. Erre kell épülnie a gazdasági és társadalmi demokráciának egyaránt... A kommunistákkal viszont állandóan polemizálnak. Azt hiszem, komoly harc folyik a két párt között a hegemoniáért. Íme, a legdemokratikusabb kommunista párt és a legbaloldaliabb szocialista párt között folyik ma a legkeményebb ideológiai harc az európai munkásmozgalomban. A harc azonban civilizált, eszközei nem durvák, s úgy látszik méltók egy olyan szocialista mozgalomhoz, amely tiszteletben tartja a vélemények szabadságát...

**Március 21.** A Németh László-tanulmány lefoglalja minden időmet... Most még a lapokat sem igen olvasom. Halmozódik az olvasmányhátrálék. Nem győzőm olvasni mindet, ami szükséges lenne... Izgatnak a szociológia kérdései, a kontemporán<sup>1418</sup> történelem, a művészetek, és persze a magam életének kálváriás útját is meg kellene már írnom... A munkám fegyelmezettebben kell hogy rendszerezísem. Most minden esetre csak Németh Lászlóval foglalkozom...

**Március 22.** A Németh László-tanulmány teljesen lefoglal. Különben is még beteg is vagyok. A vérnyomás a szemfenékben agygyörcsöket idéz elő.

**Március 23.** Dolgozom. És beteg vagyok. Németh László csak növekedhet az ember szemében...

Filozófushallgatókkal: [olvashatatlan] Károllyal, Kiss Irénnel, Kádárral beszélgetek. Rengeteg a jóindulat és törekvés, de a filozófiáról alig tudnak valamit. A nevelésben és a nevelőkben van a hiba...

**Március 24.** A Siempre Sierra került a kezembe.<sup>1419</sup> A vezércikkben P. Nenni torinói beszédéről számol be, s azt „realistának” nevezi.<sup>1420</sup> A haladás és a demokratikusan végrehajtott strukturális reformok mellett foglalt állást. Hangoztatta a diktatúrák alkonyát. De Gaulle személyi hatalma krízisbe jutott, Franco reménytelenül kísérletezik a Falange-párti diktatúra „liberális és demokratikus” színezésével, a kommunista diktatúrákban is a bomlás folyamatának jelensége észlelhető...

Nenni őszinte híve a demokráciának, s megvalósulása nélkül elképzelhetetlen a szocializmus...

Különben mindig szerettem Nennit. Azt hiszem, 17 éves koromban olvastam a *Harc a szabadságért* könyvét, s 1934-ben a kolozsvári Szocialista Ligának is egyik inspirátora volt D. [olvashatatlan] mellett...

<sup>1417</sup> Pietro Nenni olasz szocialista politikus.

<sup>1418</sup> Jelenkori.

<sup>1419</sup> Ismeretlen sajtótermék.

<sup>1420</sup> Pietro Nenni olasz szocialista politikus.

**Március 25.** Betegen, magas vérnyomás bántalmai között ma éjjelre végre befejeztem a Németh László-tanulmányt. Holnap még át kell nézzem, s megkezdem Máriával a legépelését. Kemény, megfeszített munka volt. Örövendek neki...

Németh Lászlóval most kötöttem meg a barátságot. Ami fenntartás volt sok minden ideológiai kérdésben 25 év előtt, az most is fenntartás. Bizonyára több megértéssel és egész biztos több megbecsüléssel. Van valami lelki rokonság köztünk az ideológiai szétválasztó ellentéteken túl. Amit gondolt, le is írta, mindig félelem nélkül. De ha félt, akkor is leírta. Én amit gondoltam, mindig kimondtam. Az igazság vágya mindig legyőzte a félelmet...

**Március 26.** Ma van házasságunk 32. évfordulója. Mint mindig, most is vallom: nagyszerű házasság, boldogság sok zúrral és szenvedéssel. A szenvedéseket nagyrészt mások okozták, a boldogságot mi magunk ajándékoztuk magunknak. Persze az élet alapvetően sokkal több szenvedéssel és nehézséggel van tele, mint örömmel... Mária valóban hősnek mutatkozott ebben az életben. Talán túl szenvedélyes, gyakran hamarabb cselekszik, mintsem átgondolja és megfontolja a dolgokat. De mindig az igazságot akarja. Az igazság azonban nemcsak szubjektív többnyire, de nagyon veszélyes is. Mi a három évtizedünket a történelemnek olyan szocioföldrajzi táján éltük le, ahol azok, akik vezetik az ország ügyeit, soha nem szerették az igazságot...

**Március 27.** Salamon Lászlóval kávéztam. A szokásos hétfő reggel találkozás. Megint a publicisztikai kötet körül volt a szó. Vállaltam egy összeállítást ötven év publicisztikájából. Írt legalább ezer cikket, vagy még többet, ebből időtálló vagy száz. Anynyi rossz publicisztikai írást adtak ki, hogy S. Laci igazán megérdemel egy válogatást. Főleg irodalmi cikkeire és egy-két nagyobb tanulmányára gondolok (Freud, Bergson). Élete tiszteletre méltó élet. Szíve mindig a baloldalon dobogott. A szocializmushoz való hűségében nem rendült meg. Én magam most már több mint harminc éve ismerem. És becsülöm. Volt bátorsága „hősi eposzt” írni Rettenetes Adolfról, és bátran szállt szembe versben Sztálinnal is, még 1939-ben...

**Március 28.** Az Intézetben csönd van. Csak egyesek készülnek valamilyen értekezletre a monarchia tárgyában. Pozsonyban lesz a legközelebbi találkozó, talán augusztusban. Mintha komolyabban akarnak szerepelni egyesek, mint az elmúlt években Budapesten, Bécsben és Bloomingtonban...

Én magam még mindig a bibliográfiák nyomdakész állapotába tevést tartom itt fontosnak. Izgatnak engem is a kiegészítés utáni évtizedek problémái, de hiába na! – a szabad kutatás híve vagyok, s a „kinek használ” elve nem helyettesítheti az objektív történetkutatást semmilyen körülmények között. Én nem engedhetek! Mást nem akadályozhatok meg, s nem is tenném; ha nem érdeklik a tények, mit tegyek?...

**Március 29.** A noteszemben hónapok óta írom át egyik napról a másikra a levelezési teendőket. Hónapok óta vagyok adósa levéllel K. Hitchinsnek, Darvas Józsefnek, Major Henriknek, s már illene írnom Julia Bassónak, értékelve igen jó nemzetközi

folyóiratát.<sup>1421</sup> Azt mondják, jó szervező vagyok. Csak éppen a magam munkáját nem szervezem meg elég észszerűen. Sokkal többet írhatnék..., de kevesebbet kellene olvasnom. Naponta átnézni a napilapok közül az *Avanti*, *L'Unita*, *Le Monde*, *Nép-szabadság*, *Scînteia* és *Igazság* számaint kissé sok. Ehhez még hozzájárul néha a *L'Humanité*, *Times*, *Stampa* és *Cassierre della Sera*. Nem beszélek arról a 20-25 folyóiratról, amelye[ke]t szintén meg kell emésztennem a könyvek mellett... De rajtam kívül ki veszi hasznát mindennek?...

**Március 30.** Filozófushallgatókkal beszélgetek. Hosszasan és mélyrehatóan. Huszonégy év körüli lányokkal és fiúkkal. És ismét nevelésük zsákutcáján gondolkozom el. Elvégzik az egyetemet. Tanárok vagy filozófiai tudományos munkatársak lesznek, s öt év alatt az egyetemen csak a kurzusból ismerték meg a filozófusokat. Nem olvasták Platón és Arisztotelészt, Spinozát és Descartes-ot, Kantot és Fichtét, semmit a huszadik századból, Bergson és B. Russel nevét ugyan hallották, de még a nevét sem tudják Rickertnek, Husserlnek, Windelbandnak. Olvastak valamit Hegeltől és Marxról. De csak névből ismerik, azt is bírálólag, Kautskyt vagy Plahanovot. De fogalmuk sincs arról, hogy a filozófiában alkotott Max Adler, Mehring, Vorländer, Dietzgen, Rasumov... Tovább nem is folytatom...

**Március 31.** Delavrancea *Fergetegét* néztük meg a Magyar Színházban. Történelmi dráma. Nem nagy, de jóval több, mint amit gondoltam. És az előadás is dicséretre méltó. A színészek mindent megtettek. Dorián és Senkálscopy különösen tetszett... Mégis az az érzésem, igen távol áll ez a darab a mi szellemünktől. Színésztől és közönségtől egyaránt. Talán a kultúrközeledés az egyetlen motiváció és mentség. De hát még ez is kérdéses, így a mai formájában. Mihozzánk közel áll, ami a mienk: a magyar történelmi dráma. Kell Delavrancea, s meg kell ismerkedni vele. De előbb a Bánk bán... Előbb a mienk, s azután jöhet ez és más...

Nagyon jól érzem magam. A ritka napok egyike, amikor az élet boldogságnak tűnik. Persze ez is relatív. Legfeljebb arról van szó, hogy vannak napok, amikor több perc a boldogság, mint máskor. Egy kedves társalgás, egy jó könyv, élményt adó koncert, színház vagy film s a szeretet és szerelem tesz elviselhetőbbé az életet...

**Április 1.** Luigi Longo váratlanul Bukarestbe érkezett.<sup>1422</sup> Kedden Moszkvában volt, szerdán Párizsban tárgyal. Nyilván meg akarja győzni a román K.[ommunista] pártot, hogy vegyen részt a Karlov Vary-i találkozón... Ezek a tanácskozások azonban már lényegében minden ideológiai tartalom nélkül folynak. A kommunista mozgalmakon belül a pártpolitikát mindenütt a praktikizmus jellemzi.<sup>1423</sup> Ez lehet „szűk” vagy „tág”, de csak praktikizmus, s az épp ezért a pillanatnyi érdekek állnak a megbe-

1421 Keith Hitchins történész, Major Henrik grafikus és karikaturista, valamint egy ismeretlen szerkesztő.

1422 Közlemény Luigi Longo elvtársnak az Olasz Kommunista Párt főtitkárának Románia Szocialista Köztársaságban tett látogatásáról. *Igazság*, 1967. április 6. 1.

1423 Gyakorlatiasság.

szélések középpontjában. Reformizmus, revizionizmus, technokrácia... Minden belefér ma a munkásmozgalomba. A szociáldemokraták nyíltan, a kommunisták jelszavak mögé rejtve csinálják...

**Április 2.** Jean Vilar társulatával a Szovjetunióban volt. Molière-t és Marivaux-t játszott, Ionescót nem engedték, és semmi mást a mai drámából. A Le Monde szerint a nagy siker ellenére súlyos helyzetben van a kultúrcsere. A moderneket nem engedik játszani, s a mai modern moszkvai színházakat nem engedik ki Párizsba. Külföldre csak a Művész Színház, a Mossovjete, a Vahtangov, a Vörös Hadsereg együttese és Mojszejev jöhet...<sup>1424</sup> Milyen furcsa fordulat. A polgári Le Monde vádolja – joggal – konformizmussal és konzervativizmussal a szovjet kulturális életet, amely elzárkózik a haladás és minden modernizmus elől...

És ami a színházra vonatkozik, ugyanaz áll a zenére és képzőművészetre, az irodalomra és társadalomtudományokra...

**Április 3.** Vajon az olyan kifejezések, mint az „össz-nép állam”, „aki nincs ellenünk, velünk van”, az „egész nép pártja” milyen ideológiát fednek? Vagy bizonyos társadalmi jelenségek összemosása[át], az ideológiai különbségek felszámolását is jelentik? De akkor fölöslegessé válik az ideológia! Nemcsak a politikára, de az irodalmi jelenségekre is vonatkozik. Ha Edgárral együtt elfogadjuk a „Korunk” és „Helikon” szemléletének egybehangolását, akkor a szociológiában is el kell fogadnunk valamilyen harmonizálást bal- és jobboldal, centristák és harmadik utasok között! Ez azonban sehogy sem megy. Nem „összmosásra” van szükség, hanem az egymás mellett élő kultúrák megbecsülésére és értékelésére...

**Április 4.** Jugoszláviában viharra kavarodtak a nacionalista szennvedélyek. Nyelvi vita folyik, mögötte azonban nyilván súlyos társadalmi kérdések vannak, elsősorban szerbek és horvátok között, a kérdéskomplexumnak azonban megvan a maga szlovén, albán, magyar vetülete is. A horvát szellemi élet vezetői tiltakoznak a szerbhorvát nyelv elnevezés ellen. A szerb írók jelentős része a nagyszerb nacionalizmus nevében támadja a horvátokat. A szlovének nemzeti nyelvük teljes érvényesülését követelik. A magyar írók mind többet követelik az „elvi” egyenjogúság gyakorlati alkalmazását az élet minden területén... A szocialista társadalomnak minden formában sokkal bonyolultabb kérdésekkel kell szembenéznie, mintsem azt elképzelték...

**Április 5.** Nagyon sok a gonoszlelkű ember. Nem önmagukkal, hanem mindig másokkal foglalkoznak. Saját szennyes lelkük mocskával igyekeznek beavatkozni mások életébe, és befeketíteni azokat. Haszonélvezői mások küzdelmének és munkájának. Ítélni próbálnak másokon, de önmagukba soha nem tekintenek. Ha bele tudnának nézni, bizonyára elszörnyülködnének azon, amit önmagukban meglátnának. Ezt az embertípust azonban csak az érvényesülés érdekli, s annak érdekében mindenre kap-

<sup>1424</sup> Moszszovjet Színház, Vahtangov Színház és Igor Mojszejev Balett Együttes moszkvai színházak.

ható... Hány emberben kellett csalódnom ezekben az években. Régi barátaimban és mai fiatalokban egyaránt. Már alig maradt valaki, akiben maradéktalanul megbízhatok... Tragikus...

**Április 6.** Kisebbségi tanulmányt írtam a politikai pártok kialakulásáról a nyugati államokban.<sup>1425</sup> Az angol, amerikai és francia típusú pártrendszerek kialakulása érdekes folyamat a 19. század folyamán. Liberalizmus, konzervativizmus, s mindkettőn belül számtalan irányzat... A tanulmány különben bevezető a mai polgári pártok szociológiájához, amelyet a jövő hónapra készítek el...

**Április 7.** A filmarchív részére készíték két referátumot. Az egyiket az eddigi kolozsvári filmtörténeti munka eddigi eredményeiről, a másikat Janovics Jenő szerepéről, a romániai hangosfilmgyártás megteremtésével kapcsolatos terveiről...

Érdekes mindaz a kezdeményezés, ami itt történt. Eredmények is voltak 1913–1918 között. Meg azután is néhány évig. Azután minden megfeneklett...

Janovics Jenő rendkívüli erejű ember volt. Tele kezdeményezőerővel a film területén is. El kell készülnöm szerepe és jelentősége feldolgozásával egy monográfia keretében...

**Április 8.** Tényleg jelentős film a *Hideg napok*.<sup>1426</sup> Az ítélkezésre váró tisztek visszaemlékezéseinek át vetítve kelnek életre a kegyetlen újvidéki napok. Önmarcangolás vajon csupán ez a film, ahogyan sokan vélik? Sokkal több annál. Inkább önvizsgálat. Kegyetlen önmagunkkal szemben... Ha azonban visszagondolok azokra a tragikus napokra, nemcsak fájdalom tölt el, hanem keserűség is. Olvastam akkor Peyer Károly és Bajcsy-Zsilinszky beszédét, olvastam a *Typographiában* az Újvidéken elhunyt nyomdászok névsorát. Megdöbbenő volt, s az elembertelenedett katonatisztek egy csoportjának büntényét mélyen elítéltük. A szociáldemokrata párt akkoriban bátran emelte fel szavát a fasizmus ellen. És erre miért nem lehet büszkén hivatkozni és emlékezni?

**Április 9.** A világpolitikai helyzet továbbra is feszült. Most Görögország áll ismét a polgárháború szélén.<sup>1427</sup> Vietnámban mind kegyetlenebbek az amerikai bombázások, de Amerikában is mind nagyobb méretűek a háborúellenes tüntetések.<sup>1428</sup> Jugoszláviában a nyelvi vita körüli harcok élesednek, s Tito erélyes intézkedéseket jelent a jobboldali nacionalista elhajlók és a Gyilaszt mögött felsorakozó értelmiségiek ellen. Kínában már ellenforradalmárnak minősítik Lin-Lao-Csint, de azért még ő az államelnök, s minden jel szerint többsége van a párt központi bizottságában. Kubában

1425 Jordáky Lajos: *A fejlett tőkés államok polgári pártjai*. Korunk, 1968. 8. sz. 1188–1195.

1426 *Hideg napok*, 1966, rendezte Kovács András. A film fődíjat nyert az 1966-os Karlovy Vary-i Nemzetközi Filmfesztiválon. A film 1946-ban játszódik, amikor az újvidéki vérengzés (1942) négy résztvevője egy cellába zárva várja az ítéletet. Ekkor, 1942 januárjában Újvidéken a magyar katonai egységek partizánellenes razzia keretében 3300–3800 szerb és zsidó embert lőttek a Dunába.

1427 *Görögországban és Hollandiában véget ért a kormányválság*. Előre, 1967. április 5. 4.

1428 *Vietnam*. Előre, 1967. április 12. 4.

külön kommunista központ létesítéséről tervezgetnek... A romániai párt meggy határozottan a maga saját útján, s a sajtóban nemcsak polémiát, de híreket sem enged közzélni a kommunista mozgalom válságáról.

**Április 10.** Az ember ne tűzzön nagy feladatokat maga elé, mert akkor bajba kerül. Rárontanak a többiek. A kispolgári individualizmus, az egoista törtetés, az aljas denunciació ellen a becsület és tisztesség nem jelent védelmet. Legalább az irodalmi, művészeti és tudományos élet légköre tisztulna. A törtetés s a tehetségtelenek félelme a tehetségesektől még nagyobb, mint más területen. Egy nemzedék megszállott mindent, és csak a hasonzorúkat vagy a tehetségtelenebbeket engedi be maga köré. Soha nem volt az erdélyi magyarságnak ennyi írója, művésze, festője és tudományos kutatója, mint most. És soha nem állott ilyen rosszul nagy alkotások dolgában. Szabadságra van szükség. Szabad vitákra, önmagunk vergődésére és kikínálódására és minél több dialógusra...

**Április 11.** Jugoszláviában lezajlottak az első választások, amelyekben szavazóként csak a községi tanácsok vezetői vettek részt.<sup>1429</sup> A választáson megbukott a rendszer több vezető jelöltje. Újvidéken kibuktatták Rehák Lászlót – s ebben nyilván jelentős szerepe van a szerb nacionalizmusnak, mint [olvashatatlan]. A választások új formája igen bonyolult. A régi egyetlen jelölttel szemben több lehetőséget ad. Azonban különösen a nemzetiségi részeken [olvashatatlan].

**Április 12.** Ma éjjel elolvastam 300 Salamon László-verset. S a nap folyamán írtam egész életművéről egy kisebb esszét.<sup>1430</sup> Salamon Laci már 76 éves, de hétfő délelőttönkénti találkozóinkon ugyanolyan szenvedéllyel beszél, mint 25-30 évvel ezelőtt az SZDP helyi szervezetének az ülésein... Mostanában lapozgatok publicisztikai írásai-ban. Egy kötetre való anyag szerkesztésével, illetve válogatásával bízott meg a Kiadó. Megérdemli, de nagy munka, mert rengeteg cikket írt. Nagy részük a napi aktualitáshoz kötött. Én nagyon szeretem mint embert. Mindig szocialista volt. És idejében emelte fel szavát költőként is Rettenetes Adolf és a kemény Dzsugasvili-Sztálin ellen...

**Április 13.** Bukarestbe utazom a Filmarhivai Intézet tudományos megbeszélésére...<sup>1431</sup>

Az egész nappalt végigutaztam. És végiggyönyörködtem a tavaszt már halványan jelző táj szépségeit. Kárpátokon innen és azon túl egyaránt szép. Más tájak, más emberek, az egyik természeti realitás, a másik történelmi és társadalmi. Mindkettőt tudomásul kell venni mint objektív tényezőt. Ez azonban nem elég. Tenni is kellene valamit, hogy eltűnjön a faji felfogásban való gondolkodás, az önzés, az irigység, a dölyf, az egymás lebecsülése, s a vágy egymás kiirtására. Az elmúlt évszázad nemzedékei

1429 Az országos szavazás első szakasza. A községi szkupstinák már választottak. Vajdaság választottjai a munkaszervezeti tanácsokba és a tartományi szkupstinába. Magyar Szó, 1967. április 10, 1.

1430 Jordáky Lajos: Salamon László költészete. Igaz Szó, 1967. 7. sz. 102–108.

1431 Arhiva Națională de Filme (ANF).



egyik oldalról sem próbálkoztak igazán a megértésre. Elbuktak. A mi nemzedékünk néhány álmodozója szintén elbukott. A mai nemzedékben még sok a felszított gyűlölet...

**Április 14.** A szociológiai gondolkodás 20. századi mestereinek sokan Durkheimet, Max Weber és Polányit tartják.<sup>1432</sup> Alig ismerik őket a mi tájainkon. Durkheim néhány kisebb tanulmánya megjelent ugyan, Max Weber néha még idézgették is, Polányiról pedig még említést is ritkán tettek. Igaz ugyan, hogy továbbmehetnének a felsorolásban. Ki ismeri Tönnies, von Wiese vagy Spaak munkásságát, s ki tudja, hogy volt egy komoly marxista szociológia a németeknél, osztrákoknál, vagy akár az olaszoknál. Még mindig a múlt században tartunk, bármiről is akarunk idézgetni. Nem is gondolunk már a mai szociológiára.

**Április 15.** Részletet olvasok Roger Vailland eddig kiadatlan naplójából.<sup>1433</sup> Vailland 1952-ben belépett a Kommunista Pártba, Hruscsov leleplező beszéde után azonban nem újította meg tagkönyvét. Naplójegyzete, amely a kezembe került, 1956. június 5-i dátumot viseli. Moszkvából való visszatérése után írta. Megérkezésekor a repülőtéren még állt Sztálin szobra. Távozásakor már be volt takarva. Vailland szerette Sztálint, azonban a zsarnokot többé nem szeretheti. „Házam falára többé soha egyetlen ember arcképét sem teszem ki... Meyerholdot, akit szeretek, akit szerettem, kivégezték az ítélet alapján, amelyet az a Sztálin diktált, akit szintén szerettem...” Vailland elhagyta a kommunisták sorait. Nem csodálkozom. Mit tehetett már egy ember, aki a humanizmust kereste, és nem találta meg...

**Április 16.** Harmadik napja vagyok Bukarestben. Első nap megtartottuk előadásainkat, s a kolozsváriak különösen sikeresen szerepeltek.<sup>1434</sup> Cantacuzino megkérésre.<sup>1435</sup> Különben Kádár előadását is elkérte, hogy felhasználhassa valamilyen munkájában...<sup>1436</sup> A tegnap egész nap régi filmeket vetítettek. A román filmgyártás megmaradt termékeiből. Vagy 300 métert a függetlenségi háborúból.<sup>1437</sup> Azonkívül néhány ragyogó összeállítást 1900–1944 közötti híradókból és dokumentumokból. Különösen a Pathé 1900–1940, s az angolok 1933[-as] dokumentumsorozata nagyszerű... Ma a *Dolce vita* és a *The high fidelity* került bemutatásra. Két nagyszerű film. Az angol Hitchcock különösen nagyszerűen állít be és filmez a pszichoanalízis legújabb módszereivel. Nagy élmények. Minden nagyszerű.

**Április 17.** A délelőttöt a két kiadó szerkesztőségében tárgyalással töltöttem. Petre Judith az Ifjúságinál örömmel fogadott. Szeretné a Cuza-életrajzot, egy Németh

1432 Émile Durkheim, Max Weber és Polányi Károly szociológusok.

1433 Roger Vailland francia író.

1434 Ismeretlen személyek.

1435 Ion Șerban Filotti Cantacuzino forgatókönyvíró, irodalomkritikus.

1436 Kádár Bogárka.

1437 Az *Independența României: Războiul Româno-Ruso-Turc 1877* című filmet 1911/12-ben forgatták, 1912. szeptember 1-jén mutatták be.

László-tanulmányt (140 oldal körül) s egy összeállítást Illyés Gyula, Németh László, Darvas, Hubay, Dobozsy, Illés Endre drámáiból. Nem idegenkedik a Kótsi Patkókismonográfiától sem...<sup>1438</sup>

Délben az Irodalminál Kovács Erzsébet, majd hosszan Bodor Pál. Itt is tervek. A Janovics-kéziratot várják, a Kovács Katona-monográfiát átadtam. A Salamon László publicisztikai válogatást is vállaltam, s valami bibliográfiát... A tanulmánykötettel még várok. Legyek egyszer túl ezeken...

Kádár vállalta a Kacsó-bibliográfiát.<sup>1439</sup> Nagyon örvend neki.

**Április 18.** Hazaérkeztem. Ezúttal, úgy érzem, komolyabb eredményekkel, mint bármikor. Persze minden relatív. Kezdek „divatba” jönni. Nyilván nem azért, mert most értékesebb és több vagyok, mint egy évvel ezelőtt. A helyzet és a körülmények változása hoz „divatba” olyan helyeken, ahol a múltban elzárkóztak. Az irodalmi és tudományos fronton is, még mindig a háttérben mozgó erők irányítanak. A szálak sokfelé vezetnek, és nem az értékek, hanem a „számítások” a fontosabbak. Kíváncsi vagyok a dolgok alakulására. A magyar irodalmi élet fejlesztése terén, mint általában egész kultúránk területén, követelnünk kell a döntő fordulatot. Önmagunk kultúrájának az irányítása a mi dolgunk, s azt nem végezhetik sem idegenek, sem a mi kultúránktól „idegenek”.

**Április 19.** Két hír a világ két távoli részéből. Angliában a községi választásokon a konzervatívok elég jelentős győzelmet arattak. London sorsa három évtized óta először kiesik a Labour ellenőrzése alól... Ugyanakkor Tokióból azt jelentik, hogy először a város történetében a szocialisták megszerezték a többséget. London konzervatív, Tokió szocialista polgármestert választ. A demokrácia szabályai érvényesülnek itt is, ott is. Wilson népszerűtlen lépéseket kényszerült tenni, a választóknak nem tetszik, a Labour ellen szavaznak. A szocialisták ugyanakkor nagy győzelmet aratnak Tokióban a liberálisok felett...

A fejlődés útja csakis a demokrácia útja lehet...

**Április 20.** Magyarország új miniszterelnöke Fock Jenő.<sup>1440</sup> Kállai a nemzetgyűlés elnökségének tisztét tölti be.<sup>1441</sup> A Le Monde szerint a változás azért örömdetes, mert vezető pozíciókba kerültek a technokrata szakemberek. A gazdasági életre fektetik nyilván a fő súlyt, s az ideológusok a háttérbe szorulnak a technokraták mögött... Nyilván van valami ebben a feltételezésben...

Számomra a legérdekesebb már jó ideje az, hogy a szocialista országok politikájának az alakulásáról a legjobb, s azt hiszem, a legmegbízhatóbb híreket és kommentárokat a Le Monde-ban olvashatom. Rövid időn belül mindig kiderül, hogy információi alaposak. Cikkíróit pedig nem a szenzációk, hanem a tények érdeklik...

1438 A kötet végül 1973-ban Jordáky bevezetőjével és szerkesztésében jelent meg.

1439 Kádár Bogárka.

1440 Fock Jenő kommunista politikus.

1441 Kállai Gyula kommunista politikus.

**Április 21.** Még mindig nagyon nehezen élünk. A havi 1600 lej alig elég a legszükségesebbekre. Pedig itt vannak a gyerekek is, akikre legalább 300-400 lejt el kell költenem minden hónapban. A végén soha semmire nem jut. És mennyi ember tud autót vásárolni. Vajon összespórolják a pénzt, vagy a legtöbben más módon keresik? Bizonyára többféle módon lehet autót vásárolni! Én egyik módot sem tudom, s nyilván nem is fogom már megtanulni...

Az élet tehát nehéz. Mégis élni kell. Ahogy lehet, s ahogy tudjuk. Egzisztencialista magyarázattal természetesen. A szocializmus ugyanis csak hosszú generációk elmúlásával tud így élni...

**Április 22.** Sztetlana Sztálin végül is Amerikába érkezett, s kijelentette, nem kíván visszatérni a Szovjetunióba. „Állami tárgyként” tekintették, nem engedélyezték házasságát egy indiai férfival... Mélyen vallásosnak érzi magát, s az ateizmus nem tudta hitében megrengetni... Nem különös jelenség, hanem megdöbbentő erkölcsi csődöt bizonyít a nevelésben s az új ember formálásában. Sztálin leánya mi mindenben mehetett keresztül, ha ilyen lépésre szánta el magát. Az apa, a nevelés, a környezet milyen reakciójaként jött létre a hit erősödése, a párt, az eszme és a szovjet haza megtagadása?...

**Április 23.** Görögországban a hadsereg vette át a hatalmat.<sup>1442</sup> Ostromállapot, terror, cenzúra. Polgári és baloldali pártok vezetőinek letartóztatása és brutalizálása aggodalommal és felháborodással tölt el mindenkit a világ minden részében... A hadsereg a monarchiát kívánja megmenteni – mondják a katonák. De ha a nép nem akarja a monarchiát, miért kell megmenteni, és úgy látszik, a görög nép nagy része tényleg nem kívánja fenntartani a számára elavult intézményt. És nyilván azért nem, mert a király nem akar alkotmányos rendszert, hanem valamilyen abszolút megoldásról álmodozik már évek óta...

A görög demokratákkal érzek én is, mert gyűlölöm az erőszakot és a diktatúrát...

**Április 24.** Az Avantiban megjelenő cikkek a szocialisták és kommunisták közötti viszony alakulásáról igen érdekesek és tanulságosak. Az olasz szocialisták nem tudnak megbékülni, s a kommunistáknak nem hisznek. Úgy vélik, a demokrácia melletti állásfoglalás csak taktika a kommunisták részéről, s valójában regresszív erőt képviselnek, mert szemben állnak az integráció gondolatával, a nemzetköziséget megtagadva nacionalista politikát folytatnak. Még számos kérdést hoznak fel a kommunisták ellen... Olaszországban a három munkáspárt meg tudná szerezni a többséget, s valóban egy szocialista alternatívát nyitna meg. Erre azonban nincs lehetőség. A kommunista

1442 *Ostromállapot Görögországban.* Előre, 1967. április 23. 4. Georgiosz Papadopoulos ezredes vezetésével 1967. április 21-én katonai junta vette át a hatalmat Görögországban. 1973-ban került sor a trónfosztásra, és még ugyanabban az évben kikiáltották a köztársaságot, majd a következő évben a ciprusi török-görög háború után a tábornokok átadták a hatalmat, és szabad választásokat tartottak.

párt monolit centralizmusa és a szocialista párt irányzatok szabadságára épülő szervezete képtelen ma még az egyesülésre...

**Április 25.** A kommunista pártok közelednek a katolikus egyházhoz, s az egyház mind erőteljesebben áll a „szociális” program mellé. Dialógusokat folytatnak Európa különböző részeiben marxisták és katolikusok. Vannak, akik taktikából csinálják, de vannak olyanok is, akik igaz meggyőződéssel hisznek a dialógus hasznosságában, az egész emberiség érdekében. A monolit értelmezésű kultúra soha nem bizonyult a legjobbnak. Mindig merevséget és szektás gondolkodást takar. A merevség pedig a gondolkodás korlátját jelenti. Nemcsak korlátozást a korlátolt emberek részéről, hanem korlátoltságot a tudományos kutatásban, az írói és művészi alkotásban... Én magam azonban csak önmagammal folytathatok dialógust...

**Április 26.** A pártalakulásoknak fő jellege kezd lenni a nyugati világban a pártkoncentráció. Egymáshoz közel álló, ideológiai alapon álló pártok vezetői koalíciókra, összefogásra és koalícióra gondolnak. Lényegében ilyen pártkoalíciók Angliában nemcsak a konzervatív, hanem a labourista párt is. Vagy még inkább Amerikában a demokrata és a köztársasági párt... A legújabb jelenség Franciaország. A radikális szocialisták, mitterrandisták és szocialisták az egyesülés felé tartanak. A gaulle-ista mozgalom lényegében nagy koalíció egy nagy személyiség körül. Konzervatívoktól egészen a marxista gaulle-istákig minden árnyalat képviselve van. Úgy látszik, még a kormányban is... A politikai szociológi[ának] ezekben az országokban van mivel foglalkoznia...

**Április 27.** Egy hónapja a tucatnyi lapon és folyóiraton kívül semmit sem olvastam. Sem tudományt, sem irodalmat. Egy-egy oldal Sartre és Beauvoir. És itt állnak vagy hevernek mellettem Déry, Kassák, Updike és Salinger, Ehrenburg és az amerikai drámák...<sup>1443</sup> türelmesen várják, hogy kézbe vegyem és elolvassam őket. Keltsem életre magamban mindazt, amit a nagy alkotók számomra s a többi ember számára alkottak... És az írás. Most már jól megy. De alig tudom teljesíteni kis részét annak, amit magam elé tűztem. Az idő rohan. Száguld, és én nem tudom követni. Legfeljebb szellememmel. A gondolatok azonban olyan gyorsan születnek és nemzenek újakat, hogy nem vagyok képes leírni azokat...

**Április 28.** A szocialista mozgalom állásfoglalása mind keményebb az amerikai bombázások ellen s a vietnámi béke mellett. A labouristák soraiban növekszik a nyílt kiállás követelése, svéd és dán miniszterek foglalnak állást.<sup>1444</sup> Olaszországban a szocialista párt Rómában tartott nagygyűlésén indított be kampányt, s a kezdeményezésekhez az olasz értelmiség ezrei csatlakoznak, ahogyan olvasom az Avantiban. Írók és művészek, egyetemi tanárok, szakszervezeti vezetők – az ország minden részéből a

1443 Jean Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Déry Tibor, Kassák Lajos, John Updike, J. D. Salinger és Ilja Ehrenburg kötetei.

1444 *A világ közvéleménye megőrzései az USA vietnámi agresszióját.* Előre, 1967. április 29. 4.

békét követelik... Az amerikai bombázó tábornokok többet ártanak az amerikai szabadság gondolatának, mint bármi más. Nem lehet örködni a demokrácián és szabadságon otthon, s ugyanakkor pusztító fegyverekkel fojtani el másutt a szabadságot...

**Április 29.** Karlovy Varyban összeültek az európai kommunista pártok.<sup>1445</sup> Semmi különös és újnak nevezhető nem történt. Románia, Jugoszlávia, Albánia, Hollandia, Norvégia, Svédország és Izland nem vettek részt. A Scinteia közölte hivatalosan is távolmaradását... A jelentések szerint a kínai párt kérdéséről nem tárgyaltak. A német kérdésben viszont élesedett a magatartás... Sokszor érthetetlen, de hát a politikában mindig sok marad az utókorra. Az összejövetel nem hozott szenzációt és fordulatot. Egyáltalán nem úgy látszik, hogy sikerülne az európai kommunista pártok közös és határozottan egységes frontját visszaállítani. A nemzetköziség lazulása s a nacionalizmus térhódítása a munkásmozgalomban inkább elszomorító, mint reménykeltő...

**Április 30.** A történettudomány terén a marxizmus sajnálatosan igen keveset tudott realizálni a szocialista országokban. A szovjet történettudomány fél évszázada van alárendelve a napi politikának. Így aztán nem képes igazi feladatának megfelelni. A román történettudomány mindent a maradéktalan nacionalista szemléletre állított be. Így mind több a hamis munka. A dilettantizmus uralja a szaktörténészek munkáját. Ugyanakkor belső gőg és meglegedettség olyan embereket, mint Pascu és társai. Felületesek a végtelenségig. És nacionalisták. Romániában ezek az emberek minden eszközzel megakadályozzák a magyar történetkutatókat...

Hosszú idő után először néhány napot – néhány remek napot – töltöttem el Bukarestben. Bizonyára a körülmények befolyásolták. Filmtörténeti megbeszélésen vettem részt, s tartottam két referátumot is. A Történeti Intézet felé sem néztem. Remek filmeket láttam. Voltam a Scinteia-házban, s a hetedik emeletről csodáltam Bukarest parkos részét. Szabad óráimban csatangoltam és a művészet kérdéseiről dialogizáltam egy igen jó baráttal. A barátság beszélgetéseken és ellentmondásokon keresztül formálódik és acélozódik meg...

Áprilisban különben igen sokat dolgoztam. Tanulmányok és cikkek születtek meg, bevezetőiként egy új, termékeny alkotási periódusnak. Alkotni... alkotni... ez most és az elkövetkezendőkben a legfontosabb. És felrázni még néhány embert, filmkritikusokat és szociológusokat, történészeket és esztétákat, alkossanak, meg kell mutatni az erdélyi magyar kultúra életrevalóságát és alkotóerejét...

Áprilisban a munkásmozgalomban lényegében továbbfolytatódtak az ellentétek. A kínai és szovjet párt közötti viszony változatlanul rossz. Karlovy Varyba a román párt nem ment el, s ezt hivatalosan is közölte a közvéleménnyel. De akik ott voltak, azok sem értettek mindenben egyet. És egyáltalán mi van az ideológiával? A kommunista pártokat a gyakorlati kérdések érdeklik, s az ideológia az egyetemi katedrákon él csupán. Vagy esetleg még ott is úgy egészül ki, hogy csaknem teljességében meghami-

1445 *Befejeződött a Karlovy Vary-i értekezlet.* Előre, 1967. április 28. 4.

sítódik. Jugoszlávia mindentől elütő utat követ... És Dél-Amerika vagy Ázsia többi részében mi van?... Az ellentétek és ellentmondások legyőzhetetlenek. A világ mégis előre megy. A szocializmusnak ez az etatista formája valóság. A fejlődés bizonyos, hogy sehol sem tiszta képletekben megy előre. A szocializmus egyszer csak kialakul, s a kapitalizmus megszűnik. Az igazi szocializmus azonban a kettő szintézisaként jön létre végül is...

**Május 1.** Május elsején a bukaresti nagygyűlésre Ceaușescu és Guy Mollet egyszerre érkezett a dísztribünre.<sup>1446</sup> A francia szocialisták vezérkarának egy része – köztük Guy Mollet, Jules, Christian Pineau – napok óta az országban van és politikai megbeszéléseket folytat. Az olasz szocialista párt küldöttsége után, íme, az S.F.I.O. is ellátogat...<sup>1447</sup> Nyilván mindkét párt fenntartja álláspontját a demokrácia megítélésében, a többpártrendszer, a szocializmus felé vezető út kérdésében. A lényeges az, hogy tárgyalnak, ha zárt ajtók mögött ugyan, de dialógust folytatnak... Nem lenne káros, ha ennek a dialógusnak az eredménye lenne, az országon belüli együttműködés a volt szociáldemokratákkal. Nemcsak a holtakat kell rehabilitálni...

**Május 2.** Nem vonultam ki május elsején, hanem leültem egy barátommal a Szamos-parton, s beszélgettünk. Régi májusokról, harcos napokról. Május elseje ünnepelése miatt kicsaptak néhány napra az iskolából negyedik gimnazista koromban. Attól kezdve minden május elsején részt vettem a szociáldemokrata párt ünnepi ülésein és kivonulásain... 1944-ben pedig a Toloncházban rendeztünk májusi ünnepélyt néhány orosz és lengyel fogollyal, valamint a szociáldemokrata Kappner bácsival, egy-két madoszistával és kommunistával.<sup>1448</sup> Forradalmi énekeket énekeltünk és az Internacionáléval fejeztük be... A folyosón magyar rendőrök cirkáltak, alattuk részeg gestapósok ügyltek saját foglyaikra... De mégis szép volt az ünnep...

**Május 3.** Az S.F.I.O.<sup>1449</sup> és az R.K.P.<sup>1450</sup> közötti megbeszélések véget értek. Egyetért a két párt a tanácskozások szükségességében, a görög diktatúra elítélésben, a vietnámi béke kérdésében s a mai európai határok véglegességében. Azonban azt is leszögezték a közös nyilatkozatban, hogy ideológiai területen vannak véleménykülönbségek a két párt között. Ez nem zárja viszont ki a kapcsolatok kiterjesztését és a vélemények kicserélését...

Valóban én is örvendek az ilyen közeledésnek. Még jobban örvendenék, ha következményeit itthon is érezhetnénk. S ha én magam is érezhetném. Eszméket és élő embereket is kell rehabilitálni és élni hagyni...

1446 *Comunicat cu privire la vizita delegației Partidului Socialist Francez (S.F.I.O.) în Republica Socialistă România*. Scânteia, 1967. május 3. 1.

1447 Section française de l'Internationale ouvrière (A Munkásinternacionálé francia szekciója), a francia szocialista párt hivatalos megnevezése.

1448 Kappner Ármán szociáldemokrata politikus.

1449 Section française de l'Internationale ouvrière (A Munkásinternacionálé francia szekciója), a francia szocialista párt hivatalos megnevezése.

1450 Román Kommunista Párt.

**Május 4.** Repülön Bukarestbe érkeztem. Constantinescu-Iași kétségbeesve várt az októberi forradalom bibliográfiája miatt.<sup>1451</sup> Az első megbeszélést a Párttörténeti Intézetben tartottuk. Maga az igazgató, Popescu-Puțuri fogadott, és beszélt a munka fontosságáról és sürgősségéről.<sup>1452</sup> Itt kell dolgoznom néhány napig. Jean Augustin szobáját adták ide. Bármikor bejöhetek... Micsoda megtiszteltetés!... C-Iași dicsért agyba-főbe, Puțuri biztosított, hogy a szerkesztők neve változatlanul rajta lesz az ünnepi kiadványon... Látszott, hogy tudják, lényegében én vagyok a kötet tényleges szerkesztője... C-Iași még azt is megjegyezte: „Ilyen kiváló embernek Bukarestben a helye”... „Miért nem jössz fel, itt van a jövő!” Azt válaszoltam: „Tudott dolog, hogy regionalista vagyok, s nem tudom elhagyni Kolozsvárt”...

Megkezdtem a munkát.

**Május 5.** Reggeltől estig dolgozom. Ki kell hagyni Trockij, Bucharin, Radek, Zinovjev és mások anyagát. És mindent, ami a román–oroszl kapcsolatokban Besszarábiára vonatkozik. Érzékenység, tehát tekintettel kell lenni.<sup>1453</sup> Belső anyagként fogják sokszorosítani...

A kötet a csonkítások ellenére gazdag lesz. Hasznos és jól áttekinthető. Copoiu<sup>1454</sup> lektorálta. Sok megjegyzést nem tett. Hasznos beszélgetéseket folytatok. Az anyagot Chereșteșiu Victorral nézem át. Ez is hasznos. Ellenőrzésnél négy szem többet lát. Ma délután Rîpeanuval is beszélgettem egy keveset.<sup>1455</sup> Filmszesszióra kért anyagot. Leningrádban lesz, s a szovjet film problematikájával kellene [előadni]. Nem érdekel...

Bodor Palival a kultúrák edgári „összemosásának” hibás koncepciójáról beszélgettem egy fekete mellett...

**Május 6.** Egyfolytában olvastam el a C. M. Parkinson szatíráját az *Érvényesülés Iskolájáról*. Parkinson törvénye alaposan elintézi az angol társadalom vezető rétegeinek a kiválasztását. Ez minden, csak nem [a] darwini vagy spenceri kiválasztás elméletének érvényesülése. Parkinson törvénye a társadalom elbürokratizálódásának a folyamatát rajzolja meg ragyogó humorral és kíméletlen szatírával...

De ha egy kicsit végignézz az ember a világon, vajon nem ugyanazt a folyamatot látja mindenütt? Felfokozottabbul és minőségileg [ez] sokkal silányabban éppen a szocialista világban nyilvánul meg. Lehet, hogy itt is akadna Parkinson a megírásra, csak kiadó nem a megjelentetésre...

1451 Petre Constantinescu-Iași kommunista politikus.

1452 Ion Popescu-Puțuri kommunista politikus.

1453 A román–szovjet kapcsolatokat egészen a „román különút” meghirdetéséig és a szovjetekkel való szembefordulásig Besszarábia kérdésének elhallgatása jellemezte. Miután a hatvanas évek közepétől a szovjet–román viszony romlani kezdett, a román közéletben és történetírásban megjelent Besszarábia mint elcsatolt román terület kérdése is.

1454 Nicolae Copoiu román történész, a kommunista időszak ismert párttörténésze.

1455 Bujor T. Rîpeanu filmesztéta.



**Május 7.** Sok időm foglalják le az újsághírek. Most rendszeresen olvasok néhány világlapot (Le Monde, Combat, Times, Avanti, L'Unita) s a román és magyar pártlapokat, nem beszélve a tucatnyi hetilapokról, amelyek politikai tájékoztatást nyújtanak. Néhány hónap óta kapom Londonból a New Statesmant és az Encounter-t... Minden hír, minden cikk a születő új világot hirdeti lényegében. A kapitalizmus túlélte magát, a szovjetszocializmus formája nem bizonyult ideális életformának. Humanista és etikai társadalom formálódik a történelem kohójában. Egy új szocializmus... Csak ne törne ki a mindent elpusztító világháború, amelyhez oly közel állunk ismét...

**Május 8.** Szvetlana Sztálin hangoztatja, hogy a párt és a központi bizottság egyaránt felelős Sztálin tetteiért. A döntéseket együtt hozták, s épp ezért a „rendszer, az ideológia a felelős”...

Szvetlana lényegében megerősíti a Togliatti tételét a párt felelősségéről.<sup>1456</sup> Nem is lehet elképzelni egy hatalmas pártban és egy nagy országban az egyszemélyi felelősséget hibákért, bűnökért, vagy akár eredményekért és eredményekért...

Szvetlana azonban azt is mondja, hogy Siniavski<sup>1457</sup> és Daniel Ape<sup>1458</sup> váltotta ki a legnagyobb megdöbbenést az orosz intelligencia soraiban. Amikor a per folyt, rájöttek, hogy „minden reményük a több szabadságban” szétfoszlott... Ezért inkább a menekülést választotta...

**Május 9.** Ceaușescu cikket írt a Scînteia-ban a párt vezető szerepéről a szocialista építés időszakában.<sup>1459</sup> A cikk az utóbbi évek vonalát erősíti, van azonban benne egy-két olyan tétel, amelyet különösen hangsúlyoz. Az egyik a munkafegyelemre vonatkozik, a másik a pártfegyelemre. Figyelmezteti a párt tagjait, hogy senki sem tarthat fenn egyéni képviselmet más ország pártjával, s nem informálhatja azt az RKP belső problémáiról... Nyilván oka van a figyelmeztetésnek, és főleg a régi párttagok ellen irányul, akik a sztálini idők Moszkva-centrizmusát vágyják vissza... Még érdekes annak a hangoztatása, hogy a párt kapcsolatokat vett fel több ország szociáldemokrata pártjával is...

**Május 10.** Az angliai kommunista párt új pragmatikus alapelveket szögezett le. Bejelentették, hogy a szocializmus felé vezető út csakis a demokratikus intézmények által képzelhető el. A párt a pártok pluralizmusának elvét fogadja el, beleértve a szocializmussal szemben álló pártokat is. A művészetek tekintetében elvetik azt a felfogást, amely szerint a művészet, az irodalom és a kultúra csak egyetlen iskolát s a hivatalos álláspontot képviselheti. Elvetik továbbá a fegyveres felkelés és a polgárháború elméletét mint a szocializmus megvalósulásának útját... Tipikusan revizionista program.

1456 Palmiro Togliatti az olasz kommunisták főtitkára Sztálin idején.

1457 Andrei Sinyavsky szovjet disszidens.

1458 Daniel Yuli szovjet disszidens.

1459 Nicolae Ceaușescu: *Rolul conducător al Partidului în etapa desăvîrșirii construcției socialismului*. Scînteia, 1967. május 7. 1.

Nagyon helyes. Ez felel meg a mai idők követelményeinek, az angol munkások azonban így nem fogják követni a kommunista pártot.

**Május 11.** A gondolataim megint a háború réme felé fordulnak. Olyan erők működnek az emberiség keblében és felette, hogy már az a kérdés sem aktuális: Mit tesznek, kultúra emberei, a béke érdekében, a háború elkerüléséért? Mert tesznek, de úgy látszik, hangjuk és szavuk nem elég erős a katonák kórusának túlszárnyalásához. Tudósok, írók és művészek mozdulnak meg az amerikai militaristák ellen Amerikában. (Senki sem rokonszenvezik Európában az „eszkalációval”.) Politikusok, államférfiak, a pápa borzalmas katasztrófától fél[nek], s mintha semmi sem számítana örült és hatalmi tébolyban szenvedő tábornokoknak...

Mélységes fájdalom és félelem tölt el...

**Május 12.** Forrong Spanyolország.<sup>1460</sup> A madridi diákok a vietnámi háború ellen tüntetnek, a baszk katolikusok a munkások oldalán harcolnak. Katolikusok, szocialisták, anarchisták és kommunisták kemény küzdelmet folytatnak a fasiszmus meggyengült, de még megmaradt hatalma ellen. A szocializmus felé forduló egyház s a demokrácia felé közeledő kommunizmus valahol a szociáldemokrácia elvei körül fog közös nevezőre jutni az emberi szabadságjogok igénylése területén. Aki egy parancsuralmat megízlelt, nem kíván egy másikat helyette. A diktatúra nem dönthető meg diktatúrával. Az ember szabadságra vágyik, s amikor lelkem minden rezdületével érzek egyet Madrid, Barcelona, Bilbao harcos embereivel, akkor az egyén szabadságát és humanista eszményét is védelmezem...

**Május 13.** A világ mégis a nagy egységek irányába halad. Anglia kérte a Közös Piacba való felvételét, s utána Dánia és Norvégia is.<sup>1461</sup> Hosszú vajúdasok árán Nyugat-Európa egyesül előbb gazdaságilag és kultúrában, azután politikailag is. Semmi jele, hogy a kulturális egység az egyes nemzeti kultúrák elszegényesedését jelentené. Fejlődik és ragyog a maga sokszínűségében a francia, az angol és a német irodalom, s bizonyára a kisebb népeké is, amelyeket csak fordításokból ismerhetünk... A nemzeti elzárkózásról és autarchiáról való lemondás nem elszegényedést, hanem hihetetlen szellemi gazdagodást jelent. Az elzárkózás annál inkább nyomorúságot. A szellemben talán még inkább, mint a gazdaságban...

**Május 14.** A világ túl kicsivé vált ahhoz, hogy az egyes országok izoláltan tudjanak élni benne. A gyakorlat új utakat követel, ha jólétet és aránylagos boldogságot akar teremteni az ember a maga számára. A szociológia és politikai elmélet pedig új fogalmakat kell teremtsen és fejlesszen az elzárkózás, a nemzeti és állami függetlenség, az egymás ügyeibe való be nem avatkozás helyébe. Nagy összefogásokra és federatív jel-

1460 *Üdvös kezdeményezés.* Előre, 1967. május 5. 4. Május 1-je kapcsán a munkásbizottságok szerveztek országszerte tüntetéseket, május 17-én pedig a madridi egyetemen tört ki diáklázadás.

1461 Az Egyesült Királyság és Dánia 1973-ban lett tag, míg Norvégia végül nem csatlakozott az EGK-hoz.

legű szervezetekre van szükség előbb, hogy utánuk a nemzetek fölötti intézmények is kialakulhassanak, jól körülhatárolt hatáskörrel...

Ezért nem tudok egyetérteni de Gaulle-lal, konzervatívokkal, nacionalistákkal és „hivatalos” kommunista állásfoglalásokkal. Szovjetektől franciákig, senkivel, aki még mindig az elzárkózás híve az egyesülés helyett...

**Május 15.** A Le Monde-ban olvasok egy érdekes cikket a C.I.A. és a szakszervezetek kapcsolatáról. Az amerikai szakszervezetek a C.I.A. alapjából pénzelték a francia C.G.T.<sup>1462</sup> egységének a megbontását s a Force Ouvrière létrehozását...

Vajon a valóságban az egység megbontásáról volt szó 1947-ben, vagy objektív okai voltak a kommunisták és szocialisták közötti szakadásnak? Talán ma mindennek okai a kínai és szovjet szakszervezetek közötti ellentétnek?... Lehet a munkásmozgalmon belüli egyenlenségeket, világnézeti különbségeket csupán kémszervezetek akciójának betudni?...

Mikor szűnik meg már a primitív szimplista történelemfelfogás, amely csak kárt okoz mindenkinek?...

**Május 16.** A New York-i Columbia Egyetem 300 professzora ítélte el Johnsonhoz intézett levelében a vietnámi háborút. Ugyanezt teszik San Franciscóban, Bostonban és más egyetemeken is...

Stockholmban a Russel-bizottság bélyegezte meg az amerikaiak háborúját. Sartre elnököl és kemény beszédek tart...

A dolog nem egyszerű. Az emberi életet azonban nem szabad kíméletlenül pusztítani. Az erkölcs soha nem engedte meg, az emberek azonban egész történelmük folyamán szüntelenül pusztították egymást...

Az „eszkaláció” tovább tart, s lépcsőzete úgy fokozódik, hogy egy nap világháború lehet belőle... Egész életemben irtóztam az egyenruhától és a fegyvertől. Az uniformis mindenütt militarizmushoz vezet. Az uniformisba öltözött emberek hozzá vannak szokva a parancsokhoz. Gondolkodni nem tudnak, de nem is akarnak...

**Május 17.** Az októberi forradalom bibliográfiájának végleges anyagán dolgozom. Illetve, remélem, a véglegesen. Mindenesetre „felsőbb” fórumnak utasítására ki kell vennem mindent, ami Trockijra, Bucharinra, Zinovjevre, Radekre, Rakovskya, Kamenevre és más vezetőkre vonatkozik. És mindent, ami Besszarábiáról és Bukovináról tesz említést... Íme, még egy ilyen segédtudomány is, mint a történeti bibliográfia, mennyire alá van vetve a napi politika érdekeinek. Lesz egy kézirat, amely a teljes anyagot tartalmazza, s egy másik, amely alaposabban megnyírbálódik...

...Megnéztem a Maugham regényéből készült filmet. Itteni címe: *Rabok*. Az élet rabjairól van szó. A téma messze áll tőlünk. A film mégis szép. Ragyogó színészek és szép rendezés...

1462 Confédération Générale du Travail, a franciaországi Országos Szakszervezeti Tanács.

**Május 18.** Újra megállapíthattam, milyen mélységesen műveletlenek még szakmai szempontból is a mi történéseink. Egyöntetűen szembehelyezkedtek azzal, hogy megvitassuk a történetiszemlélet filozófiai alapjait. Ezek az emberek nemcsak nem olvastak, de nem is kíváncsiak semmire, amit Toynbee, Aron, Droz, Cauvee és [olvashatatlan] mai követői írnak a történettudományról. Egyáltalán nem hallották Rickert vagy Windelband nevét, és semmit a fenomenológiáról és a szellemtörténeti iskoláról... Kétórás vitában megrémültek attól a gondolattól, hogy olvasni kellene és vitázni. Mennyivel egyszerűbb régi okmányokat lemásolni, s gondolatok, összefüggések vizsgálata nélkül leköszölni. És ezt tudománynak nevezni...

**Május 19.** Magánéletemben a nyomorúságtól eltekintve megelégedett és boldog vagyok. Otthon és egy-két igen jó barátom társaságában nagyszerűen érzem magam... Mihelyt azonban közéletemre gondolok, vagyis mindarra, amit az intézmények[b]en és a közösségi életben élek át, hihetetlen depresszió alá kerülök. A lélek nehezebben bír bizonyos dolgokat, mint a test. Milyen kár, hogy a marxizmus egyáltalán nem foglalkozott az élet értelmének a kérdésével. Az élet értelme nem redukálható a létért való küzdelemre, a gyomor, az anyagi élet biztosításának a kérdéseire. Az élet értelme rejtelmes kérdés, és jelszavakkal nem fejthető meg. A jelszógyártók pedig nem szívesen engedik hangosan elmélkedni a gondolkodó embereket...

**Május 20.** Már utálok a politikát, de nem tudok szabadulni a politikai irodalomtól. A legjobb könyvet is félreteszem egy-két órára, hogy a *Le Monde* vagy a [New] Statesman alapvető politikai cikkeit elolvassam... Minden, ami ma a világban történik, velem is kapcsolatban van. Nincs beleszólásom, pedig az én sorsom a „hivatásos” politikusok és katonák döntésétől függ... Az ember hogyan mondhatott le ilyen nagy mértékben természetes jogairól? Talány. Vagy talán soha nem is rendelkezett ilyen jogokkal. Legfeljebb Rousseau, Montesquieu, Grotius koponyájában születtek meg csak az emberi jogok, amelyek a valóságban soha nem is léteztek... Ma az egész világon egyes emberek – a tömegek nevében – döntenek saját elgondolásuk szerint...

**Május 21.** „Non ripetiano glie zori del passato” – írja első oldalán vastag betűkkel az *Avanti*.<sup>1463</sup> A görög katonai puccsról [ír] és [a] reakciós monarchista összeesküvés ellen tiltakozik. Képviselők, szenátorok és közéleti emberek követelik a demokrácia visszaállítását. A Szocialista Internacionálé delegáció küldését határozta el Görögországba a helyzet kivizsgálására...

A szocialista demokrácia nem tehet engedményt a fasizmusnak és a diktatúrának. Az emberi lét lényege az emberi méltóság megszerzése és megvalósítása. A demokrácia még mindig a legjobb társadalmi forma az emberi élet és együttélés biztosítására. Teljes biztosítékot ugyan nem jelent. Mégis emberibb, mint a börtönrendszer...

<sup>1463</sup> Nem ismétlik meg a múlt jó dolgait.

**Május 22.** Végre a kezembe került Charles de Gaulle emlékiratainak első kötete.<sup>1464</sup> Szépen ír és érdekesen. Persze nála is az tűnik ki már az első fejezetekben, hogy a „lejtőre” került Franciaországban – 1940 előtti években – a sok szürke politikus mellett úgyszólván csak ő látta világosan az eseményeket. Weygand, Pétain s a tábornokok avult katonai szemléletével szemben kétségtelenül neki volt igaza.<sup>1465</sup> A politikában azonban már akkor is konzervatív, s a szocializmusból semmit sem ért meg... Mégis a könyv olvasása élmény. Kár, hogy az ilyen irodalomhoz nem lehet hozzájutni, s még a kortárs szociológia is csak fél évtizedes késéssel szaladhat át csak a könyvön...

**Május 23.** A közel-keleti válság új és talán mindenkorinál veszélyesebb helyzetbe került.<sup>1466</sup> Szíria és Egyiptom mozgósított Izrael ellen, s még három állam csatlakozott hozzájuk. Nasszer és az egyiptomi sajtó a végső leszámolást hirdették meg Izrael ellen, s teljes megsemmisítését helyezték kilátásba...

Az arab nacionalizmus ma már imperializmus. Amíg saját, szenvedő szabadságukért küzdöttek a gyarmaturalom ellen, addig igazuk volt. Most azonban az arabok akarnak megsemmisíteni egy államot. A zsidóság egy részét kiirtották a hitleristák Európában, most ki akarják irtani a többi Izraelben. Igaz ugyan, hogy Izrael mögött is vannak imperialisták. Most újabb erőpróba készül az Egyesült Államok és a Szovjet-unió között...

**Május 24.** Mind súlyosabbá válik a jövő kérdése. Az eljövendő nemzedékeké. Egyik barátom azt mondja, hogy Máramaroszigeten ősszel már nem lesz első osztályos magyar iskola. A másik Aradról mondja ugyanezt. A harmadik szerint Vajdahunyadon 25 székely részére nem állítanak fel magyar iskolát...<sup>1467</sup> Igaz lehet mindez? Igaz lehet, hogy a szocializmus megakadályozza az anyanyelv oktatását? Lehetetlen elvben, pedig a gyakorlatban minden jel szerint valóság. Tragikus valóság. De tragikus nemcsak a magyarságra, hanem a szocializmusra is... És ha így mennek a dolgok, egy évtized múlva kihez szólnak a magyar lapok és kinek játszanak a magyar színházak?

**Május 25.** Mi nem mondhatunk le nemzeti létünk és nemzeti kultúránk ápolásáról, megőrzéséről és fejlesztéséről. Vannak, akik kulturális „alacsonyrendűségbe” akarnak taszítani. Leendő tanáraink a tantárgyak nagy részét románul tanulják, de akkor hogyan fognak szép és helyes magyarsággal tanítani? És hogyan fognak tőlük tanulni a fiatalok?... Kulturális szervezetekre van szükség, és életünk autonóm berendezésére. Ez a kívánság lényegében a szocializmus pragmatikus követelése volt mindenkor s most is az, ha a szocializmus alatt az emberi társadalom szabadon épített formáját értjük. Márpedig mást nem érthetünk...

**Május 26.** Mintha tért nyernének a forradalmi mozgalmakban a felkeléseket és világforradalmat propagáló gondolatok. Annyi bizonyos, hogy a felforgatással és felke-

1464 Charles de Gaulle: *Háborús emlékiratok*. I. Gondolat Kiadó, Budapest, 1973.

1465 Maxime Weygand és Philippe Pétain francia marsallok.

1466 Egyiptom és Izrael részlegesen behívta a tartalékosokat. Igazság, 1967. május 23. 4.

1467 Ismeretlen személyek közlései.

lésekkel operáló forradalmi vezérek ma már nem az európai világban vannak. Moszkva mellett Peking jelentős központ, de mind több olyan mozgalmi hely van, amely ugyancsak központnak kívánja önmagát megtenni egész kontinensek számára. Fidel Castro Kuba számára vindikálja a jogot Latin-Amerika kommunistává tételére. Nasser az arab világ egészét kívánja valamilyen muzulmán szocializmus számára megnyerni, s Kairót kiáltani ki központnak.<sup>1468</sup> Che Guevara új forradalmi hullámot hirdetett, ugyanis mindenütt akadnak kalandorok, akik megpróbálják meg is szervezni...<sup>1469</sup>

**Május 27.** Egyetemi tantestületi tagokkal és diákokkal gyakran beszélgetek. Most már világosan látom, hogy az egyetemi oktatás milyen kezdetleges. Nem szemléletre és kutatási módszer elsajátítására tanítanak a társadalmi tudományokban, hanem leadott jegyzetek s egyes kötelező olvasmányok bemagolására. Így azután tömegesen kerülnek ki a középszerű emberek, akik még gyengébbeket nevelnek majd... Kezd [a] vesszőparipámmá lenni. Segíteni ugyanis nem tudok. Véleményemet nincs hol elmondanom, hiába írnám meg, nincs hol publikálnom. A butaság, korlátoltság és ön-elégültség együtt jár... És milyen nagyképűek egyesek. Annyi a kiskirály még ezen a területen is...

**Május 28.** A barátaim, mint minden vasárnap, kirándulni mennek. Én pedig töröm magam, s itthon dolgozok botor intézeti munkákon. Legalább azt csinálnám, amit szeretnék. Megírni mindazt, amit ha életemben nem is, de talán az utókor értékelhet majd. Sok minden történt a mi erdélyi életünkben, amelyet igazul kell megírni. S az igazsághoz valamivel én is hozzá tudok járulni. Kötelességem megírni, hogyan láttam én az eseményeket az utóbbi három évtizedben. Kis dolgok tömege teszi ki a nagyokat. A történelmet nem hamisítva, hanem igazul kell írni. Az elmúlt évtizedekből nem lehet kizárni sem a magyarságot, sem a szociáldemokratákat, sem a polgári demokratákat. Hibáikkal együtt nem lebecsülendő szerepük a háború előtt és után...

**Május 29.** Mind veszélyesebbé válik a közel-keleti helyzet. Nasser Hitlerre emlékeztető beszédekkel jelenti be a zsidóság kiirtására vonatkozó terveit.<sup>1470</sup> Nem tudok szabadulni attól a gondolattól, hogy jelenleg a legfanatikusabb reakciót a muzulmánok képviselik az egész világon. Nem tudom a muzulmán szocializmusban miből van több, a nemzetiszocializmusból vagy a fasizmusból. Semmi esetre sem a humanizmus

1468 Egyiptom 1954–1970 közötti államfőjéről, Gamal Abdel Nasszerről elnevezett politikai irányvonal, amelynek ideológiai alapja a kispolgári arab szocializmus és a nacionalizmus. Nasszer a politikai gyakorlat során felismerte, hogy az imperializmus és a feudalizmus ellen folytatott harcot össze kell kapcsolnia, és hogy ebben, valamint a gazdasági nasszerizmus reformjainak megvalósításában a Szovjetuniótól és a többi szocialista országtól számíthat tényleges segítségre.

1469 Che Guevara 1966-ban, fél évig titokban tartott Dar es-Salaam-i, prágai és NDK-beli tartózkodás után rövid időre visszatért Kubába, majd egy gerillaexpedíció élén útnak indult Bolíviába. Ottani gerillaakciója sikertelen volt, a bolíviai kormányerők elfogták, majd kivégezték.

1470 *Közel-Kelet. Előre*, 1967. június 3. 4.

és a demokrácia az alapja. Ebben az arab világban mindenütt parancsuralmak, abszolút uralkodók, sűrűn egymást követő katonai puccsok, primitív törzsi rendszerben élő közösségek [a meghatározóak]. Mindezt a gyűlölet és vallási fanatizmus fűti. A nacionalista erők pedig uszítanak, pusztításra készülnek...

**Május 30.** A francia folyóiratok ismét egy olyan szovjet dokumentumművel foglalkoznak, amely oroszul nem jelenhetett meg, de Rómában és Párizsban már kiadták. Eugenia Ginzburg könyvéről van (*Le Voyage*) [szó], amelyben koncentrációs táborokban töltött húsz évről számol be.<sup>1471</sup> Újságíró volt, amikor 1937-ben lefoglák, és lelkes kommunista [volt]. Első cellatársai egy-egy német, lett, olasz és kínai, valamint több szovjet kommunista volt. Tulajdonképpen nem is húsz év szenvedéseit írja meg, mert könyvének cselekménye 1937-ben kezdődik, és 1939-ben félbeszakad. Ő ugyan még 15 évet továbbra is a hírhedt kolymai táborban tölt el, s csak Sztálin halála után „rehabilitálják”. Egyik borzalom a másik után. Szerencsére már meg lehet írni, még ha a publikálástól iszonyodnak és félnek is a kiadók és a cenzorok...

**Május 31.** A *Le Monde* közli a teljes szövegét Szolzsenyicin beszédének, amelyet a szovjet írókongresszushoz intézett.<sup>1472</sup> Kegyetlen vádirat az Írószövetség vezetőinek tevékenysége ellen, akik évtizedek óta nem az írói szabadságért küzdöttek, hanem az önkényességek kiszolgálói voltak, s az Államvédelmi Hatóságoknak a kezeire adták a szabadon gondolkozó írókat. Szerinte 600 író pusztult el börtönökben és lágerekben. A végén felszólítja az Írószövetséget, álljon a cenzúra elleni harc élére, s tiltakozzon az ellen, hogy az állami szervek még most is elkoboznak kéziratokat... Megdöbbenő adatok, de bátor és nagyszerű állásfoglalás...

**Június 1.** A romániai magyarság kérdése a megoldások előtti töprengések fázisában van. Meg kell oldani, mert vagyunk, mert létezzünk, mert van történeti múltunk és hagyományaink, mert aránylag sokan vagyunk, s mert nem lehet semmilyen eszközzel eltörölni a föld színéről. A román politika mérsékelt és sok tekintetben bölcsnek mutatkozik. Hogyan hiányozhat ez a bölcsesség a nemzetiségi kérdésben? Tizedik éve tart az intézmények felszámolása, a nemzetiségi-kollektív jogok teljes felfüggesztése. Nem elég az állampolgári jog, ha az csak másodrendű, vagy pláne tizedrendű érvénysülést jelenthet a magyarok számára. A fejlődés azt mutatja, hogy egy-két év alatt a kérdésnek rendeződnie kell...

**Június 2.** A közel-keleti válság háborús veszéllyel fenyeget. Nasser fenyegetőzik, hadseregét mozgósította, Izraelt igyekszik bekeríteni, a Szovjetunió támogatja, minden jel szerint Románia kivételével az összes szocialista országokkal... Dehát a kom-

1471 Jevgenyija Szolomonovna Ginzburg orosz író. A kötet címe helyesen: Evguénia Guinzbourg: *Le Vertige*. Le Seuil, Paris, 1967.

1472 *Solzenitsyne a réclame la suppression de toute censure et demandé à l'Union des écrivains soviétiques de Moscou de défendre les auteurs persécutés* [Szolzsenyicin a cenzúra teljes eltörlését szorgalmazta, és felkérte a moszkvai Szovjet Írók Szövetségét, hogy védje meg az üldözött szerzőket]. *Le Monde*, 1967. május 31.



munista pártok ismét a rossz ügy mellé állanak? A L'Humanité-ban és a Népszabadságban csak Izraelt támadják, imperialista bázisnak nevezik, s bár elpusztítással fenyegetik Nasserék, mégis a zsidó államot vádolják agresszióra készüléssel...<sup>1473</sup> A Le Monde-ban olvasom Sartre, Cl. Roy, Picasso, Kastler és Vigier nyilatkozatát, amelyben élesen szembefordulnak az arab államok politikájával... Emberirtást semmilyen körülmények között nem lehet elfogadni, még kevésbé támogatni!...

**Június 3.** Nem hiszik a barátaim, hogy súlyos a helyzet a Közel-Keleten. Háborús veszély van ismét. Lehet-e lokalizálni, ha esetleg kitörne?... Nem vagyok rémlátó, s még az emberi józanságban is hiszek. Az emberek s az államok vezetői azonban józanságukat általában csak akkor gyakorolják, amikor nem róluk van szó... Az ENSZ és a Biztonsági Tanács bölcs határozatokat tud hozni mindig, amikor nem közvetlen érdekekről van szó. De most kellene megtennie a lépéseket. Elejét venni a világhatalmasztrófának! Erre úgy látszik, képtelen. Csak a „forró drót” segíthet.<sup>1474</sup> Ha a két nagy megegyezik, akkor a béke ismét meg lesz mentve. Bizonyos időre...

**Június 4.** Ma végre egy órát sétáltam is. Egyik filozófus barátommal csatangoltam, és beszélgettünk a hiábavaló életek boldog perceiről.<sup>1475</sup> Külön-külön ma sincs egyetlen olyan filozófiai irányzat sem, amelynek kizárólagosan lenne igaza. De mindegyikben van valami meglátás az élet egy-egy szakaszából, s így mindegyik hozzájárulhat valamivel az élet jobbá tételéhez. A marxizmus ki kell hogy egészüljön az egzisztencializmussal, neofreudizmussal, legújabban a szociális katolicizmussal és strukturalizmussal... Fiatal barátom persze csak filozófusjelölt. Egyelőre inkább a tanítványom, mint önálló gondolkozó. Vele beszélgetve azonban értékes gondolatok születnek meg az emberben. Disputa és dialógus sok mindennek előfeltétele...

**Június 5.** Ebéd után megdöbbenve hallom a hírt az Izrael és [az] arab államok közötti háború kitöréséről.<sup>1476</sup> Tankcsaták, légierők bombázása, véres összecsapások... Különben napok óta minden jelből én magam elkerülhetetlennek láttam a háborút. Barátaim megint hülyének tartottak, s Cs. Gyula meg is mondta – még a tegnapi is –, hogy rémeket látok...<sup>1477</sup> Milyen rövidlátóak... A tény azonban tény. Még egy háború szakadt az emberiségre. Talán megint a szakadék szélére került az emberiség. Amerikai hadiflotta áll készenlétben, s nyilván hatalmas szovjet erők is már mozgósított ál-

1473 *Erősödik az arab egység az imperialista fenyegetések ellen.* Népszabadság, 1967. június 2. 1.

1474 Utalás a washingtoni Fehér Ház és a moszkvai Kreml közötti közvetlen telefonkapcsolatra.

1475 Ismeretlen személy.

1476 *A közel-keleti fegyveres konfliktus.* Előre, 1967. június 7. 4. Az ún. hatnapos háború 1967. június 5–10. között zajlott Izrael és négy arab állam között (Egyiptom, Jordánia, Szíria, Irak). A Nasszer egyiptomi elnök vezette koalíció, amely a Szovjetunió támogatását is élvezte, óriási haderőt mozgósított a zsidó állam határainál. Izrael azonban megelőző légitámadást mért erre a haderőre, és a légifőlény megszerzése után az egyiptomi, a jordániai és a szíriai hadsereget is fegyverszünetre kényszerítette.

1477 Csehi Gyula irodalomesztéta.

lapotban vannak. A rakéták készenléti állapotba kerülnek... Talán megint győz a belátás. Bár azt hiszem, súlyosabb a helyzet, mint volt Kubánál...

**Június 6.** A világgal a kapcsolatot könyvekkel tartom fenn. A könyv vigasz és remény az emberiség célja és jövője tekintetében. Eddig ugyan egyetlen mozgalom sem az eszmék szellemében járt el, mihelyt a gyakorlat területére lépett. Az ideológiák a maguk külön életét élik, s megvalósítók a reálpolitika hívei. Így volt a múltban, s így van most is. Voltak keresztény hatalmak, s a hódítás útját követték. Az iszlám vérrel és vassal hódított. Angolok, franciák, németek eszméket hirdettek, s kegyetlen gyarmaturalmakat teremtettek... Ma? Krumah, Sukarno, Nasser, afrikai vezérek és ázsiai államvezetők az erőszakot hirdetik mint a legjobb módszert az „imperializmus” ellen.<sup>1478</sup> Ugyanígy mások is.

**Június 7.** Az izraeli hadsereg minden jel szerint 48 óra alatt szétverte az egyiptomi és jordániai haderőket. Még nem lehet számot vetni a hadihelyzettel. Az arab államok egyöntetűen léptek fel. 70 millió ember kevesebb mint 3 millióval szemben. Technikai túlsúly és fanatizált tömeg egyik oldalon, a másikon minőségi felkészültség és új nemzeti öntudat... A nagyhatalmak egyelőre semlegesek. Nehogy új nagy háború legyen belőle. Félek nagyon. Félttem a drága embervért, amely az államok vezetőinek úgy látszik, nem is olyan drága... Oh, ember, ember, mit teszel önmagaddal? Valakinek a nevében mindig irtod a társaidat s önmagadat...

**Június 8.** A fegyverek zaja nem ült el. Fegyverszünetet határoztak el a Biztonsági Tanácsban, s azt el is fogadta már néhány állam...

Izgalmak között élünk. Mintha mindenütt a mi – s az én – sorsomról lenne szó. Érzem, hogy nem lehetek semleges, soha semmilyen kérdésben, még ha semmibe sem szólhatok bele. Magam felé kell tiszta maradnom. Ha nem tudom megőrizni az etikai tisztaságot, elveszti értelmét az élet...

A délután Sütő András új darabját néztem meg. A *Pompás Gedeon* szörnyen rossz.<sup>1479</sup> Elkoptatott kabaré, „beköpések” és ízléstelenségek próbálják a figyelmet lekötni. Silány dolog. Sajnos, hogy Sütő András is elkallódott. Tehetsége mindig szürke volt, ennyire azonban soha...

**Június 9.** Estefelé hallom a rendkívüli hírt Nasser lemondásáról...<sup>1480</sup> Nem titkolom, hogy örvendek a hírnek. Ha bukása véglegessé válik, még egy diktátorral kevesebb marad az emberiségnek... Pekingben az angol és a szovjet követséget támadják. Algírban halált követelnek Koszigin és Nasser fejére, s a háború továbbfolytatását követelték. Moszkvában arab diákok tüntetését verték szét... Nyugaton a közvélemény Izrael mellett áll ki. Bizottságok alakulnak, kiáltványokat adnak ki...

1478 Kwame Nkrumah ghánai, Sukarno indonéz és Gamal Abden-Nasszer egyiptomi politikusok.

1479 *Marosvásárhelyi színpad. Pompás Gedeon, Sütő András vidám játékának bemutatója.* Előre, 1967. június 8. 4.

1480 *Tűzszünet az egyiptomi és jordániai frontszakaszon – folytatódik az izraeli agresszió Szíria ellen.* Népszabadság, 1967. június 10. 1.

A kommunista pártok újabb szakadása következhetik be. A szocialista államok fenntartás nélkül az arab államok mellett, Romániát kivéve. A nyugati kommunista pártokban egyáltalán nincs és nem is lesz egyöntetűség...

**Június 10.** Nasser ugyan ma visszavonta lemondását a „néptömegek” kérésére, mégsem kétséges azonban, hogy nemcsak katonailag szenvedett katasztrofális vereséget, hanem politikailag is.<sup>1481</sup> A demagógia újabb veresége, s igazán örülök neki. Az új diktátorok semmiben sem különböznek a régiektől, s az emberiségnek csak kárt okoznak. Természetesen elsősorban saját népüknek, amelyet nem emelnek ki a nyomorból. A fokozott fegyverkezésükkel a permanens nyomort tudják csak nyújtani azoknak a tömegeknek, amelyeknek a jólétet ígérik. A felemelkedés útja nem vezethet a militarizmuson s a kis imperializmusokon keresztül. Építés, iparosítás, kulturalizálás az igaz út...

**Június 11.** A Szovjetunió megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Izraellel.<sup>1482</sup> Nyilván követni fogják a szocialista országok, nagyon valószínűleg Románia kivételével. Nem hiszem, hogy szerencsés lépés lenne s valamivel is előrelendítené a szocializmus iránti rokonszenvet a civilizált világban s főleg az alkotó értelmiségiek között. De úgy látszik, a Szovjetunió egyelőre kénytelen újra felfegyverezni a szétvert arab hadseregeket, s ezért erkölcsi támogatásként a diplomáciai kapcsolatokat szakítja meg azzal a zsidó állammal, amelynek létrehozásában igen jelentős szerepe volt... De hát a szocialista diplomácia csak „elvben” különbözik a támadott régi diplomáciától, de nem a gyakorlatban...

**Június 12.** Körülöttem egy csomó történész, kutató és tanár. Egy részük silány karrierista, másik részük megalkuvó és gyáva opportunisták, a többi tehetségtelen szolga... Hogy lehet, ezeket az embereket alig érdekli valami, még saját szakmájukból sem olvasnak. Amit el kell végezniük, úgy-ahogy megcsinálják... s aztán a véget nem érő beszélgetések következnek a sportról, az autókról és a pletykák tömege... Csak az autó tudja most lelkesíteni őket. Elvből nem vesznek televíziót, de elmennek máshoz. Könyvre nem jut a fizetésből, mert autóra fizetnek be. Közben mindentudó nagyképűséggel pöffeszkednek. Közülük a románok élvezik a nekik „kijáró” előnyöket, a magyarok még csak nem is próbálkoznak valamit is tenni nemzeti történetükért és kultúrájukért... Gyalázatos nemzedék van az élen!

1481 *Nasszer teljhatalmat kapott.* Népszabadság, 1967. június 11. 2.

1482 *Declarația Comitetului Central al Partidului Comunist Român și a guvernului Republicii Socialiste România cu privire la situația din Orientul Apropiat.* Scântea, 1967. június 11. 1. A határozatban az RKP KB egyrészt aggodalmának adott okot a közel-keleti helyzet miatt, másrészt azonnali fegyverszünet megkötését szorgalmazta, ugyanis a fegyveres konfliktus – a határozat szerint – csak a gyarmattartó hatalmak, főleg az USA érdekeit szolgálja.

**Június 13.** Még Jakó Zsiga is képes alányalni C. Daicoviciunak egyik most megjelent tanulmányában (*Acta Musei Napocensis* Vol. III.<sup>1483</sup>).<sup>1484</sup> Hogyan, már protokollszerűen kijár a térdhajtás, a hasra borulás, a tömjénezés. Még Jakó részéről is. Miért szükséges? Kötelezni nem lehet ilyesmire az embert, s nyilván Jakó jószántából tette. Ennyire szolgák lettek még a jobbak is?... Vagy talán én ítélem meg rosszul a helyzetet és az embereket? A nyomorom elkeserítene? De hisz magam vállaltam. Csak egy kis hajbókolás, egy kis gerinctörés, egy kis „nyalás” kellett volna, s én is az 5-6 ezer lejés fizetésűek kategóriájában lennék. Amikor önmagam becsülve elvettem ezt, s vállaltam az etikus utat, becsületesen cselekedtem. Miért nem tudják mások is ezt az utat követni...

**Június 14.** Reggel korán repülőgéppel utazom Bukarestbe. A gép késéssel indul, vihar van a Kárpátok felett. Végül mégis elindulunk. Simán érkezünk. Azonnal a Párt-történeti Intézetbe megyek az októberi forradalom bibliográfiájának végleges példányával. Legalábbis véglegesnek vélt szövegével... Egész nap dolgozom, hogy nyomdakésszé tegyem a kéziratot. Különös szempontok merülnek fel. A III. Internacionálé kimarad, a Besszarábiával kapcsolatos anyag kimarad... Most közlik, hogy ki kell hagyni mindent, ami Románia és Szovjetország közötti „béketárgyalásokra” vonatkozik. Itt azt mondják, 1919–1920-ban nem volt háború, tehát békekötésre sem volt szükség... De hát a munkássajtó miért követelte a békekötést, és Vaida, Averescu, Inculeț s a többiek miért beszéltek a béketárgyalásokról?...<sup>1485</sup>

**Június 15.** Bukarestben dolgozom ma is. Reggel Constantinescu-Iașival beszélgetek.<sup>1486</sup> Azután dolgozom. A Párt-vendéglőben ebédelek. Ez a „kiváltságosok” vendéglője. Olcsón jól... Ebéd után megnézek egy westernt. Soha ennyi gyilkosság, mint ebben. És azt hiszem, valóságos történet az alapja... Este dolgozom. Közben megnézek a televízióban egy régi Greta Garbo–Gary Cooper-filmet. Legalább 30–35 éves, de most is kedves... Vacsor[ár]a Pojghiékhoz megyek, s a televízióban meglepetésemre a párt és államvezetők székelyföldi útjáról látok részleteket.<sup>1487</sup> A székelyek „ünneplik” őket, ők pedig csárdást táncolnak Kézdivásárhelyen... Biztos valamilyen politikai szükségesség szerveztette ezt a látogatást...<sup>1488</sup>

**Június 16.** Ma reggel befejeztem a kézirat átnézését. Átküldték az Akadémiai Kiadóhoz, hogy az küldje a nyomdába. Remélem, egyelőre ezzel nem lesz dolgom...

1483 Sigismund Jakó: *Cercetări arheologice la cetatea Grădiștei Muncelului, în anii 1803–1804*. *Acta Musei Napocensis*. III. 1966, 103–120. A tanulmányban Jakó többször hivatkozott Constantin Daicoviciu régészeti feltárásainak eredményeire.

1484 Jakó Zsigmond és Constantin Daicoviciu történészek.

1485 Alexandru Vaida-Voevod, Alexandru Averescu és Ion Inculeț két világháború közti politikusok.

1486 Petre Constantinescu-Iași kommunista politikus.

1487 Pojghi Nicolae kommunista politikus.

1488 *Párt- és államvezetők látogatása Brassó tartományban*. Előre, 1967. június 16. 1.

A déli vonattal indulok haza. Lőrinczi Lászlóval utazom együtt, s az Irodalmi Kiadó egyik lektornőjével.<sup>1489</sup> Végigbeszélgetjük az utazást. Tömény kispolgári szellemben élnek ezek az emberek. A kommunista elithez tartoznak. Persze csak a második vonalhoz. Megtudom közben, hogy L. Laci rengeteget utazik, van autója, és „tényező” az irodalmi életben.

Balázsfalva előtt vonatunk párhuzamosan rohan a pártvezetők autóival. Mennek a „Câmpia Libertății”-re.<sup>1490</sup> A vonatból százezer emberre becsülöm a népgyűlés résztvevőit...

Este itthon vagyok. Nagyszerű itthon. Gyors hazajövetelem meglepetés...

**Június 17.** Che Guevara hosszú nyilatkozatából olvasok részleteket, s mind jobban győződök meg a világforradalom hirdetésének hiábavalóságáról és botorságáról.<sup>1491</sup> [Che] Guevara forradalmi támadásra hívja fel az amerikai imperializmus ellen Latin-Amerika, Ázsia és Afrika népeit. Mennyi hasztalan véráldozatot követelnek a kalandor forradalmárok. Saját életüket nem féltik, a másokét még kevésbé! Guevara szerint a forradalmak részére a vietnámi háború tanulsága, hogy „ne féljünk a háborútól” és minden fronton „szakadatlanul támadjunk”...

Vért és újabb véráldozatokat követelnek az imperialisták és a kalandor forradalmárok. A békés út pedig mind kilátástalanabb...

**Június 18.** Megint sötétnek és kilátástalannak látszik sok minden az életben. A nyomorúságot és boldogtalanságot kell tekinteni a létforma alapjának. Ezen belül vannak az öröm és boldogság percei. Az emberi lét folytonos küzdés és küszködés. És távolról sem jutott abba az állapotba az ember, hogy a létet, egymás életét megkönnyítse. Nehézi intrikáival, ellenségeskedésekkel, gyűlölködésével. Háborúkat készít elő és gyilkolja egymást. Milyen hosszú a fejlődés a husángtól a H-bombáig.<sup>1492</sup> Csak az eredmény ugyanaz. A pusztítás és a halál... Meddig? Hány nemzedéknek kell még felőrlődnie a szeretet, egymáson segítség és valódi altruizmus diadaláig? Milyen új valásnak vagy világnézetnek kellene ehhez kialakulni?...

**Június 19.** Sokat dolgozom folyton, de semmi olyant, amivel igazán meg lehetnék elégedve. Időm soha nem marad alapvető munkák elvégzésére. Most talán végeztem a bibliográfiákkal, de mindig naponta akadnak olyan dolgok, amelyek felőrlik az idegeket. Mert [hat az] idegekre meg minden, s egyben minden élet-halál kérdése. Élni kell az egyénnek, hogy éljen népe, nemzete és társadalma. De hogyan éljen, ha „háttérben” dolgozó erők nem akarják hagyni. Mennyi szenvedést, keserűséget és fájdalmat tud-

1489 A lektornő ismeretlen személy.

1490 1848. május 15-én az erdélyi románok több tízezer résztvevővel ezen a mezőn népgyűlést tartottak, amelyen jobbágyfelszabadítást, nyelvi jogokat, sajtószabadságot kértek az osztrák uralkodó udvartól.

1491 Che Guevara: *Message to the Tricontinental*. Lásd: <https://progressive.international/wire/2022-06-14-guevara-mensaje-a-los-pueblos-del-mundo-a-travs-de-la-tricontinental/en>

1492 Hidrogénbomba, amely az atombombával ellentétben az atommagok egyesülésén, fúzióján alapul.

nak okozni a gonosz lelkű emberek. Itt élünk egymás mellett, de képtelenek vagyunk az együttélésre. Miért? Mert mindig találunk „visszafizetni” valót, mindig erősebb a bosszúvágy és az uralkodni vágyás másokon...

**Június 20.** Béluskát készítem elő a felvételi vizsgára a közgazdasági karra.<sup>1493</sup> Remélem, ezúttal fog sikerülni...

Talán a Habsburg-monarchia bibliográfiájának gépelése is befejeződik...

Fáradt vagyok...

Az ENSZ-közügyülésen folyik a vita a közel-keleti kérdésben. Nem úgy néz ki, hogy a Szovjetuniónak sikerül abszolút többséget szerezni Izrael ellen... Kiábrándító politika. Ha egyáltalán van még miből kiábrándulni...

A szicíliai választásokon a szocialisták kismértékben előtörték, a kommunisták pedig vesztek szavazatokat. Persze mind határozottabban állanak egymással szemben...

**Június 21.** A kínaiak felrobbantották a H-bombát is.<sup>1494</sup> A hidrogénbomba sikeres felrobbantása tovább növeli az új kínai imperializmus nagyhatalmi vágyait. Mao és társai még keményebben fogják támadni a „modern revizionistákat” ... De hát most már mindent lehet tenni a marxizmus és szocializmus nevében?... Nyilván annyiféle marxizmus van, ahány többé-kevésbé tudatlan vezér. Most már nemcsak az egyes pártok, hanem az egyes vezetők is a maguk képére formálhatják az ideológiát. Persze hatalmi szóval csak saját véleményük hiteles és érvényes. A többit elhallgattatják, vagy azok meg sem kísérlik a megszólalást...

**Június 22.** Érdekes és furcsa Balogh Edgár álláspontja a közel-keleti kérdésben. Szerinte Izraelnek mint önálló államnak meg kell szűnnie, s autonóm területként kell részt vennie egy nagy arab államszövetségben... Mit jelent ma ez a szó, hogy „autonóm terület”? Van hatása és értelme? Jelentett-e valamit ott, ahol kísérleteztek vele? Kődbe jutott formulákkal szeretné a zsidó–arab probléma megoldását?... Csak azon csodálkozom, hogy nem látja B. E. a kérdésnek azt a részét is, amely közvetlenül érint minket is!<sup>1495</sup> Az állami lét szent joga minden népnek, és még szentebb a szabad örendelkezés bármilyen állam keretében...

**Június 23.** Megint el kell adnom valamit, hogy megélhessünk. Munkásmozgalomra vonatkozó dokumentumokat, albumokat, lapokat és képeket adok el a Múzeumnak... Szívesen tartanám meg, de mit tegyek. Engem szándékosan tartanak nyomorúságos állapotban. De se nem alázkodom meg, sem pedig nem adom fel tiszta és becsületes meggyőződésemet... Milyen nagy példaul az értelmiség soraiban az autóőrület. Mintha egy csomó embernek nem is lenne más problémája. S hajlandóak gerincmeghajtásra és talpnyaló opportunizmusra. Én azonban szegényen is jól érzem

1493 Ifj. Jordáky Béla.

1494 1967. június 17-én a kínaiak sikeres kísérleti robbantást hajtottak végre.

1495 Balogh Edgár publicista.

magam. Vannak rossz pillanataim, de felülkerekedik mindig valami, ami az életigenlést erősíti. Nyilván a jó és tiszta lelkiismeret teszi...

**Június 24.** A közel-keleti válság kiélezte ismét a szocialisták és kommunisták közötti kapcsolatokat Nyugat-Európában. A szocialisták Izrael mellett foglaltak állást, a kommunisták az arab nacionalizmus mellett. Az olasz szocialisták a demokrácia és antifasizmus nevében ítélik el az arab diktatúrákat, ugyanúgy, mint Francót, a görög katonai diktatúrát, vagy az amerikaiak vietnámi háborúját. Az arabok „kiirtással” fenyegetőztek, aki ezt a politikát elfogadja, magáévá teszi a fasizmus emberirtó politikai morálját. De lehet-e morál az emberirtás? És lehet-e igaz azoknak az embereknek, pártoknak és országoknak az álláspontja, akik az emberirtást meghirdetik?...

**Június 25.** Milyen üdítő és idegnyugtató Mozart-szimfóniát hallgatni ezekben a háborús, atomfelhős és hidrogénbombáktól halálfélelmes időkben. Vasárnap van, s a rádiót bekapcsolva azt hallom, hogy Toscanini vezényel.<sup>1496</sup> Ezúttal Mozartot. Egy olyan világot varázsolnak ezúttal íróasztalom mellé, hogy feledem a bajokat, a nyomorúságot, a világrémtől való félelmet, s ismét átadom magam a derűs világvárásnak. Mi is lenne, ha az emberek ágyúzáj helyett megszeretnék a zenét, a politikában nem a hatalom erőszakos megszerzésére és megtartására, hanem szent együttműködésre gondolnának s az élet meghosszabbításán fáradoznának, ahelyett, hogy a halált hoznák a nyakunkra...

**Június 26.** Koszigin után de Gaulle is elítélte Izraelt és az Egyesült Államokat.<sup>1497</sup> A kínaiak azt állítják, hogy a Szovjetunió elárulta az arab államokat. A Vörös Hadsereg lapja viszont – az Avanti szerint – kínai–amerikai együttműködésről ír a H-bombával kapcsolatban, és Maót Izrael bűntársának nevezi... Az Izraeli K. P. vezére, Moshe Sneh azt állítja, hogy az arab nacionalizmus provokálta a háborút, a zsidók jogosan védelmezik állami létüket.<sup>1498</sup> Szerinte az elfoglalt jordániai területen meg kell szervezni a palesztinai menekült arabok önálló államát, s azzal kell békét kötnie Izraelnek. Az új arab államnak demokratikusnak kell lennie... Így néz ki a kommunista pártok állásfoglalása. Még sok baj lesz, és sokan fognak kiválni nyugaton a kommunista pártokból...

**Június 27.** Koszigin és Johnson találkoztak és tanácskoztak. Derűlátóan nyilatkoztak mindketten. A Közel-Kelet úgy látszik, nem jelent világháborús veszélyt. Mindkét fél tovább szállítja a fegyvereket, majd az összeütközések az arab államok és Izrael között állandósulnak, a két kolosszus azonban nem méri össze szemtől szembe erejét... Micsoda ragyogó kilátás! Csak éppen egy háborús göccel több a világban! Csak ennyi. Zsidók és arabok majd üldözik egymást – de emberiség, légy boldog, mert a nagyok nem dobnak majd rád atombombákat!

1496 Arturo Toscanini olasz karmester.

1497 Alekszej Nyikolajevics Koszigin 1964-től 1980-ig a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke.

1498 Moshe Sneh izraeli politikus.



Cinikus és fájdalmas öröm, de mégiscsak öröm. Azonban úgy látszik, mégis lassan-lassan hozzászokunk a gondolathoz, hogy atomháború nélkül az emberiség nem tud élni...

**Június 28.** A francia P. S. U.<sup>1499</sup> kongresszusán kisebbségbe került az eddigi vezetés, amely a baloldali federációval való szövetséget propagálta... A munkásmozgalomban ma Európa-szerte három jelentős irányzat van: szocialisták, kommunisták s köztük baloldali szocialisták. Ezenkívül maoisták, sztálinisták és trockisták tevékenykednek kis csoportokban. Egymás ellen harcolnak s ássák alá egymást, ahol csak tehetik. Abban azonban a nagy irányzatok egyetértenek, hogy vége a barikádharcos romantikának, s ma csak a demokrácia és reformok útján lehet megvalósítani a szocializmust a fejlett ipari és társadalmú országokban. A gondolatok és eszmék szabad vitája nélkül nincs szocializmus...

**Június 29.** Levelet kaptam a Nevelésügyi Minisztériumtól. Hivatalosan közlik, hogy a doktorátusomat nem ismerik el, mert tudományos munkásságom más területen folyt, mint az „alapspecialitásom” ... Egyetemi katedra pedig számomra nincs... Végre még egy dokumentum van a kezemben, hogy mennyire rosszindulatúak. Persze, nyilván megvan a maga oka. Hogyan adjanak doktorátust nekem, akinek könyvei a magyar történelem s a szocializmus nemzetközi elméleti kérdéseivel foglalkoztak. Legyenek boldogok, én megélek nélkülük is. Van egész Európában elismert doktorátusom, amelyet soha nem használtam, de ezután fogom. A katedra helyett és nélkül pedig mégis sokkal inkább én vagyok nemzetünk nevelője, mint azok az „urak” és „elvtársak”, akik csak gáncsoskodni tudnak...

**Június 30.** A Le Monde azt írja, hogy Csou-En-Laj legutóbbi beszéde a szovjet-kínai szakítás betetőzése.<sup>1500</sup> Nincs többé katonai szövetség sem Kína számára a Szovjetunióval, Kína ki kell űzze az amerikaiakat Formosáról<sup>1501</sup> s [az] angolokat Hongkongból, és meg kell teremtsen az új forradalmi Nemzetek Szövetségét... A szovjet sajtó ugyanakkor a kínai párt vezetőit vádolja kalandorsággal és kispolgári ellenforradalmi szemlélettel... Az ideológiák alkonya vajon ez, vagy annak bizonyítéka, hogy nem az ideológiák a döntőek, hanem a nagyhatalmi érdekek? A szocializmusnak egyik formája sem tud szabadulni az államrezon<sup>1502</sup> alól, és saját ideológiáját kell módosítania ahelyett, hogy képes lenne azt érvényesíteni.

**Július 1.** A tíz év előtt végzett történészhallgatók találkozója hívta meg. Kellekmes este tíz év előtti emlékekkel. Tíz évvel öregebbek lettünk mind. Itt sokan emlékeztek az 1957. március 15-i előadásomra és minden másra, ami előadásaimon egy év

1499 Egyesült Szocialista Párt, 1960–1990 között működött. A párt egy része a francia kommunista pártból szakadt ki Magyarország 1956-os lerohanását követően. A másik része pedig a szocialista pártból jött, a párt vezetésének az algériai háborúban vallott álláspontja miatt.

1500 M. Chou En-Lai contre l'alliance soviéto-américaine. Le Monde, 1967. június 29.

1501 Tajvan szigete.

1502 Államérdek.

alatt történt... Egy csomó rendes ember iskolákban, könyvtárakban és múzeumokban, magukra hagyva dolgoznak. Mennyi energia vész el. Különben nagyon szomorú magárahagyatottságuk. Történelemmel foglalkoztak egyetemi éveikben, s azóta tanítják az évről évre változó tankönyvek anyagát, s azt hiszem, egyikük sem hisz a történettudomány „igazságaiban”. Könyv alig jut hozzájuk, s az erdélyi és magyar történelemből alig tudnak valamit...

**Július 2.** Waldeck-Rochet kijelentette, hogy Mao Ce-Tung az „imperializmus eszköze”, és termonukleáris háborúba akarja sodorni a világot. „Felelőtlenek”, akik nem gondolják meg, hogy nemcsak az imperializmus pusztulna el, hanem sok százmillió ember s a szocialista országok is. Mao és csoportja háborús uszító, kalandor, szovjetellenes politikát folytat... Beszédében az indonéziai helyzettel is foglalkozott. Megállapította, hogy a 300 ezer kommunista legyilkolásáért felelősség terheli azokat a vezetőket, akik a kínai kalandorpolitikát folytatták. A „fegyveres harc mindenek felett” az imperializmusnak használ...

A válság és a bomlás nyilván még fokozódni fog a kommunista mozgalomban.

**Július 3.** Ma délben Mária elutazott néhány hétre Szilágysomlyóra. Jó utat kívánok és kellemes pihenést.

Én keményen kellene hogy dolgozzak néhány tanulmányon. Megpróbálom. Remélem, sikerülni fog.

**Július 4.** A filmtörténeti kutatásokba kezdtem sokkal intenzívebben, mint eddig...

Simone de Beauvoirt olvasom. Mind érdekesebbé válik ennek a modern nőnek a gondolkodása...

Úgy érzem, nyakig benne vagyok az egzisztencialista kalandban...

**Július 5.** A filmtörténet erdélyi része mind érdekesebb. Remélem, szép könyv születik meg.

Nagyszerűen érzem magam. A munka s az értelmes dialógusok fiatalítják gondoljaim közepette is a szellemet...

**Július 6.** A levelezésem hónapok óta elhanyagolom. Pedig sok és szép könyvet kaptok különösen Amerikából, Angliából és Németországból... Még megköszönni sincs időm. Néhány napon belül rendbe hozok mindent.

**Július 7.** Különösek a mai fiatalok. Szeretem őket, pedig sokkal kevesebb bennük az akarat a művelődésre és a hit valamilyen eszményre. Mi többet és értelmesebben tanulunk, és figyeltük az életet. Ők élvezik az életet, vagy legelőbb is szeretnék élvezni...

**Július 8.** Este 9 óra. Egymás után ezeket a híreket hallgatom:

Kiújultak a harcok Egyiptom és Izrael között;

Nigériában kitört a polgárháború, és harcok folynak;

Kongóban véres harcok folynak Mobutu hadserege és [olvashatatlan] alakulatai között.

Hongkongban géppuskacsata folyt rendőrök és kínai kommunisták között;

Vietnámban tovább harcolnak...

...A fegyverek nyílt és titkos utakon áramolnak a világ minden részébe. Nem lehet megállítani, mert nem akarják megállítani...

**Július 9.** Megírtam egy Gaál Gábor-cikket Cheresteşiu számára...<sup>1503</sup> Nem tudom, mikor fog megjelenni, és hogyan. Mi nem fog tetszeni benne? Pedig eléggé letompítottam benne sok mindent.

Kellemes vasárnap. Gyönyörű nap. Olvasok. Sétálok. Disputálok egyik barátommal.

**Július 10.** Ma beadtam az útlevelekérésem. Kíváncsi vagyok, bár nagy meglepetés lenne számomra, ha véletlenül engedélyeznék. Nem hiszem, bár semmi rációt nem látok abban, hogy megtiltják rendszeresen a budapesti utazást. Miért ez a permanens büntetés? Miért kell elzárni az embert attól az országtól és nemzettől, amelynek kultúrájához tartozik? És miért kell egyáltalán eltiltani az embert az utazás lehetőségétől?... Ezek alapvető és elemi jogok! Mégsem élhetek már évek óta velük. És ha szóvá teszem, renitens vagyok és lázadó... De hol lehet szóvá tenni ezt s a hasonló dolgokat?!...

**Július 11.** A filmtörténeti kutatásokat folytatom. Lankadatlan energiával... A munka legalább eltereli a figyelmet a bajokról és a gondokról. Sokat dolgozz, kevesebb idő marad a töprengésre a világ s a te dolgaidd felett.

**Július 12.** Szilágyi keresett meg, a győri színház rendezője.<sup>1504</sup> Színházról és egyebekről beszélgettünk. Elhozta Kemény Gábornak a nemzetiségi kérdésre vonatkozó dokumentumköteteit.<sup>1505</sup> Hasznos munka...

Az erdélyi film történetével foglalkozom. A nyáron be akarom fejezni.

**Július 13.** A közel-keleti válság tovább tart. Az arab államok vezetői nem akarnak tárgyalni. A Szovjetunió támogatja őket. Nyilván elérkezettnek látják az időt a petróleummonopóliumok kisajátítására. A Standard Oil, Royal Dutch, Socony Mobil, Phillips Petroleum és még néhány amerikai és angol cég a kezében tartja egész Észak-Afrika és Közel-Kelet petróleumát... Persze az amerikai imperializmus elleni harc imperialista eszközökkel való megvívása nem éppen etikus. Az arab impérium s vele az arab imperializmus születőben van, és sok gondot fog még okozni az egész földközi-tengeri medencében. A muzulmán nacionalizmus egy szép napon még kellemetlen lesz a Szovjetuniónak is...

**Július 14.** Szervátiusz Jenőt látogattam meg. Már rég nem voltam fenn, Jenő műtermházában. Új és szép dolgai vannak. Mennyi erő, energia és hit van ebben az emberben, aki embereként is művész és művészként is ember.

Felvittem Kádárt is, aki el volt ragadtatva mindattól, amit látott...<sup>1506</sup>

1503 Victor Cheresteşiu párttörténész.

1504 Szilágyi Albert színházi rendező, igazgató.

1505 Kemény G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában.* (I–VIII. kötetek), megjelenésük Budapesten 1952 és 2020 között.

1506 Kádár Bogárka.

Szervátiusz Tibi viszont két hete külföldre ment. Csehszlovákiába vagy Kelet-Németországba, nem is tudom biztosan...

**Július 15.** A Béke téri cukrászda teraszáról Balogh Edgár kiáltott utánam. Oda mentem. Fitos Vilmos és felesége – mutatott be.<sup>1507</sup> Hosszan beszélgettünk. Izrael és arab államok ellentéte, ennek hatása a magyar politikára s az itteni nemzetiségi politika volt a beszéd tárgya. Edgár sietett leszögezni, hogy árnyalati különbségek vannak az ő s az én felfogásom között. Rögtön közöltem, hogy nem árnyalati, hanem alapvető felfogásbeli különbségek vannak. Úgy a helyzet megítélése, mint a feladatok és a követendő taktika kérdésében.

Megdöbbsent Edgár felfogása, s különösen ahogyan megpróbálja ideológiailag is igazolni minden lépését. Ez „álideológia”, „hamis tudat” tükröződése...

**Július 16.** Edgár felfogása saját szavai szerint a következő:<sup>1508</sup>

Az arab államoknak konföderációban kell egyesülniük, Izraelnek el kell tűnnie, s legfeljebb autonóm területként maradhat fenn az arab konföderációban.

A magyar külpolitika helyes úton jár, amikor az arabok mellett foglal állást. Most viszont remélhetőleg megszűnik vagy csökken a kormánypolitik[ában a] zsidóság szellemi uralma Magyarországon... A legnagyobb veszélyt a zsidó kozmopolita szellem jelenti a magyarságra. Ettől kell megszabadulni s diadalra juttatni a népi-nemzeti irodalmi vonalat. A román nacionalizmus ilyen irányú törekvései szerinte helyesek és egészségesek.

**Július 17.** Edgárral folytattam tegnapi beszélgetésünket.<sup>1509</sup> Nem kétlem, mindent hisz, amit mond, s nyilván kikristályosította a maga ideológiáját. Az egyik pillére az a népiesség, amelyet a húszas években Szabó Dezső formált, s amely sok irányba fordult el a következő évtizedekben. A másik a nemzetiségi kérdés sztálini megfogalmazása. Még mindig ifjúsága forrásaival él. Az első népi élmény, s az első sztálini élmény. A kettő ötvözete Balogh Edgár. Így értem, miért annyira rokonszenves számára mindaz, amit a román irodalomban és történelemben lát ezekben az években. Bonyolult probléma, Edgár azonban mereven konzervatív, s forradalmisága lényegében csak látszat...

**Július 18.** Gáll Ernővel beszélgettem. Elmondottam Edgár felfogását szellemi életünkről.<sup>1510</sup> Rettenetesen megdöbbsent. Nem látja, hogyan tud ezután vele együtt dolgozni. Megnyugtattam, de meg is lepődtem, hogy eddig nem látta világosan Edgár ideológiai felfogását. Egymással szemben ülnek évek óta. Úgy látszik, a két főszerkesztő nem képes látni egymás ideológiai vonalát... Ernőnek azt mondtam, jó lenne tisztázni bizonyos alapelveket. Nem személyi dolgokról van szó, hanem elvi állásfoglalásról, amit az egész magyar szellemi közélet számára kell tisztázni... A Korunk nem

1507 Fitos Vilmos a magyar népi mozgalomhoz kötődő tanár, publicista.

1508 Balogh Edgár publicista.

1509 Balogh Edgár.

1510 Az előző bejegyzésben kifejtett „edgári” felfogást közölte Gáll Ernővel.

maradhat sem konzervatív, nem lehet sem kozmopolita. A *ma* és a *mi* valóságunkban kell élnie.<sup>1511</sup>

**Július 19.** Nagy érdeklődéssel olvasom Ceaușescu beszédét, amelyet a belügyminisztérium, illetve az állambiztonsági alkalmazottak előtt tartott.<sup>1512</sup> Elég nagy késéssel ugyan, de az RKP is igyekszik ezzel a beszéddel elhatárolni magát a törvényelleneségektől, az ártatlanok bebörtönzésétől és megkínzásától... Jobb későn, mint soha. De ha ugyanaz a gépezet, s a gépezet ugyanazon emberei fogják ezután a törvényességet és igazságot képviselni, abból semmi jó nem fog származni. A bűnöző nem lehet bíró is, főleg nem erkölcsbíró. Új emberekre, új szemléletre, humanizmusra van szükség. Ehhez azonban sok minden szükséges...

**Július 20.** Ma Edgár azt mondta, hogy a mi perünket is felsorolták a „törvénytelen-ségek” között.<sup>1513</sup> Különbösen az ő információi szerint az Állambiztonság három irányban volt különösen „bizalmatlan” és „hibás”. Az értelmiséggel, a parasztsággal és a nemzetiségekkel szemben...

Remélem, valóban felgöngyölítettek sok mindent, és remélni szeretném, hogy ténylegesen lesz komoly változás ennek a gépezetnek a működésében...

Salamon László úgy tudja, hogy a Pásztai-Bruder-Jordáky-doszár is „helytelen” és „törvénytelen” eszközökkel végrehajtott akció volt a kolozsvári hatóság részéről...<sup>1514</sup>

Mindez azonban csak kritikai feldolgozás, s nem tudom, lesz-e gyakorlati következménye is...

**Július 21.** Az ideológia a legtöbb kommunista és szocialista párt életében mind kevesebb szerepet játszik. Az olaszok és franciák azonban nemcsak szenvedélyesen vitatkoznak, hanem alkotó módon vitatják a marxizmus alapvető problémáit. Az olasz szocialista párt értelmiségei sokat és érdekesen vitatkoznak a szocializmusról. Amint az Avanti elvi jelentőségű cikkeiből látom, erőfeszítéseket tesznek a marxizmus új értelmezésére. Vajon revizionisták azok, akik Marxot másképp értelmezik, mint tette Marx és Engels? Nyilván nem! Marx a maga korának marxizmusát teremtette meg, s maradandó az egészből éppen az a dialektikus elv maradt, hogy minden fejlődik. Nemcsak a termelési erők, hanem az ideológiák is...

**Július 22.** Csak most olvasom az Avanti július 15-i számában, hogy Zsukov, a Pravda külpolitikai szerkesztője a moszkvai televízióban bírálta Románia külpolitikai magatartását a moszkvai konferenciával s a budapesti távolmaradással kapcsolatban.

Nagyon valószínű, a bírálatok fokozódni fognak. De az is nyilvánvaló, hogy a romániai párt tovább fogja folytatni független politikáját. Függetlenségi törekvéseiben

1511 Kiemelve az eredetiben.

1512 *Nicolae Ceaușescu elvtárs beszéde a Belügyminisztérium alapszabályának tanácskozásán.* Előre, 1967. július 20. 1.

1513 Jordáky itt 1952-es letartóztatásukra, majd 1954-es perükre utalt, amelyet a pártvezetés 1967–1968-ban felülvizsgáltatott.

1514 Jordáky itt az 1964-es ENSZ Memorandum-ügyre és vizsgálati fogságára utalt.

nyilván illúzió lenne azt képzelni, hogy el lehet menni a végletekig. A világ kicsi lett, s azt hiszem, hosszú időre bele kell nyugodni abba, hogy új erőviszonyok alakultak ki, s a következő évtizedekben a „Pax Americana” és a „Pax Sovietica” fogja uralni a világot.<sup>1515</sup> Közben majd bontakozik Kína, a muzulmán világ, India, Fekete-Afrika és Dél-Amerika [tömbje]. De hosszú időre van szükségük...

**Július 23.** Az Avanti egész oldalas cikkben bizonyítja, hogy a nasserizmus neofasiszta és neonáci mozgalom. Az adatok meggyőzőek. És még inkább a hosszú névsor, amely azt bizonyítja, hogy rengeteg német háborús bűnös működik tanácsadóként és kiképzőként az egyiptomi hadseregben és intézményekben. Számomra nem újság és ma már még csak meg sem lep. Az ezredek s általában a katonák uralma mindenütt sokkal inkább fasiszta jellegű, mint demokratikus és szocialista. A katonák nem szeretnek gondolkodni, mert képtelenek rá, de annál inkább szeretnek parancsolni. De hogyan támogathatják kommunisták az ilyen uralmakat? Érthetetlen számomra!

**Július 24.** Salamon László rendületlenül vitatkozik és írja verseit a kávéházban. Nagyon szeretem Lacit túlzásaival és kitöréseivel együtt... Laci – igen, hiszen 76 éve ellenére még mindig fiatal. Most még jobban érzi, mint a múltban, hogy valójában szociáldemokrata. Mindig is az volt, akkor is, amikor ausztro-marxista magatartásáért kizárták a türelmetlenek a szociáldemokrata pártból.<sup>1516</sup> Pedig akkor is az volt, s később is az maradt... Nem érdekes, hogy a két párt egyesítése után őt is kizárták abból a pártból, amelyben a volt polgárok és konzervatívok nemcsak tagok maradtak, hanem vezető tisztségekbe is kerültek?...

**Július 25.** Már rég nem voltam Gy. Szabó Béla műtermében. Ma délelőtt végre felmentem hozzá. Nagy gyönyörűségemben láttam több mint száz új metszetét. Még közelebb került hozzám ez a nagyszerű művész, akit annyit gáncsoltak, s akinek a tehetségtelenebbek most sem tudják megbecsülni és értékelni a művészetét és sikereit. Az erdélyi magyar művészet génuszát vitte el az elmúlt tíz év alatt Brüsszelbe és Liège-be, Moszkvába és Pekingbe, Amerikába... és talán a világ más részeibe is... Csodások a tájai. Erdélyt vési hamisíthatatlanul s művészi lelkét rakja oda minden metszetére...

**Július 26.** A Korunknak írok egy tanulmányt Kogălniceanu berlini éveiről, esetleges szellemi találkozásáról Marxszal. Ugyanazokban az években ugyanazokat a tanárokat hallgatták, mégis természetesen egészen más az életútjuk...

1515 A Pax Americana a második világháborút követő hosszú béke időszakaként ismert a nyugati féltekén. Az USA nagyhatalmi helyzetéből adódóan a térséget elkerülték a háborúk, valamint hihetetlen gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődés zajlott le. A Pax Sovietica ugyanennek az irányzatnak a kommunista megfelelője, valójában a Szovjetunió birodalmi hegemoniáját biztosította.

1516 Az ausztromarxizmus Karl Renner és Otto Bauer neve által fémjelzett mozgalom, a munkásság gazdasági és társadalmi kérdései mellett hangsúlyt helyezett a munkások nemzeti érzelmeire is. Teoretikusai a századelőn egy sajátos, többszintű, területtől független személyi elvű nemzetiségi autonómiát dolgoztak ki.

**Július 27.** Vajon a polgárháború szélére került az Egyesült Államok? A négerek támadásba mentek át, s kemény fegyveres harcokat vívnak a rendőrséggel és a hadsereggel. Az elégedetlenség mögött döntő a társadalmi nyomor. Alacsonyabb bérek és nyomornegyedek, népbetegség és munkanélküliség – a négerek sorsa, s úgy látszik, képtelenek megoldást találni a bajokra. Amerikai adatok szerint, amíg a fehérek 16%-a keres évi 3 ezer dollárnál kevesebbet, addig a négereknél az arány 58%... Faji harc, a szociális nyomor mögött mi van még, a „nagy társadalom” képtelen megoldást találni, s a forradalom felé hajtja a tömegeket?... Tragikus fejlemények következhetnek be...

**Július 28.** Halottak, sebesültek, foglyok, tüzek és robbanások a négerláadás következményei.<sup>1517</sup> Detroitban sok százmillió kár, égő városnegyedek. A rádiók szerint a város olyan, mint a háborúban pusztuló német városok. Az események csak belülről robbantak ki a szociális elégedetlenség következtében. Vagy benne van a kezük a láthatatlanul dolgozó kínai kommunistáknak, vagy a kubai-castrói forradalmi stratégia képviselőinek? Új góc s új rasszizmus kerül a történelmi porondra. Most dől el, száz évvel a Lincoln által vezetett harc után, mennyire bizonyul erősnek az az amerikai demokrácia, amely a szabadságot jelentette és hirdette, a gyakorlatban azonban csak a fehérek számára praktizálta.

**Július 29.** De Gaulle életének nem éppen a legszerencsésebb beszédét tartotta Québecben. „Éljen a szabad Québec” – „Vive le Québec libre” – kiáltotta, s ezzel szeparatizmusra szólította fel a francia kanadaiakat. Ez aztán tényleges beavatkozás egy más ország belügyeibe. Nyilván tudatosan tette, bár ezzel lavinát indított el. Nem hiszem, hogy minden európai ország örvendene a „belügyekbe” való ilyen fajta beavatkozásnak! Be-nem-avatkozás Vietnámban és a Közel-Keleten, s ugyanakkor elszakadásra biztatás és a nacionalizmus felkorbácsolása Kanadában az angolszászok ellen – nem egészen fedik egymást. Nem hiszem, hogy a francia baloldal túlságosan örülne ennek a politikának...

**Július 30.** Az olasz szocialista párt delegációja járt Romániában, s többek között tárgyalt a párt vezetőivel.<sup>1518</sup> Ma olvasom az Avantiban beszámolójukat, amelyben igen pozitívan értékeli az olasz szociáldemokraták és [a] román kommunisták közötti megbeszéléseket. Vannak teoretikus különbségek a két párt felfogásában, különösen az állam, a politikai demokrácia és a gazdasági demokrácia értelmezésének a kérdésében. Kinek van igaza? A történelem és a gyakorlat dönti el – mondja az egyik szocialista vezető.

Ez is egy lépés előre a „jó” kapcsolatok megteremtésének útján. De mi lesz az itteni szociáldemokratákkal?

**Július 31.** A latin-amerikai forradalmi mozgalmakban mennyi Fidel Castro, Mao Ce-Tung, a sztálinisták és a trockisták befolyása? Nem látni biztosan, de a kalandor

1517 Folytatódnak az összetűzések az amerikai városokban. Előre, 1967. július 28. 4.

1518 Elutazott az Olasz Egyesült Szocialista Párt küldöttsége. Előre, 1967. július 26. 4.



elemek jelenléte egészen biztos. Most kezdődik ezeknek a gyűlevész forradalmároknak a konferenciája Havannában. A „mérsékelt” és „revizionista” venezuelai, argentinai és brazil kommunista pártok nem vesznek részt. Ellenzik a fegyveres és gerillaharcokat hirdető kubai taktikát... Vajon a világ elmaradt részeiben tényleg csak a fegyveres puccsoknak van jövőjük és lehetőségük? Vajon a rombolás helyett nem az építés valamilyen módját kellene választani mindenkinek, aki meg akarja jobbítani a világot?...

**Augusztus 1.** Dolgozom a filmtörténeten. Viaskodom a gazdasági nehézségekkel. Pénzem soha nincs, de a fizetésemből nem is lehet. A helyzetemben egyelőre semmiféle változás. Nem is hiszem, hogy lesz: előbb meg kell halnom, s talán 5-10 évvel azután majd „sürgősen” kiadják néhány tanulmányomat. Az élő ember, ha múltja becsületes, de szociáldemokrata és magyarságához hű, még nem számíthat megértésre. Az embert haláláig követi a „doszár”-ja,<sup>1519</sup> még akkor is, ha mindenki tudja, hogy hamis és erőszakos eszközökkel állították össze, s csak rágalmakat tartalmaz. A szocializmus akkor fog kezdődni, amikor az ember fontosabb lesz, mint az akták és hamis deklarációk...

**Augusztus 2.** Hogyan lehet összeegyeztetni a türelmetlen nacionalizmust a szocialista humanizmussal? Sehogy! Fából vaskarika! A nemzeti érzés és a humanizmus feltetelezik egymást. A nacionalizmus azonban igazságtalanságot szül, elnyom, zsarnokskodik a gyengébbek felett – tehát már eleve nem humanista. A német és francia, vagy magyar és román nacionalizmus egyaránt embertelen. Saját nemzeti szabadságát és fejlődését senki nem érheti el és nem biztosíthatja tartósan becsületes eszközökkel. Az uralmon lévők nagyon ritkán értették meg ezt. A mi tájainkon talán soha. Pedig addig nem lesz végleges megbékélés, amíg a humanizmus szelleme nem diadalmaskodik...

**Augusztus 3.** A Vásárhelyi Találkozóról írtam a Korunknak.<sup>1520</sup> Gáll Ernő és Balogh Edgár megpróbálják „áttörni” a Találkozó körüli kényszerhallgatást. Ezúttal Bányait, Edgárt, Nagy Istvánt, Kacsót és engem szólaltatnak meg.<sup>1521</sup> Kíváncsi vagyok, mit szól a cenzúra, s akik a cenzúra mögött állnak? A felidézés helyes. Talán ugyanolyan szükség lenne egy újabb találkozóra, mint volt 30 évvel ezelőtt. A cikkben a szociáldemokraták álláspontjával foglalkoztam, s úgy érzem, néhány fontos dologra emlékezem és emlékeztetek...

Nem tudok tisztán látni a nemzetiségi kérdés és a párt ideológiája közötti kapcsolatban. A beszédek és a tények még nem „érnek össze”...

**Augusztus 4.** A zenész Nagy Istvánnal voltam. Néhány órát beszélgettünk zenéről, a kórusokról, Bartókról. Szeretem hallgatni véleményét a modern zenéről. Igen sok

1519 Kétértelmű utalás: egyrészt a káderlap, másrészt a titkosszolgálatok által összeállított jellemzés.

1520 Jordáky Lajos: *Munkásegység a Találkozón*. Korunk, 1967. 10. sz. 1359–1360.

1521 Bányai László és Kacsó Sándor.

mindent hasonlóan fogalmazunk meg. Ő inkább a zene nyelvén, én talán a zeneszociológia szemléletének a szavaival.

Kár, hogy ennyire félre van téve. Lényegében a kórusművészet szétment. Nincsenek kórus[ok], mert hiányzik minden tényező, ami össze tudná tartani őket. Vezetők kellenek, a tagok részéről szeretet és hit a zenében, hit az énekben, hit az emberségben... Ha ezek hiányoznak... nem ér semmit. Tíz éve nincs kórusa, s mire lehetne, megöregszik, mint én s a többi kortársa...

**Augusztus 5.** Három hónapi levelezésem végzem. Nem világraszóló, és így nem is olyan fontos. Egy csomó köszönőlevél amerikai és angliai kiadóknak, akik könyvekkel látnak el, s így remek szolgálatot tesznek nekem. A világban élek, kapcsolatam van a kultúrával. Nem vagyok izolált. Legalább könyveken és folyóiratokon át legyen benne a világ forgatagában... Sok jó könyvet kapok a történelem és társadalomtudományok köréből... Csak aránylag keveset olvasok. A mindennapi munkák kimerítenek, s a felesleges apró bürokratikus ügyek, amelyekből minden napra kijut.

**Augusztus 6.** Fidel Castro szerint egyetlen út a forradalmi felkelés és a gerillaháború útja.<sup>1522</sup> A néger Carmichael szerint vége a békés útnak, amit M. Luther King hirdetett. „Fegyveres felkelés” a négerek útja az Egyesült Államokban. „Ötven Vietnámot teremteni az Egyesült Államokban és ötvenet azon kívül”, s így mérni halálos csapást az imperializmusra. Vezetők. Che Guevara és Mao, és persze Fidel Castro...

Örült megszállottak, akiknek a számára a szovjet kommunisták megalkuvók, az amerikai kommunisták a kapitalista rendszer burzsoá vámszedői. Faji harcot hirdetnek a fehérek ellen, s gyilkosságokra készülnek. Vér, vér, vér... Kalandorok, gazemberek és megszállottak...

**Augusztus 7.** Megint intenzívebben érdekelnek a kommunista világmozgalom eseményei. Havannában szovjetellenes forradalmi csoportosulás körvonalai bontakoznak ki. Kínában viszont mind erősebbek a belső harcok. Egész tartományok fordulnak szembe Maóval. Liu-Sin-Csi ellentámadásba ment. Az ipari vidékeken sztrájkok és fegyveres összeütközések munkások és vörös gárdisták között...

A kommunista mozgalom egységéről nemcsak most nem lehet beszélni, de a jövőre sincs semmi kilátás az egység helyreállítására. Más tájak, emberek, hagyományok, életfeltételek... és más filozófia. Lehetetlen egységbe hozni...

**Augusztus 8.** Az Államvédelmi Hatóságok bizonyos törvénytelenégeit Kolozsváron is feldolgozták.<sup>1523</sup> Állítólag a Központi Bizottság tudta nélkül ölték meg Fórist,

1522 Kuba a hidegháború során egyre jobban a Szovjetunióhoz és a kommunista ideológiához kötődött, kilépett az Amerikai Államok Szervezetéből, 1972-ben a KGST tagja lett, s mind aktívabbá vált az el nem kötelezett országok csoportjában. 1975-ben katonailag segítette az angolai felszabadító mozgalmat, 1977-ben az etiópiai forradalmat is.

1523 Ceaușescu főtitkár 1967/68-ban felülvizsgáltatta a Gheorghiu-Dej-korszakban elkövetett törvénytelenégeket, elsősorban azzal a céllal, hogy megszabaduljon Alexandru Drăghici korábbi belügyminisztertől.

ami súlyos hiba volt.<sup>1524</sup> Pătrășcanu ellen hamis vádatokat emeltek, s állítólag ketten, Bodnăraș és Ceaușescu ellene szavaztak kivégzésének...<sup>1525</sup> Az Államvédelem különben különösen a parasztság, az értelmiség és a nemzetiségek ellen követett el törvénytiséteket...

Remélem, ezután nem lesznek hasonló dolgok. De kíváncsi vagyok, hogy én magam megkapom-e ezúttal az útlevelet, visszahelyeznek-e egyetemi katedrára, elismerik-e doktorátusomat, véget vetnek-e a spiclik általi adatgyűjtésnek?...

**Augusztus 9.** Gáll Ernővel és Balogh Edgárral végre hármásban leültünk s hosszú beszélgetést folytattunk irodalmi és szellemi életünk népi-faji és kozmopolita irányzatairól. Edgar kifejtette elképzelését, s mostani fogalmazását is el lehet fogadni...

Mintha bizonyos változásokra lenne lehetőség. Széles fronton meg kell teremteni a szellemi emberek egységét. Félre az ellenségeskedéssel és gyűlölködéssel. Csak a jancsárookra és pecsovicokra nincs szükség. Határozott közművelődési politikára van szükség. Vissza kell szerezniünk egy csomó elvesztett jogot, lehetőséget és intézményt. Ebben mindhárman egyetértünk...

**Augusztus 10.** Megint bibliográfia, Kacsó Sándor és Salamon László publicisztikai munkássága, és a filmtörténet. Egyszer már be kell fejeznem ezeket a munkákat...

Közben mind többet meditálok. Mi maradt meg az ifjúkori eszményekből? Már rég látom, hogy alig valami. A szocializmus semmit nem valósított meg abból, amit humanizmusnak, szabadságeszménynek, szociális és gazdasági demokráciának véltünk, gondoltunk és hittünk. A marxizmusban talán az maradt maradandó, hogy semmi sem végleges, állandó és tökéletes. A szocializmus mai formái persze, hogy teremtetek sok mindent. Csak az emberség sikkadt el, s az események kompromittálódtak...

**Augusztus 11.** A Színház ebben az évben fennállása 175. évfordulóját ünnepli. De a műsor, amelyet egyelőre publikáltak, egyáltalán nem méltó a 175. évhez. Földes Mária és Méhes, Razov és Eftimiu, egy Pirandello – végre? – és Shakespeare színházához egyáltalán nem a legmegfelelőbb jubileumi előadás (*Vízkereszt*).<sup>1526</sup> Egyetlen mű sem másfél század klasszikus magyar drámairodalmából. Jubileumi év a *Bánk bán* nélkül... És Szigligeti, Vörösmarty, Jókai, Mikszáth, Herczeg, Csiky Gergely... a névsor még hosszú lehetne. De lehetne Bródy, Móricz, Tamási, és miért ne lehetne a műsoron Illyés Gyula, Németh László, Sarkadi vagy Darvas...

**Augusztus 12.** Fényes Imre volt ismét itthon.<sup>1527</sup> Néhányszor néhány órát beszélgettem vele. Elhozta egy saját könyvét a fizikai világszemlélet problémáiról és egy Heisenberg-tanulmánykötetet.<sup>1528</sup> Mindkettőnek nagyon örvendek. Be kell iktatnom sür-

1524 Fóris István kommunista politikus.

1525 Lucrețiu Pătrășcanu kommunista politikust 1954-ben a kelet-európai kirakatperek gyakorlata szerint titoizmussal vádolták, halálra ítélték és kivégezték.

1526 Jordáky Lajos: *Shakespeare a kolozsvári magyar színházban*. Utunk, 1967. november 10. 8.

1527 Fényes Imre fizikus.

1528 Werner Heisenberg: *Válogatott tanulmányok*. Gondolat, Budapest, 1967.

gős olvasmányaim közé. Folyton tanulni, bővíteni az ismereteket, pihenés nélkül szemlélni a világ eseményeit, ez az ember egyik feladata. Az én életemben nincs tartós szabadság. Legfeljebb órákat lopok el a munkától...

**Augusztus 13.** A Vásárhelyi Találkozó gondolata került előtérbe. Azt hiszem, Edgár nemcsak túlértékeli a Találkozót, amely kezdetnek ugyan nagy volt, hamar belefűlt a kis érdekek mocsárjába – hanem nem látja azt sem, hogy a mai idők még nem alkalmasak még kisebb méretekben sem olyan Találkozó rendezésére, amely annak igaz szellemét és törekvéseit evokálja...

Különben Zilahi Jóska is felkeresett. Vele is elbeszélgettem. Elvittem Fényessel együtt Gy. Szabó műtermébe.<sup>1529</sup>

**Augusztus 14.** Balogh Edgár keresett fel. Rég nem volt nálunk. Mária kedvesen fogadta, bár Edgár is attól tartott, hogy fenntartja haragját. A Vásárhelyi Találkozó anyagát nézte át, s az egykori lapokat lapozgatva mind reálisabban kezdte nézni a dolgot. Azzal ment el, hogy nem kell mégsem nagy ügyet csinálni belőle. Meg kell elégedni a cikkekkkel, amelyeket a Korunk közölne – ha „illetékesek” megengedik...

Elmondta, hogy Fazekas János tapogatódzó megbeszélésre kérte fel Márton Áronnál. Ő azonban elhárította magától. Úgy látszik, Gyulafehérvár 50. éve előtt rendezni szeretnék a gyulafehérvári egyházfő és egyházi kérdést is...

**Augusztus 15.** Fáradt vagyok.

A filmtörténeten dolgozom. Lassan megy az egykori sajtó átnézése.

Sok folyóiratot olvasok...

**Augusztus 16.** Ma Szabó Sándor kéretett magához, a Tartományi Bizottság kultúrosztályára.<sup>1530</sup> Kultúrkérdésekről beszéltünk. Egyszer csak megkérdezett a Balogh Edgár–Fitos Vilmos találkozóról. Pontosan tudta, miről beszéltünk néhány héttel ez előtt a feketekávé mellett. Különösen Balogh Edgár kijelentéseire volt kíváncsi...

A legérdekesebb az, hogy olyasmit tudott, amit csak G. Ernőnek mondtam el. Igaz, hogy ő továbbmondta Cs. Gyulának.<sup>1531</sup> Furcsa barátságok ezek. Harmincévi barátság nem elég ahhoz, hogy a „jelentési szellem” kiküszöbölődjék. A kommunistákba beidegződött a gyanakvás, bosszúállás és feljelentés módszere, s úgy látszik ez alól senki sem kivétel...

**Augusztus 17.** Tamási Áron utolsó írását olvasom. Önéletrajza első része. Elindulása. Amerika. *Ábel*... Szociális szemlélete és szimbolikus realizmusa derül ki ebből az igen szép írásából, amit sajnos betegsége folytán nem fejezhetett be. Az biztos, lélekben sem tudott elszakadni soha Erdélytől, igazi hazájától. Sokkal többet kellene foglalkozni vele. Miért nem forog százezer példányban közkézen az *Ábel*, s miért nem kerülhet be még egy-egy példány sem most egymás után megjelenő könyveiből?... Élő

1529 Fényes Imre fizikus, Gy. Szabó Béla képzőművész.

1530 Szabó Sándor szerkesztő.

1531 Gáll Ernő filozófus és Csehi Gyula irodalomesztéta.

tudatunk és életünk lelkiismerete, s az igazi nagy revíziót Tamási életművével még nem tettük meg!

**Augusztus 18.** Érdekes jelenségek a belső szellemi fronton. Hosszú részletek jelennek meg Churchill és de Gaulle háborús emlékirataiból, Argetoianu emlékirataiból.<sup>1532</sup> Ahogy hallom, a cenzúra enyhült, s a felelősség nagy része áthárul a kiadókra és szerkesztőkre... A nemzetiségi kérdésben azonban minden ugyanúgy megy, mint eddig...

**Augusztus 19.** Most olvastam el Benamy Sándor kolozsvári visszaemlékezéseit (*A XX. században éltem*). Sok mindent elmond az írók és színészek mindennapi életéből. Mégsem emlékirat, inkább pletykázó intimpistáskodás. Nem haszontalan írás, hiszen a szellemi élethez hozzátartozik az írók magánélete, barátkozásaik, szokásaik leírása. Közben néhány érdekes dolgot is ír a kommunista értelmiségiek életéről... Azt azonban nem hiszem, hogy túl sok köze lett volna illegális mozgalmakhoz...

**Augusztus 20.** A filmtörténettel foglalkozom. Részleteket olvasok Sztetlana Sztálin emlékezéseiből...<sup>1533</sup>

Minden válságban van. De vajon az emberiség történetében nem a válság a legpermanensebb dolog? Mintha az egész történelem válságokból állana. Néha a kibontakozás perspektívája feltűnik, de éppoly hamar el is tűnik, hogy még mélyebb válságnak adjon helyet... Az emberi sors tragikus és megdöbbentő...

**Augusztus 21.** Megkezdtem a szabadságom. Most teljes erővel dolgozhatom a filmtörténeten...

Sokat beszélgetek és vitatkozom a filozófia és szociológia néhány kérdéséről...

**Augusztus 22.** A Színház 175 éves jubileumára állítottam össze kétoldaltnyi anyagot. A jubileumot különben igen szűk keretek közé szorítják... Mégis megteszek mindent, hogy az tükrözze a Színház 175 éves tevékenységét a magyar kultúra terjesztésében s a nyelv ápolásában...

**Augusztus 23.** Ma kezdődnek meg a Magyar Történelmi Társulat 100 éves jubileumi ünnepségei.<sup>1534</sup> Útlevelet természetesen nem kaptam. Nem is reméltem. Bár turistaév van, a törvénytelenségek véget értek, szabad utazni stb.<sup>1535</sup> Ma küldtem egy megleghangú táviratot.

**Augusztus 24.** Ismét itt van Keith Hitchins. Örvendek, hogy látom. Nálunk ebédelt, s itt töltötte el a délutánt is. Dolgozott valamin...

**Augusztus 25.** Elsa Triolettól végre elolvastam egy kis regényt. *Az avignoni szerelmek* szép írás. Finom tollú író és harcos...

Lajos napja, s édesapám zúgolódott, hogy nem sikerült húst kapni. Igaza van, de mit tegyünk? Magam is végigjártam az összes mészárszékeket. Nincs hús és nincs...

1532 Constantin Argetoianu román politikus, 1939-ben miniszterelnök. Lásd: *Argetoianu emlékirataiból*. Korunk, 1967. 12. sz. 1723–1729.

1533 Sztetlana Alliluyeva: *Húsz levél egy jóbaráthoz*. Ford. Halász Péter, Pilvax, New York, 1967.

1534 *Száz éves a Magyar Történelmi Társulat*. Népszabadság, 1967. augusztus 11. 4.

1535 Jordáky itt a Ceaușescu által kezdeményezett „liberalizálás” jellemzőit sorolta fel.

**Augusztus 26.** Szabadság és mégsem az. Pihenés nélkül dolgozni, beszélgetni, hitet önteni az emberekbe. Nehéz feladat az önként vállalt misszió.

**Augusztus 27.** Aragonról és Elsa Triolettről írtam egy rövid cikket.<sup>1536</sup> Aragon számomra ifjúkorom legnagyobb irodalmi élményei közé tartozik. Szeretnék még egy nagyobb tanulmányt Aragonról is írni. Ha időm lesz rá, és erőm futja majd...

**Augusztus 28.** A Közel-Keleten a béke nem akar helyreállni. Az algériai és szíriai „szocializmus” háborút akar. Az izraeli szocialista pártok úgy látszik, ismét egyesülnek, s most már meg akarják tartani az elfoglalt területeket. Egyesek a Szezei-csatornát követelik az új határnak.

**Augusztus 29.** Megszakítottam a szabadságom. Filmtörténet és cikkek. És még nem utasították el véglegesen útlevélkérésem sem. Bár egyáltalán nem reménykedem...

**Augusztus 30.** Moszkva, Peking, Havanna. Szovjet szocializmus, Liu-Lao-Csin vagy Mao, Nasser vagy Boumédiène, Krumah vagy Nyenyere, a két izraeli kommunista párt kommunizmusa vagy talán Bukarest, Berlin, vagy Varsó? – A dezintegráció teljessé vált. És mégis sokat beszélnek a szocialista államok és a kommunista világmozgalom egységéről... Közben az emberek és értékek pusztulnak. Vietnámba hullnak a bombák, Koreában még mindig farkasszemet néznek egymással, a Szezei-csatorna használaton kívül, s időként lövöldöznek egymásra a csatorna két partjáról... Emberek, akiknek együtt kellene élni, inkább gyilkolják egymást... Mi pedig humanizmusról álmodozunk és papolunk... ha engedik, hangosan, de inkább csak halkán, magunkban.

**Augusztus 31.** A Színházban megkezdtem a 175. éves jubileumi kiállítás szervezését. Kötő, az irodalmi titkár nagyon rendes ember...<sup>1537</sup> Persze a keretek alaposan össze vannak szorítva. Bukarestből írták elő, milyen anyagot szabad kiállítani. Persze itt úgy látom, a színház vezetői között senki sincs, aki akarna és merne harcolni az ügy érdekében. Pedig talán meg lehetne győzni [az] illetékeseket arról, hogy nem omlana össze a világ, ha úgy lehetne ünnepelni, ahogyan kellene a 175 éves kultúrmissziót... A nemzet többek között a nyelvében él. A színház a nyelvet ápolta, s igen gyakran nem is rosszul...

**Szeptember 1.** Meghalt Ilja Ehrenburg.<sup>1538</sup> Az orosz irodalom csillogó alakja. Jó regényeket írt, nagyszerű publicista, elindítója a sztálinizmus utáni „olvadás”-nak. Nyugati kommunista volt a keleti kommunizmusban, európai az ortodoxiában. De azért volt idő, amikor dicsérte Sztálint, s volt idő, amikor az embertelenséget is szolgálta, vagy kénytelen volt szolgálni. Igyekezett tiszta maradni. Sikerült megúsztatnia a tisztogatásokat, vagy úgy, hogy éppen külföldön tartózkodott, vagy szerencsésen meg

1536 Jordáky Lajos: *Elle et lui – Ő és Ő*. Igaz Szó, 1967. 10. sz. 623–625.

1537 Kötő József színháztörténész.

1538 *Elhunyt Ilja Ehrenburg*. *Előre*, 1967. szeptember 3. 4.

tudott húzódni. Meg aztán a Pártnak bizonyára szüksége is volt egy ilyen ragyogó tollú publicistára... Én szerettem az írásait. Talán a *Lasik Roitschwantzot* és az *Autó* regényét olvastam először, s a *Párizs bukását* 1945-ben. Számomra regényei élményszerűen hatottak...

**Szeptember 2.** Az októberi forradalom romániai hatásának bibliográfiai adalékairól írtam.<sup>1539</sup> Nem tudom, milyen mértékben érdekli az olvasót egy ilyen írás, s azt sem, vajon a szerkesztőség mit gondol. Edgár és Gáll Ernő két külön koncepció, s a szerkesztőség minden tagja másképpen képzei el a cikket.

**Szeptember 3.** A nyugat-európai szociáldemokrata pártok külpolitikájáról írtam nagyobb cikket a Korunknak.<sup>1540</sup> Persze azután kíváncsi vagyok, mit szólnak a szerkesztők, a cenzorok s a mindenfajta ellenőrök!

**Szeptember 4.** Az egyik bukaresti színház Pirandello-előadását láttam.<sup>1541</sup> Elég jó előadás a *IV. Henrik*, bár nem érzem, hogy nagyon maradandó élményt hagyna számomra. Pirandellóval ugyanúgy meg kell ismerkednünk, mint Brechtel vagy a mai legmodernebb irányzatokkal. Az előadás érdekes, a színészek jók, s mégis van valami hiányérzetem. Nem tudom megmagyarázni, mi, de valami hiányzott az előadásból.

**Szeptember 5.** Az ember lehet kifelé derűs és optimista, a lélek azonban szomorú. Másokat meg lehet csalni, de önmagunkat nem. Hitet öntök az emberekbe, magam azonban nem tudom, hiszek-e még valamiben. Eszmények, humanizmus nagyszerű dolgok, de csak az elméletekben igazak, a valóságban mintha soha nem realizálódna. És mégsem tudok nélkülük élni. Önmagamot eszményekkel kell injekcióznom. Magam humanista kell legyek minden tettemben. Szépen kell élnem, ahogyan az emberi lét megkívánja, legalábbis ahogyan a filozófusok és széplelkek megfogalmazták.

**Szeptember 6.** Most már az 54. életévemet is betöltöttem. És még mindig nagyon szegény vagyok. De a lelkem van kifosztva igazán. És ez mindennél tragikusabb...

Ma úgy érzem, nincs mit számba vennem! Nem érzem sem lehetőségét, sem szükségét! Mit vehetnék végül is számba? Az elvesztett illúziókat, az elfecsérelt éveket, a csalódásokat és a szenvedéseket. Mindazt, ami még nem is múlt el teljesen. Évek... elfecsérelt évek, események... bemocskolt eszmények, emberek... gerinctelenné vált emberek, jellem... a jellemtelenségek hatványa... Becsületes maradtam, s már meg sem tudok változni. Nem is akarok. De hát csak szélmalomharc, amit csinálhatnak ma a becsületes emberek...

**Szeptember 7.** A finn szociáldemokraták küldöttségét fogadta Ștefan Voitec.<sup>1542</sup> Egy volt szociáldemokrata a mai szociáldemokratákat. Vajon beszéltek-e arról, hogy mi lett a szociáldemokratákkal?...

1539 Jordáky Lajos: *Az októberi forradalom hazai bibliográfiája*. Korunk, 1967. 10. sz. 1445–1448.

1540 Jordáky Lajos: *Reálpolitikai elemek a nyugat-európai szociáldemokrata pártok külpolitikájában*. Korunk, 1967. 11. sz. 1571–1575.

1541 Megemlékezés Luigi Pirandellóról. Előre, 1967. szeptember 28. 5.

1542 Helyesen: Voitec.



Ezek a találkozások bizonyára lépést jelentenek előre. De inkább csak a nemzetközi politika taktikai vonalán. Belpolitikai vonatkozásban semmi utórezgése és utóhatása nem lett Guy Mollet, Krieg, Pittermann, Brandt, az olasz, most pedig a finn szociáldemokraták látogatásának...<sup>1543</sup>

**Szeptember 8.** Edgár a Korunk szerkesztőségében rettenetesen kitört Szabó Sándor ellen, aki nyilván mint pártcenzor visszatartotta Veress Dániel cikkét Németh Lászlóról.<sup>1544</sup> Üvöltött és egészen kikelt magából. Ez az ő dolga! Nem érdekel, mi van a kitörés mögött... utána azonban néhányunknak ugyanilyen hévvel és indulattal fejtegette, hogy Németh László a szocializmus „igazi” ideológusa, a minőségszocializmust már harminc évvel ezelőtt megfogalmazta „számunkra”, elsőnek vette fel a harcot a sztálini dogmatizmus ellen...

Mind jobban értem meg Edgár gondolkodását és gondolkodása gyökereit. Ő nem Marxon át jutott el a marxizmusig, hanem Sztálin nemzetiségi kérdésén át. Sztálin plusz Szabó Dezső könnyen lehet Balogh Edgár plusz Németh László. Így alakulnak a hamis tudatok...

**Szeptember 9.** A cseh írókat is megpróbálják fékezni. Nehezen fog menni. Ahogy nem ment a lengyelekkel és magyarokkal sem. Megint elítéltek néhány író a Szovjetunióban. Mire való mindez? Miért nem lehet szakítani a szellemet gúzsba kötő módszerekkel? A szocializmus az igazsággal győzhet, a hazugsággal csak vereségeket szenvedhet és pusztulhat. Igaz eszméhez igaz célokra van szükség...

**Szeptember 10.** Fáradt vagyok... Az idegeket folytonosan próbára teszi a politikában való gondolkozás... Most már biztos, hogy a szocialista politika módszerei sok mindenben csődöt mondtak. Nem lehet embertelennek lenni s emberségről beszélni...

**Szeptember 11.** A [l']Unitában olvasom a közleményt Lukács György rehabilitációjáról.<sup>1545</sup> A lap szerint párttagsága rendeződött, s a filozófus levélben jelentette ki, hogy egyetért a párt mai politikájával. Hiszem, hogy levele őszinte és igaz, de nem hiszem, hogy megtagadta volna mindazt, ami a dogmatizmus elvetését jelentette, s ami lényegében 1956-hoz vezetett...

**Szeptember 12.** De Gaulle Lengyelországban néhány érdekes beszédet tartott. A lengyel szejmben felszólította a lengyel [államot, hogy] rendezze a Németországhoz való viszonyát, ahogy a franciák is rendezték. Elismeri a mai német–lengyel határt – s ez tetszik Gomulkának –, de a két német állam egyesítését az európai rendezés alap-

1543 Guy Mollet francia és Willy Brandt német szocialista politikusok.

1544 Veress Dániel irodalomtörténész, drámaíró.

1545 Lukács György filozófust 1956-os szerepe miatt (a Nagy Imre-kormány minisztere) először Snagovra deportálták, majd hazatérhetett. Felvételét kérte az újjáalakult MSZMP-be, de nem igazolták vissza. 1958-ban nyugdíjazták. Nemcsak egyetemi katedrát nem kapott, hanem hosszú időn keresztül nem is publikálhatott. 1965-ig belső emigrációban élt, és csak Nyugat-Európában publikált. 1967-től tagja lett az MSZMP-nek (szavai szerint „visszazárta a párt”), amely a párttagságát visszamenőlegesen ismerte el.

kérdésének tartja – s ez már nem tetszik a lengyel és szovjet külpolitikának... Érdekes ember ez a modern feudális államférfi. Fellazítja az európai-atlanti paktumot, de tervszerűen építi Európa-politikáját az Atlanti-óceántól az Urálig. A lazításért nem szimpatizálok vele, a kanadai franciák melletti kiállása s a német kérdésben vallott magatartása tiszteletre méltó...

**Szeptember 13.** A színházi kiállítás szervezésével foglalkozom. Rengeteg és gazdag anyag van. A kiállítás még halványan sem fogja tükrözni a magyar színjátszás igazi történetét. Nem az anyag határozza meg a kiállítást, hanem az előzetesen „elrendelt” szempontok...

**Szeptember 14.** Sinyavsky társának, Daniel feleségének a beszámolóját hallgatom.<sup>1546</sup> A Die Zeit folyóiratban jelent meg. Borzalmas. Még mindig lehetségesek az ilyen munkatáborok? Még mindig lehetséges az embertelenség ilyen állapota?... Bátor asszony. Én hiszek neki. Hiszem, hogy mindaz, amit elmondott és leírt, igaz... Büntetőtábor, munka, kínzás... Minden önkéntes itt, de próbáljon meg bárki is nem részt venni az „önkéntes” megnyilvánulásokon... Rettenetesen elszomorít. Nem ábrándít ki, mert nincs miből kiábrándulnom. De elszomorít mélységesen...

**Szeptember 15.** Nincsen remény a mi életünkben a nyugodt és nyugalmas életre. Sem a világban az emberiségnek, sem a glóbusz eme kicsiny sarkában nekünk. Én sokszor nem is tudom, miben reménykedek, s miképp őrzöm meg életkedvememet. Az életet élni kell, bármilyen nyomorúságos. Nincs jogom elvetni magamtól. Az emberek majd mindig derűsnek látnak és optimistának érznek. Pedig mennyit szenvedek, s milyen borzalmas, amikor az ember az elidegenülés végső határához jut el...

**Szeptember 16.** Salamon László „legszebb versei”-hez kell előszót írnom.<sup>1547</sup> Várlaltam, és szívesen teszem. Nem tartozik a nagy költők közé. Nekünk azonban sajnos ott Erdélyben nincsenek nagy költőink. Versei nem rosszabbak, mint másoké. De őszinték és becsületesek, mint ahogy nyílt és egyenes egész életútja...

**Szeptember 17.** Olvasok. Vitázok. Elmélkedem. A sorsról és a sorsunkról...

**Szeptember 18.** Hajdúné járt itt, a budapesti levéltár munkatársa. Sokat beszélgettem vele a történettudomány kérdéseiről. Erényi üdvözlését hozta...<sup>1548</sup> Táncsics kolozsvári tapasztalatait kutatja. Adtam néhány útbaigazítást...

**Szeptember 19.** A történettudomány művelői miért nem törekszenek a lehető legnagyobb objektivitásra? Miért kell hazudniuk, miért hamisítanak?... Tisztázás helyett konkolyt hintenek s az ellenségeskedések élesztésével és szításával foglalkoznak...

1546 1966-ban Andrej Sinavszkij és Jurij Daniel írókat – miután a szovjet életmódot kifigurázó satírárt jelentettek meg – szovjetellenes agitáció és propaganda vádjával letartóztatták és elítélték.

1547 Jordáky Lajos: *Salamon László költészete*. Igaz Szó, 1967. 7. sz. 102–108.

1548 Erényi Tibor párttörténész.

**Szeptember 20.** Mănescut választották az ENSZ-közgyűlés most kezdődő ülészakának elnökévé.<sup>1549</sup> A választás majdnem egyhangú. Egy szocialista állam képviselője az elnöki székben... Ez nyilván Románia győzelme, s így presztízse növekedése jelentős. Győzelme azonban a szocialista országoknak is. De a legfőbb győztes a nyugati imperialista államok diplomáciája, amely jól kiszámítottan vállalta ezt a politikát...

**Szeptember 21.** A 175 éves színjátszás román kapcsolatainak a megírását kezdtem meg az Igaz Szó számára...

Milyen aljas ember tud lenni Șt. Pascu.<sup>1550</sup> Történésznek meri nevezni magát egy disznó szélhámos... Talán még magam felé is túlságosan elragadtatom magam. De utálat fog el, ha rágondolok. És jó arcot kell vágnom hozzá, hisz civilizált ember vagyok...

**Szeptember 22.** Ki a boldog ember? Aki vegetálva él, de igyekszik hű maradni ember voltához? Vagy aki eladja magát, mindegy, hogy miért és mennyiért, s valamivel jobb életet biztosít magának az átlagnál? Vagy aki semmivel sem törődik, csak hajszolja a kis és jelentéktelen örömeit? Vagy talán az, aki filozófusnak csap fel, s a valóságtól elszakadva valamilyen festett és illúziótól teli világ képét építi ki magának, éli a maga életét?... Úgy vélem, egyik sem az igazi boldogság útja. Nem tudom s nem hiszem, hogy valaha is lett volna totális vagy abszolút boldogság az ember történetében. Nekem azonban a szenvedések közepette is vannak az élettől elrabolt boldog perceim és óráim...

**Szeptember 23.** Nagyenyedre szaladtam le egy autóval. Az 1940–44 közötti dél-erdélyi sajtót néztem át. Egyetlen napilap jelent meg Temesváron, egyetlen folyóirat Aradon, s talán egy-egy szövetkezeti és földműves lap. De bárha ilyen lenne a mai napisajtó színvonala, mint volt 1942-ben vagy 1943-ban és 1944-ben a Déli Hírlapé. Nyelvművelés, tudomány és irodalom s a nemzeti irodalom egysége tükröződik a lapban. Mindenki, aki számított a magyar irodalomban, Babits és Szabó Lőrinc, Illyés és József Attila, Tamási Áron s az erdélyiek – mind szerepelnek verssel, prózával és elmefuttatásokkal a lap hasábjain. Nem ártana az összehasonlító irodalomszociológia szempontjaival belenézni egy kicsit...

**Szeptember 24.** Itt volt Jóska bácsi Budapestről.<sup>1551</sup> Édesapámmal végleg elromlott a viszonya, úgy látom. Öreg emberek, s miért haragszanak egymásra jelentéktelen dolgokért... Ebédre feljött hozzánk... Régi dolgokról, már inkább csak az anekdoták nyelvén beszél...

**Szeptember 25.** A szociáldemokrata pártok külpolitikája cikkemhez kértek néhány kiegészítő mondatot. Milyen kisszerű ember ez a Farkas Laci is.<sup>1552</sup> De reszort-

1549 Megnyílt az ENSZ Közgyűlés 22. ülészaka. Corneliu Mănescut, Románia külügyminiszterét a közgyűlés elnökévé választották. Előre, 1967. szeptember 21. 1.

1550 Ștefan Pascu történész.

1551 Ismeretlen személy.

1552 Farkas László a Korunk külpolitikai szerkesztője.

szerkesztő, s bizonyára ilyen szerkesztőkre van szükség. A szerkesztőnek ne legyen perspektívája, alkalmazza szigorúan az előírásokat, s töltsse el félelem minden új gondolattal szemben...

**Szeptember 26.** A színház 175 éves történetének kiállításával s a tanulmány előkészítésével foglalkozom...

**Szeptember 27.** A gondolatok nem szikkadtak ki, de nincs kedvem gondolkodni és írni. Persze a gondolatok mégis kergetik egymást. De csitt! Jobb gondolatot kiforratlan állapotban hagyni, és nem leírni...

**Szeptember 28.** Ion [olvashatatlan] doktori értékezésének vitáján kellene részt vennem. Nem megyek el. Dolgozata hazug, s ennek folytán silány. Nem a tudományos igazság a fontos számára, hanem a doktori cím. Bármily áron!...

**Szeptember 29.** Három cseh író kizártak a Kommunista Pártból.<sup>1553</sup> És egy csomó „adminisztratív” intézkedést tettek a „rebellis” és „ellenséges” írók és lapok ellen. Az aktivisták és a szellem embereinek harcában új fázis kezdődik ezzel. Ismét a kemény vonal, a megmerevedés, a szellem gúzsba kötésének megkísérlése. Azt hiszem, kevés sikerrel fog járni. Az alkotó ember gondolkodni akar és nem parancsra írni. Persze akadnak a tehetségtelenek és karrieristák között elegendő, akik hajlandók a szolgaszerepre, s csak szolgaként tudnak érvényesülni...

**Szeptember 30.** Fizetés napja, tehát a gondok napja. Hova fizessek, mit törlesszek az adósságból, s mi marad még meg? Sebj. Gondok és szenvedés nélkül nem emberi az élet!...

**Október 1.** Kínában ünneplik a forradalom 18. évfordulóját.<sup>1554</sup> Támadják a Szovjetuniót. A gyűlésről kivonulnak a szocialista országok. Csak Románia és Albánia nem...

Milyen érdekes a világpolitikai megítélése egyes eseményeknek és állásfoglalásoknak. Nem látom a diplomácia nyelvén, mi az oka a román külpolitika iránti rendkívüli érdeklődésnek. A nyugati államokkal való együttműködésben Románia a legtovább ment a szocialista államok közül, s Kína mégis rokonszenvvel nézi. A nyugat bizalmat engedélyez Mănescu ENSZ-elnökké választásával, tudva, hogy Peking felé a legbarátságosabb a román politika. Vagy talán Washingtonnak és Pekingnek egyaránt tetszik a Szovjetunió diplomáciai gyengítése?...

**Október 2.** Külföldről kapott könyvek köszönőleveleit intézem el. Az utóbbi hónapokban a legtöbbet Amerikából és Angliából kaptam...

**Október 3.** Sokat dolgozom, s ilyenkor kevesebbet idegeskedem. Ok pedig lenne rá. Ok az mindig van. Meddig tudom idegeimet jól megőrizni? Nehogy egyszer hirtelen történjen valami baj...

<sup>1553</sup> Ismeretlen személyek.

<sup>1554</sup> 1949. október 1-jén Mao Ce-tung bejelentette a Kínai Népköztársaság megalakulását, akkori fővárosát, Pejingt visszanevezték Pekingre, újra fővárosi rangra emelve. Csang Kaj-sek és hívei, nagyjából kétmillió kínai nacionalista visszavonult Tajvan szigetére.

**Október 4.** Rozov darabját néztük meg a Magyar Színházban.<sup>1555</sup> A *Véndiákok* rettenetesen lesújtó és szomorú képet fest a szovjet életről. Előadás után kitámolyogtam. Ennyire szomorú életet, ennyire boldogtalan emberi sorsot még nem láttam.

**Október 5.** Munka és reménytelenség. Lopott boldog percek a boldogtalanság tengeréből. Szürkeség. Bénító szellemtelenség. Karrierizmus, ami egyenlő a gyávasággal és gerinctelenséggel...

**Október 6.** A BBC-től kértem az *Angol festők* elküldését.

A vértanúk napján csak önmagában emlékezik az ember. A mi fiataljaink nem is tudják, kik és miért áldozták életüket...

**Október 7.** Az Irodalmi Kiadó munkatervébe mind több kerül be a múlt erdélyi magyar kézirati anyagából. Helyes kezdeményezés, és ki kell használni a lehetőségeket. A jövőt azonban nem csak a múlttal kell biztosítani. A múlt erősít, de meg kell találni a ma eredményes eszközeit is...

**Október 8.** Egy éve tervezem, hogy a Kortársba írok, s még mindig nem tudtam időt szakítani. Pedig ezzel kell demonstrálnom kultúránk egységét...

**Október 9.** Salamon László verseihez írtam bevezetőt. Lassan Salamon László-szakértővé és -propagandistává válok. Most már a fiatalokkal is foglalkoznom kell. Egy nagyobb tanulmányra gondolok a fiatal költőkről...

**Október 10.** Costea kapitány kihallgatott az öreg Elekes nyugdíjügyével kapcsolatban.<sup>1556</sup> Milyen jelentéktelen ügyekkel foglalkoznak. Egy szerencsétlen embert akarnak megfosztani háromszáz lejes nyugdíjától. Megmondtam, mennyire antihumanista vonalon mozognak...

**Október 11.** A 175 éves kiállítás anyagának rendezésével foglalkozom...

**Október 12.** Az este Bukarestbe kell utaznom. Az októberi forradalom bibliográfiája végre nyomdába került. Megint félbe kell szakítanom kolozsvári munkáimat...

**Október 13.** Bukarestben vagyok. Korrektúrákat kellene csinálnom, s kiderült, hogy a nyomda még meg sem kezdte a szedést. Megbeszélés Zaharia elvtársnál a Párt-történeti Intézetben. Utána látogatás Constantinescu-Iași-nál.<sup>1557</sup> A könyv mégis kijön. Határozat van rá, mégpedig olyan, amit respektálni kell...

Az Akadémiai Könyvtárban dolgozom...

**Október 14.** Bukarestben. Ma már korrektúrát is kaptam... Délben gondoltam egyet, s elhatároztam, hogy hazautazok. Vonatjegyet nem kaptam. Felültem s Predeálig jegy nélkül utaztam. A kalauznak adtam 25 lejt, s ezért az állomáson még le is szaladt jegyet váltani Kolozsvárig... Szép utazás. Csodálatos őszi színek a Kárpátok lejtőin... Este betoppantam Mária és Laci meglepetésére és örömére. Kedden visszatérek...

1555 *Évadkezdés Kolozsváron: Véndiákok. Viktor Rozov színművének bemutatója.* Előre, 1967. október 27. 2.

1556 Az ügy részletei ismeretlenek.

1557 Ilie Zaharia, Petre Constantinescu-Iași kommunista politikusok.

**Október 15.** Kellemes napot töltök el itthon. A városban sétálok, s egy jó barátommal beszélgetek órák hosszat...

**Október 16.** Ma a legfontosabb dolgaim végzem csak. Rávettem Chereșteșiu Victort, jöjjön ő is Bukarestbe. Holnap reggel repülőgéppel megyünk...

**Október 17.** Repülőgépen megyek Bukarestbe. A véletlen folytán a színház egyik fiatal tagja mellé kerülök. Farkas Ibolyával beszédbe elegyedek. Nem több, mint a színpadon. Elég szürke ott is, itt is. Kissé beképzelt, pedig egyelőre nincs mire. Nyilván mindenki joga önmagát sokra taksálni. Önismeret nélkül azonban nincs fejlődés.

Most már komolyan folyik a munka a kiadónál. Korrektúrázok. Az Intézetben megbeszélés Ilie Zahariával és Copoiuval.<sup>1558</sup> A könyv biztosan kijön. Központi Bizottsági határozat. Az Akadémia kiadója látom, hogy szabotálta. De most már nem mernek ujjat húzni...

**Október 18.** Korrektúra tovább. Meglátogatom Constantinescu-Iași-t.<sup>1559</sup> Kétségbe volt esve. Mi történt velem, miért nem jelentkeztem nála hamarabb?... Most már megnyugodott. Érdekes ember, de már szenilis. Elég súlyosan...

**Október 19.** Meglepetésszerű találkozás Bukarestben. A Párttörténeti Intézetből kerestek, s autón jött utánam Adorján, hogy találkozásra hívjon három magyarországi történésszel. Egyik gyönyörű villába vittek. Erényi Tiborral, Pintér Istvánnal és Szabó Évával találkoztam.<sup>1560</sup> Érdekes és kellemes beszélgetés. A beszéd tárgya főleg az 1940–1944 közötti magyarországi népfrontmozgalom történetének egyes erdélyi vonatkozásai. Örvendek a találkozásnak és beszélgetésnek. Pintér különösen fontosnak találja találkozásunkat. Arra ösztökél, hogy írjam meg 1940–1944-re vonatkozó emlékezéseimet. Valóban fontos lenne!

**Október 20.** Hazatérés Bukarestből. A könyv teljes korrektúrájával elkészültem. Szerették volna, hogy ott maradjak még egy hetet, amíg kijön teljesen a nyomdából. Nem maradok. Örvendek, hogy menekülhetek. Délben már vonaton ülök, s este ½10-kor ismét meglepetésszerűen hazaérkezek. Nagyon örvendek, hogy itthon lehetek...

**Október 21.** Délelőtt megbeszélem a teendőket legközelebbi munkatársammal és barátommal.<sup>1561</sup> Ösztönzőm az írásra. Remélem, a jövő szociológusát neveltem fel benne. Értelmes, mind törekvőbb, és hallgat rám...

**Október 22.** Az Intézet tudományos ülészakán előadást kell tartanom „Lenin alakja az erdélyi sajtóban 1917–1924 között” címen. Az anyagot jól ismerem. Ma megírtam az előadást... Arra gondolok, megpróbálom publikálni a Tribunában. Nem hiszem, hogy szívesen vennék. Épp ezért megpróbálom...

**Október 23.** Ma is az emlékezések napja van. Mennyi keserűség robbant ki ezen a napon tizenegy évvel ezelőtt, s mennyi reménység kelt életre milliónyi becsületes lé-

<sup>1558</sup> Nicolae Copoiu filmtörténész.

<sup>1559</sup> Petre Constantinescu-Iași kommunista politikus.

<sup>1560</sup> Pintér István párttörténész.

<sup>1561</sup> Ismeretlen személy.

lekben. Magam is közéjük tartoztam, s amiben hittem akkor, soha nem tagadtam meg. És nem is tagadhatom meg soha. Az élet folyik. Hol lassan, hol gyorsan. Az emlékek azonban élményeken alapulnak. S az élmények nem halványulnak, különösen ha szenvedések előzték meg és követték. Az ember nem a szenvedést kívánja. Sokkal inkább a boldogságot. De egyik sem tőled függ, boldogtalan halandó. Olyan erők vannak, amelyek túlhaladnak, bár ember hozta létre azokat is...

**Október 24.** Az Elekes-ügyben képesek voltak szembesíteni. Megmagyaráztam, miért adtam szolgálati bizonyítványt, s miért érdemel nyugdíjat egy szerencsétlen öregember... Alkalmam volt viszont látni, hogy próbálnak meg nem „fizikai erőszakkal” vallomást kicsikarni egy emberből... Nem hiszem, hogy ez valóban már a „szocialista törvényesség” lenne. Ezek bíz mégiscsak erőszakos eszközök...

A színházi kiállítást is gyors tempóban készítem. Az irodalmi titkár – Kötő – kitűnő ember...<sup>1562</sup>

**Október 25.** Még egy előadást kell készítenem az Akadémia könyvtártudományi tagozatának ülészakára. Meglesz. Lehet, hogy csak az utolsó pillanatban, de meglesz... Közben olvasnom is kell. Nem maradhatok le a világ eseményei és tudományos eredményei mögött!

**Október 26.** Ma délután 4-től 9-ig beszélgettünk az 1940–1944 közötti magyarországi népfront politikájáról Erényi Tiborral, Pintér Istvánnal és Szabó Évával. A beszélgetésen jelen volt Pascu, M. Dan, Stoica és Kovács József – mint kiküldött megfigyelők.<sup>1563</sup> Hasznos és jó beszélgetés volt. Előbb Nagy István, azután én, végül Balogh Edgár mondta el véleményét egyes kérdésekről.

Erényi mint a népfront politika vezetőiről beszélt rólunk, akik nélkül nem lehet megírni a korszak történetét. Pintér igen sok adattal támasztotta alá fejtegetéseinket...

Nem mondom, hogy megtört a jég, de igen fontosnak tartom ezt a beszélést...

**Október 27.** Ma a színházi kiállítás előzetes anyagát vizionálta egy meglehetősen nagy testület. Elsőnek Pascu jelent meg (mi keresnivalója volt itt?), azután [olvashatatlan] még 2 aktivistával, a sajtóigazgatóság főnöke 2 emberével s még néhányan. Tüzetesen átvizsgáltak mindent. Betűt, képet, színdarabot, falragaszt és kritikát... Nehogy valami oda nem illő kerüljön be... Miért ez a nagy óvatosság és aggodalom még a színházi kultúra területén is? Elég szűk keretek közé kell szorítsam amúgy is az anyagot. A lényeg mégis kijön. A természetes lényeg, vagyis az, hogy a színház a magyar kultúrát szolgálta mindig, szépítette a nyelvet, s egyetemes hivatását is magyar nyelven töltötte be!...

**Október 28.** Megjelent a Korunkban a Vásárhelyi Találkozóról szóló anyag.<sup>1564</sup> Csak egy dolgot furcsállok, bár magam sem tudom, miért. A cikkem utolsó mondatát

<sup>1562</sup> Kötő József színháztörténész.

<sup>1563</sup> Mihail Dan történész.

<sup>1564</sup> Jordáky Lajos: *Munkásegység a Találkozón*. Korunk, 1967. 10. sz. 1359–1361.



durván meghamisították. Múlt időbe téve beírták, hogy a Vásárhelyi Találkozó határozatai és követelései az RKP vezetésével „megvalósultak”... A legdurvább meghamisítása cikkem egész gondolatmenetének. Balogh Edgár azt mondja, a sajtóigazgatóság követelte. Lehetséges. De nem vagyok biztos, vajon nem-e Edgár kezdeményezéséről van szó. Neki legalábbis tetszik, mert így gondolja, hogy belekényszerítenek velük egy táborba. Ez pedig senkinek sem fog sikerülni. Az igazság vonaláról nem vagyok hajlandó letérni...

**Október 29.** Mint minden vasárnap, most is dolgozom, s közben egy-két órát beszélgetek legjobb barátommal. A mi helyzetünk szociológiai felmérése érdekel s [a] perspektíva, amely még ha nem is látszik, de meg kell hogy legyen a mi számunkra is. Egy ilyen nemzet, amely annyi értéket adott ennek az országrésznek, az egész magyarságnak, s az egész emberiségnek, nem veszt el. Nem pusztulhat el, s nem is lehet elpusztítani. Persze belső erőtartálékainak észszerűbb megszervezésére és kihasználására van szükség. Erre még nincs lehetőség. Még nincs! Ez azonban nem jelenti, hogy nem lesz! Csüggedni pedig nem szabad!

**Október 30.** A délelőtt édesapámat vittem ki autóval a temetőbe. A házat ebben az évben még egyszer sem hagyta el. Világított, és megpihent egy kicsit anyu sírjánál. Itt a temetőben érzem át, milyen tragikus és szomorú számomra az ember élete, ha öregkorában egyedül marad. Mégis a házastársak állnak egymáshoz a legközelebb. A fiúk és leányok megnőnek, s a maguk gondolai után szaladnak. Még ha együtt is élnek, csak látogatói szüleiknek, együtt azonban a házastársak élnek, akiket egy életen át fűztek egymáshoz örömek, gondok, megértés és zsörtölődés... Milyen keveset vagyok én is együtt édesapámmal. Pedig kívánja az együttlétet...

**Október 31.** Fokozott energiával és munkakedvvel a színházi kiállítás szervezésével foglalkozom. Rengeteg az anyag, s amit ki lehet állítani, az csak halvány keresztmetszete annak, amit a magyar kultúrában jelentett ez a színház. Miért nem lehet igazán, a maga tisztaságában ünnepelni azt, ami minden kultúremléket örömmel kellene hogy eltöltsön. Az ünnepségig még van tíz nap. Árnyékban fogok maradni, de legalább részben elérem a célt. A 175 év megünneplése sokak részére fárasztó és idegesítő feladat. Számomra úgy s a munkamisszió teljesítése...

**November 1.** Fizetés napja. Mint mindig, a legnehezebb nap. Hogyan osztom be? Mit tudok fizetni az adósságokból? És mi marad?... Szomorúan zárult a mérleg. Szomorúbban, mint bármikor... De hát azért mégsem keseredhetek el. Egy kis gond. Ez a legkevesebb. Vannak súlyosabb gondolai is az embernek!...

**November 2.** Az Akadémia tudományos ülészakán néhány olyan előadás hangzott el, amelynek tudományos alapja alig volt. Pascu s még néhányan a tömény nacionalizmus csúcsára jutottak fel. Olyan magasra, hogy onnan lemászni már nem lehet, csak lezuhanni...

**November 3.** Színházi kiállítás anyagán dolgozom. Kötő Sándor kiválóan dolgozik.<sup>1565</sup> Szorgalmas és főleg igen értelmes ember. Remélem, jó irodalmi titkár lesz belőle...

**November 4.** A Lenin-írást a Tribunának gondoltam adni közlésre.<sup>1566</sup> Mégis meggondoltam magam. Miért közeledjek feléjük?... Talán tettek vagy egy lépést felém és felénk? Értelmes írások mellett a lap búzlik a tömény nacionalizmustól. Nemcsak a marxizmus eszmevilága ellenséges számukra, de a modern humanizmusból semmit sem tesznek magukévá...

**November 5.** Levelezésem szeretném elintézni. Köszönetet kellene mondanom az Encounter és a New Statesman szerkesztőségének figyelmességükért, hogy igazán ragyogó folyóirataikat rendszeresen küldik. És még néhány barátomnak a könyvekért, amelyek révén benne élek mindabban, amit még ma is nyugati civilizációnak neveznek... Mind inkább hiszek egy összemberi civilizáció lehetőségében, bár a világ meneete ebben a pillanatban nem sokban támasztja alá hitemet. Az alap és végső kifejlődés csak a humanizmus lehet, bár még sokáig és még borzalmasabb módon és eszközökkel fogják gyilkolni egymást az emberek a faj, nemzet, osztály, vallás és eszmék, végül is azonban nyers anyagi érdekek nevében és ürügyén...

**November 6.** Tegnap a *Budai Nagy Antalt* néztük meg a Magyar Színházban.<sup>1567</sup> Az előadás nem rossz, de nem fűtött át. Jó közepes, aminél a színjátszás jelenlegi állapotában nem is lehet jobb. A harminc év előtti előadáson voltak pillanatok, amikor a színpad átforrósodott, s izzóvá vált a légkör a nézőtérben is. Nagy István kitűnő Budai Nagy Antal volt, most Mihály Pál egészen eltöpreng az ellenfeleivel való összecsapásban... Az előadásnál jobban fogott meg ezúttal Kós Károly mondanivalója. A transzilvánista ideológiának és magyar kálvinista kiállásnak manifesztációja volt és marad a darab Kós részéről. Nem tévedek, ha kelyhes huszitizmus helyett kálvinizmust mondok...

**November 7.** Az októberi forradalom ünnepeire Moszkvában összegyűltek a világ kommunista mozgalmainak vezetői. Rengeteg a beszéd, s kevés bennük az új. A fővonal az elért eredmények dicsőítése, a kínai kommunisták szakadarságának hangsúlyozása, a modern fegyverek bemutatása... Figyelem a beszédekkel s olvasom a beszámolókat az eddigiekről. Figyelem s halványan látom is, hogyan viszonyulnak a kommunista pártok Moszkvához. Tárgyilagosan tudom nézni, lelkesedés azonban semmi nincs bennem. Minek lelkesedjek? A hatalmas katonai erőnek, amely agyonüti a szocialista humanizmus gondolatát, vagy talán az irányított szellem szellemtelen termékeinek, vagy... de semmi többet!...

1565 Kötő József színháztörténész.

1566 Jordáky Lajos: *Figura lui Lenin în presa din Transilvania între 1917-1924*. Arta Musei Napocensis VIII., Muzeul de Istorie Cluj, Cluj, 1971. 357–370.

1567 A kolozsvári Állami Magyar Színház bemutatója. Utunk, 1967. november 17. 8.

**November 8.** A színháznál dolgozom a kiállítás anyagán, amikor úgy déltájban Senkálsczky megérkezik a Tartománytól.<sup>1568</sup> Ideges és zavart. Végül is közli, hogy a tartományi bizottság határozata értelmében én nem nyithatom meg a kiállítást. Hozzátette, hogy más sem, színházon kívüli ember. A kiállítás a színház belső ügye, s azt Kovács Györgynek kell megnyitania a határozat szerint. És kizárólag román nyelven, mint ahogy az egész ünnepség is csak román nyelven folyhat... Senkálsczky korrekt és rendes volt, s kérte, hogy hagyjam abba [a] munkát. De hogy is gondolta, hogy ilyesmi elkedvetleníthet. Még egy ütés a fejemre. Elbírja, épp elég ütés alatt keményedett meg...

**November 9.** A kiállítás utolsó cenzorzivizionálása is megtörtént. Most már nincs baj. A kiállított anyag – minőségileg is – sokkal kevesebb, mint elgondoltam, de lényegesen több annál, amit tanácsoltak és szerettek volna egyesek. Keresztmetszete a 175 évnek s egyben bizonyítéka a magyar színházi kultúra elszakíthatatlan egységének.

**November 10.** Most már biztos a Színház 175 éves ünnepsége. A megtartás lehetősége győzelem. És az ember örvend és győzelemnek tekinti, hogy szerény keretek között megünnepelheti nemzeti kultúrájának azt az ünnepét, amelyet természetesnek kellene tartania. Engedéllyel és előre meghatározott programmal, bemutatott beszédekkel és előzetes cenzúrával ünnepelhesse. Furcsa és tragikomikus. Vagy talán tragikus a szocializmus számára...

**November 11.** Ma megvolt a Színház ünnepi díszelőadása. Az igazgató csak román nyelven mondta el az ünnepi beszédet. A többi magyar színház szintén csak román nyelven üdvözölte a 175 éves Színházat és románul méltatta a nemzeti nyelv és kultúra fontosságát. Csak egy színész beszélt magyarul néhány percig. És a pesti Nemzeti Színház igazgatója, aki rövid és határozott beszédben a magyar kultúra egységét és szétszakíthatatlanságát hirdette meg...<sup>1569</sup>

S az ünneplés mégis győzelem. A 175 év elismerése, s ezzel ezen a földön a legrégebbi színházi kultúra ünneplése, s a kiállítás... Győzelem, még ha csak 80%-os is, de győzelem...

**November 12.** A színházi díszelőadás után bankett. Meghívtak engem is. Az asztal melletti beszédek szintén csak románul. A protokoll szerinti ültetésben valahol egészen mellékes helyre ültettek. Még csak nem is a vendégek, vagy a színészek közé. Tisztviselők és műszaki emberek mellett is jobban éreztem magam, mint a pöffeszkedő „vezérek” között...

A sajtóigazgatóság vezetőjével beszélgettem hajnal felé. Arra ösztökölt, hogy írjak minél többet, mert részükről nincs akadály. Végül azt javasolta, hogy írjak általában a szociáldemokráciáról. Említettem, hogy az első ilyen cikkem éppen náluk kell hogy

1568 Senkálsczky Endre színész, rendező.

1569 Both Béla 1964–1971 között a Nemzeti Színház igazgatója.

legyen. A beszélgetés ismét azt bizonyította, hogy a magyar „főszerkesztők” torlaszolták el elsősorban az utam...

**November 13.** Kádár elkészítette a Kacsó-bibliográfiát.<sup>1570</sup> Segítettem neki, s az anyagot összeállítottam. Ahogyan együtt látom az anyagot, tiszteletem nő a harcos Kacsó Sándor iránt. Valóban nagy teljesítmény az, amit különösen 1930–1940 között tett. Mennyi hit és meggyőződés táplálta bátorságát, amikor keményen harcolt a román nacionalizmus minden megnyilvánulása ellen, s ugyanakkor polgár letére felvette a harcot a magyar arisztokrácia és banktőke népellenes politikája ellen...

És még valami. Milyen nagyszerű publicisztikák voltak itt Erdélyben a két világháború között. Kacsó, Korvin, Krizsán, Spectator, Szentimrei s a többiek, akikről egyszerűen írni fogok példának az új nemzedéknek...<sup>1571</sup>

**November 14.** A Jugoszláv Kommunista Szövetség mind erőteljesebben tér pártvonalon is a demokratizálás útjára. Az egyes pártszervek teljesen szabadokká válnak... Van olyan álláspont is, hogy engedélyezni kell a kommunisták mellett a szociáldemokrata típusú pártot. Két pártrendszerre kellene áttérni, hogy a kormánypártnak legyen komoly ellenzéke. Meg vagyok győződve még inkább, mint bármikor, hogy valóban szükség van a szocializmus érdekében több szocialista pártcsoporthoz. Önálló pártok, vagy csoportok, vagy akár egy széles keretű szocialista párton belüli irányzatok legyenek, de legyenek, mert nincs fejlődés vita, disputa, dialógus és szabadság nélkül...

**November 15.** A Le Monde napok óta nem kerül árusításba. Máskor is megtörtént, hogy késve érkezett. Néha egy hónap múlva vásárolt példányból kellett kiértékelni a késedelem okát. Ezúttal azonban – úgy vélem – valóban nem fog a kezeinkbe kerülni. M. Tatu nemrég Romániában töltött jó néhány napot.<sup>1572</sup> Állítólag Kolozsváron is volt, s beszélgetett emberekkel. Én nem találkoztam vele, bár szívesen elbeszélgettem volna, mert ismerem okos és jó cikkeit...

Most három cikket jelentetett meg a romániai magyarságról. Sok mindent ír – szeretném elolvasni. Ami az eddigiekkel szemben új, hiányolja az itt és [határon] túl élő magyarság kapcsolatainak hiányát [sic!], és főleg Kádárt hibáztatja, hogy nem meri követni de Gaulle kanadai példáját...<sup>1573</sup>

**November 16.** Ma reggel sürgősen hívtak a Pártkollégiumhoz. Albert és egy bucaresti küldött fogadtak, s közölték, hogy megkezdődött „dossziém” felülvizsgálása. A kizárás felülvizsgálásáról van szó, amit soha nem kértem, s lényegében ezúttal sem

1570 Jordáky Lajos – Kádár Boglárka: *Kacsó Sándor irodalmi és publicisztikai munkásságának bibliográfiája 1922–1944*. EME, Jordáky-hagyaték, III.1/ 51.

1571 Kacsó Sándor, Korvin Sándor, Krenner Miklós (Spectator), Szentimrei Jenő és Körösi-Krizsán Sándor a Brassói Lapok újságírói.

1572 Michel Tatu a Le Monde újságírója.

1573 Utalás de Gaulle *Vive le Québec libre* (Éljen a szabad Québec) c. beszédére. De Gaulle botrányt okozott azzal, hogy a Brit Nemzetközösséghez tartozó szuverén, angol többségű Kanadában, Québec városában tartott beszédét a québeci franciák szeparatista jelszavával zárta.

kívánom. Az 1946-os kizárás részletei nem érdeklik őket. Két kérdést feszegettek különösképpen. Hogyan látom 1945-ös magatartásomat Erdély autonómiájával kapcsolatban, s mi a véleményem az ugyancsak 1945-ben folytatott beszélgetéseimről, amelyeket angol újságírókkal folytattam... Miért csak az „erdélyi autonómia” kérdése izgatja a pártot velem kapcsolatban? Talán van valami aktualitása a kérdésnek? Vagy miért akarnak rehabilitálni? És milyen mértékben?

**November 17.** Tegnapai beszélgetésekre térek vissza a párt „ellenőrző bizottságának” egyes vezetőivel. Elfogadtam azt a tételt, hogy 1945-ben magatartásom valóban elhajlást jelentett a párt hivatalos vonalától. Nem tartom helytelennek és nem ítélem el önmagamot akkori felfogásomért, amely tiszta és becsületes, és helyes is volt. De nem volt azonos a párt vonalával. Lényegében 1946 februárjában ezért vettem tudomásul kizárásomat, és nem fellebbeztem meg, mert éreztem: nincs keresnivalóm a Kommunista Pártban, ahol humanista szocialista eszményeimet, etikai felfogásomat és szociáldemokrata gyakorlatomat nem találom. Nem szeretnék a Párt tagja lenni. Mea-culpázással pedig nem is leszek!...

**November 18.** Jean-Paul Sartre könyvét olvasom. Csaknem egy évtized késéssel került el hozzám a *Critique de la raison dialectique*.<sup>1574</sup> S ha azonnal fedezek fel benne rokon gondolatokat, talán azért is van, mert évtizede magam is kételyekkel küzdök a dialektikus materializmus megfogalmazásával, megfogalmazásaival és értelmező-magyarázóival szemben. Sartre nemcsak világosabban fogalmazta meg, hanem egyáltalán megfogalmazhatta, leírhatta és kinyomtathatta. Gondolataimból az utóbbi húsz évben lényegében semmit sem írhattam meg kiadásra. Pedig a dialektikus materializmus rossz értelmezésű metafizikába süllyedt – ez volt a véleményem már legalább 15 éve... És még sok minden...

**November 19.** Ma hajnalban Mária elutazott Budapestre. Örvendek neki, bár ő nem szívesen ment egyedül. De ha engem még mindig nem engednek! Ez talán nem sérelem? Egyszerre általános állampolgári és egyéni nemzetiségi sérelem! Milyen jögon tiltják meg utazásom? És milyen jögon sorozatosan?

Mária elment, s remélem, hasznosan fogja idejét tölteni és jól. Minden utazás élmény s a megismerés kiszélesítése. Most pedig különösen érdekes minden utazás az ember számára, ha kinyitja a szemét, és füleit is kihegyezi. Nagyon szeretnék Pestre utazni. Számomra a kultúra egysége mindennél fontosabb. A magyaré, amelyhez közvetlenül tartozom, s ami kapocs és lépcső az egyetemes emberi civilizációhoz...

**November 20.** Egyik válság a másik után. Vietnámban eddig nem látott méretűvé fejlődtek a harcok. A Közel-Kelet tűzfészkek marad. Izrael és az arab államok közötti ellentétek fokozódnak. Most ismét Európa egyik ősi sarkában vált forróvá a helyzet. Ciprus miatt török–görög háború fenyeget.<sup>1575</sup> A török kisebbséget üldözik, jogaitól

1574 Jean-Paul Sartre: *Critique de la raison dialectique*. Gallimard, Paris, 1960.

1575 *Összetűzések Ciprus szigetén*. Előre, 1967. november 18. 4.

megfosztották. Törökország mozgósít, háborúval fenyeget, a tömegek a Szalonikibe vonulást követelik Isztambul utcáin. A háború lényegében mindig embertelen, s mégis úgy érzem, ezúttal Törökországnak van igaza, amikor Ciprus török lakosságának a biztonságát kívánja megvédeni az elnyomás és jogfosztottság ellen. Az emberi szabadságot és egyenlőséget nem lenne szabad sehol sem lábbal tiporni!...

**November 21.** Most értem meg, miért nem kerültek árusításba a Le Monde november 11–14-i számai.<sup>1576</sup> A lap kiváló közép-európai szakértője, Michel Tatu írt cikksorozatot „Erdély a nemzetiségek keresztútja” címen. Végighallgattam a cikk lényegét. Érdekes, és sok igazságot tartalmaz. Még mindig kevesebb sérelmet, mint ami a valóságban van. Végkövetkeztetései azonban rendkívül érdekesek. A magyarság nem egyenrangú, a „nemzeti kommunizmus” nacionalista erők felülkerekedését jelenti, s szerint Kádár helytelenül jár el, amikor a be nem avatkozás elvén áll. De Gaulle kanadai beavatkozására utal, és szorgalmazza annak helyességét. Európa legnagyobb nemzeti kisebbségének ügye azonban semmi esetre sem lezárt kérdés – M. Tatu véleménye szerint...

**November 22.** Mi van a Le Monde-cikk mögött? Mi tette időszerűvé M. Tatu cikket, aki különben rokonszenvvvel kísérté az utóbbi időben az RKP politikai vonalának fejlődését?<sup>1577</sup> Egyszerűen egy kiváló puliciszta beszámolójáról van szó, vagy mögötte külügyi hivatalok is állanak?... Honnan tudhatná a szegény hazai újságolvasó! A francia és román külpolitika a jelek szerint nem áll hasonló alapelveken. A be nem avatkozás elve nem képezi a francia politika sarkalatos pontját. A kulturális kapcsolatok nem fejlődnek a gyakorlatban, a hagyományoknak megfelelően. Bizonyára a gazdaságiak még kevésbé. A kérdés csak az, hogy a Le Monde cikke a francia vagy amerikai külpolitikának a malmára hajtja a vizet?...

**November 23.** Megint nehezebben megy a munka. Túlságosan nyomasztó s izgatott a légkör. Valóban be van „fagyasztva” minden? Mesterséges fagyasztás ez, s nagy távlatban nem célravezető. Kiegyezésre van szükség a mai világhelyzetben. De semmiképpen a mai „status quo” alapján. Vissza kell állítani intézményeinket s szabad fejlődést biztosítani egész kulturális életünknek. Az alap 1945 márciusa. Ide kell visszatérni. A kiegyezésbe ezen az alapon kell belemenni. Egyelőre még fel sem vetődik a problémának ilyenfajta megoldása. Valóságban pedig sokkal nagyobb erőt jelentünk számunknál, kultúránknál és történeti hagyományainknál fogva, mint azt sokan gondolják!...

**November 24.** Ma a Történeti Intézetben újraindult az ideológiai oktatás. Sajnos ez oly nivótlan, mint eddig, de még tudatosabban ámít, mint a múlt évben. De hiszen ezek a történészek önmagukat ámítják, amikor nem mernek saját múltjuk értékeihez sem tiszta kézzel nyúlni. A krónikásokban egyesek a reneszánsz és a felvilágosodás

1576 M. Tatu: *La «quatrième nation» au pouvoir*. Le Monde, 1967. november 11.

1577 Michel Tatu.

nagy gondolkodóit vélik felfedezni. Az ő dolguk. De nem mernek a román gondolkodás ortodox elemihez nyúlni. Az ortodoxia világnézet, amely meghatározta szellemi fejlődésüket is századokon át. Az ortodoxia konzervált népi tömegeket, de ugyanakkor elrekesztelte teljesen a fejlődést a nyugat-európai eszmék elől évszázadokon át...

**November 25.** Ma lenne anyu születésnapja és névnapja. És én csak így, a késő esti órákban emlékezem meg róla. Magamban és egyedül. Egyedül vele, szelídségével és jóságával. Mennyit szenvedett és gyötörte magát egy életen át mindannyiunkért. Minden Jordáky, édesapám elsősorban, meg én, de Béla is, megjártuk a börtönöket, és a szenvedés minden formájából alaposan kijutott nekünk.<sup>1578</sup> Sebeket kaptunk és ütések minden oldalról, mert forradalmárok voltunk, és szerettük népünket, nemzetünket, a dolgozó és szenvedő embereket, minden elnyomottat. A forradalmár nem tűri az igazságtalanságot, jogfosztottságot és bilincset. Megkaptuk a magunkét, s közben anyu szenvedett, amíg élete kihuny...

**November 26.** A nyugati marxisták újabb és újabb területeken hajtják végre az új revizionizmust. A szocialista demokrácia és humanizmus új megfogalmazása, a pluralizmus elfogadása, a keresztényekkel való dialógusok átalakulása, a közös pontok keresésére, az új filozófiai és szociológiai irányzatokhoz való közeledés, mind az új revizionizmus bizonyítékai. Igazuk van lényegében a mindenfajta dogmatistáknak, régi sztálinistáknak és új maoistáknak, hogy az európai kommunista pártok feladják a marxizmus–leninizmus klasszikus tételeit. Kár tagadni, hogy új revizionizmussal állunk szemben, illetve az új körülményeknek megfelelő új fogalmakkal. Persze ezt a revizionizmust csak helyeselni lehet...

**November 27.** Gáll Ernő hazajött Nyugat-Németországból. Nyilván rengeteg élménnyel. Megvárom, mikor hajlandó beszélgetni velem, s mit mond el. Ha nem keresi az alkalmat, sajnálom, de én nem fogom „üldözni”...

Edgárral kávéztam.<sup>1579</sup> Egy órán át fejtegette jelenlegi célkitűzéseit. Szerinte változatlanul nem akarnak tudomásul venni minket mint nemzetiséget. A román szocialista „család” szerves részének tekintenek, s úgy vélik, minden jogunk meg van... Edgár kifejtette, hogy a magyar kultúrának szüksége van a zsidó írókra, de nem irányíthatják és vezethetik azt. Kért, ne értem félre s ne magyarázzam másként... Biztosítottam még egyszer, hogy ettől nem kell tartania...

**November 28.** Az Igaz Szóban megjelent a magyar–román színházi kapcsolatok történetéről szóló kis tanulmányom.<sup>1580</sup> Az jelent meg, amit írtam. Kivéve egy-két mondatot, amit a szerkesztők a cenzúra utasítására írtak bele. Szerkesztő és cenzor a szerző nélkül ír be, s ezzel hamisít meg szerzői koncepciót. A szerző ilyen fogalmazású mondatot olvas megjelent cikkében: „A szocialista Romániában a román nép és az

1578 Jordákyt háromszor tartóztatták le: 1952–1955, 1957, 1964.

1579 Balogh Edgár.

1580 Jordáky Lajos: *A testvériség jegyében. A kolozsvári magyar színháztársulat román kapcsolatai (1792–1944)*. Igaz Szó, 1967. 11. sz. 756–766.



együttélő nemzetiségek testvériségének jegyében teljesednek ki a kolozsvári magyar színjátszás legjobb hagyományai”... Holott én így fogalmaztam színészekről és színészetről: „A szocializmus felé tájékozódnak, kezdettől kiküszöbölik az embertelen nacionalista szemléletet, s legfőbb célkitűzésüknek a magyar színházi kultúra mellett a román értékek magyarra való átplántálását s a világirodalom klasszikus és modern műveinek megjelenítését tartják és vallják”...

**November 29.** Most került a kezembe Gyilaszt könyve (*Beszélgések Sztálinnal*. Zürich, 1961).<sup>1581</sup> Egyfolytában olvastam el a kétszáz oldalt. Ami megragadott, az magának Gyilasznak a fejlődése. Hogyan válik a kommunistából, a Sztálint magasra tisztelő emberből egy kiábrándult s terroruralmat elítélő szocialista. Könyve utószavában azt írja, hogy Sztálin „nem riadt vissza semmiféle bünténytől, és alig akadt, amit el nem követett volna”. Szerinte „kijár neki a történelem legnagyobb gonosztevőjének pályabére”, s „egyesült benne Caligula bűnös érzéketlensége a Borgiák rafináltságával és Rettenetes Iván cár bestialitásával”. Milyen rettenetes ítélet. És hiszem, hogy Gyilasznak igaza van... Bennem már 1946-ban összeomlott a hit benne, akit a háború alatt tiszteltem és csodáltam...

**November 30.** Farkas Laci cikket kért a Korunk részére a szociáldemokrata pártok és a szakszervezetek viszonyáról.<sup>1582</sup> Érdekes téma, s szívesen meg is csinálnám, de már eleve tartok attól, hogy megint el kell hallgatnom a probléma leglényegesebb aspektusait. Pedig az elhallgatás is hazugság. Még akkor is, ha külső kényszer az indítóoka. A külső kényszer rendszerint gondolati és lelki megalkuvással jár együtt. És az egész élet lassan-lassan csak megalkuvásokból áll... Íme milyen nagyszerű. Már lehet foglalkozni a szociáldemokrácia kérdéseivel. Természetesen kizárólag a nyugati országok viszonylatában. De miért nem lehet és szabad szociáldemokratának lenni azokban az országokban, amelyeket a kommunista pártok vezetnek?...

A politikai morál nem azonos az erkölcs általános törvényeivel. A politika s pláne egy államrezont<sup>1583</sup> megvalósító diplomácia más eszközökkel dolgozik, s nem is mindig nevezzük erkölcsösnek azt, ami különben az állam, egy osztály vagy egy vezető számára igen hasznos lehet... De most nem erre gondolok. A személyiségek s a politika, a politika s a világnézet kapcsolataim elmélkedem. Tegyük fel, hogy Nyugat-Európa országaiban valamilyen csoda folytán kormányra kerülnének a kommunisták. Vajon jelentkeznének-e azonnal párttagoknak, s ha igen, vajon vezető szerephez jutnának mondjuk Pompidou és Debré, Schumann és Capitant, Raymond Aron és Domerach vagy Seregat és Nenni, Renner és Fanfani, a konzervatív vezetők Angliában?... Aligha hiszem. De hát hogyan lehetnek politikai vezetők volt fasiszták, külön-

1581 Milovan Gyilaszt: *Találkozások Sztálinnal*. Magvető, Budapest, 1962.

1582 Farkas László szerkesztő, 1964–1974 között a Korunk külpolitika rovatát szerkesztette.

1583 Államérdek.

bőző színű ingű értelmiségiek, Daicoviciu, a marxista, és nem azok, akik a marxizmusért küzdenek...

**December 1.** Ismét fizetés, ismét nyomorúságos gondok, hogyan osszam el, mit törlesszek adósságaimból, mit költhetek szellemi dolgokra? – A drágaság folyton növekszik, fizetés marad a régi. Nehéz a gazdasági helyzet, annyi bizonyos! De csak a dolgozók viselik a kísérletezések minden terhét?... Valahol minden összefügg. Az iparosítás mérhetetlenül nagy üteme csak a dolgozóktól „akkumulált” összegekből teremthetők elő. De van egy már-már gigantikus méretű bürokrácia, nem is kettős, hanem hármass adminisztráció, az állami, a párt és az állambiztonsági vonalon. Erre nincs szükség. De aligha lehet simán és jól leépíteni és egyszerűsíteni...

**December 2.** Megint kevesebbet foglalkozom az erdélyi film történetével. Pedig ebben a hónapban szeretném befejezni...

Máriát is várom már haza. Kíváncsi vagyok, mit csinált, kikkel beszélt, és mit észlelt...

Meghűltem. Gyatrán érzem magam. Néhány napi alvásra és pihenésre van szükségem...

Az események ilyenkor jobban izgatnak. Nem tartom reménytelennek a jövőnket, de nem látom a kibontakozásnak a lehető módját és útját. Csak hogyan lehetne rávenni az ifjúságunk nagy tömegeit, hogy minden területen a legtökéletesebben igyekezzenek felkészülni. Minőséggyé kell válnia az egész erdélyi magyarságnak!!!...

**December 3.** Mária táviratozott, hogy az éjjel érkezik. Kíváncsi vagyok az élményeire, beszélgetéseire és a könyvekre, amiket hoz. Várom. Erősen várom...

Az életemet meg kell újítanom. Nem tudok most sem magamnak élni. Mária, gyerekek, édesapám, jó barátok – nem sok, legfeljebb kettő-három, köztük azonban a legtöbbet minden tekintetben B. jelent.<sup>1584</sup> És a közösség. A dolgozók, akiknek az ügyéért áldoztam életem. S a nép és nemzet, amelyhez tartozom, s amelynek egyedei külön-külön nem érdemlik meg az áldozatokat, de amely a maga egészében nagyszerű tetteket hajtott végre történelmében, s amely előtt még óriási feladatok megoldása és megvalósítása áll...

**December 4.** Az országos pártkonferenciára meghívták Balogh Edgárt, Demeter Jánost és V. Cheresteşut.<sup>1585</sup> És még rengeteg más embert. Persze nem delegátusok, egyszerűen meghívott vendégek. Bizonyára nem lesznek azok között, akiknek fel kell majd szólalniuk... A konferencia különben érdekes változásokat fog hozni. Közigazgatási és gazdasági decentralizációt, az állami bürokrácia részbeni leépítését, de ugyanakkor a párt monolit hatalmának és munkamódszerének a megerősítését. A párt megerősíti közvetlen befolyását az állam vezetésében. Hogy milyen módon,

1584 Kádár Bogárka.

1585 Victor Cheresteşiu párttörténész.

még nem látni. A demokratikus centralizmus elveinek hangoztatása ugyanis „irányított” demokráciát tesz csak lehetővé...

**December 5.** Mária hazaérkezett. Fáradtan s egyáltalán nem lelkesedéssel. Ezúttal kiábrándultnak érzem, s azt hiszem, igaza van. Még alig beszéltünk valamit. Látott néhány nagyszerű színházi előadást, hozott egy csomó könyvet, s kijelentette, hogy többet egyedül nem megy Pestre... De hát mit tegyünk, ha engem nem akarnak engedni. És miért nem akarnak? Még mindig büntetnek ezzel is? Végül is mit akarnak tőlem? Miért nem élhetek egészen egyszerű állampolgári jogaimmal?...

Ilyenformán nem hiszek a „törvényesség” betartásában és tiszteletben tartásában. A magam életén át kissé mikroalapon, vagy divatos szóval minimódon nézhetem a nemzetiségi és állampolgári jog betartását!...

**December 6.** Mária nem tudott találkozni Illyés Gyulával, mert még nem érkezett haza Londonból. Íróbarátaink közül így csak Keresztury Dezsővel találkozott. Darvas Józsefet sem kereste, s azt hiszem, jól tette. A fiatalabbakat pedig nem ismeri. Amikor 1963-ban Simon Istvánnal,<sup>1586</sup> Váci Mihállyal<sup>1587</sup> és [olvashatatlan] Istvánnal találkoztam, Mária nem volt velem... Keresztury egy szép versajánlással küldte el a Mózes igen szép kiadását. A könyv rendkívül szép. Mária azt mondja, az előadás nagyszerű. Madách és Keresztury... Milyen nagyszerű az írók találkozása, ahogy egy századon át egymást átölelve és kiegészítve gazdagítják a magyar kultúrát...

**December 7.** Folyik a pártkonferencia. Csaknem ötórás jelentés. Részleteit érdemes lesz áttanulmányozni. A nemzetiségi kérdésben sok újat bizonyára nem mond. Megismétli az annyiszor kimondott elvet a nemzetiségek egyenjogúságáról és testvéri együttélésről... A gazdasági életben kis vagy nagy reformok lesznek, alapvető változások, új gazdasági mechanizmus, vagy egyszerűen kisebb foldozások mindenütt, ahol alapvető változtatásokra lenne szükség? Ezt még mindig nem lehet tisztán látni. Mi lesz a káderekkel? A jók vagy a karrieristák és törtető kerekednek majd felül?... Sok minden a jövő évben dől el!...

**December 8.** Ma véget ért a pártkonferencia. Alapvető szerkezeti változás a pártapparátus és államhatalom totális egyesítésének a terve és elhatározása. A párt első titkára egyben államelnök lesz, a C.G.M.,<sup>1588</sup> az U.T.C.,<sup>1589</sup> a szövetkezetek legfőbb vezetői miniszterek a kormányban. Különben a konferencia központi problémája a gazdaság újjászervezése s az államapparátus szimplifikálása [volt]. Külpolitikai kérdések alig kerültek szóba. Nemzetközi szolidaritás, munkásmozgalom egysége – ahogyan az ma körforgalomban van, nem egyéb közhelynél...

<sup>1586</sup> Simon István költő.

<sup>1587</sup> Váci Mihály költő.

<sup>1588</sup> Confederația Generală a Muncii – Országos Szakszervezeti Tanács.

<sup>1589</sup> Uniunea Tineretului Comunist – Kommunista Ifjak Szövetsége.

Én csak regisztrálok magamban bizonyos dolgokat. Nincs miért lelkesednem, s már életemben többé nem is fogok lelkesedni dolgokért, történésekért és ideológiáért, amelyekért lelkesedni igazán nem lehet...

**December 9.** Mária még mindig alig beszél valamit pesti élményeiről. A legmeszszebbmenő barátságot Keresztury mellett Hanák Péter, Berend Iván és Ránki György tanúsították.<sup>1590</sup> No meg persze Pintér István és Csatáriék.<sup>1591</sup> Kiábrándultsága növekedett Erényi Tiborral szemben, és hihetetlenül dühös Kállai Gyulára. Azt hiszem, joggal. Úgy látszik, a réalpolitikusi „Gyula” számára a barátság sokat nem jelent. Eszmei barátságra gondolok. Különbözik nem csodálkozom. Bizonyára tudta jól, hogy Losonczy Géza nem áruló és nem bűnöző.<sup>1592</sup> A Népszava szerkesztőségében töltött évek, a közös mozgalmi akciók, barátság, elvtársiasság – mindez csak szólam, mihelyt az érdekek mást parancsolnak...<sup>1593</sup>

**December 10.** A szocialista országokban mindenütt előtérbe kerül az ifjúság. Lassan kiderül, hogy az ifjúság „elszakadt” és főleg „elidegenült” a Szovjetunióban ugyanúgy, mint az összes szocialista országokban. Nem hiszem, hogy a nacionalizmus alkalmas eszköz és módszer lenne az ifjúságnak a szocializmushoz való közel hozására. A nacionalizmus elavult ideológiai forma az ipari társadalmakban az atomenergia korszakában. A nacionalizmus megfelelő lehet az ázsiai termelési mód útján fejlődő országokban (Japán nem tartozik ide) s az etnográfiai állapotban levő afrikai törzsek között... Hogyan hirdethet az előre néző szocializmus elmaradt és konzervatív eszméket?...

**December 11.** Megkezdtem a megírását Janovics és az erdélyi filmgyártás kéziratnak az 1930–1945 időszakra. Úgy látom, igen értékes anyagot gyűjtöttem össze, s az erdélyi filmgyártás olyan fejezete kerül felszínre, amely eddig teljesen ismeretlen volt...

Sokszor gondolkoztam az utóbbi időben, még az annyi munkát és fáradságot az erdélyi filmtörténet felkutatása? Mégis úgy vélem, nem elvesztett idő, s a magyar kultúrtörténet fontos fejezetéhez fog hozzájárulást jelenteni...

**December 12.** Feltűnő idegesség uralja megint a politikai világot. Az amerikai „eszkaláció”, de Gaulle ellenállása Anglia Közös Piacba való belépésének, a katonai puccsok sorozata Afrikában és Dél-Amerikában a nagy jelenségek. Mind többen beszélnek az „európai kérdés” rendezéséről. Vajon mit értenek ez alatt? Rendezni akarnak dolgokat, nagyhatalmi vonalon természetesen, ahogyan az mindig történt a világpolitikában, amikor „rendezésre” értek meg a dolgok. Nem hiszem, hogy a nagy-

1590 Ránki György, Berend T. Iván és Hanák Péter történészek.

1591 Pintér István és Csatári Dániel történészek.

1592 Losonczy Gézát 1956-os szerepéért a Nagy Imre-per harmadrendű vádlottjaként elítélték, a börtönben tisztázatlan körülmények között halt meg.

1593 Jordáky 1940-et követően többször találkozott a Népszava szerkesztőségben az akkor együtt dolgozó Kállai Gyulával és Losonczy Gézával.

hatalmi politikai vonal és diplomácia mindig respektálná a kis országok ügyeibe való „be nem avatkozás” elvét. A diplomácia eszközei nem választják el határozottan és élesen a külpolitikát az egyes országok belpolitikájától...

**December 13.** Vajon érzem-e naponta, hogy kisebbségi vagyok? Vajon kisebbséginek lenni jelentheti-e az egyenjogúságot? Vagy a kisebbségi azt jelenti, hogy mint állampolgár kisebb jogokkal bír, kevesebbet jelent a társadalomban, és sokkal nagyobb erőfeszítéseket kell tennem életem fenntartásáért és megmaradásáért? Nyilván a kisebbségi életforma anyagi és lelki nyomorúságot jelent az ember számára, s nem egyeztethető össze az emberi lét tiszta humanista felfogásával... Én például naponta érzem, hogy kisebbségi vagyok! Nem dolgozhatok a saját nyelvemen, munkahelyemen, s a közéletben mindenütt az én nyelvem nem hivatalos nyelv, nem utazhatok, nem juthatok hozzá könyvekhez, amelyekhez szeretnék... És így tovább!...

**December 14.** Bányai Lászlónak cikke jelent meg a Studiiban Bánffy Miklós gr. bukaresti megbeszéléséről 1943-ban. Bethlen István Maniu felé, Kállay a fiatal Antonescu felé kereste a kapcsolatokat, látván, hogy a németek elvesztik a háborút, s félvén, hogy a kommunista Szovjetunió tör előre ebben a térségben... Bányai célja világos, még magamnak sem fűzök megjegyzést ismert álláspontjához. De most először jelenik meg leírva pozitív előjellel mindaz, amit 1944 nyarán tettünk – többek között én is – itt Erdélyben a háború befejezése érdekében. Ezelőtt 13 évvel még 12 évi börtönre ítélték el azért, ami most egy történeti cikkben helyesnek bizonyul. Persze 13 évvel ezelőtt Bányai sem azt vallotta, amit most ír, hanem azok oldalán állott aktívan, akik a 12 évet rám sózták...

**December 15.** Harmincnégy éve kötöttük össze a sorsunkat Máriával. A sorsunk azonban a későbbiekben rengeteg megpróbáltatás elé került. Soha nem a házasságon belül. Szélesebb intézmény, a mindenkori államrendszerek tartották fontosnak, hogy valamiért mindig üldözzenek. A Sziguranca védte a burzsoá társadalmi rendet, s éppen eleget zaklatott, de nem tartóztatott le. A horthysta hatóságok, csendőrnnyomozók és Gestapo már gumibottal, nyomozószobák kínzásaival és börtönrel védte magát „felforgató” tevékenységem ellen. És ezután jött a szabadság, vagy talán szabadság illúziójának rövid periódusa után a leghosszabb börtön, amellyel az „elvtársak” befolyásolták sorsom alakulását...

De hát nagyon örvendek az 1933. december 15-i estének...

**December 16.** A nyugati sajtóban mind gyakoribb a kérdés: mi legyen a kommunistákkal?... A francia és olasz értelmiség elismeri a kommunisták erejét, energiáját, akaratát valami új iránt. De nem hajlandó csatlakozni hozzá, mert nem akarnak lemondani a szabadságról. Malraux *Antimémoires*-jában írja, hogy 1944-ben fejezte ki de Gaulle előtt azt a véleményét, hogy véleménye szerint „nemcsak a liberalizmus, de a parlamenti játék is halálra van ítéelve azokban az országokban, ahol a pártok partnere egy hatalmas kommunista párt”. A történelem következő évei pedig azt bizonyították, hogy a Vörös Hadsereg megjelenése dönti el a politikai és hatalmi erőviszonyokat.

És ez vált a kommunista pártok tragédiájává, ahol hatalmassá váltak, de a szovjet politika következtében mégis izolálódtak. Végzetesen izolálódtak!...

**December 17.** A kommunista pártokban kegyetlenül kemény belső harcok dúlnak a vezetésért és hatalomért. A magyarországi pártban Kállai után – vagy mellett – úgy látszik, Kádár vezetőszerpe is meggyengült. A cseh és lengyel kommunisták a legélesebb frakcióharcokat vívják. A szovjet pártban sem biztos senkinek a vezető helye. De nem a tömegek, a pártdemokrácia széles körű érvényesülése eredménye soha a változás, hanem az apparátusban levő erőviszonyok döntenek el mindig. Ki marad felül. A kommunista mozgalom a funkcionáriusok hadának a mozgalma. Az uralomra jutás utáni időszakban a hivatásos forradalmárok helyét a funkcionáriusok légioja foglalja el. A gépezet ellen pedig nem lehet semmit tenni. Olyan, mint a robot-embergép!...

**December 18.** Nem értem, hogyan kerülhetnek a nacionalizmus forгатagába civilizált népek. Európa és a nacionalizmus – ez a párosítás annál inkább illik a 19. századra, mert itt született meg a nacionalizmus. De elfogadható még a 20. század első harmadára is. Ma már paradoxon és bűn a nacionalizmus vonalán haladni. Hogyan kerülhetnek erre a vonalra haladónak nevezhető emberek s különösen kommunisták?... De micsoda képtelen ellentmondás! Nacionalizmussal nevelni a nemzetet, s ugyanakkor megtagadni egy másiktól, hogy saját nemzeti életformáját, ritmusát és kultúráját élje?... Erre hogyan nem eszmélnék egyszer már rá!...

**December 19.** Franciaországban a hagyományos 15-20 pártba tagozódó politikai közvélemény minden jel szerint négy-öt pártalakulat felé fejlődik. A francia nép két pártba képtelen lenne beszorulni, s így pártszövetségeket hoz létre, amelyeken belül nemcsak a vitaszabadság teljes, hanem az irányzatok kialakulása és harca is. A jobboldali és nagypolgári erők egy magát szocialistának nevező de Gaulle-ista pártszövetségbe tömörülnek. A konzervatív polgárság és értelmiség a Lecanuet vezette centrumban próbálja összefogni különböző csoportjait. Az S.F.I.O.-ban<sup>1594</sup> erősödik a tendencia egy labourista jellegű párttá való alakulásra, amely a klubokat, a radikálisokat, a Miterrand-pártot és a szocialistákat egyesítené. És vannak a kommunisták, látszólag egységesen, a valóságban azonban sok frakcióban...

**December 20.** Az emberi nyugtalanság és békétlenség mindig megtalálja kirobbanó formáit és lehetőségeit. Nem tudom már, hányadik katonai diktatúra következett be Afrikában, ezúttal Dahomey államban.<sup>1595</sup> Algírban pedig a hadsereg egy része lázadt fel és vívott kemény tankcsatát a Boumédiénékhez hű hadseregcsoportokkal.<sup>1596</sup> Jemenben irtják egymást az arab republikánusok és monarchisták. Izraelben itt is erősödnek a nacionalista erők. A türelmetlenek, akik egy hatalmas államról álmodoznak,

1594 Section française de l'Internationale ouvrière (A Munkásinternacionálé Francia Szekciója). Az 1905–1969 között működött francia szocialista párt hivatalos megnevezése.

1595 *Katonai államcsíny Dahomeyben*. Előre, 1967. december 19. 4.

1596 *Algírban helyreállt a nyugalom*. Előre, 1967. december 19. 4.

s nem látják, milyen veszélyeket hordozna magában egy olyan államalakulat, amelyet nemcsak kívülről vesznek körül az arabok, hanem belül is nagyobb lenne a számuk, mint a zsidóké!...

**December 21.** Janovics filmrendezői tevékenysége mind határozottabban bontakozik ki munkám közben. Persze Janovics is üzletember, nem csak művész és szervező. Tervei, amelyeket akár a román kormány, akár Budapest felé készít, erősen magukon viselik az üzletember jegyeit. De ezért nem lehet elmarasztalni. Sajnálatos, hogy sokkal kevesebbet tudott realizálni terveiből, mint tudott volna... Az utóbbi időben azonban mind többet kutatják Janovics „magyar nacionalizmusát”. Az örület a film és a színház történetének kutatására is átcsap. Egy nemzetiség jogos önvédelmi harcát egy agresszív nacionalizmussal szemben nem lehet elítélni. Hiába próbálják egyesek „átírni” saját elgondolásaik szerint a történelmet!...

**December 22.** Az elidegenülés folyamata rendkívül felfokozott szerte a világon. Most már nem „gazdasági” elidegenülésről van szó. Nem a „termelési eszközöktől” megfosztott ember, hanem a gazdasági életben aránylag jól élő emberek lelki-szellemi elidegenüléséről van szó. Az embernek nem kell a „rákényszerített” kultúra. Az emberek szeretnék maguk megválogatni olvasmányaikat, s azokat, akiket hajlandók vezetőknek elismerni. A szocializmusnak szembe kell néznie a valósággal, s ha nem képes megtalálni az elidegenülés igazi okait, akkor [olvashatatlan] tragikus helyzetbe kerül. Ehhez nem csak bátorság, hanem értelem is szükséges.

**December 23.** Az emberiségnek bizonyára voltak aranykorai. Nyilván akkor, amikor a jólét uralkodott. S a jólét demokráciát is eredményezett, gondolkodási és szólás-szabadsággal. Igazi demokrácia azonban csak kevesek agyában volt. Hiszem, hogy Perikles, Jefferson és talán még mások is hittek az abszolút demokráciában.<sup>1597</sup> Most nem gondolok a bölcselők hosszú sorára, akiknek politikai hatalom soha nem volt a kezükben... De mit gondoljak az emberiség egész történetéről?... Amely háborúk és nyomorúság, elnyomás és önkény sorozata. Ezért van, hogy kortársak soha nem beszélnek aranykorról a jelenben, hanem mindig csak a múltat idézik...

**December 24.** Semmiféle népirtást nem helyeselhetek még [olvashatatlan] sem. A népirtóknak soha nincs igazuk, s mindig elnyomást igyekeznek igazolni hamis érvekkel és meghamisított történelmi eseményekkel. Csak ma nézzünk szét a világban! Miért lenne joga az arab népeket önkény alatt tartó vezéreknek elsöpörni a kis zsidó államot? Mi jogosítja fel Macarion érseket<sup>1598</sup> vagy Grivasz tábornokot százötvenezer török jogainak megsemmisítésére? Miért ne lenne joguk Nigéria népeinek vagy törzseinek önálló államalapításra? És miért nincs joga minden nemzetiségnek szerte a

1597 Periklész ókori görög athéni államférfi és Thomas Jefferson az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat szerzője, az USA elnöke.

1598 III. Makáriosz ortodox érsek, a független Ciprus első államfője 1960 és 1977 között.



világon önkormányzatra s életének saját nemzetével való összekapcsolására?... Kérdések, amelyekre politikusok és diplomaták nem felelnek!...

**December 25.** Ünnepek és dolgozom...

**December 26.** A Habsburg-bibliográfián dolgozom. Természetszerűen nincs hivatalos ünnep nálunk. Még mindig nem engedélyezik az ünnepet. Pedig az emberek ünnepelnek...

**December 27.** Dolgozom...

**December 28.** Olvasok és dolgozom.

**December 29.** Olvasok.

Lelkileg nem érzem jól magam. Itt a közérzet csak nyomorúságos lehet.

**December 30.** A külföldi irodalom üdítő...

Az élet nyomorúságos.

**December 31.** Édesapám kórházban van. Hogy szeretett volna hazajönni. Bevittem [a] rádiót neki a kórházba. Este meglátogattam. Nagyon örvendett. A baj, hogy már alig lát... nagyon szeretem, és tétlen vagyok...

És milyen gonoszok vele szemben a Párt részéről. Fél évszázadon át vezető és harcos, s most száműzve, mint a többi szociáldemokrata...

**Január 1.** Nem tudom, mit hoz majd ez az év. A kilátások nem a legragyóbbak, különösen az emberiség békéje szempontjából. A küzdelem a két kolosszus között dől el nyilván. Nixon és Brezsnyev – két erőszakos embernek látszik, s a kérdés az, vajon a botor bátorság vagy az okos félelem kerekedik felül. Az első a pusztulás, a második a megbékélés alapja lehet. Így aztán filozófiánkat is át kell hangolnunk. Különben is új filozófiai fogalmazásokra van szüksége az egész emberiségnek. Az atom és elektronikus korszaknak nemcsak az idealista–materialista filozófiai ellentétpár nem felel meg, de a fejlődés meghaladta a polgári és szovjet-szocialista világ koncepcióját is. Valamilyen új, demokratikus és szocialista rendszer körvonalai vannak megszületőben, egyrészt az emberek tudatában, másrészt az egyes társadalmakon belül. A modell nyilván sokkal inkább a svéd vagy az ausztráliai, mint mások...

**Január 2.** Ma Salamon László publicisztikai írásaival foglalkoztam.<sup>1599</sup> Értékes és szép dolgai vannak. Be akarom fejezni pesti utazásom előtt.

**Január 3.** Dolgozom éjjel-nappal. Salamon László-kötet. És Kovács Katona Jenőről szóló monográfiámat nézem át.<sup>1600</sup> Nem tudom megérteni, mit kifogásolnak benne. Abafáy tíz évvel ezelőtt disznó módra viselkedett.<sup>1601</sup> De miért tanácsolja most el Csehi Gyula? Vajon rosszul van megírva? Ha igen, úgy le kell tennem a tollat. Azt hiszem ugyanis, hogy sikerült [ez a] tanulmányom. A sikerült írásaim közé tartozik...

**Január 4.** Dolgozom a kéziratokon.

**Január 5.** Befejezés előtt a Salamon-kötet.

A Kovács Katona Jenő-tanulmány nem rossz. Kisebb javításokat végeztem rajta. Így adom be. Lássam, mit szólnak hozzá ezúttal a kiadó bölcs lektorai...

**Január 6.** Megbeszéltem Pascuval a pesti utazást.<sup>1602</sup> Az intézeti igazgatónak bizonyos rendelkezések szerint hozzá kell járulnia minden külföldi utazáshoz...

Megvettem a vasúti jegyet január 10-ére!

**Január 7.** Befejeztem tervezett munkáimat.

Készülök a pesti útra.

Végül is a pihenőszabadságomat vettem ki. Szeretnék egy hónapot ülni.

1599 Salamon László: *Május két madara. Esszék és publicisztikai írások 1923–1943*. Utószó Jordáky Lajos. Kriterion, Bukarest, 1971.

1600 Kovács Katona Jenő: *Emberi kérdés*. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1977.

1601 Abafáy Gusztáv publicista.

1602 Ștefan Pascu történész.

**Január 8.** Varró Dezső<sup>1603</sup> keresett. Megígértem, ha hazajövök, foglalkozom a könyvével. Abafáy úgy látszik, vele is disznó módon viselkedik. Varró pedig egy kicsit boldond...

**Január 9.** Elintézttem minden kéziratot, amit vállaltam. Indulhatok ma éjjel. Mária később jön utánam. Lacinak a lelkére kötöttem, hogy tanuljon (úgyse fogja betartani).<sup>1604</sup> Bélusnak, hogy viselkedjen rendesen itthon (Lacival úgyis durva lesz).<sup>1605</sup> Remélem, nem lesz semmi baj itthon, amíg oda leszek. A viszonyok azonban nem javulnak. Megtorpant a demokratizálódás. A mi kérdésünkben pedig ismét azok az erők kerültek felül, akik nem akarják az egyenlőségen alapuló megbékélést. Megalkuvó pedig van elég. És gyáva. És karrierista...

Meglátjuk. Mindenesetre örvendek az utazásnak!

**Január 10.** Hajnalban indultam Pestre. Kényelmesen utaztam együtt a véletlen folytán Kolcsár Jancsival és Keszérű Bálinttal a szegedi egyetemről.<sup>1606</sup> Sötétben utaztunk, így hegyeinket nem látom, s mihelyt megvirrad és kireggededik, már a síkságon vágat a vonat. Átállítom az órát, átmenetileg nyerek egy egész órát az életből. Tizenegyor beérkezünk. Elintézttem az elszállásolást a Nyugati pályaudvar melletti MÁV vasúti „laktanyában”. Dél lett, az idő csúnya, én azonban élvezem a fővárost. Itt vagyok a Nagykörúton, a Nyugatitól megyek a város szíve felé.

**Február 8.** A kommunista írók és szellemi emberek jelentős részének kiábrándulása a szovjet szocializmusból megdöbbszentően nagy. Nem az döbbszent meg, amiből kiábrándultak, hanem ahogyan kiábrándultak. Azt nem hajlandók elismerni, hogy tíz, húsz vagy harminc éven át tévedtek, nem erre nem hajlandók, mert igazat kellene adniok a szociáldemokratáknak s a kommunista pártok eretnekeinek. Engem mindig az választott el a kommunista mozgalmaktól, ami ma is elfogadhatatlan. A humanista és etikai tartalmat kifogásoltam mindig, s ezt nem találtam meg benne akkor sem, amikor tiszta hittel csatlakoztam. Rövid ideig voltam a kommunista mozgalomban. Rövidebb ideig, mint bárki más. Nem tudom, miért csodálkoztak a barátaim, hogy nem kíváncsi voltam vissza. Számomra a szabadság és demokrácia, a következetes humanizmus és az etikai magatartás elengedhetetlen bármilyen szocializmus számára...

**Február 9.** Vajon tényleg kettős énné kell kialakulni az emberben, ha a szocialista táboron belüli külpolitikai és katonai vonatkozásokat figyeli? Visszatérek Csehszlovákia katonai megszállására. Az erőszakot változatlanul elvetem, bárki is kövesse azt el. Minden népnek joga van a maga politikáját saját akarata szerint intézni, ha belpolitikájában valóban demokratikus elvek vezetnek. Ezért igenli az igazi énné a demokratikus fejlődést és ítéli el az erőszakot... A másik én a reálpolitikát figyeli. Ennek semmi köze az etikai alapelvekhez. A két kolosszus fegyveresen vonul fel egymás ellen, hogy

1603 Varró Dezső református lelkész és költő.

1604 Jordáky László.

1605 Ifj. Jordáky Béla.

1606 Keszérű Bálint irodalom- és művelődéstörténész.

erőpozícióból kezdjék meg tárgyalásokat, amelyek szükségszerűen be kell hogy következzenek. Nyilván a Szovjetunió katonai határait biztosítja. Csehszlovákiában s a többi szocialista állam haderejében és pártjaiban úgy látszik, nem bíznak nagyon Moszkvában a katonák...

**Február 16.** A szocialista pártok láthatólag konstruktív programmal offenzívába készülnek menni. Anglia, Németország és Olaszország külügyminiszterei szocialisták, s mintha össze akarnák hangolni a de Gaulle-ellenes törekvéseket. Az egységes Európát szeretnék megteremteni, a béke és a leszerelés mellett foglaltak állást. Úgy látszik, igyekeznek kihasználni a kommunista mozgalom zavarát és ellentmondásait. Az olasz szocialisták például tüzet nyitottak a kommunista mozgalomra. Nem támadják, hanem elemzik és értékelik. Az Avantiban arra mutatnak, hogy hosszú évekig tartó belső vajúdasra kell számítani az olasz kommunista mozgalomban, amíg képesek lesznek a teljes fordulatra. Az új szempontok még nem diadalmaskodtak – állapítja meg Gaetano Arfe –, de biztos jelek vannak...

**Február 17.** Erős Hankával beszélgettem a Dolgozó Nőnél levő cikkemről.<sup>1607</sup> Kétnyes közölni, mert nincs benne román nőkről is szó. Dehát honnan vegyek a 17., 18. és 19. századból Bethlen Katákat, Lórántffy Zsuzsannákat vagy Teleky Blankákat? – Legalább keressek néhány mondatot, hogyan vélekedtek a románokról – mondotta. Csináljak három cikket, bővítsen ki, de legyen valamilyen román vonatkozása... Úgy látszik, nekünk minduntalan bizonyítani kellene, hogy nincsenek önálló hagyományaink, nincs saját kultúránk, tehát nincs önálló nemzeti létünk sem. És ha ezt kell, miért csak nekünk, magyaroknak, s miért nem a románoknak is?... A cikket egyelőre visszavettem.

**Március 2.** Ebéd után eleget tettem állampolgári kötelességemnek. Elmentem szavazni. Két jelölt közül nem választhattam. Megtagadtam hát bizalmamat az egyetlen jelölt iránt. Pedig sok minden pozitívnak látszik, különösen a külpolitikában. A nemzetiségi kérdés azonban nincs megoldva. A belpolitikát nem lehet elválasztani a külpolitikától. Legalább ne lennének olyan kategorikusak annak a kijelentésében, hogy a nemzetiségi kérdés teljesen megoldódott, s nincs hozzátennivaló. Legalább ismernék el, hogy ilyen vagy olyan okból még vannak megoldatlan dolgok, s a fejlődés folyamán ezek is megoldódnak. Én nemcsak állampolgár vagyok, hanem magyar nemzetiségű állampolgár. Bizalmamat maradéktalanul csak azoknak adhatom, akik elismerik teljes jogomat, teljes egyenlőségemet és szabadságomat. Bizalmam nagyobb, mint volt egy évtizeddel ezelőtt, de nem lehet más, mint „korlátozott”.

**Március 4.** Ma reggel hivatott Daicoviciu.<sup>1608</sup> Közölte, hogy nem járul hozzá budapesti utamhoz, mert a Párttörténeti Intézet magánszemélyként hívott meg, s nem az Intézethez intézte a meghívást. „Te sfătuiesc să te renunți de acest drum. Eu nu dau

1607 Erős Blanka újságíró, szerkesztő.

1608 Constantin Daicoviciu történész.

aprobarea și atuncia nici așa nu poți să mergi. Nu ești membru de partid. Și nu ești indicat tocmai Dta ca să mergi la o astfel de conferință.”<sup>1609</sup> Tudhatham előre, hogy ez lesz a válasz. Határtalan gyűlölete ennek az öreg gonosz embernek még most sem szűnik meg. De ugyanúgy nem törődöm vele, mint hogy eddig sem törődtem. Pedig mennyi szenvedésnek az okozója!...

**Március 5.** Ma levelet írtam Nicolescu-Mizilnek.<sup>1610</sup> Leírtam a Daicoviciuval folytatott beszélgetést. Felvettem a kérdést, vajon diszkriminációt jelent az, hogy nem vagyok párttag. És hogy Daicoviciu-féle alak eldöntheti a kérdést, vajon méltó vagyok-e Magyarországon egy nemzetközi értekezleten részt venni? – Megemlítettem, hogy engem mindig üldöztek, de soha nem viseltem se fekete vagy barna, de se zöld vagy kék inget.<sup>1611</sup> Remélem, megérti belőlük a célzást... Különben kértem egy-két órás beszélgetést a magyarság problémáival kapcsolatban. Azt is megírtam, hogy nem mindig és nem mindenben értek egyet a párt politikájával, különösen egyes részleteiben... Ha van ráció és okos gondolkodás, meg fog hívni egy beszélgetésre. Ha nincs, és továbbra is szemfényvesztő kirakatpolitikában látják a nemzetiségi kérdést, akkor a beszélgetés nyilván tárgytalan...

**Március 6.** Nyugat-Németország új köztársasági elnöke szociáldemokrata lett.<sup>1612</sup> Rendkívül örvendek. Kiváló embernek jellemzik mindenfelé Heinemannt. Úgy látszik, nyugaton komoly szocialista előtörés van. Olaszország, Ausztria és Németország elnöke szociáldemokrata, Anglia és Svédország miniszterelnöke is. A külpolitika a szocialisták irányítása alá került az angoloknál, németeknél és olaszoknál. Remélem, ebből csak jó származik egész Európára, és hozzájárulnak nemcsak a békés egymás mellett éléshez és az egymás ügyeibe való be nem avatkozás politikájához, de a népek, nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának a biztosításához is...

Különben ma telefonon hívott Ion Golan, az Akadémia országos főtítkára. Pesti utamról érdeklődött. Nem hiszi, hogy lenne akadály a elmenetelemnek. Megmondtam, milyen kérdésekben szándéksom hozzászólni. Kértem, vegye fel a kapcsolatot a Központi Bizottság illetékes osztályával, s úgy döntsének. Úgyis ott dől el...

**Március 7.** Ma délelőtt keresett a káderes.<sup>1613</sup> Délben jutottam el hozzá. Közölte, hogy „felső helyről” kapott utasítást útlevelhez szükséges irataim elkészítésére. Az Akadémia hivatalos küldötteként megyek Budapestre. Legalább így közölték. Fogalmam sincs, ki döntött, vagy ki mondja ki az utolsó szót. Én mindenesetre csak akkor

1609 „Azt tanácsolom, hogy mondd le ezt az utazást. Én nem engedélyezem, és akkor amúgy sem tudsz menni. Nem vagy párttag, és éppen te nem vagy hivatott arra, hogy erre a konferenciára elutazz.”

1610 Paul Niculescu-Mizil kommunista politikus.

1611 Jordáky itt a két világháború közötti időszakban a romániai fasiszta mozgalmak által viselt színes ingekre utalt.

1612 Gustav Heinemann szociáldemokrata politikus, 1969 és 1974 között a Német Szövetségi Köztársaság elnöke.

1613 Ismeretlen személy.

hiszem, ha kezemben az útlevel, s valamilyen járművön ülök... Persze, speciális útlevel kitöltése, speciális fényképek. Az is elő van írva, hogy 6 × 5-ös fényképen, szembe fordulva s nyakkendővel kell legyek lefényképezve. Elintéztem estig mindent, s beadtam. Most már ők intézik, s az eredményről majd értesítenek... Kiknek az eszméje, hogy menjek? Daicoviciu miért volt oly kategorikus az elutasításban?<sup>1614</sup> Niculescu-Mizil a levelem még nem kaphatta meg!<sup>1615</sup> Furcsa procedúra, bár egyáltalán nem furcsállom, mert megszokott ez itten. Akkor csodálkoznék, ha megkapnám, s valóban Pestre utaznék...

**Március 8.** Most mindenesetre dolgozom. Néhány cikket meg kell írnom s két tanulmánnyal is el kell készülnöm. Sok időm rabolják el a terméketlen beszélgetések az Intézetben, s főleg az adminisztrációs szaladgálások...

A brassói könnyűzene-fesztivál díjazása felháborító. De még felháborítóbb a zaj, amit rossz és gyenge énekesek körül csapnak. Interjúk, beszélgetések, nyilatkozatok hangzanak el... s közben komoly művészekkel a kutya sem törődik. A nagy nyilvánosság számára az önképzőköri színvonalon álló könnyűzene-énekesek és zeneszerzők a fontosak. Deformálódott minden. Nincsen egyensúly. Az értékek felmérése senkinek sem ügye, sem hivatása...

**Március 9.** A szociológia és történettudomány kapcsolatainak a kérdése izgat. Már húsz évvel ezelőtt is szerettem volna ezzel a kérdéssel foglalkozni. Sokat olvastam hozzá, s rengeteget jegyzetem is van. De most már szintézisbe szeretném foglalni mindazt, amit tudok, s ami mondanivalóm lenne a kérdésről. A szociológia hirtelen milyen divatos lett. Egy csomó sarlatán, aki az elmúlt két évtizedben kigyót-békát kiáltott ki rá és gyalázkodott a szociológiai gondolkodás ellen, most hirtelen felfedezi önmagában a szociológust. És most ugyanolyan szellemi szinten dicséri, amilyenen eddig gyalázta. Rothadt karrieristák tartják a kezükben továbbra is a szellemi életet, s aki elég nagy ahhoz, hogy „diktáljon”, erejét saját karrierjére fordítja. Minden nála tehetségesebbet elnyom, s a talpnyalók nagy csapatát építi ki maga körül. És még etikáról is beszélnek ezek a szemét emberek.

**Március 10.** A három amerikai asztronauta csodálatos teljesítményét bámulom, s alig tudom értelemmel követni a tudomány csodálatra méltó útjait és eredményeit.<sup>1616</sup> S ugyanakkor mélyen elszomorít mindaz, ami az emberi társadalomban végbemegy. Ellentétek és harcok mindenfelé. Kína és a Szovjetunió most már eljutott a fegyveres összeütközések elég súlyos stádiumába. A gyalázkodó hang pedig minden eddigit felülmúl. Százvezrek vonulnak fel Pekingben és Moszkvában s tüntetnek egymás ellen. Vért akarnak látni, megtorlást követelnek, a háborús hisztériát fokozzák fel... Persze mindezt a szocializmus nevében. Másutt fegyveres összeütközések, forradalmak és

1614 Constantin Daicoviciu történész.

1615 Paul Niculescu-Mizil kommunista politikus.

1616 *Az Apollo-9 a világűrben.* Előre, 1969. március 5. 6.

ellenforradalmak, esztelen bombázások, embercsoportok kiéheztetése. Ugyanakkor flottademonstrációk saját országuktól sok ezer kilométerre. Emberek ujjonganak azoknak, akiket a tegnap még gyűlöltek, s a gyűlölt ellenfél hirtelen barátta válik. Júdasok mindenfelé, s a Krisztusokat naponta feszítik keresztre...

**Március 11.** A húszas évek emigrációjával foglalkozom. Az Utunknak írok egy cikket.<sup>1617</sup> Azt hiszem, ezt adom át közlésre a Népszabadságnak is. Kíváncsi vagyok, végül is feljutok, vagy a jól „megfontolt” szempontokból végül is nem engednek ki...

A fegyveres összecsapás utáni tüntetések tovább tartanak. Pekingben és Moszkvában őrzöngve követelik a megtorlást és a leszámolást a másik féllel. Ötven éve alakult meg a III. Internacionálé, s már a szelleméből sem maradt meg semmi. Proletárinternacionalizmus helyett felfokozott nacionalizmus s már-már faji gyűlölet. Az eszme továbbfejlesztése helyett lényegében a szocializmus alapeszméinek a megtagadása. Demokrácia és szabadság helyett erőszak és elnyomás. Miben higgyen még az, aki valóban kommunistának hitte magát? Oh, nem rólam van szó. Én már rég túl vagyok mindeneken!...

**Március 12.** Befejeztem a kisebb tanulmányokat, s hozzákezek egy alapvető szociológiai könyv megírásához. És párhuzamosan meg kell kezdenem az „ezeregyedik éjszaka történeté”-nek megírását.<sup>1618</sup> Nem várhatok tovább. Ki kell írnom magamból mindazt a borzalmat, amit átéltem, s amit emlékezetemből nem tudok kitörölni...

A jugoszláviai kommunista párt megkezdte kongresszusi tanácskozásait.<sup>1619</sup> Nincs visszaút Tito és elvbarátai számára. Lényegében a szociáldemokrácia felé haladnak, s teljessé válik elszakadásuk a kommunista világmozgalomtól. Az is lehet, hogy új kristályodási ponttá, új centrummá alakul, s lesznek kommunista pártok, amelyek Belgrád körül fognak felsorakozni...

**Március 13.** Még semmi hír az útlevelel. Bizonyára nem is lesz belőle semmi. Remek és ravasz összjáték. Daicovicu, Pascu, [olvashatatlan] s mind mögött ott az elvakult nacionalizmus...<sup>1620</sup> Ám legyen. Nem engedek, tehát nem mehetek el. A magam módján visszafizetek. Még nem tudom, hogyan. Majd csak kialakul valahogy... Eddig is lemondtam sok mindenről. Ezután is le fogok tudni mondani olyan dolgokról, amelyek akár csak közvetve is a jellemtelenségeket támogatná. Megválogatom, kivel beszélek és miről írok majd...

A világ a szakadék szélén áll, és itt sokan még mindig nem akarják megérteni, hogy az egység alapja az egyenlőség. Amíg nincs biztosítva maradéktalanul az egyenlőség a magyarság számára minden területen, addig a lelkek mélyén fájdalom van. Hiába

1617 *A Magyar Tanácsköztársaság értelmiségi emigránsai Romániában.* Utunk, 1969. március 21. 7.

1618 Jordáky a fenti címmel 1952–55 közötti börtöntapasztalatait szerette volna megírni.

1619 *A Jugoszláviai Kommunista Párt megalakulásának 50. évfordulója.* Igazság, 1969. március 12. 4.

1620 Constantin Daicovicu és Ștefan Pascu történetesek.



kényszerülnek naponta hazugságra, mert felfele kényszerből hazudva, önmaguknak is hazudnak – a lélek keresi a megtisztulás útját, és megveti a janicsárokat...

**Március 14.** Még ma sem kaptam értesítést az útlevelügyben. Persze ez diszkrimináció is. Nemzeti és világnézeti diszkrimináció. Elfogadhatatlan és megbocsáthatatlan...

Olyan tökéletesen, mint ma, még soha nem fogta át a világot a technikára alapozott civilizáció. Ezért veszélyesebb ma a világ dominálására és felosztására való törekvés. Ma már minden nép független, és saját államában él többnyire. Függetlensége mégis legalább olyan nagy, mint volt a múltban. Persze ez nem gyarmati függés, hanem valami egészen más. Kiderül, hogy a világ egyetlen része sem lehet teljesen független, s így a szuverenitás eszménye inkább fikció, mint igazi realitás. És hiába tüzelik fel az új nacionalizmust, annak el kell hálnia és el kell tűnnie. Mennyi idő alatt? Ki tudja? És ki tudja, mennyi szenvedés vár még a népekre s a népeket kitevő egyedekre. Az emberre!...

**Március 15.** Szép csöndben zajlik a márciusi ünnepség még Magyarországon is. És teljes némaságban nálunk. Erről a sajtónk még említést sem tesz. Mindent és mindenkit ünnepelhetünk, s miért nem emlékeztünk meg erről most már egyetlen szóval sem? Miért nem ünnepelhetünk nyíltan és szabadon, s miért kényszerülünk arra, hogy titokban, csak a lélek legmélyén emlékezzünk meg némán nemcsak a magyar, hanem a világszabadság nagyszerű napján? – Amíg nem emlékezhettek ezen a napon a márciusi ifjakra, Petőfire és társaira, addig nem érzem jól magam. De azoknak is rossz lehet a közérzete, akik nem engedik az ünnepet. Rosszak a tanácsadók, s így rosszak az intézkedések is...

Én azért ünnepelek... Csöndben. Magamban. Végig gondolom 1848 elődeit és az utódokat. Azokat is, akik elkótyavetyélték az örökséget, s azokat is, akik hűek maradtak...

**Március 16.** Nyilván mindenütt úgy döntöttek, hogy [nem] engednek ki Budapestre, a tudományos ülőszakra. Ma el kellett volna utaznom. A disznóság az, hogy még csak nem is értesítenek. Miért nem mondják meg, nem engedünk ilyen és ilyen okokból. Diszkrimináció ez a javából. Nemcsak egyéni, hanem nemzetiségi is egyben. Most már 14 éve, hogy „rehabilitáltak”. De csak papíron. Jogfosztott vagyok, és nem tudom, hányadrendű állampolgár. És ha bárhol megmondom, akkor engem minősítenek lázadónak, s ha nemzetiségi egyenjogúságot kívánok, akkor én vagyok a sovinszta. S teszik ezt azok, akiknek a számára a demokrácia a múltban sem kellett. Akkor azonban szemeiket Berlin és Róma felé vetették. Később Moszkvát kezdték látszólag imádni. Most pedig keresik a helyet, merre nézzenek. El Moszkvától... de még nem tudják biztosan, hova kellene lehorgonyozni...

**Március 17.** A kínai és a szovjet fegyveres konfliktus mind súlyosabb.<sup>1621</sup> Már az atomfegyverek bevetésével is fenyegetőznek. A fejlődés természetes útja, hogy ideju-

1621 *Incidentek a szovjet–kínai határon*. Előre, 1969. március 5. 6.

tottak... Tito ugyanakkor a belső demokratizálás továbbfejlesztését hirdette meg. A pártdemokrácia a kisebbség részére is biztosítani fogja a szabad véleménynyilvánítást, és a lehetőséget, hogy többséggé válhasson... A szociáldemokrácia ereje pedig növekszik a civilizált országokban. Modern demokratikus és szabad világ különben el sem képzelhető szabadság nélkül...

Vajon számomra álom marad a szocialista társadalomnak az a formája, amelyben szabadon fejthetem ki gondolataimat s képességeimet érvényesíthetem? Hiszen miért tanul, miért gondolkodik, miért alkot az ember, ha nem azért, hogy tudását átadja másoknak, mindenki, az egész emberi közösség javára...

**Március 18.** A Le Monde világsajtószemléjében olvasom, hogy 50-60 kínai és 40 szovjet hadosztály áll szemben a szovjet–kínai hatalmas határvidéken. Ez milliós hadigépezetet jelent, s borzalmas dolgok következhetnek be, ha a fegyverek eldördülése általánossá válna... Moszkva számára Mao és Tito egyaránt áruló, s árulásra akarják készíteni a többi szocialista országokat és kommunista pártokat is. Furcsa logika. De hát már hozzá kellett szoknunk, hogy a tolvaj kiáltja a „fogják meg a tolvajt”. Ez régen is így volt, s a diplomácia eszközei és módszerei keveset változnak. Lenin csak jelszót hirdetett meg – jóindulatúan csak álmodozónak nevezhetjük –, amikor a titkos diplomácia eltörlését hirdette meg, s bejelentette, hogy minden a nép szeme láttára történik majd. A titkos diplomácia fontos eszköz maradt, és szerepe nagyobb, mint volt. És nyilván a jövőben sem fog csökkenni...

**Március 19.** Dolgozom. Ma már véget ért Budapesten az az értekezlet, amelyen diszkriminációs intézkedések következtében nem vehettem részt... Rendben van. Hozzá kell komolyan fognom az „ezeregyedik éjszaka történetének” megírásához...<sup>1622</sup>

**Március 20.** A Korunk szerkesztőségében tartották meg az Irodalmi Lexikon szerkesztőségi ülését. Tartózkodó magatartást tanúsítottam, s a végén bejelentettem, hogy egy szerkesztőségi ülésen hajlandó vagyok kifejteni fenntartásaim okait... Furcsa módon csinálja az egészet Edgár...<sup>1623</sup>

**Március 21.** Egy új tudományággal, a polémológiával ismerkedem.<sup>1624</sup> A béke és a háború tudományáról van szó. Rendkívül érdekes a tudomány. De mennyiben hat és befolyásolja a kormányok működését? Hiszen mind több helyen lövöldöznek és háborúznak! Hedley Bull könyvét olvasom: *The control of the Arms Race*.<sup>1625</sup> Nagyon tanulságos könyv. És mégis a végpusztulás felé megy az emberiség!...

1622 Jordáky a fenti címmel 1952–1955 közötti börtöntapasztalatait szerette volna megírni.

1623 Balogh Edgár publicista.

1624 A békekutatás (polemológia és konfliktológia) önálló diszciplínaként a 20. század második fele óta fontos területe a történeti kutatásoknak, a nemzetközi kapcsolatok vizsgálatának.

1625 Hedley Bull: *The Control of the Arms Race: Disarmament and Arms Control in the Missile Age*. Praeger for the Institute for Strategic Studies, 1961.

**Március 22.** Megjelent egy nagyobb cikkem az 1919-es magyar baloldali emigránsok romániai tevékenységéről.<sup>1626</sup> Elég terjedelmes, pedig az anyagnak elenyésző részét közölhettem csak... A cenzúra nem szólt bele. A szociáldemokrata emigráció szerepét is ismertethettem. Ennek különösen örvendek. Béla holnap megy Pestre.<sup>1627</sup> Egy-egy példányt küldök Sebestyén Gézának, Erényi Tibornak és [E.] Fehér Pálnak...<sup>1628</sup>

**Március 23.** Béla az úszógyerekekkel elutazott Budapestre. Laci nagyon boldog, legalább lássa ő is Pestet, ha már én nem mehettem. És lássa meg vagy 20-30 magyar és román gyermek Béla jóvoltából. Mennyi energia van benne is. Hiába Jordáky. És mennyit ütik őt is, és gáncsoskodnak ellene. Bizonyára, mert Jordáky. Ütnék, mert jót akarunk az embereknek, s ez a gonosz lelkeknek és alja embereknek nem tetszik...

**Március 24.** Yehudi Menuhint láttam és hallottam a bukaresti televízió által közvetített koncerten.<sup>1629</sup> Bachot és Beethovent játszott. Mennyi egyszerűség van ebben az emberben. A távolból megszorítottam a kezét. Hálás vagyok neki csodálatos művészetéért. Hálás vagyok azért a Bartók-hegedűversenyért, amelyet rádión tőle hallottam először, amikor a Poklok poklából hazajöttem 1955-ben. Talán ősszel volt, s milyen csodálatosan hangzott. Milyen megdöbbenő volt hallgatni szenvedések éveit után a szenvedésekből született zenét. Az emberi fajt senki olyan csodálatosan nem fejezte még ki, mint Bartók. És Jehudin éppoly megdöbbenően játszott. Sok ilyen művész kellene a világnak, s ilyen művészek hoznák közelebb egymáshoz a népeket...

**Március 25.** Elmentem Mezei Mária előadóestjére.<sup>1630</sup> Nem bántam meg. Nagyszerű művész. Életét mesélte el, s közben előadott, énekelt, szavalt, játszott... Színház és valóság volt, amit adott. Néhány csodálatos Ady, József Attila és nem véletlenül Petőfi (*Szülőföldem*) s Arany János *Rendületlenül* verse. Az anyaföldhöz való ragaszkodás hitét erősítette itt azokban az emberekben, akik meghallgatták. Rendkívül egyszerű is tud lenni. Van benne valami középkori szerzeteslélekre hasonlító. Misszió és a keresztség vállalása. A szocializmust szolgálja rengeteg szenvedése ellenére, amelyen éppen a szocializmusban kellett átmennie. Ez a szocializmus azonban nem rideg, hanem emberséges, nem kegyetlen, hanem felemelő, egyszóval humánus. Embert, népet és nemzetet szolgáló humánus. Ragyogó volt a Tamásival és [olvashatatlan] által készített s Rákosi által betiltott székelő dráma...

**Március 26.** Házassági évfordulónk. Immár a harminckilencedik. Egyszerűen tartottuk meg, mint az eddigieket. Beszélgettünk az élet kilátástalanságáról, a reménytelen életről, amelyben mind ritkább az, amit boldog életérzésnek neveznénk. És az élet

1626 Jordáky Lajos: *A Magyar Tanácsköztársaság emigránsainak szellemi tevékenysége Romániában*. Utunk, 1969. március 21. 7.

1627 Jordáky Béla.

1628 Sebestyén Géza könyvtáros.

1629 Yehudi Menuhin hegedűművész.

1630 Mezey Mária színésznő.

alapvonalát, mindazt, amihez elköteleztem magam, talán nem változtatnám meg. Lényeges részeiben semmiképpen. Voltak eredményei. A legnagyobb az, hogy alig van szégyellnivalóm, mert soha nem voltam bectelen, s nem alkudtam meg a hatalmasokkal. Legfeljebb taktikai megalkuvásokra kényszerített néha a józan ész. De senkinek és soha nem adtam el magam. Amire leginkább büszke vagyok, hogy akkor maradtam becsületos, amikor valamilyen formában hatalmam volt, s visszaélhettem volna a hatalmammal, mint tették azt kivétel nélkül összes volt kommunista barátaim. Ma ezek nem barátaim. Nincs szükségem rájuk... Itt van Mária, Béla öcsém, a gyerekek, az igen jó munkatársam és barátom. Megvannak a könyveim, s megpróbálok alkotni...

**Március 27.** Gáll Ernő azon kevesek közé tartozik, akik úgy éreztem, közel állottak hozzám az elmúlt harminc évben. Azt hiszem azonban, hogy Ernő igazán mindig csak önmagát szerette, s hihetetlen óvatossággal és ügyesen szolgált ki mindenkit 1945 óta. Ő az igazi opportunist, pedig az ötvenes években, írásban milyen „kemény” volt (de óvatosan kemény) az opportunistáknak minősítettekkel szemben. Most lát-szólag megváltozott. Nem oportunizmusában. Sőt éppen ennek köszönheti a változást. A moszkvai és varsói zsidó értelmiségiekkel szembeni gonosz cionista vádak egyszerre megváltoztatták, s hirtelen csak azok váltak kedvenceivé (E. Fischer, M. Bloch, Schaff, Lukács, H. Marcuse, Cohn-Bendit), akiket évtizeddel ezelőtt még cikkekben is megbélyegzett.<sup>1631</sup> Emésztetlenül dobja be azokat a nyugati filozófusokat, akik egy más társadalmi valóság természetesen más ideológiáját hirdetik. És most ő egyengeti a Hitel-szemlélet újraértékelését és V. József rehabilitálását,<sup>1632</sup> akit még 1963-ban is a fasiszta ideológia szálláscsinálójának emlegetett. Én azt hiszem, álarcot visel velem szemben is. Az ő dolga!...

**Március 28.** Az Irodalmi lexikon szerkesztőségének ülésén elmondtam fenntartásaimat. Erkölcsi felelősséget nem vállalok, ha az ötven év a „romániaiság” jegyében fogalmazódik meg. A transzilvánizmust kell a maga sokárnyalatúságában bemutatni. A magyar szellemi élet ötven évét nem lehet hozzákötni valamilyen hamis mai felfogáshoz. Nem a folytonos, túlhabzó szájjal való lojalizmus, hanem a kultúrateremtő erdélyi magyarság szelleme legyen a döntő... A másik dolog, amit felvettem: a szerkesztőség összetétele. Nem tartok jónak egy tiszta polgári centrikus szerkesztőbizottságot: Jancsó Elemér, Sőni Pál, Láng Gusztáv, Kacsó Sándor, Benkő Samu,<sup>1633</sup> Lőrinczi László – Balogh Edgár vezetésével és Venczel József szerkesztőségi titkárral. Külön-külön nincs kifogásom ellenük, s különösen nem lenne, ha világnézetileg nem játszanák meg a marxistát, amelyben vagy nem hisznek, vagy rosszul értelmeznek.

**Március 29.** Magyarok vagyunk, s nem élhetünk magyarul. Emberek vagyunk, s az emberi lét lényegétől megfosztva élünk. Nem lehet elfogadni az „adagolt szabadság”

1631 Ernst Fischer író, Marc Bloch történész, Philip Schaff teológus, Lukács György és Herbert Marcuse filozófusok és Daniel Cohn-Bendit politikus.

1632 Venczel József szociológus.

1633 Benkő Samu művelődéstörténész.

princípiumát. Főleg nem egy nemzetiségnek, amely ismerte az önálló nemzeti és állami létet, társadalmat szervezett és magasrendű kultúrát teremtett. Kétségtelen jelek vannak, amelyek azt bizonyítják, hogy a kultúra területén valamilyen jogkiterjesztés mutatkozik. Ady-ünnepségek, most majd Kőrösi Csoma-ünnep, kiállítási plakátok kétnyelvű megjelenése, s még néhány hasonló jelenség. Ez azonban túl kevés. Kétféle ember alapvető emberi jogairól van szó. Most is vallom, hogy az egész magyarságban kell gondolkodni, s az „írástudók árulásának” tekintem, ha kevéssel elégednek meg. Az itt élő magyarság szűkebb hazája Erdély: s itt egyenlőségnek, kétnyelvűségnek és önkormányzatnak kell kialakulnia. Ebből nem lehet engedni. De mikor ébred fel a mi gyáva s olcsón hallgatásra megvásárolt értelmiségünk nagy része...

**Március 30.** Az ópium- és heroincsempészet szálai Kínába vezetnek – olvasom a Népszabadság egyik „szenzációs” cikkében.<sup>1634</sup> A „maoista méregkeverők” külkereskedelmi rangra emelték a csempészt s a világ megmérgezését... Most már erre a területre is átment a kommunista államok közötti „ideológiai háború”. Imperialista politikával, szociálfasizmussal, faji uszítással, gengszterizmussal vádolják egymást a világ munkásosztályának és haladó emberinek okulására... Úgy látszik, elkerülhetlenné válik a közeli években a nagy területi háború Kína és a Szovjetunió között. Népvándorlásszerű lesz, hosszú fronton klasszikus fegyverű hadviselés: rakéták csatája, vagy atomháború? – nem lehet látni és tudni. Én azt hiszem, hogy végül is a legkegyetlenebb eszközökkel fognak egymással szembekerülni, s még jobban szétszakad a kommunista mozgalom minden országban. A színes népek bizonyára teljesen elfordulnak Moszkvától...

**Március 31.** A népek végül is miért nem dönthetnek maguk a maguk sorsáról? Az önrendelkezés végeredményben nem jelent más népek feletti uralmat, de jelenti a saját népük feletti rendelkezést. Rendkívül helyes nemzetközi jogi alapelv az egymás ügyeibe való be nem avatkozás és a nemzeti szuverenitás tiszteletben tartása. De csakugyan az állam követelheti a maga részére maradéktalanul, amely megvalósítja saját országában a demokráciát, s amely biztosítja minden társadalmi réteg és minden nemzetség számára a teljes jogegyenlőséget. Ez viszont elképzelhetetlen az önrendelkezési jog valamilyen formája nélkül. A legjobb elgondolást, úgy vélem, az ausztró-marxisták adták, s Karl Renner és Otto Bauer útja és elgondolása egyáltalán nem volt helytelen.<sup>1635</sup> A történelmi helyzet azonban mást mutatott, s a népek döntéseiket forradalmi helyzetben nem a ráció, hanem a pillanatnyi érdek szerint hozzák meg. S a legtöbbször nem is döntenek, hanem hagyják magukat vezettetni...

**Április 1.** Gy. Szabó Béla keresett meg, s kért, hogy vállalam a Ferenczy Júliával együtt megnyíló kiállításának a megnyitását. Vállalom, természetesen vállalom, de

1634 A szálak Kínába vezetnek. Ópiumcsempészet külkereskedelmi rangon. Népszabadság, 1969. március 29. 6.

1635 Karl Renner és Otto Bauer téziseihez a személyi elvű autonómia ideája köthető.

csakis magyar nyelven. Természetesen, mondotta, hisz ő is ragaszkodik a kétnyelvű megnyitáshoz... És már ez is eredmény! Mit szól hozzá nemzetiségi jog és magyar nép! Legyünk boldogok, hogy két magyar művész kiállításának megnyitóján magyarul is lehet beszélni!...

Remélem, szép beszédet fogok tudni tartani. Bemutatni előzőleg nem leszek hajlandó. Gondolom, nem is fogják kérni. A mi erdélyi művészetünkről beszélek majd...

**Április 2.** A marxista szociológia fejlődéstörténetéhez olvasok át régi dolgokat. Frissítem föl magamban, s jegyzeteket készítek egy nagyobb tanulmányhoz...

Az Intézetben lényegében minden tovább rothad. Milyen szomorú állapot. A rossz értelmű és elfogult nacionalizmus uralkodik és uralja el a fiatalok gondolkodását. Micsoda méreg s micsoda elmaradás...

**Április 3.** Salamon Lászlónál voltam. Szokásos beszélgetés. Közöltem, hogy publicisztikai esszé kötete a szerkesztés fázisába került.<sup>1636</sup> Ő sem tudott eljutni a Tanácsköztársaság jubileumára. Megérdemelte volna, sőt valamilyen kitüntetés is. Hiszen akkori tevékenységéért négyévi börtönt kapott... Dehát szociáldemokrata, és még él. A szociáldemokráciát elvben rehabilitálják, a szociáldemokraták[at] azonban legfeljebb haláluk után...

**Április 4.** Somlyai Lászlóval beszélgettem el regényéről.<sup>1637</sup> Érdekes kísérlet *A Fiú meg az Asszony*, de nincs kiérlelve s bátran végigvezetve. Újszerű feldolgozása annak a hol kispolgár, hol dogmatikus témavezetésű problémának, amely lényegében érdektelen. Ezek az emberek csak egyéni érvényesülésükkel foglalkoznak, s a lelki életük sivár lényegében. Hát az író nem azt kell előkotorja az emberi lélekből, amit az egyszerű ember anélkül, hogy ki tudna fejezni, mégis érez? Az olvasó az író hőseiben ismeri fel önmagát. Az írói realizmus itt válik el a naturalizmustól, s persze az írói realizmus itt válik kereteket elsöprővé. Az érzelem és a gondolat, a róna illata, vagy egy zenei darab fülünkben zsongása, vajon nem való, nem realizmus? De azt már az íróknak is tudniuk kell... Somlyai Laci könyve egyáltalán nem rosszabb a többinél. Ez azonban nem sok!...

**Április 5.** Újabb bizonyíték feltételezéseimhez. Bizonyos körök tudatosan reteszelik el az utat minden magyar tudományos kutatás elől, kivéve a szigorúan körülhatárolt magyar nyelvészetet és irodalomtörténetet. Itt indult egy diáklap.<sup>1638</sup> Havi 24 oldalról adtak hármát a magyar résznek, a második számnál ez egy oldalra olvadt le, s kizárólag irodalmi anyagot engedtek közölni. Kádárnak volt egy jó cikke az erdélyi szociológiai gondolkodás fejlődéséről és egy másik diáknak az összehasonlító irodalomtörténet kezdeteiről a kolozsvári magyar egyetemen. Mindkettőt kidobták, hogy nem kell tudományos anyag. A román részben viszont lehet négy cikk a szocializmus-

1636 Salamon László: *Május két madara. Esszék és publicisztikai írások 1923–1943*. Utószó Jordáky Lajos. Kriterion, Bukarest, 1971.

1637 Somlyai László újságíró.

1638 Az *Echinox* című többnyelvű kolozsvári diákfolyóiratról van szó.



ról, a marxizmus és történettudomány viszonyáról, Heideggerről s egy csomó más eszmefuttatás. Így néz ki a tudománypolitika. A meglevőt elsorvasztani, a fiatalokat nem engedni fejlődni s ilyen irányba tájékozódni...

**Április 6.** Megnyílt Gy. Szabó Béla és Ferenczy Júlia kiállítása.<sup>1639</sup> Magyarul én nyitottam meg. Arról és úgy beszéltem, ahogyan akartam. A megnyitón volt legalább 200 ember. A közelemben volt a tartományi vezetőségből Morar,<sup>1640</sup> akinek a fülébe fordította Rácz Győző<sup>1641</sup> a beszédem. A kiállítás nagyon szép, s erőnk és elpusztíthatatlanságunk újabb bizonyítéka...

Ma este Hajdu Győző és Gálfalvi Zsolt kerestek fel. A Petőfi-számba kértek cikket Petőfi és a munkásmozgalom kapcsolatairól.<sup>1642</sup> Kértek továbbá, hogy vázoljam fel, hogyan képzelem a két világháború közötti erdélyi magyar irodalomtörténetet. Remélem, lesz erőm és időm az utóbbihoz is...

Különben megint el vagyok maradva egész csomó munkámmal. S nem tudok dolgozni az „Ezeregyedik éjszaka történetén”.<sup>1643</sup> Pedig ez a legfontosabb. Ez a leszámolás a pokollal s általában a poklokkal...

**Április 7.** Nagy Istvánnal beszélgettem. Milyen keserű lett, s mennyire megöregedett. Elmondta, hogy nyomták félre mindenünnen. Nem fejlődött a mához – mondták közvetve. Ő úgy érzi, valóban nem képes a párt mai politikájához fejlődni. Sok mindent lát saját perspektívtalanságából is. Nem kétséges, sok mindenért felelős, amit a magyarság ellen tettek. Felelős az 1945–1955 közötti időszakban mindenekelőtt.<sup>1644</sup> De legalább most már részben látja. De vajon képes lesz, hogy önéletrajzában szembenézzen önmagával, tévedéseivel és úttévesztésével? Néha úgy érzem, hogy Nagy István a sztálinizmus szemszögéből nézi a fejlődést, és kritikája ilyen szemszögű. Nem tudom, tudja[-e] és hiszi[-e] a kommunista mozgalom óriási tévedéseit és katasztrófáról katasztrófára átvezető hibáit... Persze el kell ismernem, hogy nem gázságból tette, amit tett. De mégiscsak súlyosan tévedett. Az írónak pedig nyilvánosan kell megkövetnie nemzetét. Nem elég önmagában való gyöttrődése...

**Április 8.** Grecsko marsall<sup>1645</sup> Csehszlovákiában volt. A nyomás fokozódik. Nyilván igen erős jobboldal is van Csehszlovákiában, s ezek nemegyszer bután provokálnak. A SZ.U. pedig katonai eszközöktől nem fél. Ezt már többször bebizonyította. Nyilván ezért nem szeretik. Az emberek meghajolnak a fegyverek előtt, a lelkük azonban haraggal és gyűlölettel telítődik... Mintha Moszkvában sokallnák a magyar sajtószabad-

1639 Gy. Szabó Béla és Ferenczy Júlia kiállítása. Előre, 1969. május 8. 2.

1640 Roman Morar az RKP megyei pártbizottság titkára.

1641 Rácz Győző filozófiai szakíró, irodalomkritikus, szerkesztő.

1642 Jordáky Lajos: A munkásmozgalom és Petőfi. Igaz Szó, 1969/9. sz. 558–567.

1643 Jordáky a fenti címmel 1952–55 közötti börtöntapasztalatait szeretne volna megírni.

1644 Ezen időszakban Nagy István az Erdélyi Szikra/Igazság szerkesztője (1944–47), az Utunk igazgatója (1956–57), a Bolyai Egyetem rektora (1948–52) volt. Az erdélyi közvélemény az egyik legkeményebb sztálinistának, vulgármarxistának tartotta.

1645 Andrej Antonovics Grecsko szovjet marsall.



ságot is. Nyilván a nyomás fokozódik Romániára is... Mindez szomorú és tragikus. Az eszméket és ideológiát el kell választani a hatalmi politikától. És ezért nincs még sokáig remény a szabad gondolkozásra, a társadalomtudományok fejlődésére. Még jobban erősödik az emberben az elidegenülés és az egzisztencialista kategóriák: az utálat, a kiábrándulás s mindenekfölött az undor. Igen, főleg az undor!

**Április 9.** Dubček és társai vezetik be a cenzúrát, a megszorító intézkedéseket, és vonják felelősségre a szabadságot követelő újságírókat és értelmiségieket.<sup>1646</sup> A felelősségre vonás a párton belül történik, de ki tudja, nem a régi gyakorlat következik utána. Vagyis a párt felelősségre vonását követi az állambiztonsági vizsgálat s minden, ami azután következik. Vajon feláldozzák teljesen Smrkovskyt, s megfosztják-e állampolgárságuktól a külföldre mentek tömegeit, köztük Goldstückert és O. Siket?<sup>1647</sup> Valóban újabb megszálló csapatok is érkeznek? És végső fokon Dubček meggyőződésből teszi, vagy kapitulál?...

A kommunista mozgalom válsága nyilván tovább tart, és csak fokozódni fog. Anynyi azonban bizonyos, hogy a Szovjetunió mint állam rettenetes erőt képvisel s gépezete hatalmasnak látszik. Az elmélet és gyakorlat, az állami [olvashatatlan] valósága és az ideológiák mindenesetre szétváltak...

**Április 10.** Az Usszuri folyó szigete körüli harcok logikus következményei a kommunista világ ötvenéves politikájának. A hamisan értelmezett ideológiai tételek most nyílt összeütközésbe kerültek az állampolitikával... A III. Internacionálé különben a világforradalmak időre való megjósolásával foglalkozott az első években. Azután jött a kapitalista világ azonnali összeomlásának és a szociálfasizmusnak a teóriája. Néha együttműködés még a fasiszta pártokkal is a szociáldemokrácia ellen. Aztán paktum Hitlerrel, a kommunista vezetők meggyilkolására... Berlin, Budapest, Poznan, most Prága... és ki tudja, még mi lesz a sok ezer kilométeres kínai-szovjet határon. Ami most történik, publicisták által magyarázható, de ideológiailag nem indokolható... Kolosszusok gigászi harcának vagy[unk] tanúi és részvevői. De inkább csak bábokként, mint gondolkodó egyedekként...

**Április 11.** Kohn Hillel keres már hónapok óta – legalább így mondja. Most hát felszaladtam hozzá. Mint résztvevőtől szeretne volna hallani, mi történt a Pártközpontban volt értekezleten a múlt év júniusában. És szeretné, ha az ő számára megírnám emlékezéseimet Vescanról.<sup>1648</sup> Majd kiadja a saját neve alatt... Nagyon megöregedett, s úgy veszem észre, hogy már szenilis. Nem is kis mértékben...

1646 *A Csehszlovákiai Kommunista Párt Központi Bizottságának plenáris ülése.* Előre, 1969. április 14. 8.

1647 Eduard Goldstücker cseh irodalomtörténész és Ota Šik cseh közgazdász, politikus.

1648 Ifj. Teofil Vescan fizikus, kommunista politikus. 1944–45-ben Jordákyval közösen az Észak-Erdélyi Központi Végrehajtó Bizottság társelnöke.

Délben András János keresett fel.<sup>1649</sup> Kért, hogy rendszeresen dolgozzak a Művelődésnek. A szociográfiai sorozatról van szó. Megígértem. Igyekszem pontosan be is tartani.

Ebéd után Edgárral kávéztam. Ezúttal fontos dolgokról beszélünk, s majd mindenben egyetértettünk. A nemzetiségi kérdésben a maximális programmal kell előállnunk. Eddig ezt nem fogadta el. Vagyis nem redukálható néhány kulturális kérdésre kétmillió ember ügye és élete...

**Április 12.** Tegnap temettük Neumann Jósát s vele a szociáldemokrata mozgalom régi harcosát s ifjúkorom barátját.<sup>1650</sup> A gyászszertartáson én beszéltem, s szociáldemokrata mozgalomban betöltött szerepét emeltem ki. Lassan temetői szónokká válok. Most már megengedik, hogy beszéljek a temetőkapun belül. Ha lenne egy kis fasiszta, szabadkőműves vagy jó polgári múltam is az önéletrajzomban, már katedrán lennék. De gyermekkortól szociáldemokratának lenni még mindig megbocsáthatatlanabb. Félnék a jellemtelen emberek. Az igazaknak csak az államhatalmi szervektől kell félniök, az aljasok ilyen szempontból is biztonságban érezhetik magukat. De mégis jobb becsületesebbnek maradni. Az ember legalább nyugodtan alszik... De hát egyszer csak jobb lesz. A társadalom tökéletesedik. Én már nem fogom megérni...

**Április 13.** Lenghel Samut látogattam meg.<sup>1651</sup> Gyerekkorától tagja volt a vasas szakszervezetnek és a szociáldemokrata pártnak, amikor én beléptem, s megismerkedtünk 1932-ben, ő már „öreg” szoci volt. Másfél évtizeden át harcoltunk. Ő is azon kevesek között maradt, aki soha nem hagyta el a szocializmus csapatát. Persze 1950 körül kizárták mint megrögzött szocdemet. Még ma sem párttag, s azt hiszem, már nem is kíván az lenni. Ha így van, igaza van... Régi mozgalmi dolgokról beszélgettünk... Beteg. Másodszor operálták meg a gyomrával. Le van gyengülve. Remélem, nem nagyon súlyos. Bár mit lehessen tudni. El kell időnként mennem hozzá, s róla is kellene írnom. Miért lennének kevésbé hősök ezek a régi elvtársak, akik harcoltak és szenvedtek, s akkor örvendtek, amikor valahol valamilyen eredményt ért el a mozgalom. A két világháború közötti éveknek ők az igazi hősei s a mának mártírjai, mert kitartottak eszméik mellett...

**Április 14.** Csehi Gyulában is mélységesen csalódtam. Ismertem magatartását az ötvenes évekből, amikor szerepe valóban eléggé dicstelen volt. Az enyedi „száműzés” és rehabilitálása azonban sok mindenben megváltoztatta. Mohósága azonban úgy látszik, nem változott meg egyáltalán. Igyekszik méltatlan eszközökkel, hátsó intrikákkal befolyásolni és irányítani az irodalmi életet... Velem szemben most már több alkalommal is csúnyán viselkedett. Igyekszik elrekeszteni az utat s megakadályozni publikálási lehetőségeimet. Mindenesetre magatartása nem baráti és nem korrekt. Mi

1649 András János szerkesztő.

1650 Neumann József szociáldemokrata politikus.

1651 Samoilă Lenghel szociáldemokrata politikus.

van mögötte? Féltekenysége, hogy a szocialista irodalom kérdéseire dokumentáltabban szólok hozzá? Vagy talán alacsonyabbrendűségi érzéssé váló büntudat? Tudja, hogy tiszta ember maradtam minden körülmények között, és sem megvásárolni, sem megvesztegetni, sem megfélemlítéssel megtörni nem lehetett. De miért nem tud igazán ember lenni? Sajnálom, hogy őt is le kell írnom baráti lelkemből...

**Április 15.** A polémológiai tanulmányon dolgozom, s a marxista strukturalizmus-hoz csinálok magamnak jegyzeteket.<sup>1652</sup> Mindkettő érdekes, és passzionál. Bár jól tudom, azt, ami érdekes és eredeti lenne, egyáltalán nem írhatom meg, ha meg akarom jelentetni a tanulmányt...

Kahána Mózes<sup>1653</sup> visszaemlékezését olvastam a Kortársban. Milyen gyalázatos tud lenni még mindig Kassákkal szemben! Számára Kassák nem szocialista, nem forradalmár, azt már nem meri leírni, hogy nem író. Kassák egész életét a haladás és szocializmus szolgálatába állította. Harcolt mindenki ellen, akiről úgy vélte, hogy nem következetes a szocializmus alapvető elveihez. Persze, hogy tévedhetett részletkérdésekben, egyes emberek és események megítélésében. Világnézetében azonban egész életén át következetes maradt. Művészete pedig nem hasonlítható Kahána Mózeséhez és sok más szektáns nagyságéhoz...

**Április 16.** Délután Kovács Istvánhoz mentem le.<sup>1654</sup> Régi elvtárs. Vasúti műhelymunkás. Önéletrajzregénye első kötetére végre megkötötték a szerződést. Nem rossz írás. Nem regény igazán, de nagyon jó irodalmi krónika. Vállaltam, hogy a további köteteket is átnézem...

Az Echinoxban végül is nem engedték a szociológiai hagyományokról szóló cikkeket. Disznóság. Tudatosan akadályozni, hogy írni lehessen a magyar nyelvű társadalomtudományi törekvésekről és hagyományokról...

A szovjet sajtó szerint Mao konfuciánus, anarchista, kispolgári mentalitású és militarista. És persze tehetségtelen. Néhány évvel ezelőtt még a legnagyobbak között volt, s négykötetes munkáit minden szocialista ország nyelvére lefordították. Persze a kínai sajtó sem kíméletes a jelzők használatában a Szovjetuniót illetően. Az albán rádió pedig a mocskolódás olyan hangján beszél és uszít, amely ma már teljesen anakronisztikusnak látszik és hangzik.

**Április 17.** Dubček lemondott, és Smrkovskyt kihagyták a cseh kommunista párt elnökségéből.<sup>1655</sup> A cseh drámának egy záró fejezete. Legalábbis egy szakasznak a zárófejezete. Nyilván a belső kemény kéz politikája szilárdul meg, s a prágai tavasz re-

1652 Jordáky Lajos: *A béke és a háború kutatása*. Korunk, 1969/6. sz. 929–931.

1653 Kahána Mózes kommunista politikus, író.

1654 Kovács István vasöntő, emlékiró.

1655 A prágai tavaszt követő megszállás után a csehszlovák politika jellege lassan-lassan megváltozott. Miután a csehszlovák hokiválogatott megverte a szovjet csapatot, az ország több pontján spontán tüntetésekre, zavargásokra került sor. A párt főtitkára, Dubček a pártellenzék nyomása következtében lemondott, helyét Gustáv Husák vette át.

ménységei egyelőre lezárulnak. Ezúttal a csehek sem tudtak réalpolitikuskok lenni, s gyűlöletük oktanul és bután robbant ki... A szovjet politika nem áll meg félúton, s minden érzelmi és ideológiai érvet félre fog tenni a szocialista tábor minden országával szemben. Az állami politika, az ideológia s a mindennapi propaganda lényegében egyetlen pontban sem találkozik a szocialista országokban...

Délután Nagy Albert műtermében voltam.<sup>1656</sup> Megnéztem három új képét. Érdekesek. Gondolatokkal van tele. A gondolatok azonban nem a legmaibbak s nem egészen a jövőbe mutatók. Filozófiája szimpatikus, de embertelen elemeket is tartalmaz...

**Április 18.** Tegnap este előadást tartottam a Korunk szerkesztőségében összegyűlt 40-50 egyetemi hallgatónak. Kérésükre az *Élet és a társadalomtudományok* címen mondtam el és fejtegettem néhány gondolatot. Azt hiszem, hasznos volt. Úgy vettem észre a hangulatból s a feltett kérdésekből. Kényes kérdéseket érintettem, s nem rejtettem véka alá a véleményem. A szociológia rendkívüli fontosságáról beszéltem, de hangsúlyoztam, hogy csak a teljes szabad kutatás és gondolatszabadság közepette töltheti be hivatását. Nálunk még nem folyik komoly kutatás, s az „irányított” szociológia ugyanolyan, mint az „irányított” demokrácia. Kinek van jogában végeredményben önmagát irányítóknak kinevezni?...

Rendkívüli nagy átalakulásokon megy át a gondolkodás. Az új technika és intézmények, az új körülmények és feltételek, amelyeket az ember hoz létre, visszahatnak rájuk, s az egész gondolkodás megváltozik...

**Április 19.** Nyilas Gyuri keresett meg.<sup>1657</sup> Bukarestből van itt megint. Titokzatos útjai vannak, de hiszem, hogy rendes ember és jó barát. Úgy látom, hogy erős benne az erőszakos megoldásokkal rokonszenvező sztálinista vonás...

Bányai Lászlóval „hivatalos” akadémiai beszélgetésem volt. Közben megjegyezte, hogy sokallják már Bukarestben is Pascu nacionalizmusát...

Csehi Gyula délben szaladt be hozzám elkérni néhány *Le Monde*-számot. Elmondta, hogy Benkő Samu felkereste az *Irodalmi Lexikon* részéről, de velem hasonló álláspontra helyezkedett. A baj csak az, hogy én már senkiben sem tudok bízni régi barátaim közül. Olyan kevés [ember] számára úgy és hivatás, egyrészt a szocializmus szolgálata, másrészt a magyar kultúra fejlesztése. Itt már minden üzlet, s eladják a lelkiüket is az emberek. Nyomorúságos bérért mindössze. Sokat kell feladni a jellemről és becsületből, s alig kapnak érte valamit...

**Április 20.** Több a terv, mint a megvalósítás. Talán az öregedés jele? Vagy túl sok a kézirat és jegyzet az íróasztalon? – És mind több az ingerültség is. Emberek és intézkedések iránt. A régi barátok sem kivételek. Mert megalkuvók! Mert baráti beszélgetéseken zúgolódnak, de mihelyt „magasabbak” elé kerülnek, ismét hajbókolni kezdenek! Mert nem mernek az egész nép és nemzettestük ügyének szolgálatába állani!...

1656 Nagy Albert festőművész.

1657 Nyilas György kommunista politikus.

Mennyi a rothadt illeszkedő és oportunista! A csömör fog el, amikor szembe kell néznem velük, és közös megbeszéléseken veszek részt. De hiszen mindenkinek hazudnak. A „hivatalok” megkívánják a hódoló hazugságokat. Munkahelyeiken és irodalmi tevékenységükben azoknak hazudnak, akiket szolgálniuk kellene. Közben talán nem is tudatosul bennük, hogy önmaguknak hazudnak a legtöbbet s a legsúlyosabban... Hamisságokkal hamis tudatot teremtenek, s végül is csak önmaguktól való elidegenedéshez vezethet magatartásuk...

**Április 21.** A kínai kommunisták kongresszusa márt több mint két hete tart. Kevés anyag szivárog ki a tárgyalásokból. Tudjuk, ki az utód, s azt is, hogy a kongresszus kijelentette: a marxizmus–leninizmus elvi alapján áll, s szellemi vezére Mao, akinek alapvető tanításait most „intézményesítették”. Valószínű, hogy fokozzák harcukat a Szovjetunió ellen, s az is, hogy a kommunista mozgalmak Ázsiában és Afrikában a maoisták mellett sorakoznak majd fel... Érdeemes lenne alaposan tanulmányozni ezt a hatalmas agrárkommunista mozgalmat...

Az albán rádió Jugoszlávia ellenállását méltatja a Szovjetunióval szemben. Jugoszláviában Dubček eltávolítása után úgy érzik, hogy a veszély Jugoszláviára is súlyosbodik. Az albán pártlap szerint pedig a szovjet nyomás most Romániára fog fokozódni... Minden lehetséges. Nyilván heves lesz a két nap múlva Moszkvában kezdődő szocialista államvezetők csúcstalálkozója...

**Április 22.** A nyugtalanság a világban növekszik. Az érdekes az, hogy a társadalmi elégedetlenség élén általában nem a kommunista s még kevésbé a szociáldemokrata pártok állanak. Amerikában a Harvard Egyetem néger diákok általi fegyveres megszállása súlyos jelenség, s bizonyára az összecsapások mind élesebbeké válnak.<sup>1658</sup> Én nem hiszem, hogy a baloldal ereje növekednék meg az erőszakosságok után. Félő a katonai erők s az általuk támogatást kapó fasiszta jellegű csoportok megszervezése... Nem értem, hogyan jutott Wilson a szakszervezetek elleni intézkedésekig?...<sup>1659</sup> Olaszországban egyes sztrájkok fegyveres összecsapásokká változnak.<sup>1660</sup> A közel-keleti háború ismét mind nagyobb méreteket ölt, s Ázsiában újabb háborús gócok keletkeznek... Néha reménykedem a józan észben s a béke lehetőségében. Pedig nehezen lesz béke, s ha valami az erőpozícióból születik meg, az nem lesz a legegészségesebb.

**Április 23.** Régi vasúti munkás elvtársamnál, Kovács Istvánnál voltam. Nagyon szeretné, ha a regénye végre nyomdába kerülne.<sup>1661</sup> Bevallom, én is. Helyes lenne az ilyen irodalmi művek megjelenése is. Ha amúgy sem kizárólag magas irodalmi művek jelennek meg, miért ne kerülhetne piacra. Nem rosszabb könyv, mint a megjelentek 50 százaléka. Ő újat hoz. Ez valóban dokumentáris munkásirodalom. Krónika arról,

1658 *Béketüntetések nyugati országokban.* Előre, 1969. április 8. 4.

1659 *Súlyos feszültségek Észak-Írországban.* Előre, 1969. április 23. 6.

1660 *Általános sztrájk Olaszországban.* Előre, 1969. április 22. 4.

1661 Kovács István vasöntő önéletrajzi regényét négy kötetben (*Vasvirág*, 1970; *Igazság nekünk a cél*, 1973; *Egy parasztfiú elindul*, 1977; *Emlékezetes ősz*, 1977) jelentette meg.

hogyan lesz munkás egy kis falusi parasztgyerekből... Különben öregszik elég rohamosan, s nyilván ezért is szeretné kinyomva látni írását... Csak ne lenne annyi belső retesz, s ne igyekeznének egyesek monopolizálni az irodalmat. Csakúgy, mint a tudományt. A néhány gennyes alak egy egész nemzettest fejlődését akadályozza. Micsoda nyomorúságos figurák ülnek a magyarság nyakán. Méghozzá csak szerencsétlen babok, s ezt valószínűleg ők is tudják. De nehéz lemondani bizonyára a jólétről...

**Április 24.** Végre befejeztem a fegyverkezési verseny és leszerelési konferencia, valamint az új tudományág, a polémológia felvázolását.<sup>1662</sup> A tanulmányt még ma átadtam a Korunk szerkesztőségének. Kíváncsi vagyok, mibe akadnak bele ezek az óvatos szerkesztők...

Este meghallgattam Gáll Ernő előadását, amelyet a „Korunk-kör” diákjainak tartott az erdélyi szociológiai gondolkodásról. Amit rég gyanítottam, az történt most is. Egyetlen kérdésben sem mondott véleményt. A saját vélemény helyett mindenünnen idézett. Ez a talmudista dogmatizmus még akkor is, ha látszólag antidogmatikus álláspontokat hangoztat. Felszólaltam, s megfogalmaztam a nemzet fogalmát, úgy, ahogy én vallom. Eszerint mi, itteni magyarok szerves részei vagyunk a magyar nemzetnek, s tekintve, hogy más országban élünk, Romániában nemzeti kisebbséget, de ugyanakkor magyar nemzetiséget alkotunk. Az előbbi a román állampolgárság, az utóbbi a magyar nemzetre vonatkozik...

**Április 25.** Anyu halálának évfordulója. Bélával kimentünk a temetőbe.<sup>1663</sup> Most már mind a ketten ott nyugszanak. Megbékéltek. Milyen jó szó. Meg kell halni ahhoz, hogy az ember békeességben és nyugalomban éljen. Az anyák többet szenvednek, mintsem gondolnánk. A megszületés öröme fájdalommal jár. A nevelés öröme gondokkal van behomályosítva. S aztán felnőnek, s az anya aggódó szívvel várja, gyermekeinek jövője hogyan alakul. Amíg a börtönben voltam, tudom, sokat szenvedett anyu. Talán nem mutatta másnak, de nagyon szenvedett. Tudta, ösztönösen érezte, hogy igaz ügy miatt zártak börtönbe. S ez még fokozta a szenvedéseit. Eljárt a templomba, és imádkozott értem. Pedig mennyit tréfálkoztunk vele egész életében a templom miatt. Egy héten egyszer járt templomba, de vallásos lélek volt. Az egyetlen a családban. Mi, a többiek, mind szabadgondolkodók voltunk... Nagyon-nagyon szerettem, s nagyon-nagyon fáj az elvesztése...

**Április 26.** Gy. Szabó Béla grafikáit néztem ismét meg.<sup>1664</sup> Mi az, hogy eluralja a technika? Badarság! Rosszindulatú művésztársak becsmérése! Hisz technika kell az alkotáshoz. A technika segíti a gondolat megvalósítását, a szemlélet realitását. Nagy művész. Tisztelem, becsülöm, szeretem...

1662 Jordáky Lajos: *A béke és a háború kutatása*. Korunk, 1969. 6. sz. 929–931.

1663 Jordáky Béla.

1664 Gy. Szabó Béla *fametszetei*. Utunk, 1969. május 2. 9.

A Korunk a cikk második felét akarja közölni most (a polémológiáról). Első felét pedig a következő számban. De azzal bizonyos megjegyzések vannak. Megnézem, mit kell retusálnom rajta. Elvi részén ugyanis nem változtatok...

**Április 27.** Vasárnap van. Olyan, mint minden más nap. Szürke és egyhangú. Csak barátommal való beszélgetésem hoz valami újat és érdekest. Egyetlen ember van, aki-vel meg tudom tárgyalni problémáimat s mindent, ami foglalkoztat...

Sokat olvasok, pedig inkább írnom kellene. De hát ha azt még mindig nem írhatom, ami a szívemen fekszik. S a tudományban is csak az „irányítás” szellemében lehet valamit is csinálni...

Éjjel hallgatom egy népszavazás és egy választás eredményét. A francia nép többsége „nem”-mel szavazott de Gaulle-nak, s ezzel leléptette a politikai élet színpadáról.<sup>1665</sup> Valóban anarchia következne a francia belpolitikában? A jobboldalnak legalább három pártja van, a baloldalnak is annyi, nem számítva a kis pártokat... Bécsben viszont a szociáldemokraták még jobban megerősödtek. A mandátumok 65%-át szerezték meg, a kommunistáknak két városi képviselőjük volt mindössze, s most mindkettő kiesett...

**Április 28.** Gyilasz új könyvéről hallottam rövid beszámolót.<sup>1666</sup> Szeretném megszerezni. Mind közelebb érzem magamhoz gondolatait. Szellemi rokonok vagyunk. És szenvedőtársak is. Az ő helyzete mégis jobb volt. A börtönben nemcsak olvashatt, hanem írhatott is. Én könyvet se láthattam, s a poklok kínjait éreztem sokszor emiatt is...

**Április 29.** Chereszteşiuval beszélgettem.<sup>1667</sup> Változatlanul és szilárdan hisz a szovjet kommunizmus igazságában, s egyetlen erőnek és a szocializmus mentsvárának Moszkvát tartja. Sok a baj, sok a hiba, a vezetők perspektívatlanok, de mégis az ő útjuk az egyetlen – mondja... Elszomorító gondolkozás. Az értelmiség árulása lenne ez? Nem! Inkább a régi kommunista értelmiség megcsontosodása és konzerválódása...

**Április 30.** Május elseje előestéje. Valamikor hogyan készülődtünk erre a napra. Ilyenkor estefelé gyülekeztünk a Munkásotthonokban s még egyszer számot vetettünk: kikre számíthatunk a másnapi gyűlésen, milyen intézkedéseket tegyünk, milyen hangot üssünk meg a beszédekben, s hogyan vigyük be a tömegekbe a II. Internacionálé májusi üzenetét?...

Most szürke minden. Ívet kell aláírni a kötelező megjelenésről. Szankciókkal fenyegetik azokat, akik reggel 7-kor nem gyülekeznek, hogy a 9-kor kezdődő felvonuláson részt vegyenek. Nem ez május igazi szelleme! Nem így ünnepel a szabad munkáosztály! Nem így készülnek fel az emberek a munka ünnepére! De minek vesztegessem

1665 A franciaországi referendumon több mint 52 százalék „nem”. De Gaulle tábornok bejelentette: lemond az elnöki tisztségről. Előre, 1969. április 29. 6.

1666 Valószínűleg Milovan Dilas: *The Unperfect Society: Beyond the New Class*, 1969.

1667 Victor Cheresşteşiu párttörténet.



a szót. Még önmagamba nézve is csak szomorúságot látok. Csak egy módon ünnepelhetek: nem veszek részt a felvonuláson!...

A nemzetiségi kérdésben fontos teendők. Sürgős kidolgozásra és megvalósításra várnak:

I. Tisztázni a nemzet, nemzetiség, nemzeti kisebbség, ún. szocialista nemzet fogalmát, nemcsak történeti fejlődésében, hanem mai jellegzetességeiben is.

II. Leszögezni még határozottabban az állampolgári hűség kondicionálását a saját nemzetéhez való hűséggel.

III. Kidolgozni a maximális programot. Minden kis eredményt elfogadni, de szem elől nem tévesztetni a fő célt.

Ideje lenne most már felmérni a magyar nemzetiség útját; a buktatókat, a vezetőréteg gerinctelenségét, a magyar–román viszonyt, a magyar–zsidó kapcsolatokat, a magyar értelmiség egy részének gerinctelenségét, más részének meghunyászkodását. És sok más egyebet. Kissé nézzük meg, mi a bűne ebben Szekfű, vagy Szabó Dezső és Németh László szemléletének?

**Május 1.** Szóval: nem vonultam fel. Megőriztem magamban május elseje tisztaságát! Meg kellett őriznem, mint ahogy megőriztem a szocializmus eszmetárából mindazt, ami maradandó, mert kibírta a humanizmus és az etikai alapelvek próbáját. Etika és humánus nélkül nincs szocializmus. Az első kizárja a hazugságot, a második a terrort. Persze idealista vagyok – gondolom magamban. Hiszen hol az az ország, ahol mindez megvalósulhat? Valóban csak istennek országa, a nem létező, seholsincs ország lenne erre alkalmas? Nem hiszem! Én hiszek az emberi nem javíthatóságában és fejlődésében! Tudom, hogy még nagyon hosszú időnek kell eltelnie, amíg megvalósul az ideális társadalom. De már vannak jelei az emberek megnevesedésének. Szeretnék elutazni például Svédországba, hogy magam győződjek meg a helyszínen mindarról, amit feltételezésre jónak és igaznak tartok ott... Itt azonban nem vonulhatok el olyan tribün előtt, ahol sok a nem igaz ember!

**Május 2.** Salamon Lászlónál voltam. Ott volt még Kádár, és odajött Pavlovics Ilona is.<sup>1668</sup> Persze Lacit elsősorban esszékötete állása érdekelte. Megnyugtattam, hogy néhány napon belül a Kiadónál lesz végleges formában... Most az Igaz Szó Bözödi-számát hozták a terítékre. De miért fasiszta számukra Bözödi György, s miért az Hajdu Győző és a mögötte feltételezett Balogh Edgár? Én tudom, hogy Bözödi Gyurka nem volt fasiszta, bár tényleg nem szerette a zsidókat. Hajdu Győző sem fasiszta, bár az ötvenes évek stréber denunciáns magatartásáért még nyilván számolnia kell önmagával és a magyar irodalmi közélettel. És semmiképpen sem az Edgár, annak ellenére, hogy ideológiájában még most is ott kísért Szabó Dezső, sőt Szekfű Gyula is... Megmondtam Lacinak, nem szabad felhőrdülni s oly könnyen ítélni, ha zsidó problémáról

1668 Kádár Bogárka, Pavlovics Ilona irodalomtörténész.

van szó. A zsidók a magyar kultúrának sok ragyogó szolgálatot tettek, de sokan ártottak is annak...

**Május 3.** Elkészve írtam a Sartre-darab (*Tíz ördög és a Jóisten*) kolozsvári bemutatójának a rendezéséről. Felvettem a kérdést, joga van-e a rendezőnek önkényesen meghúzni a szerző darabját s méghozzá úgy, hogy hamis kép maradjon belőle. Így meghamisítja a szerzőt és félrevezeti a nézőt. Rappaport Ottó ezt most már rendszeresen gyakorolja. Meghamisította Madáchot, azután Millert, most Sartre-ot. Mi következik ezután?... Gyalázat a színjátszásra, lenézi a szerzőt s lebecsüli közönséget...

**Május 4.** A kínai pártkongresszus egyaránt megbélyegezte az amerikai imperializmust és a szovjet revizionizmust. Élesen támadtak mindenfelé. Most már nyilván valamilyen sajátságos, a kínai kultúrának megfelelő kommunista ideológia alakult ki. A kongresszuson azonban élesen követelték az ázsiai hegemoniát s azokat a területeket minden ázsiai országtól, amelyek valaha kínai területek voltak... Különben a párt új szervezeti szabályzata kimondja, hogy a párt elméleti alapja a marxista-leninista-maoista gondolkodás is. Kimondták azt is, hogy Mao-Ce-Tung megvédte a marxizmus-leninizmust és továbbfejlesztette azt, magas szintre és teljesen új alapokra helyezte. Persze a demokratikus centralizmus vasfegyelemre alapított elve maradt továbbra is a kínai párt alapja... Egy új militarista kommunizmus ez, s nem is csinál belőle titkot...

**Május 5.** Ripp Géza cikkét olvasom a Népszabadságban.<sup>1669</sup> Kiássa a harci bárdot mindenki ellen, aki a marxizmus „irányzatai” elvét elfogadja. Én éppen most szeretném a szociológiában a marxista pluralizmus érvényességét kifejteni. Pluralizmus nélkül elképzelhetetlen a marxizmus alkalmazása a világ különböző részeiben. Különben is, ha az ideológiák alakulása függ a termelési rendszerektől, akkor nyilván nem lehet ugyanazt a marxizmust alkalmazni a fejlett tőkés országokban, Afrikában, Ázsiában vagy csendes-óceáni szigeteken. Fejlődés, gazdaság, fajok, vallások, osztályharc mind a diverzitáshoz járul hozzá... Miért aktuális most Ripp Gézának, hogy felvegye a harcot M. Weber és Karl Mannheim, vagy J. A. Scumpeter, Erich Fromm s a zágrábi „Praxis” teoretikus ellen? A dogmatizmus szűk szemléletét akarja feltámasztani. Vagy fel kell támasztania? Egyáltalán nincs kizárva!

**Május 6.** Itt egy rendkívüli furcsa, mert merőben kritikátlan értékelés folyik a múlttal szemben. Kritikátlan, mert semmi világnézeti alapja nincs. Nem merevségre és dogmatizmusra van szükség. Éppen a dogmatizmus az oka a kritikátlanságnak is. Minden alkotónak kell valamilyen világszemlélettel rendelkeznie. De itt, a mi utóbbi negyedszázadban nevelkedett értelmiségünknek nincs. Nem is lehet. Aki mindig mindent kiszolgált, aki soha semmit nem emésztett meg, az szolgálalelkű és szolgálamrad!...

<sup>1669</sup> Ripp Géza: *A marxizmus „irányzatai”?* Népszabadság, 1969. május 3. 6.

**Május 7.** Hogyan lehetne alkotó kiállásra bírni a magyarság szellemi és művészi vezetőrétegeit? Nem tespedtségből kell kirázni, hanem gyáva és opportunista magatartásából! Ne csak otthon vagy a szűk kártyatársaságban legyenek bátrak, hanem a közéletben. Ott, ahol dolgoznak. Mindenki tegye meg a kötelességét. Érezze hivatása súlyát. Érezze, hogy jelent valamit. Hogy súlya lehet, ha akarja és meri. Hogy kötelessége van önmagával, népével és nemzetével, sőt az egész emberiséggel szemben. Gyáván nem érdemes élni. Különben az írástudók nagyban felelősek, ha elárvul a nép s ha gyávává és tunyává válik. Micsoda civilizációteremtő erők működtek a mi népünkben századokon át. Hiszem, hogy még mindig nem késő. Még csak aléltek vagyunk, éppen ezért a feltámadás sokkal könnyebb. Nem várhatjuk be a halált. A mi népünk nem pusztulhat el, még nagy feladatok várnak rá. De hogyan ébresszünk? Hogyan? Hogyan?...

**Május 8.** A munkásmozgalom Petőfi-kultuszáról írok nagyobb tanulmányt az Igaz Szónak.<sup>1670</sup> Sok anyagot kutattam fel a századfordulótól 1945-ig. Kár lenne, ha a szerkesztőség megcsonkítaná...

A szovjet–kínai feszültség növekszik, a cseh vidékeken a belső kemény intézkedések szaporodnak, a kommunista pártok válsága tovább tart, és Tito válságosnak ítéli a helyzetet. Gyilaszt különben előadásokat tart a világ különböző részeiben, s a szocialista országokban a szabadságmozgalmak fokozódását várja. Bécsi előadásában Romániáról is beszélt s kifogásolta a belső rendőrállamot. Demokratizálást sürgetett...

**Május 9.** Végre elküldtem a Gy. Szabó Béláról szóló cikket a Művelődésnek,<sup>1671</sup> és megírtam a Sőni meg a Csehi által szerkesztett antológiákról is a kritikát, amit már hetek óta ígérek az Igazságnak.<sup>1672</sup> Még adós vagyok néhány soros cikkel Sztojka ifjúsági regényéről.<sup>1673</sup> Ezt igazán csak kegyeletből teszem, ugyanis ildomtalanul támadta meg Maróthy<sup>1674</sup> [sic!] az Utunkban... És aztán a komoly nagy munka...

**Május 10.** De Gaulle bukása a baloldal és a demokrácia győzelme volt. De minden jel szerint az új elnökválasztás a szocialista mozgalom súlyos veresége lesz. Pompidou mögött felvonul a gaulle-ista tábor, valószínűleg Poher végül is elfogadja, hogy a centrum jelöltje legyen.<sup>1675</sup> A munkáspártoknak azonban máris négy elnökjelöltje indul. A szocialisták G. Defferre-t jelölték, a baloldali PSU a titkárát, a kommunisták J. Duclost, s most a trockisták is benevezték elnökjelöltjüket.<sup>1676</sup> Mitterrand és Mendès

1670 Jordáky Lajos: *A munkásmozgalom és Petőfi*. Igaz Szó, 1969/9. sz. 558–567.

1671 Jordáky Lajos: *Gy. Szabó Béla művészete*. Művelődés, 1969/6. sz. 35–36.

1672 Jordáky Lajos: *Az összkép felé. Megjegyzések irodalmi és irodalomtörténeti hagyományok értékeléséről*. Igazság, 1969. május 16. 4.

1673 Sztojka László: *A moldvai deák naplója*. Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, 1968.

1674 Baróti Pál romániai magyar irodalomkritikus.

1675 Georges Pompidou republikánus és Alain Poher centrista jelöltek.

1676 Gaston Defferre az SFIO, Jacques Duclos az FKP, Michel Rocard az Egyesült Szocialisták és Alain Krivine Forradalmi Kommunista Liga jelöltje volt.

France egyelőre hallgatnak.<sup>1677</sup> A baloldal széttöredezve megy a küzdelemben, s a kommunisták inkább vállalják a vereséget, mintsem támogatnák a szocialista jelöltet... Mintha a harmincas évek Németországának testvérharcai ismétlődnének. A különbség csak a terminológia enyhéje. Most a szociálfasizmus s ehhez hasonló jelszavak hiányoznak. Az eredmény azonban hasonló lehet...

**Május 11.** És a Közel-Kelet? A feszültség növekszik. Az arab világ izgatott hangulatban él, de még mindig nem merészel támadásba lendülni Izrael ellen. Különbösen még távolról sem beszélhetünk egységes arab nemzetről. Mi is köthetné össze Egyiptom, Szaúd-Arábia, Szíria vagy Libanon más-más kultúrán fejlődő embereit?... A harc távlati sokkal nagyobbak, s ebben rejlik a veszély. A Földközi-tenger feletti hegemoniáról van szó. A harc központjában nem is a tengerparti államok állnak, hanem a két kolosszus, a Szovjetunió és az Egyesült Államok. Ezért illúzió a kis államok nemzeti függetlenségének elve. Sok politikai kérdést és felfogást kell új fogalmazás alá venni...

**Május 12.** Milyen rég nem jegyeztem fel semmit a két „fiunkról”. Bélus elmúlt húszéves, közgazdászhallgató, s úgy szólván teljesen kiesett a befolyásom alól.<sup>1678</sup> Éli a maga teljesen önálló életét. Tanul, amennyit megkövetel az egyetem. Ez pedig csak arra jó, hogy majd állásba kerüljön, tisztviselősködjék. Pedig szerettem volna, ha kiváló ember lenne. Ezek[et] a fiatalokat azonban nem érdekli sem a nép, sem a család, még kevésbé a szocializmus. Furcsa cinizmus alakult ki bennük. Persze ezért elsősorban a társadalom a felelős!...

És Laci?<sup>1679</sup> Ő is tízéves. Tanul, sportol, főleg azonban játszik. Ő még az enyém, legalábbis este az, amikor fáradtan hazatér. Elkészítem a vacsoráját, beszélgetünk egy kicsit, végignézzük a televízióműsorokat – ő mindent –, s aztán lefekszik az ágyamba. Nagyon szeretem ezt a gyereket. Benne a magyar ifjúságot szeretném látni. Az értelmes, önfeláldozó és nagyszerű tettekre kész magyar ifjút!...

**Május 13.** A szovjet sajtó a nemzetiségek elnyomásával vádolja a kínaiakat. Mao faji és nemzetiségi elnyomó a moszkvai rádió szerint. Nagyhatalmi-imperialista tervei között van Mongólia, Korea, Vladivosztok környéke és Kazahsztán meghódítása és Ázsia népeinek leigázása... A kínaiak bizonyára ugyanezt vetik a Szovjetunió szemére. Bizonyára beszélnek a tatárokról, az ukránokról, a balti népekről s még tucatnyi népcsoportról... A kérdés csak az, hogyan valósult meg a leninista nemzetiségi politika akár ott, akár amott, vagy akár más szocialista országokban is. Nálunk miért nem lehet olvasni semmit a szovjet–kínai viszály mögötti okokról s általában mindarról, ami a kommunista mozgalom mai világválságát okozta és tovább mélyíti... Népek tűnnek el, nemzeteket próbálnak megsemmisíteni mindenfelé. A mi nemzeti aspirációinkról beszélni sem lehet, s folytonos hálát kívánnak csak azért, amiért élhetünk!...

1677 François Mitterrand és Pierre Mendès France szocialista politikusok.

1678 Ifj. Jordáky Béla.

1679 Jordáky László.

**Május 14.** Kevés szociológiai tanulmányokban lehet idézni egy-egy gondolatát Herbert Marcuse-nak, Bloch-nak, Lukácsnak, Garaudynak, vagy a polgárság filozófusainak.<sup>1680</sup> Még inkább lehet idézni Lucian Blagát, előbb-utóbb Rădulescu-Motrut, s aztán talán még Ciorant is.<sup>1681</sup> Nem lehet azonban önállóan művelni a szociológiát, ha itteni társadalmi kérdésekről van szó. És nem lehet vizsgálni a szocialista társadalom kényes kérdéseit... Hogyan nyilatkozhatta Lukács György nemrég, hogy a legrosszabb szocializmus is jobb, mint a legjobb kapitalizmus.<sup>1682</sup> Miért lenne olyan rossz az a rendszer, amely kialakult Svédországban, Dániában vagy Svájcban, Kanadában vagy Új-Zélandban? A demokratikus jogok kiterjesztése, a szakszervezetek hatalma, a szociáldemokrata pártok kormánytevékenysége talán nem teremtett olyan létmódot, amely ma még messze megelőzi a szocialista államokban kialakult életformát...

**Május 15.** A sepsiszentgyörgyi színház Kolozsváron játszotta Veress Dani kétrészes Mikes-drámáját (*Nagy tél*). Nem igazán színpadi mű, sok benne az iskoladrámára emlékeztető, leckeszerű elbeszélés és dialógus. A második részben azonban nő a darab felépítése is. De szép a nyelvezete. Ott is, amit Veress Dani ír s persze ott is, amit Mikes Kelemenről idéz. Mindenekfölött azonban hasznos és szép feladatot vállalt és teljesített Veress Dani. Nem tudom, miért kell annyira pocskondiázni. Az utóbbi húsz évben egyetlen olyan színdarabot sem ismerek, amely a színpad s a színház követelményeinek eleget tett volna. És a mondanivalója is híg volt a legtöbbnek. Ez legalább tanít. Történelmi és irodalmi lecke? Lehet! De szépen, igazin és emberin van megcsinálva...

Az előadás után könnyes szemmel megszorítottam Veress Dani kezét. Ma este pedig levélben is melegen megírtam, milyen nagyszerű feladatot teljesített. Első ilyen levelem az életben!...

**Május 16.** A sepsiszentgyörgyiekkel ma Faulkner–Camus: *Rekviem egy apácaért* előadását néztem meg.<sup>1683</sup> Lényegesen gyengébb az előbbinél. Nem tudtak mit kezdeni az egzisztencialista művészetfilozófia mondanivalójával. Ebből az előadásból semmi nem marad meg számomra...

**Május 17.** A munkásmozgalom és a Petőfi-kultusz cikkét befejeztem s elküldtem.<sup>1684</sup> Érdekes volt ismét átlapozni a század első felének szocialista sajtóját. A szá-

1680 Herbert Marcuse, Marc Bloch, Lukács György és Roger Garaudy baloldali filozófusok, politikai gondolkodók.

1681 Lucian Blaga, Constantin Rădulescu-Motru és Emil Cioran tradicionalista román gondolkodók.

1682 Lukács György híres-hírhedt kijelentése, hogy „a legrosszabb szocializmus is jobb, mint a legjobb kapitalizmus”, a szocializmushoz való hűségét, illetve a kapitalista viszonyokkal szembeni elhatárolódását jelzi. A mondatot lásd: *Beszélgetés Lukács Györggyel*. Népszabadság, 1967. december 24. 21–22.

1683 *Rekviem egy apácaért*. A sepsiszentgyörgyi Állami Színház bemutatója. Utunk, 1969. február 21. 11.

1684 Jordáky Lajos: *A munkásmozgalom és Petőfi*. Igaz Szó, 1969. 9. sz. 558–567.

zadforduló éveiben ragyogó erőfeszítéseket tesz a szocialista sajtó nemcsak politikai, hanem irodalmi és publicisztikai színvonal kialakítására is. Mikor tudom már megvalósítani régi tervemet, a szocialista sajtó történetének a megírását? Előbb mindig túl kell lennem a mindennapi dolgokon. Sokszor kis cikkekre fecsérelem el az időt, részben a megélhetésért, részben az ügyért – amelyet szolgálni szeretnék. Mindig abban reménykedem, hogy több időm lesz, és könnyebben élek. De ez is csak illúzió lenne? Kellene egy kis reakció vagy enyhén fasiszta múlt ahhoz, hogy a kommunista rendszerben megtaláljam a helyem, s a kegyeltek közé kerüljek! A szociáldemokrata múlt a legrosszabb. Tiszta és becsületes ember nehezen találhatja meg a helyét a farkasok között, ha nem üvölt velük!...

**Május 18.** Leninre hivatkozva elég nagy területeket követel Kína a Szovjetuniótól. Előttem egy térkép. Kirgízia és Kazahsztán egy része Alma-Ata városával, az Amurtól északra levő hatalmas terület Khabarovszk és Vladivosztok városaival és a Szahalin-szigetek. Minden jel szerint Kína szeretné bekebelezni továbbá egész Külső-Mongóliát és Koreát is... A két szocialista óriás nyilván fegyveresen fogja eldönteni a vitás kérdéseket, bár mindkettő reménykedik, hogy a másik országában megdől a jelenlegi politikai vezetés. Kölcsönösen árulók a vezérek – a hivatalos sajtó szerint. Mindkét párt elméleti folyóiratai a marxizmus–leninizmus jegyében vádaskodnak egymással. A militarizmusnak azonban mi köze a marxizmushoz? – kérdezhetnénk. S a leninizmus vajon a marxizmus folytatása, vagy csak alkalmazása a fejlődésben elmaradt országokra?...

**Május 19.** Leninre hivatkozva mi is számonkérhetnénk a magyar nemzetiség helyzetének megoldatlanságát nálunk. Sőt a proletárinternacionalizmusra való hivatkozás is elegendő lenne. Még az ország alkotmánya és pártprogram is elegendő elvi szöveget tartalmaz az egyenjogúságra. Ezt azonban a papír nem bizonyíthatja. A valóság pedig minden területen ellentmond a papírnak. Így az alkotmány írott malaszt marad. De miért az? Valóban hiszik, hogy ez így helyes? Vagy taktikai okokból teszik azt hívné, hogy a magyarság jogfosztottsága megszerzi az olyan román tömegek szimpátiáját, amelyek még a nacionalizmus búvkörében élnek?... Ilyen esetekben fel kell venni a harcot az ár ellen! Meg kell fékezni meggyőzéssel, mert ha nem, az ár elsodor, s az árvízzel a pusztulás elkerülhetetlen... Még mindig várjuk a kézfogást. De a kinyújtott kar kézfogását. Nincs szükségünk kegyre és ajándékra s még kevésbé alamizsnára!...

**Május 20.** Talán három előadását láttam a temesvári magyar színháznak az utóbbi évtizedben. Olvasni viszont inkább rosszat olvastam a kritikusoktól róluk. És tényleg gyenge színháznak látszott. Most sem tudok igazán képet alkotni magáról az egész együttesről, mert egy olyan darabban néztem meg, amelyben csak hárman játszanak. Harold Pinter darabjának (*A gondnok*) előadása azonban jelentős színházi élményt jelentett számomra.<sup>1685</sup> Szabó Lajos remekelt, de kitűnő figura volt Fábián, s itt-ott

<sup>1685</sup> Harold Pinter: *A gondnok*. Utunk, 1969. június 6. 11.

ugyan pózolt, de nagyon jó volt Sinka is.<sup>1686</sup> Ez a három ember élte az életet. Azt a vágyálmakkal telt nyomorúságos életet, amelyet az abszurd dráma élénk állít. Végsofokon Pinter darabjából s a három színész játékából az tűnt ki, hogy az abszurd dráma mélyen a realitásokban van, s nem a színpadi szituációk, hanem az élet maga abszurd, amikor fizikai nyomorúságba kényszeríti az embert, akinek léte maga után vonja a lelki nyomorúságot is. Nagyon örvendtem ennek az előadásnak...

**Május 21.** Moszkva után kétnapos látogatása volt a román vezetőknek Varsóban.<sup>1687</sup> A kiadott közlemény érdekessége, hogy először hosszú idő óta nem szerepel benne a „szuverenitás”, az „egymás ügyibe való be nem avatkozás” s az ehhez hasonló kifejezés[ek]. Kompromisszum lenne? Vagy csak látszólagos engedelményről van szó? Vagy talán bizonyos nyomás is érvényesült?... Mindezt csak jóval később tudjuk majd meg, s azt sem a szocialista országok történészeitől, hanem jól informált nyugati publicistáktól...

Úgy látszik, Moszkva bizonyos mértékben konszolidálta befolyását, s a június elején tartandó moszkvai értekezletre elmegy a kommunista pártok kétharmada. Persze nincs szó végleges konszolidálásról vagy zavartalan és egyöntetű egységről. Arról már nem lehet szó sem most, sem a jövőben. Új korszaknak kell kezdődnie a világ kommunista mozgalmában is. Pártdemokrácia nélkül nem lehet megújodás...

**Május 22.** Meglepetésként fogadtam a hírt, hogy augusztus elejére összehívták az RKP X. kongresszusát. Valami nyilván van a gyors összehívás hátterében. Nyilván összefüggésben van a kommunista világmozgalom kérdéseivel, s vagy a „bizalom” és „egység” megújítását tervezi a pártvezetősége, vagy... valamilyen változások előtt állunk ismét. Semmit sem lehet tudni, még sejteni sem a halandó polgárnak. De végeredményben nem is érdekelne túlságosan, ha minden ilyen eseménytől nem függene az életünk alakulása. Az egyéné és a nemzeté. Ebben az esetben a mi magyar nemzetünké, amely történelme igen súlyos periódusát éli most is. Látszólag a sors vak erői igazgatják életünket, pedig nagyon is tudatos erők igyekeznek semlegesíteni, izolálni és megsemmisíteni. A küzdelem nagyon egyoldalú. Az egyik fél ütéseit a másik fél passzívan tűri. De szerencsére elég kemény a koponya és a kevesektől eltekintve, még a hátgerinc is...

**Május 23.** Mi az értelme a hűségnek, az ember önmagához és világszemléletéhez való hűségének? Anyagi haszna soha nem származik belőle! Élete egyáltalán nem válik könnyebbé! Sőt a kellemetlenségek s a bajok csak növekednek körülötte!... És mégse mondhat le az ember erről a hűségről, ha ember akar maradni, ha szenvedések között is meg akarja őrizni életderűjét, s ha nyugodtan akar aludni és nyílt tekintettel akar szembenézni barátaival. Főleg azokkal a számára névtelen és ismeretlen barátaival, akik bíznak benne. Ez a hűség gondolathoz, nemzethez és emberséghez való hű-

1686 Szabó Lajos, Sinka Károly és Fábián Ferenc színészek.

1687 *Hazánk párt- és kormányküldöttségének lengyelországi látogatása*. Igazság, 1969. május 20. 1.



séget jelent. Ennek a hűségnek a nevében veti meg az ember a faji vagy nemzeti türelmetlenséget, az ármánykodást és minden embertelenséghez vezető gátságot... Ezért igyekszem megőrizni magamban ezt a hűséget!...

**Május 24.** Egyik nagy iskolánk végzős tanulóinak ballagására mentem el. Szép és felemelő látvány a 86 érettségi előtt álló fiatalember és a megjelent nagy tömegű magyarság. Az ügy szép. Örvendtem, hogy végre egy magyar iskola ünnepélye magyar nyelven zajlott le. A beszédeknek azonban csak formája volt magyar, mert tartalmilag tagadtak néhány alapvető tételt. Persze indirekt tagadásról van szó. Török István iskolagazgató csak a román szocialista nemzetről beszélt, mintha annak szerves része lenne a magyarság.<sup>1688</sup> És egyetlen szó sem a magyar kultúra szolgálatáról, a magyar kultúrához való tartozásról, a magyarság szolgálatáról... És vajon magyar értelmiségi szájából elfogadható az olyan fogalmazás, amely a romániai magyarságot csak „együtt-élő nemzetiség”-nek nevezi... Mi nem lehetünk kisebbségek, mi egyenrangú és egyenjogú nemzetké kell elismertetnünk magunkat. A kisebbségi élet tarthatatlan és embertelen!...

**Május 25.** Ma délután kimentem Bélával én is Bánffyhunadra, hogy a magyar televízióban végignézzem a magyar–cseh labdarúgó-találkozót. Legalább ötezer ember ment ki Bánffyhunadra. Ilyen autókaravánt még nem látott ez az útvonal. Mintegy ezer autó kigyózott egymás után. Egy orvos barátomnál hetvenen voltunk, s ez volt minden házban s minden udvarban. Kissé népszavazás volt ez bizonyos kultúrpolitika ellen, s nyilván olyan érzelmeket fejezett ki, amelyekkel nem számot vetni, sőt ignorálni súlyos hiba. A magyarság tömegei, a nép széles rétegei nem mondanak le arról, hogy mint magyarok a magyar nemzethez s annak kultúrájához tartoznak elsősorban... Egy évvel ezelőtti fogalmazásom fenntartom s megerősítve látom: állampolgársági hűség teljes egyenjogúság mellett s ugyanakkor hűség a nemzethez, amelynek kultúrájához és nyelvéhez tartozom...<sup>1689</sup>

**Május 26.** Ma reggel rendkívüli kellemes meglepetés ért. Réthy Andor keresett, s közölte, hogy Márton Áron szeretne látni és találkozni velem.<sup>1690</sup> Reggel kilenckor találkoztunk s mintegy félórát beszélgettünk. Érkezéskor és búcsúzáskor megölelt és megcsókolt... Íme, egy nem hívő marxista s az élő Isten reprezentánsa milyen melegen találhatnak egymásra, ha együtt éreznek a közös célban: az emberiség békéje s benne nemzete szabad fejlődése vágyában, reményében és hitében... Nincs megtörve, derűs, jóságos és határozott. Az alapvető nagy kérdésekben egyetértünk – úgy látom. Minden lehetőséget kihasználni, minden apró engedményt tudomásul venni, de nem lemondani a maximális megoldásról. Örvendtem, hogy elfogadja megfogalmazásom:

1688 Török István a 11-es számú Líceum (a jelenlegi Báthory István Elméleti Líceum) igazgatója volt. Lásd: *Tanévnyitó '73/74 Kolozsváron*. Igazság, 1973. szeptember 18. 5.

1689 Utalás az 1968. évi nyári, az erdélyi magyar értelmiségiek és a pártvezetés közötti találkozón való felszólalásra.

1690 Réthy Andor bibliográfus, irodalomtörténész.

állampolgári hűség feltétele a teljes egyenlőség és jogunk elismerése az ősszmagyar nemzeti kultúrához való tartozásról...<sup>1691</sup>

Átadtam Keresztury Dezső Madách-átdolgozását, a *Mózes*t. A dedikált példányt még januárban hoztam el...

**Május 27.** A legújabb államcsíny híre Szudánból érkezik.<sup>1692</sup> Állítólag fiatal tisztek döntötték meg a kormányt, átvették a hatalmat, s „demokratikus köztársaság”-ot deklaráltak. Úgy látszik, hogy kommunisták irányítják az új forradalmat. De milyenek? Moszkva-barátok, maoisták vagy nasszeriánus arab nacionalista-kommunisták? Mindenesetre az alkotmány felfüggesztésével, a pártok betiltásával, a gyülekezési jog megszüntetésével, a cenzúra bevezetésével és letartóztatásokkal kezdték...

Az Apollo-10 pedig tegnap késő délután visszatért diadalmas útjáról, a Hold közvetlen közeléből.<sup>1693</sup> Csodálattal figyeltem én is ezt az óriási teljesítményt. Még szomorúbbá válik az ember, látva az ünneplők teljesítményét s összehasonlítva azt mindazzal, ami történik Vietnámban vagy Biafrában, Haitiban vagy Szudánban, s amikor kissé saját nemzetszortja sorsára gondol, amely azonos saját sorsával...

**Május 28.** Lajos – Mária testvére – meghalt.<sup>1694</sup> Tragikusan, teljesen egyedül, senki nem volt mellette. Nehéz élete volt neki is. Munka és nyomorgás úgyszólván egész életén át. Egyetlen öröm: barátaival egy kis borozás. Szegény ember szórakozása és öröme. Mélységesen fájdalom, mert szerettem egyszerűségéért, áldozatkészségéért és emberségéért... Máriának a fájdalma nagy. Igyekszem enyhíteni...

**Május 29.** András János keresett Bukarestből.<sup>1695</sup> A Művelődésből a cenzúra kidobta az erdélyi magyar szociológiai gondolkodásról írt cikkemet. Motiválás: miért csak a magyar szociológiáról van szó, miért nincs benne a cikkben román anyag is. Csak együtt megy. Ez ellen tiltakozni kell! Ezt a művelődéspolitikát önkényesnek kell minősíteni! Ez tömény nacionalizmus, amely már nemcsak a jelenben akadályozza meg a társadalomtudományi kutatást, de a múltba sem enged betekinteni. Azt akarják elfogadtatni a valósággal ellentétben, hogy önálló magyar tudományos élet nem volt. Abszurdum! Különben a román szociológiával már azelőtt foglalkoztam külön cikkben. Akkor miért nem hiányolták, hogy nem vettem bele az „együttélő nemzetiségek” tudományos eredményeit? Ez a nacionalizmus! Ezt bűn a szocializmus nevében csinálni!...

**Május 30.** Eltemették Lajost református pappal. Párttag volt. Máriával együtt úgy döntöttünk, hogy a Párt vagy egyházi szertartás közül az egyházat választjuk. Milyen paradoxon elé kerül az ember. A magam istennélküli természettudományos hitemmel az egyházat választom. Etikai döntésre volt szükség. S az ezt indokolta. Nem a hit a

1691 Jordáky az 1952-es letartóztatás miatt is közel érezte magát Márton Áronhoz.

1692 *Államcsíny Szudánban*. Előre, 1969. május 27. 6.

1693 *Teljesítette feladatát az Apollo-10*. Előre, 1969. május 27. 6.

1694 Nagy Mária Lajos nevű testvére.

1695 Vistai András János szerkesztő.

fontos, hanem a morális tartalom. Lajos így s ezt érdekelte meg. És az élők is, akik gyászolják...

Az Igazságban írtam színházi kritikát a legutóbbi Shaw-bemutatóról.<sup>1696</sup> A kritikus lehet jóindulatú, de ne hazudjon soha. Most valóban jóindulatú voltam. Nem mértem abszolút mértékkel. De nem hazudtam. Amit írtam, vallom és hiszem. Persze megírhattam volna, hogy a rendező keze nem látszott az előadásban. De hát minek is látszana, amikor máskor sem látszik...

**Május 31.** Az Írószövetségnek megalakult a kolozsvári önálló szervezete.<sup>1697</sup> A gyűlés, amint hallom, érdekes és viharos volt. A magyar írók, Létay Lajos kivételével, magyarul beszéltek. Balogh Edgár igen kemény kérdéseket vetett fel a nemzetiségi egyenjogúsággal kapcsolatban. Az irodalomnak olvasókra van szüksége, de hol lesznek az olvasók, ha a magyar gyermekek nem járhatnak magyar iskolába – kérdezte, s kérdésében benne volt a követelő és megoldást sürgető felelet is. Nem tudom, mi volt a többi magyar író magatartása, de remélem, legalább szolidarizálták magukat ebben a kérdésben Edgárral.<sup>1698</sup> A vezetőség választását titkos szavazással bonyolították le, s beválasztottak 6 magyar és 5 román író.<sup>1699</sup> A nacionalisták kibuktak, ahogyan néhány nap előtt elbuktak a képzőművészeti szövetség közgyűlésén is. Ezek már örvendetes jelek. Talán igazi demokratáknak és szocialistáknak sikerül egymásra találniuk egyes helyeken...

**Június 1.** Éjfélkor a rádiók már jelentették a francia elnökválasztás első mentének az eredményét. Pompidou a szavazatok 44%-át kapta, Poher 23-at, Duclos 22-t s a szocialista-baloldali szocialista és trockista jelöltek együtt mindössze 10 százalékot.<sup>1700</sup> Lényegében a konzervatív jelölt mögött vonult fel a francia nép kétharmada, s csak egyharmada maradt meg vagy ment a baloldallal. Úgy látszik, tévedés volt az a feltételezés, hogy de Gaulle nélkül nincs gaulle-izmus. Legerősebb tényezőnek látszik ez a Pompidou mögött felvonult hatalmas tömeg. Jelentős tényezőt jelent a kommunista mozgalom is. A győzelem mégis a konzervatívoké. És talán még nagyobb lesz a második menetben. A kommunista párt tragikus helyzet előtt áll. Pompidou vagy Poher mögött sorakozzanak fel? Mindkettőt keményen kritizálták az elmúlt hetekben. Legvalószínűbb, hogy kiadják a nem szavazás jelszavát. Ezzel azonban hatalomra segítik Pompidout. Így segítették közvetve négy évtizeddel ezelőtt Hitlert s a nemzeti szocialistákat a szociáldemokratákkal szemben...

1696 Jordáky Lajos: *Fanny első színdarabja*. Igazság, 1969. május 30. 5.

1697 *Megalakult az Írók Kolozsvári Egyesülete*. Igazság, 1969. május 30. 1–2.

1698 Balogh Edgár publicista.

1699 Az írószövetség kolozsvári vezetősége: Dumitru Radu Popescu (titkár), Lászlóffy Aladár, Ion Vlad, Kányádi Sándor, Vasile Rebreanu, Szabó Gyula, Augustin Buzura, Kántor Lajos, Földes László, Adrian Marino és Huszár Sándor tagok.

1700 *Pompidou és Poher küzd a második menetben*. Előre, 1969. június 3. 4.

**Június 2.** A budapesti könyvnapokon külön sátorban árulják magyar kiadványait az újvidéki Forum, a felvidéki és kárpátaljai magyar kiadók. Csak a romániai magyar könyvek és íróik nem lehetnek még mindig jelen. A virulens román nacionalizmus akadályoz minden szerves kapcsolatot. Balgaság azt hinniük, hogy sikerülni fog megtörni a magyar kultúra egységét. Lehetünk defenzívában és visszaszorítva, de nem veszünk el. Lehetnek semmirekellő embereink, a magyarság azonban elég erős, hogy új értékeket dobjon fel a mélyből...

**Június 3.** A Romániai Kommunista Ifjómunkás Szövetség delegációja Skandináviát járja, s a jelentések szerint Svédországban és Norvégiában látogatást tettek a Szociáldemokrata Ifjúsági szervezetekben.<sup>1701</sup> Lényegében örvendetes tény. Illetve az lenne, ha ez nem csupán a külföldnek szólna, s ennek lenne valamilyen itthoni következménye is. Itt nincs szükség élő szociáldemokratákra, kivéve egy-két kirakatembert. Még a halottakat is csak részben rehabilitálják. Nem tevékenységüket és szerepüket a munkásmozgalomban, hanem hozzátartozóiknak adnak valamilyen kegydíjat... Ez is csak taktikázás. Jóban lenni Moszkvával és Pekinggel, Belgráddal és a nyugati szociáldemokratákkal... s ugyanakkor nem biztosítani a belső demokráciát, a munkásosztály szakszervezeteinek tényleges szerepét, a nemzetiségi egyenjogúságot, a szabad vitát és az információs lehetőségeket. A taktika nem vezethet diadalmas és tartós győzelemhez...

**Június 4.** Az olasz kommunista párt és a nyugatnémet szociáldemokrata párt közös ankétot rendez a ma alapvető kérdéseiről. Ez – ha megvalósul – hasznosabb minden más munkásmozgalmi megnyilvánulásnál, mert nyilván a mai fejlődés igazi problémáit fogja megtárgyalni. Megváltozott a világ gazdasági és társadalmi életében úyszólván minden. Csak az ideológia merevedjen meg s a megváltozott világban a régi eszméket a régi megfogalmazásban adja vissza? Az ideológiák elöregedtek, tehát meg kell ifjítani azokat. Egyetlen párt sem képes megcsontosodott doktrínákkal működni. Új megfogalmazásokat kell keresni az új realitásoknak...

**Június 5.** Megkezdődött a kommunista pártok világkonferenciája Moszkvában.<sup>1702</sup> Hosszú előkészületek és vajúdasok után kezdődtek meg a mai tanácskozások. Talán két hétig is eltartanak, de nem hiszem, hogy az egység túlságosan megerősödve kerül majd ki. Kínai kérdés, cseh probléma, beavatkozás vagy függetlenség, román és olasz magatartás és mennyi irányzat: brezsnyevizmus, titoizmus, maoizmus, castroizmus, anarcho-kommunizmus... Minden nevekhez és jelszavakhoz van kötve, lényeges tartalom nélkül. A kommunista pártok életében már rég nem az ideológiai célok határozzák meg a mindennapi politikát, hanem a politikai manőverekhez varrják hozzá az ideológiát. Így aztán ez hitelét veszti, s már alig találni embert, aki hisz, vagy hinni

1701 *Román ifjúsági küldöttség Oslóban.* Előre, 1969. június 4. 4.

1702 *Moszkvába utazott az RKP küldöttsége, Nicolae Ceaușescu elvtárs vezetésével.* Igazság, 1969. június 5. 1.

tudna benne. Mindenesetre érdeklődéssel és kíváncsian várom a beszédeket és állásfoglalásokat...

**Június 6.** Edgár fejtette ki hosszasan a mai helyzetre vonatkozó felfogását és elképzelését.<sup>1703</sup> Most már ő is belátja, hogy teljesen a kulturális frontra szorították tudatosan a magyarságot, s azt is, hogy a román nacionalizmussal szemben nem lehet magyar nacionalista magatartást felvenni... Ahogyan most látja az események alakulását, világos. De vajon holnap is így fogja látni? Nála nem a fővonal, nem a maximális követelések, vagyis a teljes rendezés áll előtérben, hanem az apró reformok, illetve a kis kulturális engedmények... Különben attól tart, hogy ismét ellenenünk fordulnak [a román kommunisták, a pártvezetés – A. R.-I.], ha külpolitikai visszakozásra kényszerülnek. Ránk hárítanak majd minden felelősséget... Ez egyáltalán nincs kizárva. Ezért kell arra az álláspontra helyezkednünk, hogy kérdésünk teljes rendezését igényeljük, s ne ünnepeljük azokat a jelentéktelen kulturális engedményeket, amelyeket itt-ott adnak...

**Június 7.** Moszkvában elhangzott az első támadás Kína ellen.<sup>1704</sup> Paraguay kommunista delegátusa kezdte meg. Azonnal utána Ceaușescu tiltakozott a kínai kérdés felvetése ellen. Gomulka és Waldeck Rochet azonban még élesebben támadták ezután Kínát. Nyilván e támadások fokozódni fognak, s a román kommunista párt izolálódni fog ebben a kérdésben... Nehéz helyzet, s még nehezebbek lehetnek a következményei... A beszédek azonban, amelyek elhangzanak, lényegében politikai beszédek, agitatív és propagandisztikus jelleggel. Nem érződik az elmélet erőssége, az ideológiai problémák felvetése és továbbvitele. Minden néhány bizonyára fontos politikai kérdés körül forog! S ezek még mindig kapcsolatban vannak a szovjet külpolitikával. Mintha az egyes kommunista pártok politikai vonalát ismét a szovjet külpolitika szolgálatába akarnák állítani...

**Június 8.** A pesti rádió adta hírül Benedek Marcell halála hírét...<sup>1705</sup> Ragyogó ember volt, művelt és humanista. Kolozsvári éveiben – 1945 és 1946-ban – igen szoros és meleg barátságba kerültünk. Gyakran jöttünk össze s hosszú órákon át vitáztunk és tervezgettünk kulturális tervekről. Irodalom, történelem, szociológia és filozófia volt mindenkor vitáink középpontjában. Akkor bizony nehéz volt az élet. A fizetést itt is könyvek kiadásával, szerkesztésével és fordításával pótolta. Én fordítottam le vele Comte szociológiájának alapvető fejezeteit. Sajnálom, hogy megszakadt minden kapcsolatam vele, miután visszatért Budapestre... Tiszta és becsületes ember távozott az életből. Benedek Elek utódja, s utána tehetséges fiai folytatják a magyar haladó kultúra szolgálatát...

1703 Balogh Edgár publicista.

1704 *Az imperializmus elleni közös harcunkat nem akadályozhatják nézeteltérések.* Leonyid Brezsnyev felszólalása. Népszabadság, 1969. június 8. 3–4.

1705 Benedek Marcell irodalomtörténész.

**Június 9.** „Kíméletlenül el kell tiporni a jobboldali revizionizmust” – mondja Indra<sup>1706</sup> és a többi felülkerekedett dogmatikus vezető. Kizárták O. Siket és Kriegelt a Központi Bizottságból, megkezdték a párttisztogatást, a sajtó és a hírközlő szervek megrendszabályozását, csak azt nem értem még mindig, hogyan áll ki a Párt még mindig olyan határozottan Kína mellett, miért nem ugyanolyan határozottsággal a csehszlovákiai beavatkozás ellen?<sup>1707</sup> Hiszen két végletről van szó. Kínában a diktatúra merev és kegyetlen alkalmazásáról, Csehszlovákiában pedig a megrekedt és elbukott kísérlet a szocialista demokrácia maradéktalan megvalósítására törekedett... Éles és kemény viták lehetnek és várhatók még Moszkvában, bár korai lenne azt hinni, hogy nem jelent óriási erő a kommunista mozgalom a világban. Gyengülések, szakadások, nézeteltérések lesznek és fokozódni fognak, de összeomlásról beszélni azért illuzionizmus...

**Június 12.** Ma reggel Passuth Lászlóval találkoztam.<sup>1708</sup> Baráti beszélgetés jelentéktelen és érdektelen dolgokról. Pesti anekdotaszerű történeteket mesélt írókról és művészekről. Örvend könyvei itteni sikereinek is, de nem gondolkozik azon, mit kellene tenni, hogy általában a mai magyar irodalom előtt megnyíljanak a határok. Passuth László néhány könyve mellett alig valami, ami forgalomba kerül a mai magyar irodalomból... Végeredményben kellemes ember, jóízű társalgó, de nem tudom, saját jólétén kívül mi érdekli igazán.

**Június 13.** A zenei középiskola is veszélyben van.<sup>1709</sup> Most annak akarják megszüntetni a magyar szekcióját. Egyik barátom mondja, hogy megindult olyan akció is, amely kezdeményezni akarja a természettudományi tárgyak román nyelvű tanítását a magyar középiskolák felső tagozataiban. Még mit tudnak kitalálni a nacionalista agytröszt emberei? És még meddig mehet ez? Meddig lehet a szocializmus nevében egy nemzet és kultúrája megsemmisítésére törekedni?... A románságból kellene kiindulni egy új kézfogás politikájának. A kinyújtott kezét elfogadnánk, de csak gerinces magatartással és egyenlőségi alapon. A felgyülemlett elégedetlenséget vajon nem látják azok, akiknek minden információs lehetőségük megvan ahhoz, hogy megláthassák? Még mindig nem hiszem, hogy illúzió lenne a népek összefogásának és egymásra találásának a gondolata...

**Június 14.** Az Encounter egyik régebbi számából ismételten olvasom Milovan Gyilas nyilatkozatát. Egyetértek vele, s magam is így fogalmaztam meg már régen a marxizmushoz és a szocialista mozgalomhoz való viszonyomat. Már régebben is olvastam, s különösen megragadott határozott kiállása a „monolitikus, uniformizált leninista vagy sztálinista párttípus” elvetésében. Materialistának vallja magát, de elve-

1706 Alois Indra csehszlovák kommunista politikus.

1707 Jordáky itt az RKP azon állásfoglalására utalt, amely a nemzetközi életben Kínát támogatta a Szovjetunió ellen, míg Csehszlovákiában inkább a szovjet álláspontot.

1708 Passuth László író.

1709 A jelenlegi Sigismund Toduță Zenei Főgimnáziumról van szó.

ti a dialektikus materializmust. Helyes! Más a dialektika mint módszer, mint dialógus-alap, s más a dialektikus materializmus, amely rossz értelmű metafizikai alap. Ennek segítségével igazoltak mindent évtizedek óta, ami rossz és helytelen. A kommunista mozgalom világhatalom, mert a Szovjetunió az. A katonai kolosszus nélkül önmagára utalva jelentéktelen erő lenne s nem világpolitikai tényező!...

**Június 15.** Megint elaprózom az időm, s a legfontosabb feladataimnak még mindig nem tudok eleget tenni. A baj, hogy mind többen fordulnak hozzám barátaim körül tudományos információkért, olyan szakterületekről, amelyeket nekik kellene jobban tudniuk. A könnyebb utat választják, amikor megbízást fogadnak el. Adjam át nekik mindazt, amit gyűjtöttem, s ők publikálják, természetesen a forrás megjelölése nélkül, saját nevük alatt. Éveken át praktizálta ezt Jancsó Elemér a színháztörténet vonatkozásában. Most Csehi Gyula kéri a szocialista irodalom történetére vonatkozó anyagomat. Ditrói Ervin – műtörténész negyedszázada – vállalta a két világháború közötti magyar képzőművészet történetének megírását a *Románia története* 6. kötetébe.<sup>1710</sup> Elém áll azzal, hogy adjak tanácsot, hol kezdje a kutatást, milyen szempontjai legyenek stb. Kohn Hillel pedig azt kéri, írjam meg neki az emlékezéseimet Vescanra és Medrea Hédire<sup>1711</sup> vonatkozólag, s ő azt beteszi a saját önéletrajzi visszaemlékezéseibe... És ez etika! Kommunista etika!...

**Június 16.** Miért kell ilyen erőteljesen fokozni a kulturális nyomást és a tudatban végbevívó elnemzetlenítő folyamatot? A magyar fiatalság tudatát igyekeznek ugyanis elidegeníteni, egyelőre nem az anyanyelvétől, hanem az anyanyelven való művelődéstől. Kezdődött a történelemmel: nem szabad tanulni saját nemzeted történetét s románul a román nemzetét. Folytatódott az irodalommal: a magyar irodalom keretében is az anyag jelentős része a román írók műveinek a tanulása. Társadalomtudományi műveket magyar nyelven nem lehet kiadni, de a magyar szerzők románul írhatnak. Most olyan hírek vannak, hogy tervezik a természettudományi tárgyak román nyelven tanítását a magyar középiskolákban... Mindezt kibernetikus agyközpontból irányítják. És a magyar értelmiség ezt nem akarja észrevenni? Vagy nem képes rá? Vagy igen sokan közülük velejéig rothadtak!...

**Június 17.** Ma reggel a hadbíróság ügyészségére „kérettek”. Igen – kérettek ezúttal s nem vittek, még csak nem is idéztek. Magda hadbíróügyész-ezredes és még két másik bizottsági tag kérdezett Varró János 1956-os tevékenységére vonatkozóan.<sup>1712</sup> Még feketekávéval is megkínáltak, s rendkívül udvariasak voltak. 1956 végén és 1957 elején

1710 Ditrói Ervin művészettörténész.

1711 Ifj. Teofil Vescan ODA VB-társelnök és Medrea Hedvig, az ODA 1945-ös kolozsvári végrehajtóbizottságának tagja.

1712 Varró Jánost 1958 augusztusában letartóztatták, a vád a magyar forradalommal való szolidarizálás és ennek szervezése volt. Egy koncepciós politikai per fővádoltjaként 16 évi börtönre ítélték. 1964-ben az általános amnesztiarendelettel szabadult, perét 1969-ben felülvizsgálták, és felmentették a korábbi ítélet alól.



az Állambiztonság azt akarta bizonyítani, hogy Varró János veszélyes ellenforradalmár. 1969 nyarán az ügyészeknek az a feladata, hogy bebizonyítsák: Varró János szelíd bárány volt akkor, s egyáltalán nem veszélyeztette a közrendet. Ez az ügyész legalább 500 évet rovatott ki azokra, akiket ma rehabilitál. Ez az, ami nem megy! Ez az, ami etikailag elfogadhatatlan! Ezért nem erősödhetik a bizalom! Magda ügyész tegnap büntetést kért, ma rehabilitál, s ha szükségessé válik, holnap halálos ítéletet fog kérni. Ugyanazon személyek ellen. Az ő felelőssége azonban egyelőre nem kérdéses!...

**Június 18.** Véget ért a kommunista pártok világkonferenciája s megkezdődött egy angliai városban a Szocialista Internacionálé pártjainak tanácskozása.<sup>1713</sup> Az egyik erőteljesen a szabad viták irányába indult el, a másik ugyanakkor hagyományainak megfelelően gyakorolja azt. Az első eredményeit már többé-kevésbé ismerjük a sajtóból, a másiktól lényegében még semmit sem tudunk. A kommunista pártok értekezletén nagyrészt uralkodott Moszkva még mindig dogmatikus szelleme.<sup>1714</sup> Ideológianélküliség, zűrzavar, a világhelyzet értékelésének s a társadalmi fejlődés irányának elmélyült elemzésének hiánya... jellemezték a tíznapos tanácskozásokat. Nem lehet tagadni, hogy a kommunista mozgalom jelentős tényezője a világnak, s azzá teszi elsősorban a Szovjetunió hatalmas ipari és katonai ereje. Ereje és hatása sokkal nagyobb, mint az az erő, amelyet demokratikus feltételek között el tudna érni a világ különböző részeiben. Az eljövendő hónapok és évek még érdekes fejleményeket tartogatnak...

**Június 19.** Reggel hosszan beszélgettem Ditrói Ervinnel az erdélyi képzőművészet történetének kérdéseiről. Megerősödtem eddigi meggyőződésemben, hogy művészettörténetünk egyáltalán nem ismeri az erdélyi képzőművészet két világháború közötti irányzatait, csoportjait és alkotóit. De így hogyan lehet vállalkozni annak megírására?...

Este Páskándi Gézával hozott össze a véletlen.<sup>1715</sup> Még vagy két barátunk volt ott. Színházról, irodalomról, világnézetéről beszélgettünk. Ez volt lényegében az első „hosszú” és „beható” találkozásom Páskándival. Nagyon sokra tartom irodalmi munkásságát. Talán legtöbbször összes itteni íróink közül. A fiatalabb nemzedékből messze kimagaslik írásaival. Költészete, novellái, színdarabjai mindig mondanak valamit, sokkal többet, mint amit eddig kritikusai kiéreztek belőle... De sokat iszik. Kár érte. Vagy talán az ital hajtja alkotásokra? Lehetséges... Egy adott pillanatban azt mondta: nekem szociáldemokrata múltamat és meggyőződésemet nem tudják megbocsátani. Különben azt kérdi, honnan veszem nyugalmam, és hogyan lehetek kiegyensúlyozott...

**Június 20.** Az Intézetben ünnepi ülésen számoltak be az egyes szektorok vezetői az elmúlt 25 év eredményéről. Végigültem közönyösen. Nyalás, nyalás, nyalás! – annyi

1713 *Véget ért a szocialista Internacionálé kongresszusa.* Népszabadság, 1969. június 21. 2.

1714 *Befejeződött a moszkvai nagy tanácskozás.* Népszabadság, 1969. június 18. 1.

1715 Páskándi Géza költő.

volt belőle a jelenlegi intézeti vezetők címére, hogy még undort sem váltott ki, csak közönyt és unalmat. Így ünnepelik egymás jelentéktelenségét – soha nem tudtam még csak elképzelni sem. Daicoviciu és Pascu a nagyok, az európai hírűek...<sup>1716</sup> s talán még hiszik is. Úgy látszik, nem veszik tudomásul, hogy tudományt tudománytalan eszközökkel a 20. század második felében nem lehet művelni...

**Június 21.** Fel kell mérnem az elmúlt egy év nemzetiségi politikáját. Egy éve ezekben a napokban a Párt legfelsőbb vezetőivel tartott megbeszélésnek nézzük meg a mérlegét.<sup>1717</sup> Bekövetkezett a várt fordulat, vagy tovább erősödött a román nacionalizmus nyomása a magyar nemzetiség egészére? Miért nem hajlandók a helyzet reális felmérésére, és miért nem dobják félre a rossz és gonosz tanácsadókat? Miért nem hajlandók a kézfogásra? És miért nem mondanak le arról a botor magatartásról, hogy minket könnyen leírhatnak?... Szólni kell, s nem hallgathatok! Népünk szavát meg kell szólaltatni, de segíteni kell azokat is, akik irányítják a politikát: vegyék észre, hogy nemcsak a kínaiakkal kell barátkozni, hanem velünk is. Mert itt élünk is itt akarunk és fogunk élni minden körülmények között...

**Június 22.** Színészekről írok az Utunk Évkönyvébe... Délelőtt Lázárral és Kordával beszélgettem...<sup>1718</sup> A Kortársban megdöbbenve olvasom Mód Aladár cikkét, amelyben bevallja, hogy „hitt” a Pártnak a Rajk-per idején...<sup>1719</sup>

**Június 23.** Baltă Moisével találkoztam.<sup>1720</sup> Régi román diplomata. Úgy tudom, Maniuhoz állott legközelebb. 1936-ban ismertem meg a budapesti román követségen. Kultúrattasé volt, s én haza akartam hozni egy csomó könyvet. A marxista irodalom sok művét s más is, mintegy 200 kötetnyit. Szó nélkül aláírta a listámat, s rátette a követség pecsétjét is... Sok érdekes apróságot mesélt Buchingerrel s más szociáldemokratákkal való kapcsolatairól.<sup>1721</sup> Ismerte József Attilát és sok más író és költőt... Most már öreg ember. Még megírhatná visszaemlékezéseit, amelyben bizonyára sok adalék lenne a magyar szellemi életéről s a román–magyar kulturális kapcsolatokról...

**Június 24.** A kínai–szovjet viszony rosszabbodik. Kína az „új cárok” politikájáról beszél és támad... A kommunista világmozgalom bomlik, de hatalmas erő is egyben... A kommunista mozgalomnak azonban egyszer már a hibák okainak mélyére kellene eljutni...

1716 Constantin Daicoviciu és Ștefan Pascu történészek.

1717 1968. június 28-án zajlott a román kommunista pártvezetés (személyesen Nicolae Ceaușescu jelenlétével), valamint félszáz romániai magyar értelmiségi találkozója. A megbeszélésen viszonylag elég szabadon tematizálták az erdélyi magyar sérelmeket. Jordáky ezen a találkozón felszólalt a magyar nemzet kulturális egységessége mellett érvelve, valamint kérte több magyar intézmény alapítását is.

1718 Lázár József és Korda István szerkesztők.

1719 Mód Aladár: *Ideológia és felelősség. Emlékezés Rajk Lászlóra*. Kortárs, 1969./5. sz. 710–717.

1720 Moise Baltă román diplomata.

1721 Buchinger Manó szociáldemokrata politikus.

Moszkva, Peking, Belgrád, Róma, Havanna s ki tudja, még milyen központok alakulnak ki. A moszkvai konferenciát még nyilván sok vita fogja követni...

**Június 25.** Borossal találkoztam Nagyváradról.<sup>1722</sup> Cikket kért valamiről a Nagyváradi Fáklyába. Nem is tudtam, hogy a laphoz került. Az ötvenes években a nagyváradi színház irodalmi titkára volt...

Demény Dezsővel a szociológiai munkaközösség összehozásáról beszélgettünk.<sup>1723</sup> Én a Korunk körül találnám a legjobb szervezeti formát a jelen körülmények között. A dolgokról beszéltem Lázárral is, aki helyesli...

**Június 26.** A két világháború közötti színészi arcképeken dolgozom az Utunk Évkönyve számára.<sup>1724</sup> Janovics Jenő, Poór Lili, Szentgyörgyi István, Tóth Elek, Forgács Sándor, Csóka József, Réthelyi Ödön... ezek biztosak. Két-három napon [belül] döntök: Berky Lili, Ihász Aladár, Lantos Béla, Gróf László, Borovszky Oszkár alakjairól...

**Június 27.** Béluskának jól sikerülnek a vizsgái. De még mindig rossz a munkamódszere. Az egyetem most nem neveli a tanulásra, értelmes tanulásra őket. Itt megelégszenek a leadott anyag „bemagolásával”. Egyetemen olvastatni, kutatni, gondolkodni és elemezni kell megtanítani a diákokat. Módszert kellene elsajátítaniuk. És persze ambíciót az értelmes olvasásra...

Különben sok mai anyagot olvasok. Tanulmányokat Marcuse-ről, Szolzsenyicinről, a fiatalság világméretű lázadásának szociológiai elemzéséről...<sup>1725</sup>

A körülöttem levő ún. értelmiség szellemi színvonala és gondolkodási képessége viszont elkeserít. Micsoda szürkesség! Mikor nyílnak ki már az agyak? Mikor lesz vége a szellemi tompultságnak? Itt egy csomó nevelő nemcsak az elmúlt években volt dogmatikus, de mai antidogmatizmusa is sötét dogmatizmus. A legtöbb nem tehet róla...

**Június 28.** Este nyolc körül van. Az év legszenzációsabb és legmeglepőbb hírért hallgatom a televízióban. Nixon augusztus elején látogatást tesz Romániában.<sup>1726</sup> Hihetetlenül meglepődöm. Erre nem számítottam. Még csak nem is gondoltam. Fel sem vetődött bennem a lehetősége. Mi van mögötte? Következetes külpolitikai vonal? A szocialista tábor érdekében tett lépés, vagy manőver menekülési kísérletre? Reményteljes lehetőség, vagy reménytelen szalmaszál-kapaszkodás?... Bármennyit gondolkozom, nem segít. Azonban mégis pesszimizmusom az erősebb, s a félelemérzet nő bennem. Látszólag tárgyalások felé megy a két gigász, a valóságban az ellentétek és a katasztrofális gócpontok növekednek. A réalpolitika egyetlen utat tesz lehetővé: jóba

1722 Boros Endre újságíró.

1723 Demény Dezső pedagógiai, lélektani szakíró.

1724 *Színházi kislexikon*. Utunk Évkönyv 1970. 259–279.

1725 Jordáky itt a hatvanas évekbeli hippimozgalomra, illetve a nyugat-európai újbaloldali ifjúsági mozgalmakra gondolt.

1726 Richard Nixonnak, az Amerikai Egyesült Államok elnökének romániai látogatása világszenzáció abból a szempontból, hogy Nixon az első USA-elnök volt, aki meglátogatott egy szocialista államot.

lenni a szomszédal s nem bízni sem keletről, sem nyugatról olyan segítségben, amely több ezer kilométerre van az országtól...

**Június 29.** Ma a külföldi rádiók azt jelentik, hogy Brezsnyev és Koszigin július közepe táján látogatnak Bukarestbe aláírni a kölcsönös katonai segítségnyújtási szerződést...

A román külpolitika sikeréről van vajon szó? Eredményes lesz két világhatalom vezetőinek Bukarestbe látogatása? Vagy az egyik kiváltja a másik ingerlékenységét? Ez utóbbi a valószínűbb. A szovjet vezetők nem hiszem, hogy jó szemmel néznék Nixon meghívását. A világpolitika lehetővé tenné a román külpolitika manővereit? Aligha hiszem. Zseniális politika vagy hazardjáték? Még mindig nem lehet világosan látni semmit. Mindenesetre az mind világosabb, hogy a szocialista államok között nincs harmónia, nincsenek közös célok, s azt sem hiszem, hogy egyáltalán lehet beszélni közös ideológiáról...

**Június 30.** Néhány színészarcképet írtam az elmúlt napokban és visszaemlékezést az első könyvkiadó megalapításáról 1944 novemberében.<sup>1727</sup> Közben ingerülten figyelem sorsunk alakulását s a jogfosztás újabb és újabb formáit. Hogyan is lehet ennyi mindent kitalálni. És nincs védekezési lehetőség. Iskola, tudomány, közélet. Nincs nyelvhasználati lehetőség, bár nem tiltják. Feliratok, rendeletek közlése magyar nyelven már csak álomképnek tűnik... Meddig mehet?...

Tisztázni kell a magyar nemzetiség alapvető problémáit. Tisztázni magunk felé s azután kiformált programmal előállni. A pártot meg kell győzni, változtassa meg magatartását a nemzetiségi kérdésben, főleg pedig a magyarsággal szemben. Nem elég kultúrünnepek lehetőségéért feladni egy nemzetnek megfelelő tömeg érdekeit. Ez olyan, mint a „tál lencse” bibliai példázata.<sup>1728</sup> Múltunk, kultúránk, szerepünk a történelemben, városaink és intézményeink munka eredményei. Nem ezerévi elnyomás eredménye az, ami van, hanem ezerévi keserves munka gyümölcse. Nacionalizmussal szemben nem védekezhetünk nacionalizmussal, de tűrhetetlen elfogadni a nacionalizmust. Mi nem uralkodni akarunk mások felett, de szolgák sem akarunk lenni, s nem is leszünk...

**Július 1.** Ránki György keresett meg. Este vele vacsoráztam. Átbeszéltük a történettudományi kérdéseket. Magyar–román közös történelmi bizottság alakul, s ősszel – reméli – megkezdí tevékenységét. Közölte, hogy a Történettudományi Intézet meg fog hívni valamilyen formában még az ősz folyamán. Úgy látom, kellemes impressziói vannak Őteteáról, de annál rosszabb a véleménye Pascuról.<sup>1729</sup> Nem csodálom...

1727 Jordáky Lajos: *Az első könyvkiadó*. Utunk Évkönyv 1970. 42–45.

1728 A „tál lencse” kifejezés a Bibliában, konkrétan a Teremtés könyvében (Ter 25,29–34) az Ézsau és Jákob közötti történethez kapcsolódik, amelyben Ézsau az elsőszülöttségét egy tál lencséért eladta Jákobnak.

1729 Andrei Őtetea és Ștefan Pascu történészek.

Beszélgetésünk hasznos és kellemes volt. Szeretem Ránkit s ugyanúgy közös barátunkat, Berend Ivánt...<sup>1730</sup>

**Július 2.** Ránki Györgyöt összehoztam Balogh Edgárral és Gáll Ernővel. A magyar történettudomány kérdéseiről volt szó. Edgár ismét kirohant Molnár Erik „magyartalan” koncepciója és „nemzetellenes” felfogása ellen.<sup>1731</sup> Megint meggyőződtem, hogy saját maga által kiagyalt elméletet gyárt – ezúttal Molnár Erikkel kapcsolatban – s azt támadja. Ezenkívül a Mályuszhoz való visszatérést szorgalmazza...<sup>1732</sup> Ránki szembe szállt vele. Én is...

Lassan kialakul az Edgár-képlet. Vissza ifjúkori eszményeihez: népi írók egészen Szabó Dezsőig, másrészt Szekfű Gyula és Mályusz Elemér; terminológia: rög, népi, faji, nemzeti önismeret és így tovább...

**Július 3.** Csanda Sándor járt itt.<sup>1733</sup> Csak átutazóban volt. Beszélget néhány emberrel, valamint hall az itteni helyzetről, s szakértőként megy el. Beszélgettünk az ottani és itteni helyzetről... Ezúttal is elég szürke benyomást tett reám. Lehet, hogy tévedek megítélésében...

**Július 4.** Edgár keresett fel, hogy 24 órán belül írjak egy összefoglaló cikket az elmúlt negyedszázad magyar nyelvű történetkutatásáról. Előrebocsátotta, jogom van megsértődni, mert a cikk megírására egy hónappal előbb felkérték Jakó Zsigmondot, aki most visszautasította. Utána Benkő Samu és Imreh István is visszautasították.<sup>1734</sup> Kért, hogy ennek ellenére csináljam meg. Megjegyeztem, hogy így bízhat azokban a barátaiban, akikre évek óta a „történettudományban” támaszkodik. Ez különben még „barátai” között is a csődöt jelenti... Különben minden tisztelem a Jakóé és társaié, de abszolút semmit nem tesznek a magyarságért, a történeti karon semmiért nem emelik fel szavukat, s lapulnak, ahogyan csak lehet. Mástól kiállást várnak, de maguk semmit nem vállalnak...

**Július 5.** Az olasz szocialista párt kettészakadt. Pietro Nenni lemondott a párt elnökségéről. A kereszténydemokrata pártban is két irányzat harcol a vezetésért... Este hallok a hírt, hogy lemondott Rumor kormánya, s ezzel súlyos belpolitikai válság indul el.<sup>1735</sup>

Az olasz szocialista pártban lényegében öt külön irányzat létezik. Ez nem öt frakció, hanem öt önálló programmal rendelkező csoportosulás. Sajnálatos a szakadás. Ismét féltucatnyira növekszik a munkáspártok száma...

1730 Berend T. Iván történetész.

1731 Molnár Erik történész a hatvanas évek közepén szakított az addigi függetlenségi, nemzeti kommunista történelemfelfogással, amely a magyar történelem eseményeit az osztályharccal párhuzamosan a nemzeti függetlenségért vívott küzdelem kontextusába is helyezte.

1732 Mályusz Elemér történész.

1733 Csanda Sándor irodalomtörténész.

1734 Imreh István történész.

1735 *Kormányválság Olaszországban*. Előre, 1969. július 8. 4.

**Július 6.** A „színészarcképek”-et írom az Utunk-Almanach számára.<sup>1736</sup>

A képmutatás növekszik. A helyzet súlyosabb. A személyi kultusz növekszik, s a gerincek hajlása is...

**Július 7.** Beteg vagyok, s eléggé rosszul érzem magam a szívemmel is. Az időjárás nem kedvez, s még kevésbé az élet mindennapi felvetődő problémái. És főleg a megoldatlanság, a reménytelenség és a tehetetlenség. Nem bírom a hazugságot, és szenvedek az emberek gyávasága miatt. Én nem vagyok hajlandó hazudni. Remélem, elég erős maradok minden körülmények között. Ez azonban mégiscsak passzív ellenállás. A tehetetlenség érzése öl meg előbb-utóbb...

**Július 8.** A Magyar Színház egyévi munkáját értékeltem ki.<sup>1737</sup> Remélem, változtatások nélkül megjelenhet. A rossz műsorpolitika s az egyetemes és magyar kultúrát egyaránt meghamisító szellemet bíráltam. Rappaport Ottó nem érdemel kíméletet, s nem is kíméltem...

**Július 9.** Beteg vagyok. Mind rosszabbul érzem magam...

A színházi cikkeket írom.<sup>1738</sup> Elfaricskálom az időm. Újabb hetek, s nem tudok nagyobb munkáimon dolgozni...

**Július 10.** A „legfelsőbb” pártvezér érkezett meg Kolozsvárra.<sup>1739</sup> Esik az eső. Az emberek munkahelyeikről ki vannak rendelve, megállapított órákban meghatározott helyekre. Minden pontosan meg van szervezve. A spontaneitásnak nincs helye. A szervezettség a fontos, még ha százezer munkaóra elvesztésébe is kerül...

**Július 11.** A „látogatás” tovább tart. A szervilizmus elképzelhetetlenül nagy. Lelekesedés vagy képmutatás? Minden együtt. Ez nyilvánvaló. Kíváncsi vagyok, egyetlen ember legalább felvet kérdéseket, megoldatlan problémákat, sérelmeket a pártkonferencián?...

**Július 12.** Beteg vagyok. Elkeseredett.

A világhelyzet rosszabb. A mi helyzetünk sem jó. A kínai–szovjet háború közeledik. Közel–Keleten háborúznak. Mindenfelé nyugtalanság s a látszat azt mutatja, hogy mi a világ legcsendesebb helyén élünk, s többek között két millió magyar boldog, hogy így élhet...

**Július 13.** A pártkonferenciákon bevezetett legfontosabb újítás: a delegátusokat arra hatalmazták fel, hogy válasszák újra Ceaușescut a Párt főtitkárának. Újítás. A kommunista pártok történetében fél évszázad alatt nem fordult elő, hogy a kongresszus előtt az egyes szervezetek eldöntsék, kit akarnak főtitkárnak. Az a kongresszus, illetve a megválasztott központi bizottság szuverén joga volt. Érdekes újítás, s mögötte nyilván van valami. A demokrácia elmélyítésének a propagálása folyik a beszédekben. Ez viszont a pártdemokrácia további korlátozása. Új problémákat viszont

1736 *Színházi kislexikon*. Utunk Évkönyv 1970. 259–279.

1737 Jordáky Lajos: *A kolozsvári Állami Magyar Színház egy éve*. Igazság, 1969. július 16. 6.

1738 *Színházi kislexikon*. Utunk Évkönyv 1970. 259–279.

1739 *Nicolae Ceaușescu elvtárs látogatása Kolozs megyében*. Igazság, 1969. július 12. 1.

a konferenciákon nem vetnek fel. Csak hűségnyilatkozatok tömege és semmi több nem lehetséges. Mert nemcsak az utca van jól megszervezve, de a konferenciák is...

**Július 14.** Az Utunk-Almanach részére megírtam egy tucatnyi kis cikket.<sup>1740</sup> Végre befejeztem.

A betegségem azonban tovább tart. Kutyául érzem magam...

**Július 15.** Lakatos István és az öreg Jaskó János voltak nálam.<sup>1741</sup> Nagyrészt börtön-élmények és koncepciók perек anyagáról mesélgettünk. Most már nyugodtan, minden különös lelki izgalmak nélkül tudunk beszélni mindenről. Pedig az évek múltával egyáltalán nem szépülnek meg a dolgok. Az emberi lélek feledti a testi szenvedéseket, az eltűnt barátokat, a halott elvtársakat, de nem felejtí a csalást az eszmével szemben, a rendszer hazugságait, a lélekben végbevitt rombolást... Nem lehet felejtetni, s ezért nem tudom, s most még kevésbé tudom elképzelni, hogy tagja lehessek kommunista pártnak vagy mozgalomnak...

Lakatos nagyon sokat szenvedett, de kemény és erős maradt. Rendkívüli tiszta ember maradt a börtönben, és megmaradt szociáldemokratának...

**Július 16.** Meghajtóm a fejem a három hős amerikai asztronauta előtt, akik ma elindultak a Holdra.<sup>1742</sup> Az emberiség hősei ők, s én boldog vagyok, hogy a televízió mellett magam is résztvevője lehettem elindulásuknak. Mostantól visszatérésükig aggodó és lelkes figyelemmel kísérem minden műveletüket. Az ember eljutott ehhez a pillanathoz. Íme ez az új technikai-tudományos forradalom. Mennyi tudományág fejlődése és hány tudós csodálatos teljesítménye kellett ehhez a nagy kísérlethez...

Rohanj, ember, csodálatos utad végcélja felé! Rohanj, és hozz új eredményeket az emberiségnek! És ha visszatérsz, a tudomány eredményeit próbáld felhasználni a földi béke és boldogság megvalósítására. Próbáld meggyőzni az embereket, hogy ne háborúzzanak, ne pusztítsák egymást, ne igyekezzenek elnyomni más nemzeteket!...

**Július 17.** Az űrben száguldanak a Hold felé... s itt pártkonferenciákon ismételtlen leszögezí magyar vezetők í a nemzetiségi kérdés teljes megoldottságát. Fazekas János például ezt mondotta: „...mi, Románia magyar nemzetisége, és minden más nemzetisége, teljes egyenjogúságban élünk a szocialista román nemzettel a közös hazában, a szocialista Romániában”.<sup>1743</sup>

Kolozsvár után különben Szatmáron és Nagybányán, Nagyváradon és Aradon, lényegében tehát nemzetiségi vidékeken és mindenütt elmondatták magyarokkal í a nemzetiségi kérdés teljes és maradéktalan megoldottságát. És mindenütt határozatokat hoztak a főtitkár újraválasztásáról...

Lényegében ez a nemcsak irányított, hanem agyonszervezett szocialista demokratizmus. Kevesebb azonban ezúttal í több lett volna...

1740 *Színházi kislexikon*. Utunk Évkönyv 1970. 259–279.

1741 Lakatos István szociáldemokrata politikus, Jaskó János ismeretlen személy.

1742 *Útnak indult az Apollo-11*. Előre, 1969. július 17. 8.

1743 *Fazekas János elvtárs beszéde*. Előre, 1969. július 17. 6.



**Július 18.** Az „Apollo 11” száguld a világűrben. A földön a háborús feszültségek tovább növekednek. Legújabban Honduras és San-Salvador kezdtek háborúskodni. Bombázzák egymás városait és rombolják egymás értékeit. Biafrában tovább folyik s minden órában kitörhet teljes intenzitással a háború Izrael és Egyiptom között...

Aggódunk három hős asztronauta életéért, s ugyanebben a pillanatban ezer és ezer ember gyilkolnak meg...

**Július 19.** A „Magyar Nemzetiségű Dolgozók” Kolozs megyei tanácsának plenárisán igen csöpögő határozati javaslatban fejezik ki hálájukat.<sup>1744</sup> Mindent meghalad a szervilizmusnak ez a foka. Bisztray tette meg az előterjesztést.<sup>1745</sup> Vajon mit beszélt Kányádi Sándor és Balogh Edgár? A lapból olvasom, hogy a felszólalók között voltak...

Este elmentem az Igazság irodalmi estélyére. Ha sértődős ember lennék, akkor nem mentem volna el egy olyan jubileumi estélyre, amelyen mindenki szerepelhet, csak az nem, aki a lap negyedszázad előtti alapítója. Az Erdélyi Szikra első számának a programcikkét én írtam, s az Igazság alapítása idején a Párt első titkára voltam. A lap szelleméért ma sem kell szégyenkezni, [ha] a lap 1945 elejei számaira gondolok. A kiállításra kiállított példányon persze letakarták a nevem...

**Július 20.** „A Sas leszállt” – este 10 óra és 17 perckor.<sup>1746</sup> Ennyit jelentett a két asztronauta. „Bravo” – ezt válaszolták az első pillanatban... Izgalommal figyeltem az egész közvetítést. A televízió nem tudta közvetíteni magát a leszállást, de az ellenőrző központokból adott adásokon izgalommal lehetett követni minden mozzanatot...

Nixon ebből az alkalomból kijelentette: reméli, hogy a Hold-repülés elő fogja segíteni a népek közötti békét... De a legnagyobb légi csaták Izrael és Egyiptom között ma zajlottak le a két év előtti háború óta. Így aztán nem lehet zavartalanul örönden a Hold-utazásnak. Pedig milyen jó lenne, ha valóban a békét mozdítaná elé. Ragyogó lenne, ha az Armstrong-misszió a tudomány mellett a béke missziója is lenne...

Ma éjjel nem fekszem le. Televíziót nézek és hallgatom a Szabad Európa rendkívüli egész éjszakai szolgálatát...

**Július 21.** Éjjel 1 óra. Jelentik, hogy öt órával előhozták a Holdra való kilépést, s így az 2 óra után bekövetkezik.

Éjjel két óra. Várok. Rádió és televízió. Késést jelentenek. Várok. Kávé főzök, s próbálok olvasni is. Bonyolult idegmunka. Könyv, írás, rádió, televízió. De nagy esemény izgalmaiban élek.

Éjjel három óra. Zavar van bizonyos készülékekben. Még késik a kiszállás. Sor kerül rá...

1744 A Magyar Nemzetiségű Dolgozók Kolozs Megyei Tanácsának plenárius ülése. Igazság, 1969. július 19. 3.

1745 Bisztray Mária színházigazgató.

1746 Holdközelben az Apollo-11. Előre, 1969. július 20. 1.

Most már négy óra is elmúlt, és még mindig semmi. A televízió filmet ad, a rádió zenét. Houstonban nyilván még nagyobb az izgalom.

Reggel öt óra. Armstrong megjelenik a képernyőn. „Az ember számára kis lépés ez, az emberiség számára azonban óriási.” Ezek Armstrong első szavai a Holdon. Feszülten figyelem minden lépésüket.

Reggel 6 óra. A képernyő egyik sarkában Nixon Washingtonból telefonál, a másikon Armstrong válaszol.

Reggel 7 órakor elvégezték teendőiket és visszatértek.

Én is lefeküdtem, s alszom kilenc óráig.

**Július 22.** A Holdra szállás sikerült és sikerült a Holdról való felszállás is.<sup>1747</sup> Még mindig a csodálat hatása alatt állok, s boldog vagyok, hogy tanúja lehettem ennek a történelmi lépésnek. Szeretem az ilyen hősokeket...

Romániában tovább folyik a főtitkár választási-agitációs körútja. Most Pitești és környéke, Tîrgoviște s az új ipari vidék került sorra. A múlt heti beszédekhez viszonyítva új a fenyegető hang megjelenése a szocializmus ellenségeivel szemben, akik megpróbálnának valamilyen ellenzéki vagy felforgató mozgalmat [szítani]. A másik lényeges momentum: egyetlen lényeges jelszó maradt, és pedig ez: „Ceașescu și Poporul”. Tehát nem a Párt, hanem a személy. A ma esti gyűlésen másodszor hallottam, hogy személyesen megvédi a szocialista hatalmat. Kardcsörtető beszéd... De miért és ki ellen? Mi van a háttérben? Van-e politikai erő, vagy csak a súlyos gazdasági helyzet?... Azt mondják, Maurer helyett Mănescu lesz az új miniszterelnök...<sup>1748</sup>

**Július 23.** Salamon Lászlóval találkoztam Barzilay Istvánnál, az Új Kelet egykori munkatársával s jelenleg a Tel-Avivban megjelenő lap egyik szerkesztőjével.<sup>1749</sup> Harminc évvel ezelőtt futólag ismertem. Cionista volt akkor is. Nagyon bizakodó a közel-keleti helyzet tekintetében, s az új zsidó nemzedék reneszánszáról beszél. Később odajött Becski Andor is. Ő viszont még mindig dogmatikus. Méghozzá keményen az...

**Július 24:** Ma Semlyén Pistánál találkoztam Barzilay Istvánnal.<sup>1750</sup> Egy kis szimpózium alakult ki zsidó, zsidó–magyar és magyar szellemi emberek között. Ott volt Balogh Edgár és Benkő Samu, Dezső és Semlyén forrása, Fehér Miklós, Hegyi és Schwartz.<sup>1751</sup> Persze a zsidókérdés előtérbe került. Én is kifejtettem a magam álláspontját. Egyik ok a humanista szemlélet, amiért Izrael s a zsidóság mellett foglaltam állást. A másik ok az magunk vagyunk. Ha bárhol helyeseljük valamilyen nép kiirtá-

<sup>1747</sup> *Ember járt a Holdon*. Előre, 1969. július 22. 4.

<sup>1748</sup> Ion Gheorghe Maurer valójában a következő pártkongresszusig, 1974-ig maradt miniszterelnök. Akkor viszont valóban Manea Mănescu követte a miniszterelnöki székben.

<sup>1749</sup> Barzilay István író, újságíró.

<sup>1750</sup> Semlyén István közíró, műfordító.

<sup>1751</sup> Balogh Edgár publicistán, Benkő Samu művelődéstörténészen és Semlyén István újságírón kívül ismeretlen személyek.

sát, azáltal önmagunk halálra ítéletét is elfogadjuk. Minden népnek joga van az élet-hez. Az itteni magyar nemzetiségi politika alapelve kell legyen, hogy védelmezzen minden elnyomottat a világ minden részén...

Ismét kiderült, hogy Balogh Edgárral nem értek egyet a magyar nemzethez való tartozásunk kérdésében, a transzilvanizmus és a romániaság értelmezéseiben, a szocializmus jövőjében, az izraeli-arab kérdésben, a zsidóság és faji kérdésben. És még sok mindenben. De változatlanul barátomnak tekintem...

**Július 25.** Vitéz Tibor volt ismét Kolozsváron.<sup>1752</sup> Elsimultak félreértéseink a német színházak műsorának összeállításával kapcsolatban. Ami még hiányzik, megcsinálom, s aztán lezárom az egész ügyet. Többet „napszámos” munkát nem vállalom...

Véletlenül találkoztam Méliusz Józseffel. Rövid beszélgetés. Kijelentette, egyetért azzal, amit olvasott tőlem az irodalmi újraértékelésekkel kapcsolatban...<sup>1753</sup> Változatlanul nagyképű és felsőbbrendű embernek érzi magát. Most sem szeretem túlságosan. Soha nem is került egészen közel hozzám...

Délben egy kitűnő angol színészt néztem meg egy érdekes filmben. James Mason régi kedvencem. Mindig nagyon szerettem...

Délután Kósa Huba szoborkiállításának megnyitójára mentem el.<sup>1754</sup> Sok szép dolgot láttam. Edgár nyitotta meg. Elég szürkén, s nem is értékelte a szobrászt. Iparművésznek állította be. Talán még sincs igaza...

**Július 26.** A tegnap este Petőfi-emlékünnap volt Kolozsváron. Nem mentem el. Az ünnepséget csak román nyelvű falragaszokon hirdették meg, s azon három román és egy magyar előadót tüntettek fel. Ez súlyos nemzeti megalázás. Én ilyen helyre nem mehetek el. Legalább kétnyelvűséget kell elvárunk ilyen alkalmakkor. Vagy ismét bizonyítéka, hogy a magyar nyelv csak magánhasználatra jó?...

Varró János rehabilitálási perében tanúskodtam.<sup>1755</sup> Ha ilyenek lettek volna a hadbíróságok? Amiért évtizeddel ezelőtt tíz évet adtak, azért most felmentik az embert. De ez még mindig kevés. Nem az egyéneket kell csupán rehabilitálni, hanem az ügyeket. És nem a nyilvánosság kizárásával, hanem a nyilvánosság előtt...

**Július 27.** Végre megírtam a kritikát Szőcs István regényéről.<sup>1756</sup> Kétszer olvastam el, s egészen különös írásnak tartom. Napokig nem tudtam, hogy kezdjek hozzá a cikkhez, és mit írjak róla. Végül azt hiszem, megfogtam benne éppen azt, ami különös benne. Itt idő, tartalom, forma, minden felbomlik. Irodalom és ponyvaíz vegyül. De

1752 Vitéz Tibor operaénekes, rendező.

1753 Jordáky Lajos: *Az összkép felé. Megjegyzések irodalmi és irodalomtörténeti hagyományok értékeléséről.* Igazság, 1969. május 16. 4.

1754 Ágopcsa Marianna: *A hagyomány útján.* Utunk, 1969. augusztus 29. 10.

1755 Varrót 1958 augusztusában letartóztatták, majd egy koncepciós politikai per fővádoltjaként 16 évi börtönrre ítélték. 1964-ben az általános amnesztiarendelettel szabadult, perét 1969-ben felülvizsgálták, és felmentették a korábbi ítélet alól.

1756 Szőcs István író.

nem rosszul. Cinikus a végtelenségig. Jól teszi. Talán abszurd regény, de éppen ezért reális...

**Július 28.** Rádión hallgattam önmagam, s beszédemre, gondolataimra, stílusomra ráismertem, de a hangomra nem. Talán majd megszokom, ha lehetővé teszik a gyakoribb szereplést...

Holnap megyek újabb felvételt. Előadás-sorozatot tartok a romániai drámairodalom elmúlt 25 évének alkotásairól. Keresztmetszet. De sokkal kíméletesebb vagyok, mint amit megérdemelnek a drámaírók...

**Július 29.** Az olasz szocialista párt kettészakadt, így most már az egykori szocialista pártból három lett.<sup>1757</sup> A szociáldemokraták nem hajlandók semmiféle együttműködésre a kommunistákkal. Franciaországban viszont az újjászervezett szocialista párt balra indult, s a kommunistákkal keresi az együttműködést. Guy Mollet éppúgy háttérbe szorult, mint Gaston Defferre vagy Jules Moch, és fiatal erők vették át a párt vezetését. De mi maradt meg benne a marxizmusból? Még nem tudni, de úgy látszik, a francia szocialisták is a szocializmus történeti kategóriába sorolják a marxizmust, mint tették a többi szociáldemokrata pártok... Azért érdemes lenne figyelni a szocialista folyóiratokat és kiadványokat. Bizonyára sok érdekes anyag van, s a „ma” szocializmusának ideológiai megfogalmazását keresik...

**Július 30.** Az olasz kommunista mozgalom maoista frakciója II Manifesto címen összefoglaló folyóiratot indított. A párt néhány ismert vezetője indította. Itt Romániában semmit nem lehet olvasni még mindig az ideológia kérdésekről és vitákról...

A Peking Review a legvadabb terminológiát használja a Szovjetunióval szemben. A „vörös cárok uralmáról”, imperializmusról és fasizmusról beszélnek, s a végső leszármolásra készülnek. Elkerülhetetlenül megy a világ egy szovjet–kínai háború felé...

Bukarestben készülődnek Nixon elnök fogadására. A román nép „ismert vendégszeretete” jegyében folynak az előkészületek. Szerény lesz vagy pompás a fogadás – mit lehessen tudni. Bár minden jel szerint nagyszabásúnak tervezik. Párizsban és Rómában „Go home” volt a kommunisták jelszava.<sup>1758</sup> Itt a „Welcome” és a „Long live” jegyében lesz...<sup>1759</sup>

**Július 31.** Nem értek egyet általában azzal, ami a kommunista világban történik. Ifjúkoromból kísér a szocialista humanizmus, s amit a marxista világnézetből magaménak vallottam, azt ma sem tagadom meg. A szovjet rendszer képtelen átalakulni demokratikussá, az uralomra került sztálinizmus kiirtotta a kommunistákat és szociáldemokratákat egyaránt. Hiszek egy demokratikus világrendben, amely szocialista társadalmat valósít meg. De hogyan tegyem magamévá azoknak a felfogását, akik egy

1757 Az 1968-as rossz választási eredmények után egyesült az Olasz Szocialista Párt és az Olasz Szociáldemokrata Párt, létrehozva ezzel az Egyesült Szocialista Pártot. Ám az egyesült párt nem bírta felvenni a versenyt az Olasz Kommunista Párttal, ezért 1969-ben szétesett.

1758 Menj haza!

1759 Isten hozott!; Hosszú életet!

türelmetlen nacionalizmus nevében támadják a Szovjetuniót, s akik nem a terrort és egypártrendszer utasítják el, hanem a legmerevebb monolitizmus alapján állanak. A szocialista világnézetet nem tudom megtagadni, s az még mindig tisztább és becsületesebb, mint az, amit restaurálni akarnak. Nem a múlt kísérteteire van szükség, hanem új és emberséges szocializmusra...

Milyen joggal beszélnek a magyarság nevében olyan emberek, mint Péterffy István, Takács Lajos vagy Kovács György?<sup>1760</sup> Ki hatalmazta fel őket és társaikat, hogy kétféle ember nevében beszéljenek? És nemcsak ők hárman tartoznak ebbe a kategóriába, de még van legalább háromszor ilyen ember. Ezeknek nemcsak nemzetükhöz nincs közük, de a nép egyetlen rétegét sem képviselik. Valakik ránk erőszakolták. El kell tűnniük, s remélem, még megérem én is eltűnésük napját...

**Augusztus 1.** Egy nap választ el Richard Nixon Bukarestbe érkezésétől. Máig úgy érzem, hogy meleg fogadtatást készítenek elő, de mégsem túlságosan forró. Hiszen a romániai sajtó alig írt valamit ezekben a napokban. Este tíz órakor viszont az Amerika hangja bukaresti tudósítója beszámolt az előkészületekről. Lázasan munka a betonút befejezésére Otopeni-ből. Amerikai zászlók ezrei és Nixon óriásira nagyított képei minden főútvonalon. S a tudósító szerint, bár a lakossággal még nem közölték, mégis mindenki tudja és készül Nixon fogadására...

A Korunk szerkesztőségében beszélgettem Gáll Ernővel, Lázárral és Farkassal.<sup>1761</sup> Pessimistán nyilatkoztam és aggodalmam fejeztem ki. Lázár egyetértett. Megdöböntő a többiek álláspontja. Gáll Ernő, a régi kommunista hihetetlenül örvend a látogatásnak. Vadul gyűlöli a Szovjetuniót, de önmaga múltbeli gondolkodása felett nem gyakorol önbírálatot...

**Augusztus 2.** Végignéztam a televízióban Richard Nixon megérkezését és „diadalútját” Bukarestben. Mert ez valóban diadalút volt, amelyet rég nem látott ez a város. Egymillió tömeg örvengött és lengette az amerikai zászlók tízezreit. És Nixon látható meglepődéssel inkasszálta Bukarest lakosságának örömujjongását. Ilyen hatalmas tömegfogadtatásra és delíriumra nem számítottam. Ez a népi demonstráció azonban nemcsak Amerika-barátságot és szovjetellenességet manifesztált, hanem ítéletet mondott lényegében a párt politikája és a kommunizmus felett... Jobban sikerült, mint várták, s mint szükséges volt. Pedig az eredmény nem hiszem, hogy nagy lenne. Legalábbis egyelőre nem fog hullani a dolláreső, és a gazdasági kapcsolatok sem fognak nagymértékben fejlődni. A dolgok érdekesen alakulnak. Én már két éve restaurációról beszélek a román szellemi életben...

**Augusztus 3.** Ebéd után végignéztam Nixon elvonulását Bukarest népe előtt és elutazását.<sup>1762</sup> Az ujjongó delírium talán még nagyobb volt. Nixon pedig még jobban

1760 Péterffy István botanikus, Takács Lajos jogász és Kovács György író.

1761 Lázár József és Farkas László szerkesztők.

1762 *Richard Nixonnak, az Amerikai Egyesült Államok elnökének látogatása Romániában.* Előre, 1969. augusztus 3. 1.

kihasználta s learatta a sikert, mint egy nappal előbb. Kissé értetlenül nézem mindezt, bár nagyon is logikusan következik mindabból, ami évek óta céltudatosan történik. Nem látom a titkos diplomácia és politika kulisszáitól a történések mögötti igazi erőket...

És mik lesznek a következmények? Előre látni semmit sem lehet. Az információs lehetőségek egy szocialista államban csak a külföldi rádiók hírszolgálatára s egy-két beérkező lap anyagára korlátozódik. Mindebből csak következtetni lehet. A belső tájékoztatás szigorúan „irányított”, s még a vezetőkörök sem tudnak sokat a politikai sakkhúzásokról és manőverekről. Én magam nem hiszek a kis államok „nagyhatalmi” politikát játszó akaratának lehetőségében és sikerében...

**Augusztus 4.** A Le Monde-ban olvasom: „Közvetett, de hivatalos hódolat (hommage) Mihály exkirálynak”. A lap Ceaușescu interjújára hivatkozik, amelyet a [I] Unitának tett, s amelyben kijelentette, hogy az augusztus 23-i felkelés a kommunisták és antifasiszta erőknek a nemzeti patrióta erőkkkel, a hadsereggel és a monarchiával való együttműködésének az eredménye...

Egyáltalán nem hat meglepetésként a hír. Hiszen a Magazin Istorican megjelent cikkek már ebbe az irányba mutattak, s nyilván a kongresszusi jelentésben is benne lesz. Az érdekes csak az, hogyan lehet ötvenként változtatni nemcsak a közelmúlt történelemszemléletét, hanem a történeti eseményeket magukat is. Még ha nem értük volna át mint kortársak. Persze van ráció benne. Jelenleg a teljes nemzeti egység kialakításáról van szó, s ebbe bíz a történeti pártok, a királyság és a tábornoki kar is beletartozik...

**Augusztus 5.** A szovjet flotta a Karib-tengeren jelent meg, Florida partjai előtt hajózott el, és Kubában horgonyozott le, s töltött el egy hetet. A szovjet flotta hatalmassá fejlődött, s minden óceánon ott van. Nixon Bukarestbe látogat s a szovjet flotta Havannába. A nagy világpolitikai sakkjátszma érdekes fejleményeket ígér. Dél-Amerika lángban az amerikaiak ellen. Az arab világ és Délkelet-Ázsia szintén. A szovjet demokrácia igen lassan fejlődik, a katonai erő annál gyorsabban. Én nem hiszek a könnyű kiegyezésben. A világalumomért folyó harc végeredményben mégis két világrendszer harca. Az egyik gazdagabb, mert régebben fejlesztette ki termelőerőit. A másik nyersebb és durvább, de gigászi és militarista ereje nyilván átütőbb. A szomszédoknak nem jó ujjat húzni a Szovjetunióval, s gondolom, aki ezt nem látja, az nem nagy államférfi, hanem csak ambíciókkal telített „kis” emberke...

**Augusztus 6.** Restaurációs beszéd tele ideológiai zűrzavarral és külső s belső fenyegetéssel.<sup>1763</sup> A kongresszuson a főtitkári jelentés csaknem hat órát tartott. Sokkal rövidebbre is lehetett volna fogni, de hát az már a kommunista pártok gyakorlatához tartozik, hogy hosszú és unalmas jelentéseket terjesszenek elő. A jelentést nyilván még

1763 Szerdán felemelő ünnepi hangulatban megnyílt a Román Kommunista Párt X. kongresszusa. Igazság, 1969. augusztus 7. 1.

tanulmányoznom kell, hogy végleges véleményt alakítsak ki róla. Első hallásra is kiűnnek azonban az alapvető ellentmondások. Minden tételnek megvan az ellentétele, minden kijelentésnek a burkolt tagadása... A lelkesedés viszont óriási. És nem véletlen, hogy milyen mondatoknál. Ez a monolit lelkesedés azonban monotonná teszi az egészet... Én nem hiszem, hogy alapvető a megújulás, és valóban olyan belső demokratizálódás indul, amely lehetővé teszi minden kérdésben a vélemények kifejtését és fokozza a vitakedvet...

**Augusztus 7.** A Pártkongresszuson Katusev szólalt fel a szovjet párt részéről.<sup>1764</sup> Elítélte az amerikaiak cselszövő és álnok politikáját, hangoztatta a Romániának adott szövetséget s határozottan megerősítette a Brezsnyev-doktrínát a szocialista államok beavatkozási elhatározásáról, mindenütt, ahol veszélybe kerül a szocializmus...<sup>1765</sup> Nyílt beszéd és határozott. Tragikus helyzet a humanista szocialista számára. Kinek kedves egy nagyhatalom erőszakpolitikája? De kinek kedves egy aránylag nem nagy állam nagyhatalmi politikára törekvése, mindennel, ami együtt jár vele: demokrácia nélkül, nemzeti egyenjogúság nélkül?... Minek örvendjek és kit védjek a magam lelkiismeretében?... Eddig tiszta maradtam a szocialista humanizmus vonalán, s ez akarok maradni ezután is. Tehát még érzelmileg is távol tartom [magam] a kommunista mozgalmaktól! De hát mi is köthetne hozzá? Egyetlen szálát sem látok!...

**Augusztus 8.** Hát már Bajor Andor is képes olyan fogalmazásra, amellyel kétségbe vonja a magyar nemzethez való tartozásunkat.<sup>1766</sup> Az Igaz Szóban így kezdi ünnepi cikkét: „Magyar vagyok, és Románia a hazám”. Ez azonban még csak fogalmazási kérdés. Az író magánügye, s még nem jelenti elszakadását saját nemzetétől. De amit ezután ír, már lényegbeli s nem fogalmazás csupán: „Akinék hazája nincs, népünk mondanása szerint jöttment és bitang. Akinék egynél több van, az az emberiség mindenkori törvénye szerint: áruló.” Hát ez a megdöbbenő. Ugyanis nem a humanista Bajor Andor írta. A haza elválaszthatatlan az anyanyelvtől és a nemzeti történelemtől. Miért lenne tehát bitang és áruló, aki hazájának nemcsak azt a területet érti, ahol jogi szempontból és közigazgatásilag él, hanem azt is, ahol nemzete tagjai élnek. A magyar nemzetiség nem a román, hanem a magyar nemzet része. Annak polgára...

**Augusztus 9.** Figyelem a kongresszus munkáját. Figyelem Moszkva hívös és mind ingerültebb magatartását. És figyelem a megjelent kommunista pártok beszédeit, amelyeknek nagy része nem feledkezik meg az amerikai imperializmus támadásáról és a Szovjetunióknak mint vezető szocialista nagyhatalomnak a kihangsúlyozásáról...

1764 A Szovjetunió Kommunista Pártjának üdvözlése: K. F. Katusev elvtárs beszéde. Előre, 1969. augusztus 8. 6.

1765 A Brezsnyev-doktrína a Szovjetunió külpolitikai alapelve volt, amely a szovjet befolyási övezetben korlátozta a szocialista országok szuverenitását, hogy a szovjet szövetségi rendszer egyben tartását biztosítsa. A doktrína az 1960-as évektől az 1980-as évek végéig volt hatályban. A Szovjetunió ezzel érvelt a szocialista országok belpolitikájába, valamint az azokat érintő külpolitikai döntésekbe való beleszólás szükségességéről.

1766 Bajor Andor: Szavak a hazáról. Igaz Szó, 1969. 8. sz. 248–249.



A kongresszus „jól” van előkészítve és megszervezve. Nemcsak meglepetés nem lehetséges itt, de a legcsekélyebb ellenzék sem alakulhat ki. Nem tudni, kik esnek ki a régi vezetők közül, de néhányan biztosan. És bizonyára teljesen egységes lesz a határozat, s azok is megszavazzák majd kikerülésüket, akiket kibuktattak. A diktatúra erőssége a monolit egység, s ha az a legkisebb mértékben is meglazul, baj lehet belőle... Kíváncsi vagyok a belső demokratizálódás folyamatára. A kongresszuson mindenestre erősödik a pártbürokrácia, az állambiztonság és a hadsereg képviselőinek a súlya...

**Augusztus 10.** Az Avanti és a Combat egyaránt Moszkva „ingerültségéről” ír. És [ez] növekszik Nixon politikája miatt s különösen a szocialista országok felé irányuló politikája miatt. A nagy játszma Moszkva és Washington között folyik, s a nagyhatalmi és világpolitikai ábrándokkal csak katasztrófa felé mehetnek nemcsak a kis országok, de olyan volt nagyhatalmak is, mint Anglia vagy Franciaország. Ezt nem látni naivítás, még akkor is, ha a legmagasabb állami helyeken ülnek azok, akik egy ország politikáját irányítják...

Csodálkozom román barátaimon. Egyetlenegy sincs az értelmiségiek között, aki világosan látna és józanul értékelné az eseményeket. Hihetetlenül magas fokra hágott a szovjetgyűlölet és a nacionalista szemlélet. Hiába, ez az ortodoxia világa. Egy értelmiség, amelybe mélyen hatolt be az irracionalizmus, és illúziókat kerget...

**Augusztus 11.** Utoljára néztem át a Janovics Jenő–Poór Lili-tanulmányomat.<sup>1767</sup> Az Ifjúsági Kiadóhoz adom be, s remélem, még ebben az évben kiadják. Most már épp ideje. Több mint egy évtizede írtam. Éppen csak stilizáltam, lényeges dolgokat nem változtattam. Sok minden mellett adós vagyok egy nagyszabású Janovics-monográfiával. Adós az erdélyi magyar színészetnek...

Milyen érdekes! A kommunista L'Humanité a harmadik oldalon közöl részleteket a pártkongresszus első napjáról, s a konzervatív Le Figaro első oldalon vastag betűkkel hangsúlyozza Románia független politikáját. S ugyanilyen vastag betűkkel közli, hogy Koszigin Magyarországon tölti szabadságát, mialatt a kongresszus folyik...

Nem hiszem, hogy közelebbről nagyon megjavulnának az amerikai–szovjet kapcsolatok. Annyi ellentét van a világ különböző részeiben köztük. Kínával például nyilván háború lesz, ha nem sikerül előbb forradalmat vagy polgárháborút szítani...

**Augusztus 12.** Mária ma délben elutazott Szilágysomlyóra. Két-három hetet tölt el. Milyen érdekes. Vállalja a kényelmetlenséget, de reméli, hogy pihenni fog. A döntő ok azonban valahol a lélek mélyén keresendő. Vágyik oda, ahol született és gyermekkorát töltötte. Én sem tudok egészen megválni egészen szűk hazámtól, Kolozsvártól...

A nyugati világ kitartóan a korlátozott szuverenitás Brezsnyev doktrínájáról [beszél]. A moszkvai New Timesban viszont Washington „kelet-európai doktrínájáról” olvasok. A cikkben a „hídépítés” politikáját álnoknak minősítik. A sajtópolémia éleződik, s mindenkinek látnia kell, hogy rólunk van szó. Persze, rólunk van szó, a lényeg

<sup>1767</sup> Jordáky Lajos: *Janovics Jenő és Poór Lili. Két színész arcképe*. Kriterion, Bukarest, 1971.

azonban a két kolosszus közötti küzdelem. Szörnyű verseny és szörnyű küzdelem folyik az Egyesült Államok és a Szovjetunió között. Megnyilvánul fegyverkezésben, diplomáciai játékokban, politikai manőverezésben, ideológiai harcban, de éles és szünet nélküli...

**Augusztus 13.** Ma véres összeütközések voltak szovjet és kínai csapatok között. Moszkva és Peking egymást vádolják, s a jelek arra mutatnak, hogy nagyszabású hadműveletek előjátékáról van szó. Az összecsapás úgy látszik, elkerülhetetlen. A Szovjetunió nyilván polgárháború kirobbantására és Mao rendszerének megbuktatására törekszik... És talán sikerülni is fog. Hiszen annyi vér folyt Kínában a kulturális forradalom két évében...<sup>1768</sup>

Mind véresebbé válik az észak-írországi zavargás.<sup>1769</sup> Mi lehet valójában a mi körünkben [a] vallási küzdelmek mögött? Katolikusok és protestánsok rendkívüli buzgalommal gyilkolják egymást. Elszabadult vad ösztönök mindenütt...

Izrael kemény megtorló támadásokkal élezi a közel-keleti helyzetet, s a Vietkong eddigi leghatalmasabb támadásaival akadályozza a megegyezést. Mindkettő nem az amerikai–szovjet közeledéshez fog hozzájárulni nyilván. Új és mindennél sötétebb viharfelhők gyülekeznek a világ egén...

**Augusztus 14.** Világszemlélet és emberek – elválaszthatatlan és mégis elválasztható fogalmak. Világszemlélet miatt embereket nem lenne szabad üldözni, de világszemléleti állásfoglalást és vitát nem szabad elhallgatni vagy tompítani egyéni vagy akár „párt”-taktikai szempontok miatt. Milyen érdekes metamorfózis. Balogh Edgár egész szemlélete visszakerekül egy Szabó Dezső, Mályusz Elemér és Szekfű Gyula által kialakított szemléletbe. Jóllehet e három gondolkodó soha nem került közös nevezőre, de B. Edgár gondolatrendszerében jól megférnek egymással. Gáll Ernő egyént akar rehabilitálni – Venczel Józsefet –, s közben világnézetiileg a Hitelt kezdi pozitívan értékelni. S az *Irodalmi Lexikon* szelleme a régi világé... Én nem tagadom nemzeti múltunk értékeit, s ha haragszom a régi magyar uralkodó osztályokra, akkor elsősorban a magyar nép ellen elkövetett bűneiért haragszom. Az arisztokráciának és nagypolgárság[nak] áldozata a magyar nép volt...

**Augusztus 15.** A Központi Bizottságba nem választották be Gheorghe Apostolt.<sup>1770</sup> Ebből nyilván következett, hogy nem maradhat meg a Szakszervezeti Tanács élén sem. Én magam csak arra voltam kíváncsi, hogyan hajózzák ki. Durván vagy elegánsan? Hát durván történt, úgy, ahogy a sztálinista módszer előírja. Feldolgozták keményen és durván. Munkája elégtelen, nem felelt meg a szakszervezetek élén, része volt a pártvezető – Gheorghiu Dej – által elkövetett törvényteleniségekben, és kicsapongó életet élt. Úgy hírlik, hogy minden szennyet rámondtak. Nincs kizárva, sőt valószínű,

1768 *Újabb súlyos kínai provokáció a Szovjetunió határán.* Népszabadság, 1969. augusztus 18. 2.

1769 *Súlyos incidensek Észak-Írország fővárosában.* Előre, 1969. augusztus 17. 1.

1770 Gheorghe Apostol kommunista politikus.

hogy tele volt szennyes ügyekkel, de hogyan lehetséges, hogy ez csak most derült ki? A doszárt nyilván már hónapok óta készítették. Ő vezérként sütkérezett, s a vádirat már kész volt. Csak a napra és alkalomra vártak, hogy lesújtsonak rá. De ez azt jelenti, hogy változatlanul megfigyelés alatt áll mindenki, és készülnek nagy gonddal a doszárok...

**Augusztus 16.** Anatolij Kuznecov naponta írja cikkeit az angol sajtóban. Menekülő vagy dezertőr? A nyugati világ örvend neki, s óriási teret szentel minden cikkének és nyilatkozatának. Leleplezi a szovjet társadalmat s az irodalmi élet gúzsba kötését... Én nem tudok mindenben igazat adni magatartásának. Nem adott emberi bátorságról bizonyosságot, amíg otthon volt. Hiszen mégiscsak vállalta egy nagy szovjet folyóirat szerkesztését a csehszlovákiai események után.<sup>1771</sup> Ezáltal pedig vállalta az első cenzor szerepét az irodalmi művek felett... Titokban készítette elő a szökést, sőt eléggé fondorlatosan... Végeredményben nem hiszem, hogy használna a belső szabadságküzdelemnek a külföldi leleplezés. Ezért tekintem én dezertálásnak Kuznecov lépését. Az írónak s a szellem emberének vállalnia kell a harcot elsősorban saját népe soraikon...

**Augusztus 17.** A szovjet–kínai viszály háborúvá fejlődik. Talán elkerülhetetlenül. Csak egy Kínában kitörő forradalom vagy polgárháború tehetné viszonylag elkerülhetővé. A nyugati világlapok egyenesen atomháború lehetőségéről írnak. Borzalmas lenne. Lényegében két, magát kommunista rendszernek nevező állam kezdeményezzen atomháborút? Ki hinné, hogy ide fejlődhetek a dolgok azonos világnézet alapján álló pártvezérek között? Orosz kommunizmus és kínai kommunizmus nem tud megegyezni, s fegyveresen kíván leszámolni egymással. Az ideológiák szerepe nem lebecsülendő, de itt elsősorban nem erről van szó. Sokkal inkább feszítő demográfiai kérdéssről. A népességnek földre, legelőre és munkaalkalomra van szüksége. Kína és általában Ázsia rettenetesen szaporodott és lassan iparosodott. Az új népvándorlást úgy látszik, rakétákkal és atomfegyverekkel állítják, vagy próbálják megállítani...

**Augusztus 18.** Irak visszahívta ügyvivőjét Romániából az izraeli képviselőt nagykövetségi rangra való emelése miatt.<sup>1772</sup>

Eric Hobsbawmról írtam egy rövid cikket az Igazságnak.<sup>1773</sup> Szándékom egy sorozatot elindítani a ma haladó szociológusairól és történészeiről. Szándékosan választottam elsőnek Hobsbawmot, Bécsben ő bizonyította be Pascuról, hogy a marxizmust meghamisítja s a marxizmust hamisan alkalmazza. És még hozzá tudománytalan és korlátolt...

Most pedig Theodor W. Adornóról írok. Thomas Mann ragyogó szellemnek tartotta, s a *Doktor Faustus* megírásánál rengeteget tanult belőle. Ezt vallomásszerű naplójegyzeteiből tudjuk. Zeneszociológiai írásaiból ismerek valamit, s néhány tanulmá-

1771 Valószínűleg a *Yunost* (Юность/Fiatalság) 1955-ben alapított szovjet folyóiratról van szó.

1772 Izrael állam nagykövete bemutatta megbízólevelét az Államtanács elnökének. Előre, 1969. augusztus 21. 1.

1773 Ilyen cikk nem jelent meg az Igazságban.

nyához tudtam csak hozzájutni. Az európai szellem képviselői közé tartozik, s magam is csak azzal tudom odatartozásomat megvallani, hogy írok róluk...

**Augusztus 19.** Figyelem a világ alakulását. A hírek aggasztók. Mégsem lesz béke. Kétségbeejtő, mennyi embert ölnek meg naponta a világ csataterein. És mennyien halnak éhen... Én pedig a tehetetlenség közepette könyvek közé menekülök. És hiszek még mindig az emberiség békés jövőjében, a földön megvalósuló mennyországban, a jószágban és szeretetben, az igazságban és szabadságban. De vajon megvalósulhat-e valaha is? Hiszen valamiért az emberek mindig gyilkolták egymást. A szeretet gyakorlását ünnepnapokra hagyták. Még akkor is csak néhány órára, s ünnepelés közben is újabb kegyetlenségeken törték a fejüket. Ember, ember! Okosságod miért nem tudod másra használni? A jóra a gonosz helyett!... Véget kell vetni a militarista szellemnek. De hogyan? A militaristák kezében a hatalom. A fegyver még mindig biztosabb hatalomtartó eszköz, mint a szellemi erő!...

**Augusztus 20.** Irak után Egyiptom és Szíria figyelmeztetése, Szudán és Dél-Jemen diplomáciai szakítása... Augusztus 23-ára nem jön Brezsnyev s máshonnan sem a vezetők... Vajon kit küld Kína?... És Albánia?...

Az arab kérdésről olvasgatok. Figyelem a modern nemzetté alakulás folyamatát. Amennyire lehet figyelni Kolozsvárról néhány könyv és folyóirat-tanulmány alapján...

Nem kívánok emberekkel beszélni. Salamon Lászlót beidézték az Államvédelemhez, s fekete kávénál közölték vele, hogy legyen óvatosabb kijelentéseiben. Barátságos figyelmeztetés. A belső demokratizálás jele ez is!!!...

**Augusztus 21.** Érdekes és jó cikket írt Berend T. Iván a Népszabadságban a gazdasági integráció szükségességéről.<sup>1774</sup> A szűk autarkia nemzeti gazdálkodás helyett a szocialista államok gazdasági integrációjára van szükség a Duna-medencében...

Illyés Gyula szép visszaemlékezést írt 1919 augusztusáról. Élmények, személyes élmények és adatok sorakoznak benne. Talán igaztalan a szociáldemokratákkal szemben és nyilván téved is egyes dolgokban. Hajdu Tibor megjegyzi, hogy a román hadsereg adta meg a segítséget az ellenforradalmároknak a szakszervezeti kormány elűzésére. A román hadseregnek tehát jelentős szerepe volt az ellenforradalom győzelmében...

A Kovács Katona Jenő-tanulmányt nézem át még egyszer.<sup>1775</sup> Kiegészítettem a Weselényi-probléma jegyzeteivel és naplóból vett gondolatokkal. Talán most már megjelenhet. Vagy még mindig erősek azok az erők, amelyek akadályozzák?

**Augusztus 22.** Demeter János ünnepi cikket írt az Utunkba.<sup>1776</sup> Külön kiemeli a nemzetiségi politika megvalósulását, a teljes nemzeti egyenjogúságot. Az ő dolga csupán, hogyan ír? De felel a történelem és népe előtt... De az Igazságban is nyilatkozott,

1774 Berend T. Iván: *Együtt vagy külön?* Népszabadság, 1969. augusztus 17. 1.

1775 Kovács Katona Jenő: *Emberi kérdés.* (Bev. Jordáky Lajos.) Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1977.

1776 Demeter János: *Méltán lehetünk büszkék.* Utunk, 1969. augusztus 22. 1–(8).

s ott már durva történelemhamisítást követ el.<sup>1777</sup> Augusztus 23-áról s annak kolozsvári hatásáról ír. Persze a 25 év előtti Kolozsvárról van szó. Demeter azt írja, hogy „sajnos a politikai és katonai helyzet akkor még nem tette lehetővé, hogy kapcsolatba kerüljünk a bukaresti ellenállási mozgalommal”, s ezért maradtak „elszigeteltek” a helyi akciók. Micsoda hazugság, s hogyan merészel ilyesmit éppen ő leírni, aki tudja, hogy hazugság. Senki nem gondolt akkor bukaresti kapcsolatra. Erőfeszítéseket tettünk a Budapesttel való kapcsolat megteremtésére. Teleki, Bánffy, Dálnoki<sup>1778</sup> volt az út a függetlenségi mozgalomban. És maga Demeter János kapcsolt össze Demeter Béla útján... Ezt végre már meg kell írnom magamnak is...

**Augusztus 23.** Nagy István is ír augusztus 23-áról.<sup>1779</sup> Ugyanazon lap ugyanazon oldalán, mint Demeter János. És annak ellenkezőjét. Vonaton jött Budapestről, s azon töprengett, mit kellene tenni a hitleristák mellett kitartó Horthy „bűnös háborúja” ellen. Szökjön meg, vagy azonnal vegye fel B. Edgárral, K. K. Jenővel s velem a kapcsolatot?...<sup>1780</sup>

Valóban lázas napok következtek a mi kolozsvári életünkben is. Kapcsolatot [kerestünk] az illegitimitásban levő szociáldemokratákkal és kommunistákkal, a magyarok mellett román vezetőkkel is, az Erdélyi Párt képviselőinek németellenes szárnyával s mindenkivel, akit bele lehet kapcsolni a békefrontba. Megbeszélések követték egymást és akciók, amelynek eredménye lett a kommunista foglyok kiszabadítása, a város kiürítésének elszabotálása, városi és üzemi őrsek megszervezése, az intézmények helyben maradása és rengeteg más dolog, amelynek felmérése igenis szükséges lenne, most huszonöt év után...<sup>1781</sup>

**Augusztus 24.** Lezajlottak az ünnepségek. Nagy katonai felvonulás volt az egyik jellemző. A másik a szovjet és szocialista országok harmadrangú delegációinak a részvétele. A harmadik [a] kínai kormánydelegáció hiánya... Gyűlések és katonai felvonulások mindenfelé... Rengeteg kitüntetés és emlékérem hullott. Érdemérmet kapott minden vezető. Kolozsváron legalább ezren. De más kitüntetések is voltak. A magyarok közül kulturális érdemrendet kaptak Méliusz József, Csehi Gyula, Szemlér Ferenc, Horváth István, Kacsó Sándor és Böződi György. Jancsó Elemér és Péterfy István érdemes tudós, Demeter János pedig érdemes egyetemi tanár... Még magamnak sem sorolom tovább. Bizonyára mindenki kapott emlékérmét, aki „szolgálatiért” megérdemelte.

Huszonöt év előtti események történetét is meg kellene írni. Tudományos szinten és színvonalon...

1777 Demeter János: „Mi lesz?... Csatlakozunk!” Igazság, 1969. augusztus 22. 3.

1778 Teleki Béla, Bánffy Miklós arisztokraták, politikusok és Dálnoki Veress Lajos vezérezredes.

1779 Nagy István: *Azért a napfelkelteért életem*. Igazság, 1969. augusztus 22. 3.

1780 Balogh Edgár és Kovács Katona Jenő publicisták.

1781 Antal Róbert-István: „ne pusztuljon el ez a föld, és ez a nép.” *Az Erdélyi Párt és a baloldaliak 1944-es tárgyalásai Észak-Erdély sorsáról*. Betekintő, 2024/2. sz. 39–63.

**Augusztus 25.** Ma névnapom van, s ahogyan visszagondolok a 25 év előtti Lajos-napra, amelyet édesapámmal ültünk meg Görgey utcai lakásunk kertjében, eszembe jutnak az akkori lázas események. Augusztus 24-én volt, délután. A bukaresti rádió híreit hallgattam növekvő izgalommal. Délelőtt már felvettem az érintkezést néhány szociáldemokrata elvtársammal, délben pedig Csőgör Lajossal folytattam eszmecsere-t. Közben megtudtam, hogy a hatóságok néhány román vezetőt letartóztattak. Délután jött Demeter János az üzenettel, találkozunk kell az Erdélyi Párt egyes vezetőivel, s keressem meg a kapcsolatot a kommunistákkal. Így indultak el azok a nehéz és veszélyes napok és hetek, amelyeknek első fejezete Kolozsvár október 11-i felszabadításáig tartott. A második nem kevésbé veszélyes fejezet az észak-erdélyi korszak fél éve. S azután számomra a belső száműzetés, kiebrudalás, üldöztetés és börtön csaknem negyedszázada... De tiszta és becsületes maradtam. Jutalmat nem kaptam, s talán azzal jutalmazhatom önmagam, hogy nyugodtan, tiszta lelkiismerettel alszom...

**Augusztus 26.** Történetfilozófiai tanulmányokat olvasok. Spengler és Toynbee, Dilthey és Meinecke, Marron és Croce, Szekfű Gyula és a marxisták.<sup>1782</sup> Sok érdekes dolog. És mennyi az irracionális elem. Toynbee mélyen vallásos lélek, de nem tudom, nem sokkal inkább pogány, mint keresztény dogmákban hívő. Tisztelek minden alkotó szellemet. És még szeretem is őket, legyenek bár mélyen szubjektív-idealisták vagy irracionalisták. De higgyenek abban, amit írnak. De nem bírom a marxizmus álarcá mögé bújt irracionalistákat. Ezek kuruzslók és sötét lelkű emberek...

**Augusztus 27.** Napról napra félelmetesebbé válik a helyzet Kína és a Szovjetunió között. A háború valószínűleg elkerülhetetlen. Miért van az a történelemben, hogy világnézetiileg egymáshoz közel állók elkeseredett és kérlelhetetlen ellenségekké válnak?...

A történelmi materializmusnak használható megállapítása az, ami a termelőerők fejlődésére vonatkozik. De nem helytálló az osztályharc kizárólagosságát hangoztató tétele. Kína és Szovjetunió, Izrael és arab világ, Vietnám és Amerika... Nem osztályharcokat folytatnak, de kegyetlenül harcolnak egymás ellen. Előtte megint a Peking Review. Egyik cikk a másik után a „vörös cárok”-ról.

**Augusztus 28.** A nemzetközi helyzet vészesen tovább romlik. A megbékülés nehéz, az együttélés is. A végén háború lesz belőle. De miért? Miért ily botor az ember? Mikor vezetik a világot a legtokéletesebb civilizációt érző és értő emberek?...

**Augusztus 29.** A német szociáldemokratáknak delegációja járt Moszkvában és tárgyalt szovjet vezetőkkel.<sup>1783</sup> Keresik az államközi megbékélés útját. A kereszténydemokraták dühösen támadják a keleti politika miatt a szociáldemokratákat... Mindezenre egy hónapon belül eldől, hogy a német nép a megbékélés útját támogatja,

1782 Oswald Spengler, Arnold Toynbee, Wilhelm Dilthey, Friedrich Meinecke, Benedetto Croce századfordulós történészek, filozófusok.

1783 1970-ben Willy Brandt nyugatnémet kancellár aláírta a moszkvai szerződést, amellyel elismerte az NDK létezését. Ezzel a döntéssel ideiglenesen lemondott a német újraegyesítésről.



vagy a nacionalizmus választja. Én azt hiszem, a német szociáldemokráciának olyan gyakorlati politikusai vannak, akik kitűnő szakemberek és a béke hívei. Nagyon valószínű, hogy a háború utáni német generációk többsége a szociáldemokraták mellé áll, s egyaránt súlyos kudarc éri a neonácikat és a kommunistákat. Az embereknek nem kell a diktatúra egyetlen formája sem.

A szociáldemokrácia és a kommunizmus között nincsenek alapvető elvi-ideológiai viták a tudomány és a társadalmi fejlődés megismerése tekintetében. De annál élesebb az ellentét a demokrácia és diktatúra megítélése terén...

**Augusztus 30.** Bizony félni kell. Hazudik az, aki azt állítja magáról, hogy soha nem félt. A bátor ember fél az olyan sorsszerű ismeretlentől, amelyből egyik napról a másikra valóság lehet. Félni kell a háborútól, amely átörget minden pillanatban a világ minden ablakán. Én félek jobban, mint bármikor. Nem a magam életéről van szó, hanem mindannyiunkról és minden ember által teremtet civilizáció elpusztításáról...

Az aggodalmak hatalmassá növekszenek bennem. Barátaim nem hisznek, mint ahogy nem hitték az elmúlt években mindazt, amit a tények ismerete s a beszédek és sorok közötti olvasás alapján mondtam (Peking és Moszkva világveszélyt jelentő szakítása, a nacionalizmus előtörése, a teljes ideológiai restauráció). Félelmetes a kor, s a félelmetes kor félelmeket támaszt a gondolkozó emberben.

**Augusztus 31.** Csehi Gyulánál Fuchs Simivel találkoztam.<sup>1784</sup> Semmi más nem érdekli, csak a saját ügyei és problémái. Látom, most nemzetközi igazolást szerzett, nagyon helyesen, internálási helyeiről. A cél, hogy kártérítést kapjon valamilyen rendelkezés alapján, a nyugatnémet államtól...

Különben érdekes, hogy sem Csehit, sem Fuchst, sem Deheleanu Margitot és Semlyén Boriskát mennyire nem érdekli a nemzetiségi kérdés.<sup>1785</sup> De az általános demokratizálás sem. Persze azért Csehi Gyulát hibás egy kategóriába raknom másokkal. Szemlélete és műveltsége nem azonos. De mégis van valami, amely visszatartja a magyar kultúrával és néppel való teljes azonosulástól. Miért? Miért? És nem lehet beszélni elmélyülten vele sem az alapvető sorskérdésekről...

**Szeptember 1.** A nacionalizmus új formájának előtörése tovább tart a világ nagy részében. Kivétel a legfejlettebb tőkés államok fiatalsága. Legkihangsúlyozottabb azokban az országokban, ahova behatolt valamilyen formában a kommunista ideológia. Micsoda paradoxon! Ez elképzelhetetlen volt egykor azok részére, akik a munkásmozgalom nemzetköziségét megalapozták. El lehet képzelni nacionalistának Marxot és Engelst, Lafargue-t és Guesdet, Lenint és Plehanovot, Liebknecketet és Bebelt, Jaurès-t és Kautskyt, vagy bárki mást, aki számottevő szerepet játszott a szocialista

<sup>1784</sup> Fuchs Simon párttörténész.

<sup>1785</sup> Csehi Gyula irodalomesztéta, Fuchs Simon párttörténész, Deheleanu-Déri Margit, Déri-Deheleanu Iuliu/Gyula felesége és Semlyén István műfordító felesége.



mozgalomban.<sup>1786</sup> Vagy akár a nagy kommunista vezetőket: Clara Zetkint és Thállmannt, Gramscit és Togliattit, Cachint és Thorezt, Lenin kortársait, köztük Trockijt és Bucharint.<sup>1787</sup> Sztálin a kivétel. A nagyorosz nacionalizmus képviselője és propagátora lett, és megfertőzte mindenütt a kommunista mozgalmat a nacionalizmussal. A vírus azonban lappangott s csak halála után vált virulenssé...

**Szeptember 2.** Tragikus fejezete kezdődött a csehszlovákiai belső fejlődésnek. Párttisztogatás, titkos rendőrség uralma s a szabadságjogok felszámolása. Talán csak Szvoboda tekintélye mentheti meg a börtöntől Dubčeket, Smrkovskyt és barátait, de a közéletből nyilván durván eltávolítják.<sup>1788</sup> A sztálinizmus módszerei kelnének életre ismét? A kínvallatások, a törvénytelen letartóztatások, a börtönök, a szabad vélemény és gondolkodás teljes eltiltása? Mégsem lehet már úgy, mint volt a múltban. Hiszek a józan rációban, amelynek egyszer diadalmaskodnia kell. Éppen a szocializmus érdekében...

Én magam szocialistának valloam változatlanul. De nem tudom, hogyan is tudnám megmagyarázni a szocializmust kompromittáló gyakorlatot. Igazolni semmi bűntényt és galádságot nem lehet. Én azt nem teszem semmilyen körülmények között!...

**Szeptember 3.** Balogh Edgárral volt ismét hosszabb beszélgetésem. Mindenekelőtt kijelentette, hogy rendkívülien tetszett a Történettudomány és szociológia c. tanulmányom, amelyet sietve betett a Korunk októberi számába.<sup>1789</sup> De nem csak arról volt szó. Szeretné, ha vállalnám a folyóiratban a szociológiai fronton a kombattáns<sup>1790</sup>-vezető szerepet, szemben a defetistákkal, kozmopolitákkal és dogmatikusokkal. Értem, mit akar és mit ért ezalatt. Csak azt nem értem, miért kellett ezzel a felismeréssel vagy elismeréssel évtizedekig várnia...

A nemzetiségi kérdésben azonban még mindig nem értünk egyet. Szerinte Fazekas János a kongresszuson bátran és kitűnően a jelenleg lehetséges maximális felfogást fejtette ki. De ha így van, mi a minimális? Fazekas beszéde opportunistá, s éppen ez magyarázza, miért nem lehetett igaz!

**Szeptember 4.** Meghalt Ho Si Minh, s vele még egy régi kommunista tűnik el a világpolitikából s a világ kommunista mozgalmából.<sup>1791</sup> Mi lesz ezután? Szükségszerűen és törvényszerűen a frakciók közötti harc és talán leszámolás következik. Moszkva-

1786 A nemzetközi marxizmus legfontosabb teoretikusai: Karl Marx, Friedrich Engels, Paul Lafargue, Jules Guesde, Vladimir Lenin, Georgij Plehanov, Karl Liebknecht, August Bebel, Jean Jaurès és Karl Kautsky.

1787 Clara Zetkin, Ernst Thállman, Palmiro Togliatti, Maurice Thorez kommunista politikusok és Antonio Gramsci olasz marxista filozófus.

1788 Ludvík Svoboda cseh katonatiszt, Csehszlovákia államelnöke 1968–1975 között. Alexander Dubček főtitkár, Josef Smrkovský a CSKP reformista szárnyának vezetője 1968-ban.

1789 Jordáky Lajos: *Történettudomány, szociológia, világpolitikai publicisztika*. Korunk, 1969. 10. sz. 1529–1536.

1790 Harcos.

1791 *Ho Si Min*. Igazság, 1969. szeptember 5. 1.

barát vagy Peking-hívő emberek kerülnek felül?... Már ma bejelentették Csou-En-Laj Vietnámba utazását...

Csehszlovákiában tisztogatnak, s hány becsületes ember fog szenvedni?

Gromiko Belgrádba megy, s talán nem véletlen Tito kemény beszéde, amelyben a mozgalom kíméletlen megtisztítását követelte a nyugat előtt hajbókoló emberektől. Keményebb kommunista politikát követelt s jelezte, hogy véget ért a türelme...

Különben valamilyen összefüggésnek kell lennie valahol a líbiai baloldali államszín, Gromiko belgrádi útja, a német szociáldemokratákkal való tárgyalás s az olasz kommunisták kormányba lépésre törő politikája között. Nagy távlatban zseniális politikának látszik...

**Szeptember 5.** Heinemann beszédének teljes szövegét hallgattam meg.<sup>1792</sup> A lengyelek elleni háború kitörésének harmincadik évfordulóján tartotta. Megrendítő emberi beszéd. Igaz kéznnyújtás Lengyelország felé a megbékélés érdekében. Úgy látszik, vannak még igazi humanisták kormányfői székekben is. Heinemann az emberek ama kis csoportjába tartozik, akiknek számít az emberiség, a megbékélés, a béke és a szabadság a legfőbb kincs. Csak azt sajnálom, hogy a magam számkivettségében nem tudok csak egyszer is beszélgetni és kezet szorítani ilyen emberekkel. Ilyenkor érzem, mennyire számkivetett és száműzött vagyok szülőföldemen, s azok által száműzve, akik egy olyan eszme nevében gyakorolják a hatalmat, amelyben egy életen át hittem. Az eszméhez való hűségem nem rendült meg. Azokban, akik vezetnek a realizálást, nem hiszek. Nem hihetek csak igaz emberekben...

**Szeptember 6.** Ma betöltöttem az 56. évemet. Bolond dolog lenne minden évben megvizsgálnom életem folyását. Mit sikerült megvalósítanom ifjúkori álmaimból, s mit az érett férfi tudatos terveiből? Alig valamit. A politikában semmit. Karriert nem voltam hajlandó becsúszni. Tudományos és irodalmi tevékenységem csak részben valósította meg terveim[et]. Egy dolog maradt meg: a becsület. Hűségem maradtam önmagamhoz, s ebben van a hűség a néphez, a nemzethez, az emberiséghez, az emberséghez, az elnyomottakhoz és szenvedőkhöz, a szülőföldhöz s azokhoz, akik nagyon-nagyon szeretnek még külön is... Mai számadásom: eltelt még egy év. Sokat gondolkoztam, sokat olvastam, elég sokat írtam. Még rengeteg elvégeznivalóm maradt. Fokozott erővel kell dolgoznom minden területen. Egészségem szerencsére most jó. A hangulatom is. A munkakedvem is...

**Szeptember 7.** Most került a kezembe a Paris-Match azon száma, amely beszámol az augusztusi hippitalálkozóról.<sup>1793</sup> Az „évszázad legszenzációsabb eseményének”

1792 *Megemlékezések a második világháború kitörésének évfordulójáról.* Népszabadság, 1969. szeptember 2. 4.

1793 A Woodstocki Zenei és Művészeti Vásár, másképpen Woodstocki Fesztivál ingyenes zenei fesztivál volt. Az esős hétfőn, a szabad ég alatt harminckét előadó és zenekar lépett fel mintegy 500 000 néző előtt. A hatalmas tömeg kétségbeejtette a hatóságokat, az eredetileg kivezényelt 800 rendőr mellé is erősítést küldtek, de nem volt rá szükség, mert semmilyen botrány

tartja. A kétezer lakosú Bethelben háromszázezer fiatal gyűlt össze és táborozott három napon át. Zene és beszélgetések. Szabadon és félmeztelenül éltek, és a beszámolók szerint 80%-uk kábítószeret használt...

Ugyanakkor Paola belga hercegnőt nem engedték be a Szent Péter-bazilikába, mert miniszoknyában akart bemenni...

Hippimozgalom, meztelenség, szexualitás, kábítószer, anarchikus tüntetések... a szociológusok vizsgálják, mi van az egész világon eluralkodó új jelenségek mögött. Amerikai városokban motorbiciklisek terrorja, Nyugat-Németországban az újnáci párt acélsisakos gárdákat szervez. Mind nagyobb méretű a légi kalózkodás. Brazíliában elfogták az amerikai nagykövetet az ellenállók, s csak 15 politikai fogoly ellenében hajlandók szabadon bocsátani...

**Szeptember 8.** Végre a kezembe került az általam lefordított két Saint-Simon-tanulmány nyomdai korrektúrája.<sup>1794</sup> Egész nap ezt olvastam. Nem vagyok minden részletében megelégedve a fordítással, de már nem dolgozhatom át. Különben örvendek mindkettőnek. Az egyiknek – *Az európai társadalom újjászervezéséről* – különösen. Csodálkozom, hogy a cenzúra keresztülengedte, s nem vette észre a nagy „áthallást”. Saint-Simon 1814-ben írta s benne az európai integráció gondolatát fejtette ki. Milyen kísértetiesen hasonló problémák előtt állott Európa nyugati része másfél századdal ezelőtt. Ragyogó elme volt Saint-Simon... Persze a probléma nem oldódott meg, mert az önzés, a nemzeti államok individualizmusa és egoizmusa erősebbnek bizonyult. Nemcsak a közelmúltban, még napjainkban is igen jelentős erők gáncsolják a népek közötti megértést és a becsületes kooperációt...

**Szeptember 9.** Férfikoromban hozzá kellett szoknom, hogy ne írhassek és nyilvánosan ne beszélhessek olyan dolgokról, amelyek közvetlenül érdekelnek és érintenek. Pedig tudományos kérdésekről van szó elsősorban. Nyugodtan polemizálhatok mondjuk Raymond Aronnal vagy A. Toynbeevel vagy akár J. P. Sartre-ral, de nem vitatkozhatok mondjuk Ștefan Pascuval vagy Bányai Lászlóval, amikor hamis történeti képet vázolnak fel.<sup>1795</sup> Írhatok a politikai élet alakulásáról Franciaországban vagy Angliában, de csak a hivatalos véleményt hangoztathatom, ha itthoni dolgokról van szó. A nemzetiségi kérdést csak akkor érinthetem, ha kijelentem, hogy tökéletesen meg van oldva. Ebben a vonatkozásban azonban nem lehet véleményem a kurdokról, a tiroliakról, a kanadai franciákról vagy a baszkokról... És már évtizedek óta így van... Fiatalkoromban még írhattam ezekről a kérdésekről...

---

vagy rendezavarás nem történt, ami annak is köszönhető, hogy a kábítószer-árusítást is engedélyezték. Legismertebb fellépők: Jimi Hendrix, Canned Heat, Carlos Santana, Jefferson Airplane, Janis Joplin, Mountain, Grateful Dead, Creedence Clearwater Revival, The Who, Joe Cocker, Country Joe and the Fish, Crosby, Stills, Nash & Young stb.

1794 Saint-Simon: *Az európai társadalom újjászervezéséről. Új kereszténység.* Ford., bev. Jordáky Lajos. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.

1795 Brit történetfilozófusok és romániai történészek.

**Szeptember 10.** Lenghel Samut látogattam meg.<sup>1796</sup> Halálos betegen fekszik, s látom magam is, mily rettenetesen szenved. Csaknem négy évtizede ismerem. Vasas és a szociáldemokrata mozgalom legkiválóbb emberei közé tartozott. Mindig. Egyetlen pillanatra sem tántorodott meg. Micsoda lelkes és igaz elvtárs... Természetes, hogy 1952-ben a többi szociáldemokratával együtt őt is kizárták az egyesített pártból. És mind a mai napig nem rehabilitálták. Gyalázatos dolgok ezek, a mi munkásmozgalom munk embereivel és hagyományaival szemben elkövetett bűnök, amelyet soha megbocsátani nem lehet elkövetőiknek...

**Szeptember 11.** A húszas évek történetéhez tanulmányozom az akkori sajtót. Milyen érdekes. Különböző ezt eddig is tudtam. De újrалapozva látom, hogy mi minden volt lehetséges a katonai cenzúra alatt...

**Szeptember 12.** Benkő Luci nálunk van két napra.<sup>1797</sup> Még mindig korlátolt. Úgy látszik, a régi „illegális” kommunisták nem tudnak kilépni szektáns gondolkodásukból. Most is Sztálinban gondolkodik. Minden rothadt, ami Nyugaton történik. És a legfőbb ellenség a szociáldemokrata... Szegény jóindulatú emberek, de valószínűleg 30-40 évvel ezelőtt is korlátozottak voltak...

**Szeptember 13.** Veress Palinál voltam.<sup>1798</sup> A Csatári-könyvről beszélgettünk.<sup>1799</sup> Szeretné megírni az emlékiratait. Ezzel kapcsolatban szeretné feleleveníteni bizonyos közös akciókat. Megkérdezte, emlékszem-e az Unió utca egyik házában lefolyt beszélgetésünkre, ahol és amikor a két párt nevében megkötöttük az egységfrontot. Hogyne emlékeznék. De már nem tudom, milyen álnéven ismertem akkor őt...

**Szeptember 14.** Mikó Imre könyvét olvastam Bölöni Farkas Sándorról.<sup>1800</sup> Regényes életrajz az ifúságnak. Hasznos és szép olvasmány. Ma írok róla az Igazságnak...<sup>1801</sup>

A nemzetiségi kérdés különféle megoldásának lehetőségei foglalkoztatnak. Gondolkozni lehet felette, megvitatni lehetetlen.

Valaki azt mondta, hogy Fazekas János hívatta Mikó Imrét és elbeszélgetett vele nyilván a nemzetiségi kérdésről.<sup>1802</sup> Lassan-lassan elvtelen együttműködés alakul ki a

1796 Samoilă Lenghel szociáldemokrata párttag.

1797 Ismeretlen személy.

1798 Veress Pál kommunista politikus.

1799 Csatári Dániel *Forgószélben* című kötete.

1800 Mikó Imre: *A bércre esett fa. Bölöni Farkas Sándor életregénye*. Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, 1969.

1801 Jordáky Lajos: *Bölöni Farkas Sándor életregénye*. Igazság, 1969. szeptember 21. 5.

1802 Stefano Bottoni felderítette, hogy 1970-től kezdődően Mikó gyakran (egy-két havonta) Bukarestbe utazott, ahol egyedül tárgyalt Fazekas Jánossal. Ezt egy ügynöki jelentés is alátámasztja: egy ügynök lehallgatta, amint a kolozsvári Dacia kiadóban a szerkesztők arról beszélgettek, hogy „mindenki tudja, hogy Mikót gyakran hívják Bukarestbe, hivatalosan a Kritérionhoz megy, de valójában Fazekas elvtárhoz jár, tanácsadói minőségben”. Lásd Bottoni, Stefano: *Népszolgálat, mint politikai játszma*. In: Bárdi – D. Lőrincz – Filep: *Népszolgálat*. 226.

régi polgári nacionalisták és kommunisták között.<sup>1803</sup> Ilyen fordulaton egyáltalán nem csodálkoznék...

**Szeptember 15.** Új kifejezés kerül be a nyugat-európai munkásmozgalomba. Angliában, Francia- és Olaszországban, sőt az eddig nyugodt Nyugat-Németországban is úgynevezett vadsztrájkok sorozata kezdődött. Nyilván osztályharcról van szó ezekben az országokban. A jól kereső munkás és alkalmazotti rétegek nem hajlandók bizonyos gazdasági nehézségek terheit magukra venni. Nem a nyomor elleni tiltakozásról, hanem az aránylagos jólét további fokozásáról van szó ezekben az országokban. És így van ez jól. Társadalmi harmónia csak a társadalmi kérdések teljes megoldása alapján és után lehetséges...

**Szeptember 16.** Mi történt Csou-En-Laj és Koszigin találkozásán?...<sup>1804</sup> Semmit nem tudni. Én magam nem hiszek a jelenleg uralkodó két vezetőréteg közötti megbékélés lehetőségében. Nyilván mindkét országban felfokozódtak a nacionalista ellentétek és ellenségeskedések is. A kommunista pártok a nemzetköziség elvi hangoztatása mellett rendkívül éles nacionalista gyakorlatot vezettek be politikájukban mindenütt. Igazi nemzetköziség és sovén nacionalizmus kizárják egymást. A szocialista humanizmus új életre keltésére van szüksége az emberiségnek. Ezt pedig csak új reneszánsz, előrenéző szemlélet idézheti elő...

**Szeptember 17.** Szenczei László utazott át Kolozsváron.<sup>1805</sup> Bulgáriából jött, s néhány órát töltött itt. Balogh Edgárral sétált, s így találkoztunk össze. Hármásban sétáltunk és beszélgettünk. Edgár ismét centrista álláspontját ismertette és Fazekas „bátor” kiállásáról beszélt. Fazekas, Sütő... a helyes és a jó vonalon mennek, s követni kellene őket... Kételyeimet fejeztem ki, s kijelentettem, egyáltalán elfogadhatatlan nemcsak az opportunisták, de a centristák vonala is...

**Szeptember 18.** Az *Irodalmi Lexikon* szerkesztőségébe „beválasztottak” vagy „kineveztek”. Magam sem tudom, hogyan manőverezik Edgár.<sup>1806</sup> Komoly dolgot szeretne, de a maga szokott módján csinálja... Amennyire lehet, ellensúlyozni fogom a konzervatív tendenciákat, amelyek meglehetősen erősek...

**Szeptember 19.** Salamon László Pestre utazik. Néhány soros ajánló levelet írtam Földeák Jánoshoz.<sup>1807</sup> Remélem hasznát veszi...

Olvasok, írok, véglegesítem a mozitörténetet... Csak a nagy dolgok maradnak el. Pedig a nemzetiségi kérdésben tenni kellene valami nagyon komolyat...

Lenghel Samut is eltemettük.<sup>1808</sup> Még egy nagyszerű ember, aki fél évszázadon át küzdött a szociáldemokrácia soraiban. Az elmúlt két évtized sem törte meg. Kizárták

1803 Jordáky Lajos itt a hírhedt 1947-es Luka László-féle *elvtelen magyar egység* hasonlattal operált.

1804 *Koszigin–Csou En-Laj találkozó Pekingben*. Népszabadság, 1969. szeptember 12. 1.

1805 Szenczei László író ekkor Budapesten élt.

1806 Balogh Edgár publicista.

1807 Földeák János költő, szerkesztő, az úgynevezett „munkásírók” csoportjának alapító tagja.

1808 Samoilă Lenghel szociáldemokrata politikus.

az egyesült pártból, üldözték, nyomorgatták, de megmaradt szociáldemokratának. A temetésén én búcsúztattam. Felhasználtam az alkalmat, hogy elbúcsúztassam azokat a szociáldemokratákat is, akiket az elmúlt években temettünk el. Be kellett vennem, belső kényszer hajtott rá, egy Ady-vers néhány sorát:

Akik erőt és örömet ölnek,  
Nem lesz majd kegyelem azoknak,  
Néhány ezer évig tűr az Isten,  
De azután jaj a gyilkosoknak,  
Nem lesz majd kegyelem azoknak.<sup>1809</sup>

**Szeptember 20.** A békekutatás előtérbe kerül a világon mindenfelé. De ki hallgat felelős államvezetők közül a békekutatókra? Kinek kellene a béke tudósai, ha maga az állampolitika nem a békére irányul, hanem a fegyveres erők fejlesztésére? Valóban jó lenne a béke állandósítása, és valóban helyes lenne a békekutatók munkáját elősegíteni...

**Szeptember 21.** Szvetlana újabb könyvet írt apjáról és a szovjet állapotokról.<sup>1810</sup> Szerinte Sztálint a félelem vitte a terror fokozásába, és pillanatnyi elmezavarai idején tömegmészárlásokat végzett. Szvetlana szörnyetegnek nevezi Sztálint. A lány így ítél apjáról, s a jelentések szerint rengeteg apró jegyzet teszi hitelessé a képet. Szeretném olvasni, de kérdés, hozzá lehet-e majd jutni.

**Szeptember 22.** Anderessel beszélgettem.<sup>1811</sup> Köszönetet mondott a segítségért, amit adtam. Őszintén beszélgettem vele. A börtönben fanatikus vasgárdista volt, és sokat szenvedett. Most nagyon dicséri általában a magyarokat. Jó munkásnak, becsületesnek és jellemesnek, s ami még több, kultúrnemzetnek ismeri el. Ebben alapvetően megváltozott a börtön óta... De ahogy beszélgetek, arra gondolok, hű maradt régi eszméihez, vagy közeledik egy demokratikus koncepció felé, vagy talán provokátor, és megbízásból tesz fel kérdéseket? Teljesen mindegy. Az álláspontom világos és határozott. És főleg nyílt. Nem árulok zsákbamacskát, nem szeretem a politikai taktikázást, megvetem a hazugságokat és a beugratást. Szabadságot és demokráciát kívánok csupán, s akkor megindult az új embernevelés...

**Szeptember 23.** Kovács Andrással beszélgettem az Igazság kulturális és ideológiai arculatáról.<sup>1812</sup> Elnézésem kérte, de nem fogadhatja el a nyugati marxistákról írott cikkeimet, s kért, hogy a tervemről mondjak le. Egyelőre két kis cikk volt benn náluk. Az egyik a művelődésszociológus Adorno, a másik a történész Hobsbawm munkásságáról szólt...<sup>1813</sup> Tehát nem kell. És nem kell Garaudy, Ernst Bloch, Lukács, Schaff, [olvashatatlan] cikk sem... Megjegyeztem neki, furcsának találom, hogy a sajtóban nyu-

1809 Ady Endre: *Az Isten harsonája*.

1810 Szvetlana Alliluyeva: *Húsz levél egy jóbaráthoz*. Ford. Halász Péter, Pilvax, New York, 1967.

1811 Ismeretlen személy.

1812 Kovács András újságíró.

1813 Theodor W. Adorno német szociológus és Eric Hobsbawm angol történész.

godtan lehet írni Heideggerről és Jaspersről, francia egzisztencialistáról és amerikai strukturalistákról, csak éppen a modern marxizmus tilos...

Kovács András nem rosszindulatú ember. Csak hihetetlenül félénk és óvatos. Nem akart bajt magának, tehát nem akar kísérletezni sem... Különben szívesen várja cikkeimet – mondta...

**Szeptember 24.** A Combatban olvasom, hogy egyik gyűlésen a prágai szovjet követ Bilák oldalán állt, amíg az bírálta Dubčeket s felszólalva ezeket mondotta:<sup>1814</sup> „A humanista szocializmus és az emberi arcú szocializmus a kapitalista ideológia által használt frázisok, hogy gyengítsék a szocialista eszmét”. Rettenetes fogalmazás és még rettenetesebb a mögötte rejlő valóság. Ilyen nyersen támadni meg a szocialista humanizmust!... Pedig a szocializmusnak nem szabadna félnie a szabadságtól s nem a gondolatszabadságtól...

**Szeptember 25.** A filmtörténeten dolgozom, s rendezem sajtó alá az öt mai magyar drámát. Már legépeltettem egy-egy Illyés Gyula-, Németh László-, Sarkadi Imre- és Gyurkó László-darabot. Töprengök az ötödiken. Illés Endrére gondolok, hogy a hagyományos polgári-értelmiségi problematika is bekerüljön. A kötet azonban inkább Örkény Istvánt igényelné. És persze hozzám is közelebb áll...<sup>1815</sup>

**Szeptember 26.** Kovács András megkérdezte, nem vállalko-e rendszeres színikritikai írást az Igazságban. Vállalom, ha egész éven át én írom, de egy-egy darabra semmiképpen sem. Ki kellene alakulnia a sajtóban az állandó színikritikusnak. Nem „kírándulni” kell ebbe a kritikai műfajba, hanem esztétikai és művelődésszociológiai szempontokkal rendelkező kritikusra van szükség...

**Szeptember 27.** Rengeteget dolgozom. Jól érzem magam. Sok a befejezésre váró munkám. Csak már szabadulnék meg különösen a bibliográfiai jellegű dolgoktól, amelyek rengeteg időt vesznek igénybe...

Az ideológiák s mögöttük természetesen az emberek forrongása foglalkoztat. Vajúdik valami új, amelyben a régi eszmék mellett rengeteg az útkeresés. Ezt az útkeresést kell felfedeznie és felmérnie a szocializmusnak. Mennyivel rugalmasabban keresi az újat a szociáldemokrácia, mint a kommunista pártok. Nem fél sutba dobni elavult ideológiai formákat és megfogalmazásokat...

**Szeptember 28.** A nyugat-németországi választások eredményeit vártam a késő éjjeli órákig.<sup>1816</sup> A kereszténydemokraták veszítettek néhány mandátumot, s a szociáldemokraták nyertek 22-t. Lényegében tehát ragyogó szociáldemokrata győzelem, bár a szavazatoknak csak a 43%-át érték el. Majdnem minden város szociáldemokrata vezetés alatt áll...

1814 Vasil Bilák ruszin származású szlovák kommunista politikus.

1815 Sarkadi Imre író, Gyurkó László újságíró és Illés Endre elbeszélő, könyvkiadó-igazgató.

1816 A nyugatnémet választások eredményei. Előre, 1969. szeptember 30. 4.



Érdekes lesz az elemzéseket látni. A neonácik nem kerültek be (1-2%), s a kommunisták mindössze 0,6%-ot kaptak. Egészséges tünet, hogy a szélsőségek nem kellenek sem a munkásoknak, sem az értelmiségieknek, sem az ifjúságnak...

**Szeptember 29.** Sokat dolgozom.

Jól érzem magam.

A nemzetiségi kérdés változatlan. A nyomás folytonos és erősödik...

Béla azt kérdezte, miért nem költözöm ki Budapestre.<sup>1817</sup> Azt feleltem: hogyan gondolhat ilyet. Elhagyjam a szülőföldem. Hogy menekülőnek és árulónak tekintsenek, akik hisznek bennem. És talán szerezzek örömet azoknak, akik éppen ezt szeretnék. Itt a helyem az életben, a halálig s a halál után is. Ilyen embernek is kell lenni. Fontosabb a helytállás, mint az érvényesülés...

**Szeptember 30.** A szociáldemokraták győzelme után Nyugat-Németországban függesztették a márka árfolyamát, ami Schiller koncepciójának a győzelmét, vagyis lényegében a márka felértékelését jelenti... Különben a mai rádiójelentések szerint valószínűleg megegyeznek a szabadliberálisok és a szociáldemokraták koalíciós kormány alakításában. Lényegében nemcsak a választás egyetlen győztese a több mint egymilliót nyert szavazatával, de a legnagyobb párt is... Egy szociáldemokrata kormány mindenesetre új politika nyitását jelentené...

**Október 1.** Csehszlovákiában bekövetkezett a dogmatikus restauráció.<sup>1818</sup> Íme, a kommunista mozgalomban minden lehetséges, mihelyt valamelyik frakció átveszi a vezetést. Egyelőre több frakció koalizált Dubček, Smrkovszky és a reformerek ellen. De ugyanazt a Központi Bizottságot maguk mellé állították, akik egy évvel előbb ellenük szavaztak. Az emberek ingatagok, és gyengeségük egyik alapja a jóléthez és a hatalomhoz való ragaszkodás. Görcsös ragaszkodás. Štrougal, Indra, Husák, Císař s a többiek közt nyilván tovább folyik a harc egymás között is, eldöntendő, kinek a kezében maradjon végül is a hatalom. Szomorú lényege ez a kommunista mozgalomnak...

**Október 2.** Az *Irodalmi lexikon* szerkesztőségi ülésén előterjesztettem a sajtótörténeti részek tervezetét. Elfogadták... A lexikon úgy látszik, mégis meglesz. Mérhetetlenül sok munkára van szükség[e] néhány embernek, mert a külső munkatársak nagy részére alig lehet számítani... De erősödik a meggyőződésem, hogy túlságosan polgári-centrikus a szerkesztőség tagjainak szemlélete. Külön-külön rendes emberek, koncepciójukban azonban alig van közülük a szocialista szemlélethez. Venczel Jóska,

1817 Jordáky Béla.

1818 Az 1968-as prágai tavaszt leverő szovjet vezetésű inváziót követően Csehszlovákia a „normalizáció” (más néven a „rend helyreállítása”) időszakán ment keresztül, amely a következőket foglalta magában: Gustav Husák vezetésének megszilárdítása és a reformerek eltávolítása, a reformmozgalom által hozott törvények visszavonása vagy módosítása, a gazdaság feletti központosított ellenőrzés visszaállítása, a rendőri hatóságok hatalmának megerősítése. Lényegében a régi rend helyreállításának és az ellenvélemény elnyomásának folyamata volt. A „normalizáció” kifejezést ironikus módon maga Alexander Dubček használta a prágai tavasz reformjaival összefüggésben.

Mikó Imre, Benkő Samu, Reischel Artúr, Sóni Pál... és a jelen nem lévő Jancsó Elemér és Kacsó Sándor mégiscsak a polgári szemlélet képviselői. És a fiatal Láng Gusztáv sem tud szabadulni e szemlélet elől, vagy inkább a befolyása alá kerül. Nem könnyű megszabadulni az ifjúkorban kialakult világnézettől. De helytelen azt szocialista előjellel ellátni és szocialistának beállítani... Kemény és becsületes küzdelmet kell itt folytatni...

**Október 3.** Kovács Katona Jenő életével és munkásságával foglalkozom. Több oldalról világítom meg tevékenységét néhány lapban...

Az élet nehezen folyik. A drágaság rettenetes. A munkanélküliség réme fenyeget. Az intézkedések nem sokat érnek.

**Október 4.** Balogh Edgárral beszélgettem. Elmondtam aggodalmaimat ismételten a Lexikon szerkesztőségének túlságos polgári szemlélete és színezete miatt...

Edgár különben számít azzal, hogy nyugdíjba kényszerítik. Szerinte én kellene a Korunk élére kerüljek, de ezt még csak fölvetni sem lehet, és természetesen fel sem fogja vetni. (Nem is kívánom, de furcsa, hogy „föl sem lehet vetni”. Lényegében sok tekintetben magyar barátaim áztattak el s áztatnak továbbra is. Füttyölök rájuk.) Edgár szerint Benkő Samut kell főszerkesztőnek kiharcolni. Esetleg Rácz Győzöt...

Érdekes, de teljesen likvidátor<sup>1819</sup> álláspont. Nem a Pártra gondolok, ez nem érdekel egyáltalán. Az eszmére sokkal inkább. Annak meg kell őrizni valamelyest a tisztaságát. Illetve meg kell tisztítani a mocsktól. De kik csinálják? Akik bemocskolták?

**Október 5.** Vasárnap. Milyen keveset foglalkozom a gyermekekkel. Béluska kiesett a kezemből. Pedig most az egyetemen szüksége lenne egy-egy beszélgetésre. Mindenkire jut időm, csak az itthon levőket hanyagolom el. Véget kellene vetnem ennek. És Lacikával is keveset foglalkozom. Elő kell vennem, s vele együtt kell tanulnom egy darabig...

Gyönyörű őszi idő van.

Sokat dolgozom.

A világ dolgai rosszul mennek. A miénk még rosszabbul...

**Október 6.** Elküldtem az Előrének A Kovács Katona Jenő mint nemzetiségi politikus című cikket.<sup>1820</sup> Kíváncsi vagyok, megjelenhetik-e ebben a formában.

Nagyon sok a munkám. Alig tudok eleget tenni mindennek. A cikkek rengeteg időm foglalják le. De írnom kell. Nem csak azért a pénzért, amire a megélhetéshez szükség [van]. Főleg nem ezért. A kontaktusért a magyarul olvasó emberekkel. Elsősorban ezért...

**Október 7.** Dáné Tibor közölte, hogy a kiadó nevében elfogadta a Janovics–Poór-kéziratot.<sup>1821</sup> Még szükség van egy külső referensre. Remélem, hogy a könyv végre nyomdába kerül és a jövő évre megjelenik.

1819 Itt Jordáky valószínűleg az önfeladó kifejezés szinonimájaként használta.

1820 Kovács Katona Jenő, a publicista. Előre, 1969. október 19. 3–4.

1821 Jordáky Lajos: *Janovics Jenő és Poór Lili. Két színész arcképe*. Kritérion, Bukarest, 1971.

A Saint-Simon-kötetet kinyomták.<sup>1822</sup>

Péterffy István, a magyarság legfelsőbb „felülről” kinevezett vezetője még Gyergyóban is román nyelven beszélt a székelyeknek...<sup>1823</sup>

**Október 8.** Az Igazságnak is írtam egy KJ-cikket, leadtam egy soha meg nem jelent előadását s egy versét, amit akkor írt, amikor engem Szamosfalván kínoztak.<sup>1824</sup> És másolatot készítettem Nagy Imre rajzairól...

A munka jó. Talán igazuk volt, akik a munka nemesítő hatásáról állítottak fel etikai törvényeket. Persze, ha tetszik a munka, amivel foglalkoznia kell az embernek...

**Október 9.** Huszár Sándor keresett fel, hogy átadja Fazekas János üdvözlését. Amint mondja, elolvasta az Igaz Szóban megjelent Petőfi-tanulmányomat s azt „ragyogónak” találta.<sup>1825</sup> S ezt szükségesnek is tartotta valamilyen módon tudtomra adni. Erre pedig nyilván Huszár Sándor a legalkalmasabb személy... Lehet, hogy becsületes ember Fazekas János, de sajnos nem nagy formátumú. Kis aktivista magas polcon, de nem széles perspektívájú nemzetiségi politikus. Bizonyára igyekszik jó dolgokat csinálni. Egy-egy ünnepség megrendezését el is tudja érni. De mit ér ez ahhoz képest, ahogyan szállítja maga is a meg nem alapozott hűségnyilatkozatot. És kikre támaszkodik?... Huszár Sándor, Sütő András és tudja isten, még kikre?...

**Október 10.** Megnéztem Ecaterina Oproiu darabját... (*Nem vagyok az Eiffeltorony*).<sup>1826</sup> Nem remekmű, de jó színpadí mű. Ha lehet, még holnap megírom a kritikát az Igazságnak. Nagyon jó színészeknek látszanak Stief Magda és Héjja Sándor. Ragyogóan fejlődnek igazán művészekké. És már senkit sem utánoznak...

Persze a világpolitika változatlanul rendkívüli módon érdekel. Meghallgatom a külföldi rádióállomásokat, rendszeresen és lelkiismeretesen. És természetesen a legtöbbet a Le Monde és az Avanti jelentik...

**Október 11.** Lacit kell valahogyan beletörnöm a tanulásba. Lelkiismereti ügyé kezd válni. Mindenre szakítok időt, s őt mégis elhanyagolom. Pedig most kell kézbe vennem. Az első gimnázium az egyik komoly fordulópont a gyermek életében. Milyen nagyon szeretem. Életem egyik nagy öröme. Szüleimék már elnyugodtak. Az emléküket szeretem: s mindazt, ami belőlük bennem van. Mária, Béla, Lacika, Bélus és egyetlen igazán nagyon meleg barát... Azontúl az emberek, akiket szeretek a magam módján...

**Október 12.** Moldova György kisregényét olvastam el. Megrázó élmény *Az elbocsátott légió*.<sup>1827</sup> Micsoda tragédiák mentek végbe a régi illegális kommunisták életében.

1822 Saint-Simon: *Az európai társadalom újjászervezéséről. Új kereszténység*. Ford., bev. Jordáky Lajos. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.

1823 Péterffy István botanikus ekkor az MNBT vezetőségi tagja volt.

1824 Jordáky Lajos: *Kovács Katona Jenő*. Igazság, 1969. október 12. 4.

1825 Jordáky Lajos: *A munkásmozgalom és Petőfi*. Igaz Szó, 1969. 9. sz. 558–567.

1826 Kolozsvári színházi esték. Utunk, 1969. október 24. 11.

1827 Moldova György: *Az elbocsátott légió*. Magvető, Budapest, 1969.

Azokéban, akik hittek az eszmében és a Pártban, s a Rajk-ügy idején a „tisztogatások” áldozatai s a börtönök lakói lettek. A régi rend emberei gyűlölték – amiután a börtönökből kikerültek. De az új kommunista káderek is száműzték [őket]. Életüket a szocializmusra tették [fel], de ma balos túlzóknak és összeesküvőknek tekintik őket. A cselekmény 1960-ban játszódik. A regényt 1968 nyarán írta, és 1969-ben adták ki. Micsoda megrázó olvasmány! És milyen szépen van megírva. Egyetlen napra kaptam kölcsön, de meg kell szereznem magamnak is. Kitűnő írása az új magyar irodalomnak. Erre képtelenek a mi itteni magyar íróink...

**Október 13.** A Peking Review-ban hétről hétre olvasom nemcsak Mao gondolatainak magyarázatait, hanem a modern revizionizmus leleplezését. Most legutóbb egyik maoista teoretikus a proletárdiktatúra időszerűségéről írva egy fazékba dobja Kautsky, Lassalle, Hruscsov, Brezsnyev és Lin-Sao-Csi neveit. Ezek mint „modern” revizionisták. Legalitást, a szocializmus felé való békés belenövést, a szabad népi állam kialakulását, az össznépi állam elméletét és a társadalmi élet megszervezésének gondolatát hirdetik. Csi-Jung-Hung szerint ez árulás, mert csak proletárdiktatúra és kulturális forradalom létezhet. Minden más téveszme és ellenforradalmi.

Miért kell mindig ellenforradalminak nevezni a hatalmon levőknek mindazoknak a gondolatait, akik nem értenek velük egyet?

**Október 14.** A Román Nemzeti Színházban T. Boşca darabját néztem meg. A *Fekete szivárvány* a kolozsvári orvostársadalom romlott légkörét és életét mutatja be, kissé avult színpadi eszközökkel, de elég jó előadásban.<sup>1828</sup> Közönsége azonban alig van. A román értelmiség – az orvosok és a többi jól kereső kategóriák – nem kíváncsi a saját arcképére...

**Október 15.** A romániai magyar irodalmi élet mennyiségileg gazdag, minőségileg bíz nagyon terméketlen. Alig lehet valamit élvezettel is végigolvasni. Ami tetszik, azt nem világirodalmi vagy összmagyarirodalmi mércével méri az ember, hanem lokális perspektívát kell felállítani. Még csak nem is regionálisat. Ebben nagy a szerepe az általános kultúrabénító tényezőknek, de annak az irodalomszervező és vezető rétegnek is, amely nem táplálja, hanem korrumpálja a szellemi életet. Lakájírókat teremtett és támogat még ma is. Nem hiszem, hogy túl pozitívan értékelhesse majd a kultúr-szociológus olyan emberek szerepét, mint Létay Lajos, Hajdu Győző vagy Domokos Géza.<sup>1829</sup> De a Balogh Edgár szerepét sem, ebben a vonatkozásban semmi esetre...

**Október 16.** Ernst Fischert kizárták az Osztrák Kommunista Pártból.<sup>1830</sup> Az európai kommunista mozgalom egyik igen értelmes szellemi harcosa. Tudományos munkássága, szellemi ereje tiszteltté tette minden világnézet előtt. Azt hiszem, jóval túl van a hetvenen. A demokrácia és a humanizmus kérdésében nem enged, és jól teszi, ha

1828 *Az a tíz nap!* Utunk, 1969. november 21. 10.

1829 Létay Lajos és Hajdu Győző szerkesztők, valamint Domokos Géza kiadóvezető.

1830 Ernst Fischer osztrák újságíró.

nem enged. A szocializmus gondolatát meg kell tisztítani a vértől és mocsoktól. Szeretem és tisztetem őt. A magam életútja is hasonlít sokban hozzá. Persze én fiatalabb vagyok vagy húsz évvel nála. És én soha nem fogadtam el az erőszakot és kegyetlenséget még eszközként sem a szocialista mozgalomban. Bloch és Lukács után Fischer, előttük Kosch és Bucharin, utánuk talán Garaudy és Aragon. De akkor ki marad alkotó szellemi ember a kommunista mozgalomban?

**Október 17.** A rádióban hangszalagra vették két színházi bemutatóról való rövid előadásomat. Vállaltam az Igazság színikritikai rovatát. Megcsinálom a rádió számára is, könnyedebb stílusban...

**Október 18.** Még mindig sok az apró munka. Cikkek, bírálatok, színházi kritikák...

Mind több a baj Lacikával. Nem tudom rávezetni egy helyes és jó tanulási módszerre. Tíz és négyes váltogatják egymást, ami éles észt és rendszertelenséget bizonyít egyszerre...

Betévedtem az operába. Megnéztem a *My fair ladyt*.<sup>1831</sup> Szórakoztató előadás, de Pest és az amerikai film után nagyon halvány...

Este Kirk Douglasszal láttam egy szép filmet a tv-ben. A *Magányos lovas* emberi western...

**Október 19.** Vasárnap. Gyönyörű őszi. Egész nap olvastam és dolgoztam. Megint izgat az „Ezeregyedik éjszaka”.<sup>1832</sup> Ebben kell kiírnom magamból mindent... magamról, barátaimról, elvtársakról, az álelvtársakról, száműzetésemről, az embertelen eszökökről... Mindenről, ami rothadt, korrupt, becsstelen és sötét maradt...

**Október 20.** Ausztriában tartományi gyűlési választások voltak, s a szociáldemokraták mindenütt megerősödtek. A mozgalom emelkedőben van. Nyugat-Németországban nyilván holnap megalakul a Willy Brandt-kormány.<sup>1833</sup> Angliában a gazdasági sikerek után a Labour Party befolyása és a népszerűsége ismét növekszik. Svédországban „megfiatalodott” a szociáldemokrata mozgalom és kormány... Spanyolországban minden jel szerint legerősebb párt a szocialista, s mintha a francia szocialista mozgalom is megújhódna...

Sok alkotó ember kerül a szociáldemokrata mozgalom vonzáskörébe, és sok embert ad maga a párt is az emberiségnek. Ez a szocializmus azonban szabad és önállóan gondolkodó, saját elhatározásukból döntő emberek szervezete. Senkit nem kényszerítenek be, sem hatalmi eszközökkel, sem pedig az érdek[eltséggel]. És bárki elhagyhatja következmények nélkül, ha nem érzi magáénak a párt programját és állandóan alakuló ideológiáját...

1831 *Musical kontra operett?* Utunk, 1969. szeptember 19. 10.

1832 Jordáky a fenti címmel 1952–55 közötti börtöntapasztalatait szeretne volna megírni.

1833 Willy Brandt német politikus.

**Október 21.** Ma hajnalban Mária elutazott Budapestre. Nagyon örvendek, és nagyon fáj a szívem. Örvendek, hogy elmehetett, s fáj a szívem, hogy én nem mehettam. Remélem, sok jó barátommal beszélget majd helyettem is. Milyen nagyon szeretnék menni...

Jó utat, Mária!...

**Október 22.** Balogh Lászlóra vonatkozólag kértek relációt.<sup>1834</sup> Persze, hogy adok. Nehéz időkben állott mellettünk. Később őt is elérte a becsületes emberek végzete: kizárták a pártból. Úgy látszik, most folyik kizárása felülvizsgálata...

**Október 23.** Samuel Beckettnek ítéltek oda az irodalmi Nobel-díjat.<sup>1835</sup> Úgy hiszem, megérdemli. Évekkel ezelőtt rendkívüli hatással volt rám a *Godot-ra várva*. Mennyi tragikum van [benne]. A várakozás és vágyakozás, a be nem teljesedett vágyakozások tragikuma...

Demény Lajos keresett meg Bukarestből.<sup>1836</sup> Feltétlenül várnak cikket a *Revue Romaine d'Histoire*-ba. A szocialista sajtó történetéről hajlandó vagyok írni...

**Október 24.** Filmtörténet. Moztörténet az első világháború éveiben.

**Október 25.** Végre kaptam egy példányt a Saint-Simon-kötetből.<sup>1837</sup> Talán egy hét múlva forgalomba is kerül. Végre valami, ami könyv formában jön ki.

A világ békétlen. Az emberek is. Csak egymás ellen harcolva tudnak élni.

**Október 26.** Kolozsvárt járt a *Nouvelle Critique* igazgatója.<sup>1838</sup> Beszélgettek vele. Engem természetesen ilyen helyre sem hívtak meg. Talán egyetlen rendszeres olvasója vagyok húsz éve a fiatal marxisták folyóiratának. S egyetlen előfizetője és rendszeres vásárlója... De hát miért is hívnának meg vagy miért engednék meg, hogy beszélgessek egy francia marxistával.

**Október 27.** Balogh Edgár azt mondja: nem ő javított bele a történettudomány 25. évét felmérő cikkembe.<sup>1839</sup> Az utolsó mondatot a pártnál vagy a sajtóigazgatóságnál írták be. Érdekes. Nem tudom, mit higgyek. De mindenesetre furcsa!

*Irodalmi Lexikon*nak dolgozom.

**Október 28.** Salamon Lászlóval beszélgettem pesti élményeiről. Kevés emberrel találkozott, mert beteg volt. Nagyrészt szobájában töltötte az időt. Földeákot megszerette.<sup>1840</sup> Pándival beszélgetett...<sup>1841</sup> Érdekes semmit sem tudott megjegyezni a magyar irodalom állásáról... Úgy látszik, mégis erősen öregszik...

1834 Valószínűleg Balogh László fizikai szakíró.

1835 *Szavak a kimondhatatlanról*. Utunk, 1969. október 31. 12.

1836 Demény Lajos romániai magyar történész.

1837 Augustin Thierry – Saint-Simon: *Az európai társadalom újjászervezéséről / Új kereszténység*. Ford., bev. Jordáky Lajos. Irodalmi Kiadó, Bukarest, 1969.

1838 Francis Cohen francia újságíró, kommunista párttag.

1839 Jordáky Lajos: *Történettudományunk művelése*. Korunk, 1969. 8. sz. 1176–1178.

1840 Földeák János költő.

1841 Pándi Pál irodalomtörténész.

**Október 29.** Nagyon kimerültnék érzem magam. Sokat dolgozom s még többet emésztsem magam. Nem könnyű lenyelni a dolgokat. Dehát miért kell végigszenvedni az életet? És miért nem tudok önmagamba vonulni, hogy ne érdekeljen a közösség? Csak önmagammal törődjek? Utálatos gondolat. Egy népnek végeredményben olyan emberekre is szükségük van, akik missziót kívánnak teljesíteni érte, s akik önmaguk érdekei elé helyezik az övét. Én már így fogok meghalni...

**Október 30.** Moldova György megrendítő könyve után (*Az elbocsájtott légió*) elolvastam kegyetlen szatírája könyvét is (*Az elátkozott hivatal*). Nagyszerű író... Most már el kell olvasnom a mi itteni íróink közül Bálint Tibor könyvét...<sup>1842</sup> Közben Gide-et és du Gard-t olvasom.<sup>1843</sup> Az afrikai könyveiket...

**Október 31.** Bánya Lászlóval volt rövidebb beszélgetésem. A *Románia története* 6. kötetének magyar vonatkozású anyagairól. Azontúl semmi kedvem nem volt társalogni vele. Milyen távol áll tőlem, s mennyire undorodom az ilyen emberektől, akik egész életüket gonosz intrikák szövésével töltötték...

Molnár Ferenc darabját (*Játék a kastélyban*) néztem meg a Magyar Színházban.<sup>1844</sup> Nagyon fontos darab, s milyen messze áll tőlem. Színpadtechnikailag azonban még mindig fordultatos. Az előadás azonban jó közepes...

**November 1.** Halottak napja. Lacival kettesben jártuk végig a sírokat. Virágokat helyeztünk el és gyertyákat gyújtottunk. És egy kicsit elbeszélgettünk anyu és édesapám szellemével. Emlékeztünk rájuk. Lacika sírt. Én az élet kontinuitásáról s az élőkkel szembeni kegyetlenségről meditáltam... S aztán végigsétáltuk a temetőt, az erdélyi magyarságnak ezt a szomorú, csodálatosan szép és megmaradó enyészetre emlékeztető Pantheonját. Mennyi könny és mily mérhetetlen szenvedés van itt felhalmozva... És a mártírokra is csak itt gondolunk...

**November 2.** Vasárnap van ismét. Kora reggeltől éjfél utánig dolgoztam. A *Volks-wille* című temesvári szociáldemokrata lap történetét írtam meg.<sup>1845</sup> Persze egy rövid időszakra (1917–1918). A jövő hónapban folytatom...

**November 3.** Az Operában megnéztem a *Fideliót*. Beethoven zenéje most is csodálatosan hangzik. Szabadság! Szabadság! – hirdeti minden kor, minden nemzedék és minden rendszer számára...

**November 4.** 1956. november 4-ére emlékezem.<sup>1846</sup> Egymagam vagyok itthon. Nem bírom. Zokogok. Hangosan kell kisírnom magam. Mennyit szenvedett a mi népünk. És mennyit szenved ma is. Magam kivettem és kiveszem a részem a szenvedésekből. Nem örvendhetek, ha a nép szenved. Nekem kell jólét és nyugalom árulás

1842 Bálint Tibor: *Zokogó majom*. Kriterion, Bukarest, 1969.

1843 André Gide és Roger Martin du Gard francia írók.

1844 *Játék a repertoárral*. Utunk, 1969. november 14. 11.

1845 A Volkswille a századfordulós évek német nyelvű szociáldemokrata újságja volt.

1846 A magyarországi forradalom leverésének napja.



arán? Soha becstelenség útjára nem léptem, és semmiféle kísértés nem fogott, bármilyen oldalról is kísérleteztek...

**November 5.** A Román Nemzeti Színházban tegnap este egy igazán kiváló Pirandello-előadást láttam. „Ma este darab nélkül játszanak...” – ragyogó darab, olasz rendezővel kiválóan játszották a színészek...

Ma este Marosvásárhelyre mentem át Semlyén Pistával és Kádárral.<sup>1847</sup> Nagy Elek új darabját néztem meg.<sup>1848</sup> Meglepett modernségével. Egészen jó és bátor darab. Egy nagyszerű színészi alakítás. Tarr revelációként hatott.<sup>1849</sup> Milyen egyszerű tudott lenni, s hogy megnőtt. Most fedezem fel. Eddig jelentéktelennek tűnt. Úgy érzem, legnagyobb színészeink egyike. Ez annál öröndetesebb, mert csak közepszerű színészeink vannak ma már...

**November 6.** A Szabadegyetem első magyar nyelvű előadását Gáll Ernő tartotta *Élő szociológia* címen. Ahogyan az életben, az előadást is a mérsékelt kritika és hihetetlen óvatosság jellemezte. Nem volt haszontalan, de nagyon közepszerű. Sokkal több lehetne...

Előadás után beszélni akart velem, amint mondta, fontos ügyben. Elmondta, hogy [olvashatatlan] magához hívatta s kikérdezte egy beszélgetésünkről, amikor én – Nixon látogatása idején – azt jelentettem ki a Korunk szerkesztőségében, hogy a[z] RKP a nacionalizmus vonalára csúszott, s az országban restaurálják a kapitalizmust. Az ő bűne, hogy helyeselt s egyetértett velem... Valóban egy ilyen beszélgetésünk volt, de akkor én nem a kapitalizmus, hanem a polgári ideológia restaurációjáról beszéltem. A nacionalizmus mérge pedig valóban mélyen behatolt a társadalom minden rétegébe s főleg a hivatalos intézményekbe...

**November 7.** Mária hazatért. Ezúttal sokkal kevesebbet időzött Pesten, mint más-kor. Marosán üdvözl. Elkészült könyve második kötetével, s tavaszra megjelenik.<sup>1850</sup> Keresztury Dezső üdvözl. Ránki, Berend, Hanák, Csatári szintén.<sup>1851</sup> Sebestyén Géza igaz barátsággal köszönt...<sup>1852</sup> És a többiek. Nagyon örvendek, mert sok könyvet hozott. Igen értékes és alapvető könyveket. Nagyon várnak, s én tényleg nagyon szeretnék felmenni. Életem szerves része minden elzárás ellenére a magyar szellemi élet. Nem akarok s nem is fogok lemondani még taktikai szempontokból sem az összmagyar nemzethez és kultúrához való tartozásunk jogáról. Aki ezt teszi, legjobb esetben opportunist, de jócskán vannak olyanok, akik örökre kizárják magukat magatartá-

1847 Semlyén István műfordító és Kádár Bogárka.

1848 Nagy Elek, Méhes György erdélyi magyar író és újságíró eredeti neve. Az említett darab a *Noé bárkája* című dráma.

1849 Tarr László színész.

1850 Marosán György *Az úton végig kell menni* című önéletrása.

1851 Ránki György, Hanák Péter, Berend T. Iván és Csatári Dániel történészek.

1852 Sebestyén Géza könyvtáros.

sukkal a magyar nemzethez való tartozásból. A becsületes ember maradjon hű nemzetéhez, nemzeti kultúrájához, s szolgálja úgy a szocializmust és az emberiség ügyét...

**November 8.** Alexander Szolzsenyicint kizárták a szovjet Írószövetségből.<sup>1853</sup> Bűnei retteneteseek: nem tud hallgatni Sztálin büntényeiről népe ellen, olyan könyveket írt, amelyek a rendszer szempontjából kiadhatatlanok, s nem akadályozta meg könyvei külföldi kiadásait... Valóban borzalmas bűnök. Hogyan gondolhat egy szovjet író a lelkiismereti szabadságra, a vélemények szabad kifejezésének a szabadságára s az alkotás szabadságára? Hogyan gondolhat arra, hogy megrögzött dogmatikusok és alkotóképtelen írók majd melléje álljanak?... „Vállalom inkább a halált” – mondotta egy ülésen Szolzsenyicin, amikor a zsoldos írók egy gyűlésén egyedül maradt...

Úgy hallom: Aragon, Silone, Moravia máris tiltakoztak.<sup>1854</sup> S a tiltakozást nyilván a szellemi világ egésze követni fogja. Velük vagyok, s lélekben magam is tiltakozom. A szabadság korlátozása rácsok nélkül is a börtönt jelenti...

**November 9.** Günther Grass nem volt hajlandó megnyitni a nyugatnémet könyvkiállítást, s mintegy 300 meghívott előtt tiltakozott a kiállított könyvek cenzúrázása ellen.<sup>1855</sup> Peter Weiss s még vagy tíz német író könyvét ugyanis nem engedték kiállítani. G. Grass kijelentette, hogy nem tűrhetik el a cenzúrát, s minden rábeszélés ellenére sem állt el a határozott tagadó álláspontjától. Kemény ember. A szabadság melletti kiállása szilárd. Ezt már évek óta bizonyítja. A kiállítás egyáltalán meg sem nyílik...

**November 10.** Forró Petőfi-est volt a Színházban. Sinkovits Imre és Major Tamás volt a zsúfolt házak fénypontja.<sup>1856</sup> Pedig csak szelíd verseket mondtak. Nyilván csak ezeket mondhatták. A forradalmár Petőfi hogyan maradhat el! Kiherélt irodalom bemutatási módja ez. De mindenért kárpótolt Sinkovits Imre. Csodálatosan mondta el Illyés Gyula Bartók-versét.<sup>1857</sup> Minden sor és minden szó velőkéig hatott. Milyen nagy vers és milyen nagy versmondó...

**November 11.** Nagyon sokat dolgozom. Most, hogy ismét színházi kritikus is lettem, egy-egy előadás megnézése nemcsak élvezet és szórakozás, hanem felfokozott szellemi munka. Rengeteg energiám vész el, ahogyan figyelem a szerző szövegét, a rendezői koncepciót, a színészi alakításokat, a közönség figyelmét és reakcióját. Jobban mondva, ez a rengeteg energia nem vész el, mert átalakul gondolattá, és valahol a tudatrekeszek egyikében elraktározódik...

**November 12.** Sinkovits Imrével töltöttem a délutánt. Azt hiszem, melegen kapcsolódtunk össze. Én nem csalódtam benne. Ragyogó ember az életben is. Eddig csak

1853 Alekszandr Szolzsenyicint A *Gulág szigetvilág* című dokumentumregényének külföldi megjelenése miatt a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa megfosztotta állampolgárságától, és kiutasította az országból.

1854 Baloldali írók: Louis Aragon, Iganzio Silone és Alberto Moravia.

1855 Günther Grass német író.

1856 Major Tamás és Sinkovits Imre színészek.

1857 Illyés Gyula: *Bartók*.

a színpadról ismertem s néhány filmből. Az itten színházi életről beszélgettünk. Rappaportról lesújtó véleménye van *Az ember tragédiája* rendezése és húzása miatt.<sup>1858</sup> Kovács György pedig már a múlté.<sup>1859</sup> A baj azonban a fiatalokkal és a színészneveléssel van. Két nap alatt észrevette a nagy bajokat... Megbeszéltem vele a magyar verslemez akciót s annak lebonyolítási lehetőségeit...

**November 13.** *Az ember tragédiája* előadását néztem meg.<sup>1860</sup> Ezúttal három felfogás és értelmezés és három színpadi játéktípus volt a színpadon. Madáchhoz és a huszadik századhoz: a mához Sinkovits állott nemcsak a legközelebb, de ő testesítette meg, realizálta és alkotta a nagy dráma mondanivalóit. Sinkovits nagysága egyszerűségében s a mondanivaló mindig művészien magas és eszmeileg világos megvalósításban áll. Minden színben más Ádám s az emberiséggel együtt gazdagodó és öregedő Ádám. Örökké felejthetetlen élmény a második Kepler-jelenet zárórésze: beszélgetése a tanítvánnyal a tudományról és az életről... Major Tamás Lucifere klasszikus felfogású, de rendkívül világos értelmezésű. Élmény ez a Lucifer is, amely folytonos harcban van az Istennel az emberért... És a kolozsváriak. Itt bizonyult be, hogy a színpadon nem szavalni, hanem élni, átélni kell. Sajnos a mieink csak szavaltak, de nem alakítottak...

**November 14.** A munka sok, a gond még több, a munkakedv és akarat remek. De fáradt vagyok. Mind többször. Már nagyon kellene egy kis pihenés. Az agy fáradt. A sokoldalú foglalkozás teszi. Az egész művelődést átfogni: sajtó, színház, film, művészetek s emellett a politikai történet. Még hozzá most rendszeres színházi és irodalomkritika. És sok az olvasnivaló, a szociológia figyelemmel kísérése... és még mi minden...

**November 15.** Balogh Edgár kis esszéregénye végre a kezembe került. A Kortárs októberi számában jelent meg.<sup>1861</sup> Az 1944-es októberi napokról szól. Első olvasásra identifikáltam a neveket s a cselekményt is. Persze az egész írás elsősorban önigazolás. Edgár önmaga akkori és mai koncepcióját állítja be, s a konkrét személyek többsége nem egykori saját koncepciójukat vallják, hanem azt, amit Edgár gondolt róluk vagy az eseményekről. Az alap regénynek jó, de esszének hamis. Edgár lényegében az ellenállási mozgalmakkal kapcsolatban döntő jelentőséget tulajdonít néhány értelmiségi kommunistának és néhány arisztokratának. A hamis tétel azonban hamis tudatot eredményez. A tömegek, a tömegeket képviselő szakszervezetek, a sokkal tevékenyebb szociáldemokraták Edgárnak sokszor még csak nem is epizódok... És miért szerepeltet pont engem Marosán néven és Máriát Marosán Livia név alatt... Majd még visszatérünk...

1858 Rappaport Ottó rendező.

1859 Kovács György színész.

1860 Sartre, *a Jóisten és Madách*. Utunk, 1969. március 7. 11.

1861 Balogh Edgár: *Szép halál*. Kortárs, 1969. 10. sz. 1551–1570.

**November 16.** A filmtörténet befejezésén dolgozom. Közben megírtam egy Pirandello-előadásról a véleményemet.<sup>1862</sup> Nagyon jó volt az előadás.

És ma vasárnap van. Dolgozom. Próbálok Lacival is foglalkozni. Nem bírom olvasásra bírni. Pedig az élet nem játék, s nem lehet csak játékkal készülni rá. Mintha minden hullana szét. Az egyénben vagy az általa formált társadalomban a hiba? Vagy a ráerőszakolt intézményekben és gondolatokban?... És nem lehet szociológiailag felmérni semmit. Szabadon, óvatossággal vagy félelemérzetek nélkül. Minden komoly problémához szorongással hozzákezdni – mégsem megy. Az alkotóerő megbénul, s félő, hogy bénasága egyszer teljessé és gyógyíthatatlanná válik...

**November 17.** A *Cigányprimást* néztem meg az Operában.<sup>1863</sup> Kálmán Imre operettje kedves zene s rettenetesen koszos történet. A nagyrészt diákközönségnek azonban tetszik. S azon gondolkodom, nem merevség és butaság eltanácsolni a nézőket az ilyen előadásoktól. Különben is a tömegek, a kisemberek nagy része, amúgy sem fogadja el az „eltanácsolási” tanácsot. Szórakozni akarnak elsősorban. S közben jólesik nekik a magyar beszéd, a magyar ének és tánc. Úgy vélem, a mai körülmények között egyenesen helyes és jó műsorpolitika az, amely akár ebben a formában is a magyar kultúrát terjeszti. A vezetők nyilván csak a tervteljesítésre gondolnak. Sajnos a színészek is csak a sikert áhítozzák. Az írástudóknak azonban fel kell fedezni, hogy a magyar operett műsorán tartásában is van misszió. Ha más lehetőség minimális, akkor legalább ez tartja ébren [az] emberekben a nemzeti érzést s a nemzethez való tartozás tudatát...

**November 18.** Tegnap Demény, ma Bodor tettek „baráti” megjegyzéseket cikkeim körül.<sup>1864</sup> Egyiknek sem értem egészen a pszichológiáját. Demény ugyanis három év-tizeddel ezelőtt marxistának vallotta magát. Bodor pedig negyedszázada párttag, s még dékáni funkciót is töltött be megglehetős[en] „dogmatikus” időkben. Az egyik szerint nem kellene írjak a román színházi előadásokról. Pláne nem dicsérő kritikát. Ezúttal az igen jó Pirandello-előadásról írt kritikám váltotta ki belőle ezt a megjegyzést. Szerinte sokan úgy érzik, hogy íme én is „beadtam a derekam”. Megmondtam neki, hogy a kultúrát értékelni kell, bárki is csinálja. A román nacionalizmussal szemben pedig nem vonulhatunk a magyar nacionalizmus pozícióiba. A mi erőnk éppen mások megbecsülésében áll. De soha nem hajtani fejet, nem törni be a gerincet, nem megalázkodni és nem hízelegni. Ezt soha tenni nem fogom... Bodor szerint túl élesen bírálom a Korunkban a polgári kultúrát. Valamit alapvetően nem ért. S ha eddig képtelen volt megérteni, úgy ezután még kevésbé lesz képes erre...

1862 Jordáky Lajos: *Ma este darab nélkül játszottunk*. Igazság, 1969. november 16. 4.

1863 500 kilométer – százöt nézőért. Előre, 1969. november 21. 2.

1864 Demény Lajos és Bodor András történetek.

**November 19.** „Se rokonom, se ismerősöm”... sokszor úgy érzem, egyedül állok.<sup>1865</sup> A küzdelmet, amit vívok, mindenesetre egymagam vívom. Senkivel nem vagyok szövetségben, nem szervezek magamnak csoportot, s nem tartozom egyetlen klánhoz sem. De mindig, minden gondolatomban, minden leírt és kimondott szóban az egész népre gondolok. Én kétmillió emberben gondolkozom, amikor csak önmagunkról van szó. Régi marxista, kommunista és polgári barátaim itt egyaránt és egyöntetűen csak az értelmiségben s annak is csak kis részében gondolkoznak. Néhány folyóirat körül s az írók között folyik és forog minden. Nem látják, hogy el vannak szakadva teljesen a néptől. A kétmillió magyar túlnyomó része még inkább, mint a múltban, munkás, földműves és tisztviselő. Addig nem lehet ujjongani jelentéktelen kulturális engedményeknek, amíg kétmillió magyarnak nincs biztosítva a teljes egyenjogúsága. A minden területre kiterjedő egyenlősége és egyenjogúsága!

**November 20.** Kötő Sándor kért találkát megbeszélni a színház műsortervével kapcsolatos gondokat.<sup>1866</sup> Elbeszélgettem, bár a beszélgetés kizárólag magánjellegű. Nekem semmi hatásköröm, hivatalosan soha meg sem kérdeznék. Különben egyáltalán nem értek egyet a színház évtized óta rossz műsorpolitikájával és általában a színpadi megvalósításaival. A véleményemet nem rejtem véka alá, de nem „szalonokban” öszszegyűlt klikkembereknek fejtem ki, hanem amikor tehetem, a sajtóban a nagy nyilvánosság előtt... Leültünk, és megtudtam a következőket: Németh László darabját (*A két Bolyait*) nem engedélyezték, a fiatal Matekovits első darabját már első olvasás után letiltották; még nem tudni, melyik nyugati író darabja kerül műsorra, a hazai magyar szerző is bizonytalan. Egy biztos: D. Popescu darabja a legközelebbi.<sup>1867</sup> Nem ismerem, lehet, hogy jó darab. De furcsa a magyar Színházban Oproiu után D. Popescu s egyetlen régi és új magyar szerző sem.<sup>1868</sup> Kivétel Molnár Ferenc, egy, a magyar kultúrát egyáltalán nem reprezentáló színműve...<sup>1869</sup>

**November 21.** Nagyon sokat dolgozom. Igyekszem eleget tenni minden vállalt kötelezettségemnek. Persze a legnagyobb baj, hogy elmaradnak a leglényegesebb munkáim. Egyik hét a másik után telik el, s nem tudok dolgozni sem az *Ezeregyedik éjszaka történetén*, sem a szociológiai könyvön.<sup>1870</sup> De remélem, januártól tényleg már ezeken fogok dolgozni...

**November 22.** Mária születésnapja. Hosszú beszélgetés életünkről, a múlttól, a jelenről s az ismeretlen jövőről. Még mindig hiszünk az emberi sors jobbulásában. A magunk sorsa az nem változik, s egyelőre nem is fog. A magam elvi álláspontját

1865 Jordáky itt valószínűleg Ady Endre *Sem utódja, sem boldog őse...* című versére utalt, ugyanis abban szerepel az alábbi sor: „Sem rokona, sem ismerőse // Nem vagyok senkinek, // Nem vagyok senkinek.”

1866 Helyesen Kötő József.

1867 Dumitru Radu Popescu: *Szomorú angyalok*, rendező: Taub János.

1868 Ecaterina Oproiu: *Nem vagyok az Eiffel torony*, rendező: Bereczky Péter.

1869 Molnár Ferenc: *Játék a kastélyban*, rendező: Rappaport Ottó.

1870 Jordáky a fenti címmel 1952–1955 közötti börtöntapasztalatait szerette volna megírni.

nem adom fel. Ami mély meggyőződés bennem, azt nem váltom fel a mindennapok aprópénzére...

Rövid előadást tartottam a kolozsvári rádióban, a százötven éves *Bánk bán*ról. Meltattam Egressy Gábortól Janovics Jenőig és Poór Liliig mindazt, amivel a kolozsvári színház Katona József szellemének adózott.<sup>1871</sup> Persze vázlatosan. Felvettem az utolsó mondatban az új bemutatás szükségességét...

**November 23.** Egész nap dolgoztam. A két világháború közötti magyar sajtóról és színházszásról állítottam össze anyagot a *Románia története* VI. kötetéhez. Nem hiszem, hogy sokat használnak végül is fel belőle. Én azonban felvázoltam...

**November 24.** A filmtörténetem dolgozom. Közben a sajtótörténeti adalékok is gyűlnek...

A világ megy a katasztrófa felé. Mindenki ügyel a szuverenitására, amikor másról van szó, de mihelyt rá kerül sor, nem tűri a beavatkozást...

**November 25.** Szünet nélkül dolgozom. A szellemi munka nem fáraszt, mert nem idegesítő. Az élet sokkal idegesítőbb...

Anyunak ma lenne születésnapja és névnapja. Rájuk gondolok. Nagyon szerettem mindkettőjüket. Az idő felbomlik, ahogyan rájuk emlékezem. Előttem állanak jószágukkal, életadó szeretetükkel, aggodalmukkal és mindazzal, ami az életet teljessé teszi. Szép élet tele örömmel és szenvedéssel. De nem érték meg, hogy minket ne csak szenvedő életünkben lássanak. Kedves szüleim, kedves anyu és édesapám. Ma este gyerekként gondolok ismét rátok. Ott vagyok köztetek. Simogatlak titeket, és ti babusgattok engemet...

**November 26.** A Művelődésnek írtam a Bihar megyei sajtó történetéről.<sup>1872</sup> Somás áttekintés mindössze...

A filmtörténetet folytatom.

**November 27.** Sok a munka, még több a gond. Minden vonatkozásban...

Nem tudom elfogadni a vezető tisztségekben levő magyarok magatartását és álláspontját. Semmi közük a népükhöz. Nem is érdekli őket a milliók sorsa? Vajon egyáltalán nincsenek álmatlan éjszakáik?...

**November 28.** Megérkezett Keith Hitchins. Régi barátsággal üdvözlöttük egymást. Úgy látom, egyik első útja vezetett hozzám. Hajnalban érkezett, s kora ebéd után már nálunk volt. Elmondta, milyen gazdag anyagot kapott a budapesti levéltárakban a román nemzetiségi törekvésekre vonatkozóan. Rendkívül jó hatással volt rá ez a néhány hét s a magyar történészekkel való megismerkedése és kapcsolata. Azt hiszem, sok mindenben változik a gondolkodása, ami a magyar–román viszony megítélését illeti a 19. és 20. században. Különben örvend, hogy itt van. Hat hónapi itt-tartózkodása alatt

1871 Janovics Jenő kolozsvári színházigazgató például a *Bánk bán*ban Biberach szerepében élete egyik legnagyobb alakítását hozta, de némafilmet is forgatott a darabról. Felesége, Poór Lili a kolozsvári színházban több mint harminc éven át játszotta Gertrudis szerepét.

1872 Ilyen címmel nem jelent meg Jordáky-írás a lapban.

szeretne foglalkozni az elmúlt évtizedek történetével is... Kellemes délután volt. Megleg és hasznos...

**November 29.** Vannak mozgalmak, amelyek csak a türelmetlenség légkörében tudnak létezni. A Togliatti szellemében dolgozó olasz kommunista párt kizárta soraiból a központi bizottság tagjait, azok szélsőséges forradalmi nézetei miatt.<sup>1873</sup> A Manifesta folyóirat körüli csoport nem vetette magát alá Canossa-járásnak, tehát eltávolították... Nem tudok magamévá tenni semmilyen mozgalomban korlátozásokat és önkényes döntéseket. A korlátozás mindig szegényít. És mi a biztosítéka annak, hogy az, aki korlátoz és ítél, valóban a helyes utat jelenti? Abszolút semmi biztosítéka ennek. Így mégis a demokrácia, a vélemények és gondolatok szabad harca a legjobb s legnemesebb útja az emberiség fejlődésének.

**November 30.** Az utóbbi napokban fásultabban figyelem a világpolitika alakulását. Csak az undor növekszik bennem. De szó sincs meghasonulásról...

**December 1.** Shakespeare bemutatására készül a színház. Előszedtem régi jegyzeteimet s rövid rádióelőadást írtam a *Téli rege* egykori kolozsvári előadásairól.<sup>1874</sup> A 19. században háromszor játszották, s az is beletartozik a kolozsvári magyar színjátszás Shakespeare-történetébe. A mostani előadást Major Tamás rendezi, remélem, kiválóan...

**December 2.** Végül is keresztülmentem Sőni Pál irodalomtörténetén.<sup>1875</sup> Borzasztóan felületes, de még bosszantóbban opportunist. Persze még tizedét sem írhatom meg az Utunkban közlendő cikkemben. Szemlélet nélküli irodalomtörténetet el sem tudok képzelni. Kötetében azonban sem világszemlélet, sem esztétikai szemlélet nem fedezhető fel. Különben a kettőnek szerves egységként kellene jelentkezni. És ezt tanítja s esetleg ezt fogják tanítani majd az összes magyartanárok az iskolákban. Jobb a semminél – mondhatják. De a „hamis tudat” erősítése valóban jobb a semminél? Van munka kétségtelenül a háromszáz oldalas kötetben. A befektetett munka értékelendő is. Végül is azonban az értékelés csak mennyiségi szempontból lehet valamelyest pozitív, minőségileg azonban súlyosan el kell marasztalni Sőnit és munkáját...

**December 3.** Dolgozom az erdélyi filmtörténeten...

1873 1969-ben az Olasz Kommunista Párt (PCI) jelentős belső és külső kihívásokon ment keresztül. Enrico Berlinguer, a főtitkárhelyettes kulcsszerepet játszott a párt irányításában, különösen a moszkvai nemzetközi kommunista konferencián, ahol ő és küldöttsége nem értett egyet a hivatalos szovjet vonallal. A PCI belső megosztottsággal is szembesült, beleértve a különböző frakciók közötti feszültségeket, valamint az új marxista-leninista csoportok, mint például az Olasz Kommunista Párt (marxista-leninista) Vörös Vonal felemelkedését, ami erőszkos összecsapásokhoz is vezetett. A PCI és a Szovjetunió közötti kapcsolatok fokozatosan megromlottak, ahogy a párt az 1970-es és 1980-as években eltávolodott a szovjet engedelmeségtől és a marxista-leninista ortodoxiától, és az eurokommunizmus és a Szocialista Internacionálé felé fordult.

1874 *Téli rege*. Ellenzék, 1885. április 23.

1875 Sőni Pál: *A romániai magyar irodalom története*. Editura Didactică și Pedagogică, București, 1969.



Bosszankodom az *Irodalmi Lexikon* szerkesztőségi ülésein. Milyen konzervatív szemlélet árad itt ki. Végeredményben csak a formában van különbség Venczel Jóska és Benkő Samu vagy akár Sóni Pál szemlélete között. Alapjában véve mind konzervatívok, s nem tudnak perspektivikusan gondolkodni és előre nézni. A merevség és merevítés pedig soha nem vezet jóra. Lényegében dogmatikusok, akárcsak Balogh Edgár...

**December 4.** Az Irodalmi Könyvkiadó ma küldte el aláírásra a Saint-Simon-kötet-re vonatkozó szerződést. A könyv nemcsak megjelent már egy hónapja, de teljesen el is fogyott a könyvkereskedésekben. Nyilván ez is a bürokratizmus példája. A szerződésben ugyanis a mai napon kötelezi magát a Kiadó, hogy a könyvet megjelenteti 1970 márciusáig... Miután az már el is fogyott. Így épül kultúrfrontra a szocializmus...

**December 5.** A világszemlélet és a politika csak elméleti síkon fedik egymást. Mihelyt a gyakorlat beleszól, azonnal szakadék nyílik meg a kettő között. A reálpolitika a mindennapokhoz kötődik, még akkor is, ha nagy perspektívából nézve irányítják azt. Az ideológia, vagyis a világnézet viszont nem változhatnak a mindennapok érdekeivel és változásaival együtt. A szociológiai megfigyelések azt bizonyítják, hogy az eddigelé [sic!] minden társadalmi rendszerre érvényes volt. Napjainkban egyaránt érvényes a kommunista és polgári államokra...

**December 6.** Megint nagyon súlyos a közel-keleti helyzet.<sup>1876</sup> Nehezen képzelhető el békés megoldás. Az arab világ bosszúra fanatizálódik, az izraeliek a modern géptechnika mesterei. Nagy távlatban azonban mind kevesebb a reményük a végső győzelemre... Az emberekben sokkal könnyebb a gyűlöletet felkelteni és ébren tartani, mint a szeretet szükségességéről meggyőzni. Muzulmánok, zsidók és keresztények az Isten nevében szájukon vadul gyűlölik egymást, és gyilkolásra vágnak...

**December 7.** Egy régebbi kéziratomat dolgoztam át és küldtem el a *Románia története* szerkesztőségének. Észak-Erdély legális szociáldemokrata és szakszervezeti mozgalmának a története... Inkább anyag, mint véglegesnek tekinthető kiértékelés. Az idő még mindig nem alkalmas erre...

**December 8.** Hornyák Józseffel beszélgettem hosszasan.<sup>1877</sup> Elhozták eddig megjelent könyveit. Rendkívüli hasznos munkása irodalmunknak. Elbeszélései a való életet tükrözik, méghozzá az életnek az árnyékos oldalon levő embereit. Magányos ember. Tökéletesen becsületes. Milyen kevés van ebből, még az írók társadalmában is...

**December 9.** Semmi jele a fordulatnak a nemzetiségi politikában. Én nem tudom kultúrpolitikára korlátozni a nemzetiségi kérdést. Nem néhány száz vagy ezer értelmiségi kérdése, hanem kétmillió magyaré. Nagyon tévednek, akik úgy vélik, hogy

1876 A hatnapos háborút követően (1967) Izrael és az arab államok (Jordánia, Egyiptom és Szíria), valamint a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PLO) között az úgynevezett *felőrlődés háborúja* zajlott. Ezt elsősorban határincidensek, tüzéségi párbajok jellemezték, anélkül, hogy valós háború tört volna ki, illetve a csapatok megindultak volna.

1877 Hornyák József író, szerkesztő.

néhány kultúrrendezvény vagy iskolai ünnepség megoldja a kérdést. Teljes egyenlőségről van szó a gazdasági és társadalmi életben s a vegyes lakosságú területeken a kötelező kétnyelvűségről. Határproblémáról nincs szó, a határok ide-oda tologatása szempontjából. De a határok felszámolásáról, legalábbis a kultúra területén igen is szükség van. Hűséges romániai állampolgár, de a magyar nemzettesthez való tartozás elismerésével... Mindent át kell értékelni, de nem abban a szellemben és azon az úton, ahogy azt teszik Péterffy, Takács és a többiek, vagy akár Demeter János, vagy akár Balogh Edgár, s akik őt követik. Maximalista vagyok a megbékélésben, az együtt- vagy egymás [mellett] élésben, de csak a tökéletes egyenlőség alapján...

**December 10.** Áadtam Dáné Tibornak a Janovics–Poór Lili-kézirat végleges szövegét.<sup>1878</sup> Ehhez ragaszkodom, s most már nem engedek belőle...

Írtam Miklós Lászlónak, s vállaltam, hogy a Hargitában időnként közöljek...<sup>1879</sup>

**December 11.** Leszaladtam Kovács Istvánhoz.<sup>1880</sup> Közöltem vele az örömhírt. Kézirata a nyomdában, még ebben a hónapban megkezdik a szedést, s a terv szerint március 10-én a piacon kell legyen. Nagyon örvendett. Szívből örvendek én is. Hiszen dajkáltam ezt az általam nem regénynek s nem riportkönyvnek, hanem dokumentumnak nevezett önéletrajzot.<sup>1881</sup> Hogyan válik munkássá a parasztyerek? Nem rossz szul adja meg rá a feleletet...

**December 12.** Ma mutatták be a *Téli regéket*.<sup>1882</sup> Délután újraolvastam a darabot. A tegnap megjelent az Igazságban rövid történeti visszapillantás a 75. és 101. évvel ezelőtti kolozsvári előadásokról...<sup>1883</sup> Az előadás azonban várakozásomat és elképzelésemet messze felülmúlta. Nagyszerű volt minden. Csodákat mívelt Major Tamás ezzel a társulattal. Mintha egészen más színészek játszottak volna. Játék, átélés, a szövegek világos értelmezése, értelem és érzelem... Minden volt a színpadon. Vadász és Dorián remekelt, de nagyon jó volt Bisztray és Horváth is...<sup>1884</sup> Igazán nagy élmény...

Előadás után néhány meleg szót váltottam Major Tamással. Nagyon tetszett neki cikkem az Igazságban, mert ahogyan a műsorfüzetembe beírta, „felfedeztem előtte” a darab lényegét... Persze megmondtam neki, hogy ezennel főleg én kell hogy meghajtsam előtte fejemet ezért az előadásért s az örömért, amelyet nekem is okozott. Mert nagyon szeretem a színházat...

**December 13.** Megjelent a Sóni irodalomtörténetével foglalkozó cikkem.<sup>1885</sup> Kíváncsi vagyok ezúttal a visszhangra. Hogyan fogadja nemcsak Sóni, hanem Csehi és Balogh Edgár, az irodalomtanárok az egyetemen s egyáltalán irodalmi közvéleményünk.

1878 Jordáky Lajos: *Janovics Jenő és Poór Lili. Két színész arcképe*. Kriterion, Bukarest, 1971.

1879 Miklós László költő, szerkesztő.

1880 Kovács István vasöntő, emlékiró.

1881 Kovács István: *Vasvirág (Regényes krónika)*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1970.

1882 William Shakespeare: *Téli rege*, rendező: Major Tamás.

1883 *Egy Shakespeare-darab hajdani kolozsvári előadásairól*. Igazság, 1969. december 11. 5.

1884 Vadász Zoltán, Dorián Ilona, Bisztrai Mária és Horváth Béla színészek.

1885 Jordáky Lajos: *Hogy a jegyzetből könyv legyen*. Utunk, 1969. december 12. 1–3.

Szeretném, ha vita alakulna ki az alapvető kérdésekben. Megvitatás, vita és dialógus nélkül nem lehet tisztázni a magyar szellemi életnek olyan alapvető kérdését, mint ötven év irodalmának a története... Én bírom a kritikát, és tiszteletben tartok minden véleményt. Legfeljebb vitázok vele. De mindig kizárólag becsületes eszközökkel...

**December 20.** Még nem látom a magyarázatát annak, hogy az utóbbi hetek fontos megnyilvánulásain nemcsak a főtítkár beszélt, vagy egyáltalán nem beszélt.

**Január 1.** Új év kezdődik. Mint minden évben, [most is] új reménységekkel nézzünk az eljövendő év elé. Hogy valóban indokoltak-e a reménységek, nem tudom. Az emberiség feje fölött az új világháború lehetősége ugyanúgy ott van, mint a megbékülés lehetősége. Csak éppen, hogy a megbékülésre kevesebb a remény és a lehetőség. Minden kontinens lényegében lángban van, de legalábbis a nyugalanság állapotában szenved. Vietnám, az egész Közel-Kelet és Biafra véres küzdelmek színhelye.<sup>1886</sup> A szovjet–kínai ellentét nehezen megoldható. Amerikában – Délen és Északon egyaránt – a robbanások sorozata lehetséges...

A marxizmus válsága is tovább tart. Ernst Fischer után Garaudyt fenyegeti a kiközösítés veszélye.<sup>1887</sup> A szociáldemokrácia jó reálpolitikát csinál, de ideológiája mind szegényebbé válik. Én magam marxista partizánként írok és harcolok a dolgozó emberekért. Szembe találok magam régi kommunista értelmiségiekkel, akik már nem hisznek, és régi polgárokkal, akik szeretnék feltámasztani a múltat és saját igazukat...

**Január 2.** Az Igazság újrán számában megjelent a cikkem, amely közvetve válasz Balogh Edgárnak s az első egy része egy sorozatnak, amelyben szembefordulok minden merev konzervativizmussal, jöjjön az akár dogmatikus kommunisták, akár régi konzervatív polgárok részéről.<sup>1888</sup> A dolgozó rétegek érdeke, nemzetiségünk megmaradása és fejlődése, az emberiség haladása egyaránt megköveteli a harcot minden ellen, ami megcsontosodott maradi. Márpedig az atomkorszak és az elektronika korszakának nem felelhetnek meg a századforduló vagy a két világháború közötti korszak eszméi. A letűnt ideológiák feltámasztása botor feladat. A mi szellemi életünket pedig előnti a múlt konzervatívjaihoz való visszatérés vágya. De még azt sem igazi lényegükben kívánják felhasználni. Itt mindenki önigazolást keres arra a múltra, amelynek negatív előjellel részese, sőt igen aktív részese volt...

1886 A vietnámi háború az USA 1973-as kivonulásával és Észak-Vietnám 1975-ös győzelmével ért véget. A Közel-Keleten 1973-ban vívták meg az utolsó „klasszikus” háborút (Jom kippur), míg a biafrai háború, más néven nigériai polgárháború, Nigéria és a szakadár Biafra állam között 1967 és 1970 között vívott konfliktus volt. Politikai és etnikai feszültségekből, különösen az Észak-Nigériában élő igbók üldöztetéséből és az azt követő elszakadási vágyukból fakadt. A háború jelentős emberéleteket követelt, különösen a civilek körében, és utóhatásai továbbra is érzékeny kérdés sok nigériai számára.

1887 Roger Garaudy marxista teoretikus.

1888 Jordáky Lajos: *A dolgozó ember az irodalomban*. Igazság, 1969. december 31. 9.

**Január 3.** Roger Garaudy élesen szembefordult a kommunista pártok uralkodó ideológiájával.<sup>1889</sup> Könyvében elveti a szocializmus szovjet útját, a cseh reformerek programját helyesli, Titót méltatja, s megállapítja, hogy Franciaországban a kommunizmus útja nem lehet az, amelyet Brezsnyev rákényszerített Csehszlovákiára. A *Le grande tournant du socialisme* úgy látszik, nagy feltűnést keltett, s a L'Humanité-ban a párt központi bizottsága már el is ítélte.<sup>1890</sup> Lassan-lassan a kommunista pártok nemzetközi galériájából minden önálló gondolkozó eltávozik, illetve eltávolítják. Vajon Garaudy sorsa a februári kongresszuson ugyanez lesz, mint Ernst Fischeré, Bloch-é s a többieké, akiket eretnekekként távolítottak el a kommunista pártok soraiból... Érdekes azonban, hogy Garaudy a magyar forradalmat még elítélte, s a cseh események változtatták meg véleményét. De szeretném valahol olvasni, hogyan viszonyul most 1956-hoz és akkori álláspontjához?...

**Január 5.** A szociális nyugtalanság növekszik az egész világon. Franciaországban mind élesebb az ellentét az C.G.T. és a kormány között.<sup>1891</sup> Olaszországban a három nagy szakszervezeti szövetség egységesen harcol a szociális követelésekért. Aszturiában újabb hatalmas bányászsztrájkok bizonyítják a spanyolországi munkásság harci készségét.<sup>1892</sup> Még Svédországban is két hónapja tart az északi vidékek bányászainak sztrájkja. Mindenütt nyugtalanság. A szocialista országokban a megélhetés mind nehezebbé válik. Nagyon nehéz az emberek élete...

**Január 6.** [Az] *Irodalmi Lexikon* szerkesztőségi ülésén elhatároztuk, hogy az A betű anyagát az Igaz Szó márciusi számában kiadjuk...

Január 7. Kovács András kért, ajánljak egy novellát az első mellékletükbe. Rövid gondolkodás után Sipos Domokost ajánlottam. Elfogadta. Közölni fogják egy éppen 50 évvel ezelőtt írt írását, amellyel a *Zord idők* pályázatán az első díjat nyerte. Írok hozzá néhány sor bevezetőt...

**Január 8.** Munkások állítanak meg, s leveleket is kapok, és elismerésüket fejezik ki az Igazságban megjelent cikkemért.<sup>1893</sup> Örvendek. Ugyanis mindig is azt vallottam, hogy szellemi életünk nem lehet és nem is maradhat értelmiségicentrikus. Úgy a megmaradást nem a kispolgári szemlélet jelenti. Pedig eléggé előtört nemcsak régi, hanem mai irodalmával is... A magyarságnak kétféle millió s azon túl az összefüggő területeken élő tizenöt millió emberben kell gondolkoznia, anélkül, hogy illúziókban ringatná magát s hiábavaló dolgokról álmodozna. Szellemi integráció s azt követi majd a gazdasági és társadalmi is. A fejlődés irányzatát nem lehet megállítani s még kevésbé elrekeszteni. Minden konzervativizmus megtorpanást jelent. A megtorpanás

1889 Roger Garaudy francia kommunista teoretikust 1970-ben kizárták a Francia Kommunista Pártból az 1968-as csehszlovákiai prágai tavaszról szóló szókimondó írásai miatt.

1890 Roger Garaudy: *A szocializmus nagy fordulópontja*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1971.

1891 Confédération Générale du Travail, a franciaországi Országos Szakszervezeti Tanács.

1892 *Spanyolország: szociális láz*. Népszabadság, 1970. január 15. 3.

1893 Jordáky Lajos: *A dolgozó ember az irodalomban*. Igazság, 1969. december 31. 9.

pedig a halálhoz vezet. Belső erőinket a külvárosokra, a munkásságra és a falvak lakosságára kell építenünk. Az értelmiség ne csak vezetni akarjon, hanem szolgálni is...

**Január 9.** Az emberek közt nagyon növekszik az izgalom és a félelem az elbocsátások miatt. A vezető réteget azonban nem fenyegeti a létbizonytalanság...

Az *Orbán Balázs nyomdokain* című könyvet olvastam.<sup>1894</sup> Jó Mikó Imre bevezetője. Elégé száraz és gyakran indokolatlanul szervilis Fodor Sándor riportja. Sokkal szebb a Beke Györgyé, de abban is vannak nem egészen odavaló szervilis fogalmazások.<sup>1895</sup> Sok minden hiányzik azonban mindegyik írásból...

**Január 10.** Megint nehezebb napok következnek. Egyesek gondolat- és vitaszabadságot hirdetnek. Pedig kezd veszélyessé válni a gondolkodás is. Lassan ismét állambiztonsági ügy lesz a gondolkodás... és a gondolkodók utáni kutatás...

**Január 11.** Dolgozom és vitázom. Furcsa felfogásai vannak a szellemi hatalomra törő 30-40 éveseknek. Elavult konzervatívok, amikor jövőbelátók kellene legyenek...

**Január 13.** Az ember folyton tanul, és figyeli a világ menetét, s napról napra érzi, milyen keveset tud. És nem tudja átfogni az egészet. És képtelen rájönni azokra az erőkre, amelyek végeredményben mozgatják az emberiséget fejlődésében. Persze termelőerők, tulajdonviszonyok, táji-nemzeti-osztályharcok és eszmék... De mindezt emberek csinálják. Kinek van és lehet döntő szerepe a felfedezésekben és főleg a döntésekben?

**Január 14.** A társadalomtudományok végtelen elszürkülése s az irodalom és művészetek elsatnyulása megy végbe ebben a mi elárvult és provinciális magyar életünkben. Vajon nincs kiút? Vajon nem lehet rátalálni a nagyot alkotások útjára? A nagyot alkotásokhoz azonban nagyot akarókra van szükség. Az olcsón megvásárolt emberek pedig képtelenek a nagyot akarásokra...

**Január 15.** Még mindig sok a munkám az erdélyi filmgyártás történetével. Sok apró adatnyomozó munka...

**Január 16.** Hornyákkal és Balázs Péterrel beszélgettem.<sup>1896</sup> Irodalmi kérdések és nemzetiségünk állapota. Egyetértenek velem és cikkeimben kifejtett álláspontommal...

**Január 17.** Benkő Samu kissé gúnyosan azt kérdezte meg tőlem: na, egy platformra helyezkedtem Méliusszal?...<sup>1897</sup> A legbántóbb megjegyzés, amit ember mondhatott. Ezt nehezen lehet megbocsátani olyan embernek, akinek tudnia kell alapvető felfogásomat. Nekem lehet azonos felfogásom egy adott irodalmi vagy szociológiai kérdésben bárkivel, akit nem szeretek, olyannal is. De nem kerülhetek közös nevezőre senkivel, aki a nemzetiségi kérdésben nem áll a teljes egyenjogúság álláspontján, aki azt

1894 Beke György – Fodor Sándor – Mikó Imre (szerk.): *Orbán Balázs nyomdokain*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.

1895 Beke György író.

1896 Hornyák József prózaíró és Balázs Péter képzőművész.

1897 Méliusz József író.

hangoztatja, hogy az egyenjogúság az életben is biztosítva van, aki kétségsbevonja a magyar kultúra teljes egységét országhatároktól függetlenül, s aki a romániai magyarság központjául – tudományban, irodalomban és művészetben – Bukarestet akarja megtenni...<sup>1898</sup> Ezt kell tudnia Benkő Samunak is...

**Január 18.** Az *Irodalmi Lexikon* egyes címszavain dolgoztam... És sokat olvastam...

**Január 19.** Rettenetesen kísért az új világháború réme. Nyílt fegyverkezések és fegyverszállítások, fenyegetések és titkos diplomácia soha nem volt méreteiben mérgezi a helyzetet. A veszély, azt hiszem, nagyon nagy. Pedig csak a kis ember információs lehetőségeivel rendelkezem...

**Január 20.** Az *Irodalmi Lexikon* néhány címszavát írtam meg...

A Művelődés számára vállaltam cikkeket. Horváth Arannyal beszéltem.<sup>1899</sup> Úgy látszik, a lap kolozsvári szerkesztője lett...

**Január 21.** A Garaudy-ügy mind nagyobb hullámokat ver. Az FKP<sup>1900</sup> nyilván valamilyen formában fel fogja számolni. A kommunista pártok nem engedhetik meg és nem tűrik az önálló gondolkodókat. Kizárják vagy sem? – még nem látni. De megbélyegzésben része lesz, és izolálni fogják bizonyára. Szeretném látni és olvasni új könyvét...

**Január 22.** A szatmári színház előadását néztem meg.<sup>1901</sup> A fiatal Kocsis István Martinovics-darabját (*A nagy játékos*) játszották. Egyetlen előadása egy igen érdekes és jó darabnak. A történelem ürügy számára, s ezért érdekes, mert mondanivalója égetően mai. Nem, egyáltalán nem történelmi dráma. Mai dráma, modern nyelvezettel és modern életérzésekkel. Érdeemes felfigyelni rá. Jó alakítás [a] Zsoldosé.<sup>1902</sup> A többi közepes...

**Január 23.** Lászlóffy Aladárt látogattam meg.<sup>1903</sup> Ott volt Kádár is.<sup>1904</sup> Hármásban beszélgettünk irodalmunk mai kérdéseiről.

**Január 24.** Micsoda csend van ma a városban s itt körülöttem, a diáknegyedben. Most egy éve ilyenkor itt ordítottak, üvöltöztek s fáklyákkal és énekelve vonultak lefelé a diákok. Örjögtek s ünnepelték az egyesülést, nacionalista módon és szovjetellenes jelszavakkal. Most ennek nyoma sincs. Este tizenegykor írom ezeket a sorokat... Néhány perccel ezelőtt a televízióban viszont érdekes filmkockákat láttam. Az államfő vadászatra hívta meg a diplomáciai kar vezetőit. Rengeteg nyulat lőttek. A vadászat

1898 Jordáky itt Méliusz MNMT-ben való szerepére, illetve arra utalt, hogy Méliusz volt az egyik legelkötelezettebb támogatója annak a szemléletnek, amely szerint a romániai magyar kultúra központja az ország fővárosa, Bukarest.

1899 Horváth Arany szerkesztő, riporter.

1900 Francia Kommunista Párt.

1901 Gúzs Imre: Kocsis István „A nagy játékos” című drámájának ősbemutatója Szatmáron. Szatmári Hírlap, 1969. november 16. 3.

1902 Zsoldos Árpád színész.

1903 Lászlóffy Aladár költő.

1904 Kádár Bogárka.



érdekessége, hogy éppen január 24-én tartották, az egyesülési ünnepségek helyett nyilván. De miért? Vagy csak véletlen lenne? Vagy a múlt évi tapasztalatok keserű nyomokat hagytak volna?...

**Január 25.** Különbözik a sajtó ismét munkavállalásokkal és versenyekkel van tele. Ez azonban most sem fog segíteni a gazdasági bajokon. A versenyek formálisak, senki nem veszi komolyan, az eredményekről szóló jelentések pedig eddig mindig hamisak voltak...

**Január 26.** Dolgozom...

**Január 27.** Dolgozom éjjel-nappal.

**Január 28.** Dolgozom. De azért sokat olvasok. És nagyon sokat meditálok az emberi sors nyomorúságain...

**Január 29.** Disznóságot akartak elkövetni az új kiadónál Kovács István regényével.<sup>1905</sup> Közbeléptem. Rettenetes, mennyire lebecsülik az írásba forduló munkást. Kasztprivilegium és gyenge emberek felsőbbrendűségi tudata... Hamis...

**Január 30.** A Történeti Intézetben mind szürkébb az ideológiai kör. Az emberek nem mernek és nem akarnak gondolkozni. Ezek nem történészek, csak szolgák...

**Január 31.** Dolgozom. Olvasok.

**Február 1.** Salamon Lászlóval, Kádárral, Kováccsal és Lázárral vitáztatunk irodalmunk kérdéseiről...<sup>1906</sup>

**Február 2.** Már két hónapja nem kézbesíti a posta a magyarországi folyóiratokat. Érthetetlen, s az ilyesmi célját úgysem éri el. A nemzeti kultúrát nem lehet megsemmisíteni botor intézkedésekkel. Vajon kinek az agyában született meg a gondolat, hogy így próbáljanak elzárni embereket a kultúra termékeitől?

**Február 3.** Dolgozok.

*Irodalmi Lexikon* ülése. Gyakran fölöslegesen hosszú s terméketlen ülések...

**Február 4.** Reggel már Csehi Gyulához kukkantottam be. Nála volt Kozma Dezső, a fiatal irodalomtörténész.<sup>1907</sup> Az *Irodalmi Lexikonra* terelődött a szó, s még egy csomó mai irodalompolitikai kérdésre. Nem akartam idegesíteni, de nyilván én is ideges vagyok – nem egyéni, hanem nemzetiségi okokból –, s kitörtem azok ellen, akik nem hajlandók a kétmillió magyarban gondolkodni.

**Február 5.** A Korunknak hosszabb tanulmányt adtam be a leszerelési konferenciák történetéről.<sup>1908</sup> A világ fölött azonban változatlanul sok a sötét felhő.

**Február 6.** Vetró műtermében voltam.<sup>1909</sup> Hosszú beszélgetés Németh László Bolyai-szemléletéről. Szobra készül. Ajánlottam neki olvasmányokat. Most iparművészeti dolgokat csinál egy áruház számára.

1905 Kovács István: *Vasvirág*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1970.

1906 Kádár Bogárka, Lázár József szerkesztő, Kovács valószínűleg Kovács András, az Igazság főszerkesztője.

1907 Kozma Dezső irodalomtörténész.

1908 Nem jelent meg ilyen című tanulmány.

1909 Vetró Artúr szobrász.

**Február 7.** Munka, gondolatok és töprengés általában az emberi sorsról. Közben a saját életutamról is. Más utat nem választhattam, s más útra nincs szükségem. Nem a karrier törtetés, hanem a becsületes tiszta út az életeszmém. Ezen nem változtatok semmilyen körülmények között. Sem ígéret, sem fenyegetés nem tántorít el...

**Február 8.** Megírtam a kritikát D. R. Popescu darabjáról.<sup>1910</sup> Sokat kínlódtam vele. Miben van igaza s miben nincs. Kíváncsi vagyok a szerkesztőség és a cenzúra véleményére...

**Február 10.** Színházban O'Neill-darab (*Boldogtalan hold*) főpróbája. Három hónapi próba s egy ki nem érlett, unalmas előadás. Lefelé a lejtőn. De meddig?

**Február 11.** Az Igazság felsőbb fórumai akadékoskodnak a D. R. Popescu-kritikával kapcsolatban. Túl szigorúnak tartják – pedig egyáltalán nem az...

Munka az van. És most az erőm sem lankad. Pedig érzem, hogy ügyelnek rám: figyelnek engem s a portám, elemzik minden soromat, kíváncsiak a barátaimra s leginkább a gondolataimra...

**Február 12.** A filmográfia még mindig nagyon sok munkát igényel. Már lennék túl rajta!

Gondok és bajok. Hitem azonban töretlen!

**Február 13.** Munka, munka, munka.

A drágulás rettenetes méreteket ölt. A fizetések a régi szinten maradnak. A pénz elértéktelenedése folyamatosan megy.

**Február 14.** Jól érzem magam. Nyilván a szellemi nyugalom teszi. No, nem mintha nem lennének idegesítő körülmények. De erősnek kell lennem, s ehhez nyugodt idegekre van szükség. Nem hagyom magam idegeskedni, pedig nyilván ezt szeretnék bizonyos emberek. Még mindig mennyi gonoszság van egyesekben...

**Február 15.** Ma is dolgozom. Ma is olvasok.

**Február 16.** A Brassai-líceum egyik osztályának tanulóival találkoztam. Árkossy osztályfőnöki órájára hívott meg.<sup>1911</sup> Hasznos volt számomra is. Szeretem a fiatalokat, akik érdeklődnek nemzetünk története iránt, s szeretnék megállni a helyüket a jövőben népünk megmaradása és fejlődése érdekében. Sok mindent kérdeztek, s én sok mindent mondtam... Utána az igazgatóval – Szöllősyvel<sup>1912</sup> – beszélgettem, tanítványom volt 15 évvel ezelőtt. És cikket ígértem az iskolai lapnak, az unitárius kollégium színjátszási hagyományairól...

**Február 17.** Megint *Irodalmi Lexikon* szerkesztőségi ülés. Ezek a gyűlések eléggé terméketlenek.

Dolgozom a filmográfián.

1910 D. R. Popescu: *Szomorú angyalok*. (Publikálatlan kézirat).

1911 Árkossy Sándor középiskolai tanár, filozófiából doktorált.

1912 Szöllősi Ferenc tanár, iskolaigazgató.

**Február 18.** Mennyi a tűzijátékszerűség és szemfényvesztés. Én azonban azokat vetem meg, akik tudatosan hazudnak, s feladják az emberiség ügyét s benne nemzetünk ügyét is...

**Február 19.** A világpolitikában érdekes jelek vannak. A Közel-Keleten a válság mélyül, s az izraeli légitámadások mind keményebbek és kegyetlenebbek. Ugyanakkor mégis közeledési jelek tömege van a két világ között. Európában tárgyalások, másutt a háborús válság élesedése...

**Február 20.** Édesapámnak egyik legjobb barátját látogattam meg. Leiner Jóska bácsi nagyon súlyos beteg.<sup>1913</sup> Nagyon örvendett. Mennyi kedves percet szerzett édesapámnak betegsége utolsó éveiben. Talán utoljára láttam. Nagyon legyengülten láttam. Hatvan éven át volt a nyomdász szakszervezet tagja és hű mindvégig a szociáldemokráciához...

**Február 21.** Czine Mihály cikket írt az erdélyi irodalom 25 évéről a Valóság januári számában.<sup>1914</sup> Az első szókimondó s mentségeket kereső szándékkal, de mégis ki-méletlen kritika. A mentségeket a lemaradás okaira vonatkozólag keresi.

**Február 23.** Dolgozom.

Vergődöm.

**Február 24.** Az *Irodalmi Lexikon* ülésén viaskodom a restaurációsokkal. Főleg Benkő Samu, Venczel József s mostanában Láng is hajlik mindenre, ami régi, s persze ami polgári vagy arisztokratikus.<sup>1915</sup> Azt hiszem, végzetesen tévednek, amikor ilyen tömény konzervativizmust képviselnek, Balogh Edgárt pedig sodorják magukkal.

**Február 25.** A filmográfiát befejeztem.

**Február 26.** Végre elolvastam egy Isaac Deutscher-könyvet.<sup>1916</sup> A *Die unvollendete Revolution 1917–1967* érdekesen vázolja fel a Szovjetunió fejlődését és a sztálini éra alatti elfajulásokat. Isaac Deutscher Trockista, így nézőpontja természetszerűen antisztálinista. És joggal az...

**Február 27.** Az Intézet ideológiai köre szürke, talán még szürkébb, mint eddig. Elemi iskolai fokon lecke-felmondás...

**Február 28.** Székelyudvarhelyen vagyok. A Művelődési Ház meghívott egy Józsa Béla-émlékünnepélyre.<sup>1917</sup> Be kell vallanom, örvendtem, hogy eljöttem. Szégyen ide, szégyen oda, még soha nem jártam Udvarhelyen. Talán szégyellnem kell magam, de alig ismerem a Székelyföldet. Persze közvetlen élményből. Mert más Benedek Elek, vagy Tamási Áron és Nyíró József, vagy akár Szentimrei és Kacsó írásain át látni s más

1913 Ismeretlen személy.

1914 Czine Mihály: *Az újabb romániai magyar irodalomról*. Valóság, 1970. 1. sz. 74–80.

1915 Láng Gusztáv irodalomtörténész.

1916 Isaac Deutscher: *Die unvollendete Revolution 1917–1967*. Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt, 1967.

1917 Józsa Béla emlékest. Hargita, 1970. március 1. 1.

közvetlenül szemlélni...<sup>1918</sup> No, de most itt vagyok. Délben érkezünk meg. Délután szétnéztem a városban, láttam a régi kollégiumokat, a templomokat, a várfal maradványait... Este megtartottam az előadást. Balogh Edgár is beszélt. Szép műsort állítottak össze. Vagy hétszáz ember volt. Figyelmes és lelkes közönség...

**Március 1.** A délelőttöt még Udvarhelyen töltöttük. Megnéztem azt az ipariskolát, ahol Józsa Béla tanult mintegy 50-60 évvel ezelőtt. Ma 605 gyerek tanul itt mesterségeket, köztük 585 magyar. A tanárok is mind magyarok. A tanítási nyelv azonban kizárólag román. Hát nem furcsa! Hát ez igazán nem lenini nemzetiségi politika...

**Március 2.** Tegnap este érkezünk meg. Örvendek Udvarhelynek s a beszélgetéseknek és barátságoknak, amelyeket kötöttem a szellemi élet itteni vezetőivel. Nagyon a periférián élnek, pedig szándék és akarat van, tenni szeretnének valamit. De nincs iparosítás, nincs semmiféle sajtójuk, a gyönyörű művelődési palota az egyetlen lehetőség, hogy csináljanak valamit. A nemzetiségi megkülönböztetés és hátrány rendkívül súlyos egy ilyen tiszta magyar vidéken. Így aztán az örömből sok csepegett bele az ürömből is. Akik teszik, vajon miért teszik? Nem gondolják, hogy a szocializmus csak a teljes és tiszta egyenjogúságra, humanításra s az emberi jogok tökéletes tiszteltetésére épülhet? Hogy minden hátrány és megkülönböztetés elégedetlenséget szül. S az elégedetlenségből zúgolóadás születik, s utána ki tudja, még micsoda?...

Tizenöt év óta először tarthattam nyilvános előadást ebben az országban, tágabb és szűkebb értelemben vett szülőföldemen!...

**Március 3.** Megbeszélésre hívtak meg a Kriterion kiadó szerkesztőségébe. A történettudományi kiadványok kérdéseiről volt szó. Jakó Zsiga és Benkő Samu fejtették ki a történészek „névében”, meglehetősen konzervatív elképzeléseiket.<sup>1919</sup> Senki nem bízta meg őket, de úgy látszik, egymást bízták meg, és kinevezték magukat a történettudományi front „vezéreinek”. Előre megállapodtak nyilván Domokos Gézával és Bodor Pállal, mert Jakót eleve mint a kiadó történész „tanácsos”-át mutatták be... Nem hiszem, hogy lehet egy nemzetiség életében kizárólag a múltra építeni. A hagyomány feltétlenül szükséges, a nemzet történetének alapja minden a múltból, de a jelent elhanyagolni bűn. A ma szemlélete szükséges, a legmodernebb szociológiai történet szemlélet. Tévednek, akik azt hiszik, hogy ott kell folytatni és úgy, ahogy az Erdélyi Múzeum 1944-ben vagy 1946-ban abbahagyta. A konzervativizmus csak konzervál, de nem lendít előre... És furcsa az eddig annyira gyáva nyúlként viselkedők hirtelen aktivizálódása...

**Március 4.** A Rádió meghívására beszélgetésen vettem részt a történettudomány mai feladatairól. Csép Sándor indította a kerekasztal-beszélgetést, s Cheresteşiu Viktor, Benkő Samu és én vettünk ezen részt.<sup>1920</sup> Elmondtam, hogy a nemzetiségi törté-

1918 Szentimrei Jenő és Kacsó Sándor riportjaira utalt.

1919 Jakó Zsigmond történész.

1920 Csép Sándor riportér, rádió- és televízióműsor-szerkesztő.

netkutatás elindítását és megszervezését nagyon fontosnak tartom. Természetesen az anyanyelven való kutatást és a magyar nyelvű történeti munkák publikálását...

**Március 5.** Ma zajlottak le Ausztriában a parlamenti választások. Az éjjeli rádió-jelentések szerint a szociáldemokraták győztek, s bár két mandátum hiányzik az abszolút többséghez, az új kormány szociáldemokrata vezetés alatt alakul meg... Nagyon-nagyon örvendek ennek a győzelemnek. A széthullott és szétszakadozott osztrák kommunisták veresége katasztrofális. Mindössze a szavazatok fél százalékát tudták megszerezni...

**Március 6.** Színházi kritikusi munkásságomat – úgy érzem – véglegesen befejeztem. Ha nem írhatok szabadon, s a cenzúra még ilyen dolgokba is beleavatkozik, úgy nincs értelme a színházzal való foglalkozásnak. Szívügyem volt, s egyszer idén kiadásra előkészítettem megjelent és meg nem jelent színházi cikkeimet. A D. R. Popescu darabjáról írt kritikám volt az utolsó, amit írtam, s ami nem jelenhetett meg.<sup>1921</sup> Nem az Igazság főszerkesztőjén múlott.<sup>1922</sup> A végső szót Szabó Sándor mondta ki a tartományi vezetőségből, s megróttá még a szerkesztőséget is, amiért egyáltalán megpróbálta leadni kritikámat. Nem tesz semmit. Többet nem írok...

**Március 7.** Olvasok, figyelem a világ eseményeit, s elővettem ismét a sajtótörténeti kutatásokat...

**Március 8.** A Művelődés kolozsvári munkatársainak megbeszélésén vettem részt. Rettenetes, mennyire nem lát bizonyos dolgokat Balogh Edgár. Nem tud kilépni saját maga kreálta világából. Kifejtettem én is elképzeléseimet a lapról s arról, hogy miben látnám legfontosabb feladatát...

**Március 9.** Ma a bukaresti Színháztudományi Intézet egyik munkatársa keresett fel, s kérte, vállaljam az 1920–1940 közötti erdélyi magyar színházi élet történetének a megírását.<sup>1923</sup> Harmincoldalas szintézisről van szó. Elvben vállaltam... Florea keresett meg, jól ismerem a televízió egyes közvetítéseiből. Szimpatikus ember és értelmes...<sup>1924</sup>

**Március 10.** Kovács Jánossal találkoztam.<sup>1925</sup> Hosszabb beszélgetés irodalmunk kérdéseiről. Értelmes, de nem szikrázó. Másfél órát beszélgettem. Mintha két világban élnénk...

**Március 11.** A repülőgépek rablása után megkezdődött az amerikai diplomaták elrablása a dél-amerikai államokban. Halállal fenyegetik, de politikai foglyok ellenében szabadon bocsátják őket. A politikai küzdelmek új formája. És újabb szenzációs filmek a válságban levő Hollywoodnak...

1921 Jordáky Lajos: *D. R. Popescu: Szomorú angyalok*. 1970. (Színházi írások – publikálatlan kézirat).

1922 Kovács András főszerkesztő.

1923 Lajos Jordáky: *Teatrul naționalităților conlocuitoare: Teatrul maghiar*. In: *Istoria teatrului în România*. Vol. 3., Editura Academică, București, 1973. 118–129.

1924 Ismeretlen személy.

1925 Kovács János szerkesztő.

**Március 12.** Negrea keresett fel.<sup>1926</sup> Nem tudom, hogy pártember vagy az állambiztonság titkos ügynöke megbízásából. A szociáldemokratakról érdeklődött. Elmondta, hogy bizonyos helyeken úgy tudják, hogy szociáldemokrata megbeszéléseket tartok Lakatos Istvánnal és Nagy Gézával! Hülyék! Még mindig összeesküvéket keresnek. Nagy Gézát szeretem és becsülöm, de évek óta nem beszélgettem vele, legfeljebb utcán üdvözlöttük egymást. Lakatossal időnként találkozom ugyan, de nem kell félniük tőle sem. És emellett én vagyok szemükben a magyar nacionalizmus legfőbb exponense. Hülye és szar alakok. Semmit nem ér ilyen szempontból az információs és nyomozó szervezetük...

**Március 13.** Bejelentették a két német állam miniszterelnökének találkozását. Brandt és Stopf Erfurtban fognak találkozni néhány nap múlva.<sup>1927</sup> Történelmi jelentőségű, s talán egyik állomása az európai kérdés rendezésének...

**Március 14.** A sajtótörténet kérdésével foglalkozom...

Semmi különösen új. Csak a pusztulás a világ különböző részein...

**Március 15.** Petőfi-verseket hallgatok s naplója március 15-i lapjait a pesti rádióban. Mennyi Petőfi-ünnepre kell emlékeznem, s milyen néma most itt nálunk a március 15-e. Én beszéltem a régi Romániában, a királyi diktatúra alatt, a horthysta rendőrkapitány mellett s 1945-ben és 1956-ban. És most hallgatnom kell és hallgatni kell mindenkinek...

**Március 16.** A magyarországi lapokat most már harmadik hónapja nem kézbesíti ki a posta. Most már az ajánlva küldött Kortársat és a Nagyvilágot sem kapom. Furcsa kultúrpolitika. Az elnemzetleniesítést szolgálja még ez is. Hol találják ki ezeket a dolgokat? Nyilván a legszélsőbb sovíniszták agyában születnek meg. A cél pedig: további szálakat vágni el a magyarság közművelődésében s a nyelvi szempontból egységes magyar kultúrától. Minősíthetetlen és elfogadhatatlan művelődéspolitikai. Saját nemzetüknek is rossz szolgálatot tesznek, akik ezt a politikát kitalálják, propagálják és üzik...

**Március 17.** Kovács István regénye végre megjelent.<sup>1928</sup> Munkásíró s könyv inkább kordokumentum, mint regény. Itt most nem az esztétikai szempont a döntő, hanem a parasztfiúból vasmunkássá váló ember életének egy igen fontos mozzanata...

**Március 18.** A két világháború közötti munkáskultúra egyes kérdéseiről írtam cikket a Művelődésnek.<sup>1929</sup> Persze csak erdélyi anyagra támaszkodva s főleg a magyar nyelvű munkáskultúráról írtam...

**Március 19.** A diplomaták elrablása kezd rendszerré válni a dél-amerikai országokban. Az új módszer kalandorpolitika, s mögötte nyilván maoista elemek állnak. Za-

1926 Ismeretlen személy.

1927 *Levélváltás az NDK és az NSZK között a két ország kormányfőinek találkozójaival kapcsolatban.* Előre, 1970. március 12. 18. A találkozóra a Willy Brandt-féle Ostpolitik meghirdetése után került sor, amely során az NSZK normalizálta viszonyát az NDK-val.

1928 Kovács István: *Vasvirág.* Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1970.

1929 Jordáky Lajos: *A munkáskultúra a két világháború között.* Művelődés, 1970. 5. sz. 11–12.

varkeltésre talán jó, de alig hiszem, hogy a szocializmus fegyvertárába elfogadható és beilleszthető lenne. Jó ügyet nem terrorizmussal kell szolgálni és győzelemre segíteni. A szociáldemokrácia eszközei mégis a legjobbak. Nem hatásosak, sokszor hiányzik belőle az, amit forradalmi lendületnek neveznek, de emberközpontú, mert mindig az ember és társadalma tökéletesebb megszervezését szolgálja...

**Március 20.** Lacika szép kis gyermek, értelme mind jobban tágul, s életem napsugarát jelenti.<sup>1930</sup> De most veszem észre, hogy nem is olyan kicsi. Lassan emberré nő mellettem. Hiszen elmúlt már tizenkét éves. Ragyogóan sportol, az esze éles, sajnos nem sokat olvas, de annál élénkebben figyel mindent a televízióban, rendszeresen jár a moziba, s imádja az új „beatles” zenét. Van egy nagyszerű barátja, Tarzannak hívják. Hatalmas, szép kutya, amikor idehozta, olyan kicsi volt, hogy senki sem gondolta volna, hogy ebből igazi nagy kutya lesz. Persze, én is szeretem Tarzant, bár sokat aggódok érte, különösen, ha reggelenként elkergeti a tejesasszonyt, s nem engedi be a postást. Úgy látszik, nem bírja a csizmás embereket. A csizmát csak akkor szereti, ha Lacika lábán látja... De hát én azt szeretném, hogy jól tanuljon, hogy ismerjen meg nyelveket, s kövesse az én utamat, ha én már nem leszek... Most ezért éreztem szükségét, hogy Lacikáról írjak, mert itt van mellettem, s ezúttal a rómaiak történetét tanulja...

**Március 21.** A rádióstúdióban magnóra vettek kerekasztal-beszélgetést a közművelődés kérdéseiről. András János, Kassai, Csép és én beszélgettünk.<sup>1931</sup> Talán szorosan... már amennyiben az adást hallgatják is az emberek. Én főleg a munkásművelődés kérdéseit érintettem. Ki a külvárosokba, népszerű nyelven, de a legmodernebb tudományos és irodalmi kérdésekkel. Anyanyelven végezni a munkát... Kíváncsi vagyok, mit enged majd a cenzúra, és mit töröl abból, amit mondtam...

**Március 22.** Vasárnap délelőtti feketekávé melletti beszélgetés Semlyénnel, Fehér Miklóssal és Kádárral.<sup>1932</sup> Irodalom, irodalmi tudat, regények értékelése. Milyen nehéz a konzervatív szemléletet kiölni azokból, akik egyházi iskolákban nevelkedtek! És hogyan nem tudják felszámolni régi szemléleteiket általában az értelmiségiek!

**Március 23.** Új fegyelem az Intézetben. Reggel nyolckor kötelezően alá kell írni a jelenléti naplót. A munka minősége azonban ezután sem számít. A munkafegyelemnek a belső öntudatból, a lelkiismeretből kell erednie. A tudományos munkában föltétlenül. Hogyan lehet egy emberre rákényszeríteni, hogy például reggel nyolctól írjon tudományos munkát, amikor annak nemcsak íróasztali, hanem pszichológiai feltételei is vannak...

**Március 24.** Meghallgattam rádióelőadásomat a 25 év előtti Dolgozó Nőről. Az akkori neveket mind törölték az adásból. Pedig azért emlékeztem meg vagy öt-hat nőről, mert lelkesen és rengeteg energiával dolgoztak, amikor munkájukért anyagi ellenszolgáltatást nem kaptak, s a közönnyel is meg kellett küzdeniük...

1930 Jordáky László.

1931 Vistai András János, Kassay Miklós újságíró és Csép Sándor szerkesztő.

1932 Semlyén István műfordító, Kádár Bogárka.



**Március 25.** Ismét környékez a meghasonlottság és mindentől való idegenkedés. Pedig nagyon küzdök a mindentől való teljes elidegenülés ellen. A könyvek és a munka érdekelnek s az emberiség. Így: az emberiség. Nem az egyes konkrét ember, különösen azok, akikkel érintkezem. Mindenkinek csalódom az emberségében. Nincs kizárva, hogy mások ugyanezt gondolják rólam. Lehet, hogy velem van [baj], mert ragaszkodok eszményekhez.

**Március 26.** Házassági évforduló. Immár a 34. Csöndben telik el, inkább rezignáltan nézzük az életet, mint jókedvvel. Bizonyára ez így természetes. Hogyan lehessen a lélek mélyén derűs az ember, ha folytonosan szenved. Nem az életkedv vész el olyan embernél, mint én, hanem a lélek hite abban, amit humánumnak vélt. A nagy csalódások negyedszázadát éltem át, s a csalódások hatása rettenetesebb a szenvedéseknél. Kiközösítés, félelmek, létbizonytalanság, börtönök sorozata, belső száműzetés követték egymást. És mindez még ma is tart. Legalább olyan erősen. És most már a mi sorainkban is felülkerekednek és ismét vezetni igyekeznek a szellemi életet, akik gyáván elbújtak és megalkudtak – nem gondolok most azokra, akik megszenvedtek. Lényegében ártatlanul, mert nem követtek el bűntényeket. Eszmei harcot kellett volna folytatni velük... Dehát most a mi életünk folyására gondolok, miközben csöndesen kávézunk.

**Március 27.** Edgár meghívott egy hosszabb beszélgetésre.<sup>1933</sup> Szövetséget ajánlott. „Meg kell nyervelek szövetségesnek” – mondotta. A kérdés azonban nem az, hogy miért és milyen üggyhez, hanem az, hogy kik ellen?... Én nem szövetkezek senkivel, nem vagyok hajlandó ízléstelen és csúnya személyi gyűlölködések és politikai praktikák mocsarába kerülni. Edgár kimutatta, hogy a Korunk körüli És Egyetemen tanító zsidó filozófus gárda jelenti a veszélyt a magyarságra. Szeretné, ha én magam köré gyűjtenék néhány fiatal magyart, és megtörnénk a zsidó kozmopolita szellem befolyását. Viszont szövetkeznünk kell a régi magyarsági szemlélet képviselőivel. Konkretizálva művelődéspolitikánkat Mikó Imrére, Venczel Józsefre, Szabó [T.] Attilára, Benkő Samura, Jakó Zsigmondra kell építenünk... Furcsa szemlélet. Zsidó–magyar szembeállítás mint kozmopolita–népi gyökerű szemlélet szembeállítása... Visszaautsítottam az ilyen együttműködést. Beszélgetés közben az volt az érvem, hogy Edgár valóban paranoiás...

**Március 28.** Az Intézet munkaülésén előadást tartottam „Lenin az erdélyi sajtóban 1917–1919-ben” címen...

**Március 29.** Salamon Lászlóval éppoly steril beszélgetés, mint Balogh Edgárral. Itt a másik véglet. Talán megbocsátható, mert a szenilitás erősen eluralkodik Laci barátom.

**Március 30.** Vetró műtermében.<sup>1934</sup> Beszélgetés az abszurd irodalomról és az absztrakt képzőművészetről. Jó vitapartner, nagyszerű ember, de közös nevezőre soha nem

1933 Balogh Edgár publicista.

1934 Vetró Artúr szobrász.

tudunk jutni. Talán az ok végső fokon nem is a kérdések megértésében van, hanem művészeti gyakorlati részében. Csak a régi kipróbált klasszikus szobrászat módján tud dolgozni. Hiába kísérletezett mással. Így gondolkodása is hozzáalakult saját művészetéhez. De nagyon szeretem...

**Március 31.** Ma Csehi Gyulával beszélgettem. Más vonatkozásban ugyan, de semmivel sem volt építőbb, mint a Balogh Edgárral folytatott eszmecsere. Erősen megtört ember lett. Ő sem bírja a mellőztetést. Még mindig ragaszkodik olyasmikhez, amiben maga sem hisz. De ragaszkodik ahhoz is, hogy a szellemi élet bizonyos részét irányítsa. Úgy véli, hogy már csak mi ketten képviseljük itt a régiek közül a marxizmust. Tehát ő is szövetségesnek szeretne nyilván olyan ügryhöz, amely csak az övé s esetleg másoké, az enyém azonban semmi esetre sem. Nem szövetkezek. Világnézetem tiszta, emberi hitem is. A mocskos praktikák nem érdekelnek, bár azoknak úgyszólván állandóan áldozata vagyok. Szeretem a nyílt harcot, a vélemények szabadságát, amelyben nyilván benne van a dialógus, a vita, a világnézetek összeütközése. Nyíltan küzdeni és soha az intrika és hazugság eszközeivel. Emberhez méltó módon. Ez az egyetlen mód...

**Április 1.** Ma senki sem tréfált meg. Még a gyermekek sem. Én azonban egy pillanatra önmagamot megtréfáltam. Azt gondoltam: szabad vagyok, emberként és magyarként egyenlő, senki nem vonja kétségbe a magyar nemzethez és nemzeti kultúrához való természetes kapcsolódásom... Persze, rájöttem, hogy április elseje van, állítólag a bolondok napja a néphagyomány szerint... én pedig lóvá tettem magam...

**Április 2.** A világ rosszul megy. Mindenki harcol és háborúzik valamiért. A lét valamilyen formájáért. Egzisztenciális-anyagi, nemzeti, társadalmi vagy szellemi megmaradásáért. Én is harcolok, a magam módján, hogy tiszta és becsületes maradjak. Legfontosabbnak az etikai lét, az etikai magatartás, az etikai megmaradás kérdését tartam a magam számára...

**Április 3.** Cikket írtam a „Művelődés és munkáskultúra” viszonyáról. Elküldtem a Művelődésnek...<sup>1935</sup>

**Április 4.** Beszélgetéssorozatot Gáll Ernővel folytattam. Mindenben egyetért velem – mondotta. De tenni semmit sem hajlandó. Gáll Ernőről az a véleményem, hogy nem akar becsstelen lenni, de mindenkit kiszolgál, ami által végül is egyáltalán nem maradhat becsületes. Főleg a szó etikai értelmében. Jóvátételről beszél nekem a volt Hitelesek és Erdélyi Pártiak felé. Hogyan, mi szolgáltatassunk jóvátételt az ellenük elkövetett hajszákért s az általuk elkövetett bűnökért? Furcsa álláspont. Edgár szövetkezik, Gyula megbocsátó, Ernő jóvátételt adó!...<sup>1936</sup> Én nem szövetkezem, nem bocsátok meg, s nem adok jóvátételt. Dialógust azt hajlandó vagyok folytatni bárkivel...

1935 Jordáky Lajos: *A munkáskultúra a két világháború között*. Művelődés, 1970. 5. sz. 11–12.

1936 Balogh Edgár publicista, Csehi Gyula irodalomestéta és Gáll Ernő filozófus.

**Április 5.** A szociáldemokrata mozgalom történetét tanulmányozom a két világháború közötti időszakból...

**Április 6.** A magyar politikai pártok történetét vázolom fel. A két világháború közötti mozgalmakról van szó, beleértve a Magyar Párt tevékenységét. Nyersanyag és szempontok a *Románia története* 6. kötetéhez...

**Április 7.** Kovács István közös vacsorára hívott meg könyve megjelenése alkalmával. Éjfél utánig voltunk együtt. Negyedszázad óta nem ültem egy asztalnál Nagy Istvánnal és Balogh Edgárral. Még ott volt Zimán, Kovács András és Dáné Tibor.<sup>1937</sup> És negyedszázad óta nem beszéltem ilyen nyíltan és hosszan Edgárral és Pistával.<sup>1938</sup> Vitánk emlékeztetett az 1940 előtti vitáink hangjára. És még a szelleme is egy kicsit. Edgár itt látszólag mindenben egyetértett, pedig alapvető felfogásbeli különbségek választanak el. Nem értünk egyet a tudománypolitika, a nemzetiségi politika, a népi gyökér fogalmazása, a munkásosztály szerepe, a transzilvanizmus és romániaiság, a régi Korunk megítélése tekintetében. A hasznos beszélgetésnek persze így csak tisztázó jellege lehetett. Barátok vagyunk, de nem értünk egyet a múlt megítélése, a jelenben követendő út s nyilván a jövő perspektívái kérdésében sem...

**Április 8.** Az emberi fejlődés és a humanizmus tekintetében a szociáldemokráciának van igaza. A történelem bebizonyította. Lehet, hogy a fejlődésben rettenetesen elmaradt államokban a szovjet út meggyorsította az iparosodást. De a termelési technika fejlődésének következménye a gazdasági és társadalmi demokrácia megvalósítása kellett volna, vagy kellene legyen. A szocializmus emberközpontú lehet kizárólag. Ez azt jelenti, hogy nem engedheti a társadalom fölé emelkedni az általa teremtetett technikát és állami apparátust...

**Április 9.** Megint beszélgettem A. D. Negreával.<sup>1939</sup> Érdeklí, hogyan látom ma a nemzetiségi kérdés alakulását. Nem mentem bele részletekbe...

Különben ma este Bukarestbe utazom, s a Romániai Történeti Társaság Lenin-ülésszakán előadást tartok a hét végén...

**Április 10.** Nagyon jól utaztam...

Reggel nyolctól délután háromig a Film-archívumban dolgoztam a filmográfián Râpeanuval.<sup>1940</sup> További terveimet megbeszéltem Voiculescuval és Cristiannal.<sup>1941</sup> Felkeresett Cantacuzino is...<sup>1942</sup>

Délután séta a városban. Szép meleg idő van. Forgalmas város. Szeretem, de csak egy-két napra mindig. Ma nincs kedvem még Színházba menni sem. Élvezem a tavaszi levegőt s a város különös forgatagát. Európa és a Balkán keveréke ez még ma is. Az

1937 Zimán József, Kovács András és Dáné Tibor újságírók.

1938 Balogh Edgár és Nagy István.

1939 Ismeretlen személy.

1940 Bujor T. Râpeanu filmesztéta.

1941 Ismeretlen személyek.

1942 Ion Șerban Filotti Cantacuzino irodalomkritikus.

üzletek és a fényreklámok csillogóbbak, mint most egy éve. A jólét azonban nyilván itt sem növekedett. Különböző szállodában kaptunk helyet. A Nord-Hotel az idegenek számára épült. Dollárral és más jó valutával lehet itt speciális dolgokat vásárolni. És megvásárolhatod a New York Timest és a londoni lapokat. Persze egy ilyen szálloda nem az én zsebemnek való. Üres zsebbel pedig egyáltalán kényelmetlen a luxushotel...

**Április 11.** A Lenin-ülésszakon megtartottam én is az előadásomat. Lényegében néhány eddig ismeretlen, jobban mondva fel nem tárt adattól eltekintve különösen újat nem mondtam. Mások sem...

Délben Méliuszékkal ebédeltem.<sup>1943</sup> Felesége rokonszenvesebb, mint gondoltam. Hosszú beszélgetés. Több mint tíz éve nem beszélgettem vele. Alapfelfogásával most sem értek egyet. Szerinte a romániai magyarság szellemi központja Bukarest kellene legyen – ez pedig fából vaskarika. A magyar szellemi életnek ott kell összpontosulnia, ahol a nép él. Gyűlöli Balogh Edgárt, akit egyenesen fasisztának nevezett, Szász Jánost pedig részeg disznónak...<sup>1944</sup> Mindenesetre hasznos beszélgetés volt. Betekintettem szellemi életünk forró és mocskos boszorkánykonyhájának egy rekeszébe. De hogyan is jutott eszébe, hogy javasolja: vegyem fel a kapcsolatot Vincze Jánossal. Ezzel a sötét és becstelen emberrel...

**Április 12.** Vasárnap délben vonatra ültem. Erdélyben zuhogó esőben robogott a vonat egészen Kolozsvárig...

**Április 13.** A világsajtó személyi változásokat vár ismét a Szovjetunióban. Az Avanti és a Le Monde anyagait olvasva úgy látszik, Brezsnyev helyzete a legszilárdabb. Nyilván ő van a legszorosabb kapcsolatban a katonai erővel. És bizonyára ma a leghatalmasabb belpolitikai erőt a hadsereg jelenti, s a szolgálatban álló atomtudósok, fizikusok, matematikusok és elektronikusok. Bármilyen nehézségek lehetségesek, az azonban bizonyos, hogy gigászi [a] hatalom. Személyi változások lehetnek, a rendszer azonban marad. Nyilván lassan demokratizálódik, a folyamat azonban sokkal lassúbb, mint maga a technikai fejlődés. A fegyverkezés nemzetközi korlátozása nyilván ugrásszerű emelkedést idézne elő az emberek jólétében. A gazdasági stabilitás és anyagi jólét pedig maga után vonná a tényleges demokratizálódást. A kérdések sokkal bonyolultabbak, mintsem beleláthatnánk azokba. Sok minden érthetetlen, mert az információk hiányzanak, s a társadalomtudományi szemlélet csigalassúsággal halad előre...

**Április 14.** Szegedről járt itt Ilia Mihály.<sup>1945</sup> Reggelre jelezte, hogy felkeres. A megbeszélrt időre nem jött el. Bizonyára az éjjel kirúgtak a hámból. A tegnapi néhány percet beszélgettem vele. Tanulmányúton vannak ketten... Nyilván, ha nagyon fontosnak

1943 Méliusz József és Méliusz Anna írók.

1944 Szász János költő.

1945 Ilia Mihály irodalomtörténész.

tartotta volna a beszélgetést, akkor eljött volna. I am sorry!... Az ő dolga s az ő baja. Nekem túlságosan nem hiányzik. Mit tudhatok meg újat az ottani szellemi életről?...

**Április 15.** A Rádióban rövid beszélgetést folytattam az *Irodalmi Lexikon* sajtótörténeti részéről...

Az Apollo-13 űrrepülőinek harcát figyelem aggodalommal.<sup>1946</sup> A tudomány és az élet nagy erőpróbája. De miért kell ugyanakkor százaknak meghalni háborúban, bombázások áldozataként, s miért kell tízezreknek éhen halni?...

**Április 16.** Gáll Ernő ma reggel azt mondta, hogy Balogh Edgárral élesen összeement, s már tíz napja nem megy be a Korunk szerkesztőségébe. Nem mondott részleteket, s én nem kérdeztem. Nyilván élesedik az ideológiai harc, de mögötte személyi ellentétek is lehetnek. Néhány héttel ezelőtt találkozott Vincze Jánossal.<sup>1947</sup> Vajon ez a beszélgetés nem gyorsította meg elhatározását, hogy szakít Edgár[ral], mielőtt arra lecsapnának? Edgárnak ellensége Vincze, Méliusz és Bányai, márpedig Bukarestben mintha az ő kezükben lenne most az erő magyar vonatkozásban... Nemcsak Edgár tévedett el ideológiailag, de Gáll Ernő is furcsa álláspontra jutott sok kérdésben. Az egyik a „szövetségi politika”, a másik a „jóvátétel” nevében és jegyében igyekezett szövetkezni azokkal, akik lényegében kitartanak világnézetük negyvenes éveinek szintjén. Ezért nem ítélem el őket, de ezt ne a marxizmus zászlaja alatt tegyék...

**Április 17.** Sikertelt elintéznem a Rádiónál, hogy Csép beszélgetést folytasson Kovács Istvánnal.<sup>1948</sup> Én rövid kritikát olvastam be dokumentumregényéről. Megtörjük a hallgatás falát. Különböztettem Hornyák szép cikkének a regényről, amely ma jelent meg az Utunkban...<sup>1949</sup>

**Április 18.** Világszemléleti tisztánlátás nélkül sem eszmék, sem osztályok, sem nemzetek szabadságharca nem fogadható el. Hiszen nem mindegy, hogy egy nemzet, például a romániai magyar nemzetiség, amely szerves része a magyar nemzetnek, milyen eszmeiség jegyében vívja harcát nemzeti fennmaradásért, kultúrája fejlesztéséért s egész népe szabad fejlődéséért. A múltba nézés csak konzervál, a kor nagy eszméi kell áthassanak, hogy jövőt biztosíthassuk. A múlt ismerete rendkívül fontos, de mindennél fontosabb a ma eszméinek, tudományos eredményeinek, társadalmi erőviszonyainak, politikai fejlődése vonalának az ismerete. Sajnos a mi köreinkben a múltat úgy akarják egyesek folytatni, ahogyan abbahagyták negyedszázaddal ezelőtt...

**Április 19.** Beszélgetés Lázárral, Kádárral és Kordával.<sup>1950</sup> Ezúttal a Korunk problémájáról, Balogh Edgár gondolkodásának és tevékenységének eredőiről. És Gáll Ernő eddigi és mai magatartásáról...

1946 Az Apollo-13 útban a Hold felé. Előre, 1970. április 14. 4.

1947 Vincze János az MNDT alelnöke volt.

1948 Csép Sándor riporter.

1949 Hornyák József: Kovács István: Vasvirág. Utunk, 1970. április 17. 4.

1950 Lázár József szerkesztő, Korda István és Kádár Bogárka.

**Április 20.** Ceaușescu Lenin-beszéde és Lenin-cikke a Pravdában.<sup>1951</sup> Hangsúlyozza a nemzeti szuverenitás és függetlenség elvét, de alapján véve visszatérés egy erőteljesebb ideológiai vonalra. Lényegesnek tartom kijelentését az eszmei és ideológiai viták szükségességéről, a szocializmus különféle útjainak lehetőségéről... De vajon ez megvalósítható a szigorú cenzúra körülményei között? És megvalósítható-e egy olyan értelmiségi réteggel, amely a szellemi élet vezető helyeit kezében tartja, de lényegében egyáltalán nem tette magáévá a marxista világnézetet?...

Különben a moszkvai Lenin-ünnepségek nyilván újabb nemzetközi találkozásra és fontos megbeszélésekre adnak alkalmat.<sup>1952</sup> A Szovjetunió nyilván a Brezsnyev-doktrína szellemében fogja ünnepelni Lenint, és fokozott külpolitikai és katonai hűséget fog megkövetelni minden szocialista országtól. Nem hiszem, hogy lenne más út a szomszédok számára. A szocializmusnak is van „hatalmi” és „erőpolitikája”, s a humanizmus jó ideig álmódózók rögeszméje marad. Ez alól én sem vagyok kivétel!...

**Április 21.** A Magyar Dolgozók Tanácsa lényegében Vincze János – az elmúlt 20 évben Ion Vințe – irányítása alá került.<sup>1953</sup> Úgy hallom, hogy a bukaresti gyűlésen Balogh Edgár is melegen üdvözölte.<sup>1954</sup> Mennyi képmutatás. Különben háromórás beszélgetése volt a két „államférfinak”. Jellemző mindkettőjükre... Ma reggel Balázs Pétertől hallottam.<sup>1955</sup> Én a magam részéről nem előlegezek bizalmat Vincze Jánosnak. Talán majd, ha előbb tetteivel bizonyítja nemzetével és osztályával szembeni becsületességét...

**Április 22.** A Moszkvába érkező pártvezetőket csak másodrendű emberek fogadták.

**Április 23.** A Moszkvából visszatérő vezetőket ugyanazok az emberek búcsúztatták a vnukovói repülőtéren.

**Április 24.** Tegnap tért haza a főtitkár, s ma Csíkszeredán és Udvarhelyen tett látogatást és beszélt.<sup>1956</sup> Az erkélyről magyarul fejezte be: „Éljen a Román Kommunista Párt!”... Ez a látogatás most igazán nem véletlen... Sajnos nem a nemzetiségi politika megváltoztatását jelenti, hanem az eddiginek az erősítését...

**Április 25.** Elkekerítő a szellemi restaurációra való törekvés, amely tudatosan vagy ösztönösen elkapta értelmiségünket. Arról mindig semmit nem tudunk, hogyan gondolkodik a munkásifjúság és a falusi ifjúság...

**Április 26.** Megint lefoglalnak a mindennapi teendők. Úgy érzem, nagyon elhanyagolom a gyermekeket. Béluskával napokon át alig beszélek, s Lacinak is hagyom, hogy

1951 *Nicolae Ceaușescu elvtárs beszéde.* Előre, 1970. április 19. 1.

1952 *Nicolae Ceaușescu elvtárs vezetésével küldöttség utazott Moszkvába Vlagyimir Iljics Lenin születésének centenáriumi ünnepségére.* Előre, 1970. április 21. 1.

1953 Vincze János az MNMT alelnöke volt.

1954 *Románia Szocialista Köztársaság Magyar Nemzetiségű Dolgozóinak Tanácsa plenáris ülést tartott.* Előre, 1970. április 21. 1.

1955 Balázs Péter képzőművész.

1956 *Nicolae Ceaușescu elvtárs látogatása Hargita megyében.* Előre, 1970. április 25. 1.

naponta átejtsem a tanulás tekintetében.<sup>1957</sup> Nem olvasnak és nem tanulnak nyelveket...

**Április 27.** Az olvasás jó gyógyszer. És ragyogó menedék mindenfajta gonoszság elől. Ebből pedig van jócskán. És mennyi a saját sorainkban...

**Április 28.** Még annyira fiatal lenne a román nép, hogy nem tud szabadulni a nacionalista szemlélettől? Vagy pedig olyan értelmiségi rétege van, amely csak a dákokat tudja nézni s nem a ma Európáját és földkerekségét? Vagy egy kisebbség a hangadó, s azok, akik értelmes józansággal nézik a dolgokat, meghunyászkodva hallgatnak?... Bárhogy legyen, szomorú helyzet...

**Április 29.** Mennyit kell küzdeni Kovács István dokumentumregényéért.<sup>1958</sup> És kik becsülik le elsősorban? A munkás és paraszt szülők író gyermekei, akik mintha teljesen elfeledkeztek volna, honnan jöttek. Elszakadtak teljesen a néptől...

**Április 30.** Bernstein előadását olvasom, amelyet még a világháború előtt tartott a Galilei-körben. *Ami a marxizmusban maradandó* – ez volt az előadás címe.<sup>1959</sup> Talán harminc éve olvastam. Akkor nem adtam igazat semmiben. Most be kell látnom, sok mindenben világosan látott. Végeredményben ez eszmetörténeti kérdés. A „nem maradandó” merev alkalmazása azonban mennyi szenvedést okozott az emberiségnek...

**Május 1.** Itthon ünnepelem május elsejét. Nem vonulok ki. Vonuljak el talán a volt fasiszták s a marxizmus kérlelhetetlen ellenségei előtt, akik most a tribünön ülnek mint a Párt legfelsőbb reprezentánsai? Soha többé nem vonulok fel s nem vonulok el senki előtt. Számomra nem léteznek „tekintélyes” vezetők!...

Mégis kaptam májusi ajándékot. Néhány gyönyörű Kassák-, Vaád-, József Attila-, Benjámin-verset...<sup>1960</sup> Milyen nagyszerű a magyar szocialista költészet. Mi mindent adott népünknek. Az irodalom csúcsein állanak a magyar szocialista mozgalom ragyogó alkotói...

Így májust itthon töltöttem. És olvastam. És emlékeztem azokra a május elsejekre, amelyeket hatósági terror alatt tartottunk meg, s mégis szabadnak éreztük magunkat. A lélek és a hit szabadsága erősebb volt az elnyomásnál. Most azonban a lélek szabadsága hiányzik...

**Május 2.** Cikket írtam a győzelem és a béke napjáról az Igaz Szónak.<sup>1961</sup> A 25 év előtti napra emlékeztem. Hajdu Győzőnek megírtam, hogy ragaszkodom a szöveghez, s ezúttal semmiféle beírást nem engedek...

1957 Ifj. Jordáky Béla és Jordáky László.

1958 Kovács István: *Vasvirág*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1970.

1959 Az előadás eredeti címe: *Eduard Bernstein: Das Bleibende des Marxismus*. A magyar nyelvű kiadvány: *Ami a marxizmusban maradandó*. (Ford. Székely Artúr.) A Galilei-kör kiadása, 1914.

1960 Kassák Lajos, Vaád Ferenc, József Attila és Benjámin László munkásköltők.

1961 Jordáky Lajos: *Az emberiség ünnepe*. Igaz Szó, 1970. 5. sz. 655–658.



Délután összeállítottam az erdélyi némafilmre vonatkozó előadásom vázlatát és képanyagát. Holnap Bukarestben tartok előadást a Petőfi-házban...

**Május 3.** Reggel repülőgéppel mentem Bukarestbe. Az utat végigbeszéltem Halmos Gyurival.<sup>1962</sup> Délelőtt megtartottam az előadást. Levetítettük az 1920-ban készült *Világrémet*. Délben Demény Lajosnál ebédeltem. Délután Matekovics Jánosnál.<sup>1963</sup> Közben beszélgetések Domokos Gézával, Szász Jánossal. Ismeretségek Baloghgal, Forróval, Pintér fényképet csinált rólam.<sup>1964</sup> Este indultam haza...

**Május 4.** A tegnapi bukaresti napnak nagyon örvendtem. Jól éreztem magam ezúttal. Úgy látom, Matekovics s még néhány lelkes fiatal nagyon jó munkát végeznek a Petőfi művelődési házban...

Itthon ismét munka. Most már egy sajtótörténeti tanulmányt is be kellene fejeznem... Tvardovszkij neve végleg lekerült a Novij Mir folyóiratról.<sup>1965</sup> A dogmatikusoknak végül is sikerült leváltani ezt a kiváló bátor költőt...

**Május 5.** A bukaresti repülőtéren megvettem egy-egy példányát a Neue Züricher Zeitungnak, a Frankfurter Allgemeine Zeitungnak, a [Die] Weltnek. Hát ezeket a lapokat átlapozni is probléma. Napi 80-90-100 oldal. Rendkívüli gazdag anyag. A kortárs történelem van bennük. Nem is napi publicisztikai szinten... A Le Monde-ban olvasom, hogy az amerikai tőzsdén válságjelek mutatkoznak. Ragyogóan informáltak ezek a lapok...

**Május 6.** A szociáldemokrácia reneszánsza [folyik] ma Nyugat-Európa legtöbb ország[ában]. Európa legjelentősebb politikai vezetője minden jel szerint Willy Brandt. Rendkívüli rokonszenvvel kísérem minden lépését, s remélem, munkája sikeres lesz. A siker pedig megérdemli majd a béke-Nobel-díjat...

**Május 7.** Roger Garaudyt kizárta a pártból az a sejt, amelyhez tartozott.<sup>1966</sup> Nyilván a Központi Bizottság titkárságának sugallatára. Garaudy nyílt levélben jelentette be, hogy a párton kívül is a szocializmus fogja szolgálni... A kizárás várható volt. A kommunista pártok úgy látszik, teljességgel képtelenek a belső demokrácia megvalósítására. Pedig a vitaszabadság nem frakciót és frakciózást jelent. A gondolatot nem szabad leláncolni...

**Május 8.** A magyar szellemi élet pozícióit sorra foglalják el régi gondolkodásukkal a régiek. A könyvkiadónál Mikó Imre, a szociológiai kutatásokban Venczel, most a pedagógiára került Nagy Géza... és sokan mások.<sup>1967</sup> Kitűnően felkészült emberek, de gondolkodásukban alapvetően nem változtak meg. Én nem azt kifogásolom, hogy

1962 Halmos György zongoraművész.

1963 Matekovics János újságíró.

1964 Ismeretlen személyek.

1965 Alekszandr Trifonovics Tvardovszkij elbeszélő.

1966 Roger Garaudy kizárása a párt ifjúsági mozgalmi politikájával, valamint Csehszlovákia megszállásával szemben megfogalmazott kritikái miatt következett be.

1967 Venczel József szociológus, Nagy Géza tanár.

nem marxisták, de károsnak tartom a negyvenes évek ideológiáját és gyakorlatát, amelyet akkor oly buzgón követtek. A magyarság ellen követték el a bűnöket, akik fedezték a fasizmust és ideológiailag félrevezették a magyar értelmiséget. Én a negyvenes évekért nem fogadom el addig őket, amíg nem veszik revízió alá ideológiájukat. Az önrevízió helyett azonban restaurációra gondolnak és törekszenek...

**Május 9.** Benkő Samu azt mondta, neki a legnagyobb kárt B. Edgár okozta azzal a tervével, hogy őt szemelte ki a Korunknál saját utódának, ha majd nyugalomba vonul.<sup>1968</sup> Ezzel teljes ellentmondásban van másik ugyanakkor tett kijelentése, amely szerint őt a „zsidók” akarták a Korunk élére tenni, hogy ő legyen a strohman, s mögötte csinálhassák saját terveiket... Milyen messzire jutottunk! Különben azzal jött haza [Balogh Edgár], hogy a magyar szellemi élet teljesen zsidó irányítás alatt áll... Ez a terminológia kissé furcsa, s ha visszagondolok a negyvenes évekre, a fasizmusához állott közelebb...

**Május 10.** Edgár nyilván a Korunkat saját tulajdonának tekinti.<sup>1969</sup> Bizonyára úgy véli, hogy a párt bérbe adta neki. A párt pedig az ő logikájuk szerint a nép megbízatásából gyakorolja hatalmát. Végeredményben tehát – úgy vélik egyesek – a főszerkesztői székben a nép megbízásából élnek...

**Május 11.** D. Tibor<sup>1970</sup> azt mondta, hogy az egyik nyugati rádió beszámolt Dálnoki Veress Lajos nemrég angol nyelven megjelent könyvéről, amelyben a hadtest dokumentumai alapján az 1944-es nyári eseményeket írja meg.<sup>1971</sup> A könyvben foglalkozik a mi oldalunkról Kovács Katona Jenő és az én szerepemmel. Kíváncsi vagyok a könyvre, és szeretném megszerezni. Érdekes tudni, hogyan vélekedtek rólunk, s milyen erők mozgatták és fékeztek ugyanakkor cselekvéseiket. Talán szólok Keathnek, s ő elküldeti...<sup>1972</sup> Érdekes anyagot közöl a müncheni Új Láthatár is. De hát mikor kerül sor, hogy mi is megírassuk emlékeinket s esetleg azokat a tanulmányokat is, amelyek világossá teszik ezt a kényszerítő módon elhallgatott történelmi kornak eseményeit és mozgatórugóit...

**Május 12.** Az 1944 nyarán és őszén bekövetkezett események és az előzmények mind időszerűbbé válnak. Többé nem várhatunk, nem hallgathatunk, s át kell törnünk az elhallgattatás és hamisítások vasfüggönyét... Engem [név] szerint különösen akadályoztak, hogy bármit is írjak erről a korszakról. Elsősorban a „barátaim” és régi „elvtársaim” akadályoztak. Pedig írni való van elég...

1968 Balogh Edgár publicista.

1969 Balogh Edgár.

1970 Dáné Tibor szerkesztő.

1971 A kötet ismeretlen, az OSZK katalógusában csak Dálnoki Veressnek a két évvel későbbi, Münchenben megjelent háromkötetes *Magyarország honvédelme a 2. világháború előtt és alatt (1920–1945)* című munkája szerepel. Valószínű, hogy a munka először angolul jelent meg, de bibliográfiai adatai nem ismertek.

1972 Keith Hitchins amerikai történész.

**Május 13.** Borzalmas erejű árvíz zúdul a Szamoson és Maroson csaknem egész Erdély területére.<sup>1973</sup> Az első hírek megdöbbenőek. És úgy látszik, a baj fokozódni fog...

**Május 14.** Az árvíz terjed. Désen rengeteg emberáldozatról beszélnek.<sup>1974</sup> A falvakat teljesen elöntötte az ár. A Szamos rohan Szilágy és Szatmár felé. Micsoda katasztrófa. Mennyi szenvedés.

**Május 15.** A borzalmak napjait jelenti a rádió és a televízió. Megdöbbenő képek. Felmérhetetlen, ami történik. Székely városok is víz alatt. A Maros elöntötte Marosvásárhelyt. Dicsőben<sup>1975</sup> felrobbant a vegyigyr. Az ár teljesen befed egész falvakat és városrészeket mindenfelé... Ebben az országban árterületre építkeztek, s egyetlen banit sem fektettek be folyószabályozásra. De emberéletben milyen áldozatok vannak?...

**Május 16.** Benda Kálmánnal találkoztam.<sup>1976</sup> Helyesli Kádár politikáját. A tudományos életől semmit sem mondott. Persze számára itt Jakó és Benkő a legfontosabb tényezők.<sup>1977</sup> Lényegében ma ez a magyar történeti konzervativizmus. Számukra a szocializmus kizárólag keret és lehetőség.

**Május 17.** A katasztrófa méretei felmérhetetlenek. Az utóbbi évszázadban ilyen méretű áradások nem voltak. Ez az özönvíz...

**Május 18.** Amit évek óta vesszőparipának vélték barátaim, az most lényegében bekövetkezett. Lassú folyamat volt, de most már elöntötte az egész romániai magyar szellemi életet. Restauráció személyekben s velük az 1944 év előtti ideológiák és eszmék részbeni restaurálása. Népi irodalom szemlélete latens antiszemitizmussal, cionizmus melletti felvonulás a másik oldalon. Az E.M.E. vonalának érvényesítése a tudományban, az Erdélyi Helikon az irodalomban s a Hitel a közéletben.<sup>1978</sup> Pedig az akkoriban a konzervativizmust s a Hitel esetében a legveszélyesebb reakciót jelentette. A restauráció azonban most a kommunista értelmiség segítségével történik. Balogh Edgár az irodalmi népiesség faji szárnyát támasztotta fel, Gáll Ernő a Hitelt, Tóth Sándor a Múzeum-vonalát...<sup>1979</sup> És így folytathatnánk. Ezeknek az embereknek a szemében én kezdek „dogmatikussá” válni. Holott magam is maradtam egykori világnézeti alappal, de annak mai fejlődési formájával, s ők is valahol ott, ahol voltak régebben...

**Május 19.** Reggel Gáll Ernővel volt hosszas beszélgetésem. Kifejtettem részletesen álláspontomat. Igazat adott. Ez azonban túl sokat nem számít. Mert az ellenkező állás-

1973 *Szervezett, kemény harc az árvíz következményeinek elhárításáért.* Igazság, 1970. május 14. 1.

1974 *Tegnap javult a Kolozs megyei árvíz sújtotta területek helyzete.* Igazság, 1970. május 15. 3.

1975 Dicsőszentmárton.

1976 Benda Kálmán történész.

1977 Jakó Zsigmond és Benkő Samu történészek.

1978 Az erősödő román államnacionalizmussal szemben az erdélyi elit az eszmetörténeti kontinuitás megteremtésére vállalkozott a két világháború közti romániai magyar intézményességgel. Ezért is kerülhetett pozícióba többek között Mikó Imre vagy éppen Venczel József.

1979 Az Erdélyi Múzeum-Egyesületre utalt.

pontnak is igazat adhat. Nem szilárd alatta a világnézeti talaj. Nem csodálom. Az alap gyenge volt, s ahogyan meglazult, benne is sok minden összeomlott. Különben azt mondja, újabb konfliktus előtt áll Balogh Edgárral. Szeretne egy széles körű megbeszélést, s azon én jöjyek elő az ideológiai élet bírálatával...

Délben Balogh Edgár kívánt beszélni [velem]. Másfél órás beszélgetés. Elpanaszolta, hogy a Korunknál éles harc van, s vele szembekerültek szervezeten a „zsidó” elvtársak. Szeretne Gáll Ernővel együttműködni, de nehéz. Arra kért, hogy közvetítsék közte és Gáll Ernő között...

Furcsa, hogy hozzám fordultak. Én közvetítő nem lehetek s nem leszek. Mindketten csak apró saját és klikkérekeket védenek. Egyikük sem a nép ügyét szolgálja. Végül is cselekedeteikben ugyanúgy, mint gondolkodásukban a szektavilágban maradtak...

**Május 20.** Az árvíz borzalmasan pusztítja tovább az országot.<sup>1980</sup> A Szamos mentén és a Maros egész folyásán háborúnál is rettenetesebb a kép. De a többi folyó is mintha tényleg az egész világ elnyelésére készülne. A kár több milliárd lej lesz, s az emberi áldozatok is legalább tízszerese annak, amit egyelőre közölnek. Megindultak Moldova és Munténia folyói is. Még távolról sem lehet látni, mit tartogat a Duna...

Mélyen meg vagyok rendülve. Mennyi emberi szenvedés mindahhoz, ami amúgyis megvan az ember életében. Kis emberek tízezreinek életmunkája pusztult el. És mennyi gyász... Amit a televízió képein látok, az megrendít. Amit azonban írok és szellemi emberek nyilatkozataiból megtudok, az kiábrándító és nemegyszer undorító. Még Sütő András is azzal fejezte be, örül, hogy a vezetők az élen állanak, s mindenki legyen hálával. Nem is tudom leírni a szavakat. A kis emberek hősiessége, a katonák helytállása sokkal inkább anyaga a szenvedések hőskölteményeinek, mint a pezsgőző banket-tezők...

**Május 21.** Csehi Gyulánál voltam. Rég nem beszélgettem vele ilyen hosszan. Velem különben mindig kitért bizonyos témák elől. Mint sokan mások, inkább az én véleményemre volt mindig kíváncsi, mintsem hogy a sajátját fejtse ki őszintén. Különben bármilyen hosszú és meleg barátság kössön olyan régi kommunistákhoz, akiket becsültem valamikor, megmarad bennük az ellenszenv a szociáldemokrácia iránt. Összeborulnak még volt fasisztákkal is, de soha a szociáldemokrácia igazát el nem ismerik... Most vettem ki először szavaiból, milyen mérhetetlenül gyűlöli a Szovjetuniót, Brezsnyevet s mindenkit, aki lényegében a zsidóság érdekeit sérti. Mi tette ezzel? Mi váltotta ki belőle is ezt az érzést? Miért dühöng Dubček lerohanásáért, s miért tartja még mindig ellenforradalomnak 1956-ot? Miért fogadja el azt, ami itt van? És miért nem számolja fel önmagában végül is magát a Kommunista Pártot, és meggyőződését úgy juttassa kifejezésre, ahogyan érzi?...

1980 *Az ország dolgozói mindent elkövetnek az árvíz okozta súlyos károk következményeinek elhárításáért.* Előre, 1970. május 20. 1.

**Május 22.** Az árvíz borzalmas méreteket ölt. S a személyi kultusz még borzalmasabbat.<sup>1981</sup> Népgyűlések mindenfelé, s az emberek százezreit vonják ki a munkából és az ár elleni védekezésből. Ezeken a gyűléseken már csak egyetlen jelszó van. Nem a párt, nem a szocializmus, nem a terv..., hanem egyszerűen csak ennyi: „Ceaușescu”... A kommunistát még csak le sem írom. Magamnak tartom...

**Május 23.** A színházzsociológiai tanulmányon dolgozom. Egyik alapvetése művelődésszociológiai könyvem tervének...

Az árvíz borzalmas...

Megjelent a Korunkban a történetírással foglalkozó cikkem.<sup>1982</sup> A cenzúra megnyirbálta egyes nemzetiségértörténeti vonatkozásait, a munkásmozgalmat már nyilván a szerkesztőség nemcsak éber, hanem gyakran korlátolt szelleme. A kihúzásokkal nem törődöm, de felháborító, hogy beírtak a végére egy ötsoros mondatot, amely ellentétben áll alapvetően felfogásommal. Ezt csak Balogh Edgár tehette. Az ő fogalmazása, s azt írta be, amit ő maga vall, s ami alapvetően elválaszt tőle. Tiltakoznom kell az ilyen becstelen beavatkozás ellen.

**Május 24.** A színházzsociológián dolgozom...

Az árvíz borzalmas. Amit a televízióban látok, rettenetesen megdöbben. Idegileg kikészít. S hátha még át is kellett volna élni. Ezúttal Kolozsvár szerencsés sziget...

**Május 25.** Színházzsociológia és árvíz...

Végre a kezembe került az Új Látóhatár. Sokat hallottam róla, de még nem láttam. Valóban jó folyóirat. Van egy érdekes cikke Borbándi Gyulának, amelyben az Erdélyi Nemzeti Tanács megalakulásával, az 1944-es szeptemberi eseményekkel foglalkozik.<sup>1983</sup> Tényszerűsége helyes. De most már nekem is meg kell írni ezekre a tárgyalásokra és eseményekre vonatkozó emlékeimet... Dálnoki Veress Lajosnak is van egy cikke a kiugrás sikertelenségeinek okairól...<sup>1984</sup> Érdekes a folyóirat minden közleménye...

**Május 26.** Az árvíz borzalmas.<sup>1985</sup> Másodszori áradás a Küküllő és Maros mentén. Az Olt önt el mindent. Megindult a Bánát. Moldvában katasztrófa. S most kezdődik a Duna. Az emberek áldozatkészsége nagy. De etikaibb lenne, ha nemcsak a „felülről” való előírások lennének, hanem valóban a tömegek kezdeményezésének eredménye lenne az adakozás és segítség. A külföldi segítség nagy... De sok a népgyűlés, amelyeken kevés szó van az emberek nyomorúságáról s nagyon sok a terv totális teljesítéséről...

1981 *Nicolae Ceaușescu elvtárs operatív munkalátogatása az árvíz sújtotta Brăila és Galac megyékben.* Előre, 1970. május 23. 1.

1982 Jordáky Lajos: *Legújabbkori történet-kutatásunk néhány feladata.* Korunk, 1970. 4. sz. 496–499.

1983 Borbándi Gyula: *A zólyomi tárgyalások (1944 szeptember).* Új Látóhatár, 1970. 2. sz. 135–157.

1984 Dálnoki Veress Lajos: *Miért nem sikerült a „kiugrás”?* Új Látóhatár, 1970. 2. sz. 157–165.

1985 *Ismét tetőzött az ár. Hősies kitartással, szervezeten védekeznek, mentenek mindenütt.* Előre, 1970. május 26. 1.

**Május 27.** Miért gyűlölnék olyan borzalmasan Daicoviciu, Pascu s a hozzájuk hasonló emberek?...<sup>1986</sup> Most tudtam meg, hogy egyik bizalmas megbeszélésén Daicoviciu magából kikelve ordította, hogy én vagyok a főellenségük, hogy 1944 őszén a feleki tetőről öklömmel fenyegetőztem Románia felé, hogy ide nem teszik be a lábukat, hogy összeesküvést szövök ellenük... Ezeket tudom, s azt is, hogy mindez aljasság és gazság... Hogyan kívánják egyesek, hogy ilyen embereket tiszteljek és dolgozzak együtt velük. Bodor András együttműködést javasol. Jakó Zsiga együttműködik.<sup>1987</sup> Benkő Samu hozzá fordul kéréssel. Az elmúlt 12 évben talán háromszor fordultam hozzá kénytelenségből mint intézeti igazgatóhoz. Mindhárom alkalommal elutasított. Ezeknek szolgálkra van szükségük, s azt hiszik, hogy mindenkit meg tudnak néhány tallérért vásárolni... Nyomorult aljas emberekkel nem barátkozom. A jövőben még kevésbé, mint eddig...

**Május 28.** Színházzsociológiai tanulmányokkal foglalkozom. A művelődésszociológia lényeges része, amelyet nálunk egyáltalán nem műveltek...

Árvíz. Mintha özönvíz öntené el az ország folyók menti városait, falvait és mezőit. Hány Noé bárkájára lenne szükség? De Noé is kellene hozzá!

**Május 29.** A színházzsociológia köti le minden időmet. A délelőttök azonban mindinkább elporladnak. Ügyszólván semmittevéssel telnek el az értékes órák mindennap. Az Intézetben benn kell ülni, de nem lehet dolgozni. Hol az árvizet, hol a futballmeccseket tárgyalják rendkívüli elevenséggel és intenzitással. És ennek ellenére mégis megy előre a történettudomány, vagy az, amit annak neveznek...

**Május 30.** A színházzsociológia minden időmet lefoglalja...

Nagyon sok időt töltök el állandóan a televízió mellett. Sajnálom az időt, de nem tartom elveszettnek. Csak éppen, hogy túl gyorsan múlik az idő felettem, s még nagyon sok feladatot kellene elvégezni...

A fiúkkal is sokkal többet kellene foglalkozni.<sup>1988</sup> De már nem bírom a munkát úgy, mint régen. Napi 8-10 óra szellemi munka most már elegendő. Hol vagyok már a 16-18 órás munkabírástól?... És az idegek is rosszabbul működnek. A körülmények pedig csak örlik, tovább örlik. A jó emberek használni nem tudnak, a gonoszok azonban annál többet ártani...

**Május 31.** Színházzsociológia és árvíz. Az egyik szórakoztat, a másik megdöbrent...

**Június 1.** A szociáldemokrácia komoly győzelmeket arat, s az európai politika demokratikus kibontakozását készíti elő. Willy Brandt államférfiúi biztonsággal igyekszik a megegyezést keresni a szocialista országokkal. Ausztriában a tartományi választásokon tovább erősödnek a szociáldemokraták. Angliában a közvélemény-kutatások szerint a Labour Party győzelme a júniusra kiírt választásokon mind biztosabbnak

1986 Constantin Daicoviciu és Ștefan Pascu történészek.

1987 Jakó Zsigmond történész.

1988 Ifj. Jordáky Béla és Jordáky László.

látszik... Egy új társadalom körvonalai bontakoznak ki a szociáldemokrata politika nyomán...

Érdemes lenne közelebbről megvizsgálni az ipari társadalom új elméletét és a konvergenciaelméletét. Hasznos gondolatokat vetnek fel képviselőik...

**Június 2.** Még mindig a színházzociológiával foglalkozom. Szenvedélyesen elemzem a kolozsvári magyar színjátszás elmúlt tíz évének művészi eredményeit és társadalmi hatását... Művészi színvonalban évről évre zuhanás. Zsácutca...

**Június 3.** Az árvíz tovább tart. A pusztulás óriási. A terv minden, az emberek nyomorúságáról alig esik szó. Gyűjtés. Fizetéslevonás. Vasárnapi munka. Napi 10-12 órai munka. Kemény küzdelem nemcsak a természettel, de az ember fizikai teherbíró képességével is. Sok mindent revízió alá kellene venni...

**Június 4.** Borzalmas földrengés Peruban.<sup>1989</sup> Mintegy ötvenezer halálos áldozat. Megváltozik az ország térképe valósággal. Hegyek omlanak össze, folyók változtatnak irányt, városok tűnnek el a föld színéről...

Mexikóból pedig figyeljük a labdarúgó-világbajnokságot.<sup>1990</sup> Nagyszerű küzdelmek, gyakran szép játék...

Az élet pedig napról napra nehezebb. Az anyagi gondok rám nehezednek. És mindenkre. Nagyon vékony réteg élvezi az élet javait minálunk. De hogy nem veszik észre az életnívóban levő rettenetes szakadékat!

**Június 5.** Most került a kezembe a Népszabadság egyik száma, amelyben Illyés Gyula ír szép cikket ismételten a nacionalizmusról.<sup>1991</sup> Nem a nemzeti érzést kell tagadni és kiölni az emberekből, hanem a nacionalizmust. Nacionalista az – vallja Illyés –, aki fokozza a tudományos szocializmus által megvilágított osztálykülönbséget egy másik csoporttal szemben annak arcszíne, vallása vagy anyanyelve miatt... Bármilyen megkülönböztetés nemzetiség és anyanyelv miatt nacionalizmus. És nem az a nacionalista, akit megkülönböztetnek, hanem az, aki megkülönböztet. Világos, s ezt nem lehet ideológiai csomagolásban másképp értelmezni. A munkásmozgalom egyetlen pártja sem lehet nacionalista. Nemzeti igen, ez azonban az internacionalizmusban, más nemzetek megbecsülésében érvényesülhet csak igazán. Hogyan lehet szabadságot és függetlenséget hirdetni s másokat ugyanakkor „megkülönböztetni”, magyarul mondva hátrányos helyzetbe hozni – ami lényegében az elnyomás egyik formája...

**Június 6.** A Korunkban felvetett problémát kell továbbvinnem.<sup>1992</sup> A két világháború közötti nemzetiségi és munkásmozgalom történetét feldolgozni erdélyi konkrét megjelenésében s természetesen a romániai valóságra ágyazottan. Nem feledkezve

1989 *Nagyerejű földrengés Peruban*. Előre, 1970. június 3. 4.

1990 *Megkezdődött a nagy maraton*. Előre, 1970. június 3. 4.

1991 Illyés Gyula: *Szakvizsgán – nacionalizmusból. Útjegyzetek*. Népszabadság, 1970. május 24. 5.

1992 Jordáky Lajos: *Legújabbkori történet-kutatásunk néhány feladata*. Korunk, 1970. 4. sz. 496–499.



meg összmagyar és európai vonatkozásairól. Enélkül minden csonka. Előbb írok egy szociológiai tanulmányt az állam, nemzet, nemzetiség, nemzeti kisebbség, kisebbségi kérdés fogalmairól. Módszertani tisztázása lényegében a konkrét feldolgozásnak. Sok mindenben egyetértek mai jugoszláviai és szlovákiai magyar szociológusokkal, de én még tovább kívánok menni egy lépéssel. A kérdés tisztázása életbevágóan fontos. Nekem életcélom és életművem betetőzése kell legyen. Hasznát azonban egész nemzetünk és az egyenlőségen alapuló magyar–román együttélés kell lássa. Az együttélés formája azonban az egymás mellett élés, vagyis együtt, de egymás ügyeibe be nem avatkozva. Minden nép önmaga döntsön sorsáról a szocializmus eszméi, de tiszta eszmeisége alapján.

**Június 8.** A nyugati sajtó híreket közöl Koszigin valószínű lemondásáról, a Brezsnyev-vonal teljes győzelméről, a csehszlovákiai sztálinisták nyomásáról, amellyel Dubček elleni pert akarnak kiprovokálni, Brandt keleti politikájáról és a román pártvezetőség „ellenállásáról” Moszkvával szemben... Ez a szocialista tábor nemcsak belügye, hanem a világkommunista mozgalom ügye is. Reformizmus, revizionizmus, élővé váló trockizmus, még tucatnyi áramlat a kommunista mozgalmakban és erősödő szociáldemokrácia – nyilván mind hozzájárulnak, hogy korunkban a társadalom nyilván a szocializmus felé fejlődik. A szocializmusnak azonban minden jel szerint rengeteg formája van a világban. Valahol a konvergenciát<sup>1993</sup> hirdetőknak is igazuk van. Az új társadalom, amely megszületik, nem az ideológia eredménye, de nyilván meghatározza majd az ideológiák átalakulását is. A szocializmus dogmaként nem hathat tartósan, de élő és fejlődő valóságként igen.

**Június 9.** Angliában is választásokra készülnek. A közvélemény-kutatók megegyeznek abban, hogy Wilson és a labouristák népszerűsége és előnye növekszik. Az angol labouristák alapvető és súlyos gazdasági kérdéseket oldottak meg. Így azok, akik az elmúlt években már-már szembefordultak velük, most ismét a Labour Party mögött sorakoznak fel... Lényegében a szabad szellemű és minden dogmatizmus nélküli szociáldemokrácia helyes reálpolitikája győzedelmeskedik...

**Június 10.** Csehi Gyula könyvét olvasom.<sup>1994</sup> Szép munka. Hasznos és kísérlet egy nagy irodalomtörténeti szintézisre. A magyar irodalomban kevés ilyen munka van. Az erdélyiben pedig még kísérlet sem történt. Üttörő, emiatt lehetnek gyengeségei. Sokat használ fel a külföldi irodalmakból, amit azonban a magyar olvasó számára közvetít, az mégis újszerű. Csak üdvözölni lehet az ilyen messzi kitekintést. Nem tudom, miért fogadják népiesek olyan keserű szájjal...

**Június 11.** A Garaudy-ügy van a kommunista szellemiség vitáinak középpontjában. Szeretném elolvasni utolsó két könyvét.<sup>1995</sup> Amit ismerek belőle, nem hiszem,

1993 Összehajlás, összetartás.

1994 Jordáky itt Csehi Gyula *Modern Kalliópé* című kötetére gondolhatott.

1995 Roger Garaudy: *La liberté en sursis*; Prague 1968. Fayard, Paris, 1968; Uő: *Le Grand tournant du socialisme*. Gallimard, Paris, 1969.

hogy mindenben igaza lenne. Persze a kiközösítőknek még kevésbé lehet igazuk. A kiközösítés mindig türelmetlenség eredménye. A türelmetlenség pedig a szellemi életben a merev dogmatizmust jelenti. A szocializmusnak vitára van szüksége. Új kutatásokra s ezek eredményeinek megvitatására.

**Június 12.** Megdöbbenő, milyen konzervatív és szűk látókörű a mi magyar értelmiségünk jelentős része. Nem a fiatalokra, hanem az én kortársaimra gondolok, az ötven- és hatvanévesekre, akik nem tanultak lényegében semmit a történelemből. S ezek mögé zárkózik fel a negyvanévesek szellemi hada. Készítik és művelik a szellemi életben a restaurációt. Nem tudják belátni, hogy végeredményben minden restauráció reakciós és semmiképpen nem előremutató. Ezek az emberek, köztük a barátaim még mindig az egyházakban gondolkoznak. Közben a nép elveszti a hitét és bátorságát, elgyávul, s önként feladja előbb iskoláját, majd nyelvét és kultúráját. De itt a mi restaurátoraink nem gondolkoznak a népben, csak saját kis érdekeiket nézik. Balogh Edgár szellemi vonala rossz, Gáll Ernő opportunistá, Mikó, Benkő, Jakó, Szabó [T.] Attila s a többiek betegesen konzervatívok...<sup>1996</sup> Mi a kiút? Kit és hogyan kellene felrázni?...

**Június 13.** Bányai László tanulmánykötetét olvastam el.<sup>1997</sup> Sok szép tanulmány van benne. Sokkal szebben írt, mint ahogy élt és tevékenykedett. Az írásait megdicsérhetem. Írok róla. Az embert azonban változatlanul nem szeretem, mert rengeteg gonosz-ságot követett el emberek ellen és nemzete ellen. Talán hasznosabb lett volna s embe-ribb ember lett volna, ha egész életében verseket és esszéket ír. Bányai azonban politizált. Én soha nem szerettem, s bizonyára ő sem engem. Emberként soha nem is fog közel kerülni hozzám...

**Június 14.** Megírtam a Hargitának a cikket Bányai könyvéről...<sup>1998</sup>

A labdarúgó-világbajnokság mérkőzéseit nézem éjjelenként a televízióban. Milyen közel hozza az emberhez a világot. És milyen távol kell élnünk barátainktól!...

**Június 15.** Megpróbálom elindítani a „Ki a külvárosba!” jelszóval a magyar nyelvű közművelődési akciót. Elsőnek irodalmi estet szervezek az Irisz-telepi művelődési otthonban. Az irodalom és a nép kapcsolatáról fogok előadást tartani, s az elbeszélők közül a munkásírókat javaslom a műsorba (Nagy István, Hornyák,<sup>1999</sup> Zimán,<sup>2000</sup> Kovács István) és néhány költőt. Fel kell rázni az embereket. A közöny túlságosan eluralkodott. A magyar szocialista íróknak kötelességük a közművelődés előmozdítása. Vajon sikerül-e a terv? Keresztül tudom-e vinni, vagy „éber” erők ezt is megakadályozzák?...

1996 Mikó Imre jogász és Jakó Zsigmond történész.

1997 Jordáky itt Bányai László *Hosszú mezsgye* című esszékötetére gondolhatott.

1998 Jordáky Lajos: *Hosszú mezsgye*. Hargita, 1970. június 24. 3.

1999 Hornyák József szerkesztő.

2000 Zimán József újságíró.

**Június 16.** Az életet magam felé, befelé fordulva mind realisabban nézem. A hitem nem hagy el, bár nem hiszek gyors és határozott változásokban. Pedig a szocializmusnak türelemre, humanizmusra és szabadságra kellene épülnie...

**Június 17.** Sok a gond, sok a baj. Rengeteg időt fordítok mások ügyeinek az intézésére. Nem tudom, vajon nem lenne helyesebb irodalmi és tudományos terveimmel foglalkozni csak, és felhagyni a közügyekbe való beavatkozással. Mindenki csak a maga pecsenyéjét süti, s a mi értelmiségünk vezető helyeken levő köre csak éppen népe ügyével nem foglalkozik és nem törődik. Milyen ronda emberek. És mennyire hiúk és önzők. Alig marad valaki is, akit a régi barátaim és elvtársaim közül becsülni tudnék...

**Június 18.** Nézem a televízió a franciaországi utat.<sup>2001</sup> A fogadtatást, a főszereplőket és az embereket s mindazt, ami látható. Peking után Párizs, azután Bonn és végül júliusban Brezsnjevék látogatása Bukarestben. Az árvíz után forrónak és változatosnak látszik a nyár...

**Június 19.** Mostanában sötétebben nézem a világot. Különösen a mi kis világunkat. Már-már reménytelennek látom a küzdelmet. Szocializmust szeretnék, igazi szocializmust, emberközpontúat. Legalább törekvést erre az emberekben, akiket magam körül látok itt helyben s megnyilvánulásaikon keresztül az egész országban. Becsületet és jellemes kiállást mindenkitől ott, ahol dolgozik... Mennyire naivan fogok fel dolgokat. Vagy talán tévedek? Bár tévednék!...

**Június 20.** Ismét a sajtó története...

Páskándi Géza ragyogó drámát írt a besúgásról.<sup>2002</sup> Az ürügy Dávid Ferenc elvesztése. A valóság az, ami az elmúlt évtizedekben történt a pincékben... Hallom, nagy a felháborodás. Böződi, Benkő, Bodor András, és gondolom, az unitáriusok prüsszkölnek és tiltakoznak. Micsoda türelmetlenség az alkotó szellemmel szemben!

**Június 21.** Keith Hitchins jött el búcsúvacsorára. Nagyon meleg barátság alakult ki közöttünk. S a barátság csak mélyült az elmúlt félév alatt. Termékeny szellemi kapcsolat igaz alapja a barátságnak...

**Június 23.** Barátságaimból le kell írnom Balogh Edgár után Gáll Ernőt is. Mondhatnám úgy is: megbecsülésemből. Hogyan lehet állandó hazugságban élni. Mást írni, mint amit gondol, mást mondani, mint amit érez. Megdöbrentő ez a szellemi magatartás. Mit tesznek a szocialista kultúráért, mit a nemzetükért, mit a népért?... Könyvűnek találtatott emberek. Úgy érzik, tiszták maradtak, pedig alaposan bemocskolódtak...

**Június 23.** A politikai pártok és eszmék átértékelődésben vannak az egész világon. A labouristák vereséget szenvedtek egész Angliában. A német szociáldemokraták

2001 Nicolae Ceaușescu, Románia Szocialista Köztársaság Államtanácsa elnökének franciaországi látogatása. Előre, 1970. június 17. 1.

2002 Páskándi Géza: *Vendégség*.

tartják magukat, de a kereszténydemokrata ellenzék erősödő támadó politikát folytat. Angliában a szociáldemokraták törtek előre. Franciaország belpolitikájában a kristályosodás még mindig nem következett be. Az Egyesült Államokban a belső válság talán soha nem volt ilyen erős a polgárságon és a politikusokon belül... A programok megváltoznak, az ideológiák átalakulnak, s még fel sem lehet mérni az egyes pártokon belüli világnézeti harcokat. A politikának új formái alakulnak ki. Ami új: a tömegek mind aktívabb részvétele a közéletben, a szocializmus valamilyen rendszerének igénylése és vágya, a jólét és szabadság megteremtése s a közvetlen demokráciának egy olyan formája, amelyről még senki nem tudja, hogyan fog megvalósulni, s milyen intézményeket hoz létre...

**Június 24.** A Korunk vidéki körútjaira Imreh Istvánt, Mikó Imrét, most a történeti szám megbeszéléseire Benkő Samut viszi, lényegében a polgári vonal képviselőit.<sup>2003</sup> Nem lenne benne kivetnivalóm, ha a marxisták közül is sorra kerülne néha vagy egy munkatárs. A Balogh Edgár és Gáll Ernő vonal – bár egymással ellentétben vannak – úgy látszik, tudatosan igyekszik izolálni a marxistákat, vagy önmaguknak akarják kisajátítani a szocializmus nevében való fellépést. Meggyőződésem, hogy gyengéknek bizonyultak az ideológia frontján. Nem párttag, hanem eszmére gondolok. Nem előírt feladatok végrehajtására, hanem világszemléletben való gondolkodásra...

Különben az állambiztonság ismét magyar egyetemi hallgatók között nyomoz. S a fiataloktól melegen érdeklődnek ismét rólam is. Ismernek-e, honnan ismernek, mit beszélek, adok-e könyveket kölcsön, s hasonló kérdésekkel faggatják őket. Még mindig itt tartanak a törvényesség és a rend őrei...

**Június 25.** Irodalmi estet tartottunk az Irisz-negyedben.<sup>2004</sup> Végre sikerült realizálnom az első rendezvényt a „Ki a külvárosba!” jelszóval és program alapján. Az est sikeres volt, s írók és közönség egyaránt elégedetten távoztak. Úgy érzem, ez szocialista győzelem volt a belvárosban eluralkodó restaurációs írói szemlélettel szemben. Mert felütötte fejét a neokonzervativizmus, s ahogyan a románok között Lucian Blaga és a régi román miszticizmust és nacionalizmust nevezik ki egyesek „marxizmusnak”, vagy legalábbis ahhoz közel állónak, úgy a romániai magyar szellemi életben is Balogh Edgár s a most felülkerekedő „rég” konzervatívok – Jakó Zsiga, Venczel József, Mikó Imre, a helikonista írók és a hitelista szociológusok – néhány „kálvinista” marxistával, mint a mindenütt intrikáló Benkő Samu és társai, a szellemi élet irányításának átvételére készülnek. Részben már át is vették. A magyarság tragédiájáért kis mértékben pedig ők a felelősek. Mégis a régi utat akarják feltámasztani...

**Június 26.** A KP végrehajtó bizottsága Ștefan Voitec 70. születésnapját ünnepelte meg.<sup>2005</sup> Kiemelték szociáldemokrata múltját, s hogy már fiatalon is a kommunisták és

2003 Jordáky az általa felsorolt személyeket a két világháború közötti magyar kulturális intézményességgel való kontinuitást proponáló szemléletük miatt tartotta „polgáriaknak”.

2004 *Irodalmi délután az Irisz telepen*. Igazság, 1970. június 26. 7.

2005 Ștefan Voitec szociáldemokrata, majd kommunista politikus.

szociáldemokraták együttműködéséért dolgozott. Ünneplik a „dísz”-szociáldemokratát, de mi van azokkal akik még élnek az országban. Élnek nyomorúságban, félre dobva, megfigyelés alatt s ki sem nyithatják a szájukat... Csak arról nem beszél senki, ha már történelemnél tartunk, hogy a harmincas években a „baloldali” Voitec a trockizmust képviselte a romániai munkásmozgalomban. Nem érdektelen elolvasni cikkeit, amelyeket a Proletarul c. lapba írt. Az viszont tény, hogy egész életében a munkásmozgalomban élt és gondolkozott. Meg kellene már írni a munkásmozgalom igazi történetét s abban a szociáldemokrata mozgalomét is, amely nélkül minden csak félmunka, az elhallgatás vagy pláne a ferdítés hamis tudatot eredményez, s csak károkat okozhat...

**Június 27.** A tegnap este a televízió magyar osztálya részéről négy operatőr és Labancz Frida jöttek el a lakásomra s előadást vettek fel az erdélyi némafilm történetéről.<sup>2006</sup> Azt hiszem, jól sikerült. Legalábbis meg voltak elégedve. Majd meglátom, amikor a televízióban viszontlátom magam, s főleg azt, amit és ahogyan mondtam...

Ma délután a Kriterionnál Domokos Gézával tartottunk Lexikon-szerkesztőségi ülést. Kifejtettem a magam álláspontját és szemléletét. Szemmel láthatólag Benkő Samunak nem tetszett. Polgári szemléletükkel túl biztosnak érzik magukat. A marxizmus-leninizmust hangoztatja, de lényegében mást gondol. Venczel, Mikó legalább nem beszélnek a marxizmusról. A Kántor-Láng irodalmi szemléletet pedig nem hiszem, hogy el lehet kritikátlanul fogadni...<sup>2007</sup>

**Június 28.** Csehi Gyulát nagyon rossz állapotban találtam. A Kriterionnal úgy látszik, erősen összehúzott. Most félretolják azokat, akiket még néhány hete maga is erősen támogatott. Nem hitt nekem, s íme most alig bírja az ütést, amit kap...

**Június 29.** A Népszabadság egyik utóbbi számában E. Fehér Pál a hídverők között emleget, s szembeállítja felfogásomat az ideológiai „összemosást” végzőkkel.<sup>2008</sup> Végre valaki megállapítja, hogy ilyen munkásságomat „nem méltányolják eléggé”. Valóban itt egyetértene elhallgattatásomban a tudomány- és irodalompolitika terén mind, akik vagy a restauráció vonalán állanak, vagy a marxizmus zászlója alatt lényegében gyűlölik a szocialista szemléletet. A Söni-féle irodalomszemléletet ismerem s már foglalkoztam vele. Csehi Gyulának nincs kialakult szemlélete az itteni magyar irodalommal kapcsolatban. Jancsó Eleméré nem számít a huszadik századot illetően. De itt vannak a legújabbak. Az eklektikus Marosi Péter s a steril esztétizmusba fulladó Kán-

2006 Labancz Frida televíziós szerkesztő.

2007 Jordáky itt a Kántor Lajos és Láng Gusztáv szerzőpáros által írt irodalomtörténeti kánonra gondolt, amelyben a szerzők amellelt, hogy generációs alapon vették sorba a romániai magyar írókat, vizsgálódásuk fő szempontját a művek esztétikai minőségére fektették. Ennek következtében a szerzőpáros véleménye szerint a szocialista irodalom annak „szociologizáló” jellege miatt esztétikai értelemben az elmúlt fél évszázad leggyengébb termése volt.

2008 E. Fehér Pál: *Becsüljük meg hídjainkat*. Népszabadság, 1970. június 21. 5.

tor- és Láng-féle szemlélet.<sup>2009</sup> Ennél a két fiatalembernél az a legnagyobb baj, hogy anélkül, hogy elolvasták volna az ötven év irodalmát, ítéletet mondanak és irodalomtörténetet írnak...

**Június 30.** A szocialista eszmében azért hiszek, mert ifjúkoromtól nem pártnak, hanem az eszmének köteleztem el magam. A pártok cserbenhagyhatták az eszmét, a világszemlélet azonban tartós. A politikai pártok s különösen azok, amelyek még a gondolkodás szabadságától is megfosztják tagjaikat, híveiket s az állampolgárokat, lényegében a mindennapok taktikájában gondolkoznak. Az eszme, a szilárd világnézet azonban nem nyakkendő, amelyet a divat után lehet felvenni vagy eldobni. A politikusokat ma már nem is érdeklik az eszmék. Néhány betanult jelszót szajkóznak. A jobbik eset, amikor tudják, hogy jelszó az, s maguk is megmosolyogják, amit mondanak. A baj ott kezdődik, amikor elhiszik mindazt, amit mondanak, szürke és semmitmondó jelszavaikat bölcs gondolatoknak vélik, s azt hiszik, hogy államférfiak, pedig csak kis szürke kis állatocskái az emberi fajtának. Meggyőződésre, rációra, a dolgok mérlegelésének józan logikájára van szüksége az emberiségnek...

**Július 1.** Lakatos Istvánné meghalt.<sup>2010</sup> A temetésén beszéltem a sírnál. Megadtam a tiszteletet egy hűséges szociáldemokratának s egy bátor asszonynak, aki Lakatos Istvánhoz és az eszméhez egyaránt hű maradt, rettenetes nyomorban élt, üldözték, fenyegették, ígértek állást, de nem ingott meg egy pillanatra sem. József Attilát idéztem fel a búcsúztatóban... Szociáldemokrata temetés volt. Gyülekező a temetőben... A temetőben még nem tiltják meg, hogy beszéljek, s én szabadon, meggyőződésem szerint, az igazat beszélem. Ha jelentik illetékes helyeken, ám tegyék. Legalább láthatják, hogy vannak még emberek, akik igaznak vélt és hitt meggyőződésükből nem engednek...

Miért nincs bátorsága a pártnak az élő szociáldemokratáknak is életlehetőséget biztosítani? Emberi körülményeket teremteni számukra? Nem szavakra van szükség ünnepi alkalmakkor, hanem tettekre a mindennapok gyakorlatában...

**Július 2.** Túl mohón akarják restaurálni a polgári kultúrát Benkő, Jakó, Mikó s még néhány társuk.<sup>2011</sup> Úgy érzik, elérkezett a konzervativizmus órája. Pedig a konzervativizmus a reakció egyik formája. Kétségtelenül civilizált formája, a konzerválás azonban lemaradást jelent. A magyarság megmaradásának csak egyik bázisa hagyományainak őrzése és ápolása. A ma felmérése szükséges. Parancsolóbban szükséges, mint bármikor. Nem néhány ezer értelmiségin alapulunk, hanem a földművesek s a munkásság milliós tömegein. Aki ezt nem érti meg, az végül is a reakciót szolgálja, s a nemzetének éppúgy sírásója, mint az emberiség haladó ügyének. Jakó, Imreh és társai a leggyávábban viselkednek a történeti karon, de megjátsszák a nemzeti hős szere-

2009 Jordáky itt az erdélyi irodalmi élet kanonizáló törekvéseit sorolta fel. Ebből a Kántor-Láng-féle bizonyult a legtartósabbnak.

2010 Ismeretlen személy.

2011 Benkő Samu és Jakó Zsigmond történészek, valamint Mikó Imre jogász/szerkesztő.

pét értelmiségi körök előtt.<sup>2012</sup> Merészjeljenek kiállani legalább azokon a helyeken, ahol dolgoznak. És ki patronálja őket?... Balogh Edgár...

**Július 3.** A szociáldemokrata sajtó történetével foglalkozom. Megkezdtem az Arbeiter Zeitung temesvári szociáldemokrata lap történetének (1918–1921 évek) megírását. Sok érdekes anyag. Sok minden frissül fel bennem, de sok új dologra is rájövök...

Lesz-e kiegyezés a két óriáshatalom között? S hatásaképpen megoldódnak-e a kis nemzetek sérelmei? Vagy mégis a termonukleáris háborúban kell majd mindannyiunknak elpusztulni?... A problémák mind súlyosabban fejlődnek a kibontakozás felé. A hárommilliárd ember külön-külön tehetetlennek bizonyul az atomerőt birtokló politikusokkal, katonákkal, tudósokkal szemben... Reménytelennek látszik az emberi jövő. Szerencsére mérhetetlenül nagy az optimizmusom az emberi jövő tekintetében. No, objektív alapja nincs ennek az optimizmusnak. Egyszerűen szükségem van rá, hogy élni tudjak...

**Július 4.** Ismét elővettem a Janovics-kéziratot. Most már a végleges és utolsó formát adom meg neki, s ragaszkodom ebben a formában való kiadásához. Úgy látom, végre a Kriterion tényleg tervébe iktatja...

**Július 5.** Az Arbeiter Zeitung-tanulmányt befejeztem.<sup>2013</sup> A temesvári munkásmozgalomban a németek szilárdan szociáldemokrata irányzatot követtek a húszas években is...

**Július 6.** Olvasom Csehi Gyula könyvét.<sup>2014</sup> Érdekes. Kísérlet lényegében egy szocialista „szellemtörténet” alkalmazására. Rengeteg anyagot ad, talán nem mindig a leglényegesebbet. Újszerűsége azonban úttörővé teszi egy egészen elhanyagolt területen. Bűnös elhallgatást érzek a könyv körül. Ki kell állani mellette!

**Július 7.** Második napja figyelem a szovjet–román találkozó lefolyását rádióban, televízióban és sajtóban.<sup>2015</sup> Nagyon hűvös minden...

**Július 8.** A Negrea által jelzett ember még mindig nem jelentkezett.<sup>2016</sup> Pedig van már két hónapja is, hogy sürgősnek és fontosnak tartott egy beszélgetést a nemzetiségi kérdésről. „Magasabb” személyiségről volt szó. Vajon a KB-apparátusból akartak beszélni, vagy talán állambiztonsági ember?... Nem fontos! Továbbra sem kívánok velük [együttműködni], s ha mégis akarnak, az álláspontom határozott és szilárd...

**Július 9.** Az Irisz-telepi irodalmi estélyünk visszhangja jó. Csak éppen az írók berkeiben van csend körülötte. Micsoda társaság, hogy nem akarja észrevenni, mit jelent a „ki a külvárosba”. Nem jelszó, hanem program. Osztály és nemzetiségi program ugyanakkor. Tömegek közé kell menni. És a magyar nemzetiség tömegei is ott élnek.

2012 Jakó Zsigmond és Imreh István történészek.

2013 A hagyatékban nem találtunk ilyen című kéziratot.

2014 Jordáky itt Csehi Gyula *Modern Kalliópé* című kötetére gondolhatott.

2015 *A szovjet párt- és kormányküldöttség látogatása hazánkban*. Előre, 1970. július 8. 1.

2016 Ismeretlen személy.



Belvárosban és szűk értelmiségi, vagy pláne csak diplomás rétegben gondolkodni súlyos hiba, s mindinkább bűnösökké válnak a szellem emberei, akik érintkezni sem akarnak osztály- és sorstársaikkal!

Kádár elutazott Budapestre.<sup>2017</sup> Remélem, hoz egy csomó könyvet...

**Július 10.** Szüntelenül tart a világ minden részében az emberek és az emberi javak pusztítása. Az elemi katasztrófák is nyomorúságot okoznak, a legtöbbet azonban az emberek okozzák embertársaiknak. Pusztítanak, sanyargatnak, kínoznak, lelkeket mérgeznek... Egyelőre a szocializmus sem tudott mentes maradni azoktól a bűnöktől, amelyeket a történelem folyamán eddig minden új eszmeújító vagy vallásteremtő mozgalom is elkövetett. Talán még századok kellenek az etikus ember kialakulásához. De hogyan formálódjék, ha magukkal a formálókval van a legnagyobb baj. Oh, a szürke emberek mennyi nyomorúságot tudnak teremteni az egész világon. Mert szürkék azok, akik csak szűk egyéni vagy csoportérdekben gondolkoznak, akik a bölcsek bölcsének vélik magukat, s hiányzik belőlük az a széles perspektíva, amely igazán emberre kellene tegye az embert.

**Július 11.** Megbeszélések, intervenciók tömege. Szülők rohangálnak protekció után a felvételi vizsgák közben. Most már ajándékokat ígérnek, sőt pénzáldozatra is hajlamosak. Mind jobban terjed az emberek közt az a vélemény, hogy protekciót kell szerezni, vagy korrumpálni kell, vagy együtt a kettőt, mert eredményt csak így lehet elérni. Lehet, hogy van alapja a közhiedelemnek. A tragikus azonban az, hogy ez a vélemény lassan közvéleménnyé válik... Különben baj van az egyetemi rendszerrel... s az egész neveléssel...

**Július 12.** Hosszú idő óta az első vasárnap, hogy csak itthon dolgozom. Ki sem mozdultam a házból. Olvasás. Írás. Az élet számbavétele...

**Július 13.** Mind kevésbé tudom elviselni régi „barátaimat”, és még látni sem kívánom őket. Ugyanis nemcsak pillanatnyi érdekopportunisták, hanem meg is ideologizálnak tarthatatlan és elfogadhatatlan álláspontokat és jelenségeket. Én a szocializmusból a magam részére nem engedem elsikkasztani az etikai tartalmat és a humanizmust, a szabadság és az igazság melletti kiállást, az összes dolgozó rétegek teljes érdekvédelmét és a nemzetiségek tökéletes egyenjogúságát. Aki szocialista vagy kommunista, minderről lemond, azt a magam részéről nem tekinthetem sem elvtársamnak, sem barátomnak...

**Július 14.** Bűnügyi regényeket százezres példányszámban, tudományos könyveket ezer példány alatt adnak ki ma már a könyvkiadók. Furcsa szempontok vezetnek a kiadók igazgatóit.

**Július 15.** Nem tartom magam csálthatatlannak, sem mindentudónak és hibátlan-nak, a közügyekben azonban mindenképpen az etikus magatartást követem. Ezt követelném meg az íróktól, művészekről, a szellem és a közélet embereitől. Ehelyett far-

2017 Kádár Bogárka.

kasok küzdelmét látom és rókák ravaszságát mindenfelé. A szó és a tett sehogy sem fedik egymást.

**Július 16.** Az egész világ átalakulóban van. Új termelési technikát hozott létre az ember, s ebben benne van korunk matematikai és új természettudományi gondolkozása. Természetszerűen kell megváltoznia a filozófiai és szociológiai gondolkozásnak s az irodalomnak és művészeteknek is. Ez az oka mindannak, amit világviszonylatban a politikai pártok krízisének, az ifjúság nyugtalanságának, a szexuális forradalomnak, a kommunista pártok konzerválódásának és elöregedésének, a régivel szembeni bizalmatlanságnak neveznek. Mindez öröndetes is. Ami elszomorító, az az etikai felfogás és különösen az etikai magatartás hiánya. Ez még súlyosabb ott, ahol beszélni és vitatkozni sem lehet róla. Az ember nem a naplójának kellene önvallomást tegyen, hanem az egész nép, a széles közvélemény előtt kellene kitarja lelkét, gondolatait, töprengései és vajúdásai eredményeit. Amíg ezt tenni nem lehet, nem válhatik az egész emberiség közkinccsévé az emberi elme alkotása...

**Július 17.** Nyomott hangulatban vagyok. Valami nagyon idegesít. A körülmények teszik, vagy valaminek a megérzése. Előérzet valamilyen szomorú esemény bekövetkezésére. Szeretnék utazni. Nagyon vágyom a pihenésre...

**Július 18.** Kafka *Perének* filmváltozatát láttam.<sup>2018</sup> Megrendítő film. Nagyszerű rendezés, kiváló játék. Aki megjárta a börtönöket, és van fantáziája, igen természetesnek fogja találni mindazt, ami a filmben történik. Megdöbbenő!...

**Július 19.** Nyugtalanságom tovább tart. Igyekszem dolgozni. A Hargitának írtam Csehi könyvéről.<sup>2019</sup> Igyekeztem valami újat mondani. A könyvet nem szabad lebecsülni...

**Július 20.** Egész életem harc. Most megint úgy érzem, hogy mélységesen kimerült vagyok. Rámegy az életem az igazságért és szabadságért való küzdelemre. Hiábavaló volt minden négy évtizeden át... és vajon hiábavaló tovább küzdeni. Bármilyen optimista is legyek, erőmet lankadni érzem, s hitem az emberek után az ügyben is meg-inoghat. Pedig nem veszhet el nemzetem, nem nyomoroghat a dolgozók osztálya, nem lehet sárba taposni az eszményeket. Mégis kell lennie, meg kell maradnia a reménynek... Remélem, hogy mai letört állapotom múltó jelenség...

**Július 21.** Ma gondolataim messze szállnak, s a szorongó érzések teljesen elhatalmasodtak. Valami nagy veszteség ért vagy ér. Életelemeim között döntő a derű s a mögötte levő hit. Hit az emberben, az igazságban, a szabadságban, az emberségben... Harcolok ellene, hogy ez megrendüljön bennem. És ma a szomorúság úgy uralkodott el bennem, hogy szavakban ki sem tudom fejezni. Hiába próbálom elterelni figyelmem, a szomorúság kínoz és szorongat. Képtelen vagyok akárcsak egy szót is még leírni...

2018 *The Trial* (1962), rendező: Orson Welles.

2019 Jordáky Lajos: *Regény és valóság. Jegyzetek Csehi Gyula két könyvéről*. Hargita, 1970. július 26. 3.

**Július 22.** A hangulatom nem sokkal jobb, de dolgoznom kell. Nehezen megy minden. Nem látom rózsásnak a helyzetet és a fejlődést...

**Július 23.** Rettenetes meleg van. Ez is hozzájárul rossz közérzetemhez. A vérnyomásom nyilván emelkedik. A fizikai rosszullétnek azonban lelki rugói is vannak. Levertségem tovább tart... Mégis próbálok dolgozni.

**Július 24.** Most került a kezembe a Történelmi Szemle múlt évi utolsó száma. Meglepetéssel és örömmel olvastam benne Ránki György nagyon értelmes kritikáját Oprea Titulescu könyvéről.<sup>2020</sup> Nem vonja kétségbe a diplomata Titulescu államférfíúi jelentőségét, de kétségbe vonja a marxista pecsétell ellátott nacionalista történetírás elfogadhatóságát. Szerinte Oprea nacionalista vonalra viszi a történetírást. A jól dokumentált kritikai írásban Ránkinak van igaza...

**Július 25.** Le kell gyűrnöm fáradtságomat, elkeseredésemet és pesszimista hangulatomat. És ismét legyűröm. Munkával. Rá kell térnem a nemzetiségi kérdés problematikájának kidolgozására és a kérdés történetének megírására. Az hiszem, fontos kérdések vannak napirenden, vagy ha még nem kerültek konkrét tárgyalás alá, rövidesen napirendre kerülnek. És közöttük van a nemzetiségi kérdés általában s a mi nemzetiségi kérdésünk is. Nem lehet tovább zuhanni. Én kitartok azon elvek mellett, amelyet 1968 nyarán kifejtettem a Párt legfelsőbb vezetőségének.<sup>2021</sup>

**Július 26.** Sándor András keresett fel.<sup>2022</sup> Pipával a szájában s törrel az övében jelent meg. Kedves, de egy kicsit bolond. Vagy legalábbis bolondos. Irodalmi kérdésekről beszélgettünk...

**Július 27.** Roger Garaudy után Charles Tillon kizárását határozta el pártszervezete.<sup>2023</sup> Tillon az ellenállás szervezője és hőse volt, s ez nyilván érzékenyebben fog hatni a kommunista párt tömegeire, mint az értelmiségiekkel szembeni fellépés. Mégis csak a krízis jelei ezek a franciaországi kommunista mozgalomban is. A kérdésnek megvannak a nemzetközi összefüggései. Nyilván Dubček és sok minden összefügg vele. Bár még mindig nem értem, a „prágai tavasz” miért tragikusabb a nyugati kommunisták szemében, mint 1956 októbere?... A kizárások azonban a vélemények és a kritika elnyomását jelentik, s ez nyilván erősíteni fogja a szocialista táborban azokat, akik nem kívánják a kommunistákkal való együttműködést... Persze a romániai sajtó egy szóval sem számol be ezekről a tényekről és válságjelenségekről...

2020 Ránki György: *Nicolae Titulescu történeti ábrázolásához (I. M. Oprea: Nicolae Titulescu's diplomatic activity)*. Történelmi Szemle, 1969. 3–4. sz. 345–349.

2021 1968. június 28-án zajlott Nicolae Ceaușescu személyes jelenlétével a román kommunista pártvezetés, valamint félszáz romániai magyar értelmiségi találkozója. A megbeszélésen viszonylag elég szabadon az erdélyi magyar sérelmeket tematizálták. Ezen a találkozón Jordáky is felszólalt, ahol a magyar kulturális nemzet egységessége mellett tette le voksát, valamint kérte több magyar intézmény létrehozását.

2022 Ismeretlen személy.

2023 Charles Tillon francia szakszervezeti tisztviselő, kommunista politikus.

**Július 28.** A spanyol kommunista párt emigrációs csoportja határozottan Dubček mögött áll, s élesen bírálja a beavatkozást a cseh belügyekbe. Elítéli a politikai elnyomást és a párttisztogatást. Hasonló álláspontja van az olasz, angol, dán és svéd kommunista pártoknak... Persze egyetlen párt sem enged vitaszabadságot. Ibarruri és a vezetőség többsége kizárta a pártból a sztálinistákat.<sup>2024</sup> Egyik helyen a dogmatikusok zárják ki a revizionistákat, másutt ugyanez a sorsuk a dogmatikusoknak. Minden kommunista pártban harcolnak a frakciózás ellen, s mindegyikben megvannak a frakciók...

**Július 29.** Olaszországban permanens politikai krízis van. Már hetek óta nem tud új kormány alakulni a szocialisták és a szociáldemokraták súlyos ellentétei miatt. Érdekes parlamentarizmus. Legalább tucatnyi párt, mindegyikben frakciókkal. A kereszténydemokrata pártban két önálló irányzat van. A munkásmozgalomban a kommunista pártból kiszakadt sztálinista, maoista és trockista csoportok, a szocialista pártból kivált proletáregység és szociáldemokrata pártok mellett legalább négy erős irányzat működik. Ezenkívül polgári középpártok és fasiszta mozgalom tevékenykedik... És fennáll a katonai államcsíny veszélye... Sokszor érthetetlen, ami ott történik, különösen a távoli szemlélő részére. De mégis igaz az a vélemény, hogy még a legrosszabb demokrácia is jobb, mint a diktatúra...

**Július 30.** A Közel-Keleten az Egyesült Államok és a Szovjetunió nyilván el akarja kerülni az egymással való szembekerülést. Végül is ezért fogadta el Nasser az amerikai javaslatot már napokkal ezelőtt, s hosszú válságos tanácskozások után ma az izraeli kormány is.<sup>2025</sup> Lesz megegyezés vagy nem – még nem lehet tudni, és kétséges. Hiszen annyi háttérben levő erő akadályozza ebben a térségben is a megbékélést. A nacionalista zsidó párt tiltakozik a megbékélés ellen, Szíriában és Jordániában pedig a palesztinai ellenálló szervezet tüntetett s égette el Nasser képeit, árulónak kiáltva ki őt. Milyen mértékben dolgozik a háttérben Kína? Milyenben más forradalmi erők? És milyenben [a] nagytőkés amerikaiak?... Nem látni, de mindenki dolgozik, mert mindenki számít a zűrzavarból előnyt húzni. A népek és nemzetek mögött nem a humanista erők a döntőek. Fegyverszállító profithajcsárok és forradalmárok vívják harcaikat, s nem törődnek a milliók pusztulásával és szenvedéseivel...

**Július 31.** Különben a nemzetközi tárgyalások idejét éljük. Örvendve s mégis fásultan hallgatom a híreket: Közel-Keleten fegyverszünet és tárgyalások előjelei, Moszkvában közvetlen német–szovjet tárgyalások, Varsóban kedvezően zárult le [a] lengyel–német megbeszélések egyik lényeges fejezete. A fásultság oka lehet fáradtság, de lehet az is, hogy néha–néha reményt vesztetten figyelem a világ alakulását. Mi is részei vagyunk a világnak, s a magyarság sorsa nagymértékben függ attól, hogyan alakulnak

2024 Dolores Ibárruri a Spanyol Kommunista Párt főtitkára.

2025 Az elmúlt nap. Előre, 1970. július 31. 4.

a nagyhatalmak közötti állapotok. Szeretném, ha a moszkvai tárgyalások eredménye-  
sek lennének. Az általános emberi ügyért, de a mi ügyünkért is...

**Augusztus 1.** Az Igazságban bevettem a „Ki a külvárosba” jelszót, s egy aktív  
szocialista kultúrpolitika alapelveit vázoltam fel.<sup>2026</sup> Persze úgy, ahogyan én képzelem  
el és tartom jónak. Kíváncsi vagyok, lesz-e egyáltalán visszhangja, vagy erre is az el-  
hallgatással felelnek értelmiségijeink...

**Augusztus 2.** Ma este megérkezett leányával Sebestyén Géza.<sup>2027</sup> Az állomásra ki-  
mentem s meghívtam magamhoz kolozsvári tartózkodása napjaira. Nagyon örven-  
dek, hogy láthatom.

**Augusztus 3.** Sebestyén Gézával töltöttem a nap nagy részét. Délelőtt városnézés,  
műemlékek és magyar történeti emlékek, délután kószálás a temetőben. Este hosszas  
beszélgetés művelődési életünkről... Érdekes és hasznos...

**Augusztus 4.** Sebestyén Gézáékat ma Gy. Szabó Bélához vittem el. Rengeteg met-  
szetet mutatott. Ragyogóan dolgozik még mindig. Érdekes beszélgetés. Vajon sor ke-  
rül-e valamikor a róla tervezett tanulmányom megírására?...

Délután a botanikus kertben kószáltunk. Szép séta tanulságos beszélgetéssel...

**Augusztus 5.** A Korunkhoz mentem fel néhány percre. Rövid, de éles párbeszédem  
volt Balogh Edgárral a Korunk művelődéspolitikája tekintetében. Jól ismert koncepcióját  
hangsúlyozta, s engem vádolt dogmatizmussal. Kimondta ő is, hogy úgy látszik,  
egy platformon vagyok Méliusszal.<sup>2028</sup> Számára a nemzeti egység megteremtése a leg-  
fontosabb feladat, s rég túlhaladott beszélni munkásosztályról, munkáskultúráról, s a  
szocialista ideológiát is fel kell váltania egy össznépi vagy össznemzeti felfogásnak.  
Azt hiszem, tudatosan nem akarja megérteni az én felfogásomat, s önmagától megré-  
szegedve hangoztatja rég elavult nézeteit. Számára minden taktika, s nyilván ezért  
nincs is szilárd világnézete. A világszemlélet kiformálása nem egyszerű feladat, és  
semmi esetre sem taktika kérdése. A politikában lehet változtatni a véleményt s a cél  
felé vezető eszközöket, a világszemlélet nem egy napra vagy egy hétre alakul ki az  
emberben... Persze Gáll Ernő most sem foglalt állást...

**Augusztus 6.** Mária elutazott néhány hétre Szilágysomlyóra. Lacival együtt autóval  
elkísértük. Így aztán néhány órát oda-vissza autóban töltöttünk, s az autó ablakán  
keresztül gyönyörködtünk a tájban. Szilágysomlyón azonban alig negyedórát töltöt-  
tünk, mert vissza kellett jönnünk. Remélem, valóban pihenő lesz Mária számára a  
két-három hét...

**Augusztus 7.** Ma reggel Moszkvában parafálták a német-szovjet szerződést.<sup>2029</sup>  
Óriási lépés ez a világpolitikában. Talán sok minden következik ezután. Willy Brandt

2026 Jordáky Lajos: *Művelődés és munkáskultúra*. Igazság, 1970. augusztus 1. 5.

2027 Sebestyén Géza könyvtáros.

2028 Méliusz József.

2029 *A szovjet–nyugatnémet tárgyalások befejezése után*. Előre, 1970. augusztus 9. 6. A tárgyalás a  
Willy Brandt-féle Ostpolitikával volt összefüggésben, amely nemcsak az NDK-val, hanem a  
Szovjetunióval való viszony javítását tűzte ki célul.

győzelme ez a német reakció felett, s ugyanakkor a német ipar számára elképzelhetetlenül nagy lehetőségeket nyit meg. A szociáldemokrata Brandt megteremti a békés fejlődés alapjait, s a német kapitalizmus számára talán soha nem remélt üzletek lehetőségét nyitja meg. A jólét nem feltétlenül „nagyter” probléma... Ezúttal a szovjet politika is rendkívül rugalmasnak és észszerűnek bizonyult. A megegyezés nemcsak az európai biztonságot szilárdítja meg, de az ipari fejlődés perspektíváit is rendkívüli módon... Így a szovjet külpolitika csatát nyert, Brandt még nagyobb politikai ellenfelei felett, s a német kapitalizmus pedig konkrét haszonélvezőjévé válik majd a ki-egyezésnek, ha sor kerül az első után a többi lépésre is... És bizonyára hatással lesz egész Európára. Még a nemzetiségi kérdésekre is.

**Augusztus 8.** Az új hetilap szeptemberben indul.<sup>2030</sup> Főszerkesztője Huszár Sándor, helyettesei Rácz Győző és Gálfalvi Zsolt. Jó, kipróbált és megbízható káderek minden szempontból. Nyilván központi orgánum lesz, jól körülhatárolt szerkesztési elvvel és ideológiai vonallal. Persze a központja ennek is Bukarest. Mind több értelmiségi kerül Bukarestbe és szakad el attól a környezettől, ahol népe él...

**Augusztus 9.** Egész nap itthon ültem. Dolgoztam. Emlékirataimhoz rendezgetem papírjaimat és élményemlékeimet. És olvasok...

**Augusztus 10.** Csehi Gyula könyvét olvasom ismét, ezúttal nagyon pontosan és alaposan. Elismerésre méltó munka. Megérdemel egy nagyobb tanulmányt. Írok a könyvről s a könyvben felvetett problémáról a Kortársnak...<sup>2031</sup>

Végre a Habsburg Monarchia bibliográfiájának a szerződését is előkészítették. Dai-covicu adta át, s hosszabb beszélgetésem volt vele. Óvott a gonosz emberektől és történelemhamisítóktól... Éppen ő?! Rendkívül érdekes. Önrevízió vagy szenilitás? Vagy mind a kettő?...

**Augusztus 11.** Az én irodalomkritikai és közvélemény-formáló fórumom az Igazság lett. Nem paradoxon, hogy a nem párttag egy idő [után csak] a párt hivatalos lapjában mondhatja el a véleményét. Szabadon és senkitől sem befolyásolva. Cikkeimen nem változtatnak, a cenzúra nem szól közbe, a pártfórumokon időnként, egyet-egyét nem engednek közölni. De szabadabban írhatok, mint ott, ahol régi barátaim mandarinoskodnak. Az Utunk és a Korunk vezetői félnek elvi jellegű cikkeimtől, s nem közlik, az Igaz Szónál pedig Hajdu Győző ravaszkodik. Nem tiszta emberek. Ezek a mandarinok és kártevők... Aztán az Igazságban azért is szívesen közlök, mert ez[t] olvassa a külvárosok magyarsága, s én mégis a nagy tömegekkel akarom a szellemi kontaktust tartani. Íróink nagy része s az irodalomkritikusok utálják a tömegeket, lényegében a pénzszerzésre gondolnak, s a kispolgári létformájukat igazolják írásaikban. Nagyon sok köztük az undorító fajzat. Haszonélvezők, de nem népszolgálók...

2030 A Hét című romániai magyar társadalmi-politikai-művelődési hetilap indulása (a lap 1970 és 2003 között jelent meg).

2031 Jordáky Lajos: *Regény és valóság*. Kortárs, 1970. 11. sz. 1832–1837.

**Augusztus 12.** Pont kettőkor bekapcsoltam a Szabad Európa rádiót, s tanúja lettem egy rendkívül fontos politikai eseménynek. A Sz. E. stúdiójából szóban közvetítette a német televízió Moszkvából közvetített adását, amikor Brandt és Koszigin aláírták az első szovjet–német egyezményt.<sup>2032</sup> Hiszem, hogy világtörténelmi jelentőségű aktusról van szó. Első lépés, de nagy lépés, amelynek folytatását és következményeit az elkövetkező hónapokban fogjuk látni. A szociáldemokrácia szerepe rendkívül fontos Európában az új együttműködési formák megteremtésében... A televízióban nemcsak a Brandt–Koszigin- és Brandt–Brezsnyev-kézfogást láttam, hanem derűs arcokat is. És ez talán ma a legtöbbet jelenti... Nemrég láttam Koszigin egy másik szocialista ország fővárosában, ahol két nap alatt egyetlenegyszer sem mosolygott. Bárha a mostani derűből a béke ügye nyerne s vele a népeké. Köztük a mi népünk is...

**Augusztus 13.** Fáradt vagyok. Ezúttal nem a munkától. A hiábavaló álldogálásoktól a hivatalokban. Miután másfél éve hiába próbáltam útlevélhez jutni, ezáltal annyit elértem, hogy egyáltalán beadhassam a kérvényt a tartományi milíciához. Persze még nem adtam be, csak járom a hivatalokat. Egyszer a CEC-nél befizettem 25 lejt, hogy elnyerjem azt a jogot, hogy nyomtatványhoz juthassak.<sup>2033</sup> A nyugtával háromórai sorban állás után sikerült nyomtatványokat szereznem. Onnan az Intézetbe, hogy engedjék meg, szabadságom alatt elutazhassak. Innen a káderhez a kérvénnyel. Az végre közölte, hogy holnap délben megkapom az írást. És ha kezembe lesz, akkor ismét néhány óra állás, amíg az iratokat beadhatom. Választ azonban csak hatvan nap múlva kapok a legújabb rendelkezések szerint... Hát így mennek a dolgok. Persze irataim megjárják majd az állambiztonság irodáit is. Végző fokon ott döntenek majd, ahogy pillanatnyilag éppen jónak látják...

**Augusztus 14.** Ismeretlen amerikai nő keresett ma, s az egykori Vasipariban dolgozó munkás, Goldstein Herman üdvözlét hozta Kanadából. Melegen emlékszik rám, mert védtem akkor a zsidó munkásokat, s amikor őt munkaszolgálatba vitték, családjának pénzt és fát juttattam... Oh, már magam sem emlékeztem erre, hiszen amíg tettem, emberi szolidaritásomat fejeztem ki és szocialista kötelességemet teljesítettem. Mégis most jólesik, hogy valakit, akit 27 éve nem láttam, emlékszik erre... Írok én is neki, új hazájába...

**Augusztus 15.** Könnyűnek találhatik naponta a vezető magyar értelmiség az egész országban. Sehol egy reménysugár. Felelős helyeken levő írók, tudósok és publicisták a történelemben nem ismert opportunizmusról és konformizmusról tesznek tanúságot...

2032 Az 1970. augusztus 12-i moszkvai szerződéssel Nyugat-Németország az Ostpolitik új jegyében egyelőre lemondott a német újraegyesülésről és az egyetlen német állam jogáról, ezzel de facto elismerte az NDK létét.

2033 Casa de Economii și Consemnațiuni (CEC).



**Augusztus 16.** A két világháború közötti sajtóéletet tanulmányozom. Folyóiratokat nézem s emlékeimet frissítem fel. Most már ideje a nemzetiségi kérdés történetét megírni, a két világháború közötti Románia vonatkozásában...

**Augusztus 17.** Végre sikerült beadnom az útlevelekérésemet. Az Intézettől megkaptam „kegyesen” a hozzájárulást, hogy szabadságom idején Magyarországra utazhassak. Több órás sorban állás után bevették kérésemet a tartományi milícián. Persze közölték, hogy 60 nap múlva kapom meg a választ. Addig ne is érdeklődjek. Hatvan nap egy kérés elintézésre? De hát ez a szabály, s azt is úgy lehet alkalmazni, ahogyan egyesek akarják...

**Augusztus 18.** Minősíthetetlen módon akadályozza Bisztray Mária a Színház vezetésével kapcsolatos kritikát. Miután megakadályozta a kritikusok részvételével az Igazság szerkesztőségében rendezett kerekasztal-konferencia anyagának a közlését Kolozsváron, most közvetlen beavatkozásával megghiúsította, hogy az anyag megjelenjen az Igaz Szóban. A következmény egyelőre még az is, hogy az Igazság szerkesztőségéből azonnali hatállyal kidobták Katona Ádámot.<sup>2034</sup> Lehet, hogy más okok is közrejátszottak ebben, de a döntő lökést Bisztray intervenciója adta meg...

**Augusztus 19.** Sebestyén Géza visszaérkezett Kolozsvárra. Itt marad holnap, és pénteken átmegyek vele Zilahra és Szilágysomlyóra. Sok élménye van, s bizonyára még sok időre van szüksége, hogy mindent elrendezzen magában...

Csehi Gyula regényelméletének második kötetét tanulmányozom. Még elmélyültebb elemzést és értékelést érdemel...

**Augusztus 20.** A *Vallomás*, Artur London könyve, körüli vitát a film vitája követi.<sup>2035</sup> Yves Montand játszotta a főszerepet, s kijelentette, hogy nem szocialistaellenes film a szándék, de fel kell számolni a sztálinizmust, mert az ötvenes években „mindannyian sztálinisták voltunk, s még elképzelni sem tudtuk, mi történik”. Az „emberi arcú szocializmus” ügyét szolgálja nyilván az igazság, de a féligazság nem vezethet eredményre. A teljes igazságra van szükség...

Mikor írom meg az „Ezeregyedik éjszakát”?...<sup>2036</sup>

**Augusztus 21.** Fejér Miklós vitt el kocsijával Sebestyén Gézával és leányával, Kati-val – előbb Zilahra, onnan Szilágysomlyóra.<sup>2037</sup> Megnéztük a Wesselényi-szobrot s az egykori kollégiumot, ahol Ady tanult, s ahol ma alig vannak magyar nyelvű osztályok. Most először láttam belülről a református templomot. Érdekes épület, nem is láttam kívülről ilyen sokszögű templomot. Belül pedig olyan nagy, hogy akár nemzetgyűlés is lehetne tartani benne. Az egyház nyilvántartja a város református lakosságát. Ahogy hallom, meglehetősen pontosan... A délutánt Somlyón töltöttük. Báthory-vár és kazettás mennyezetű református templom...

2034 Katona Ádám irodalom- és művelődéstörténész.

2035 *Laveu* (1970), rendező: Costa-Gavras.

2036 Jordáky a fenti címmel 1952–1955 közötti börtöntapasztalatait szerette volna megírni.

2037 Fejér Miklós pedagógus, magyar tankönyvíró.

Mária nagyon örvendett érkezésünknek. Néhány órát vele töltöttem el. Késő délután Miklóssal indultunk haza. Sebestyénék ott maradtak, s hajnalban mennek tovább Érdmindszent-Adyfalvára...

**Augusztus 22.** Zilahi Jóskával hosszú beszélgetés irodalmaink és közéletünk kérdéseiről...<sup>2038</sup>

Délben Szilágyi Alberttel.<sup>2039</sup> Ha megkapom az útlevelet, hívott Győrbe. Egy előadást is tarthatnék...

Ma egy fiatal Eötvös-kollégista is keresett. Gergely Attila, s vele is elbeszélgettem.<sup>2040</sup>

**Augusztus 23.** Megírtam a Kortárs számára Csehi Gyula könyvéről a cikket...<sup>2041</sup>

**Augusztus 24.** Negrea ma megállított, elnézést kért valakinek a nevében, hogy anynyi ideje nem keresett meg. Az illető közölte vele, hogy szeptember első felében vagy Niculescu-Mizil, vagy Duca kíván velem beszélni...<sup>2042</sup> Kíváncsi vagyok. Legalább álláspontomat ismét kifejthetem. S remélem, alaposabban, mint eddig...

**Augusztus 25.** Ma Bukarestbe érkezett Mobutu tábornok, Kongó elnöke, az egykori híres Mobutu ezredes, akit akkoriban Lumumba gyilkosaként emlegettek a világ haladó sajtójában s a kommunista pártok naponta megbélyegeztek...<sup>2043</sup>

**Augusztus 26.** Bulgakov könyvéhez jutottam hozzá. Rendkívüli érdeklődéssel olvastam *A Mester és Margarita* történetét. Döbbenetes erejű könyv. A szürrealista és abszurd cselekményvezetés mögött a szovjet társadalom képe bontakozik ki a sztálini korszak minden visszasságával. De igaz irodalom, nagyszerű költői szárnyalású rímekkel. De milyen tragikus mégis az alaphang. Milyen nyomorúságos az emberi sors, ha meg van fosztva az emberségtől... Amikor befejezte a regényt, 1940 tavaszán meghalt Bulgakov, s negyedszázad múlva jelenhetett csak meg. Üldözés, mellőztetés, elpusztulás... halála után negyedszázaddal rehabilitálás. Ez is emberi sors... Vajon engem is majd évtizedekkel halálom után értékelnek?...

**Augusztus 27.** Hetek óta be sem tettem a lábam a Korunk szerkesztőségébe. Nem kívánom látni sem Balogh Edgárt, sem Gáll Ernőt, sem Kántort...<sup>2044</sup> Kétszínűek, jellemtelenek, csak nyomorúságos kis érdekeiket védik. Eszme, nép, ügy... semmi nem számít nekik. Most már súlyos a belőlük való kiábrándulásom, Kántort tévedésből soroltam közéjük. Ezt az embert soha nem szerettem, mert már ifjan jellemtelen törtetőnek tartottam...

**Augusztus 28.** A Szovjetunió és az Egyesült Államok a közel-keleti válság békés megoldásáért fejtik ki befolyásukat. Fegyverszünet ugyan van, a zavar azonban a

2038 Ismeretlen személy.

2039 Szilágyi Albert rendező.

2040 Ismeretlen személy.

2041 Jordáky Lajos: *Regény és valóság*. Kortárs, 1970. 11. sz. 1832–1837.

2042 Paul Niculescu-Mizil és Aurel Duca kommunista politikusok.

2043 *Üdvözljük Joseph-Desire Mobutut, Kongó Demokratikus Köztársaság elnökét*. Előre, 1970. augusztus 25. 1.

2044 Kántor Lajos szerkesztő.

szemben álló felek között növekszik. Izraelben válság a kormányon belül, Irak és Szíria ellenségesen szembefordult Nasserrel, a palesztinai ellenálló szervezetek fegyveres harc folytatását követelik, Jordániában veszélybe került a királyi trón is. Új erők törnek fel mind élesebben a háttérben. Kínai ultraforradalmárok izgatnak és küldik a fegyvert... Még távol van a béke ezen a vidéken...

**Augusztus 29.** A rádiónak készítettem előadást az elmúlt színházi év hazai szerzőinek bemutatott darabjairól. Igénytelen cikk végeredményben. Egy évad keresztmetszete...

Másfél évvel a könyv megjelenése után megjelenhetett az első értékelő kritika a Párttörténeti Intézet folyóiratában Csatári könyvéről.<sup>2045</sup> Az első cikk, amelyben az észak-erdélyi szociáldemokraták és kommunisták tevékenységét méltatják. Csodák csodája, a recenzióban többek közt engem is mint „markáns személyiség”-et emelnek ki. Ha valaminek a vége s egyben a kezdete egy új reális szemléletnek, akkor öntudatos ez a cikk...

**Augusztus 30.** Trócsányi Zsolt Wesselényi-életrajzát olvasom...<sup>2046</sup> Érdekes, Vajda Lajos azt mondta, hogy az általuk készített kolozsvári történelmi útmutató kötetben nem lehet még csak meg sem említeni Wesselényi nevét. Ahogy mondja, túlságosan ingerelné Pascut, ő pedig elég opportunistá, hogy ne kísérelje meg...

**Augusztus 31.** A légi gengszterizmus mind nagyobb méreteket ölt. Dél-Amerikából mindinkább áttevődik a Közel-Keletre. Különösen a palesztinai szervezetek gyakorolják. Úgy látszik, az úgynevezett nemzeti felszabadító harcok új módszerei és taktikája közé bevonul a repülőgépek elrablása s az utasok túsókként kezelése...

**Szeptember 1.** Kissé megint fáradtnak érzem magam. Idegileg. A tehetetlenség fáradalma. Az emberekben, a barátokban való csalatkozás mélységes fáradalma. Szétnéznek szellemi életünkben. Megalkuvás és nyomorúságos oportunizmus. Gyáva lelkek...

**Szeptember 2.** Alig érintkezem emberekkel...

Elovestam Illyés Gyula *Tiszták* című drámáját.<sup>2047</sup> Nagy dráma. De ismét a nemzet-halál problémája. Az árva magunkra hagyás. Az elhagyatottság. A reménytelen és örökös bukásra ítélt küzdelemben... a reménysugár...

**Szeptember 3.** Soha nem érek a végére már a Madosz és az Ekések Frontja sajtója történetének.<sup>2048</sup> Pedig már ideje lenne lerázni magamról. Érdekes, de így elnyújtva, állandóan megszakítva a munkát, mégiscsak teher. Ebben a hónapban megpróbálom befejezni...

2045 Pintér István: *Csatári Dániel. Forgószélben. Magyar-román viszony – 1940–1945.* Párttörténeti Közlemények, 1969. 3. sz. 166–170.

2046 Trócsányi Zsolt: *Wesselényi Miklós.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.

2047 Illyés Gyula: *Tiszták.* Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1971.

2048 Két világháború közötti baloldali pártok: Magyar Dolgozók Országos Szövetsége és a Petru Groza vezette Ekésfront.

**Szeptember 4.** Finnországi szociáldemokrata pártküldöttség járt az országban. Még közös közlemény kiadására is sor került. De vajon beszéltek a romániai szociáldemokraták sorsáról és helyzetéről? És vajon az ilyen találkozások után következik be valamilyen változás? – Aligha hiszem...

Fodor Lacival lementünk Zilahra s onnan Mária után Szilágysomlyóra.<sup>2049</sup> Néhány óra Zilahon. Nagy építkezések. Úgy látszik, a megyeszékhely visszaállítása lendületet adott a városnak. Szilágysomlyón ezúttal csak Mária kis nyaralójában töltöttem néhány órát. A város képe – autóból nézve – alig változik. Este már itthon is voltunk...

**Szeptember 5.** Irataimat rendezem. Mennyi jegyzet, feljegyzés, levél... Valóságos kincsesbánya emlékirathoz. Az emlékezésekkel sokáig már nem várhatok. Csak ne lenne a létfenntartásnak az a borzalmas helyzete, amely cikkek írására kényszerít...

Itt vannak Fényes Imréék.<sup>2050</sup> Nálam szállt meg Erdélyi Sanyi.<sup>2051</sup> Egzaltált fiatalember. Értelmes, de rendkívüli nagyképű. Nem rokonszenves, de elbírható...

**Szeptember 6.** Megírtam az utószót Salamon László tanulmánykötetéhez...<sup>2052</sup> Le is gépeltem s elküldtem a Kriterion kiadóhoz Kovács Erzsébethez.<sup>2053</sup> Ezt a nőt sem bírom. Kikkel kell együttműködni?...

**Szeptember 7.** A Pártkollégiumba hívtak. Megint Balázs Péter ügyében kérdezett meg valaki Bukarestből.<sup>2054</sup> Végleg tisztázni szeretnék az ügyét. Úgy látom, igen nehéz. Elhitték, hogy rendes és becsületes elvtárs volt, de miért vállalta a fizetési alkalmazást a kémelhárítónál? – ezt kérdezték. Felelni nem tudtam, s mostanig én magam sem tudtam ezt. Tudomásom szerint Balázs Péter rendes katonai szolgálatát teljesítette, s most kiderül, hogy alkalmazott volt. Ennek ellenére becsületességéről meg vagyok győződve, mint ahogy mindig meg voltam. Ezt megmondtam most is...

**Szeptember 8.** A mi vezető magyar értelmiségi rétegünk antimarxista álláspontja mögött merev konzervativizmus áll. A dogmatizmus csődjéből a világnézet csődjébe következtetnek, s azt hiszik, elöszedhetik elavult nézeteiket. Mindazt, ami már félszázaddal ezelőtt is ősdi volt. Még csak nem is törekszenek az újra. Nem akarják észrevenni, micsoda szellemi erjedésen és vajúadásokon megy át a világ. Ebben a nagyszerű szellemi forrongásban új eszmék születnek, a marxizmus kitejesedése következik be, de semmi esetre nem a múlt éled újjá. Milyen rettenetesen tévednek, akik restaurációra törekszenek. El kell pusztulniuk, de nehogy magukkal rántsák ismét az egész népet...

**Szeptember 9.** A Dacia kiadónál beszéltem Lászlóffy Aladárral az erdélyi filmtörténet kiadása tárgyában. Nem meri vállalni Căpraru nélkül.<sup>2055</sup> Még várjunk 2-3 hétig

2049 Fodor László történetész.

2050 Fényes Imre fizikus.

2051 Erdélyi Sándor író, költő.

2052 Salamon László: *Május kék madara. Esszék és publicisztikai írások 1923–1943.* Utószó: Jordáky Lajos. Kriterion, Bukarest, 1971.

2053 Kovács Erzsébet szerkesztő.

2054 Balázs Péter képzőművész.

2055 Ismeretlen személy.

– mondja. Hát jó, várjunk! Micsoda gyáva és taktikázó emberek. Ügyelnek, nehogy problémák legyenek...

A Kriterionhoz benyújtottam a Békésy-tervezetet és a színháztörténeti könyvtár tervét. Kíváncsi vagyok a döntésre...

**Szeptember 10.** Hosszú szünet után ismét összeült az *Irodalmi Lexikon* szerkesztősége. Edgár megint az unalomig ismételtette jól ismert tételeit. Világszemléletet és elvszerűséget követeltem... Ülés után Edgár próbált megnyerni nem tudom, milyen együttműködéshez. Nem vagyok hajlandó semmire ezután az ilyen szélkakasokkal... Magamtól kérdelem, mi értelme akár ebben a szerkesztőségben is együtt ülni olyan emberekkel, mint Balogh Edgár, Benkő Samu vagy Kántor Lajos?... Egyik sem tisztá ember...

**Szeptember 11.** Goldner Bandi dolgozatának első részét olvastam el a román szociáldemokrata szekció és az Adevarul tevékenységéről 1908–1918 között. Tényismeretetés, de egyetlen eredeti gondolat sincs benne. Lehet, hogy hasznos is lehet, mert a szociáldemokrata vonalat fejezi ki...

**Szeptember 12.** Lengyel József néhány megrázó írását olvastam az ötvenes évek előtti szovjetlágerek életéből. Csak erősít, hogy már én is írjam meg élményeimet a poklok poklából...

**Szeptember 13.** Az élet rendkívüli izgalmakkal folyik az egész világon. Velünk azonban senki nem törődik. Poshadt minden...

**Szeptember 14.** Szét kellene rombolni a mítoszokat. Nincs szükség illúziókra. Ez előfeltétele a megmaradásnak és fejlődésnek minden nép számára. És főleg számunkra, a magyar nemzetiségre, amely elhagyatott, nincsenek vezetői, s akik vannak, csak önös nyomorúságos érdekeiket nézik. Mi van a magyar értelmiséggel? Miért e gerinctelenség? Miért a meghunyászkodás? Miért a gyávaság?...

**Szeptember 15.** Még mindig nincs kedvemre találkozni egykori barátaimmal, akik életemből kiiktatok nyilván véglegesen. Nehéz művelet megválni harcostársaktól. Az etikai magatartás és világszemléleti tisztaság alapja az igaz jellemnek, s akik ettől eltérnek, azok jellemteleneknek bizonyultak. Én változatlanul hiszem, hogy az emberiség fejlődésének az útja a szocializmus felé halad. De nem mindegy, hogy embertelenné válik, vagy az igaz humanizmus képviselője. Ez pedig az emberektől függ első sorban.

**Szeptember 16.** Macskási Alberttel találkoztam véletlenül.<sup>2056</sup> Gyermekkori barátok voltunk, s együtt jártunk már az elemi iskolába és református kollégiumban az első négy gimnáziumban. Pesten él, szobrász, s amint mondja, ragyogóan él. Meghívott hozzá, ha Pestre mennék. Hát igen, feltétlenül meglátogatom...

2056 Ismeretlen személy.

**Szeptember 17.** Jordániában a király katonai diktatúrát vezetett be s fegyveres harcot indított a partizánalakulatok ellen.<sup>2057</sup> Véres harcok vannak Ammanban s a többi városban. Tankokkal és tüzérséggel gyilkolják egymást az arabok. Újabb nagy konfliktus fenyeget. A palesztinokat fegyveresen akarja támogatni Irak és Szíria. Amerika nagy erőket von össze. Mao és a kínai politika a palesztinai partizánok mögött áll. A Szovjetunió az első nap még hallgat. A helyzet mindenesetre válságos, s nincs kizárva, hogy Huszein király trónjába kerül a belső harc. Tűz, háború, halottak, ostrom-állapot... Emberek gyilkolják egymást rettenetes dühvel és fanatikusan... Soha nem lesz béke a világban. Amerika és a Szovjetunió nyilván a békét akarja, de felettük nincs kizárva, hogy a kínaiak segítségével egy fanatikus arab-maoista szocializmus győzedelmeskedik...

**Szeptember 18.** Fényes Ferencsel beszélgettem.<sup>2058</sup> Mindenekelőtt megkérdeztem: a párt mai politikája változatlanul a marxizmus jegyében van, vagy pedig lényegében letértek arról, s felülről irányítják a szellemi életben a restaurációt? Kijelentette, hogy feltétlenül a marxizmus az alap.

**Szeptember 19.** Az öldöklés javában folyik Jordániában. Beduin hadseregegységek gyilkolják a palesztinaikat, elsősorban a polgári lakosságot. Belső hatalmi harc is folyik a királyi trónus körül, s a király felhasználja a beduinokat, hogy kímélet nélkül ne csak felszámolják, hanem ki is irtsák fajtestvéreiket. Nem állítanám, hogy példátlan kegyetlenséggel, ugyanis az elmúlt évtizedekben hozzá kellett szoknunk az embertelenségekhez...

**Szeptember 20.** Az *Irodalmi Lexikon* egyes címszavain dolgozom. Zenét hallgatok és olvasok. Bartók, Stravinsky, Ravel, Debussy, Respighi... hetek óta hozzájuk húz hangulatom...

**Szeptember 21.** Ceaușescu ma Bécsbe érkezett, s a szociáldemokrata köztársasági elnök és miniszterelnök igen ünnepélyesen fogadták.<sup>2059</sup> Televízió néztem...

Huxley-filmet kezdenek forgatni a televízióban. Mintha mindenki abnormális lenne ebben a történetben...

A mézárálás Jordániában tovább tart...

Svédországban ismét a szociáldemokraták győztek. De a kommunisták 3 helyett 17 mandátumot nyertek. Érdekes...

**Szeptember 22.** *Irodalmi Lexikon* címszavakat szerkesztettem meg... Még mindig csak a B betűnél tartunk!...

Jordániában folynak a gyilkos harcok. A palesztinaikat szíriai csapatok segítik. Az amerikai flotta fenyegető mozdulatai. Beavatkozással fenyegetőznek. Megint borotva-élen táncolnak, s a világ biztonsága forog veszélyben...

2057 *A jordániai események.* Előre, 1970. szeptember 27. 4.

2058 Ismeretlen személy.

2059 *Nicolae Ceaușescu, Románia Szocialista Köztársaság Államtanácsának elnöke hivatalos látogatásra Ausztriába utazott.* Előre, 1970. szeptember 22. 1.

**Szeptember 23.** Fáradt vagyok. Kimerítenek a volt barátaim, sőt még az elvtársaim is a szellemi frontról. Ennyi konformizmus, oportunizmus és elvmegtagadás elképzelhetetlen volt számomra. A legaljasabbak pedig, akik a háttérből igyekeznek irányítani másokat. A saját bőrüket azonban féltik...

Az Igaz Szónak Janovics-tanulmányt készítettem kérésükre.<sup>2060</sup> Megsürgettem a Janovics-könyv kiadását is. Nem tudom az eredményt...

**Szeptember 24.** Hajdu Győző „drága Lajos”-nak szólít meg egyik beszédében. Micsoda képmutatás és mennyi ravaszság! Mindenkivel jóban lenni, minden irányban bebiztosítani magát. Persze akkor vagyok „drága” nyilván, amikor valamire szüksége van...

**Szeptember 25.** A hivatalos ünneplés nagyon erőteljes Ausztriában. Kreisky csodálatát fejezte ki Románia külpolitikájáért...<sup>2061</sup> Nem fűzök hozzá semmi kommentárt, de nagyon csodálkozom...

Márki Sándor harmincas években írt tanulmányait olvasom újra.<sup>2062</sup> Lehet, hogy írok egy alapvető tanulmányt, amelyben rámutatok, hogy helytelen az a kialakult módszer, amely szurkálásokkal s egymásba marással igyekszik megkerülni az eszméi tisztázást és elmélyült kritikai személetet...

**Szeptember 26.** Megkaptam a Milícia értesítését, hogy jóváhagyták útlevílkérésemet, s egy hónap múlva átvehetem az útlevelem. Így csak novemberben megyek. Egy kicsit hideg lesz [olvashatatlan] elkényeztetett szervezetemnek, na de ez a legkevésbé. Az ember nehezebb dolgokat is kibír. A lényeg az, hogy mehetek, s remélem, el is fogok menni... Sok mindent kell azonban addig elvégezni...

**Szeptember 27.** Rossz a közérzetem. Pedig nagyon sok feladatot kell még elvégezni. Néha – és mind gyakrabban – halálérzeteim vannak. Nem félelem, de aggodalom, hogy nem tudom megírni mindazt, amit meg kell írnom...

**Szeptember 28.** Este tízkor váratlan hírt közölnek. Szívroham következtében meghalt Nasser.<sup>2063</sup> Megdöbbenő hír. Pedig egy nagyon furcsa egyéniségről van szó. Fiatal tisztként a fasizmus híve, döntő szerepe van később a királyság megdöntésében s az utóbbi években a szovjet mellé való felzárkózásban. De szimbóluma az arab népeknek, az arab nemzeti gondolatnak, az egységes arab nemzet kialakulási vágyainak... Mi következik? Újabb válság vagy csend? Nyugalom semmi esetre sem lesz, s a tömegek hangulata nyilván a még meglevő arab királyságok ellen fordul. Mind jobban tartok az új nagy világkonfliktustól...

2060 Jordáky Lajos: *Janovics Jenő – Az író és irodalomtörténész*. Igaz Szó, 1970. 11. sz. 758–763.

2061 Bruno Kreisky osztrák szociáldemokrata politikus.

2062 Márki Sándor történész.

2063 Gamal Abden-Nasszer egyiptomi politikus.



**Szeptember 29.** E. Fehér Pál járt Kolozsváron.<sup>2064</sup> Hosszan elbeszélgettem vele Pop jelenlétében, aki a Scinteia részéről kíséri.<sup>2065</sup> Irodalmi kérdések megítélésében egyezik a véleményünk. Különben azonnal írt a *Vasvirágról*, ahogyan megkapta a könyvet.<sup>2066</sup> Pándi üdvözlését küldi.<sup>2067</sup> Tőlem cikket várnak a Népszabadságba. Ígértem egy Mónus-cikket s majd még valamiket a mi itteni irodalmi és tudományos életünkről...

**Szeptember 30.** Rácz Győzővel beszélgettem. Botrányosnak tartják ők is a Színház mai helyzetét. De nem avatkoznak be kívülről. A Párt rendkívülien nagy szabadságot biztosít ezúttal! Így aztán Bisztray Mária önkényeskedhetik, teheti, amit akar... és züllesztheti a művészet eme nagy múltú hajlékát... Figyelmesen hallgatta meg, amit szellemi életünk rákfeneiről mondtam. De hol és milyen a kiút?...

**Október 1.** Az Igaz Szó értekezletet tartott a negyedszázad hazai magyar drámairodalmáról.<sup>2068</sup> Természetszerűen nem hívtak meg ide se. Ezt már igazán természetesnek tartom, s meg sem lepődöm. De azért regisztrálok és megfigyelem...

**Október 2.** A klánok korlátlanul uralják a magyar szellemi életet. S előkerültek s felülkerekedtek a régi mandarinok. Ott akarják folytatni, ahol negyedszázaddal ez előtt kénytelenek voltak abbahagyni. Nem akarják belátni, hogy a magyar nép katasztrofájának okozói között voltak. Mocskos lelkületű emberek. Mennyire undorodom tőlük!...

**Október 3.** Sokáig nem hallgathatok. Fel kell venni a harcot népünk érdekében a klánok és mandarinok ellen, akik eluralkodtak egész szellemi életünkben... Néhány emberrel talán mégis kellene józanul beszélgetnem. Sem osztály, sem nemzet, sem nép nem érdekli a vezető értelmiségi rétegeket...

**Október 4.** Elkészítettem a Józsa Béla publicisztikai írásainak a kötetét.<sup>2069</sup> Az anyag nagy része sajnos ma közölhetetlen. Egy része talán szerencsére, mert az derülne ki, hogy ez a becsületes kommunista bizony szektás volt és nagyon középszerű...

**Október 5.** Bécsben szociáldemokrata előtörés.<sup>2070</sup> Örvendek, mert a haladást és humanizmust mégis a szociáldemokrácia jelenti ma Európában...

A Józsa-kéziratot beadtam a „Dacia” kiadóhoz...

Salamon Lászlóval a hétfői beszélgetéseink keretében véglegesítettük kötetét. Nagyon öregszik... és naivitása még erősebb, mint volt...

**Október 6.** Megkapom az útlevelet. November elejére szervezem az utazást. Addig sok mindent el kell intéznem... A tervmunkám szerencsésen befejeztem, de még sok feladatom van...

2064 E. Fehér Pál kritikus.

2065 Ismeretlen személy.

2066 E. Fehér Pál: A „gyönyörű sors” regénye. Népszabadság, 1970. szeptember 19. 7.

2067 Pándi Pál irodalomtörténész.

2068 *Mai romániai magyar dráma*. Igaz Szó, 1970. 11. sz. 700–757.

2069 Józsa Béla: *Tanulni a múltból. Politikai és szépirodalmi írások*. Bev., összeáll. Jordáky Lajos. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1978.

2070 *Az elmúlt nap*. Előre, 1970. október 6. 4.

**Október 7.** Az új lap rövidesen megindul.<sup>2071</sup> Huszár és Földes úgy látszik, Kolozsvárról szerkesztik; többet vannak itt, mint Bukarestben.<sup>2072</sup> Számítanak közreműködésre – mondják. De nem hiszem. Legszívesebben vennék, ha nem is léteznék. Egyik barátom azt mondja, kellemetlennek tartják a léteget. Nem mernek a szemembe nézni, mert önmaguk mocskosságára gondolnak, ha velem beszélgetnek. Tehetek-e arról, hogy vannak alapvető kérdések, amelyekben nem engedek, mert nem engedhetek. Őket pedig csak önző egyéni érdekeik hajtják. De legalább egy kicsit lennének becsületesebbek!...

**Október 8.** Elhalasztottam a Fényessel való találkozását.<sup>2073</sup> Jövő héten beszélgetek vele. Nem tudom, valójában mit akar. Mégis azt hiszem, alapjában véve becsületes. Aktivista, s így szemléletének korlátai érthetők. Imádja Villont? Miért? De a mai irodalomból alig ismer valamit...

**Október 9.** Megdöböntő film Hitchcock remekműve, a *Madarak* (*The Birds*). Borzongató, s az ember a várost és embereket – a békés embereket – támadó sirályokat és varjakat repülőgépeknek érzi... Felettünk a veszély, mindent romboló és pusztító, természetből ellopott technika... Rettenetes élmény...

**Október 10.** Megint nyomasztónak találok az életet. Talán az is hozzájárul, hogy mind gyakrabban érzek nyomást a szívem körül. Még mindig nagyon sokat dolgozom, s keveset törődök önmagammal. Nekem nincsenek vasárnapjaim és ünnepnapjaim. Még nem vettem ki a nyári pihenőszabadságom. És ha kivettem volna? Talán még többet dolgoznék, mint máskor. Talán befejeztem volna némelyikét régi terveimnek...

**Október 11.** Ha valóban kézbe kapom az útlevelem, remélem, három hét múlva Pesten leszek. Sok intéznivalóm, munkám és beszélgetésem van. Alig-alig [elég] ez az egy hónap, amelyet el akarok tölteni...

**Október 12.** Bizony baj van itthon is. A gyermeknevelés kiesett a kezünkől. Laci-ka játékos kedve nem hagy fel, s nem tanul úgy, ahogy kellene.<sup>2074</sup> Közepes, sőt egyes tárgyakból nagyon gyenge. Senki nem tud hatni rá. Vajon mi történik most már az ilyen 12-13 éves gyerekekkel... Béluska az idén végzi a közgazdasági fakultást.<sup>2075</sup> Egyetlen nyelvet nem tud, s a képzésük mennyire gyenge. Az egyetem nem tanítja meg olvasni, kutatni és gondolkodni. Semmi nem kelti fel benne és barátaiban az ambíciót. Nagyon gyenge fiatalság. Mi lehet a kiút?... Sokszor reménytelennek látom a helyzetet.

2071 A Hét című romániai magyar társadalmi-politikai-művelődési hetilap indulásáról van szó.

2072 Huszár Sándor és Földes László szerkesztők.

2073 Ismeretlen személy.

2074 Jordáky László.

2075 Ifj. Jordáky Béla.

**Október 13.** Ceaușescu New Yorkba érkezett.<sup>2076</sup> Fontos egyezményt írt alá Pompidou a szovjet vezetőkkel. Kanada bejelentette a kínai kormány elismerését. A szovjet-amerikai viszony ismét feszültebb... Megyünk a katasztrófa felé...

**Október 14.** Csehi Gyula kiegészített Domokos Gézával, s visszaveszi a Téka szerkesztését.<sup>2077</sup> Azt mondta, felajánlja Mikó Imrének, hogy szerkesszék együtt... Ez is opportunizmus. Mikó értékes ember, mint sokan mások. Mindenkinek joga van az élethez, a munkához és alkotás lehetőségéhez. Én azonban nem tudom elképzelni, hogy együtt szerkesszek vele valamit. Felvetem magamban az *Irodalmi Lexikon* szerkesztőségének kérdését is. Én megmaradtam szocialistának, s vállaltam 1944 előtt is üldöztetést és mellőzést. Nem vállaltam az Erdélyi Párt és a Munkaközpont felajánlott vezetőszerpét. Ő képviselő lett, s megszavazott minden emberellenes törvényt. És még sokan mások így követték el a nemzetük elleni bűnöket is. Hogyan nekik lett volna igazuk? A katasztrófa előidézőiknek? A nép megtevesztőinek?...

**Október 15.** Ligeti Ernő kis publicisztikai könyvét olvastam újra. Az *Erdély vallatása* élesszemű publicista írása a húszas évek erdélyi politikusairól.<sup>2078</sup> Leleplező arról a vezető arisztokráciáról, amely a kezébe kaparintotta az erdélyi magyarság vezetését...

Kovács Dezső novelláskötetét adták ki. Nagy Géza bevezetője jó betekintő a századforduló konzervatív Kolozsvárának szellemi életébe...

**Október 16.** A Le Monde bizonyos változásokat vezetett be. Még modernebb, még gazdagabb s még alaposabb anyaggal jelentkezik. Nem fogadom el a klasszikus liberalizmus szemléletét, de csodálattal személem naponta a ragyogó szerkesztést és tanulmányoknak beillő elemzéseket... De nagyon sok időt vesz igénybe az olvasás, mert nem tudom félretenni. Végig kell olvasni. Minden szekciójába bele kell tekinteni...

**Október 17.** Tabéry Géza most összegyűjtött tanulmányait nagy élvezettel olvastam az elmúlt napokban.<sup>2079</sup> Nemcsak az Ady-komplexumba tartozó Csinszka-Berta kérdés érdekes, szép és tanulságos, de különösen érdekesek egykori írásai és az ötvenes években írt visszaemlékezései az erdélyi irodalomról, a transzilvanizmusról, arisztokraták és polgárok feszülő harcáról a Szépmíves Céhben s néhányuk kivonulásáról onnan... Nélkülözhetetlen a két világháború közötti erdélyi irodalom hátterének megismeréséhez. Irodalomtörténészek részére figyelmeztető, hogyan kell kutatni bizonyos tények mögöttes tényezőit.

**Október 18.** Kanadában a francia terrorista szervezet kivégezte az elrabolt munkaügyi minisztert, miután a kormány nem teljesítette a feltételeket... Borzalmas ez a

2076 Nicolae Ceaușescu elvtárs New Yorkba utazott. Előre, 1970. október 13. 1.

2077 A Téka sorozat irodalmi-történelmi-művelődéstörténeti sorozat volt az Irodalmi Könyvkiadó, majd a Kriterion gondozásában. A kiadó a kis kötetekben általában régebbi korok elfeledett magyar és nemzetközi írásait adta újra ki.

2078 Ligeti Ernő: *Erdély vallatása*. Kolozsvár, 1922.

2079 Tabéry Géza: *Két kor küszöbén. Önéletírások*. Kriterion, Bukarest, 1970.

büntény is. Ez politikai harc?... Íme de Gaulle néhány évvel ezelőtt elindított szeparatista akciójának eredménye.

**Október 19.** Szellemi életünkben folynak a belső harcok... Néhány klán folytatja küzdelmét..., oh nem elvekért, hanem a koncert. Egy csoport itt, egy meg amott. Ide ezeket nevezik meg munkatártnak, oda meg amazokat. Mindenki kikiáltja magát egyedüli igazmondónak, s legszívesebben minden ellenvéleményt elhallgattatnának. Ez a rettenetes. A türelmetlenség szelleme. Nem vitázni akarnak az emberek, de hiszen ezek nem is igazi tollforgatók. A szellem szabadságában nem hisznek, nem is akarják, sőt félnek tőle. A törpék önkénnyel akarják törpeségüket eltakarni. Pedig a szocializmusnak s benne a magyarságnak termékeny gondolatokra és tiszta beszélgetésekre van szüksége.

**Október 20.** Székelyudvarhelyen annak az iskolának a 300 éves évfordulóját ünneplik meg, amely a valóságban ma már nem is létezik.<sup>2080</sup> De hát akkor miért kell ünnepelni? A hagyomány ebben az esetben csak történelem s nem a mai valóság! Persze a mi magyar értelmiségünk konzervatív része ebben éli ki magát... Ahelyett, hogy a néppel törődne valamivel többet, s a mában szolgálná az elárvult embereket...

**Október 21.** Ceaușescu és kísérete az amerikai életforma gazdasági, társadalmi és mindennapi életét tanulmányozza. Repülőgyár és elektronikai ipar, Disneyland és Hollywood filmfelvétel közben bizonyára érdekes élményeket jelentenek. Szeretném majd tudni, mi lesz a tanulság[a] az utazásnak ebből a részéből a mi számunkra...

**Október 22.** Én igazában még soha nem olvastam el Herédi Gusztáv egyetlen elbeszélését sem. Újságcikkeit igen. És nem is gondoltam és hittem igazán írónak. Hónapok óta ágyam mellett kikészítve a múlt évben megjelent novelláskötete.<sup>2081</sup> Végül kézbe vettem, s igazán nagy örömet okozott. Szomorúságot és örömet egyszerre. Legszébb írásai mélységes szomorú embersorsok életét érzékeltetik. Megrázóan. Kecskés bácsi a legszomorúbb és legszebb írás. A mi magyar novellairodalmunk legjobb alkotásai közé tartozik. Ez bekerül a legszebb magyar novellák gyűjteményébe, ha egyszer összeállítják. Miért hallgatják el Herédit? Miért nem jutott el hozzám is már eddig? Miért nem bíztam benne? Egy kicsit még szégyenlem is magam. Egymás mellett élünk, gyakran találkoztunk, szeretem, s mégsem figyeltem fel rá... Csak egy módja van a jóvátételnek: ha késve is, de írnom kell róla...

**Október 23.** Mindig többet tervezek, mint amennyit el tudok végezni. Az időből sok elfaricskálódik. És azonkívül még olvasó ember vagyok. Nem tudok lemondani naponta az itteni lapok és a Le Monde és az Avanti olvasásáról. És a folyóiratokról, amelyek már alig hagynak időt a könyvekre. A szépirodalomra igazán alig jut idő, pedig a jó regény mennyi mindent mond az életről...

2080 Jordáky a Tanítóképzőre gondolt. Lásd: *Örhely a művelődéstörténet országútján*. Hargita, 1970. október 15. 2.

2081 Herédi Gusztáv: *Sóhajt a fenyves*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.

**Október 24.** Rácz Győzővel beszélgettem.<sup>2082</sup> Értelmes ember, de mégis kicsi ahhoz, hogy itt szellemi élet irányítója és cenzora legyen egyben...

**Október 25.** Dolgozom, s most ismét közönyösen nézem az eseményeket és a dolgok menetét.

**Október 26.** Olvasok. Dolgozom.

**Október 27.** Munka. Olvasás. Fásultság.

**Október 28.** Sokat olvasok. Írok is.

**Október 29.** Fényes Ferencsel beszélgettem. A szellemi életet a marxizmus irányába kell befolyásolni...

**Október 30.** Olvasok. És írok.

**Október 31.** Huszár Sándorba ütköztem egyik főtéri lépcsőházban. Arról panaszkodott, hogy nagyon kemény küzdelmet kell folytatni a sajtóigazgatósággal és más politikai szervekkel. De miért mentegeti magát előttem?...

**November 1.** A temetőben voltam. Felkerestem mindenkit, aki közel volt hozzám. Lacival voltam édesapám és anyu sírjánál. Mindig beszélgetek egy kicsit velük...

**November 2.** Végre aláírtam a szerződést a Salamon László publicisztikai kötetre.<sup>2083</sup> A kötetet már két éve beadtam. Azt hiszem, nem tévedek...

**November 3.** A Dacia Józsa publicisztikai írásokat akar kiadni. Megbízott egy tervezet elkészítésével...<sup>2084</sup>

**November 4.** A Rádióban Janovics Jenő és filmgyártásáról olvastam fel egy rövid értekezést. Jobban mondván egy rövid cikket...

**November 5.** Az Igaz Szónak Darvas-tanulmányt készítenek...<sup>2085</sup> És olvasok. Készülök Budapestre.

**November 6.** Nem tudom teljesíteni a magam elé tűzött terveket. Le kell mondanom, hogy megírjam a Hargitának és más lapoknak a cikkeket pesti utam előtt...

**November 7.** A Józsa-válogatást mindenesetre beadtam. Biztosan lesznek kifogások ellene, bár maximálisan óvatos voltam... Kovács István regényét javasolom kiadásra.

**November 8.** Olvasok. Filmtörténeteket. És ismét Rauschning könyvét Hitlerrel való beszélgetéséről...<sup>2086</sup>

**November 9.** Igyekszem befejezni a legfontosabbakat. Megváltottam csütörtökre a vasúti jegyet s elintézttem a formásokat. Nagyon várom az utazást...

2082 Rácz Győző szerkesztő.

2083 Salamon László: *Május kék madara. Esszék és publicisztikai írások 1923–1943.* Utószó: Jordáky Lajos. Kriterion, Bukarest, 1971.

2084 Józsa Béla: *Tanulni a múltból. Politikai és szépirodalmi írások.* Bev., összeáll. Jordáky Lajos. Politikai Kiadó, Bukarest, 1978.

2085 Jordáky Lajos: *Darvas József.* Igaz Szó, 1971. 5. sz. 753–759.

2086 Hermann Rauschning: *Gespräche mit Hitler.* Zürich, 1940.

**November 10.** Intézeti munkáim intézem. Pascuval beszélgettem.<sup>2087</sup> Bizonyos dolgokat kért Budapestről, az Országos Levéltárból...

**November 11.** Ma mindent befejeztem, amit feltétlenül el kellett intéznem... Még néhány levél... Késő este csomagoltam össze s terveimet rendezgettem... Éjjel sokáig rádióztam, s mindössze két órát aludtam... Hajnalban indulok...

**November 12.** Ma hajnalban elindultam Budapestre.

**November 23.** A Történettudományi Intézetben előadást tartottam a romániai történettudomány mai útjáról, irányzatairól és szemléletéről. Részletesen foglalkoztam a magyar történészek munkásságával is... Azt hiszem, sikeres volt. Őszintén gratuláltak sokan. Főleg Kosáry Domokos s még néhányan...<sup>2088</sup>

Délben Ránki Györggyel ebédeltem. Délután Szabolcsi Miklóssal találkoztam.<sup>2089</sup> Utána Klaniczayval, Bodnárral, Lukácsyval és József Farkassal beszélgettem.<sup>2090</sup> Mind-egyikükkel külön-külön... Eredményes és gazdag délután...

Este Nagy Zsuzsa hívott meg vacsorára.<sup>2091</sup> Hosszú beszélgetések vele és férjével. Nagyon rokonszenvesen beszélt a Párt politikájáról és Kádárrol. Elvetik a faji megkülönböztetést, s úgy éreztem, a szociáldemokrácia iránti érdeklődésük is növekszik. Viszont megdöbbenően hallgattam, amit Benkő Samuról mondott. Azt mondta N. Zs., rendkívül meglepte Samu, amikor arról beszélt, hogy a magyar történettudomány s a szellemi élet zsidók kezében van, akik nem érzik a magyar kultúra lényegét. Azt is mondta, hogy Erdélyben is súlyos fékezői a hagyománynak. Mi történik itt? – kérdezte...

**December 6.** Ma este visszaindultam Budapestről. A napot kellemesen töltöttem el. Délben elbúcsúztam a várostól. A Halászbástyáról végigtekintettem mindent, azt is, amit a külszín fölött az emberekből láttam meg. Bementem a Mátyás-templomba, s életemben először végignéztem egy misét, minden ceremóniájával... Délután Fényesék, Erdélyi Sanyi és Imre kikísért... Viszontlátásra, Budapest...

**December 7.** Hajnalban megérkeztem. Ügyszólván semmiféle vámvizsgálat, akár csak a menetelkor. Rendkívül udvarias vámőrök mindkét oldalon. Rengeteg könyvet hoztam. Legalább 120-130 művet. Még ott is hagytam, mert nem bírtam a többi...

Mária örvendett. Amíg megvirradt, beszéltem mindenről, amit láttam. Élményeim gazdagsága egyelőre azonban még felmérhetetlen. Rengeteg dolgot kell elrendeznem magamban.

2087 Ștefan Pascu történész.

2088 Kosáry Domokos történész.

2089 Szabolcsi Miklós irodalomtörténész.

2090 Klaniczay Tibor, Bodnár György, Lukácsy Sándor és József Farkas irodalomtörténészek.

2091 L. Nagy Zsuzsa történész.

Délig aludtam. Este felé benéztem az Intézetbe. Szerencsére senkit nem találtam, így nem kell beszélgetni. Egyelőre fárasztanak a kérdezősködő emberek... Csak Kádárral találkoztam.<sup>2092</sup> Örvendett mindennek, amit elhoztam neki...

És most munkára fel...

**December 8.** Olvasom az elmúlt hónapban otthon felgyűlt sajtótermékeket... Rengeteg beszéd, amit alig lehet megemészteni. Kevesebb beszéd és több és merészebb cselekedet az emberi társadalomban eszményibb s ugyanakkor realisabb lehet...

**December 9.** Felkerestem Pascut.<sup>2093</sup> Elmondtam neki, főleg a történettudomány területén észlelt dolgokat. A munkát, a lehetőségeket és a szellemet. Szorosabb kapcsolatot javasoltam a kolozsvári és a budapesti intézet között. Állandó kapcsolatra van szükség Erdély történetéhez a budapesti és bécsi levéltárakkal... Azt mondta, hogy Daicoviciu öreges féltékenysége és hiúságában akadályoz meg mindent.<sup>2094</sup> Ezért a tespedés és áporodott légkör... Közölte, hogy Duca szeretne beszélni velem...<sup>2095</sup>

Megkezdtem a munkát. Írom az 1913–1918-as mozitörténetet...

**December 10.** Dolgozom és olvasok...

**December 11.** Ma este megtartották Béluska esküvőjét.<sup>2096</sup> Örvendek neki, ha ez boldogságot jelent számára. Remélem, sikerül. Hiába, nagyon szeretem és sokszor fáj-lalom, hogy az utóbbi években oly keveset foglalkoztam vele. Több beszélgetésre van szükség a fiatalokkal. Ebben a rohanó világban együtt vagyunk, s mégis alig marad idő valamire is. A fejlődés magával ragad, s csak integetünk egymásnak...

**December 12.** Ma este tartották meg az esküvői vacsorát. Jól éreztem magam. A leány szülei és rokonsága egyszerű, rendes munkás emberek. Megszerettem őket, bár lehet, hogy először és utoljára találkoztunk ezen a vacsorán... Fogom segíteni a fiatalokat, amiben csak lehet...

**December 13.** A mozitörténet két fejezetével elkészültem. Mindenképp be kell fejezzem ebben az évben...

Bánffy Miklóst olvasom. A *Megszámláltattál...* terjengős, nem korrajz, az egész társadalom értelmében. Csak az arisztokrácia értelem nélküli életének a tükre. Így hasznos. De nem kell többet csinálni belőle...

**December 14.** Csehi Gyulával beszélgettem. Sürget kéziratokat a Téka számára. De ő sem sürget kötet összeállítására. Ez furcsa a barátságunkban. Én különben a tudományos és irodalmi életben is magam vívtam meg küzdelmeimet. Egyedül és magányosan. A barátaim soha nem támogattak, s aki csak tehette, gáncsolt... Most tetszik neki a Kortárs-cikkem, bár nem mindenben ért egyet velem...<sup>2097</sup>

2092 Kádár Bogárka.

2093 Ștefan Pascu történész.

2094 Constatin Daicoviciu történész.

2095 Aurel Duca a Kolozsvár városi pártbizottság első titkára.

2096 Ifj. Jordáky Béla.

2097 Jordáky Lajos: *Regény és valóság*. Kortárs, 1970. 11. sz. 1832–1837.



**December 15.** Máriával való együttélésünknek ma van a 39. évfordulója. Egy egész emberélet. Sok baj, küzdelem és szenvedés közben boldog élet. Ha ennyi boldogságot adna az élet minden emberpár számára, akkor nem lennének katasztrófák az együttélésben. Kis válságok mindig vannak, köztünk is lehetnek konfliktusok. Az én részemről alapvető bajok sosem voltak. Szerettem mindig boldognak látni és megelégedettnek. Ezt azonban a társadalmi körülmények megakadályozták minden rendszerben eddig. Lényegében szegény ember vagyok. A hűség önmagamhoz azt jelentette, hogy megvesztegetni magam karriert kínáló lehetőségekkel nem hagytam. Soha semmiféle rendszerben. Ma sem hagyom. Amit teszek, meggyőződésből teszem, szilárd világszemléletemből kiindulva... Mária vállalta ezt az életet, s ezért élete hősi élet. Rendszeresen lemondással, önmegtartóztatással és visszavonultsággal. Még az általa tévedéseknek tartott hibáimat is elnézte, ha el nem is fogadta...

**December 16.** Rettenetesen tragikus események vannak ezúttal Lengyelországban.<sup>2098</sup> Az északi kikötővárosokban utcai harcok, gyújtogatások, sok halott, sebesült... Kommunista biztonsági erők munkásokba lőttek... Lehet, hogy nem volt más kiút! De lehetséges ez? És hogyan lehetett idejutni? Hát nem lehet a szocializmust tényleg emberarcúan építeni, az emberek akarataira és öntudatára építeni? Nem lehet öngazgatást kialakítani s ezzel elismerni az emberek nagykorúságát?... Ismét és ismét tragédia...

**December 17.** Dolgozom a mozitörténeten. Olvasom Bánffy. És tanulmányt válogattam a Korunknak a futurologia tárgyköréből...

Milyen tragikus könyv Alvah Bessie: *A szexbomba* című könyve...<sup>2099</sup>

**December 18.** A Korunk-szerkesztőségében Edgárba ütköztem.<sup>2100</sup> Jól ismert intrikus-ravaszsgal tett fel kérdéseket és megállapításokat. De veszélyes dolgok forognak benne, vagy bomlott agy termékei lennének – magam sem tudom még mindig eldönteni. Először is azt kérdezte, milyen frontot szervezek ellene Budapesten. Aztán, hogy vajon lecsatlakoztam a zsidó-kozmozopolita írók táborához. Kijelentette, úgy látja egy platformra helyezkedtem Méliusszal és Varró Jánossal. Végül felszólított, fogadjam el azt a tételt, hogy tudományos életünk vezetőerejét Jakó Zsiga, Szabó [T.] Attila, Benkő Samu, Mikó Imre és társai jelentik, mert csak ők képesek tudományt művelni... Szépen és csöndesen meghallgattam. Kijelentettem, megvan a magam véleménye minderről. Nem tartozom táborokhoz, soha nem is tartoztam. Én világnézethez érzem magam elkötelezettnek, s nem mocskos, intrikáló csoportosulásokhoz...

2098 1970. december 14–22. között a lengyel munkások a Lengyel Egyesült Munkáspárt azon rendelkezése ellen szerveztek tüntetéseket, amellyel a KB a fogyasztási cikkek – mindenekelőtt a hústermékek – árát 23 százalékkal emelte meg. A tüntetéseknek a lengyel tengerparton halálos áldozatai is voltak.

2099 Alvah Bessie: *A szexbomba*. Magvető, Budapest, 1970.

2100 Balogh Edgár publicista.

**December 19.** Olvasás, munka, intézet, beszélgetések. Találkoztam Fényes Ferenc-cel.<sup>2101</sup> Egy-két dolgot elmondtam neki is irodalmi és szellemi frontunk antimarxista jelenségeiről...

**December 20.** Lázárral, Kádárral és Salamon Lacival kávéztam.<sup>2102</sup> Kádár érdekes dolgokat mondott el. Jellemezte Balogh Edgárt. Örvendek, ha beszélgetéseinkből ilyen megállapításokat von le...

**December 21.** Véletlenül találkoztam ezúttal Balogh Edgárral. Fontos és alapvető eszmecserét folytattunk. Ezúttal sarokba szorítottam. Unom már vezérkedő s rossz publicista szintű „konceptióit”. Elmondta, hogy készíti elő az utódlást a Korunknál. Benkő Samu és Kántor Lajos kell átvegyék a szerkesztést, ha ő nyugdíjba megy. Megint kirohant a nemzetellenes kozmopoliták ellen. Szemére vettem elvtelen dicsérő beszédét Vincze János beiktatásakor. Az mondta, „taktikai” fogás volt, mert körülötte akkor szorult a hurok. Méliusztól Gáll Ernőig mindenki feljelentette... Fel sem jegyzem magamnak hülyeségeit és „nemzetmentő” elgondolásait... Mindenképpen szeretné tudni, kikkel érintkeztem Budapesten, mi a véleményem róla, hogyan foglaltam állást a népi–kozmosopolita vitában, s szeretné, ha neki lennének a szövetségese... Botor és buta kérdések és feltételezések. Soha nem szerveztem frakciókat, és nem leszek szektánsok szövetségese...

**December 22.** Dolgozom...

Bánffy Miklós könyvét olvasom...

A lengyel események következménye Gomulka és munkatársai bukása...<sup>2103</sup>

**December 23.** Még mindig Bánffyval vagyok elfoglalva. A *Megszámoltattál...* után az *És híjával találtattál...* Érdekes és megdöbbentő, bár nagyon túlméretezett könyv. Kártyázó, bálozó, táncoló, író és szeretkező s közben politikai hatalomhoz ragaszkodó arisztokrácia. Tényleg pusztulnia kellett ennek a világnak... Végül a *Darabokra szaggattatol...* a teljes bomlást és széthullást dokumentálja. Egy ilyen osztály képviselői vezették még a századforduló utáni években is az országot... Bánffyban rendkívüli kettős szemlélet formálódik ki. Elítéli ezt a haszontalan arisztokráciát életmódja és koncepciótlansága miatt. Ugyanakkor a konzervatív demokrácia szemléletét vallja és Tisza Istvánt heroizálja. Az ifúságot „csalóka ideálokkal” és „sovén jelszavakkal” telíti. Siratja az elpusztuló országot s a vele pusztuló nemzedéket...

**December 24.** Karácsony este. Talán csak annak tudok örülni, hogy látom az utcán az örvendően vágyakozó gyerekeket és idehaza Lacikát. Különbön éppolyan szürke nap, mint bármelyik. Az emberek vásárolnak, mindent, mindegy, hogy mit, de vásárolnak és ajándékoznak...

2101 Ismeretlen személy.

2102 Lázár József szerkesztő, Kádár Bogárka.

2103 A lázongást Gomulka december 19-i leváltása csillapította le, másnap pedig a párt kiegészítő párti vonalát képviselő Edward Gierk vette át a párt vezetését.

**December 25.** Külsőségekben soha ilyen ünnepi díszben és fényben nem volt a város, mint ezen a Karácsonyon. De viszont kötelező munkanap van; gyárakban és irodákban dolgoznak, az üzletek nyitva vannak. Ünnepe nincs, csak ünnepi külsőség és ünnepi hangulat. Számomra a nap ugyanolyan, mint akármelyik más...

Olvasok és dolgozom...

**December 26.** Megint a moztörténeten dolgozom. De most már tényleg szeretném befejezni...

Bánffy Miklóst befejeztem. A sajtót átnéztem. Néhány tanulmányt olvastam el a legújabb sumérkutatókról. Sok benne, különösen magyar részről, az irreális vágyakozás...

**December 27.** Érdekes kérdéseket vet fel Henri Lefebvre a *La fin de l'Histoire* című könyvében.<sup>2104</sup> A feleletek már kevésbé érdekesek. Felveti a problémát, s legfeljebb kétélyeit tudja meg az olvasó...

**December 28.** A futurologiának mint a politikai előrelátás tudományának egyes kérdéseit vetem fel a Korunknak készítettő kis tanulmányban.<sup>2105</sup> Érdekes könyveket olvasok, főleg amerikaiaktól. John Kenneth Galbraith, [olvashatatlan] Arnold M. Rose sok érdekes adalékkal tesz próbára az embert...

**December 29.** A politikai előrelátás anyaggal foglalkozom. Emellett rengeteg az apró napi munka. Farsztanak gyakran a felesleges beszélgetések...

**December 30.** Bujor Surdu előadásán voltam.<sup>2106</sup> A Bánát lakosságáról beszélt a 18. században. Még mindig mennyire gyermekcipőben jár a gondolkodás. Mindenben csak az etnikai eredet és többség, ami érdekel egy csomó román történészt. Gyakran a nevetségesbe fúlt az előadás...

**December 31.** A szilveszter estét teljesen egyedül töltöttem el. Nem mentem sehova. Mária megsértődve a szobájába vonult. Lacika elment valahova... Rádiót hallgattam, televíziót néztem, olvastam és jegyzeteket készítettem. Egyetlen csöpp italhoz nem nyúltam. Munkával fejeztem be az évet és kezdtem az újat... Már reggel éreztem, hogy egyedül leszek, magányosan élem át a vidámság óráit... Nem is kívánok vigadni. Sok a szenvedés a világban. Hogyan mulassak, amikor az emberek tömege pusztul éhségtől és bombától... Meghallgattam a főtitkárt. Beszéde hosszú volt és unalmas. Régi dolgok ismétlése, egyetlen új gondolat nélkül... Éjjel egy órakor pedig a rádióval együtt elénekeltam a Himnusz... És utána még magányosabbnak és szomorúbbnak éreztem magam... Embersors... Magyar sors... Hazátlanság... Elidegenülés... Isten veled, 1970!... Vajon mit hoz 1971?...

2104 Henri Lefebvre: *La fin de l'histoire* [A történelem vége]. Les éditions de minut, Paris, 1970.

2105 Jordáky Lajos: *Változatok a politikai előjelzés témájára*. Korunk, 1971. 2. sz. 273–277.

2106 Bujor Surdu történész.

**Január 1.** Magányosan fejeztem be az óévet, s ugyanúgy kezdem az újat. Sehova nem mentem. Itthon dolgozom, s elmélkedem múlton, jelenen és jövőn. Annál inkább, mert a futuroológia egyes kérdéseivel foglalkozom.

Az emberiségnek, a szeretteinknek s önmagunknak is minden jót kívánnék erre az évre. De attól tartok, sok baj és szenvedés vár a közeljövőben is a világra.

**Január 2.** A politikai előrelátás tudományának egyes kérdéseiről fejeztem be tanulmányt a Korunknak...<sup>2107</sup>

**Január 4.** Hajdu Győző keresett fel. Két órát töltött nálam. Nemcsak cikkeket kért ezúttal, hanem emlékezéseimre volt kíváncsi Józsa Bélára, Szamosfalvára, a harmincas és negyvenes évek munkásmozgalmára vonatkozóan. Színdarab írással foglalkozik. Benne minden kialakult – mondja –, csak éppen a cselekmény helyét, idejét és akcióját nem tudja eldönteni! Ez aztán éppen elég. Megvan tehát a gomb, csak a kabátot kell hozzá varrni...

**Január 6.** Írom a kolozsvári mozitörténetet. Most látom, mennyi érdekes adatom gyűlt össze az elmúlt években...

**Január 8.** A mozitörténeten dolgozom...

**Január 10.** Lengyel József *Bécsi portyák* című újabb önéletrajzi kis kötetét olvastam. Ezt is élvezettel. Szeretem a könyveit...

**Január 12.** Vetró műtermében voltam.<sup>2108</sup> Beszélgetés a modern művészetekről. Tagadja az absztrakt művészetek lehetőségét... Ebben konzervatív. Nyilván, mert ő maga csak hagyományos formákban dolgozik.

**Január 14.** Hajdu Győző utánam jött s elvitt Marosvásárhelyre egy hosszabb irodalmi beszélgetésre. Velünk volt Jánosházy és Kádár.<sup>2109</sup> Az Igaz Szó szocialista jellegű irodalmi anyagáról beszélgettünk. Utána kimentünk Szovátára, s az Írók házában töltöttünk el egy fél napot s egy éjjelt. Nagyszerű környezet. Csend. Nyugalom. Itt lehet valóban alkotni. Nem ártana egy-két hetet itt tölteni el. Talán életrajzomat tényleg nyugodtan tudnám itt írni.

**Január 15.** Néhány órát még Szovátán töltöttünk el. Jövet Vadas községben álltunk meg két órára. Hajdu Győző nevelőanyjánál, Juli néninél. Nagyszerű parasztasszony. Rendszeresen olvas. Tele könyvekkel a kis ház és folyóiratokkal... Vissza Vásárhelyre.

2107 Jordáky Lajos: *Változatok a politikai előrejelzés témájára*. Korunk, 1971. 2. sz. 273–277.

2108 Vetró Artúr szobrász.

2109 Jánosházy György színházi rendező és Kádár Bogárka.

Ismét az Igaz Szó szerkesztőségében. Megállapodtam néhány cikkbe... Itt ezek nagyon szeretnek inni! Hogy lehet így dolgozni?

**Január 17.** Folytatom a mozitörténetet...

**Január 18.** Balogh Edgár szemrehányást tett, hogy pesti hazatérésem óta nem beszélgettem vele. Visszautasítottam, s néhány megjegyzést tettem magatartására.

**Január 20.** Végre befejeztem a kolozsvári mozitörténet megírását az 1913–1918-as évekre vonatkozóan. Érdekes kultúrtörténeti adalék.

**Január 22.** Balázs Ferencet olvasom.<sup>2110</sup> *A Rög alatt* nagyszerű irodalomszociográfiái önvallomás.<sup>2111</sup> Érdekes végigkísérni életrajzát. Az ifjú ember lángoló szocializmusától egy új népi vallás alapításának a kísérletéig. Utópista volt diákkorában éppúgy, mint halála előtti éveiben. Akkor elméletileg, azután gyakorlatilag. Értékes ember, életútját azonban elfogadni nem tudom.

**Január 24.** A Hargitának írtam Balázs Ferencről. Értékelve és bírálva. Meggyőződésem szerint.

**Január 25.** Az Igazságban két teljes oldalon jelent meg [cikkem] a két világháború közötti munkássajtból.<sup>2112</sup> A cikket azt hiszem, még szeptemberben írtam. Leadtam most Korvin-verset, Józsa-szavalókórust, Asztalos-novellát és Emil Isac-versfordítást.

**Január 26.** Csehi Gyula azt mondja, hogy levelet kapott E. Fehér Páltól. Cikket kér tőle, s felszólítja, hogy kövesse az én példámat. Azt írja, hogy még mindig tart a rendkívüli jó hatása a cikkemnek...<sup>2113</sup> Örvendek ennek. Úgy látszik, ott lehet hatásom, nem mint itt, ahol barátaim is izolálnak továbbra is... De jellemző Csehre az is, hogy szívesen írna, de előbb felmegy a Párthoz – Szabó Sándorhoz – engedélyt kérni a cikkíráshoz.<sup>2114</sup> „Nekem ezt meg kell tennem” – mondotta. Mi más ez, ha nem gyávaság és opportunizmus... *A Klio és Kalliópé* két kötetéért 140 ezer lejt kapott.<sup>2115</sup> Nyilván érdemes óvatosságnak lenni. Dehát mi van veletek, kommunista szellemi emberek? Meddig csak a gyávaság és a meghunyászkodás?...

**Január 27.** A világpolitikában ismét veszélyes helyzetek kezdenek kialakulni. A tárgyalások nyilván tovább folynak a diplomácia kulisszái mögött. Az amerikaiak súlyos helyzete Dél-Kelet-Ázsiában s a feszültségek Dél-Amerikában a militarista körök súlyos agresszív terveit fokozzák. Pedig csak vereséget szenvedhetnek. Minthogy el fogják veszteni a közel-keleti és Földközi-tengeri csatát is... Jordánia királyát meg fogják buktatni, Egyiptom meg fogja indítani a háborút a megszállt területek felszabadításáért, s az amerikai olajvállalatokat fel fogják számolni ebben a rettenetes gazdag olajvi-

2110 Balázs Ferenc unitárius pap, író.

2111 Balázs Ferenc: *A rög alatt*. Magyar Élet, Budapest, 1944.

2112 Jordáky Lajos: *Elnémíthatatlan hangok balról*. Igazság, 1971. január 23. 6.

2113 Jordáky Lajos: *Regény és valóság*. Kortárs, 1970. 11. sz. 1832–1837.

2114 Szabó Sándor szerkesztő.

2115 Csehi Gyula: *Klio és Kalliópé*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969; Uő: *Modern Kalliópé*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.

lágban... De mi lesz belőle? Végül is nyíltan szembekerül egymással a két mamut-hatalom? A Szovjetunió konszolidálja pozícióit. Kiegyezésre törekszik Németországgal, s valószínűleg létrejön valamilyen közeledés Kínával is... Meglátjuk, mit hoz a közel-jövő, s ebben mi lesz a szerepünk?...

**Január 28.** Létay és Marosi nem akarják megérteni, hogy a munkáskultúra ügyével való foglalkozás nem kötelezően elvégzendő „feladat”, hanem valóban kultúrügy...<sup>2116</sup>

**Január 29.** John Dos Passost olvastam újra.<sup>2117</sup> Cikket írtam róla az Utunknak...<sup>2118</sup>

**Január 30.** A szellemi emberek – akik a felszínen vannak és vezető pozíciókat töltenek be – még mindig elképzelhetetlen mértékben opportunisták. Ez vonatkozik Csehre és Gáll Ernőre, Balogh Edgárra és Méliuszra, és mindenkire az „írástudók” kasztjából. Nem is beszélek a volt polgárokról, akik nyomorúságosan gyávák. Hol vannak a marxisták?...

**Február 5.** Valami készül a nemzetiségi kérdésben. De változatlanul annak a furcsa koncepciónak a jegyében, amelyet politikai jelszóval, de szociológiai megalapozás nélkül „szocialista nemzetnek” neveznek. Egy-két jelentéktelen engedmény kulturális téren... és lemondás az alapvető szocialista szellemű nemzetiségi jogokról. Hallom, hogy Demeter János tárgyal erről a kérdéstről Jakó Zsigmonddal, Mikó Imrével s nem tudom, még kikkel. Velem nem. Azt hiszem, hiába is keresné az érintkezést. Tárgyalni sem vagyok hajlandó ilyen alapon. A háttérben Vincze János és társai állanak.

**Február 8.** Nagyon furcsa az új nacionalizmus, amelyet mind erőteljesebben képviselnek éppen a kommunista történészek. Már a munkásmozgalom történetére is kiterjed, s néha egyeseké, mint [olvashatatlan] vagy mások magatartása messze túlmegy Pascu nacionalista felfogásán is.<sup>2119</sup> Hol vannak a józan gondolkodók?...

**Február 10.** Ismét olyan tanulmányon dolgozom, amely jó ideig nem jelenhet meg. A húszas évek romániai szocialista mozgalmának történetét írom. Úgy, ahogy a történeti dokumentumokból kitűnik, szépítés és hamisítás nélkül. Önmagamnak csinálom, s talán majd használhatja az utókor...

**Február 12.** Érdekes, hogy Fényes Ferenc már néhány hete nem keresett.<sup>2120</sup> Az idők nyilván a régi burzsoá elemeknek kedveznek...

**Február 14.** Csehi Sári és Gyula azt mondták, sokkal többet használhatnék, ha kérném a pártba való visszavételem... Röviden azt feleltem: Nem tehetem, mert néhány kérdésben alapvetően különbözik ideológiai felfogásom, főleg a nemzet és nemzetiség kérdésében. Egyelőre nem a nézeteimre lenne szükség, hanem arra, hogy elfogadjam a ma uralkodó nézetet. Végeredményben mégiscsak az egyetlen ember vagyok ebben

2116 Létay Lajos és Marosi Péter írók.

2117 John Dos Passos: *U.S.A.-trilógiája: A 42. szélességi fok* (1930); *1919* (1932); *Dől a pénz* (1936).

2118 Jordáky Lajos: *John Dos Passos*. Utunk, 1971. február 19. 9.

2119 Ștefan Pascu történész.

2120 Ismeretlen személy.

az országban, aki a Pártközpont előtt kifejtette az államhűség és magyar nemzethez való tartozás egy időben való elismerésének és megvalósításának elméletét...<sup>2121</sup>

**Február 15.** Benkő Samuval hosszabb beszélgetés...

Csehi Gyula közölte, hogy az Akadémia megünnepli Gaál Gábor emlékét. Az előkészítésre megbízták Liviu Rusut, Gáll Ernőt és Csehi Gyulát...<sup>2122</sup> Ez is érdekes. A tény is, meg a névsor is...

**Február 17.** Ma hajnalban Mária elutazott Budapestre. Küldtem egy tanulmányt Illés László és Szabolcsi Miklós számára.

**Február 18.** Elmentem Balogh Edgár szabadegyetemi előadására. Nagyon hasznos volt számomra. Ismételten megbizonyosodtam, hogy úgy a múlt, mint a jelen megítélésében éles szakadék van közöttünk. Edgár még mindig taktikus, nem történelmi múltban és jövő perspektívában gondolkodik. Őt kizárólag a jelen érdekli. Így aztán valamilyen sajátos nemzeti egységben gondolkozva, a múltat is a mához kapcsolja. Így nem véletlen, hogy számára a két világháború közötti Erdélyből csak Kós Károly, Bánffy Miklós, Jakabffy Elemér, Mikó Imre és Venczel József a kardinális pontok. Ezekre akar építeni erdélyi múltat. A jobboldal s a nacionalisták a magyar nép számára jelentettek katasztrófát. A „Hitel” ideológiája nemzet-félrevezető s ezért nemzetvesztő. Szociológiaiailag kellene értékelni.

**Február 23.** A Marosvásárhelyi Színház műsorfüzetéhez kértek egy cikket Nagy István *Özönvíz előttjéről*.<sup>2123</sup> Megírtam. Elküldtem...

**Február 24.** Táviratában sürgették meg a Színháztörténeti Intézetből a Janovics-előadás szövegét. Ma megírtam románul s elküldtem.

**Február 26.** Meghívtak a *Bánk bán* vizionálására. Engedtem s elmentem. Katasztrófális félremagyarázás Tompa rendezői felfogása. A színészi alakításokról pedig még beszélni sem jó. Tóth Tamás Peturja egy kistílú, sötétben bujkáló intrikus, László Gerő Bánkja leckéztető pedagógus, Pásztor János Tiborca egy életerős móc parasztnak látszik. Bisztrai Mária kisszerű Gertrudisa, Dorián meglehetősen halvány Melindája, Stief Magda nem több Izidóra szerepében, mint egy középiskolás szavaló. És Biberrach Ottó kettős? – Teljesen érthetetlen. A jelenlevők egyöntetűek voltak az előadás elfogadhatatlansága tekintetében...

**Február 28.** Ebben a húsz napban minden napra esett egy beszéd. Vajon nem fárasztó ez? És főleg nem unalmas?... A sajtó, rádió és televízió különben hetek óta csak óriási sikerekről tud minden területen...

**Március 1.** Ma este Bukarestbe utazom az Akadémia színháztörténeti ülészakára... Előadásom szövegét néhány napja elküldtem...

2121 Utalás az 1968. nyári pártvezetés és a magyar értelmiségiek közötti találkozóra.

2122 Liviu Rusu pszichológus, irodalomtörténész.

2123 Nagy István munkásíró 1936-ban *Özönvíz előtt* című drámájával díjat nyert az Erdélyi Helikon pályázatán.



**Március 2.** Mozgalmas a színháztörténeti konferencia. Szemmel láthatóan örömmel fogadtak. Alterescu és Caraban vártak, majd M. Popescu üdvözölt.<sup>2124</sup> Délután megtartottam az előadásom. Úgy érzem, hasznos is volt, meg jó is. Itt legalább egészen újszerű volt Janovicsról, a magyar színjátszásról beszélni s főleg ennek román kapcsolatairól...

**Március 3.** Itt mindenki szónok. Persze inkább Caragiale értelmében, mint a szónak igazi jelentésében.<sup>2125</sup> Így aztán azok, akiknek alig van mondanivalójuk, nevetségessé válnak. A színháztörténeti konferencián is ez történik. Kivételek is vannak. Néhány nagyon tartalmas előadás is elhangzik. Érdekes, hogy a román szellemi élet mennyire nem tud szabadulni a francia kultúra hatása alól. Ezt most a színházi kérdésekkel kapcsolatban tapasztalom...

A film kérdéseket megtárgyaltam Cantacuzinóval és Ripeanuval...<sup>2126</sup>

Az estét Dankanits Ádáméknál töltöttem.<sup>2127</sup> A Hét kérdéseiről beszélgettünk s a bukaresti magyar szellemi életéről...

**Március 4.** Kétnapi télies idő után ma tavasz van. A délelőttöt még Bukarestben töltöm. Reggel Gálfalvi Zsolttal, majd Huszár Sándorral találkoztam A Hét szerkesztőségében. Megállapodtunk néhány cikkben s a lapban való közreműködésben... Azután Szilágyi Dezsővel egyórás megbeszélés az Előőrénél.<sup>2128</sup> Érdekes dolgokat mondott nyugat-németországi tapasztalatairól... Délben Alterescu és Cantacuzino, színházi és filmügyekről...<sup>2129</sup> És fél kettőre még a vonatot is elértem. Nagyszerű utazás... Hazaérkezésemkor várt Mária távirata, hogy hajnalban érkezik. Így le sem feküdtem, s hajnalban – ez már 5-én történt – kimentem az állomásra...

**Március 5.** Mária hajnalban megérkezett. Nagyszerű Bartók-lemezeket hozott s néhány fontos könyvet. Sebestyén Géza mindent előkészített, amit kértem. Illés László megkapta a Korvin-cikket, s még egy tanulmányt vár. Megpróbálom elkészíteni. A magyar 1919-es emigráció romániai tevékenységéről van szó...

**Március 7.** Csehi Gyula közölte, hogy tudomása szerint „legfelsőbb helyen” elrendelték, hogy vissza kell állítani az egyetemen az egyesülés állapotát.<sup>2130</sup> Eszerint nyilván minden karon vissza kell állítani a magyar tagozatokat. Nem hiszem, hogy megvalósítsák. A helyi szervek találnak majd elég kifogást, és akadályozni fogják... Csehi reméli, hogy ezúttal visszahelyeznek engem is a katedrára, s hogy én is elfogadom...

2124 Simion Alterescu színháztörténész és Mitică Popescu színész.

2125 Ion Luca Caragiale drámaíró.

2126 Ion Șerban Filotti Cantacuzino irodalomkritikus és Bujor T. Ripeanu filmesztéta.

2127 Dankanits Ádám művelődéstörténész.

2128 Szilágyi Dezső újságíró, szerkesztő.

2129 Simion Alterescu színikritikus és Ion Ș. F. Cantacuzino irodalomkritikus.

2130 A Babeș és a Bolyai egyetemek 1959-es egyesítését követően az egyetem karain a magyar tagozatok és a magyarul tanuló diákok száma folyamatosan csökkent.

**Március 8.** A héten összeül a párt főttkára a magyar dolgozók tanácsának s a meghívott magyarok értekezletével.<sup>2131</sup> Nem hiszem, hogy engem is meghívnak. Bizonyára jól kiválasztott embereket hívnak meg, akik nem okoznak zavart problémák felvetésével. Ezen gondolkoztam el, amikor megérkezett Hajdu Győző. Még kért anyagot színdarabjához. Nem tudott a lehetséges értekezletről. Együtt elmentünk Edgárhoz. Épp közölték velem, hogy pénteken lesz a megbeszélés. A meghívottak: [olvashatatlan], Kallós, Csehi, Gáll, Reis, Erős és Kányádi. Egyelőre nem hívták meg Nagy Istvánt és engemet...

**Március 10.** Háromnegyed év után tartott ülést az *Irodalmi Lexikon* szerkesztősége. Néhányan el sem jöttek. Még mindig a B betűnél tartunk. Persze én is jócskán el vagyok maradva... A szempontok éppoly furcsák, mint voltak...

**Március 12.** Megtartották az országos értekezletet a magyarság „kinevezett” és „meghívott” vezetőivel.<sup>2132</sup> A gyűlés rövid lehetett, mert a televízióban már a kora esti órában leadták a filmet... Nem hívták meg az értekezletre, amelyet úgy látszik, most jobban készítettek elő. Bizonyára az előkészítők tudják, hogy az alapvető elvi kérdések egyikében – méghozzá alapvető fontosságúban – nem értek egyet. Most is fenntartom, hogy a szocialista nemzetiség az állam része s ugyanakkor szerves része a magyar nemzetnek. Az állampolgár és nemzet kettőssége alapja a kérdésnek... Ebben bizonyára nem engednek, s van elég magyar, aki hajbókol...

**Március 14.** Nyilvánosságra hozták a magyar nemzetiségi konferencia anyagát.<sup>2133</sup> Az történt, amit gondoltam. Gondosan előkészített gyűlés, korlátozott felszólalási joggal. Semmi olyat nem vetettek fel, ami előre nem lett volna elhatározva. Sok ígélet, s gondolom, komolyak. A fejlődés kényszeríti ki. A nemzetiség megfogalmazása tekintetében alig módosult a régi...

**Március 18.** Balázs Péternél a műteremben.<sup>2134</sup> Ott volt Hornyák és Kádár.<sup>2135</sup> Beszélgetés az irodalom, művészet és nemzetiség kérdéseiről.

**Március 19.** Rádióban rövid előadást tartottam a párizsi Kommünről... Az Utunk-ba és A Hétbe is írtam...<sup>2136</sup>

**Március 24.** Pásztai Géza temetése.<sup>2137</sup> A sír mellett az utolsó pillanatban kértek, hogy búcsúztassam. Rögtönzött beszédben nagy emberi értékeit emeltem ki... Hozzá

2131 *Nicolae Ceaușescu elvtárs jelenlétében plenáris ülést tartott hazánk Magyar Nemzetiségű Dolgozóinak Országos Tanácsa.* Előre, 1971. március 13. 1.

2132 *Nicolae Ceaușescu elvtárs beszéde a Magyar Nemzetiségű Dolgozóinak Tanácsának ülésén.* Előre, 1971. március 14. 1.

2133 *Nicolae Ceaușescu elvtárs jelenlétében plenáris ülést tartott hazánk Magyar Nemzetiségű Dolgozóinak országos Tanácsa.* Előre, 1971. március 13. 1.

2134 Balázs Péter képzőművész.

2135 Hornyák József szerkesztő és Kádár Bogárka.

2136 Jordáky Lajos: *Egy erdélyi a párizsi kommünben.* A Hét, 1971. március 19. 16–17.

2137 Pásztai-Deutsek Géza szociáldemokrata politikus, ügyvéd.

is hónapok óta készültem, s nem mentem el. Most már ő ment el végleg. Szerettem és tiszteltem egész emberségéért.

**Március 26.** Házassági évfordulónk. A harmincötödik. Egy cserép virág és néhány szép szó. Ebből áll a mi ünnepünk. És ismételt számbavétele az élet eredményeinek és nagyon-nagyon sok kudarcának...

Délután elindultam Temesvárra. Hosszú út után este későn érkeztem meg. A színházban Hajdu Győző és Jánosházy várt.<sup>2138</sup> Együtt vacsoráztunk. Megismerkedtem még Vékás Domokossal és Szabó Andrással, a követség két beosztottjával...<sup>2139</sup>

**Március 27.** Temesvárt vagyok s a városban csatangolok. Nagyon rég nem voltam itt. Húsz évvel ezelőtt a *Vassza Zseleznova* előadására jöttem le a színházzal. Ez a város külsejében rengeteget fejlődött. Akkor is szép volt, modern és Nyugatra néző. Azóta tovább szépült. A szellemi élet azonban nem olyan élénk, mint volt régen. Lehet, hogy ez csak felületes impresszióm. Hiszen még alig beszéltem a színházon kívül valakivel. Délelőtt megismertem Sinkát, a Színház igazgatóját és Koczka Pétert, az irodalmi titkárt...<sup>2140</sup>

Délután Franyó Zoltánnál voltam.<sup>2141</sup> Örömmel fogadott. Sok kávé ittam, rengeteg tervét hallgattam meg, óriási tömegű kéziratot láttam s egy igen jó könyvtárat. Persze önértékelést is. Este kijött velünk a Színházba, ahol végignéztük Hajdu Győző darabjának a főpróbáját. Utána Hajduval s a bukaresti magyar követség két vezető beosztottjával vacsoráztunk. Az egyik Szabó nevű sajtóattasé, a másik Vékás szimpatikus emberek, de nem tudom, mi a feladatuk, ha egyáltalán van.<sup>2142</sup>

**Március 28.** Az előadás jó volt. Hajdu darabja nem dráma a szó irodalmi értelmében. De politikai színpad. Dinamikus. Élő és mozgalmas. Átütő erejű. Ez a színház érdeme is.

**Március 29.** Igen sok ember gyűlt össze Temesváron a Hajdu-bemutató alkalmával. Itt volt Domokos Géza, Gálfalvi Zsolt, Márki Zoltán, Jánosházy Győző,<sup>2143</sup> Lászlóffy Aladár, Szőcs István, Hajdu Zoltán, Sütő András, Balogh Edgár, Gáll Ernő... és még sokan mások.<sup>2144</sup> A legtöbb embert itt azonban csak az ital érdekli. Nagyon szomorú kép alakult ki a hajnalig tartó ivászatokon... A színházi előadás azonban jó volt. Taub és a színészek érezték, miről van szó...<sup>2145</sup>

**Április 2.** Érdekes megfigyeléseket tesz az ember régi elvtársaival. A szociológus és filozófus Gáll Ernő például felbontatlanul dobja a papírkosárba az ő címére közvetlenül Pekingből érkező folyóiratokat. Egyáltalán nem olvassa a kommunista folyóirato-

2138 Jánosházy György színházi rendező.

2139 Vékás Domokos diplomata.

2140 Sinka Károly színházigazgató és Koczka György dramaturg.

2141 Franyó Zoltán műfordító.

2142 Vékás Domokos diplomata, Szabó András sajtóattasé.

2143 Helyesen: Jánosházy György.

2144 Hajdu Zoltán költő.

2145 Taub János rendező.

kat, de viszi lelkiismeretesen a hivatalosan előírt vonalat. Konformista mindennapi tetteiben, a filozófiai gondolkodást viszont igyekszik feloldani az európai modernista irányzatokkal. Csupa ellentmondás, mint ahogy az volt egész életében...

**Április 4.** A régi kommunista értelmiségiek közül az urbánusok – főleg zsidó-magyarok – a nyugati revizionistákra esküsznek, a magyarok pedig egy neonarodnyik szemlélet rabjaivá váltak. Csak az a néhány ausztromarxista neveltetésű maradt hű világszemlélete alapjához és önmagához.

**Április 6.** Ha jól átgondolom, én a kommunistáktól csak rúgást kaptam, nyilván hálából, amiért annak idején a szociáldemokrata pártban megteremtettem számukra a legális működés lehetőségét. S a rúgások tovább folytatódnak ma is. A legkülönbözőbb formákban.

**Április 15.** Nagyon sokat dolgozom. Végre nyomdába került a Janovics–Poór-kötet és nyomdakész állapotba a filmgyártás története. Közben sok cikket írok...

**Április 25.** Sok rádióelőadás és cikkírás. Alapvető munkák maradnak el.

**Május 1.** Munkásünnep. Felvonulás a szokásos módon. Itthon ülök és olvasok. A munkásosztály háttérbe szorításáról gondolkodom. De a kulturális életet hogyan uralhatja ily súlyos módon a régi burzsoázia? A magyar szellemi élet rossz utakon megy. A konzervativizmus pusztító minden szempontból.

**Május 15.** Egy hónapja van nyomdában a könyvem.<sup>2146</sup> Még sehol semmi. Korrek-túrát sem láttam. A kézirat 15 évig állt, s most sem sietnek túlságosan vele...

**Június 9.** A párt főtitkára hosszú ázsiai úton van.<sup>2147</sup> Érdekes fejlemények várhatók. Milyen lesz a gazdasági s milyen a politikai eredmény.

**Június 14.** Kétórás hasznos és érdekes beszélgetésem volt Ioana ezredessel, a tartományi pártbüro tagjával.<sup>2148</sup> Úgy érzem, valóban elvtársi beszélgetés volt, amilyenhez rég nem vagyok hozzászokva. Áttárgyaltuk szellemi életünk igen sok kérdését...

**Június 25.** Televíziófilmet vettünk fel. A kolozsvári filmgyártás egykori helyeit követ-tük nyomon...

**Július 2.** Sok a munka. Várom köteteim megjelenését. Közben írom a cikkeket is. A világpolitika alakulása inkább aggasztó, mint kecsgetető.

**Július 17.** Kissinger titokban Pekingben volt.<sup>2149</sup> Húsz órán át tárgyal Csou-En-Laj-jal, s ma bejelentették, hogy Nixon 1972 májusa előtt Pekingbe látogat... Ez tényleg világszenzáció. Rendkívüli fordulat, s következményei első pillanatban beláthatatlanok. Amennyiben megvalósul. Mit szól hozzá a Szovjetunió? Milyen diplomáciai el-

2146 Jordáky itt a *Janovics Jenő – Poór Lili* párhuzamos életrajzi kötetére gondolt.

2147 *Nicolae Ceaușescu elvtárs vezetésével párt- és kormányküldöttségünk hivatalos baráti látogatás-ra Pekingbe utazott.* Előre, 1971. június 1. 1.

2148 Ioana Stoica kommunista politikus.

2149 Henry Kissinger amerikai diplomata Richard Nixon elnök kínai látogatása ügyében utazott titokban Pekingbe. Lásd: *The Beijing-Washington Back-Channel and Henry Kissinger's secret trip to China.* In: The National Security Archive. <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSA-EBB66/>

lenlépéseket tesz? Volt-e közvetítő szerepe a román párt vezetőinek? – Egyelőre semmit nem tudni. Talán enyhülés, talán még veszélyesebb helyzet következik!...

**Július 18.** Kína a világpolitika harmadik nagy tényezőjévé válik az Egyesült Államok és a Szovjetunió mellett. És nyilván megelőzi a még nem egyesült Európát s a hatalmassá fejlődött Japánt. És van ereje egyszerre küzdeni az amerikai imperializmus és a „nagyorosz sovinizmus” ellen. Kína behatolt Afrikába, a Közel-Keleten és Latin-Amerikában s a szocialista táboron belül is erősödött a befolyása... Vajon Afrikából a három nem gyarmatosító: Egyesült Államok, Szovjetunió és Kína kiűzi a klasszikus gyarmatosítókat: Angliát, Franciaországot és szövetségeseiket?...

**Július 19.** Jordániában a királyi haderő irtó és megsemmisítő hadjáratot folytat a palesztinai ellenállási szervezetek ellen.<sup>2150</sup> Fegyveres megsemmisítésre törekszenek...

**Július 20.** Kemény balratolódás várható Romániában.<sup>2151</sup> A marxista ideológia erősítését hirdette meg a párt. Határozott intézkedések várhatók. Én helyeslem az elképzelést, minden attól függ, kik és hogyan hajtják végre. Ha a döntő pozíciókban maradnak az eddigiek, eleve kudarcnak látszik minden. A párt központi szerveiben már vannak bizonyos változások... Magyar nemzetiségi vonalakon [az] egyetemeken új káderekre van szükség, le kellene váltani a „restauráló” szerkesztőket. A marxista ideológiai vonal erősítése kétségtelenül szükséges...

**Július 21.** Szudánban a kommunisták átvették a hatalmat.<sup>2152</sup> Jordánia királya gyilkolja a palesztinaiakat. Líbia a szudáni kommunisták ellen. Marokkó királya ítélet nélkül végeztet ki magas rangú tiszteket...

**Július 22.** Most kaptam kézbe a Le Monde július 18-i számát. Az első oldalon vastag betűs cím: *A titkos kínai–amerikai tárgyalásokat de Gaulle tábornok és Ceaușescu segítségével két év óta folytatják...*

**Augusztus 15.** Sok minden történt, de annyi időt sem tudtam szakítani, hogy a legfontosabb dolgokat feljegyezzem. Írtam is. Olvastam is. Beszélgettem is. És figyeltem az eseményeket...

2150 Jordániában ismét összecsaptak a gerillák és a kormánycsapatok. Népszabadság, 1971. június 5. 1.

2151 1971-től Ceaușescu elindította azt a nagyszabású társadalom- és államátalakító tervét (erőltetett iparosítás, a városi és falusi települések közötti különbségek felszámolása, a homogén szocialista nemzet megteremtése stb.), amely legelőször a „júliusi tézisek” névvel épült be a köztudatba. Az 1971. július 6-i pártbizottsági ülésen Ceaușescu kijelentette, hogy Romániában kezdetét vette a „kulturális miniforradalom”. A rendelkezések előírták az ideológiai szigor, korlátozták a nyugati áramlatok romániai megjelenését, erősítették a cenzúrát. Nemzetiségi szempontból a „júliusi tézisek” kijelentették, hogy a nemzetiségi kérdése megoldott és még erőteljesebb „szocialista hazafiságra” hívták fel az akkor még „együttélő nemzetiségek” képviselőit is.

2152 Antiimperialista politikai programot hirdet az új szudáni vezetés. Népszabadság, 1971. július 21. 1.

**Augusztus 18.** Ma reggel repülőgéppel Bukarestbe utaztam. Első utam A Hét szerkesztőségébe vezetett. Első alkalommal folytattam hosszú beszélgetést Huszár Sándorral és Földes Lászlóval. Tanulságos és megdöbbentő ugyanakkor.

**Szeptember 12.** Újabb megbeszélésem volt Ioana elvtárral.<sup>2153</sup> A nacionalizmus és marxizmus viszonyáról beszéltünk. Kifejtettem, milyen veszélyeket rejt magában az antimarxista elvek szabad hirdetése s főleg az, hogy ezzel szemben nem veszik fel az ideológiai harcot a marxisták.

**Október 10.** Meg vagyok győződve álláspontjaim helyességéről. Nem én változtattam meg felfogásomat, hanem az események értek be ebbe az irányba.

**November 10.** Az útlevelet megkapom, s néhány hétre megyek Budapestre és Szlovákiába. Remélem, nagyon tanulságos és hasznos lesz majd ez az út...

**November 22.** Ma éjjel utazom Budapestre. Várom, hogy találkozhassem barátaimmal.

---

2153 Ioana Stoica kommunista politikus.

**Január 1.** Az új év éjszakáját munkával töltöttem. Nincs időm pihenni. Az élet túl rövid, s a rám váró feladatok még túlságosan nagyok és sokak. A magam elé tűzött feladatokra gondolok...

**Január 5.** Az Intézeti terv munkán dolgozok. Egyelőre cikkeket nem tudok írni. Pusztán időhiány miatt.

**Január 12.** Ma befejeztem a tervmunkát: A romániai szociáldemokrata pártok történetéről 1921–1927 között. Alapja egy alapvető munkának, amelyet még ebben az évben szeretnék megírni...

**Január 13.** Marosi keresett telefonon, s gyorsan szükséges méltató cikket kért Ștefan Meteșről.<sup>2154</sup> Határozottan elutasítottam. Egész életében reakciós, konzervatív és nacionalista volt. Furcsa, hogy 1972-ben őt tüntetik ki s könyveit adják ki. Így aztán méltán reprezentálják Erdélyben a román történetírást egyrészt Daicoviciu és Pascu, másrészt mestereik Lupaș<sup>2155</sup> és Meteș. Csak azt nem értem még mindig, hogyan lehet mindezt a marxizmus–leninizmus nevében?...

**Január 16.** Az Utunknak végül is megírtam a cikket a darwinizmus szociológiai jelentőségéről...<sup>2156</sup>

**Január 21.** Beszélgettem Ioana elvtárral.<sup>2157</sup> Sürgette, hogy rendezzem a párttagságom... Úgy látszik, tényleg meg kell tennem, s talán hasznosan szolgálhatom a szocializmus és a nemzetiség ügyét is...

**Január 24.** Százfenesen tartottam előadást a kultúrotthonban az erdélyi filmgyártásról... Régi elvtársak is voltak a hallgatók között.

**Január 26.** A. Duca elvtárs beszélgetésre hívott a pártházba.<sup>2158</sup> Hasznos beszélgetés magyar nyelven. Duca is azon a véleményen volt, hogy rendezem a párttagságot...

**Január 27.** Lászlóffy Aladár cikket kér az Előre vasárnapi mellékleteibe... És felvette az írószövetségi tagságom rendezésének a kérdését...

**Január 29.** Ismét beszélgetés Ioanával.<sup>2159</sup> Ismételten a párttagság ügye. Megteszem.

**Január 30.** Nyárádszeredán voltam. Előadást tartottam Maros megye pedagógusainak. Lelkes hangulat. Meglepődtem, s örvendtem a szeretetnek, amely körülvett.

2154 Ștefan Meteș pap, történész.

2155 Ion Lupaș politikus, történész.

2156 Jordáky Lajos: *A darwini gondolat időszerűsége*. Utunk, 1972. január 28. 4.

2157 Ioana Stoica kommunista politikus.

2158 Aurel Duca a Kolozsvár városi pártbizottság első titkára.

2159 Ioana Stoica.



Missziót teljesít az ember, ha elmegy. Sok új embert ismertem meg... A templomban van Bocskay szobra. Fel kellene ismét állítani, hiszen a talapzata kinn van a téren...

**Február 2.** A késő esti órákban a Kossuth Rádió közvetítette Hanák Péterrel való mintegy félórás beszélgetésemet a romániai magyar történészek munkásságáról. Örvendek a beszélgetésnek és a közvetítésnek...

**Február 3.** Úgy látszik, sokan hallgatták a tegnapi esti rádióbeszélgetést. A bátor Szabó Lajos szólt fel elsőnek.<sup>2160</sup> Benkő Samu szemüvege fölött csak annyit mondott: „Lajos, Te bátor ember vagy!” Engel Károly szerint borotvaélen táncoltam.<sup>2161</sup> Diákok nagyon bátornak tartották. Könczei szintén telefonált...<sup>2162</sup> Bátornak tartják, pedig csak egyszerű és természetes beszélgetés volt magyar történészek feladatairól. Milyen szomorú állapotainkra [nézve], hogy az emberek különlegesnek tartják [azt], ami természetes kellene legyen...

De még szomorúbb a Csehivel való beszélgetésem.<sup>2163</sup> Mintha a Szovjetunió után most már a szocializmust is gyűlölné. És még ő figyelmeztet, hogy ügyeljek, ne menjek a marxizmus dogmatikus felfogása felé. Különben is egyedül vagy, a Jordáky-pártnak egyetlen tagja van, te magad – mondotta. Keserűség és irigység van benne. Még mindig nem veszi tudomásul egyrészt, hogy nincs Jordáky-párt, másrészt pedig, hogy nem érdekel néhány karrierista és gerinctelen értelmiségi, mert én mindig a kétféle magyarban gondolkoztam s azokért dolgozom...

**Február 20.** Kétheti megfeszített munka után végre kész vagyok a Kótsi Patkó-könyvvel.<sup>2164</sup> Bevezető tanulmány és eredeti kéziratban maradt tanulmányai. Most először jelennek meg nyomtatásban...

**Február 22.** Nixon Kínába ment. Mindenképp rendkívüli utazás.<sup>2165</sup> Hosszú tanácskozások Csou En Lajjal, s beszélgetés Mao Ce Tung-gal. Történelmi tanácskozás. Végeredményben minden történelmi, ami államférfiak között van. Ez azonban világtörténelmi fontosságú.

**Február 24.** Ma Kádár János és magyar küldöttség érkezett Bukarestbe.<sup>2166</sup> Rendkívüli nagy a fogadtatás. Végig a városba vonuláson tíz és tízezer ember fogadta lelkesen... Rendkívül érdekesek a külsőségek.

2160 Szabó Lajos drámaíró.

2161 Engel Károly irodalomtörténész.

2162 Könczei Ádám néprajzkutató.

2163 Csehi Gyula irodalomestéző.

2164 Kótsi Patkó János: *A Régi és Új Theátrum Históriaja és egyéb írások*. Sajtó alá rend., bev. Jordáky Lajos. Kriterion, Bukarest, 1973.

2165 Nixon elnök kínai látogatásának első napja. Előre, 1972. február 23. 6.

2166 *Ma érkezik hazánkba a magyar párt- és kormányküldöttség, élén Kádár János elvtárral, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának első titkárával*. Előre, 1972. február 24. 1.

**Február 28.** Azt hiszem, vannak eredményei a román–magyar tárgyalásoknak. Bizonyára néhány hétnek el kell telnie, amíg azok láthatóvá válnak.<sup>2167</sup>

**Március 10.** Az ideológiai fronton még lényeges változások nem látszanak. Több megbeszélés volt Ioana Stoicával.<sup>2168</sup> Felhívtam a figyelmét a filozófiai és szociológiai tevékenység rettenetes gyengeségeire s a hamis eszmék terjesztésének veszélyeire.

**Április 15.** Rengeteg feljegyezni való lenne a mindennapi életből. De nem marad időm még erre a néhány sorra sem. Pedig az emlékezetet mennyire elősegítené, ha egy-két mondattal beszámolnék önmagamnak arról, ami a legfontosabb egy-egy nap történeteiben... Most mindenesetre meg kell jegyezni két dolgot. Az Akadémia párttitkára közölte, hogy az a Párt kívánsága, hogy még ebben a hónapban intézzék el az újrafelvételemet...<sup>2169</sup>

A másik pedig az, hogy Lászlóffy Aladár közölte, hogy a tegnap az Írószövetség helyi vezetősége elutasította felvételemet. Kántor Lajos és barátai így állanak bosszút! Kis tetvek a szocializmus és a magyar nép testén!...

**Április 20.** A belpolitikai fronton azt hiszem, az ideológiai front erősödése fokozódni fog. Bár nyilvánvalónak látszik, hogy a párt és az állami szervek a meggyőzés módszerének a politikáját kívánják követni. De kit ki győzzön meg? Az irányító pozíciókban levő s burzsoá nacionalista szemlélettől megszabadulni nem képes akadémikusok, tudósok és írók, az értelmiség hitelesebb rétegeit, sőt a párt aktivistáit is? Vagy a pártideológia kerül ezek fölé?...

A magyar szellemi front mind szomorúbb helyzetet mutat. Már-már tragikusnak mondható, ami tudományos életünkben és irodalmunkban történik. Rettenetesen elkeserítő!

**Április 24.** Hosszú beszélgetés Ioana elvtárral.<sup>2170</sup> A szellemi élet minden frontjáról, román és magyar nacionalista, zsidó cionista és általában antimarxista törekvésekről. Azzal váltunk el, reméli még e hét végén gratulálhat a Pártba való visszatéréséhez.

**Április 25.** Írom a Magyarországi Román Nemzeti Párt megalakulásának történetét. Két héten belül el kellene küldeni az Akadémiai Kiadónak. Spira György igen sürgeti.<sup>2171</sup>

**Április 26.** Rendkívüli izgalom fogta el Európát. A kereszténydemokrata párt bizalmi indítványt terjesztett elő Willy Brandt megbuktatására. Nem akarják elfogadni a Kelettel való megegyezés politikáját. Újabb hidegháborút szeretnének. Alig negyed-

2167 Az 1972. februári állami találkozón a két ország miniszterelnökei a többéves halogatás után aláírták a húsz évre szóló „Barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést”.

2168 Ioana Stoica kommunista politikus.

2169 Ismeretlen személy.

2170 Ioana Stoica kommunista politikus.

2171 Spira György történész.

százada ért véget a háború, s megint akadnak nem kis számban németek, akik újabb háborús pszichózist hajlandók teremteni. És ezúttal eszközként. A háttérben nyilván ott van Nixon és az amerikai politika. A vietnámi katasztrófa ellensúlyozására szeretnének Európában teremteni izgalmat... Sokan azt hiszik, megbukik a szociáldemokrata kormány. Én hiszem, hogy szilárd marad a párt és szilárd marad a Brandt-kormány.

**Április 27.** Izgalommal hallgattam többször is a híreket. Végre fél háromkor jelentik a rádiók, hogy a bizalmatlansági indítvány nem érte el a szükséges 249 szavazatot. Kettővel kevesebbet értek el, s minden látszat szerint csak egy szabaddemokrata dezertált... Tiszta szívből örvendek a német munkásosztály parlamenti győzelmének...<sup>2172</sup>

**Május 1.** A Román Nemzeti Párt történetének megírásával kitűnően haladok. Még legalább két hétre szükségem van, ha bírom a magamra diktált iramot. Ezekben a napokban 15-16 órát dolgoztam. Ma reggel nyolckor ültem az íróasztalomhoz, s rövid megszakításokkal most, éjfélkor keltem föl az írás mellől. Nagyon fárasztó. És közben sok a kávé. Fáj a fejem. Erős nyomást érzek benne...

**Május 12.** Nehezen fogom a tollat, és nagyon gyengének érzem magam. Ma délután engedtek ki a kórházból. Béla hozott haza.<sup>2173</sup> Május 2-án az Intézetben összeestem, s a mentők szállítottak be a belgyógyászati klinikára. Vérnyomás 295, agy-vaszkuláris sérülés, agygörcs, baloldali bénulás. Rengeteg injekció. Nincs baj a szívvel, nincs diabét,<sup>2174</sup> s mozgásom is visszanyertem. Persze hosszú pihenés. Legalább két hónap...

A kézirat így késni fog egy keveset...

**Május 14.** Végignéztém különös izgalom nélkül a televízióban a M–R futballmecsset.<sup>2175</sup> Már olvasgatok is. Hitchins meghívott hathetes amerikai útra.<sup>2176</sup> Ez jó hír.

**Május 16.** Mind jobban mozgok. Jegyzeteket készítek.

**Május 17.** A német képviselőház megszavazta a német–szovjet és német–lengyel szerződést.<sup>2177</sup>

**Május 20.** Erősödök, épülök, de még mindig gyengének és erőtlennek érzem magam. Még csak a házban és a ház körül mozgok. Ma délből azonban elmentem az orvoshoz megmérteni a vérnyomásom. Nem hosszú az út. Néhány száz méter mindössze. Izgultam, vajon kibírom az utat? Kibírtam...

2172 *A nyugatnémet Bundestag elvetette az ellenzék bizalmatlansági indítványát.* Előre, 1972. április 28. 6.

2173 Jordáky Béla.

2174 Cukorbetegség.

2175 *Ma délután a fővárosi 23 August stadionban: Románia–Magyarország.* Előre, 1972. április 14. 7.

2176 Keith Hitchins amerikai történész.

2177 Itt a korábbi év nemzetközi tárgyalásaira utalt, Willy Brandt Ostpolitik-politikájának érvényesüléséről volt szó.

**Május 24.** Jobban érzem magam. Két-három órát olvasok, s ugyanannyit az íróasztalomnál is dolgozom. Egyelőre jegyzeteket készítek félbemaradt könyvemhez.

**Május 25.** Ma közölték, hogy holnap tartják a gyűlést, amely dönt a Pártba való újrafelvételéről. Fentről sürgették azzal, hogy meg kell tartani még ebben a hónapban.

**Május 26.** Ma délelőtt tartotta a Történeti Intézet alapszervezete havi ülését. Egyhangúlag döntöttek a Pártba való felvételéről. Ezzel lezárult egy hosszú szakasza politikai száműzetésemnek. Negyedszázada zártak ki a pártból. Én azonban hűséges maradtam mindvégig a marxista világszemlélethez. Két óra hosszat tartott a gyűlés. Sokan szólaltak fel. A büro javaslatát pozitív, bizonyos bírálattal. A felszólalók, s a román elvtársak különösen kiemelték tevékenységem pozitív oldalait. Egy kicsit „megdicsőültem”. Kiderült, hogy 1972-ben az ellenkezője lettem sok mindennek („este o personalitate”,<sup>2178</sup> „are merite deosebite”,<sup>2179</sup> „un trecut eroic”<sup>2180</sup> stb.).

**Május 27.** Érdekes dolog. A helyi Írószövetség nem vett fel a tagjai közé, Mikó Imre viszont nemcsak tag lett, de delegálták az országos írókonferenciára.<sup>2181</sup> Érdekes, de már-már természetes. Magyar Párt, Nemzeti Újjászületés Frontja, horthysta parlament tagsága jobb belépőjegynek bizonyult, mint egy élet a szocialista mozgalomban...

**Június 7.** Ma az akadémiai és városi pártszervezet vezetősége egyhangúlag megerősítette a pártba való felvételmet. Néhány kérdést tettek fel tevékenységemre vonatkozólag az Intézetnél, s hogyan látom a marxista ideológia és békés koegzisztencia problémáit.

**Június 10.** Nixon hosszas tárgyalásokat folytatott Moszkvában. Néhány egyezmény, békés nyilatkozatok és titkos tárgyalások. Észak-Vietnámot viszont ugyanakkor borzalmasan bombázzák. Embertelen és gonosz...

**Június 15.** Egészségem javul. Jól érzem magam. Elég sokat dolgozom. A Kassák-tanulmány megírásának különösen örvelek.<sup>2182</sup> Most még Illyés Gyula és Déry Tibor s azzal a Magvető-kötet készen is lesz.<sup>2183</sup>

**Június 25.** A Magvetőnek a tanulmánykötetet befejeztem. Szeretném, ha az év végére megjelenne. Fel kell utaznom Budapestre megtárgyalni a szerkesztési problémákat.

**Július 22.** Elindultunk Budapestre. Béla gépkocsival visz. Mária is velem van. Béla hozza Rózsikát is. Este érkezünk meg kitűnő utazás után. Közben megálltunk Szolnokon s még néhány helyen. Esti séta elhelyezkedésünk után...

2178 Egy személyiség.

2179 Vitathatatlan érdemei vannak.

2180 Hősi múltja van.

2181 *Nicolae Ceaușescu elvtárs jelenlétében befejezte munkálatait az írók országos konferenciája.* Előre, 1972. május 25. 1.

2182 Jordáky Lajos: Kassák Lajos: *Az irodalmi eszmény.* In: *Uő: A szocialista irodalom útján.* Magvető, Budapest, 1973, 408–430.

2183 Jordáky Lajos: *A szocialista irodalom útján.* Magvető, Budapest, 1973.

**Július 23.** Fényes Imrééknél töltöm a nap nagy részét.<sup>2184</sup>

**Július 24.** Spira Györggyel ebédelek.<sup>2185</sup> Átbeszéltem a történeti tanulmányt. Ígértem ez év októberére. Elbeszélgettünk a Történeti Intézet munkájáról.

**Július 25.** A Magvetőnél Kardos Györggyel megbeszéltem a tanulmánykötetet.<sup>2186</sup> Kiutalt egy igen jelentős előleget. Kedves és udvarias volt, de elég rövid [idő] alatt végeztünk.

**Július 26.** Találkoztam Nonn Györggyel. Később a Kortárs főszerkesztőjével, Kovács Sándor Ivánnal.<sup>2187</sup> Áadtam neki több tanulmányt. Délben Pándi Pállal a Kritika szerkesztőségében közölte, hogy a szeptemberi számban közli a Kántor–Láng-könyvről<sup>2188</sup> bírálatomat...

**Július 27.** József Farkassal átbeszéltem a szocialista irodalom bibliográfiája kötetet.<sup>2189</sup> Szeretnénk mindketten, ha még ebben az évben a végleges kéziratot átadnám.

**Július 29.** Ma lementünk Ajkára Kolcsár Jánoshoz.<sup>2190</sup> Közben néhány órát töltöttünk Székesfehérváron és Veszprémben. Nagyon kellemes estét töltöttünk Kolcsáréknál. Náluk is aludtunk...

**Július 30.** Reggel Ajkáról Balatonfüredre mentünk, onnan Tihanyba, majd délután megérkeztünk Révfülöpre Sebestyén Gézáékhoz. Nagyon jól érzem magam. Őszinte és meleg barátság fűz Gézához.

**Július 31.** Révfülöp környékén hosszabb séta. Megnéztük az ecséri romtemplom maradványait. Kellemes beszélgetések.

**Augusztus 1.** Ismét Veszprém Fazekas mérnökkel régi kolozsvári, véletlen találkozás Székesfehérváron Berényivel egy kávé mellett.<sup>2191</sup> Délben már ismét Pesten vagyunk. Összetalálkozom Vértess Györggyel s este a Dohány utcai Forrás vendéglőben ülök össze vele, Földeákkal, László Gyulával s még néhány íróval.<sup>2192</sup> Közben egy nagyszerű olasz filmet nézünk meg Máriával (*A rendőrinspektor vallomása az államügyésznek*).

**Augusztus 2.** A Kossuth Kiadónál Nyíró Józsefnél.<sup>2193</sup> Szerződést kötöttem egy Gaál Gábor-kötet bevezető tanulmányára.<sup>2194</sup> Hosszú és érdekes beszélgetés. Örvendek a kapcsolatnak. Kéziratot is kérnek.

2184 Fényes Imre fizikus.

2185 Spira György történész.

2186 Kardos György újságíró, könyvkiadó.

2187 Kovács Sándor Iván irodalomtörténész.

2188 Itt a *Romániai magyar irodalom 1945–1970* című kötetre gondol.

2189 József Farkas irodalomtörténész.

2190 Kulcsár János költő.

2191 Ismeretlen személy.

2192 Vértess György szerkesztő.

2193 Itt biztosan nem az erdélyi Nyíró Józsefre gondolt, ugyanis Nyíró emigrációban elhunyt 1953-ban.

2194 A *Legyünk kortársak* című, Gaál Gábor válogatott írásait tartalmazó kötet 1973-ban meg is jelent a Kossuth Kiadónál, ám szerkesztői Széll Zsuzsa és Tordai Zádor voltak.

**Augusztus 3.** A Megvetőnél könyvem szerkesztője Csala Károly.<sup>2195</sup> Átbeszéltem a kötetet. Nincsenek problémái. A kései anyagot szeptemberre kéri.

**Augusztus 4.** Kortárs szerkesztőségében. Fényeséknél Erdélyivel beszélgetés. Egy francia film közben: *Egy jólnevelt úriember*.

**Augusztus 5.** Béla kivitt a margitszigeti uszodába megnézni a magyar vízipóló-válogatott tréningjét. Béla különben boldog, mert itt ismerik és szeretik...

Délután Hanák Péternél. Betegségeinkről beszélgettünk és a történettudományi közös feladatokról.

**Augusztus 6.** Délelőtt még Budapesten. Délben indultunk, s bonyodalmakkal éjfél után érkeztünk haza. A könyvek annyira megterhelték az autót, hogy folyton – minden 50 km-nél – javítanunk kellett valamit. Végül, két ragyogó hét után érkeztünk haza.

**Augusztus 10.** Már dolgozom. De mit végezzek be előbb? A bibliográfiát, a történeti tanulmányt?

**Augusztus 25.** Béla megkapta az útlevelet, s megy a müncheni olimpiára. Segítettem, és sikerült. Csak a magam ügyében nem tudok intézni, mert nem hajlok meg senki előtt; kéréssel vagy kunyerálással semmi sem kell.

**Szeptember 7.** Megdöbbenő hír a müncheni eseményekről.<sup>2196</sup> A palesztinai ellenálló csoport elfogott és tűzharcban megölt tizenegy izraeli sportolót... A terrorizmus elfogadhatatlan s ezért elítélendő. De a dolgok gyökeréig kell menni. Mi hozta létre a palesztinai terrorista csoportokat? A nacionalizmus fellángolása mögött a földjeikről elűzött arabok elkeseredése a döntő tényező...

Még sok baj származik ebből. Az arab országok nyilván „ezt” a terrorista akciót nem fogják helyeselni, de nem fogják elítélni a palesztinai ellenálló mozgalmak létjogosultságát [sem].

**Szeptember 8.** Ma egymás után találkoztam Czine Mihállyal és Féja Gézával.<sup>2197</sup> Meleg üdvözetek, s különösen meglepődtem Féja Géza rendkívüli meleg magatartásán. Irodalmi kérdésekről beszélgettünk. Czine nagyon kemény álláspontot foglal el Pándi Pállal szemben. Czine merev és dühös. Nem hiszem, hogy igaza lenne, vagy teljes igaza a népi vonal kizárólagosságának hirdetésében. Féja mérsékeltebb. Túlzottnak találja az Illyés-istenítést, és Tamásinak sokat ártott, hogy elhagyta Erdélyt. Gyökerét veszítette.

**Szeptember 12.** Megint túl sokat dolgozom. Érzem, hogy baj lesz belőle. De annyi az elintéznivalóm!

**Szeptember 15.** Még mindig nem kaptam meg a párttagsági könyvet, és semmi változás az életemben. Anyagilag nyomorúságos helyzetben vagyok. Megint a mély-

2195 Csala Károly szerkesztő.

2196 Az olimpiai túsziató, olimpiai tragédia vagy müncheni mészárlás elnevezés a palesztin terrorizmus által izraeli sportolók ellen az 1972-es olimpia alatt elkövetett merénylet.

2197 Czine Mihály irodalomtörténész, Féja Géza népi író.

ponton. Mit ér, hogy nagyra tartanak és becsülnek, amikor minden nap filléres gondjaim vannak... A munkáimból mikor lesz pénz? Magyarországon már egy kicsit „krózus” vagyok (Mo[-n]<sup>2198</sup> nincsenek apró anyagi gondjaim), itt pedig tényleges nyomorban élek.

**Szeptember 18.** Embertelen az izraeli megtorlás a palesztinai menekültáborok emberei ellen. Nem lehet az „ölést öléssel” elv alapján megoldani a kérdéseket. Közben mennek a pokolgépes csomagok az izraeli követségekre. Merényletek, bombák, gyilkolások minden részről. Meddig?

**Szeptember 19.** Megjelent a párt új elméleti folyóirata. Az Era Socialistă első számában Liveanu ír cikket a két világháború közötti marxista történettudományról.<sup>2199</sup> Elérkezettnek látja az időt a szociáldemokrata történetírás felfedezésére és feltámasztására. Négy nevet emel ki a két világháború közötti történetírásból: Lothar Rădăceanu, Șerban Voinea, Nicolae Deleanu és Jordáky Lajos.<sup>2200</sup> Érdekes szempont és a névsor is. Rădăceanu a neoszocializmus teoretikusa lett, Șerban Voinea 1947 után a londoni román emigráció vezetője, Nic. Deleanu nemrég halt meg. Én pedig – úgy érzem – mindig marxista voltam.

**Szeptember 24.** Lementünk Farkaslakára, a két Szervátiusz Tamási emlékművének a leleplezésére. Rettenetes rossz idő, eső és sár. Az emlékmű szép. Legalább ezer ember, alig néhány a faluból, de a székely megyék egész tanársága és tanítósága. Sütő András beszélt. Úgy, ahogyan egy nemzeti jellegű gyűlésen szoktak beszélni. Nem ahogyan egy szocialista, hanem ahogyan egy nacionalista szervezetben beszéltek régen. Narodnyiki és nacionalista vegyület ez. Nem tudom, miért ellenszenves nekem ez az ember. Már középiskolás korában is az volt. Törtetőnek tűnt, s az is maradt. Pedig tehetséges. De [az] *Anyám könnyű álmat ígért* őszintesége sem menti fel a felelősség alól, hogy írói tollával nagyban hozzájárult a „nehéz” valósághoz. Most a vér szaván beszélnek. És fertőznek lelkeket. A megmaradás a szocializmus útján képzelhető el...

**Október 1.** Tegnap délután Bélával, Lacikával s az anyjával lementünk Sepsiszentgyörgyre. Meglátogattuk Bélusékat.<sup>2201</sup> Drága kicsi kölyök a csöpp Krisztina. Jól vannak. Szép otthont teremtettek maguknak. Láttam, hogy nagyon örvendenek nekünk, én is nekik. Igazán nagyon szeretem őket. Kár, hogy csak egy fél napot tölthettünk náluk. Vasárnap délután hazaindultunk. Béla kitűnően vezet...

2198 [Magyarországon]

2199 Vasile Liveanu: *Despre istoriografia marxistă din România între cele două războaie mondiale*. Era Socialistă, 1972. szeptember–december, 42–46.

2200 „De asemenea, ar merita examinate lucrările unor militanți socialdemocrați – Lotar Rădăceanu, Șerban Voinea, Nicolae Deleanu, Lajos Iordaki, referitoare la problemele istoriei României” Lásd uo.

2201 Ifj. Jordáky Béla.



**Október 2.** Ceaușescu ma Kolozsváron volt.<sup>2202</sup> Az Egyetem megnyitása és üzemekben munkalátogatás. A diákság és egyetemi káderek előtti beszédéből figyelemre méltó a konzervatív szemlélet fölötti kritikája, az elavult módszerek bírálata s elégedetlensége az ideológiai neveléssel kapcsolatban...

Délutáni meglepetés. Négy óra körül felkerestek a lakásomon, s közölték, hogy hivatalos vagyok este a Ceaușescu tiszteletére adott vacsorára. Negyedszázad óta első alkalom. Este a Diákházban. Előkelő helyre ültettek, a középső asztalhoz. Néhány beszéd, vacsora és ital. A hangulat jó, bár szemmel láthatólag a főtitkár sok mindennel elégedetlen. Balogh Edgárral beszélgetek, aki közli, hogy megjelent a cikkem a Kritikában, s ez nyilván a csatabárd kiásása Kántorékkal szemben.<sup>2203</sup> Furcsa álláspont. Milyen üdvözlnek Duca, Pascu meg Daicoviciu.<sup>2204</sup> De jobban örvendek Timofinak s néhány régi elvtársnak, akik biztosan őszintébbek...<sup>2205</sup>

Várom a következő napok történéseit...

**Október 4.** Hosszú beszélgetés Șimandan elvtárral.<sup>2206</sup> A Magazin Istoric részére kér cikket. Áadtam neki a „Beszélgetéseim Groza Péterrel” kéziratát.<sup>2207</sup> Nézzék meg. Az egész nyilván még mindig nem mehet. De ha részben leköznél románul, megkönnyítené a magyar nyelvű közlést...

**Október 12.** Véletlen találkozás Antal Gáborral, a Magyar Nemzet szerkesztőjével.<sup>2208</sup> Hosszú beszélgetés irodalmunkról, a Kritikában megjelent cikkemről, a Kántor-féle irodalomszemléletről, Balogh Edgárról és sok minden másról. Úgy látom, Pándiékhoz tartozik.<sup>2209</sup> Tanácsolta, hogy írjak a Kritikának egy Szabédi-cikket is. Fontosnak tartja a magyar szellemi életben való fokozott részvételemet... Holnap ismét találkozom...

**Október 13.** Ma Keith Hitchins vacsorázott nálunk. Hosszú beszélgetés. Tájékoztak nála még Amerikában, nem írná-e meg Ceaușescu életrajzát angolul? Hajlik a dologra. Ha eldől, értesíteni fog... Meghívását megújította. Akár ez év végén, akár a jövő ősszel szívesen lát. Februárban Pestre megy hét hónapra!...

**Október 15.** Keith ismét nálunk volt.<sup>2210</sup> Elutazása órájáig itt töltötte az estét. Abban maradtunk, hogy két héten belül értesitem, mikor mennék Amerikába.

2202 Nicolae Ceaușescu munkalátogatása Kolozsváron. Az egyetemi tanév ünnepélyes megnyitása. Igazság, október 3. 1.

2203 Jordáky Lajos: A marxista irodalomtörténet igényével. Kritikai jegyzetek Kántor Lajos – Láng Gusztáv Romániai magyar irodalom 1945–1970 című munkájáról. Kritika, 1972. 8. sz. 22–23.

2204 Aurel Duca, a Kolozsvár városi pártbizottság első titkára, valamint Ștefan Pascu és Constantin Daicoviciu történészek.

2205 Gheorghe Timofi kommunista politikus, volt vasas szakszervezeti tag.

2206 Vasile Șimandan a Magazin Istoric című történelmi havi magazin szerkesztője volt.

2207 *Întâlnirile mele cu Petru Groza*. Magazinul Istoric, 1973. 1. sz. 48–51.

2208 Antal Gábor újságíró.

2209 Pándi Pál irodalomtörténész.

2210 Keith Hitchins amerikai történész.

**Október 16.** Meghívtak a Dobozy-darab (*Holnap folytatjuk*) protokoll előadására.<sup>2211</sup> Jó darab, bár itt elkésett a bemutatója. És végre egy igen jó előadás. Itt-ott még döcög; de Kolozsvárt rég nem látott kírlelt előadása a színháznak.

**Október 17.** Este hét után keresnek. Nyolckor legyenek a párt megyei titkárságán. Béla vitt el. Duca, Morar, Crișan s még vagy öt titkársági tag.<sup>2212</sup> A megyei bíró is visszaiktatott a párt tagjai közé. Most már az „érdemeim” és a „jelentőségem” emelték ki.

**Október 19.** Beszélgetés Ioana elvtárssal.<sup>2213</sup> Őszintén és becsületesen örvend alakuló barátságunknak. Poharat üritett párttagságom rendezéséhez...

**Október 20.** Katona Ádám kért, hogy beszélgessek el a negyvenes évek irodalmi életéről, főleg a Termés-csoportról.<sup>2214</sup> Sok mindent mondtam és sok mindent fogalmaztam meg magamban.

**Október 21.** Behívtak a városi pártbizottsághoz. A titkárság egyik tagja, Stoica elvátarta a párttagsági könyvet ¾12-kor...<sup>2215</sup>

És 12-kor részt vettem a Történeti Intézet alapszervezetének közgyűlésén. Első alkalommal több mint 26 év után. Egy emberöltő. Hamis vádakkal száműzték, s még mindig nincs elég bátorság nyilvánosan megmondani mindazt, ami hamis és hazug volt ellenem...

**Október 22.** Megint rosszul érzem magam. Úgy látszik, már nem leszek teljesen ép ember. Pedig mennyi a munka, az elvégezni való. Hatvan évem küszöbén kell vívnom a harcot a szocialista eszme igazságaért... Sok területen egyedül, magamra hagyatottan. Meddig bírom vajon egy csomó, lényegében neofasiszta között, akik jelentős helyeken vannak ideológiai és irodalmi életünkben? Felül kell vizsgálnom magamban az embereket. Megnézni, kire lehet számítani.

**Október 30.** Napi 12-14 órát dolgozom. Valamivel kevesebbet, mint betegségem előtt, de háromszor annyit, mint amit az orvosok engedélyeztek. A bibliográfia rengeteg munkát ad. Pedig csak előmunkálat nagyobb tanulmányokhoz!...

**November 1.** Halottak napján kimentünk a temetőbe. Telnek az évek anyu és édesapám halálától, s mind ritkábban megyek ki a temetőbe. Pedig érzem, mennyire szerettem őket, s mennyire én vagyok ők; meg kell majd írnom az életüket...

2211 Marosi Péter: *Egy szerep igaza*. Utunk, 1972. november 17. 11.

2212 Aurel Duca a Kolozsvár városi pártbizottság első titkára, a többi személy ismeretlen.

2213 Ioana Stoica kommunista politikus.

2214 A Termés című folyóirat a magyarországi szellemi életben a párbeszéd fórumaként mutatkozott be. Szabédi László és csoportja új fórum indítását határozta el, melynek pontos szellemi és ideológiai behatárolása nem könnyű. Leginkább a népi mozgalom centrumától jobbra, de nem a szélsőjobb oldalára, a Németh László gondolkodását osztó körbe tudjuk helyezni.

2215 Ioana Stoica kommunista politikus.

**November 4.** Hét történészdiákkal beszéltem át egy egész délutánt.<sup>2216</sup> Minden iránt érdeklődnek, s az egyetemen nagyon keveset kapnak. A nevelőik gyávák és szűk látókörűek. Nem mernek kilépni az előírt leckeikből. Ezek a fiatalok alig hisznek valamilyen, de nem ellenségei a szocializmusnak...

**November 8.** Negyedszázad óta első nyilvános előadásom tarthattam meg Kolozsváron.<sup>2217</sup> A szabadegyetem keretében a társadalomkutatási hagyományainkról beszéltem, nagyrészt fiatalokból álló hallgatóságnak...

**November 9.** Bukarestben vagyok. Hajnalban érkeztem. Nagyon zsúfolt napom volt. Délelőtt felkerestem Huszár Sándort A Hét szerkesztőségében, tárgyaltam Bitay Ödönnel<sup>2218</sup> a Politikai Kiadónál és Szász Bélával a Kritériumnál, s rövid beszélgetést folytattam Gálfalvi Zsolttal. Délután hosszú beszélgetés a Miniszterelnökségen Fazekas Jánossal. Este pedig előadást tartottam a Petőfi-házban Poór Liliről és a két világháború közötti kolozsvári színjátszásról.<sup>2219</sup>

A Fazekas Jánossal való beszélgetés a nemzetiségi kérdése körül forgott. Úgy veszem észre, sérelmezi, hogy nem az ő kezében összpontosul a nemzetiségi probléma. Egészen furcsa nézetei vannak a múlttól. A Magyar Párt történeti szerepének a fontosságát hangsúlyoztatja, és szükségesnek tartja érdemei feldolgozását. Íme, milyen meszsze jutott a burzsoázia felfogásának dicsérete...

**November 10.** A bukaresti Akadémia könyvtár[á]ban dolgoztam majd egész nap. Délután a Magyar Követségen beszélgettem a követség titkárával, Szuhács Katalinnal és Karikás Frigyes sajtóattaséval...<sup>2220</sup>

**November 11.** Délelőtt még dolgoztam a könyvtárban, délben vonatra ültem, s este már itthon néztem [olvashatatlan]... Sónivel utaztam...<sup>2221</sup>

**November 20.** Amióta megbíráltam Kántor szemléletét – nem fogadja köszönésemet.<sup>2222</sup> Nemhogy előre köszönne, de nem fogadja. Most leírom magamban mint embert is. Nem is ember, csak tetű a magyar kultúra testén. Egy szar törtető...

**November 21.** Végre befejeztem a Gaál Gábor-tanulmányt. A legfontosabbak benne vannak. Minden, ami benne lehet. Remélem, hogy jól fogtam meg a kérdést.

2216 Az egyik történész diák Bálint-Pataki József volt, akinek itt köszönöm meg, hogy segítségemre volt a naplóban szereplő több név azonosításában. Elmondása szerint Imreh István történész vitte el őket Jordáky Lajoshoz egy rendhagyó szemináriumra.

2217 Jordáky Társadalomkutatási hagyományaink címmel a Brassai Sámuel Líceum dísztermében adott elő. Igazság, Híradó. 1972. november 8. 6.

2218 Bitay Ödön újságíró.

2219 Csütörtök, 20.00 órákor: Poór Lili halálának 10 éves évfordulója alkalmával Jordáky Lajos tart előadást. Előre, 1972. november 4. 4.

2220 Ismeretlen személyek.

2221 Sóni Pál irodalomtörténész.

2222 Kántor Lajos irodalomtörténész.

**December 2.** Befejeztem egy tanulmányt Szabó Árpádról, erről a kedves, szerény és harcos fiatalemberről.<sup>2223</sup> Meghalt az eszméért... 1943-ban ölték meg az aradi Szigurancán... Úgy látszik, most már én vagyok az, aki a régi kommunistáknak emléket állítok, s nem azok a régi elvtársak, akik vele egy mozgalomban voltak. Én, az egykori szociáldemokrata tisztelem meg őket, s a kommunisták ugyanakkor „szobatisztára” festik azokat a polgári írókat, akiket egykor gyaláztak...

**December 20.** Megjártam ismét Bukarestet. A Petőfi-házban két előadást is tartottam. Az Akadémiai Könyvtárban dolgoztam meglehetősen sokat. Beszélgetés Bitayval a Politikai Kiadónál és Szuhács Katalinnal, a Magyar Követség kulturális ügyek titkár-nőjével...<sup>2224</sup>

**December 30.** Meglepetés! Ma átadták a Köztársaság 25. éves évfordulójának emlékérmét. Nem mondhatom, hogy különösen örvendek, de tudomásul vettem. Bucşa<sup>2225</sup> adta át, s mellette Pascu és Péterffy.<sup>2226</sup> Ez az első kitüntetés, amit életemben kaptam. Nem tudom, kik gondoltak rám. Az bizonyos, hogy nem az Akadémiától terjesztettek fel. Egyike vagyok annak a kétszázezernek, akik most érmét kaptak. Elteszem, megőrzöm, nem dicsekszem vele, s nem tűzöm a mellemre... Hiszen én mindig republikánus voltam, soha nem szolgáltam „sem istent, sem királyt”...

**December 31.** Ebben az évben sokat dolgoztam. Pedig a halál is megközelített. Egyelőre legyőztem. De meddig bírom a küzdelmet? A szocializmus ellenségeivel, akik egyben haszonélvezői is mindannak, amiben különben nem hisznek. A mi kis nyomorúságos magyar szellemi életünkben hogy felülkerekedett a konzervatív és reakciós szemléletű emberek hada! Haszonélvezők, pecsenyesütők, a magyar nép ellen-ségei! Opportunisták, s amit a múltban szolgáltak, azt szolgálják ma is...

2223 Szabó Árpád: *Üzenet a mának*. Bev. Jordáky Lajos. Politikai Kiadó, Bukarest, 1974.

2224 Bitay Ödön újságíró és ismeretlen személy.

2225 Remus Bucşa az RKP Kolozsvár municípiumi bizottságának első titkára.

2226 Ştefan Pascu történész és Péterfi István botanikus.

**Január 1.** Új évbe léptünk, s a mai napot is munkával töltöm. Közben egy kis televízió és rádiózás. Megdöbbenőek az amerikai terrorbombázások Vietnámban. Mindent felülmúlnak az embertelenségben, a fizetett pilóta-bérgyilkosok s mögöttük a katonák, az amerikai új hatalom. Nixon diktál és dönt vajon, vagy Nixon maga rabja egy vad katonai gépezetnek?...

**Január 3.** Baróti pótlásokat kért a Petőfi-cikkhez.<sup>2227</sup> Telefonon bediktáltam. Tudatosítanom kell az új értelmiség felé, hogy a forradalmár Petőfi eszméit a magyar munkásosztály vitte tovább, s vált igazi örökösévé...

**Január 5.** Hosszú beszélgetésem volt Pleșiță tábornokkal.<sup>2228</sup> Gondolkoztam, hol is találkoztam vele. Rájöttem, hogy Bruder és Pásztay szabadon bocsátásakor volt egy óras beszélgetésem.<sup>2229</sup> Akkor az Á.V.<sup>2230</sup> kolozsvári parancsnoka volt.<sup>2231</sup> Politikai kérdéseket tárgyaltunk...

**Január 12.** Megbeszélés a Korunknál a történész szektor szerkesztőjével, Herédi Gusztávval. Kritikai megjegyzéseim voltak a munkásmozgalom és nemzetiségi kérdés elhanyagolása miatt. Tudatos elhanyagolásról van szó. Meggyőződésem, hogy nagyon káros hatása van Jakónak és Benkőnek...<sup>2232</sup> s másoknak is a Korunk irányítévesztésének elősegítésében...

**Január 15.** Végre eljutottam a Szociáldemokrata Párt megalakulásának (1927) története megírásának a végére. Román nyelven írtam, s amennyire lehet kimerítettem az anyagot...

**Január 18.** Pártgyűlés a fegyelem kérdéseiről Daicovicu és Pascu jelenlétében.<sup>2233</sup> Sivár...

**Január 26.** Este ½11-kor az Egyetem titkára, Anghel közölte, hogy másnap de. 11-kor Bukarestben kell lennem a Közoktatásügyi Minisztériumban...<sup>2234</sup> Találgatás. Mi lehet ilyen sürgős. Bizonyára végre elintézik az egyetemi tanári kinevezésem – mond-

2227 Jordáky Lajos: *Azért a víz az úr. Petőfi az erdélyi munkásmozgalomban.* A Hét, 1973. január 5. 6.

2228 Nicolae Pleșiță állambiztonsági tiszt.

2229 Bruder Ferenc és Pásztai-Deutsek Géza 1964-es letartóztatására és az ún. ENSZ-Memorandum ügyre utalt.

2230 Államvédelem.

2231 Nicolae Pleșiță 1962–1967 között volt a Kolozs tartományi Securitate vezetője.

2232 Jakó Zsigmond és Benkő Samu történészek.

2233 Constantin Daicovicu és Ștefan Pascu történészek.

2234 Ismeretlen személy.

ja Mária. Majd meglátjuk. Én magam már csak abban hiszek, ami megvalósulóban van. Reménykedésnek nincs helye...

**Január 27.** Kora reggel telefonon értesítettek, hogy repülőgépen megyek, s még délelőtt ott kell lennem. A repülőgép azonban késett, s nem szállhatott le a nagy köd miatt. Végre mégis elindultunk, s elég későn, délben fél egykor érkeztünk meg. Egy Mercedes várt, s a Közoktatásügyi Minisztériumba vitt. Ott közölték, hogy hivatalos vagyok a Ceaușescu születése napjára adott bankettre. Kolozsvárról még ott volt Hărăguș orvosprofesszor, Mercea fizikus, Demeter János és Gáll Ernő.<sup>2235</sup> Sietve a Miniszterelnökségre vittek autóval. A márványteremben nagyszerű külsőségek között déli 1 órától du. 5-ig tartott a bankett. Zenekarok, népi és könnyűzene-énekesek, nagyszerű ételek, s hat pohárban hatfél[e] ital. És rengeteg felköszöntő beszéd. Legalább ezer ember volt jelen, s legalább száz pincér szolgált fel...

Azt hiszem, nagyon sok pénzbe kerülnek csak a bankettek. Tegnap is volt, tegnapelőtt is, a ma déli este<sup>2236</sup> folytatódott a katonáknál. Bizonyára megvannak a politikai taktikai okai. Én magam nem tudom, hogyan csöppentem bele, ki hívott meg, és ki nek köszönhetem a meghívást. Ezt meg is mondtam az ott levő Duca–Pascu–Ghișe hármasnak a bankett után.<sup>2237</sup> Fazekas János is kedves volt. Szeretne hosszabban elbeszélgetni. „Lajos bátyámozott” – s ez egy kicsit furcsa volt...

**Január 28.** Ismét itthon vagyok. Folytatom a munkám. Magas protokoll-listára ugyan felkerültem valamilyen, előttem ismeretlen erők játéka következtében, az állásom és főleg a fizetésem azonban változatlanul nyomorúságos. Melyek viszont azok az erők, amelyek mélyen leszorítva és nyomorúságos körülmények között tartanak?...

**Február 5.** Megkezdtem a Bretán-életrajz írását.<sup>2238</sup> Nagyszerű ember volt. Megérdemli, hogy foglalkozzam vele. Erdély háromnyelvű szemlélete és kultúrája ötvöződik benne. Nagyon ritka ember...

**Február 10:** Végre nyomják Kovács István önéletrajzi regényét.<sup>2239</sup>

**Február 13.** Ismét Bukarestben. A délelőtt tárgyalásokkal telt el. Bitayval a Politikai Kiadónál, Domokos Gézával a Kriterionnál, Gálfalvi Zsolttal, A Hétnél pedig Huszár Sándorral és Márki Zoltánnal.<sup>2240</sup> Eredményes beszélgetések. De sok kiábrándító dolog is. Alig gondolkozik valaki a szocializmusban mint eszmében. Nem eszmék képviselői, hanem funkcionáriusok... Számomra nem tud igazán rokonszenvéssé válni

2235 Ștefan Hărăguș klinikai orvosprofesszor és Victor Mercea fizikus.

2236 Valószínűleg a déltől estig szófordulatot használta volna.

2237 Aurel Duca, a Kolozsvár városi pártbizottság első titkára, Ștefan Pascu történész és Dumitru Ghișe kommunista politikus.

2238 EME, Jordáky-hagyaték, VI.5/355. Adatgyűjtés és dokumentumfotók a Bretán Miklós munkásságát tárgyaló tanulmányhoz, aut., g., kb. 40 f.

2239 Kovács István: *Igazság nekünk a cél. Egy vasöntő emlékezései* (Bev. Jordáky Lajos). Kriterion, Bukarest, 1973.

2240 Bitay Ödön és Márki Zoltán újságírók.

Domokos Géza. Nem tudom, miért vagyok bizalmatlan vele szemben. Huszár mindig igazolni akar valamit velem szemben...

**Február 14.** Ma hosszabb beszélgetésem volt Fazekas Jánossal a Miniszterelnökségen. Megerősödött a meggyőződésem, hogy alapjában igen jóindulatú és becsületes ember, de szűk perspektívájú nagyon. És van egy hobbi: előadást akar tartani a nemzetiségi kérdéstről történeti vonatkozásban. Ez nem is lenne baj, ha a kérdés gyakorlati megvalósításáról, eredményeiről és hiányosságairól akarna beszélni. De történelmileg is fel akarja mérni, egy-két könyv alapján s egy csomó idézet felhasználásával, amit néhány ember szolgáltat neki. Többek közt tölem is kért idézeteket. Azt hiszem, rossz tanácsadói vannak, akik a régi magyar polgári szemlélet felé viszik. Nem elég Jászi, bár fontos. És nem elég a Magyar Kisebbség két világháború közötti gentri és liberális szemlélete.<sup>2241</sup> Fazekas azt mondja nekem: pozitívan kell értékelnem a Magyar Párt politikáját, az egyházak szerepét. Örvidenünk kell olyan embernek, mint Mikó Imre!...<sup>2242</sup> De valójában alig tud valamit a nemzetiségi és az azzal összekapcsolt osztályküzdelmekről... Hiába, ha hiányzik a marxista szemlélet bázisa és a történeti alapismeret, nem alakulhat ki koncepció.

**Február 15.** Ma reggel még hosszú beszélgetésem volt Demény Lajossal.<sup>2243</sup> Utána Karikás Péterrel találkoztam.<sup>2244</sup> Panaszkodott, hogy kultúrpolitikai vonalon alig tudnak eredményt elérni, s így nagyon sovány a magyar–román kulturális kapcsolat...

Délben vonatra ültem és hazatértem. Csodálatosan szép időben utaztam. Mintha tavasz lenne!

**Február 19.** Megállított Jakó Zsigmond. Beszélni kívánt velem, hogy barátilag megmondja a saját, a barátai s az „egész magyarság” véleményét a Magazin Istoricban való szerepléssel kapcsolatban.<sup>2245</sup> „Maliciózus megjegyzéssel kell kezdenem – mondotta –, bizonyára nem térhetél ki Ceaușescu 55. éves születésnapja elől, de így olyan díszes társaságba kerültél be, mint Meteș és társai!”

„Erről nem tehetek – válaszoltam –, de két évvel később jutottam el, mint Te, aki már két éve tagja vagy a Társadalomtudományi Akadémiának, s nem tiltakoztál ellen!”...

„Kár volt leköszölni a Groza-cikket. Én magam nem olvastam, de egymás után keresnek fel megdöbbszent emberek, akik tisztelnek téged, s kérdik, hogyan tehetted ezt”

2241 A Magyar Kisebbség. Nemzetpolitikai Szemle 1922 és 1942 között havonta kétszer megjelenő folyóirat volt Lugoson. Jakabffy Elemér főszerkesztése alatt a folyóirat „az egyetemes kisebbségi gondolat szolgálatában állt, amolyan »kisebbségi internacionalistának« tartotta magát” (Balázs Sándor).

2242 Az erősödő román államnacionalizmussal szemben az erdélyi elit megpróbálta létrehozni az eszmetörténeti kontinuitást a két világháború közti romániai magyar intézményességgel. Ezért is kerülhetett pozícióba többek között Mikó Imre vagy éppen Venczel József.

2243 Demény Lajos történész.

2244 Karikás Péter kultúrattasé.

2245 Ludovic Jordaky: *Întâlnirile mele cu Petru Groza*. Magazinul Istoric, 1973. 1. sz. 48–51.



– folytatta. „Egy ilyen szennyos lapba közölni, mint a Magazin Istorice. Különben is elegendem van ebből a szennyből, ami ebben az országban történik, s csodálkozunk rajtad, hogy vállalod az együttműködést.”

„Kik csodálkoznak? Te és néhány barátod bizonyára” – feleltem.

„Az egész magyarság nevében beszélek” – válaszolt.

„Tévedsz, mert csak egy kis réteg nevében beszélsz. Haszonélvezői vagytok annak, amit utáltok... Én nem néhány száz vagy néhány ezer magyar értelmiségiben, hanem a csaknem kétfélmillió magyar munkás, paraszt és alkalmazott érdekében cselekszem. [...] Különben most is becsületesebbnek tartom, hogy 1941-ben Grozával beszélgettem a két nép egymásra találása érdekében, mint a horthysta parlamentben megszavazni minden reakciós törvényt és a háborúba lépést elhatározni. Gyűlölöm azokat, akik háromszázezer magyar parasztot és munkást áldozatul dobtak a Don-kanyarba...”

Ez volt a lényege a beszélgetésnek. De jellemző Jakóra és barátaira, akik egyetlen alkalommal sem állnak ki a magyar néptömegek mellé, nemzethűségben tetszelegnek, s magatartásuk etikátlan, erkölcstelen és aljas a nép közösségével szemben...

**Február 21.** Fodor Ilona, a Magyar Rádió munkatársa járt nálam. Egyórás összeállítást kért a Periszkop folyóiratról.<sup>2246</sup> Megcsináltam, s átadtam neki még egy-egy előadás szövegét Déry Tibor, Kassák és Illyés Gyula erdélyi kapcsolatairól... Abban állapodtunk meg, hogy március végén Pesten olvasom be a Rádióban.

**Február 25.** Az Utunk kis megjegyzést fűzött a Hitlerről szóló cikkemhez.<sup>2247</sup> Aljas módon kérdőjelez meg valamit benne valamelyik régi vagy új fasiszta. Marosira gyanakszom.<sup>2248</sup> Az ő bajuk. Ezek a szélkakasok egy életen át változtatják szemléletüket, s mindig megtalálják az utat az éppen felülvizsgálathoz. Mennyi emberi aljasság búvik meg erefelé...

Kis leleplező megjegyzést írok, s elküldöm A Hétnek. Kíváncsi vagyok, közlik-e.

**Február 27.** Telefonon hívott Márki Zoltán Bukarestből. A Hét nem közölheti az általam írt formában a cikkemjegyzést. Nem vállalják, hogy ma bárkit bíráljunk múltbeli véleményeikért, bár nyilván igazam van – mondotta... Csak az érdekes, hogy egy csomó ember nyugodtan hamisíthatja meg a történelmet, saját szerepüket, és egykori állásfoglalásukat megszépíthetik és hőssé avathatják önmagukat... A marxisták azonban hallgatásra vannak ítélve. A burzsoácsoport minden szellemi fórumot megszállva tart...

**Március 1.** A Román Nemzeti Párt megalakulásának kéziratát igyekszem befejezni a következő két-három hét alatt. Úgy hiszem, jó módszert követek...

2246 A Periszkop a romániai avantgárd első magyar nyelvű folyóirata volt.

2247 *Ki hitte volna hogy Jordáky Lajos szerint „ma már bizonyos, hogy nem igazi »népi« hagyományok és nem humanista filozófusok szelleme uralta a hitlerizmust”.* Utunk, 1973. február 23. 12.

2248 Marosi Péter irodalomkritikus.

**Március 8.** Ismét Bukarestben. A Petőfi-házban ma este Szabó Árpádról tartottam előadást.

**Március 9.** Megtartottam a 20. század civilizációja előadás-sorozat első részét.<sup>2249</sup> Úgy érzem, hasznos munkát végzek itt a fiatalok között...

Dél előtt Bitay Ödönnel beszélgettem a történettudományi kötetéről.<sup>2250</sup> Engedélyezték a 30 ívet. Utána a magyar követségen voltam fogadáson. Először negyedszázad óta...

**Március 25.** Végre befejeztem a Román Nemzeti Párt története-alakulása (1881) kéziratot.<sup>2251</sup> E hó végéig, remélem, Spira meg is kapja.<sup>2252</sup> Kemény munka, de úgy hiszem, a kitűzött célt meg tudtam valósítani. A legkisebb engedményt sem tettem a nacionalizmusnak. Sem a magyarnak, sem a romának. Remélem, így fogadják el. Nem törődöm a rosszindulatú támadásokkal...

**Április 12.** Reggeli repülővel mentem Bukarestbe.

Politikai Kiadónál Bitay ígéri, hogy ebben a hónapban befejezi a kötet előkészítését.

A Kriterionnál Szász Béla közölte, hogy irodalmi tanulmányaimat szeretnék nyomdába adni egy-két hónapon belül.<sup>2253</sup>

Alig értem a szállodába, Fazekas János keresett telefonon, s kért, hogy azonnal menjek el hozzá a Miniszterelnökségre. Elmentem, s ott ért az első meglepetés. Tudták, hogy fel kell mennem, de mégis tanakodtak, mert kiderült, hogy nyakkendő nélkül nem lehet belépni a Miniszterelnökségre. Negyedórai tanácskozás. Végül engedélyt kaptak valahonnan fennről, s így felmehettem... Milyen furcsa!...

Fazekas János főleg az 1848-as forradalom kérdéseiről kívánt tárgyalni. Anyagot kér Agygalfvára és a magyar történeti irodalomra vonatkozólag. Elhatározta, hogy kiáll a történeti kérdésekben... Nagyon jó, hogy ilyesmi érdekli, de nem hiszem, hogy szerencsés gondolat lenne, ha néhány jelszóval és megállapítással próbálná elintézni a történelmet... Nem a szándékkal és a jóindulattal van a baj, hanem a szándékkal [sic!]. Nem hiszem, hogy nagyon jó tanácsadói lennének!...

Különben megmutatta a KB határozatát, mintegy 100 szobor felállításáról, köztük 3-4 magyar. A nacionalizmus jelentős figurái kapnak szobrot ezekben az években. Köztük Şaguna Nagyszebenben... Csíkszeredán állítják fel Bălcescu és Tánacsics szobrát. Soha semmi közülük nem volt Csíkszeredához! Miért ne lehetett volna Tánacsics szobrát Kolozsvárt vagy Nagybányán felállítani?...

...Este a Petőfi-házban Aradi Viktorról tartottam előadást.

2249 20 órakor: Szabadegyetem. Szabó Árpád 60 éves. Előadó: Jordáky Lajos. Előre, 1973. március 3. 6.

2250 Jordáky itt az 1974-ben megjelenő *Szocializmus és történettudomány* című kötetére gondolt.

2251 Jordáky Lajos: *A Román Nemzeti Párt megalakulása*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.

2252 Spira György történész.

2253 Jordáky itt az 1973-ben megjelenő *Irodalom és világnézet* című kötetére gondolt.

**Április 13.** A Politikai Kiadónál Bitay megígérte, hogy a hónap végéig befejezi a kötet előkészítését...<sup>2254</sup> Egyik hónapról a másikra halasztja. Tudom, hogy igen elfoglalt, de mégis kezd bosszantani a dolog...

A Petőfi-házban megtartottam a 20. század civilizációja sorozatban második előadást...

**Április 14.** Aradits a bukaresti Rádió számára készített rádióbeszélgetést ma reggel.<sup>2255</sup> Utána hosszú beszélgetés: Karikással, majd Szuhácséknál ebédeltam.<sup>2256</sup> Hosszú beszélgetés magyar íróink furcsa és különös hozzáállásáról a magyar irodalmi egységhez... és nyugati ellenforradalmár kapcsolataikról...

**Április 20.** Ünnepi fogadás volt óriási tömegekkel Nimeri elnök érkezésekor.<sup>2257</sup> Szudán elnöke nemrég irtotta ki borzalmas eszközökkel a szudáni kommunistákat... Nem értem, különösen a tömegek „lelkeseését” a repülőtérről be a városig!... Úgy látszik, minden afrikai államfő diadalmenetben vonulhat be Bukarestbe... az államfő oldalán...

**Április 26.** Újabb beszélgetés Ioana elvtárral.<sup>2258</sup> Elmondtam, hogy sok mindent másképpen kellene csinálni a szellemi életben. Komoly talaja van minden antimarxista felfogásnak, s ezt felelős helyeken levő emberek idézik elő és táplálják...

**Április 27.** Teljesen szürke és unalmas alapszervezeti ülés és ideológiai kör. Az előbbiben soha nincs szó politikai kérdésekről, a második leckefelmondó körre alakult át ismét. Hogyan lehet politikailag képzett embereket adni, ha a párt tagjai nem kapnak felvilágosítást, ha nincsenek megvitatásra kerülő problémák, ha csupán sablonos üléseken vehetnek részt... A Történeti Intézetben soha nem kerül sor a történeteszek munkáinak az elemzésére. De történeti elvi viták sincsenek...

**Április 28.** Ma reggel Budapestre indultam. Délben érkeztem meg, s az állomáson várt Keith Hitchins. Együtt ebédeltünk. Délután először Sebestyén Gézá, majd Fényes Imréeket kerestem fel... Nagyon örvendek, és kitűnően érzem magam.

**Április 29.** Magyar Bálintéknál voltam vacsorára.<sup>2259</sup> Most ismertem meg őket, s megszerettem Bálintot s feleségét, Siklós Olgát is.<sup>2260</sup> Mindkettőjük könyvét különben már ismertem. Hitchins közvetítette a meghívást...<sup>2261</sup>

**Április 30.** Délben Fényes Imrééknél, este vacsorára Sebestyén Gézáéknál. Géza és Klára nagyon kedvesek. Hosszú beszélgetés a szellemi életről. A szellemi élet megmegelevenedési jelenségeiről beszél.

2254 Bitay Ödön szerkesztő.

2255 Aradits László műsorszerkesztő.

2256 Karikás Péter kultúrattasé, Szuhácsék ismeretlen személyek.

2257 Helyesen: Jaafar Nimeiry, Szudán államelnöke az 1969-es katonai puccs után.

2258 Ioana Stoica kommunista politikus.

2259 Magyar Bálint színháztörténész.

2260 Siklós Olga dramaturg, rendező.

2261 Keith Hitchins amerikai történész.

**Május 1.** Kora reggel az utcán vagyok. A Keleti pályaudvar körül, a metróról és a Rákóczi útról özönlenek az emberek a május elsejei felvonulásra. Nem érzem a kényszert, de annál inkább május igazi hangulatát. Hosszú idő után ismét a nemzetközi munkásünnep élményében élek. A lelkesedés annyira elkapott, hogy magam is beálltam a májusi menetbe, s a csepeliekkel s angyalöldiekkel együtt meneteltem és énekeltem a forradalmi dalokat. Negyven év előtti forró ifjúsunkás gyűléseire emlékeztem. Nagyon örvendek ennek a május elsejének...

**Május 2.** A Kossuth kiadónál voltam. Beszélgetés Nonn Györggyel és Nyíró Józseffel. Szerettem volna szerződést kötni az „Emlékek fonalán” 1940–44-es kötetére.<sup>2262</sup> Gondolom, hogy ezt kellene legelőbb megírnom. Elvben helyeselték, de lényegében mégis kitértek a javaslat elől. Készüljek el a kézirattal előbb, s hivatalosan küldjem el. Megállapodásuk van ugyanis az RKP-val, hogy csak közös megállapodás alapján adják ki Romániában élő szerzők műveit. Ez a kikötés vagy megállapodás Balogh Edgár könyve körüli bonyodalmak után alakult ki, illetve jött létre...

**Május 3.** A Magvetőnél voltam. Csalá Lászlóval, a könyv szerkesztőjével és Horváthtal, a műszaki felelőssel beszéltem. Az első korrektúrát most csinálják. A kötet a nyomdából augusztus végén kerül ki. Szeptemberben a könyv a piacon lesz...<sup>2263</sup>

A Pesti Színházban megnéztem *A holtak hallgatása* c. játékot. Nemeskürty könyve alapján alkalmazták a színpadra. A *Rekviem egy hadseregért* olvasmányának és színházi előadásnak is megrendítő.<sup>2264</sup> Igazán politikai színház.

**Május 4.** Spira Györgynekél vacsoráztam. A kézirat ügyét is átbeszéltük.<sup>2265</sup> Neki tetszik. Örvendek. Márta nagyon kedves...

**Május 5.** Megérkezett Mária. Erdélyi Sanyinál lakunk.<sup>2266</sup> Az estét Fényeséknél töltöttük.<sup>2267</sup> Hosszú beszélgetés.

**Május 6.** Magyar Bálinték meghívtak Keithtel együtt a Fészek-klubba ebédre.<sup>2268</sup> Siklós Olga televízió-előadást tervez erdélyi írók műveiből, de kevés a használható anyag.

2262 EME, Jordáky-hagyaték, I/1. *Emlékezések fonalán*. [A tervezett visszaemlékezés töredéke], 1973–1974, g., 17f.

2263 Jordáky Lajos: *A szocialista irodalom útján*. Magvető, Budapest, 1973.

2264 Nemeskürty István: *Rekviem egy hadseregért*. Magvető, Budapest, 1974.

2265 Itt Jordáky *A Román Nemzeti Párt megalakulása* kötetéről írt.

2266 Erdélyi Sándor költő.

2267 Fényes Imre fizikus.

2268 A Fészek Művészkлуб (eredetileg mozaikszó: Festőművészek, Építőművészek, Szobrászok, Zenészek, Énekesek és Komédiások Klubja) a budapesti művészvilág 1901-ben alakult klubja. Jelenleg közhasznú, országos tevékenységű egyesület, ahol bárki által látogatható irodalmi, zenei, színházi, film- és képzőművészeti rendezvényeket tartanak. A kötetlen társas élethez étterem és vendéglő-borbár is a látogatók rendelkezésére áll.

**Május 7.** Történeti Intézetben Spirával.<sup>2269</sup> Dél felé bementem az Akadémia ünnepi ülésére. Sajnos Király István előadásának csak az utolsó mondatait hallottam.<sup>2270</sup> Azt mondják, érdekes volt. Kíváncsi vagyok a szövegre. De kíváncsi vagyok a Hegedűs–Vajda–Heller ellen hozott párthatározatok indoklására is.<sup>2271</sup> Egy részüket kizárták a Pártból és eltávolították állásukból. Király előadása vajon ajtónyitás a nacionalizmusnak? – Nem hiszem. Támadása éles Molnár Erik történelemszemlélete ellen...

Este vacsora Sebestyén Gézáéknál. Ott volt Vigh Károly.<sup>2272</sup> Áadtam a Bajcsy-Zsilinszky-levél fotókópiáját. Hosszas beszélgetés...

**Május 8.** E. Fehér Pál, Pándi Pál, Jovánovics Miklós és a szovjet követség sajtó attaséja.<sup>2273</sup> Beszélgetések... Kortársnál Kovács Sándor Ivánnal.<sup>2274</sup> Vállaltam néhány kisebb tanulmányt...

**Május 9.** László Gyulánál, az Irodalmi Alapnál. Este Fényeséknél. Sajnos nem tudok eljutni sem Illyés Gyulához, sem Simon Istvánhoz...<sup>2275</sup>

**Május 10** Jovánovicsnál, az Új Szó [sic!] szerkesztőségében.<sup>2276</sup> A Kassák-tanulmány korrektúráját csinálom.<sup>2277</sup>

**Május 11.** Máriával a *My fair lady* előadásán.

**Május 12.** Ábel Péter.<sup>2278</sup> Sok érdekes dolgot mesélt az erdélyi írók nyugati ellenforradalmi szervezetekben tett látogatásairól.

**Május 13:** A Nemzetiben igen érdekes *Revizor* előadás.<sup>2279</sup> Új koncepció. Kitűnő.

**Május 14.** Hitchinsszel és John Leslie-vel séta és beszélgetés. Mindketten jönnek Kolozsvárra.

Délben Hanák Péterrel hosszas beszélgetés. Este ismét Sebestyén Gézáéknál...

**Május 15.** Zsúfolt program. Szabolcsi Miklós, aztán Trócsányi Zsolt, majd Balázs János.<sup>2280</sup> Este Illyés darabja, a *Testvérek*.<sup>2281</sup> Utána Sinkovits Imre.

**Május 16.** Rádiófelvétel Kótsiról.<sup>2282</sup> Majd Kemény Sz. Tibor. Búcsúk. Holnap indulunk haza.

2269 Spira György történész.

2270 Király István irodalomtörténész.

2271 Az MSZMP KB 1973. május 8-án hozott határozatot, amellyel Heller Ágnes, Márkus György és Vajda Mihály filozófusokat antimarxizmussal vádolta meg és kizárta a pártból.

2272 Vigh Károly történész.

2273 Jovánovics Miklós újságíró.

2274 Kovács Sándor Iván irodalomtörténész.

2275 Simon István költő.

2276 Helyesen Új Írás.

2277 Jordáky Lajos: Kassák Lajos: *Az irodalmi eszmény*. In: Uő: *A szocialista irodalom útján*. 1973. 408–430.

2278 Ábel Péter filmtörténész.

2279 *A polgármester*. Élet és Irodalom, 1973. április 7. 13.

2280 Trócsányi Zsolt történész és Balázs János költő, festő.

2281 Almási Miklós: *Dózsa és/vagy Dózsa?* Élet és Irodalom, 1973. május 5. 13.

2282 Kótsi Patkó János.

**Május 21.** Daicoviciu autót küldött utánam.<sup>2283</sup> Kétórás beszélgetés. Dühöng Pascu ellen.<sup>2284</sup> Történelemhamisítónak nevezi. Úgy látom, nagyon kivan rá. Elhatározta, hogy leleplezi...

**Május 24.** Bukarestben a Petőfi-házban megtartottam a 20. század civilizációja harmadik előadását. Beszélgetés Araditscsal, Balogh Jóskával és látogatás Szuhácséknál.<sup>2285</sup>

**Május 26.** Az Opera megbízott, hogy írjam meg a Magyar Opera 25 éves történetét.<sup>2286</sup> Vállaltam... Szunyoghgal kötöttem meg a megállapodást.

**Május 28.** Daicoviciu meghalt az éjjel.<sup>2287</sup> Szívroham. Bukarestből jövet a vonatban történt. Viharos napja volt nyilván Pascuval kapcsolatban...<sup>2288</sup>

**Június 3.** Bélával Máriát vittük Szilágyosmlyóra. De még fel sem értünk a zilahi Meszestetőre, amikor elromlott a kocsí. Egy-két kilométert toltuk a tetőig. Aztán beereszkedtünk, de tovább nem tudtunk menni. Mária autóbusszal utazott tovább. Mi meg ottmaradtunk, amíg egy mester szétszedte az autót. Kiderült, hogy új kuplung kell. Erre este autóstoppa vártunk, de nem kaptunk. Ott töltöttük az éjjelt, s reggel ötkor kiálltunk a Zilahról kivezető útra. Végül autóstoppal jöttünk haza...

**Június 15.** Televíziófelvételt készítettünk Incze Ferenc műtermében és Kovács István házában kertjében.<sup>2289</sup> A műsort Csép tervezte, én beszéltem és beszélgettem...<sup>2290</sup>

**Július 3.** Egy hónap óta rosszul érzem magam. A jobb szememmel alig látok, szédülök, egyensúlyvesztésem van... Ma már el kellett mennem orvosi vizsgálatra. A szemfenékben a vérnyomás 100, a szemben vérrög (embólia). Gyógyszerek tömegét kaptam. Nem tudom, használn-e. Vagy sokkal komolyabb dolog lenne?

**Július 9.** Negyvenéves érettségi találkozó. Sokan jöttünk össze. Érdekes élettörténetek. Elvittem a negyvenkét év előtti önképzőkör anyagát.<sup>2291</sup>

**Július 15.** Betegségem még tart. Valamit javult az állapotom, de alapvető változás még nem következett be. Különösen látásom még rossz.

**Július 19.** Kahána Mózesrel találkoztam a Korunk szerkesztőségében. Gáll Ernő, Rácz Győző és Tóth Sándor társaságában. A Korunkra kerülve szó, megbíráltam a folyóiratban megnyilvánuló polgári ideológia előretörését. Egyáltalán marxista világnézetű folyóiratnak lehet tekinteni?... Kahána Mózes örvend, hogy végül is Budapestre került...

2283 Constantin Daicoviciu történész.

2284 Ștefan Pascu történész.

2285 Aradits László és Balogh József újságírók.

2286 Jordáky Lajos: *A kolozsvári Állami Magyar Opera 25 éve (1948–1973)*. In: *Opera Maghiară de Stat Cluj/ Állami Magyar Opera*. Kolozsvár, XXV., 1973, 19–44.

2287 Constantin Daicoviciu. *Scînteia*, 1973. május 28. 1–2.

2288 Ștefan Pascu történész.

2289 Incze Ferenc festő és Kovács István vasöntő, emlékiró.

2290 Csép Sándor riporter.

2291 Jordáky 1931-ben lett a Felsőkereskedelmi Iskola olvasóköreinek elnöke.

**Július 23.** Reggel Bitay Ödön közölte telefonon, hogy végre elkészült a történettudományi kötetem szerkesztésével, s ma beadja a sajtóigazgatósághoz.<sup>2292</sup> Kér, hogy sürgessem! De milyen kapcsolatom és hatásom lehet a cenzúrahivatalra? Különben a szerkesztéssel éppen egy évet késett...

**Július 24.** Ma délben Mária elutazott Somlyóra. Este Spirákék érkeztek meg, s nálam maradnak három napot.<sup>2293</sup> Megismételte, hogy a kéziratom nagyon tetszik, s az átjavított példányt feltétlenül küldjem fel augusztus végéig...

**Július 26.** A Kriterion előleget küldött – gondolom – az irodalmi tanulmánykötetre.<sup>2294</sup> Végre kifizethetem az adósságaimat.

**Július 29.** Ma reggel ideérkezett a négy fiatal: Magyar Bálint és Halustyik Anna, Kardos András és Kati.<sup>2295</sup> Beszélgetés filozófiai kérdésekről és tapasztalataikról, amelyek rosszak. Kellemetlen impressziókat hagytak bennük Csehi, Bretter és Kányádi egyaránt. És a tengerparti kiszolgálás és korrupció szintén...

**Augusztus 2.** A Krím-félszigeten tanácskoztak a kommunista pártok főtítkárai.<sup>2296</sup> Minden jel szerint nagy lépés az integráció irányába. Az egész világ számára egyetlen életlehetőség lesz előbb-utóbb: integrálódni. A folyamat máris elég világosnak látszik minden kontinensen. Békésen együttélő integrált kolosszusok alakulnak. A harc a világrendszerek között azonban nem szűnik meg. Csak új formákat vesz fel. És az osztályharc is tovább folyik, élesen, de új formák között.

**Augusztus 5.** Egész jól sikerült az Incze Ferenc televíziós film.<sup>2297</sup> Néhány gondolatot itt is elmondhattam. A képernyőről látva önmagam viszont megállapítottam, hogy túlságosan meghíztam. Fogynom kellene, gyorsabban valamivel. A szívnek sem ártana, s bizonyára a magas vérnyomásnak sem...

**Augusztus 20.** Készülök az ausztriai útra. Végre eljutok egy nemzetközi történetészkonferenciára. De ezt is az osztrák szociáldemokraták által vezetett intézménynek köszönhetem. Az Akadémia végül is itt hozzájárult, hogy elmenjek, hiszen nem kerülök pénzébe. Hivatalos okmányról azonban szó sem lehet. Hivatalosan bárhova csak a régi burzsoá és nacionalista történetírás képviselői mehetnek...

**Szeptember 7.** Hajnalban indultam Budapestre, s délben megérkeztem. Az ifjú Magyar Bálint és Halustyik Anna várt.

**Október 14.** A Szabad Európa adásában az *Ötágú síp* műsort hallgattam.<sup>2298</sup> A Korkunk nemzetiségi számát ismertették igen részletesen... Jó adása a rádióknak s a mö-

2292 Jordáky itt az 1974-ben megjelenő *Szocializmus és történettudomány* című kötetére gondolt.

2293 Spira György történész.

2294 Jordáky Lajos: *Irodalom és világnézet. Cikkek, tanulmányok*. Kriterion, Bukarest, 1973.

2295 Magyar Bálint magyar politikus, Halustyik Anna pénzügyi jogi szakember és Kardos András filozófus.

2296 *Egyes kommunista és munkáspártok vezetőinek baráti találkozója*. Előre, 1973. augusztus 2. 1.

2297 *Látogatás Incze Ferenc műtermében. Csép Sándor filmje*. (Műsorkalauz) Előre, 1973. augusztus 4. 4.

2298 Az *Ötágú síp* Gyulai Ernő szerkesztésében a Szabad Európa Rádió irodalmi műsora volt.



götte álló erőknél. De miért kell az ilyen kezdeményezést a marxizmus ellenségeinek hagyni? Miért nem a szocialisták igyekeznek hasonló módon összefogni országhatároktól függetlenül a magyar írókat s a szellem embereit? Évek óta hiába vetem fel ezt a gondolatot. Süket fülekre találok mindenütt.

**Október 15.** Megint súlyos válságok rázzák és fenyegetik a világ békéjét. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió szállítja a fegyvereket a közel-keleti frontra, ahol kegyetlen harcokat vívnak az arabok és Izrael csapatai.<sup>2299</sup> Véres és kegyetlen háború, amely ismét világháborús veszélyeket rejt magában...

Chilében tovább tart a terror s a gyilkolás. Amerikában korrupciós vád miatt lemondásra kényszerítették Agnew alelnököt.<sup>2300</sup> Nixon helyzete sem rózsás. A hidegháborút az értelmiség üldözése ürügyén élezik és élesítik a Szovjetunió ellen. Argentínában a kommunisták Peronra szavaztak, úgy hiszem, igen helytelenül. Peron ugyanis fasiszta, s belpolitikája nem hiszem, hogy kedvező lenne Argentínában sem a baloldalnak...

**Október 17.** Benkő Samu tehetséges, de miért ravasz és kétszínű. Nem lenne szüksége rá. Tehetségükkel sokan rettenetes károkat okoznak a magyarság szocialista fejlődésének. Nem tudom pozitívan értékelni ezért Mikó Imre, Nagy Géza, Benkő Samu, Imreh István, Létay Lajos, Marosi Péter munkásságát.<sup>2301</sup> És még folytathatnám a sort a mi helykereső, de lényegében visszahúzó, konzervatív szemléletű embereinkkel...

**Október 19.** A közel-keleti csaták tovább folynak. A fegyverszállítások óriási méreteket öltenek. Az arab világ, s mögöttük Afrika fekete-néger muzulmánjai fokozatosan lépnek be a háborúba.<sup>2302</sup> Véres napok. Nagy katasztrófa lehet belőle, ha a Szovjetunió és az Egyesült Államok nem tud valahogyan megegyezni, és „rendezni” a kérdést.

**Október 20.** Gálfalvi Zsolt, Rácz Győző és Gáll Ernő együtt, amint betoppantam a Korunk szerkesztőségébe. Győző elkeseredett, mert izoláltnak érzi magát. Ernő, mint mindig, igazat ad kritikáimnak, s változatlanul viszi tovább a maga vonalát, amelynek alig van már köze a marxizmushoz. Zsolt a Központból irányított nacionalizmusról beszélt...<sup>2303</sup> A baj az, hogy elvtelen emberek, pedig elvek és világnézet nélkül nagy dolgokat nem lehet cselekedni. Győző hisz a marxizmusban, de ő is taktikázik. Karrieret néznek itt az emberek, és törtetnek...

2299 1973. október 6-án, Jom Kippur ünnepén Szíria és Egyiptom megtámadta Izraelt. A háború izraeli győzelemmel ért véget, ám le kellett mondania a Sínai-félszigetről.

2300 Gerard Fordot, a képviselőház republikánus párti csoportjának vezetőjét jelölte Nixon elnök az Egyesült Államok új alelnökévé. Mint ismeretes, Spiro Agnew, az USA eddigi alelnöke szerdán lemondott tisztségéből. Előre, 1973. október 14. 6.

2301 A felsorolt személyeket Jordáky a „restaurációs” irányzat híveinek tartotta.

2302 Jordáky itt valószínűleg a jom kippuri háború észak-afrikai államok (Marokkó, Algéria, Tunézia) és Szudán expedíciós csapataira gondolt.

2303 A pártközpont, illetve a román államvezetés nacionalizmusára utalt.

**Október 21.** Nixon helyzete is súlyosbodik.<sup>2304</sup> Elmozdította a Watergate-ügyet vizsgáló főügyészt, de igazságügyminisztere lemondott. Szenátorok javasolják vád alá helyezését... Moszkvában viszont Brezsnyev és Kissinger tárgyalnak a közel-keleti kérdés rendezéséről...

**Október 25.** A világháború szakadékan állunk megint. Riasztó hírek mindenünnen. Az amerikai haderőt készenlétbe helyezték a világ minden részén. Állítólag szovjet beavatkozástól tartanak a Közel-Keleten... De megegyeznek, meg kell egyezniük, mert el tudják pusztítani egymást és az egész világot.

**Október 28.** A legsúlyosabb napokon túljutottunk. De mikor lesz béke? Az olyan távoli jövőben, hogy még gondolni sem lehet, ki éri meg igazán, hogy az emberek békében éljenek a földön... Ezt a háborút azonban az olajhatalmak fogják megnyerni. Térdre kényszerítik Európát és Japánt... s aztán az Egyesült Államokat is. Az imperializmus és a szuperkapitalizmus kitermelte országok ütnek vissza, s a gépcivilizáció csatát veszít... Nyolc arab állam egymilliárd tonna petróleumot termel, s tőlük függ Európa bevételeinek 65 s Japánénak 85%-a. Mi lesz, ha megáll az ipar és a közlekedés?...

**Október 29.** Kolozsvárt járt Ceaușescu.<sup>2305</sup> Nagygyűlés a Béke téren. A munka leálítása, felvonulás az utcára és terekre, ahol elvonul...

**November 1.** Kimentünk a temetőbe. Kell emlékezni a halottakra, akik eltávoztak közülünk. Én ilyenkor mindig elbeszélgetek egy kicsit édesapámmal és anyuval, akiknek az életet köszönhetem... Mennyi keserűség gyülemlt fel bennem az életben, mennyi gonoszságot követtek el ellenem... s mégis szeretem az embereket, hű vagyok s maradok ahhoz a világszemlélethez, amelynek elköteleztem magam, s amely mégiscsak az ember minden kötöttség alól való felszabadítását tűzte ki célul. De miért kell a nagy eszmék megvalósulásához annyi szenvedésnek, vérnek és hazugságnak tapadni?...

A televízióban este megnéztem a Kovács Istvánnal való beszélgetésem filmjét...<sup>2306</sup>

A halottak napján a sok szenvedő embernél a lelkem. És Chilében még mindig ölik a legjobb szocialistákat, akik a népen akartak segíteni. Fegyverekkel nem lehet az igazságot kiirtani s nem lehet a lelkeket megbékíteni...

**November 2.** Bitay a Politikai Kiadótól közölte, hogy Bányai végre beadta kedvező véleményezését a kéziratomról.<sup>2307</sup> Elolvastam. Valóban meglepett, mennyire pozitív véleményt adott. Tőle nem vártam. Kellemes meglepetés...

2304 Richard Nixon a Watergate-ügy eredményeképpen az első amerikai elnök volt, aki saját elhatározásából távozott a Fehér Házból.

2305 Nicolae Ceaușescu elvtárs munkalátogatása Kolozs megyében. Igazság, 1973. október 30. 1.

2306 Csépf Sándor interjúja Kovács István munkásíróval. Előre, 1973. október 27. 4.

2307 Jordáky itt az 1974-ben megjelenő *Szocializmus és történettudomány* című kötetére gondolt.

**November 5.** A Kritika számára két nagyobb összefoglaló cikket írtam az erdélyi történetírás és az erdélyi emlékirók problémájáról.<sup>2308</sup> Inkább összefoglaló, mint részletekbe menő tanulmány...

**November 6.** Ma több beszélgetésem volt pesti elvtársakkal. Délben Gábor Sándor-néval találkoztam, a pesti Párttörténeti Intézet munkatársával.<sup>2309</sup> Semmi különös probléma. De felajánlotta vendéglátását, ha Pesten járok.

Délután Szigethy Gábor keresett fel a Kritikától.<sup>2310</sup> Pándi üdvözlését hozta, s elvitte a cikkeimet.<sup>2311</sup>

Botka Ferenc és felesége a Petőfi Múzeumtól kerestek fel folyóirat-bibliográfiai ügyben.<sup>2312</sup> Közreműködésre is kértek. Csak legyen időm, lenne tervem számukra is...

**November 7.** Ma ismét hosszú beszélgetésem volt Ioana Stoica elvtárral.<sup>2313</sup> Augusztus óta nem láttam. Semmi különös...

**November 8.** Talán mégis béke lesz. Ma láttam egy fényképet az Avantiban, amelyen kezét fog az egyiptomi és egy izraeli tisztt. Az első kézfogás az amerikai–szovjet egyezkedés eredménye?... És meddig tart. Ebben a térségben nagy távlatban mégis a Szovjet fog előretörni. Minden jel szerint a jelenlegi fegyverszünet ideje alatt is óriási mennyiségben szállítják a fegyvert Egyiptomba és Szíriába, s a nyugati adatok szerint a földközi-tengeri flotta is hihetetlenül erős. Amerika is szállít, nyilván Izraelbe tökéletes fegyvereket. De az olajhatalmak szerepe nem lekicsinyelhető. Nyilván nem szereznek, és félnek a kommunizmustól, segítséget azonban fegyverben onnan kapnak...

**November 10.** Irodalmi tanulmányaim korrektúráját csinálom, s mélységesen fel vagyok háborodva a módon, ahogyan megcsonkították és kihagyták egyes írásaimat. Micsoda elferdült szemlélet és furcsa szempontok vezetnek a szerkesztőket... Véletlenül találkoztam Molnár Gusztávval, aki azt mondta, hogy Domokos Gézával megtárgyalta a kihagyandó írásokat.<sup>2314</sup> Rövidlátók és perspektívátlanok. Hiába, úgy látszik, a Magvetőnél kijött kötetem okozza a legtöbb örömet.

**November 11.** Egész nap a Bretán-könyvön dolgoztam.<sup>2315</sup>

Ma aláírták Egyiptom és Izrael a fegyverszüneti megállapodást.

**November 27.** Újabb államcsíny Görögországban.<sup>2316</sup> Tragikus és nyomorúságos egy időben. Ezúttal a tábornokok lázadtak fel az ezredesek kormánya ellen, s veszik át a hatalmat. Sajnos nem komédia, de véres valóság.

2308 Jordáky Lajos: *A romániai magyar történetírás*. Kritika, 1975/1. sz. 12.

2309 Gábor Sándorné párttörténész.

2310 Szigethy Gábor színház-történész.

2311 Pándi Pál irodalomtörténész.

2312 Botka Ferenc irodalomtörténész.

2313 Ioana Stoica kommunista politikus.

2314 Molnár Gusztáv filozófus, szerkesztő.

2315 EME, Jordáky-hagyaték, 71-es tétel. *Bretán Miklós. Egy nagy művész élete*. 1973, eredeti kézzel írt változat, 169 f. + letisztázott g., 185 f.

2316 *Katonai államcsíny Görögországban*. Előre, 1973. november 27. 4.

**December 2.** Elkészültem a Bretán Miklós-monográfiával. Kemény hónap volt. Megint túlerőltettem magam. Állandóan fáj a fejem. A jobb szemem látása egyáltalán nem javul, az embólia súlyos. Nem tudom, fogok-e látni egyáltalán. Képtelen vagyok az orvosi tanácsot követni, hogy legfeljebb egy-két órát olvassak és írjak. Szellemi munka nélkül nem tudok élni. Most leszorítottam 8-10 órára...

**December 3.** Soós Pál keresett fel Debrecenből. Szabó Ervinrel foglalkozik. Elmondta beszélgetései lényegét Bretter Tibor,<sup>2317</sup> Kallós Miklóssal, Tóth Sándorral és Gáll Ernővel. Nem tetszik neki mindenben az, amit vallanak, különösen szovjetellenességük döbbenetete meg... Hosszú beszélgetés filozófiai frontunkról...

**December 4.** Ma délután Éder Zoltán látogatott meg.<sup>2318</sup> Az Akadémia nyelvtudományi osztályán dolgozik. Az *Erdélyi Magyar Hírvivőre* vonatkozó felvilágosításokat adtam...<sup>2319</sup> Siralmasnak találja a magyarság itteni helyzetét...

A kolozsvári rádió román adásában előadást tartottam Józsa Béláról...

**December 12.** Bojan Pavelről és könyvéről tartottam rövid előadást a Cipőgyárban fiataloknak.<sup>2320</sup> Románul és magyarul. Érdekes anyag van Bojan könyvében. Nagyrészt tárgyilagos. A nemzetiségi kérdésben feltétlenül az. Persze hihetetlennek tűnik, ami N. C.-ről ír Dofteanaval kapcsolatban...<sup>2321</sup>

**December 14.** Az alapszervezet gyűlése szürke, mint mindig...

**December 17.** A Sajtóigazgatóság most a Korunkban nem engedélyezte az 1944-es visszaemlékezéseim töredékét...

**December 19.** Végre megjelent a *Világnézet és irodalom* kötetem a Kriterionnál.<sup>2322</sup> Rettenetesen megcsonkítva. Amikor Linzbe mentem, akkor adták le a nyomdába. S amikor hazajöttem, s tördelve láttam, elég gyengének bizonyultam, hogy nem tiltakoztam ilyen formában való kinyomtatása ellen. Megjelent, jó, de nem reprezentatív kötet. A teljesebb mű a Magvetőnél megjelent tanulmánykötet.<sup>2323</sup> Ami benne van, annak örvendek, s nem ad rossz képet. Ami kimaradt, azzal teljesebb lett volna.

**December 20.** Edgárnál voltam a Lexikon-ügyben. Egyben átadtam könyveimből egy-egy dedikált példányt... Kissé megtörtnek látszik. Hosszasan beszélt viszont a bajokról. Azt mondja, hogy a nyomás fokozódik. Most Hargita megyén a sor. Szét akarják szórni a magyarságot. Meg akarják szüntetni, s erre minden eszközt felhasználnak. Szerinte Fazekas János igen nehéz helyzetben van. A nacionalista központ Niculescu-

2317 Jordáky itt valószínűleg Bretter György iskolateremtő romániai magyar filozófusra gondolt.

2318 Éder Zoltán nyelvész.

2319 Erdélyi Magyar hír-vivő. Az első erdélyi magyar nyelvű sajtótermék, 1790–1791-ben jelent meg.

2320 Pavel Bojan kommunista politikus.

2321 Doftana a második világháború időszakában internáló láger volt, többek között rövid ideig itt raboskodott Gheorghe Gheorghiu-Dej és Nicolae Ceaușescu is.

2322 Helyesen: Jordáky Lajos: *Irodalom és világnézet*. Kriterion, Bukarest, 1973.

2323 Jordáky Lajos: *A szocialista irodalom útján*. Magvető, Budapest, 1973.

Mizil körül van...<sup>2324</sup> De most már ellenszélbe került mindenki. Takács is, Sütő is, Méliusz is...<sup>2325</sup> Micsoda társaság. Most ébrednek fel. Inkább aludnának tovább a kártevők!...

**December 24.** Nem kellemes karácsony. Lacika nagyon rossz iskolai eredménnyel állított be. Nincs karácsonyi ajándék, s kemény tanulás szükséges. Megrendült a bizalmam ígéretében. Hogyan nem tudtam megtalálni a legjobb módszert?

**December 25.** A világban is nagy bajok vannak. Az olajválság energiaválságot idézett elő. Az energiaválság pedig általános és katasztrofális gazdasági válság előjele. Angliában milliókra rúgó munkanélküliség következik be egy-két héten belül. S másutt is. Az arab világ lavinát indított el.

**December 28.** A Régen melletti Remete székely-magyar iskolájának mintegy húsz növendékét hozta be Garda látogatóba Kolozsvárra.<sup>2326</sup> Előadást tartottam nekik a magyar irodalomról és történelemről. S a székelyek elszakíthatatlan magyarságáról...

**December 29.** Csehi Gyulánál voltam, talán több mint egy év után először. Kicsit sokallja ő is a Kós Károly-ünneplést.<sup>2327</sup> És még nem is tud mindet. Meglepődött, amikor elmondtam, hogy Sütő szerint a *Varjú-nemzetség* a legnagyobb magyar történeti regény, nagyobb, mint Móricz *Erdély trilógiája* és Kemény Zsigmond életműve...<sup>2328</sup> Arról van itt szó, hogy uralkodóvá akarják tenni a szocialista gondolkodásban a polgári radikalizmus és konzervatív arisztokratizmus szemléletét...

**December 31.** Az év lezáródik, az élet folyamata nem. Idehaza kettesben, rádió s egy csésze tea mellett búcsúzunk az évtől, amely valamivel sikeresebb volt, mint az előbbiek. Egy kicsit emlékeztet egész fiatal koromra, amikor könyveket adhattam ki és tanulmányokat írhattam aránylag szabadon. Végre, ebben az évben megjelenhetett három könyvem, köztük olyan tanulmányaim, amelyeket éveken át „udvariasan” visszaadtak a szerkesztőségek... De csak ez. Helyzetemben nincs változás. Az eszmei szilárdságot és világnézeti magatartást nem veszik szívesen sem a hintázó uralkodók, sem a nyárspolgárok, amelyek tökéletesen uralják a szellemi élet minden jelentős pozícióját...

És a világban. Ebben az évben is meghalt a csatatereken legalább egymillió ember. És ugyanannyi éhen halt a „bőség” századában. De legalább hetvenezer tank és húsz-ezer hadirepülőgép emészt fel a termelést csak Európában. A kilátások pedig nem túl

2324 Paul Niculescu-Mizil kommunista politikus.

2325 Takács Lajos jogász, Sütő András és Méliusz József írók az MNDT vezetőségi tagjai voltak.

2326 Garda Dezső történész.

2327 Kós Károly ebben az évben volt 90 éves, ezért több megemlékezést is tartottak. Lásd: *Kismonográfia Kós Károlyról*. Előre, 1973. november 17. 2.

2328 Móricz Zsigmond *Erdély-trilógiája* a magyar történelmi regény műfajának egyik mesterműve, amelynek cselekménye a fejedelemség korabeli Erdélyben játszódik (Báthory Gábor és Bethlen Gábor uralkodása idején), míg Kemény Zsigmond *Zord idő* című regénye 1541-ben, *Özveggy és leánya* című történelmi regénye pedig szintén Bethlen Gábor uralkodása idejére kalauzolja az olvasót.

rózsások az elkövetkező évre sem. A két szuperhatalom egyezsége ellen dörgedeznek a régi és az új feltörekvő nagyhatalmak. Az arab világ felmérhetetlen válság előidézője lehet, és Izrael militarista körei nem veszik észre, hogy mennyire veszünkbe viszik népüket, ahelyett, hogy vállalták volna az igazi civilizátor szerepét... Dehát nem vagyok jók, csak egy aggódó és emberiséget féltő ember.

**Január 1.** Csendes évkezdő nap. Olvasok, írok is valami keveset, játszom a kis Krisztinával, televíziót nézek – s máris eltelt a nap. Ebben az évben meg kell írnom emlékezéseim és naplójegyzeteim alapján az *Emlékezések fonalán* – talán harmadik kötetét – az 1940–1944 [közti] időszakra vonatkozó részt. Aztán majd visszatérek az előzményekre, ha lesz erőm és életem is hozzá. De nem a megjelenést engedélyező tényezők számára írom, úgy lehet, hogy majd meg sem jelenhetik. Az igazat írom, úgy, ahogyan láttam, éreztem és éltem. Sem magam, sem mást nem emelek és értékelek túl, de sem magam, sem mást nem kímélek...

**Január 3.** Megjelent a Kántor–Láng-irodalomtörténet második kiadása.<sup>2329</sup> Alapjában semmit nem változtattak, ugyanazt a zagyva szemléletet tükrözik, mint az eredeti. Valami kevés bővítés, egy-két lényegtelen javítás. Hamis szemlélet hamis konklúziókat fog nyújtani embereknek és hamis tudatot terjeszt. Mérhetetlen károkat okozhat ezeknek a kis törtető irodalmi csibészeknek a tevékenysége. Megfertőznek egész nemzedékeket, s a fertőzésnek nincs ellenszere, legalábbis a mai helyzetben nincs. Korlátlanul uralkodnak szerkesztőségekben és kiadóknál, s tehetik, mert román vonatkozásban sem jobb a helyzet. Nem az eszmék kormányoznak...

**Január 4.** A Korunk szerkesztőségében Gáll Ernővel és Rácz Győzővel beszélgettem. Ismételttem rámutattam, hogy a folyóirat milyen nagy mértékben ad teret anti-marxista felfogásoknak, s a polgári szemlélet propagátora. Ernő mint mindig bólintott s igazat adott, de a felelősségből csak egy részt kívánt vállalni, a többi Győzőre hárította. Ezt azonban Rácz elhárította magától. Filozófia, szociológia, irodalom területén éppen a szocialista szemlélet hiányzik...

Hetek tervezgetése után ma hosszabb levelet írtam Király Istvánnak.<sup>2330</sup> Nagyon közel érzem magam az ő szemléletéhez, s amit a hazafiság és internacionalizmus problémájáról ír, azt szeretném kiszélesíteni a nemzetiség hazafiságával és internacionalizmusával. A nemzetiség kisebbség abban az országban, amelyben tagjai élnek, de szerves alkotó része annak a nemzetnek, amely[et] csak országhatárok, de nem terület választják el... Ezt egyszer már világosan le kell szögezni s alapvető szociológiai tanulmányban kell kibontani. Ez is sürgős feladataim közé tartozik.

2329 Kántor Lajos – Láng Gusztáv (szerk.): *Romániai magyar irodalom 1944–1970*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.

2330 Király István irodalomtörténész.



**Január 25.** A Petőfi-házban Kovács Katona Jenőről tartottam előadást... Aradits Lászlóval tv-játékterveket beszéltünk meg.<sup>2331</sup> Csak legyen időm és erőm hozzá...

**Január 26.** Fazekas János hívott meg beszélgetésre a lakására. Több mint egy órát voltam nála. Főleg történeti irodalmi terveiről tájékoztatott, s bizonyos segítséget kért a szociáldemokrata párt és a nemzetiségi kérdés tekintetében. Az agyagfalvi gyűlésről írt tanulmánya után újabb vállalkozásba kezdett.<sup>2332</sup> Meg akarja írni a magyarság szerepét Romániában az antifasiszta mozgalmakban. Új megvilágításba kívánja helyezni a Magyar Párt, az egyházak és intézmények szerepét a nemzetiségi egyenjogúságért folyó harcban... Úgy gondolom, sokat fejlődött olvasmányai következtében, de mégsem elég széles a perspektívája, s nem hiszem, hogy mindenben jó tanácsadókkal van körülvéve... Kifejtettem neki, hogy valóban a történelemben minden tényezőt figyelembe kell venni. Nyilván pozitívan értékelendő az egyházak szerepe az iskolák fenntartásában, s a Magyar Párt tevékenységében is vannak pozitív jelenségek. De nem szabad megfeledkezni arról, hogy ugyanakkor az egyházak a konzervativizmus felé vitték a nevelés által a tömegeket, a Magyar Párt pedig mindenekelőtt az arisztokrácia és a polgárság érdekeit képviselte. Az értékelésnél így a mérleg két oldalára kell tenni mindent...

**Január 27.** Fazekas Jánosra gondolok vissza, s szerepén gondolkodom el. Jóindulatú és becsületes kommunista és magyar. De nem államférfiúi méretű, s nem is válik azzá. Tudja, hogy a nemzetiségi kérdés körül még sok baj van. A megoldást azonban valahol régi eszközökkel és elméletekkel keresi. Hallgat Gáll Ernőre, Mikó Imrére, Benkő Samura, Demény Lajosra s ki tudja, még kikre.<sup>2333</sup> Ezek azonban a Magyar Pártot, a Magyar Kisebbség és a Hitel tanulmányait s legfeljebb Jászi Oszkár rég elavult szemléletlét tudják rendelkezésére bocsátani. Pedig még elméletileg is új megoldások, új módszerek megtalálására van szükség. A világpolitika erői egészen mások, mint voltak a század első felében, új gondolatok merültek fel az elektronikus forradalom nyomán. Új intézmények vannak kialakulóban. Igaz ugyan az is, hogy a nemzetiségi kérdés is felvetődik, de ennek a formái is mások. Fellendülőben a nacionalizmus, de ez sem a réginek a felújítása, hanem új elemekre épül... A nemzetiségi szociológia nem maradhat a múlt vizsgálatánál, a jelent felmérve kell a jövőre olyan tervekkel és megoldásokkal jönnie, amely megfelel a mai realitásoknak...

**Január 30.** A nemzetiségi kérdés megoldatlan. Állampolgársági jogokkal ugyan minden polgár rendelkezik, az, amit azonban valamely nemzeti kisebbség kollektív jogának neveznénk, ebben a történeti periódusban nem létezik. Változatlanul az a nézetem, hogy a politikai élet irányítói nem értik a nemzetiségi állapot és lelkület lényegét. A tanácsadók pedig sem román, sem magyar részről nem akarják vagy nem

2331 Aradits László újságíró.

2332 Fazekas János: *Az agyagfalvi székhely nemzeti gyűlés 1848. október 16–17.* A Hét, 1973. október 19. 1–(17–18).

2333 A felsorolt személyeket Jordáky a „restaurációs” irányzat híveinek tartotta.

merik érteni és értelmezni. Román részről uralkodik a polgári nacionalista szemlélet. Magyar részről pedig szintén egy régi polgári szemlélet rabjai. Lényegében vajmi kevés közülük van a marxizmushoz azoknak, akik a történelemmel és szociológiával foglalkoznak. Pascu és társai annyira „marxisták”, mint Takács Lajos, Péterffy vagy Létay.<sup>2334</sup> Ez a tragédia, bár lenne csak tragikomédia. Hogyan lehetett idejutni. És mivel több Mikó Imre és Benkő Samu, vagy Fazekas János és Domokos Géza.<sup>2335</sup> Gáll Ernő és filozófus barátai szovjetellenesek, Jászi századfordulói elméletein rágódnak, Goldiş fedezik fel, s alapjában a marxizmust ássák alá.<sup>2336</sup>

**Február 1.** A világon mindenütt bajokat okoz a feltámadott és viruló nacionalizmus. És ami első pillanatban meglepő, Európában is „vírussá” vált és mérgezővé. Az írkérdést belátható időn belül nem lehet megoldani. A vallonok és flamandok feszítik [szét] a csodálatosnak vélt belga államgépezetet. Franciaországban a bretonok is kezdenek robbantani, s délen a baszkok a spanyolországi baszkokkal akarnak valamilyen független vagy autonóm államot létrehozni. De occitán mozgalom is van, nem is beszélve Korzikáról. Az olaszországi Tirolban egyelőre csend van, de Triesztet követelik az olaszok. Jugoszlávia a legsúlyosabb ellentétek felé fejlődik. A szerb–horvát–szlovén ellentéthez járulnak az albánok, s a Vajdaság magyarjainak a kérdései. A csehek és szlovákok utálják egymást. A magyarság egyharmada nemzeti határaitól távol s azon kívül él... Afrika, arab államok, Palesztina kérdése, kurd törekvések, Amerikában néger, Dél-Amerikában indiánok... Megindult világ, megoldatlan problémákkal, nagy integrációs tervekkel s ugyanakkor atomizálás felé vezető törekvésekkel. Mi lesz mind ebből? Lesz-e kibontakozás? Olyan, amely minden nép és nemzet számára kielégítő?

**Február 6.** Levelet írtam Fazekas Jánosnak a magyar nyelvű történetírás és történettanítás kérdésében.<sup>2337</sup> Demény Lajos közölte, hogy fontos lenne minél több javaslatot tette... [sic!] Hiszek Fazekas János tiszta jóindulatában, de nem tudom, jó úton van-e, amikor erős polgári szemléletű emberek befolyása alá került.

**Február 15.** A Zeneiskolában tartottam visszaemlékező előadást a negyven év előtti vasúti munkások harcairól.<sup>2338</sup> Körképet adtam, s az akkori ifúság életéről beszéltem. Megható volt, hogy az előadás végén a fiatalok az Internacionálét [énekelték]. Vajon még hány helyen éneklük el ma és manapság minálunk az Internacionálét?...

**Február 20.** A Szolzenyicin-ügy még mindig kavargó.<sup>2339</sup> A szovjetellenes sajtó alaposan manipulálja. Amit ír s felsorakoztat, nagyrészt igaz, de már drámaibb körül-

2334 Ștefan Pascu történész, Takács Lajos jogász, Péterfi István botanikus és Létay Lajos szerkesztő.  
2335 A felsorolt személyeket Jordáky a „restaurációs” irányzat híveinek tartotta, akik Fazekas Jánost befolyásolják.

2336 Vasile Goldiş politikus, az erdélyi kormányzótanács tagja.

2337 EME, Jordáky-hagyaték, IV. fond (Levelezés).

2338 Jordáky itt valószínűleg az 1933. február eleji grivicei és kolozsvári vasúti tüntetésekre gondolt, amelyek a kommunista emlékezetpolitikában fontos szerepet foglaltak el.

2339 Alekszandr Szolzenyicint *A Gulág szigetvilág* című dokumentumregénye miatt a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa megfosztotta állampolgárságától és kiutasította az országból.

mények között elmondta Hruscsov. Ahogyan írja és találja, abból a szocializmus elleni végtelen gyűlölet tükröződik. Vallásos fanatizmus, az ellenforradalmárok dicsérete... nem, ez igazán nem méltó egy nagy íróhoz. Ebben a borzalmas világban, amelyet századokon át a cárizmus és az ortodox egyház jelentett, nem a visszatérés a haladás. Nem! Szolzsenyicin nem a haladás zászlóvivője. Semmiképpen sem az...

**Február 27.** Bánffyhunyardon tartottam egy Korunk-összejövetel alkalmából előadást az erdélyi sajtó történetéről. Az emberek érdeklődnek. Kár, hogy nem maradtunk elbeszélgetni az ottani kérdésekről. Herédi Guszti és Veress Zolti siettek haza.<sup>2340</sup> Meg a sofőr is...

**Március 1.** Az 1944. augusztus-október időszakának megírása után most az 1940–44 közötti tanulmányon dolgozom. Nem fog tetszeni a kiadónak, de csak a történeti igazság alapján tudok dolgozni. Nem fogadok el történelmietlen belemagyarázó szempontokat. Nem hamisítok, nem vagyok részrehajló, az igazsághoz éppen ezért ragaszkodom... Ha másnak más a történeti igazsága, írja meg...

**Március 4.** Ma este Rácz Győző hívott fel telefonon. Fazekas János részéről közölte, hogy szeretne találkozni velem Zilahra utazása közben. Kért, hogy másnap este menjek el Nagy Istvánhoz, akit fel kíván köszönteni 70 éves születésnapja alkalmával, s ha lehet, legyek ott én is.

**Március 5.** Este Nagy Istvánnál. Valamivel előbb mentem a közölt időpont előtt. Nagyon jó volt, mert Pista arról informált, hogy Fazekas János vagy 10-15 embert hívott meg hozzá, akik számára igen kellemetlenek. Nem örvend az estének, de nem akarta Fazekas kérését visszautasítani. Mint házigazda nem emelt kifogást a Rácz Győző útján közölt Fazekas-listának, de kijelenti, hogy akik megjelennek, nem az ő meghívottai... És tényleg elég furcsa összejövetel jött össze. Egymás után érkeztek Csehi Gyula, Takáts Lajos, Kacsó Sándor, Balogh Edgár, majd Mikó Imre, Benkő Samu, Kányádi Sándor, Bretter György, Rácz Győző, végül Gáll Ernő.<sup>2341</sup> Furcsa összetétel. Valami új értelmiségi nemzeti front alapja lenne? Ugródeszka Fazekas János számára, hogy a magyarság vezére legyen? Vagy rossz tanácsadók vezetik félre?... Én keményen védem nemzeti kultúránkat és nemzetiségünket, de igazi nemzetközi szocialista alapon. Épp ezért nem szövetkezem olyanokkal, akik nacionalista alapról indulnak ki és terveznek nem tudom, mit, de biztos, hogy nem a magyar nép és nemzetiség jövőjét...

**Március 6.** Rostás Zoltán keresett fel a bukaresti rádiótól.<sup>2342</sup> A nemzetiségi kultúra kérdéseiről, eredményeiről és hiányairól beszélgettünk a mikrofon előtt...

2340 Herédi Gusztáv szerkesztő és Veress Zoltán költő.

2341 Mikó Imre, Benkő Samu, Bretter György Jordáky szempontjából a „restaurációs” tábornokképzést képviselik, de a megjelent baloldaliak: köztük Csehi Gyula, Takáts Lajos, Kacsó Sándor, Balogh Edgár, Rácz Győző és Gáll Ernő is – ugyanis a Korunkban a két világháború közötti erdélyi polgári kultúrával való folytonosságot propagálták.

2342 Rostás Zoltán szociológus.

**Március 8.** Telefonon cikket kért a Scînteia, a 125 év előtt megjelent forradalmi lapról, a Brassói Lapról.<sup>2343</sup>

**Március 12.** Téka-kötet számára bevezetőt írtam Kogălniceanuról.<sup>2344</sup>

**Március 17.** Érdekes, hogy a Kriterion író és olvasó találkozási csaka Mikó Imrét, Imreh Istvánt, Benkő Samut, Veress Dánielt, Böződit, Kányádit, Fodor Sándor küldi.<sup>2345</sup> A marxistákat egyáltalán nem...

**Március 19.** Korunk Évkönyv est Kolozsváron.<sup>2346</sup> Veress Zoltán, Imreh István, Dávid Gyula, Herédi Gusztáv.<sup>2347</sup> Az utóbbi kivételével lényegében a nem marxista tábor. Imreh István ravaszul és óvatosan nacionalista aláfestést adott... Nem jó a közhangulat. Nacionalizmussal szemben terjed a nacionalizmus...

**Március 22.** Edgárral hosszú beszélgetés. Elmondta, hogy felkereste Püski két embere Amerikából, akik a romániai magyar könyveket kívánják terjeszteni. Ideadta az Ötágú síp legújabb számait.<sup>2348</sup> Miért csak a hazai népi írók műveit terjeszti Amerikában a Kriterion? Furcsa összejátszás ez az emigrációval!

**Március 23.** A Korunk főszerkesztőinél nagy a riadalom a Kritikában megjelent éles szerkesztőségi cikk miatt.<sup>2349</sup> Lényegében antimarxista felfogást olvasnak a Korunk fejére... Rácz Győző viszont megköszönte a könyvéről írt bírálatom, amely szintén megjelent a Kritika márciusi számában.<sup>2350</sup>

**Március 25.** Rácz Győző nem tud nagy perspektívában gondolkodni egy folyóirat élén. Hogyan szaladhat szét hát annyiféle irányba egy marxista világszemléleti szemle? Vagy egyáltalán marxista folyóirat-e a Korunk? És milyen mértékben tükrözi korunk problémáit?...

**Március 26.** Házasságunk 38. évfordulója. Milyen hosszú idő! A harmónia most teljes. Kettesben ünnepeltük meg egy üveg bolgár pezsgővel. Ismét számba vettük az életet, a nehézségeket, az elismerést – amely kevés – és a sok gáncsoskodást. Dehát csak a magam útján mehetek. Magam választottam, és nem térek le róla. Körülöttem a napraforgó és nyúl szívű emberek. Mind többel szemben növekszik az undorom...

**Március 27.** Semlyén Pista az mondta, hogy ma már rajtam kívül alig vannak marxisták.<sup>2351</sup> Miért nem változok meg én is? Azt mondtam, valamikor az árral szemben tanultam meg úszni. Annak már csaknem félszázada. Hát ma is úszom az árral szem-

2343 Jordáky Lajos: *În slujba idealurilor pașoptiste*. Scînteia, 1974. április 14. 4.

2344 Mihail Kogălniceanu: *A parasztság sorsának könnyítése*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

2345 A felsorolt személyeket Jordáky a „restaurációs” irányzat híveinek tartotta.

2346 *Ma este szabadegyetem*. Igazság, 1974. március 19. 2.

2347 A felsorolt személyeket Jordáky a „restaurációs” irányzat híveinek tartotta.

2348 Az Ötágú Síp (1973. április–1975 nyara) amerikai magyar irodalmi folyóirat. Székhelye New Brunswick, New Jersey. Mindössze hat száma jelent meg.

2349 *Vita és beleszólás*. Kritika, 1974. 3. sz. 2.

2350 Jordáky Lajos: *Rácz Győző: értelem és szépség*. Kritika, 1974. 3. sz. 25.

2351 Semlyén István műfordító.

be. Sőt igyekszem feltartóztatni, nehogy a nacionalizmus ára elöntse a mi nemzetiségünket. De nincs körülöttem senki. Érzem az egyszerű emberek szeretetét és értelmiségi „barátaim” idegenkedését...

**Március 29.** Ma este előadást tartottam a Bánffy-palotában a *Kolozsvári esték* sorozatban. A huszadik század kolozsvári haladó-materialista gondolkodóiról beszéltem. Érdeemes lenne tanulmányt is írni a kérdésről...

**Április 1.** Megírtam végre a Marosán-könyvekről kért cikket a *Korunknak*...<sup>2352</sup>

**Április 2.** Reggel Désre utaztam s Varró Dezsőnél voltam.<sup>2353</sup> Rengeteg verset kellett végig hallgatnom. Közepesek és gyengék. Furcsa ember. Lökött agyú. Azt hiszem, nagyon előrehaladott a szenilitása... Este előadást tartottam az erdélyi sajtó történeti útjáról. Komoly érdeklődés... Javaslatokat tettem a megjelenteknek a szellemi élet felpezsdítésére: alakítsanak irodalmi kört, rendezzenek esti, szabadegyetemi előadásokat, hívjanak meg előadókat és írókat Kolozsvárról.

**Április 5.** E. Fehér Pál hívott fel. Hosszú beszélgetés. Elmondta, hogy a *Kritikában* megjelent cikk a *Korunk* ellen nem a szerkesztőség, hanem a párt álláspontja. Ezután visszavágnak minden esetben, amikor innen támadás éri a magyar művelődéspolitikát...

Este Herédinél találkoztam a kecskeméti Kun Szabó Sándor szociográfussal.<sup>2354</sup> Ott volt Beke György is.<sup>2355</sup> Kun Szabó a népi tábort képviseli...

**Április 6.** Ismét E. Fehér Pállal. Nem tudom, miért gyűlölik olyan sokan minálunk. Nem önálló és nagy gondolkodó, az biztos. De jó publicista, s nyilván a párt mindenkori álláspontját képviseli. Helyesnek tartom, hogy leleplezi időnként a burzsoá nacionalizmust. Lehet, hogy nem mindig jól...

**Április 10.** Gáll Ernő és Rácz Győző arra kért, hogy a *Korunkot* bíráló levéllel forduljak a szerkesztőhöz. Amihez két mondatot hozzáfűznek, s ez lesz az önkritikájuk a *Kritika* cikkével szemben. Azzal a feltétellel vállaltam, hogy úgy kell leköszölni, ahogyan megírom, s abban a szerkesztőséget bírálom meg a sok nem marxista és antimarxista anyag megjelenéséért. Vállalták, bár szerintük néhány sorról lenne szó csupán...

**Április 13.** A pesti rádió két szerkesztője vett fel adást a 19. századi kolozsvári zenei életről...<sup>2356</sup>

Rácz Győző sürgeti a *Korunkról* írandó kis írást...

A Szabad Európa méltatta a Kótsi-könyvet s a sajtóról írt tanulmányomat.<sup>2357</sup>

2352 Jordáky Lajos: *Az úton végig kell menni*. [Marosán György: *Tüzes kemence* (1968); *Az úton végig kell menni* (1972)]. *Korunk*, 1974. 6. sz. 779–782.

2353 Varró Dezső református lelkész, költő.

2354 Kunszabó Ferenc író, szociográfus.

2355 Beke György író.

2356 Ismeretlen személyek.

2357 Jordáky Lajos: *A romániai magyar sajtó történeti útja*. In: *Korunk Évkönyv* 1974. 13–28.

**Április 15.** Kár, hogy belementem a Korunk-problémába. Különben is megijedtek a szerkesztőséghez írt levelem publikálásától. Mást azonban nem tehetek. Visszavonom az egészet...

**Április 24.** Ma délután Aradon tartottam előadást az erdélyi szociológiai gondolkodás fejlődéséről. Este Kocsik Józsefnél voltam Kovách Gézával...<sup>2358</sup> Több mint húsz éve nem voltam Aradon. Örvendek, hogy itt lehetek ismét. Szeretem ezt a várost is...

**Április 25.** Kocsik József, az Arad megyei magyar nemzetiségi tanács elnöke arra kért, maradjak még egy napot, s menjek ki egy virágzó gazdaságú községbe, Kisiratosra (ma Dorobanț), s tartsak ott is előadást. Nem bántam meg, s remélem az ottaniak sem. Itt egész kiválóan dolgoznak a gazdaságban is, a nemzetiségi kultúra ébren tartása vonatkozásában is. Előadás után vendégül látott Saszta elvtárs, a gazdaság elnöke. Nagyszerű vendéglátás...

**Április 26.** Kora reggel repülővel Bukarestbe mentem. A délelőtt eltelt a szálloda-kereséssel, bár állítólag rezervált szobám volt. A valóság azonban egészen más. Rengeteg konferencia és vendég, s kevés a szálloda... Este Szuhácséknál voltam vacsorára híva. Érdekes beszélgetés a szellemi életről s a laza román és magyar szellemi kapcsolatokról...

**Április 27.** Reggel a Kriterion szerkesztőségének tartottam előadást az erdélyi szocialista irodalom kezdeteiről. Román nyelven, hogy a szerkesztőség német, szerb, ukrán, zsidó munkatársai is értsék. Úgy érzem, jól ment az előadás, úgy tartalmában, mint román nyelven...

**Április 28.** Tegnap délután Bukarestből Brassón át Sepsiszentgyörgyre mentem, hogy végre meglátogassam Bélusékat.<sup>2359</sup> Béla éppen a Szovjetunióban van kiránduláson, de otthon volt Nyafi, s akiért mentem, a drága kis Krisztina. A szombat estét és vasárnap délelőttöt vele töltöttem el. Valóságos üdülést jelentett számomra ez a kis kétéves teremtmény. Meséket kér, s meséket mondtam, bemutatta a játékait, s mindenről beszélt, amiről egy kis emberi lélek beszélni tud. Nagyon örvendtem ennek a napnak. Délután Nyafi Krisztinával bekísért Brassóba. Késő este érkeztem haza Kolozsvárra...

**Április 29.** Portugáliában a „kapitányok” néhány tábornok vezetésével megdöntötték a diktatúrát.<sup>2360</sup> Végre egy olyan eset, amikor a katonák nem demokratikus rendszert, hanem a fasizmust verik le. Csaknem félévszázad után következik be a változás Portugáliában. De hova fejlődnek az események? – Mi következik? – Talán a szocialistáknak döntő szerepük lesz a demokratikus kibontakozásban. Teljes[en] elszakad-

2358 Kocsik József népművelő, közíró és Kovách Géza történész.

2359 Ifj. Jordáky Béla.

2360 1974. április 25-én baloldali érzelmű katonatisztek megdöntötték a korábbi autoriter rezsimit, hozzájárulva ezzel az ország lassú demokratizálódásához, illetve a portugál gyarmatokon folytatott háborúk befejezéséhez.

nak-e a gyarmatok, vagy „commonwealth”-szerű megoldás lesz?<sup>2361</sup> – A fejlemények érdekesek!...

**Május 1.** Ebben az évben május elsejét nem ünnepelték munkaszünettel Romániában...

**Május 6.** Mitterrand az első menetben az élen áll, több mint 43%-os eredménnyel a franciaországi elnöki választásokon.<sup>2362</sup>

**Május 7.** Willy Brandt lemondása a legmeggrázóbb európai eseménye a politikai életnek.<sup>2363</sup> A század egyik legtisztább és legnagyobb embere. Az utóbbi évtizedben számomra ő jelentette a legtöbbet politikában és etikában egyaránt.

**Május 9.** Bethlen Bélával hosszabb beszélgetésem volt Észak-Erdély 1944. szeptemberi-októberi napjairól.<sup>2364</sup>

**Május 15.** Nixon közel-keleti útján araboknak és zsidóknak egyaránt atomreaktorokat ígért. Egyiptom elnöke azt bizonyítja, hogy a dollárral jól lehet még mindig vásárolni embereket, országokat, s a szellemi és anyagi korrupciónak nincsenek határai... Talán Nixon újabb kalandjáról is szó van. A Watergate-ügy mocsarából külpolitikai sikerekkel kerülne ki?<sup>2365</sup> S ezt Kissingerrel együtt rendezi?<sup>2366</sup> Hátha sikerül kibékíteni a szemita fajokat? S ez majd az ő világpolitikai érdeme lenne!... Nagy politikus vagy kis formátumú fiskális és kalandor?...

**Június 5.** Hajnalban hazaérkeztünk Máriával Budapestről. Mi vár itthon?... Mi történt?... Három vagy négy hétig voltam távol, s alig tudok valamit.

**Június 6.** I. elvtárrsal beszélgettem.<sup>2367</sup> Közölte, hogy 1933-as párttagnak ismertek el. Ez a szociáldemokrata párttagság. Most már örvendek neki...

**Június 8.** Az Egyetem tudományos ülészakán felolvastam egy részt az 1944 augusztusa utáni Kolozsvár politikai életéről szóló tanulmányomból.<sup>2368</sup>

**Június 11.** Vállaltam szabadegyetem szervezését és vezetését őstől az Irisz-telepen és a Kerekdombon.<sup>2369</sup> Szeretném megvalósítani a már évek óta többször is felvetett tervem, hogy a kultúraterjesztéssel menjünk ki a külvárosokba...

2361 Jordáky itt a korábbi brit gyarmatokat összefogó, szuverén államok laza szövetségére, a Commonwealth of Nations-re utalt.

2362 Második választási menet két hét múlva. Előre, 1974. május 7. 4.

2363 Willy Brandt nyugatnémet kancellár 1974-ben lemondott, miután egyik legközelebbi tanácsadójáról kiderült, hogy a keletnémet titkosszolgálat, a Stasi ügynöke volt.

2364 Bethlen Béla politikus.

2365 Richard Nixon a Watergate-ügy eredményeképpen az első amerikai elnök volt, aki saját elhárításából távozott a Fehér Házból.

2366 Henry Kissinger diplomata.

2367 Valószínűleg Ioana Stoica kommunista politikus.

2368 EME, Jordáky-hagyaték, III/3, 134. Influența insurecției naționale-antifasciste din 23 august 1944, asupra situației social-politice din Nordul Transilvaniei în perioada 23 august-octombrie 1944. g., 33 f.

2369 A korábbi évek „Ki a külvárosba” programjához hasonlóan irodalmi estek szervezését jelentette.



**Június 17.** Kányádi Sándornál. Szeretem, mert nagyszerű ember. Költőként is a legtöbbre értékelem. Úgy látom, sok mindenben egyetértünk a romániai fejlődés értékelésében s a mi feladatainkban... De nem tudja kellően érzékelní a munkásosztály történeti hivatását s így a szocialista irodalmat sem. Hiába beszélök olyan óriásokról, mint Kassák, Derkovits vagy József Attila...

**Június 21.** Lipcsey Ildikóval, a budapesti Történeti Intézet könyvtárossával beszélgettem.<sup>2370</sup> Elolvastam Iorgáról írt esszéjét, s most L. Pátrășcanuról akar írni.<sup>2371</sup> Útbaigazításokat és tanácsokat adtam... Azután kérdezett valamit. Előrebocsátotta, ne-hogy megharagudjam a kérdésért. Mondjam meg, hogy magyar vagy zsidó vagyok?... Hihetetlenül meglepett a kérdés, s rögtön sejtettem, miről lehet szó. Magyar vagyok – mondtam, legalábbis csaknem háromszáz éve biztosan. De ha zsidó lennék, nem szégyellném, és büszke lennék, bármilyen nemzethez vagy fajhoz tartoznék. Így hát büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok... Ildikó elmondta, hogy bizonyos körök terjesztik Budapesten azt, hogy zsidó vagyok... Úgy látszik, hogy bizonyos emberek számára az, hogy a Népszabadságban közlök, hogy Pándi Pált elvtársamnak tekintem, s hogy Korvinról<sup>2372</sup> és Salamon Lászlóról pozitívan írok – azt jelenti, hogy még csak nem is zsidóbérenc, hanem egyszerűen zsidó vagyok... Mások számára román voltam... Megint mások szerint denunciáltam Kántort, mert azt írtam róla, hogy nem marxista.<sup>2373</sup> Meddig megy ez? És mire jó? – A fasiszta módszerek támadnak fel. És kik részéről? Akik nyilván szabadon sütkéreztek, amikor én a magyar nemzetiség jogaiért küzdve évekig börtönben ültem. Sem a magyarságért, sem a szocializmusért nem szenvedtek meg ezek a sötétben bujkáló reakciók, akik csak zavarkeltésre törekse-nek ma is...

**Június 22.** Ma érkezett szabad árusításba a Magyar Nemzet május 26-i száma. Csaknem egy hónapi késés. Hamar rájöttem a titokra. Ebben a számban jelent meg a romániai magyar irodalomról írott cikkem.<sup>2374</sup> Nyilván ezért tartották vissza valahol. Lefordították, elemezték, végül kiengedték az árusításba. Ez is valami! Eredmény. De miért kellett négy hét annak a megállapítására, hogy a cikk tárgyilagos szocialista álláspontot képvisel és tükröz...

**Június 23.** Meglátogattam B. Edgárt.<sup>2375</sup> Mint mindig, sok mindenben egyetértünk. Néhány alapvető kérdésben azonban nyilván soha nem fogunk tudni megegyezni. Ő változatlanul s mindig az értelmiségben gondolkodik, és gondolkodását a mindenkori

2370 Lipcsey Ildikó történész.

2371 Lipcsey Ildikó: *Nicolae Iorga és az erdélyi magyar kultúra*. Kortárs, 1976. 1 sz. 132–136. Jordáky valószínűleg Lipcsey kéziratát vagy ennek a szövegnek máshol megjelent változatát olvashatta.

2372 Korvin Sándor költő.

2373 Kántor Lajos irodalomtörténész.

2374 Jordáky Lajos: *A romániai magyar irodalom harminc esztendeje*. Magyar Nemzet, 1974. május 26. 11.

2375 Balogh Edgár publicista.

taktikának – saját taktikájának – megfelelően módosítja. Én hiszek a munkásosztály történeti szerepében, s nem tartom elfogadhatónak semmilyen tekintetben a háttérbe szorítását. Nem a munkásosztály fölé helyezett értelmiségre van szükség, hanem a munkásosztályba olvadó s annak célkitűzéseivel mindenben azonosuló értelmiségre...

**Június 26.** Nagy Istvánnal közöltem, hogy népszerű monográfiát írok róla a Szépirodalmi Kiadó *Arcok és vallomások* sorozatába...<sup>2376</sup>

**Június 30.** Jakab Sándor és Nemes József kerestek fel.<sup>2377</sup> Fazekas János megbízásából anyagot gyűjtenek magyar nemzetiségi küzdelmünkről és antifasiszta megnyilvánulásokról a két világháború között. Nem emlékeznek sok mindenre, s kéri közreműködésemet. Kitértem előlük... Különben nagyon furcsa kombinációk kerülnek előtérbe Fazekas vagy a tanácsadói részéről. Most már Mikó Imrétől Jakab Sándorig terjed ki ez a kapcsolat...<sup>2378</sup>

**Július 1.** Rövid találkozásom volt C. I. Stoica elvtárral.<sup>2379</sup> Figyelmeztetett, hogy ne bízzak Rácz Győzőben. Nagyon kétes szerepet játszik velem kapcsolatban, s igyekszik „befeketíteni” a hátam mögött. Gáll Ernő sokkal „becsületesebben” viselkedik velem szemben... Régen érzem, hogy [Rácz] aránylag kis kaliberű karrierista. De megvalom, bíztam benne...

**Július 4.** Az Intézetben találkozás magyarországi történészekkel, köztük Elekes Lajossal, Csatári Danival és Niederhauser Emillel.<sup>2380</sup> Referátum alapján megbeszélés a történettudomány módszertani kérdéseiről. De miért kerüli mindenki a történelmi materializmus terminológiáját? Miért helyettesítik a historicizmussal? – Csak zavart okoz.

**Július 5.** Elekes Lajos érezhetően elégedetlen az itteni fogadással és rendezéssel. Nem értékeli túl sokra Pascut.<sup>2381</sup> Valószínűleg igaza van.

Hosszabb beszélgetésem volt Csatárral.<sup>2382</sup> Az együttműködés perspektívái nagyon lassan mutatnak előre. Nem látja, milyen irányban fog fejlődni a magyar belpolitika. Reméli azonban, hogy nem lesznek „kemény” megszorítások.

**Július 10.** Kallós Zoltán letartóztatása s a homoszexuális ügy kellemetlen morális kihatással fog járni a szellemi közhangulatra.<sup>2383</sup> Viszont nagyon jól jön azok részére, akik szerepléseiben politikai tevékenységet s bizonyos fokú nacionalista izgatást láttak.

2376 A hagyatékban nem szerepel ilyen tétel.

2377 Jakab Sándor és Nemes József kommunista politikusok.

2378 Jordáky itt arra utalt, hogy a polgári Mikó Imrétől az illegalista pártvezető Jakab Sándorig sokan tanácsokkal látják el Fazekas Jánost.

2379 Ioana Stoica kommunista politikus.

2380 Niederhauser Emil történész.

2381 Ștefan Pascu történész.

2382 Csatári Dániel történész.

2383 Kallós Zoltán néprajztudóst 1974. június 16-án tartóztatták le, tárgyalására ugyanazon év szeptemberében került sor. Lásd: Magyar Országos Levéltár, az MSZMP KB Külügyi Osztályának iratai (M-KS 288. fond), 32/1974/10. ő. e., Részletek Martin Ferenc nagykövetnek Kal-

**Július 11.** Sajnos nagyon erősödik a nacionalizmus nálunk is. A román közéletet teljesen elönti, s ebből mennyi a szovjetellenes és mennyi a nemzetiségek elleni, azt pontosan nem lehet megállapítani. De bizonyos az összefonódásuk. De az is bizonyos, hogy lassan nacionalista hangulat önti el a magyarság tömegeit is. Még nem mérhető le – mert senki sem akarja és nem meri lemérni –, intenzitása azonban növekszik. Az európai nemzetiségi lángok a parazsat élesztgetik nálunk is. És nincs reménység józan emberek összefogására. Nincs lehetőség párbeszédre. Az emberek nem akarnak vagy nem mernek párbeszédet kezdeményezni. Pedig a kibontakozás előfeltétele...

**Július 12.** A Magyar Követségen átnyújtották Nagy Istvánnak a Magyar Zászlórend kitüntetését.<sup>2384</sup> Sok író van jelen. Kolozsvárról ott láttam Mikó Imrét, s Bukarestből az egész régi liberális gárdát. De hol vannak a kommunisták, hol vannak a marxisták és a szocializmus harcosai? – Tökéletes a nyárspolgári légkör. Kocképarti-hangulat jó italokkal és ételekkel. Mintha senkit sem érdekelne már sem eszme, sem munkásosztály, csak a pénz, a szerződések, a jó meghívások. Rettenetesen szomorú állapot!

**Július 17.** Edgár panaszkodik, hogy szervezett roham indult ellene zsidók részéről az Auschwitz és a 30 év előtti gettózás cikkével kapcsolatban.<sup>2385</sup> Bár elítélte elég keményen a fasiszta büntényeket, fel vannak háborodva, mert felemlítette a mai palesztinok helyzetét. Levelek, tiltakozások, Tordai Zádor, Méliusz, Szász János és mások részéről... Mennyi türelmetlenség minden részről.

**Július 21.** Ciprus került a világpolitika központi kérdésévé. A görög nacionalisták puccsot hajtottak végre, elűzték Makariost.<sup>2386</sup> Az egyesítésre azonban nem kerülhetett sor. Török csapatok partra szálltak Cipruson... És azután? Napok kérdése egy görög–török háború... vagy a görög katonai diktatúra bukása. Izgalmas napok.

**Július 23.** A ciprusi események azt bizonyítják, hogy az együtt élő népek közötti sokszázados gyűlöletet alig lehet megszüntetni, s pillanatok elegendők [ahhoz], hogy vad vérengzéssel rohanjanak egymásra. Görögök és törökök gyilkolják egymást, miközben török hadseregegységek nyomulnak előre, és Görögországban általános mozgósítást rendeltek el. Kellemetlen a NATO-nak is. Ha a görög katonai diktatúra belebukik, igen kellemetlen lesz az amerikai hadi-külpolitikának...<sup>2387</sup>

**Július 26.** Lászlóffy Aladár felajánlotta, hogy meghívát nyugati országokba... Egy hosszú beszélgetés folyamán egyébként elmondta, hogy Kántor milyen becstelen esz-

---

lós Zoltán kolozsvári etnográfus letartóztatásáról és elítéléséről beszámoló jelentéséből. Bukarest, 1974. október 7. Köszönöm Vincze Gábornak, hogy a forrásra felhívta a figyelmemet (A. R.-I.).

2384 A Magyar Népköztársaság Zászlórendje a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa által adományozott magas rangú állami kitüntetés volt.

2385 Balogh Edgár: *Paradigma az együttélés erkölcséről*. Korunk, 1974. 5. sz. 675–677.

2386 1974. július 15-én görög nacionalisták és a hadsereg államcsínyt hajtott végre III. Makariosz regnáló államfő ellen. Céljuk az összes görögök lakta régió Görögországhoz való csatlóása volt.

2387 *Török csapatok szálltak partra Cipruson*. Előre, 1974. július 21. 6.

közökkel akadályozta meg két évvel ezelőtt Írószövetségi tagságba való visszahelyezésem...

**Július 27.** Néhány napra hozzánk érkezett Magyar Julika.<sup>2388</sup> Egy kis beszélgetésre és pihenésre. Pándi és Király között mind feszültebb a helyzet, s a viták is élesednek a magyar szellemi életben.<sup>2389</sup>

**Július 31.** Gáll Ernő azt mondja, hogy Fazekas János súlyos hibákat követett el a Központi Bizottság plenárisán.<sup>2390</sup> Mihai Viteazult zsoldosvezérnek nevezte, s a „nép homogenizálásának” elméletét támadta. Persze egyedül maradt. A magyarok aggódva visszavonultak, a főtitkár pedig megbírálta. Végül önkritikát gyakorolt... Íme a tanácsadók áldozata.

**Augusztus 7.** A Nixon körüli válság csúcspontja felé közeledik. Csak bukás lehet belőle, miután elismerte kétévi tagadás után, hogy tudott és tussolta a Watergate-ügyet.<sup>2391</sup> Talán csak a lemondás mentheti meg az eltávolítás elől... Az amerikai demokrácia belső dinamizmusa valóban csodálatos.

**Augusztus 9.** Hajnali háromkor felkeltem, hogy meghallgassam Nixon beszédét, amelyet a Szabad Európa helyszíni közvetítésben adott. Nixon bejelentette lemondását... Lezárult tehát egy jelentős időszak, amely nemcsak békepolitikát jelentett a két világrendszer egymás mellett élése érdekében – s talán a „túlélés” érdekében –, de ugyanakkor nemzetközi téren katonai és fasiszta diktatúrák támogatását és korrupciót a belpolitikában...

**Augusztus 10.** Olvasom Ceaușescu nyilatkozatát, amelyet egy izraeli lapnak adott.<sup>2392</sup> Részletesen kitért a nemzetiségi kérdésre, amelynek megoldását az alkotmány garantálja és a gyakorlat igazolja. Kijelentette, hogy minden nemzetiség tökéletes egyenlőséget élvez a románokkal az élet minden területén. Úgy véli, hogy Romániában nincsenek kisebbségek, mert mindenki egyenlő... Túlságosan kategorikus kijelentések. Az állampolgári jogok ugyanis nem minden, ha nincsenek biztosítva a nemzetiségek kollektív jogai. Márpedig ezen a területen még vannak alapvető kívánivalók...

**Augusztus 15.** A nemzetiségi kérdés megoldásának új modelljét teremti Ciprus esetében Törökország. Nem a leghumánusabb modell – az bizonyos. De eredményesnek mutatkozik. Fegyveresen megszállja a török lakta és törökök részére szükséges területeket, s utána kész tárgyalni. A „fait accompli” elve ez, bizonyos mértékben a megoldás diktátumjellegű, még ha tárgyalások is követik a fegyveres akciót... Az bi-

2388 Ismeretlen személy.

2389 Pándi Pál és Király István irodalomtörténészek.

2390 Befejezte munkálatait az RKP Központi Bizottságának és Románia Legfelsőbb Gazdasági és Társadalmi Fejlesztési Tanácsának együttes plenáris ülése. Előre, 1974. július 31. 1.

2391 A Watergate-botrány következményeként Nixon 1974-ben lemondott, így ő lett az Egyesült Államok történetének első elnöke, aki saját elhatározásából távozott a Fehér Házból.

2392 Nicolae Ceaușescu elvtárs interjúja a *Davar* című izraeli lapnak. Előre, 1974. augusztus 10. 1–(4.).

zonyos, hogy egyelőre legalábbis nem szolgálja a török–görög békét és az együttélés tartósságát. De kialakulhat az egymás mellett élés... És az sem kizárt, hogy az egész ügyet elindító görög tábornokok akciója s a mögötte álló amerikai politikának nem ez lesz Kissinger Watergate-je, ahogy megkérdőjelezve felvetette a *Le Monde* cikkírója.

**Augusztus 21.** Veress Pálnak visszaemlékező cikke jelent meg *A Hétben*.<sup>2393</sup> Harminc év előtti személyi élményeit mondja el. De miért volt szükség olyan hamis állításra, hogy október 11-én reggel könnyes szemekkel néztük és örvendtünk, ahogyan a román hadsereg Kolozsvár főutcáján díszlépésben vonult be. Először nem igaz, mert Kolozsvárt a Vörös Hadsereg foglalta el. De ez sem vonult be díszlépésben. Sárosan és fáradtan érkeztek, s nagy részük pihenő nélkül üldözte a németeket... A díszszemlék csak a háború befejezése után következtek... a hazatéréskor.

**Augusztus 22.** Váratlanul ért, hogy kitüntettek a „23 August” érdemrenddel.<sup>2394</sup> Az első kitüntetés életemben...<sup>2395</sup>

**Augusztus 23.** A televízióban néztem végig a bukaresti felvonulást. Grandiózus. Katonai díszszemle modern fegyverzettel, hazafias gárdák, köztük fegyveres női alakulatok, százezernyi munkástömeg, a sportolók – egy valójában átalakult ország külső képét mutatták... A felszavak a fasiszmus elleni harcot hangsúlyozták ki, rendezőgárdák azonban a Tricolorral fejezték be az ünnepséget...<sup>2396</sup> Ide talán befért és beillett volna az Internacionálé.

**Augusztus 24.** Copoiu Bukarestből telefonon közölte, hogy Linzbe, a történeti kongresszusra hivatalos delegátusként küldenek...<sup>2397</sup>

**Augusztus 25.** Megint egy Veress Pali-emlékezés. Ezúttal az Igazság augusztus 23-i számában.<sup>2398</sup> Az 1944. dec. 31-i akcióra emlékezik, amikor több tízezernyi ember szállította a fát be a város iskoláiba, kórházaiba és intézményeibe. Azt írja, hogy ő mint a „Szaktanács titkára” mozgósította az embereket. Valóban volt szerepe neki is, mint mindenkinek, de a Szaktanács főtitkára én voltam, s Veress Pali akkor a Párt kereteiben dolgozott...

**Szeptember 24.** Hazaérkeztem rengeteg könyvvel s új élményanyaggal. Pihenek, s átnézem a postám. Legérdekesebb a Marosán Györgytől kapott levél...

2393 ...*Aztán megvirradt*. *A Hét*, 1974. augusztus 16. 11.

2394 Az Augusztus 23-a érdemrend egy román kitüntetés volt, amelyet a Román Népköztársaság Államtanácsának 1959. június 3-i 190. számú rendelete alapított, és amellyel a Ion Antonescu marsall diktatórikus rezsimjének I. Mihály román király általi 1944. augusztus 23-i megdöntésében való közreműködést honorálta.

2395 Jordáky itt tévedett, ugyanis naplója szerint 1972. december 30-án már kitüntették a Köztársaság 25. fennállásának emlékérméjével.

2396 A *Trei culori* (= három szín) kezdetű ének a Román Szocialista Köztársaság himnusa volt 1977–1989 között. Eredetileg egy Ciprian Porumbescu által szerzett hazafias dal volt (*Tricolorul*), de himnusként a szövegét megváltoztatták.

2397 Nicolae Copoiu párttörténész.

2398 Veress Pál: *De hiszen én is ott voltam!* *Igazság*, 1974. augusztus 22. 5.

**Szeptember 25.** Ma hivatalosan is közölték, hogy 1933-as párttagnak ismertek el.<sup>2399</sup> Így a szociáldemokrata párttagságom érvényes lett.

**Szeptember 26.** Beszélgetés Edgárral.<sup>2400</sup> Sürgősen keresett. A nemzetiségi kérdés jelenlegi állapotáról tájékoztatott. Éberségre és kemény felkészülésre van szükség szerte.

**Szeptember 29.** Amint előrelátható volt, Portugáliában a magához tért jobboldal ellenforradalomra készült. A hadsereg úgy látszik, ott mégis a baloldali erőkkal való összefogás útját járja. De meddig?... Vagy valóban a fiatal tisztek mozgalma bal felé tart!?

**Október 4.** Elvándorlási láz az értelmiségiek bizonyos köreiben. Azok között, akik jó pozícióban vannak, s nem ért sérelem. Páskándi után tanárok – köztük Náhlik<sup>2401</sup> –, színészek – úgy mondják, Lohinszky, Tanai Bella, Bács, Csorba.<sup>2402</sup> Micsoda disznók, cserbenhagyják népüket, s elhagyják szülőföldjüket. Ki kell vetni őket a nemzet lelkéből. De miért ölelik keblükre őket Magyarországon? Mártíroknak tekintik? Pedig csak haszonélvezők voltak itt is!

**Október 6.** Béla levitt a kocsijával Máriával együtt Aradra. A vértanúk emlékünnepeére nem tudtunk bemenni... mert csak meghívókkal volt lehetséges, s a milícia jól működve, nem engedtek be. Hiába mondtam, hogy kolozsvári egyetemi tanár vagyok. Végigálltuk esőben, sok száz emberrel együtt, a Kultúrpalota előtt az ünnepséget. Mondhatom, hogy valóban lélekben voltam ott, amíg künn aztam... Később azonban alkalmam volt beszélni Orbán Lászlóval.<sup>2403</sup> Megöleltük egymást. Paradoxon, de mégis így történt: a magyar művelődési miniszter mutatott be a romániai miniszternek, D. Popescunak...<sup>2404</sup> Találkoztunk Kovách Gézával, Toró Tiborral, Kocsikkal és még néhány aradi és temesvári értelmiséggel...<sup>2405</sup> Itt nincs elvándorlási láz. Feltétlenül pozitív jelenség...

**Október 11.** Alapszervezeti közgyűlés. Hat órán át egyetlen szó [sem esett] politikai kérdésekről! Hát nem politikai párt kell legyen a Kommunista Párt? Bárhogy próbálom, nem tudom megérteni!

**Október 12.** Bélával Sepsiszentgyörgyre mentünk le meglátogatni Bélusékat és Lacit.<sup>2406</sup> Keresztül Csíkszeredán, Udvarhelyen s a többi városon és községen, nagyon meglepett az ipari építkezések óriási üteme és kiterjedése...

**Október 13.** Kellemes órák Béluséknál. A kicsi Krisztina azonban rosszul érezte magát. Laci nagyon vágyik haza. Megértem. Nekem is nagyon hiányzik. De szüksége

2399 Jordáky 1933. január 15-én lett a Romániai Szociáldemokrata Párt tagja.

2400 Balogh Edgár publicista.

2401 Náhlik Zoltán neveléstörténész.

2402 Lohinszky Loránd színész.

2403 Orbán László miniszter.

2404 Dumitru Popescu kommunista politikus.

2405 Kovách Géza történész, Toró Tibor fizikus és Kocsik József népművelő.

2406 Ifj. Jordáky Béla és Jordáky László.

van az internátusi fegyelemre. Még mindig nem tanul eléggé. A mai ifjúság hibája, lustasága és érdektelensége benne is megvan. Hogyan lehetne változtatni?...

**Október 16.** Nagy népgyűlés.<sup>2407</sup> Százezer ember automatikusan tapsol varázsszavakra. Napoca címének adományozása a helyszínen elnöki rendelettel... Kedvtelenül és letörtten térek haza...

**Október 19.** Marosvásárhelyre szaladtunk át Bélával.<sup>2408</sup> Igaz Szónál Hajduval és Jánosházyval beszélgettem, Csőgőrnél ebédeltem, a délutánt Tóth Istvánnál töltöttem.<sup>2409</sup> Kellemes kikapcsolódás. Meglep, milyen nagy a kiábrándulás Csőgőréknél...

**Október 21.** A Párt delegált Bukarestbe a tudományos kutatók országos konferenciájára. Nem tudom, hol és kik intézték, kinek jutott az eszébe s mit akarnak tőlem?!

**Október 23.** Külön vagon vitt Bukarestbe mintegy 120 tudományos kutatót, közülük legalább 110 technikai és üzemi kutatót és tervezőt, s mintegy tíz embert a történelem, filozófia, szociológia és közgazdaság területéről. Úgy látszik, csak statisztáink fogunk...

**Október 24.** Megkezdődött a kutatók országos konferenciája a technokrácia jegyében.<sup>2410</sup> Előre kijelölt felszólalók, előre elkészített beszédek. Nagyon fárasztó minden. Valóban csak statisztáknak vannak itt a társadalomtudományok képviselői. Az emelvényről hiányzanak a nemzetiségek, de az erdélyiek is általában. Szállás az Ambassadorban, autóval hoznak-visznek, igazoltatnak a bemenetelnél...<sup>2411</sup>

**Október 25.** Ugyanolyan fárasztó gyűlés. A főtitkár két és fél órás beszéde zárta be a tanácskozást.<sup>2412</sup> A technika kerül előtérbe beszédében is... Nagyon fárasztó volt, különösen az egyhangú felszólalások és bizonyos időközökben a „varázsszavakra” felugrálások és tapsok...

Este Szuhácséknál vacsoráztam. Megkérdeztem, igaz-e, hogy megállapodás van 25 vagy 30 ezer romániai magyar befogadására. Kijelentette, hogy nincs tudomása erről, és ki van zárva, hogy ilyen egyezmény lenne...

**Október 26.** Ismét itthon. Nincs idő a fáradság kipihenésére. Sürget a tervmunka...

**November 3.** Megtörtént a közvetlen tv-adás. A 35 év előtti baloldali költészetről beszéltem. Csehi egy kicsit megkérdőjelezte a szocialista irodalom esztétikai értékeit. Finoman, de érezhetően...

2407 *Nicolae Ceaușescu elvtárs beszéde a Kolozsvár-Napoca municípiumi nagy népgyűlésen.* Előre, 1974. október 18. 1.

2408 Jordáky Béla.

2409 Tóth István költő.

2410 *A tudományos kutatás és tervezés országos konferenciájának munkálatai.* Előre, 1974. október 26. 1.

2411 Még a két világháború közötti korszakban, art deco stílusban Bukarest központjában épített luxusszálloda.

2412 *Nicolae Ceaușescu elvtárs beszéde a tudományos kutatás és tervezés országos konferenciája munkálatainak befejezésekor.* Előre, 1974. október 27. 1.



**November 5.** Hosszabb beszélgetés Balogh Edgárral. Azt mondja, hogy információja szerint Aczél elvtárs a Kritika szerkesztőségében beszélgetést folytatott folyóiratok főszerkesztőivel.<sup>2413</sup> Többek között rólunk is beszélt, s azt mondta, hogy a romániai magyarság életében két fő vonal van. Az egyiket Balogh Edgár és Sütő András képviselik, s ez szovjetellenes és Ceaușescu-párti, a másikat Jordáky, amely szovjetbarát és internacionalista... Arra figyelmeztetett, hogy ne hagyjunk éket verni köztünk...

**November 6.** Első hosszabb beszélgetésem Takács Lajossal két évtized óta.<sup>2414</sup> A műemléktörvénnyel kapcsolatban az egyházi vagyon izgatja s szükségesnek tartja az egyházi vezetőkkel való tárgyalást és közös fellépést... A széles néprétegek ügye és kérdése még csak fel sem merül...

**November 7.** A Szabadegyetem keretében előadást tartottam a két világháború közötti szocialista irodalom problémáiról.<sup>2415</sup>

**November 12.** Történelmi tanulmányaimat dedikáltam.<sup>2416</sup> Volt egy 25-30 ember. Balogh Edgár beszélt munkásságomról, s kiemelte a Korunk körüli tevékenységemet és a negyvenes évek munkásságát...

**November 15.** Bélával Csíkszeredára mentünk.<sup>2417</sup> Este író-olvasó találkozón vettem részt. Bitay beszélt előzőleg a tevékenységemről, Lestyán, a könyvtár igazgatója elnökölt.<sup>2418</sup> Jól sikerült. Utána együtt voltunk néhány ottani kultúrvezetővel.

**November 16.** Továbbmentünk Sepsiszentgyörgyre. Tusnádon megállottunk egy órára. Gyönyörű helyek, ahol még soha nem voltam. Egész életen át dolgozni. Csak dolgozni, hogy fenntartsuk magunkat... Szentgyörgyön Bélus és Laci fogadtak örömmel.<sup>2419</sup> Mennyire szeretem őket. De miért nem sikerült egyiküket sem a tudomány felé irányítani?

**November 17.** Még néhány óra Lacival és Bélussal.<sup>2420</sup> Laci nehezen szokja meg az internátusi életet. Hát ez bizony komoly megszorítás az elmúlt évek túlságos szabadsága után. De azért nagyon szeretném, ha itthon lenne. Ez a száműzetés talán mégis hasznos... A tanulása jobb, de még mindig nem elegendő. Különösen a műveltség-szerzésre törekvése...

2413 Aczél György kommunista politikus.

2414 Takács Lajos jogász.

2415 A Nyelv-írás művelődés kollégium következő előadását Jordáky Lajos akadémiai osztályvezető tartja A szocialista irodalom a két világháború között címmel 1974 november 7-én, csütörtökön du. 6 órakor a Brassai Sámuel Líceumban. Igazság, 1974. november 7. 4.

2416 Itt Jordáky az 1974-ben megjelent *Szocializmus és történettudomány* című kötetére utal.

2417 Jordáky Béla.

2418 Bitay Ödön szerkesztő, Lestyán Dénes művelődésszervező.

2419 Ifj. Jordáky Béla és Jordáky László.

2420 Ifj. Jordáky Béla és Jordáky László.

## ÉLETRAJZOK

**Abafáy Gusztáv** (1901–1995) publicista, író. Budapesten jogot hallgatott, írásai a Brassói Lapokban, Független Újságban, Erdélyi Helikonban, Pásztortűzben jelentek meg. Később Marosvásárhelyre és Kolozsvárra költözött, az Akadémiai Könyvtár főkönyvtárosa volt. Nagymértékben hozzájárult Nagy István munkásíró pályájának és műveinek ismertetéséhez.

**Ábel Péter** (1929–1992) író, filmtörténész.

**Aczél György** (1917–1991) kommunista politikus, a Kádár-korszakban a kulturális élet egyik legfőbb ideológusa, irányítója. Nevéhez fűződik a kádári Magyarország kultúrpolitikájának „három T (támogatott – túrt – tiltott)” elmélete.

**Aczél Tamás** (1921–1994) író, újságíró. A holokauszt éveiben munkaszolgálatos volt, és 1945-ben a mauthauseni koncentrációs táborba terelték a nyilasok és az osztrák nácik más zsidó társaival együtt. 1948-tól a Szikra Kiadó lektorátusát vezette. 1950–1953 között az akkori rezsim hivatalos kultúrpolitikai folyóirata, a Csillag főszerkesztője. 1953–1956 között a Magyar Írók Szövetségének titkára. 1956-ban elhagyta az országot, addigi munkásságát súlyos önkritikával illette.

**Ágoston Péter** (1874–1925) jogász, egyetemi tanár, miniszter. A Huszadik Század és a Társadalomtudományi Társaság oszlopos tagja, az őszirózsás forradalom után Bihar megye főispánja. A Tanácsköztársaság alatt több népbiztosság vezetője, 1922-ben csereegyezmény keretében került a Szovjetunióba 1922-ben. Jogtörténeti és történeti műveiben a történelmi materializmus elveit próbálta alkalmazni.

**Ahmatova, Anna** (1889–1966) orosz Nobel-díjas költő.

**Albrecht Dezső** (1908–1976) ügyvéd, politikus. Venczel Józseffel együtt a Hítel folyóirat szerkesztője, 1940-től az Erdélyi Párt behívott képviselője a budapesti Országgyűlésben. A második világháború után külföldre emigrált, Párizsban halt meg.

**Alexa, Augustin** (1911–1979) kommunista politikus, főügyész. Kolozsvári vasúti munkás volt, 1939-től KRP-tag. 1948–79 között KB-tag.

**Alexandru, Lucian** (?–?) ügyvéd, szociáldemokrata párttag, az ügyvédi kamara tagja. A két világháború között több alkalommal is az RSZDP parlamenti képviselőjelöltje volt.

**Alfieri, Dino** (1866–1966) olasz fasiszta politikus, Mussolini sajtó- és propaganda-minisztere. 1939-től Olaszország berlini követe.

**Alterescu, Simion** (1921–1995) színikritikus és színháztörténész. A Bukaresti Művészettörténeti Intézet munkatársa, 1987-ben kivándorolt Izraelbe.

**Amendola, Giorgio** (1907–1980) olasz kommunista politikus, 1948-tól haláláig parlamenti képviselő.

(**Vistai**) **András János** (1926–2006) szerkesztő, szakíró, műfordító, néprajzkutató, helytörténész; Kalotaszeg történetének egyik legjelentősebb kutatója. 1969 és 1974 között a Művelődés című bukaresti folyóirat főszerkesztője volt, ezzel jelentős részt vállalt a lap fejlődésében.

**Andrási Márton** (1912–1975) színész. 1941-től a Kolozsvári Nemzeti Színház társulatában operettszínész, de mellette prózai szerepeket is alakított. 1946-ban mint alapító tag szerződött át a marosvásárhelyi Székely Színházhoz. 1957-től újból Kolozsváron játszott, az Állami Magyar Színház vezető művésze volt, de többször fellépett a testvérintézmény operett-előadásain is.

**Andreánszky István** (1911–1989) újságíró. A két világháború közötti korszakban felvidéki lapok újságírója, illetve magyarországi lapok felvidéki tudósítója. Ezt követően a Népszava munkatársa. 1948-ban az SZDP és az MKP pártegyesítése után elhagyta az országot, a magyar emigráció aktív tagja volt.

**Antal Gábor** (1922–1995) író, költő, újságíró.

**Apostol, Gheorghe** (1913–2010) kommunista politikus. 1934-ben lett a KRP tagja, hamar Gheorghiu Dej köréhez csatlakozott. 1945-öt követően több kormány tagja, illetve több mandátum alatt a Szakszervezeti Tanács (Confederației Generală a Municii / C. Consiliului General al Sindicatelor) főtitkára. Gheorghiu-Dej 1965-ös halálakor egyik esélyes utód a főtitkári pozícióra, azonban alulmaradt Ceaușescuval szemben. Az 1969-es pártkongresszuson megfosztották vezetői funkcióitól, Argentínába küldték nagykövetnek. 1989-ben a hatok levelének egyik aláírója.

**Aradits László** (1940–1997) újságíró, rádiós és tévés műsorszerkesztő. 1965-től a kolozsvári, 1971-től a bukaresti magyar rádió szerkesztője, 1973-tól a Román Televízió Magyar Szerkesztőségének munkatársa.

**Ardeleanu, Iosif** született **Adler Döme** (1909–?) zsidó származású kommunista politikus. Már a két világháború közötti időszakban bekapcsolódott a KRP munkájába. 1951–1973 között a Sajtó- és Nyomdaigazgatóságot vezette, a cenzúra mindenható uraként tartották számon.

**Argetoianu, Constantin** (1871–1955) politikus. II. Károly román király támogatója, több kormány minisztere, majd Armand Călinescu miniszterelnök 1939-es meggyilkolását követően miniszterelnök.

**Árkossy Sándor** (1915–2012) középiskolai tanár, a filozófia doktora. 1946-tól a Kolozsvári Református Kollégium tanára és gazdasági felügyelője, 1948-tól a 2. számú Magyar Fiúliceum névre átkeresztelt intézmény igazgatója egészen 1952-ig, amikor áthelyezték az egykori unitárius kollégiumba, a Brassai Sámuel Líceumba. Itt oktatott 1977-es nyugdíjazásáig. 1987-ben családjával Magyarországra költözött, ahol még további öt éven dolgozott pedagógusként Egerben.

---

**Ascher Oszkár** (1897–1965) színész, előadóművész, színészpédagógus, színház-igazgató.

**Asztalos István** (1909–1960) író. Szegény vasúti tisztviselői családból származott. A két világháború közötti időszakban több lapnál dolgozott, a világháború alatt a *Termés* c. folyóirat egyik szerkesztője. A világháborút követően a *Falvak Népe*, majd az *Utunk* szerkesztőségi tagja. Kisregényeit az elszegényedett, nyomorban élő emberekről írta.

**Asztalos Sándor** (1908–1981) jogi szakíró. Kolozsváron az EMGE jogtanácsosa, a Magyar Kisebbség folyóirat jogi mellékletének szerkesztője. 1937-ben részt vett a Vársárhelyi Találkozó előkészítésében. A Bolyai Tudományegyetemen 1946–1952 között jogi, pénzügyi tárgyakat tanított. Élete utolsó évtizedeiben fotóművésszettel foglalkozott. Portréfotóiból válogatás található a Jordáky-hagyatékban.

**Atzél Ede** (1906–?) erdélyi földbirtokos. A két világháború között az EMGE-ben tevékenykedett, 1940–1944 között létrehozta a polgári önvédelmi egyesületet, a Weselényi Lövész Egyletet. Emiatt később militánsnak és fasisztának tartották. Részt vett az antifasiszta ellenállásban, külön akcióban a szovjetekkel is megpróbált fegyverszüneti tárgyalásba bocsátkozni. Halálának időpontja és helye ismeretlen, a kolozsvári népbíróság távollétében háborús bűnössé nyilvánította.

**Averescu, Alexandru** (1859–1938) tábornok, volt miniszterelnök, néppárti politikus.

**Bachir, Hadj Ali** (1920–1991) algériai költő.

**Balázs Ferenc** (1901–1937) unitárius pap, író. Tanulmányainak befejezését követően leghosszabb ideig a Torda melletti Mészkőn szolgált. Versei, írásai jelentek meg az Erdélyi Fiatalok mellett a *Korunkban* is, majd a *Falvak Népe*nek is terjesztője volt, a marxista sajtóorgánum terjesztése miatt az unitárius püspökség vizsgálatot indított ellene. Fiatalon, 1937-ben hunyt el tüdőbetegségben Tordán.

**Balázs János** (1905–1977) cigány származású költő, festő. Munkássága szorosan kötődött származásához.

**Balázs Péter** (1919–2003) képzőművész. Kós Károly fedezte fel, amikor még kőművesinas volt. Előbb a *Világosság*, majd az *Igazság*, 1958-tól az *Utunk* riportere és illusztrátora.

**Ballauer Antal** (1901–1981) bánsági német származású kommunista, bútorasztalos.

**Balogh Edgár** (1906–1996) politikus, publicista. Csehszlovákiából kitoloncolva került Kolozsvárra, a *Korunk* munkatársa lett. 1944–1948 között az MNSZ egyik alelnöke, 1948-tól a Bolyai Egyetem rektora. 1949-ben először, majd 1952-ben másodszor is letartóztatták. 1957-től a *Korunk* főszerkesztő-helyettese, a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon főszerkesztője.

**Balogh Ferenc** (1920–2005) hegedűművész, tanár. 1940-ben jutott el a budapesti Liszt Ferenc Zeneakadémiára, ahol egyből harmadévre vették föl. 1948-ban, a Kolozs-

vári Állami Magyar Opera megalakulása után a zenekar első koncertmestere lesz, 1949-ben pedig a Magyar Művészeti Intézet tanárának hívják meg. Ennek megszűnte után, 1953–1982 között a Gheorghe Dima Zenekonzervatórium hegedűtanáraként számos kitűnő hegedűművészt nevelt.

**Balogh József** (1931–2006) újságíró. Előbb az Ifjúság, majd az Előre szerkesztőségében dolgozott, 1961-től 1969-ig az Ifjúsági Könyvkiadó szerkesztője, 1971-ben újjászervezte a Könyvtári Szemlét, majd 1974 és 1977 között annak folytatásaként a Művelődés Könyvtár rovatát szerkesztette. Később az Előre belső munkatársaként működött.

**Balogh László** (1914–1976) fizikai szakíró, közíró. Egyetemi tanulmányait munkásmozgalmi tevékenysége miatt kénytelen volt megszakítani, így oklevelet is csak 1994-ben szerzett. Előbb Kolozsváron, majd Marosvásárhelyen az OGYI-n tanár.

**Baltă, Moise** (?–?) diplomata, a budapesti román nagykövetség kulturális attaséja az 1930-as években egészen 1940-ig, Iuliu Maniu és Corneliu Coposu barátja. A magyar kultúra elkötelezett híve. Személyes kapcsolatban állt József Attilával, aki az ő nyersfordításai alapján ültetett át magyarra román költőket. A Mikó Imrével meglévő baráti kapcsolata révén pedig a Tanút is rendszeresen olvasó Moise Baltă segítette elő Németh László, Boldizsár Iván, Szabó Zoltán és Keresztury Dezső hatalmas visszhangot kiváltó 1935-ös romániai útjának előkészítését és megszervezését.

**Bara Margit** (1928–2016) színésznő, a kolozsvári Színiakadémián tanult egy évig. Mivel az iskolát áthelyezték Marosvásárhelyre, a művésznő nem folytatta tovább a tanulmányait, mert 1945-ben a Kolozsvári Magyar Színház művésze lett. 1955-ben települt át Magyarországra. Magyarországi népszerűségét elsősorban filmszerepeinek köszönheti. A hatvanas évek közepétől egy hamis pletykakampány következtében egyre kevésbé foglalkoztatták, és ez kettétörte a pályafutását.

**Barankovics István** (1906–1974) hírlapíró, a Demokrata Néppárt elnöke 1945-től annak 1949. évi önfeloszlatásáig. Nevéhez fűződik a konzervatív-legitimista kereszténydemokráciával szembeni republikánus-keresztényszocialista irányvonal kialakítása, valamint olyan lapok szerkesztése, mint Az Ország Útja, a Kis Újság, a Magyar Nemzet s a Hazánk. A második világháborút követő 1947-es országgyűlési választást követően pártja a legerősebb ellenzéki erőt képviselte a magyar törvényhozásban. A Rákosi-rendszer kiépülésével emigrációba kényszerült.

**Baróti Pál** (1930–1981) irodalomkritikus, újságíró, Bretter György testvére.

**Bartalis János** (1893–1976) költő, a szabadvers egyik első erdélyi művelője. Költészetében Ady hatása és az expresszionizmus mutatható ki, ám alapvetően ösztönös képzettársítások jellemzik verseit.

**Bartalis Sándor** (1884–1952) szociáldemokrata politikus. A Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségének főtitkára (1919–1940), a romániai SZDP végrehajtó bizottságának tagja (1926–1938), szociáldemokrata országgyűlési képviselő, a Vas- és Fém-

---

munkás c. szaklap főszerkesztője (1920–1944), az Erdélyi Munkásnak, az SZDP hetilapjának felelős szerkesztője (1929–1930).

**Bartha Ignác** (1889–1970) jogász. 1939-ben a Magyar Népközség országgyűlési képviselője.

**Bartók György** (1882–1970) filozófus, az MTA rendes tagja. Kolozsváron Böhm Károly tanítványa. 1920-ban Szegedre emigrált, majd 1940–1944 között a Kolozsvárott újra megalakuló Ferenc József Tudományegyetem Filozófia Tanszékét vezette, és 1940–1941-ben ő volt az egyetem rektora.

**Bazilay István** (1906–1981) író, újságíró. 1938-tól kivándorolt Palesztinába, majd Izraelben alkotott.

**Bauer, Otto** (1881–1938) osztrák szociáldemokrata politikus. A nemzetiségi kérdés, az ausztrómarxizmus szocialista teoretikusa, az első világháború után Ausztria és Németország egyesülésének támogatója. 1929–1934 között parlamenti képviselő.

**Beauvoir, Simone de** (1908–1986) francia író, filozófus. A 20. század második felének egyik népszerű, meghatározó feminista, egzisztencialista gondolkodója. Nagy hatással volt a második világháború után megerősödött fogyasztói, jóléti társadalomban felnövő ifjúságra.

**Bebel, August** (1840–1913) német marxista politikus, a szervezett németországi szociáldemokrata munkásmozgalom alapítóinak egyike. Politikai nézeteinek gyökerei a liberális-demokratikus kézműves és munkásegyletekben voltak, mielőtt a marxizmus felé fordult. Évtizedeken át együtt dolgozott Wilhelm Liebknechttel, 1869-ben vele együtt alapította meg az SDAP-t, a Németországi Szociáldemokrata Munkáspártot (Sozialdemokratische Arbeiterpartei Deutschland).

**Becski Irén** (1900–1982) költő, lélektani szakíró.

**Becsky Andor** (1898–1978) újságíró, költő, író. Becski Irén bátyja. 1916-ban Kolozsvárt végezte a kereskedelmi akadémiát. Mint avantgárd költő a Keleti Újság, Napkelet, Vasárnapi Újság, Új Genius, Periszkop, A Jövő Társadalma s más haladó lapok munkatársa. Az illegális kommunista mozgalomban vállalt szerepe során el kellett hagynia az országot. Bécsi, berlini és párizsi emigrációs évek után Budapesten telepedett le, s a Korunk budapesti szerkesztője lett. A második világháború után hosszú ideig tisztviselőként dolgozott, 1957-től a Színháztudományi Intézet munkatársa lett.

**Bede István** (?–?) kolozsvári festőművész, rendszeresen jelentett az erdélyi festőművészekről a Securitate besúgójaként.

**Beke György** (1927–2007) író. A Bolyai Tudományegyetemen végzett, először a Népi Egység, majd a Romániai Magyar Szó és Előre munkatársa volt. Írásaiban sokat épített terepjárásaira, élményanyagát regényes formában írta meg.

**Békeffi István** (1901–1977) színműíró. Katonai középiskolában tanult, számos operett, bohózat és kabaré szerzője.



**Belin, René** (1898–1977) francia szakszervezeti vezető, politikus. A harmincas években a Confédération Générale du Travail, a legnagyobb szakszervezeti tömörülés egyik vezetője.

**Benczédi Pál** (1883–1966) bibliográfus, történész. 1934-től középiskolai, 1943-tól teológiai tanár. 1948-tól 1957-ig akadémiai könyvtáros. 1920-ban az Erdélyi Szemle számára lefordította Rabindranáth Tagore *Chitre* című drámáját.

**Benda Kálmán** (1913–1994) történész, az MTA rendes tagja. A második világháború után rövid ideig a Történettudomány Intézet vezetője, majd levéltáros, alkalmi munkás. 1958-tól ismét az MTA Történettudományi Intézet munkatársa. Fő kutatási területe az újkori magyar művelődés- és politikatörténet, az Erdélyi Fejedelemség története volt.

**Benedek Marcell** (1885–1969) író, irodalomtörténész és műfordító, Benedek Elek fia. Író álneve: Marcellus. A 20. század első felének ismert ellenzéki irodalomkritikusa, munkássága 1945 után is folytatódott. Számos műfordítása és monográfiája mellett szerkesztője volt az 1927-es *Irodalmi lexikon*nak és főszerkesztője az 1963–1965-ös háromkötetes *Magyar Irodalmi Lexikon*nak is.

**Benes Ilona** (1899–1971) 1928-tól a kolozsvári Magyar Színház, 1942-től a Nemzeti Színház örökös tagja, 1945-től nyugdíjazásáig, 1966-ig a kolozsvári Állami Magyar Színház tagja volt.

**Benes József** (1903–1986) grafikus, festő. Középiskolás korában a helyi gimnáziumok diáklapjait illusztrálta; a főiskolai évek alatt a bukaresti lapokba rajzolt, majd Marosvásárhelyen, 1945 után Kolozsvárt kapcsolódott be a magyar könyvgrafikai tevékenységbe. A kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola textil tanszékének vezető tanára (1949–1972), közben dékán, tanulmányi igazgató.

**Benjamin László** (1915–1986) költő, szerkesztő. Fiatalon volt nyomdász, vasas, szűcs, villanyhegesztő galvanizáló is. 1933–1934 között a Demény-csoport tagja volt. 1935-ben Ausztriában volt mint ifjúmunkás. Kora ifjúságától a munkásmozgalom eszmekörében érlelődött költészete. Csatlakozott a szociáldemokrata „munkásköltők” csoportjához, a *Tollal és szerszámmal* (1941) című antológia meghatározó egyénisége. 1949 után azonosult a „szocialista építés” illúziójával, s költészetét a napi politika szolgálatába állította. Megrendült önéletrajzi költeményekben vetett számot sorsa tapasztalataival és tanulságaival.

**Benkő János** (?–?) 1956-ban az RMP Kolozsvár városi titkára.

**Benkő Samu** (1928–2021) művelődéstörténész, az MTA külső tagja. Fiatalon bekapcsolódott az MNSZ munkájába, ahol Balogh Edgár beosztottja volt. 1949-ben Gaál Gábor mellett tanársegéd az egyetemen, 1952-ben mindkettejüket kizárták a pártból és elbocsátották. 1953-ban a Román Akadémia kolozsvári Történeti Intézetében lett kutató, majd 1957-től a Korunk munkatársa. Kutatási területe Erdély 18–19. századi művelődéstörténete.



---

**Berend T. Iván** (1930–) történész. A Közgazdaságtudományi Egyetemen és az ELTE-n végzett, utána a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti tanszékén tanított. Több külföldi egyetem vendégelőadója. Részt vett az MSZMP gazdasági reformmunkájában, az MTA elnöke (1985–1990). Kutatási területe a 19. és 20. századi gazdaságtörténet.

**Bergson, Henri Louis** (1859–1941) francia filozófus.

**Bernád Ágnes** (1928–1984) ifj. Teofil Vescan (Filu) felesége.

**Bernstein, Eduard** (1850–1932) német szocialista teoretikus. Az erőszakos forradalomnak a fokozatos fejlődéssel való felváltását propagálta. A marxi gondolkodást nem tagadta meg, azonban megfosztotta alapjaitól: a történelmi materializmustól, és elvetette az osztályharcot és az osztálypártot mint szervezeti formát. Bernstein leginkább parlamentáris úton, az általános választójog bevezetésével képzelte el a szocialisták hatalomra jutását.

**Bethlen Béla** (1888–1979) földbirtokos, politikus. 1924-től az erdélyi Országos Magyar Párt alelnöke, 1926-tól 1938-ig a párt elnöke és a székelyudvarhelyi kerület képviselője a bukaresti parlamentben. 1940–44 között Szolnok-Doboka és Beszterce-Naszód vármegyeék főispánja, 1944 szeptember–októberében a visszatért Észak-Erdély kormánybiztosa. 1945-ben a kommunista uralom kezdetén politikai vádakkal elítélték, 1954-ig börtönben ült. 1959-ben rehabilitálták, haláláig Kolozsváron élt. 1989-ben *Észak-Erdély kormánybiztosa voltam* címmel kiadták emlékiratait.

**Bilak, Vasil** (1917–2014) ruszin származású szlovák kommunista politikus. 1968-ban a CSKP reformellenes táborát erősítette, támogatta Gustáv Husák „normalizációja” projektjét.

**Bindea, Teodor** (?–?) a Vörös Segély Erdélyi Tartományi Bizottsága vezetőségi tagja.

**Bisztrai Mária** (1923–2020) színésznő, színházigazgató. Petru Groza és Kabdebó Duci színésznő gyereke. 1951-ben végzett a Szentgyörgyi István Színművészeti Intézetben, ezt követően a Kolozsvári Állami Magyar Színházhoz került. 1969–1985 között a színház igazgatója volt.

**Bitay Ödön** (1932–2006) újságíró, műfordító. 1958-tól a Politikai Könyvkiadó nemzetiségi szerkesztőségének vezetője Bukarestben. 1990–1991-ben az RMDSZ bukaresti irodájának vezetője volt.

**Bodor Pál** (1930–2017) szerkesztő. 1945 után több lap munkatársa, 1951-től az Utunk rovatvezetője, 1963–1967 között szerkesztőségi titkára, 1967–1970 között az Irodalmi Könyvkiadó bukaresti nemzetiségi osztályának főszerkesztője. 1970–1979 között az RTV magyar adásának főszerkesztője, 1980-tól pedig az Előre főmunkatársa. 1983-ban Magyarországra települt át, ahol előbb a Magyar Nemzet, majd a Népszabadság munkatársa. Diurnusként a magyarországi rendszerváltás egyik legnépszerűbb publicistája.

**Bojan, Pavel** (1906–?) kolozsvári kommunista politikus. A Vasutas Szakszervezet vezetőségi tagja.

**Bónis György** (1914–1985) jogász, jogtörténész, az állam- és jogtudományok doktora. 1940-től 1947-ig volt a kolozsvári egyetem jogi karának egyetemi tanára. 1945-ben a háborús front elől Budapestre menekült, ugyanabban az évben vissza is tért Kolozsvárra. 1947-ben a hatóságok kiutasították Romániából. 1947-től a Szegedi Tudományegyetem Magyar és Egyetemes Jogtörténet tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára.

**Bonnet, Georges** (1889–1973) francia politikus, külügyminiszter, a Radikális Párt vezetője. Az ún. „békelobbisták” egyik vezetője, akik a Németországgal való békekötést szorgalmazták az 1939–1940-es „furcsa háborúban”.

**Borogyin, Alekszandr Porfirjevics** (1833–1887) orosz zeneszerző. Sokrétű érdeklődésének csupán egy részét jelentette zenei pályája, hiszen mint elismert orvos, kémikus és egyetemi tanár is működött. Korának egyik Európa-szerte ünnevelt és nagy hatású komponistája, legismertebb műve az *Igor herceg* című operája.

**Both Béla** (1910–2002) színész, rendező, 1964–1971 között a Nemzeti Színház igazgatója.

**Both Lajos** (1918–1990) belgyógyász főorvos, a Herbák János (Dermata) Üzemek Üzemi Kórház orvosa.

**Botka Ferenc** (1929–2011) irodalomtörténész, bibliográfus, 1982–1993 között a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója.

**Boumédiène, Houari** (1932–1978) algériai politikus, katonai vezető, védelmi miniszter, alelnök, majd vértelen puccsal az ország második elnöke 1976 és 1978 között.

**Braborescu, Ștefan** (1880–1971) színész, a kolozsvári (román) Nemzeti Színház társulatának tagja, a „Nép művésze” kitüntetés díjazottja.

**Brandt, Willy** (1913–1992) német szociáldemokrata politikus. 1957 és 1966 között Nyugat-Berlin főpolgármestere, 1966 és 1969 között a Német Szövetségi Köztársaság külügyminisztere, majd 1974-ig a második világháború utáni első szociáldemokrata kancellárja. Megválasztása után Brandt nagy hangsúlyt helyezett az NSZK-nak az NDK-hoz, Lengyelországhoz a Szovjetunióhoz és a keleti blokk egyéb országaihoz fűződő kapcsolatainak normalizálására, az enyhülésre, az új keleti politikára (Ostpolitik). Célja a kialakult erőviszonyok tudomásul vételén keresztül a kapcsolatok kiépítése volt.

**Brătianu, Gheorghe** (1898–1953) nemzeti liberális párti politikus, történész.

**Bretán Miklós / Nicolae Bretan** (1887–1967) operaénekes, rendező, zeneszerző. Kolozsvárott jogot tanult, és ezzel párhuzamosan a zeneiskolába járt. Bécsben és Budapesten tanult, operaénekesi diplomát szerzett. Sopronban, Pozsonyban és Nagyváradon működött (1913–17). 1917-ben Kolozsvárra szerződött Janovics Jenő társulathoz. 1922-ben a kolozsvári román opera tagja lett, itt vezető rendezőként működött. 1922-től 1940-ig harminc operát rendezett. 1945 után részt vett a kolozsvári opera újjáépítésében, és megszervezte a román dalszínházat.

---

**Bruder Ferenc** (1895–1965) lakatos, szerkesztő, újságíró, szociáldemokrata párttitkár. A kolozsvári vas- és fémmunkás szakszervezet (1920–1929) és az SZDP titkára (1930–1948). A két világháború között a Romániai Népszava, Előre és Erdély című szociáldemokrata lapok publicistája volt.

**Brüning, Heinrich** (1885–1970) német birodalmi kancellár.

**Buchinger Manó** (1875–1953) könyvkötő, szakszervezeti vezető, szociáldemokrata politikus, országgyűlési képviselő. 1894-től haláláig MSZDP-tag volt, a Népszava és a Szocializmus állandó szerzője. Garami Ernővel együtt ellenzője a Tanácsköztársaság kikiáltásának, ennek ellenére 1919-ben Bécsbe kényszerült emigrálni. A harmincas években a párt vezetőségének tagja, többszörös országgyűlési képviselő. 1945. június 24-én a szakszervezetek képviseletében az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe delegálták, majd a november 4-i nemzetgyűlési választásokon az SZDP országos listáján újra bejutott a törvényhozásba.

**Bucşa, Remus** (?–?) az RKP Kolozsvár municípiumi bizottságának első titkára, a város polgármestere volt 1968 és 1975 között.

**Bugnariu, Tudor** (1909–1988) szociológus, publicista, kommunista politikus. A kolozsvári I. Ferdinánd Egyetemen végzett, antifasiszta publicisztikai tevékenységért elbocsátották tanári állásából. A második bécsi döntés előtt a caracali internálótáborba internálták. 1944–1945 között Kolozsvár polgármestere. 1948-tól újra egyetemi oktató, majd a Román Akadémia tagja.

**Bulla Elma** (1913–1980) színésznő. Nagyon korán, már tizenévesen színpadi szerepekben játszott, a korszak csodagyermekének számított. Több filmben is szerepelt, a második világháború után a Magyar Néphadsereg Színházához helyezték, és haláláig ott játszott.

**Bunaciu, Avram** (1909–1983) szociáldemokrata, majd kommunista politikus, ügyész. A második világháború után több fontos funkciót látott el, igazságügyminiszter és a Nagy Nemzetgyűlés egyik ügyvezető elnöke is volt Gheorghe Gheorghiu-Dej halála után 1965 márciusában. Bunaciu felesége (Nussbacher Noémi) és Jordáky felesége barátnők voltak.

**Buza László** (1885–1969) nemzetközi jogász, egyetemi tanár, MTA-tag. Még az első világháború kitörése előtt Kolozsváron szerzett jogtudományi és államtudományi doktori címet. 1923-tól a Szegedi Ferenc József Tudományegyetemen tanított, majd 1940-től Kolozsváron. 1944 őszén Miskolczi Dezső és Haynal Imre mellett támogatta az egyetem Kolozsváron maradását. Később elbocsátották a Bolyai Egyetemről, és visszatért Szegedre.

**Büchler József** (1886–1958) nyomdász, szociáldemokrata politikus, országgyűlési képviselő, a Magyar Nemzeti Bank alelnöke. 1900-ban lépett be az MSZDP-be, az ösztirózsás forradalmat követően pedig a szociáldemokrata párt és a Budapesti Munkástanács titkára volt. 1919-ben Bécsbe emigrált, majd Pozsonyban élt két éven át. 1922-ben visszatért Magyarországra: az MSZDP központi titkára lett 1928-ig, 1936 és

1939 között már mint főtitkár működött. 1944-ben deportálták. Büchler alapvetően ellenezte az MSZDP és MKP egyesülését, emiatt 1948-ban kizárták a pártból, majd mint jobboldali szociáldemokratát 1950. június 9-én letartóztatták, egy koncepcióos per keretei közt életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték. 1956 tavaszán szabadult.

**Călinescu, Armand** (1893–1939) jogász, politikus. A Nemzeti Parasztpárt kormányaiban belügyi államtitkár volt, erős legionarizmusellenesség jellemezte. 1939 elejétől szeptemberig, a legionáriusok általi meggyilkoltatásáig az ország miniszterelnöke volt.

**Cancicov, Mircea** (1881–1959) politikus, a Nemzeti Liberális Párt egyik fontos szakértője, többször volt pénzügyminiszter.

**Cantacuzino, Ion Șerban Filotti** (1908–1975) forgatókönyvíró, irodalomkritikus. Filozófiát és orvostudományokat hallgatott, ám érdeklődése hamar a film irányába fordult. Már az 1940-es években kinevezték a Nemzeti Filmművészeti Központ (Centrul Național al Cinematografiei) igazgatójának. A második világháborút követően karrierjét kettétörték, ezt követően haláláig mint pszichiáter dolgozott.

**Caragiale, Ion Luca** (1852–1912) író, drámaíró, költő, elbeszélő, újságíró, publicista. A román irodalomtörténet a legnagyobb drámaírójaként és az egyik legfontosabb írójaként tartja számon.

**Ceaușescu, Nicolae** (1918–1989) kommunista politikus, RKP-főtitkár, köztársasági elnök. Az elemi iskola elvégzése után hamar cipészinasnak állt, a húszas években csatlakozott a kommunista mozgalomhoz. Többször letartóztatták, 1945 után több fontos funkciót töltött be, 1965-től haláláig volt az RKP főtitkára.

**Cheresteșiu, Victor** (1895–1971) szociáldemokrata, majd kommunista politikus, párttörténész. Bécsben doktorált filozófiából, és a Kolozsvárra történő kihelyezése előtt a bukaresti Párttörténeti Intézetet vezette. Folyékonyan beszélt magyarul, kutatási témája elsősorban az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc, azon belül a magyar–román kapcsolatok voltak.

**Chiciudean, Gheorghe** (?–?) kolozsvári szociáldemokrata politikus, a Nyomdász szakszervezet vezetőségi tagja. A város polgármestere 1945–46-ban.

**Churchill, Winston** (1874–1965) brit politikus és történész, az Egyesült Királyság miniszterelnöke 1940–1945 és 1951–1955 között. Kiemelkedő képességű államférfi, szónok. Az első világháború előtt kereskedelmi, majd belügyminiszter volt liberális kormányokban. A háború idején több minisztériumot irányított, így volt az admirális első lordja, hadfelszerelési miniszter, hadügyminiszter és légügyi miniszter is. Rövid ideig katonáskodott, szolgált a nyugati fronton, ahol a Királyi Skót Lövészek 6. zászlóalját vezette. A két világháború között egy ideig pénzügyminiszter volt. A második világháború kitörése után Churchillt ismét kinevezték az admirális első lordjává. Neville Chamberlain lemondása után, 1940 májusában az Egyesült Királyság miniszterelnöke lett, és ő vezette a tengelyhatalmak legyőzésére irányuló brit erőfeszítéseket. Beszédei óriási mozgósító erőt jelentettek a szövetséges erők és a brit lakosság

---

számára egyaránt. Az 1945-ben elvesztett általános választás után az ellenzék vezére lett. 1951-től ismét miniszterelnök lett, majd 1955-ben végleg visszavonult.

**Ciupe, Aurel** (1900–1988) festőművész. Középiskolásként a nagybányai festőiskolába járt. 1925-től 1933-ig a Kolozsvári Képzőművészeti Intézet tanára. 1932-től átvette a marosvásárhelyi városi képtár igazgatását, és ezt a tisztséget 1940-ig töltötte be. Az 1948-ban alapított kolozsvári Magyar Művészeti Intézet képzőművészeti karának ő lett az első dékánja, majd az 1950-es átszervezés során megalakult Ion Andreescu Képzőművészeti Intézet első rektora.

**Cohen, Francis** (1914–2000) francia újságíró, szerkesztő, kommunista párttag. 1966–1980 között a *La Nouvelle Critique* c. kommunista értelmiségi folyóirat főszerkesztője, amely azonban sosem tükrözte a Francia Kommunista Párt hivatalos álláspontját.

**Constantinescu, Miron** (1917–1974) kommunista politikus, történész, szociológus. Kisinyovban született, de a család a húszas évek elején Aradra költözött, Constantinescu így magyarul is megtanult. Bukarestben szerzett egyetemi diplomát, a pártban már az illegálitás alatt az ifjúsági szekciót vezette. 1944-től karrierje emelkedett, a központi pártlap főszerkesztője, KB- és PB-tag. Kezdetben Gheorghe Gheorghiu-Dej megbízható embere, 1956-ban az SZKP XX. kongresszusán elhangzott Hrucsovbeszéd következtében a párton belüli desztalinizációs követelések egyik hangadója. Ezért 1957-ben Gheorghiu-Dej eltávolította a hatalomból. Ezt követően tudományos intézetek vezetőjeként működött.

**Constantinescu, Tancred** (1878–1951) politikus, ipari és kereskedelmi miniszter. A Nemzeti Liberális Párt egyik vezető politikusa, a Román Államvasutak (CFR) igazgatója.

**Constantinescu-Iași, Petre** (1892–1977) kommunista politikus, történész. A háború után előbb propagandaügyi, majd közoktatásügyi miniszter volt.

**Copoiu, Nicolae** (1930–?) történész, a kommunista időszak ismert párttörténésze, 1959-től az RKP Központi Bizottsága mellett működő Történelmi és Társadalompolitikai Tanulmányi Intézet munkatársa és tudományos főkutatója, 1971 és 1976 között az intézet tudományos titkára.

**Costache, Petre** (?–?) nagy nemzetgyűlési képviselő, a helyi néptanácsok minisztere.

**Crainic, Nichifor** (1889–1972) teológus, filozófus. Az etnokratikus állam elméletének romániai meghonosítója, szélsőjobboldali pártok egyik szellemi vezetője, több folyóirat és lap publicistája. 1940-ben propagandaminiszter a Gigurtu-kormányban, majd 1941-ben az Antonescu-kormány kulturális és vallásügyi minisztere volt.

**Cristea, Miron** (1868–1939) ortodox pátriárka, egyházfő. 1938–1939-ben a királyi diktatúra első időszakában kormányfő, a nemzeti egységkormány vezetője.

**Croitoru, Titus** (?–?) színész.

**Cuza, Alexandru Constantin** (1857–1947) politikai gondolkodó, egyetemi tanár Iași-ban. Antiszemita nézeteiről híres, nevéhez fűződik a román Vaszgárda előzményének számító Keresztény Nemzeti Védelmi Liga megalapítása, amelynek tagjai az ún. kékingesek voltak.

**Cziment Hermann** (?–?) kommunista politikus, a Vörös Segély Erdélyi Tartományi Bizottságának vezetőségi tagja.

**Czinczár Miklós** (1893–1945) író, költő. Újságíróként Kolozsváron, majd Brassóban tevékenykedett. 1922–1923-ban a Brassói Lapok belső munkatársa, 1927-től a Hétfői Brassói Hírlap szerkesztője. *Menekülés* című regényét 1935-ben az Erdélyi Szépmíves Céh adta ki.

**Czine Mihály** (1929–1999) irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár. 1953-ban Eötvös-kollégistaként diplomázott, majd az MTA Irodalomtudományi Intézetében dolgozott. Később az ELTE-n tanított. Fő kutatási területe: Móricz Zsigmond, a népi írók és a kisebbségi magyar irodalom.

**Csala Károly** (1939–2018) költő, író, szerkesztő. Több üzemi lapnál, majd a Magvető Kiadónál lett szerkesztő.

**Csanda Sándor** (1927–1989) irodalomtörténész, a Csemadok elnökségi tagja. 1951-ben részt vett a Comenius Egyetem magyar nyelv és irodalom tanszékének megszervezésében. Itt lett tanársegéd 1951–1954 között, majd adjunktus 1954–1962 között. 1960-tól 1968-ig vezeti az 1959-ben alapított Pedagógiai Intézet magyar tagozatát. 1962–1974 között docens, 1974-től egyetemi tanár, 1968-tól, illetve 1975-től 1986-ig vezeti a pozsonyi magyar tanszéket. Kutatási területe a szlovák–magyar irodalmi kapcsolatok története volt.

**Csang Kaj-sek** (1887–1975) kínai katona, politikus. A Kínai Köztársaság kikiáltását követően a Kuomintang vezetője. 1927 és 1931 között a polgárháború szabdalta országban Japán – kihasználva Kína meggyengülését – 1931-ben elfoglalta Mandzsúriát. Ez egységszöveget tömörítette a Mao Ce-tung és a Csang Kaj-sek vezette erőket: 1936 és 1945 között közösen próbálták Északkelet-Kínát (Mandzsúriát) felszabadítani. 1945-ben, Japán kapitulációját követően felbomlott a kommunisták és a nemzeti oldal szövetsége, a kínai hadsereg kettészakadt, kezdetét vette a harmadik polgárháború. Mao 1949 áprilisában elfoglalta Nancsingot, Csang Kaj-sek kormányának székhelyét, és október 1-jén kikiáltották a Kínai Népköztársaságot. Csang Kaj-sek és maradék serege Tajvan szigetére menekült.

**Csatári Dániel** (1927–2008) történész. Előbb az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa, majd a Párttörténeti Intézet tudományos főmunkatársa, emellett az ELTE BTK egyetemi tanára. A *Forgószelelben* című, az észak-erdélyi 1940–1944 közti baloldali mozgalmak történetét feldolgozó monográfia szerzője.

**Csehi Gyula** (1910–1976) irodalomesztéta, kritikus. Kolozsváron szerzett francia–német szakos tanári képezést 1934-ben. 1928–1930 között Párizsban, a Sorbonne-on tanult, itt lépett kapcsolatba először a kommunista mozgalommal. 1946-ig Nagyvára-



---

don volt gimnáziumi tanár, majd előbb a Bolyai Egyetem, annak 1959-es beolvasztását követően pedig a Babeş–Bolyai Tudományegyetem tanára lett. Egyike volt a legképzettebb romániai magyar marxista irodalomtudósoknak.

**Cseke Péter** (1945) irodalomtörténész, szociográfus. 1968-ban a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen magyar nyelv- és irodalom szakos tanári képesítést szerzett. A Falvak Dolgozó Népe riportere volt, majd 1990-től a Korunk szerkesztője. Egyetemi tanár volt a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Újságírói Tanszékén.

**Csép Sándor** (1938–2013) riporter, rádió- és televízióműsor-szerkesztő, politikus. 1968-tól a kolozsvári rádió szerkesztője, 1972-től a Román Televízió Bukaresti Magyar Szerkesztőségének munkatársa volt, ahonnan Bodor Pál távozása után, minden indoklás nélkül kirúgták. 1990-től az újraalakult kolozsvári rádió és televízió főszerkesztője, majd a két intézmény szétválása után nyugdíjazásáig a televízió magyar szerkesztőségét vezette.

**Cservenkov, Valko** (1900–1980) bolgár kommunista politikus, a Bolgár Kommunista Párt vezetője, az állam kormányfője. Sztálin halálát követően kiszorult a hatalomból.

**Csiky András** (1930–2024) színész. A Nagybányai Állami Színház magyar tagozatát Harag György főrendező vezetésével megalapító színészgárda tagja, a magyar tagozat vezetője. 1956-ban, a magyar társulat Szatmárnémetibe költözése után a Szatmári Állami Magyar Színház (később Északi Színház) tagja, 1960 és 1969 között a színház igazgatója (egyben a magyar tagozat vezetője is). 1977-től a Kolozsvári Állami Magyar Színház tagja. 1990 után a kolozsvári magyar nyelvű színészképzés egyik újrarendítője, éveken át a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Színházi Tanszékének tanára.

**Csóka József** (1890–1966) színész. Győrben, Pozsonyban, majd Szatmárnémetiben és az erdélyi városokban szerepelt. 1935-től a kolozsvári Nemzeti Színház tagja.

**Csőgör Lajos** (1904–2003) fogorvos, politikus, egyetemi rektor. 1945–48 között a Bolyai Egyetemet, majd többször a Marosvásárhelyre költözött Orvosi Egyetemet vezette. 1949-ben letartóztatták, 1955-ben szabadult. A nyolcvanas években Magyarországra települt.

**Dayday Lóránd** (1893–1954) író. A Napkeletben és a Pásztortűzben közölt, majd baloldali lapok, főleg a Korunk felé tájékozódott. Az 1940-es évek elején tanfelügyelői állást kapott Désen. Már az 1944-et megelőző években kapcsolatba került az illegális kommunista mozgalommal, annak egyes akcióiban is részt vett. Később az Utunk szerzője volt.

**Dahlem, Franz** (1892–1981) német kommunista politikus. 1953-ban megfosztották funkcióitól, mivel Walter Ulbricht főtitkár lehetséges kihívójának tartották. 1956-ban rehabilitálták.

**Daicoviciu, Constantin** (1898–1973) régész, egyetemi tanár, kommunista politikus. A két világháború között az I. Ferdinánd Egyetemen ókori történelmet tanított. 1957-től a Babeş Egyetem rektora, ezzel párhuzamosan a Történeti Intézet igazgatója.



Történelemszemléletét a nacionálkommunizmus, valamint a dák–román kontinuitáselmélet propagálása jellemezte.

**Dálnoki András** (1922–1968) színész. 1949-ben a nagyváradi színházhoz került. 1958-ban átszerződött Sepsiszentgyörgyre, ahol két évig volt a társulat tagja, utána visszatért Nagyváradra, és itt játszott korai haláláig.

**Dálnoki Veress Lajos** (1889–1976) vezérezredes. A Ludovika Akadémián végzett, 1942-től a kolozsvári központú IX. hadtest parancsnoka 1944. augusztus 28-ig, majd a 2. hadsereg parancsnoka. Később német és nyilas fogságban raboskodott, majd a háború vége után a kommunista hatóságok is elítélték. 1956-os szabadulása után emigrált Magyarországról.

**Dán István** (1892–?) kommunista politikus, a Famunkások Országos Szövetségének titkára. Harcolt az első világháborúban, orosz hadifogságban került kapcsolatba a bolsevizmussal. A két világháború között különböző kommunista lapok szerkesztője.

**Dan, Mihail** (1911–1976) történész. „Lucrețiu” fedőnéven az egyik legaktívabb besúgó volt a kolozsvári Történeti Intézetben. 25 évnyi tevékenysége során előfordult, hogy naponta 5-6 jelentést is készített.

**Dáné Tibor** (1923–2006) író, műfordító, szerkesztő, 1958-tól 1969-ig az Ifjúsági Könyvkiadó kolozsvári felelős szerkesztője, 1970-től nyugdíjba vonulásáig a Dacia Könyvkiadó tudományos szerkesztője.

**Dánér Lajos** (1911–1964) református pap, költő, író. Versei, novellái, tanulmányai, cikkei napilapokban és az *Új arcvonat* című antológiában jelentek meg. Román, német, francia, angol és orosz nyelvből fordított, 1954 után külföldön volt lelkész.

**Dankanits Ádám** (1932–1977) művelődéstörténész. A Bolyai Egyetemen szerzett történelem szakos diplomát. A nagyenyedi Bethlen Könyvtárban és a marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskolán dolgozott, majd akadémiai kutató lett ugyancsak Marosvásárhelyen; 1970-től *A Hét* szerkesztője Bukarestben. Az 1977. évi bukaresti földrengés áldozata lett.

**Darlan, François** (1881–1942) francia tengerésztiszt. A német támadás előtt a francia flotta vezérkari főnöke, majd Pétain alatt tengerészetügyi miniszter, később miniszterelnök-helyettes. 1942-ben francia ellenállók meggyilkolták.

**Darré, Richard Walther** (1895–1953) német politikus, a náci „föld és vér” (*Blut und Boden*) elmélet kidolgozója, amely a vérségen alapuló német nemzeti létterhez rendelte hozzá a szükséges földterületet.

**Deac, Vasile** (?–?) kommunista politikus, polgármester, Kolozs tartomány végrehajtó bizottságának elnöke.

**Debussy, Claude** (1862–1918) francia impresszionista zeneszerző.

**Deheleanu, Iuliu / Déri-Deheleanu Gyula** (1888–1945) művelődéspolitikus. Nagy István önéletrajzi regényeiben a kommunista párttal szimpatizáló értelmiségiként jellemezte. Részt vett a szakszervezetek iskolájának megszervezésében, kitűnő marxista

---

szemináriumokat vezetett munkásoknak és értelmiségieknek magyar és román nyelven is. A II. világháború alatt az illegális Románia Liberă szerkesztésében vett részt.

**Dejeu, Dumitru** (?-?) kommunista politikus, Hunyad tartomány néptanácsának elnöke.

**Delly-Szabó Géza** (1883–1961) zeneszerző. 1925-től a Nyomdász Szakszervezet Gutenberg Kórusát vezette.

**Demény Dezső** (1915–1988) pedagógiai, lélektani és szociológiai író. A kolozsvári református kollégium elvégzése után egy ideig ipari munkás. Egyetemi tanulmányait Kolozsváron 1942-ben fejezte be, majd Berlinben egészítette ki. Mint középiskolai tanár kezdte pályáját Kolozsvárt, egy ideig az egyetemen dolgozott, Várkonyi Hildebrand Dezső tanársegédje volt a kolozsvári egyetem Lélektan Tanszékén. Éveken át volt ipari munkás (1959–1964), később a torockói általános iskolához került, majd Gyaluban tanított. Már diákkorában belső munkatársa volt a MADOSZ lapjának, a Székelyföldi Néplapnak, 1937-től a Korunkban is publikált.

**Demény Lajos** (1926–2010) történész. A Bolyai Egyetemen tanult, majd a Szovjetunióban végzett. 1956–1959 között a pártfőiskolán tanított, majd az Akadémiai Kiadó szerkesztője volt 1964-ig. Ekkortól nyugdíjazásáig a Nicolae Iorga Történettudományi Intézet munkatársa volt, 1971-től a nemzetiségi osztály vezetője. Kutatási területe a kora újkori művelődéstörténet és ennek a korszaknak a parasztmegmozdulásai. A *Székely Oklevéltár* új sorozatának egyik kiadó szerkesztője.

**Demeter Béla** (1910–1952) újságíró, politikus. Az Erdélyi Gazda szerkesztője (1936–1944), 1945-től a budapesti külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztályának szakértője. Demeter János testvére. 1944 végén került Budapestre, majd ezt követően is több alkalommal járt Erdélyben, és helyzetjelentéseket készített. 1951-ben a magyar hatóságok kiadták Romániának, 1952 végén a vácărești-i (más adatok szerint a jilvai) börtönben halt meg.

**Demeter János** (1908–1988) politikus, jogász. A két világháború között a MADOSZ-ban tevékenykedett, 1944-ben Kolozsvár alpolgármestere. Az MNSZ egyik vezetője. 1952-ben letartóztatták, 1955-ben szabadult. 1969–76 között a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának kolozsvári elnöke.

**Déryné Széppataki Róza** (1793–1872) az első magyar opera-énekesnő, a vándorszínészet korának legnépszerűbb színésznője.

**Deterding, Henri** (1866–1939) holland iparmágnás, a Royal Dutch Petroleum Company cégcsoport vezetője.

**Disney, Walt** (1901–1966) amerikai rajzfilmrendező. Ő és csoportja alkotta meg a világ legismertebb rajzfilmfiguráinak jelentős részét, köztük Disney saját figuráját, Mickey egeret.

**Ditrói Ervin** (1907–2009) művészettörténész. A Bolyai Egyetemen végezte művészettörténeti és esztétikai tanulmányait. 1946-tól középiskolai tanár, 1949-től 1954-ig a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán művészettörténetet adott elő.

Megszervezte a kolozsvári Művészeti Múzeumot, melynek ő volt az első igazgatója (1950–1967). 1967-től a kolozsvári Népi Művészeti Iskola igazgatója s újra az egyetemes és hazai művészettörténet előadója a képzőművészeti főiskolán.

**Dobai István** (1924–2021) nemzetközi jogász, tanársegéd a Bolyai Egyetemen. Az erdélyi kérdésben 1956-ban szerkesztett ENSZ-Memorandum miatt életfogytiglani börtönre ítélték. Az általános amnesztiarendeletről, 1964-ben szabadult. Szabadulása után szakképzetlen munkásként dolgozott.

**Dohnányi Ernő** (1877–1960) zeneszerző, karmester. Zongoristaként még a századfordulón világhírnévre tett szert. 1915-től 1944 végéig Budapesten élt. A Zeneakadémia tanára, igazgatója, zongoristaként, karmesterként a magyar zenei élet központi egyénisége volt.

**Domokos Géza** (1928–2007) szerkesztő, kiadóvezető. Kolozsváron, majd Moszkvában tanult, több lapnál újságíró. Később az Irodalmi Könyvkiadó szerkesztője, több könyvsorozat elindítója. 1969-től a Kriterion Könyvkiadó vezetője, amely kiadót fontos művelődéspolitikai nemzetiségi fórummá alakította.

**Dorián Iлона** (1927–2001) színésznő. A kolozsvári Állami Magyar Színház művésznője volt 1944-től 1984-es nyugdíjazásáig.

**Dóry Erzsébet** (?–?) kommunista politikus, az MNSZ Országos Végrehajtó Bizottság tagja, a női bizottság vezetője.

**Dragomir, Silviu** (1888–1962) történész, akadémikus, politikus. Hunyad vármegyében született, apja községi jegyző volt. Balázsfalván, majd Újvidéken a Szerb Gimnáziumba járt, később a Cernăuți-i/Chernowitzi Egyetem Teológia Karán végzett. 1919–1947 között a Kolozsvári Egyetem (I. Ferdinand, majd Babeş) tanára, kelet-európai szláv népek történetét oktatta. Több két világháború közötti román kormányban volt miniszter. A kommunista hatalomátvétel után 1949-ben letartóztatták, 1955-ben szabadult.

**Dsida Jenő** (1907–1938) költő. A Pásztortűz szerkesztője, az Erdélyi Helikonban és az Erdélyi Fiatalokban publikált. 1934-től a Keleti Újság rovarszerkesztője lett. 1938-ban, 31 évesen hunyt el tüdőgyulladásban.

**Du Bois, William** (1868–1963) amerikai pedagógus, szociológus, történész, politikus és író. Afrikai, francia és dán ősök leszármazottja. Eltökélten harcolt a színes bőrű gyerekek elkülönített iskolai oktatása ellen.

**Duca, Aurel** (1923–1992) kommunista politikus, nagykövet. 1957–80 között Kolozsvár polgármestere, ezzel párhuzamosan először a városi, majd a megyei pártbizottság első titkára.

**Dukász Anna** (1925–2000) színésznő. A második világháború után kezdte színészi pályafutását Szatmárnémetiben. Nagyváradon nyolc évig volt ünnepeelt primadonna. Azután váltott, a drámairodalom híres nőalakjait játszotta. 1961-ben Marosvásárhelyre szerződött, majd tíz évig a sepsiszentgyörgyi színtársulat tagja lett; 1968–1978 között a sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház igazgatója volt.

---

**Dumitrașcu, Nicolae** (1924–2003) államvédelmi tiszt, Securitate-alezredes. Különböző erdélyi tartományokban, majd megyékben teljesített szolgálatot. 1965-ben parancsnokhelyettes volt Kolozsváron.

**Dunky Jenő** (?–?) vasipari nagykereskedő, a Baross Szövetség tagja, valamint a Magánalkalmazottak és Kereskedelmi Alkalmazottak Szakszervezetének elnöke 1940–44 között.

**Durkheim, Émile** (1858–1917) francia szociológus. A szociológia mint önálló tudományterület intézményesítője. 1882-től a bordeaux-i egyetem, majd 1902-től a Sorbonne tanára, a társadalmi tények vizsgálata és a társadalom normatív értékrendszere állt a kutatásai középpontjában.

**E. Fehér Pál** (1936–2013) újságíró, kritikus. A Kisalföld, a Kortárs, az Élet és Irodalom, a Népszabadság, a Kritika munkatársa volt. A mindenkori hivatalos kultúrpolitika képviselője.

**Ecsedi Kovács Gyula** (1839–1899) színész, a kolozsvári Nemzeti Színház örökös tagja.

**Éder Zoltán** (1931–2020) nyelvész. Olasz–magyar szakos tanári oklevelét az ELTE-n szerezte, majd gimnáziumokban oktatott. 1966-tól az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos munkatársa, majd Nápolyban vendégtanár.

**Egressy Gábor** (1808–1866) színész, a Nemzeti Színház első együttesének tagja.

**Ehrenburg, Ilja** (1891–1967) szovjet író. Polgári zsidó családban született. Részt vett az 1905-ös orosz forradalomban, amiért elítélték, szabadulása után Párizsba emigrált, itt maradt 1940-ig, a német bevonulásig. 1905-től volt a bolsevik párt tagja.

**Eisikovits Miksa/Max** (1908–1983) zeneszerző, karnagy, opera- és zeneakadémiai igazgató. A kolozsvári magyar zenekonzervatórium, illetve a művészeti intézet tanára (1946–1950) és a Kolozsvári Állami Magyar Opera igazgatója (1948–1950), a Gheorghe Dima Zeneakadémia első igazgatója (1950–1953) és tanára (1950–1973) Kolozsváron.

**Elekes Emma** (1932–2019) színésznő. 1953-ban a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Intézetben végzett, a Harag György vezetésével megalapított nagybányai, később a szatmári magyar színház meghatározó színésze.

**Elekes Lajos** (1914–1982) történész, akadémikus. 1937-ben szerzett bölcsészdoktori oklevelet, és az Országos Levéltárban kezdett el dolgozni, 1949/50-ben az intézmény főigazgatója. Később a Történettudományi Intézet munkatársa. 1957-től haláláig a budapesti tudományegyetem középkori magyar történeti tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára. Kutatási területe a Hunyadiak kora volt.

**Elekes Miklós** (1897–1947) orvoslélektani szakíró. Tanulmányait Bécsben kezdte el, majd Kolozsváron fejezte be, az Egyetemi Klinikák, majd a Zsidó Kórház ideggyógyász főorvosa volt. 1944-ben deportálták, majd hazatérve orvosi gyakorlatot folytatott.

**Engel Károly** (1923–2002) irodalomtörténész. Középiskolai tanár volt Nagyváradon, majd a nagyenyedi Bethlen Könyvtárban dolgozott (1953–1955), egy ideig az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó kolozsvári szerkesztője, 1957-től az Akadémia kolozsvári fiókjának Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetében tudományos kutató, 1975-től az RSZK Akadémiája kolozsvári könyvtárának kutatója. 1989-ben vonult nyugalomba.

**Erényi Tibor** (1923–1998) párttörténész. 1950-ben végzett az ELTE-n. 1949 októberétől haláláig a Munkásmozgalmi Intézet, illetve annak 1957-es utódintézményében a Párttörténeti Intézet munkatársa, majd igazgatóhelyettese volt.

**Erős Blanka** (1917–1988) újságíró, szerkesztő. 1949-től adjunktus a Bolyai Egyetem társadalomtudományi tanszékén, majd 1954-től a Dolgozó Nő főszerkesztője.

**Esztergályos János** (1873–1941) vasmunkás, szociáldemokrata politikus. A két világháború közötti korszakban országgyűlési képviselő, 1933-tól haláláig a Népszava felelős szerkesztője.

**Farkas László** (1920–2005) közgazdász, szerkesztő, publicista, műfordító. Tanulmányait egy kolozsvári középiskolában és a Bolyai Egyetem közgazdasági karán végezte. A Korunk új folyamának megindulásakor a terjesztési hálózat megszervezője (1957–1964), majd a külpolitikai rovat vezetője (1964–1974).

**Féja Géza** (1900–1978) népi író. A felvidéki Léván született, Szabó Dezső hatására a népi írókat tömörítő Válasz folyóirat munkatársa lett. 1937-ben a *Viharsarok* című szociográfiája miatt – melyben a nagybirtokrendszer létjogosultságát tagadta – nemzetgyalázás címén perbe fogták és kéthavi fogházra ítélték. 1945–1956 között visszavonultan élt, 1956-ban a Petőfi Pártban (az újjászervezett Nemzeti Parasztpárt) vállalt szerepet. Később a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban dolgozott.

**Fejér Miklós** (1913–2002) pedagógus, magyar tankönyvíró. 1938-ban magyar-francia szakos tanári oklevelet szerzett. Brassóban, Székelyudvarhelyen, Gyergyószentmiklóson, 1942-től Kolozsvárt tanított, cikkei a Tanügyi Újság, Utunk, A Hét közölte. 1959-ben koholt vádak alapján letartóztatták, bebörtönözték, szabadulása után nehezen kapott munkát, 1965-től nyugalomba vonulásáig Szucság községben tanított.

**Fekete Mihály** (1884–1960) színész. Temesvár, Pécs és Pozsony után 1911-ben Janovics Jenő Kolozsvárra szerződtette. Egy évtizeden át játszott és rendezett a kolozsvári színházban. 1922-ben a marosvásárhelyi, majd 1923-ban a temesvári színház igazgatója. Kolozsvárra 1930-ban tért vissza rendező és színész minőségben. 1944 októberében újjászervezte a kolozsvári Magyar Színházat, ahol élete végéig játszott.

**Feld István** (?–1946) szociáldemokrata tiszttviselő, a nagyváradai pártszervezet vezetője.

**Felszeghy Mária** (1909–1985) színész.

---

**Fényes Imre** (1917–1977) elméleti fizikus. Elsősorban a kvantumelmélet, kvantumfizika, mikrofizika, termosztatika területén ténykedett. 1945-ben a kolozsvári Bolyai Egyetem Elméleti Fizikai Intézetét vezette.

**Fischer Ernő** (1914–2002) festő, a magyar lírai absztrakt festészet erdélyi képviselője.

**Fischer, Ernst** (1899–1972) osztrák újságíró, esztéta, író, kommunista politikus. 1934-től egészen 1969-es pártkizárásáig a KPÖ tagja volt. Neve az eurokommunizmus egyik teoretikusai között lett ismert.

**Fitos Vilmos** (1913–2000) a magyar népi írók mozgalmához kötődő tanár, községekszervező, publicista. 1938 márciusa és 1944 januárja között a Magyar Élet felelős szerkesztője. 1946. december 31-én letartóztatták, a Magyar Közösség elleni perben 1 év 6 hónap szabadságvesztésre ítélték, de 1947 nyarán szabadlábra helyezték. Az 1956-os forradalom után belépett az MSZMP-be.

**Flandin, Pierre-Étienne** (1889–1958) francia konzervatív politikus, rövid ideig a Vichy Franciaország külügyminisztere.

**Fleißer, Marieluise** (1901–1974) német író, a Neue Sachlichkeit, vagyis az Új Objektivizmus irodalmi irányzat egyik fő képviselője, amely a német expresszionizmussal szemben határozta meg magát.

**Flondor, Constantin de** (1889–1942) katonatiszt, diplomata, a királyi kamarilla marsallja.

**Flóra Jenő** (1914–1982) színész. 1937-től Kolozsváron a Thália Színház, a Nemzeti Színház, majd a Kolozsvári Állami Magyar Színház jellemszínészeként tevékenykedett. 1968-ban nyugdíjba vonult.

**Fock Jenő** (1916–2001) kommunista politikus. 1967-től 1975-ig a Minisztertanács elnöke, a hatvanas évek gazdasági reformereinek egyike. Elsősorban arról ismert, hogy miniszterelnöksége idején zajlott az új gazdasági mechanizmus bevezetése, melynek kidolgozásában a Kállai-kormány miniszterelnök-helyetteseként ő maga is részt vett.

**Fodor László** (1928–2009) történész, 1955-től az RKP Központi Bizottsága mellett működő Történelmi és Társadalompolitikai Tanulmányi Intézet kolozsvári munkatársa és tudományos főkutatója.

**Fodor Pataki Ádám** (?–?) asztalos, MADOSZ-tag, 1945 után az MNSZ Kolozs megyei titkára.

**Fodor Sándor** (1927–2012) író. 1951 és 1956 között a kolozsvári Irodalmi Könyvkiadó, 1956-tól 1988-ig a Napsugár erdélyi gyermeklap szerkesztője volt. Átütő sikert a *Csipike* meseregény-sorozatával aratott, amelyet több nyelvre is lefordítottak.

**Fóris István** (1892–1946) csángó kommunista politikus. 1919-ben a magyar Vörös Hadsereg soraiban vett részt a román haderő elleni harcban. 1921-ben belépett a Kommunisták Romániai Pártjába, majd az illegális pártlap szerkesztésével foglalkozott. 1928-ban elítélték, de a büntetés elől a Szovjetunióba szökött. 1930-ban hazatért,



majd 1940-ben a KRP főtitkárává nevezték ki. 1944-ben Gheorghe Gheorghiu-Dej parancsára letartóztatták, pártörizetbe helyezték, majd 1946 nyarán Pintilie Bodnarenko (később a Securitate első vezetője Gheorghe Pintilie néven) egy vasrúddal agyonverte.

**Földeák János** (1910–1997) író, költő, szerkesztő, az úgynevezett „munkásírók” csoportjának alapító tagja. 1936–1961 között nyolc verseskötete jelent meg. 1950-től kiadóigazgatói, szerkesztői posztokon dolgozott, 1955–1970 között az Irodalmi Alap vezető munkatársa.

**Földes István** (1906–?) szakszervezeti tag, pincérként kapcsolódott be a munkásmozgalomba.

**Földes László** (1922–1973) irodalomkritikus. 1947 és 1953 között az egyetem lélektani, majd filozófiai tanszékén tanársegéd, 1953-tól pedig a kolozsvári Képzőművészeti Főiskola és a Zenekonzervatórium esztétikatanára. Tanári állása mellett 1950 és 1956 között az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó kolozsvári fiókjának főszerkesztője, 1956–1958 között az Utunk főszerkesztője. Ebből a pozícióból egy, az Igaz Szó főszerkesztője, Hajdú Győző generálta kampányban váltották le és hurcolták meg mint revizionistát. 1970-től a bukaresti A Hét főszerkesztő-helyettese lett.

**Földes Mária** (1925–1976) színműíró, Földes László felesége. Fiatalon deportálták, túlélte a koncentrációs tábor.

**Franyó Zoltán** (1887–1978) műfordító, publicista, szerkesztő. Ludovikát végzett katonatiszt, az első világháborúban először Galíciában, majd az olasz harctéren szolgált. Részt vett az őszirózsás forradalomban, majd a Tanácsköztársaság igazgatásában is. Utána Bécsbe emigrált, 1923-ban visszatért Aradra. A 6 órai Újság című szociáldemokrata irányultságú temesvári lap szerkesztője 1931–1940 között. Először a romániai avantgárd meghonosításában játszott szerepet, kimaradt a helikoni írók találkozójából, elhatárolódott a konzervatív íróktól is. 1945 után csak műfordítással foglalkozott.

**Fuchs Simon** (1907–1972) párttörténész. 1929-ben került kapcsolatba a KRP-vel. 1944-ben deportálták, 1945 után pártiskolában tanított, majd 1952-től a Bolyai Egyetemen. Később a Román Akadémia társadalomtudományi részlegének vezetője lett Marosvásárhelyen.

**Funk, Walther** (1890–1960) üzletember, politikus, bankár, közgazdász, német gazdasági miniszter.

**Gaál Gábor** (1891–1954) szerkesztő, filozófus. Budapesten született, harcolt az első világháborúban, majd 1917-ben Lukács György köréhez tartozott. A Tanácsköztársaság alatt tisztviseleként tankönyvkiadással, majd a színházakkal foglalkozott. Emigránsként a húszas évek közepén érkezett Kolozsvárra, a Korunk c. folyóirat munkájába még Dienes László vezetése alatt bekapcsolódott. 1931-től a folyóirat szerkesztője. A második bécsi döntés után tartalékos főhadnagy, 1944 végén nyugati fogságba esett, 1945 végén tért haza. 1946-ban az Utunk főszerkesztője, ezzel párhuzamosan a Bolyai



---

Egyetem filozófia tanszékén tanított. 1948-ban dogmatikus támadások érték, 1950-ben kizárták az RMP-ből, ennek következtében szívinfarktust szenvedett. Két évig munkaképtelen volt, majd elhunyt.

**Gábor Sándorné** (?–?) párttörténész, kutatási területe Ausztria és a Magyar Tanácsköztársaság viszonya.

**Gábel Erna (Fülöp Pálné)** (1907–1965), aki sírköve tanúsága szerint „a munkásosztály hű harcosa” volt. Édesapja, Karl Gábel (1877–1937) a Minerva nyomda egykori gépmestere, a romániai nyomdászok szövetségének egyik alapítója és első elnöke volt.

**Gaitskell, Hugh** (1906–1963) brit munkáspárti politikus. 1955–1963 között a labourista ellenzék vezetője. Miután a Brit Munkáspárt elveszítette az 1951-es választásokat, a Labour kettészakadt a gaitskellista frakcióra, illetve a bevanista frakcióra. Előbbiek a párt jobbszárnyát, utóbbiak a baloldali szárnyat képviselték.

**Gálfalvi Zolt** (1933–2021) irodalomkritikus, esszéista. Diplomáját a Bolyai Egyetemen szerezte 1955-ben, a következő évtől 1969-ig az Igaz Szó munkatársa, majd 1969-től az Előre, 1970-től A Hét főszerkesztő-helyettese, 1971–1974 között pedig a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács (művelődési minisztérium) nemzetiségi főosztályának vezetője volt. 1975-től újból A Hétnél dolgozott, 1989 után a lap főszerkesztője lett.

**Gáll Ernő** (1917–2000) nagyváradi születésű szociológus, filozófus. A két világháború között a Korunk munkatársa volt, 1944-ben zsidó származása miatt deportálták. Hazatérve az Igazság szerkesztője lett, 1949-től a Bolyai Egyetem filozófia tanszékén is tanított. 1952–1956 között az egyetem rektorhelyettese. Az 1956-os magyar forradalom alatti szimpátiatüntetésekért őt tették meg bűnbaknak, és leváltották. 1957-től 1984-ig a Korunk főszerkesztője volt. Gáll Ernő filozófiájához köthető a „sajátosság méltósága” fogalom meghonosítása a magyar közbeszédben, amely a román diktatúra keretei közötti anyanyelvi művelődést propagálta.

**Gamelin, Maurice** (1872–1958) francia katonatiszt, tábornok 1940. május 17-ig a francia haderő vezérkari főnöke. Nevéhez fűződik a német támadással szembeni elhibázott francia stratégia.

**Garami Ernő** (1876–1935) rádióműszerész, szociáldemokrata politikus, főszerkesztő. A napilappá alakult Népszava főszerkesztője, jelentős elméleti munkássággal. A Károlyi- és Berinkey-kormányban (1918. november 31. – 1919. március 21.) kereskedelmi miniszter, egyik ellenzője a szociáldemokrata és a kommunista párt egyesülésének. A Tanácsköztársaság alatt emigrált, 1929-ben tért haza. Az MSZDP-n belül azonban radikalizmusa miatt periferizálódott és 1931-ben újra Bécsbe emigrált.

**Garaudy, Roger** (1913–2012) francia kommunista teoretikus, az 1968-as prágai katonai bevonulás bírálója. Ezért kizárták a Francia Kommunista Pártból, ekkor a katolicizmus felé fordult, majd 1982-ben felvette az iszlám vallást.

**Garda Dezső** (1948) történész. Felsőfokú tanulmányait a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen folytatta, 1973-ban szerzett történelem szakos középiskolai tanári diplomát. Gyergyóremetén tanított 1973–1978 közt, majd a gyergyószentmiklósi 6-os iskola és a Salamon Ernő Líceum tanára. 1989-ben a gyergyószentmiklósi RMDSZ alapítója, 1996–2008 között az RMDSZ parlament képviselője. Az erdőmaffia elleni harcban, a közbirtokosságok revitalizálásában és a tulajdonrestitúciós jogszabályok létrehozásában meghatározó szerepe volt. 1997-től 2018-ig a Babeş–Bolyai Tudományegyetem gyergyószentmiklósi kihelyezett tagozatának tanára. 1998-tól egyetemi docens.

**Gebefügi Ferenc** (?–?) szakszervezeti tag, Jordáky volt osztálytársa.

**Ghibu, Onisifor** (1883–1972) pedagógus, teológus, politikus. Jogi diplomáját budapesti, strasbourg-i és jénai tartózkodás után utóbbi egyetemén szerezte meg. 1914-ig az ortodox iskolák tanfelügyelője. Az első világháború kitörése után, 1916-ban a román hadsereg önkéntese. 1918 után az Erdélyi Kormányzótanács megbízta az erdélyi román oktatás megszervezésével. 1919 és 1945 között a kolozsvári egyetemen általános pedagógiát és pedagógiatörténetet tanított. A Katolikus Status és a Gyulafehérvári Római Katolikus Püspökség elleni politikai és gazdasági támadások jogi, történeti szakértője.

**Ghițescu, Stan** (1881–1952) politikus, a Goga-kormány szövetkezeti és a Gigurtu-kormány munkaügyi minisztere. Octavian Goga és A. C. Cuza nacionalista és antiszemita politikusok közeli munkatársa volt, ezért a kommunista hatalomátvétel után letartóztatták. A máramaroszigeti börtönben halt meg.

**Gide, André** (1869–1951) francia író. A posztmodern irodalom franciaországi képviselője, műveiben szembement a konvencionális tradicionalizmussal, és erőteljes antiklerikalizmust képviselt, ezenkívül az 1930-as évektől egyre inkább áthatották műveit a szocialista gondolkodás elemei, de egy 1936-os moszkvai útja következtében kiábrándult a kommunizmusból.

**Gigurtu, Ion** (1886–1959) katonatiszt, mérnök, nagyiparos. A két világháború közötti időszakban először a Néppártban, majd a Nemzeti Parasztpártban politizált, később szimpatizált a szélsőjobboldallal, Octavian Goga kormányának (1938) tagja, később miniszterelnök. Hozzá fűződik a nyugati szövetségesek területi garanciáinak felmondása és a román külpolitikának a német orientációhoz való kötése.

**Ginzburg, Jevgenyija Szolomonovna** (1904–1977) orosz író. Több mint 18 évet töltött el a szovjet rezsim börtöneiben, valamint a gulágon.

**Giono, Jean** (1895–1970) francia író, elsősorban a Franciaország provence-i régiójában játszódó regényeiről vált ismertté.

**Gizenga, Antoine** (1925–2019) kongói baloldali politikus, miniszterelnök-helyettes volt Patrice Lumumba kormányában az általa vezetett Afrikai Szolidaritáspárt (PSA) elnökeként, amely koalíciós partnerként vett részt a kabinet munkájában.

---

**Glaeser, Ernst** (1902–1963) német író. A náci hatalomátvételt követően Svájcba emigrált, miután könyveit nyilvánosan máglyán égették el. 1939-ben hazatért, szembefordult a német emigránsokkal.

**Goga, Octavian** (1881–1938) nacionalista költő, politikus, az Averescu vezette Néppárt egyik vezetője, három alkalommal volt miniszter és 1937. november–1938. február között Románia miniszterelnöke. A harmincas évek közepétől a szélsőjobboldallal szimpatizált, kormányzása alatt vonták meg a volt regáti zsidók állampolgárságát.

**Gogolák Lajos** (1910–1987) történész, újságíró. Elsősorban a szlovák és cseh irodalommal, művelődéssel, történelemmel foglalkozott. A Magyar Szemle, a Magyar Nemzet és más jelentős folyóiratok (például Korunk Szava, Az Ország Útja) munkatársa volt. 1956-ban Bécsbe emigrált, és a szlovák történelemmel foglalkozott.

**Goldberger, Nicolae / Goldberger Miklós** (1904–1970) zsidó származású illegális kommunista. 1923-ban lépett be az RKP-be, a két világháború között egyszer Kolozs tartományi titkár is volt. 1944 végén fontos pozíciót töltött be, szinte mindig úton volt Bukarest és Kolozsvár között, az RKP KB bukaresti küldöttjének számított Kolozsváron.

**Goldiş, Vasile** (1862–1934) politikus és publicista, az erdélyi kormányzótanács tagja. 1905 és 1910 között a magyar országgyűlésben volt képviselő, ahol többször felszólalt a román nemzetiség érdekében. Az 1918. december 1-jén tartott nagygyűlés megválasztotta a 217 tagból álló Román Nemzeti Nagytanácsot (Mare Sfat Național), amely december 2-án létrehozta a 15 miniszterből álló kormányzótanácsot. Ebben Goldiş a kultúráért, oktatásért és a kisebbségekkel való kapcsolattartásért felelős miniszterként szerepelt (1918. december 2. és 1920. április 4. között). A bukaresti kormány tagja erdélyi miniszterként 1919–1920-ban, majd kultuszminiszterként 1926–1927-ben.

**Goldner András** (?–?) szociáldemokrata politikus.

**Goldstücker, Eduard** (1913–2000) cseh irodalomtörténész, diplomata. 1968-ban lett a CSKP Központi Bizottság tagja, a reformmozgalom megakadását követően az Írószövetség elnöke.

**Gottwald, Klement** (1896–1953) cseh kommunista politikus, Csehszlovákia elnöke. 1929-ben a CSKP főtitkárává választották, és a Nemzetgyűlésbe is bekerült. 1945-ben tért haza, és az ideiglenes kormány miniszterelnök-helyettese lett, a következő évben pedig a választások után már ő alakított koalíciós kormányt. Sztálinhoz hasonlóan Gottwald többször végzett tisztogatásokat a kormányban és a párton belül.

**Göring, Albert** (1895–1966) német üzletember, Hermann Göring öccse.

**Gramsci, Antonio** (1891–1937) olasz marxista filozófus. Nevéhez köthető a kulturális hegemonia fogalmának kidolgozása, valamint a kiállítás a szélesebb körű társadalmi oktatás mellett, annak érdekében, hogy kitermelődjön egy munkásértelmiség. A sztálinizmus bírálója, a Szovjetunió megreformálhatóságának ideológusa.

**Grass, Günther** (1927–2015) német író, költő (a kortárs irodalom egyik legkiemelkedőbb német nyelvű szerzője), szobrász, festő és grafikus. Művészi pályafutását szobrászként és grafikusként kezdte. Képzőművészeti tevékenységével párhuzamosan kezdett írással is foglalkozni. Szülővárosa, fiatalkori élményei, a második világháború eseményei mély nyomokat hagytak benne; visszaemlékezései számos regényének alapjául szolgálnak.

**Grecsko, Andrej Antonovics** (1903–1976) szovjet marsall, 1960 és 1967 között a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erőinek főparancsnoka, majd 1967-től 1976-os haláláig a Szovjetunió honvédelmi minisztere.

**Groza, Petru** (1884–1958) ügyvéd, politikus. A két világháború között létrehozta a baloldali kis pártot, az Ekésfrontot. 1945-ben a kommunisták társutas szerepet szántak az Ekésfrontnak, Groza 1945–1952 között az ország miniszterelnöke. 1953-ban felszámolták a kis pártot, majd Groza az Államtanács Elnöke lett.

**Gulácsy Albert** (1918–?) színész. 1939-ben az aradi, 1940-ben a kolozsvári társulatban játszott. 1943-tól 1972-ig, nyugdíjazásáig a nagyváradai társulat tagja volt.

**Gusti, Dimitrie** (1880–1955) szociológus. A bukaresti egyetem professzora volt, rövid ideig oktatási miniszterhelyettes a két világháború között, majd a Román Akadémia elnöke 1944–1946 között. Nevéhez fűződik az interdiszciplináris módszerek alkalmazó romániai falukutató mozgalom és a monografikus szociológia megalapítása. Gusti hatása jelentős volt korának erdélyi magyar értelmiségi generációjára is.

**Guttuso, Renato** (1912–1987) olasz kommunista festő. A két világháború közötti korszak antifasiszta politikusa, festője, de 1940-től bekapcsolódott az Olasz Kommunista Párt tevékenységébe, aktív résztvevője lett egy partizáncsoportnak. A háború után a kommunista párt KB-tagja.

**Guzner Miklós** (1905–1972) orvos, orvosi szakíró. A harmincas években került közel a baloldalhoz, részt vett a Vásárhelyi Találkozón, Gaál Gábor barátja lett. 1944 után a városi néptanács egészségügyi osztályát vezette, majd 1949-től a Marosvásárhelyre költöztetett orvosi egyetem tanára.

**Gy. Szabó Béla** (1905–1985) grafikus. Gépészmérnöknek tanult, már korán foglalkoztatta a rajzolás. Fekete-fehér metszetei az erdélyi képzőművészeti örökség felbecsülhetetlen értékű munkái.

**Gyárfás Elemér** (1884–1945) a Kis-Küküllő vármegyei Borzáson született. Jogot végzett, majd a Károlyi-kormány alatt Kis-Küküllő megye főispánja volt. 1922-től, alapításától bekapcsolódott az Országos Magyar Párt tevékenységébe, melynek elnökségi tagja lett, majd 1926-tól Csík megye színeiben szenátor a bukaresti parlamentben. Az OMP Gazdasági Szakosztályának vezetője, a nagyváradai Erdélyi Lapok főmunkatársa. 1933-tól a Katolikus Státus világi elnökévé nevezték ki. Ugyanekkortól az Erdélyi Bankszindikátus, majd 1941–1944 között a Romániai Magyar Népközközség vezetője volt.

---

**Gyilas/Đilas, Milovan** (1911–1995) jugoszláv kommunista politikus. Kezdetben Tito szövetségese, majd ellenfele. Többször letartóztatták, majd szabadon engedték. A „pártbürokrácia mint uralkodó osztály” tézis megfogalmazó-kidolgozója.

**Gyöngyösi János** (1893–1951) politikus, külügyminiszter, FKGP-s parlamenti képviselő, lapszerkesztő. 1931-ben csatlakozott az ekkor alakult Független Kisgazdapárt-hoz. 1944. december 17-én beválasztották az alakuló Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, majd pár nappal később, december 22-én megalakult az ún. Ideiglenes Nemzeti Kormány, melynek külügyminisztere lett. Eltávolítására Nagy Ferenc lemondásra és emigrációba kényszerítése után, 1947. május 31-én került sor.

**Gyuricza Gyula** (1884–1946) kereskedelmi alkalmazott. 1931-től a Kereskedelmi Alkalmazottak Szövetségének elnöke, 1940-től titkára.

**Gyurkó László** (1930–2007) író, újságíró. 1956-tól publikált elbeszéléseket, kritikákat. 1963-ban a Kortárs, 1964–1991 között a Valóság munkatársa volt. 1970–1979 között a 25. Színház, majd a Népszínház igazgatójaként tevékenykedett. 1971–1985 között országgyűlési képviselőiséget is vállalt. 1979–1986 között a Népművelési Intézet főmunkatársa, 1983–1984-ben a kecskeméti Katona József Színház igazgatója, 1985-ben művészeti vezetője. 1986–1989 között az Új Tükör főszerkesztő-helyettese, 1989–1990 között a Népszabadság szemleírója.

**Hajdu Győző Viktor** (1929–2018) szerkesztő, politikus. 1952-ben a Bolyai Egyetemen magyar nyelv és irodalom szakot végzett. Már mint egyetemi hallgató Gaál Gábor mellett dolgozott az Utunk szerkesztőségében, majd az 1953-ban induló Igaz Szó főszerkesztője lett s maradt három évtizeden át, meghatározva a lap profilját.

**Hajdu Zoltán** (1924–1982) költő, műfordító, festő, zeneszerző. Hajdu Győző bátyja. A Sütő Andrással közösen írt *Mezítlábas menyasszony* című kollektivizálási drámáért állami díjat kapott.

**Halász Géza** (1919–1957) színész, 1949-től 1955-ig a kolozsvári Állami Magyar Színház szerződtette. Később feleségével, Bara Margittal együtt tértek vissza Budapestre, ahol a Petőfi Színház művésze lett.

**Halászi Sándor** (1891–1967) munkaruha-készítő, a Szociáldemokrata Párt egyik kolozsvári exponense az 1940-es évek első felében.

**Halmos György** (1915–1985) zongoraművész, egyetemi oktató. Már a két világháború közötti korszakban híres zongoraművész. A második világháború alatt munkaszolgálatos, a háború után, 1946-tól a kolozsvári Magyar Művészeti Intézetben tanított, 1950-től a Gheorghe Dima Zeneművészeti Főiskolán, majd 1967-től 1979-es nyugdíjazásáig a bukaresti Ciprian Porumbescu Zenekonzervatóriumban.

**Halustyk Anna** (?–2017) pénzügyi jogi szakember.

**Hanák Péter** (1921–1997) történész. Vasesztergályosként dolgozott, 1942–44 között munkaszolgálatos. Diplomáját 1948-ban szerezte meg. Utána kisebb megszakításokkal az MTA Történettudományi Intézetében dolgozott. A dualizmus kori művelődés-, társadalom- és eszmétörténet egyik meghatározó kutatója.

**Harich, Wolfgang** (1923–1995) német filozófus, újságíró. 1956-ban tíz év börtönbüntetésre ítélték „konspiratív ellenforradalmi csoport létrehozása” vádjával. 1964-ben szabadult.

**Hațieganu, Iuliu** (1885–1959) orvos, egyetemi tanár. Testvérével, Emil Hațieganuval az erdélyi románság politikai vezetői, főként Iuliu Maniu körül csoportosuló polgári demokrácia hívei.

**Haupt György / Georges Haupt** (1928–1978) történész. 1944-ben deportálták, ahonnan hazatért. Egyetemi tanulmányait Kolozsváron kezdte, majd Leningrádban folytatta, később Bukarestben végzett pártmunkát. 1958-ban – a magyarországi forradalmat követő megtorlási hullám elleni tiltakozásként – Franciaországba emigrált. Itt Párizsban a L'École des hautes études en sciences sociales igazgatója volt. A nemzetközi munkásmozgalom történetének kutatója.

**Háy Gyula** (1900–1975) író, műfordító. A kommün bukása után Németországba emigrált. Először Drezdában, majd Berlinben volt díszletfestő és díszlettervező. 1923-ban hazatért, majd 1929-ben újra Németországba költözött. 1932-től a betiltott Kommunisták Magyarországi Pártja tagja volt. 1955-ben csatlakozott az úgynevezett Nagy Imre-csoporthoz és a Petőfi-körhöz. Az Irodalmi Újságban megjelent *Mért nem szerettem* című pamfletje, amivel Kucsera elvtárs figurájában az összes kommunista bürokratára örök paródiáját teremtette meg.

**Hegyi Lili** (1883–1967) színésznő. 1911-ben Janovics Jenő hívta Kolozsvárra. A kolozsvári Magyar Színházban, a Tháliában, valamint a Kolozsvári Nemzeti Színházban szerepelt 1924–1927 között, illetve 1940–1941-ben. 1945-től a kolozsvári színház tagja volt, 1952-ben vonult nyugdíjba.

**Heinemann, Gustav** (1899–1976) német szociáldemokrata politikus, 1969 és 1974 között a Német Szövetségi Köztársaság elnöke. Államfői tisztségét megelőzően 1946 és 1949 között Essen városának főpolgármestere, 1949 és 1950 között Konrad Adenauer kormányában belügyminiszter, majd 1966 és 1969 között Kurt Georg Kiesinger kormányában igazságügyi miniszter volt. A Kereszténydemokrata Unióból 1952-ben kilépett, 1957-től Németország Szociáldemokrata Pártjának volt a tagja.

**Heintz Sándor** (1900–?) építőmunkás. 1943-ban az SZDP helyi szervezetének ellenőrző bizottsági tagja.

**Hencz Lajos** (?–?) cipőgyári munkás, 1944-ben a Dermata főbizalmija.

**Herceg János** (1905–1995) vajdasági író, szerkesztő, műfordító. 1941–1944 között a Kalancca c. folyóirat főszerkesztője, 1949-ig a zombori könyvtár igazgatója, majd az Újvidéki Rádió szerkesztőjeként dolgozott (1953–1955 és 1957–1977).

**Herédi Gusztáv** (1925–1997) szerkesztő, író. Diákként érte meg az 1944–45-ös fordulatot, később a Móricz Zsigmond Kollégium tagja, az MNSZ ifjúsági szekciójának aktivistája. Több lapnál volt szerkesztő (Utunk, Igazság, Falvak Népe, Korunk).

**Heves Ferenc** (1903–1973) közíró. Jogot hallgatott a kolozsvári egyetemen, 1933-tól bekapcsolódott az illegális KRP tevékenységébe. A magyar–szovjet hadüzenet után



---

Kistarcsára internálták, onnan 1945-en tért haza. Időközben feleségét (Heves Renéet) deportálták, aki meg is halt. Hazatérése után Kolozsváron pártmunkát végzett, majd előadott a Bolyai Egyetemen, végül haláláig a Román Nemzeti Bank tisztviselője volt.

**Heves Renée** (1902–1944) író. Rabbicsaládból származott, később Heves Ferenc felesége lett. A Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak szakszervezetében tevékenykedett, publikált a Független Újságban, a Korunkban és a Brassói Lapokban. Férjét 1941-ben letartóztatták és internálták Kistarcsára. 1944 deportálták, ahol meghalt.

**Hevesi Miklós** (1888–?) színész.

**Hillel, Kohn** (1891–1972) közgazdasági szakíró, közíró. Kezdetben cionista, majd egyre inkább a baloldal felé orientálódott, míg illegális kommunista párttag nem lett. A két világháború között ügyvéd, az illegális KRP tagja. A KRP vezetősége őt bízta meg a MADOSZ megszervezésével. 1941-ben lebukott, a magyar nyomozó szervek kínzásai következtében sem tört meg. 1946-tól a Bolyai Egyetemen tanított.

**Hirsch Elemér** (1895–1953) ügyvéd, román válogatott labdarúgó, edző, műkorcsolyázó.

**Hitchins, Keith** (1931–2020) amerikai történész, a University of Illinois professzora. Kutatási területe az erdélyi román nemzeti mozgalom története, valamint a román nép modern kori történelme. A sikerkönyveknek számító *Românii (1774–1866)* és *România (1866–1947)* című szintézisek szerzője.

**Hodoş, Emilia** (?–?) színésznő.

**Horia, Sima** (1907–1993) vasgárdista politikus. 1927-ben lépett be a legionárius mozgalomba. Corneliu Zelea Codreanu 1938-as letartóztatását és meggyilkolását követően ő vette át a Vasgárda vezetését. 1939–1941 között parancsára gyilkolták meg a román politikai élet több szereplőjét, Ion Antonescu hatalomátvételét követően pedig miniszterelnök-helyettes lett. Az 1941. januári legionárius lázadást követően a Német Birodalomba menekült. Itt az 1944. augusztus 23-i román kiugrást követően egy emigráns, németbarát román kormány vezetője volt, Bécs székhellyel. A háború után Spanyolországba menekült, emigrációban halt meg.

**Hornyák József** (1920–2005) író, szerkesztő. Nyomdászként dolgozott, majd a nagyváradi Fáklya, később az Utunk munkatársa. Írásainak hősei egyszerű kisemberek, stílusát finom impresszionizmus jellemzi.

**Horváth Arany** (1932–2022) szerkesztő, riporter. A marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolán végzett. 1968–1994 között a Művelődés szerkesztője, majd főszerkesztő-helyettese.

**Horváth Béla** (1927–1981) színész, Bisztrai Mária férje. Felsőfokú tanulmányait 1947-ben a kolozsvári Színművészeti Főiskolán végezte, ahol a színészi, majd rendezői képzést is megszerezte. 1948-tól haláláig megszakítás nélkül a kolozsvári Állami Magyar Színház tagja.



**Husserl, Edmund** (1859–1938) német filozófus, a fenomenológia irányzatának megalapítója.

**Huszár Sándor** (1929–2005) író, műfordító, szerkesztő. A Herbák János Művekben dolgozott, majd az Igazságnál volt újságíró-gyakornok (1949–1952). A Bolyai Egyetemen filozófia szakos oklevelet szerzett. Egy ideig az Utunk szerkesztője, később a kolozsvári Állami Magyar Színház igazgatója (1959–1964). Majd az Utunkhoz került, 1970-től 1983-ig pedig A Hét című országos hetilap főszerkesztője. A nyolcvanas évek végén áttelepült Magyarországra.

**Ibárruri, Dolores** (1895–1989) ismertebb nevén: La Pasionaria. Baszk nemzeti-ségű spanyol kommunista újságíró, politikus, a Spanyol Kommunista Párt főtitkára.

**Ilia Mihály** (1934) irodalomtörténész. A Szegedi Tudományegyetemen diplomázott, majd ott is tanított 1957-től. Kutatási területe a századelő magyar irodalma, a Nyugat-mozgalom története, a határon túli magyar irodalmak története. A Tisztatáj című folyóirat működése, amelynek 1972–1975 között főszerkesztője volt, elválaszthatatlan Ilia személyétől.

**Illés Endre** (1902–1986) elbeszélő, drámaíró, könyvkiadó-igazgató, műfordító, műkritikus. A magyar irodalom klasszikusainak kiadása, amely az 1973-as Könyvhéten indult, a magyar könyvkiadás történetének egyik legnagyobb vállalkozása volt.

**Illés Jenő** (1930–1999) kritikus. A Budapesti Tudományegyetemen szerzett tanári oklevelet, 1957-től a Színház és Muzsika főmunkatársa. Később a Kortárs, a Tükör és a Lobogó rovatvezetője.

**Imreh István** (1919–2003) történész, az MTA külső tagja. 1940–1944 között a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetemen végzett, diplomáját gazdaságtörténetből szerezte. A Bolyai Egyetem, majd a Babeş–Bolyai Tudományegyetem különböző karrain adott elő. Kutatási területe az erdélyi új- és modern kor, valamint a székelység története.

**Incze Ferenc** (1910–1988) festő. Az erdélyi művészet magányos, mellőzött alakja. Az expresszionizmussal és szürrealizmussal rokon művészetét Salvador Dalíéhoz is hasonlították, Erdélyben csak külföldi sikerei után kezdték elismerni. Portrékat, aktokat, tájképeket, álomszerű víziókat kivetítő kompozíciós műveket festett. 1939-től Kolozsváron élt.

**Incze Miklós** (1922–2010) történész, 1945-ben a kolozsvári egyetemen doktorált, és ott tanított az Új- és Legújabbkori Történeti Tanszéken 1949-ig. Ekkor magyar állampolgárként Magyarországra kellett távoznia, 1953-ig a budapesti Történettudományi Intézetben dolgozott, majd az ELTE Történeti Intézetében. Az 1956-os tevékenysége miatt 1958-ban eltávolították az egyetemről, és különböző levéltárakban dolgozott 1966-ig, amikor visszakerült a Történettudományi Intézetbe, ahol 19–20. századi egyetemes történelemmel foglalkozott.

**Indra, Alois** (1921–1990) csehszlovák dogmatikus kommunista politikus.

---

**Iordan, Iorgu** (1888–1986) nyelvész, filológus. A Iași-i Egyetemen végzett filológia szakon, majd külföldön, Párizsban és Berlinben képezte magát tovább. A két világháború között a Iași-i Egyetem tanára, 1946–1962 között a Bukaresti Egyetemen tanított.

**Iunian, Grigore** (1882–1940) a Parasztpártból kiszakadt Radikális Parasztpárt (PRȚ) vezetője.

**Jagamas János** (1913–1997) néprajzkutató, zenetudós. 1949-től a Magyar Zene-konzervatórium, majd annak megszüntetése után a Gheorghe Dima Zenekonzervatórium adjunktusa, később docense. Erdélyi és moldvai terepmunkát végezve fontos gyűjtéseket végzett a Fekete-Körös völgyében, Kalotaszegen, a Mezőségen, a Nagy-Szamos, a Felső-Maros, az udvarhelyszéki, gyergyói és csíki székelyek, valamint a moldvai, gyimesi és barcasági csángók körében.

**Jagoda, Genrih Grigorjevics** (1891–1938) a Szovjetunió belügyi népbiztosa. 1917-től a bolsevik párt paramilitáris egységében kapott szerepet. Hamar a titkosszolgálat-hoz, a CSEKA állományába került. Dzszerzsinszkij halála után az NKVD élére került. Nevéhez fűződik a sztálini tisztogatás első hulláma, amelynek végül ő is áldoztatá vált.

**Jakab Sándor** (1913–1997) zsidó kommunista politikus. Az 1930-as években csatlakozott a KRP-hez, 1940 után – akárcsak a többi Észak-Erdélyben maradt kommunistát – felvették a Kommunisták Magyarországi Pártjába, és Nagyváradon végzett illegális pártmunkát. 1944 után az RKP KB tagja lett, Luka László pártfőtitkár-helyettes egyik közvetlen munkatársa. 1948-ban pénzügyminiszter-helyettesé nevezték ki, de 1952-ben – Lukával együtt – letartóztatták és egy koncepció perben 20 év börtönre ítélték. 1964-ben kiszabadult, 1980 után Svédországba emigrált, itt is halt meg.

**Jakó Zsigmond** (1916–2008) történész. Budapesten szerzett történelem–latin szakos diplomát 1939-ben. 1941-ben hazatért, és az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltárosa lett. 1945-től a Bolyai Egyetem előadótanára volt, 1952-ben elbocsátották, de két év múlva visszavették, és 1958-ban visszakapta professzori címét is. 1990–2002 között az Erdélyi Múzeum-Egyesület elnöke volt.

**Jancsó Benedek** (1854–1930) történész, publicista. Az egyetemet Kolozsvárott és Bécsben végezte el, majd Kolozsváron szerzett doktori fokozatot történelemből. 1887-től Budapesten tanított, 1895-től a Miniszterelnökség Nemzetiségi Osztályának munkatársa, 1899-től újra tanárként és a román ügyek szakértőjeként dolgozott, 1907-től a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumban a szabadoktatás (iskolán kívüli népművelés) ügyeinek felelőse. 1921-től a Népies Irodalmi Társaság Politikai Osztályának vezetője. Az erdélyi és a magyarországi román nemzetiségi mozgalmak történetének meghatározó kutatója.

**Jancsó Elemér** (1905–1971) irodalomtörténész, Jancsó Béla öccse. A kolozsvári Református Kollégium után az Eötvös Kollégium tagjaként a Budapesti Tudományegyetem magyar és francia szakos hallgatója, majd két évig a párizsi Sorbonne-on ta-

nult. Az 1929–30-as tanévben államvizsgázott a kolozsvári egyetemen. 1942-ig egykori középiskolájában tanított. 1942–1945 között az Erdélyi Tudományos Intézet munkatársa, majd 1945-től a Bolyai Egyetem, illetve az egyesítés után haláláig a Babeş–Bolyai Tudományegyetem magyar irodalmi tanszékének vezető professzora volt.

**Jánosházy György** (1922–2015) költő, kritikus, műfordító, szerkesztő. A Bolyai Egyetem Jogtudományi Karán, majd a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolán szerzett rendezői diplomát. A kolozsvári Állami Magyar Opera dramaturgja és rendezője. Kolozsváron a Korunk munkatársa, majd Marosvásárhelyen az Igaz Szó szerkesztője, majd főszerkesztő-helyettese.

**Jászai Mari** (1850–1926) színésznő, a Nemzeti Színház nagyasszonya, az egyik legnagyobb magyar tragika.

**Jócsik Lajos** (1910–1980) felvidéki szociológus, politikus. A két világháború között a csehszlovákiai Sarló mozgalomban tevékenykedett, ideológiailag a népi írókhoz és azon belül is a Nemzeti Parasztpárthoz kötődött. 1945 és 1947 között országgyűlési képviselő, utána marginalizálták.

**Jodál Gábor** (1913–1989) zeneszerző, 1942 óta Kolozsváron élt. Színházi, majd főiskolai korrepetitor, 1948-tól a Magyar Művészeti Intézet, 1950-től a Gheorghe Dima Zenekonzervatórium tanára.

**Jovănel, Dumitru** (?–?) szociáldemokrata politikus, a Kereskedelmi és Magántisztviselők Szakszervezetének egyik vezetője.

**Jovánovics Miklós** (1932–2002) újságíró, kritikus. Több újság, köztük a Magyar Nemzet, Élet és Irodalom munkatársa, majd utóbbi főszerkesztője. Később az Új Írás főszerkesztője.

**Józsa Béla** (1898–1943) kommunista politikus, szobrász. Harcolt az első világháborúban, majd 1919-ben a magyar Vörös Hadsereg soraiban a román csapatok ellen is. Hazatérve épületasztalosként dolgozott Kolozsváron, és belépett a KRP-be. A két világháború közötti időszakban tevékeny szerepet játszott a kommunista propaganda- és a helyi szervezőmunkában, amelyet 1940-től a KMP-ben és a Békepártban folytatott. 1943-ban letartóztatta a magyar katonai kémelhárítás. A börtönében éhségstrájkolt, majd a kényszertáplálás következtében megfulladt.

**Junger Ervin** (1931–2019) zeneszerző, zenetudós és zenepedagógus egyetemi tanár. Zenekritikáit, a zenei alkotás és a zenei élet időszakos kérdéseinek szentelt tanulmányait az Utunk, Igaz Szó, A Hét közölte, számos szakdolgozata román szakfolyóiratokban (Lucrări de Muzicologie, Muzica) jelent meg.

**Kabók Lajos** (1884–1945) géplakatos, szociáldemokrata politikus, országgyűlési képviselő. A Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége titkára volt, majd több ízben országgyűlési képviselő. 1945-ben a nyilasok meggyilkolták.

**Kacsó Sándor** (1900–1984) író, újságíró. Tanulmányait Marosvásárhelyen és Kolozsváron végezte. Különböző lapoknál újságíró, majd 1927 és 1940 között, betiltásáig a Brassói Lapok munkatársa. A második bécsi döntés után Dél-Erdélyben maradt,

---

Nagyenyedén szerkesztette az Erdélyi Gazdát. 1944-ben internálták, ahonnan csak 1945 nyarán szabadult. 1947-től az MNSZ elnöke, majd az országos napilap, a Romániai Magyar Szó főszerkesztője. Később az Irodalmi Könyvkiadó kolozsvári magyar fiókjának vezetője.

**Kahána Mózes** (1897–1974) kommunista politikus, író. Harcolt az első világháborúban, 1919-ben a Vörös Hadsereg katonájaként részt vett a felvidéki hadjáratban. A Tanácsköztársaság bukását követően Svájcba emigrált, majd visszatért Romániába, ahol Marosvásárhelyen telepedett le, és az illegális KRP tagja lett. 1926-ban börtönbe került, szabadulását követően Berlinben és Párizsban élt, majd 1937-ben visszatért Kolozsvárra, ahol a Korunk munkatársa lett. 1940-ben a Szovjetunióba menekült, Kiszinyovban a moldvai–román irodalmi élet részese, majd 1956-tól Moszkvában élt, és magyar–orosz szótárat szerkesztett. 1969-ben Budapesten telepedett le.

**Kakassy Endre** (1903–1963) szerkesztő, író. A nagyenyedi kollégiumban érettségizett, a Keleti Újság bukaresti tudósítója. A gazdasági válság idején Brassóba költözött, 1934-től munkatársa, 1938-tól felelős szerkesztője a Brassói Lapoknak. 1945 után az Utunkban, Korunkban, Igaz Szóban közölt.

**Kállai Gyula** (1910–1996) kommunista politikus, miniszter, miniszterelnök. 1931-től az illegális KMP tagja. Országos ismertséget a Népszava munkatársaként szerzett. 1945-től KV-tag, majd 1951-ben letartóztatták, 1954-ben szabadult, majd rehabilitálták. 1956 után több kormányban miniszter, majd miniszterelnök.

**Kallós Miklós** (1926–2018) szociológus, filozófiai író, szerkesztő, publicista, egyetemi tanár. Már 1951-es diplomaszerezése előtt két évvel egyetemi gyakornokká nevezik ki, 1950-től adjunktus, 1952-től előadótanár a filozófiai tanszéken, 1959-től a Babeş–Bolyai Tudományegyetem filozófia–szociológia tanszékének vezetője, a filozófiai tudományok doktora. A bukaresti Társadalmi és Politikai Tudományok Akadémiájának tagja. 1953/54-ben, majd 1957/58-ban az Utunk főszerkesztő-helyettese. 1989 előtt a Román Kommunista Párt ismert ideológusa és propagandistája volt.

**Kandel Ignác** (?–?) könyvelő, szociáldemokrata politikus, a Kereskedelmi és Magántisztviselők Szakszervezetének egyik vezetője.

**Kányádi Sándor** (1929–2018) költő. Középiskolai tanulmányait a székelyudvarhelyi református kollégiumban (1941–1944), a Római Katolikus Főgimnáziumban (1944–1945) és a fémipari középiskolában (1946–1950) végezte. Ezt követően beiratkozott a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színházművészeti Főiskolára, de 1954-ben a kolozsvári Bolyai Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Karán szerzett magyar irodalom szakos tanári diplomát. 1950-től közli verseit a bukaresti Ifjúmunkás című lap. 1951–1952-ben az Irodalmi Almanach segédszerkesztője, ezzel egy időben néhány hónapig az Utunk, 1955–1960 között a Dolgozó Nő munkatársa, 1960-tól 1990-ig pedig a Napsugár című gyermeklap szerkesztője volt.

**Kappner Ármin** (?–?) szociáldemokrata politikus, Ostoros Péter álnéven publikált az RSZDP előbb Kolozsváron (1934–1935) megjelenő magyar nyelvű hivatalos heti-

lapjában, az Erdélyi Munkásban, majd a Bukarestben (1935–1939) megjelenő Előrében.

**Kardos György** (1918–1985) újságíró, a Magvető Könyvkiadó igazgatója, korábban államvédelmi, illetve hírszerzőtiszt.

**Katona Ádám** (1935) irodalom- és művelődéstörténész, közíró. Székelyudvarhelyen érettségizett (1954), orvosi tanulmányokat folytatott (1954–1958), udvarhelyi falvakban tanított helyettes tanári beosztásban, művelődésiotthon-igazgató, majd a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen magyar szakos tanári oklevelet szerzett (1968). Az Igazság szerkesztőségében (1968–1970), majd a Székelyudvarhelyi Múzeumban (1970–1981) dolgozott, 1982-től ugyanott, valamint Korondon, Homoródszentmártonban általános iskolákban tanított. 1989-ben a székelyudvarhelyi RMDSZ egyik alapító szervezője volt.

**Kaus, Gina** (1893–1985) osztrák–amerikai író, forgatókönyvíró. Regényei 1933 után áldozatul estek a nácik könyvégetési rituáléinak.

**Kautsky, Karl** (1854–1938) osztrák marxista teoretikus. Marx és Engels halála után a legfontosabb ortodox marxista teoretikus.

**Kéki Béla** (1907–1993) bibliográfus, könyv- és könyvtártudományi szakíró. 1936-tól 1940-ig a Pásztortűz, 1944-ig a Hitel szerkesztője. A második világháborúban orosz hadifogságba esett, szabadulása után könyvtárosi és szakírói tevékenységét Magyarországon folytatta, 1946-tól az Országos Széchényi Könyvtárban dolgozott.

**Kelemen Béla** (1913–1982) nyelvész, szótáríró, a román–magyar és magyar–román szótárak főszerkesztője. 1946-tól a Bolyai Egyetem oktatója, majd a Babeş–Bolyai Tudományegyetem román nyelvtudományi tanszékén egyetemi tanár.

**Keleti Sándor** (1906–1975) költő, verseit, szatíráit, politikai írásait a Brassói Lapok, Bukaresti Lapok, A Másik Út, Új Szó, Korunk, Budapesten a Népszava és Pesti Napló közölte, 1957-től a Korunk új folyamának munkatársa.

**Keresztury Dezső** (1904–1996) író, költő, irodalomtörténész, kritikus, műfordító, egyetemi tanár. 1945-ben a budapesti egyetem magántanára és a Magyar Írók Szövetsége alapító tagja. 1945–1947 között a Nemzeti Parasztpárt tagjaként vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1945-től 1948-ig az Eötvös József Collegium igazgatója. 1945–1950 között a Nemzeti Parasztpárt tagja. 1948-tól 1950-ig a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárosa. 1950-től nyugdíjba vonulásáig – 1971-ig – az Országos Széchényi Könyvtár tudományos főosztályvezetője.

**Keserű Bálint** (1927–2023) irodalom- és művelődéstörténész, egyetemi tanár. 1952–1992 között a Szegedi Tudományegyetem, illetve a József Attila Tudományegyetem oktatója. 1956-os erdélyi útja során megismerkedett a magyar művelődéstörténet kutatásának erdélyi műhelyeivel és nagy személyiségeivel (Jakó Zsigmond, Juhász István, Kelemen Lajos, Kiss András, Szabó T. Attila). A régi magyar irodalom kutatásának meghatározó, iskolateremtő személyisége.

---

**Kéthly Anna** (1889–1976) szociáldemokrata politikus. 1920–1948 között a Szociáldemokrata Párt országgyűlési képviselője. Parlamenti felszólalásait a munkások jogainak, valamint életnívójuk emelésének követelése jellemezte. Az SZDP és a KMP 1948-as egyesítését követően letartóztatták. 1956-ban a Nagy Imre-kormány minisztere, az újjáalakult SZDP vezetője. A forradalom leverését követően emigrációban élt.

**Király István** (1921–1989) irodalomtörténész, az MTA rendes tagja. 1944-ben szerzett tanári diplomát, tanított középiskolában és az Eötvös Collegiumban, könyvtáros volt az OSZK-ban. 1949-től az ELTE irodalomtörténeti tanszékén dolgozott, rövid szegedi egyetemi kitérő kivételével egészen nyugdíjazásáig. Fő kutatási területe Ady Endre életműve volt, de Mikszáth, Kosztolányi, Szabó Dezső, Lukács György munkásságával és a kortárs irodalommal is foglalkozott. A Kortárs c. folyóirat, a *Világirodalmi lexikon*, majd a *Magyar Életrajzi Lexikon* szerkesztője. Aczél György tanácsadójaként a magyarországi kultúrpolitika befolyásos alakítója.

**Kirov, Szergej** (1886–1934) orosz kommunista politikus. Az Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt leningrádi szervezetének főtitkára, akinek a meggyilkolása tömeges politikai tisztogatások ürügyévé vált a Sztálin vezette Szovjetunióban. Nyikolaj Buharint is ennek ürügyével állították bíróság elé.

**Kislégi Nagy Dénes** (1884–1984) társadalomtudományi, közgazdasági, statisztikai szakíró. 1908-ban Budapesten szerzett bölcsészdoktori diplomát. 1942-ben előadótanárnak nevezték ki a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem gazdaságpolitikai és statisztikai tanszékére. 1948-tól nyugdíjazásáig a Pécsi Tudományegyetemen oktatott.

**Kiss Géza** (1882–1970) jogász. Kolozsváron szerzett jogi doktorátust, már 1907-től egyetemi tanár Debrecenben, 1919-ben Nagyváradban ő üdvözölte I. Ferdinánd román királyt. A két világháború közt Bukarestben élt, többször volt a Nemzeti Liberális Párt parlamenti képviselője. 1944 őszén a román kormány nemzetiségi államtitkára, a Nemzetiségi Statútum egyik kidolgozója. 1945–1951 között a Bolyai Egyetemen tanított.

**Kiss Jenő** (1912–1995) költő. 1934-től az Erdélyi Helikonnál dolgozott helyettes szerkesztőként, 1941-től az Egyetemi Diákasztal vezetője, 1942–1944 között a Termés egyik szerkesztője. 1944-től az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) főtitkára az egyesület betiltásáig (1947). Előbb az Utunk, 1948-tól az Állami Könyvkiadó, majd ismét az Utunk, később a Napsugár (1957) és az Igaz Szó (1959) szerkesztője.

**Kiss Márton** (1898–?) nyomdász. 1943-ban az SZDP helyi szervezetében az Ellenőrző Bizottság tagja, a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. vezetője.

**Koczka György** (1938–2015) dramaturg, műfordító, szerkesztő. Az 1956. őszi kolozsvári diákszervezkedésekben való részvétele miatt elítélték és börtönbe zárták (1956–1959). Ezt követően állatgondozó kényszerlakhelyén, a Bărăganban. 1961-től a temesvári Nyomdaipari Vállalat ofszet-gépmestere, levelező tagozaton elvégezte a ma-



rosvásárhelyi Pedagógiai Főiskolán a magyar–román szakot. 1969-től a Temesvári Állami Magyar Színház kellékese, majd ügyelője, 1970-től pedig irodalmi titkára.

**Kocsik József** (1928) népművelő, közíró. A Babeş–Bolyai Tudományegyetemen filozófia szakos (1975) tanári oklevelet szerzett. Pankotán és Pécskán tanított. 1968-tól 1985-ben történt leváltásáig az Arad megyei Művelődési Bizottság szakfelügyelője és a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Arad Megyei Tanácsának elnöke. Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) újjáalakításakor annak egyik alelnöke, az aradi önálló EMKE-könyvtár megteremtője.

**Kohányi Menyhért** (?–?) az 1923-ban Kolozsváron a Corvin könyvkiadónál megjelent *Utazásom Palesztinában* című kötet szerzője.

**Kołakowski, Leszek** (1927–2009) lengyel filozófus, a marxista revizionizmus teoretikusa. Lengyelországi száműzetése után hatása még nagyobb lett, a Szolidaritás Mozgalom egyik inspirálója volt.

**Korda István** (1911–1984) regényíró, szerkesztő. A Brassói Lapok bánsági tudósítója (1936–40). Az aradi Jövő szerkesztője (1945–49), a Művelődési Útmutató főszerkesztője (1949–52). Írásait közölte az Előre, Dolgozó Nő, Igaz Szó. 1959-től nyugdíjazásáig, 1970-ig az Ifjúsági Könyvkiadó munkatársa.

**Korvin Sándor** (1912–1944) költő. Jómódú családba született, szembefordult szüleiével, és Kolozsváron nélkülözések közepette írói karrierbe kezdett. Költészete avantgárd jegyeket visel magán, a harmincas évek végére levetkőzte proletkultos irányzatát. A második világháború során munkaszolgálatra hívták be, itt életét vesztette.

**Kós Károly** (1883–1977) építész, író, grafikus, könyvtervező, szerkesztő, könyvkiadó, tanár, politikus. Társ szerzője a *Kiáltó Szó* című röpiratnak, 1924-ben író társaival megalapította az erdélyi írók önálló könyvkiadó vállalatát, az Erdélyi Szépművészeti Céhét, amelynek megszűnéséig, 1944-ig tagja volt. Egyik alapító tagja volt az 1926-ban alakult helikoni közösségnek, amelynek folyóiratát, az Erdélyi Helikont 1931-től ő szerkesztette. A második világháború után, a demokratikus átalakulásban reménykedve, újra politikai szerepet vállalt, és a Magyar Népi Szövetség Kolozs megyei elnöki tisztségét töltötte be, majd 1946–1948 között nemzetgyűlési képviselő volt.

**Kosáry Domokos** (1913–2007) történész. Az Eötvös József Collegium tagja, Szekfű Gyula tanítványa. A Teleki Pál Tudományos Intézetben a Történettudományi Intézet igazgatóhelyettese lett, a háború után az egyetemen is taníthatott, de az egyre befolyásosabb marxista történészek (Andics Erzsébet, Mód Aladár) támadásai következtében eltávolították az egyetemről. 1956-ban a Történettudományi Intézet Forradalmi Tanácsának elnöke, ezért később két évig börtönben ült, majd a Pest Megyei Levéltár munkatársa, később újra a Történettudományi Intézetben dolgozott. Több jelentős művét ekkor alkotta. Szakterülete az újabb kori magyar és európai történelem. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja 1982-től, rendes tagja 1985-től, elnöke 1990–1996 között.



---

**Kossa István** (1904–1965) a két világháború között szociáldemokrata szakszervezeti vezető, a Villamos Szövetség főttkára, később magas pozíciókat betöltő kommunista politikus, országgyűlési képviselő és miniszter volt.

**Koszigin, Alekszej Nyikolajevics** (1904–1980) szovjet politikus, 1964-től 1980-ig a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke volt.

**Kótay Pál** (1910–1986) orvosi szakíró, orvostörténész, író. Sebész-tanársegéd a kolozsvári egyetemen (1940–1945), klinikai adjunktus (1944–1948), a marosvásárhelyi OGYI előadótanára (1948–1971), a sebészet–urológia tanszéken professzor nyugalomba vonulásáig (1976).

**Kótsi Patkó János** (1763–1842) az erdélyi magyar színészet hőskorában, 1793 és 1808 között katonás szigorral vezette a kolozsvári színtársulatot, és színjátszó tehetségével, műveltségével tanítója volt társainak. A magyar nyelvterületen elsőként honosította meg a Shakespeare-kultuszt, az ő nevéhez fűződik az első magyar nyelvű Hamlet-előadás.

**Kovács Géza** (1925–2004) történész. A Bolyai Egyetemen 1948-ban szerzett diplomát, 1951-ig Jakó Zsigmond tanársegédje, ezt követően 1986-ig Aradon középiskolai tanárként dolgozott. Néprajzi és parasztságtörténeti kutatásokat folytatott, különös tekintettel a Szilágyságra, Aradra és környékére.

**Kovács András** (1926–2004) újságíró. Hét elemi osztályt szülőfalujában végzett, s íráskészségének köszönhetően 1945-ben megkezdte pályáját a kolozsvári Igazság szerkesztőségében. 1949-től főszerkesztő. A Ștefan Gheorghiu Pártfőiskolán államvizsgázott (1955), s utána magánúton végezte el a középiskolát (1963). A lapszerkesztés mellett docens, majd előadótanár a Bolyai Egyetemen. 1970-től A Hét szerkesztőségi felelős titkára 1985-ös nyugalomba vonulásáig.

**Kovács György** (1910–1977) színművész, drámaíró. Művészi pályafutását Kolozsváron a Magyar Színházban kezdte, s erdélyi szerzők műveiben nyújtott kiváló alakításával, a két világháború közt divatos társalgási színművek szerepeinek megformálásával a vezető színész személyiségek közé emelkedett. Versmondó művészete is népszerűvé tette. Stílussteremtő korszaka a 40-es évek második felében kezdődött, amikor egyik alapítója lesz marosvásárhelyi Székely Színháznak.

**Kovács György** (1911–1990) író, publicista. Előbb az Ellenzéknél, majd a Brassói Lapoknál újságíró, ám radikális szellemű cikkei, riportjai miatt az ügyészség vádat emel ellene, és mindkét laptól elbocsátják. Időközben ő is csatlakozik az Erdélyi Fiatalok valóságkutató mozgalmához (1930), 1937-ben részt vesz a Vásárhelyi Találkozón; irodalmi és publicisztikai műveivel a háborúellenes erők demokratikus összefogásáért munkálkodik, egyike az 1943-ban megjelent *48-as Erdély* című antológia szerzőinek. 1945-től 1950-ig a marosvásárhelyi Szabad Szó, majd a Népújság szerkesztője. Irodalmi és publicisztikai tevékenységével párhuzamosan számos közéleti megbízatást vállal: a nemzetgyűlés képviselője (1952–1975), az RKP Központi Bizottságának tagja (1955–1974), a Nagy Nemzetgyűlés alelnöke (1965–1975).

**Kovács Imre** (1913–1980) politikus, a két világháború közti népi mozgalom kiemelkedő alakja, népi író, később parasztpárti politikus. A *Néma forradalom* című szociográfia szerzője, az egészségtelen magyarországi földbirtokszerkezet kritikusa. Ellenezte a Parasztpárt Erdei Ferenc vezette szárnyának közeledését a kommunistákhoz, ki is lépett a pártból. Az MKP hatalomátvétele előtt, 1948-ban emigrált.

**Kovács István** (1902–?) vasöntő, emlékiró. Vasöntőként dolgozott kolozsvári, galaci és bukaresti műhelyekben. Emlékezéseinek különböző műfaji megjelöléssel közreadott négy kötete egy szegényparaszti sarj szervezett munkássá válásának és küzdelmeinek történetét idézi a század első évtizedétől 1944 őszéig. Cikkeit több lap (Munkás Újság, Igazság, Utunk, Dolgozó Nő, Falvak Dolgozó Népe) közölte.

**Kovács János** (1921–1997) irodalomkritikus, szerkesztő. Dolgozott a bukaresti rádió magyar részlegén, munkatársa az Előrének, 1975–1981 között a Művelődés főszerkesztője.

**Kovács László** (1892–1963) író, szerkesztő, kritikus. Az első világháborút követően az Erdélyi Szemle, majd a Pásztortűz hasábjain jelentkezett versekkel, novellákkal, színpadi jelenetekkel, könyvbírálatokkal. 1926-tól az Erdélyi Szépmíves Céh lektora, az Erdélyi Helikon szerkesztője, a Céh irodájának igazgatója. Ebben a minőségében nemegyszer került összeütközésbe még a Helikonon belüli írókkal (Berde Mária, Bárd Oszkár, Kacsó Sándor, Tabéry Géza) is.

**Kovács Sándor Iván** (1937–2019) kritikus, irodalomtörténész. 1955–1960 között a Szegedi Tudományegyetem magyar–olasz szakos hallgatója, 1960–1971 között ugyanott az Irodalomtörténeti Intézet tanára. 1971 óta az ELTE BTK régi magyar irodalomtörténeti tanszékének oktatója. 1971–1977 között a Kortárs főszerkesztő-helyettese, felelős szerkesztője, 1977–1982 között főszerkesztője volt. Kutatási területe a 17. századi magyar irodalom és Zrínyi Miklós munkássága volt.

**Kovács Zoltán** (1913–1999) festő. Nagybányán szerzett diplomát. A II. világháború után Szolnay Sándorral közösen tartották fenn a Józsa Béla Athenaeum kolozsvári rajziskoláját. A Magyar Művészeti Intézet egyik létrehozója, majd a Ion Andreescu Képzőművészeti Intézet tanára, míg állásától meg nem fosztották (1948–1951). Monumentális alkotása az Ursus söröző történelmi Kolozsvár-falikepsorozata és a Diáknegyedben található mozaikfala.

**Kozma Dezső** (1935–2003) irodalomtörténész. A Bolyai Egyetemen szerzett magyar nyelv és irodalom szakos tanári diplomát. Középiskolában, majd a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen tanított. Munkásságának jelentős részét a magyar irodalmi értékek népszerűsítése foglalja el.

**Könczei Ádám** (1928–1983) néprajzkutató. A Bolyai Egyetemen 1952-ben magyar nyelv és irodalom szakos tanári oklevelet szerzett. Tanárként dolgozott Szalacson, Margittán és Gyergyószentmiklóson, majd Kolozsváron lett tudományos kutató a Folklór Intézetnél. Innen elbocsátották nacionalizmus vádjával, ezután nyomdai korrektor, munkás, majd terjesztő volt.

---

**Kőrösi-Krizsán Sándor** (1896–1970) a Brassói Lapok újságírója, szerkesztője, közíró. Oroszul, franciául, angolul, németül, románul és magyarul beszélt. Az első világháborúban orosz fogságba esett, ott ismerkedett meg a bolsevizmussal. Kun Béla emigrációja után annak moszkvai titkára. Később Romániába küldték. Szembefordult a sztálini diktatúrával, mire megfosztották párttagságától. A Brassói Lapok tudósítója, majd a Korunk munkatársa. 1936-ban áttelepedett Magyarországra, később a Magyar Nemzet berlini tudósítója. A második világháborút követően a Szabad Európa Rádió magyar főszerkesztője.

**Kötő József** (1939–2015) dramaturg, színháztörténész, politikus. 1966-tól a Kolozsvári Állami Magyar Színház irodalmi titkára, 1986–1990 között igazgatója. Az EMKE főjegyzője 1991-től, majd elnöke 1998 és 2008 között. Az RMDSZ országos társadalomszervezési titkára, közművelődési alelnöke. Az Oktatási és Kutatási Minisztérium államtitkáráként dolgozott 1998-tól 2000-ig, illetve 2005-től 2007-ig, majd 2008-tól 2012-ig parlamenti képviselő volt.

**Kreisky, Bruno** (1911–1990) osztrák szociáldemokrata politikus. 1959-től 1966-ig Ausztria külügyminisztere, majd 1970-től 1983-ig szövetségi kancellárja volt. A második világháború utáni korszakban hozzá kötődik a kancellári hivatalban eltöltött leghosszabb idő. A nevéhez fűződő évtized a fegyelmezett költségvetési politikát másodrendű szerepbe kényszerítő, az ausztriai életszínvonal és az esélyegyenlőség növekedését előidéző társadalmi reformok időszaka volt.

**Kuczka Péter** (1923–1999) író, költő. A második világháború után kezdett el írni, az 1940-es évek közepétől a magyar irodalom és kultúra jelentős alakjává vált. 1947 és 1956 között különböző tisztségeket viselt a szakszervezetben, az MDP kultúrpolitikai osztályának munkatársa és a Magyar Írószövetség szervezőtitkára volt. A forradalomban való részvétele miatt (több politikai szervezet létrehozásában, illetve tüntetések megszervezésében vett részt) 1964-ig eltiltották a publikálás lehetőségétől.

**Kulcsár Ferenc** (?–?) a Kolozs tartományi néptanács végrehajtó bizottságának elnöke.

**Kulcsár János** (1935–1983) költő. 1960-ban kinevezték az újonnan szervezett Győr-Sopron Megyei Népművelési Tanácsadó vezetőjévé. 1969-től a Szombathelyen kiadott Vas Népe napilap munkatársa, a kulturális rovat vezetője volt.

**Kuncz Aladár** (1885–1931) író, görög–magyar–latin szakot végzett Budapesten, Eötvös kollégista, középiskolai tanár, a Nyugat munkatársa, az első világháború alatt Franciaországban internálják. 1923-ban tért haza Kolozsvárra, az Ellenzék irodalmi rovatának szerkesztője. 1929-től az Erdélyi Helikon munkatársa. Legfontosabb műve a *Fekete kolostor*, melyben első világháborús franciaországi fogságát örökölte meg.

**Kunfi Zsigmond** (1879–1929) újságíró, forradalmi népbiztos. A Szocializmus c. folyóirat szerkesztője, a Károlyi Mihály-kormányban 1918–1919-ben tárca nélküli munkaügyi és népjóléti miniszter. A Magyarországi Tanácsköztársaság alatt közoktatásügyi népbiztosként tevékenykedett. 1919 júniusában lemondott hivataláról, és kö-

vetelte a diktatúra felszámolását. A proletárdiktatúra bukása után Ausztriába emigrált.

**Kunszabó Ferenc** (1932–2008) író, szociográfus. 1955-ben nacionalizmusért az ország összes egyeteméről kizárták, 1956-os szerepvállalásáért 1957–1962 között bebörtönözték. 1964–1966 között az MTA Szociológiai Kutatócsoportjának munkatársa. 1967–1976 között az Agrárgazdasági Kutató Intézet szociológusa, 1976-tól pedig az Országos Széchenyi Könyvtár tudományos főmunkatársa. 1989-ben megalapította a Hunnia Kiadót, a Hunnia Füzetek (később a Hunnia) című folyóiratot, melynek 1992-től főszerkesztője volt.

**Kurkó Gyárfás** (1909–1983) lakatos, kommunista politikus. A két világháború között a MADISZ elnöke. 1944-ben a jogutód, az MNSZ vezetője lett, viszont 1948-ban túlságosan nemzetinek tartott politikája miatt leváltották annak éléről. 1949-ben letartóztatták, 1952-ben a Márton Áron-perben elítélték. A vizsgálati fogság alatt a fizikai erőszak következtében elméje megháborodott. 1964-ben az általános amnesztia-rendelettel szabadult.

**L. Nagy Zsuzsa** (1930–2010) történész. Az ELTE-n végzett, majd 1953–1992 az MTA Történettudomány Intézetének munkatársa. Kutatási területe a 20. század elejének liberalizmusa, liberális pártjai.

**Labancz Frida** (1935–2014) a közszolgálati Román Televízió magyar adásának egyik alapító szerkesztője, a Bukaresti Rádió magyar szerkesztőségének munkatársa.

**Lajcsák Gyula** (?–?) kommunista párttag.

**Lakatos István** (1904–1993) szociáldemokrata politikus, nyomdász, az RSZDP Magyar Tagozatának tagja, majd elnöke. A két világháború között Bukarestben élt, az ottani szakszervezetben tevékenykedett. 1940-ben Kolozsvárra költözött. 1944 után létrehozta az Erdély című szociáldemokrata heti-, majd napilapot, amely erős kommunistaellenes hangvételével tűnt fel. 1949-ben letartóztatták, a Márton Áron-perben elítélték. Az általános amnesztia kihirdetésig, 1964-ig börtönben ült. Szabadulása után nem rehabilitálták.

**László Gerő** (1928–2005) színész. A kolozsvári Magyar Művészeti Intézetben szerzett diplomát 1950-ben. Már 1948. április 1-jétől tagja lett a kolozsvári magyar színháznak, és az is maradt haláláig, 1992-től örökös tagja. Közben 1952–1954 között tanított a színművészeti főiskolán.

**Lászlóffy Aladár** (1937–2009) költő, műfordító. A Bolyai Egyetemen irodalom szakon tanult, viszont csak 1971-ben vizsgázhatott le. Első versesköteteivel 1962-ben az első Forrás-nemzedék élén jelentkezett. Több lap munkatársa (Napsugár, Utunk, Előre, Korunk).

**Laval, Pierre** (1883–1945) francia kollaboráns politikus, a vichy-i Franciaország miniszterelnöke. 1945-ben hazaárulásért kivégezték.

**Lavrentiev, Anatoly** (1904–1984) szovjet politikus, 1940-ben szovjet meghatalmazott (tulajdonképpen követ) Romániában.

---

**Lázár József** (1908–1972) közíró, szerkesztő. Első írását 1934-ben a Déli Hírlap közölte, karcolatai, riportjai a Mai Nő, Falvak Népe, szociológiai reflexiói a Korunk hasábjain jelentek meg. A II. világháború alatt munkatáborba került. A felszabadulás után a temesvári Szabad Szó főszerkesztője. Belső munkatársa a Romániai Magyar Szónak Bukarestben (1952), majd a Dolgozó Nőnek (1953–57), végül 1957-től az újrainduló Korunknak, ahol az 1964/3-as számtól kezdve szerkesztőbizottsági tag. 1972-ben nyugalomba vonult.

**Lazăr, Ilie** (1895–1976) jogász, parasztpárti politikus. Nevéhez fűződik a Nemzeti Parasztpárt paramilitáris egységeinek, illetve a Lazăr Gárdának a létrehozása.

**Léb Albert** (?–?) a magánalkalmazottak szakszervezetének pénztárosa, könyvelő.

**Lenghel, Samoilă** (1909–1969) lakatos, kolozsvári szociáldemokrata politikus, a Vas- és Fémmunkás szakaszervezet vezetőségi tagja.

**Léstyán Dénes** (1943–2026) csíkszeredai művelődésszervező. A városi műkedvelő színtársulat, majd a Népszínház, a városi könyvtár és a városi művelődési ház igazgatója is volt.

**Létay Lajos** (1920–2007) költő, szerkesztő, publicista. A Ferenc József Tudományegyetemen szerzett magyar irodalom szakos tanári oklevelet. Rövid tanárság után először a kolozsvári Irodalmi Almanach és a Dolgozó Nő szerkesztője, majd 1958–1990 között az Utunk főszerkesztője.

**Lipcsey Ildikó** (1945–2011) történész. Az ELTE-n román-történelem szakon végzett, 1970–1992 között az MTA Történettudományi Intézet munkatársa, majd 2001-ig a Miniszterelnöki Hivatal biztonságpolitikai szakértője volt, 1996–2007 között az Erdélyi Magarság főszerkesztője. Kutatási területe Románia, valamint az erdélyi kisebbségi kérdés története, biztonságpolitikája.

**Liszenko, Trofim Gyenyiszovics** (1898–1976) szovjet agronómus, biológus. Nevéhez fűződik a liszenkoizmus irányzata, amely tagadta a mendeli öröklődés és genetika elveit, a darwini szelekciót. Helyette a növények nemesítésében hitt, valamint Micsurin tanaira hivatkozva a hibridizációt erőltette.

**Lohinszky Loránd** (1924–2013) színész. Még Kolozsváron végzett a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolán (1946–1950), majd a marosvásárhelyi Székely Színház színésze és a Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet tanára.

**Longo, Luigi** (1900–1980) olasz kommunista politikus, az Olasz Kommunista Párt főtitkára 1964–1972 között.

**Losonczy Géza** (1917–1957) kommunista politikus, újságíró. Már egyetemista korától a munkásmozgalom tagja, többször letartóztatták. 1945-től a Szabad Nép munkatársa, 1951-ben letartóztatták, 1954-ben szabadult. Nagy Imre közeli munkatársa, az 1956-os forradalom utáni megtorlás során még a Nagy Imre-per előtt a börtönben, tisztázatlan körülmények között meghalt.

**Lőrincz Ernő** (?–?) egészségügyi minisztériumi főtanácsos, egyetemi tanár.

**Lőrinczi László** (1919–2011) költő, író, műfordító, szerkesztő. Ügyvédjelölt, majd joggyakornok és albíró a kolozsvári törvényszéken (1942–1946), az MNSZ művelődési titkára Bukarestben (1946–1949), az Állami Könyvkiadó szerkesztője (1949–1951), a Romániai Magyar Szó és Művelődési Útmutató alapító munkatársa, nyugalmába vonulásáig az Új Élet bukaresti fiókszerkesztőségének vezetője.

**Luka László / Vasile Luca** (1898–1963) kommunista politikus. A háromszéki Lemhényben született. Az első világháborúban besorozták, majd 1919-ben önkéntesként a Székely Hadosztályban harcolt. 1920-tól Brassóban gyári munkásként kereste kenyerét, majd 1924-ben belépett a Kommunisták Romániai Pártjába. 1938-ban letartóztatták és a cernăuți-i (ma Csernyivci, Ukrajna) börtönbe zárták, ahonnan 1940-ben a bevonuló szovjet csapatok szabadították ki. A háború végéig Moszkvában maradt, ahol a Komintern román frakciójánál dolgozott, emellett a Vörös Hadseregben volt politikai tiszt őrnagyi rangban és az ukrainai Legfelsőbb Szovjet tagja. 1945-ös hazatérését követően az RKP főtitkár-helyettese lett. Ezután pénzügyminiszter, 1952-ben eltávolították, majd bebörtönözték. 1963-ban a nagyenyedi börtönben halt meg.

**Lukács György** (1885–1971) kommunista filozófus, politikus. Népbiztos, művelődési miniszter, a marxizmus nemzetközileg elismert teoretikusa.

**Lukács Mária** (1934–?) a kolozsvári Magyar Opera balettegyletének tagja, 1953-tól magántáncos. 1957–1968 között a kolozsvári Balett Intézet balettmestere.

**Lumumba, Patrice** (1925–1961) afrikai antikolonialista politikai vezető, a Kongói Demokratikus Köztársaság első szabadon választott miniszterelnöke. Ő vezette át Kongót a gyarmati sorból a független államok közé. Mérsékelt baloldalisága miatt azonban a Nyugattól nem kapott segítséget országa talpra állítására, ezért a szovjetekhez fordult. Ezt követően az Amerikai Egyesült Államok és Belgium által támogatott Mobutu Sese Seko, az ország későbbi véreskezű diktátora előbb megpuccsolta, majd belga zsoldosok segítségével kivégeztette.

**Lupaș, Ion** (1880–1967) politikus, történész. Budapesten, majd Berlinben végezte a tanulmányait, itt doktorált filozófiából. Hazatérve előbb görögkatolikus lelkész volt szülővárosában, majd 1919-től a kolozsvári egyetem tanára. A két világháború között képviselő a román parlamentben, majd 1937–1938 között Octavian Goga szélsőjobboldali kormányában kultuszminiszter lett.

**Luxemburg, Rosa** (1871–1919) lengyel–német marxista gondolkodó. A német szocialisták mérsékelt szárnyával szembefordulva a német kommunisták egyik vezetője, forradalmi marxista.

**Magyar Bálint** (1910–1992) színháztörténész. 1931-ben a Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett doktorátust. Először a Nemzeti Színházban, majd az Operaházban dolgozott.



---

**Magyar Bálint** (1952) politikus, volt oktatási miniszter, az SZDSZ alapító tagja. Egyetemi évei alatt találkozott Jordákyval, tanári és szociológusi diplomáját 1977-ben szerezte meg.

**Majakovszkij, Vlagyimir** (1893–1930) orosz futurista költő. Úgy ismerték, mint a legnagyobb kommunista költőt, pedig csak jóval a forradalom előtt, mindössze egy évig volt párttag.

**Major Tamás** (1910–1986) színész. 1930-ban a Színművészeti Akadémián szerzett oklevelet. Pályája kezdetétől elkötelezett baloldali volt, fellépett a munkáskultúra előadásain, tagja volt a Független Színpadnak is. 1945-től 1962-ig a Nemzeti Színház igazgatója, majd főrendezője.

**III. Makáriosz** (1913–1977) ortodox érsek, a ciprusi ortodox egyház vezetője, a független Ciprus első államfője 1960 és 1977 között.

**Makay Margit** (1891–1989) színésznő. Pályafutását Miskolcon kezdte, majd több budapesti színházban is fellépett. Élete a Nemzeti Színházzal kapcsolódott össze, 1938–1948 között és 1950-től haláláig ott játszott.

**Malaxa, Nicolae** (1884–1965) mérnök, iparmágánás. A román vasúti mozdonygyártás fontos szereplője, a Malaxa Művek Rt. tulajdonosa. Szimpatizált a szélsőjobboldallal, Nae Ionescu filozófus barátja.

**Malinovszkij, Rogyion Jakovlevics** (1898–1967) szovjet marsall, védelmi miniszter. A második világháború egyik legismertebb szovjet parancsnoka, több nevezetes csata résztvevője és a sorsfordító sztálingrádi csata egyik kiemelkedő katonai vezetője. Magyarország megszállásában a 2. Ukrán Front parancsnokaként tevékenyen részt vett. 1944 második felétől sikerrel vívta meg a debreceni csatát, és Budapest ostromának irányítója volt. Csapataival elfoglalta Csehszlovákia, Ausztria jelentős részét. A német kapituláció Németországban érte. 1957–1967 között hadügyminiszter volt.

**Mályusz Elemér** (1898–1989) történész, MTA-tag, a magyar középkorkutatás egyik legjelentősebb alakja. Diplomázása után két évig levéltári kutatásokat végzett Bécsben (1920–1922). Ezután nyolc évig a Magyar Országos Levéltárnak dolgozott (1922–1930), közben magántanári képesítést szerzett. 1930–1944 között a Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár szerkesztője, 1931–1935-ig a Századok című szakfolyóirat szerkesztője volt Domanovszky Sándorral és Hajnal Istvánnal. 1947–1954 között az Evangélikus Országos Levéltár vezetőjeként és újjárendezőjeként tevékenykedett. 1945-ben politikai okokból kényszernyugdíjazták. Később az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársaként dolgozott 1968-as nyugállományba vonulásáig. Kutatási területe a magyar középkor és a népiségtörténet.

**Mandel, Georges** (1885–1944) először gyarmatügyi miniszter, majd Henri Royt követve belügyminiszter lett az utolsó, német megszállás előtti francia kormányban.

**Maniu, Iuliu** (1873–1953) parasztpárti vezető, 1918 előtt a Román Nemzeti Párt budapesti országgyűlési képviselője. Az 1918-as december 1-i nagygyűlés meghatározó vezetője, az ott megválasztott Kormányzótanács elnöke. 1926-ban pártja egyesült a



regáti Parasztpárttal, és Maniu lett a Nemzeti Parasztpárt (PNT) elnöke. 1929–1930-ban és 1932–1933-ban Románia miniszterelnöke. 1945-öt követően a polgári ellenzék vezére, 1947-ben koholt vádakkal letartóztatták. 1953-ban a máramarosszigeti börtönben halt meg.

**Manoilescu, Mihail** (1891–1950) külügyminiszter a Gigurtu-kormányban. A harmincas években szimpatizált a szélsőjobboddallal, a Vaszgárda titkos finanszírozója. 1940-ben a román delegáció részéről a második bécsi döntés egyik aláírója.

**Márki Sándor** (1893–1925) történész. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem tanára. Az első világháború után az egyetemmel Szegedre költözött, és itt haláláig a Középkori Történeti Intézet vezetője volt.

**Márki Zoltán** (1928–2002) újságíró, szerkesztő. 1951-ben szerzett diplomát a Bolyai Egyetemen. Az Igazság, az Utunk, az Igaz Szó munkatársa, A Hét főszerkesztő-helyettese, majd az Előre szerkesztője.

**Márkos Albert** (1914–1981) zeneszerző, karnagy. A Gheorghe Dima Zeneművészeti Főiskolán a módszertan, zeneelmélet, akusztika, hangszerelés professzora 1946-tól haláláig. Szerepet vállalt a kóruskultúra fejlesztésében karmesterként is: a Dermata Bőr- és Cipőgyár vegyes karát vezette, és országos dalosversenyeken szerepelt.

**Marosi Péter** (1920–1998) kritikus, szerkesztő, színházigazgató, Molter Károly fia. Hadifogságból visszatérve az Utunk belső munkatársa Gaál Gábor mellett (1948–1949), majd a Kolozsvári Állami Magyar Színház igazgatója (1949–1952), közben magyar nyelv és irodalom szakos diplomát szerzett a Bolyai Egyetemen. Az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó kolozsvári szerkesztője (1952–1957), majd újra az Utunk belső munkatársa 1989-ig.

**Martin du Gard, Roger** (1881–1958) Nobel-díjas francia regényíró. Élete főműve az irodalmi Nobel-díjjal kitüntetett *A Thibault család*, mely két család és nemzedék története az 1900-as évek elejétől a szereplők sorsát lezáró első világháború végéig.

**Márton Áron** (1896–1980) római katolikus püspök. Csíkszentdomokoson született, a papi szeminárium elvégzését követően 1924-ben szentelték pappá. A két világháború között kolozsvári egyetemi katolikus lelkész, az Erdélyi Tudósító szerkesztője. 1938-ban püspökké nevezték ki. A második bécsi döntés után Gyulafehérváron maradt, de rendszeresen átjárt Kolozsvárra. 1944. május 18-án egy beszédében elítélte a zsidóüldözést. A második világháború végén Memorandummal fordult a békekonferencia szervezőjéhez. Nem fogadta el a román állam elsőbbségét a Vatikánnal szemben egyháza ügyeiben, és ellenállt a békepapi mozgalomnak. 1949-ben letartóztatták és 15 évi börtönrre ítélték. 1955-ben szabadult, utána egy évtizedig házi őrizetben élt.

**Márton Gyula** (1916–1976) nyelvész. Kolozsváron 1940-ben szerzett román–magyar nyelvtanári képesítést. A második világháború alatt hadifogságba került, onnan hazatérve, 1948-tól a Bolyai Egyetemen tanított.

**Márton János** (1921–1998) színész, rendező. 1946-ban országos feltűnést keltett, miután Szentimrei Jenő felfedezte tehetségét a zetelaki műkedvelők által előadott, Ta-

---

mási Áron által szerzett *Énekes madár* című népszínmű színészeként és rendezőjeként. Ezek után Szentimrei Jenő meghívta a Kolozsvári Állami Magyar Színház tagjai közé, ahol 1984-ig megszakitás nélkül a színház színésze és rendezője is volt.

**Matekovics János** (1939–2012) újságíró, író, szerkesztő, műfordító, közönszervező. Már az egyetemi évek alatt rendszeresen közölt a kolozsvári Igazságban és a nagyváradai Fáklyában. 1961 októberétől a román fővárosban megjelenő Ifjómunkáshoz került, ahol a riporterségtől a főszerkesztő-helyetteséig jutott el. Megszervezte az Ifjómunkás Matiné első sorozatát. 1969 decemberében kinevezték a Bukaresti Petőfi Sándor Művelődési Ház igazgatójává. A nehéz körülmények ellenére olyan lendületet adott a ház tevékenységének, amely főleg távlataiban (magyar nyelvű folyóiratok megjelenése, a romániai magyar film létrehozása stb.) messze meghaladta a párközpont elképzeléseit, ezért menesztették. Visszakerült az Ifjómunkáshoz, majd Sepsiszentgyörgyre költözött, ahol tudósító munkát vállalt, később gyári munkásként dolgozott. 1989 után helyi kulturális műsorokat szervezett, filmes projektekben vett részt.

**Máthé Rebeka** (1919–1990) Balogh Edgár székely származású, cselédként dolgozó felesége.

**Maurer, Ion Gheorghe** (1902–2000) kommunista politikus, ügyvéd. A két világháború között több perben a kommunisták védőügyvédje. 1945 után fokozatosan haladt előre a párt- és állami ranglétrán, a Nagy Nemzetgyűlés Prezídiumának elnöke, majd Románia miniszterelnöke volt 1961–1974 között.

**McNamara, Robert** (1916–2009) amerikai üzletember, 1961–1968 között az USA védelmi minisztere.

**Medrea Hedvig** (?–?) kommunista politikus. 1945-ben az ODA kolozsvári végrehajtó bizottságának tagja.

**Méliusz József** (1909–1995) író, költő, műfordító. Kolozsvár után Svájcban és Németországban tanult, református teológusi diplomát szerzett, majd a családjával szembeszállva római katolikus hitre keresztelkedett. A náci veszéllyel szemben az antifasizmusban és a népfrontban látott védelmet. 1934-től a Korunk munkatársa. A második bécsi döntés után Dél-Erdélyben maradt, a bevonuló szovjet hadsereg letartóztatta. 1945-től az MNSZ sajtóirodájának vezetője, a Romániai Írók Szövetségének főtitkára. 1949-ben letartóztatták, ítélet nélkül tartották fogva 1955-ig. Szabadulása után különböző pártfunkciói voltak, a Romániai Írók Szövetségének elnökhelyettese is volt. Stílusát a modernizmus, az avantgárd jellemezte. Meghatározó kötetei a Zsilava sorozatot alkotják, amelyben börtönélményei, élete és gondolatársításai olvashatóak.

**Menuhin, Yehudi** (1916–1999) amerikai hegedűművész és karmester.

**Mester Miklós** (1906–1989) történész, politikus, országgyűlési képviselő, vallás- és közoktatásügyi államtitkár. Doktori munkáját az 1863–1864-es nagyszebeni országgyűlés román nemzetiségi törekvéseiről írta, 1936-tól a Népies Irodalmi Társaság Diákokthonának igazgatója, 1939-től parlamenti képviselő. Imrédy Béla híve, 1944.

április–október között a VKM államtitkára. Ebben a tisztségében a vészkorszakban sokak megmentője volt. 1951-ben kitelepítették, 1956 után nyugdíjazásáig a könyvkereskedelemben dolgozott.

**Metes, Ștefan** (1887–1977) pap, történész. Aradon, Nagyszebenben és Karánsebesen a teológiai intézetekben tanult, majd elvégezte a Bukaresti Tudományegyetem Bölcsészkarát. 1922–1947 között a kolozsvári Állami Levéltár igazgatója, a két világháború közötti időszakban többször volt parlamenti képviselő. Az államszocialista korszakban Máramaroszigeten raboskodott.

**Metternich, Klemens** (1773–1859) osztrák államférfi, kancellár. Konzervatív politikusként az Osztrák Császárság fennálló társadalmi rendjének védelmezője.

**Mezey Mária** (1909–1983) színésznő. Pályafutását Miskolcon kezdte, majd Pécssett folytatta, végül Budapestre a Belvárosi Színházhoz került. A későbbi években több budapesti társulat tagja.

**Micle, Gheorghe** (?–?) baloldali politikus, Petru Groza bizalmasa.

**Mihalache, Ion** (1882–1963) tanító, politikus, a besszarábiai Parasztpárt megalapítója. A Iuliu Maniu vezette Nemzeti Párttal történt 1926-os egyesülést követően az újonnan létrejött Nemzeti Parasztpárt (PNT) egyik vezetője, a párton belül a baloldali szárny hangadója, több kormány minisztere. Nevéhez fűződik a „parasztállam” koncepciójának propagálása és az önkéntes szervezetekbe tömörülés szorgalmazása.

**Miklós László** (1937) költő, szerkesztő. Román nyelv és irodalom szakos diplomáját a Babeș–Bolyai Tudományegyetemen szerezte, utána több településen tanár. Később a Hargita, majd a Munkásélet, végül az Előre szerkesztője.

**Mikó Imre** (1911–1977) politikus, jogász. A két világháború közötti magyar ifjúsági mozgalmak egyik vezetője, a Magyar Népközösség bukaresti jogvédő irodájának vezetője 1939–1940-ben. 1940–1944 között az Erdélyi Párt országgyűlési képviselője, budapesti irodavezetője. 1944-ben elhurcolták a szovjetek, 1946-ban tért haza. Az ötvenes években tanárként, majd könyvesbolti eladóként dolgozott, az unitárius egyház világi testületeiben töltött be vezető tisztséget. 1970–1976 között a Kritérium Könyvkiadó lektora, szerkesztője volt. A hetvenes években Fazekas János pártvezető tanácsadójaként is működött.

**Mirto, Eduard** (1881–1954) politikus, több nemzeti parasztpárti kormány közmunka-, valamint ipari és kereskedelmi minisztere.

**Miskolczy Dezső** (1894–1978) orvos. Orvosi tanulmányait Budapesten végezte, harcolt az első világháborúban. 1930–1940 között a Szegedi Elme- és Idegkórtani Klinikán egyetemi tanár. 1940 őszén Kolozsvárra került, az orvosi fakultáson volt egyetemi tanár, 1944/45-ben az egyetem rektora. Az orvosi kar áthelyezése után, 1946–1964 között Marosvásárhelyen egyetemi tanár. Később Budapestre költözött. 1944/45-ben mint rektor megtagadta az egyetem nyugatra telepítését. 1945-ben részt vállalt a kolozsvári Bolyai Egyetem, később a marosvásárhelyi egyetem megszervezésében.

---

**Mobutu Sese Seko Nkuku Ngbendu wa Za Banga** (1930–1997) 32 éven át volt Zaire (jelenleg a Kongói Demokratikus Köztársaság) elnöke (1965–1997), miután puccsal eltávolította Joseph Kasa-vubut, a Kongói Köztársaság (Léopoldville-Kongó) első szabadon választott elnökét. Zaire-ban amerikai támogatással totalitárius rendszert hozott létre, mely megpróbálta megtisztítani az országot a gyarmati uralom minden kulturális hatásától. Országga gazdaságának téves vezetése, a pénzügyi és természeti erőforrások kihasználásával szerzett személyes meggazdagodása nevét a kleptokráciával (tolvajuralommal) tette egyenértékűvé.

**Mohy Sándor** (1902–2001) festőművész. Nagy hatással volt rá a nagybányai festőiskola, később a kolozsvári Képzőművészeti Iskola növendéke, itt diplomázott. 1949–1970 között a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola tanára.

**Mollet, Guy** (1905–1975) francia szociáldemokrata politikus. 1946–1969 között a Szocialista Internacionálé Francia Szekciójának vezetője, 1956–1957-ben miniszterelnök.

**Molnár Erik** (1894–1966) történész, politikus. Az első világháború előtt jogi végzettséget szerzett, négy év szibériai hadifogság alatt ismerkedett meg a bolsevizmussal. A két világháború között ügyvéd, a kecskeméti Jogakadémia tanára, 1928-tól az illegális KMP tagja. 1944-től 1947-ig a népjóléti, 1947–48-ban tájékoztatásügyi miniszter, 1947-től 1948-ig a külügyi tárcát vezette, utána moszkvai, illetve helsinki nagykövet lett 1948/49-ben. Rövid ideig egyetemi tanár (1949/50-ben). 1950-től 1952-ig igazságügyminiszter, 1952/53-ban külügyminiszter volt, majd két évig a Legfelsőbb Bíróság elnöke, 1954–1956-ban ismét az igazságügyi tárca vezetője. Mivel 1949-től egyben a Történettudományi Intézet vezetője volt, a Kádár-korszakban a politikai vezetésből ide vonult vissza, és haláláig annak vezetője volt. Írásaiban a marxizmust képviselte, hozzá fűződik a hatvanas évek nemzettudattal kapcsolatos történetvitája.

**Molnár Gusztáv** (1948) filozófus, szerkesztő. Pályáját a Kriterion Könyvkiadó bukaresti szerkesztőjeként kezdte, 1987. február 7-én azonban lakásán házkutatást tartottak, és kéziratokat koboztak el, majd eltávolították munkahelyéről. Rövid ideig egy fővárosi filmforgalmazó vállalat alkalmazottja. A további üldöztetések elől 1988 tavaszán Magyarországra távozott, ahol a romániai Limes-körben végzett munka folytatásaként elindította a Limes című közép- és kelet-európai figyelőt. A budapesti Magyar Napló Európa-rovatának szerkesztője, a Dunatáj Intézet megbízott vezetője. 1991–2003 között a budapesti Teleki László Alapítvány főmunkatársa. 2006-tól a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem docense.

**Molotov, Vjacseszlav** (1890–1986) vezető szovjet politikus, Sztálin alatt külügyi népbiztos. Ő írta alá a náci Németország és a Szovjetunió között kötött, Molotov–Ribbentrop-paktumként elhíresült megnemtámadási szerződést 1939-ben.

**Morar, Roman** (?–?) 1969-ben az RKP megyei pártbizottság titkára volt.

**Moscovici, Ilie** (1885–1943) a két világháború közötti időszakban az RSZDP egyik befolyásos vezetője.

**Nagy Albert** (1902–1970) festőművész. 1926-ban Olaszországba költözik, ahol nagy nélkülözések közt élt. 1941-ben Kolozsvárra került. Bár Józsa Béla-festményével megnyerte az MNSZ munkásvértanú-pályázatának I. díját (1948), a „formalista művészek” listájára kerül.

**Nagy Ferenc** (1903–1979) politikus, miniszterelnök, a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt elnöke. Tildy Zoltánnal közösen megszervezték a Független Kisgazdapártot, aminek 1930 és 1945 között a főtitkára volt. Az FKGP választási győzelmét követően a köztársasági elnökké választott Tildy Zoltán helyett nevezték ki Magyarország miniszterelnökévé, erről 1947. június 1-jén kényszerült lemondani. Később az Amerikai Egyesült Államokba emigrált.

**Nagy Géza** (1914–1981) kolozsvári magyartanár, műfordító. A harmincas évek végén a református kollégium tanára, 1941–1947 között az EME titkára volt. 1945-ben belépett az RSZDP-be. Az MNSZ-en belül az oktatásügyi bizottságot vezette. 1947-ben kizárták az MNSZ-ből, majd az SZDP és az RKP kieroszakolt egyesülését követően létrejött Román Munkáspártba nem vették fel mint „jobboldali szociáldemokratát”. 1952–1954 között bírósági ítélet nélkül kényszerszolgálatra hurcolták a Duna-csatornához. 1954-ben szabadult, szakképzetlen munkásként, később az erdélyi református egyházkerület levéltárában dolgozott.

**(Zsögödi) Nagy Imre** (1893–1976) festő. A budapesti Képzőművészek Akadémián tanult, majd hazaköltözött, és szülőfalujában alkotott. Később Kolozsvárra költözött.

**Nagy István** (1904–1977) író, kommunista politikus. Munkáscsaládból származott, a kolozsvári Fellegvár tövében, a Sáncaján, egy barlanglakásban nőtt fel. Az elemi iskolát abbahagyva asztalosinas lett, itt ismerkedett meg a munkásmozgalommal. Vándormunkásként szinte a teljes Romániát bejárta. Kolozsvárra visszatérve a Munkás, majd a Vörös Segély tisztviselője, ekkor vette feleségül Józsa Béla húgát, Erzsébetet. A második bécsi döntés előtt internálták. Hazatérve integrálódott a magyarországi kulturális életbe – ekkor már mint ismert munkásíró. 1944-ben rövid ideig a Világosság, majd az Igazság szerkesztője. 1948–1952 között a Bolyai Egyetem rektora. Irodalmi alkotásait leginkább a proletkult, illetve a kommunista vakhit jellemezte. Társadalomrajzai, a kolozsvári külváros leírása maradandó értékű.

**Nagy István** (1907–1983) karmester, hegedűművész, zenetanár. A budapesti Zene-művészeti Főiskola hegedűtan szakán végzett 1933-ban. 1946–1948 között a Magyar Zene- és Színművészeti Főiskola professzora és igazgatója, 1948-tól 1950-ig a Magyar Művészeti Intézetben professzori beosztásban végzett magas szintű nevelői munkát. Több éven át a kolozsvári Állami Magyar Opera karigazgatója, rövid ideig igazgatója is volt. 1950-től nyugalomba vonulásáig a Gheorghe Dima Zenekonzervatórium tanára, ahol zenetant, karvezetést, kamarazenét és hegedűt tanított.

---

**Nagy Mária** (1904–1990) Jordáky Lajos felesége. Szilágysomlyón Nagy István földműves és Szabó Róza háztartásbeli lányaként látta meg a napvilágot, a két világháború közötti időszakban a Munkakamara gépírója volt.

**Nagy Réka** (1941) színésznő. A marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Intézetben szerzett színészi diplomát 1963-ban. Pályáját a Kolozsvári Állami Magyar Színházban kezdte. 1976-ban áttelepült Magyarországra.

**Abden-Nasszer, Gamal** (1918–1970) egyiptomi katona és politikus, a 20. század történetének legismertebb és legkarizmatikusabb arab politikusa, Egyiptom második köztársasági elnöke, a pánarab mozgalom vezéregyénisége az 1950-es és 60-as években. Saját, iszlámtól független, pánarab szocialista ideológiája, a nasszerizmus jelentős hatást gyakorolt a Közel-Kelet és az egész arab világ modern kori történetére, emellett az el nem kötelezettek mozgalmának egyik fő szervezője is volt.

**Náhlik Zoltán** (1926–2004) neveléstörténész. 1949-ben a Bolyai Egyetemen szerzett tanári oklevelet, 1953-tól Magyarországra való áttelepüléséig (1974) a Bolyai Egyetem, majd a Babeş–Bolyai Tudományegyetem tanára. Budapesten az MTA pedagógiai kutatócsoport, majd az Oktatáskutató Intézet munkatársa lett.

**Nedelcu, Mihai** (?–?) a belügy Kolozs tartományi igazgatója 1956-ban.

**Nemes István** (1915–1985) jogász, újságíró, jogi szakíró. A Magyar Nép felelős szerkesztője Kolozsvárt (1944), a Világosság belső munkatársa (1944–1945), az MNSZ aktivistája (1947–1948), helyettes tanár a Bolyai Egyetem jogi karán (1948–1949), majd ügyvédként dolgozott nyugalomba vonulásáig.

**Nemes József** (?–?) egyike azon kommunista politikusoknak, akik 1944. szeptember elején a kolozsvári börtönből az Erdélyi Párt és a baloldali politikusok közötti tárgyalások eredményeképpen szabadult ki.

**Németh Mária** (1897–1967) operaénekes, a két világháború közti időszak egyik vezető szopránja.

**Nenni, Pietro** (1891–1980) olasz szocialista politikus. 1921-től tagja az Olasz Szocialista Pártnak, 1923-tól pedig a párt vezetőségének. Ebben az időszakban az *Avanti!* című pártlap párizsi tudósítója, majd 1926-ig főszerkesztője volt. Politikai tevékenységéért több alkalommal letartóztatták. 1944-től 1963-ig az Olasz Szocialista Párt főtitkára, valamint parlamenti képviselő volt. 1945–1947-ben miniszterelnök-helyettes, 1946–1947-ben tárca nélküli miniszter, egyben külügyminiszter volt.

**Neumann Jenő** (?–?) 1945-öt követően kommunista jogász, a kolozsvári Fellebbviteli Tisztogató Bizottság és az ODA Észak-Erdélyi VB tagja volt.

**Neumann József** (1908–1969) villanyszerelő, politikus. Részt vett a szociáldemokrata munkásmozgalomban, a két világháború között a Vas- és Fémmunkás Szakszervezet vezetőségi tagja. 1945–1948 között a kolozsvári Szakszervezeti Tanács elnöke és ugyanakkor a Szociáldemokrata Párt Kolozs megyei alelnöke.

**Niculescu-Mizil, Paul** (1923–2008) kommunista politikus. Munkáscsaládból származott, már apja tagja volt a szocialista mozgalomnak. 1945-ben belépett az RKP-ba,



a Leonte Răutu vezette kultúr- és agitprop. osztályon dolgozott. Később oktatási, majd pénzügyminiszter.

**Niederhauser Emil** (1923–2010) történész, az MTA rendes tagja. A Történettudományi Intézet munkatársa, a Debreceni Egyetem tanára. A kelet-európai térség 18–19. századi összehasonlító történetének egyik legismertebb kutatója.

**Nkrumah, Kwame** (1909–1972) ghánai politikus, függetlenségi harcos, a pánafrizmus egyik legjelentősebb és legbefolyásosabb képviselője. A függetlenség kikiáltása után Ghána miniszterelnöke és köztársasági elnöke. 1966. február 24-én katonai hatalomátvétel történt Ghánában, miközben Nkrumah Pekingben tett látogatást. Ezután Guineában kapott politikai menedéket.

**Nonn György** (1918–2007) erdélyi, majd magyarországi kommunista politikus, jogász, legfőbb ügyész, országgyűlési képviselő, népművelésügyi miniszter, a Kossuth Kiadó későbbi igazgatója. Karrierje a Román Kommunista Pártban kezdődött 1936-ban, 1939-től a Romániai Kommunista Ifjúsági Szövetség erdélyi titkára, a második bécsi döntés után a kommunista fiatalok észak-erdélyi szervezetének titkára lett. 1942-ben letartóztatták és nyolcévi fegyházra ítélték. 1944-ben megszökött a börtönből, és bekapcsolódott a budapesti ellenállási mozgalomba. 1945-től az MKP IX. kerületi párttitkára, majd 1950-től az MDP Pest Megyei Pártbizottságának titkára volt. 1945-től nemzetgyűlési, illetve országgyűlési képviselő.

**Novák Anna**, családi nevén **Harsányi Zimra / Ana Novac** (1929–2010) színműíró. 1944-ben családjával együtt deportálták. Tanulmányait a koncentrációs táborból szabadulva, Nagyváradon fejezte be 1948-ban, majd a Bolyai Egyetemen lélektan szakos tanári képesítést szerzett. Az 1950-es évek első felében Bukarestben élt. Itt vált ismertté *Kovácsék* című négyfelvonásos színművével. Az 1960-as években Magyarországra költözött. Itt jelent meg családi nevén lágernaplója.

**Nyilas György** (?–?) matróz, kommunista politikus. A munkásmozgalmi legendárium szerint 1917-től Lenin testőre volt, így tökéletesen tudott oroszul. 1944 őszén a Dermata Gárda parancsnoka, az MNSZ színeiben később megválasztott nagy nemzetgyűlési képviselő, Nyilas Ilona testvére. A negyvenes évek végén Bukarest légoltalmi parancsnoka, Petru Groza bizalmasa.

**Oeriu, Simion** (1902–1976) biokémikus, akadémiai tag. 1945-ben ARLUS-főtitkár, államtitkár-helyettes a Groza-kormányban, később a párizsi békeszerződés gazdasági pontjai betartásáért felelős kormánybiztos.

**Oltean Péter** (?–?) a kolozsvári RSZDP magyar tagozatának vezetőségi tagja, az Építőipari Munkás Szövetség elnöke.

**Orbán László** (1912–1978) politikus, miniszter. 1950-től az oktatásügyi tárcánál töltött be különböző tisztségeket. Az 1956-os forradalom után az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály helyettes vezetője, 1967-től a Művelődési Minisztériumban töltött be vezető tisztségeket, 1974–1976 között ugyanott miniszter volt.



---

**Ōtetea, Andrei** (1894–1977) történész. 1956–1970 között a Nicolae Iorga Történeti Intézet igazgatója. Történeti pályafutása során elsősorban a középkorral foglalkozott. 1955-ben a Román Akadémia tagjává választotta.

**Ōvári Elemér** (1876–1944) ügyvéd. Jogi és államtudományi doktorátus után ügyvédi vizsgát tett, majd 1904-től a kolozsvári ügyvédi kamara tagja lett. 1906-tól Kolozsvár főügyésze volt. A második bécsi döntés után újra városi főügyészként tevékenykedett 1941-es nyugdíjazásáig. 1944. október 11-én, amikor a szovjet csapatok elfoglalták Kolozsvárt, Ōvári Elemért, feleségét, a náluk tartózkodó rokonokat és vendégeket, máig tisztázatlan körülmények között, ismeretlenek lemészárolták Monostori úti lakásukban.

**Páger Antal** (1899–1986) színművész. Az első világháború végén Székesfehérváron, majd Kecskeméten játszott, majd Szegeden és végül budapesti társulatokban is. A színházi szerepek mellett kedvelté vált a filmszakmában is. A háború előtt a művészvilágban jobboldali nézeteket képviselt, antiszemita művekben is szerepelt. A világháború végén külföldre emigrált, 1956-ban hazatért. Hazatérése után hamar kiderült, hogy népszerűsége töretlen.

**Pálffy Tibor** (?–?) a kolozsvári és az Erdély tartományi vasmunkás szakszervezet titkára. A naplóban Jordáky hol Pálffy, hol Pálfi, hol pedig Pálffiként írta nevét.

**Páll György** (1892–1975) újságíró. A Károlyi-kormány alatt Temesvár rendőrfőnöke, a két világháború közötti korszakban az OMP-ben politizált, a temes-torontáli tagozat főtitkára. 1940 után az Erdélyi Párt felső vezetésének tagja, a kolozsvári központi iroda vezető titkára. A második világháborút követően emigrációban élt.

**Pálló Imre** (1891–1978) operaénekes. Székely földműves családban született, rövid ideig katona volt, majd az Operaház szerződtette, és 1917-től egészen haláláig a társulat tagja volt.

**Pálosi Ervin** (1898–1941) jogakadémiai tanár, a Ferenc József Tudományegyetemen a statisztika módszertanából szerzett rendes egyetemi tanári kinevezést.

**Pándi Pál** (1926–1987) irodalomtörténész, szerkesztő, az MTA rendes tagja. Kutatási területe a felvilágosodás, a reformkor és Petőfi költészete volt. 1949-től az ELTE-n tanított, szemléletét a korszak irodalompolitikájával való azonosulás határozta meg.

**Papp József** (?–?) kolozsvári vasmunkás, szakszervezeti tisztviselő.

**Pascu, Ștefan** (1914–1998) történész, akadémiai tag, az RKP KB tagja. 1948-tól a Babeș Egyetem tanára, ahonnan 1950-ben eltávolították. Constantin Daicoviciu segítségével térhetett vissza az egyetemre 1955-ben. Ezután komoly karriert futott be: dékán, majd rektor, történeti intézetigazgató, akadémikus.

**Pásint Ōdön** (1900–1950) központi, miniszteriális tisztviselő. Bethlen István miniszterelnöksége alatt miniszteri tanácsos, a sajtóosztály, majd 1934-től a miniszterelnök személyi titkára. Később a nemzetiségpolitikai osztályon dolgozott, részt vett a béke-előkészítésben. A háború után az ÁVH folyamatos zaklatásai következtében öngyilkos lett.

**Páskándi Géza** (1933–1995) író, költő, esszéíró, drámaíró, publicista. 1949–1953 között az Ifjúmunkás hetilap, majd az Előre munkatársa volt. 1953-tól Kolozsváron tanult a magyar szakon, közben az Utunknak is dolgozott. 1957-ben letartóztatták, és az állam és közrend elleni izgatás vádjával hat év börtönre ítélték. A börtönbüntetését a Duna-delta egyik munkatáborában töltötte. Szabadulása után (1963) Bukarestben dolgozott könyvtári raktárosként és bibliográfusként. 1971 és 1973 között a Kriterion Könyvkiadó kolozsvári szerkesztőségének lektoraként működött. 1974-ben települt át Magyarországra; itt a Kortárs című folyóirat főmunkatársa, majd 1991-től a Nemzeti Színház dramaturgja lett.

**Passuth László** (1900–1979) író. Jogi diplomát szerzett, 1919 és 1950 között banktisztviselőként dolgozott, majd az OFFI szakfordítója (1950–1960). Népszerű történeti regényei különböző történelmi korokban és helyszíneken játszódnak, az államszocialista kultúrpolitikai műveit a „tűrt” kategóriába sorolta.

**Pásztai-Deutsek Géza** (1892–1971) jogász, újságíró. Politikai karrierje már a két világháború közötti korszakban a „progresszív táborba” sorolta, ugyanis a polgári pártok közül a Kós Károly-féle Néppárthoz állt közel, majd 1930-ban RSZDP-tag lett. Szakszervezeti jogtanácsos, egyben a Magánalkalmazottak és Magántisztviselők Országos Egyesületének erdélyi elnöke volt. 1945–1948 között a Bolyai Egyetem tanára, 1949-ben letartóztatták és a Márton Áron-perben elítélték.

**Pásztor János** (1929–1981) színész, a Kolozsvári Állami Magyar Színház tagja 1954 és 1981 között, 1972-től vezető művésze. A Kolozsvári Rádió bemondója, drámák és vígjátékok karakterszínésze volt.

**Pataky Kálmán** (1896–1964) operaénekes. Katonai pályára indult, énekelni 23 évesen kezdett. Egyedülálló képességeire külföldön is felfigyeltek, így 1926-ban a bécsi operaház szerződtette. Világhírének csúcán, 1936-ban a Salzburgi Ünnepi Játékokon Florestant (Beethoven: *Fidelio*) énekelte Toscanini vezényletével. 1946-ban a tengetentúlra ment, egy ideig Buenos Airesben élt, később visszavonult az énekesi pályától, és Chilében, végül Kaliforniában telepedett le.

**Pătrășcanu, Lucrețiu** (1900–1954) ügyvéd, kommunista politikus. Jól szituált, bojár eredetű családban született Bákóban. Korán elkötelezte magát a szocializmus eszmerendszere mellett, már egyetemi tanulmányai alatt, 1919-ben belépett a Román Szocialista Pártba, majd ennek szakadása után a KRP tagja lett. 1925-ben jogi doktorátust is szerzett a lipcsei egyetemen. 1931-től a párt központi bizottságának tagja, 1940–1943 között börtönben volt. 1944–1948 között igazságügyminiszter volt, ekkor azonban letartóztatták, egy koncepció perben halálra ítélték és 1954-ben kivégezték.

**Perényi János** (1912–?) színész. Pályafutásának két fő állomáshelye Kolozsvár és Temesvár, ahol az Állami Magyar Színház tagja 1967-es nyugdíjazásáig.

**Pétain, Henri Philippe** (1856–1951) francia marsall, az első világháborúban a francia haderő vezetője. A két világháború közötti időszakban hadügyminiszter, majd miniszterelnök, 1940-től a nációkkal kollaboráló Vichy Francia Köztársaság vezetője.

---

**Péter János** (1910–1999) református lelkész, a Tiszántúli református egyházkerület püspöke 1949–1956, majd Magyarország külügyminisztere 1961–1973 között.

**Péterfi István** (1906–1978) botanikus. 1936-tól egyetemi tanársegéd előbb a román, 1940-től a Kolozsvárra visszatért Ferenc József Tudományegyetemen. 1943/44-ben előadótanár, majd a Bolyai Egyetem, az egyesítés után a Babeş–Bolyai Tudományegyetem növényélettani tanszékén professzor. 1959 és 1976 között a Babeş–Bolyai Tudományegyetem prorektora. 1968 és 1978 között, tíz éven át Románia Államtanácsának alelnöke. Ezek mellett központi bizottsági tag, valamint az MNDT vezetőségének tagja.

**Petrescu, Constantin Titel** (1888–1957) szociáldemokrata pártvezető. A két világháború közötti időszakban a Román Szociáldemokrata Párt (RSZDP) vezetőségi tagja, 1944-ben vezetője. Részt vett az Antonescu marsall elmozdítását előkészítő királyi puccs megbeszélésein, 1944 után az RSZDP elnöke. Ellenezte a kommunista párttal való szövetséget, ezért 1946-ban létrehozta a Független Szociáldemokrata Pártot (PSDI). 1949-ben letartóztatták, 1955-ig börtönben ült.

**Peyer Károly** (1881–1956) szociáldemokrata politikus, miniszter. Szakszervezeti tisztviselő már az első világháború előtt, 1919-ban ellenezte a szociáldemokraták és kommunisták egyesülését. 1921-ben vezetésével kötötték meg a Bethlen–Peyer-paktumot, amely ismét legalizálta a szociáldemokrata pártot, indulhattak a választásokon, viszont cserébe a földművesek között nem szervezkedhettek.

**Pintea Bela** (?–?) vasmunkás, a Vasas Szakszervezet vezetőségi tagja.

**Pintér István** (1929–?) párttörténész. Kutatási területe a Szociáldemokrata Párt története.

**Pleşiță, Nicolae** (1929–2009) államvédelmi, Securitate-tiszt. Argeş megyéből származott, 1962-ben került a Kolozs tartományi Securitate élére. Később belügyminiszter-helyettes lett.

**Pogăceanu, Vasile** (1905–1986) kommunista politikus. Fiatalon felsőkereskedelmi iskolai tanulmányai során kommunistaszimpatizáns lett, az illegális KRP-be 1932-ben lépett be, megtartva ugyanakkor szociáldemokrata (fedő)tagságát is. 1945/46-ban Kolozs vármegye főispánja/prefektusa, majd 1951–1953 között művelődésügyi miniszter, később több államban, köztük Magyarországon is (1959–1960) román nagykövet volt.

**Pojghi, Nicolae** (?–?) kommunista politikus. 1940–1944 között Észak-Erdélyben pártmunkát végzett, 1943-ban a magyar szervek letartóztatták. 1944 őszén a kolozsvári Városi Őrség parancsnoka lett.

**Polányi Károly** (1886–1964) szociológus.

**Pompiliu, Teodor** (1930–2001) történész. 1955–1963 között az Akadémia kolozsvári fiókjánál dolgozott, majd 1963–1966 között a Történettudományi Intézet munkatársa. Főleg a felvilágosodás korával, a 18–19. századdal foglalkozott.

**Poór Lili** (1886–1962) színésznő, Janovics Jenő felesége (1928-tól). 1910-től a kolozsvári színház tagja. Az 1934–1940 közötti időszakban szolidaritást vállalva mellőzött férjével nem lépett fel Kolozsváron, de más városokban továbbra is szerepelt. A második bécsi döntés után tért vissza a kolozsvári színpadra. 1944/45-ben férjével Budapesten bujkált a nyilasok elől. A második világháború után a Józsa Athenaeum munkásszínjatszó csoportját tanította, majd a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet tanára lett, ahol 1948/49-ben a dékáni tisztséget is betöltötte. Úttörő szerepe volt a magyar filmgyártás megteremtésében. A színpadon eleinte drámai szendékét, később tragikus hősnőket játszott.

**Pop, Maxim** (?–?) főügyész, kommunista politikus.

**Pop, Valeriu** (1892–1958) ügyvéd, politikus. Az első világháborúban a Monarchia hadseregében szolgált, majd olasz fogságba esett. Ott az olaszországi román önkéntes hadosztályba jelentkezett. Kolozsvár első román polgármestere (1919–1923), liberális párti politikus, parlamenti képviselő, 1936/37-ben kereskedelmi miniszter. A második bécsi döntést megelőzően a turnu-severini tárgyalások során a román delegáció vezetője.

**Popescu, Mitică** (1936–2023) színész, karrierje során legtöbbet a bukaresti Kis Színházban (Teatrul Mic din București) játszott.

**Popescu, Popescu** (1928–?) kommunista politikus, író. 1953-ban lépett be a Román Munkáspártba, később Központi Bizottsági tag, Nicolae Ceaușescu bizalmasa.

**Popescu-Puțuri, Ion** (1906–1993) kommunista politikus. 1932-ben lett a KRP tagja, 1949-től a Román Állami Hírügynökség (Agerpres) vezetője. 1961–1989 között a Párttörténeti Intézet igazgatója.

**Pound, Ezra** (1885–1972) amerikai származású, Amerikából kivándorolt költő, a modern líra kiemelkedő képviselője. A második világháború alatt a Mussolini-féle Olaszországgal kollaborált, antiszemita nézeteket vallott.

**Puskás Sándor** (1928–2020) szobrászművész.

**Rácz Győző** (1935–1989) filozófiai szakíró, irodalomkritikus, szerkesztő. 1956-ban a Bolyai Egyetemen szerzett történelem–filozófia szakos oklevelet. 1967-től a történelem tanszéken adjunktus, majd a filozófia professzora. 1971–1983 között a Korunk főszerkesztő-helyettese, Gáll Ernő lemondása után főszerkesztője. A nyolcvanas években is az elvakult pártthűség jellemezte.

**Rácz Lajos** (?–?) kolozsvári kommunista politikus, a városi pártbüro tagja.

**Raics István** (1912–1986) költő, műfordító, író, zenekritikus, zongoraművész.

**Rajty Tivadar** (1893–1958) közgazdász, egyetemi tanár. 1941–1948 között a Ferenc József Tudományegyetem/Bolyai Egyetem tanára.

**Ralea, Mihai** (1896–1964) filozófus, esszéíró, pszichológus.

**Ránki György** (1930–1988) történész. Előbb a Közgazdaságtudományi Egyetemen, majd az ELTE-n végzett. 1953-tól az MTA Történettudományi Intézetében dolgozott. Kutatási területe elsősorban a 20. századi gazdaságtörténet volt.

---

**Rappaport Ottó** (1921–1993) újságíró, szerkesztő, a Kolozsvári Magyar Színház rendezője. 1974-ben Izraelbe költözött.

**Rebreanu, Tiberiu** (1911–1986) író, Liviu Rebreanu író testvére.

**Remenyik Zsigmond** (1900–1962) író. Tanulmányait félbehagyva, 1920-ban Dél-Amerikába utazott, ahol 6 évet töltött. Az emberi nyomor oly mélységeit fedezte fel, ami életre szóló élményt jelentett számára. 1939-ben nehéz anyagi helyzete miatt kivándorolt az Amerikai Egyesült Államokba, de 1941-ben hazatért. 1945 után írta az *Apocalipsis Humana* regénysorozatot nagy részét; ezekben a század első negyede szét hulló úri társadalmának életét, a vidéki kúriák süllyedő világát ábrázolta éles szatírával és erős kritikai felhanggal.

**Renn, Ludwig** (1889–1979) német író, katona, eszperantista. A nemzetiszocialista hatalomátvétel után, 1933 márciusában „irodalmi hazaárulás” vádjával letartóztatták, majd 30 hónapos fegyházbüntetésre ítélték. A börtönben enyhén bántak vele, mert azt remélték, hogy a maguk oldalára tudják állítani. Szabadulása után Svájcba szökött, majd a köztársaságiak oldalán részt vett a spanyol polgárháborúban. A második világháború után hazatért, az NDK állampártjának tagja lett.

**Réthy Andor** (1904–1972) tanár, bibliográfus, irodalomtörténész. 1926-tól a kolozsvári piarista gimnáziumban a magyar, német és román nyelv tanára. 1942–1949 között az Egyetemi Könyvtár munkatársa. Utána a Monostori úti Fájdalmas Szűzanya-templom plébánosa, majd a Ferenc-rendiek Karolina téri templomában szolgált, s nyújtott román nyelvű lelki vigasztalást is a kommunista hatalom által megszüntetett görögkatolikus egyház egykori híveinek. Emellett a Román Akadémiai Könyvtár Kolozsvári Fiókjának főkönyvtárosa 1959-ig, amikor választani kényszerült papi hivatása és állami állása között. Pótolhatatlan jelentőségű „könyvészeti adaléka” a romániai magyar irodalom 1944–1970 közötti időszakáról Kántor Lajos és Láng Gusztáv *Romániai magyar irodalom 1945–1970* című könyvében (1972), illetve annak második, javított kiadásában (1973), a magyarországi anyaggal kiegészítve jelent meg.

**Reynaud, Paul** (1878–1966) francia politikus, a szabadpiaci kapitalizmus híve. Elutasította a müncheni egyezményt, 1940 májusa és júniusa között Franciaország miniszterelnöke.

**Ribbentrop, Joachim** (1893–1946) a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt befolyásos politikusa, 1938 és 1945 között birodalmi külügyminiszter.

**Rickert, Heinrich** (1863–1936) német filozófus.

**Robotos Imre** (1911–2001) újságíró, szerkesztő. Újságírói pályáját a nagyváradi Friss Újság munkatársaként kezdte (1933–1939), közben cikkei jelennek meg a Nagyváradi Naplóban és a Korunkban is. A második világháború éveiben munkaszolgálatos. 1945-ben Nagyváradra hazatérve az Új Élet munkatársa. 1947. szeptember 1-jétől a névlegesen főszerkesztőként szereplő Kacsó Sándor mellett valójában ő a Romániai Magyar Szó című központi magyar napilap felelős szerkesztője, 1951. július 13-tól főszerkesztője. Ugyanezt a funkciót tölti be utódlapjánál, az Előrénl is, 1956 decem-

beréig. 1958-tól lakáshivatali tisztviselőként dolgozott Nagyváradon 1968-as nyugdíjazásáig, 1986-ban Magyarországra költözött.

**Rochet, Waldeck** (1905–1983) francia kommunista politikus, a Francia Kommunista Párt főtitkára 1964 és 1972 között.

**Rokosszovszkij, Konsztantyin** (1896–1968) szovjet marsall, a Vörös Hadsereg egyik kiemelkedő katonai parancsnoka a második világháborúban. Ezt követően Lengyelország hadügyminisztere, a Lengyel Egyesült Munkáspárt legfelsőbb vezetésének tagja. Az 1956-os poznani felkelés után távoznia kellett a hadsereg éléről és a pártvezetésből.

**Roller, Mihail** (1908–1958) zsidó származású kommunista politikus, ideológus. 1940–1944 között Moszkvában volt, innen hazatérve, 1947-ben megírta az *Istoria Republicii Populare Române* című munkát, amellyel lefektette a hivatalos történetírói kánont. 1958-ban az RMP KV gyűlésén azzal vádolták, hogy „reakciós” személyeknek engedett teret. Roller a gyűlés után pár nappal elhunyt, valószínűleg öngyilkos lett.

**Rónai Zoltán** (1880–1940) ügyvéd, szociológus, forradalmi népbiztos. Az első világháború előtt több szakszervezet ügyvédje, a Károlyi-kormány egyetemi tanárrá nevezte ki, majd igazságügyi népbiztos. Később Bécsbe, Prágába és Zürichbe emigrált.

**Rosenberg, Alfred** (1893–1946) német politikus, Hitler nemzetiszocialista, fajelméleti ideológusa és propagandistája. 1924-ben a *Völkischer Beobachter* főszerkesztője, a nemzetiszocializmus alapelveit lefektető *A huszadik század mítosza* című könyv szerzője.

**Rostás Zoltán** (1946) szociológus, szerkesztő. Pályafutását a Román Televízió bukaresti magyar szerkesztőségében kezdte szerkesztőként (1970–1974), majd a Román Rádió bukaresti magyar szerkesztőségének volt a munkatársa (1974–1977). Ezt követően 1991-ig a bukaresti A Hét kulturális hetilap szerkesztőségében dolgozott szerkesztőként, tudományos rovatvezetőként, szerkesztőségi főtitkárként. 1991-től a Bukaresti Tudományegyetem Sajtó- és Kommunikációtudományi Karának docense, 2001-től nyugdíjazásáig a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem vidékfejlesztési tanszékének vezetője volt Csíkszeredában.

**Roth, Hans Otto** (1890–1953) romániai német politikus. A nagyszebeni Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt szerkesztője. 1919-ben a szász közösséget vezető ötös tanács tagja és így az egyik kezdeményezője a Romániával való egyesülést elfogadó megyesi nyilatkozatnak. 1922-től a német parlamenti frakció vezetője, és alapvetően mindenkor kormánytámogató politikát folytatott. Több kormányban miniszteri posztot ajánlottak a számára, de nem fogadta el. 1931–1934 között az Európai Német Népcsoportok Szövetségének elnöke volt, és mivel odahaza ellenezte a náci ideológia térnyerését, Németországban pedig bírálta a zsidókkal szembeni fellépést, politikailag marginalizálódott. Antifasiszta múltja ellenére 1948-ban bebörtönözték, ahol életét vesztette.



---

**Ruha István** (1931–2004) hegedűművész. Pályafutása során volt hangversenymester a Kolozsvári Magyar Operában (1949–1957), első hegedűs (1957–1958), illetve szólista (1958–) a Kolozsvári Filharmóniánál, majd tanár a kolozsvári Gheorghe Dima Zeneakadémián (1963–2003). 1964-ben megalapította a Napoca vonósnyegyest.

**Rusu, Liviu** (1901–1985) pszichológus, irodalomtörténész. A Ferdinánd Tudományegyetemen végzett, Florian Ștefănescu-Goangă elismert pszichológus tanársegédének nevezték ki. 1948-ban kizárták az egyetemről, 1961-ig könyvtárosként dolgozott. 1961–1971 között a Bölcsészkar tanára, világirodalmat és komparatiztikát oktatott.

**Sabin, Solomon** (?–?) szociáldemokrata politikus, 1945-ben az RSZDP Végrehajtó Bizottságának tagja.

**Saillant, Louis** (1910–1974) francia szakszervezeti vezető, ellenálló. 1940 előtt a franciaországi Famunkás Szakszervezet vezetője, 1940–44 között a szakszervezetek francia ellenállásának vezetője. Később a Szakszervezeti Világszövetség főtitkára.

**Salamon László** (1891–1983) költő, szerkesztő. Már az első világháború előtt újságíró volt a Nagyváradai Naplónál. Harcolt a fronton, majd megsebesült, részt vett a népköztársaság és a tanácsköztársaság közéletében. A két világháború között az RSZDP kulturális bizottságában dolgozott, 1944-ben Dachauba deportálták. Hazatérte után az Erdély című szociáldemokrata napilap szerkesztője. 1950-től haláláig az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó kolozsvári fiókjának munkatársa.

**Salan, Raoul Albin Louis** (1899–1984) francia tábornok, az O.A.S. alapítója.

**Sándor Pál** (1901–1972) filozófus, egyetemi tanár. Már a két világháború közötti időszakban kommunista párttag, többször letartóztatták. 1944-ben illegalitásba vonult. 1945 után a Magyar Kommunista Párt (MKP) Budapest II. kerületi titkára, majd a Szabad Nép szerkesztőségében dolgozott, és szerkesztője volt a Gazdaság című folyóiratnak. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták. 1954-ben rehabilitálták. 1954-től az Országos Fordító Iroda igazgatója volt. 1956 végén részt vett a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) megszervezésében.

**Saragat, Giuseppe** (1898–1988) olasz szocialista politikus, 1964–1971 között Olaszország államelnöke.

**Sarkadi Imre** (1921–1961) író, dramaturg. A magyar parasztság 1945 utáni átalakulásának ihletett krónikása, valamint a modern társadalom erkölcsi problémáinak újszerű, drámai hangvételű ábrázolója volt.

**Schleicher, Kurt von** (1882–1934) a weimari köztársaság utolsó kancellárja, ugyanis utána Hindenburg köztársasági elnök Adolf Hitlert nevezte ki birodalmi kancellárnak.

**Schmidt, Guido** (1901–1957) osztrák diplomata, az Engelbert Dolfuss és Kurt Schuschnigg osztrák kancellárok vezette nacionalista kormányok minisztere.



**Schnegg Zoltán Ferenc** (1888–?) szakmáját tekintve mintakészítő, szociáldemokrata politikus, a pártszervezete kolozsvári titkára, 1944 őszén a Szakszervezeti Tanács elnöke.

**Sebestyén Géza** (1912–1976) könyvtáros, bibliográfus, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgató-helyettese 1958–1976 között.

**Seghers, Anna** (1900–1983) kommunista német író, a Johann Lorenz Schmidt nevet felvevő Radványi László kommunista magyar–német közgazdász és egyetemi tanár felesége. Emigrációban írta meg világhírű regényét *A hetedik kereszt. Regény a hitleri Németországból* címmel, amely 1942-ben jelent meg angolul. A háború után meggyőződéses marxistaként Kelet-Berlinben telepedett le.

**Șeicaru, Pamfil** (1894–1980) újságíró, a Curentul c. lap igazgatója. 1939-ben egyik vezető román publicista, aki a brit és francia területi garanciák felmondását szorgalmazta, és a német orientáció híve volt.

**Seișanu, Romulus** (1884–1955) újságíró. Politikailag a Nemzeti Liberális párthoz állt közel, számos szakmai szervezet tagja.

**Semlyén István** (1916–1997) közíró, műfordító. Illegalista tevékenysége miatt az ország összes középiskolájából kizárták, magántanulóként érettségizett. 1942–1944 között munkaszolgálatos a keleti fronton. 1949-től nyugdíjazásáig a volt unitárius kolégiumi könyvtár (ma a Román Akadémia egyik fiókja) főkönyvtárosa.

**Senkálzsky Endre** (1914–2014) színész, rendező, pedagógus, színházigazgató. 1949–1954 (az intézet Marosvásárhelyre költözése) között a kolozsvári Magyar Művészeti Intézet tanára, 1955-től kezdve rendezői feladatokat is vállalt. 1964 és 1969 között a Kolozsvári Állami Magyar Színház igazgatója.

**Seyss-Inquart, Arthur** (1892–1946) osztrák náci politikus, az Anschluss előtt rövid ideig Ausztria miniszterelnöke. Később a német megszállás alatti Hollandia vezetője. 1946-ban a nürnbergi per után kivégezték.

**Šik, Ota** (1919–2004) cseh közgazdász és politikus. 1968-ban az Új Gazdasági Model (gazdasági liberalizációs terv) egyik szerzője, az 1968-as prágai tavasz egyik kulcsfigurája. A Varsói Szerződés csapatainak 1968. augusztusi bevonulása után Svájcba emigrált.

**Siklós Olga** (1926–2006) dramaturg, rendező. A Nemzeti Színházban, majd az Operaházban dolgozott, később a Magyar Rádió szerkesztője.

**Sima, Ioan** (1898–1985) nemzetközi híró kolozsvári román festőművész, aki 1967 után rendszeresen kiállított a párizsi Független Művészek Szalonja nevet viselő kiállításokon.

**Simó Gyula** (1908–1990) kommunista, újságíró, római követ. 17 évesen, 1925-ben kapcsolódott be a romániai illegális kommunista mozgalomba. 1928-ban részt vett a Kommunisták Romániai Pártjának (KRP) IV. kongresszusán. Kilenc évet raboskodott Konstancán, Szucsáván, Doftanán és Kolozsváron. 1944 szeptemberében alapító tagja volt a Kommunisták Észak-Erdélyi Pártjának. Miután elvesztette a bukaresti pártköz-

---

pont bizalmát, a Magyar Kommunista Párt vezetőinek közbenjárására 1947-ben családjával Budapestre költözött. 1958–1962 között a Magyar Népköztársaság római követe volt.

**Simon István** (1926–1975) költő, szerkesztő, országgyűlési képviselő. A második világháború végén szovjet hadifogságba esett, hazatérte után a Szabad Nép munkatársa. 1957-től a Kortárs egyik alapítója, majd főszerkesztője.

**Sinka Károly** (1934–2007) színész, színházigazgató. Tanulmányait a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolán Marosvásárhelyen végezte el 1956-ban. Ebben az évben a temesvári Állami Magyar Színház színésze volt. A következő nyolc esztendőben a marosvásárhelyi Székely Színház tagja. Ugyanebben a nyolc évben a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolán tanított. 1965–1990 között a temesvári Állami Magyar Színház igazgatójaként működött. 1990-től a Szegedi Nemzeti Színháznál volt színész-rendező.

**Sinkovits Imre** (1928–2001) színész. 1947-ben érettségizett, majd felvették a Színiakadémiára. 1951-ben szerzett diplomát a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. Aktívan részt vett az 1956-os forradalom eseményeiben. Rövid eltiltás után 1963-tól visszatért a Nemzeti Színház társulatához.

**Sipos Gyula** (1921–1976) újságíró, költő, politikus. 1945-ben képviselőként részt vett az Ideiglenes Nemzetgyűlés munkájában, s 1945-től a Nemzeti Parasztpárt Intéző Bizottságának, 1946. márciustól a Politikai Bizottságának tagja. Tevékenyen részt vett a földreform végrehajtásában.

**Sneh, Moshe** (1909–1972) izraeli politikus, Hagana parancsok. Lengyelországból vándorolt ki Palesztinába, az ötvenes években belépett a Maki (Izraeli Kommunista Párt) soraiba, többször választották parlamenti képviselővé.

**Şoltuţiu, Ioan** (1918–2002) vasutas, államvédelmi tiszt. 1952-től Lucreţiu Pătrăşcanu kihallgatótisztje, a Pătrăşcanu-ügy egyik főügyése.

**Solymár Magda** (?–?) párttörténész, az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet munkatársa.

**Somlay Artúr** (1883–1951) színész, színészpédagógus. Karrierje elején különböző vidéki társulatoknál játszott, hamar a Nemzeti Színházhoz került. A negyvenes évek végén, a kitelepítések kezdetekor, számos nehéz helyzetbe került színészkollégája mellett kiállt. Főként hősszerelmes szerepekben voltak kiemelkedő eredményei, de társadalmi kérdéseket feldolgozó, dialógusos színművekben és népi drámákban is jelentőset alkotott.

**Somlyai László** (1919–1975) író, újságíró. A Brassói Lapokban, a Keleti Újságban, a Korunkban, a Világosságban és az Igazságban közölt.

**Somogyi László** (1907–1988) karmester. A budapesti Zeneakadémián 1935-ben végzett Kodály Zoltán (zeneszerzés) növendékeként.

**Şorban, Raoul** (1912–2006) kolozsvári festő, műkritikus, esszéíró. Régi román nemesi család sarja, Olaszországban zenét és festészetet tanult, majd a kolozsvári egye-

temen végzett a jogi karon. A második bécsi döntés után Kolozsváron maradt, létrehozta az Észak-Erdélyi Román Kiadót, és a Tribuna Ardealului c. román lapban publikált. A Feleki-tetőn sok zsidót mentett át Romániába. 1946-tól a Zeneakadémiát vezette. 1952-ben letartóztatták, 1955-ig ítélet nélkül tartották fogva. 1956-tól újra taníthatott.

**Sőni Pál** (1917–1981) irodalomtörténész, kritikus, író. Az Erdélyi Helikonban tűnt fel elbeszéléseivel. A II. világháború végén deportálták. Hazatérve újságíró; 1947–1953 között az Előre szerkesztőségében dolgozott, majd az Irodalmi Könyvkiadó szerkesztője. 1957-től a kolozsvári egyetem magyar tanszékének tanára.

**Sövényházy Ferenc** (1899–1980) tanár. Eredetileg a Közgazdaságtudományi Kar kereskedelmi és váltójogi tanszékére nevezték ki 1940-ben a kolozsvári egyetemre. Sokoldalúan képzett szakember volt, aki Budapesten végezte előbb jogtudományi, majd közgazdasági tanulmányait. 1948-ban munkaszerződését Kolozsvárott nem újíttatták meg, a szegedi kereskedelmi jogi tanszékre minisztériumi jóváhagyás hiányában pedig nem vették vissza; 1951-ben kényszernyugdíjazták.

**Spaak, Paul-Henri** (1899–1972) belga szociáldemokrata politikus. 1920-ban lett tagja a Belga Munkáspártnak, Belgium miniszterelnöke 1938–1939 között, 1946-ban és 1947–1949 között. A NATO főtitkára 1957–1961 között.

**Spira György** (1925–2007) történész. Munkaszolgálatos volt a Délvidéken, tanulmányait 1945–1948 között végezte. Fő kutatási területe az 1848-as márciusi forradalom története volt, 1949-től az MTA Történettudományi Intézetében dolgozott.

**Suciu, Iuliu** (?–?) szociáldemokrata politikus, a Kereskedelmi és Magántisztviselők Szakszervezetének egyik vezetője.

**Sulyok István** (1891–1945) újságíró, szerkesztő. 1922-ben Jakabffy Elemérrel és Willer Józseffel együtt megalapította a Magyar Kisebbség című nemzetpolitikai folyóiratot, s annak 1924-ig felelős szerkesztője is volt. 1924-től, Kolozsvárra költözve, az Erdélyi Bankszindikátus főtitkára, 1925-től az Ellenzék szerkesztője. Később a nagyváradi Erdélyi Lapok kolozsvári szerkesztője, 1939-től a Magyar Lapok főmunkatársa. Még ugyanabban az évben áttelepült Magyarországra, ahol a jobboldali Magyarország munkatársa lett.

**Surdu, Bujor** (1914–?) történész, 1949-től a kolozsvári Babeş Egyetem, majd a Babeş-Bolyai Tudományegyetem oktatója, 1951 és 1960 között a kolozsvári Történeti Intézet főmunkatársa.

**Surdu, Mihai** (?–?) a Nyomdász Szakszervezet vezetőségi tagja.

**Szabédi László** (1907–1959) költő, nyelvész, egyetemi tanár. 1942-ben csatlakozott a helikoni közösséghez, és az ő kezdeményezésére indult a Termés című folyóirat is. 1942-ben Baumgarten-díjat kapott. 1943-ban ott volt a balatonszárszói találkozón. 1944-ben bekapcsolódott az antifasiszta ellenállásba. A háború után egy ideig még Kolozsváron tanított francia nyelvet. 1945 májusában a Romániai Magyar Írók Szövetsége alelnökké választotta. Ugyanebben az évben belépett a Román Kommunista

---

Pártba. 1945–1947 között Sepsiszentgyörgyön a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója volt, közben a Népi Egység és a Világosság munkatársaként dolgozott. 1947-ben visszatérve, esztétikát tanított a kolozsvári Bolyai Egyetemen, 1952–1956 között a magyar irodalomtörténeti tanszék vezetője volt. A Bolyai Egyetem beolvasztásakor tanúsított magatartása miatt a Securitate zaklatta, ezért a beolvasztás ellen való tiltakozásként 1959. április 18-án Szamosfalva határában a vonat elé vetette magát.

**Szabó Gyula** (1930–2004) író. Felsőfokú tanulmányait Kolozsváron végezte, 1954-ben a Bolyai Egyetemen magyar szakos tanári diplomát szerzett. 1954 és 1957 között az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó szerkesztője volt. 1957-ben az Utunk, majd 1989 után utódja, a Helikon munkatársa lett, ahol 1992-es nyugdíjba vonulásáig dolgozott.

**Szabó Lajos** (1912–1983) drámaíró. 1941-től a kolozsvári Nemzeti Színház dramaturgja volt. 1945-től a konzervatórium, majd 1948-tól a Magyar Művészeti Intézet, illetve a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola színháztörténet tanára, a magyar tagozat igazgatója. 1954-ben a Főiskolával együtt költözött Marosvásárhelyre, ahol 1976-ig a főiskola rektora is volt.

**Szabó Sándor** (1930) egyetemi docens, szerkesztő, politikai cikkíró. 1949-ben érettségizett Kolozsváron, a Bolyai Egyetem Filozófia Karán szerzett diplomát 1954-ben, majd Bukarestben kandidátusi címet (1958). Pályáját a Bolyai Egyetemen kezdte mint tanársegéd, majd a bukaresti Társadalomtudományi Intézet ösztöndíjas aspiránsa (1954–1958), 1958–1966 között szerkesztő, rovatvezető a Korunknál, a BBTE adjunktusa, majd docense (1959–1971).

**Szabó T. Attila** (1906–1987) nyelvész, irodalomtörténész. A kolozsvári református teológián lelkészi végzettséget szerzett. 1930 után előbb Nagyenyeden, majd Zilahon tanár, 1940-től a kolozsvári egyetem magyar tanszékén tanított. 1952-ben kizárták az egyetemről, de 1954-ben visszatérhetett és nyugdíjazásáig tanított. Hatalmas gyűjtőmunkát végzett az erdélyi helynevek azonosítására, valamint az *Erdélyi Magyar Szó-történeti Tár* összeállítására is hozzá fűződik.

**Szabolcsi Miklós** (1921–2000) irodalomtörténész, az MTA rendes tagja. Fő kutatási területe József Attila életpályája, a magyar és az európai avantgárd története volt.

**Szakasits Antal** (1893–1981) politikus, Szakasits Árpád öccse.

**Szakasits Árpád** (1888–1965) újságíró, szerkesztő. A Népszava újságírója, az SZDP titkára. 1945 több kormányban miniszter, Tildy Zoltán lemondatása után köztársasági elnök. 1950–1956 között börtönben ült, szabadulása után az MSZMP KB tagja.

**Szász János** (1927–2006) költő. Temesváron tanult, majd a Bolyai Egyetemen diplomázott. Az Utunk, majd az Előre munkatársa. Ahhoz a román fővárosban élő magyar értelmiségi csoporthoz tartozott, amelynek meghatározó szerepe volt az 1968 utáni magyar intézmények (A Hét, Kriterion Könyvkiadó, a Román Televízió bukaresti magyar adása stb.) létrejöttében, munkatársi gárdájának kialakításában.

**Szász Pál** (1881–1954) jogász, politikus. Az 1920-as évektől az erdélyi magyar kisebbségpolitikai élet szereplője: az Országos Magyar Párt Alsó-Fehér megyei tagozatának elnöke, a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium főgondnoka. 1936-ban megválasztották az EMGE elnökévé, s vezetése alatt a szövetség nemcsak jelentős gazdasági tényezővé, hanem a kisgazdák tömeges érdekvédelmi szervezetévé vált. A királyi diktatúra bevezetése után 1938-ban létrehozott Nemzeti Újjászületési Front magyar alosztályának vezető testületében Bánffy Miklós munkatársa, a Romániai Magyar Népközösség gazdasági osztályának vezetője. A második bécsi döntés után ő szervezte meg az EMGE dél-erdélyi központját, s ennek vezetőjeként, valamint a dél-erdélyi református egyházkerület főgondnokaként jelentős szerepet játszott a Romániában maradt kisebbségi magyarság érdekvédelmében. 1951 nyarán letartóztatták, és a Márton Áron-perben 8 évi nehézbüntönrre ítélték. Az Ocne Mari-i börtönben halt meg.

**Szeder Ferenc** (1881–1952) szociáldemokrata politikus, földmunkás. Kubikosként dolgozott, majd megismerkedett a szocialista eszmékkal, 1920-tól a Földmunkás Szövetség vezetője. Az SZDP vezetőségének tagja. 1950-be letartóztatták, a börtönben halt meg.

**Szegő Júlia** (1893–1987) népdalgyűjtő, zenei szakíró. Budapesten a Zeneakadémián tanult, majd Kolozsváron is diplomát szerzett. Zenei pályájának megkezdéséig a kolozsvári Lepage könyvkereskedés alkalmazottja volt, 1932–1944 között szabadfoglalkozású énekesnőként egy új előadói nemzedék képviselője.

**Szenczei László** (1909–1980) író, Gyulafehérváron született. Miután szülővárosában elvégezte a gimnáziumot, Kolozsváron folytatott egyetemi tanulmányokat francia nyelv és irodalom szakon. Később az Erdélyi Helikonban, majd a Brassói Lapokban és a Korunkban publikált. 1944 után a Világosság szerzője lett. Később Budapestre költözött.

**Szervátiusz Jenő** (1903–1983) szobrász. Párizsban dolgozott, ott tanulta a szobrászatot. Hazatérése után, 1927-ben beiratkozott a kolozsvári szépművészeti főiskola szobrászati tanfolyamára. Fiával, Szervátiusz Tiborral közös műteremlakásban laktak.

**Szervátiusz Tibor** (1930–2018) szobrász. Vetró Artúr növendékeként szerzett diplomát a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán. Pályája kezdetén apja hatott rá, később apja kő anyaga helyett a hegesztett fém felé fordult. Kezdetben a néprajzi-népművészeti témák foglalkoztatták, a moldvai és gyimesi csángók, illetve a csíki székelyek világából merített motívumok. Magyarországra való áttelepülése után érdeklődése egyetemes művészeti témák felé fordult.

**Szigethy Gábor** (1942) színháztörténész. 1960/61-ben a Vígsház díszítőmunkása, 1961/62-ben az Irodalmi Színpad színpadmestereként dolgozott. 1962–1967 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar-népművelés szakán tanult. 1968–1971 között a Színháztudományi Intézet tudományos segédmunkatársa volt. 1971-től öt évig a Kritika főszerkesztő-helyettese. 1972–1993 között az ELTE adjunktusa.

---

**Szigeti József** (1912–1986) irodalomtörténész, egyetemi tanár. 1946–1948 között középiskolai tanfelügyelő a tanügyminisztérium alárendeltségében. 1948-tól a Bolyai Egyetem tanára, a régi magyar irodalom történetének előadója, 1959–1977 között a BBTE-n professzor.

**Szigyártó Sándor** (?–?) a kolozsvári színház rendezője.

**Szilágyi Albert** (1926–2018) színházi rendező, igazgató. 1951-től a Szegedi Nemzeti Színháznál dolgozott, majd Pécsen, Békéscsabán, Miskolcon és Veszprémben rendezett. 1962 és 1980 között a győri Kisfaludy Színházban működött.

**Szilágyi András** (1904–1984) orvos, elbeszélő. Orvosi diplomáját Prágában szerezte, hazatérve Kolozsváron telepedett le, külvárosi közegben nyitott orvosi rendelőt. 1944-ben deportálták, Dachauból hazatért. 1946–1948 között a Világosság riportere, utána az Utunk munkatársa.

**Szilágyi Dezső** (1928) újságíró, szerkesztő. A bukaresti Ștefan Gheorghiu Pártfőiskolán 1959-ben szerzett diplomát. Bukarestben teljesített katonai szolgálata idején tisztiiskolát végzett, ezt követően szerkesztőként dolgozott a légi haderő Șoimii Patriei (1950–1952), majd a román hadsereg Apărarea Patriei című központi lapjánál (1952–1957). 1957–1989 között, vagyis több mint harminc éven át a bukaresti országos magyar napilap, az Előre főszerkesztője.

**Szilágyi Ferenc** (1925–2010) operaénekes. 1953-tól a kolozsvári magyar opera kórustagja, majd kisebb szerepeket is kapott, de teljes jogú szólista csak 1960-ban lett.

**Szilágyi Júlia** (1936–2025) irodalomkritikus, esszéíró, egyetemi oktató. Gyerekként Romániába szökött a deportálás elől, így megmenekült a koncentrációs táboroktól. 1963–1967 között a Dolgozó Nő művelődési rovatát vezeti, majd kétévi megszakítás után, 1969-től nyugdíjazásáig (1991) a Korunk szerkesztőségének belső munkatársa. Lakása az egyik legismertebb erdélyi másként gondolkodó értelmiségiek centruma volt.

**Szinberger Sándor** (1921–2008) zenei szakíró, rendező, egyetemi tanár. 1951–1974 között a Kolozsvári Állami Magyar Opera főrendezője, közben 1957-től 1973-ig igazgatója.

**Szőcs István** (1928–2020) író, újságíró, kritikus, műfordító, művelődéstörténész, Szőcs Géza apja. 1958–1968 között az Utunk, majd 1989-ig a Előre szerkesztője.

**Szöllősi Ferenc** (1934–?) tanár, iskolaigazgató. A Bolyai Egyetemen végzett 1956-ban, ezt követően tanárként dolgozott. 1965 és 1978 között Kolozsvár akkoriban a legnagyobb diáklétszámmal működő magyar iskolájának, a 7-es számú középiskolának (ma Brassai Sámuel Elméleti Líceum) az igazgatója volt.

**Tagore, Rabindranáth** (1861–1941) indiai költő, író, zeneszerző, festő, polihisztor, aki életművével nagy hatással volt India irodalmi és zenéi életére. Az első Európán kívüli Nobel-díjas. Stílusa az elegáns próza és a mágikus költészet keveréke, hazáján kívül még ma is nagyrészt ismeretlen szerző.



**Takács/Takáts Lajos** (1908–1982) jogász. Az I. Ferdinánd Tudományegyetemen szerzett jogi diplomát, utána ügyvédkedett Temesváron. 1940–1944 között a Romániai Magyar Népközség titkára, 1945-től átigazolt az MNSZ-be. 1947–1948-ban nemzetiségügyi államtitkár, majd a Bolyai Egyetem rektora. Vezetősége alatt egyesült a 1959-ben a Bolyai Egyetem a Babeş Egyetemmel. Később a Magyar Nemzetiségű Dolgozók tanácsának vezetőségi tagja. Élete végén több memorandummal felhívta a nemzetközi közösség figyelmét a romániai magyarságot ért sérelmekre.

**Tamás Gáspár** (1914–1978) elbeszélő, újságíró, Tamás Gáspár Miklós apja. A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége tagja; 1938-ban baloldali tevékenysége miatt le tartóztatták. 1945–1946-ban az Igazság napilap belső munkatársa, 1947-ben a Világosság napilap, 1950–53 között az Irodalmi Almanach című folyóirat főszerkesztője. 1956–1959 között a kolozsvári Állami Magyar Színház igazgatója, 1960–64 között az Igazság belső munkatársa, közben 1962-ig az Utunk szerkesztőbizottsági tagja.

**Tamási Áron** (1897–1966) író. Farkaslakán született, egyetemi tanulmányait Kolozsváron végezte, majd banktisztviselőként helyezkedett el előbb ott, később Brassóban. 1923–1926 között az Amerikai Egyesült Államokban élt (itteni élete ihlette nagy sikerű Ábel-trilógiájának harmadik kötetét). A két világháború között az Ellenzék és az Erdélyi Helikon munkatársa volt. 1937-ben ő volt a Vásárhelyi Találkozó egyik szervezője. 1944-ben Budapestre költözött, és a háború után sem tért haza.

**Tanai Bella** (1930–2017) színész. A Szentgyörgyi István Színművészeti Intézetben tanult, utána Marosvásárhelyen színész. 1977-ben Magyarországra települt.

**Taub János** (1927–2010) rendező, színházigazgató. 1954–1962 között a temesvári Állami Magyar Színház igazgató-főrendezője, 1962–1970 között a Kolozsvári Állami Magyar Színház főrendezője volt.

**Teleki Ernő** (1902–1990) főnemes, politikus, festőművész.

**Teleki Géza** (1911–1983) politikus, egyetemi tanár, Teleki Pál miniszterelnök fia. 1940-től 1944-ig a Kolozsváron újraindult Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen tanár, a Gazdaságföldrajz és Geografia Tanszék vezetője volt. 1944. szeptember 28-án a Horthy Miklós kormányzó által kinevezett fegyverszüneti delegáció tagjaként Moszkvába utazott. Részt vett az előzetes fegyverszüneti tárgyalásokon. 1944. december 22-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere lett. 1948-ban a koncepciók perektől tartva kivándorolt és az Egyesült Államokban telepedett le.

**Thorez, Maurice** (1900–1964) francia kommunista politikus. A Francia Szocialista párt 1920-as kettészakadását követően a radikális balszárny főtitkára, a francia kommunista párt létrehozója. A Komintern népfrontos fordulatát követően a francia parlament tagja lett, támogatta Leon Blum kormányát. A második világháború végén a koalíciós kormány egyik miniszterelnök-helyettese.

**Tilea, Viorel** (1896–1972) a Nemzeti parasztpárthoz közelálló politikus, diplomata.



---

**Tillon, Charles** (1897–1993) francia vasmunkás, szakszervezeti tisztviselő, kommunista politikus. Egyik vezetője a második világháború alatti francia ellenállásnak. Tillon is aláírója volt a Roger Garaudy által 1970-ben írt tiltakozó levélnek, amelyben Csehszlovákia 1968-as megszállását ítélték el.

**Timofi, Gheorghe** (?–?) kolozsvári kommunista politikus, a Vasutas Szakszervezet vezetőségi tagja. 1944 őszétől a kolozsvári rendőrség parancsnoka.

**Titulescu, Nicolae** (1882–1941) diplomata, politikus. A Konzervatív Pártban politizált, majd 1917-től a Nemzeti Liberális Pártban többször volt külügyminiszter, Románia követe a Népszövetségnél. A korszak leghíresebb és legbefolyásosabb román diplomatája.

**Tófalvi Károly** (1890–1945) építőmunkás, szociáldemokrata politikus, az Építőmunkások Szakszervezetének és az RSZDP vezetőségének tagja.

**Togliatti, Palmiro** (1893–1964) olasz kommunista politikus, az Olasz Kommunista Párt főtitkára. Már a kezdetektől a párt alapítói közé tartozott, aktívan közreműködött a párt bolsevizálásában, a nyugat-európai kommunista pártok egyik elméletileg legfelkészültebb sztálinista politikusa volt.

**Tompa László** (1883–1964) költő. Pályáját Székelyudvarhelyen a közigazgatásban kezdte. 1919 januárjában átvette az egy évvel azelőtt indult Székely Közélet szerkesztését, s annak élén állt egészen 1944-es megszűnéséig. 1941-ben Baumgarten-díjat kapott. A második világháború után az Utunkban, az Igaz Szóban publikált.

**Tompa Miklós** (1910–1996) rendező, színészpédagógus, színházigazgató, a Székely Színház (később a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Magyar Tagozata) megalapítója.

**Toró Tibor** (1931–2010) fizikus, az MTA külső tagja. 1953-ban végzett a Temesvári Egyetemen, néhány év tanári munka után 1962-től az egyetem fizika karán oktatott 1998-ig, illetve 1993–2007 között a Szegedi Egyetemen. Munkásságában a részecskeelmélettel foglalkozott.

**Toscanini, Arturo** (1867–1957) a 20. század egyik legismertebb olasz karmestere.

**Tóth István** (1923–2001) költő. A Bolyai Egyetemen végzett, középiskolai tanár, majd a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola tanára. Műfordításai többnyire a latin nyelvű humanista költészetből vannak.

**Tóth Kálmán** (1907–1985) prózaíró, újságíró. 1947–50 között a Világosság című napilap belső munkatársa, 1950–58 között az Állami Magyar Színháznál, 1958-tól nyugdíjazásáig, 1968-ig az Állami Filharmóniánál dolgozott mint közönszervező.

**Tóth Sándor** (1919–2011) filozófus. Már középiskolás korában kapcsolatba került a MADOSZ-szal, majd az illegális kommunista mozgalommal. 1941-ben Romániában letartóztatták, majd büntetőszázadba került. 1944-től az MNSZ aktivistája, időközben a Bolyai Egyetemen filozófia szakot végzett. 1954–1955-ben Csehi Sárával és Weissmann Endrével társszerzője volt annak a felső pártmegbízás alapján belső használatra készült, több mint 100 oldalas jelentésnek, amely („a burzsoá nacionalizmus megnyilvánulásai és az ellenük való harc a kolozsvári egyetemeken” téma keretében)

részletesen feltárta a Bolyai Egyetem helyzetét, az intézménnyel és tudományos személyzetével szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetéseket. Gaál Gábor életművének gondozója, több Gaál-tematikájú kötet szerzője. Részt vett a Korunk újraindításában, a szerkesztőségi munkában. A BBTE-n filozófiatörténetet oktatott, 1982-ben az álnéven publikált *Jelentés Erdélyből* társszerzője, az 1987-es bővített kiadás szerzője. 1988-ban áttelepült Magyarországra.

**Tőkés Anna** (1903–1966) színésznő. Kolozsváron járt iskolába, színiiskolai végzettséget nem szerzett. 1922-ben lépett először színpadra Temesváron, majd szerepelt Tordán, Marosvásárhelyen és Aradon, ezt követően Magyarországra emigrált. Több budapesti színház társulatának tagja, legtöbbit a Nemzeti Színházban játszott.

**Török Erzsébet** / „**Török Zsike**” (1912–1973) énekművész, a magyar népdaléneklés Erdélyből elszármazott nagyasszonya, aki a magyar népdalkincs kiváló tolmácsolója-ként és népszerűsítőjeként rendszeresen hazajárt a második bécsi döntés után szülővárosába, Kolozsvárra.

**Trócsányi Zsolt** (1926–1987) történész. 1949-től az Országos Levéltár munkatársa, a Gubernium és az Erdélyi Kancellária szekciók referense. Kutatási területe Erdély története volt.

**Tuhacsevszkij, Mihail** (1893–1937) szovjet marsall. Az orosz polgárháború egyik katonai vezetője, a Vörös Hadsereg főparancsnoka. 1937-ben letartóztatták szovjetellenes tevékenység, kémkedés és hazaárulás koholt vádjával. A bíróság ítélete szerint fasiszta, lengyel és japán kém, az államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetője volt. Erőszakkal kicsikart beismerő vallomása után halálra ítélték, és június 12-én hét másik katonai felsővezetővel együtt kivégezték.

**Turnowszky Sándor** (1889–1958) jogász, szociográfus. 1918-ban a marosvásárhelyi nemzeti tanács titkára, a két világháború között a kommunista választási szövetségnek, a Falusi és Városi Dolgozók Blokkjának képviselőjelöltje.

**Turzai Mária** (1929–?) történész. A Bolyai Egyetem Történettudományi Karán szerzett oklevelet, 1972-ben a bukaresti egyetemen doktorált. Először a Bolyai Egyetemen, ezzel párhuzamosan a Gheorghe Zima Zeneművészeti Főiskola magyar tagozatán is tanított. Az 1956-os forradalommal kapcsolatos magatartása miatt 1957-ben elbocsátottak. Ezt követően a Román Akadémia marosvásárhelyi fiókjának történettudományi osztályán tudományos kutató 1987-es nyugdíjaztatásáig. Kutatási területe a két világháború közötti népfront és a munkásmozgalom.

**Tvardovszkij, Alekszandr Trifonovics** (1910–1971) szovjet-orosz költő, elbeszélő.

**Ulbricht, Walter** (1893–1973) német kommunista politikus, az NDK államtanácsának elnöke. 1945-öt követően újjászervezte a Német Kommunista Pártot, majd 1946-ban kikényszerítette a szovjet megszállási övezetben működő SPD és a kommunista párt egyesítését (NSZEP).

**Urdăreanu, Ernest**, helyesen **Urdărianu** (1897–1985) katonatiszt, közeli munkatársa II. Károlynak és a szűken vett királyi kamarilla tagja.

---

**Utry Anna** (1907–1968) nóta- és népdalénekes, operaénekes. 1934-től állandó szereplője volt a Magyar Rádió műsorainak, több évtizeden át Magyarország egyik legnépszerűbb énekes volt.

**Váci Mihály** (1924–1970) költő, műfordító, a Kádár-rendszer időszakában, a hatvanas évek közepétől a nyolcvanas évek elejéig, Magyarország ünnepeit és legtöbbet szavalt kortárs költője.

**Vaida, Vasile** (1909–1987) kommunista politikus. 1935 óta a kommunista párt tagja, 1945-től Kolozs megyei titkár, 1948–1952 között mezőgazdasági miniszter volt, majd az RMP Kolozs megyei pártszervezetének főtitkárává fokozták le. Végig RMP/RKP KB-tag.

**Vaida-Voevod, Alexandru** (1872–1950) az Osztrák–Magyar Monarchiában az Erdélyi Román Nemzeti Párt parlamenti képviselője, majd a Román Nemzeti Párt, később a Nemzeti Parasztpárt egyik vezetője, bukaresti parlamenti képviselője, két alkalommal Románia miniszterelnöke. A harmincas években a munkahelyi etnikai arányszám törvények kezdeményezője volt.

**Vailland, Roger** (1907–1965) francia író, részt vett a francia ellenállásban a náci megszállás alatt. *Drôle de jeu* (Játék a tűzzel) című regényét az antifasiszta ellenállásról szóló egyik legjobb regénynek tartják. Belépett a Francia Kommunista Pártba, de az 1956-os magyar forradalom szovjet leverése után kilépett onnan, és élete hátralévő részében független baloldali maradt.

**Varga Jenő** (1879–1964) népbiztos, közgazdász, Komintern-funkcionárius. 1907-től a Népszava belső munkatársa, majd közgazdasági rovatának szerkesztője lett. A Tanácsköztársaság idején pénzügyi népbiztos, majd a szociális termelés népbiztosa és a Népgazdasági Tanács elnöke. A Tanácsköztársaság bukását követően emigrációba vonult, 1920-tól Szovjet-Oroszországban élt. 1927–1947 között a Szovjetunió Akadémiája Világgazdasági és Világpolitikai Intézetének igazgatójaként dolgozott. 1943-tól vezetője volt a háborús kártérítéssel foglalkozó szovjet szakértői csoportnak.

**Várhegyi István** (1932–?) a Bolyai Egyetem Bölcsészkar Diákszövetsége vezetőségi tagja. Megfogalmazta a diákszövetség programtervezetét, ezért letartóztatták, majd hét évre ítélték. Németországban szociológusként dolgozott.

**Várnai Dániel** (1881–1962) író, politikus. Pályáját nyomdászként kezdte, majd 1907-ben a Népszava munkatársa lett, s 1948-ig a lap szerkesztőségének tagja maradt. Az első világháború alatt négy évet orosz hadifogságban töltött. 1922 és 1924 közt a Szocializmus c. folyóiratot szerkesztette. 1922-től 1930-ig szociáldemokrata országgyűlési képviselő volt. 1944-ben a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolták, ahonnan 1945-ben tért haza. Írásai főleg a Népszavában jelentek meg, ezeket kötetben is kiadta.

**Varró Dezső** (1907–1982) református lelkész és költő.

**Varró János** (1927–2004) irodalomtörténész. Diplomáját a Bolyai Egyetemen szerezte, itt lett tanársegéd. 1958 augusztusában letartóztatták és egy, a magyar forrada-

lommal kapcsolatos koncepciók politikai per fővádoltjaként 16 évi börtönre ítélték. 1964-ben az általános amnesztiarendeletről szabadult, perét 1969-ben felülvizsgálták, és felmentették a korábbi ítélet alól.

**Vaska Dezső** (?–?) kereskedelmi iskolai tanár, 1942-ben a Kereskedelmi Szakiskolai Tanárok Országos Egyesülete választmányának tagja.

**Vékás Domokos** (1926–1995) erdélyi származású diplomata. Magyarország bukar esti nagykövetségén kétszer teljesített szolgálatot: 1961 és 1964, majd 1968 és 1974 között, ezt követően 1983. december 30. és 1988. augusztus 1. között a kolozsvári főkonzulátuson ő volt a főkonzul, addig, amíg a Ceuşescu-rezsim be nem zárta azt.

**Venczel József** (1913–1972) társadalomkutató, egyetemi tanár. A két világháború között a Hitel folyóirat egyik fontos szerkesztője. 1940–46 között az Erdélyi Tudományos Intézet vezetője. 1947 és 1948 között internálták. 1950 februárjában tartóztatták le több társával együtt, a Márton Áron és társai perben 1951-ben 12 év kényszermunkára ítélték, 1961-ben szabadult a börtönből. Részt vett a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* szerkesztésében.

**Venizélosz, Elefthérios** (1864–1936) görög politikus, 1910 és 1920, illetve 1928 és 1933 között többször is Görögország miniszterelnöke. Az első világháború alatt az antant hatalmakkal működött együtt, és Kréta szigetén ellenkormányt alakított, így a háború után jelentős területgyarapodásra tett szert. A „modern Görögország megteremtőjeként” tartják számon.

**Veress Dániel** (1929–2002) irodalomtörténész, drámaíró. 1957-ben szerzett diplomát a Bolyai Egyetemen. 1968-tól a Megyei Tükör szerkesztőségének belső munkatársa, majd 1970-től a sepsiszentgyörgyi színház dramaturgja, irodalmi titkára nyugdíjazásáig.

**Veress Pál** (1906–1983) kommunista politikus, lakatos. Marosvásárhelyen született, géplakatosnak tanult, majd kolozsvári gyári munkásként csatlakozott a kommunista mozgalomhoz. 1944 után Kolozsváron volt szakszervezeti vezető. 1952–1954 között az MNSZ vezetők perével párhuzamosan őt is letartóztatták és vizsgálati fogásban tartották, de nem került bíróság elé. Később négy kötetben megírta önéletírását.

**Veress Zoltán** (1936–2013) költő, író, műfordító. 1952-ben rendszerellenes röplapok szórása miatt Bodor Ádámmal együtt elítélték. A Napsugár c. gyereklapban, majd a Korunkban közölt. 1986-ban emigrált Svédországba.

**Vértes György** (1902–1976) író, szerkesztő, könyvtáros. 1945-től a Szakszervezeti Tanács sajtóosztályát vezette, szerkesztette a Szakszervezeti Közlönyt.

**Vescan, Teofil, ifj.** (1913–1963) fizikus, kommunista politikus. Antifasiszta és baloldali tevékenysége miatt 1941/42-ben munkaszolgálatra vitték, 1943-ban jobbnak látta Dél-Erdélybe menekülni. 1944/45-ben Jordákyval közösen az Észak-Erdélyi Központi Végrehajtó Bizottság társelnöke. 1944-ben docensnek nevezték ki, 1945-től

---

a Bolyai Egyetem professzora az elméleti fizika tanszéken, 1948-ban a kolozsvári Babeş Egyetem, majd 1950-től haláláig a jászvásári egyetem tanára.

**Vetró Artúr** (1919–1992) szobrászművész. 1979-ben ő készítette el Jordáky Házsongárdi temetőben levő síremlékének portré-domborművét.

**Vigh Károly** (1918–2013) történész. Kutatási területe Szlovákia, a felvidéki magyarok, a szlovák–magyar viszony volt. Fővárosi könyvtárak után évtizedekig a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa.

**Vincze János** (1910–1993), később Ion Vințe. Lippán született, 1931 óta volt a KRP tagja. Előbb részt vett a MADOSZ munkájában, majd 1945 után a pártnömenklatúrában töltött be különböző pozíciókat, többek között a Román Népköztársaság budapesti követe is volt. 1948–1960 között az RMP KB tagja.

**Vitályos Ildikó** (1935–2018) színésznő. 1954-től a kolozsvári Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolán tanult. 1957-től tizenegy évig a nagyváradi színház színésze. 1968-tól a kolozsvári színház társulatának tagja lett.

**Vitéz Tibor** (1902–1972) kolozsvári születésű operaénekes, rendező, filmtörténész.

**Voitec, Ștefan** (1900–1984) szociáldemokrata, majd kommunista politikus. 1918-tól a regáti Szocialista Párt tagja, a későbbiekben az RSZDP vezetőségi tagja. Egyike a két munkáspárt egyesülését szorgalmazóknak, a szociáldemokrata balszárny egyik vezetője. Az állampárti korszakban több ízben miniszter, majd a Nagy Nemzetgyűlés elnöke.

**Vorosilov, Kliment** (1881–1969) orosz nemzetiségű szovjet kommunista politikus, hadvezér, a Szovjetunió marsallja. A második világháborút követően Magyarországon kulcsszerepet játszott a szovjet katonai hatalom megszilárdításában és a kommunista hatalomátvétel előkészítésében. 1945 és 1947 között a magyar kommunista rezsim megalapozását felügyelte a helyi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökeként.

**Weber, Max** (1864–1920) német közgazdász és szociológus.

**Weltner Jakab** (1876–1936) újságíró, országgyűlési képviselő. Asztalos volt, belépett a Famunkás Szakszervezetbe, aktív szervezője lett a szakszervezeti életnek. A szociáldemokrata pártban a pártszervezésért felelt. Támogatta a szociáldemokrata és a kommunista párt egyesülését, a bukást követően Bécsbe emigrált. Hazatérte után, az 1931. évi országgyűlési választások eredményeként parlamenti képviselő lett, s mandátumát az 1935-ös választásokon is sikerült megtartania. 1931-ben hivatalosan is átvette a Népszava felelős szerkesztői posztját, kisebb megszakításokkal élete végéig a lap élén maradt, széles körű publicisztikai tevékenységet fejtett ki.

**Weygand, Maxime** (1867–1965) francia katonatiszt, tábornok. 1940-ben a német támadás alkalmából tartalékosból visszahívták aktív katonai szolgálatra, a haderő vezetését bízva rá. Weygand, belátva a tarthatatlan katonai helyzetet, fegyverszünetet javasolt. A vichy-i rezsim alatt is aktív volt.

**Willer József** (1884–1972) politikus. Az 1926-os és 1927-es romániai választásokon Csík vármegyében parlamenti képviselővé választották. Az OMP Bukarestben

felállított pártirodájának vezetője lett. Később (1936–1938) is biztos mandátumot garantáló kerületekben indították a parlamenti választásokon, mivel román nyelvtudásával a magyar érdekekért bátran síkra szálló, okosan és szellemesen érvelő, vitaképes képviselőnek bizonyult. 1938-ban visszavonult a politikai életből, visszaköltözött Lugosra, ahol zeneoktatással biztosította megélhetését.

**Windelband, Wilhelm** (1848–1915) német filozófus.

**Winter, Leo** (?–1935) csehszlovák szociáldemokrata politikus, a párt szociálpolitikájának kidolgozója. Több alkalommal volt a csehszlovák kormány népjóléti minisztere.

**Zaïmis, Aléxandros** (1855–1936) tekintélyes görög politikus, aki sokszor volt miniszterelnök 1899 és 1928 között, 1929 és 1935 között ő volt a köztársasági elnök.

**Zapfe Frigyes/Friedrich** (?–?) mérnök, a Romániai Korcsolyaegyletek Szövetségének vezetőségi tagja.

**Zimán József** (1905–1997) elbeszélő, újságíró. Fiatalon kapcsolódott be a kommunista mozgalomba, amiért börtönbe is került (1927), majd a kolozsvári vasúti főműhelyben alkalmazták, ahol 1929-ben a szakszervezet elnökévé választották. Politikai tevékenységéért 1931-ben elbocsátották. 1945–1951 között Kolozsváron pártaktivista. 1951–1961 között az Igazság napilap szerkesztőségében dolgozott, verseket, riportokat közölt. Irodalmi alkotásai és visszaemlékezései önálló kötetekben jelentek meg.

**Zsedényi Béla** (1894–1955) jogászprofesszor, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke. 1944-ben Budapesten nyitott ügyvédi irodát, a német megszállás idején pedig bujkált. 1944. decemberében az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjává, majd az alakuló ülésen, 1944. december 21-én elnökévé választották. Mérsékelt politikusként részt vett a Pfeiffer Zoltán vezette Magyar Függetlenségi Párt megalapításában. Az 1947-es választásokon már e párt színeiben jutott be az országgyűlésbe. A pártja elleni kommunisták szervezte akció keretében visszavonták a parlamenti mandátumát 1947. november 20-án, ettől kezdve ügyvédként tevékenykedett.

## NÉVMUTATÓ

- Abafáy Gusztáv 486, 487, 675  
 Abden-Nasszer, Gamal 285, 349, 372,  
 380, 440–445, 462, 600, 606, 610, 721  
 Ábel Péter 650, 675  
 Aczél György 674, 675, 707  
 Aczél Tamás 273, 675  
 Adler Döme ld. Ardeleanu, Iosif  
 Adler, Max 404, 425  
 Ady Endre 33–35, 38, 115, 134, 144, 185,  
 214, 268, 312, 318, 326, 494, 496, 546,  
 559, 604, 678, 707  
 Ágoston Péter 27, 675  
 Ahmatova, Anna 379, 675  
 Albrecht Dezső 66, 675  
 Alexa, Augustin 235, 248, 264, 293, 675  
 Alexandru, Lucian 84, 85, 87, 89, 90, 115,  
 120–122, 126, 131, 134, 135, 142, 210,  
 675  
 Alfieri, Dino 94, 675  
 Alterescu, Simion 625, 675  
 Amendola, Giorgio 364, 375, 377, 676  
 András János 500  
 András Márton 261, 676  
 Andreánszky István 120, 676  
 Antal Gábor 639, 676  
 Antal Márk 7  
 Antonescu, Ion 56, 119, 236, 482, 671,  
 685, 701, 725  
 Apostol, Gheorghe 348, 535, 676  
 Aradits László 648, 651, 660, 676  
 Arany János 134, 159, 175, 183, 189, 248,  
 494  
 Ardeleanu, Iosif (Adler Döme) 262, 289,  
 676  
 Argetoianu, Constantin 461, 676  
 Árkossy Sándor 570, 676  
 Aron, Raymond 439, 478, 543  
 Ascher Oszkár 148, 677  
 Asztalos István 108, 133, 136, 137, 166,  
 187, 194, 244, 247, 268, 284, 290, 297,  
 410, 622, 677  
 Asztalos Sándor 66, 677  
 Atzél Ede 66, 677  
 Averescu, Alexandru 55, 446, 677, 697  
 Babits Mihály 169, 172, 180, 327, 466  
 Bachir, Hadj Ali 349, 677  
 Bajcsy-Zsilinszky Endre 134, 186, 427,  
 650  
 Bajor Andor 533  
 Bajza József 243  
 Balázs Ferenc 622, 626, 677  
 Balázs János 650, 677  
 Balázs Péter 298, 567, 581, 607, 677  
 Bálint-Pataki József 641  
 Ballauer Antal 106, 139, 157, 308, 677  
 Balogh Edgár 8, 15, 18, 22, 66, 74, 75, 84,  
 85, 108, 110, 117, 125, 132, 133, 136,  
 137, 141, 142, 146, 148, 149, 171, 191,  
 193, 205, 219, 227, 232, 234, 236, 240,  
 251, 259–262, 264, 266, 270, 271, 274,  
 277, 281, 283, 284, 287, 288, 290, 293,  
 295, 297, 299, 303, 320, 327, 329, 331,  
 333, 348, 351, 352, 361, 368, 370, 372,  
 376, 378, 385, 391–393, 395, 396, 398,  
 401, 405–409, 448, 453, 454, 457, 459,  
 460, 463, 464, 470, 471, 477, 479, 493,  
 495, 500, 506, 515, 517, 524, 527–529,  
 535, 538, 541, 545, 549, 551, 553, 557,  
 562, 563, 565, 571–573, 576–581,  
 584–587, 591–593, 596, 601, 605, 608,  
 618, 619, 622–624, 626, 627, 639, 649,



- 656, 662, 663, 667, 669, 672, 674, 677,  
680, 717  
Balogh Ferenc 258, 677  
Balogh József 651, 678  
Balogh László 553, 678  
Baltă, Moise 521, 678  
Bánffy Miklós 77, 79, 121, 396, 482, 538,  
617–620, 624, 734  
Bányai László 8, 74, 75, 77, 108, 220, 241,  
243, 249, 251, 252, 260, 262, 264, 265,  
267, 272, 276, 279, 280, 282, 284–286,  
288, 290, 375, 457, 482, 502, 543, 554,  
580, 591, 654  
Bara Margit 242, 678, 699  
Barankovics István 195, 678  
Bárdi Nándor 5, 7, 8, 17, 19, 361, 544  
Baróti Pál 508, 643, 678  
Bartalis János 290, 395, 678  
Bartalis Sándor 7, 26, 72, 73, 84, 120, 131,  
134, 135, 141, 143, 145, 173, 181, 678  
Bartha Ignác 72, 73, 77, 111, 127, 199,  
679  
Bartis Ferenc 295, 301  
Bartók György 138, 679  
Barzilay István 528, 679  
Batsányi János 354  
Bauer, Otto 404, 455, 496, 679  
Beauvoir, Simone de 409, 432, 451, 679  
Bebel, August 33, 540, 541, 679  
Becsi Irén 253, 288, 310, 331, 363, 679  
Becsky (Becski) Andor 331, 383, 528, 679  
Bede István 258, 679  
Beer, Max 173  
Beke György 567, 664, 679  
Békeffi István 147, 679  
Belin, René 104, 156, 680  
Benczédi Pál 385, 680  
Benda Kálmán 585, 680  
Benedek Marcell 40, 250, 327, 357, 517,  
680  
Benes (Beness) Ilona 247, 257, 265, 311,  
680  
Benes József 414, 680  
Benjámín László 250, 273, 318, 582, 680  
Benkő János 272, 680  
Benkő Samu 495, 502, 524, 528, 549, 562,  
567, 568, 571, 572, 576, 584, 585, 588,  
591–595, 608, 616, 618, 619, 624, 632,  
643, 653, 660–663, 680  
Bereczky Péter 85, 300, 398, 559  
Berend T. Iván 481, 524, 537, 555, 681  
Bergson, Henri Louis 411, 424, 425, 681  
Berija, Lavrentij Pavlovics 264  
Berkovics Simon 27  
Bernád Ágnes (ifj. Vescanné) 341, 681  
Bernstein, Eduard 405, 582, 681  
Bethlen Béla 666, 681  
Bethlen Gábor 328, 657  
Bethlen György 121  
Bethlen István 138, 196, 482, 723, 725  
Biľak, Vasil' 547, 681  
Bindea, Teodor 126, 736  
Bisztrai (Bisztray) Mária 248, 256, 261,  
282, 361, 378, 381, 385, 527, 563, 604,  
611, 624, 681, 701  
Bitay Ödön 641, 642, 644, 647, 648, 652,  
654, 674, 681  
Blaga, Lucian 233, 378, 380, 398, 510, 593  
Bodor András 248, 261, 282, 284, 300,  
305, 558, 588, 592  
Bodor Pál (Diurnus) 385, 430, 435, 572,  
681, 687  
Boga Alajos 139  
Bojan, Pavel 656, 682  
Bónis György 211, 218, 682  
Bonnet, Georges 96, 682  
Borogyin, Alekszandr Porfirjevics 180,  
682  
Boros Endre 522  
Both Béla 473, 682  
Both Lajos 281, 331, 332, 682  
Botka Ferenc 655, 682  
Bottoni, Stefano 361, 544  
Boumédiène, Houari 379, 380, 462, 682

- Bözödi György 148, 376, 406–409, 506, 538, 592, 663
- Braborescu, Ștefan 246, 310, 682
- Brandt, Willy 314, 403, 464, 539, 552, 574, 583, 588, 590, 601–603, 633, 634, 666, 682
- Brătianu, Gheorghe 55, 119, 682
- Bretán Miklós (Nicolae Bretan) 238, 241, 243, 290, 304, 644, 655, 656, 682
- Bruder Ferenc 8, 16, 37, 64, 72, 73, 84, 85, 88, 115, 117, 121, 122, 126–128, 131, 139, 145, 149, 151–154, 167, 168, 186, 187, 190, 195, 197, 203, 246, 248, 275, 281–283, 307, 348, 353, 361, 367, 454, 643, 683
- Brüning, Heinrich 27, 683
- Buchinger Manó 27, 61, 69, 129, 153, 154, 174, 186, 521, 683
- Bucșa, Remus 642, 683
- Bugnariu, Tudor 106, 205, 392, 683
- Buharin, Nyikolaj Ivanovics 355, 411, 438, 707
- Bunaciu, Avram 235, 240, 241, 683
- Búza László 226, 683
- Büchler József 147, 683, 684
- Călinescu, Armand 69, 676, 684
- Cancicov, Mircea 110, 684
- Cantacuzino, Ion Șerban Filotti 429, 578, 625, 684
- Caragiale, Ion Luca 333–335, 625, 684
- Ceașescu, Nicolae 18, 348, 369, 382, 391, 434, 436, 454, 458, 459, 461, 517, 521, 525, 528, 532, 581, 587, 599, 609, 613, 614, 629, 639, 644, 645, 654, 656, 670, 674, 676, 684, 726, 740
- Cheresteșiu, Victor (Viktor) 240, 336, 374, 435, 452, 469, 479, 505, 572, 684
- Chiciudean, Gheorghe 127, 132, 684
- Churchill, Winston 88, 92, 229, 362, 363, 399, 412, 461, 684
- Ciupe, Aurel 392, 685
- Cohen, Francis 553, 685
- Constantinescu, Miron 265–268, 287, 293, 299, 301, 375, 685
- Constantinescu, Tancred 110, 685
- Constantinescu-Iași, Petre 286, 435, 446, 468, 469, 685
- Copoiu, Nicolae 435, 469, 671, 685
- Costache, Petre 282, 685
- Coșbuc, George 318, 345
- Crainic, Nichifor 98, 105, 335, 339, 685
- Cristea, Miron 63, 718
- Croitoru, Titus 246, 737
- Cuza, Alexandru Constantin 58, 100, 105, 686, 696
- Cziment Hermann 211, 686
- Czinczár Miklós 25, 686
- Czine Mihály 246, 247, 249–251, 351, 571, 637, 686
- Csala Károly 637, 686
- Csanda Sándor 383, 524, 686
- Csang Kaj-sek 402, 467, 686
- Csatári Dániel 481, 544, 555, 606, 668, 686
- Csehi Gyula 203, 219, 229, 233, 239, 251, 272, 285, 288, 295, 299, 301, 315, 351, 375, 396, 397, 407, 443, 460, 486, 500, 502, 508, 519, 538, 540, 563, 529, 577, 586, 590, 594, 596, 598, 602, 604, 605, 613, 617, 622–626, 632, 652, 657, 662, 673, 686
- Csehi Sára 623, 737
- Cseke Péter 414, 687
- Csekey István 138
- Csép Sándor 572, 575, 580, 651, 687
- Cservenkov, Valko 268, 687
- Csokonai Vitéz Mihály 159
- Csóka József 301, 522, 687
- Csőgör Lajos 15, 211, 232, 234, 236, 249, 261, 263, 264, 274, 277, 289, 334, 340, 376, 539, 673, 687

- Daday Lóránd 148, 687  
 Dahlem, Franz 281, 687  
 Daicoviciu, Constantin 269, 286, 325, 339, 345, 370, 375, 384, 395, 446, 479, 488–491, 521, 588, 602, 617, 631, 639, 643, 651, 687, 723  
 Dálnoki András 277, 688  
 Dálnoki Veress Lajos 538, 584, 587, 688  
 Dán István 206, 210, 267, 299, 688  
 Dan, Mihail 304, 390, 408, 470, 688  
 Dáné Tibor 283, 299, 306, 398, 549, 563, 578, 584, 688  
 Dánér Lajos 197, 688  
 Dankanits Ádám 625, 688  
 Darlan, François 96, 688  
 Darré, Richard Walther 81, 688  
 Darvas József 134, 150, 166, 193, 207, 318, 424, 430, 459, 480, 615  
 Deac, Vasile 229, 230, 688  
 Deheleanu, Iuliu (Déri-Deheleanu Gyula) 540, 688  
 Dejeu, Dumitru 228, 229, 286, 689  
 Delly-Szabó Géza 250, 689  
 Demény Dezső 416, 522, 689  
 Demény Lajos 553, 558, 583, 645, 660, 661, 689  
 Demeter Béla 7, 66, 538, 689  
 Demeter János 8, 15, 148, 203, 210, 234, 236, 249, 255, 259, 264, 271, 274, 277, 282, 283, 287, 290, 300, 301, 348, 479, 537–539, 563, 623, 644, 689  
 Déri-Deheleanu Gyula ld. Deheleanu, Iuliu  
 Déryné Széppataki Róza 237, 242, 689  
 Deterding, Henri 82, 689  
 Deutsek Géza ld. Pásztai-Deutsek Géza  
 Disney, Walt 402, 690  
 Ditrói Ervin 257, 519, 520, 690  
 Dobai István 16, 282, 690  
 Dobrogeranu-Gherea, Alexandru 318, 408  
 Dohnányi (Dohányi) Ernő 180, 182, 690  
 Dolfuss, Engelbert 40, 729  
 Domokos Géza 551, 572, 583, 594, 613, 644, 645, 655, 661, 690  
 Dorián Ilona 257, 265, 322, 340, 381, 425, 563, 624, 690  
 Dózsa György 328  
 Dőry Erzsébet 299, 690  
 Drăghici, Alexandru 382, 458  
 Dragomir, Silviu 324, 325, 690  
 Dsida Jenő 396, 690  
 Du Bois, William 322, 681  
 Duca, Aurel 605, 617, 631, 639, 640, 644, 690  
 Dukász Anna 277, 690  
 Dumitrașcu, Nicolae 361, 363, 368, 375, 404, 415, 691  
 Dunky Jenő 119, 123, 130, 143, 146, 164, 181, 691  
 Durkheim, Émile 429, 691  
 E. Fehér Pál 401, 494, 594, 611, 622, 650, 664, 691  
 Ecsedi Kovács Gyula 242, 691  
 Éder Zoltán 656, 691  
 Egressy Gábor 242, 560, 691  
 Ehrenburg, Ilja 45, 227, 316, 338, 366, 432, 462, 691  
 Eisikovits Miksa (Max) 242, 277, 314, 691  
 Elekes Emma 402, 691  
 Elekes Lajos 286, 287, 668, 691  
 Elekes Miklós 25, 691  
 Eminescu, Mihai 313, 318, 340, 345, 377  
 Engel Károly 632, 692  
 Engels, Friedrich 42, 73, 86, 103, 205, 206, 406, 454, 540, 541, 706  
 Eötvös József 163, 172  
 Erdei Ferenc 133, 135, 148, 150, 193, 318, 709  
 Erényi Tibor 465, 469, 470, 481, 494, 692  
 Erős Blanka 488, 626, 692  
 Esztergályos János 121, 127, 692

- Farkas László 395, 466, 478, 531, 692  
Fazekas János 287, 289, 384, 460, 526, 541, 544, 545, 550, 641, 644, 645, 647, 656, 660–662, 668, 670, 718  
Féja Géza 150, 637, 692  
Fejér Miklós 604, 605, 692  
Fekete Mihály 221, 237, 238, 241, 243, 244, 247, 248, 252, 257, 261–263, 269, 290, 304, 311, 692  
Feld István 124, 153, 154, 307, 692  
Felszeghy Mária 238, 250, 251, 269, 290, 381, 692  
Fényes Ferenc 609, 615, 619, 623  
Fényes Imre 371, 459, 460, 607, 636, 637, 648, 649, 650, 693  
Fischer Ernő 111, 264, 693  
Fischer, Ernst 495, 551, 552, 565, 566, 693  
Fitos Vilmos 453, 460, 693  
Flandin, Pierre-Étienne 96, 693  
Fleißer (Fleisser), Marieluise 42, 693  
Flondor, Constantin de 110, 685  
Flóra Jenő 247, 251, 252, 254–257, 277, 322, 693  
Flueraş, Ion 7, 26, 69, 73, 106, 121  
Fock Jenő 430, 693  
Fodor László 208, 406, 410, 607, 693  
Fodor Pataki Ádám 133, 136, 307, 693  
Fodor Sándor 331, 567, 663, 693  
Foriş, Ştefan (Fóris István) 458, 693  
Földeák János 545, 553, 636, 694  
Földes István 85, 111, 694  
Földes László 295, 299, 301, 515, 612, 630, 694  
Földes Mária 383, 459, 694  
Franyó Zoltán 627, 694  
Fuchs Simon 334, 540, 694  
Funk, Walther 112, 694  
Fülöp Pálné ld. Gábel Erna  
Gaál Gábor 8, 108, 119, 124–126, 132, 137, 138, 140, 147, 148, 170, 171, 174, 182, 187, 218–220, 227, 229, 232, 239, 298, 351, 396, 452, 624, 636, 641, 680, 694, 698, 699, 716, 737  
Gábor Sándorné 331, 655, 695  
Gábel Erna (Fülöp Pálné) 372, 400, 694  
Gaitskell, Hugh 269, 314, 695  
Gál István 193  
Gálfalvi Zsolt 340, 376, 498, 602, 625, 627, 641, 644, 653, 695  
Gáll Ernő 220, 244, 245, 256, 259, 267, 276, 280, 282–284, 287, 295, 297–299, 301, 372, 378, 395, 417, 453, 457, 459, 460, 463, 477, 495, 504, 524, 531, 535, 555, 577, 580, 585, 586, 591–593, 601, 605, 619, 623, 624, 626, 627, 644, 651, 653, 655, 659–662, 664, 668, 670, 695, 726  
Gamelin, Maurice 89, 695  
Garami Ernő 27, 168, 683, 695  
Garaudy, Roger 327, 404, 406, 510, 546, 552, 565, 566, 568, 583, 590, 599, 695, 736  
Garda Dezső 657, 695  
Gebefügi Ferenc 111, 200, 205, 696  
Geiger Béla (Grigorjev, Jan Belovics) 209  
Georgescu, Teohari 281  
Gheorghiu-Dej, Gheorghe 14, 267, 281, 282, 348, 369, 458, 535, 656, 676, 683, 685, 693  
Gherman, Eftimie 106  
Ghibu, Onisifor 374, 696  
Ghiţescu, Stan 98, 105, 696  
Gide, André 554, 696  
Gigurtu, Ion 92, 98, 101, 110, 685, 696, 716  
Ginzburg, Jevgenyija Szolomonovna 442, 696  
Gizenga, Antoine 316, 317, 696  
Glaeser, Ernst 29, 697  
Goga, Octavian 50, 56, 58, 69, 105, 306, 380, 398, 696, 697, 714  
Gogolák Lajos 191, 193, 697

- Goldberger, Nicolae (Miklós) 12, 13, 202, 203, 205, 243, 697  
 Goldiş, Vasile 661, 697  
 Goldner András 265, 283, 608, 697  
 Goldstücker, Eduard 499, 697  
 Gombos Gyula 181, 182  
 Gorkij, Makszim 224, 232, 244, 313  
 Gottwald, Klement 268, 697  
 Göring, Albert 110, 675  
 Gramsci, Antonio 541, 697  
 Grass, Günther 156, 556, 698  
 Grauer Katalin 5, 74, 167, 228, 238, 252  
 Grecsko, Andrej Antonovics 498, 698  
 Grigorjev, Jan Belovics ld. Geiger Béla  
 Groza, Petru 13, 145, 207–210, 221, 239, 240, 271, 282, 307, 308, 311, 326, 606, 639, 645, 646, 681, 698, 718, 722  
 Gruber Sándor 27  
 Guesde, Jules 173, 183, 186, 434, 540, 541  
 Gulácsy Albert 277, 698  
 Gusti, Dimitrie 190, 223, 398, 416, 689  
 Guttuso, Renato 338, 698  
 Guzner, Nicolae (Miklós) 261, 275, 698  
  
 Gy. Szabó Béla 247, 298, 455, 460, 496, 498, 504, 508, 601, 698  
 Gyárfás Elemér 66, 67, 698  
 Gyilasz/Đilas, Milovan 377, 401, 404, 420, 427, 478, 505, 508, 518, 698  
 Gyöngyösi János 207, 698  
 György Lajos 218  
 Gyuricza Gyula 126, 127, 699  
 Gyurkó László 547, 699  
  
 Hajdu Győző Viktor 234, 249, 297, 335, 342, 376, 395, 396, 498, 506, 551, 582, 602, 610, 621, 626, 627, 673, 694, 699  
 Hajdu Zoltán 627, 699  
 Halász Géza 242, 699  
 Halászi Sándor 25, 405, 407, 699  
 Halmos György 223, 261, 269, 303, 332, 362, 583, 699  
  
 Halustyik Anna 652, 699  
 Hanák Péter 251, 481, 555, 632, 637, 650, 699  
 Harich, Wolfgang 355, 699  
 Harsányi Zimra ld. Novák Anna  
 Hațieganu, Iuliu 205, 294, 699  
 Haupt György 260, 700  
 Háy Gyula 249, 273, 299, 306, 700  
 Haynal Imre 683  
 Hegyi Lili 247, 700  
 Heinemann, Gustav 489, 542, 700  
 Heintz Sándor 134, 700  
 Heltai Jenő 209, 248, 251  
 Hencz Lajos 203, 700  
 Herceg János 323, 700  
 Herczeg (Herceg) Ferenc 306, 459  
 Heves Ferenc 140, 213, 218, 227, 700  
 Heves René 134, 137, 140, 141, 700  
 Hevesi Miklós 247, 701  
 Hillel, Kohn 106, 157, 234, 291, 395, 499, 519, 701  
 Hirsch Elemér 195, 701  
 Hirsch Gábor 157  
 Hitchins, Keith 355, 386, 388, 392, 424, 425, 461, 560, 584, 592, 634, 639, 648, 650, 701  
 Hitler, Adolf 26, 39, 48, 71, 72, 81–83, 87, 88, 96, 102, 107, 109, 112, 113, 145, 151, 155, 156, 169, 216, 224, 236, 311, 363, 364, 410, 424, 428, 441, 499, 615, 646, 728, 729  
 Hodoş, Emilia 246, 701  
 Hoffer Géza 33, 39  
 Hollitzer Nándor 36  
 Horia, Sima 98, 102, 119, 701  
 Hornyák József 562, 567, 580, 591, 626, 701  
 Horthy Miklós 11, 156, 538, 736  
 Horváth Arany 568, 701  
 Horváth Béla 248, 251, 257, 300, 397, 563, 701

- 
- Hruscsov, Nyikita Szergejevics 262, 267, 269, 276, 285, 319, 324, 330, 352, 353, 364, 366, 377, 384, 429, 551, 662, 685
- Hunyadi János 286, 287, 328
- Hunyadi Mátyás 254, 312, 328
- Husserl, Edmund 411, 425, 701
- Huszár Sándor 333, 376, 515, 550, 602, 612, 615, 625, 630, 641, 644, 645, 701
- Ibárruri, Dolores 600, 702
- Ilia Mihály 579, 702
- Illés Endre 430, 547, 702
- Illés Jenő 356, 702
- Illyés Gyula 148, 150, 157–164, 169, 179, 261, 263, 273, 284, 286, 318, 327, 356, 376, 383, 391, 410, 430, 459, 466, 480, 537, 547, 556, 589, 606, 635, 637, 646, 650
- Imrédy Béla 123, 124, 717
- Imreh István 524, 593, 595, 596, 641, 653, 663, 702
- Incze Ferenc 392, 651, 652, 702
- Incze Miklós 260, 702
- Indra, Alois 518, 548, 702
- Iordan, Iorgu 286, 702
- Iorga, Nicolae 398, 408, 667
- Iunian, Grigore 55, 703
- Jagamas János 277, 703
- Jagoda, Genrih Grigorjevics 224, 703
- Jakab Sándor 12, 196, 202, 204, 209, 210–212, 230, 668, 703
- Jakó Zsigmond 260, 408, 446, 524, 572, 576, 585, 588, 591, 593, 595, 596, 618, 623, 643, 645, 646, 703, 706, 709
- Jancsó Béla 7, 290, 703
- Jancsó Benedek 191, 703
- Jancsó Elemér 66, 148, 176, 220, 238, 244, 283, 300, 344, 369–371, 396, 410, 495, 519, 538, 594, 703
- Jánosházy György 230, 376, 621, 627, 673, 704
- Janovics Jenő 136, 237, 255, 427, 430, 481, 484, 522, 534, 549, 560, 563, 610, 615, 624, 625, 628, 682, 692, 700, 725
- Jászai Mari 242, 704
- Jászi Oszkár 168, 645, 660, 661
- Jaurès, Jean 173, 182, 183, 186, 540, 541
- Jinga, Victor 101
- Jócsik Lajos 124, 136, 143, 146, 704
- Jókai Mór 147, 271, 345, 398, 459
- Jordáky Béla 74, 81, 151, 179, 194, 235, 237, 238, 239, 242, 283, 290, 304, 339, 358, 477, 494, 495, 504, 513, 548, 550, 634, 635, 637, 638, 640, 651, 672–674
- Jordáky Lajos, id. (sz. 1886) 5, 235, 321, 366
- Jodál Gábor 277, 704
- Jovănel, Dumitru 31, 32, 84–86, 88, 90, 91, 115, 117, 129, 133, 134, 702
- Jovánovics Miklós 650, 704
- Józsa Béla 74, 77, 106, 108, 115, 127, 133, 136, 147, 148, 252, 307, 571, 572, 611, 615, 621, 622, 656, 704, 719, 720
- József Attila 134, 148, 169, 182, 201, 309, 313, 318, 322–324, 326, 377, 466, 494, 521, 582, 595, 667, 678, 733
- József Jolán 326
- Juhász Gyula 326
- Juhász István 706
- Jumanca, Iosif 7, 26, 73
- Junger Ervin 258, 704
- K. Horváth Zsolt 6, 19
- Kabók Lajos 124, 195, 704
- Kacsó Sándor 290, 348, 410, 430, 457, 459, 474, 495, 538, 549, 571, 572, 662, 704, 710, 727
- Kádár Bogárka 406, 410, 423, 429, 430, 452, 474, 479, 497, 506, 555, 568, 569, 575, 580, 597, 617, 619, 621, 626
- Kádár János 294, 297, 476, 483, 585, 616, 632, 719, 739
- Kahána Mózes 501, 651, 705

- Kakassy Endre 340, 400, 705  
 Kállai Gyula 154, 284, 318, 430, 481, 483, 693, 705  
 Kallós Miklós 288, 626, 656, 705  
 Kandel Ignác 26–28, 64, 84–86, 90, 91, 115, 117, 119, 122–124, 128–130, 133–135, 137, 141, 148, 149, 195, 705  
 Kántor Lajos 385, 515, 594, 595, 605, 608, 619, 633, 636, 639, 641, 659, 667, 669, 727  
 Kányádi Sándor 331, 385, 515, 527, 626, 652, 662, 663, 667, 705  
 Kappner Ármin (Ostoros Péter) 25, 36, 434, 705  
 Kardos György 123, 636, 705  
 Károly, II., román király 85, 87, 89, 106, 119, 339, 676  
 Kassák Lajos 318, 432, 501, 582, 635, 646, 650, 667  
 Kasztel András 154  
 Katona Ádám 604, 640, 706  
 Kaus, Gina 42, 706  
 Kautsky, Karl 6, 27, 42, 355, 404, 405, 425, 540, 541, 551, 706  
 Kazinczy Ferenc 26, 162, 320, 354  
 Kéki Béla 66, 706  
 Kelemen Béla 270, 380, 706  
 Keleti Sándor 250, 706  
 Kemény Zsigmond 163, 173, 181, 182, 355, 657  
 Kerényi Frigyes 189  
 Keresztury Dezső 320, 376, 480, 481, 514, 555, 678, 706  
 Kertész István 184  
 Keserű Bálint 487, 706  
 Kéthly Anna 124, 141, 208, 303, 706  
 Király István 650, 659, 670, 707  
 Kirov, Szergej 224, 411, 707  
 Kislégi Nagy Dénes 226, 707  
 Kiss Géza 238, 241, 244, 707  
 Kiss Jenő 31, 136, 262, 288, 707  
 Kiss Márton 218, 707  
 Klaniczay Tibor 616  
 Klein Jakab 131  
 Koczka György 627, 707  
 Kocsik József 665, 672, 707  
 Kodolányi János 77, 79, 179, 286  
 Kogălniceanu, Mihail 280, 298, 301, 305, 455, 663  
 Kohányi Menyhért 25, 168, 708  
 Kołakowski, Leszek 404, 406, 708  
 Korda István 521, 580, 708  
 Korvin Sándor 68, 77, 137, 171, 263, 264, 376, 387, 474, 622, 625, 667, 708  
 Kós Károly 66, 135, 172, 174, 297, 395, 396, 472, 624, 657, 677, 708, 724  
 Kosáry Domokos 616, 708  
 Kossa István 208, 209, 370, 708  
 Kossuth Lajos 138, 174, 193, 329  
 Kovách Géza 665, 672, 709  
 Kovács Ferenc 402  
 Kovács György 247, 248, 261, 262, 298, 342, 381, 383, 402, 403, 473, 531, 557, 709  
 Kovács Imre 134, 135, 147, 148, 150, 154, 157, 179, 193, 709  
 Kovács István 501, 503, 563, 569, 574, 578, 580, 582, 591, 615, 644, 651, 654, 710  
 Kovács János 573, 710  
 Kovács Katona Jenő 74, 77, 116, 117, 119, 125, 126, 132, 133, 137, 139, 142, 148, 170, 187, 188, 192, 198, 242, 245, 246, 299, 307, 341, 376, 387, 430, 486, 537, 538, 549, 550, 584, 660  
 Kovács László 166, 196, 710  
 Kovács Sándor Iván 636, 650, 710  
 Kovács Zoltán 258, 298, 369, 386, 710  
 Kovrig Béla 185  
 Könczei Ádám 632, 710  
 Kőrösi-Krizsán Sándor 390, 474, 710  
 Kötő József 462, 470, 472, 559, 711  
 Kreisky, Bruno 610, 711  
 Krenner Miklós (Spectator) 124, 142, 474



- 
- Kuczka Péter 250, 273, 711  
Kulcsár Ferenc 244, 289, 711  
Kulcsár (Kolcsár) János 487, 636, 711  
Kun Béla 251, 710  
Kuncz Aladár 396, 711  
Kunfi Zsigmond 27, 168, 318, 711  
Kunszabó Ferenc 664, 711  
Kurkó Gyárfás 8, 209, 210, 348, 712
- L. Nagy Zsuzsa 616, 712  
Labancz Frida 594, 712  
Lafargue, Paul 49, 173, 174, 178, 179, 186, 227, 540, 541  
Lajcsák Lajos 205, 712  
Lakatos István 8, 120, 134, 136, 145, 149, 211, 282, 348, 405, 526, 574, 595, 712  
Lakó Elemér 295, 301  
Láng Gusztáv 495, 549, 571, 594, 595, 636, 659, 727  
László Dezső 163  
László Gerő 248, 256, 300, 624, 712  
László Gyula 196, 636, 650  
Lászlóffy Aladár 515, 568, 607, 627, 631, 633, 669, 712  
Laval, Pierre 96, 712  
Lavrentiev, Anatoly 102, 712  
Lázár József 521, 522, 531, 569, 580, 619, 712  
Lazăr, Ilie 308, 713  
Léb Albert 134, 141, 713  
Lejeune, Philippe 19–21  
Lenghel, Samoilă 37, 85, 89, 118, 122, 126–128, 132, 147, 307, 500, 544, 545, 713  
Lenin, Vlagyimir Iljics 38, 86, 93, 99, 189, 218, 226, 241, 385, 405, 411, 469, 472, 493, 511, 540, 541, 576, 579, 581, 722  
Léstyán Dénes 674, 713  
Létay Lajos 257, 322, 383, 401, 515, 551, 623, 653, 661, 713  
Ligeti Ernő 124, 613
- Lipcsey Ildikó 667, 713  
Liszenko, Trofim Gjenyiszovics 268, 366, 713  
Lobstein Sándor 133, 137, 146, 173  
Lohinszky Loránd 672, 713  
Longo, Luigi 418, 425, 713  
Losonczy Géza 147, 154, 481, 713  
Lőrincz Ernő 232, 713  
Lőrinczi László 228, 447, 495, 713  
Luca, Vasile ld. Luka László  
Luka László (Luca, Vasile) 203, 208, 210, 281, 545, 703, 714  
Lukács György 209, 227, 231, 276, 318, 404, 406, 464, 495, 510, 546, 552, 694, 707, 714  
Lukács Imre 192  
Lukács Mária 250, 714  
Lumumba, Patrice 316, 605, 696, 714  
Lupaș, Ion 631, 714  
Luxemburg, Rosa 38, 86, 355, 404, 405, 714
- Magyar Bálint (politikus) 652, 714  
Magyar Bálint (színháztörténész) 648, 714  
Majakovszkij, Vlagyimir 226, 228, 316, 714  
Major Tamás 556, 557, 561, 563, 715  
Makay Margit 147, 715  
Makkai Sándor 168  
Malenkov, Georgij Makszimilianovics 262  
Malinovszkij, Rogyion Jakovlevics 318, 715  
Mályusz Elemér 286, 524, 535, 715  
Mandel, Georges 90, 95, 715  
Maniu, Iuliu 55, 74, 108, 110, 119, 205, 209, 210, 482, 678, 699, 715, 718  
Manoilescu, Mihail 98, 102, 110, 114, 243, 716  
Mao Ce-tung (Mao-Tze-Tung) 257, 402, 408, 409, 422, 448, 449, 451, 456, 458,

- 462, 467, 493, 501, 503, 507, 535, 609,  
632, 686
- Márki Sándor 610, 716
- Márki Zoltán 248, 627, 644, 646, 716
- Márkos Albert 277, 314, 355, 716
- Marosán György 555, 664, 671
- Marosi Péter 239, 594, 623, 631, 640, 646,  
653, 716
- Martin du Gard, Roger 167, 357, 360,  
364, 554, 696
- Martinovics Ignác 568
- Márton Áron 7, 15, 287, 513, 514, 712,  
716, 724, 734, 740
- Márton Gyula 260, 280, 282, 716
- Márton János 251, 331, 716
- Marx, Karl 42, 73, 86, 91, 93, 103, 109,  
136, 227, 309, 385, 406, 425, 454, 455,  
464, 540, 541, 706
- Matekovics János 559, 583, 716
- Máthé Rebeka (Balogh Edgárné) 85, 717
- Maurer, Ion Gheorghe 348, 368, 391,  
392, 408, 528, 717
- McNamara, Robert 318, 717
- Medrea, Hedvig 219, 519, 717
- Méliusz József 8, 74, 75, 230, 322, 529,  
538, 567, 568, 579, 580, 601, 618, 619,  
623, 657, 669, 717
- Menuhin, Yehudi 494, 717
- Mester Miklós 62, 717
- Meteş, Ştefan 631, 645, 717
- Mezey (Mezei) Mária 494, 718
- Micle, Gheorghe 308, 718
- Mihály, román király 119, 215, 532, 671
- Miklós László 563, 718
- Mikó Imre 7, 166, 177, 178, 197, 199,  
361, 544, 549, 567, 576, 583, 585, 591,  
593–595, 613, 618, 623, 624, 635, 645,  
653, 660–663, 668, 669, 678, 718
- Mikojan, Anasztasz 262
- Mikszáth Kálmán 309, 459, 707
- Mirto, Eduard 110, 718
- Miskolczy Dezső 245, 334, 683, 718
- Mobutu Sese Seko Nkuku Ngbendu wa  
Za Banga 316, 605, 714, 718
- Mód Aladár 318, 521, 708
- Mohy Sándor 386, 387, 392, 719
- Mollet, Guy 272, 312, 393, 394, 420, 434,  
464, 530, 719
- Molnár Erik 211, 318, 524, 650, 719
- Molnár Gusztáv 655, 719
- Molotov, Vjacseszlav 96, 109, 262, 405,  
719
- Molter Károly 146, 189, 716
- Mónus Illés 147, 167, 186, 191, 193, 611
- Morar, Roman 498, 719
- Móricz Zsigmond 133, 135, 148, 209,  
246, 318, 352, 459, 657, 686
- Moscovici, Ilie 26, 31, 719
- Nagy Albert 386, 392, 502, 719
- Nagyatádi Szabó István 137
- Nagy Ferenc 206, 699, 720
- Nagy Géza 290, 574, 583, 613, 653, 720
- Nagy Imre (Zsögödi; festőművész) 267,  
269, 289, 290, 298, 299, 301, 304, 343,  
355, 359, 360, 408, 409, 414, 720
- Nagy Imre (miniszterelnök) 251, 278,  
289, 291, 292, 304, 464, 481, 700, 706,  
713
- Nagy István (író) 66, 74, 77, 106, 125,  
132, 133, 136–142, 146–149, 157, 169,  
172, 173, 182, 187, 196, 198, 199, 201,  
211, 213, 226, 229, 244, 247, 279, 284,  
288, 290, 297–299, 303, 376, 385, 395,  
470, 498, 538, 578, 591, 624, 626, 662,  
668, 669, 675, 688, 720
- Nagy István (karmester) 369, 457, 720
- Nagy Mária (Jordáky Lajosné) 31–33,  
37–39, 41–45, 48, 61, 62, 67, 74, 76, 77,  
81, 97, 102, 111, 112, 120, 125, 132,  
142, 14, 145, 164, 165, 167–169, 177,  
187, 188, 198, 214, 219, 225, 227–279,  
235–239, 248, 249, 252, 254, 255, 257,  
263, 274, 276, 283, 294, 297, 298, 309,

- 317–320, 326, 331, 334–336, 340, 342, 343, 346, 348, 352, 354, 357, 362, 364, 367, 369, 371, 372, 374, 376, 381, 387, 388, 390, 397, 401, 415, 424, 451, 460, 468, 475, 479–482, 487, 495, 514, 534, 550, 553, 555, 557, 559, 601, 605, 607, 616, 618, 620, 624, 625, 635, 636, 644, 649–652, 666, 672, 720
- Nagy Mihály Zoltán 11, 12
- Nagy Réka 361, 374, 402, 721
- Nagy Sándor 85, 111, 116, 118, 122, 126–128, 132
- Náhlik Zoltán 672, 721
- Nedelcu, Mihai 267, 721
- Nemes István 267, 290, 299, 343, 355, 414, 721
- Nemes József 668, 721
- Németh László 140, 143, 144, 150, 161, 164, 166, 169, 172, 177, 179, 180, 194, 286, 327, 376, 418, 420–424, 429, 430, 459, 464, 506, 547, 559, 569, 640, 678
- Nenni, Pietro 368, 393, 403, 423, 478, 524, 721
- Neumann Jenő 32, 37, 85, 111, 126–128, 721
- Neumann József 177, 500, 721
- Niculescu-Mizil, Paul 489, 490, 605, 656, 721
- Niederhauser Emil 668, 722
- Nkrumah, Kwame 408, 444, 462, 722
- Nonn György 77, 87, 636, 649, 722
- Novák Anna (Harsányi Zimra) 253, 722
- Novák Csaba Zoltán 17
- Nussbacher Noémi (Bunaciuné) 683
- Nyilas György 239, 240, 502, 722
- Nyíró József 141, 166, 306, 571
- Oeriu, Simion 204, 722
- Oltean Péter 64, 722
- Orbán László 18, 672, 722
- Ostoros Péter ld. Kappner Ármin
- Oțetea, Andrei 286, 375, 523, 722
- Óvári Elemér 197, 723
- Páger Antal 147, 306, 723
- Pálffy Tibor 72, 73, 77, 84, 85, 87, 115, 117–119, 121, 122, 124, 126–128, 131, 134–136, 139, 143, 181, 307, 723
- Páll György 122, 124, 125, 189, 723
- Palló Imre 147, 723
- Pálosi Ervin 177, 723
- Pándi Pál 553, 611, 636, 637, 639, 650, 655, 667, 670, 723
- Papp József 209, 210, 218, 723
- Pascu, Ștefan 18, 325, 355, 433, 466, 470, 471, 486, 491, 502, 521, 523, 536, 543, 588, 606, 616, 617, 623, 631, 639, 642–644, 651, 661, 668, 723
- Pásint Ödön 207, 723
- Páskándi Géza 295, 301, 520, 592, 672, 723
- Passuth László 518, 724
- Pásztai-Deutsek Géza (Pásztai Géza) 8, 16, 67, 72, 73, 77, 80, 85, 115, 121, 130, 131, 143, 175, 282, 348, 353, 361, 367, 454, 626, 643, 724
- Pásztor János 374, 402, 410, 624, 724
- Pataky Kálmán 147, 724
- Pătrășcanu, Lucrețiu 289, 459, 667, 724, 731
- Pauker, Ana 281
- Perényi János 257, 331, 724
- Pétain, Henri Philippe 96, 104, 156, 440, 688, 724
- Péter János 381, 401, 724
- Péterfi István 531, 538, 550, 563, 642, 661, 725
- Petőfi Sándor 134, 138, 144, 171, 182, 183, 189, 238, 286, 305, 318, 326, 369, 492, 494, 498, 508, 510, 529, 550, 556, 574, 643, 723
- Petrescu, Constantin Titel 65, 101, 102

- Peyer Károly 121, 128, 129, 156, 193, 195, 198, 208, 427, 725  
 Pinteá, Bela 203, 725  
 Pintér István 469, 470, 481, 606, 725  
 Plehanov, Georgij Valentyinovics 184, 540, 541  
 Pleșiță, Nicolae 353, 407, 643, 725  
 Pogăceanu, Vasile 12, 85, 98, 106, 108, 111, 115, 117–119, 122, 128, 130, 725  
 Pojghi, Nicolae 214, 219, 446, 725  
 Polányi Károly 429, 725  
 Pompiliu, Teodor 380, 725  
 Poór Lili 237, 238, 241, 243, 244, 247, 250, 251, 257, 259, 261, 262, 265, 266, 269, 271, 290, 299, 302, 304, 305, 311, 335, 522, 534, 549, 560, 563, 628, 641, 725  
 Pop, Maxim 210, 717  
 Pop, Mihail (Mișu) 275  
 Pop, Valeriu 114, 726  
 Popescu, Dumitru 672  
 Popescu, Mitică 625, 726  
 Popescu, Popescu 726  
 Popescu-Puțuri, Ion 435, 726  
 Pound, Ezra 417, 726  
 Puskás Sándor 257, 268, 726  
 Püski Sándor 172, 663  
 Rác Győző 498, 549, 602, 611, 615, 651, 653, 659, 662–664, 668, 726  
 Rác Lajos 229, 231, 726  
 Rădăceanu, Lotar 638  
 Radek, Karl Bernhardovics 435, 438  
 Rădescu, Nicolae 13  
 Raics István 166, 171, 726  
 Rajk László 266, 275, 288, 329, 551  
 Rajty Tivadar 226, 726  
 Rákóczi Ferenc 254  
 Rákosi Mátyás 207, 209, 272, 276, 280, 289, 304, 372, 494, 678  
 Ralea, Mihai 339, 726  
 Ránki György 481, 523, 524, 555, 599, 616, 726  
 Rappaport Ottó 233, 242, 310, 350, 378, 381, 383, 392, 393, 507, 525, 557, 559, 726  
 Rebreanu, Tiberiu 98, 726  
 Remenyik Zsigmond 168, 727  
 Renn, Ludwig 29, 727  
 Renner, Karl 455, 478, 496  
 Réthy Andor 513, 727  
 Révai József 207, 209  
 Reynaud, Paul 90, 92, 95, 727  
 Rickert, Heinrich 411, 425, 439, 727  
 Robotos Imre 262, 727  
 Rochet, Waldeck 369, 394, 418, 421, 451, 517, 728  
 Rokosszovszkij, Konsztantyin 291, 728  
 Roller, Mihail 240, 268, 286, 728  
 Rónai Zoltán 27, 728  
 Rosenberg, Alfred 112, 728  
 Rostás Zoltán 662, 728  
 Roth, Hans Otto 102, 728  
 Ruha István 332, 333, 728  
 Rusu, Liviu 624, 729  
 Sabin, Solomon 307, 308, 729  
 Saillant, Louis 292, 729  
 Saint-Simon, Henri de 543, 550, 553, 562  
 Salamon László 25, 121, 167, 168, 182, 183, 186, 187, 298, 310, 319, 332, 333, 395, 397, 424, 428, 430, 454, 455, 459, 465, 468, 486, 497, 506, 528, 537, 545, 553, 569, 576, 607, 611, 615, 619, 667, 729  
 Salan, Raoul Albin Louis 312, 729  
 Sándor József 136, 138, 139, 142, 197  
 Saragat, Giuseppe 359, 729  
 Sarkadi Imre 459, 547, 729  
 Sartre, Jean-Paul 294, 300, 320, 332, 345, 346, 355, 356, 380, 410, 432, 443, 475, 507, 543  
 Sárosi István 230

- 
- Schleicher, Kurt von 27, 729  
Schneegg Zoltán Ferenc 25, 85, 132, 145, 149, 307, 729  
Schuschnigg, Kurt 729  
Sebestyén Géza 494, 555, 601, 604, 605, 636, 648, 650, 730  
Seghers, Anna 42, 730  
Șeicaru, Pamfil 100, 101, 730  
Seișanu, Romulus 99, 730  
Semlyén István 528, 540, 555, 575, 663, 730  
Senkálzsky Endre 243, 248, 256, 257, 263, 265, 269, 280, 381, 393, 425, 473, 730  
Seyss-Inquart, Arthur 104, 730  
Shakespeare, William 171, 229, 234, 239, 313, 327, 335, 336, 459, 561, 563, 709  
Šik, Ota 499, 518, 730  
Siklós Olga 648, 649, 730  
Sima, Ioan 266, 269, 298, 392, 730  
Simó Gyula 202, 209, 210, 730  
Simon István 480, 650, 731  
Sinka Károly 512, 627, 731  
Sinkovits Imre 556, 650, 731  
Sipos Gyula 376, 731  
Sneh, Moshe 449, 731  
Șoltuțiu, Ioan 228, 229, 231, 731  
Solymár Magda 321, 731  
Somlay Artúr 147, 731  
Somlyai László 497, 731  
Șorban, Raoul 96, 731  
Sőni Pál 288, 495, 508, 549, 561, 562, 563, 594, 641, 732  
Sövényházy Ferenc 226, 732  
Spaak, Paul-Henri 156, 268, 305, 429, 732  
Spectator Id. Krenner Miklós  
Spira György 633, 636, 647, 649, 650, 652, 732  
Stroia, Gheorghe 121, 130, 131, 134, 135  
Suciu, Iuliu 32, 36, 703  
Sulyok István 66, 732  
Surdu, Bujor 620, 732  
Surdu, Mihai 111  
Sütő András 395, 401, 444, 545, 550, 627, 638, 657, 674, 699  
Szabédi László 125, 187, 197, 219, 220, 229, 238, 241, 251, 262, 263, 265–267, 269, 270, 275, 283, 284, 288, 293, 294, 297–300, 303, 639, 732  
Szabó Árpád 642, 647  
Szabó Dezső 104, 140, 143, 194, 453, 464, 506, 524, 535, 692, 707  
Szabó Gyula 414, 515, 733  
Szabó Lajos 261, 263, 511, 512, 632  
Szabó Lőrinc 286, 466  
Szabó Róza 720  
Szabó Sándor 395, 460, 464, 573, 622, 733  
Szabó T. Attila 260, 576, 591, 618, 706, 733  
Szabó Zoltán 150, 193, 678  
Szabolcsi Miklós 616, 624, 650, 733  
Szakasits Antal 127, 130, 153, 154, 733  
Szakasits Árpád 121, 127, 128, 135, 147, 152, 156, 167, 186, 190, 194, 209, 372, 400, 733  
Szász János 579, 583, 669, 733  
Szász Pál 66, 110, 733  
Széchenyi István 47, 138, 162–169, 171–173, 175–177, 182  
Szeder Ferenc 137, 208, 734  
Szegő Júlia 261, 395, 734  
Szekfű Gyula 162, 194, 338, 420, 506, 524, 535, 539, 708  
Szenczei László 125, 194, 251, 252, 376, 545, 734  
Szentimrei Jenő 110, 135, 136, 138, 202, 220–222, 229, 230, 255, 407, 474, 571, 572, 716  
Szentkirályi Sámuel 139  
Szerb Antal 183, 326, 327  
Szervátiusz Jenő 298, 319, 326, 360, 376, 386, 392, 452, 638, 734

- Szervátiusz Tibor 326, 386, 392, 453, 638, 734  
 Szigethy Gábor 655, 734  
 Szigeti József 238, 734  
 Szigyártó Sándor 254, 278, 734  
 Szilágyi Albert 452, 605, 735  
 Szilágyi András 248, 275, 279, 284, 299, 315, 396, 735  
 Szilágyi Dezső 625, 735  
 Szilágyi Júlia 383, 735  
 Szinberger Sándor 350, 398, 735  
 Szőcs István 529, 627, 735  
 Sztálin, Joszif Visszarionovics 13, 97, 154, 201, 224–226, 244, 262, 266, 270, 276, 311, 374, 381, 385, 405, 406, 410–412, 424, 428, 429, 431, 436, 462, 464, 478, 541, 544, 546, 556, 687, 697, 707, 719  
 Suszlov, Mihail Andrejevics 262  
 Tagore, Rabindranáth 34, 680, 735  
 Takács (Takáts) Lajos 228, 290, 340, 347, 383, 384, 531, 563, 657, 661, 662, 674, 735  
 Tamás Gáspár 239, 736  
 Tamási Áron 44, 66, 135, 150, 158, 179, 194, 195, 198, 209, 246, 252, 286, 289, 290, 306, 327, 410, 459, 460, 466, 494, 571, 637, 716, 736  
 Tanai Bella 260, 380, 736  
 Táncsics Mihály 173, 174, 465, 647  
 Taub János 374, 559, 627, 736  
 Teleki Ádám 66  
 Teleki Béla 538  
 Teleki Ernő 343, 355, 736  
 Teleki Géza 206, 208, 736  
 Teleki Pál 9, 102, 125, 146, 184, 206, 736  
 Thorez, Maurice 272, 276, 541, 736  
 Tildy Zoltán 209, 720, 733  
 Tilea, Viorel 50, 736  
 Tillon, Charles 599, 736  
 Timofi, Gheorghe 202, 210, 275, 639, 737  
 Tito, Joszif Broz 225, 226, 244, 262, 266, 268, 270, 274, 275, 285, 289, 294, 295, 305, 348, 359, 383, 420, 427, 491, 493, 508, 542, 566, 698  
 Titulescu, Nicolae 57, 737  
 Tófalvi Károly 117, 122, 134, 136, 737  
 Togliatti, Palmiro 276, 351, 436, 541, 561, 737  
 Tompa László 241, 290, 737  
 Tompa Mihály 134, 189  
 Toró Tibor 672, 737  
 Toscanini, Arturo 449, 737  
 Tóth István 673, 737  
 Tóth Kálmán 259, 737  
 Tóth Sándor 295, 396, 410, 585, 651, 656, 737  
 Toynbee, Arnold J. 368, 417, 439, 539, 543  
 Tökés Anna 147, 738  
 Török Erzsébet („Török Zsike”) 166, 171, 738  
 Trockij, Lev Davidovics 27, 355, 385, 435, 438, 541  
 Trócsányi Zsolt 606, 650, 738  
 Tuhacsevszkij, Mihail 311, 738  
 Turnowszky Sándor 258, 299, 738  
 Turzai Mária 334, 738  
 Tvardovszkij, Alekszandr Trifonovics 583, 738  
 Ujhelyi (OTI-igazgató) 203  
 Ulbricht, Walter 421, 687, 738  
 Urdăreanu (Urdărianu), Ernest 110, 738  
 Utry Anna 176, 738  
 Vaád Ferenc 582  
 Vachott Sándor 189  
 Váci Mihály 480, 739  
 Vaida, Vasile 210–213, 260, 280, 287, 739  
 Vaida-Voevod, Alexandru 50, 74, 446, 739  
 Vailland, Roger 400, 429, 739

- 
- Vajda Lajos 606  
Vámszer Géza 125  
Varga Jenő 27, 173, 186, 739  
Várhegyi István 295, 299, 301, 739  
Várnai Dániel 190, 739  
Varró Dezső 487, 664, 739  
Varró János 247, 249, 251, 295, 301, 519,  
520, 529, 618, 739  
Vas Zoltán 135  
Vaska Dezső 26, 184, 740  
Vasvári Pál 189  
Vékás Domokos 627, 740  
Venczel József 7, 66, 80, 181, 282, 416,  
495, 535, 548, 562, 571, 576, 583, 585,  
593, 594, 624, 645, 675, 740  
Venizélosz, Elefthériosz 52, 740  
Veres Péter 137, 140, 143, 144, 149, 150,  
162, 164, 169, 172, 182, 194, 249, 284,  
318  
Veress Lajos ld. Dálnoki Veress Lajos  
Veress Pál 205, 211, 241, 253, 267, 269,  
297, 300, 305, 316, 544, 671, 740  
Veress Zoltán 371, 662, 663, 740  
Vértes György 209, 636, 740  
Vescan, Teofil, id. (prefektus) 11  
Vescan, Teofil, ifj. (Filu) 12, 13, 195, 202,  
205, 213, 217, 219, 220, 229, 230, 282,  
341, 342, 499, 519, 681, 740  
Vetró Artúr 343, 360, 569, 576, 621, 734,  
740  
Vigh Károly 650, 741  
Vincze Gábor 669  
Vincze János (Vințe, Ion) 74, 98, 384,  
579, 580, 581, 619, 623, 741  
Vințe, Ion ld. Vincze János  
Visinszkij, Andrej Januarjevics 13  
Vistai András János 514, 575, 676  
Vita Sándor 7, 10  
Vitályos Ildikó 364, 365, 741  
Vitéz Tibor 529, 741  
Voitec, Ștefan 463, 593, 594, 741  
Vorosilov, Kliment Jefremovics 209, 262,  
741  
Vörösmarty Mihály 175, 176, 286, 459  
Wagner István 25  
Wass Albert 196  
Weber, Max 350, 429, 507, 717  
Weissmann Endre 737  
Weltner Jakab 27, 168, 741  
Wesselényi Miklós 143, 164, 173, 191,  
537, 606  
Weygand, Maxime 90, 95, 96, 440, 741  
Willer József 66, 732, 741  
Winter, Leo 27, 742  
Zaïmis, Aléxandros 52, 742  
Zapfe Frigyes/Friedrich 104, 112, 113,  
742  
Zimán József 578, 591, 742  
Zinovjev, Grigorij Jevszejevics 435, 438  
Zsedényi Béla 208, 209, 742



## TARTALOM

|                                |     |
|--------------------------------|-----|
| A naplóíró Jordáky Lajos ..... | 5   |
| JORDÁKY LAJOS: NAPLÓ .....     | 23  |
| 1933 .....                     | 25  |
| 1934 .....                     | 36  |
| 1935 .....                     | 50  |
| 1936 .....                     | 60  |
| 1937 .....                     | 66  |
| 1938 .....                     | 69  |
| 1939 .....                     | 70  |
| 1940 .....                     | 76  |
| 1941 .....                     | 131 |
| 1942 .....                     | 179 |
| 1943 .....                     | 189 |
| 1944 .....                     | 201 |
| 1945 .....                     | 202 |
| 1946 .....                     | 213 |
| 1947 .....                     | 214 |
| 1948 .....                     | 216 |
| 1949 .....                     | 231 |
| 1950 .....                     | 232 |
| 1951 .....                     | 233 |
| 1955 .....                     | 235 |
| 1956 .....                     | 258 |
| 1957 .....                     | 297 |
| 1961 .....                     | 307 |
| 1962 .....                     | 309 |
| 1963 .....                     | 338 |
| 1964 .....                     | 344 |
| 1965 .....                     | 358 |

|                 |     |
|-----------------|-----|
| 1967 .....      | 401 |
| 1969 .....      | 486 |
| 1970 .....      | 565 |
| 1971 .....      | 621 |
| 1972 .....      | 631 |
| 1973 .....      | 643 |
| 1974 .....      | 659 |
| Életrajzok..... | 675 |
| Névmutató.....  | 743 |

## A SOROZAT EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

1. *Magyarok Romániában*

Tanulmányok az erdélyi magyarságról (1990–2015)

2. Falusi Norbert: *Két nemzet határán*

Erdélyi magyar nemzetépítők az európai nagy változásban (1900–1925)

3. Főcze János: *A MADOSZ*

Baloldali magyar történet a két világháború közötti Romániában (1934–1944)

4. Nagy Botond: *Mercur a keleti végeken*

Határszéli gazdasági környezet és üzleti modellek a dualizmuskori Háromszéken (1867–1918) [két kötetben]

5. Nagy József: *Békeévek Mars árnyékában*

A Székely Határvédelmi Erők története (1940–1944)

6. Kiss Ágnes: *Finomhangolás*

Koordináció és kontroll a szovjet típusú cenzúrárendszerekben. Romániai példák (1949–1989)

7. Kulcsár Beáta: *„Adónyomorítás miatt zárva”*

Egy nagyváradi család történetei (1858–1944)

8. K. Lengyel Zsolt: *Haza és szülőföld*

Tanulmányok a transzilvanizmus történetéhez (1867–1945)

9. Gagy József: *Villanyos és közössége*

Villamosítás, modernizáció: történet a Nyárád mentén (1945–1989)

10. Antal Róbert-István: *A nemzetét szerető szocialista*

Jordáky Lajos (1913–1974)

11. Sárándi Tamás: *Függőben*

A román kisebbség helyzete Észak-Erdélyben (1940–1944)

12. Kovács Eszter: *„Egy kis figyelmesség”*

Informális hálózatok és gyakorlatok a Gyergyói-medencében (1970–1989)

13. Horváth Sz. Ferenc: *Kommunista–zsidó–magyar: Gáll Ernő, a hontalan filozófus*  
(1917–2000)